**T. C.**
**EGE ÜNİVERSİTESİ**
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**
**TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI**
**TÜRK HALK BİLİMİ BİLİM DALI**

# ÖZBEK MASALLARININ TİP VE MOTİF YAPISI

**DOKTORA TEZİ**

**Ahmet SAÇKESEN**
**92–03–1710**

**DANIŞMAN**
**Prof. Dr. Ali DUYMAZ**

**İZMİR**
**2010**

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum "*Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı*" adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

13.04.2010

**Ahmet SAÇKESEN**

# TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun **05/05/2010** tarih ve **17/30** sayılı kararı ile oluşturulan jüri TDA-Türk Halk Bilimi Anabilim dalı doktora öğrencisi Ahmet SAÇKESEN'in aşağıda başlığı (Türkçe / İngilizce ) belirtilen tezini incelemiş ve adayı **10/05/2010** günü saat 13:00'da .12.00.. süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/~~başarısız/düzeltilmesi gerekli~~ olduğuna oybirliğiyle /~~oyçokluğuyla~~ karar vermiştir.

**BAŞKAN**
**Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN**
**Başarılı** ☒
**Başarısız** ☐
**Düzeltme (6 ay süreli)** ☐

**ÜYE**
**Prof. Dr. Ali DUYMAZ**
**Başarılı** ☒
**Başarısız** ☐
**Düzeltme (6 ay süreli)** ☐

**ÜYE**
**Prof. Dr. Metin EKİCİ**
**Başarılı** ☒
**Başarısız** ☐
**Düzeltme (6 ay süreli)** ☐

**ÜYE**
**Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN**
**Başarılı** ☒
**Başarısız** ☐
**Düzeltme (6 ay süreli)** ☐

**ÜYE**
**Prof. Dr. Alimcan İNAYET**
**Başarılı** ☒
**Başarısız** ☐
**Düzeltme (6 ay süreli)** ☐

**Tezin Türkçe Başlığı :** Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı
**Tezin İngilizce Başlığı :** The Structure of Type and Motive of Uzbek Folk Tales

* 1. Doktora Tezi savunma süresi asgari 90 azami 120 dakikadır.
2. Tutanak ( jürinin karar ve imzaları haricinde ) bilgisayarda doldurulmalıdır
3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.
3. Doktora Tez savunmasında üyelerden en az birinin üniversite dışından olması zorunludur.

## İÇİNDEKİLER

Söz Başı..... X
Kısaltmalar..... XII

**GİRİŞ**

I. MASAL KAVRAMI ve TÜRÜ HAKKINDA..... 1
I. 1. Masal Kavramı..... 1
I. 2. Masallar Üzerine Yapılan Çalışmalar..... 4
I. 3. Masalların Genel Özellikleri..... 11
I. 3. 1. Masalların Yaratım Özellikleri..... 11
I. 3. 2. Masalların Şekil ve Yapı Özellikleri..... 11
I. 3. 3. Masalların Muhteva Özellikleri..... 12
I. 3. 4. Masalların Fonksiyonları..... 13
I. 4. Masalların Diğer Türlerle İlgisi..... 16
I. 5. İnceleme Yöntemleri ve Tezde İzlenecek Yöntem..... 20

**BİRİNCİ BÖLÜM**

**ÖZBEKLERDE MASAL KAVRAMI ve TÜRÜ**

I. 1. Özbeklerde Masal Kavramı ve Türü..... 24
I. 2. Özbek Masallarının Genel Özellikleri..... 30
I. 2. 1. Masalların Muhteva Özellikleri..... 30
I. 2. 2. Masalların Şekil ve Yapı Özellikleri..... 37
I. 3. Özbek Masalları Üzerine Yapılan Çalışmalar..... 39
I. 3. 1. Özbekistan'da Yapılan Çalışmalar..... 39
I. 3. 2. Türkiye'de ve Diğer Ülkelerde Yapılan Çalışmalar..... 46

**İKİNCİ BÖLÜM**

**ÖZBEK MASALLARININ TİP MOTİF ve FORMEL YAPISI**

II. 1. Tip ve Motif Kavramı..... 48
II. 2. Masalların Tip, Motif ve Epizot Açısından İncelenmesi..... 54
II. 3. Özbek Masallarının Tip, Epizot ve Motif Yapısı..... 55
II. 4. Özbek Masallarının Formel Yapısı..... 296
II. 4. 1. Formel Kavramı..... 296
II. 4. 2. Özbek Masallarındaki Formeller..... 298

II. 4. 2. 1. Başlangıç Formelleri..... 299
II. 4. 2. 2. Bağlayış (Geçiş) Formelleri..... 304
II. 4. 2. 3. Aynı Olayın Tekrar Vukuunda Kullanılan Formeller..... 314
II. 4. 2. 4. Bitiş Formelleri..... 324
II. 4. 2. 5. Çeşitli Formel Unsurlar..... 329

**METİNLER**

**ÖZBEK MASALLARI (ÖZBEK TÜRKÇESİ)**

1. "ÇİP YAPİŞ!"..... 341
2. RAMUZÇİ BABAY..... 344
3. TAKDİR..... 347
4. NOHATPALVAN..... 348
5. MALİKAİ GÜLİZAR..... 350
6. İLANŞAH..... 351
7. FARZAND MEHRİ..... 353
8. ŞEMŞİRBAZ..... 353
9. ZİYAD BATIR..... 367
10. GÜNGİLA..... 377
11. EGRİ VA TOĞRİ..... 388
12. MALİKAİ HÜSNABAD..... 393
13. DÜNYADA YOK HÜNAR..... 403
14. ATA VASİYATİ..... 409
15. ZAR KAKİLİ YİGİT..... 413
16. UR TOKMAK..... 419
17. ADİLBEK BİLAN HURREMBEK..... 423
18. KIRK YALĞAN..... 429
19. ALTIN ALMA..... 431
20. KÜLSE-GÜL YIĞLASA DÜR..... 432
21. KARA MÜŞKÜL AT..... 445
22. LAYLAK, TÜLKİ VA BÖRİ..... 458
23. BÖRİ BİLAN TÜLKİ..... 462
24. HIYLAGAR BEDANA..... 467

25. AKL VA BAYLİK..... 470
26. İNTİLGANGA TALE YAR..... 475
27. DARA PADŞA VA İSKANDARBEK..... 480
28. MUHABBATNİNG KUDRATİ..... 484
29. BAHAYBAT MAHLUK..... 489
30. KÖK EÇKİ VA BALA..... 494
31. YARIMTA NOHAT..... 498
32. BAHTİYAR..... 499
33. BİR SIKIM TUZ..... 502
34. SEHRLİ NAN..... 506
35. AKLLİ KELİN..... 508
36. YOLAVÇİ VA ŞAYTAN..... 509
37. VAFA RAMZİ..... 510
38. AT AYLANİB KAZIĞINİ TAPADİ..... 511
39. MEHRİBANLİK..... 512
40. BAYLİKNİNG SİRİ..... 513
41. HADİÇA..... 514
42. KAYTAR DUNYA..... 515
43. AKLLİ BALA..... 515
44. ÇOPAN ALİ..... 516
45. BAKA MALİKA..... 517
46. ALMANİNG EVAZİGA..... 519
47. KELİNÇAK TAŞ..... 520
48. LUKMAN HAKİM HAKIDA AFSANA..... 520
49. HUDA URGAN ADAM..... 522
50. ÇAL, AYIK VA TÜLKİ..... 523
51. AHMAK PADŞA..... 524
52. MİNNATLİ AŞDAN MİNNATSİZ MUŞT YAHŞİ..... 525
53. NANNİNG AZİZLİGİ HAKIDA..... 526
54. AÇKÖZLİKNİNG CAZASİ..... 526
55. ANA MEHRİ..... 528

56. PADŞA VA ÖCAR KIZ..... 530
57. MADİNA VA ĞARİB..... 532
58. VAZİRDAN HAM AKLLİRAK EŞAK..... 534
59. AÇKÖZ KARĞA..... 535
60. DOSTLİK HAKIDA..... 535
61. KILMİŞ KIDİRMİŞ..... 537
62. BALIKÇİ YİGİT..... 539
63. PADŞA VA UNİNG FARZANDLARİ..... 543
64. SEHRLİ ĞAZLAR..... 545
65. TEGİRMANÇİ..... 547
66. BOZÇİNİNG BAHTİ..... 549
67. DANA KIZ..... 551
68. ZORAKİ FALBİN..... 552
69. ALTİN KIZ..... 555
70. SAVDA ÇEÇAN..... 557
71. TAŞ YÜZLİ KIZ..... 559
72. BİR YİGİTGA KIRK HÜNAR AZ..... 560

**ÖZBEK MASALLARI (TÜRKİYE TÜRKÇESİ)**

1. "ÇİP YAPIŞ"..... 565
2. FERASETLİ BABA..... 568
3. KADER..... 570
4. NOHUT PEHLİVAN..... 571
5. MELİKE-İ GÜLİZAR..... 574
6. YILANŞAH..... 575
7. ÇOCUK ŞEFKATİ..... 576
8. ŞEMŞİRBAZ..... 577
9. ZİYAD BATIR..... 589
10. GÜNGİLE..... 598
11. EĞRİ VE DOĞRU..... 609
12. MELİKE-İ HÜSNABAD..... 614
13. DÜNYADA OLMAYAN HÜNER..... 623

14. BABA NASİHATI..... 629
15. ALTIN SAÇLI YİĞİT..... 633
16. VUR TOKMAK..... 639
17. ADİLBEK İLE HURREMBEK..... 642
18. KIRK YALAN..... 648
19. ALTIN ELMA..... 650
20. GÜLSE GÜL, AĞLASA İNCİ..... 651
21. KARA MÜŞKÜL AT..... 664
22. LEYLEK, TİLKİ VE KURT..... 676
23. KURT İLE TİLKİ..... 679
24. HİLEKÂR BILDIRCIN..... 684
25. AKIL VE ZENGİNLİK..... 687
26. ÇALIŞAN BAŞARIR..... 692
27. DARA PADİŞAH VE İSKANDARBEK..... 697
28. AŞKIN GÜCÜ..... 702
29. KOSKOCA ADAM..... 706
30. MAVİ KEÇİ VE ÇOCUK..... 710
31. YARIM NOHUT..... 713
32. BAHTİYAR..... 715
33. BİR SIKIM TUZ..... 718
34. SİHİRLİ EKMEK..... 721
35. AKILLI GELİN..... 723
36. YOLCU İLE ŞEYTAN..... 724
37. VEFA SEMBOLÜ..... 725
38. AT DOLAŞIR KAZIĞINI BULUR..... 726
39. ŞEFKATLİLİK..... 727
40. ZENGİNLİĞİN SIRRI..... 728
41. HATİCE..... 729
42. DÖNEN DÜNYA..... 729
43. AKILLI ÇOCUK..... 730
44. ÇOBAN ALİ..... 731

45. MELİKE KURBAĞA..... 732
46. ELMANIN KARŞILIĞI..... 733
47. TAŞ GELİN..... 734
48. LOKMAN HEKİM HAKKINDA EFSANE..... 735
49. HUDA DİYEN ADAM..... 736
50. YAŞLI ADAM, AYI VE TİLKİ..... 736
51. APTAL PADİŞAH..... 737
52. MİNNETLİ AŞTAN MİNNETSİZ YUMRUK İYİ..... 738
53. EKMEĞİN DEĞERİ HAKKINDA..... 739
54. AÇ GÖZLÜLÜĞÜN CEZASI..... 740
55. ANNE ŞEFKATİ..... 742
56. PADİŞAH VE İNATÇI KIZ..... 743
57. MADİNA VE GARİB..... 745
58. VEZİRDEN AKILLI EŞEK..... 746
59. AÇ GÖZLÜ KARGA..... 747
60. DOSTLUK HAKKINDA..... 747
61. KÖTÜLÜĞÜN CEZASI..... 749
62. BALIKÇI YİĞİT..... 751
63. PADİŞAH VE OĞULLARI..... 755
64. SİHİRLİ KAZLAR..... 757
65. DEĞİRMENCİ..... 759
66. BEZCİNİN BAHTI..... 760
67. AKILLI KIZ..... 762
68. ZORAKİ FALCI..... 763
69. ALTIN KIZ..... 766
70. SAVDA USTA..... 767
71. TAŞ YÜZLÜ KIZ..... 770
72. YİĞİDE KIRK HÜNER AZ..... 771
SONUÇ..... 775
KAYNAKÇA..... 778

## SÖZ BAŞI

Günümüzde kültür kavramının bir toplum için ne kadar önemli olduğu düşüncesi, halk bilimini küreselleşmeyle birlikte millî kültürün yaşatılarak korunması, kimliklendirilmesi ve nesilden nesle aktarılması düşüncesine sevk etmiştir. Bu bağlamda bütün halk bilgisi ürünlerinin derlenmesi, incelenmesi ve tanıtılması büyük önem arz etmektedir. Halk bilgisi ürünleri içerisinde anlatıma dayalı türler arasında yer alan masallar, kültürel hayatımızda çok önemli bir yeri teşkil eden önemli bir kültürel yaratmadır.

Bu çalışma; masal türü ve masal anlatma ile ilgili unsurların Özbekistan'daki masallarının tip ve motif yapısının Türk boyları arasında durumunu tespit ve tahlil etmek üzere hazırlanmıştır. Tezimiz, temel olarak üç bölümden meydana gelmektedir: **Giriş**, **İnceleme** ve **Metinler**.

Giriş bölümünde, ilk olarak masal kavramı hakkında ileri sürülen fikirler ele alınmış, sonra genel hatlarıyla masallar üzerine yapılan çalışmalar tanıtılmıştır. Ayrıca, masalların genel özellikleri ve diğer türlerle ilişkisi belirtildikten sonra, bu bölüm inceleme yöntemleri ve tezde izlenen yöntem hakkındaki bilgilerle son bulmaktadır.

Tezimizin inceleme bölümü, Özbek masallarından seçilmiş olan yetmiş iki masalın incelemesini içermektedir. Bu bölüm, iki ana başlık altında ele alınmıştır. Birinci Bölüm'de, Özbeklerdeki masal kavramı ve tür özellikleri açıklanmıştır. Özbek masallarının tasnifi yapıldıktan sonra, Özbek masal anlatma geleneğinden kısaca bahsedilmiştir. Bu bölümde Özbek masallarının şekil, yapı ve muhteva özellikleri de incelenmiştir. İnceleme kısmının birinci bölümü, Özbek masalları üzerine Özbekistan'da, Türkiye ve diğer ülkelerde yapılan çalışmalar hakkında bilgiler içermektedir. İkinci Bölüm'de ise, tip ve motif kavramlarından genel hatlarıyla bahsedilmiş, incelediğimiz Özbek masallarının epizot, tip ve motif yapısı çıkartılmıştır. Bu bölümde, kısaca formel kavramı incelendikten sonra, Özbek masallarının formel yapısı beş ana başlık altında incelenmiştir.

Metinler bölümünde, ilk olarak Özbek masal metinlerinden seçilen yetmiş iki masal, transkripsiyon işaretleri kullanılmadan, Latin alfabesine aktarılmıştır. Bu bölümün ikinci kısmında ise belirlenmiş olan masal metinleri, çevirisi yapılıp Türkiye

Türkçesiyle yazıya geçirilmiştir. Metin seçimlerimiz ile ilgili görüşler ve inceleme yöntemleri tezde incelenecek yöntem kısmında açıklanmıştır.

Çalışmamızın sonuç kısmında, Özbek masalları ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak, bu konu ile ilgili tespitlerimiz değerlendirilmiştir.

Son olarak, tezimizde referans olarak kullandığımız, ortaya konulan görüşlerle çalışmamızın hazırlanmasında önemli bir yer tutan bilimsel kaynaklar, "Kaynakça" kısmında alfabetik sırayla belirtilmiş olup, bu eserler metin üzerinde dipnotlarla gösterilmiştir.

Çalışmamızın meydana gelmesinde birçok kişinin desteği olmuştur. Öncelikle tez konusunun tespitinden başlayarak çalışmanın her aşamasında bilgisinden faydalandığım değerli bilim adamı, hocam, Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN'e teşekkür ederim.

Eleştirileri ile yol gösteren ve çalışmam boyunca derin hoşgörüsü ile desteğini her zaman hissettiğim danışmanım Prof. Dr. Ali DUYMAZ'a teşekkürü borç bilirim. Bu çalışmanın hazırlanması ve planlanması konusunda bilgi ve görüşleriyle her zaman desteğini gördüğüm değerli hocam, Prof. Dr. Metin EKİCİ'ye şükranlarımı sunarım.

Çalışmanın ortaya çıkmasında emek ve fedakârlıklarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Erdem UÇAR ve Zülfikar BAYRAKTAR'a, Özbek masalları ile ilgili kitap ve makalelerin temininde kütüphanesinden istifade etmemi sağlayan Yrd. Doç. Dr. Selami FEDAKAR'a ve Özbek Türkçesi ile ilgili terimlerin aktarımında bana yardımcı olan Enver AHMET'e teşekkür ederim.

Ahmet SAÇKESEN

İzmir-2010

## KISALTMALAR

**AaTh** : Antii Aarne-Stith Thompson`ın "The Types of the Folktale" adlı eseri

**age.** : Adı geçen eser

**agm.** : Adı geçen makale

**bk.** : Bakınız

**C.** : Cilt

**TTV** : Wolfram Eberhard-Pertev Naili Boratav`ın "Typen Türkischer Volksmärchen" adlı eseri (TTV)

**KBY** : Kültür Bakanlığı Yayınları

**s.** : Sayfa

**S.** : Sayı

**TDK** : Türk Dil Kurumu

**Yay.** : Yayını, yayınları

# GİRİŞ

## I. MASAL KAVRAMI VE TÜRÜ HAKKINDA

### I. 1. Masal Kavramı

İnsanın sahip olduğu en önemli ayrıcalıklardan biri olan söz, gücünü ortaya koyabilmek için sürekli bir gelişim içinde olmuş ve çeşitli ifade vasıtaları geliştirmiştir. Sözün ürettiği sanatsal ifade araçlarından biri de masaldır. Masallar zaman içerisinde insanlığın hayal ve özlemlerinin dile getirildiği sözlü edebiyat türü olarak bugün bir hatıra defteri gibi geçmişi aydınlatmaktadır.

Geçmişi çok eskilere dayanan masallarla ilgili olarak başta sözlükler olmak üzere, Türk ve yabancı araştırmacılar değişik tarifler yapmaktadırlar. Bir anlatı türü olarak masal kavramının Türkiye'de ve Türk boylarındaki kavram karşılıklarının değerlendirilmesi, masal kavramının açıklanmasında ve yorumlanmasında faydalı olacaktır.

Türk Dil Kurumu'nun yayınladığı Türkçe Sözlük'te masalın tarifi şöyledir: "*1. Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların ve tanrıların başından geçen olağan dışı olayları anlatan hikâye; 2. Öğüt verici, ahlak dersi veren alegorik eser.*"[1] Bu tanımda masalın muhteva, fonksiyon ve yaratım özelliklerine vurgu yapılmaktadır.

Kâmus-ı Türkî'de masal: "*Çocuklara anlatılan, çoğu insanlarla ilgili olağan ve olağan dışı hadiselere dayanan, öğüt verici hikâye.*"[2] şeklinde, masalların muhteva özelliklerine göre tanımlanmaktadır.

Ana Britanica'da masal, "*Olağanüstü öğe, kahraman ve olaylara yer veren öykü.*"[3] şeklinde, masalların muhteva özellikleri esas alınarak açıklanmaktadır.

Meydan Larousse`da masal, muhteva vurgusuyla: "*Genellikle olağanüstü kahramanlara ve maceralara yer verilen, konusu hayalî, kulaktan kulağa anlatılarak geçen halk hikâyesidir*"[4] ifade edilmektedir.

---

1 **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.2, Ankara: 1998, s. 1510.
2 Sami, Şemseddin. **Kâmus-ı Türkî,** V. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul: 1995, s. 1355.
3 "Masal" maddesi, **Ana Britanica**, C. 8, s. 402.

JoAnn Conrad, masalı (Folktale) şöyle tanımlar: "*Masal, geleneksel, kurgusal nesir tarzında, sözlü olarak nesilden nesle aktarılan anlatıma dayalı bir türdür*".[5] JoAnn Conrad, masalların şekil ve yaratım özeliklerine göre bir tanım yapmıştır.

Saim Sakaoğlu, "Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil" adlı eserinde, o güne değin yapılan önemli masal tariflerini verdikten sonra, kendisi de masalı "*Kahramanlarından bazıları hayvan ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayâl mahsulü olduğu halde, dinleyicileri inandırabilen, bir sözlü anlatım türüdür.*"[6] şeklinde açıklamıştır. Tanımın esas alınan nokta, masalların muhteva ve icra özellikleridir.

Şükrü Elçin, "Halk Edebiyatına Giriş" adlı eserinde masalların özelliklerinden bahsederken; *"...işte, böyle bir zaman içinde, köklü geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan hayâlî-gerçek, mücerret-müşahhas, maddi-manevî bir takım konu, mâcera, vakıa, problem, motif ve unsurlar, nesir dili ile, vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, hususî bir üslupla anlatılır veya yazılır.*"[7] diyerek masalların muhteva, şekil, fonksiyon, anlatıcı ve dinleyici özelliklerine göre bir açıklama getirmiştir.

Bilge Seyidoğlu ise, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi için hazırlamış olduğu "masal" maddesinde şöyle bir tarif yapmaktadır: "*Masal kelimesi ile halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, 'Bir varmış, bir yokmuş.' gibi, klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda 'Yediler, içtiler, muratlarına erdiler.' Yahut 'Onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana.' gibi, belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan, bir sözlü anlatım türü kastedilmektedir.*"[8] Tanımda masalların şekil, muhteva ve yaratım özellikleri vurgulanmatadır.

---

4 **Meydan Larousse**, C.8, s. 425.
5 **The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales**, Editor: Donald Haase, USA: 2008, p. 363.
6 Saim Sakaoğlu, **Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara: 1973, s. 5.
7 Şükrü Elçin, **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1986, s. 396.
8 Bilge Seyidoğlu, "Masal", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul: 1985, s. 149.

Umay Günay ise masalı, "*Masallar en yaygın kabule göre masal mantığı denilen belli bir düzen içinde anlatılan hayat hikâyeleridir. Bu hayat hikâyeleri umumiyetle yaşadığımız dünyadan farklı bir dünyayı dile getirir ve imkânsızı gerçekleştirerek, kahramanları neticede mutlu kılar, dinleyenlere ümit verir.*"[9] şeklinde tanımlar. Günay, masalın geleneksel yaratma bağlamında oluşturulan yaratma sürecini tanımlamaya çalışırken, dinleyici ve anlatıcı faktörlerini ve muhtevayı da göz önüne almıştır.

Naki Tezel, masal için "*Masal, olaylarının geçtiği yer ve zamanı belirli olmayan, peri ve cin, dev, ejderha, cadıkarı, Arap, padişah, vezir gibi kahramanları belirli kişileri temsil etmeyen hikâyedir.*"[10] der. Metin bağlamlı bir yaklaşımla yapılan bu tanımda masalın sadece muhteva ve şekil özellikleri ele alınmıştır.

Pertev Naili Boratav, "100 Soruda Türk Halk Edebiyatı" adlı kitabında masalı şekil ve muhteva özelliklerine göre şöyle tarif eder: "*Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyülük inanışlarından ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayâl ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı.*"[11]

Zeynelâbidîn Makas, "Türk Dünyasından Masallar" adlı kitabında psikoanalitik bir yaklaşımla masalı, şu şekilde tanımlamıştır: "*Masal, fantastik arzuların bilinçaltında yarattığı özlenen dünyadır.*"[12]

Barbara K. Walker, "The Art of Turkish Tale" adlı eserinde "O*lağanüstü unsurlar diğer türlerden masalı ayıran özelliklerdir. Olağanüstü unsurlar, kendini aşma çabasındaki insan arayışının tezahürleridir. Bilhassa çocukların eğitim ve hayal gücünü geliştirmekte kullandığımız masallar; aslında bütün insanların moral ve ahlak açısından istifade ettikleri mahsullerdir.*"[13] şeklinde masalın muhteva ve işlev özelliklerini açıklamaktadır.

Edmond Saussey, Türk Halk Edebiyatı adlı çalışmasında, "*Türk halk şiiri tek realist duyguları ile dikkati çeker, buna mukabil, Anadolu çocuklarının işittikleri ilk*

---

9 Umay Günay, "Elazığ Masallarının Muhtevası", Fırat Üniversitesi, **Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri** (24-27 Ekim 1985), Elazığ: 1992, s. 109.

10 Naki Tezel, **Türk Masalları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1997, s. 9.

11 Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: 1982, s. 75.

12 Zeynelâbidîn Makas, **Türk Dünyasından Masallar**, Kitapevi Yayıncılık, İstanbul: 2000, s. 19.

13 Barbara K. Walker, **The Art of Turkish Tale**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1993. s. IX.

*edebî nesirlerde, yani kocakarı masallarında başıboş bir fantezi hüküm sürmektedir. Türk hârikulâde masalları, bütün memleketlerin masalları gibi sihirli evlerde, büyülü eşyaların içinde yaşayan prensler, büyücüler, devler ve perilerle meskûn bir dünyada geçer. Fakat Türkler her şeye rağmen realist olduklarından, kendilerini bu hayal âlemine terk etmeden evvel, bizi içine atacakları âlemin mahiyetini iyice tayin etmek suretiyle aldanmadıklarını göstermek istiyorlar.*"[14] diyerek Türk masallarının içeriği ve yaratım süreci hakkında bilgi vermektedir.

Fikret Türkmen ise masalı, "*Masal bugün yine kendisi ile tarif edilebilmektedir. Masal olağanüstü kahramanların, olağanüstü ülkelerdeki yine olağanüstü maceralarını anlatan kısa, nesirle söylenen bir türdür.*"[15] diye tanımlamaktadır.

Yukarıdaki tarifleri de göz önünde bulundurarak masalı şu şekilde tarif etmenin daha uygun olacağını düşünüyoruz:

Genellikle özel şahıslar tarafından, kendine mahsus zaman, mekân ve şahıs kadrosu içerisinde, yaşanılan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği, kalıp sözlerle başlayıp yine kalıp sözlerle biten, eğlendirme, eğitme ve psikolojik rahatlatma gibi fonksiyonlara sahip, yüksek hayal ürünü, sözlü anlatım türüdür.

### I. 2. Masallar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde masal konusunda yapılan dünyada ve Türkiye'deki çalışmalar, iki ana başlık altında genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Masallar ile ilgili çalışmaların tarihçesine baktığımızda, insanoğlunun masallara olan ilgisinin daha önceki yüzyıllara ait olduğunu ispatlayan eski kaynaklar vardır.[16] Masal konusunda araştırmaları olan bilim insanlarının tespitlerine göre, masalla ilgili ilk çalışmaların 19. yüzyılda başladığını söyleyebiliriz. Araştırmacılar, masal derleme ve inceleme çalışmalarının Grimm kardeşlerle başladığını ifade etmektedir. Almanya'da

---

14 Edmond Saussey, **Türk Halk Edebiyatı**, (Fransızcadan Çeviren: İlhan Başgöz), Emek Basımevi, Ankara: 1952, s. 38-39.

15 Rabia K. Uçkun, **Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi**, İzmir: 2003, s.16. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

16 Üç masalı içeren ilk el yazmasının M.Ö. 1700'lü yıllarda yazıldığı tahmin edilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Umay Günay, **Elazığ Masalları (Metin-İnceleme)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum: 1975, 4-5.

Jakob Ludwig Karl Grimm ile kardeşi Wilhelm Grimm, *Kinder und Hausmärchen* adlı eserin ilk cildini 1812, ikinci cildini ise 1815 tarihinde yayınlar.[17] Almanya'daki masal çalışmalarında ayrıca, Johann Gottfried Herder ve Theodor Benfey'in masal konusundaki tespit ve görüşleri, masal araştırmalarının başlamasında çok etkili olmuştur. Reinhold Köhler, Johannes Bolte ve George Polivka gibi araştırmacılar, masalların yapısı ve motifleri konusunda önemli bilimsel incelemeler yapmıştır.[18]

Fransa'daki masal araştırmaları alsında daha önceki yıllarda başlamıştır. 17. yüzyılda yaşayan Jean La Fontaine'nin masalları, Şinasi, Ziya Paşa ve Recaizade Mahmut Ekrem tarafından yapılan çevirilerle yayınlanmıştır.[19]Ayrıca Charles Parrault *Contes de Ma Mére L'oye* [L'oye Annemin Masalları] adlı eseri yayınlar. Bu çalışmada sekiz masal vardır.[20]Fransa'daki masal araştırmaların sistemli yapıldığı yüzyıl 19. yüzyıldır. Bu yüzyılda H. Gaidoz, Paul Sebillot, Emmanuel Cosquin, Arnold Van Gennep, gibi bilim adamları, masallar konusunda önemli ilmî çalışmaları hazırlarlar.[21]

İskandinavya'daki masal çalışmaların başında, Tarihî-Coğrafî metot ve kurucusu Julius Krohn gelmektedir. Krohn, bu metodu masallara tatbik etmiş ve daha sonra bu kuram ve yöntemi, oğlu Kaarle Krohn tarafından çalışma olarak hazırlanmıştır.[22] Krohn'un metodu doğrultusunda masal tipleri ilgili ilk sınıflandırmayı yapan Antti Aarne'dir. Aarne, *The Types of The Folktale* [Masalların Tip Katalogu] adlı eserini, daha sonra öğrencisi Stith Thompson da *Motif Index of Folk Literature* [Halk Edebiyatının Motif İndeksi] adlı eserini aynı yöntemle hazırlamışlardır.[23] İskandinavya'da ayrıca, Finlandiyalı Oscar Hackman, İsveçli C. W. Von Sydow, Danimarkalı Arthur Christensen ve Axel Olrik, masallar konusunda araştırma yapan önemli bilim adamlarıdır.[24]

Rusya'daki masal çalışmaları 1871yılında, A. F. Gilferding'in Onega bölgesinden derlediği ürünlerle başlar. Daha sonra Ribnikof, Grigoref, Markof, Onçukof gibi isimler,

---

17 Saim Sakaoğlu, **Masal Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara: 1999, s. 18
18 Umay Günay, **age.**, 7.
19 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 18.
20 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 18.
21 Umay Günay, **age.**, 6-7.
22 Bk. ayrıntılı bilgi için, Julius Krohne-Kaarle Krohn**, Halk Bilimi Yöntemi**, (Yayına Hazırlayan Fikret Türkmen), Çeviren: Günseli İçöz, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1996.
23 Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara: 1999, s. 111-143.
24 Saim Sakaoğlu, **age**., s19.

Gilferding tarafından derlenen ürünleri sistemli bir şekilde incelemeye başlarlar. Birinci Dünya Savaşı'nın olduğu yıllarda Rus Bilimler Akademisi ve Rus Coğrafya Cemiyeti önemli derlemeler yapar. Kurulan heyetler ve komisyonlar farklı ülkelerde de masal derlemeleri gerçekleştirir. 1917 yılında Rus Coğrafya Cemiyeti'nin arşivindeki masal metinleri iki cilt halinde yayınlanır. Cemiyet ayrıca, 1925 yılında Doğu Sibirya masallarını da yayınlar.[25] Mark Azadowski, *Lena Yüksek Bölgesinden Masallar* adlı eserini 1925 yılında yayınlar.[26] Vladimir Propp *Morfologija Skazki* [Masalın Biçimbilimi] adlı eserini 1928 yılında yayınlar.[27]

Masal konusunda İngiltere'de, Amerika'da, Hindistan'da, İran'da, Norveç'te ve İsveç'te önemli çalışmalar vardır. Bu konu ile ilgili genel bilgiler, Saim Sakaoğlu'nun "Masal Araştırmaları" ve Umay Günay'ın "Elazığ Masalları" eserlerinde mevcuttur. Dünyadaki genel masal çalışmalarının genel görünümü anlattıktan sonra Türk masalları ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verebiliriz.

Türk masalları ile ilgili olarak ilk çalışmaları, yabancı bilim adamlarının yaptığını biliyoruz. Bu bilim adamları sadece bu alanda araştırma yapmakla kalmamış bunun yanında birçok eser vermişlerdir. Bu bilim adamlarının Türk masalları ile ilgili yaptıkları çalışmalar değişik dillere de çevrilmiştir.

Türk masalları üzerinde yabancı bilim insanlarının yaptığı en eski çalışma, Fransa Kralı 16. Lui`nin tercümanı ve sekreteri olan M. Digeon`un *Nouveaux Turc Et Arabes* adlı iki ciltlik eseridir. Bu eserin ikinci cildinde, üç Türk masalı bulunmaktadır. Bu eser ilk defa Saim Sakaoğlu tarafından tanıtılmıştır.[28]

Rus Türkoloğu F. Wilhelm Radloff, Türk boylarından derlediği halk edebiyatı ürünlerini on ciltlik bir külliyat olarak yayına hazırlar. 1866-1907 yılları arasında, *Proben der Volksliteratur der Turkischen Stämme* adıyla ile yayıma hazırlanan eserin sekizinci cildi Anadolu'dan derlenmiş halk bilgisi ürünlerini ihtiva etmektedir. son üç cildi ise öğrencileri tarafından derlenerek yayımlanmıştır. Bu cilt 1899 yılında Ignaz

---

25 Mark Azadowski, **Sibirya'dan Bir Masal Anası**, Çeviren: İlhan Başgöz, Ankara: 1992, s. 43-47.
26 Mark Azadowski, **age**., s. 24.
27 Metin Ekici, **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayıncılık, Ankara: 2004, s. 117.
28 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 25-26.

Kunoş tarafından yayınlanmıştır. Bu eserde yirmi beş masal ve bir de tekerleme vardır.[29]

1898 yılında, Cyrus Adler ve Allan Ramsey, *Told in the Coffee Houses/Turkish Tales* adlı eseri yayınlar. Bu eser Türk kahvehanelerinde meddahların anlattıkları masalları ihtiva etmektedir.[30]

Türk masalları üzerine çalışan yabancı araştırmacılardan en önemlilerinden biri de Macar Türkolog İgnaz Kunoş'tur. Kunoş, Türk şehirlerinden derlediği masalları beş cilt halinde yayınlamıştır.[31]

Türk masalları üzerine çalışan yabancı bilim insanlarının diğer çalışmaları arasında; J.A. Decourdemanche'nin *Fables Turques* [Türklerin Fablları] (1883), George Jacob'un *Xoros Kardash(Brüder Hahn)* (1906), Allan Ramsey ve F. McCullagh'ın hazırladıkları *Tales From Turkey* [Türkiye'den Masallar] (1914), Sebastian Beck'in *Ahmeds Glück* [Ahmet'in Talihi] (1912), *Tscengi Dilawar* [Cengi Dilaver] (1918) ve *Die Geschicte vom Räuber und dem Herrn Richter* [Uğru ile Kadı Hikâyesi] (1920), Theodor Menzel'in *Billur Kösch (Der Kristal-Kiosk)* (1923) ve *Der Zauberspigel* (1921), Fredrich Giese'nin *Türkisch Märchen* (1925), E. W. C. Sanders'in *Tales of Turkey* (1925), Margey Kent'in *Fairy Tales From Turkey* (1946), Elsa Sophie Von Kamphoevener'in M*ärchen und Gestichten Alttürkischer Nomaden* [Türk Göçebelerinin Masal ve Hikâyeleri] (1956) ve *Der Zedernbaum* [Sedir Ağacı] (1966), Şekibe Yamaç ile Slaveyko Martinof'un birlikte yayına hazırladıkları *Türk Masalları* (1957), Xavier da Planhol'un Contes et Légendes des Pueples Turc [Türk Halkının Efsane ve Masalları] (1958), Selma Ekrem'in *Turkish Fairy Tales* (1964), Warren Walker'in *Tales Alive in Turkey* (1966) ve *More Tales Alive in Turkey* (1992) adlı eserlerini sayabiliriz.[32]

Otto Spies, *Die Märchen der Weltliterature* adlı eserinde çeşitli kaynaklardan seçtiği altmış Türk masalını yayımlar.[33]

Barbara Walker da Türk masalları üzerine önemli eserler yayınlamıştır. Walker'ın hazırladığı *Once Three Was and Twice There Wasn't* (1968), *A Treasury of Turkish*

---

29 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 27.
30 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 27.
31 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 27-28.
32 Eserler ile ilgili geniş bilgi için bk. Saim Sakaoğlu, **age**., s. 29-31.
33 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 31.

*Folktales for Children* (1988), *Turkish Folktales for Children* (1989) ve *The Art of Turkish Tale I- II* (1990-1991), adlı eserlerde masalların yanı sıra fıkra, hikaye gibi halk bilgisi ürünleri de yer almaktadır.[34]

Bu çalışmalara genel olarak baktığımızda, çalışmaların metin neşri ve tip ve motif üzerine hazırlanan yayınlar olduğunu söyleyebiliriz.

Sözlü gelenekte yaşayarak günümüze kadar gelmiş olan masallar üzerine ülkemizde birçok bilim adamı çalışmış ve yine alanda birçok eserler vermişlerdir. Masallar üzerine ilk ciddi çalışmalar 20. yüzyılın başlarında başlamış ve yine bu yüzyılın başında masallar derlenerek yayımlanmaya başlanmıştır.

Ülkemizde masallar üzerine çalışan değerli bilim adamlarımızın başında Ziya Gökalp gelmektedir. Ziya Gökalp kendi derlediği ve sonradan bazılarını kendi yazdığı masalları 1912 senesinde *Kızılelma*[35] isimli kitapta toplayarak yayımlamıştır. Yine Gökalp 1922 senesinde de *Altın Işık*[36] isimli bir masal kitabı daha yayınlamıştır.

Ali Rıza Yalgın'ın Çukurova yöresinden derlediği halk masalları da bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlamıştır. Yalgın bu masalları 1933 senesinde, *Cenupta Türkmen Oymakları*[37] isimli kitabında diğer halk anlatıları ile beraber yayımlar.

Naki Tezel, halk masallarını bir araya getirerek aynı isimle yayımlamıştır. Kitabındaki 33 masalın kimlerden derlendiği konusunda kitabında bilgi verilmemiş, bununla beraber masallar üzerinde bazı düzeltmeler yapılmıştır. Naki Tezel`in masalları, *Türk Masalları*[38] adı altında yeniden, iki cilt halinde 1971 yılında İstanbul`da yayımlanmıştır.

Türk masallarının ciddi olarak derlenip yayımlanması ve katalogunun çıkartılması konusunda önemli bir isim Pertev Naili Boratav'dır. Boratav hocası Wolfram Eberhard`la birlikte *Typen Türkisher Volksmarchen-Türk Masalları Tip Kataloğu*`nu[39]

---

34 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 32.
35 Ziya Gökalp, **Kızılelma**, Hazırlayan: Hikmet Tanyu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1976.
36 Ziya Gökalp**, Altın Işık**, Şevket Kutkan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1976.
37 Ali Rıza Yalgın, **Cenupta Türkmen Oymakları**, C I, C II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1977.
38 Naki Tezel, **Türk Masalları**, C I, CII, Kültür Bakanlığı Yayınları, Mersin: 1992.
39 Wolfram Eberhard; Pertev Naili Boratav, **Typen Türkisher Volksmarchen**, Wiesbaden: 1953.

yayımlamıştır. Boratav, 1958 yılında ilk Türkçe masal kitabını, *Zaman Zaman İçinde*`yi[40] yayımlamıştır.

Eflâtun Cem Güney ve Tahir Alangu ise, masal derlemekten çok, eldeki metinleri düzenleyerek kendi üslûpları ile yeniden yazmışlardır. *En Güzel Türk Masalları*[41] *Bir Varmış Bir Yokmuş, Evvel Zaman İçinde, Gökten Üç Elma Düştü, Az Gittim Uz Gittim,* Eflâtun Cem Güney`in başlıca masal kitaplarıdır. Tahir Alangu`da 1961 yılında *Billur Köşk Masalları*[42]nı, 1967 yılında da *Keloğlan Masalları*[43]nı yayımlamıştır.

Ahmet Edip Uysal, Barbara K. Walker, Warren S. Walker ile Türkiye`de derledikleri masalları, *Tales Alive in Turkey* adı ile 1966 yılında yayımlamıştır. Derlenen masallar önce İngilizce çevrilmiş, daha sonra masal üslûbu ile yeniden düzenlenmiştir. Warren S. Walker ve Ahmet Edip Uysal bu çalışmanın ikinci cildini *More Tales Alive İn Turkey* adı ile 1992 yılında yayımlamışlardır.

Saim Sakaoğlu, 1977 yılında *Türk Çocuklarına Masallar*[44] adlı kitabını yayımlamıştır. Eserde, bir tekerleme; üçü hayvan masalı, üçü hayvan ve insanın müşterek olduğu masal, üçü zincirleme masal, dördü Keloğlan masalı, beşi de asıl halk masalı olmak üzere 19 masal metnine yer verilmiştir. Saim Sakaoğlu, 1983 yılında *Kıbrıs Türk Masalları*`nı[45] yayımlamıştır. Eserde bir tekerleme ile 21 masal yer almaktadır. *Türkmen Halk Masalları*[46] adlı eser, Saim Sakaoğlu ve Metin Ergun tarafından 1991 yılında yayımlanmıştır. Yine, 1999 yılında Saim Sakaoğlu`nun *Masal Araştırmaları*[47] adlı çalışması yayımlanmıştır. Sakaoğlu`nun kendi deyimi, 30 yıllık masal araştırıcılığının ürünü olan bu kitaptaki yazılar, belirli başlıklar altında toplanmıştır.

Ali Berat Alptekin, 1991 yılında *Hayvan Masalları*[48] adlı kitabını yayımlamıştır. Kitapta yer alan 80 masal, dokuz başlık altında toplanmıştır.

---

40 P.N. Boratav, **Zaman Zaman İçinde**, Tekerlemeler-Masallar, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1958.
41 Eflâtun Cem Güney, **En Güzel Türk Masalları**, Varlık Yayınları, İstanbul: 1954.
42 Tahir Alangu, **Billur Köşk Masalları**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1961.
43 Tahir Alangu, **Keloğlan Masalları**, Keloğlan Yayınevi, İstanbul: 1967.
44 Saim Sakaoğlu, **Türk Çocuklarına Masallar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1977.
45 Saim Sakaoğlu, **Kıbrıs Türk Masalları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1983.
46 Saim Sakaoğlu; Metin Ergun, **Türkmen Halk Masalları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991.
47 Saim Sakaoğlu, **Masal Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara: 1999.
48 Ali Berat Alptekin, **Hayvan Masalları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991.

Muhsine Helimoğlu Yavuz, *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*[49] adlı doktora çalışmasını 1997 yılında yayımlamıştır. Kitapta 90 masal metni yer almaktadır. Kitapta masalların verdikleri mesajlar üzerinde ağırlıklı olarak durulmuş ve 517 mesaj tespit edilmiştir.

Ahmet Ali Arslan tarafından *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar (1. Cilt)*[50] adlı çalışma 1998 yılında yayımlanmıştır. İskoçya-İrlanda ve Kars`ta ortak olan 30 masal üzerinde çalışılmıştır.

1998 yılında Türk Cumhuriyetlerinin masalları yayımlanmaya başlanır. Sırasıyla *Azeri Masalları*[51]*, Tatar Masalları*[52]*, Kazak Masalları*[53]*, Özbek Masalları*[54]*, Türkmen Masalları*[55] yayımlanmıştır.

Bunların yanında üniversitelerde masal türünde ciddi bilimsel çalışmalara da yer verildiğini görüyoruz. Saim Sakaoğlu, *Gümüşhane Masalları-Metin Toplama ve Tahlil*, Bilge Seyidoğlu, *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*, Umay Günay, *Elazığ Masalları (İnceleme-Metin),* Ahmet Ali Arslan, *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatında Masallar*, Esma Şimşek, *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Ali Berat Alptekin, *Taşeli Platosu Masallarında Motif ve Tip Araştırması*, Ziyat Abdülmecit Akkoyunlu, *Binbirgece Masallarının Türk Masallarına Tesiri*, Tülay Aksan, *Popüler Kültür Yayılım Alanları: Masalın İmajinasyon Yaratma ve Sosyal Bilimlerin Gelişmesine Katkısı*, Behiye Köksal, *Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme*, Yılmaz Önay, *Van Masalları Üzerine Bir Araştırma,* Muhsine Yavuz, *Masalların Eğitim İşlevleri ve Dil Öğretimindeki Yeri*, Ruhi Kara, *Erzincan Masalları (Metinler ve İncelemeler)*, Şahin Köktürk, *Azerbaycan ve Türkiye`den Derlenmiş Masalları Karşılaştırma Denemesi* isimli doktora çalışmalarını yapmışlardır.

---

49 Muhsine Helimoğlu, Yavuz, **Masallar ve Eğitimsel İşlevleri**, Ürün Yayınları, Ankara: 1997.

50 Ahmet Ali Arslan, **Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar (1. Cilt)**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara: 1998.

51 **Azeri Masalları**, Derleyen: Mezgil İsatov, Gentaş Kültür Yayınları, İstanbul: 1998.

52 **Tatar Masalları**, Derleyen: Elmira Karjan Gentaş Kültür Yayınları, İstanbul: 1998.

53 **Kazak Masalları**, Derleyen: Mezgil İsatov, Gentaş Kültür Yayınları, İstanbul: 1998.

54 **Özbek Masalları**, Derleyen: Mezgil İsatov, Gentaş Kültür Yayınları, İstanbul: 1998.

55 **Türkmen Masalları**, Derleyen: Mezgil İsatov, Gentaş Kültür Yayınları, İstanbul: 1998.

### I. 3. Masalların Genel Özellikleri

Halk Edebiyatının anlatı türleri arasında yer alan masallar, sözlü kültürümüzün en önemli türlerindendir. Sözlü kaynaklar arasında yer alan ve özel anlatıcı tarafından, belli bir gelenek çerçevesinde, dinleyicilere anlatılan masalların kendine özgü bazı özellikleri vardır. Türk masallarının genel özelliklerini dört ana başlık ve bunların alt başlıkları halinde değerlendirmeye çalışacağız.

#### I. 3. 1. Masalların Yaratım Özellikleri

Bu kısımda Türk masallarının sözlü gelenekteki yaratım süreci ve icra özellikleri hakkında genel bilgi vereceğiz.

1. Masallar, sözlü kültür ortamının ürünüdür. Masallar, anlatıldığı bölgenin kültürel özelliklerine ve sözlü iletişim ortamlarına bağlı olarak icra edilen, yaşayan ve gelişen, aynı zamanda değişen, dinamik bir özelliğe sahiptir. Bu bakımdan sözlü gelenekte icra edilen masallar, nesilden nesle aktarılırlar.

2. Masalların ilk yaratıcıları sosyal çevre ve şartlara bağlı olarak unutulmuştur. Sözlü gelenekte dilden dile anlatılan masallar anonim bir karaktere sahip olmuştur.

3. Bir anlatı türü olara masallar, diğer halk edebiyatı türlerinde olduğu gibi belli bir plan ve düzen halinde anlatılır.

4. Masalların özel anlatıcıları vardır. Bu usta anlatıcılar masalı icra ederken, kendi bilgi ve tecrübesine bağlı olarak kültürel değerlerle yoğurarak yeninden yaratım sürecini gerçekleştirebilir. Masalcı, sosyal çevre ve şartların tesiriyle yaratım sürecine ilaveler yapabilir, bazı kısımları çıkarabilir. Bu sebeple masal metinleri değişkenlik arz edebilir.

#### I. 3. 2. Masalların Şekil ve Yapı Özellikleri

Masalların şekil ve yapı özellikleri genel olarak bilinmekle birlikte, konunun daha iyi açıklanmasını sağlamak amacıyla bu özellikleri maddeler halinde aşağıda vermenin uygun olacağını düşündük. Şimdi sırayla bu özellikleri değerlendirelim.

1. Masallar (Hayvan masalları hariç), destan ve halk hikâyelerine nazaran daha kısa, ancak fıkra ve efsane metinlerine göre daha uzun metinlerdir.

2. Dinleyiciyi gerçek dünyadan alıp masal dünyasının büyülü ortamına hazırlayabilmek için geçmiş zamanın rivayet kipi ile anlatılırlar.

3. Masallar nesir bir türdür. Türk masallarının büyük çoğunluğu mensur olma özelliğini korumaktadır. Bununla beraber, az da olsa, içerisinde manzum parçaların bulunduğu masallar da vardır.

4. Masalların özelikle giriş kısmında, ortasında ve sonuç bölümlerinde, belli amaçla söylenen formel ifadeler kullanılır.

5. Masallar genellikle her kesimde anlatılan ve dinlenen halk yaratmaları oldukları için daha sade ve anlaşılır bir dille anlatılır.

### I. 3. 3. Masalların Muhteva Özellikleri

Masallar muhteva açısından incelendiğinde, kendine özgü bazı özellikler barındırır. Bu kısımda Türk masallarının muhteva özellikleri hakkında genel bir bilgi vermeye çalışacağız.

1. Masallarda olağanüstülükler yer alır. Olağanüstü kahramanlar, yerler ve olaylar bulunmaktadır. Masal kahramanı olağanüstü bir şekilde yeniden canlanabilir veya şekil değiştirme (transformasyon) motifinin pek çok çeşidine rastlanılabilir.

2. Masalların pek çok konusu vardır. Bazı masallar gerçek hayatı yansıtır, bazısı ise olağanüstü konular içermektedir.

3. Masal kahramanları; insanlar, dev, peri, cin, cadı, hayvan şekline girmiş insanlar ve konuşan hayvanlardır. Masal kahramanlarının bazısı olağanüstü özellikler gösterirken bazısı ise sıradan özelikler gösterir.

4. Masal kahramanlarının bazıları üvey anne, yaşlı cadı, küçük kardeş gibi sembolik tiplerdir. Hayvanlar arasında da tilki kurnazlığı, aslan ise gücü sembolize eder.

5. Masal kahramanları zekâlarını kullanarak zor durumdan kurtulurlar. Bu macera anında kahramanlara, genellikle olağanüstü yardımcılar yardım eder.

6. Masal dünyasında yer alan mekânlar özel ülkelerdir. Periler ülkesi, karanlık yerler, yeraltı dünyası, dilenciler ülkesi, Kaf Dağı, Hint, Yemen, gibi masal ülkeleri Türk masallarında adları geçen yerlerdir.

7. Masallarda iyilik-kötülük, doğru-yanlış gibi olgular olay ve kişilerle canlandırılarak anlatılır. Masalların çoğunda, iyiler mükâfatlandırılır, kötüler ise cezalandırılır.

8. Masal metinlerinin içerisinde, masal icrasını kuvvetlendiren hem de dinleyicinin dikkatini belli bir noktada tutmak için halk edebiyatının diğer türlerinden parçalara örneğin; atasözü, deyim, duâ, bedduâ, fıkra, efsane gibi rastlanabilir.

9. Masallarda dini inanışlar ilgili dualar ve beddualar da görülmektedir.

10. Masallarda hayal ürünü ve olağanüstülüklerin yanı sıra, sosyal hayattan izler de bulunur. Her masalda az çok, anlatıcının kültüründen, yaşayışından, hayat tarzından izler bulmak mümkündür.

### I. 3. 4. Masalların Fonksiyonları

Halk bilgisi ürünlerinin eğlendirmek, hoşça vakit geçirtmek gibi işlevlerinin yanı sıra önemli işlevleri de vardır. Halk Bilimi ürünlerinin işlevleri konusunda en kapsamlı değerlendirmelerden birini yapan William Bascom'dur.[56] Bascom halk bilgisi ürünlerinin işlevleri en basit şekliyle şöyle bir modelle açıklamaktadır:

1. Hoşça vakit geçirme ve eğlenme ve eğlendirme,

2. Değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme,

3. Eğitim; kültürü gelecek kuşaklara aktarma,

4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması[57]

William Bascom, bu tasnifi yaptıktan sonra, folklorun temel işlevinin kişiyi bir toplumda kabul edilmiş değerlere uymaya, onları kabullenmeye, onları gelecek kuşaklara geçirmeye hizmet etmek olduğunu söylemektedir.[58]

---

56 William Bascom, "Four Functions of Folklore", **The Journal of American Folklore**, V. 67, p. 333-349.

57 Metin Ekici, **age**., s. 199-120.

58 İlhan Başgöz, "Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)", **Folkloristik Prof Dr. Umay Günay Armağanı**, Ankara: 1996, s.1.

Bu bağlamda halk bilgisi ürünleri, nesillerin kültürel açıdan yetişmesinde, toplumsal normların kuşaklar arasında pekiştirilmesinde önemli roller üstlenmektedir. Halit Karatay masalların işlevi konusunda şunları söylemektedir: "*Masallar, insanın hayat ve tabiat karsısındaki tavrını, duygu, sezgi ve düşüncelerini konu alırlar. İnsanın tabiatla mücadeleye başladığı dönemin olağanüstü unsurları masallara vücut vermiştir. Dolayısıyla masallarda eski kültürlere, dinlere ve törelere ait motiflere sıkça rastlanır. Bir ülkenin herhangi bir yöresinde anlatılan bir masal az çok farklılıklarla o ülkenin başka yörelerinde de anlatılır. Hatta bir ülkeye ait bir masalın bazı motif ve unsurlarla başka ülkelerde de anlatıldığı görülür. Bu durumdaki masallar, millî ve evrensel değerlerin genç kuşaklara aktarmada, eğitimcilere uygulamada kolaylık ve yarar sağlayacak, onların eğitim ortamlarında kullanılma gerekçesi ve yöntemini belirleyecektir.*"[59]

Masalların eğitim sürecindeki en önemli işlevlerinden biri, bireylerin eğlenmesi ve hoşça vakit geçirmesini sağlamaktır. Bireyler, masalın icrası sırasında kültürel birikimlerini zenginleştirirken aynı zamanda, masal kahramanları ile masal dünyasında yolculuk yapıp, masal dünyası ile gerçek dünya arasında bağ kurarak psikolojik açıdan rahatlamakta ve eğlenmektedirler. Bu bağlamda masallar, bireylerin kişisel gelişiminde çok önemli bir role sahiptir.

Halk bilgisi ürünleri içerisinde masalların bireylerin eğitimindeki rolü yadsınamaz bir gerçektir. Muhsine H. Yavuz bu konuda şunları söylemektedir: "*Unutulmamalıdır ki, masallar, gençlerin aklına âdetleri ve ahlakî ölçütleri yerleştirmek ve bir yetişkin olarak kurallara uyduğunda onu övgüyle ödüllendirmek, doğru yoldan saptığında onu eleştiri ve alayla cezalandırmak, kurumlara ve geleneklere hücum olduğunda veya bunlar, sorgulandığında akılcı bahaneler bulmakta, her şeyi olduğu gibi kabul etmek ve günlük hayatın güçlüklerinden kaçışı sağlamakta kullanılır.*"[60]

Masallarda; masal kahramanın yolculuğu ve başından geçen olaylar konu edilmektedir. Masallarda iyilik-kötülük, doğru-yanlış gibi olgular olay ve kişilerle

---

[59] Halit Karatay, "Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi", **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, Yaz 2007, C.5, S.3, s. 469.

[60] Muhsine Helimoğlu Yavuz, **Masallar ve Eğitimsel İşlevleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2002, s. 5.

canlandırılarak anlatılır. Umay Günay bu konu üzerinde görüşlerini şu şekilde söylemektedir: "*İyilik ve kötülüğün, güzellik ile çirkinliğin, zenginlik ile yoksulluğun, bir başka deyişle olumlu ile olumsuzun mücadelesi anlatılır. Bazı istisnalar dışında masallar, mutlu sonla; iyilerin, güzellerin, akıllıların kazanması ile biter. Masallarda talihsizlik ve aksilikler gerçek hayattan farklı olarak bir kerede veya birbirine bağlı olarak arka arkaya çıkar. Bunlar çözümlendikten sonra yeni sıkıntılar söz konusu olmaz, iktidarı, başarıyı ve mutluluğu sembolize eden taç ve evlilik bir daha zarar görmez.*"[61] Masallarda bu yüzden doğru-yanlış, cesur-korkak, akıllı-aptal gibi kahramanlar sembolik olarak tipler oluşturulur. Bu şekilde masalda dinleyicilerine masal kahramanlarının davranış biçimleri tanıtılır. Masaldaki bu mücadelede doğruluk, vatanperverlik gibi millî ve manevî değerlerin ve erdemlerin kazanımı esastır. Masalların eğitici işlevi bu şekilde gerçekleştirilmiş olur.[62]

Masalların diğer önemli işlevlerinden biri, bireylerin hayal dünyasını zenginleştirerek dil kullanma yeteneğini geliştirmesidir. Muhsine H. Yavuz, bu konuda şunları ifade etmektedir: "*Çocuklara dinleme, okuma ve konuşma edinimleri kazandırmada masalların motivasyonu yadsınamaz. İkilemeleri, pekiştirme sıfatlarını, tezlik, süreklilik ve yaklaşma fiillerini, ses taklidi kelimeleri, deyimleri, atasözlerini, duaları, bedduaları, bu birbirinden güzel ve renkli inceliklerle yüklü halk dili söylemlerini anlatım biçimlerinde barındıran masallar, bireye yalnızca dilinin tadını vermekle kalmaz, sanatçıların, yazarların gelecekte o dili geliştirip edebi ve sanatsal ürünler oluşturmalarına da katkıda bulunur.*"[63]

Halit Karatay, masalların çocukların dil becerilerine olan etkisini şu sözlerle anlatmaktadır: "*Hayalî kahramanlar, olağanüstü olaylar ve unsurlar, aslında varlığın değişik boyutlarını temsil eder. İyinin, doğrunun ve güzelin üstünlüğü onaylanırken çocuk da farkında olmadan iyiye, güzele ve doğruya yönlendirilir. Masallardaki bu zenginlik çocukların ilgisini çeker ve onlarda dil öğretiminin temel becerileri olan anlama ve anlatma becerilerinin edinimine önemli oranda katkı sağlar. Okul öncesi*

---

61 Umay Günay, Masal, **Türk Dünyası El Kitabı**, 3. Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1992, s. 326.

62 Halit Karatay, **agm**., s .471.

63 Muhsine Helimoğlu Yavuz, **age**., s. 535.

*dönemde masallar aracılığıyla çocuğa, dinleme-anlama, konuşma-anlatma becerileri edindirilir; olayları ve çevreyi algılama ve kendini ifade etmek için çocuğun kelime hazinesi geliştirilir. Okul çağına gelince de çocuk, doğal olarak kitaba sevgiyle bakmayı ve ona yaklaşmayı öğrenir; okuma-anlama zevk ve alışkanlığını kolayca edinir; çocukta, çevresinde olup bitenleri, kendi duygu, hayal ve düşüncelerini yazılı olarak anlatma alışkanlık ve isteği uyanır.*[64]

Bireylere bu kadar geniş bir perspektif sunan bir anlatı olan masallar, anadil bilincinin toplumdaki bireyler arasında yerleşmesinde ve nesilden nesile aktarılmasında önemli bir rolü üstlenmektedir. Pertev Naili Boratav, masalların çocuklara dilin güzelliklerini ve inceliklerini öğretme konusundaki işlevini şu şekilde belirtmektedir: "*Çocuğa anadilinin, bir işçi elindeki alet gibi nasıl kullanıldığını ilk öğreten, ona bu dilin türlü hünerlerini, kıvraklığını, zenginliğini, inceliğini ilk gösteren, kişiyi kendi dilini konuşmayanlardan uzaklaştırıcı, onu konuşanlara yakınlaştırıcı duyguyu, ninnilerin, tekerlemelerin, türkülerin yanı başında ama herhalde ondan daha geniş ölçüde ilk aşılayan masallardır.*"[65]

### I. 4. Masalların Diğer Türlerle İlgisi

Halk bilgisi ürünleri, içerik, muhteva ve şekil-yapı yönünden bazı özelliklerle birbirine yakın bazı özelliklerle farklılık arz etmektedir. Masallar, bazı türlere yakın olduğu gibi, bazı halk bilgisi türlerinden kesin çizgilerle ayrılmaktadır. Bu kısımda masal ile destan, halk hikâyesi, efsane ve fıkranın ilgisi üzerinde durulacaktır.

#### I. 4. 1. Masalın Destan ile İlgisi

Masal ile destan türü arasındaki benzerlikleri şu şekilde belirtebiliriz:

1. Masallarda ve destanlarda olağanüstü hadiselere sıkça rastlanmaktadır. Masallarda ve destanlarda şekil değiştirme (transformasyon) buna güzel bir örnektir.

2. Her iki türde de Hızır, yardımcı at, rüya gibi ortak motifler vardır.

---

64 Halit Karatay, **agm**., s .472.

65 Pertev Naili Boratav, **Zaman Zaman İçinde**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1958, s.15.

3. Masallarda peri, cadı, cin, gibi olağanüstü varlıklar, destanlarda da yer alabilmektedir. Mesela, masal kahramanı olarak gördüğümüz olağanüstü kahramanları, Oğuz Kağan Destanı'nda da görebilmekteyiz.[66]

4. Destanlarda millî değerlerin bir tezahürü olarak kültürel öğeler bulunmaktadır. Masallarda da icraya bağlı olarak kültürel unsurları görebilmekteyiz.

5. Her iki türün de özel anlatıcısı vardır. Destan ve masal, sözlü gelenekte nesilden nesle bu anlatıcılar vasıtasıyla nakledilirler.

Masal ile destan türü arasındaki farklar ise şunlardır:

1. İki tür arasında en belirgin fark muhteva yönündendir. Destanlar genellikle kahramanlık konulu anlatmalardır. Masalların ise çok çeşitli konuları ihtiva edebilir.

2. Destanlar manzumdur; masallarda ise manzum bölümler yok denecek kadar azdır. Masallar, mensur bir karaktere sahiptir.

3. Destanlar tarihle ve gerçek hayatla yakından bir bağ içerdiği için oldukça hacimlidir. Masallar ise destanlara nazaran daha kısadır.

4. Destanlar tarihin izlerini taşır. Kahramanların gerçek hayatta yaşamış kişilerdir. Masal kahramanları ise hayali ve belirsizdir.

5. Destanlar millîdir; masallar ise milletlerarasıdır.

6. Destanların icrasında müzik aleti ve ritmik unsurlar vardır. Masallarda ise böyle bir icra söz konusu değildir.

### I. 4. 2. Masalın Halk Hikâyesi ile İlgisi

Masal ile halk hikâyesi arasındaki benzerlikler şu noktalarda toplanmaktadır:

1. Her iki türde de formel ifadelere yer verilir. Masallarda ve halk hikâyelerinde söz kalıpları, klişe ifadeler bulunmaktadır.

2. Masallarda ve halk hikâyelerinde olağanüstü kahramanlar vardır. Sihirli eşyalar, olağanüstü atlar buna örnek gösterilebilir.

---

66 Saim Sakaoğlu, **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Akçağ Yayınları, Ankara: 2002, s.10.

3. Masallar ve halk hikâyelerinde halk edebiyatının diğer türlerinden istifade edilir.

4. Her iki türün anlatıcıları vardır. Masalların anlatıcıları "Masal anası", "Masalcı"; halk hikâyelerinin ise "Âşık", "Hikâyeci"dir.

Masal ile halk hikâyesi arasındaki farklar şunlardır:

1. Şekil bakımından, halk hikâyeleri nazım-nesir karışıktır. Masallar ise mensur bir karaktere sahiptir. Az olmakla ile birlikte bazı masallarda manzum kısımlar da vardır.

2. Konuları bakımından iki tür arasındaki en önemli fark; masallarının konusunun çeşitli olmasıdır. Halk hikâyelerinin temel konusu aşktır. Kahramanlık konulu halk hikâyeleri ise çok olmamakla birlikte vardır.

3. Masalların kısa hacimli olmalarına karşılık, halk hikâyeleri daha uzundur. Sadece, bir çerçeve masala bağlı olan masallar daha uzuncadır. Bu arada pek çok masalın tek motifi olduğunu da unutmamak gerekir.[67]

4. Halk hikâyelerinin konuların ve kahramanların gerçek hayatla bir bağı vardır. Masallarda ise hayali unsurlar hâkim olduğu için dinleyiciyi inandırma vurgusu bulunmamaktadır.

5. Halk hikâyelerinde Köroğlu, Âşık Garip gibi yaşamış kahramanlar bulunmaktadır. Masallarda ise gerçek hayattan kahramanların izleri yoktur.

6. Halk hikâyeleri bir müzik aleti eşliğinde icra edilen bir türdür. Hikâyelerin bünyesinde Âşıkların saz ustalığı, ritmik öğeler geniş yer tutar. Masallarda ise böyle bir durum söz konusu değildir.

7. Halk hikâyelerindeki kültür çevresi, çoğunlukla gerçek hayattan izler taşır. Nadiren de olsa Hint, Yemen gibi masallarda gördüğümüz mekânlara rastlanılır. Masallardaki yerler ise belirsizdir.

### I. 4. 3. Masalın Efsane ile İlgisi

Masal ile efsane türü arasında şu benzerlikler vardır:

---

[67] Saim Sakaoğlu, **age**., s. 9.

1. Her iki tür, mensur olma özelliğine sahiptir. Manzum kısımlar çok az olmakla birlikte yok denecek kadar azdır.

2. Masallarda ve efsanelerde olağanüstülüklere, tabiatüstü güçlere yer verilir. Her iki türün bazı kahramanları, ellerinde olağanüstü güçler bulunan kimselerdir. Masaldaki sihirli sofra ile karı şeker yapan inanış aynıdır.[68]

3. Masallar ve efsaneler hayal ürünü olması sebebiyle ortak bir özelliğe sahiptir.

4. Her iki tür de geniş bir konu dağarcığına sahiptir.

5. Her iki türün de ilk yaratıcılarının belli olmaması nedeniyle anonim bir yapıya sahiptir.

Masal ile efsane arasındaki farklar ise şunlardır:

1. Hacim açısından masallar efsanelere göre daha uzun soluklu bir türdür.

2. Efsaneler zaman ve mekân açısından belli bir kültür çevresine bağlıdır. Masallarda ise zaman ve mekân açısından belirsizlik vardır.

3. Masalların özel anlatıcısı vardır. Efsanelerde ise özel bir anlatıcı yoktur.

4. Efsanelerde belli olgular sebepleri ve sonuçları ile açıklanırken masallarda ise böyle bir zorunluluk bulunmamaktadır.

5. Efsanelerde dinî özellikler, kutsal kavramlar ağırlıklı yer alır. Masallarda ise belirgin bir şekilde dinî kavramlara rastlanılmaz.

### I. 4. 3. Masalın Fıkra ile İlgisi

Masal ile fıkra arasındaki benzerlikler şu noktalarda toplanmaktadır:

1. Her iki türde işlev açısından güzel vakit geçirmek, eğlenmek ve eğitmek gibi ortak amaçlara hizmet eder.

2. Masallarda bireylere verilmek istenen bir ileti vardır. Aynı durum fıkra türü için de geçerlidir.

3. Masallarda ve fıkralarda konu çerçevesi çok geniştir.

---

[68] Saim Sakaoğlu, **age**., s.11.

4. Her ikisi yaratım süreci açısından anonim olma özelliğine sahiptir.

5. Masalların bünyesinde bazı fıkra metinleri yer alabilir.

Masal ile fıkra türü arasındaki farklar ise şunlardır:

1. Şekil açısından masallar fıkra türüne göre daha uzun bir anlatı türüdür.

2. Masallar fantastik konuları konu ederken, fıkralar ise, gerçek hayattan izler taşımaktadır.

3. Masalların özel anlatıcıları vardır. Fıkraların özel bir anlatıcısı olmayıp herkes fıkra anlatabilir.

4. Masallarda, olağanüstü kahraman ve hadiselerle sık sık karşılaşılır. Fıkralarda ise böyle bir olağanüstülük söz konusu değildir.[69]

### I. 5. İnceleme Yöntemleri ve Tezde İzlenecek Yöntem

Halk bilgisi ürünleri konusunda gerek ülkemizde gerekse yurt dışında bugüne kadar "metin neşri" ve "ilmî inceleme" olarak pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük bir kısmı, halk bilgisi ürünlerinin metinlerine yönelik olmuştur. İncelememizin konusunu oluşturan, kültürel bir yaratma olan masallar konusunda çeşitli metotlar kullanılmaktadır. İnceleme yöntemlerini kısaca tanıttıktan sonra, tezimizde izlediğimiz yöntemi açıklamaya çalışacağız.

Masal araştırmalarında en çok kullanılan yöntemlerden biri Tarihî-Coğrafî kuramı ve yöntemidir. "Fin Folklor Kuramı" adıyla bilinen bu kuram ve yöntem, İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka ve İzlanda bölgesindeki halk bilimi ve siyasal hareketlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.[70] Bu yöntemin amacı, belli bir yer ve zamanda yaratılan halk bilgisi ürünlerinin, özellikle de masalların yaratıldığı ilk şeklini (urform) tespit edip, onun oluştuğu zamanı ve coğrafî mekânını ortaya koymaktır. Teorinin asıl amacı, ilk şeklin bulunup ilk şekilden toplanan son varyanta kadar değişiklikleri ortaya koyup masalların kökeni ve anlamını tespit etmektir. Bu ekolün en önemli temsilcisi Stith

---

[69] Esma Şimşek. **Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2001, s. 9-13.

[70] Metin Ekici, **age.**, s. 103.

Thompson'dur. Tarihî-Coğrafî yönteme pek çok eleştiri getirilmiştir.[71] Bu teorinin en çok eleştirildiği nokta, metin merkezli bir yaklaşım olması dolayısıyla, anlatıcının yaratıcılığını ve dinleyicinin etkisini görmezden gelerek halk bilgisi ürününü sosyal çevreden soyutlamasıdır.

Halk bilgisi ürünleri açıklamada kullanılan ikinci yöntem, Psikoanalitik kuram ve yöntemidir. Bu yöntemin amacı; masalların, genel anlamda halk bilgisi ürünlerinin düş, imge gibi psikolojik olgularla açıklanmasına dayanmaktadır. Sigmund Freud, Wilhelm Wundt ve Carl G. Jung bu kuram ve yöntemin en önemli temsilcileridir. Bu kuram ve yöntemin temsilcileri, farklı milletler arasındaki dinî ve edebî olgular arasındaki benzerlikleri toplumsal ve sosyal psikolojiye göre yorumlamışlardır.[72] Bu teorinin en çok eleştirildiği nokta ise, bütün halk bilgisi ürünlerini psikolojik olgularla genellemesidir. Psikoanalitik kuram ve yöntemi, ahlakî ölçütler konusunda çok eleştirilmiş ve ilgi görmemiştir.

Halk bilgisi ürünlerinin yapısal özelliklere incelemek üzerine Yapısalcı kuram ve yöntem geliştirilmiştir. Yapısalcı kuram ve yöntemi belli bir halk bilgisi ürününü inceleyip, inceleme sonunda ortaya çıkan yapıyı bir formül haline getirmektedir. Ortaya çıkan sonuçlara göre bu kuram ve yöntem, insan düşüncesinin ve bu düşüncenin ürünü olan halk bilgisi ürünlerinin nasıl bir gelişme gösterdiğini amaçlamaktadır.[73] Bu yöntemin masallardaki en önemli temsilcisi Vladimir Propp'tur. Propp, masalları yapısal özelliklere göre inceleyerek, masallardaki fonksiyonları ve rolleri analiz etmiştir. Propp'un yöntemi, halk bilgisi ürünlerini mekanik birer olgu olarak görmesi bakımından ve bu yapının anlamı ile ilgili bir yorum olmadığı için eleştirilmiştir.

Masal inceleme ve yöntemleri konusunda diğer bir yöntem ise Performans (Bağlam/İcrâ) merkezli kuram ve yöntemlerdir. Performans (Bağlam/İcrâ), ikili bir anlama sahiptir veya bir başka ifadeyle iki temel unsuru içermektedir. Bunlardan birincisi "halk bilgisi ürününün gerçekleştirilişi veya icrası" bakımından artistik veya sanatsal bir eylem olmasıdır. İkincisi ise, metnin icracısı, formu, dinleyici ile birlikte

---

71 Bk. M. Öcal Oğuz. **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**, Akçağ Yayınları, Ankara: 2000, 144 s.

72 Daha ayrıntılı bilgi için bk. Metin Ekici, **age.**, s. 110-113.

73 Metin Ekici, **age.**, s. 114.

icranın gerçekleştiği çevredir. Bu ikili yapı performans bakış açısının geliştirilmesinin temel unsurlarıdır. Bu yeni anlayışa göre halk bilgisi, anlatan ve dinleyen arasında geleneksel bir anlatı yoluyla kurulan iletişim biçimi olarak ele alınmakta ve sosyal bir olay olarak canlı icra şeklinde incelenmektedir.[74] Bu yöntemin etkisiz kaldığı husus ise, yazılı halk bilgisi ürünlerinin bu yöntemle analiz edilmesinin zor olmasıdır. Tarihî ve antropolojik kaynaklar, yazılı metinlerin yazıldığı ortamlar hakkında kısmen de olsa varsayımlara dayalı bağlam merkezli bir incelemeye olanak sağlamaktadır.[75]

**Tezde İzlenecek Yöntem**

Bu kısımda çalışmamızda izlenecek yöntemi ve masal metinlerinin tespiti konusunda bilgi vereceğiz. Öncelikle araştırma yöntemimizin seçiminde işlevsel bir bakış açısına uygun bir şekilde Tarihî-Coğrafî yöntemi esas aldık; çünkü elde ettiğimiz masal metinlerini derleme imkânı bulamadığımız için, yazılı halk bilgisi ürünlerini diğer masal inceleme metotları ile incelemede zorluk çekebilirdik. Örnek vermek gerekirse; Performans (Bağlam/İcrâ) merkezli kuram ve yöntemi, yazılı halk bilgisi ürünlerini incelemede yetersiz kalacaktı. Bu bağlamda, tez yöntemimizin tespitinde mevcut kaynaklarımızı gözden geçirip buna yönelik bir seçimimiz söz konusu olmuştur.

Çalışmamızda tespit ettiğimiz 72 Özbek masalının tiplerinin benzerlerini, Antti Aarne ve Stith Thompson'un birlikte hazırladıkları "The Types of the Folktale" (Halk Masallarının Tipleri) uluslararası masal katalogu araştırılıp bu eserdeki tip numaraları tespit edilmiştir. Ayrıca Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın hazırlamış oldukları "Typen Türkischer Volksmärchen" (Türk Masallarının Tipleri) adlı eserlerindeki tip numaraları da incelenip tespit edilmiştir. Bazı masal metinlerinin tip kataloglarındaki benzerleri bulunamamıştır. Çalışmamızda; Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın hazırlamış olduğu katalog "TTV", Antti Aarne ile Stith Thompson'un hazırlamış oldukları katalog "AaTh" şeklinde kısaltılarak kullanılmıştır.

Tezimizde yer alan 72 Özbek masalın motif numaralarını, Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserindeki motif kurgusuna göre vereceğiz. Ancak tespit edilemeyen, Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserinde

---

74 Özkul Çobanoğlu, **age**, s. 265.
75 Metin Ekici, **age.**, s. 126.

bulunmayan, Türk masal anlatı geleneğine ait motifleri ise (T) işareti vermek suretiyle belirteceğiz.

Özbek masallarının tip ve motif yapısını şu sıraya göre ele alacağız:

1. Masalın Adı
2. Masalın TTV ve AaTh Kataloglarındaki Tip Numaraları
3. Masalın Teması
4. Masalın Motif Sırası
5. Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

Tezimizi hazırlarken saha çalışması gerçekleştiremediğimizden, çalışmamızda yazılı kaynaklardan istifade ettik. Tespit edilen metinlerin tercihinde daha önce konumuz ve araştırma yöntemimiz ile ilgili çalışma yapılmamış olmasına dikkat ettik. İlk olarak, bazı yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz masal metinlerini transkripsiyon işaretlerini kullanmadan, Latin alfabesine aktardık. Metinlerin Latin alfabesine aktarılmasında ise halk bilimi araştırması yapıyor olmamız dolayısıyla, fonetik hususları aktarımımıza yansıtmadık. Metin seçimimizde ayrıca, sayısı çok olamamakla birlikte, daha önce konu ile ilgili hazırlanmış olan tezlerden de yararlandık. Özellikle seçtiğimiz metinlerde konu ve yöntemimiz ile ilgili çalışılmamış olmasına dikkat ettik. Her iki yolla yazılı kaynaklardan elde edilen masal metinlerinin, çevirisi yapılıp Türkiye Türkçesiyle yazıya geçirilmiştir.

Özbekistan'dan masalını dil özellikleri bakımından incelediğimizde, masalların dili açısından bazı farklılıkların olduğunu gördük. İncelediğimiz masallar, Özbekistan'ın Taşkent, Buhara, Semerkant ve Fergana sahalarına ait olup, bu sahalar arası dil özelliklerindeki bazı farklılıkları korumaya çalıştık. Yazılı kaynaklardaki farklılıklardan ötürü, masal metinlerindeki zaman eklerinde, hal eklerinde ve bazı kelimelerde farklılıklar vardır.

# I. BÖLÜM

# ÖZBEKLERDE MASAL KAVRAMI VE TÜRÜ

## I. 1. Özbeklerde Masal Kavramı ve Türü

Türk dünyasında masal kavramı olarak pek çok terim kullanılmaktadır. "Türk Dünyası Ortak Edebiyatı - Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi"[76] ve "Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü"[77] adlı eserlerde, Türk coğrafyasındaki masal karşılığında kullanılan terimler şunlardır:

| | |
|---|---|
| Özbek Türkçesi | : Ertäk |
| Azerbaycan Türkçesi | : Nağıl |
| Kazak Türkçesi | : Şabuv, Şabış, Ertegi |
| Kırgız Türkçesi | : At çabū, Comok, Cöö Comok, Ertegi |
| Türkmen Türkçesi | : Erteki |
| Tatar Türkçesi | : Äkiyät |
| Uygur Türkçesi | : Çöçäk |
| Başkurt Türkçesi | : Äkiyät |
| Gagauz Türkçesi | : Masal |
| Irak Türkmenleri | : Matal |
| Kumuk Türkçesi | : Yomak |
| Karaçay Türkçesi | : Comak |
| Altay Türkçesi | : Çörçök |
| Tuva Türkçesi | : Tool |

Özbek Türkleri arasında masal terimi olarak "Ertäk" kullanılmaktadır. Özbekler arasında "Ertäk" kelimesinin sözlük anlamı, "Söyleyiş, söylemek, hikâye etmek."

---

[76] Saim Sakaoğlu, "Masallar", **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C. 2, AKM Yayınları, Ankara: 2002, s. 201-312.

[77] **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991, s.562-563.

anlamında kullanılmaktadır.[78] "Ertäk" kelimesinin, Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügatit Türk adlı eserinde "Etük" şeklinde geçmektedir. Bu sözden hareketle Özbek Türkçesinde "Ertäk" sözlüklerde ve eserler yazılarak günümüze kadar gelmiştir.[79] Kamil İmamov, "Etük" kelimesinin bir olayı sözlü olarak hikâye etmek anlamına geldiğini belirtmektedir.[80]

Özbeklerde masal karşılığı olarak bazı kaynaklarda "masal", "hikäyä" terimleri de zikredilmektedir. Gayrat Celalov, "Özbek Halg Ertäkleri" adlı çalışmasının başına eklediği "Ertäklarimizin Cilasi" başlıklı yazısının giriş kısmında, daima "ertäk" terimini kullanmasına rağmen, bir yerde "masallarge" diyerek masal terimini zikretmiştir. Ek bilgi olarak söylemek gerekirse, "Masal" kelimesi Özbek Türkçesinde "Masal" veya "Mesel" olarak da geçmektedir ve fabl türüne karşılık gelen bir terim olarak kullanılmaktadır.[81] Ayrıca, Volkan Coşkun'un hazırladığı "Özbek Türkçesi Grameri"[82] adlı çalışmada, örnek bir masal metni özgün imlasıyla verilirken "hikäyä" terimi kullanılmıştır.[83]

Özbekistan'ın farklı bölgelerinde masal (ertäk) yerine farklı terimler de kullanılmaktadır. Semerkant ve Surhanderya bölgelerinde masal terimine "Metel" denilmektedir. Buhara dolaylarındaki bazı köylerde, masal terimi yerine "Şük" ve "Üşük" terimi de kullanılmaktadır.[84] Özbekistan'ın diğer bölgelerinde, mesela Harezm dolaylarında "Varsakı", Taşkent şehri ve civarında, "Çöpçek" masal terimi olarak kullanılmaktadır.[85] Özbekler arasında, "Efsane", "Ötirik", "Tütel" gibi kelimeler de masal türün karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca "Çöpçek" "Tapişmak" (Bilmece)

---

78 Gani Cehangirov, **Özbek Balaler Folklori**, Okıtuvçi Neşriyatı, Taşkent: 1975, 29.

79 Mahmud Kaşgariy, **Divanu Lügatit Türk**, C.1, Taşkent: 1960, s. 98. [Gani Cehangirov, **age**., Taşkent: 1975, s.29.]'den naklen.

80 Kamil İmamov, "Ertekler", **Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi**, Okıtuvçı Neşriyatı, Taşkent: 1980, s.124.

81 Nizamettin Mahmudov; Emine Gürsoy-Naskali, "Özbek Edebiyatında Edebi Türler", **Türk Dünyası Dili ve Edebiyat Dergisi**, S.2, Güz 1996, s. 351.

82 Daha geniş bilgi için bk. Volkan Coşkun, **Özbek Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 2000, 292 s.

83 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 283.

84 Gani Cehangirov, **age**., s. 30.

85 Kamil İmamov, "Ertekler", **age**., s.125.

manasında da kullanılmıştır. Ali Şir Nevaî'nin eserlerinde "Çörçek" kullanılır ki, halk arasında "Çöpçek" kelimesi de buradan hareketle kullanılagelmiştir.[86]

Özbek Masalları üzerine çalışan Kamil İmamov, masalın tarifini şu şekilde yapar: "*Hayat hakikati ile bağlı olan, fantastik ve de realist uydurmalar esasına göre kurulan, didaktik bir gayesi olanı, ağızdan ağza anlatılarak icra edilen hikâyeler.*"[87]

İristay Kuçkartay ise, masalla ilgili yaptığı tanımda, masalların muhtevasına ve yaratım sürecine ilişkin şu tanımı söylemektedir: "*Ertekler, hayali insanlar, olağanüstü güçler, mucizeler, devler, melekler, hayvanlar hakkında uydurulmuş, gerçekte olmadığı anlaşılan olayları gösteren kuşaktan kuşağa geçen hayali hikâyelerdir.*"[88]

Özbeklerde masal ile ilgili terim ve tanımları verdikten sonra Özbekistan'daki masal anlatma geleneği hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Masallarda, tıpkı halk hikâyelerinde gördüğümüz gibi anlatımın icrası sırasında bazı hususiyetler göze çarpmaktadır. Masal icrası, anlatıcıya, sosyal çevre ve şartlara bağlı olarak değişebilmekte ve gelişebilmektedir. Saim Sakaoğlu masal icrası konusunda şunları söylemektedir: "*Mesela, düğünlerde masal anlatanlar, kalabalıktan hoşlanan, dinleyicinin, bir yerden sonra seyircinin, karşısında kendisinden geçen bir tulûat oyuncu gibi, bu işi duyarak yapmaktadırlar. Tabiî ki bu hususiyeti bütün anlatıcılarda bulmak mümkün değildir.*[89]*Genellikle köylerde, kış geceleri sohbet sırasında, dinî kıssalar arasında, onlardaki olağanüstü olaylardan ilham alınarak anlatılan masallar, daha doğal şartlar altında vücut bulmaktadır. Böylece anlatıcı, kendiliğinden konuya girmekte ve anlatmaya başlamaktadır."*[90]

Masallar sözlü kültür ortamının ürünüdür. Masallar anlatıldığı bölgenin kültürel özelliklerine ve sözlü iletişim ortamlarına bağlı olarak icra edilir ve sözlü gelenekte nesilden nesle aktarılır. Aile içerisinde anneden çocuğa, dededen toruna, nineden toruna

---

86 M. İ. Afzalov, **Özbek Halk Ertekleri Hakıda**, Taşkent: 1964, s.19. [Gani Cehangirov, **age**., Taşkent: 1975, s.30.]'den naklen.

87 Kamil İmamov, "Ertekler", **Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi**, Okıtuvçi Neşriyatı, Taşkent: 1980, s.129.

88 İristay Kuçkartay, "Özbek Halk Edebiyatı Terimleri ve Türkçe Karşılıkları", **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri** (26-28 Mayıs 2000), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2002, s. 512-513.

89 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 135.

90 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 135.

gibi bir aktarım vardır. Bunun yanı sıra akrabalık ilişkileri arasında da masal anlatan ve dinleyen kişilerin varlığından söz edebiliriz.[91]

Özbeklerdeki masal anlatma geleneği de eskilere dayanmaktadır. Masal anlatan kişilere "Ertäkçi" denilmektedir. Özbeklerdeki masal anlatma geleneği konusunda, Gani Cehangirov "Özbek Balaler Folkloru" adlı eserinde şu önemli bilgileri vermektedir: "*Saray masalcılarından(ertekçi) başka halkın profesyonel masalcıları da vardı. Bu masalcıların ağzından halkın en güzel masalları anlatılmıştır. Bu masalcılar(ertekçiler) şehir şehir, köy köy dolaşıp halkın sevgisini kazanmışlardır. Halk onlara düğünlerde, önemli meclislerde hürmet ve izzet gösterirdi. Özbek masalcıları(ertekçileri) - Kokanlı Hemrabibi Umeralikızı, Nemenganli Hasan Hudayberdioğlu, Mergılanlı Hüsenbay Resuloğlu, Kokanlı Nurali Nurmetoğlu, Kaşkaderyalı Abdugafur Şükürov gibi masalcıların repertuarlarında pek çok masal bulunmaktadır. Bu masalcılar hafızasında salkıdığı masallarla, kendi cevherleriyle süsledikleri masallarla, uzun yılların paha biçilmez zenginliklerini günümüze kadar ulaştırmayı başarmışlardır .*"[92]

Bu masalcılar (ertekçiler) pazarlarda, çay ocaklarında, kervansaraylarda, halka dinî hikâyeleri, eskiden yaşanmış olayları, masalları ve destanları anlatmaktadır. Halk da bu icrayı yapan kişilere "Meddah" demektedir.[93] Bir de üçüncü grup vardır ki bunlar evde çocuklara masal anlatan nineler, anneler, dedeler ve babalardır. Bu kişilerin repertuarı sınırlıdır. Bu anlatıcılara Özbekistan'da "Aile ertäkçileri" denilmektedir.[94]

Özbeklerde masal anlatma geleneğini kısaca açıkladıktan sonra, Özbek Halk edebiyatındaki masal tasniflerini vermenin yararlı olacağı kanısındayız. Masal tasnifleri konusunda gerek Türkiye'de ve farklı ülkelerde pek çok tasnif denemesi yapılmıştır. Bu konuda tezimin konusu olan Özbek masalları üzerine çeşitli bilim insanları tarafından hazırlanan bazı tasnifleri açıklamaya çalışacağız.

Özbek masallarının sınıflandırılması konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Genelde bu tasnifler üç veya dört ana başlık altında ele alınmış olup, çok çeşitli denemeleri içermektedir.

---

91 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 135.
92 Gani Cehangirov, **age**., s. 36-37.
93 Gani Cehangirov, **age**., s. 37.
94 Gani Cehangirov, **age**., s. 37-38.

"Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi" adlı ansiklopedinin Özbek edebiyatı kısmında, Bazı Özbek bilim insanları masalların tasnifini şu şekilde vermişlerdir:

1. Hayvanlar Hakkında Masallar,

2. Sihirli Masallar,

3. Hayatî-Maişî Masallar,

4. Hicvî Masallar[95]

Özbek masallarının sınıflandırılması konusunda, ilk tasnif denemesini yapan Mansur Afzalov'dur. Afzalov, iki tasnif yapmıştır. Birinci tasnifinde hayati ve satirik masalları aynı grupta göstererek masalları konularına göre üçe ayırmıştır.[96] Daha sonraki tasnifinde masalları dörde ayırmıştır:

1. Hayvanlar hakkındaki masallar,

2. Sihirli-fantastik masallar,

3.Hayati masallar

4. Satirik Masallar[97]

Afzalov'un yapmış olduğu tasnife Enare Möminova itiraz eder ve onun tasnifine bir madde ekleyerek bir tasnif yapar:

1. Hayvanlar hakkında masallar,

2. Sihirli-fantastik masallar,

3. Hayati-satirik masallar,

4. Aşklı-romantik masallar[98]

---

95 Tahir Kahhar, "Özbek Halk Edebiyatı", **Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nazım-Nesir)**, C.14, Özbek Edebiyatı I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2000, s. 43.

96 Kamil İmamov, "M. İ. Afzalov, Özbek Halk Ertekleri Hakıda", **Özbek Sovyet Folklori Meseleleri**, Özbekistan SSR Neşriyatı, Taşkent: 1970, s.305-307. [Hüseyin Baydemir, **age**., s. 6.]'den naklen.

97 Azad Nebiyev, **Azarbaycan-Özbek Folklor Elageleri**, Yazıçı Neşriyatı, Bakı: 1978, s.117. [Hüseyin Baydemir, **age**., s. 7.]'den naklen.

98 Enare Möminova, **Halk Ağzaki İcadide Ayaller Obrazi**, Özbekistan Neşriyatı, Taşkent: 1969, s. 12. [Hüseyin Baydemir, **age**., s. 7.]'den naklen.

Afzalov, uzun araştırmalardan sonra V. E. Gusev'in tasnifinin aynısı yapar:

1. Hayvanlar hakkındaki masallar,

2. Bahadırlık masalları,

3. Sihirli-fantastik masallar,

4. Sergüzeşt masalları,

5. Tarihi ve içtimai-hayati masallar[99]

Kamil İmamov'a göre Özbek masallarının tasnifini şu şekildedir:

1. Hayvanlar hakkındaki masallar

2. Sihirli masallar

   a. Kahramanlık masalları

   b. Üveylik ve hakir görülen kişiler hakkındaki masallar

   c. "Küçük pehlivanlar" hakkındaki masallar

3. Hayati-maişi masallar

   a. Cengaverlik masalları

   b. Aşklı-sergüzeşt masalları

   c. Bilmeceli masallar

4. Hicvi masallar[100]

Son olarak, Özbek Masallarının tasnifi konusunda Şamirza Turdimov'un "Özbek Halk Ertekleri"[101] adlı çalışmasına "Erteklerimizin Cilası (Masallarımızın Güzelliği)"[102] adlı giriş yazan Gayret Celalov, masalları üç ana başlığa ayırmıştır:

1. Mecazî masallar (Hayvanlar Hakkındaki Masallar)

   a. Dünya milletlerinin folklorundaki hayvanlar hakkındaki masallar

---

99 Gani Cehangirov, **age**., s. 30.

100 Kamil İmamov, "Ertekler", **age**., s.124-166.

101 Daha geniş bilgi için bk. Şamirza Turdimov, **Özbek Halk Ertekleri**, Taşkent: 1990.

102 Daha geniş bilgi için bk. Şensal Biçer, **Şamirza Turdımov Özbek Halk Ertekleri (Transkripsiyon ve Çeviri)**, İzmir: 1994, s. 1-9. (Yayınlanmamış Lisans tezi)

b. Nasihat verici karakterdeki mecazî masallar

c. Hayvan ve kuşların ortaya çıkışlarını anlatan masallar

2. Sihirli masallar

3. Maişiy Ertekler (Gerçekçi masallar, gerçekçi satirik masallar, novelistik)

a. Öğüt verici, terbiyevî masallar

b. Satirik karakterdeki masallar

### I. 2. Özbek Masallarının Genel Özellikleri

Özbek masalları, Özbek kültüründe canlı bir şekilde yaşamaya devam eden anlatı türlerinden biridir. Sözlü gelenekte gerek içerik gerekse yaratım ve şekil özellikleri bakımından özgün bir yapıya sahiptir. Özbek halkının hayata bakış tarzını, geleneklerini ve ahlakî değerlerini masallarda görebilmekteyiz.

Tezimizin bu bölümünde Özbek masallarının muhteva ile şekil ve yapı özelliklerini inceleyeceğiz.

#### I. 2. 1. Masalların Muhteva Özellikleri

Masal kahramanları, gizemli yolculuklarında pek çok tehlikeyle karşılaşırlar. Sihirbazları, ejderhaları, devleri yenerek engelleri aşarlar. Masal kahramanları insanlardan yardım gördüğü gibi diğer tabiat varlıklarından da yardım görür; onlarla konuşur; hatta masal kahramanı olan pek çok hayvan vardır. İnsanların belirgin özellikleri, bu özellikleri taşıyan hayvanlara yakıştırılır. Örneğin, tilki kurnazlığı ile karınca çalışkanlığı ile temsil edilir.[103] Özbek masallarında masal kahramanları olarak; gerçek üstü varlıklar, insanlar ve hayvanlar yer almaktadır. Bu kahramanlar içerisinde bazen insan yapısına benzer bir görünüm ve davranışları ile bazen olağanüstü davranış ve görünüşleri ile devler, periler, canavarlar, ejderhalar, sihirbazlar masalların vazgeçilmez varlıklarıdır.[104]

---

[103] Saadet Karaköse, "Masalların Metafiziği Üzerine". **Millî Folklor Dergisi**. C.8, S. 58, 2003, s. 97.

[104] Ahmet Saçkesen, "Özbek Masallarında Mitolojik Unsurlar" **I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı** 9-15 Nisan Çeşme-İzmir, Bildiri Kitabı-IV, Ankara: 2007, s. 1743.

Özbek masallarındaki olağanüstü varlıklar işlevsel açıdan iki görevi üstlenmişlerdir. İlk gruptaki varlıklar kahramana destek olanlardır. Diğer gruptaki gerçeküstü varlıklar ise kahramanı öldürmek ve onunla savaşmak isterler.[105] Bu varlıkların masallardaki tasviri çok önemlidir. Masallarda kahramanın macerasında bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Devler, Özbek masallarında en önemli tiplerdendir; mağarada yaşarlar ve insan etiyle beslenirler. Padişahın ve şehirdeki insanların çocuklarını kaçırırlar ve masal kahramanlarıyla mücadele verirler. Hatta bazı devler "Kara Dev" adıyla anılır ve kötülüğün sembolüdür. Özbek masallarında cadıların çocuk kaçırıp bu çocukların kazanda pişirilip yediği anlatılır. Cadıların oğlu olan ve masal kahramanları ile savaşan ejderhalar vardır. Masal kahramanı aklı ve cesareti sayesinde bu olağanüstü varlıkları yener. Özbek masallarında kurtlar padişahı, balıkların sultanı, kurbağalar padişahı, yer altı ülkesinin padişahı ve yılanların şahı gibi olağanüstü tipler de vardır. Tüm bu masal karakterleri, Türk düşüncesinin ve hayal dünyasının ne kadar engin olduğunu bize gösteren önemli birer göstergedir.[106] Çok başlı devler, güçlü kuşlar, yarı insan-yarı hayvan imgeler, konuşan dağlar, taşlar, sular, ağaç ve yıldızlar gibi olgular masalın vazgeçilmez aktörleridirler. Özbek masallarında da devler, sihirbazlar, cadılar veya konuşan nehir gibi olağanüstü aktörler sıkça kullanılmıştır.

Ancak, incelediğimiz Özbek masallarında, bazen de kahramana yardımcı olarak onun başarısına katkıda bulunan periler, olağanüstü hayvanlar, Simurg kuşu gibi varlıklar vardır. Bu gerçeküstü varlıklar, masal kahramanın yolculuğunda ona yardım ederler. Nuranî yaşlı kadınlar, kahramanını alıp beslerler; masal kahramanına bilge kişilikleri ile akıl verirler. Ayrıca maceralarda kahramanları, olağanüstü uçan boz, semen ve kara at, Simurg kuşu, mavi keçi ve takla atıp şekil değiştiren hayvanlar gibi olağanüstü hayvanlardan yardım alır. Bu olağanüstü varlıklar, Özbek masallarında masal kahramanına yardım edip, masal kahramanının zor durumlardan kurtulmasına yardımcı olurlar.

Türk masallarında eşya ve bitkilere olan dönüşümden ziyade, insandan hayvana, hayvandan insana ve insandan olağanüstü bir varlığa dönüşme şeklinde bir şekil

---

[105] Daha geniş bilgi için bk. Umay Günay, "Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar" **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 1, Ankara: 1983, s. 21.

[106] Ahmet Saçkesen, **agm.**, s. 1744.

değişikliği olmaktadır. Bu hayvanlar arasında kuşlar; kaz, kartal, kumru, güvercin, kuğu gibi kuşların yanı sıra yılan, at, koyun, kurt, köpek gibi hayvanlar da şekil değiştirmektedir.[107] Özbek masallarındaki şekil değiştirme (transformasyon), özellikle hayvandan insana, insandan hayvana, insandan olağanüstü bir varlığa ve bir nesneden bir varlığa dönüşme şeklinde görülmektedir. Az da olsa bitkiden objeye veya hayvanın objeye dönüştüğü şekil değiştirmeler de vardır. Padişahın çizmesinin hayvana dönüşmesi, tilkinin takla atıp bıldırcına dönüşmesi, yılanın ejderhaya dönüşmesi, yılanın insana dönüşmesi, insanın kurda dönüşmesi, insanın koyuna dönüşmesi, insanın ata dönüşmesi, şahinin insana dönüşmesi veya çiçeklerin bir objeye dönüşmesi gibi çok çeşitli şekil değiştirmeler Özbek masallarında yer almaktadır. "Kurt ile Tilki"[108] masalında da buna güzel bir örnek vardır: "Tilki kurdu düğüne götürmeye karar vermiş. Yolda yedi kadına rastlamışlar. Hepsinin de sofrası varmış. Tilki bir takla atarak bıldırcın şekline girmiş ve kadınların önünde sıçramaya başlamış. Bir kadın onu görüp, 'Vallahi şu bıldırcına bakın! Ben onu çocuğum için yakalayacağım' diyerek elindeki sofrayı yere koymuş, bıldırcını kovalamaya başlamış…"

Masallardaki şekil değiştirmenin işlevi, çocukların korkularını yenmelerini sağlamak ve onlara tehlikelerden korunmayı öğretmektir. Masallar çocukları bir yandan hayata hazırlarken bir yandan da onların iç dünyalarını düzene sokar. Özbek masallarında bu şekil değiştirme ile ilgili verdiğimiz örnekler daha da çoğaltılabilir. Masallara olağanüstü nitelikler kazandıran bu unsurların sadece eğlence niteliğinde bir hayal ürünü olmayıp bazı sosyolojik ve psikolojik gerçeklere dayandığını söyleyebiliriz.

Masaldaki olayın tüm insanlara hitap edebilmesi, olayın bir tek kahramanla sınırlandırılmayıp genelleştirilmesinin sağlanması için kahramanlar ve diğer figürler farklı sosyal tabakalardan seçilir. Bütün bu kahramanların yaşları, cinsiyetleri ve sosyal kökenlerinden çok daha önemli olan, olayın sürecindeki işlevleridir.[109] Özbek masallarında avcı, çiftçi, çoban, oduncu, balıkçı, kalender, âlim, şeyh, imam, danışman, kervanbaşı, falcı, değirmenci, hizmetçi, tüccar, demirci, marangoz, terzi, polis, nöbetçi, doktor, cellât, duvar ustası, dilenci, pehlivan, cariye, padişah, şehzade, melike veya vezir gibi saraya mensup insanlar, farklı mesleklere sahip kadın ve erkekler masalların

---

107 Ahmet Saçkesen, **agm**., s. 1744.
108 Bk. Kurt ile Tilki masalı. [23. Masal]
109 Memnune Yaman, **Çocuk Yazını Olarak Masal**, Erzurum: 1995, s. 19.

şahıs kadrosunu teşkil etmektedir. Bu masal tipleri Özbek masallarda bazen asıl kahraman bazen de yardımcı bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Soysal tabakanın çeşitli özelliklerini barındıran bu karakterler, masallarda önemli bir işlevi üstlenmiştir. Örnek vermek gerekirse; masallarda gördüğümüz av ve avcılık; kahramanın zor bir görevi yerine getirirken ona yardım eden bir avcı veya masalın sonuç bölümünün oluşumunda bir şartın gerçekleşmesi gibi belirleyici bir fonksiyona sahip, epizotlar arası konu bağını pekiştiren önemli bir görevi içermektedir. İncelediğimiz Özbek masallarından olan "Ziyad Batır"[110] masalında epizotlar arası bağı sağlayan ve kahramanların tesadüfî karşılaşmasını bir av unsuru sağlamaktadır: "Kamerhan babasından izin alır ve ava gider. Kulağında altın küpesi olan bir geyik görür ve cariyelerinden onu canlı yakalamalarını ister. Melike geyiği takip eder ve mağaraya girer. Orada geyikle karşılaşan Ziyad Batır geyiği vurur. Ziyad Batır ile Kamerhan orada karşılaşırlar. Kamerhan attan düşerek yaralanır ve Ziyad Batır'ı tanır. Ziyad Batır da onu tanıyıp evinde misafir eder." Başka bir örnek vermek gerekirse, "Altın Saçlı Yiğit"[111] masalında padişah, damatlarının dayanıklılığını ve kızlarını hak edip edemeyeceklerini sınamak için onlarla birlikte ava çıkar. Damatlar bu av sırasında kendilerini ispatlarlar. Padişahın kızıyla evlenmenin şartı ava çıkma motifidir.

Özbek masallarında padişahların baş kahraman olarak yer aldığı pek çok masal vardır. Genelde padişahlar iyi bir tip olarak görülür. Evlatlarını sınarlar onların iyi bir şehzade olarak yetişmesinin mücadelesini verir; bazı padişahlar ise ekmeğe değer gösterip ahlakî ölçütlere olan bağlılıklarını gösterirler; masal kahramanlarını sınayıp kızlarıyla evlenmek isteyen gençleri, başarılması zor görevlerle sınarlar. Bazı Özbek masallarında padişahların aptal veya zalim olduğu da görülmektedir.

Masallardaki tiplere baktığımızda; keloğlan tipi "Dünyada Olmayan Hüner"[112] masalında geçmektedir. Masalda olağanüstü hünere sahip olan bir kel çocuğun olağanüstü hünerler göstererek padişahın kızıyla evlenmesi anlatılır. Ayrıca Özbek masallarında ahmak vezir, zalim üvey anne, akıllı gelin, akıllı çocuk, yaşlı cadı, küçük kardeş ve aç gözlü karga gibi tiplerin olduğu görülmektedir. Öte yandan genel olarak Özbek masallarında görülen insan kahramanların yanı sıra Özbek masallarında farklı

[110] Bk. Ziyad Batır masalı. [9. Masal]
[111] Bk. Altın Saçlı Yiğit masalı. [15. Masal]
[112] Bk. Dünyada olmayan Hüner masalı. [13. Masal]

sosyal tabakalardan meslek ve iş sahipleri olan kişilerinde masal kahramanı olduğu görülür. Değirmencinin oğulları, balıkçının oğlu, akıllı bir çoban, bir çiftçinin en küçük oğlu gibi farklı sosyal kimliğe sahip masal kahramanları bulunmaktadır. Her kahramanın üstlendiği bir işlev vardır. Bu toplumsal olgular masallar vasıtasıyla çocuklara verilir. "Baba Nasihati"[113] adlı masalda babası oğullarından mezarını üç gün korumalarını ister. En küçük kardeş babasının mezarını üç gün korur ve bu üç günlük zaman zarfında olağanüstü bilgi ve tecrübe edinir. Olağanüstü atların yardımıyla padişahın verdiği vazifeyi yerine getirir ve muradına erer.

Özbek masal anlatı geleneğinde hayvanlar masallarda, masal kahramanı veya yardımcı bir tip olarak yer almaktadır. Özbek masallarında; bıldırcın, aslan, kaplan, tavus kuşu, at, kurt, ayı, tilki, karga, yılan, fare, köpek, kedi, kuzgun, sülün kuşu, leylek, balık, kurbağa, aygır, eşek, doğan, kaz, deve, koyun, keçi, tavuk, horoz, bit gibi yırtıcı ve evcil hayvanlar veya kümes hayvanları yer almaktadır. Özbek masallarındaki hayvanları incelediğimizde bu hayvanların bazı karakterleri temsil ettiği görülmektedir. Masallarda tilki kurnazdır ve hep kurnazlığı ile masal kahramanlarını yemek ister. Aslan, hayvanlar meclisinin başkanıdır. Söze o başlar ve bir meclis başkanı gibi hayvanlar meclisini yönetir. Aslan gücü sembolize eder. Masallarda at sadık bir dosttur. Kahramanın başının sıkıştığı durumlarda onu zor durumlardan kurtarır. Özbek masallarında diğer Türk boylarında olduğu gibi uçan atlar vardır ve bu atlar konuşur; ayrıca olağanüstü özelliklere sahiptir. İncelediğimiz masallarda "Kara Müşkül At"[114] buna güzel bir örnektir. Bıldırcınlar Özbek masallarında bilge bir hayvanı sembolize eder. Masallarda hayvanlara akıl verir ve onları düştüğü zor durumlardan kurtarır.

Masal dünyasında yer alan mekânlar özel ülkelerdir. Periler ülkesi, karanlık yerler, yeraltı dünyası, dilenciler ülkesi, Kaf Dağı, Hint, Yemen, gibi masal ülkeleri Türk masallarında adları geçen yerlerdir. Özbek masallarında ise geçen masal coğrafyalarının büyük bir çoğunluğu Özbekistan'daki şehir, köy, dağ, deniz adlarıdır; fakat Türk dünyasının farklı coğrafyaları da masallarda zikredilmektedir. Masallardaki önemli bölge ve şehir adları; Andican, Hokand, Semerkant, Buhara, Fergana, Horasan, Sırderya, Harezm, Herat, Margilan, Namangan, Uçkorgan, Yangikorgan, Oş, Zarkent,

[113] Bk. Baba Nasihati masalı. [14. Masal]
[114] Bk. Kara Müşkül At masalı. [21. Masal]

Cürcan, Karavan, Alabuka, Kunçikar ve İsfahan'dır. İncelediğimiz masallarda Hindistan ve Kırgızistan ülkelerinin ismi iki ayrı masalda geçmektedir. Masallarda; Hartum, Karimdevana, Lugumbek ve Kekirdak adlı dört köyün adı geçmektedir. Ayrıca, Kurama dağları, Süleyman dağı, Kebir çölü, Yazyavan çölleri ve Narin denizi gibi dağ, deniz ve çöl adları zikredilmektedir. Özbek masallarında ayrıca Yılanşah'ın ülkesi, yer altı ülkesi gibi sembolik yerler de bulunmaktadır.

Masallarda iyilik-kötülük, doğru-yanlış gibi olgular olay ve kişilerle canlandırılarak anlatılır. Masalların çoğunda, iyiler mükâfatlandırılır, kötüler ise cezalandırılır. Özbek masallarında da iyi-kötü, eğri-doğru, masaldaki kahramanlarla ve olayların anlatımıyla ile işlenmektedir. Buna verilecek en güzel örnek "Eğri ve Doğru"[115] masalıdır. Masalda Toğrubay doğruluğundan ötürü her şeye kavuşur. Mutlu bir hayatı olur ve padişahın kızıyla evlenir. Eğribay ise doğru sözlü olmadığı için, yalan söylediği için cezalandırılır ve hayvanlar tarafından vahşice öldürülür.

Özbek masallarında Özbeklerin gelenekleri, yaşam tarzları, ahlakî değerleri ile ilgili Özbeklerin sosyal hayatından önemli notlar vardır. "Şemşirbaz"[116] masalında, masal kahramanı Şemşirbaz padişahın hazinesini çalan hırsızları öldürüp padişaha hazinesini teslim eder. Veziri, padişaha kızını bu yiğide vermesi gerektiğini öğütler. Padişah kızını Şemşirbaz'la evlendirmek ister; fakat o bu memlekette evlilik sırasındaki önceliğin büyüklerde mi yoksa küçüklerde mi olduğunu sorar. Memlekettekiler sıranın büyükten başladığını ifade ederler. Bu masal bize Özbeklerdeki evlilik anlayışı ile ilgili önemli bir bilgi verir.

Masallardaki diğer bir evlenme geleneği ise "Kara Müşkül At"[117] adlı masalda geçmektedir. Kurtlar padişahı kızı alıp mağarasına varır. Kıza attan inmesini söyler. Kız da geleneklerine göre; önce damadın inip gelini eliyle indirdiğini, sonra mağarayı temizleyip dışarı çıktıktan sonra gelini gelip alması gerektiğini kurtlar padişahına öğütler.

Masal metinlerinde ilginç geleneklerde vardır. "Dünyada olmayan hüner"[118] adlı masal buna güzel bir örnek bulunmaktadır. Şehrin adetlerine göre; fakir insanlar yiyecek

---

115 Bk. Eğri ve Doğru masalı. [11. Masal]
116 Bk. Şemşirbaz masalı. [8. Masal]
117 Bk. Kara Müşkül At masalı. [21. Masal]
118 Bk. Dünyada Olmayan Hüner masalı. [13. Masal]

bulamazlarsa çocuklarını satar, kazandığı parayı ihtiyaçları için harcamaktadır. Bir başka gelenek ise "Altın Saçlı Yiğit"[119] masalında anlatılmaktadır. Bu masalda padişah ve damatları ava çıkarlar. Avdan sonra, damatların padişaha yemek pişirmesi gereklidir. Damatlar padişaha kendi elleriyle yemek pişirip ona sunarlar. Padişah da onların hazırladıkları yemekleri sınar.

Özbeklerde düğünler kırk gün kırk gece sürer. Padişah tarafından düğünler halka duyurulur. Toylar hazırlanır, temaşalar düzenlenir. Genelde masallarda bir hanımla evlenme vardır; fakat bazı masallarda birden fazla hanımla evlenme de mevcuttur.

Masallarda, Özbek kültürünün misafirperverliğini, değer yargılarını içeren kesitler de vardır. Padişah, erkânını yanına çağırır ve bir defa tuz atılan yere kırk gün selam söylenilmesini öğütleyerek dilenci ve eşrafını misafir etmeleri gerektiğini söyler ve erkânına yapılması gerekenleri ve sorumlulukları anlatır.

"Bahtiyar"[120], adlı masalda Özbek kültürü ile ilgili önemli bir gelenek de vardır. İsmayil Şamşirgar, öğrenci Bahtiyar'ın ismini üç gün sormaz. Ustası öğrencisine atalardan gelen ve üç güne kadar misafirin ismini sorulmaması gibi bir geleneğin olduğunu söyler.

Masallarda kültürel bir arka plan olarak dinî motifler ve simgeler vardır. Sofilerin ezan okuyup insanları mescide çağırdığı, misafiri sevmenin peygamberin sünneti olduğu anlatılır. Ayrıca masallarda çocuklara izin verilirken "Fatiha" verilir. Çocuklar bu şekilde uğurlanır. Ölmeden önce padişah Fatiha okur ve öyle vefat eder.

Masallarda Özbek yemek kültüründen örnekler de bulunmaktadır. "Ferasetli Baba"[121] masalında; "Katlama" "Yayma" "Çalpak" ve "Melike-i Hüsnabad"[122] masalında ise "Kaz Kebabı" adlı yiyeceklerden bahsedilir.

Masallarda Özbek müzik aletleri de geçmektedir. "Rubab" "Karney" "Sürney" "Dutar" "Keman" "Çildirma(Tef)" gibi müzik kültürü ile ilgili terimler masallarda kullanılmıştır.

Masalların konu bakımından tasnifi konusunda en çok benimsenen tasnif Stith Thompson'un tasnifidir. Stith Thompson masalları beş ana gruba ayırmıştır:

---

119 Bk. Altın Saçlı Yiğit masalı. [15. Masal]
120 Bk. Bahtiyar masalı. [32. Masal]
121 Bk. Ferasetli Baba masalı. [2. Masal]
122 Bk. Melike-i Hüsnabad Masalı. [12. Masal]

1. Hayvan Masalları

2. Asıl Halk Masalları

3. Güldürücü Hikâyeler, Nükteli Fıkralar

4. Zincirlemeli Masallar

5. Sınıflamaya Girmeyen Masallar[123]

Stith Thompson'un bu tasnifi günümüz halk bilimi yaklaşımlarına göre farklı türlerin sınıflamaya alınması gibi bazı konularda eleştirilmektedir; fakat daha iyi bir tasnif olmadığı için çalışmamızda bu tasnifi kullanmak zorunda kaldık. İncelediğimiz 72 Özbek masalını şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Hayvan Masalları: 22, 23, 24, 50, 59.

2. Asıl Halk Masalları: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11,12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72.

3. Güldürücü Hikâyeler, Nükteli Fıkralar: 33, 41, 49, 51, 58.

4. Zincirlemeli Masallar: 36, 38.

5. Sınıflandırmaya Girmeyen Masallar: Örnek yok.

### I. 2. 2. Masalların Şekil ve Yapı Özellikleri

Özbek masallarında çoğunlukla mensur olmakla birlikte, incelediğimiz "Hilekâr Bıldırcın"[124] adlı masalda manzum parçalar bulunmaktadır. Bu manzum parça, kalıp sözlerle kurulmuştur:

"Dolanangni tömiraman,

Kanlaringni şimiraman.

Süyagingi kemiraman,

Bitta koymay kıraman."

---

123 Stith Thompson; Aarne Antti, **The Types of the Folktale, A Classification and Bibliography**, Helsinki: 1964, p. 19-20.

124 Bk. Hilekâr Bıldırcın masalı. [24. Masal]

Özbek masallarının şekil yapısı geleneksel masal özellikleriyle örtüşmektedir. Masallardan iki tanesi kalıp sözlerle kurulan tekerlemeli bir giriş ile başlamaktadır. Bazı masallarda ise doğrudan bir giriş ile masala başlanır. Özbek masallarında masal başlangıcı, "*Bir bar ekan, bir yok ekan*" "*Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda*" "*Bar ekan-da yok ekan, kadim zamanda*" "*Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan*" "*Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanda*" "*Ötgan zamanda*" "*Kadim zamanda***"** "*Nakl kılışlariça*" "*Bir vaktda*" gibi kalıp sözlerle kurulan giriş formelleri ile başlamaktadır. Masal ortasında geçişler sağlayan formeller vardır. "*Endi gapni malikadan eşiting*." gibi bağlanılan şahsın söylendiği geçiş formelleri; "*Karasaki, bir murğzar, arıklar har tamanga akkan*." şeklinde bağı sağlayan bakmak ile ilgili geçiş formelleri; "*Bir neça kün yürgandan song bir ormanga yetibdi.*" şeklinde uzun zamanı kısa eden geçiş formelleri; "*Ular yol yüribdilar, yol yürsalar ham mol yüribdilar.*" gibi kalıp sözlerle kurulan masal ortası geçişi sağlayan tekerlemeler; iki varlığın konuşması ile oluşturulan geçişler; bir varlığın tanımı ve tasviri ile hareketi anlatan geçiş formelleri masallarda geçişi sağlayan formellerdir. Masalda olay örgülerinin birleştirilmesinden sonra masal anlatıcısı masalı uygun bir biçimde bitirmek zorundadır. Masalın bitiş kısmı uzun veya kısa bir formelle olabilir. Özbek masallarında; "*Murad-maksadiga yetdi*" "*Toy-tamaşa kılib, murad-maksadlariga yetdi*" ve "*Kırk keça-kündüz toy beribdi*" gibi çıplak bir bitişle biten masallar çoğunluktadır. Bunun yanı sıra şahsi bitiş, özetleyen bitiş ve devam eden bitiş formelleri ile biten masallar da bulunmaktadır. Verilen örneklere baktığımızda, Özbek masallarının icrasında kalıp sözlerin önemli bir unsur olduğunu ve Türk masal anlatı geleneğindeki formel yapılarla örtüştüğünü söyleyebiliriz.

Masallar, dinleyiciyi gerçek dünyadan alıp masal dünyasının büyülü ortamına hazırlayabilmek için geçmiş zamanın rivayet kipi ile anlatılırlar. Özbek masallarında zaman ekleri bu şekilde kurulmuştur.

Masal metinlerinin içerisinde, masal icrasını kuvvetlendiren hem de dinleyicinin dikkatini belli bir noktada tutmak için halk edebiyatının diğer türlerinden parçalara örneğin; atasözü, deyim, duâ, bedduâ, fıkra, efsane gibi rastlanabilir. İncelediğimiz Özbek masallarında atasözü, deyim, dua ve efsane türünden parçalar yer almaktadır.

Masallarda atasözlerinden faydalanılmaktadır. Müstakil bir masalın adı bile Özbek atasözüdür. "At Dolaşır Kazığını Bulur"[125] adlı masalda masalın temi bu söz üzerine kuruludur. Padişahın bir çizmesi vardır. Çizme hayvana ve insana dönüşür. En sonunda padişahın ayağındaki çizme olmanın en iyi şey olduğunu fark eder. "Şemşirbaz"[126] adlı masalda masal kahramanı Şemşirbaz hırsızlarına yanına gelir ve onlara bir atasözü söyler: "Ölümün hepsi ölümdür; ölürsen yüksek dara asılarak öl, ayakların yere değmesin." Hırsızlar bu sözün doğruluğuna kanaat getirirler.

### I. 3. Özbek Masalları Üzerine Yapılan Çalışmalar

#### I. 3. 1. Özbekistan'da Yapılan Çalışmalar

Felix J. Jonas, Rusya'daki folklor faaliyetleri hakkında, "*Folklor, çarlar, soylular, köylüler ve işçiler dâhil olmak üzere Rus milletinin tamamında kabul gören, sevilen ve benimsenen bir konu olmuştur. Bazı Rus çarları, uykudan önce masal anlatan masalcılara maiyetleri arasında görev vermişlerdir. Özellikle köylüler, işçiler Rus folklorunun yaşatılmasına katkıda bulunmuşlardır. Usta masalcı ve türkücüler köylerde daima itibar görmüşlerdir.*"[127] şeklinde önemli bilgiler vermektedir.

Sovyet Rusya'da, folklorun komünizmi gerçekleştirecek bir güç olduğu fark edildikten sonra, XIX. yüzyılda Rus bilim adamları öncülüğünde folklor çalışmaları önemli aşamalar kaydetmiştir.[128]

XIX. yüzyılın başlarında, Zakovskij, Puşkin ve Gogol gibi tanınmış Rus yazarları, folkloru önemli bir güç olduğunu görüp halk bilgisi ürünlerini sanatsal bir amaç uğruna işlemişlerdir. İlk Rus folklor bilim adamı Dilci F. I. Buslaev ve avukat olan A. N. Afanas'ev, Rus masallarını yayınlamaya başlar. 1860'lı yıllarda folklor alanına olan ilgi artmaya başlar ve bu yılları takiben Rusya'daki folklor faaliyetlerinde sistemli bir şekilde hızlanma görülür.[129]

---

125 Bk. At Dolaşır Kazığını Bulur masalı. [38. Masal]

126 Bk. Şemşirbaz masalı. [8. Masal]

127 Felix J. Oinas, "Rusya'da Folklor Faaliyetleri", Çeviren: Umay Günay, **Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi**, Yayına Hazırlayanlar: Gülin Ö. Eker, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Millî Folklor Yayınları, Ankara: 2003, s. 108.

128 Richard M. Dorson, **Günümüz Folklor Kuramları**, Çeviren: Nermin Ulutaş, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir: 1984, s. 14.

129 Felix J. Oinas, **agm**., s.109.

Sovyetler Birliğini oluşturan diğer milletlerin folkloruyla ilgili çalışmalar, Özbekistan'daki folklor faaliyetleri Rusya'daki folklor çalışmalarına benzer bir görünüm arz etmektedir. Bu bağlamda, Özbek masalları üzerine yapılan çalışmaları sosyal ve siyasal olaylara bakarak üç devre içinde sınıflandırmak mümkündür:

a. Erken dönem folklor faaliyetleri içinde yapılan masal çalışmaları.

b. 1917 Ekim İhtilâli sonrası yapılan masal çalışmaları.

c. 1991 sonrası ve son dönem yapılan masal çalışmaları.

Ali Abbas Çınar Özbekistan'daki folklor faaliyetleri konusunda şunları söyler: "*Özbekistan'daki folklor faaliyetleri, Avrupa'daki folklor hareketlerinin Rusya'ya yansıması ve Rus folklorcuların bu alanda yapmış olduğu çalışmalarla başlamış, daha sonra da gelişmiştir. Özbek folkloru konusundaki bilgiler, ilk defa Rus bilim adamları ve gezginlerin XIX. yüzyılın sonlarında veya XX. yüzyılın başlarında yazmış olduğu hatıralar ve seyahatnamelerde görülmeye başlanmıştır.*"[130] Onların hatıratlarında Özbek Türklerinin yaşayışı, örf ve âdetleri, sözlü edebiyat gelenekleri, genel anlamda Özbek kültürü hakkında önemli kayıtlar vardır. A. Vasilyev "Hırsıttin Palvan" "Şehazade Nazar Muhammed ve Melike Nazar Bibi" A. N. Samayloviç "Annamurad Baba" ve "Erni Er Kılgen Hatın" masallarını yayınlarlar. Ayrıca N. P. Ostroumov da Özbek halk masallarını yayınlar.[131] Misyoner Ostroumov "Türkistan Vilayetinin Gazeti"nde muharriri olarak Özbek masallarını birkaç kez yayınlar. Ayrıca masal türü dışında Özbek halk etnografyasına ait pek çok kaynağı ilan eder.[132] Bu araştırmacılardan başka, A. A. Kuşakeviç, N. Lyapunova, V. V. Barthold, A. A. Divayev, İ. Berezin, L. Lyutş ve W. Radloff da Özbek masalları hakkında önemli çalışmalar yapmıştır.[133]

Folklor malzemelerinin derlenmesi ve çözümlenmesine yönelik çalışmalar, 1917 Ekim Devrimi sonrasında devam eder. Ekim Devrimi'nden on dokuz yıl sonra, Sovyet

---

130 A. Abbas Çınar, "Özbekistan'da Folklor Faaliyetleri", **Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi**, Yayına Hazırlayanlar: Gülin Ö. Eker, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Millî Folklor Yayınları, Ankara: 2003, s. 166.

131 Töre Mirzayev, "Folklorşunaslik", **Özbek Halk Poetik İcadi**, Okıtuvçi Neşriyatı, Taşkent: 1980, s.23.

132 Tahir Kahhar, "Özbek Halk Edebiyatı", **age**., s. 36.

133 Gayret Celalov, **Özbek Halk Ertekleri Poetikasi**, Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1976, s.15.

düşüncesinin temsilcileri, folklor ürünlerini Komünist öğretiye göre yeniden kurmak için çalışmalara başlarlar.[134] 1920'lerin başlarında A. P. Skaftymov, V. J. Propp, A.I. Nikifarov, V. M. Jirmunskij gibi bilim adamları, folklorun çeşitli türleri üzerinde yapısal incelemeler yapmışlardır.[135] 1926-1928 yıllarında yapılan folklor gezilerinde bilinmeyen masal, şarkı ve "Byliny" varyantları, M. K. Azadovskij, A. M. Astaxova, J. M. Sokolov, A. N. Necaev, R. S. Ripec'in öncülüğünde derlenen malzemeler yayımlanmıştır.[136]

Ali Abbas Çınar, Ekim Devrimi'nden sonraki folklor faaliyetleri konusunda şunları nakletmektedir: "*1917 Ekim İhtilâlinden sonra Rusya dâhil, Sovyetler Birliği'ni oluşturan bütün cumhuriyetlerde folklor konusundaki araştırma, inceleme ve derlemelere ayrı bir önem verilir. Bu Komünist Partisi'nin halk içinde yer edinme, derlenen malzemeleri propaganda amaçlı kullanma, folklordan yararlanılarak kitleleri yönlendirme ve denetleme siyasetine uygun düşer.*"[137]

1918 yılında, folklor unsurlarını derlenmesi ve araştırılması konusunda "Türkistan Halk Eğitim Komisyonu Bilimi Bölümü"ne yetkiler verilir. 1922 yılında Özbek bilim gruplarının merkezileştirilmesi sağlanır. M. Y. Elbek başkanlığında oluşturulan Türkistan Eğitim Komisyonu Devlet Birim Danışma kuruluna getirilen Gazi Alim Yunusov ve diğer bilim grubu başkanları, Semerkant, Taşkent ve Sırderya şehirlerinde masal dahil, pek çok halk bilgisi ürününü derlerler.[138]

1935'te Hadi Zarif liderliğinde Fergana vadisinde derleme çalışmaları yapılır. Bu derlemede Hasan Hudayberdioğlu, Kazan Haci, Hüsenbay Resuloğli gibi profesyonel masal anlatıcıları ilk kez Hadi Zarif tarafından keşfedilir ve repertuarlarındaki masallar kayıt altına alınır.[139] 1939 yılında Hadi Zarif derlediği malzemeler, "Özbek Folkloru" ismiyle yayınlanır.[140]

---

134 Richard M. Dorson, **age**., s. 14.
135 Felix J. Oinas, **agm**., s. 111.
136 Felix J. Oinas, **agm**., s. 112-113.
137 A. Abbas Çınar, **age**., s. 167-168.
138 A. Abbas Çınar, **age**., s. 168.
139 Töre Mirzayev, **Hadi Zarif**, Gafur Gulam Namidegi Bediiy Edebiyat Neşriyatı, Taşkent: 1967, s. 28. [Hüseyin Baydemir, **age**., s.11.]'den naklen.
140 Gani Cehangerov, **age**., s. 7-8.

İsveçli diplomat Türkolog Gunnar Jarring'in Afganistan'dan derlediği Türkçe metinler, 15 tane Özbek masalını ihtiva etmektedir.[141] Saim Sakaoğlu, Gunnar Jarring'in "Uzbek Texts From Afghan Turkestan With Glossary" adlı eserinden seçtiği dört masalı Türkiye Türkçesine aktarmıştır.[142]

1930'lu yılların sonunda halk bilimci Büyük Kerimov, Özbek masalları üzerine araştırmalar yapar. 1939 yılında "Özbek Halk Ertekleri" adlı eseri yayınlanır. Bu eserde, Özbek masal anlatıcıları ve masal anlatma geleneği hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Eserin inceleme kısmında masalların tasnifi ve masal konularının tematik incelemesi bulunmaktadır.[143]

Ş. Sadulla, M. İ. Şeverdin'in yazıp kayda aldıkları, M. Afzalov ve Halid Resul'un yayına hazırladıkları "Özbek Halk Ertekleri" adlı kitap 1955 yılında yayınlanır ve bu kitapta 81 masal yer alır.[144] Aynı yılda, N. M. Mollayev'in "Uzbek Halk Ertekleri" (Taşkent 1955) adlı eseri yayınlanır.[145]

1960'lı yıllardan itibaren Özbek Folkloru ile ilgili yayın sayısının arttığı görülmektedir. Komünist Partisi Merkez Komitesi 1975 yılında, "Edebiyat ve Güzel Sanatlara Eleştirel Bakış Hakkında" bir karar almış ve bu kararla bu dönemdeki folklor çalışmalarının amaçlarını değiştirmiştir. Bu yıldan itibaren Komünist Parti, folkloru, komünist düşüncenin yerleştirilmesi veya benimsetilmesinin en önemli aracı olarak kabul etmiştir.[146]

M. Afzalov, Z. Hüseinova ve H. Resulev tarafından hazırlanan "Özbek Halk Ertekleri" adlı eser, 1963 ve 1964 yıllarında Rusça ve Özbek Türkçesi olmak üzere ikişer

---

141 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age.**, s. 287.
142 Bk. Saim Sakaoğlu, "Afganistan Türklerinin Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler" **Türk Kültürü**, 18, S. 211-214, Mayıs-Ağustos 1980, s. 231-240.
143 Töre Mirzayev, **age**., s. 33.
144 M. Afzalov, H. Resul, **Özbek Halk Ertekleri**, Özbekistan SSR Devlet Neşriyatı, Taşkent: 1955, 384 s.
145 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age.**, s. 284.
146 A. Abbas Çınar, **age**., s. 175.

kez iki cilt halinde yayınlanır[147] 1960'lı yıllarda "Börü Bilen Tülki" "Almas Batır" "Kari Ne'metek" gibi birkaç masal kitabı daha yayınlanır.[148]

Özbek masalları ile ilgili en kapsamlı ilk incelemeyi Mansur Afzalov yapmıştır. Afzalov'un 1964 yılında yayınladığı "Özbek Halk Ertekleri Hakıda" adlı eseri, 1960'lı yılların en önemli eserlerindendir. Eserde, Özbek masallarının tür özellikleri ve masal tipleri hakkında bilgiler verilmiştir.[149]

Kamil İmamov, Taşkent'te 1974 yılında hazırladığı "Özbek Satirik Ertekleri" adlı kitabında, satirik masalların tür özelliklerini, bu masalların geleneksel yönlerini ve satirik masallardaki motifleri inceler. Bu masalların tür bakımından özelliklerini, masal kahramanlarını ve masalların sosyal hayattaki izlerini irdeler.[150]

1960'lı yılların ortasından itibaren G. Gulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatı adına 45 cilt halinde yayınlanması planlanan "Özbek Halk İcadı" serisinde 4 masal kitabı yayınlanır: "Suv Kızı" (1966); "Altın Alma" (1966); "Aycemal" (1969); "Gülperi"(1969).[151] Bu yılları takiben Taşkent'teki Yaş Gıvardiya Neşriyatı tarafından "Minare ve Leylek" (1972), "Altın Közeçedeki Alme" (1973) ve "Dehkanning Baht İzlegeni" (1973) adlarında masal kitapları yayınlanır.[152]

1975 yılında yayınladığı "Özbek Balaler Folklori" isimli eseriyle Gani Cehangirov, "Balaler Ertekleri" adlı başlıkta masal ve masalın çocuklar açısından önemi üzerine durmuştur. Eserde ayrıca, bilmeceler, koşıklar gibi diğer halk bilgisi ürünleri hakkında da bilgiler mevcuttur. Genel olarak bu eser çocuk folklorunun önemini anlatmaktadır.[153]

1976 yılında, G. Celalov "Özbek Halk Ertekleri Poetikası" adlı eserini yayınlar. Bu eser giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde masallar hakkında genel bilgiler tanıtılmaktadır. Eserin İlk bölümünde "Mecazî masallar" başlığı altında hayvan masalları

---

147 İ. Möminov, Ş. Şaabdurahmanov, H. Zarif, M. Afzalov, T. Mirzayev, **Ergeş Şair ve Uning Dastançilikdegi Orni**, Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1971, s. 4. [Hüseyin Baydemir, **age**., s. 11.]'den naklen.

148 Töre Mirzayev, **age**., s. 41.

149 Töre Mirzayev, **age**., s. 40-41.

150 Daha geniş bilgi için bk. Kamil İmamov, **Özbek Satirik Ertekleri**, Özbekistan SSR Fen Neşriyatı Taşkent: 1974, 206 s.

151 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 284.

152 Gayret Celalov, **age**., s. 155.

153 Bk. ayrıntılı bilgi için, Gani Cehangerov, **age**., 121 s.

hakkında bilgiler verilir. İkinci bölümde ise "Sihirli-fantastik masallar" başlığında bu masalların hayatla olan bağı, motif ve tipleri ele alınır. Üçüncü bölüm, "Hayatî-satirik masallara bir bakış"'tır. Bu bölümde yazar, hayatî-satirik masallar hakkında bilgiler vermektedir. Kitabın son bölümünde ise yazar, masalların tür ve şekil özelliklerini anlatmaktadır.[154]

B. Sarımsakov tarafından 1978 yılında yayınlanan, "Özbek Edebiyatide Sec'i" adlı eserde masallar ve destanlardaki sec'inin özellikleri hakkında önemli bilgiler mevcuttur.[155]

Özbek Masalları hakkında önemli bilgiler edindiğimiz kaynaklardan biri de "Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi" (1980) adlı eserdir. Halk bilgisi ürünleri hakkında önemli bilgiler sunan eserde, "Ertekler"(s.124-166.) başlığı altında masallar hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Bu eserde masallar tasnif edilmiş, her bir tasnif konusunda ayrıntılı bilgi verilmiştir.[156]

1960'lı yılların ortasından itibaren başlayan, G. Gulam Edebiyat ve Sanat Neşriyatı adına 45 cilt halinde yayınlanması planlanan "Özbek Halk İcadı" serisinde 4 masal kitabı daha yayınlanır: "Külse Kül Yiğilsa Dür" (1983); "Altın Beşik" (1985); "Zümret ve Kimmat" (1988); "Lokmani Hekim" (1989).[157]

Özbek masalları hakkında yazılmış en önemli eserlerden biri de "Özbek Folklori Oçerkleri" adlı çalışmadır. (1989) Bu çalışma üç ciltlik olup ikinci cildin bir kısmı masallara ayrılmıştır. K. İmamov bu çalışmada "Masal", "Hayvanlar Hakkındaki Masallar", "Sihirli Masallar" ve "Maişiy Masallar"[158]; Z. Hüseinova, "Tapişmakli Masallar"[159] ve G. Cehangirov da "Çocuk Masalları"[160] hakkında önemli bilgiler vermektedir.

---

154 Bk. daha ayrıntılı bilgi için, Gayret Celalov, **age**., 155 s.

155 Töre Mirzayev, **age**., s. 41.

156 Daha geniş bilgi için bk. H. Rezzakov, T. Mirzayev, O. Sabirov, K. İmamov, **Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi**, Okutuvçi Neşriyatı, Taşkent: 1980, 360 s.

157 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 284.

158 Kamil İmamov, "Ertek", "Hayvanlar Hakıdagi Ertekler", "Sehrli Ertekler", "Maişiy Ertekler", **Özbek Folklori Oçerkleri**, II. C., Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1989, s. 61-102.

159 Z. Hüseinova, "Tapişmakli Ertekler", **Özbek Folklori Oçerkleri**, II. C., Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1989, s. 102-129.

160 Gani Cehangirov, "Balaler Ertekleri", **Özbek Folklori Oçerkleri**, II. C., Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1989, s. 129-138.

1989 yılında, Enver Abidcan'ın "Dehşetli Meşpalvan" isimli eserinde bir masal da piyes şeklinde verilmiştir.[161]

1990 yılı sonrası, Özbekistan'ın bağımsızlığına istinaden folklor faaliyetlerinde bir hareket gözlenmiştir. Bu yıldan itibaren halk bilgisi ürünlerinin derleme, inceleme ve arşivleme çalışmaları hız kazanmıştır. Bu çalışmalar içinde masal araştırmaları da önemli bir yere sahiptir. Özbek bilim adamlarının bağımsızlık sonrası yaptığı çalışmalarda, masal derlemeleri ve incelemelerinde bir hareketlilik vardır. Özbek masal külliyatının önemli parçaları yayına hazırlanmıştır.

Şamirza Turdimov tarafından hazırlanan "Özbek Halk Ertekleri" (1990) adlı çalışmada, 25 masal metni vardır. Bu eser Taşkent'te basılmıştır.

1991 yılında, Memetkul Cöreyev ve Cari Avaz, "Özbek Halk Ertekleri" isimli bir kitap yayınlarlar ve eserde 20 masal metni yayınlanır.[162]

"Cihan Ertekleri" (1992) adlı külliyatta, 10. ciltte Özbek masalları yer alır. Bu kısımda yer alan bu dizinin derleyicileri; A. Babahan, A. Köçim, M. Mahmut, T. Mirzayev, M. Maradov, A. Abidcan'dır.[163]

Emir Feyzullah ve Muhammedcan Haşimhanoğlu tarafından hazırlanan "İki Ay İki Yıldız / Özbek Halk Ertekleri" (1992) adlı çalışmada 39 masalın yer alır ve eserde ayrıca derleyicilerin de adları verilmiştir.[164]

Rauf Talib'in derlediği "Bağçege – Dombakçege" adlı çalışmada çocuk edebiyatı antolojisi hüviyetindedir. 1992 yılında Taşkent'te basılan eserde masallar da mevcuttur.[165]

1994 yılında Malik Muradov tarafından "Altın Sandık Açıldı" adlı eser Taşkent'te yayınlanmıştır.[166]

A. Seidov ve M. Yoldaşeva 1995 yılında "Altın Vadi Ertekleri" adlı kitabı yayınlarlar ve kitapta 88 masal vardır. Ayrıca, Erkin Hudayberdiyev tarafından kaleme alınan giriş kısmında genel olarak masalların motif yapısı hakkında bilgiler bulunmaktadır.[167]

---

161 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 286.
162 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 285.
163 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 285.
164 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 285.
165 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 286.
166 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 285.

Töre Mirzayev ve Bahadır Sarımsakov tarafından hazırlanan "Özbek Halk Ertekleri" adlı eser, 1998 yılında Taşkent'te yayınlanmıştır. Eser on altı masalı ihtiva etmektedir. Eserde ayrıca masalları kaynak şahıslar ile ilgili bilgiler de mevcuttur.[168]

Özbekistan Fenler Akademisi Ali Şir Nevai Dil ve Edebiyat Enstitüsü tarafından 2008 yılında, "Özbek Halk Ertekleri" adlı çalışma hazırlanmıştır. Düzenlemesini M.I. Afzalov, H. Rasulov ve Z. Hüseyinova'nın eserde, kırk bir Özbek masalı vardır.[169]

### I. 3. 2. Türkiye'de ve Diğer Ülkelerde Yapılan Çalışmalar

Özbek masalları üzerine yurt dışında da önemli yayınlar mevcuttur. Bu çalışmalar içersinde "Uzbekskie Narodnie Skazki"[170] adlı eser, Rusça kaynaklar içerisinde büyük önem arz etmektedir.

Agbaba Rızayev'in "Özbek Halk Nağılları" adlı eseri 1987 yılında Azerbaycan'da hazırlanmıştır. Ağbaba Rızayev tarafından "Kardaş Halgın Nağıl Dünyası" adlı önsözle başlayan eserde, kırk dokuz Özbek masalı bulunmaktadır.[171]

Jacob Taube'nin hazırlamış olduğu "Der Halbe Kicherling Usbekische Märchen" adlı eser, 1990 yılında Almanya'da basılmıştır. 225 sayfa olan kitapta otuz altı Özbek masalı vardır. Eserde ayrıca, masallarda geçen kavramlar ile ilgili sözlük de bulunmaktadır.[172]

Fuzuli Güzelov'un 1993 yılında hazırlamış olduğu "Zaman Zaman İçinde" isimli Türk dünyası antolojisinde dört Özbek masalı bulunmaktadır. Bu eser Bakü'de basılmıştır.[173]

Kültür Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan "Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi"nde Özbek masallarıyla ilgili genel bir bilgi verilmiştir. Bu eser on dört Özbek masal metnini ihtiva etmektedir.[174]

---

167 A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, 173 s.
168 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 286.
169 M. I. Afzalov, H. Rasulov, Z. Hüseyinova, **Özbek Halk Ertekleri**, Gafur Gulam Namidagi Neşriyat, Taşkent: 2008, 224 s.
170 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 287.
171 Ağbaba Rızayev, **Özbek Halk Nağılları**, Azerbaycan Dövlet Neşriyatı, Bakü: 1987, 240 s.
172 Jakob Taube, **Der Halbe Kicherling Usbekische Märchen**, Reclam-Verlag, Leipzig: 1990.
173 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 287.
174 Tahir Kahhar, "Ertekler", **age.**, s. 43.

Saim Sakaoğlu tarafından hazırlanan, "Türk Dünyası Ortak Edebiyatı/Türk Dünyası Edebiyat Tarihi" adlı eserin ikinci cildinde; Özbeklerde masal kavramı, Özbek masallarının tasnifi ve Özbek masalları üzerine yapılan çalışmalar ile ilgili bilgi verilmiştir.[175]

Özbek masalları hakkında Türkiye'de yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmıştır. Bu tezlerden ilki Şensal Biçer tarafından hazırlanmıştır. Biçer, Şamirza Turdimov'un "Özbek Halk Ertekleri" adlı kitabındaki masal metinlerinin transkripsiyonunu yaparak Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Çalışmada, 25 masal metni bulunmaktadır.[176]

Selma Ergin 1997 yılında, "Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)"[177] adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Eserde 37 masal metni bulunmaktadır. Ayrıca masalların şahıs kadrosunun tematik incelemesi yapılmıştır. Bu çalışmada tip ve motif incelemesi bulunmamaktadır.

Özbek masalları ile ilgili diğer bir yüksek lisans tezi Aysu Şimşek Canpolat'a aittir. Eserde Özbek masallarının transkripsiyonu ve Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Çalışmada Özbek masallarının konuları, epizotları ve muhteva unsurları bakımından bir inceleme yapılmıştır. Eserde tip ve motif çalışması yoktur.[178]

Özbek masalları ile ilgili Türkiye'de hazırlanan son tez çalışması, Hüseyin Baydemir'in "Özbek Masalları İnceleme-Metin"[179] adlı eserdir. Eserin giriş kısmında Özbeklerde masal kavramı ve Özbek masalları üzerine yapılan çalışmalar belirtilmiştir. Bu tezde 70 Özbek masalı mevcuttur. Ayrıca bu masal metinlerinin motif yapısı, Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserindeki motif numaraları ile belirlenmiştir. Eserde tip incelemesi bulunmamaktadır.

---

175 Saim Sakaoğlu, "Masallar", **age**., s. 283-290.

176 Bk. Şensal Biçer, **Şamirza Turdımov Özbek Halk Ertekleri (Transkripsiyon ve Çeviri)**, İzmir: 1994. (Yayınlanmamış Lisans tezi)

177 Selma Ergin, **Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)**, Edirne: 1997. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

178 Aysu Şimşek Canpolat, **Özbek Halk Masalları ile İlgili Olarak Metin, Aktarma ve İnceleme**, Ankara: 2004. (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi)

179 Hüseyin Baydemir, **Özbek Halk Masalları İnceleme-Metin**, Erzurum: 2004. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

## II. BÖLÜM

## ÖZBEK MASALLARININ TİP, MOTİF VE FORMEL YAPISI

### II. 1. Tip ve Motif Kavramı

#### Motif Kavramı

Aslı, Latince "motivum" olan motif kelimesinin, kullanım sahalarına bağlı olarak değişik anlamları vardır. Müzik, resim, arkeoloji ve güzel sanatlar gibi alanlarda farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu alanlarda kullanılan motif terimiyle, edebiyat alanında kullanılan motif terimi birbirinden farklıdır. Biz, edebiyat alanındaki kullanımını açıklamaya çalışacağız.

Stith Thompson, "motif" kelimesini "The Folktale" adlı eserinde şu şekilde açıklar: "*Motif, bir masaldaki en küçük unsur olup, bu unsur gelenekte sürekli bir var oluş gücüne sahiptir. Bu güce sahip olabilmek için bu unsur görülmemiş ve çarpıcı bir özelliğe sahip olmak zorundadır.*"[180]

Arthur Christensen, motifi "*Canlılıkları ile kendilerini kabul ettiren tarifi güç bir psikolojik kanuna göre dinleyiciyi avuç içine alabilen ve iptidaî fikir silsilelerinden yeni terkiplerine girmek için az veya çok parçalara ayırabilen unsurlardır.*" şeklinde tanımlamaktadır.[181]

Veselovski motifi, parçalanması mümkün olmayan bir anlatım unsuru olarak tanımlamaktadır. Propp ise, Veselovski'nin motif terimiyle ilgili açıklamasına karşı çıkar. Vladimir Propp motif terimi hakkında, "*Motiflerin bölünemez halde olmaları elbette çok iyi olurdu. Ejderha kralın kızını kaçırır motifini aldığımızda, her biri diğerinden bağımsız olarak gelişmeye meyilli dört ayrı unsura bölündüğünü görürüz. Bu bakımdan Veselovski ne derse desin, motifin bir bütün olmadığını ve her zaman bölünmesinin mümkün olduğunu görmek gerekir.*"[182] şeklinde bilgi vermektedir.

---

180 Metin Ekici. "Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Kontekst) İlişkisinin Önemi", **Millî Folklor**, C. 5, S. 39, Güz 1998, s. 30-31.

181 Daha geniş bilgi için bk. Saim Sakaoğlu, **Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katalogu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 1980, s. 24.

182 V. J. Propp, **Masalın Yapısı ve İncelenmesi,** Çeviren: Hüseyin Gümüş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1987, s.25.

Alman masal araştırmacısı Max Lüthi motifi şöyle tanımlamaktadır: "*Kendisi gelenekte koruma gücüne sahip olan hikâye etmenin en küçük unsurudur.*"[183]

JoAnn Conrad, *motif* hakkında şunları belirtir: "*Edebiyatta motif, tekrar yoluyla önemli bir şeyi vurgulayan tekrar unsurudur. Motif, belirli bir eserde veya belli bir yazarın beli bir eserinde yer alabilir. Vurgu anlam ve sonuç üzerindedir.*"[184]

Bu tanımlardan hareketle Rabia Kocaaslan Uçkun'un tanımladığı "motif"[185] kavramını verebiliriz:

"*Motif, sözlü kültür ortamında üretilen, farklı zaman ve coğrafî mekânlara yayılarak geçmişten bugüne yaşama gücüne sahip olan, kendisini gelenekte muhafaza eden, az ya da çok parçalara ayrılabilen anlatı unsurudur.*" Masallarda kullanılan motiflerin çeşitliliği, anlatıcının kültürüne ve yaşam biçimine göre şekillenebilir ve sözlü gelenekte yeniden yaratılabilir. Anlatıcı, duyduğu veya bildiği bazı konuları değiştirerek motif olarak kullanabilir. Metinde bulunan herhangi bir unsuru motif olarak alamayız. Motif, bir seyirci halindeki dinleyiciye cazip gelmeli ve onları etkilemelidir.

**Tip Kavramı**

Tip kelimesinin aslı Latincede "typus" şeklindedir. Masalda, romanda, tiyatroda, fıkrada "Tip" kelimesi farklı şekillerde tanımlanmıştır. Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'ünde "tip" kelimesi, aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelerin temel özelliklerini büyük ölçüde kendinde toplayan örnek olarak tanımlanmıştır.

Günümüzde masal tipleri konusunda çalışılmış olmasına rağmen tip konusunda yeterli bilgi verilmemiştir. Stith Thompson, "The Folktale"[186] adlı eserinde tip konusunda şunları söylemektedir: "*Tip, kendi başına var olabilen geleneksel bir masaldır. Anlam bakımından bir başka masala dayanmayan bütünlüğe sahip bir narratif tür olduğu söylenilebilir. Gerçekte bir başka masalla birlikte anlatıldığı görülebilir. Ancak tek başına ortaya çıkabilmesi gerçeği ona bağımsızlık kazandırır. Sadece tek tek bir motiften veya birçok motiften ibaret olabilir. Çoğu hayvan masalları,*

---

183 Saim Sakaoğlu, **age**., s. 15.

184 **The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales**, Editor: Donald Haase, USA: 2008, p. 643.

185 Rabia Kocaaslan Uçkun, **Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi**, İzmir: 2003, s. 113.

186 Daha fazla bilgi için bk. Stith Thompson, **The Folktale**, USA: 1946, s. 415.

*fıkralar, lâtifeler tek motifli tiplerdir. Alelade masallar ise (Sinderella, Karbeyazı gibi) çok motifleri olan tiplere örnektir.*"[187]

Thompson, "Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend"[188] sözlüğünde tip konusunda önemli bilgiler vermektedir. Thompson'a göre tip: *"Halk edebiyatı öğrencileri tarafından gelenekte bağımsız var olma kabiliyeti gösteren anlatmaları ifade etmek için kullanılan bir terimdir. Ne kadar karmaşık olursa olsun, herhangi bir masal bağımsız bir anlatma olarak anlatıldığında bir tip olarak değerlendirilir."*[189]

Thompson bu tanımlamayı yaptıktan sonra, tip çalışmasının yöntem sorunları üzerine görüşlerini şu şekilde söylemektedir: "*Masal tipinin formüle edilebildiği tek yol tip varyantlarının çalışmasıdır. Bu iş bir dereceye kadar yaygındır. Çünkü tipin varyantının ne olduğunu söylemek için tip hakkında bir fikir sahibi olmamız gereklidir. Pratikte bunun anlamı araştırıcının tek bir kategoriye yerleştirdiği ve göze çarpan pek çok benzerlikleri bulunan daha fazla masal bulunabilir. Bu gibi hallerde araştırıcı bu benzerlikleri inceler, ortak karakteristiklerini not alır. Daha sonra da mümkün olduğu kadar bu karakteristikleri taşıyan birçok masal varyantlarını bir araya getirir. Sonunda çalıştığı masalın muhtevası üzerinde tatminkâr bir cevap da bulunabilir. Bunun araştırılması temel bir zan ifade eder, yani çalıştığı masal bütündür. Yani belli bir zamanda ve yerde başlayan bir tarihi vardır ve masalın devam ettiği sürede bazı değişiklikler olmuştur.*"[190]

Hans-Jörg Uther, "*tale type*" hakkında şunlardan bahseder: "*Masal tipi edebî veya sözlü gelenekteki bir masalın farklı varyantlarının yakından alakalı grubunu ifade eder ve masallarda kullanılan, etiyolojik efasaneler, hayvan masalları, büyülü anlatılar, dinî anlatılar, gerçek hikâyeler, peri masalları, formül anlatıları, baladlar, mitler, fabllar, ortaçağ romansları, vs. gibi tahkiyeli yapıları gösterir. Bir masal tipi kendi başına bir masal tipi değildir, ama bir anlatının farklı versiyonlarından özetlenen ve ortak anlam*

---

187 Ali Berat Alptekin, **Taşeli Masalları**, Akçağ Yayınları, Ankara: 2002, s. 51.
188 Daha fazla bilgi için bk. **Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend**, New York: 1972, p. 1137-1138.
189 Metin Ekici, **age.**, s. 108.
190 Ali Berat Alptekin, **age**., s. 52.

*yapılarına sahip olanlar masal tipidir. Başka bir ifadeyle, masal tipleri belirli açılara göre düzenlenen tanımlayıcı dökümdür.*".[191]

Yukarıda ifade ettiğimiz tanımlardan hareketle şunları söyleyebiliriz:

Tip, bağımsız olarak var olabilen geleneksel bir masaldır. Tipin içerisinde birden fazla motif bulunabilir. Bir masal başka bir masalla birlikte anlatılsa bile masal tip özelliğini kaybetmez. Ayrıca bunun yanı sıra masal tipi anlamının tam olabilmesi için başka masala veya masallara ihtiyaç göstermez.

Motif ve tip kavramlarını açıkladıktan sonra, inceleme yöntemimizde kullandığımız motif indeksi ve tip katalogları hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

Stith Thompson, Antti Aarne'nin yaptığı masal tipleri ve masallar hakkındaki araştırmalarını topladığı "The Folktale" [Masal] adlı çalışmasının dışında, günümüz halk bilimi çalışmalarında kullanılan ve masallar dışında bütün halk bilimi çalışmalarını da ilgilendiren önemli bir eseri vardır. "The Motif Index of Folk Literature" [Halk Edebiyatı Motif İndeksi] adlı altı ciltlik eserde tespit edilen motifler alfabetik olarak sıralanmış olup altıncı ciltte ise konu ve kavramların dizini verilmiştir.[192]

Stith Thompson tarafından belirlenen motiflerin ana başlıkları şunlardır:

A. Mitolojik Motifler

B. Hayvanlar

C. Yasak

D. Sihir

E. Ölüm

F. Olağanüstülük

G. Devler

H. Sınavlar

J. Akıllı ve Aptal

K. Aldatmalar

---

191 **The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales**, Editor: Donald Haase, USA: 2008, p. 937.

192 Metin Ekici, **age**., s. 107.

L. Kaderin Ters Dönmesi

M. Geleceğin Tayini

N. Şans ve Kader

P. Toplum

Q. Ödüller ve Cezalar

R. Esirler ve Kaçaklar

S. Anormal Zulümler

T. Cinsiyet

U. Hayatın Tabiatı

V. Din

W. Karakter Özellikleri

X. Mizah

Z. Çeşitli Motifler[193]

Yukarıdaki konularına göre sınıflandırılmış ana başlıkların alt başlıkları ve numaraları söz konusudur. Eserde motif kurgusu bu şekilde sağlanmıştır. Bu bölümde incelediğimiz 72 Özbek masalının motiflerini, Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserindeki motif listesine göre vereceğiz. Ancak tespit edilemeyen, Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserde bulunmayan, Türk masal anlatı geleneğine ait motifleri ise (T) işareti vermek suretiyle belirteceğiz.

Masalların tip tasnifi konusunda ilk çalışmayı, 1910 yılında Antti Aarne yapmıştır. Aarne'nin 540 tipi içeren tip tasnifi şöyledir:

1. Hayvan masalları: 1-299

2. Asıl Halk Masalları: 300-1199

3. Fıkralar: 1200-1999[194]

Stith Thompson, Antti Aarne'nin hazırlamış olduğu tip katalogunu genişleterek yayınlar. Thompson, bu tasnifi hazırlarken Eberhard-Boratav'ın hazırlamış olduğu "Typen Türkischer Volksmärchen" [Türk Masallarının Tip Kataloğu] eserini ve Türkiye

[193] Stith Thompson, **The Folktale**, University of California Press, Berkeley: 1977, s. 488-500.
[194] Esma Şimşek, **age**., s. 71.

dışındaki Türk masallarını da incelemiştir. Thompson'un "The Types of the Folktale" [Masal Tipleri] adlı eserinde tip tasnifini beş ana başlıkta toplar:

1. Hayvan Masalları: 1-299

2. Asıl Halk Masalları: 300-1199

3. Fıkralar: 1200-1999

4. Zincirlemeli Masallar: 2000-2399

5. Sınıflamaya Girmeyen Masallar: 2400-2499[195]

Türkiye'de masalların tip katalogu konusunda, Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın hazırlamış oldukları "Typen Türkischer Volksmärchen"[196] adlı eser önemli bir yer teşkil ermektedir. Bu eserde 378 masal tipi mevcuttur. Çalışmada ayrıca motif sıraları, masalların yayılma alanları ve belirgin motifleri belirtilmiştir.[197] Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın tip tasnifi 23 ana başlıktan oluşmaktadır:

1. Hayvan Masalları: 1-22

B. Hayvan ve İnsan: 22-33

C. Hayvan veya Bir Ruh İnsana Yardım Eder: 34-82

D. Tabiatüstü Bir Ruh veya Hayvanla Evlenme: 83-109

E. İyi Ruhla ve Evliyalarla Yaşama: 110-122

F. Kaderin Hâkimiyeti: 123-142

G. Rüya: 143-145

H. Kötü Ruhlarla Yaşama: 146-168.

I. Sihirbazlar: 169-184

J. Bir Kız Sevgili Bulur: 185-196

K. Bir Erkek Sevgili Bulur: 197-222

L. Fakir Kız, Zenginle Evlenir: 223-238

M. Kıskançlık ve İftira: 239-255

---

195 Stith Thompson, **age**., s. 19-20.

196 Daha geniş bilgi için bk. von Wolfram Eberhard und Pertev Naili Boratav, **Typen Türkischer Volksmärchen**, Wiesbaden: 1953.

197 Esma Şimşek, **age**., s. 76.

N. Hor Görülen Koca Kahramandır: 256-258

O. Zina ve Baştan Çıkarma: 259-280

P. Acayip İcraat ve Olaylar: 281-301

Q. Acayip Davalar: 289-301

R. Realist Masallar: 302-310

S. Acayip Tesadüfler: 311-316

T. Komik Hikayeler: 317-322

U. Aptal ve Tembel Erkekler ve Kadınlar: 323-338

V. Hırsız ve Dedektif: 339-349

W. Akıllı, Hilekar veya Cimri Erkek ve Kadınlar: 350-378.[198]

Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın hazırlamış olduğu masal tipleri sınıflandırmasından sonra günümüze kadar halk biliminde gerek Anadolu'da gerekse Türk dünyasında pek çok masal derlemesi ve incelemesi yapılmıştır. Bu tiplere ek olarak pek çok masal tipi tespit edilmiştir. Zira bu husus, Türk masallarının tip çalışması konusunda büyük bir önem arz etmektedir.

### II. 2. Özbek Masallarının Tip, Motif ve Epizot Açısından İncelenmesi

Çalışmamızda; Özbek masallarının tiplerini, Thompson'un "The Types of the Folktale" ve Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın hazırlamış oldukları "Typen Türkischer Volksmärchen" adlı eserlerindeki tasnif sistemine göre belirledik. Bu bölümde incelediğimiz 72 Özbek masalın motiflerini, Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserindeki motif kurgusuna göre vereceğiz. Ancak tespit edilemeyen, Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserinde bulunmayan, Türk masal anlatı geleneğine ait motifleri ise (T) işareti vermek suretiyle belirteceğiz.

Özbek masallarının tip ve motif yapısını şu sıraya göre ele alacağız:

1. Masalın Adı

2. Masalın TTV ve AaTh Kataloglarındaki Tip Numaraları

3. Masalın Teması

---

198 Esma Şimşek, **age**., s. 76-77.

4. Masalın Motif Sırası

5. Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

### II. 3. Özbek Masallarının Tip, Epizot ve Motif Yapısı

#### 1. "ÇİP YAPIŞ"

**Tip Numaraları:** TTV 182, AaTh 571.

**Tema:** Kahramanın sihirli bir kamçı sayesinde sevdiğine kavuşup mutluluğa ermesi.

**Motif Sırası:**

1. Zengin bir adamla fakir bir adamın gönülden bir dostluğu vardır. Eğer eşleri bir kız ve bir erkek çocuk doğurursa dünür olmak için aralarında söz birliğine varırlar.

2. Zengin adamın karısı bir kız çocuğu; fakir adamın karısı ise bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Fakir adam ve eşi ölür; çocuk zengin adamın himayesinde ona hizmet ederek büyür. Adamın kızı ile çocuk birbirlerine âşık olur.

3. Zengin adam dostuna verdiği sözü tutmaz ve kızını çocuğa vermekten vazgeçer. Çocuk mezarda ağlarken yanına yaşlı bir adam gelir ve çocuğa bir kamçı verir. Kamçıyı "çip yapış!" diye yere vurursa düşmanlarının yere yapışacağını söyler.

4. Zengin adamın evinde düğün vardır. Çocuk, gelin ile damat yemek yerken "Çip yapış!" diye kamçıyı yere vurur. Gelin ile damat tabağa yapışır. Sonra gelinin kardeşinin, annesi ve babasının da eli tabağa yapışır.

5. Zengin adam ve ailesi mescide gidip tabağı taşa vurarak kırmak ister. Onlar hamle yapacakken çocuk, "Çip yapış!" diyerek kamçıyı yere vurur ve hepsi, tabak kırılmadan taşa yapışır.

6. Ezan okunduktan sonra mescide insanlar gelir. Çocuk "çip yapış!" der ve insanlar orada yapışıp kalır. Adamlar çocuktan diğer köydeki falcı kadını alıp getirmesini ister.

7. Çocuk, falcıyı alıp yola çıkar. Falcı kadın nehirden nasıl karşıya geçeceğini düşünür. Çocuk, kadından donuna kum doldurmasını, bu sayede nehre batmayacağını öğütler. Falcı kadın karşıya geçer ve çocuk "Çip yapış!" der ve kadının üzerindeki kum yapışıp kalır.

8. Kadın ile çocuk mescide gelir. Orada kadını gören herkes ona gülüp kendi haline şükreder. Bir iki mevsim orada kalırlar.

9. Taşa yapışanlardan biri, şehirde bir Kaşmirî Babanın olduğunu, türlü sihirler ve numaralar bildiğini ve kendilerine yardım edebileceğini söyler. Mescittekiler çocuğu çağırıp Kaşmirî Baba'yı getirmesini isterler. Bu sayede çocuğa mal mülk vereceklerini vaat ederler.

10. Çocuk Kaşmirî Baba'yı bulur ve olanları anlatır. Baba, fal kitaplarını ve eşyalarını alır çocukla birlikte yola çıkar. Yolda baba bir kemiği eline alır; çocuk "Çip yapış!" der ve kemik adamın eline yapışır. Mescide gelirler ve mescitte yatan kişiler çocuğun bu işleri yaptığını sezerler ve mal-mülklerini ona verecekleri söyleyip çocuktan aman dilerler.

11. Çocuk fakir babasının zengin adamla olan akdini hatırlatır. Eğer zengin adam kızını kendisiyle evlendirmezse sonsuza kadar orada yapışıp kalacaklarını söyler.

12. Bütün halk zengin adama yalvarır; adam da kızını çocuğa vermeye razı olur. Çocuk "Açıl!'" diye yere kamçı vurur. Herkes yapıştığı yerden kurtulur. Herkes malını mülkünü çocuğa bahşeder.

13. Çocuk ile zengin adamın kızının nikâhı olur. Çocuk zengin olup sevdiğiyle mutlu bir hayat sürer.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**U. 60.** **Zenginlik ve yoksulluk.**

Zengin bir adam vardır. Bu adamın fakir bir dostu vardır.

**T 61.5.3.** **Doğmadan birbirleriyle evlenecekleri kararlaştırılan çocuklar.**

**M 201.** **Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Bu iki dost, eşleri bir kız ve oğul doğurursa dünür olacaklarına dair birbirlerine söz verirler.

**K 2015.** **Çocuk sahibi olma.**

Zengin adamın karısı bir kız çocuğu doğurur. Fakir adamın karısı da bir erkek çocuğu doğurur.

**N 300.** **Şanssız hadiseler.**

Erkek çocuğun anne babası vefat eder.

**T 10. Âşık olma.**

Zengin adamın kızı ile çocuk birbirine âşık olur.

**M 205. Söz ve anlaşmaların bozulması.**

Zengin adam tuttuğu sözden vazgeçip kızını başka biriyle evlendirmek ister.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Yiğit, ümitsiz, hiç çare bulamadan bir mezara gider ve ağlaya ağlaya uyuya kalır. Bir süre sonra, bir yaşlı adam gelir, çocuğun başını kaldırır, çocuğa halini hatırını sorar, olayı öğrenir.

**N 825.2. Yardımcı yaşlı adam.**

**D 810. Sihirli nesnelerin hediye edilmesi.**

**D 1208. Sihirli kamçı.**

Yaşlı adam, çocuğa bir kamçı vererek: "İşte şu kamçıyı 'Çip yapış!' diye yere vurursan, senin düşmanların yere yapışır." diye nasihat edip bir anda kaybolur.

**T 135. Düğün merasimi.**

Yiğit, zengin adamın evine gider ve bir düğünün yapılmakta olduğunu görür.

**D 1420. İnsanı bir nesneye doğru çeken sihirli objeler.**

**D 1830. Sihirli güç.**

Çocuk gelinle damadın yemek yediğini görür. Çocuk kamçıyı "Çip yapış!" diye yere vurduğunda, gelin ile damat tabağa yapışıp kalır.

**D 1561.2. Sihirli objenin insanlara olağanüstü güç kazandırması.**

Kızın anne babası bir çocuğunu gelin ile damada bakması için gönderir. Çocuk oraya gittiğinde gelin ile damadın elinin tabağa yapışık olduğunu görür. Yemeklerin yenmediğini gören çocuk onlara yemek yemeyi öğretmek ister. Yiğit "Çip yapış!" deyince çocuğun da eli tabağa yapışıp

kalır. Biraz zaman geçince, gelinin annesi gelir, o da bu duruma şaşırıp onlara yemek yemeyi öğretmeye çalışırken onun eli de yapışıp kalır. Sonra gelinin babası gelir, onun da eli yapışıp kalır.

**V 112.2. Camiler.**

Elleri tabağa yapışan beş kişi, ne yapacaklarını bilmeden: "Şimdi şu yemeği alıp mescide gidelim. Orada büyük bir taş var, bu büyük taşa tabağı bir vursak, şu tabak kırılsa, her birimizin elinde birer parça olsa, sonra bu aptala koşabiliriz" diyerek bu fikirle tabağı alırlar ve mescide varırlar.

**D 1835. Sihirli güçlerin kazanılması.**

**D 2140. Varlıkların sihirle kontrolü.**

Onlar tabağı taşa vururlar. Yiğit onları bekler ve "Çip yapış!"diye kamçıyı yere vurur. Tabak kırılmadan taşa yapışıp kalır. Onlar: "Önceki durumumuz iyiydi, evde oturuyorduk. Şimdi mescidin içinde bu büyük taşa yapışıp kaldık" diye üzülürler.

**D 1420. İnsanı bir nesneye doğru çeken sihirli objeler.**

**V 380. Çeşitli dinî inanışlar.**

Ezan vakti gelir. Sofiler ezan okur. Mescide adamlar gelir ve mescidin önü kalabalık olunca, yiğit "Çip yapış!" der ve adamların hepsi yapışıp kalır.

**N 111. Falcı.**

Yiğit, kamçısını alarak mescide girer. Bunu gören mescitteki adamlar çocuktan yardım ister. Adamlar, çocuktan köydeki falcı kadını bulup getirmesini isterler.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Çocuk, falcının evine varır ve: "Hey anacığım, bizim köydeki mescitte pek çok adam yapışıp kaldı ve yerinden kalkamıyorlar. Bana onlar: 'O falcıyı getirirsen, bizi bu felaketten kurtarırsa, bütün çok değerli

varlıklarımızı ona vereceğiz.', diye beni gönderdiler." diyerek yaşananları anlatır.

**J 610. Tedbir.**

Falcı kadın giyinip, çocuk ile birlikte yola çıkar. Nehir kıyısına gelirler ve nehirde çok su akmaktadır. Kadın nehirde suya kapılmaktan çekinip durumunu korumak ister.

**J 1113. Akıllı oğlan.**

Çocuk, falcı kadına donuna kum doldurmasını, bu şekilde nehrin suyuna batmayacağını tavsiye eder.

**D 1830. Sihirli güç.**

Kadın çocuğun dediğini yapar ve nehirden karşıya geçer. Çocuk "Çip yapış!" der ve kadının üzerindeki kum yapışıp kalır.

**X 680. Farklı şahıslarla ilgili komiklikler.**

Çocuk, falcı kadını doğru mescide götürür. Falcı kadının durumunu gören mescitteki adamların hepsi, "Biz ne dertteyiz, bu bizden beter olmuş." diyerek bu duruma çok gülerler.

**X 1850. Diğer uzun hikâyeler.**

Adamlar iki mevsim orada kalırlar. İçlerinden biri: "Şehirde bir Kaşmirî Baba vardır. O baba o kadar âlim ki, bazı adamları eşeğe dönüştürür ve binermiş. Bazı adamların yüzlerini her türlü değiştirirmiş. Bir gün bizim bir yerde ziyafetimiz vardı. Burada o sihirbaz baba hem vardı. Buradakiler babaya: 'Hadi, bize ilginç bir şeyler gösterin', diye rica ettiler. Baba: 'Eğer hepiniz razı olursanız ben ilginç şeyler gösteririm', dedi. Onlar: 'Hepimiz razıyız', dediler. Baba eline iki çubuk aldı ve bir birine vurdu ki, evin içi nehir gibi suya doldu, suyun içinde kaldık. Oturduğumuz o ev bir gemi oldu, kendimiz nehir içinde birkaç gün seyahat ettik, karınlarımız acıktı, sonunda bir yere geldik ve yemek yiyelim derken, bakmışız ki, suyun içinde her türlü balıklar göründü. Birer tane balık tutup, sudan çıkıp bakmışız ki, hepimiz misafirhanede

oturmuşuz. Ne su var ne gemi. Babanın kaşmirliğine şaşırdık. Bu çocuk o babayı bulup getirsin, baba bizi bu felaketten kurtarsa gerek." diyerek bildiği kıssayı nakleder.

**M 201.** **Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Adamlar çocuğu yanlarına çağırıp: "Sen gidip, falan şehirdeki o sihirbaz babayı bulup getirsen, hem sana mal mülk veririz hem de babayı memnun ederiz." derler.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Çocuk, sihirbaz babanın evini soruşturarak bulur ve bütün olayları anlatır.

**D 1420.** **İnsanı bir nesneye doğru çeken sihirli objeler.**

Baba, gerekli eşyalarını ve fal kitabını alıp çocukla beraber yola çıkar. Çocuk, babaya kemik verir ve "Çip yapış!" deyince kemik adamın eline yapışır. Çocuk çubuk ile eteğine vurur ve eteğine yapışıp kalır.

**N 440.** **Değerli sırların öğrenilmesi.**

Çocuk, Kaşmirî Baba'yı mescide götürür. Bunu gören adamlar bu işleri çeviren kişinin çocuk olduğunu anlarlar. Kendilerini kurtarması için çocuğa yalvarırlar.

**M 201.** **Söz ve anlaşmaların yapılması.**

**W 35.** **Doğruluk.**

Adamlar kendilerini bu dertten kurtarırsa istediği her şeyi çocuğa vereceklerini söylerler. Çocuk razı olur ve: "Hepinizin bildiği gibi, benim babam ile annem bu zengin adamla aralarında söz vermişlerdi. Şimdi o sözünü tutmayarak, kızını başka birisiyle evlendirdi. Eğer bunlar razı olup da, kızını benimle evlendirmezlerse, ebediyen burada kalacaksınız." der.

**P 150.** **Zengin insanlar.**

**P 265.** **Damat.**

**S 250.** **Önceden söz verilen çocuğun korunması.**

Bütün halk, zengin adama yalvarır. Zengin adam ve damat razı olur.

**M 202. Söz ve anlaşmaların yerine getirilmesi.**

Çocuk kamçısını "Açıl!" diye yere bir vurur ve bütün insanlar yapıştıkları yerden kurtulur. İnsanlar, mal mülklerini çocuğa verir.

**L 161.1. Fakir oğlan ile zengin kızın evlenmesi.**

Çocuk ile kızın nikâhını kıyarlar.

**L 143. Yoksulun zengin olması.**

Çocuk zengin olur.

## 2. FERASETLİ BABA

**Tip Numaraları:** TTV 88, AaTh -.

**Tema:** Zengin bir çocuğun yaşlı bir babanın yol göstermesi ve aklı sayesinde olağanüstü varlıktan kurtulması.

**Motif Sırası:**

1. Bir köyde ferasetli bir yaşlı baba vardır. Aynı köyde zengin bir çocuk yaşar. Zengin çocuk sokakta bir kız ile karşılaşır. Kız, tüccarın kızı olduğunu, eşkıyaların elinden kaçıp kurtulduğunu, isterse kendisine eş olabileceğini söyler. Zengin çocuk bu kız ile evlenir.

2. Köy halkından her gün bir kişi kaybolur. Yaşlı baba bu olayı sezer. Yaşlı baba zengin çocuktaki değişmeleri fark edip ona bir hikâye anlatır. Hikâyede; bir yılan önce ejderhaya sonra da kıza dönüşüp insanlara zarar vermektedir. Yaşlı baba zengin çocuğun eşinin bir yılan olmasından endişelenir; fakat çocuk babanın sözlerine inanmak istemez.

3. Çocuk bir süre sonra ağır bir hastalığa yakalanır ve yaşlı babayı ziyarete gider. Yaşlı baba, çocuktan karısını tuzlu yemek yedirmesini, kovaları kuru bırakmasını, kapıları kilitlemesini ve karısının dışarı nasıl çıkacağını gözlemlemesini ister.

4. Çocuk, yaşlı babanın dediklerini yapar. Çocuğun karısı gece susayınca yılan şekline dönüşüp kapının altından geçer. Su içtikten sonra kadın, tekrar eve girer. Çocuk bu olaya şahit olur ve yaşlı babanın yanına gelir.

5. Yaşlı baba, çocuktan karısını halasına gitme bahanesiyle yanına almasını, kumlu bir yerde attan indirmesini, oradan uzaklaşmasını ve karısının o sıcak kumlarda öleceğini söyler.

6. Çocuk, yaşlı babanın dediği gibi karısını halasına götürmek için yanına alır. Kız, kumlardan gitmek istemez; ama çocuk onu ikna eder.

7. Çocuk, kızı attan indirip onu orada bırakır ve ata binip kaçar. Karısı, çocuğu kovalar ve yetişemeyince ejderhaya dönüşür. Ejderha sıcak kumda yürüyemez ve ölür.

8. Çocuk köyüne döner. Yaşlı babanın ferasetiyle, yol göstermesiyle hem çocuk hem köylüler, yılan kızdan kurtulur.

9. Yaşlı baba, birkaç yıl ömür sürüp muradına erer.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**J 1110. Akıllı insanlar.**

Köyde, ferasetli, akıllı bir yaşlı baba vardır.

**P 150. Zengin insanlar.**

Köyde bir zengin çocuğu vardır.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Zengin çocuğu sokakta yürürken karşısına çok güzel bir kız çıkar.

**H 11. Hikâye anlatarak tanıma.**

Kız, zengin çocuğa: "Ben bir tüccarın kızıydım. Benim babamı yolda eşkıyalar öldürdü. Ben ise onlardan zar zor kurtuldum. Oradan beri kaçarak geliyordum ve bu yerde sizi gördüm. Şimdi beni götürün ve kendinize nikâh kıydırın ya da hizmetçi olarak alın." der.

**T 100. Evlilik.**

Zengin çocuğu kızı evine götürür ve güzel kızla evlenir.

**J 1140. Gerçeği keşfetmede zekilik.**

Köy halkından her gün bir kişi kaybolmaya başlar. Yaşlı baba bu olaya şaşırır. Yaşlı baba zengin çocuğunun yanındayken çocuğun renginin kaçtığını fark edip gönlünden geçenleri çocuğa anlatır.

**X 1850. Diğer uzun hikâyeler.**

**D 418.1.2. Yılanın ejderhaya dönüşmesi.**

**D 391. Yılanın insana dönüşmesi.**

Yaşlı baba bir hikâyeyi hatırlar: "'Bir tür yılanlar var ki, onlar yerin dibine kadar girer ve kırk sene yatınca bir ejderhaya dönüşürler, yine kırk sene yatarlarsa bir kıza dönüşürlerdi. Bundan sonra dünyada ne isterlerse onu yaparlardı. Oysa o yılanlardan biri çıkıp çocuğa rastlamasın' diye, zengin çocuğa: "Hey, oğlum, ben bir şeyi gönlümden geçirdim. Eğer kusura bakmazsan, şunu söyleyeceğim." diye yılan hakkındaki hikâyeyi anlatır.

**M 301.1. Kahin olarak yaşlı adam.**

**J 1140. Gerçeği keşfetmede zekilik.**

Yaşlı baba, çocuğa: "Karın o yılanlardan biri olmasın. Birinci, senin hareketinin, kanının azalması, ikinci, köy halkından gün geçtikçe bir kişinin kaybolmasını buna yoruyorum." der.

**J 151.4. Yaşlı adamdan öğrenilen akıl.**

Zengin çocuğu yaşlı babanın söylediği şeylerin doğruluğuna inanmaya başlar ve babaya ne yapması gerektiği konusunda danışır. Yaşlı baba da: "Hey oğlum, eğer bu olayı öğrenmek istersen, evvel akşam tuzlu ve etli yemek pişirip karına yedir, kovaları kuru bırak, kapıyı içeriden kilitleyin. Bir müddet sonra karın susayacak, kovalara bakar. Dikkat edin, kilitlenmiş kapıdan nasıl dışarı çıkacak." der.

**M 295. Sır tutma anlaşması.**

Yaşlı baba, zengin çocuğuna bunu öğrenirse, sırrını kimseye söylememesini hatırlatıp çocuğu ikna ederek evine gönderir.

**M 391. Kehanetin gerçekleşmesi.**

Çocuk babadan ayrılır ve evine gelir. Tuzlu yemekleri yerler, yatarken de kovaları kuru bırakıp kapıyı içeriden kilitlerler. Bir müddet sonra karısı susar ve her tarafa bakar; fakat su bulamaz. Sonra kız bir yuvarlanıp yılan

şekline girerek kapının dibinden çıkıp gider. Su içtikten sonra geri dönüp yatar.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Bu durumu gören çocuk kendini zor tutar. Ertesi gün sabah babanın yanına gelip başından geçen olayları birer birer yaşlı babaya anlatır.

**J 151.4. Yaşlı adamdan öğrenilen akıl.**

Yaşlı baba, zengin çocuğuna: "Hey oğlum, onun çaresi şudur ki, sen evine git ve karına: "Öteki köyde benim bir halam vardır. Halam düğüne çağırmış. Ekmek ve her türlü yemeklerden pişir, ikimiz düğüne gidelim" diye söyleyin. Bu yemekleri pişirince, sen iyi bir at bul. Köye giderken uzun mesafelik bir kumlu yer vardır. Şu kumlu yerin ortasına ulaşınca, bir hile yaparak karını attan indir. Kendin ata binerek kaçarsan, o sana yetişemez. Sonunda o yılana dönüşür ve seni kovalar, ama sıcak kumda ölmesi mümkündür." diyerek kızdan kurtulmanın yollarını öğretir.

**T 135. Düğün merasimi.**

**P 294. Hala.**

Zengin çocuğu, halasının düğünü olduğunu söyleyerek karısını düğüne gitmeye razı eder.

**K 499. Aldatma.**

**J 2300. Aldanabilir ahmaklar.**

Çocuk iyi bir at bulur ve ikisi ata binerek yola çıkarlar. Bir kaç yeri yürüdükten sonra bir sahraya gelirler. Karısı kumdan gitmek istemez. Çocuk, yol kısa olduğu için kumdan gitmeleri gerektiğini söyleyerek karısını aldatır.

**R 219. Çeşitli kaçmalar.**

Kum çok sıcaktır. Çocuk karısını attan indirir ve çocuk atı kamçılayıp oradan uzaklaşır.

**D 199.2. İnsanın ejderhaya dönüşmesi.**

Karısı çocuğun arkasından kovalar, yetişemeyince yuvarlanıp ejderhaya dönüşür.

**S 144. Çöle terk etme.**

**K 730. Kurbana tuzak kurma.**

**H 1174.2. Ejderhanın yenilmesi.**

Ejderha kumun sıcaklığından yürüyemez. Çocuk, uzaktan onun patladığını görür. Zengin çocuğu karısından kurtulup köye döner.

**W 27. Minnettarlık.**

Babanın yol göstermesiyle hem zengin çocuğu hem de köy halkı kurtulur. Zengin çocuğu babaya övgüler yağdırır.

### 3. KADER

**Tip Numaraları:** TTV 124, AaTh 930 A.

**Tema:** Kaderin önüne geçilememesi.

**Motif Sırası:**

1. Emrinde yüzlerce hizmetkârı, pek çok veziri olan bir padişah vardır. Padişahın vezirlerin biri kendisine çok yakındır. Bu vezirin fakir bir hayatı vardır; fakat bunu padişah bilmez.

2. Padişah ile vezir ava gider. Ormanda bir kulübenin yanından geçerler. O ev vezirindir. Padişah ısrar eder ve vezir ile padişah eve girer.

3. Vezirin eşi bebeğini emzirirken yaşlı bir adam eve girer ve bebeğin alnına bir şey yazar ve çıkıp gitmek ister. Padişah, yaşlı adama yazdığı yazının hikmetini sorar. Yaşlı adam bu bebeğin akıllı biri olacağını, evlendiği sırada bir kurt tarafından öldürüleceğini söyler; fakat padişah buna inanmaz.

4. Padişah vezirden çocuğu alır ve kendi çocuğu gibi yetiştirir. Padişah, çocuğu eğitir ve kurttan korumak için sarayın etrafını taş duvarlarla kaplatır.

5. Padişah, çocuğu memleketin en güzel kızıyla evlendirir. Düğün sabahı çocuğu odasında kanlar içinde bulurlar.

6. Gelin, kendisinin bir cadı olduğunu, yiğidi yemek için güzel bir kıza dönüştüğünü ve gece yarısı kurda dönüşüp onu yediğini anlatır.

7. Çocuğun alnına yazılanlar olur; padişah kadere inanır. Çocuğu için yas tutar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Devleti sonsuz, emrinde yüzlerce hizmetkâr, birkaç vezirleri de olan bir padişah vardır.

**P 110. Padişahın Vezirleri.**

**W 34. Bağlılık.**

Padişahın vezirlerinden biri padişaha çok yakın dost ve sadık bir insandır.

**U. 60. Zenginlik ve yoksulluk.**

Vezirin fakir bir hayatı vardır; fakat vezir bu durumunu padişaha söylemez.

**P 414. Ava çıkma.**

Bir gün padişah veziri ile ava çıkar. Onlar ormanda avlanırken, bir kulübeye varırlar. Bu kulübe vezirindir. Padişah kulübeyi görmek için ısrar eder. Vezir bu kulübenin kendi evi olduğunu padişaha söylemek istemez ve padişahı bu yoldan uzaklaştırmaya çalışır; ama padişah kendi sözünde ısrar edince kulübeye varırlar.

**M 301.1. Kahin olarak yaşlı adam.**

Vezirin eşi bebeğini emzirirken ak giyinmiş yaşlı bir adam bebeğin alnına bir şeyler yazıp çıkmak ister. Padişah yaşlı adama ne yazdığını sorar.

**N 111.2. Kaderin görünüşü.**

Yaşlı adam, padişaha insanların alnına ileride ne olacağını yazan kader olduğunu açıklar.

**N 121. Kaderin doğmadan belli olması.**

Yaşlı adam: "Bu çocuk çok akıllı ve yakışıklı olarak büyüyecek. On sekize geldiğinde evlenecek. Ama onu düğün günü bir kurt yiyecek." der.

**T 100. Evlilik.**

Padişah kaderin bu dediklerine inanmaz. Vezir çocuğunu ne kadar vermek istemezse de çocuğu vermeye mecbur kalır. Padişah, çocuğu kendi çocuğu gibi yetiştirir, onu türlü ilim hikmetlerden haberdar eder. Kurttan korumak için sarayın etrafını yüksek taş duvarlar ile örer. Nihayet çocuk on sekiz yaşına gelir. O gün padişah onu memleketindeki çok güzel bir kızla evlendirir.

**P 265. Damat.**

Sabahleyin gelin ve damadı beklerler; ama onlar çıkmaz. Bekleyerek sabrı tükenen padişah, damadın odasına girer.

**S 139. Çeşitli zalimce ölümler.**

Padişah içeri girdiğinde gelinin ağzında kan vardır ve saçlarını tarayarak oturmaktadır. Kızın etrafında ise yiğidin kemikleri vardır.

**D 113.1. İnsanın kurda dönüşmesi.**

**G 200. Cadı.**

**G 260. Cadıların kötü işleri.**

Padişah oğlunun nerede olduğunu sorar. Kız da kendisinin bir cadı olduğunu, yiğidi yemek için güzel bir kıza dönüştüğünü, onunla evlendiğini ve gece yarısı kurda dönüşerek yiğidi yediğini anlatır.

**N 101. Kaderin değiştirilmezliği.**

Yiğidin alnına yazılanlar olur. Padişah kadere inanır.

**V 38.(T) Kader inancı.**

**P 681. Yasla ilgili âdetler.**

Padişah, kadere inanır ve bu kadar uğraşmasına rağmen, yiğidi koruyamadığına pişman olup yas tutmaktan başka bir şey yapamaz.

## 4. NOHUT PEHLİVAN

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh 311.

**Tema:** Korkusuz ve güçlü kahramanın olağanüstü varlığı öldürüp kardeşlerini kurtarması.

**Motif Sırası:**

1. Yaşlı bir karı kocanın iki oğlu, bir tane de güzel bir kızı vardır. İki oğul ormanda yeni bir yer açmak için hazırlanır. Anne babası yemekleri biterse kızlarının ona yemek getireceğini söyler.

2. Kızın ağabeyleri ormanda kardeşleri kaybolmasın diye ağaçlara işaret koyar. Ormanda yaşayan dev bunu hissedip işaretlerin yerini değiştirir. Kız, ağabeylerine yemek götürürken dev, kızın yolunu keser ve onu evine götürür. Ağabeyler sinirlenip eve dönerler.

3. Büyük ağabey kızın devin evine gittiğini anlar ve onu kurtarmak için yola çıkar. Büyük ağabey kızı bulur. Dev, kızın ağabeyini misafir eder, sonra bir kuyunun yanına götürür. Dev, kuyuyu bilek gücüyle bozarsa ağabeyini öldürmeyeceğini söyler. Ağabeyi devin dediğini yapamaz; dev onu öldürür ve onun kafasını kapıya asar.

4. Küçük kardeşi, kız kardeşini bulmak için yola çıkar. O da devin evinde misafir olur. Küçük kardeş de kuyuyu bozamayınca dev onu da öldürür ve kafasını büyük kapıya asar.

5. Yaşlı adam eve dönerken yolda bir nohut bulur. Evine geldiğinde nohudun bir bebek olduğunu fark eder. Ona "Nohut Pehlivan" ismini koyarlar. Nohut Pehlivan büyüyüp güçlü bir yiğit olur.

6. Nohut Pehlivan, babasından dökme demirden yapılan bir gürz getirmesini ister. Yaşlı adam gürzü Nohut Pehlivan'a verir. Nohut pehlivan gürzü alıp ablasını bulmak için yola çıkar.

7. Nohut pehlivan, devin sarayına gelir. Dev, onu misafir eder ve kuyunun yanına götürür. Dev, insan gücü olmadan kuyuyu parçalamasını ister. Nohut Pehlivan, gürz ile devi öldürür.

8. Devin cesedine kuzgunlar gelir. Nohut Pehlivan kuzgunun yavrusunu alır. Eğer ölüm ve hayat suyunu getirirse kuzgunu bırakacağını söyler. Kuzgun ölüm ve hayat suyunu Nohut Pehlivan'a verir.

9. Nohut Pehlivan ağabeylerinin gövde ve kafalarına ölüm ve hayat suyunu döker. Ağabeyler canlanır.

10. Nohut Pehlivan iki ağabeyini ve kız kardeşini alarak babasının evine döner. Yaşlı karı-koca çocuklarını görünce çok sevinir.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 210. Karı-koca.**

Eski zamanda yaşlı bir karı koca vardır.

**P 253. Erkek ve kız kardeş.**

Bu çiftin iki oğlu ve bir de kızı vardır.

**P 251.5. İki erkek kardeş.**

İki oğul ormanda yer açmak için yola çıkarlar. Yanlarına birkaç günlük yemek alırlar. Anne babası yemekleri tükenirse kız kardeşinin onlara yemek götüreceğini söylerler. Ağabeyler ormanda giderken ağaçlara işaret koyarlar.

**F 531. Dev.**

Ormanda bir dev yaşamaktadır.

**K 730. Kurbana tuzak kurma.**

Dev çocukları hissederek ağaçlardaki işareti değiştirip kendi sarayına doğru ağaçlara işaret koyar.

**F 531.6.3. Devlerin evleri.**

Kız, ağabeylerine yemek götürmek için yola çıkar. İşaretleri takip eden kız devin sarayına ulaşır.

**G 400. İnsanın devin esiri olması.**

Kız yolunu kaybettiğini anlayıp geri dönmek ister; ama dev kızın yolunu keser. Kız devin sarayında kalır.

**H 1385.6. Kaybolan kız kardeşin araştırılması.**

Büyük ağabey: "Kız kardeşimiz yolunu kaybederek devin sarayına varmış olsa gerek. Ben onu kurtarmaya gideceğim. Eğer üç gün içinde geri dönmezsem, beni beklemeyin." der ve devin sarayına gider.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Büyük ağabey, devin sarayına gelir; dev o sırada avdadır. Kız kardeşi ağabeyini görünce ağlar ve bütün olayları anlatır.

**G 630. Devlerin özellikleri.**

Kızın ağabeyi devle savaşmak ister. Kız devi huzuruna varır ve kardeşi yanına gelirse deve ne yapacağını sorar. Dev ise: "Eğer misafirlik için gelmişse, misafir ederim." der.

**P 320. Misafirperverlik.**

Dev büyük ağabeyi çok iyi misafir eder.

**G 645. Devin, başarılması imkânsız sınavı.**

Dev, "Ben sana varlıklarımı göstereyim." diyerek yiğidi elinden tutarak varlıklarını gösterir. Bütün varlıklarını gördükten sonra bir dibi olmayan kuyunun yanına gelirler. Dev, yiğitten bu kuyuyu baltasız, ateşsiz, bilek gücüyle bozarsa sağ kalacağını, eğer bu sınavı başaramazsa öleceğini söyler.

**S 133. Kafasını uçurarak öldürme.**

Yiğit, kuyuyu bozamayacağını söyler. Dev yiğidin kafasını alır ve kapıya asar.

**Z 71.1. Formülistik sayı: 3.**

**H 1385.6. Kaybolan kız kardeşin araştırılması.**

**H 1385.8. Kaybolan erkek kardeşlerin araştırılması.**

Üç gün geçer ve ağabeyi dönmeyince küçük kardeş yola çıkar.

**G 645. Devin, başarılması imkânsız sınavı.**

Küçük kardeş de devin yanına varır. Dev onu misafir eder ve kuyuyu bozmasını ister.

**S 139. Çeşitli zalimce ölümler.**

Küçük kardeş, kuyuyu bozamayınca dev, onu ağabeyi gibi öldürüp kapıya asar.

**N 400. Şanslı tesadüfler.**

Yaşlı adam yoldan gelirken, bir nohut yolda yuvarlanarak gelmektedir. Adam nohudu alıp cebine koyar.

**L 112.2. Çok küçük kahraman.**

**F 500. Olağanüstü insan.**

Yaşlı adam, evine gelince, nohudu cebinden çıkardığında, nohudun küçük bir bebek olduğunu fark eder. Adam olayı karısına anlatır. Karı koca çok sevinirler.

**T 596. Çocuğa ad verme.**

Çocuğa "Nohut Pehlivan" ismini koyarlar.

**F 617. Güçlü güreşçi.**

Nohut pehlivan günden güne büyüyerek, pehlivan bir yiğit olur.

**F 628. Çok kuvvetli insan.**

**F 660. Olağanüstü hünerler.**

Nohut Pehlivan, babasına: "Baba, bana dökme demirden yapılmış bir gürzü getirin." der. Adam demirciye gider, bir gürz yaptırır ve zar zor eve getirir. Yiğit gürzü döndürür ve göğe fırlatır. Gürz, üç gün sonra yere düşer ve paramparça olur. Nohut Pehlivan, babasına demirden gürz yaptırmasını ister.

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Adam demirciye tekrar gider, dökme demirden bir gürz yaptırır ve arabasına koyarak getirir. Nohut Pehlivan gürzü arabadan alıp yine döndürür ve göğe atar. Gürz, yine üç gün sonra yere düşer ve bu sefer kırılmaz.

**F 531.6.2. Devlerin mekânı.**

Nohut Pehlivan, ablasını kurtarmak için ailesiyle vedalaşıp yola çıkar. Devin sarayına gelir ve ablasına kendisini tanıtır.

**S 133. Kafasını uçurarak öldürme.**

**G 512. Devin öldürülmesi.**

**Z 230. Kahramanın olağanüstü yiğitliği.**

Dev, Nohut Pehlivanı misafir eder, varlıklarını gösterir ve kuyunun yanına götürür. Dev: "Şu kuyuyu baltasız, silahsız, bozarsan, gidersin; yapamazsan, öleceksin." der. Nohut pehlivan kuyuyu gürz ile bir vurarak paramparça eder ve çok hızlı davranarak devin kafasını koparır.

**D 211.3.6. Konuşan kuzgun.**

Bir anda devin cesedi üzerinde kuzgunlar toplanır. Nohut Pehlivan bir kuzgun yavrusunu tutar. Kuzgun yavrusunun annesi: "Yavrumu salıver" diye yakınmaya başlar.

**E 82. Yaşam ve ölüm suyu.**

**D 1242.1. Sihirli su.**

**D 1470.1. Sihirli objenin istenmesi.**

Nohut Pehlivan, kuzgunun annesine ölüm ve hayat suyunu getirirse yavrusunu bırakacağını söyler. Kuzgunun annesi ölüm ve hayat suyunu getirir.

**E 80.3. Su vasıtasıyla yeniden canlanma.**

**E 1. Yaşama dönen kişi.**

Nohut Pehlivan, ağabeylerinin cesetlerinin asılı olduğu büyük kapıya varır. Onların gövdesi ile kafalarını getirir ve evvel ölüm suyundan, sonra hayat suyundan döker. Ağabeyleri yerinden kalkarlar.

**R 111.1.1. Genç kızın devden kurtarılması.**

**Z 293. Kahramanın dönüşü.**

Nohut pehlivan iki ağabeyi ve ablasını alarak anne babasının yanına varır.

**P 634.1. Şölen yemeklerinin üç gün üç gece sürmesi.**

Karı koca çok sevinirler ve üç gün üç gece ziyafet yaparlar.

## 5. MELİKE-İ GÜLİZAR

**Tip Numaraları:** TTV 291, AaTh 653B.

**Tema:** Bir yiğidin sihirli bir elma sayesinde padişahın kızıyla evlenip mutluluğa kavuşması.

**Motif Sırası:**

1. Bir padişahın, güzellikte eşi benzeri olmayan "Melike-i Gülizar" isimli bir kızı vardır. Kız on yedi yaşına gelince babası, dışarıya bakan bir aynanın yanında oturmasına izin verir.

2. Kız pencerenin yanında otururken bir yiğit oradan geçer ve kıza âşık olur. Ertesi gün bir yiğit yine oradan geçer, o da kıza âşık olur. Üçüncü gün çok yakışıklı bir yiğit, pencereden melikeyi görür ve âşık olup yere yığılır.

3. Bu üç yiğit, melikenin sarayına gelip onunla evlenmek isterler. Melike-i Gülizar yarın tekrar gelmelerini, cevabını vereceğini söyler.

4. Melike-i Gülizar, kim altı ay içerisinde gönlünü fethedebilecek bir hediye getirirse onunla evleneceğini söyler.

5. Üç yiğit yola çıkar ve altı aylık sürede hediye ararlar. Birinci yiğit sihirli bir ayna satın alır. İkinci yiğit sihirli bir halı satın alır. Üçüncü yiğit ise, sihirli bir elma satın alır ve melikenin sarayına gelir.

6. Yiğitler sarayın penceresinden melikenin aynasına bakarlar ve kızın ölü olduğunu görürler. İki yiğit melikeyi sihirli halıya oturtur ve defne hazırlanır. Üçüncü yiğit ise sihirli elmayı melikeye koklatır ve Melike-i Gülizar yerinden kalkar. Elmayı yedirince ise eski haline döner.

7. Halk üçüncü yiğidin vefalı bir eş olduğuna karar verir. Diğer yiğitler de buna razı olur. Melike-i Gülizar kendine yaraşır bir eş bulur; yiğit ise sevdiğine kavuşur. Huzur ve mutluluk dolu bir hayat sürerler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10.** **Padişah.**

**F 574.1.** **Göz kamaştırıcı güzellik.**

**P 40.** **Padişahın kızları.**

Bir padişahın "Melike-i Gülizar" isminde, güzellikte eşi olmayan bir kız vardır.

**C 563. Padişahın yasakları.**

Padişah kızını hiç dışarı çıkarmaz. Kız on yedi yaşına geldikten sonra padişah ona dışarıya bakan bir aynanın yanında oturmasına izin verir.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

**F 575.2. Yakışıklı adam.**

Bir gün melike pencerenin yanında otururken, oradan yakışıklı bir yiğit geçer.

**T 15. İlk görüşte âşık olma.**

Kız, yiğidi çağırır ve kızın güzelliğine kapılan yiğit, ona âşık olur.

**T 24.2.3. Olağanüstü güzelliği görerek bayılma.**

Yakışıklı yiğit, bilincini kaybeder. Ertesi gün daha yakışıklı bir yiğit geçer. O da melikeyi görüp bayılır.

**T 15.1. Padişahın güzel kızına herkesin âşık olması.**

Üçüncü gün çok yakışıklı bir yiğit pencere önünden geçer ve melikeyi görünce ona âşık olup yere yıkılır.

**Z 71.1. Formülistik sayı: 3.**

Melike üç yiğidi çağırır.

**H 335.0.2. Kızın kendi evliliği için yarışma belirlemesi.**

**H 355. Olağanüstü nesne getirmeyle gerçekleşen evlilik imtihanı.**

Yiğitler Gülizar'ın penceresi önünden ayrılmazlar. Üç yiğit sabahleyin Gülizar'ın penceresi önünde olur. Melike onlara: "Altı ay süre tanıyacağım, aranızdan hanginiz bu altı ay süre içinde gönlümü fethedecek güzel bir şey getirirse, onunla evleneceğim." der.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

Üç yiğit yola çıkar ve çok yol kat ederler. Belirlenen müddet yaklaşır.

**D 1163. Sihirli ayna.**

Birinci yiğit hediye için sihirli bir ayna satın alır.

**D 1155. Sihirli halı.**

İkinci yiğit ise sihirli bir halı satın alır.

**D 981.1. Sihirli elma.**

Üçüncü yiğit ise sihirli bir elma satın alır.

**N 300. Şanssız hadiseler.**

Üçü bir araya gelir ve aynaya baktıklarında, Melike Gülizar'ın ölü olduğunu görürler.

**D 1520.19. Sihirli halıyla seyahat.**

Onlar hemen sihirli halıya otururlar ve melikenin yurduna dönerler.

**E 106. Sihirli elmayla diriltme.**

**E 1. Yaşama dönen kişi.**

Üçüncü yiğit gelir ve elmayı melikeye koklatır. O sırada melike yerinden kalkar.

**E 64. Sihirli objeyle yeniden dirilme.**

Yiğit, elmayı yedirince melike eski haline döner.

**J 150. Diğer bilgi elde etme yolları.**

Yiğitler sonra getirdikleri hediyeler hakkında melikeyi bilgilendirir. Kız ise halkından yardım ister. Halk, ayna ve halıyı geri vermenin mümkün olduğunu, ama sihirli elmanın ise mümkün olmadığını belirterek onun için üçüncü yiğide vefalı bir eş olması gerektiğini söyler.

## 6. YILANŞAH

**Tip Numaraları:** TTV 102 + 90, AaTh 432 + 672.

**Tema:** Yaşlı adamın küçük kızının Yılanşah görünümündeki padişahın oğluyla evlenip mutluluğa ermesi

**Motif Sırası:**

1. Yaşlı bir adamın üç kızı vardır. Yaşlı adam pazara gider. Büyük kız bir çizme; ortanca kız bir ayna; küçük kız ise babasından kırmızı bir elma ister. Adam büyük kız ile ortanca kızın dileğini alır; fakat küçük kızı için kırmızı elma bulamaz.

2. Yaşlı adam bir yolcuyla karşılaşır. Yolcu, bütün elmaların Yılanşah'ın elinde olduğunu söyler. Yaşlı adam, Yılanşah'ın huzuruna varır. Yılanşah elmayı vereceğini, elmaya karşılık yaşlı adamın küçük kızıyla evlenmek ister. Yaşlı adam bu şartı kabul etmez.

3. Yaşlı adam evine döner ve kızlarına bu olayı anlatır. Yılanşah yaşlı adama görücü gönderir; fakat adam kabul etmez. Bunun üzerine Yılanşah şehre giden suyu kapatır; insanlar ölmeye başlar.

4. Yaşlı adam çaresizce Yılanşah'ın teklifini kabul eder. Küçük kız ile Yılanşah evlenir.

5. Yılanşah, bir cadı tarafından sihirle bir yılana dönüştürülen bir şehzadedir. Cadı, yaşlı adamın küçük kızıyla evlenirse, şehzadenin eski haline döneceğini şart koşmuştur. Yılanşah düğünden sonra yakışıklı bir gence dönüşür.

6. Yılanşah kızın ablalarını da kendi yardımcılarıyla evlendirir. Hayatlarının sonuna kadar mutlu olurlar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 252.2. Üç kız kardeş.**

Yaşlı adamın bir birinden güzel üç kızı vardır.

**B 244.1. Yılanların padişahı.**

Bir gün yaşlı adam pazara gitmek ister ve kızlarına istediklerini sorar. Büyük kızı bir çarık; ortanca kızı bir ayna; küçük kız ise bir kırmızı bir elma ister. Adam pazara varır ve işlerini bitirip büyük kızına çarık, ortanca kızına da bir ayna satın alır. Küçük kızına ise elma arar; ama hiç bir elma bulamaz. Adam bir yolcuya elmaların yerini sorar. Yolcu da bütün elmaların Yılanşah'ın elinde olduğunu söyler.

**B 211.6.1. Konuşan yılan.**

**H 1289.1.2. Yılanlar ülkesinde araştırma.**

Yaşlı adam Yılanşah'ın huzuruna varır ve bir elma ister. Yılanşah da: "Tamam, ben sana bir tane kırmızı elma veririm, sen ise karşılığına küçük kızını benimle evlendireceksin." der.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Yaşlı adam bu şartı kabul etmez ve evine dönünce, bütün olayı kızlarına anlatır.

**T 130.1.** **Dünür olma.**

Elma getirmediği için küçük kızı üzülmez. Aradan zaman geçince, adamın küçük kızına Yılanşah'ın görücüleri gelir.

**K 1700.** **Blöf vasıtası ile aldatma.**

Adam kızını yılana vermek istemez ve görücülere ret cevabını verir. Görücüler birkaç defa gelirler, ama elleri boş dönerler. Yılanşah, şehre doğru akan suyu kapatır ve halkı susuz bırakır. Küçük çocuklar, ihtiyarlar ölmeye başlar.

**A 463.1.** **Kaderler.**

**T 192.** **Zorla evlenme.**

İnsanların öldüğünü gören küçük kız, ağlayarak kaderinde bir yılanla evlenmek olduğunu düşünür ve bu evliliğe razı olur.

**T 135.** **Düğün merasimi.**

**T 111.** **Doğaüstü veya ölü bir varlıkla evlenme.**

Yaşlı adam çaresiz, ağlayarak, kızını Yılanşah'a götürür. Yılanşah onları çok iyi karşılar ve suyu kapatan engeli kaldırır. Kız ile Yılanşah'ın düğünü çok şatafatlı geçer.

**D 391.** **Yılanın insana dönüşmesi.**

**F 575.2.** **Yakışıklı adam.**

Düğünden sonra Yılanşah yakışıklı ve pehlivan bir yiğide dönüşür.

**G 200.** **Cadı.**

**D 191.** **İnsanın yılana dönüşmesi.**

Yılanşah'ı Karadağ'da yaşayan bir cadı kasten sihir yaparak yılana dönüştürür.

**D 700.** **Sihir bozma.**

Cadı, Yılanşah'a bu adamın küçük kızıyla evlendiği zaman sihrin bozulacağını söyleyerek bir şart koyar.

**P 30. Padişahın oğlu.**

Yiğit bir şahın oğludur.

**T 100. Evlenme.**

Yiğit, küçük kızın ablalarını da kendi yardımcıları arasından iki dürüst yiğitle evlendirir.

## 7. ÇOCUK ŞEFKATİ

**Tip Numaraları**: TTV -, AaTh -.

**Tema:** Kadının aklı sayesinde padişahın cezasından kurtulması.

**Motif Sırası:**

1. Padişahın huzuruna cezalandırmak için bir kadını ve onun babasını, çocuğunu ve kocasını getirirler.

2. Kadın, padişahtan merhamet ister. Padişah, kadına ailesinden birini seçebileceğini, ama diğerlerinin kafasının kesileceğini söyler.

3. Kadın, babasını seçer. Padişah bunun sebebini sorar. Kadın eğer babası ölürse bunun telafisi olmadığını, kocaya ve çocuğa tekrar sahip olabileceğini söyler.

4. Padişah bu cevabı beğenir ve kadını ve ailesini azat eder.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**P 10. Padişah.**

Bir padişahın huzuruna bir kadını ve onun babasını, kocasını ve çocuğunu cezalandırmak için getirirler.

**Z 71.1. Formülistik sayı: 3.**

Kadın padişahtan merhamet etmesini ister. Padişah, kadına üç yakınından birini seçmesini ister. Diğer kişilerinin ise kafasının kesileceğini belirtir.

**J 1500. Zekice pratik hazır cevaplar.**

Kadın, hiç düşünmeden babasını seçer. Padişah babasını seçmesinin sebebini sorar. Kadın da: "Ama onları öldürürseniz, ben başka birisiyle

evlenmem mümkün, başka bir çocuğumun olması da mümkün. Babamı öldürürseniz, ben başka bir babayı bulamam." der.

**Q 570. Ceza ve affetme.**

Kadının bu mantıklı cevabına şaşıran padişahın, mertliği tutar ve kadının kocası ile çocuğunu cezadan azat eder.

## 8. ŞEMŞİRBAZ

**Tip Numaraları:** TTV 160+220, AaTh 328+300

**Tema:** Korkusuz ve güçlü kahramanın zor görevleri başararak padişahın kızıyla evlenip kardeşleriyle birlikte saadete kavuşması.

**Motif Sırası:**

1. Padişahın sarayında temizlik işleri yapan fakir bir adam vardır. Bu adamın Yıldızbaz, Abbaz ve Şemşirbaz adında üç oğlu vardır. Çocuklar talihlerini sınamak için gurbete gider.

2. Çocuklar yolda bir ormana varır. Çocuklar ormanda yatmaya karar verir; fakat Şemşirbaz babasının nasihatini hatırlar ve buna karşı çıkar. Ormanda bir dev anası vardır. Şemşirbaz uyumaz ve dev anasıyla savaşır. Dev anasını ve kırk oğlunu öldürür.

3. İkinci gün dört yola gelirler. Üç kardeş, Gülzar'a vardıklarında orada kalırlar. Şemşirbaz babasının öğüdünü hatırlar; ağabeyleri ise onu dinlemez. O yerde bir ejderha vardır. İnsan kokusu alınca onlara doğru yürür. Şemşirbaz ejderi öldürür ve derisinden küçük parça alıp bir şey olmamış gibi ağabeylerinin yanına yatar.

4. Çocuklar bir mescide varırlar. Ağabeyleri orada uyur; fakat Şemşirbaz babasının öğüdünü hatırlar ve uyumaz. Mezarlıktan sesler duyar ve oraya gider. Yedi mezarı geçip bir mağaraya varır. Mağarada kırk hırsız vardır. Şemşirbaz onlarla konuşur ve altın dolu sarayda hırsızlık yapmayı teklif eder. Şemşirbaz ve kırk hırsız saraydaki altınları alır ve mağaraya dönerler. Şemşirbaz, kırk hırsızı öldürür ve ağabeylerinin yanına gelir.

5. Çocuklar bir şehre gelirler. Padişahının hazinesinin çalındığını öğrenirler. Padişah, çeşitli yerlerde eğlence düzenleyip etrafa gözcüler koyar. Şemşirbaz ve

ağabeyleri bir misafirhanede kalırken Şemşirbaz başından geçenleri ağabeylerine anlatır.

4. Padişahın gözcüsü, Şemşirbaz'ın sözlerini dinler ve padişaha bilgi verir. Şemşirbaz, padişaha her şeyi anlatır. Hazinenin altınları bulunur. Şemşirbaz, ağabeyi Yıldızbaz'ı padişahın kızına nikâhlar.

5. Şemşirbaz ile Abbaz yola devam eder ve bir şehre varır. Yaşlı bir kadınla karşılaşırlar. İki kardeş yaşlı kadının evinde misafir olurlar. Şemşirbaz dışarıya çıkar ve padişahın sarayından çıkan ışıkla ayın birleştiğini görür. Yaşlı kadın o ışığın padişahın kızının nuru olduğunu söyler.

6. Padişahın bir kızı vardır ve o kırk merdiven üzerindedir. Kim o merdivene çıkarsa padişah kızı o kişinin olacaktır. Şemşirbaz bunu duyunca yanındaki deriden ve ağaçtan bir at yapar ve üzerine düğme kurar. Şemşirbaz, kızın merdivene çıkacağı güne kadar hazırlık yapar.

7. Şemşirbaz meydanda padişahın kızının bulunduğu kırk merdiveni aşar ve davula vurur. Şemşirbaz padişahın huzuruna gelir ve ağabeyi Abbaz'ı padişahın kızıyla evlendirir.

8. Şemşirbaz bir şehre gelir ve orada bir dedeye rastlar. Dede, bir ejderhanın köyün kızlarını yediğini, padişahın kızının bu akşam ejderhaya verileceğini söyler. Şemşirbaz, kızı kurtarır ve ejderhayı öldürür.

9. Padişah kızının kurtulmasından sonra düğün yapar ve kızını Şemşirbaz'la evlendirir.

10. Vezirin bir oğlu vardır. Vezir, padişahın kızını kendi oğluna almak ister. Bunun için yaşlı bir kadın bulur ve Şemşirbaz'ın sırrını öğrenmek için onun evine yollar. Şemşirbaz, kılıcından ayrılırsa başına kötü bir şey geleceğini eşine söyler. Yaşlı kadın da bunu duyup vezire haber verir.

11. Vezirin oğlu, Şemşirbaz'ın kılıcını denize atar. Kılıcından ayrılan Şemşirbaz ölür.

12. Yıldızbaz yıldızlara bakıp sır öğrenme hünerine sahiptir. Kardeşinin zor durumda olduğunu gören Yıldızbaz, kardeşi Abbaz'ı alıp yola çıkar. Şemşirbaz'ın şehrine varıp ölüm haberini alırlar.

13. Ağabeyleri, Şemşirbaz'ın kılıcının yanında olmadığını fark eder. Abbaz, su altındakileri görme hünerine sahiptir. Şemşirbaz'ın kılıcı bulunur. Kılıcı Şemşirbaz'ın yanına koyduklarında Şemşirbaz dirilir.

14. Üç kardeş babalarının yurduna doğru yola çıkarlar. Şemşirbaz güzel bir planla zalim padişahtan şehri alır ve ona ceza verirler. Çocukların babası padişah olur.

15. Şemşirbaz, Yıldızbaz ve Abbaz memleketlerine dönerler ve güzel bir hayat yaşarlar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 410. İşçiler.**

Padişahın sarayında temizlikçilikle hayatını idame ettiren fakir bir adam vardır.

**P 251.6.1. Üç erkek kardeş.**

Adamın üç oğlu vardır.

**Z 100. Sembolik isimler.**

Büyük oğlunun adı "Yıldızbaz"; ortanca oğlunun adı "Abbaz"; küçük oğlunun adı ise "Şemşirbaz"dır.

**H 1376.9. Talihin sınanması.**

Çocuklar büyüyünce, kendi aralarında konuşarak babalarına: "Siz bütün ömrünüzü padişah sarayında geçirdiniz, bizim de başımıza aynı şeyler gelmemesi için izin verin; dünyayı gezip kendi bahtımızı kendimiz bulalım, talihimiz nasıl olursa onu görürüz." derler.

**J 154.0.1. Babanın nasihati.**

Babası iyice düşündükten sonra, evlatlarının fikrini doğru bulup onlara izin verir. Baba, çocuklarını yollarken onlara: "Bugün akşama kadar yürürseniz önünüze bir orman çıkacak, ne olursa olsun orada yatmayın, açık bir yere gidip oraya yatın. İkinci gün yürüyüp yorulduğunuz zaman karşınızda dört tarafa ayrılan yol çıkacak. O yollardan biri gülzardır. Orada yatmadan açık bir yerde yatınız. Üçüncü günde de uzak yol

yürüyeceksiniz, karşınızda mescit çıkacak, orada yatmadan mezarlıkta yatınız." diye öğüt verir.

**J 34.3 Gurbete çıkma.**

Çocuklar, yola koyulur ve dağları, ırmakları geçerek babasını söylediği ormana gelirler.

**P 236. Sorumsuz çocuklar.**

**W 126. İtaatsizlik.**

**C 610. Birine yasaklanmış yer.**

Ormana girdikten sonra çıkış yolunu bulamayınca ormanda uyumaya karar verirler. Şemşirbaz ağabeylerine babasının dediklerini nasihatini hatırlatır ve ağabeylerinden uyumamalarını ister. Ağabeyleri ise hatırlamak istemezler ve oraya uzanırlar. Şemşirbaz ise çok yorgun olmasına rağmen uyumaz.

**F 531.6.8.6. Devlerin çocukları.**

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

Bu ormanda bir dev anası kırk çocuğuyla yaşamaktadır.

**C 500. Dokunma yasağı.**

Dev anası, insan kokusu alır ve çocuklarına kendisi gelinceye kadar yemeğe el sürmemelerini ister.

**G 512. Devin Öldürülmesi.**

Şemşirbaz sesleri duyunca, hemen yerinden kalkar ve sesin geldiği yere doğru yürüyüp dev anasıyla karşılaşır. Onunla dövüşür ve sonunda onu öldürür.

**S 133. Kafasını uçurarak öldürme.**

Şemşirbaz yavaşça içeriye girip dev anasının çocuklarını görür ve kapı arkasına saklanır. Devin çocukları insan kokusunu alarak birer birer dışarıya çıkmaya başlarlar. Şemşirbaz da sırayla onların kafasını kesmeye başlar. Şemşirbaz, dev anasının kırk evladını öldürür.

**L 31. En küçük kardeşin büyük kardeşlerine yardım etmesi.**

Şemşirbaz, evin içinde yemek bulur ve karnını doyurur. Ağabeylerine de yemek getirip bir kenara koyar ve kendisi de uyur. Ağabeyleri uyanınca hazırda yemeğin olduğunu görürler. Ağabeyleri karınlarını doyurduktan sonra Şemşirbaz'ı kaldırıp yola devam ederler.

**N 122.0.1. Yolların seçimi.**

İkinci gün de çok yol kat ederek babalarının söylediği dört tarafa ayrılan yola varırlar. Bu yollardan biri de "Gülzar" isimli yoldur.

**C 610. Birine yasaklanmış yer.**

Üç kardeş oraya vardıkları zaman Şemşirbaz, bir daha babasının öğüdünü hatırlatarak burada yatmamaları gerektiğini hatırlatır. Ağabeyleri onun sözünü bir kez daha dinlemez.

**B 11. Ejderha.**

Bu yerde büyük bir ejderha yatmaktadır.

**B.11.12.3. Ateş saçan ejderha.**

Şemşirbaz, uyumaz ve çevreye şüpheyle bakmaya başlar ve bir tarafta gözleri ateşten, korkunç bir ejderha görür.

**B 11.11. Ejderha ile mücadele.**

**Z 230. Kahramanın olağanüstü yiğitliği.**

Şemşirbaz, yüz kadem kala silahına büyük bir taş koyup ejderhanın sağ gözüne atar. Gözüne taş gelen ejderha yerinde kıvrılmaya başlar.

**H 1174.2. Ejderhanın yenilmesi.**

**H 105. Öldürenin işaretleri olarak öldürülen hayvanın parçaları.**

Şemşirbaz, ejderha öldürüp derisinden küçük bir parça alıp hiç bir şey olmamış gibi ağabeylerini yanına gelip yatar.

**C 610. Birine yasaklanmış yer.**

Ağabeyler uyanır ve yola devam ederler. Babalarının orada yatmasını yasakladığı mescide varırlar. Şemşirbaz'ın ağabeyleri mescitte uyumaya karar verirler.

**J 1113.** **Akıllı oğlan.**

Şemşirbaz bu sefer de uyumaz ve mescidin tepesine çıkıp oturur.

**N 455.** **İnsanların konuşmasına kulak misafiri olma.**

Şemşirbaz, etrafında birilerinin fısır fısır konuştuğunu fark eder ve mezarlığın etrafında iki defa dolaşır ve üçüncü defa geçerken bir mezar içinde birazcık ışık görür ve oraya girer oradan ikinci mezara geçer, oradan üçüncü mezara geçer girer.

**Z 71.5.** **Formülistik sayı:7.**

Şemşirbaz, yedi mezarı geçip büyük bir taşla kapatılan mağarayla karşılaşır.

**P 475.** **Hırsızlar.**

**P 478.** **Kırk Harami.**

Şemşirbaz içeriye bakar ve bir eksik kırk hırsızın yemek yiyip, içki içip sarhoş halde oturduklarına şahit olur.

**V 254.** **Selamlaşma.**

Şemşirbaz, mağaranın girişindeki taşı bir kenara iterek: "Selamun Aleyküm bir eksik kırk altın! Hırsızsanız hırsızım, doğruysanız doğruyum." diye selamlaşarak bir kenara oturur.

**H 11.** **Hikâye anlatarak tanıma.**

Şemşirbaz her hırsızın elinde bir şamdan olduğunu fark eder ve bir şamdan da ortada durmaktadır. Bunun sebebini sorar. Hırsızların başı da dün hırsızlık yaparken bir arkadaşlarını kaybettiklerini ve onun ruhuna bu şamdanı ortaya koyduklarını söyler.

**Z 64.** **Atasözleri.**

Şemşirbaz yerinden kalkmış ve: "Biraderler, eskiden bir atasözü vardır: 'Ölümün hepsi ölümdür; asılırsan da yüksek yerde asılarak öl, ayakların yere değmesin.'. Burada büyük bir anlam vardır; hırsızlık yaparsak altın dolu bir sarayda hırsızlık yapalım ki güzel bir fayda görelim." der.

**N 510.** **Hazinenin yeri.**

Kırk hırsız bir saraya gider ve içeriye girmek için yol aramaya başlar.

**N 530. Hazinenin keşfi.**

Duvarın yanında olan yer alan büyük ağacı görürler. Şemşirbaz, çınar ağacına tırmanmaya başlar ve zorlukla çınarın yukarısına çıkıp kendini saray içerisine attıktan sonra hırsızları birer birer saraya almaya başlar. Sarayın içerisine girdikten sonra, herkesin uykuda olduklarından yararlanarak hazinenin kapısını açarlar. Saray hazinesindeki her şeyi alıp mezar başına gelirler.

**K 100. Aldatıcı anlaşmalar.**

Şemşirbaz, en küçük kişi olduğu için içeri girip çalınan eşyaları yerine koymak ister ve hırsızların büyüğüne bunu sorar. Hırsızların büyüğü de onun içeriye ilk olarak girmesine izin verir.

**S 133. Kafasını uçurarak öldürme.**

Şemşirbaz, birinci hırsızın girmesiyle hemen kafasını keser, sessiz sedasız onları öldürmeye başlar. Kırk hırsızın hepsini öldürür.

**H 1151.13. Padişahtan çalma.**

Şemşirbaz hırsızları öldürdükten sonra ağabeylerinin yanına gelip uyur. Ağabeyleri kalkınca sanki hiç bir şey olmamış gibi yoluna devam eder. Bir şehre varırlar. Şehrin kapısından içeri girdiklerinde padişahın hazinesinin çalındığını öğrenirler.

**P 10. Padişah.**

Padişah, birkaç kişi gözaltına alır.

**P 110. Padişahın Vezirleri.**

**J 152. Bilge Kişilerden öğrenilen akıl.**

Padişahın bir veziri, "Padişahım, hırsızları böyle bulamazsınız. Bulmak isterseniz bir gezi düzenleyin. Bu gezide saraylarda, çayhanelerde ve misafirhanelerde yemeği bol, şarabı bol eğlence düzenleyin. Ardından da gözcüler koyun. Sarhoş insan kimseden korkmaz. Ne yaptıysa onu söyler." diye padişaha öğüt verir.

**P 634.** **Ziyâfetler.**

Padişah vezirin dediklerini yapar. Şemşirbaz ve ağabeyleri bir misafirhane bulur; onlara yemek ve şarap getirirler.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Sarhoş olunca büyük ağabey Yıldızbaz, kardeşlerine babalarının verdiği öğüdün yanlış olduğunu söyler. Şemşirbaz'ın sarhoşluğu artar ve ağabeyine tepki gösterip, ağlayarak olanları ağabeyine anlatır.

**N 455.** **İnsanların konuşmasına kulak misafiri olma.**

Şemşirbaz, üçüncü gün başından geçenleri anlattığı sırada gözlemci Şemşirbaz'ın anlattıklarını duyar ve padişaha söyler.

**Q 411.** **Ölüm cezası.**

Padişah hemen çocukları getirtir ve idam cezasına çarptırır.

**N 510.** **Hazinenin yeri.**

Padişahın veziri araya girer ve çocuklar kendilerine gelince hazinenin yerini söyleyeceklerini, ondan sonra idam edilmeleri gerektiğini söyler.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Padişah çocukları sorgular. Şemşirbaz da olup bitenleri padişaha anlatır.

**N 512.** **Mağaradaki hazine.**

Padişah, Şemşirbaz ile beraber bir kaç tane arabayla, insanlarla mezar başına gelir. Şemşirbaz hazinenin olduğu yeri gösterir. Padişahın hizmetçileri iki üç mezarı geçemeden korkup kaçarlar. Şemşirbaz'ın el ve ayaklarını çözerler ve o da hazineyi dışarı çıkarır. Mağarada, padişah hazinesinden daha değerli hazine vardır.

**J 152.** **Bilge Kişilerden öğrenilen akıl.**

Padişah vezirine bu çocuklara ne yapması gerektiğini sorar. Vezir de üç misafirin sıradan kişiler olmadığını, şehzadelere benzediğini söyler. Padişaha kızını böyle bir kişiye vermesi gerektiğini öğütler.

**T 135.** **Düğün merasimi.**

Padişah vezirin düşüncesini doğru bulup birkaç gün düğün yapar.

**P 600. Gelenekler.**

Şemşirbaz, bu memlekette evlilik sırasındaki önceliğin büyüklerde mi yoksa küçüklerde mi olduğunu sorar. Memlekettekiler sıranın büyükten başladığını ifade ederler.

**T 131.2. Küçük çocuğun büyüğü evlenmeden önce evlenmemesi.**

Şemşirbaz, "Bu kız öyleyse benim ağabeyim içindir." diye kızı ağabeyine nikâhlatır.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Abbaz ile Şemşirbaz, büyük ağabeylerinden izin alıp yollarına devam ederler. Birkaç menzili geçip bir şehre varırlar. Bu şehirde bir deniz olup, denizin köprüsü vardır. Köprünün altında bir yaşlı kadın oturmaktadır.

**Q 111.7. Mücevher vererek mükafatlandırma.**

Onlar, yaşlı kadından bir kaç gün kalmak için yer isterler. Yaşlı kadın önce evinde yer olmadığını söyler. Yaşlı kadın, bu iki oğlanı kendi oğlanlarına çok benzettiği için oğlanları evine getirir. Şemşirbaz, ağbeyinde olan mücevherlerden bir kaç tanesini yaşlı kadına verir.

**C 751.1. Belirli zamanlarda bazı şeyleri yapma yasağı.**

Yaşlı kadın, onlara izzet-i ikramda ve saygıda bulunur. Onlara kendisini anneleri olarak görmelerini ister. Akşam yatmadan önce yaşlı kadın, tarlaya bakmamalarını ve dışarı çıkmamalarını çocuklara tembihler.

**F 969.3. Olağanüstü ışık.**

Şemşirbaz, dışarı çıkar ve padişahın sarayından bir ışığın ayla birleşir gibi olduğunu görür.

**F 574. Işık saçan insan.**

**F 584. İnsanın olağanüstü ışık saçması.**

Şemşirbaz gördüğü bu ışığı kadına sorar. Yaşlı kadın sorudan rahatsız olur ve o ışığın padişahın kızının yüzünün güzelliği olduğunu belirtir.

**H 331.2. Yarışmayla evlilik imtihanı.**

**H 1011. Padişahın kızı ile evlenebilmek için yapılması gereken vazifeler.**

Yaşlı kadın, Şemşirbaz'a: "Yarın çarşıya bakınız; büyük bir taht kurulmuştur. Onun üstüne kırk merdivenle çıkılır. Merdivenlerin sonunda bir davul var. Kim ki çıkıp davulu vurursa kız onun olacak." der.

**B 184.1. Sihirli at.**

Şemşirbaz, deniz sahilinden ağaçlar getirip düğmeleri olan güzel bir at yapar. Kasaba gidip ondan bir at derisi ister. Kasaba bir atın fiyatı değerince parasını verip deriyi eve getirir. Düğmeleri at üzerine giydirince canlı attan hiç bir farkı kalmaz**.** Şemşirbaz, atın üzerine binip birinci düğmeye basar; At yürümeye başlar. İkinci düğmeye basınca at durur.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

Padişah kızı her ayda bir defa tahta çıkmaktadır.

**B 557. Binilen sıra dışı at.**

Seyirciler, kızın âşıkları oraya toplanıp beklemeye başlarlar. Şemşirbaz da orada atıyla bekleyip durur. Üçüncü sıra Şemşirbaz'dadır. Atını merdivenlere doğru yöneltirken bir kaç yaşlı adam gelip onu durdurmaya çalışırlar.

**B 587.1. Sihirli atın kahramana yarışmayı kazandırması.**

**H 987. Görevlerin sihirli nesnelerin yardımıyla yerine getirilmesi.**

Şemşirbaz atını merdivenlerde doğrular ve gizlice atının düğmesine basar ve ata vurur. At yukarı fırlayıp davulu vurur.

**K 1840. Bir başkasının yerine geçerek aldatma.**

Meydandaki biri onun eteğinden bir parça alır ve yarışmayı kazananın kendisi olduğunu iddia eder. Şemşirbaz o kişiyi reddeder.

**Q 114. Hediye ile mükâfatlandırma.**

**L 10. En küçük oğlun zaferi.**

Şemşirbaz'ı hemen alıp saraya getirirler. Padişah Şemşirbaz'ı çok izzetle karşılayıp onu baştan ayağa giysilerle giydirir. Bütün şehre değerli şeyler verir.

**T 135.** **Düğün merasimi.**

Padişah birkaç gün düğün yapar.

**P 600.** **Gelenekler.**

Şemşirbaz, padişaha evlilik sırasındaki önceliğin büyüklerde mi yoksa küçüklerde mi olduğunu sorar. Padişah, sıranın büyükten başladığını söyler.

**T 131.2.** **Küçük çocuğun büyüğü evlenmeden önce evlenmemesi.**

Şemşirbaz evlenme sırası büyükteyse padişahtan kızını ağabeyi Abbaz'a vermesini ister. Padişah bunu kabul eder.

**T 100.** **Evlenme.**

Padişah, kızını Abbaz'a nikâhlar.

**V 254.** **Selamlaşma.**

Şemşirbaz ağabeyinden izin olarak, eşyalarını hazırlayıp yoluna devam eder. Deryaları aşıp bir şehre varır. Şehrin sokaklarında kimse yoktur. Bir dedeyle selamlaşıp şehrin bu duruma düşmesinin nedenini sorar.

**J 151.** **Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi.**

**S 262.** **Canavara belli zamanda verilen kurban.**

Dede: "Ey oğlum! Dünyada neden haberin var ki senin? Senin gibi genç ve aptal birisine ne diyebilirim ki... Bir ejderha geldi buralara. Her akşam halk bir koyun ve bir kızı şu ağaç altına bırakıyor, ejderha da onlarla besleniyor. Bu akşam sıra, padişah kızında olacak. Yarın şehirde kız kalmayacak. Sonra ejderha şehrimizi harap edecek." diye hikâyeyi anlatır.

**P 40.** **Padişahın kızları.**

Şemşirbaz kızın nerede olduğunu sorar. Dede padişahın kızının yerini ona gösterir.

**J 155.** **Kadınlardan öğrenilen akıl.**

Şemşirbaz ağaca doğru ilerler. Padişahın kızı kendisine gelen yiğidin güzelliğini görüp, "Ey güzel yiğit! Ben bir ölecek olan biriyim, bir kaç

saat sonra ejderha beni buradan götürecek. Sen de aziz ömrünü boşa harcama." diye öğüt verir.

**B 11. Ejderha.**

Şemşirbaz, kızın dizinde uyur. Uzaktan ejderhanın sesi gelmeye başlar.

**S 118. Keserek öldürme.**

**H 1174.2. Ejderhanın yenilmesi.**

**B 11.11. Ejderha ile mücadele.**

**Z 230. Kahramanın olağanüstü yiğitliği.**

Ejderha yaklaşınca Şemşirbaz silahına taş koyup atar. Ejderhanın hemen gözü dışarı çıkar. Ejderha gelmeye devam eder. Şemşirbaz hızla ikinci taşla ejderhanın ikinci gözüne taş atar. Ejderhanın iki gözü de görmeyince hiç bir şey yapamadan gözlerinden kan fışkırmaya başlar. Şemşirbaz onun her tarafına saldırıp vurmaya başlar ve ejderha ölür.

**H 105. Öldürenin işaretleri olarak öldürülen hayvanın parçaları.**

Şemşirbaz, ejderhadan bir nişan alıp saklar.

**R 111.1.4. Padişahın kızının canavardan kurtarılması.**

Şemşirbaz padişahın kızını ejderhadan kurtarıp yoluna devam etmek için kızdan izin ister.

**T 10. Âşık olma.**

**T 91.6.4. Padişahın kızının aşağı seviyeden birine âşık olması.**

Padişahın kızı, Şemşirbaz'a âşık olduğunu itiraf eder ve onunla her yere gidebileceğini söyler.

**K 1840. Bir başkasının yerine geçerek aldatma.**

Şehirde birkaç kişi ejderhanın ölüsünü görüp padişahın yanına varır. Padişaha ejderhayı öldürenin kendileri olduğunu söylerler.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Padişah Şemşirbaz'ı görünce onun letafetine şaşırır. Şemşirbaz, padişahı görünce yerinden kalkıp ona tevazu ile selam verir. Padişah attan inerek kızının halini sorar. Kız olup bitenleri babasına anlatır.

**V 254. Selamlaşma.**

Her şeyi öğrenen padişah, Şemşirbaz'la kucaklaşıp bir daha selamlaşır.

**P 265. Damat.**

Şemşirbaz ile padişah kızını el üstünde şehre getirirler. Padişah Şemşirbaz'ı yanına çağırır ve damadı olmasını teklif eder. Şemşirbaz da "Siz bilirsiniz." der. Padişah çok sevinir.

**T 135. Düğün merasimi.**

**T 121.3.1. Padişahın kızının, aşağı seviyeden bir erkekle evlenmesi.**

Padişah, bütün şehre bir kaç gün düğün verip kızını Şemşirbaz'a nikâhlar.

**P 110. Padişahın Vezirleri.**

Padişahın vezirinin bir oğlu vardır.

**K 2248. Hain vezir.**

Vezir her zaman padişahın kızını oğluna gelin olarak almayı hayal eder. Bu isteğine kavuşamadığı için sonra husumet içerisine girer.

**N 825.3. Yardımcı yaşlı kadın.**

Vezir bir yaşlı karıyı bulup Şemşirbaz'ın sırlarını öğrenmek için onların evine yollar. Yaşlı kadın, kıza kocasının sırrını öğrenmesini tavsiye eder.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

**N 455. İnsanların konuşmasına kulak misafiri olma.**

Şemşirbaz sarhoşken eşi soruyu bir daha sorar. Şemşirbaz da bu sefer kılıcından ayrılırsa onu felaketlerin beklediğini söyler. Yaşlı karı her zaman kapı önünde gözcülük yapmaktadır. Bu sözü duyunca karı, vezire bu sırrı söyler.

**J 152. Bilge Kişilerden öğrenilen akıl.**

Vezir oğlunu yanına çağırır ve Şemşirbazın kılıcını alıp deniz atmasını, bu şekilde Şemşirbazın öleceğini söyler.

**E 163. Kılıç tarafından insanın yaşamının korunması.**

Ziyafetlerin birinde sarhoş olan Şemşirbaz'a yardımcı olmak için vezirin oğlu onunla beraber evine gelir. Vezirin oğlu Şemşirbaz'ın kılıcını alıp denize atar. Ertesi gün Şemşirbaz'ın karısı padişaha: "Damadınız öldü." dedikten sonra padişah hemen gelip durumu görür.

**H 602.3. İsimlerin sembolik yorumları.**

Yıldızbaz, yıldızlara bakıp sırları öğrenmesini iyi bilir. Bu yüzden ona "Yıldızbaz" derler.

**M 302.4. Yıldız falının yıldızlar aracılığıyla yapılması.**

Kardeşi Şemşirbaz'ın yıldızını bilen Yıldızbaz, onun yıldızına bakar ve kardeşinin zor durumda olduğunu görür. Yıldızbaz, hemen padişahın huzuruna gider ve olayı anlatıp izin ister.

**P 461. Asker.**

Padişah ona çok asker ve silah verip kardeşinin gittiği yere gönderir.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

Onlar hızla yürüyüp Abbaz'ın şehrine gelirler. Abbaz'a da sırları anlatınca o da padişahından izin ister ve askerlerle ağabeyine katılır.

**Z 292. Kahramanın ölümü.**

Abbaz ile Yıldızbaz, bir şehre gelirler. Şehir ahalisinden birisini durdurup olayları sorarlar. Adam olayları ve Şemşirbaz'ın öldüğünü haber verir. Bu haberi dinleyince iki ağabey de atlarından düşüp akıllarını yitirir.

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Ağabeyleri kardeşlerinin kılıcının olmadığını fark eder. Yıldızbaz bütün gökyüzünü inceler; fakat bulamaz. Abbaz da sular altını incelemeye başlar ve: "Su altında bir kılıç görünüyor." diyerek sevinir.

**E 711.10. Kılıçtaki ruh.**

**E 1. Yaşama dönen kişi.**

Abbaz su altından kılıcı çıkartıp, temizleyip kardeşinin yanına koyunca Şemşirbaz, hemen kendine gelir ve yerinden kalkar.

**H 11. Hikâye anlatarak tanıma.**

Şemşirbaz: "Bana ne oldu ki bu kadar insan başımda duruyor." diye şaşırır. Sonra Şemşirbaz ağabeyleriyle selamlaşıp kucaklaşır. Başına gelen olayları öğrenip şaşırır.

**P 634. Ziyâfetler.**

Şemşirbaz, birkaç gün ağabeylerine ziyafet verir.

**Z 293. Kahramanın dönüşü.**

Şemşirbaz da seyahat etmek için padişahtan izin ister. Padişah kabul etmekle yetinmeden ona askerler, silahlar ve hazineler verir. Sonra üç kardeş memleketlerine dönerler.

**K 1299. Hile ile aldatma.**

**K 100. Aldatıcı anlaşmalar.**

Üç kardeş bir araya gelip şehri hile ile almaya karar verirler ve bir mektup yazarlar. Mektupta: "Ey padişah-ı zalim! Biz falan padişahın askerleriyiz. Padişahın emriyle buradayız. Eğer iyilikle teslim olursan padişah olarak kalacaksın, vermezsen harabede öleceksin." diye yazıp gönderirler.

**K 2350. Askerî Strateji.**

**H 960. Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Şemşirbaz, ağabeylerine: "Siz askerlerinizle padişahın karşısında kalınız ve mektubu gönderiniz. Biz iki padişah askeriyle birlikte şehri iki tarafından sararak birden bire şehri alacağız." der. Böyle karar verdikten sonra, o gün yıldızbaz askerleriyle şehirde padişaha gözdağı verip karşısında oturur. Akşam mektubu gönderirler. Mektubu okuyan padişah bu duruma şaşırıp asker büyüklerine danışır. Askerin önde gelenleri savaşı seçerler. Mektupçu, savaş cevabını götürür. Padişah askerlerini toparlayıp Yıldızbaz'ın karşısına dizer. Bütün askerî güç, Yıldızbaz'ın

önünde dururken şehir arkasından büyük bir ordu şehre girer. Bunu görünce padişah çok zor durumda kalır, savaşmak isterse güçsüz durumda kalacağından, bundan vazgeçip sonunda teslim olur.

**Q 260.** **Cezalandırılan kabahatler.**

**L 13.** **Vicdanlı en küçük oğul.**

Şemşirbaz, ağabeyleriyle bütün halkı toplayıp, zalim yöneticilerin cezasını verdikten sonra padişah hazinesini halka dağıtır.

## 9. ZİYAD BATIR

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Fakir bir kahramanın hünerleri sayesinde padişaha damat olması.

**Motif Sırası:**

1. Sultan Murat'tan sonra bilge biri olan Sultan Fatih padişah olur. Sultan Fatih'in Kamerhan adında akıllı ve güzel bir kızı vardır. Kızı gören âşık olur; fakat o kimseyle evlenmek istemez.

2. Sarayda bir usta vardır. Bu ustanın Ziyad Batır adında akıllı, cesur bir oğlu vardır. Ziyad Batır Kamerhan'a âşıktır.

3. Ziyad Batır babasının hünerlerini öğrenir. Melike onun yaptığı ok ve yaylara hayran kalır. Ziyad Batır'ın babası vefat eder; sultan onu sarayın baş ustası tayin eder. Sultan, Ziyad Batır'ın okun üzerine nakşettiği rubaîleri okur. Ziyad Batır'ı saraydan kovar.

4. Ziyad Batır dağda bir çobanla karşılaşır. Ziyad Batır, çobana oğul olur. Ziyad Batır hayvancılıkla uğraşır. Yırtıcı hayvanları sürülerden uzak tutar. Ziyad Batır'ı duyanlar "Sangandaz Batır" diye ona ad takarlar.

5. Kamerhan da Ziyad Batır'ı sevmektedir. Ziyad Batır saraydan kovulunca üzüntüsünden dünyası kararır. Bütün sırrını cariyesi olan Hümayun'a anlatır.

6. Kamerhan babasından izin alır ve ava gider. Kulağında altın küpesi olan bir geyik görür ve cariyelerinden onu canlı yakalamalarını ister. Melike, geyiği takip eder ve mağaraya girer. Orada geyikle karşılaşan Ziyad Batır geyiği vurur. Ziyad Batır ile

Kamerhan orada karşılaşırlar. Kamerhan attan düşerek yaralanır ve Ziyad Batır'ı tanır. Ziyad Batır da onu tanıyıp evinde misafir eder.

7. Padişah, kızı avdan dönmeyince bir pehlivanını kızını bulmak için gönderir. Bu pehlivan da Kamerhan'ı sevmektedir. Pehlivan, kızı bulur; fakat Kamerhan saraya dönmek istemez. Ziyad Batır ile Kamerhan, Herat şehrine giderler.

8. Herat şehrinin padişahı Hüzeyin Mirza'dır. Kamerhan ile Ziyad Batır, padişahın misafirhanesinde kalırlar. Şeyhin oğlu iki âşığın nikâhlarını kıyar; fakat o da Kamerhan'a âşık olur.

9. Ziyad Batır bir demirciye çırak olur. Şeyhin oğlu bir büyücü kadın bulur. Büyücü kadın, şeyhin oğlunu över, kızı yoldan çıkarmayı dener. Kamerhan durumu Ziyad Batır'a anlatır ve onların kötü niyetini sezerler.

10. Şeyhin oğlu Ziyad Batır'ı öldürmek için bir adam tutar. Ziyad Batır'ı o adamı yakalar ve öldürür. Ziyad Batır, şeyhin oğlunu da yakalar ve onu bırakır. Şeyhin oğlu Sultan Hüseyin Mirza'ya gider ve onlara iftira atar. Sultan da buna inanıp iki âşığın öldürülmesini emreder.

11. Ziyad Batır ile Kamerhan'ı tutuklarlar. Sultan Mirza, Kamerhan'a âşık olur ve Ziyad Batır'dan şehri terk etmesini ister. Ziyad Batır saraydan kaçar ve bir demircinin evinde gizlenir.

12. Sultan Hüseyin Mirza, Kamerhan'dan kendisine eş olmasını ister; fakat kız bunu kabul etmez. Sultan onu gizli bir zindana kapatır. Sultan, Ziyad Batır'ın kaçtığını duyunca şehrin kapılarını kapattırır.

13. Demirci, Ziyad Batır'a gelir ve ona Nevaî'nin onun derdine çare olacağını söyler. Ziyad Batır, Nevaî'nin evine gider ve ona derdini anlatır. Nevaî saraya gider ve kızın yerini öğrenir. Nevaî'nin adamları sultanın bahçesine tünel kazarlar ve kızı kurtarırlar.

14. Kamerhan ile Ziyad Batır'ın bir çocuğu olur. Nevaî, Kamerhan'ın ailesine duyduğu özlemi görür. Nevaî, Kamerhan ve Ziyad Batır ile birlikte yola çıkarlar. Sultan Fatih Nevaî'nin şehrine yapacağı ziyareti duyar ve Nevaî'yi sarayında misafir eder.

15. Nevaî, Sultan Fatih'ten Ziyad Batır ile Kamerhan'ı bağışlamasını ister. Sultan Fatih çocuklarına kavuşur ve yedi gün şehir halkına ziyafet verir. Ziyad Batır'ı ordusuna başkomutan yapar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Sultan Murat öldükten sonra yerine Sultan Fatih geçer.

**J 1110. Akıllı insanlar.**

Sultan Fatih çok bilge bir kişidir.

**J 1111. Akıllı kız.**

Sultan Fatih'in güzellikte eşi olmayan, akıllı, okumuş bir kızı vardır.

**F 574.1. Göz kamaştırıcı güzellik.**

Kim bu kızı görse yine görmeyi arzular.

**H 602.3. İsimlerin sembolik yorumları.**

İsmi cismine uygun, Kamerhan'dır.

**T 15.1. Padişahın güzel kızına herkesin âşık olması.**

Kamerhan'a âşık olanlar sayısızdır. Nice şehzadeler, beyzadeler onu ister; fakat kız dünürleri geri çevirir.

**F 575.2. Yakışıklı adam.**

**J 1113. Akıllı oğlan.**

Sultanın sarayında bir usta vardır. Bu ustanın yakışıklı, cesur ve akıllı bir oğlu vardır.

**W 32. Cesaret.**

Yiğidin adı Ziyad Batır'dır. Halk arasında mertlikle ün kazanan bir yiğittir.

**T 10. Âşık olma.**

**T 91.5.1. Aşkta kızın zengin oğlanın fakir olması.**

Ziyad Batır da Kamerhan'a âşıktır.

**H 504. El işinde ustalık gösterme kabiliyeti imtihanı.**

Babası, Ziyad Batır'a hayattayken hüner öğrenmesini öğütler. Ziyad Batır da babasının bütün hünerlerini öğrenir.

**H 506. Beceriklilik imtihanı.**

Bir gün melike, ustadan bir ok ve yay yapmasını ister. Usta, melikenin gönlüne uygun bir ok ve yay yapmak için tüm maharetini sergiler. Oğlu da babasından gizlice ok ve yay yapmaya başlar. Hazır olan ok yayını babasına gösterdiğinde babası hayret eder; çünkü onun yaptığı ok ve yay babasının yaptığından çok daha güzeldir. Ziyad Batır yayın kenarlarını rubaîlerle süsler. Sonra kendisinin yaptığı ok ve yay yerine Ziyad Batır'ın yaptığı ok ve yayı Kamerhan'a gönderir.

**Q 114. Hediye ile mükâfatlandırma.**

Melike de ok ile yayı çok beğenir. Ustaya hediyeler gönderir.

**T 90. Çeşitli aşk motifleri.**

**H 12.3.(T) Şiirle tanıma.**

Sultan, kızının elindeki oku görür ve onun yapımına hayran olur. Oku eline alıp bakarken kenarındaki bir rubaîye gözü düşer. Âşıkane şiiri okuduktan sonra sultan sinirlenerek Ziyad Batır'ı çağırır ve şiiri Ziyad Batır'ın yazdığını öğrenir.

**Q 411. Ölüm cezası.**

Sultan cellâdı çağırır ve Ziyad Batır'ı öldürmesini emreder.

**P 110. Padişahın Vezirleri.**

**N 839.(T) Yardımcı vezir.**

Vezirlerden biri yalvararak Ziyad Batır'ı kurtarır; fakat padişah onun şehri terk etmesini ister.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Ziyad Batır, sahraları, kırları aşarak bir dağa gelir. Çoban, Ziyad Batır'a kımız uzatarak nereden geldiğini sorar.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Ziyad Batır da bütün onları anlatır.

**P 233.** **Baba ve oğul.**

**P 412.** **Çoban.**

Çoban Ziyad Batır'a ne yapacağını sorar ve oğlu olup beraber yaşamalarını teklif eder. Ziyad Batır bunu kabul eder. Ziyad Batır, çobana oğul olur. Halkın koyun ve ineklerini gütmekle geçinmeye başlar.

**H 502.** **Öğrenme imtihanı.**

Ziyad Batır burada silahına taş koyarak atmasını çok iyi öğrenir. Yırtıcı hayvanlar sürüye saldırdığı zaman Ziyad Batır bir taşla onları öldürür.

**Z 100.** **Sembolik isimler.**

**H 602.3.** **İsimlerin sembolik yorumları.**

Ziyad Batır geldikten sonra yırtıcı hayvanlar da sürüye yaklaşmaz olur. Ziyad Batır'ın namı bütün dağ halkına yayılır. İnsanlar ona "Sangandaz Batır" diye ad takarlar.

**P 170.0.1.** **Cariyeler.**

**Z 71.12.** **Formülistik sayı:40.**

Kamerhan'ın kırk cariyesi vardır. Cariyelerinin en büyüğü Hümayun'dur.

**N 440.** **Değerli sırların öğrenilmesi.**

Kamerhan bütün sırrını Hümayun'a söyler.

**K 1812.8.** **Kıyafet değiştiren padişah kızı.**

**K 1837.** **Kadının kıyafet değiştirerek erkek kılığına girmesi.**

Kamerhan bir gün erkek elbiselerini giyerek ava çıkmak için babasından izin ister.

**N 400.** **Şanslı tesadüfler.**

Kız dağa çıkarken önüne bir kurt çıkar. Kamerhan bir okla kurdu öldürdükten sonra cariyesine verir. Daha ileride kulağında küpesi olan bir geyiği görürler. Geyiğinin boynuzuna altın mühür basılı, kulağında altın küpe, boynunda her çeşit gerçek taşlar takılıdır. Kamerhan geyiği çok

beğenir. Kızlara: "Şu geyiği diri halinde yakalamanızı istiyorum. Kimse onun kaçmasına imkân bırakmasın." der.

**N 710. Erkek ve kadın kahramanın tesadüfî karşılaşmaları.**

Kızlar Kamerhan'ın dediğini yaparak geyiğin etrafını kuşatır. Geyik koşa koşa melikenin önüne gelir. Melike üç defa kement atar fakat geyiği yakalayamaz, tekrar atmış yine kemende geyiği düşüremez. Geyik zıplayarak prensin yanından geçer. Melike utançtan atına binerek geyiğin arkasından koşturur. Geyik mağaraya girerek saklanır. Melike de mağaraya girer. Mağaranın öbür tarafı da açıktır. Geyik dağın öbür tarafına geçer. Melike de o tarafa koşar. Geyik mağaradan çıkarak Ziyad Batır'la karşılaşır.

**H 1149.1. Aslan ve domuz gibi vahşi hayvanların yakalanması.**

**S 133. Kafasını uçurarak öldürme.**

Ağaçların arasından bir kaplan çıkagelir. Melike at üstünden yere düştüğü zaman elindeki kılıcı koluna batar. Ziyad Batır hemen palahmana taş koyarak kaplana atar. Taş kaplanın alnına değerek kafasını parçalar.

**T 31.1. Âşıkların buluşması.**

Ziyad Batır, melikenin yanına gelir ve yüzü örtülü bir delikanlı orada yatmaktadır. Ziyad Batır hemen gömleğinden yırtarak onun kanayan kolunu bağlar. Yüzüne su serpmek için örtüsünü açtığında kızın saçları yanına dökülüverir. Yiğit, kızı tanıyınca kendinden geçer hale gelir.

**H 20. Benzeterek tanıma.**

Melike kendine gelir ve tepesinde duran Ziyad Batır'ı tanır. Tekrar kendinden geçer.

**T 42. Âşıkların konuşmaları.**

Kamerhan: "Ziyad Batır tanır mı acaba?" diye düşünerek: "Siz buralarda ne zamandan beri çobanlık yapıyorsunuz." der. Ziyad Batır "Ne olursa

olsun, doğrusunu söyleyeyim." diye düşünerek: "Sizin babanız beni şehirden kovduğundan beri." der. Melike, Ziyad Batır'dan özür diler.

**P 634. Ziyâfetler.**

Ziyad Batır sevindiğinden atasını çağırır. Atası, köyden büyük bir kazan, birkaç koyun ve gereken malzemeleri getirir. Sonra onlara kımız uzatır. Aradan birkaç gün geçince melikenin yarası da düzelmeye başlar.

**H 921.1.1.(T) Padişahın verdiği görevler.**

Kamerhan ava çıktığından beri on beş günden fazla olduysa da hala dönmez, babası da onu çok merak eder. Sultan, bir pehlivanı çağırarak: "On beş gün oldu hala melikeden haber yok, git bulup getir." der.

**T 15.1. Padişahın güzel kızına herkesin âşık olması.**

Bu pehlivan da melikeyi sever.

**K 2220. Hain rakipler.**

Pehlivan beş gün sonra kızı bulur ve Kamerhan ile Ziyad Batır'ın konuştuğunu görür. Pehlivan çok kızar; fakat melikeden korktuğu için bir şey diyemez. Pehlivan, melikeye: "Babanız çok merak ediyor, onun için beni gönderdi." der. Pelivan şarap içtikten sonra bir küçük şeyi bahane ederek Ziyad Batır'a vurur. Ziyad Batır sinirlenerek pehlivana vurur. Pehlivanın ağzından köpük gelerek yere düşer. Ziyad Batır savaşta onları yendiği için, Pehlivanın yiğitleri Ziyad Batır'a saldırmaya başlar.

**K 500. Aldatarak tehlike veya ölümden kurtulma.**

Kavga bittikten sonra melike: "Artık bu yerde durulmaz oldu, başka bir yere kaçalım." der ve cariyelerine: "Siz gidin ve babama: 'Melike bir geyiğin ardından ormana girdi, biz onu takip ettik; ama o birden kayboldu.', tarzında cevap verin." diye cariyelerine izin verir.

**R 219. Çeşitli kaçmalar.**

Ziyad Batır ile melike, çoban atayla vedalaşıp sonra iki ata binerek yola çıkar. Onlar Herat şehrine varırlar.

**P 10. Padişah.**

Herat şehrinin sultanı, Hüseyin Mirza Padişah'tır.

**T 132. Evlilik için hazırlıklar.**

Ziyad Batır ve Kamerhan bir saray misafirhanesine yerleşir ve nikâhlarını yapmak için bir hoca aramaya başlarlar. Sarayın yakınında bir şeyh yaşar. Şeyhin evde olan oğlu nikâhlarını kıyabileceğini söyler.

**T 100. Evlenme.**

Şeyhin oğlu Kamerhan ile Ziyad Batır'ın nikâhını kıyar.

**T 15.1. Padişahın güzel kızına herkesin âşık olması.**

Şeyhin oğlu nikâhı kıyarken kızın güzelliğini görür ve nikâhı kıydığına teessüf eder. Şeyhin oğlu Kamerhan'a tutulur.

**P 310. Arkadaşlık.**

Şeyhin oğlu Kamerhan'a tutulduğundan Ziyad Batır'la dost olur.

**V 380. Çeşitli dinî inanışlar.**

Şeyhin oğlu, "Misafiri sevmek sünnet-i peygamberdir." diye onları sık sık ziyaret etmeye gider.

**P 447. Demirci.**

Ziyad Batır melikeyle konuştuktan sonra bir demirciye çırak olur. Demirci onun hizmetinden çok memnundur.

**N 845. Yardımcı Büyücü.**

Şeyhin oğlu büyücü bir kadını bulup ona bol para verir. Şeyhin oğlu büyücü kadından Kamerhan'ı yoldan çıkarmasını ister.

**V 56.(T) Namaz kılmak.**

Büyücü kadın her an elinde tespih çeker, namaz kılar.

**K 1900. Hileler-Sahtekârlıklar.**

Kadın, kızı yoldan çıkarmak için, yavaş yavaş ona türlü şeyler anlatır, sık sık şeyhin oğlunu över. Kamerhan, hileci kadının kötü niyetini sezer ve kocası gelince kadının anlattıklarını kocasına söyler.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Büyücü kadın, Kamerhan'a: "Şeyhin oğlu sizi çok seviyor, onunla bir konuşsanıza." der. Kamerhan kadının ağzına bir tokat atar. Kadının dili şişerek ağzına sığmaz olur.

**K 2297. Hain arkadaş.**

**W 157. Namussuzluk.**

Şeyhin oğlu, sinirlenerek bir katil arkadaşını çağırtmış ve ona: "Bu gece bir iş var, onu yapacaksın." diye para verir. Şeyh'in oğlu gece yarısında Ziyad Batır'ı öldürerek karısını kaçırmak ister. Onlar duvardan atladığı zaman çıkan sesten Kamerhan uyanır ve hemen Ziyad Batır'ı kaldırır.

**S 118. Keserek öldürme.**

**Q 421. Başını keserek cezalandırma.**

Ziyad Batır avluda iki adamın dolaştığını görür. Yastığının altından hançerini çıkarır ve şeyhin hizmetçisini yakalayıp, onun kafasını keser.

**R 151. Kocanın eşini kurtarması.**

Şeyhin oğlu yalvarmaya başlar. Melikenin istemesine rağmen Ziyad Batır onu öldürmez ve şeyhin oğlunu dışarı atar.

**K 2110.1. İftira edilen kadın.**

Şeyhin oğlu dışarı çıktıktan sonra doğru saraya gider. Sultan Hüseyin Mirza'ya: "Şah hazretleri, yakında yurdumuza bir yiğit ile bir kız gelmişti. Ben onları dürüst insanlar diye nikâhlamıştım. Sonra onları bir eve yerleştirdim. Bu gece o evin önünden geçerken avluda birkaç adamın kahkahasını duydum. Avluya baktığımda o yiğidin karısı birkaç erkeğin içinde dans ediyordu. Buna dayanamadığımdan yiğide: 'Bu ne bozukluk, utanmıyor musun?', dedim. O ise beni dövdü. Şah hazretleri bu yaramaz yiğidin şehirden kovulmasına ferman vermenizi dilerim, ta ki onun kesafeti bize de bulaşmasın." der.

**K 2150. Suçlu görülen masumlar.**

Sultan sinirlenerek kafasının kesilmesi için ferman verir ve askerlerini Ziyad Batır'ın evine gönderir. Askerler Ziyad Batır'ı ve onun karısını tutuklar.

**T 10. Âşık olma.**

Sultan, Kamerhan'ı görünce ona âşık olur.

**Q 411. Ölüm cezası.**

Şahi Ziyad Batır'dan şehri terk etmesini ister. Ziyad Batır buna tepki gösterir. Padişah, cellâdı çağırıp Ziyad Batır'ın darağacında asılmasını emreder.

**R 219. Çeşitli kaçmalar.**

Ziyad Batır, cellâtların elinden kaçarak demircinin evinde gizlenerek canını kurtarır.

**R 41.3. Zindana hapsetme.**

Sultan, Kamerhan'dan kendisine eş olmasını ister; fakat melike buna razı olmaz. Sultan sinirlenip, Kamerhan'ı bahçesinde gizli bir zindana kapatır.

**J 150. Diğer bilgi elde etme yolları.**

Demirci Usta Ziyad Batır'ın saklandığı mağaraya gelir ve: "Bir yol bulmuş gibiyim. Sen vezir Ali Şir Nevaî ile konuş, bütün vakayı ona anlat, derdine bir çare bulur." der.

**V 254. Selamlaşma.**

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Ziyad Batır gece yarısı Nevaî'nin evine gider. Ziyad Batır, Nevaî ile selamlaştıktan sonra, Ziyad Batır ona başından geçen olayları anlatır.

**N 820. Yardımcı insanlar.**

Nevaî Ziyad Batır'a merak etmemesini, sultanla konuşacağını söyler. Nevaî ertesi gün saraya gelir ve doğru bahçedeki zindana gider. Kızın selamette olduğunu öğrenip Ziyad Batır'a bunu söyler.

**R 111.1. Padişahın kızının esaretten kurtarılması.**

**Z 71.1. Formülistik sayı: 3.**

Nevaî, Ziyad Batır'a padişahın bahçesine doğru tünel kazmalarını söyler. Nevaî'nin adamları üç gün içinde tüneli bitirir ve kızı kurtarırlar.

**Z 71.1. Formülistik sayı: 3.**

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Aradan üç yıl geçer. Kamerhan'ın bir oğlu olur.

**N 820. Yardımcı insanlar.**

Nevaî, Kamerhan ile Ziyad Batır'ın konuşmalarına şahit olur. Onları yurtlarına götüreceğini, babalarına her şeyi anlatacağını söyler. Nevaî, sultandan seyahat bahanesi ile izin alır. Yiğitleriyle sefer hazırlığına başlar. Bu arada Kamer ve Ziyad Batır'ı şehirden gizlice çıkararak bir dağın eteğine yerleşirler. Sonra hep beraber yola çıkarlar ve birkaç gün yol yürüdükten sonra Sultan Fatih'in yurduna gelirler. Sultan Fatih, Nevaî'nin teşrif ettiğini duyar ve onu karşılamak için bir kaç yiğidini gönderir. Nevaî, Sultan Fatih'ten bu iki günahkârın günahını bağışlamasını ister.

**Z 71.5. Formülistik sayı:7.**

**P 634. Ziyâfetler.**

Sultan şehir halkına yedi gün ziyafet verir.

## 10. GÜNGİLE

**Tip Numaraları:** TTV 108, AaTh 1120.

**Tema:** Korkusuz ve güçlü kahramanın kardeşiyle birlikte zor görevleri başarıp saadete kavuşması.

**Motif Sırası:**

1. Padişahın bir kızı vardır. Padişahın hizmetinde çalışan Gülcü Dede adlı bir hizmetkârın oğlu ile padişahın kızı birbirlerini sever.

2. Padişahın kızı bir çocuk doğurur ve onu Gülcü Dede'ye verirler. Devin biri padişahın kızını alıp başka bir şehre götürür. Çocuğun eğitimini Gülcü Dede üstlenir.

3. Çocuk büyüyünce Gülcü Dede'den annesinin kaybolduğunu öğrenir. Annesini bulmak için tüccarlarla birlikte gurbete gider ve çölde rüzgârla devlerin ülkesine doğru savrulur. Çocuk, devler ülkesinde annesiyle karşılaşır.

4. Padişahın kızının devden bir çocuğu olur. Çocuk konuşamadığı için adını "Güngile" koyarlar. Padişahın kızı, iki çocuğuyla birlikte yaşar. Güngile çok kuvvetlidir ve babasına tokat atıp onu öldürür. Anne ve çocuklar başka bir şehre taşınır.

5. Güngile ve ağabeyi avlanarak ve deri satarak geçinirler. Çocuklar bir çiftçiyle tanışıp onunla beraber yaşarlar. Padişah yoldan geçerken çiftçi ile çocukları görür ve adamlarını onları tanımaları için evlerine gönderir. Güngile, padişahın askerlerini döver ve bir kısmını öldürür. Bunu gören padişah şehrine geri döner.

6. Padişah pehlivanlarını ve adamlarını Güngile ve kardeşini almak için gönderir. Güngile'nin gücünü gören pehlivanlar korkarlar. Güngile ve ağabeyini yakalayıp padişahın huzuruna getirirler.

7. Padişah, Güngile'nin ağabeyiyle konuşur ve Güngile'nin dilsiz olduğunu öğrenir. Çocuğun tedavisinin yapılması için bir doktora haber verir. Bu hastalığın çaresi, çocukların annesinin sütüdür.

8. Güngile ve ağabeyi annelerini aramaya gider. Çocuklar annelerini bulur. Doktor, annesinin sütü ile Kebir çölündeki ağacın sütünün Güngile'yi iyileştireceğini söyler. Padişahın veziri, Güngile ve ağabeyi, ağacın sütünü bulmak için yola çıkar.

9. Yolda, bıyıkları uzun eşkıyalar onlardan para ister. Güngile hepsini yerle bir eder. Koca bıyıklı eşkıyaların başı, adamlarını arkalarından gönderir. Güngile onları yener ve bazı eşkıyalar canını kurtarıp kaçar.

10. Güngile, ağabeyi ve vezirle Kebir çölüne gelir. Orada bir çoban yaşamaktadır. Çobanın eşi onların üzerine köpek, kaplan ve aslan gönderir. Güngile üç hayvanını da etkisiz hale getirir. Çobanın güçlü bir kızı vardır. Kız, Güngile'ye saldırır. İki gün iki gece kavga ederler. Güngile, kızı zor da olsa yener.

11. Çoban bu durumu görür ve yiğitlerle dost olur. Çoban onları ağacın olduğu yere götürür ve ağacın sütünü alırlar. Çobanın kızı, bir sözünün olduğunu, onu yenen yiğitle evleneceğini babasına söyler ve kız da yiğitlere katılır ve dört kişi yola çıkarlar.

12. Yolda eşkıyalarla karşılaşırlar ve onları yenip memleketlerine varırlar.

13. Doktor sütü alıp özel bir uygulamayla Güngile'yi tedavi eder. Güngile, kırk gün sonra konuşmaya başlar.

14. Padişahın kızının kaybolduğunu doktora anlatır. Padişahın damadı da oradadır. Adam, giden kişinin padişahın kızı olduğunu anlatır. Güngile'nin ağabeyi, babasını görür ve ona sarılır.

15. Padişah, kızı, torunu ve damadıyla memleketine gider. Güngile, dilini tedavi eden doktora oğul olur. Güngile çobanın kızı ile evlenir ve muradına kavuşur.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Bir padişah vardır.

**P 40. Padişahın kızları.**

Padişahın bir kızı vardır.

**T 35. Sevgililerin buluşması.**

Padişahın kızı ayrı bir bahçede yaşar. Bu bahçede bir Gülcü Dede vardır. Onun oğlu ile padişahın kızı birbirini sever. Bu iki sevgili hep beraber gezer.

**T 400. Uygunsuz evlilik ilişkileri.**

**T 512.6. Hamile kalma.**

Kadınlar melikenin hamile olduğunu öğrenir.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

Padişah da bu sırrı öğrenir ve ne yapacağını bilemez.

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Melike çok güzel bir oğul doğurur. Kadınlar padişahın gazabından korkup çocuğu Gülcü Dede'ye verirler.

**R 11.1. Padişahın kızının devler tarafından kaçırılması.**

**G 440. Devin insanları kaçırması.**

Bu bahçenin bir tarafı dağlara bakar. Devin biri bu dağların ardında bir kızın olduğu haberini duyup gelir ve melikeyi kaçırır.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Gülcü Dede çocuğu eğitir ve her zaman saraya götürür. Çocuk, sokakta oynarken çocuklardan biri "Senin annen yok." der. Çocuk bu soruyu Gülcü Dede'ye sorar. Dede de olup bitenleri anlatarak annesinin kaybolduğunu söyler.

**P 431.** **Tüccar.**

Çocuk sokakta otururken tüccar kervanı oradan geçer. Çocuk da kervanın arkasından gitmeye başlar.

**F 960.** **Olağanüstü doğa olayları.**

**F 531.6.2.** **Devlerin mekânı.**

Çocuk ve kervan bir şehre varır. Gece büyük bir rüzgâr çıkar ve koyunların ineklerin hepsini alıp götürür. Çocuk da dışarıda kaldığı için rüzgârla beraber devlerin memleketine doğru savrulur.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Padişahın kızı hayvanlarla beraber bir çocuğun geldiğini görür. Melike, çocuğu görünce içinde derin bir sevgi olur.

**H 11.** **Hikâye anlatarak tanıma.**

Melike, çocuğun buraya nasıl geldiğini sorar. Çocuk da nerelerden ve nasıl geldiğini melikeye anlatınca, kadın onun kendi çocuğu olduğunu anlar.

**F 531.6.8.6.** **Devlerin çocukları.**

Kadın, devlere bu çocuğun kendi çocuğu olduğunu söyleyip devlerin çocuklarıyla oynayacağını söyler. Dev, melikeyi kaçırdıktan sonra ondan bir çocuğu olur.

**T 596.** **Çocuğa ad verme.**

**H 602.3.** **İsimlerin sembolik yorumları.**

Çocuk güzel güzeldir; ama konuşamaz. Bu yüzden çocuğun adını "Güngile" koyarlar.

**F 621.** **Ağaç söken olağanüstü güçlü insan.**

Güngile o kadar kuvvetli olur ki ağacı tutup damarı ile beraber söker.

**F 552. Olağanüstü el.**

Çocuk, Güngile ile oynarken devin üzerine taş atmak ister. Güngile taşı alıp babasına atar ve sonra babasına öyle bir tokat atar ki dev orada ölür.

Ağabeyi bu olaydan sonra Güngile'yi çok sever.

**P 411. Çiftçi.**

Güngile ve ağabeyi av avlayıp derisini satarak geçinir. Kardeşler bir gün ava giderken bir çiftçinin çalıştığını görüp onunla konuşurlar. Çiftçi, kardeşlere beraber çalışma teklifi yapar. Çocuklar da bu teklifi kabul eder.

**F 500. Olağanüstü insan.**

**H 900. Zorla verilen görev.**

Çiftçi ve yiğitler kavunlarını koruyup oturuyorlarken padişah adamları ile geziye çıkar ve oradan geçerken onları görür ve "Burada kim yaşıyor, öğrenin." diye adamlarını gönderir. Padişahın adamları, içeride görüntüsü korkunç olan birini yattığını görürler. İkisi de geldiğine pişman olarak hemen arkalarına dönüp kaçarlar. Padişah adamlarını tekrar gönderir. Padişahın adamlarından biri kavunu yemeye çalışırken Güngile, ona bir tokat atar. Adam yerinde çivi gibi kalır. Bunu gören diğer adamlar kaçar.

**F 628. Çok kuvvetli insan.**

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Padişah olayı öğrenince şaşırır ve askerlerine: "Bu kadar insan bir kişiden korkar mı? Gidin şu adamın haddini bildirin." der. Askerler aniden Güngile'ye hücum ederler. O da gayret edip hepsini döver. Biraz sonra adamların hepsi bir kez daha kaçar. Padişah tehlikede olduğunu anlayıp, askerleriyle birlikte şehre geri döner.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Padişah sarayına gidip vezirlerine olup biten her şeyi anlatır.

**F 660. Olağanüstü hünerler.**

**F 636.4. Ağır taşı kaldırıp atan insan.**

Padişah, pehlivanlarından birini Güngile'yi yakalaması için gönderir. Pehlivan bin kişi ile dağ tarafına gider ve Güngile'nin karşısına çıkarlar. Güngile'nin ağabeyi büyük bir askerî gücün geldiğini görür. Ağabeyi Güngile'yi olaydan haberdar eder. Askerler, yakın bir yere geldiği zaman, Güngile onların üzerine taş atmaya başlar. Bir taş diğer taşları yerinden alarak, denizdeki dalga gibi olup askerlerin yolunu keser.

**H 970. Yardımla yerine getirilen görevler.**

**K 714. Aldatarak hapsetme.**

**F 617. Güçlü pehlivan.**

Pehlivanlar, Güngile'yle savaşmanın nafile olduğunu anlayıp onu aldatarak yakalamak isterler. Pehlivanlar akşama kadar oraya çadırlarını kurup beklerler. Pehlivanlar bir kaç kurnaz adamı Güngile'nin üzerine gönderirler. Kurnaz adamlar iki kardeşin uyuduğunu fark eder. Onları ilaçla uyutup kafalarını kesmeyi düşünürler; ama pehlivanların büyüğü izinsiz bu işi yapmaya korkar. Güngile'nin ağabeyini götürürler; ama Güngile'yi götüremezler ağır olduğundan. Bir arabayla onu da taşırlar.

**J 152. Bilge kişilerden öğrenilen akıl.**

Padişah vezirleriyle konuşur ve çocukların öldürülüp öldürülmemesiyle ilgili onlarının fikrini sorar. Padişahın bir veziri: "Ey padişahım! Büyük pehlivanı uyandıracağız; ama küçüğünü zindana atacağız. Bu pehlivandan her şeyi öğrenelim, buralarda ne yaptıklarını öğrenelim." der.

**R 41.3. Zindana hapsetme.**

Güngile'nin ellerini bağlayıp zindana atarlar.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Güngile'nin ağabeyine kim olduklarını sorarlar. O da bütün olup bitenleri anlatır ve Güngile'nin dilsiz olduğunu söyler.

**P 424. Doktor.**

Memlekette dünyaca ünlü bir doktor vardır. Padişah Güngile'yi tedavi ettirmek ister.

**P 634. Ziyâfetler.**

Güngile'nin ağabeyi padişahın sözünden çok memnun olur. Güngile'i zindandan çıkarırlar. Padişah onları birkaç gün ziyafetle besler.

**P 12. Padişahların karakteri.**

Padişah kendisini çocukların babası olarak ilan eder.

**Z 71.6. Formülistik sayı:9.**

Padişah doktoru saraya çağırır. Doktor Güngile'yi görür ve on sekiz yaşında olduğunu sanır. Ağabeyi ise kardeşinin dokuz yaşında olduğunu söyler. Doktor, çocuğun tedavisi için annesinin sütü gerektiğini söyler.

**H 1381.2.2.2. Çocukların yeri bilinmeyen anneyi araştırması.**

Güngile ağabeyi ile birlikte padişahtan izin alıp annelerini aramaya gider.

**Q 111. Zenginlikle mükâfatlandırma.**

Çocukların annelerini padişahın sarayına götürürler. Doktor padişahı çağırır ve: "Padişah-ı âlem, Kebir çölünde bir ağaç var. Anne sütüyle karıştırılıp içirilirse Güngile hemen konuşmaya başlar. Maalesef bu ağacın sütü bende yok ama oraya varmak da çok tehlikeli." der. Padişah vezirleriyle bir araya gelip karar verir ve bütün pehlivanlarını toparlayıp: "Ey pehlivanlar bir hizmetimiz var. Kim Kebir çölünden bir ağacın sütünü getirirse ona o kadar çok hazine veririm ki yedi kuşağı da yiyip bitiremez. Hem de kendine bir kentin idaresini de vereceğim." diye üç defa tekrarlar.

**H 1241.1. Kahramanın araştırmayı başarıp döndüğünde başka bir araştırmaya yönlendirilmesi.**

**H 1333.1. Olağanüstü ağacın araştırılması.**

Padişahın veziri, Güngile ve ağabeyi ağacı araştırmak için yola çıkarlar.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Padişahın veziri, Güngile ve ağabeyi bir bahçeye gelirler. Bahçede karşılarına bıyıkları uzun adamlar çıkar.

**K 1900. Hileler-Sahtekârlıklar.**

**W 185. Zor kullanma.**

Bıyıkları uzun eşkıyalar, onlardan bahçeden geçmeleri karşısında para isterler. Parayı vermezlerse geçmelerine izin vermeyeceklerini söylerler.

**W 33. Kahramanlık.**

Güngile, eşkıyaları yerle bir eder. Üzerlerine bir taş koyup yola devam ederler.

**Z 183. Sembolik İsimler.**

Bıyıkları uzun eşkıyaların büyüğü vardır. Eşkıyaların başı geldiğinde adamlarının taşın altın olduğunu görür ve eşkıyalarına Güngile, ağabeyi ve veziri Cengeli Mazandarangan'a kadar kovalamalarını ister. Eğer yetişemezlerse hayvanların zaten onları bitireceğini düşünür.

**H 960. Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

**F 624.2. Büyük taşları kaldıran insan.**

Vezir ve yiğitler bir deryadan su içip kendilerine gelip yola devam etmek isterler; fakat arkalarından kovalayıp gelenler kişileri görürler. Bir tepeye çıkarlar ve büyük taşları onlara atmaya başlarlar. Eşkıyalar onları kuşatmaya almaya başlarlar; ama Güngile onları birer birer kedinin fareyle oynadığı gibi oynayıp, birisinin kafasını kesip, birisini ayağını kırıp ve bazılarının vücutlarını ayırıp aşağıya atmaya başlar.

**Z 71.1. Formülistik sayı: 3.**

Bunlar savaştan sonra bir yere gelir. Orada üç yol vardır.

**N 122.0.1. Yolların seçimi.**

Bu üç yol: Cengeli Mazandarangan, Horasan ve Kebir Çölü'dür. Yiğitler ve vezir orada bir gece yatıp Kebir Çölü'ne giderler.

**B 301. Sadık hayvan.**

Üç gün üç gece geçince bir beyaz çadır görürler. Çadıra yaklaşırken bir köpek onlara doğru gelir. Güngile, köpeği alıp bir taşın altına koyar. Çadır içinden biri çıkıp bakar ve köpeğin kaybolduğunu görür. Bu sefer kaplanı onların üzerine bırakır.

**H 1149.1. Aslan ve domuz gibi vahşi hayvanların yakalanması.**

Kaplan onların olduğu tarafa gelirken vezirle yiğit hemen Güngile'nin arkasına doğru koşarlar. Güngile gayret edip kaplanı eline alıp bir iki büker; kaplanın gözlerinden yaş çıkıp, canı ağzına gelir. Kaplan, Güngile'nin ayağında yatmaya başlar.

**P 412. Çoban.**

Beyaz çadırda bir çoban karısı ve kızıyla yaşamaktadır.

**F 610.0.1. Olağanüstü güçlü kadın.**

**F 617. Güçlü güreşçi.**

Çoban koyunlarını alıp dağlara gider. İçeride onun karısı ve kızı kalır. Onun kızı o kadar kuvvetlidir ki koyunlara kurtlar saldırdığı zaman onları öldürecek güce sahiptir. Ormanlarda aslanları parçalar, pehlivanlarla dövüşür ve onları yener.

**H 1149.1. Aslan ve domuz gibi vahşi hayvanların yakalanması.**

Çobanın karısı kaplan geri gelmeyince aslanı onların üzerine bırakır. Aslan, Güngile'yi altına alır ve öldürdüğünü sanır; ama Güngile hızlı hareket edip onu kaldırıp yere vurur ve aslan hemen oracıkta bayılıverir.

**F 617. Güçlü güreşçi.**

Çobanın karısı sonunda kızını uyandırmak zorunda kalır. Kız dışarı çıkar ve uzakta büyük bir adam görür. Kız hemen onun yanına gelir. Kız taşı alıp Güngile'ye atar. Güngile taşı tutup başka tarafa atar. Kızın kızgınlığı artar ve kendi ona doğru atılır. İkisi çok kavga ederler, sonunda kızın giysileri yırtılınca kız, çadırına geri gider yeni giysilerine giyip tekrar gelir ve sabaha kadar kavga sürer. Kızın giysileri yene yırtılır. Böylece iki gece iki gün kavga ederler. Sonunda Güngile'nin ağabeyi, Güngile'ye

onu nasıl yenileceğini ima edince, Güngile, kızı hemen ele geçirip yere vurur. Kız evine geri döner.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Çoban çadıra döner ve yiğitleri yanına çağırır. Onlar da olup bitenleri çobana anlatırlar.

**P 310. Arkadaşlık.**

**N 841. Yardımcı çoban.**

Yiğitler ve vezir çobanla dost olduktan sonra çoban onları ağacın olduğu yere götürür. Bir şişenin içine ağacın sütünü doldururlar.

**P 634. Ziyâfetler.**

Çoban onlara ziyafet verip hoşça vakit geçirmelerini sağlar.

**H 332.1.1. Gelinle dövüşerek evlilik imtihanı.**

Güngile, ağabeyi ve vezir ile yola çıkmaya hazırlanırken kız babasına: "Ey baba! Beni kim yenerse onun nikâhına gireceğim, demiştim. Ben de onlarla gideceğim." der. Çoban bunu kabul eder.

**Z 293. Kahramanın dönüşü.**

Dönüş için yola çıkarlar.

**K 730. Kurbana tuzak kurma.**

Bir kaç gün geçince daha önce savaştıkları eşkıyalarla karşılaşırlar. Yollara tuzak kurulduğunu fark ederler; oradan geçmek için yer yoktur. Bir kenarda dinlenirken eşkıyalar başka taraftan onlara hücum eder. Bütün gece buradan geçmenin yolunu ararlar. Yol istikametinde tuzaklar vardır, başka tarafta geçiş için yol yoktur.

**J 152. Bilge Kişilerden öğrenilen akıl.**

Vezir: "Şu akan suyu durduracağız ve gece bırakacağız, eşkıyaların yerlerini sel basacak, geçecek yol bulunur." diyerek yol gösterir.

**H 960. Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Üç gece su toparlayıp gece suyu bırakırlar. Gece gelen sudan eşkıyalar perişan olur durumları zora girer. Güngile gelir ve onların kapısını kırar. Geçecek yol bulunur.

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Doktor sütü alır ve tedaviye başlar. Güngile'yi bir gün aç bırakır, sadece kendisinin yaptığı özel yemeklerle onu besler, dilinin damarlarına neşter vurur. Kırk gün geçince Güngile konuşmaya başlar. Doktor: "Şimdi bu çocuğu bana verin, kırk gün kendi evimde tedavi edeyim; çünkü evimde daha çok tedavi yapabilirim." deyince padişah izin verir. Onun evinde cinler, mecnunlar, çeşitli hastalar vardır.

**N 731. Baba ile oğlun beklenmedik karşılaşması.**

Güngile ve ağabeyi doktorun evine gider. Güngile'nin ağabeyi babasını öğrenip hemen ona doğru koşar.

**T 100. Evlenme.**

Güngile dilini tedavi eden padişah oğul olur ve çobanın kızıyla evlenir.

## 11. EĞRİ VE DOĞRU

**Tip Numaraları:** TTV 67, AaTh 671.

**Tema:** İyilik ve doğruluğun mükâfatı.

**Motif Sırası:**

1. Bir köyde herkes tarafından Toğrıbay diye çağrılan fakir bir yiğit yaşar. Toğrıbay iş bulmak için gurbete gider.

2. Yolda Eğribay isimli bir yiğitle tanışır. İkisi dost olmaya karar verir. Toğrıbay, yolda atını Eğribay'a verir. O da Toğrıbay'ı kandırıp kaçıp gider.

3. Toğrıbay ormanda bir tandır görür ve bazı hayvanların orada toplandıklarını fark eder. Tandırın içine girer ve onların konuşmalarına kulak misafiri olur.

4. Tilki bir mağarada yaşadığını, insanların evinde olan her şeyin kendisinde de olduğunu söyler. Kurt ise bir fareyi bildiğini kırk bir tane altını olduğunu anlatır. Ayı ise ormanda bir ağacı bildiğini, o ağacın tüm dertlere iyi geldiğini söyler. Kurt ise, zengin bir adamın her gün koyununu yediğini, yaşlı bir adamın köpeğinin onu

durdurabileceğini anlatır. Kaplan da her gün zengin adamın bir atını yediğini onu zengin adamın beyaz atının durdurabileceğini, düşmanının beyaz at olduğunu belirtir.

5. Toğrıbay, tilkinin söylediği eve gider ve tilkiyi öldürür ve karnını doyurur. Kurdun tarif ettiği fareyi öldürür ve altınlarını alır. Ayının anlattığı Kayrağaç'ı bulur ve yapraklarını yanına alır.

6. Toğrıbay, çobanın yanına gider. Toğrıbay, yaşlı adamın köpeğinin o kurdu durduracağını söyler. Çoban kurdun gazabından kurtulur ve kırk baş koyununu Toğrıbay'a verir.

7. Toğrıbay at bakıcısının yanına varır. O da kaplandan şikâyetçidir. Toğrıbay ona yardım eder. At bakıcısı kaplanı ölecek hale getirir. At bakıcısı Toğrıbay'ın hizmetine beyaz atı verir.

8. Toğrıbay şehre gelir. Padişah kızı hasta olduğu için şehirde matem vardır. Padişah kızını tedavi eden kişiye kızını vereceğini vaat eder. Toğrıbay Kayrağaç'ın yaprağını ezer ve kıza içirir. Kız iyileşir. Padişah, kızını Toğrıbay'a verir.

9. Toğrıbay, Eğribay'la karşılaşır. Eğribay arkadaşının sarayını ve durumunu görür ve bunun sırrını sorar. Toğrıbay sırrının ormanda olan tandır olduğunu söyler ve yerini Eğribay'a tarif eder.

10. Eğribay gece tandırın içine girer ve orada kalır. Hayvanlar orada toplantı yaparlar. Bütün hayvanlar başlarına gelen kötü olayları anlatır. Padişah aslan laf taşıyan kimsenin bulunmasını ister.

11. Tavus kuşu laf taşıyan kimsenin tandırda olduğunu söyler. Tüm hayvanlar tandıra hücum edip Eğribay'ı öldürürler. Toğrıbay doğruluğundan ötürü amacına ulaşır; Eğribay ise eğriliğinden ötürü cezasını çeker.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**J 34.3** **Gurbete çıkma.**

Bir köyde Toğrıbay isimli fakir bir yiğit yaşar. Toğrıbay köyde iş bulamadığı için başka bir yere gider.

**P 310.** **Arkadaşlık.**

Yolda Toğrıbay'a bir yiğit yoldaşlık eder. Onun ismi de Eğribay'dır. Dost olurlar.

**M 201. Söz ve anlaşmaların yapılması.**

İki arkadaş beraber yaşamak ve çalışmak konusunda anlaşırlar.

**M 205. Söz ve anlaşmaların bozulması.**

**W 136. Sahtekârlık.**

Toğrıbay, arkadaşının yaya kaldığına acıyarak atını Eğribay'a verir. Eğribay ata biner ve oradan kaçar.

**B 230. Hayvanlar meclisi.**

Toğrıbay akşam olunca bildiği yolun dışında bir ormana girer. Toğrıbay'ın kenarda duran bir tandıra gözü düşer ve hemen orada gecelemeye karar verir. Şu büyük ormanda; aslan padişah, kaplan vezir, kurt karneyci, kaşkır zurnacı**,** tilki destancıdır. Tandırın yanındaki geniş saha onların toplantı yeridir. Bütün hayvanlar orada toplanır.

**B 210. Konuşan hayvanlar.**

**B 211.2.5. Konuşan tilki.**

Tilki destanına başlar: "Yarenler, şu ormanın arkasındaki dağda bir mağara var. Ben on yıldır o mağarada yaşıyorum. İnsanların evinde ne varsa benim evimde de var. On yıldır mal topluyorum kilim, halı, yorgan, döşek, ne ararsanız var. Seçkin yiyecekler de var.".

**N 450. Sırlara kulak misafiri olma.**

**B 216. Hayvanların dilleri hakkında bilgi: Şahıslar hayvanların konuşmasını anlar.**

Tandırın içinde oturan Toğrıbay, tilkinin evinde misafir olmayı düşünür.

**B 211.2.4. Konuşan kurt.**

Kurt söze başlar ve: "Senin evinin ilginç bir tarafı yok tilki bey! Şu karşıdaki tepe altında benim bir fareciğim var. Onun kırk bir tane altını var her gün öğleyin evinden altınlarını çıkarır onları ortaya koyup etrafında oynar ve yine geri götürür." der.

**B 211.2.3. Konuşan ayı.**

Sıra ayıya gelir ve: "Bu da ilginç değil. Bizim ormanda bir ağaç var. O kayrağacın alt iki dalındaki yapraklar bütün dertlere ilaçtır. Şu şehirdeki padişahın kızı hasta olmuş. Padişah her yere ilan astırmış "Kim kızımın derdine deva bulursa kızımı ona veririm" diye. Nice tabipler kızın derdine şifa bulamadığından darağacında asıldılar. Eğer o kayrağacın yapraklarını ezerek kıza içirirlerse kız hastalıktan kurtulacak." diye konuşur.

**B 211.2.4. Konuşan kurt.**

Sonunda kurt efsanesini söyle anlatır: "Yarenler, bizim de küçücük hikâyemiz vardır. Şu ormanın kenarında zengin bir adam var, kırk bin baş koyunu var. Her gün koyununu yerim. Beni avlamaya ne kadar çaba göstermişse de tutamadı, tutamazlar da. Şu köydeki yaşlı bir adamın köpeğinden başka hiç bir şey benim yolumu kesemez.".

**B 211.2.2.1. Konuşan kaplan.**

Kaplan söze başlar: "Birinin söylediği zengin adamın on bin atı var. Şu ormanın kenarında otlar, bu her gün bir tane atını yerim. Ama atların içinde bir beyaz at vardır. Bir adam ona biner, eline telden örülen kırbacı, bir de uzun bir sopayı eline alıp beni kovalarsa anca tutabilir. Yine kırbaçla bağlayarak sopayla iyice döverse tekrar yaklaşmam. Benim düşmanımın şu beyaz at olduğunu kimse bilmez." der.

**N 510. Hazinenin yeri.**

Toğrıbay tandırdan çıkar ve doğru tilkinin söylediği eve gider. Orada her şey vardır. Toğrıbay, tilkiyi öldürür. Ertesi gün kurdun tarif ettiği fareyi öldürdükten sonra altınlarını alır.

**P 412. Çoban.**

Toğrıbay, ayının anlattığı kayrağacı bulup yapraklarını alır ve oradan çobanın yanına geçer.

**N 838. Yardımcı kahraman.**

Çoban her gün bir kurdun koyunlarını çaldığını Toğrıbay'a anlatır. Çoban kendisini bu dertten kurtarırsa Toğrıbay'a kırk tane koyun vereceğini söyler. Toğrıbay köydeki ihtiyar adamın köpeğini satın alarak çobana verir. Çoban da bu belasından kurtulur.

**Q 458.** **Döverek cezalandırma.**

Toğrıbay, at bakıcısının yanına gider. Onun sorunlarını dinledikten sonra, Toğrıbay yol kenarında gizlenerek, kaplanı beklemeye başlar. Kaplan ormandan çıkarak at sürüsüne saldırır. Toğrıbay kırbaçla kaplanı avladıktan sonra sopayla döver.

**Q 114.** **Hediye ile mükâfatlandırma.**

Toğrıbay, kaplanı ölecek hale getirir. At bakıcısı, Toğrıbay'ın hizmetine o beyaz atı hediye eder.

**H 1011.** **Padişahın kızı ile evlenebilmek için yapılması gereken vazifeler.**

**H 346.** **Kendisini tedavi eden kişiye verilen padişahın kızı.**

Toğrıbay şehre girer. Şehirde matem havası vardır. Padişahın sözcüsü, padişahın kızını kim hastalıktan kurtarırsa, padişahın kızını o kişiye vereceğini söyler.

**C 755.** **Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

Toğrıbay, saraya gider. Yaprağı ezdikten sonra kıza içirir. Kız üç günde hastalıktan kurtulur.

**M 202.** **Söz ve anlaşmaların yerine getirilmesi.**

Padişah, Toğrıbay'ı istediği yerde hekimliğe atayacağını söyler. Toğrıbay ise dağın üstünde bir evde yaşayıp orada çalışmak ister. Padişah razı olur ve Toğrıbay eşiyle beraber dağdaki evde yaşamaya başlar.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Toğrıbay bir gün kadim atına hala binen arkadaşı Eğribay'ı görür.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Eğribay, arkadaşına atını kaçırdıktan sonra başına uğursuz şeylerin geldiğini ve bu kadar güzel bir kasrı nasıl elde ettiğini sorar. Toğrıbay da

ormanın içinde bir tandır olduğunu, bir gece orada yattığını ve başına bunların geldiğini Eğribay'a anlatır.

**B 230. Hayvanlar meclisi.**

Tandırın yerini Toğrıbay'dan öğrenen Eğribay, gece o tandırın içinde kalır. Orman hayvanları orada toplanır.

**B 143.1.2. Tavus kuşunun uyarısı.**

Hayvanlar meclisinin başı olan aslan laf taşıyan kimsenin bulunmasını ister. Tavus kuşu da suçlunun tandırın içinde olduğunu söyleyip uçarak oradan gider.

**Q 411. Ölüm cezası.**

Bütün hayvanlar tandıra koşar ve Eğribay'ı parçalara ayırırlar.

**W 35. Doğruluk.**

Toğrıbay doğruluktan ayrılmadığı için amacına ulaşır. Eğribay ise eğriliğinden ötürü cezasını çeker.

## 12. MELİKE-İ HÜSNABAD

**Tip Numaraları:** TTV 378, AaTh 882.

**Tema:** Padişahın kızının fakir bir adamın oğluyla evlenip babasının tahtını alması.

**Motif Sırası:**

1. Zalim bir padişah vardır. Bu padişahın yoksul bir hanımından kızı vardır. Bu kız çok güzeldir; fakat babası onu kimseyle evlendirmez.

2. Şahın tahtın üzerine bir karga konar ve gaklar. Padişah adamlarına karganın ne dediğini sorar ve onlar karganın dilinden anlamaz. Padişah adamların kafalarının kesilmesini emreder. Padişahın kızı buna karşı çıkar.

3. Padişahın kızı yoksulla evlenip onun babasının yerine tahta geçireceğini söyler. Kızının sözlerine kızan padişah, onu zindana attırır. Padişahın iyi bir veziri kıza yardım eder ve onu bir sala koyup denize bırakır.

4. Başka bir memleketin padişahı odun getirmesi için bir hizmetkârına görev verir. Hizmetkâr nehirde bir sandık görür ve onu çarşıda satmaya götürür. Padişah sandığı açar ve kıza âşık olur.

5. Kız, padişahın bahçesinde denize girer ve büyük bir balık onu yutar. Bunu duyan padişah tahtını bırakıp çöllere düşer.

6. Şehr-i Cürcan'da bir çobanın oğlu nehir kıyısına gelir ve balıkçılardan balık ister. Balıkçılar, büyük bir balığı çobanın oğluna verirler. Çobanın oğlu eve gelir ve balığın karnından kız çıkar.

7. Çoban, oğlunu kızla evlendirir. Kız, babasına küpesinin bir tanesini verir. Tüccarın biri küpeye karşılık bir kutu altını adama verir. Kız küpesinin diğerini de babasına verir. Tüccar ona iki sandık altın verir. Babası gelip bu altınları kızına teslim eder.

8. Gelini, babasından duvarcı bulmasını ister. O yere duvar örerler ve on iki kapı koyarlar. Şehrin adını "Hüsnabad" koyarlar. Şehre bir yılda yetmiş bin kişi gelir. Şehrin ünü her yere yayılır.

9. Padişah bu şehri duyar ve oraya gider. Melikenin resmini görür ve ona âşık olur. Melike, padişahın kırk hanımının olduğunu duyar ve onu zindana attırır.

10. Bir kalender şehre gelir ve melikenin resmini görür. Bir zamanlar melikeyi sevdiğini söyler; fakat melikeyi öldürmek ister. Onu da yakalayıp zindana atarlar.

11. Melike-i Hüsnabad babasının yurduna gitmek için yola çıkar. Padişah bir rüya görür ve vezirinden bu rüyayı yorumlamasını ister. Vezirinin yorumuna sinirlenen padişah onu zindana attırır.

12. Bir haberci gelir ve Cürcan devletinin, padişahın devletini istediğini iletir. Padişah zindandaki vezirine görev verip Cürcan şahına gönderir.

13. Vezir, melikenin huzuruna gelir. Melike yüzünü açar ve kendisine yardım eden vezire saygısını belirtir.

14. Melike şehre gelir ve babasını bulur. Melike babasını affeder. Padişahlık tahtını eşi olan çobana bırakır. Melike-i Hüsnabad eşiyle birlikte mutlu bir hayat geçirir.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 12.2.1. Zalim padişah.**

Eski zamanda zalim bir padişah vardır.

**P 40. Padişahın kızları.**

Padişahın kızı vardır.

**F 575.1. Olağanüstü güzellikteki kadın.**

Ama kızının güzelliğine eşi bulunmaz, ay dese ağzı vardır; gün dese gözü varmış. Yüzü on dört geceli ayı soluk kılar. Su içerse boğazından, sebze yese boynundan görmek mümkün olur.

**Z 71.2.0.1. Formülistik sayı: 400.**

Padişahın dört yüz uleması vardır.

**Q 260. Cezalandırılan kabahatler.**

Padişahın tahtın üzerine bir karga konar ve "gak, gak" diyerek bağırır. Padişah, ulemalarına karganın ne demek istediğini sorar. Ulemalar da karga dilinden anlamadıklarını padişaha söylerler. Padişah, cellâdı çağırıp ulemaların başlarını kesmesini emreder.

**M 201. Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Kız babasına bu cezanın sebebinin sorar. Padişah kızına sinirlenir. Kız annesine: "Ey ana! Beni bir yoksula ver ki onu babamın yerine geçireyim." diyerek ant içer.

**R 41.3. Zindana hapsetme.**

**Q 433. Hapsederek cezalandırma.**

Kız, babasının bu kararına karşı çıkar. Kızının cevaplarına sinirlenen padişah, onu zindana atar.

**S 11. Zalim baba.**

Padişah, kimseye bildirmeden kızını öldürmeyi düşünür.

**P 110. Padişahın vezirleri.**

Padişahın iyi niyetli bir veziri vardır.

**N 839(T). Yardımcı vezir.**

Padişahın veziri, "Ey kızım, babanın fikri bozuldu, buraya sana kırk günlük yemek koydum, ömrün varsa birisi seni sudan alır, babanın seni

öldürmesinden çöllerde çoban olman daha iyidir." diyerek kızı zindandan çıkarır ve bir sandığa koyup suya bırakır.

**Z 71.1. Formülistik sayı: 3.**

Sandık suda üç ay akıp gider.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Başka bir devletin padişahı, fakir bir hizmetçisini odun almak üzere çöle gönderir. Fakir hizmetçi susayıp denize gelince büyük bir sandığın oradan geçtiğini görür.

**F 574.1. Göz kamaştırıcı güzellik.**

Sandığı açıp bakar ve güzellikte eşi bulunmaz bir melike sandıkta yatmaktadır.

**K 2250. Hain hizmetçiler.**

Yaşlı hizmetçi, kızın yalvarmalarına bakmadan sandığı kapatır ve çarşıya satmak için götürür.

**T 15. İlk görüşte âşık olma.**

Padişah sandığı açar ve kızın güzelliğini fark eder. Padişah hemen kıza âşık olur.

**F 911.3. Hayvanların insanı yutması.**

Padişah melike ile evlenmek ister. Kız padişahtan bir gün süre alır. Melike kırk kız ile padişahın bahçesine gelir. Bahçenin bir kısmı denize bakmaktadır. Melike, "Eğer ben bu padişah ile evlenirsem babama karşı ant içtiğim amaç kalmaz." diyerek herkesten önce suya girer. Büyük bir balık melikeyi yutar.

**P 16.1. Padişahın her şeyden elini çekmesi.**

Padişah bu olayı duyunca şahlık tacını bırakır ve kalender olarak çöle gider.

**P 412. Çoban.**

Şehr-i Cürcan'da bir çobanın oğlu, koyunlarına su içirmek için deniz boyuna gelir ve balıkçılara aç olduklarını ve kendisine bir şey vermelerini ister.

**N 400. Şanslı tesadüfler.**

Balıkçılar, saldıkları ağa ne düşerse onu yiğide vereceğini söylerler. Ağı sudan çekerler ve büyük bir balık ağa takılıdır.

**N 200. Talihin iyi hediyeleri.**

Çobanın babası balığın içini yarar ve içinden bir kız çıkar.

**T 100. Evlenme.**

Kız, karnını doyurduktan sonra dede ve çoban oğluyla konuşur ve çobana eş olabileceğini söyler. Dede, sevinerek oğlunu kızla evlendirir.

**J 155. Kadınlardan öğrenilen akıl.**

Kız, kulağından bir küpesini çıkarıp dedeye verir. Kız, dedeye bu küpeyi çarşıya götürmesini ve alacak kişi ne verirse alıp dönmesini söyler.

**P 431. Tüccar.**

Dede küpeyi alıp çarşıya gider. Tüccarın biri eşeğe bir kutu altın yükler ve almasını ister.

**J 1111. Akıllı kız.**

**J 1020. Birleşmenin gücü.**

Gelin, dededen duvar yapmak için yirmi duvar ustası ister. Gelin, duvarcıların çoluk çocuklarını da getirmelerini ister ve onlara her gün yemek yedirir, giysi verir. Bunu duyunca iki yüz duvarcı hazır olur. Duvarı yapmaya başlarlar. On beş günde on beş bin duvarcı, üç ayda duvarı bitirirler. Duvarın on iki yerine kapı koyarlar.

**Z 183. Sembolik İsimler.**

Gelin her kapı önüne levha dikerek: "Bu yurdun adı Hüsnabad. Kime yemek lazımsa gelsin hizmet etsin." diye yazdırır.

**W 10. Müşfiklik.**

**W 11.** **Cömertlik.**

**Z 71.5.0.1.** **Formülistik sayı: 70 000.**

Bir yıl içinde yetmiş bin insan oraya gelir. Hepsine ev verilir.

**P 461.** **Asker.**

Bazı kişiler silah yapımıyla uğraşır. Melike, her kapıya yirmi beş asker koydurur.

**P 12.13.** **Çok çabuk kızan padişah.**

Bu devletin şöhreti Cürcan şehrine kadar ulaşır. Padişah hemen kızarak o şehri gidip yerle bir etmek ister.

**T 11.2.** **Resmini görerek âşık olma.**

Padişah Hüsnabad şehrine gelir ve melikenin resmini görünce ona âşık olur.

**T 145.0.1.** **Birden fazla hanımla evlilik.**

Padişah melikeden kendine eş olmasını ister. Melike padişaha sinirlenir ve kaç hanımının olduğunu sorar. Padişah kırk hanımının olduğunu söyler.

**R 41.3.** **Zindana hapsetme.**

Melike: "Bu kadar hanımın üstüne beni de mi almayı düşünüyorsun aptal padişah." der. Padişah bu cevaba çok sinirlenir ve kılıcını çıkararak onu öldürmek ister. Hizmetçi askerler, padişahın ellerini, ayağını bağlayıp zindana atarlar.

**P 11.1.1.** **Padişahın çoğunluk tarafından seçilmesi.**

Halk, zalim padişahtan kurtulduğuna sevinerek kızı şah ilan eder.

**R 41.3.** **Zindana hapsetme.**

Şehrin kapısına bir kalender gelir. Şehrin kapısında melikenin resmini görüp ağlar. Kalender melikeyi öldürmek ister. Melikenin askerleri onu da hemen ele geçirip zindana atar.

**P 110.** **Padişahın Vezirleri.**

Melike vezirleri çağırıp askerlerinin sayısını sorar.

**Z 71.5.0.1. Formülistik sayı: 700 000.**

Atlı ve piyade olmak üzere yedi yüz bin asker hazır olur.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

Kırk günlük yemeği hazırlayıp melikenin babasının yurduna doğru yola çıkarlar.

**F 1068. Realist rüya.**

Melikenin babası bir rüya görür. Rüyada: "Bir akşam gökten bir şahin gelerek onu göğe kaldırarak: 'Bana boğun kulluk eder misin yoksa başını ezeyim mi', diye sorar. Padişah: 'Yurdumu ve hazinelerimi sana bağışlayayım; fakat beni öldürme!', der. Şahin: 'Senin hazinen bana lazım değil. Senden Hüsnabad'ın kanını isterim.', der. Padişah rüyasında kızını adını duyarak ağlamaya başlarken Hüsnabad askerleri ile dağlar arasından gelir ve bir elinde kılıç, bir elinde kaz kebabı vardır. Kız gelir ve şahini vurur, padişahı yere indirerek: 'Baba suçumu mazur karşılayın.'" dediğini görür.

**F 1069. Rüyanın anlatılması.**

Padişah kırk dört vezirine ve dört yüz yardımcısına bu rüyayı anlatır.

**M 302.7. Rüya aracılığıyla kehanet.**

Padişahın yardımcıları ve vezirleri rüyayı yorumlamaktan acizdir. Buna kızan padişah, rüyayı yorumlayamazlarsa herkesi öldüreceğini söyler. Padişahın bir veziri: "Padişahım! Rüyanızı tabirini söyleyeceğim; ama suçumu affedeceksiniz. Sizi kaldıran şahin düşmanınıza işaret, o zaman kızınız gelir sizi kurtarırsa taht onun eline geçer." der.

**R 41.3. Zindana hapsetme.**

Padişah sinirlenerek vezirini zindana atar.

**J 152. Bilge Kişilerden öğrenilen akıl.**

Cürcan devletinden bir haberci padişahın yanına gelir ve tahtı vermesini söyleyip padişahın kafasına yumruk atar. Padişahın vezirleri: "Biz bir

şey diyemeyiz; iyi desek de kötü desek de bizi öldüreceksin. Zindandan vezirini çıkar, onu düşmana gönder. Ölse de o ölecek." diye padişaha akıl verir.

**W 27. Minnettarlık.**

Melike, vezire kendini tanıtıp kendisine yaptığı yardımdan ötürü minnettarlığını ifade eder.

**W 10. Müşfiklik.**

Melike şehre girer ve zalim babasını arar. Padişahı atların yanında saklanırken bulur ve kılıcını kaldırıp öldürecekken babası olduğunu hatırlayıp affeder.

**L 165. Fakir çocuğun padişah olması.**

Hüsnabad, çoban eşini padişah yapar.

**W 28. Fedakârlık.**

Melike-i Hüsnabad günahsız insanlara özgürlük ihsan eder. Onların birkaçına memleket hediye eder.

## 13. DÜNYADA OLMAYAN HÜNER

**Tip Numaraları:** TTV 169, AaTh 325.

**Tema:** Fakir bir gencin öğrendiği bilgilerle padişahın arzusunu yerine getirip ona damat olması.

**Motif Sırası:**

1. Bir padişahın kızı vardır. Farklı memleketlerden kızı istemeye gelirler. Melike ise, dünyada olmayan hüneri öğrenip gelen kişiyle evlenmek istemektedir.

2. Memlekette fakir bir kadın vardır, durumu kötü olunca kel çocuğunu bir cadıya satar. Keloğlan, cadının kızının hizmetini yapar. Kız da Keloğlan'a sihir öğretir.

3. Keloğlan, annesini çok özler. Kız da cadı babasından izin alır. Kız, Keloğlan'a öğrendiği sihirleri babası ölmeden uygulamamasını tembihler. Keloğlan, memleketine döner.

4. Çocuk, annesine yarın ahırda bir koyun bulacağını onu pazara götürüp satmasını, yalnız yularını kimseye vermemesi gerektiğini söyler. Çocuk koyuna

dönüşür. Keloğlan'ın annesi koyunu padişahın hizmetkârlarına satar. Onlar da koyunu kesmeye kıyamazlar ve ahıra bırakırlar. Ertesi gün koyunu bulamazlar.

5. Keloğlan, tuğla üzerinde oynayan bir ata dönüşür. Keloğlan'ın annesi, atı padişahın adamlarına satar; ama ertesi gün sarayda atı bulamazlar.

6. Şehirde bu hüner ve sihir dilden dile yayılır. Cadı adam bunu duyar ve Keloğlan olabileceğini tahmin eder ve her hafta pazarda onu bekler.

7. Keloğlan büyük bir deveye dönüşür. Cadı adam, kadından deveyi satın alır ve yularını de ister. Cadı, hileyle kadından deveyi yularıyla birlikte alır. Kadın yuların sahte olduğunu anlar ve çok üzülür.

8. Cadı, Keloğlan'ı evine getirir ve kesip yemek ister. Cadının kızı Keloğlan'a kızar ve ona yardım edip ipini çözer. Deve yuvarlanıp güvercine dönüşür ve uçup gider. Cadı yuvarlanıp şahin olur ve güvercinin arkasından gider. Güvercin, padişah ve vezirlerinin dolaştığını görür ve bahçeye iner, bir güle dönüşür. Vezir gülü koparıp padişaha verir. Cadı ise bülbüle dönüşüp ötmeye başlamış. Hizmetçiler onu yakalar ve insana dönüşür ve saz çalmaya başlar.

9. Padişah şarkı çalan âşığa mest olur ve sarayda kalmasını ister. O ise gülünü ister. Gül güzel kokular salar ve padişahı hayran bırakır. Padişah gülü atar ve darıya dönüşür. Adam da tavuğa dönüşerek darıları yemeye başlar. Otların arasında kalan bir darı tanesi çakala dönüşür ve tavuğu yer. Sonra oğlan Keloğlan'a dönüşür ve padişahı selamlar.

10. Keloğlan, cadı adamın hünerlerini öğrenerek memleketi bu cadıdan kurtardığını söyler. Vezirler bunun dünyada olmayan hüner olduğunu belirtir.

11. Padişah, kızını Keloğlan'a verir. Keloğlan ile melike muratlarına ererler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

**M**emlekette bir padişah vardır.

**P 40. Padişahın kızları.**

Padişahın kızını pek çok memleketten isteyenler vardır.

**H 1011. Padişahın kızı ile evlenebilmek için yapılması gereken vazifeler.**

**H 335.0.2. Kızın kendi evliliği için yarışma belirlemesi.**

Kız, eğer kim dünyada olmayan hüneri öğrenip gelirse onunla evleneceğini vaat eder.

**T 130.1. Dünür olma.**

Kızın bu şartı dünyaya yayılır. Sonunda da dünürler gelmez olur.

**P 600. Gelenekler.**

Şehrin adetlerine göre; fakir insanlar yiyecek bulamazlarsa çocuklarını satar, kazandığı parayı ihtiyaçları için harcar.

**G 220.0.2. Cadıların cinsiyeti.**

**G 200. Erkek cadı.**

O memlekette fakir bir kadın yaşar. Kadın çaresizlikten kel çocuğunu satar. Başka bir yerden gelen cadı adam çocuğu satın alıp yurduna götürür.

**G 240. Cadıların alışkanlıkları.**

**G 260. Cadıların kötü işleri.**

Cadı adam nice insanları evine getirir, onları besler ve yer.

**D 1830. Sihirli güç.**

Cadı adamın kızı da sihirde babasından geri kalmaz.

**D 1835. Sihirli güçlerin kazanılması.**

**H 502. Öğrenme imtihanı.**

Kız, Keloğlan'ı öldürmeden kendine hizmetçi yapar. Kız da ona sihir ilmini öğretir. Böylece Keloğlan'ın ilmi artmaya başlar.

**N 831. Yardımcı kız.**

Keloğlan, annesini çok özler. Bunu kıza söyler. Kız da iki ilmi daha öğreteceğini söyler. Kız, babasıyla konuşup Keloğlan'ın memleketine gitmesi için izin alır.

**C 751.1. Belirli zamanlarda bazı şeyleri yapma yasağı.**

Cadının kızı çocuktan öğrendiği sihirleri babası ölene kadar kullanmamasını ister.

**Z 293. Kahramanın dönüşü.**

Keloğlan, kızla vedalaşarak memleketine döner ve annesiyle buluşur.

**D 135. İnsanın koyuna dönüşmesi.**

**D 1835. Sihirli güçlerin kazanılması.**

Çocuk evinde yiyeceğin kalmadığını görür ve annesine: "Anne, yarın pazar, sabah beni ahırda semiz bir koyun halinde bulacaksın ve pazara götürüp en iyi koyunların değerinin iki katına satacaksın. Yalnız yularımı kimseye verme. Eğer parayı görünce yuları da satarsanız beni ebediyen kaybetmiş olursunuz." der.

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Anne, sabah kalkar ve kel yerinde yoktur. Anne ağıla gider ve çok iyi beslenen bir koyun oradadır. Kadın koyunu pazara götürür. Padişahın hizmetkârı onu satın alır. Saraydaki herkes koyuna hayran kalır. Kasaplar koyunu kesmeye kıyamazlar ve koyunu ağıla götürürler. Ertesi gün koyun ağılda yoktur.

**D 131. İnsanın ata dönüşmesi.**

Keloğlan annesiyle sıkıntısız gün geçirmeye başlar. Paraları biter ve çaresizlik içinde çocuk annesine, "Yarın pazar; sabah erkenden pazara çıkacaksınız. Ben bir tuğla üzerinde oynayan bir at haline dönüşeceğim. Anne, beni çok pahalıya satın ama yularımı asla satmayın." der.

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Kadın atı alıp pazara gider. Padişahın adamları gelip atı satın alırlar. Kadın parayı alıp evine döner. Padişahın adamları atı seyislere verir; fakat sabah ahıra girdiklerinde yalnız atı değil, atın tezeğini bile bulamazlar.

**G267. İnsanın büyücü tarafından takip edilmesi.**

Keloğlan'ın hünerleri memlekete yayılır. Cadı adam da bu kişinin Keloğlan olabileceğini tahmin eder ve Pazar günleri pazara gelip olağanüstü hayvanı görme ümidiyle orada bekler.

**D 130. İnsanın memeli bir hayvana dönüşmesi.**

Keloğlan yine parasız kalınca çaresizlikten annesini çağırır ve: "Anne, yarın tekrar pazara çıkacaksın, beni sabah ahırda bulursun, büyük bir deve haline gireceğim. Çok hem de çok pahalıya sat ki sonra bu işlere uzun süre ara verelim. Yalnız ne kadar pahalı olursa olsun yularımı satma, beni kaybedersin." der.

**K 170. Sahte pazarlık ile aldatma.**

Pazardaki deveciler o devenin etrafında pervane olur. Cadı adam da gelip devenin fiyatını sorar. Kadın, yüz altın olduğunu söyler. Cadı adam deveyi almaya razı olur ve parayı verdikten sonra devenin yularından tuttuğunda kadın karşı çıkar. Cadı adam, "Oldu, ben öyleyse başka bir ip getireyim." diye sihirle kadının eline başka ipi tutuşturup, kendisi deveyi ipiyle götürür. Kadın eve geldiğinde elindeki yuların sahte olduğunu anlar.

**K 1299. Hile ile aldatma.**

Cadı adam Keloğlan'ı evine getirir ve yemek ister. Kızına bıçak ve baltayı getirmesini söyler. Kız, bıçak ve baltayı bir yere saklar ve bulamamış gibi yaparak geri gelir.

**N 831. Yardımcı kız.**

Cadı adam bıçak ve balta almak için gidince kız çocuğun ipini çözer ve gitmesini ister.

**D 642. Zor durumdan kaçmak için dönüşüm.**

**D 154.2. İnsanın güvercine dönüşmesi.**

**G 276. Cadıdan kaçma.**

Keloğlan deve gibi yuvarlandıktan sonra güvercin olup hızla uçup gider.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Cadı adam kızına çocuğu sorar. Kız da devenin güvercin olup uçup gökyüzüne gittiğini babasına anlatır.

**D 169. İnsanın çeşitli kuşlara dönüşmesi.**

Cadı da yuvarlanarak şahin olur.

**G267. İnsanın büyücü tarafından takip edilmesi.**

Şahin olan cadı adam güvercinin arkasından uçar.

**D 642.1. Yakalanmamak için dönüşüm.**

**D 420. Hayvanın bir objeye dönüşmesi.**

Şahin güvercine yetişecek gibi olur. Güvercin padişahın kendi vezirleriyle gezdiğini fark eder. Güvercin aşağı iner ve padişahın bahçesinde bir güle dönüşür.

**D 610. Dönüşümün tekrarlanması.**

**D 352. Şahinin insana dönüşmesi.**

Vezirlerden biri gülü koparıp padişaha verir. Şahin ise bülbül gibi ötmeye başlar. Hizmetçiler şahini yakalar ve hemen insana dönüşür.

**F 660. Olağanüstü hünerler.**

İnsana dönüşen şahin, sazla şarkı söylemeye başlar. Şarkıdan herkes mest olur. Padişah âşıktan sarayda kalmasını ister.

**F 660. Olağanüstü hünerler.**

Âşık, padişahtan elindeki gülü ister. O anda gül, kendisinden güzel kokular salar ve padişahı kendine hayran bırakır.

**D 400. Dönüşümün diğer şekilleri.**

**D 451.4. Çiçeklerin diğer objeye dönüşmesi.**

Adam gülü tekrar ister. Padişah gülü ona attığında, gül darı olur ve her tarafa dağılır.

**D 166.1. İnsanın tavuğa dönüşmesi.**

Adam da tavuğa dönüşerek darıları yemeye başlar.

**D 610. Dönüşümün tekrarlanması.**

**D 441.4. Bitkinin hayvana dönüşmesi.**

Otların altında bir darı kalır. Darı tanesi de bir çakala dönüşür.

**G 278. Cadının ölümü.**

Çakala dönüşen darı, tavuğu yer. Böylece cadı ölür.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Keloğlan, padişaha: "Selamun Aleyküm ey padişah-ı âlem! Ben de bu memleketin halkındanım, bir kaç sene önce annem beni satmıştı. Böyle bir hüneri öğrenerek insan yiyen cadıdan bu memleketi kurtardım." der.

**J 152. Bilge Kişilerden öğrenilen akıl.**

Vezirler, padişahın kızının istediği yiğidin bu Keloğlan olduğunu, bu çocuğun dünyada olmayan hüneri öğrendiğini ve insanlığı bu beladan kurtardığını padişaha söylerler.

**T 135. Düğün merasimi.**

Padişah, Keloğlan'ın namına düğün yapar, ziyafetler verir.

## 14. BABA NASİHATI

**Tip Numaraları:** TTV 73, AaTh 530.

**Tema:** Fakir bir çocuğun sihirli atların yardımıyla padişaha damat olması.

**Motif Sırası:**

1. Bir adam üç oğlunu yanına çağırır ve mezarını üç gün koruyup koruyamayacaklarını sorar. Büyük ve ortanca oğul babasının isteğini kabul etmez. Küçük oğlu ise babasının mezarını koruyacağını söyler.

2. Adam ölür ve küçük çocuk babasının mezarını korumaya başlar. İlk gün, gökten beyaz bir at iner. Çocuk beyaz atın babasının emrinde olduğunu öğrenir. Beyaz at, çocuğa bir tel verir, başı sıkışırsa o teli yakmasını ister.

3. İkinci gün, mezara gökten siyah bir at iner. Çocuk o atın babasının atı olduğunu öğrenir. Siyah at ona bir tel verir ve ne zaman başı sıkışırsa ona yardıma geleceğini söyler.

4. Üçüncü gün, gökten semen bir at iner. Çocuk semen atın babasının atı olduğunu ve onu ziyarete geldiğini anlar. Semen at ona bir tel verir ve ne zaman isterse ona hizmet edeceğini söyler.

5. Üç günlük vasiyet sona erer. Babalarının mirası tükenince çocuklar, başka insanların hayvanlarına bakar. Ağabeyleri insanların hakkını çiğneyince onları şehirden kovarlar ve kardeşler başka bir şehre yerleşir.

6. Padişah kızına kırk basamaklı bir merdiven yaptırır. Her kim melikenin elinden su içip yüzüğünü alabilirse kızını ona vereceğini vaat eder. Pek çok aday gelir; fakat kimse merdivenden çıkamaz.

7. Küçük kardeş, beyaz atın bıraktığı teli yakar. Beyaz at silah ve elbiselerle çocuğun yanına iner. Yiğit, melikenin merdiveninin olduğu yere gelir. Otuz sekiz basamak çıkar ve "Çüh!" der, atın başını çevirir.

8. Çocuk, semen atın verdiği teli yakar. Semen at silah ve elbiselerle onun yanına iner. Çocuk semen at ile birlikte merdivenlere çıkar ve "Çüh!" der, at başını aşağı çevir ve otuz dokuzuncu basamağa kadar çıkar.

9. İşlerini bitiren küçük çocuk, siyah atın bıraktığı teli yakar. Çocuk, siyah atla merdivenlere tırmanır; melikenin elinden su içer ve yüzüğünü alır. Büyük kardeşler buna şahit olup eve gelince kardeşine anlatırlar.

10. Padişah kızının elinden su içen kişinin saraya gelmesini ve düğünün başlayacağını buyurur. Padişah adamlarına görev verir ve yüzüğün kimde olduğunu bulmalarını ister.

11. Padişah, çobanların saraya getirilmelerini emreder. Küçük kardeşin elinde padişahın kızının yüzüğünü görürler. Küçük kardeş ise bunun sırrını anlatır.

12. Padişah, kızını küçük kardeşe verir ve padişah ölünce taht küçük kardeşe kalır. Ağabeyleri ise baba vasiyetini dinlemedikleri için pişman olur. Küçük kardeş ise muradına erer.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 251.6.1. Üç erkek kardeş.**

Bir adamın üç oğlu vardır.

**J 154.** **Ölmek üzere olan babanın vasiyeti.**

**H 1462.** **Ölü baba için mezarda nöbet.**

Baba, üç oğlunu yanına çağırarak öldüğü zaman mezarını üç gün korumalarını ister.

**P 236.** **Sorumsuz çocuklar.**

Adamın büyük ve ortanca oğlu bu görevi alamayacaklarını babalarına söylerler.

**L 12.** **Sevilen en küçük oğul.**

Babası vasiyetini küçük oğluna söyler. Küçük çocuk babasına üç gün değil yüz gün bile mezarını koruyabileceğini söyler.

**N 300.** **Şanssız hadiseler.**

Adam vasiyetini belirttikten sonra vefat eder.

**H 1462.1.** **En küçük oğlun ölü babasının mezarında nöbet tutması.**

Küçük oğul babasının mezarını korumaya başlar.

**Z 71.1.** **Formülistik sayı: 3.**

**B 41.2.** **Uçan at.**

Gece yarısı bir beyaz at gökyüzünden inerek mezarlığın etrafında üç defa dolaşır.

**B 211.1.3.** **Konuşan at.**

Çocuk atı tutup babasının mezarında neden dolaştığını sorar. At çocuğa şu şekilde cevap verir: "Ben, baban hayattayken onun iznindeydim, şimdi baban ölmüş onu ziyaret etmeye indim, biraz sonra geri gideceğim."

**B 501.** **Hayvanın yardıma çağrılmak için kendi vücudunda sihirli parça vermesi.**

At, çocuğa zor durumlara düştüğü zaman yardıma gelebileceğini söyleyip kendisini çağırması için ona bir tel bırakır.

**B 41.2.** **Uçan at.**

Küçük kardeş, Ertesi gün de mezarı korumaya gider. Gece yarısı siyah at gökyüzünden iner ve babasının mezarını ziyaret eder.

**B 211.1.3. Konuşan at.**

Çocuk atın yanına gelip babasının mezarını neden üç defa dolaştığını sorar. At çocuğa: "Ben babanın atıydım ne zaman binmek istese çağırırdı, şimdi öldüğünü duydum, onu ziyarete gelmiştim." der.

**B 501. Hayvanın yardıma çağrılmak için kendi vücudunda sihirli parça vermesi.**

**B 1023. Sihirli kıl.**

At bir tel koparıp onu çocuğa verir. Ne zaman bir zorlukla karşılaşırsa bu teli yakmasını söyleyip çocuğun hizmetinde olduğunu belirtir.

**B 41.2. Uçan at.**

Üçüncü gün kabirde geceleyen çocuk, sabaha yakın gökyüzünden semen atın inerek mezarlığı ziyaret ettiğini görür.

**B 211.1.3. Konuşan at.**

Çocuk, semen ata ziyaretin sebebini sorar. Semen at da babasının atı olduğunu ve ona hizmeti olduğunu çocuğa anlatır.

**B 501. Hayvanın yardıma çağrılmak için kendi vücudunda sihirli parça vermesi.**

Semen at, çocuğa bir tel bırakır ve gerektiğinde onu yakmasını söyleyip ortadan kaybolur.

**P 412. Çoban.**

Babalarından kalan mirası çocuklar aralarında paylaşır. Malları tükenince üç kardeş o yurdun koyunlarına ve ineklerine çobanlık yapar.

**W 136. Sahtekârlık.**

**K 1900. Hileler-Sahtekârlıklar.**

Ağabeyler insanların hakkına ihanet ederek koyun ve inekleri satar veya yer. Bundan rahatsız olan halk, üç kardeşi de şehirden kovar.

**H 1011. Padişahın kızı ile evlenebilmek için yapılması gereken vazifeler.**

**H 331.2. Yarışmayla evlilik imtihanı.**

Ağabeyler şehri gezmeye gider. Şehirde bir kalabalık görürler. Padişah bir yere kırk basamaklı merdiven yaptırır ve merdivenin üstünde de padişahın kızı vardır. Padişah halka şöyle der: "İsteyen atla, isteyen deveyle, isteyen eşekle şu merdiveni çıkarak kızımın elindeki kâseden su içerse, onun elindeki yüzüğü alabilirse kızımı ona veririm."

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Ağabeyleri eve gelince gördüklerini küçük kardeşine anlatırlar.

**D 1023. Sihirli kıl.**

**D 2140. Varlıkların sihirle kontrolü.**

Ağabeyleri şehre gidince küçük kardeş, hayvanların karnını doyurur. Beyaz atın verdiği teli yakar. Gökyüzünden beyaz at silah ve elbiseleri alarak iner.

**P 412.1. Kahraman olarak çoban.**

**L 113.1.4. Kahraman olarak çoban.**

Çoban yiğit, elbiseleri giyer, silahları beline asar ve "Çüh" diyerek şehirdeki merdivene doğru yola çıkar.

**F 601.2. Kahramana olağanüstü arkadaşlarının evlilik imtihanında yardım etmesi.**

Merdivenin otuz sekizinci basamağına kadar çıkar ve atın başını çevirir. Etrafta bunu izleyen halk da bunu görür ve yiğide "Çüh" demediği için yakınır.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Ağabeyleri eve dönerler ve ata binen bir yiğidin geldiğini ve iki basamak kala başını çevirdiğini küçük kardeşine anlatırlar. Küçük kardeş de bunu görmek ister; fakat ağabeyleri izin vermez.

**D 1023. Sihirli kıl.**

**D 2156. Hayvanlar üzerindeki sihirli kontrol.**

Kardeşi ise öğlene kadar sürüleri güttükten sonra onları bir yere toplayıp kendisine semen atın bıraktığı teli yakar. Semen at silah ve elbiseleri yanına alarak yere iner.

**F 601.2. Kahramana olağanüstü arkadaşlarının evlilik imtihanında yardım etmesi.**

Yiğit, elbiseleri giyer, silahları beline asar ve merdivene doğru koşturur. Yiğit, "Çüh" deyince at otuz dokuzuncu basamağa kadar çıkar. Yiğit hemen atın başını geri çevirerek merdivenden uzaklaşıverir.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Ağabeyleri eve dönünce şehirde müsabakada yaşanan olayları küçük kardeşine anlatırlar. Küçük kardeş de şehre gitmek ister; fakat ağabeyleri yine izin vermez.

**D 1023. Sihirli kıl.**

**D 2156. Hayvanlar üzerindeki sihirli kontrol.**

Ertesi günü ağabeyler yine şehre; kardeş ise yaylaya gider. Çoban yiğit, öğleyin bütün işlerini bitirir ve siyah atın bıraktığı teli yakar. At hemen bütün malzemelerle hazır olur.

**B 587.1. Sihirli atın kahramana yarışmayı kazandırması.**

**L 10. En küçük oğlun zaferi.**

Yiğit atın üstündeki elbiseleri üzerine geçirir, silahları beline asar ve şehre doğru ilerler. Yiğit atla oynaya oynaya merdivene çıkar ve kızın elinden su içer, yüzüğünü eline takıp merdivenden iner.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Ağabeyleri yarışmadan gelir gelmez olup bitenleri kardeşine anlatırlar.

**H 94. Yüzük vasıtasıyla tanıma.**

Padişah müsabakayı kazanını saraya çağırır. Akşama kadar yüzüğün sahibini bulamazlar. Padişah köyde çobanların da saraya getirilmesini emreder. Çocukların eline su dökülürken padişah, kızının yüzüğünü çoban yiğidin parmağında görür.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

Küçük oğlan, babasının mezarlığında başından geçen olayları ve sırları ağabeylerine anlatır.

**T 135. Düğün merasimi.**

Kırk gece kırk gün düğün olur.

**T 121.3.1. Padişahın kızının, aşağı seviyeden bir erkekle evlenmesi.**

Padişah kızını küçük kardeşe verir.

**L 11. Talihli küçük oğul.**

**L 165. Fakir çocuğun padişah olması.**

Bir yıl sonra padişah ölür ve padişahın tahtına, küçük yiğit geçer.

**W 126. İtaatsizlik.**

Ağabeyleri kardeşinin bu devlete sultan olduğunu görünce: "Her kim baba vasiyetini dinlemezse böylece dünyaya rezil olur, sokakta kalır." diye pişmanlıklarını dile getirir.

## 15. ALTIN SAÇLI YİĞİT

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh 533.

**Tema:** Fakir bir adamın oğlunun hünerleri ve olağanüstü varlıkların yardımıyla padişaha damat olması.

**Motif Sırası:**

1. Çocuğu olmayan bir bahçıvan vardır.

2. İnsan etiyle beslenen dev anası vardır. Kırk dev onun hizmetini yapar. Şehirleri gezerek çocukları kaçırır.

3. Dev anası, dilenci kılığında bahçıvanın bulunduğu köye gelir. Dev anası, bahçıvana bir elma verir. Çocuğunun olacağını yalnız yedi yaşına gelince onu kendisine vereceğini söyler.

4. Bahçıvanın çocuğu olur ve yedi yıl sonra dev anası gelip çocuğu götürür. Dev anası ile çocuk yoldayken merhametli bir peri kadına rastlarlar. Peri kadın, çocuğa yardım eder.

5. Çocuk, dev anasını kazana iter ve onu öldürür. Elini yıkar ve kovadaki suyu başına döker. Çocuğun saçları altına dönüşür.

6. Altın saçlı çocuk, dev anasının evinde dolaşır ve kırk anahtar bulur. Kapıları sırayla açıp kırk odaya girer. Odalarda üç tane iyi kalpli dev, âlimler, kaçırılan çocuklar ve dünya malları vardır.

7. Devler çocuğa bir yüzük, bir tüy ve bir at teli verir. Devler, çocuğa başı zora girince yardıma geleceklerini söylerler.

8. Altın saçlı çocuk, merhametli peri kadının evinde kalır ve yakışıklı bir delikanlı olur.

9. Altın saçlı çocuk, sarayının önünden geçerken padişahın küçük kızı yiğide âşık olur. Kız bu olaydan sonra yiğidin aşkıyla yanar ve hasta olur.

10. Padişah bir eğlence düzenler ve kızlarını balkona oturtur. Hangi yiğidi beğenirlerse güllerini ona atmalarını söyler. Altın saçlı yiğit de yırtık elbiseler giyip başında kalpak ile saraya gelir.

11. Padişahın büyük kızları yakışıklı ve şık giyimli yiğitlere gül atar. Küçük kız ise altın saçlı yiğidi tanır ve ona gül atar. Damatlığa seçilen yiğitler saraya gelir. Büyük kızların seçtiği yiğitler makul karşılanır ve sarayda kalır. Altın saçlı yiğide ise ahırda yer verirler.

12. Padişah damatlarıyla ava çıkar. Padişah Altın saçlı yiğit ise sahraya çıkar. Devlerden aldığı yüzük, tüy ve teli ateşe atar. Devler, sülün, geyik, yaban kazı, kuğu, keklik gibi hayvanları avlayıp yiğide verirler.

13. Avdan elleri boş gelen damatlar, yiğidi görür ve ondan yardım isterler. Yiğit omuzlarına mühür basmak şartıyla, en kötü avları onlara verip damatların teklifini kabul eder.

14. Damatlar saray mutfağında; yiğit ise ahırda yemek pişirir. Padişah altın saçlı yiğidin yaptığı yemeği beğenir ve onun da ava gelmesini ister.

15. Padişah damatlarını yanına çağırır ve altın saçlı yiğidin başarısını onlara sorar. Onlar da padişaha yalan söylerler. Yiğit de padişaha onların omzundaki mührü hatırlatır ve başındaki şapkayı çıkarır. Altın saçlarını herkes görür.

16. Altın saçlı yiğit padişahın küçük kızıyla evlenir. Bahçıvan olan babasının yanında yaşar. Merhametli peri kadın da onların çocuklarına dadılık yapar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**F 531.0.4. Kadın şeklindeki devler.**

Bir dev anası vardır.

**F 531.1. Devlerin görünümü.**

**G 120. Büyük devlerin fizikî özellikleri.**

**G 361.2. Büyük başlı dev.**

Dev anasının başı otağa benzer, ağzı kapı kadar büyüktür.

**F 531.6.16.1. Bekçi devler.**

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

Kırk dev, dev anasının hizmetindedir.

**G 130. Devlerin alışkanlıkları.**

Dev anası, öğleyin bir deveyi, akşam ise yedi baş koyunu yerken, yemeğini kırk kişinin dahi kaldıramayacağı bir kazanda pişirir.

**K 1810. Kıyafet değiştirerek aldatma.**

Dev anası, bahçıvanın oturduğu köye iner ve dilenci kıyafetinde dolaşmaya başlar. Bahçıvanla karşılaşan cadı onun dileğini sorar.

**N 812. Yardımcı dev.**

**M 201. Söz ve anlaşmaların yapılması.**

**M 311.0.3.1. Çocuksuz çiftin doğacak çocuğuyla ilgili kehanet.**

Adam malının olduğunu fakat bir çocuğa sahip olmadığını söyler. Dev anası, bir tane elma çıkarıp bahçıvana uzatır. Bu elmayı eşine götürmesini ve bir çocuğa sahip olacağını söyler. Fakat yedi yaşına gelince oğlunu kendisine vermesi gerektiğini ve ona akıl öğreteceğini söyler.

**T 511.1.1. Elma yiyerek hamile kalma.**

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Bahçıvanın karısı bir oğul doğurur.

**Z 71.5.** **Formülistik sayı:7.**

**C 755.** **Bir işi muayyen zamanda yerine getirme.**

Aradan yedi sene geçer. Dev anası, bahçıvanın çocuğunu almak için köye gelir.

**M 202.** **Söz ve anlaşmaların yerine getirilmesi.**

Dev anası, anne babanın yalvarmasına rağmen çocuğu götürür.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Dev anası ile çocuk yolda giderken bir ihtiyar kadınla karşılaşır.

**F 251.1.2.** **İyi periler.**

**F 234.2.** **İnsan şeklindeki periler.**

Bu ihtiyar kadın iyi niyetli perilerdendir.

**N 815.** **Yardımcı peri.**

**F 347.** **Perilerin nasihati.**

Dev anası bir eve kız almak için girdiğinde, merhametli peri kadın çocuğu yanına çağırıp: "Oğlum, nereye gitmekte olduğunu biliyor musun? Seni götürmekte olan kadın devdir. O seni evine götürdükten sonra ocakta ateş yakacak. Kendisi bir koyunun kuyruğunu doğrayıp kazana atar, sana da bir kepçe vererek karıştırmanı buyurur. O zaman sen dikkatli ol! Nine, yağ eritmesini önce kendin göster demeyi unutma. Dev, kepçeyi alıp kazana yaklaştığı zaman onu kazana itiver." diye yol gösterir.

**D 1719.5.** **Perinin büyülü gücü.**

**D 2095.** **Sihirli yok olma.**

Peri bu sözleri söyledikten sonra kaybolur.

**G 512.** **Devin öldürülmesi.**

Çocuk, peri kadının dediği gibi dev anasını kazana iter ve dev ölür.

**D 1860.** **Sihirli güzelleştirme.**

**F 555.1. Altın saç.**

**D 475.1.10. Saçın altına dönüşmesi**

Çocuk dev anasını öldürdükten sonra, elini yıkamak için su arar. Kovadaki suyla önce elini yıkar, sonra başına su döker. O an çocuğun saçları altına dönüşür.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

**F 531.6.3. Devlerin evleri.**

**G 401. Devin evinde çocuğun dolaşması.**

Çocuk devin evinde dolaşırken kırk tane anahtar asılan kediyi görür. Çocuk anahtarları alıp kilitli evleri açar. İlk kapıyı açtığında kırk tane çocuğun ağladığını görür ve onların evlerine gitmesine izin verir.

**N 530. Hazinenin keşfedilmesi.**

Diğer kilitleri de açar. O odalarda dünyanın malı gizlidir.

**G 630. Devlerin özellikleri.**

Çocuk otuz sekizinci kapıyı açar orada üç tane iyi niyetli dev oturmaktadır.

**Z 71.1. Formülistik sayı: 3.**

Otuz dokuzuncu odada ise üç tane âlim vardır.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

Kırkıncı evde ise üç tane güzel kuş vardır.

**B 501.4. Kuşların kahraman sıkıştığında yakması için tüy vermesi.**

Çocuk evden çıktığında kuşlar ona bir tüy verir.

**B 501. Hayvanın yardıma çağrılmak için kendi vücudunda sihirli parça vermesi.**

Atlar da kuyruklarından tel koparıp çocuğa verir.

**F 531.5.1. İnsan ile devin arkadaşlığı.**

**N 812. Yardımcı dev.**

**D 812.11. Devden alınan sihirli obje.**

**D 810. Sihirli nesnelerin hediye edilmesi.**

Çocuk evden çıkar ve devler ona bir yüzük verir. Devler çocuğun buradan gitmesini, cadının hizmetçisi olan devlerin geleceğini söylerler.

**N 815. Yardımcı peri.**

Çocuk yola çıkar ve bir köye gelir. Orada bir evin kapısını çalar. İhtiyar peri kadın kapıyı açar. Çocuktan evinde kalmasını; erik, şeftali, üzüm yemesini ve ona kendi çocuğu gibi bakacağını söyler.

**F 575.2. Yakışıklı adam.**

Çocuk peri kadının evinde birkaç yıl kalır ve büyür. Yakışıklı bir yiğit olur.

**P 40. Padişahın kızları.**

**P 252.2. Üç kız kardeş.**

Peri kadın, çocuğu bir şeyler alması için şehre gönderir. Padişahın üç kızı saray balkonundan çocuğu görür.

**T 15. İlk görüşte âşık olma.**

**T 91.6.4. Padişahın kızının aşağı seviyeden birine âşık olması.**

Padişahın en küçük kızı yiğidi görür ve ona âşık olur.

**T 24.1. Aşk hastalığı.**

Kız buna dayanamayarak hasta olur.

**P 424. Doktor.**

Padişah bütün tabipleri getirir; ama hiçbiri onun derdine şifa bulamaz.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

**H 75.4. Altın saç ile tanıma.**

Padişah kıza hastalığının nedenini sorar. Kız da altın saçlı çocuğu gördüğünü ve ona âşık olduğunu babasına anlatır.

**T 90. Çeşitli aşk motifleri.**

**H 316.2. Padişahın kızının tercih ettiği kişiyi çiçek atarak seçmesi.**

Padişah bir eğlence düzenler. Şehirdeki bütün yiğitlerin saraya gelmesini emreder. Kızlarını balkona oturtur ve: "Hangi yiğit hoşunuza giderse ona gül atın." der.

**K 1810.3. Padişahın sarayına kıyafet değiştirerek girme.**

Altın saçlı çocuk, yırtık elbiseler giyer ve başına bir kalpak alır ve sarayın önünden geçer.

**H 20. Benzeterek tanıma.**

Küçük kız, geçen çocuğun altın saçlı çocuk olduğunu anlar ve gülü onun önüne atar. Ablaları ise yakışıklı ve güzel elbiseler giyen yiğitleri seçer.

**P 265. Damat.**

Damatlığa seçilen yiğitleri saraya getirirler.

**H 875. Zengin ve fakir kişiler arasındaki farklar.**

Büyük kızların seçtiği yiğitleri padişaha makul olduğundan saraya yerleştirirler. Küçük kızın seçtiği yiğide ise ahırdan yer verirler.

**P 414. Ava çıkma.**

**P 10. Padişah.**

**H 326.3. Avcılıktaki başarıyla evlilik sınavı.**

Padişah damatlarıyla birlikte ava çıkar. Altın saçlı çocuk da ava çıkmak ister. Padişah buna karşı çıkıp diğer damatların atlarına bakma görevini yapmasını ister.

**D 1076. Sihirli yüzük.**

**D 1021. Sihirli tüy.**

**D 1023. Sihirli kıl.**

**D 2140. Varlıkların sihirle kontrolü.**

Altın saçlı çocuk sahraya çıkarak yüzük, tüy ve teli ateşe atar. Devler, kuş ve atlar hemen çocuğun huzuruna gelir.

**F 601.2. Kahramana olağanüstü arkadaşlarının evlilik imtihanında yardım etmesi.**

Yiğit, en iyi kuşları, hayvanları avlayıp getirmelerini ister. Onlar, sülün, geyik, yabani kaz, kuğu, keklik gibi güzel kuş ve hayvanları altın saçlı

çocuğa getirirler. Altın saçlı çocuk hayvanları alıp devlere, atlara ve kuşa izin verir.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Diğer damatlar avsız bir şekilde dönerken yolda altın saçlı yiğitle karşılaşırlar.

**M 201.** **Söz ve anlaşmaların yapılması.**

**Q 472.** **Ceza olarak damga basma.**

Damatlar eve boş dönmemek için altın saçlı yiğitten avlarını paylaşmasını ister. Damatlar, yiğide köle bile olacaklarını, kendilerine bu av hayvanlarından vermesini isterler. Altın saçlı yiğit, bu teklifi omuzlarına mühür basacağını söyleyerek kabul eder.

**M 202.** **Söz ve anlaşmaların yerine getirilmesi.**

Altın saçlı yiğit, mührü damatların omzuna basar ve elindeki en kötü hayvanları damatlara verir.

**P 600.** **Gelenekler.**

Şehrin geleneklerine göre; avdan döndükten sonra her avcı kendi eliyle padişaha yemek hazırlar.

**H 1563.** **Hüner imtihanı.**

Padişahın damatları saray mutfağında, altın saçlı yiğit ise ahırdaki ocakta yemek pişirir. Padişah istemeyerek de olsa altın saçlı yiğidin yemeğini yer ve çok beğenir.

**J 1113.** **Akıllı oğlan.**

**W 35.** **Doğruluk.**

Padişah ikinci kez ava çıkar damatlarıyla. Bu sefer altın saçlı yiğit de onlarla gider. Av dönüşü yemek hazırlarlar. Yiğit yemek tabağının altına küçük bir tezek parçası koyar. Padişah bunun sebebini sorar. Yiğit de ahırda kaldığını anlatır. Padişah utancından yiğidin de saraya gelmesine izin verir.

**K 2110.** **İftira.**

**K 1700. Blöf vasıtası ile aldatma.**

Padişah en güzel yemekleri pişirmede ve av avlamada altın saçlı çocuğun üstün olduğunu söyler. Bunun sebebini diğer damatlara sorar. Damatlar: "Bunun nedeni çok basit şah hazretleri. Bizim avladıklarımızı onun toplamasını buyuruyoruz, o da en güzellerini bizden gizleyerek kendi getiriyor." derler.

**H 960. Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Altın saçlı yiğit damatların dediklerine sinirlenip omuzlarındaki mühürleri padişaha göstermelerini ister. Damatlar gömleklerini çıkarır. Padişah damatların omzunda küçük damadının mührünü görür.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

**H 75.4. Altın saç ile tanıma.**

Yiğit, kendi başından geçen olayları anlatıp şapkasını çıkardığında altın saçları herkes görür.

**T 100. Evlenme.**

**T 121.3.1. Padişahın kızının, aşağı seviyeden bir erkekle evlenmesi.**

**L 161. Fakir adamın padişah kızı ile evlenmesi.**

Altın saçlı yiğit, padişahın küçük kızıyla evlenir.

**Z 293. Kahramanın dönüşü.**

Altın saçlı yiğit eşiyle beraber babasının evine gider.

**P 270. Dadılar.**

Peri kadın ise onların çocuklarına dadılık yapar.

## 16. VUR TOKMAK

**Tip Numaraları:** TTV 176, AaTh 563.

**Tema:** Fakir bir adamın sihirli nesneler sayesinde zengin olması.

**Motif Sırası:**

1. Geçimlerini hayvan avlayarak sağlayan yaşlı bir karı-koca vardır.

2. Yaşlı adamın tuzağına bir leylek düşer. Adam leylek ile konuşur ve onun leyleklerin başı olduğunu ve Aladağ'da yaşadığını öğrenir. Leylek kendisini bırakmasını ve ne isterse ona vereceğini söyler. Yaşlı adam leyleği serbest bırakır.

3. Yaşlı adam leyleklerin başını görmek için yola çıkar. Yolda çobanlardan ve at bakıcılarından bilgi alır. Onlar yaşlı adamın leyleklerin serdarından "Kaynar kavanoz"u istemesini öğütlerler.

4. Yaşlı adam leyleğin yanına varır ve ondan kaynar kavanozu alır ve yola çıkar.

5. Ağacın altında dinlenirken kavanozu çocuklara emanet eder. "Kayna kavanoz!" dememelerini tembih eder. Çocuklar "Kayna kavanoz!" derler ve altınlar çıkar. Çocuklar kavanozu değiştirir. Adam eve gelir ve kavanoz kaynamayınca çok kızar.

5. Adam tekrar leyleğin yanına gitmek için yola çıkar. At bakıcıları, leylekten "Açıl sofra"yı istemesini adama öğütlerler. Yaşlı adam, leylekten "Açıl sofra"yı ister. Leylek ona "Açıl sofra"yı verir.

6. Ağacın altında dinlenirken sihirli sofrayı çocuklara emanet eder. "Açıl sofra!" dememelerini çocuklara tembih eder. Çocuklar "Açıl sofra!" derler ve türlü yiyecekler hazır olur. Çocuklar sihirli sofranın yerine sahtesini koyarlar. Adam eve gelir ve sofranın sahte olduğunu anlar ve sinirlenir.

7. Adam tekrar yola çıkar. At bakıcıları, "Vur tokmak"ı almalarını öğütlerler. Adam leylekten "Vur tokmak"ı alır. Yolda dinlenirken yaramaz çocuklar gelir. Yaşlı adamın sözünü dinlemeden "Vur tokmak!" derler ve tokmak çocukları döver.

8. Çocuklar pişman olup adamdan tokmağı durdurmasını ve sofra ile kavanozu vereceklerini söylerler. Yaşlı adam "Dur tokmak!" der. Çocuklar sofra ile kavanozu adama verirler.

9. Adam eve gelir ve "Kayna kavanoz!" der, kavanoz kaynar ve altınlar çıkar. "Açıl sofra!" der, yetmiş çeşit yemek hazır olur.

10. Karı-koca rahat bir hayat geçirir ve muratlarına ererler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 210. Karı-koca.**

Aladağ'ın eteğinde ihtiyar bir adam karısıyla birlikte yaşar.

**P 414.** **Avcı.**

Onlar kuş ve hayvan avlayarak günlerini geçirirler.

**N 400.** **Şanslı tesadüfler.**

Güzün son günlerinde adamın tuzağına bir leylek düşer.

**B 210.** **Konuşan hayvanlar.**

**B 211.3.** **Konuşan kuş.**

Leylek yaşlı adamdan kendisini bırakmasını ister.

**B 242.2.** **Çeşitli kuş türlerinin padişahı. (Leyleklerin başı).**

Leylek, leyleklerin başıdır.

**B 216.** **Hayvanların dilleri hakkında bilgi: Şahıslar hayvanların konuşmasını anlar.**

Yaşlı adam, leyleğin yaşadığı yeri sorar.

**W 27.** **Minnettarlık.**

Yaşlı adam leyleği serbest bırakır. Leylek de "Bu yaptığınızı asla unutmayacağım." diyerek uçup gider.

**J 34.3** **Gurbete çıkma.**

İlkbahar yaklaşınca tuzağa hiçbir hayvan düşmez. Yaşlı adam da leyleği hatırlayarak Aladağ'a doğru yola çıkar.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

**P 412.** **Çoban.**

Adam, Aladağ'ı geçer ve yolda çobanlarla karşılaşır.

**N 841.** **Yardımcı çoban.**

Adam, leylekler serdarının yerini sorar. Çobanlar da ihtiyar adama yol gösterirler.

**J 150.** **Diğer yollarla öğrenilen bilgi.**

Adam yolda at bakıcılarını görür. Leylek Bey'den sen istemesi gerektiğini onlara sorar. At bakıcıları ihtiyar adama bilgi verir.

**Z 183.** **Sembolik İsimler.**

At bakıcıları da "Kaynar Kavanoz"u sormasını öğütler.

**Z 293. Kahramanın dönüşü.**

**D 810. Sihirli nesnenin hediye edilmesi.**

İhtiyar adam, leylekler serdarının evine varır. Ondan "Kaynar kavanoz"u alıp evine döner.

**C 751.1. Belirli zamanlarda bazı şeyleri yapma yasağı.**

İhtiyar adam, bir ağacın altına oturur. Çocuklara, kavanoza göz kulak olmalarını ve "Kayna Kavanoz!" dememelerini tembih eder.

**D 838. Çalma ile sihirli objenin elde edilmesi.**

**D 1050.1. Sihir vasıtasıyla mücevher elde edilmesi.**

Çocuklar adam uyuyunca "Kayna kavanoz!" derler. Kavanozdan altınlar çıkar. Çocuklar altını toplayıp kavanozdu değiştirirler.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Adam eve gelir ve "Kaynar kavanoz!" der. Kavanoz kaynamaz ve adam bu duruma sinirlenip yola düşer. Yolda at bakıcılarına rastlar. At bakıcıları, adama leylekler serdarından "Açıl sofra"yı istemesini söyler.

**D 1470.1 Sihirli objenin istenmesi.**

İhtiyar adam, leylekler serdarının yanına varır ve ondan "Açıl sofra"yı ister.

**D 812. Sihirli objenin olağanüstü varlıktan alınması.**

Leylekler serdarı "Açıl sofra"yı ihtiyar adama verir.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Adam evine dönerken yaramaz çocuklarla karşılaşır. Adam orada biraz uyuyacağını çocuklardan sofraya "Açıl sofra!" dememelerini tembihler.

**W 126. İtaatsizlik.**

Çocuklar ihtiyar adam uyuyunca, "Açıl sofra!" derler.

**D 1030.1. Sihirle elde edilen yiyecekler.**

**Z 71.5.0.1. Formülistik sayı:70.**

Sofra açılır ve yetmiş çeşit yiyecek hazır oluverir.

**D 1470.1 Sihirli objenin istenmesi.**

Adam aldatıldığını düşünerek yola çıkar. At bakıcıları, ihtiyar adama bu sefer "Vur tokmak"ı leylekler serdarından istemesini öğütlerler. Adam leylekler serdarından "Vur tokmak"ı ister.

**D 812. Sihirli objenin olağanüstü varlıktan alınması.**

İhtiyar adam tokmağı alır.

**J 1880. İnsan gibi davranan çeşitli nesne ve hayvanlar.**

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Adam evine dönerken yaramaz çocuklar onu yolda bekler. Adam dinlenirken çocuklar "Vur tokmak!" der. Tokmak yerinden fırlayıp çocukları iyice döver. Çocuklar yaptıklarına pişman olup "Kayna kavanoz" ve "Açıl sofra"yı adama teslim eder. İhtiyar adam "Dur tokmak!" der ve tokmak çocukları dövmeyi bırakır.

**L 143. Yoksulun zengin olması.**

**D 1835. Sihirli güçlerin kazanılması.**

Adam evine gelir ve "Kayna Kavanoz!" der. Kavanoz kaynar ve içinde altınlar taşar. "Açıl sofra!" der. Yetmiş çeşit yemek hazır olur.

## 17. ADİLBEK İLE HURREMBEK

**Tip Numaraları:** TTV 213, AaTh 302.

**Tema:** Padişahın oğlunun zor işlerde başarı kazanıp zalim kardeşinden kurtularak tahta geçmesi.

**Motif Sırası:**

1. Padişahın iki tane hanımı vardır. Büyük olanı vezirin, küçük hanımı ise fakirin kızıdır. Padişahın iki hanımından birer oğlu vardır.

2. Padişah hastalanır ve oğlu Adilbek'in padişah olmasını, diğer oğlu Hurrembek'in de vezir olmasını vasiyet eder. Padişahın vefatından sonra veziri, padişahın vasiyetine bakmadan Hurrembek'i padişah tayin eder. Adilkbek'e ise iş vermez.

3. Adilbek at kullanmada ve kılıç kuşanmada çok maharetlidir. Memlekete düşmanlar gelir. Halkın bilge kişileri Adilbek'in düşmanları yenebileceğini düşünür. Adilbek düşmanı yener ve kaleye zaferle döner. Hurrembek ise haset içindedir.

4. Hurrembek Adilbek'in tahtı alacağından korkup dedesi olan vezire danışır. Hurrembek'i hasta gibi gösterirler ve doktorları çağırırlar. Doktorlar, gidilip dönülmesi zor olan bir yurtta Gülperizad adında bir perinin gülünün kokusunun Hurrembek'e iyi geleceğini söylerler. Vezir bu görevi Adilbek'e verir.

5. Adilbek yola çıkar ve o yere yaklaşınca askerlerle karşılaşır. Askerler padişahlarının hasta olduğunu, Gülperizad'ı aradıklarını ve Gülperizad'ın padişahlarının kızı olan Dilaram'ı kaçırdığını ve devlerin ülkelerini harap ettiğini anlatır.

6. Adilbek rüyasında bir yaşlı kadın görür. Yaşlı kadın Gülperizad'ı nasıl bulacağını ve orada neler yapması gerektiğini Adilbek'e anlatır.

7. Adilbek yüksek bir yerde bulutlar içerisinde bir saray görür. Orada Simurg kuşunun evini fark eder. Bir ejderha Simurg kuşunun yavrularını yemeye çalışırken, Adilbek gelir ve ejderhayı öldürür.

8. Simurg kuşu Adilbek'i dağın üstündeki saraya çıkarır ve sarayda yapacakları şeyler hususunda öğüt verir.

9. Adilbek saraya girer ve sarayda kırk kapı vardır. Otuz dokuzuncu kapıyı açar ve Suyum padişahın kızını kurtarır. Kırkıncı kapıya girer ve sandığı alır. Sandığı açacakken ses çıkar ve devler oraya toplanır. Devler, Adilbek'i Suyum padişahın sarayına götürür.

10. Kızı Dilaram'ı gören padişah çok sevinir. Adilbek anahtarı çevirince Gülperizad ortaya çıkar. Gülperizad'ın ağzından güller dökülür ve gülü koklatırlar ve padişah iyileşir. Padişah kızı Dilaram'ı Adilbek ile evlendirir.

11. Adilbek bir deste gül ile Hurrembek'in huzuruna varır. Hurrembek gerçekten hasta olur. Dedesi olan vezir, Adilbek'e bir oyun hazırlar. Adilbek'ten ölmüş olan babasından haber getirmelerini isterler. Dilaram da Adilbek'e yardım eder.

12. Adilbek ateş üstündeyken anahtarı üç defa çevirir ve Gülperizad onu gökyüzüne çıkarır. Adilbek saraya döner ve herkes buna şaşırır. Adilbek Hurrembek'e

mektup verir. Mektupta, babasının Hurrembek'i öbür tarafa çağırdığı ve ona tahtını vereceği yazılıdır.

13. Hurrembek ölür. Halk zalimden kurtulduğu için çok sevinir. Adilbek kırk gün kırk gece düğün yapar, halkını adaletle yönetir.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Geçmiş zamanda bir padişah vardır.

**T 145.0.1. Birden fazla hanımla evlilik.**

Padişahın iki hanımı vardır. Büyük hanımı vezirin, küçük hanımı ise fakirin kızıdır.

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Padişah iki hanımından da birer oğlu vardır.

**P 11. Padişahların seçimi.**

**J 154. Ölmek üzere olan babanın vasiyeti.**

Padişah, ömrünün bittiğini, küçük oğlu Adilbek'in yerine padişah olmasını, çocukların kendi aralarında kavga etmemesini vasiyet eder.

**K 2248. Hain vezir.**

**W 126. İtaatsizlik.**

Vezir padişahın vasiyetine uymadan bütün askeri ele geçirip kendi torunu Hurrembek'i padişah ilan eder.

**J 1110. Akıllı insanlar.**

Adilbek çok akıllı ve ferasetlidir.

**P 461. Asker.**

Padişah, Adilbek'e bakmadan askerleriyle düşmana karşı çıkar.

**J 152. Bilge kişilerden öğrenilen akıl.**

Halkın bilge kişileri, Adilbek'in pehlivan bir yiğit olduğunu, savaş kurallarını iyi bildiğini, düşmanı onun yenebileceğini söylerler.

**W 32. Cesaret.**

**K 2350.** **Askerî Strateji.**

Hurrembek askerleri Adilbek'e verir. Adilbek askerlerle kuşatmadan dışarı çıkar. Askerlerin bir kısmını sağdaki tepeye yerleştirir ve ordularını başarılı bir kumandan gibi yönetir.

**K 1700.** **Blöf vasıtası ile aldatma.**

**H 960.** **Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Savaşın kızıştığı anda kendini kaçmış gibi gösterir. Düşman ortaya geldiğinde Adilbek'in tepeye yerleştirdiği askerler düşmanı sıkıştırır. Düşman denize doğru püskürtülür.

**W 33.** **Kahramanlık.**

Adilbek ve ordusu düşmanı yakalar ve öldürür.

**Z 293.** **Kahramanın dönüşü.**

Adilbek, düşmanı yener ve kaleye zaferle döner.

**W 27.** **Minnettarlık.**

Halk, Adilbek'i el üstünde saraya götürür.

**H 850.** **Hileli oyunlar.**

**K 1945.** **Yalandan hasta numarası olarak yapılan sahtekârlık.**

Hurrembek hastayım, diyerek odasına kapanır. Haset içinde yanıp tuştur.

**Z 71.12.** **Formülistik sayı:40.**

**P 634.** **Ziyâfetler.**

Halk, kırk gün ziyafete katılır.

**J 151.** **Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi.**

Adilbek'in padişah olmasından korkan Hurrembek bu durumu dedesi olan vezire söyler. Dedesi Hurrembek'ten hasta olarak kalmasını, kendisi doktorları çağırıp gidilse gelinmez denilen yurttan Gülperizad adlı perinin gülünün kokusunun hastalığına iyi geleceğini söyleyip Adilbek'i oraya göndereceklerini söyler. Adilbek'in oradan dönmesinin zor olduğunu ve orada öleceğini, Hurrembek'e anlatır.

**H 900.** **Zorla verilen görev.**

**H 1333.5.** **Olağanüstü çiçeğin araştırılması.**

**D 1470.1.** **Sihirli objenin istenmesi.**

Birkaç gün içinde doktorları çağırırlar. Gülün araştırılması için gidilse gelinmez denilen yurda Adilbek'i önerirler. Adilbek hayır bile diyemeden görevi alır.

**J 34.3** **Gurbete çıkma.**

Adilbek, yola çıkar. Çölleri ve sahraları geçer.

**F 220.** **Perilerin yaşadığı yer.**

Adilbek gidilse gelinmez denilen yere yaklaşır.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Adilbek oraya yakın bir yerde askerlerle karşılaşır.

**H 11.** **Hikâye anlatarak tanıma.**

**F 324.** **Kızın peri tarafından kaçırılması.**

**F 531.6.3.2.** **Periler ülkesinde yaşayan devler.**

Adilbek askerlere kim olduklarını sorar. Askerler de padişahlarının hasta olduğunu, Gülperizad adlı bir peri olduğunu, bu perinin kahkaha attığında güller saçtığını ve bu güllerin hastalara iyi geldiğini söyler. Adilbek, padişahın kızının devler tarafından kaçırıldığını öğrenir. Askerler Gülperizad'ı bulmak için orada olduklarını ve devlerin yurtlarını harap ettiklerini Adilbek'e anlatırlar.

**F 1068.** **Realist Rüya.**

Adilbek yoluna devam eder ve bir mağaraya gelir. Yorgun olduğundan o mağarada uyur. Rüyasında nuranî yaşlı bir kadın görür.

**H 1233.1.1.** **Araştırmaya yardımcı yaşlı kadın.**

**J 155.** **Kadınlardan öğrenilen akıl.**

**F 531.6.16.1.** **Bekçi devler.**

Kadın rüyada varılsa gelinmez yerde ne yaptığını sorar. Kadın ona yardım edeceğini, Gülperizad'ın bu mağaranın yukarısındaki dağın üstündeki gökyüzüne değen sarayda olduğunu söyler. Evin kapısında büyük bir devin yattığını, dev, öldürmesini ve kırk anahtarı eline geçirmesini öğütler.

**F 222.** **Perilerin sarayı.**

Adilbek mağaraya girer. Yukarı bakar yüksek yerde olan sarayı görür. Saray bulutlar içerisindedir.

**C 423.** **Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Adilbek dağın kenarında yürümeye başlar. Bir yerde büyük bir ağaç görür. Ağaç göğe kadar yükselir gibidir. Gölgesi dört yüz kişiye yeter gibi durmaktadır.

**B 31.5.** **Dev kuş: Simurg.**

O ağaçta Simurg kuşunun evi vardır.

**H 79.3.** **Sesle tanıma.**

Adilbek ağaçta kuş yavrularının seslerini duyar.

**B 11.** **Ejderha.**

Adilbek, ağaca çıkmaya çalışan bir ejderha görür.

**B 11.3.2.** **Ejderhanın dağın zirvesinde yaşaması.**

Ejderha Simurg kuşunun yavrularını yemek ister.

**B 11.11.** **Ejderha ile mücadele.**

Adilbek ejderhanın kuyruğunu keser. Ejderha ağzını açıp Adilbek'e saldırır.

**S 118.** **Keserek öldürme.**

**Q 421.** **Başını keserek cezalandırma.**

**H 1174.2.** **Ejderhanın yenilmesi.**

Adilbek ejderhanın kafasını kılıçla keser ve öldürür.

**B 211.3.** **Konuşan kuş.**

**B 211.3.10.(T) Konuşan Simurg.**

Simurg, Adilbek'e buralarda ne aradığını sorar. Adilbek de kendisini dağın üstündeki saraya çıkarmasını ister.

**B 552. İnsanın kuşlar tarafından taşınması.**

Simurg, Adilbek'i kanatlarına alır ve dediği yere bırakır.

**H 1233.6.2. Araştırmaya kuşun yardımcı olması.**

**B 151.2. Yol gösteren kuş.**

Simurg Adilbek'e: "Şimdi, devlerin uyuduğu zaman, kapı önündeki devi öldürdükten sonra diğerlerini öldürmekle zaman harcama; çünkü biraz sonra onlar ayılırlar. Otuz dokuzuncu kapıyı açtığın zaman içeride Suyum padişahın kızını cariyeleri ile görürsün, kırkıncı eve gir. Orada büyük sandık var. Sandığı açınca büyük bir ses çıkacak, bu sesten sonra devlerin hepsi sana doğru gelecek; ama sen korkma. Sandığın içerisindeki kilidi al ve aç, devlerin padişahı Gülperizad gelecek ve sana boyun eğecek. Kilidi iki defa çevir ve: "Beni Suyum padişahın cariyeleri ile tutulan yere götür, diyeceksin. Gül lazım olunca, üçüncü defa çevir." diye öğüt verir ve onu uğurlar.

**G 630. Devlerin özellikleri.**

**F 531.6.16.1. Bekçi devler.**

Adilbek saraya girer. Kapının önünde korkunç bir dev uyur.

**G 512.1. Devin kılıçla öldürülmesi.**

**G 512.1.2. Boynu vurulan dev.**

Adilbek kılıcını çıkarır ve devin boynuna vurur. Devin kafasını uçurur.

**D 812.11. Sihirli objenin devden alınması.**

Adilbek devden anahtarları alır.

**R 10.1. Kaçırılan padişah kızı.**

**P 170.0.1. Cariyeler.**

Devden anahtarları alan Adilbek, kapıları açar. Otuz dokuzuncu kapıyı açınca güzel bir kızla cariyelerini görür.

**H 20. Benzeterek tanıma.**

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Adilbek kızı görür ve Suyum padişahın kızı olup olmadığını sorar. Kız şaşırır ve kendisini nasıl tanıdığını sorar. Adilbek, bildiklerini anlatır.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

Adilbek kırkıncı eve girer. Anahtarı çevirirken devlerin hepsi oraya toplanır.

**G 580. Deve başka şekilde boyun eğdirilmesi.**

Adilbek devlere kendilerini Suyum padişahın askerlerinin olduğu yere götürmelerini emreder. Devler hemen emri yerine getirir.

**F 660. Olağanüstü hünerler.**

**F 329.4.3. Perinin kurtulan ölümlü tarafından ele geçirilmesi.**

**D 1164. Sihirli kilit.**

**F 235.4. Sihirli bir obje kullanarak görünür hale gelen periler.**

Adilbek, kilidi bir kez daha çevirir ve Gülperizad ortaya çıkar. Bir daha çevirdiğinde Gülperizad kahkaha atar ve perinin ağzında etrafa güller saçılır.

**D 1723. Periden alınan büyülü güç.**

**D 2161. Sihirle iyileşme.**

Etrafa güller saçılınca gülü padişaha koklatırlar. Suyum padişah hemen düzelir.

**T 135. Düğün merasimi.**

**Z 71.12.1(T) Kırk gün kırk gece düğün.**

Suyum padişah, kırk gün kırk gece düğün ile Adilbek ile Dilaram'ı evlendirir.

**Z 293. Kahramanın dönüşü.**

Suyum padişah, Adilbek'ten memleketinde kalmasını ister. Adilbek işleri olduğunu söyleyerek memleketine döner.

**H 1511. Ateşte yakarak kahramanın öldürülmek istenmesi.**

**J 151. Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi.**

Adilbek, bir deste gül ile Hurrembek'in yanına gelir. Hurrembek bu sefer gerçekten hasta olur. Dedesi kırk deve odun toplatıp üzerine yağ dökülmesini, babasının halini sormak üzere öbür tarafa gitmesini emretmesini buyurur.

**K 2248. Hain vezir.**

Dedesi, torunu Hurrembek'e Adilbek'ten bu şekilde kurtulacaklarını söyler.

**J 155.4. Kadının nasihati.**

**D 1835. Sihirli güçlerin kazanılması.**

**F 282. Perilerin havada seyahat etmesi.**

Adilbek üzülerek evine gelir. Dilaram olayı öğrenince: Sen üzülme, develer üzerinde oturduğu zaman kilidi üç defa çevir, Gülperizad seni gökyüzüne götürür, görenler seni öldü diye düşünürler." şeklinde nasihat eder.

**K 1700. Blöf vasıtası ile aldatma.**

Dilaram, kırk gün sonra mektubu Adilbek'e verir. Mektupta babalarının iyi olduğu bu mektubu Hurrembek'e verdiği yazılıdır. Adilbek Hurrembek'e selam vererek saraydan içeri girer. Herkes delirir. Mektupta: "Oğlum, iyiyim. Burada da padişahlık ediyorum. Orası güzel bir dünya değil; burası çok daha iyi. Mektubu aldığın zaman hemen buraya gel, tahtımı sana vereyim." şeklinde bir bilgi yazılıdır.

**K 955. Yakarak öldürme.**

Hurrembek kırk deve odun, üzerine oturur ve ateşin yakılmasını emreder. Ateşi yakarlar; halk da zalimden kurtulduk diye çok sevinir.

**T 135. Düğün merasimi.**

Adilbek, kırk gün kırk gece düğün yapar ve halkını adaletle yöneterek muradına erer.

## 18. KIRK YALAN

**Tip Numaraları:** TTV 169, AaTh 325.

**Tema:** Fakir bir adamın kırk yalan söyleyerek padişahın kızıyla evlenmesi.

**Motif Sırası:**

1. Padişahın bir kızı vardır; kız babasının ölümünden sonra tahta geçer. Kendisine kim kırk yalan söylerse onunla evleneceğini söyler.

2. Çoban yiğit bu haberi duyar ve melikeyle evlenmek için saraya gelir. Kapıdaki görevliler çobanı içeri alır.

3. Çoban yiğit, perdenin arkasından melike ile konuşarak ona kırk yalan söyler.

4. Melike nice asilzadeleri gerçi çevirdiğini hatırlayarak çobanla evlenmek istemez; fakat çoban kırktan fazla yalan söyler.

5. Çoban yiğit ile melike evlenirler. Ömürlerini baht ve sevgiyle geçirirler.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**P 10. Padişah.**

Bir memlekette bir padişah vardır.

**P 40. Padişahın kızları.**

Padişahın bir kızı vardır.

**N 300. Şanssız hadiseler.**

Günlerden bir gün padişah ölür. Kızı onun yerine tahta geçer.

**T 131. Evlenme şartları.**

**H 335.0.2. Kızın kendi evliliği için yarışma belirlemesi.**

**H 509.5. Yalan söyleme kabiliyeti imtihanı.**

Kız, eğer kim kırk yalan söylerse onunla evlenebileceğini söyler.

**L 113.1.4. Kahraman olarak çoban.**

**P 412.1. Kahraman olarak çoban.**

**L 113.1.4. Kahraman olarak çoban.**

Bir gün çoban yiğit bu haberi duyar ve saraya gelir.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

Melikenin yanına gelen çoban yiğit, onu almak istediğini söyler ve orada ona kırk yalan söyler.

**N 101. Kaderin değiştirilmezliği.**

Çoban yiğit, kırk değil daha fazla yalan söyler. Melike "Kaderim budur." diye düşünür ve çobana razı olur.

**T 135. Düğün merasimi.**

**T 121.3.1. Padişahın kızının, aşağı seviyeden bir erkekle evlenmesi.**

Kız nice düğünlerden sonra çobanla evlenir.

## 19. ALTIN ELMA

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh: -.

**Tema:** Aile saadetinin değeri evdeki gülümseme ve çocuklar olması.

**Motif Sırası:**

1. İki komşu vardır. Biri zengin, ama çocuğu yoktur. Diğeri fakir, ama çocuğu çoktur.

2. Çocuğu çok olan komşunun evinde neşe eksik olmaz. Zengin komşu bundan rahatsız olur. Zengin komşu neşenin sebebi sorar komşusuna. Fakir olan komşu bu neşenin kaynağının altın elma olduğunu söyler.

3. Zengin komşu sandıklarından bütün altınlarını alır ve kuyumcuya iki tane altın elma yaptırır; fakat komşusunun aldığı zevki alamazlar.

4. Fakir komşu, altın elmalarının çocukları ve evlerindeki gülümsemeleri olduğunu söyler.

5. Zengin komşu yaptığına pişman olup evine döner.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**H 875. Zengin ve fakir kişiler arasındaki farklar.**

**U. 60. Zenginlik ve yoksulluk.**

İki komşu vardır. Biri zengin; ama çoluk çocuğu yoktur. Diğer komşu ise fakir ama çoluk çocuğu çoktur.

**J 50. Gözlem yoluyla kazanılan bilgi.**

**N 455. İnsanların konuşmalarına kulak misafiri olma.**

Çocukları çok olan fakir ailenin evi gece gündüz gürültülüdür; ama zengin komşusuna rahatsızlık vermez. Zengin komşu, bu durumu öğrenmek için komşunun yanına gider ve bu kadar borçları olmalarına rağmen zevk içinde olmalarının sırrını sorar.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

**F 813.0.2. Altın meyveler.**

Fakir komşu, kendilerinin altın elmalara sahip olduğunu ve onları yuvarlamaktan çok zevk aldıklarını söyler.

**F 813.1.1. Altın elma.**

Zengin adam bütün altınlarını alıp kuyumcuya iki altın elma yaptırır; fakat komşusu kadar zevk alamaz.

**W 137. Meraklılık.**

Bunun sırrını komşusuna sorar.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

**N 181. Zengin ve fakir adamın talihi.**

**N 203. Şanslı insan.**

Fakir komşu, altın elmalarının çocukları olduğunu söyler. Her gün onlarla oynayıp sevinince dertleri unuttuklarını söyler. Zengin adam, yaptığına pişman olup evine döner.

## 20. GÜLSE GÜL, AĞLASA İNCİ

**Tip Numaraları:** TTV 240, AaTh 403.

**Tema:** Padişahın küçük kızının dilenciyle evlenip olağanüstü çocuğunun sayesinde tekrar aile saadetine kavuşması.

**Motif Sırası:**

1. Padişahın üç kızı vardır. Kızlar büyür ve padişah kızlarına ne yiyeceklerini sorar. Büyük kızı lezzetli pirinç; ortanca kızı biber; zerdeçal ve içli pilav; küçük kızı ise ne olursa onu yiyebileceğini söyler. Padişah büyük kızının padişaha, ortanca kızının vezire, küçük kızının da dilenciye layık olduğunu söyler.

2. Büyük kız bir padişahla, ortanca kız ise bir vezirle evlenir. Küçük kızı ise kimse istemez. Dilencinin biri padişahın sarayına gelir ve padişahın kendisine sözü olduğunu hatırlatır. Padişah küçük kızı dilenciye verir.

3. Dilenci ile kız bir mağarada yaşar ve çocukları olur. Çocuk ağladığı zaman gözlerinden inci ve mücevherler yere düşer.

4. Dilenci pazara gelir ve bir tüccarla karşılaşır. Dilenci tüccarla sıkı bir pazarlık yapar. Tüccar kırk develik mal verir ve kırk adamı da onun hizmetine bağlar. Dilenci inci karşılığında aldığı mallarla birlikte mağaraya gelir.

5. Çocuk büyür ve ağladığında inci ve mücevherler saçar, güldüğünde gözlerinden güller saçılır, yürüdüğünde duvarlardan kerpiçler altın olarak yere düşer.

6. Dilenci en iyi ustaları getirir ve altından bir kale kaptırır. İnci ve mücevherlerle surları donatır. Şehre misafirler gelir ve şehrin ünü tüm dünyaya yayılır.

7. Kızın babası da bu şehrin ünü duyar ve o şehri görmek ister. Padişahın erkânı ava çıkar ve altından kaleyi fark eder. Padişahın kızı babasının askerlerini geldiğini fark edip bir dilenciyle onları saraya davet eder. Onları en iyi şekilde misafir ederler. Padişahın erkânı, gördüklerini padişaha anlatır.

8. Padişah kendisi şehri görmek isteğiyle ava çıkar ve sarayı çok görmek ister. Dilenci, padişahı karşılar ve şehri dolaştırır. Sarayın dört bir köşesini padişaha gezdirir. Padişah, dilencinin evini gezerken kızıyla karşılaşır.

9. Padişah, dilencinin evinde torunun isminin "Gülse gül ağlarsa inci" olduğunu öğrenir. Dilenci ise padişaha çocuğunun sırrını anlatır.

10. Padişah, çocuk güldüğünde güllerin açtığını, ağladığında ise inci, zümrüt gibi mücevherlerin etrafa saçıldığına şahitlik eder. Padişah memleketine dönmek için yola çıkar.

11. Padişah mektup yazarak dilenci ve ailesinin sarayına teşrif etmesini ister. Dilenci de davete icabet etmek için eşi ve ailesi ile birlikte yola çıkar.

12. Dilenci, ailesi ile birlikte padişahın sarayına varır. Dilenci padişahın babası olduğunu ve eşinin de kızı olduğunu açıklar.

13. Kırk gün kırk gece düğün yaparlar. Padişah tekrar kızını dilenciye nikâh yapıp evlendirir.

14. Kırk gün sonra torununun düğünü de yaparlar. Gülse gül ağlasa inci, büyüyünce padişah olur.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Bir padişah vardır.

**P 252.2. Üç kız kardeş.**

Padişahın üç kızı vardır.

**N 111.2. Kaderin görünüşü.**

**N 101. Kaderin değiştirilemezliği.**

Padişah kızlarına ne yiyeceklerini sorar. Padişah kızların verdikleri cevaplara göre layık oldukları eşleri söyler. Büyük kızına padişaha, ortanca kızına vezire, küçük kızını ise dilenciye layık görür.

**T 130.1. Dünür olma.**

Bir yerden padişahın büyük kızına dünür gelir ve büyük kız padişaha gider.

**P 110. Padişahın vezirleri.**

Ortanca kız ise vezire gider.

**P 160. Dilenciler.**

Küçük kızı isteyen olmaz; bir gün padişahın sarayına bir dilenci gelir.

**M 201. Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Dilenci, kıza: "Babanıza söyleyin bana vaat ettiği şeyler var. Onları vermezse olmaz; yoksa kendi bilir." der.

**M 202.** **Söz ve anlaşmaların yerine getirilmesi.**

Padişah düşündükten sonra, vaat ettiği şeyleri hatırlayarak kızını dilenciye teslim eder**.**

**T 121.3.1.** **Padişahın kızının, aşağı seviyeden bir erkekle evlenmesi.**

**T 512.6.** **Hamile kalma.**

Kız ile dilenci bir mağarada yaşar. Kız birkaç gün sonra hamile kalır.

**K 2015.** **Çocuk sahibi olma.**

Bir çocuk dünyaya gelir.

**C 423** **Hârikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

**F 660.** **Olağanüstü hünerler.**

**D 1454.4.2.** **Göz yaşlarından mücevherler.**

Çocuk ne zaman ağlasa, gözlerinden inci ve mücevherler yere saçılır.

**J 155.** **Kadınlardan öğrenilen akıl.**

Bu durumu gören kız, dilenciye bu inci mücevherleri şehre götürmesini ve paraya çevirmesini söyler. O şehirden dört beş kişiyi de yanında getirip çocuğun muhafazasını sağlamasını için kocasına akıl verir.

**P 431.** **Tüccar.**

Adam pazarları dolaştıktan sonra bir saraya gelir. Tüccarın biri dilenciyi görüp selamlar.

**M 201.** **Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Tüccar inci ve mücevherlerin değerli olduğunu anlayıp dükkânın içindeki bütün atlas ve değerli eşyalarla dolu sandıkları verip karşılığında bu mücevherleri kendisine vermesini ister.

**Z 71.12.** **Formülistik sayı:40.**

Tüccar ayrıca kırk deveyi de vereceğini söyler.

**P 634.** **Ziyâfetler.**

Tüccar eşinin öğüdünü hatırlayarak adamla pazarlık yapar. Tüccar, saray sahibinin misafirhanesinde ziyafet hazırlar.

**P 324.1.** **Misafirlere en iyi yiyeceklerin ikram edilmesi.**

Tüccar, dilenciyi hazırladığı sofraya oturtur.

**M 202.** **Söz ve anlaşmaların yerine getirilmesi.**

Tüccar, dilenciye elbiseler vererek bir ata bindirir. Dilenci işi kolay bir şekilde halleder. Dilenci de şaşkın bir şekilde şehrine gider.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Dilenci mağaraya varır ve malları indirir. Hanımının yanına gelerek yaşadığı olayları sırayla anlatır.

**C 423** **Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Dilencinin çocuğu yürümeye başlar. Güzel çocuk, ağlarsa gözlerinden inci ve mücevherler yere saçılır, güldüğü zaman güller açar. Yürüdüğünde, her adım attığında duvarlardan kerpiçler altın olarak düşer.

**J 1020.** **Birleşmenin gücü.**

Dilencinin yanına birkaç akıllı adam gelir. Adamlar çocuğun sahibi olduğu üstünlüğü görüp, bir memlekete sahip olabileceklerini dilenciye söylerler.

**P 410.** **İşçiler.**

**F 771.** **Olağanüstü kale.**

**F 771.1.1.** **Altından kale ve saray.**

Dilenci, dört bir taraftan ustaların getirilmesini ve dünyada herkesin takdir edeceği altından bir kale yapılmasını ister.

**F 760.** **Olağanüstü Şehirler.**

**C 423** **Hârikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

**F 900.** **Olağanüstü hadiseler.**

Şehrin etrafına kerpiç yerine altınlardan tuğla yerine de inci ve mücevherlerden koyup sur yapmaya başlarlar. Şehir içinde yüksek yüksek minareler, mescit ve medreseler, pazaryerleri yapılır. Yedi yılda şehir kurulur. Şehrin sokaklarında su arkları bembeyaz, gümüştendir.

Yolları mermer taşları ile döşelidir. Bahçelere altın mumlar konur. Şehirde yürüyen birinin başına güneşin zerresi düşmez. Bu şehrin şöhreti dünyaya yayılır.

**F 717.1. Altın kaplı havuz.**

Şehrin içine altın havuzlar kurarlar.

**P 414. Ava çıkma.**

Padişahın erkânı ava çıkar.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Padişahın erkânı, av sonrasında akşam olur ve yollarını kaybederler. Uzakta parıldayan bir kale görürler. Padişahın erkânı bu kaleye varır ve şehri dolaşırlar.

**H 20. Benzeterek tanıma.**

Padişahın erkânı şehir içinde gezerken, köşkteki kız babasının erkânını görüp tanır.

**P 320. Misafirperverlik.**

Padişahın kızı, bir dilenciyi yanına çağırır ve babasının erkânına şehri dolaştırmasını, gelen misafirleri ağırlamasını ister.

**P 634. Ziyâfetler.**

Dilenci, hizmetkârlarını yanına çağırır ve gelen misafirlere ziyafet verir.

**Q 111.7. Mücevher vererek mükafatlandırma.**

Dilenci, padişahın erkânıyla sohbet eder, onları tepeden tırnağa donatıp makamlarına uygun mücevherler vererek onları uğurlar.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Padişahın erkânı saraya varır ve gördüklerini padişaha tarif eder. Padişah bu sözlere öfkelenir; fakat padişah da şehri çok görmek ister.

**J 34.3 Gurbete çıkma.**

**F 969.3. Olağanüstü ışık.**

Padişah yanına birkaç bilginini alarak geziye çıkar. Hava kararınca bir nur görürler. Padişah gördüklerini devletli kişilere danışır.

**J 50. Gözlem yoluyla kazanılan bilgi.**

Padişahın kafilesinde önceki ava giden bir kişi, bu nurun altın surların yansıması olduğunu ve orada bir şehrin olduğunu, bu durumu padişah anlattığını belirtir.

**J 152. Bilge Kişilerden öğrenilen akıl.**

Padişahın o şehri görme isteği çoktur. Padişahın veziri: "Yüksek dereceli kişiler olduğumuz için davet edilmeden gitmemiz doğru değil. Ava çıkmış kişiler gibi görünelim. Surun öbür tarafından geçip dönüşümüzü yapıyor gibi gösterelim. Eğer bu surdakiler akıl ve bilge kişilerse bizi davet edeceklerdir. Biz de yorulup sura girmiş gibi yaparız." diye padişaha akıl verir.

**H 20. Benzeterek tanıma.**

Sur koruculari, padişahın debdebesini görüp, dilenciye haber verir. Korucular, çölden atlı ve büyük kişilerin geldiğini, gelen kişilerin padişah zadelere benzediğini söyler.

**P 634. Ziyâfetler.**

Dilenci padişaha ziyafetler verir ve beraber şehri dolaşırlar.

**N 732. Baba ile kızın tesadüfî karşılaşması.**

Dilenci, padişahı evine davet eder. Babasının geldiğini gören kız, bağırmak ister ama zorlukla kendine hâkim olur.

**P 310. Dostluk.**

Padişah ile dilenci, hoş sohbete dalarlar, beş gün içinde beş yüz yıllık dost gibi olurlar.

**F 252.2. Peri gibi olan padişah kızı.**

**F 574.1. Göz kamaştırıcı güzellik.**

Dilenci evine padişahı davet eder. Padişah eve girince içinde bir peri uyur. Yanında bir beşik vardır. O beşiğin içinde güzelliğini tarif etmenin mümkün olmadığı bir çocuk vardır. Padişah kendi kızını tanıyamaz.

**Z 100. Sembolik isimler.**

Padişah çocuğun ismini sorar. Dilenci, çocuğunun isminin "Gülse Gül Ağlarsa İnci" olduğunu söyler.

**F 500. Olağanüstü şahıs.**

**F 660. Olağanüstü hünerler.**

Dilenci, padişaha çocuğun ağladığı zaman inci ve mücevherler saçtığını, güldüğü zaman güllerin açılıp etrafa güzel kokuların yayıldığını, yürüdüğünde ayaklarının altında altın tuğlaların çıktığını anlatır.

**Q 111.7. Mücevher vererek mükafatlandırma.**

Dilenci, padişah ve erkânına derecelerine göre elbiseler verip önlerine inci ve mücevher koyup şehirden yolcu eder.

**P 320. Misafirperverlik.**

Padişah, birkaç adım attık sonra bir mektup yazar ve dilenciyi, hanımını ver erkânını huzuruna misafir olarak beklediğini belirtir.

**P 600. Gelenekler.**

**Z 64. Atasözleri.**

Padişah, erkânını yanına çağırır ve bir defa tuz atılan yere kırk gün selam söylenilmesini öğütleyerek dilenci ve eşrafını misafir etmeleri gerektiğini söyler ve erkânına yapılması gerekenleri ve sorumlulukları anlatır.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

**Z 71.6. Formülistik sayı:9**

Dokuz gün geçtikten sonra, her görevli kendine düşen işleri yapıp hazırlar.

**P 461. Asker.**

Dilenci, hanımını ve çocuğunu alarak yola çıkar. Dilenci padişahı askerlerle, debdebe ve tantana ile padişahın şehrine varır.

**P 170.0.1. Cariyeler.**

Padişah, dilenciye ailesini getirip getirmediğini sorar. Dilenci, ailesinin cariyelerle ordu içinde çadırda kaldığını söyler.

**H 20. Benzeterek tanıma.**

Dilenci, hanımını alıp padişahın karşısına getirir. Padişahın hanımı ve kızları kızı içeriye alır. Padişah, dilencinin hanımını gönlünden kızına benzetir.

**H 11. Hikâye anlatarak tanıma.**

Dilenci, padişaha baba oğul olduklarını açıklar. Dilenci olup bitenleri baştan sona kadar anlatır. Padişah ve hanımı kızlarını tanırlar. Anne ve kız bu mutlulukla düşüp bayılır. Padişah ve dilenci birbirine sarılıp ağlaşır.

**T 135. Düğün merasimi.**

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

**L 11.2. (T) Talihli en küçük kız.**

Padişah dört bir tarafa nâme gönderir. Kırk gün kırk gece düğün yapılır. Padişah kızını tekrar dilenciye nikâhlar. Torununun düğününü de kırk gün kırk gece yaparlar.

**L 143. Yoksulun zengin olması.**

Fakirler zengin olup zenginlerin gönlü hasretle dolup huzurlu bir ömür geçirirler.

**F 785. Olağanüstü taht.**

Dilenci kendi şehrine döner. Oğlu için dünyada eşi benzeri olmayan bir taht yaptırır.

**N 203. Şanslı insan.**

"Gülse gül Ağlarsa İnci" büyüyünce padişah olur.

## 21. KARA MÜŞKÜL AT

**Tip Numaraları:** TTV 103+136+137, AaTh 425+938+883.

**Tema:** Olağanüstü bir varlıkla evlenen kızın çeşitli felaketlerden sonra mutluluğa kavuşması.

**Motif Sırası:**

1. Bir memlekette padişahın çocuğu yoktur. Kalenderin biri padişahın çocuksuzluğunu fark eder ve ona yardım edebileceğini, bir kızı olacağını ve onun her dediğini yapması gerektiğini söyler.

2. Kalender, padişaha elma verir. Padişahın hanımı hamile kalır ve bir kız çocuğu dünyaya getirir. Kızın adını "Müşkiye" koyarlar.

3. Kız büyür ve sütannesi kızın başında bir bit bulur. Biti kafeste besleyip büyütürler. Bit büyünce derisini yüzüp saklarlar. Kız bitin derisini kendisini istemeye gelenlerin altına sereceğini söyler. Kız, sütannesine sırrını anlatır.

4. Kız sırrını öğrendiği için babasından sütannesini öldürmesini ister. Padişahın bir hizmetkârı kadını alıp çöle gider. Bir köpeği keserek kadının kanlı mendili diye padişaha kadını öldürdüğünü söyler.

5. Kadın çölde kurtlarla karşılaşır. Kurtlar kadını yemek isterler. Kadın, kızın sırrını kurtlar padişahına anlatır.

6. Kurtlar padişahı, padişahın kızını istemek için sarayına gider. Kurdun altına bitin derisini döşerler ve kurt sırrı bildiği için padişahı zor durumda bırakır. Padişah, kızına her şeyi anlatır. Kız da vezirden yardım ister.

7. Vezir, padişahın soyuna ait kara müşkül at, kalpak ve çizme olduğunu, babandan onları alıp kurtla nikâhlanmasını öğütler. Sonra kara müşkül at ile oradan kaçacağını, kaderinde olacağını göreceğini söyler.

8. Kız, babasından eşyaları alıp kurtla birlikte oradan ayrılır. Kız mağarada atın yardımıyla oradan uçup kaçar.

9. Bir memlekette eşini kaybetmiş bir padişah vardır. Kalenderin biri havadan bir kızın ineceğini ve onunla evleneceğini padişaha söyler.

10. Padişah gökten inenin bir erkek olduğunu görür ve onu sarayında misafir eder. Padişah, kara müşkül ata binip kalendere, gelenin erkek olduğunu bildirir. Kız, atının yanına gelir ve ondan padişahın neler konuştuğunu öğrenir ve kara müşkül at ona nasihat eder. Padişah gelen misafirin kız olduğunu anlayamaz.

11. Padişah durumu kalendere anlatır ve kalender kızı yüzmeye davet etmesini söyler. Kız durumu öğrenir ve kara müşkül at ona nasihat eder. Padişahın atıyla kavga ettiği anda padişah atları ayırmaya gider ve kız suda yüzer ve elbiselerini giyinir.

12. Padişah hasta olur. Kız bu duruma çok üzülür. Başındaki kalpağı ve ayağındaki çizmeyi çıkarır. Kız, padişahın elini tutup damarını okşar. Padişah, kızı görüp iyileşir ve Müşkiye Sultan ile evlenir.

13. Padişah başka şehirlerden vergi toplamak maksadıyla, devlet erkânına mühürlerini bırakıp yola çıkar.

14. Padişah seferdeyken, Müşkiye Sultan iki çocuk dünyaya getirir. Birinin adını "Hasan" diğerinin adını "Hüsan" koyarlar. Padişaha çocuklarının olduğunu ve ülkesinin de mutlu olduğunu belirten bir mektup yazıp bir kişiye verirler.

15. Mektupçu bir şehre varır. O şehirde padişahı seven bir kız vardır. Padişaha gönderilen mektubu okur ve durumu anlar. Mektupçu yola çıkar ve padişaha mektubu iletir. Padişah mutlu olur ve mektup yazıp mektupçuya verir.

16. Mektupçu kızın şehrinden geçerken mektubu değiştirirler. Mektupta, sultanın ve iki çocuğunun öldürülmesi gerektiği yazmaktadır. Saray erkânı Müşkiye Sultanı ve iki oğlunu ateşte yakıp öldürmek ister. Kara müşkül at sultanı ve Hüsan ile Hasan'ı alıp göğe yükselir ve onları bir çöle bırakır.

17. Kara müşkül at ölmek üzeredir. At, sultandan kendisini kesmesini ve parçalarını toprağa gömmesini söyler ve ölür. Müşkiye Sultan atın dediklerini yapar ve saraylar, kaleler, pazarlar, bahçeler oluşur.

18. Padişah vergileri toplar ve eşi ile çocuklarının yakıldığını öğrenip üzülür. Padişah tesadüfen Müşkiye Sultan'ın bulunduğu saraya gelir. Çocuklar babasını tanırlar ve annesine söylerler. Padişah ve ailesi hasret giderip orada yaşarlar.

19. Padişah, eşi ve çocuklarıyla birlikte memleketlerine dönmek için yola çıkar. Yolda kervanbaşı, Müşkiye Sultan'ı kaçırır. Padişah iki çocuğunu alıp giderken bir kurt gelip Hasan'ı kaçırır. Hüsan da elinden nehre düşer.

20. Padişah bir şehre gelir; o şehrin padişahı ölür. Devlet kuşu padişahın başına konar. Şehir halkı misafiri padişah yapar.

21. Hasan'ı kurttan bir avcı kurtarır. Hüsan'ı da balığın karnından bir balıkçı kurtarır. Çocuklar aynı memlekettedir ve görüşürler. Annelerini kaçıran kervanbaşı da komşularıdır.

22. Müşkiye Sultan çocuklarını görür. Kervanbaşı çocuklardan şikâyetçi olur ve padişahın huzuruna çıkar. Padişah çocukların babalarını çağırır. Avcı ile balıkçı olanları anlatır.

23. Müşkiye Sultan başından geçenleri padişaha anlatır. Padişah sultanın eşi olduğunu anlar ve çocuklarıyla sarılıp hasret giderir. Kervanbaşını zindana attırır. Avcı ile balıkçıya hediyeler sunar.

24. Padişah hanımına ve çocuklarına kavuşur. Düğün yapıp muradına erer.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Bir memlekette bir padişah vardır.

**Q 114. Hediye vererek mükâfatlandırma.**

Bir kalender saraya gelip bir şey talep eder. Padişah, hizmetkârlarından kalendere hediye vermelerini emreder.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

Kalender, padişahın huzuruna gelir ve gönlünün kırık olduğunu anlar. Padişahtan sırrını anlatmasını ister. Padişah da çocuğunun olmadığını kalendere anlatır.

**N 845. Yardımcı büyücü.**

**M 311.0.3.1. Çocuksuz çiftin doğacak çocuğuyla ilgili kehanet.**

Kalender, bir büyü yapacağını, Allahın padişaha bir kız çocuğu vereceğini; fakat çocuğun sözünü yapmazsa kızın öleceğini söyler.

**T 511.1.1. Elma yiyerek hamile kalma.**

Kalender torbasından bir elma çıkarıp padişaha verir. Padişah elmanın yarısını yer; diğer yarısını ise karısı yer. Padişahın hanımı kısa süre içinde hamile kalır.

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçtikten sonra bir kız çocuğu dünyaya gelir.

**T 596. Çocuğa ad verme.**

Ebeler, bu kızın ismini "Müşkiye" koyarlar.

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

**F 983. Hayvanların olağanüstü büyümesi.**

Sütanne kızın başını yıkarken bit bulur. Biti atmadan kıza gösterir. Kız sütannesinden biti pamuğa sarmasını ister. Biti oradan alıp kafese koyarlar. Biti kafeste beslerler. Bit büyüyüp kafese sığmaz hale gelir. Biti kafesten alıp keserler ve derisini yüzerler.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

**T 131. Evlenme şartları.**

Sütannesi bu bitin derisiyle ne yapacağını sorar. Kız da kendisini istemeye geldiklerinde bu deriyi gelenlerin altına döşeyeceğini, kendisini o kişiye kabul ettireceğini söyler. Kız bunu söyledikten bu sırrı öğrenen sütannesinin oğlu olduğunu hatırlar ve sütannenin oğluna bu sırrı anlatabileceğini fark eder.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Kız, başından geçenleri babasına anlatır. Babasından sütannesini ücra bir yere götürüp kesmesini ister.

**Q 411. Ölüm cezası.**

Padişah hizmetkârlarını yanına çağırır ve sütanneyi çöle götürüp kestikten sonra, kanını bir mendile boyayıp getirmelerini emreder.

**S 144. Çöle terk etme.**

Hizmetkârlar ihtiyar kadını, padişahın dediğini yapmazlar. Kadını orada bırakırlar.

**K 1299. Hile ile aldatma.**

**K 2155.1. Kan sürülerek cinayetin işlenmiş gibi gösterilmesi.**

Küçük bir köpeği kesip kanını mendile boyarlar. Bu mendili padişaha teslim ederler. Padişah kızına mendili verir ve kız da sütannesinin öldüğüne kanaat getirir.

**B 241.2.9.1. Kurtlar padişahı.**

Sütanne gece çölde kalır. Kurtlar kadına saldırıp yemek isterler. Kurtlar padişahı, çölde olmasının sebebini sorar.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

Sütanne başına gelenleri anlatır. Kızı istemeye gelenlerin altına bir döşek sereceklerini ve kız istemeyle ilgili kızdan duyduğu sırları kurtlar padişahına anlatır.

**Q 68.2. Doğruluğun mükafatlandırılması.**

Kurtlar padişahı, kurtlardan kadını alıp mağaraya götürmesini ve her gün kadını koyun etiyle beslemelerini emreder.

**P 110. Padişahın Vezirleri.**

Kurtlar padişahı, padişahın sarayına gelir. Padişahın veziri, kurtların kız istemeye geldiğini öğrenir ve bunu padişaha söyler. Padişah da durumu kızına anlatır.

**J 152. Bilge Kişilerden öğrenilen akıl.**

Padişahın kızı bilge vezirden kendisine akıl vermesini ister. Vezir soyuna ait bir kara müşkül at, kara müşkül kalpak ve kara müşkül çizme olduğunu, padişah bu eşyaları verirse kurtla nikâhının olacağını söyler. Bu soyuna ait üç şeyle bu zor durumdan kurtulabileceğini, kaderinde olanı görebileceğini söyler.

**T 111. Doğaüstü veya ölü bir varlıkla evlenme.**

Kız babasından kara müşkül at, çizme ve kalpağı alır. Padişah kızını kurda nikâhlar.

**P 600. Gelenekler.**

Kurtlar padişahı kızı alıp mağarasına varır. Kıza attan inmesini söyler. Kız da geleneklerinde önce damadın inip gelini eliyle indirdiğini, sonra mağarayı temizleyip dışarı çıktıktan sonra gelinin indiğini anlatır.

**B 41.2. Uçan at.**

**B 184.1.6. Sihirli at, atla uçma.**

Kurt attan inip mağaranın içindeki kuru kafayı dışarı atar. Bunu gören kız, "Bunun gibi pis yer ilk defa görüyorum. Temizleyin burayı." diyerek ata kamçı vurur ve at havaya yükselir. Bu durumu gören kurtlar ulamaya başlar. Kurtlar padişahı, mağaradan dışarı bir ayak kemiği atar. Bunu gören kız, "Bunun gibi pis yerleri temizleyin." diyerek ata kamçı vurur ve at daha da yükselir. Kurtlar yine ulumaya başlar. Kurtlar padişahı, dışarı çıkar. Kız tekrar ata kamçı vurur ve at havaya yükselip uçuverir.

**P 10. Padişah.**

Bir memlekette eşini kaybetmiş bir padişah vardır.

**J 151. Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi.**

Padişahın sarayına bir kalender gelir ve: "Padişahım, yarın akşam havadan bir kadın inecek, onunla evleneceksin." der.

**N 400. Şanslı tesadüfler.**

Padişah ümitle beklerken o esnada gökten at üstünde bir delikanlı iner.

**H 20. Benzeterek tanıma.**

Padişah atın üstünde duranın bir kız değil ir delikanlı olduğunu fark eder.

**F 575.2. Yakışıklı adam.**

Padişah, kara müşkül atı ahıra bağlayıp, yakışıklı delikanlıyı sarayına davet eder.

**P 320. Misafirperverlik.**

Padişah, hizmetkârların hazırladığı yemekleri sunar. Şarap içip keyif ve sefa içinde otururlar.

**J 1140. Gerçeği keşfetmede zekilik.**

Padişah, kızdan atını ister. Padişah kara müşkül ata binerek bu durumun sebebini öğrenmek için kalenderhaneye gider. Padişah gökten inen kişinin erkek olduğunu fakat o geldiğinden beri kalbinde bir aşkın uyandığını kalendere söyler. Kalender de misafirle aynı yerde yatması gerektiğini, biraz akıllı olursa gerçeği fark edebileceğini söyler.

**B 211.1.3. Konuşan at.**

Kız, atının yanına gelir ve padişahın nereye gittiğini, hangi konuşmaların olduğunu ata sorar. At olup bitenleri anlatır.

**B 160. Akıl veren hayvanlar.**

**B 164.(T) Akıl veren at.**

**B 560. Hayvanların insanlara nasihat etmesi.**

At, padişahın akşam kendisiyle birlikte olmak isteyeceğini, yemek yedikten sonra kemiği çiğneyip elinde tutmasını nasihat eder.

**J 151. Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi.**

Padişah, kızla aynı odada yatar ve gerçeği göremez. Durumu kalendere anlatır. Kalender de padişaha, misafiri yüzmeye davet etmesini öğütler.

**B 401. Yardımcı at.**

**B 216. Hayvanların dilleri hakkında bilgi: Şahıslar hayvanların konuşmasını anlar.**

Kız, padişahtan yüzmeye gideceklerini öğrenir. Kara müşkül atın yanına gelerek yardım ister. At da şöyle der: "Padişah atını bağladığı zaman beni sıkı bağlama. Padişahın önce yüzmesini iste, sonra da sen soyunurken ben padişahın atıyla çatışacağım. O zaman padişah bizi ayırmaya gelecek; sen de yüzeceksin.".

**T 135. Düğün merasimi.**

Padişah, kızı kendisine nikâhlayıp, bir ay düğün yapıp Müşkiye Sultan ile yaşamaya başlar.

**J 34.3 Gurbete çıkma.**

Padişah, pek çok şehirden vergi almaz. Şehirlerden vergi toplayıp almak üzere uzak sefere çıkar.

**P 110. Padişahın Vezirleri.**

Padişah erkânını yanına alır ve güvendiği bir vezirine mühürleri teslim eder.

**T 512.6. Hamile kalma.**

Padişah gittiği zaman kız hamiledir.

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika sonra iki oğlan çocuğu dünyaya gelir.

**T 596. Çocuğa ad verme.**

Çocuklara, "Hasan" ve "Hüsan" ismi verilir.

**N 820. Yardımcı insanlar.**

Padişahın veziri, her şeyin yolunda olduğunu belirten bir mektup yazıp mektupçuya verir.

**K 2221. Hain rakip sevgili.**

Mektupçu bir şehre varır. O şehirde şehir müdürünün kızı vardır. Padişah o kıza evleneceğine dair söz vermiştir. Kız, mektupçuyla konuşur, ondan döneceği zaman buraya uğramasını ister.

**J 150. Diğer bilgi elde etme yolları.**

Padişah, mektupçudan mektubu alır. Mektubu okuyan padişah, çok memnun olur. İki gün sonra mektupçuya bir mektup yazıp onu eşine ulaştırmasını ister.

**K 2117. Mektup değiştirilerek iftiraya uğrayan kadın.**

Mektupçu o şehre varır. Mektubu okuyup anlamını öğrenen kadın mektubu değiştirerek mektupçunun kalpağına yerleştirir. Mektupta: "Ey yerime gelen padişah! Hemen o iki çocuğumu ve hanımımı ateşte yakıp nehre atın!" yazılıdır.

**K 2110.1. İftira edilen kadın.**

Vezirler padişahın emri deyip Müşkiye Sultan'ı ve iki oğlunu ocağa bırakıp odunları ateşlerler.

**B 522. Hayvanların kahramanı öldürülmekten kurtarması.**

**B 550. Hayvanların insanları taşıması.**

**B 401. Yardımcı at.**

Ateş yandığı zaman, gökten siyah müşkül at gelip Müşkiye Sultan ile çocukları kurtarıp göğe çıkarır.

**B 560. Hayvanların insanlara nasihat etmesi.**

**F 980. Hayvanlarla ilgili olağanüstü hadiseler.**

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Kara müşkül at, öldükten sonra iki gözü gömülürse iki çeşme çıkacağını; iki kulağı gömülürse iki kapı olacağını; derisi tasma edilip dolaştırılırsa bir kale oluşacağını; kuyruk kılları ekilirse çeşitli ağaçların çıkacağını; kafası gömülürse türkü kumaşlar çıkacağını Müşkiye Sultan'a anlatır.

**B 330. Yardımcı hayvanın ölümü.**

Kara müşkül at, Müşkiye Sultan'a nasihat ederek ve razı olduğunu ifade ederek can verir.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

Müşkiye Sultan, atın dediklerini yapar. Yüksek süslü saraylar, pazarlar, ağaçlar, temiz pınarlar oluşur. Etrafında elma ve nar ağaçları vardır. Ağaçların etrafında kuşlar öter.

**P 160. Dilenciler.**

Padişah ülkesine dönünce Müşkiye sultan ile çocuklarını göremez. Saraydan çıkıp gider. Uzak yollar gidip çölleri aşar dilenci gibi yürüyüp bir demir kaleye varır.

**N 731. Baba ile oğlun beklenmedik karşılaşması.**

**N 710. Erkek ve kadın kahramanın tesadüfî karşılaşmaları.**

Çocuklar kapıyı çalan dilenciyi kaleye alırlar ve annelerine babalarına benzeyen bir adamın geldiğini söylerler. Kadın gelen kişinin eşi olduğunu anlar ve birbirleriyle özlem giderip yaşamaya devam ederler.

**F 574.1. Göz kamaştırıcı güzellik.**

Padişah, eşini ve çocuklarını alarak memleketine döner. Bir nehrin kenarına gelirler. Akşam olup orada yatarlar. Gökte ay Müşkiye Sultan'ın aksi gibi görünüp sanki birbirleriyle yarışır gibidir.

**P 431. Tüccar (Kervancı).**

Kervancıbaşı bu durumu görünce aklı Müşkiye Sultan'da kalır.

**R 10.1. Padişahın eşinin kaçırılması.**

Kervandakiler Müşkiye Sultan'ı bir sandığa koyup kaçırırlar.

**R 10.3. Çocukların kaçırılması.**

**R 13.1.5. Kurdun insanı kaçırması.**

Padişah sabah kalkınca eşini bulamaz. Ağlaya ağlaya yola devam eder ve bir nehre gelir. Padişah nehirden Hüsan'ı karşıya geçirirken bu arada bir kurt gelip Hasan'ı kaçırır. Padişah Hasan'a koşarken Hüsan da nehre kapılıp gider.

**N 300. Şanssız hadiseler.**

Padişah bir memlekete gelir. Bu memleketin padişahı ölür.

**P 11. Padişahların seçimi.**

**H 171.2. Kuşun padişah seçimini göstermesi.**

Devlet kuşu uçurulurken, kuş gelip padişahın başına konar.

**R 41.3. Zindana hapsetme.**

O şehrin insanları dışarıdan gelen birini padişah yapmak istemezler ve padişahı götürüp hapsederler.

**N 203. Şanslı insan.**

Devlet kuşunu ikinci kez uçurduklarında bu sefer padişah hapse atıldığı binanın üstüne konar.

**P 11.1.1. Padişahın çoğunluk tarafından seçilmesi.**

Şehir halkı, misafiri padişah yapar.

**P 414. Avcı.**

Bir avcı Hasan'ı kurdun ağzından kurtarır. Hasan avcının evinde büyür.

**F 911.3. Hayvanların insanı yutması.**

Hüsan nehre düşünce bir balık onu yutar. Bir balıkçı Hüsan'ı balığın karnından çıkararak besler.

**P 600. Gelenekler.**

O şehirde bir bayram olur ve herkes o bayramda toplanır.

**K 2249.4. Hain bezirgân.**

Müşkiye Sultan'ı kaçıran kervanbaşı da çocukların komşusudur. Bezirgân, Müşkiye Sultan ile evlenmek ister.

**T 131. Evlenme şartları.**

Müşkiye Sultan, bezirgâna altı ay kendisini kocasından ve çocuklarından ayırdığını, evlenme konusundaki cevabını altı ay sonra vereceğini söyler.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Çocuklar yürüyüp dolaşırken Müşkiye Sultan sandık içinden çocuklarını görür ve onlarla konuşur.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Müşkiye sultan bir memesini Hasan'a, bir memesini Hüsan'a verip onları kucaklar. Bunu gören kervanbaşı çocukların ellerini bağlayıp döve döve padişahın huzuruna götürür.

**K 2110. İftira.**

Kervanbaşı, bu çocukların eşine tecavüz ettiğini padişaha anlatır.

**J 150.** **Diğer bilgi elde etme yolları.**

Padişah çocuklara soru sorar. Padişah memurlarına, kervanbaşının sandığının, çocuklarının babalarının sarayına getirilmesini emreder.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Padişah onlarla konuşup olup bitenleri anlar. Padişah kendi eşi ve çocuklarını tanır ve onlarla kucaklaşıp hasret giderir.

**R 41.3.** **Zindana hapsetme.**

**Q 260.** **Hilenin cezalandırılması.**

**Q 297.** **İftira etmenin cezalandırılması.**

Padişah, kervanbaşını zindana attırır.

**Q 114.** **Hediye vererek mükâfatlandırma.**

Çocukları büyütün avcı ve balıkçıya türlü hediyeler verilir.

**T 135.** **Düğün merasimi.**

Padişah hanımıyla ve çocuklarıyla buluşup tekrar düğün yapar.

## 22. LEYLEK, TİLKİ VE KURT

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh 60+64.

**Tema:** 1.Leylek ve tilkinin birbirlerini hile ile aldatması. 2. Kurdun hilesiyle kuyruğunu kaybeden tilkinin kırk tilkiyi kandırarak aldatması.

**Motif Sırası:**

1. Leylek tilkiyi ziyafete çağırır. Sulu bir yemeği testiye koyar ve tilkinin ağzı yemeğe yetişmez. Tilki karnım tok diyerek yemeği yiyemez. Leylek ise karnını doyurur.

2. Tilki leyleği yemeğe çağırır. Yassı tahtanın üzerine yufka serer ve leylek karnının tok olduğunu bahane edip yufkayı yiyemez. Tilki karnını güzelce doyurur ve leyleği oyuna davet eder.

3. Leylek tilkinin yanına gelir ve tilki onu üstüne alır. Tilki ormanda koşturur ve leyleğin kanatlarında tüy kalmaz. Leylek kırk gün beslenir, uçacak duruma gelince tilkiyi oyuna davet eder.

4. Leylek tilkiyi üstüne çıkarıp göğe yükselir. Havada ters dönünce, aşağıda bulunan çoban gökten bir şeyin düştüğünü görüp kaçar. Tilki, çobanın abasının üzerine düşer.

5. Yoldan geçen bir kurt, abayı kimin diktiğini sorar. Tilki de terzi olduğunu kurda söyler. Kurt, kendisine de bir aba dikmesini ister. Tilki de otuz beş koyunun derisinden kurda aba olacağını anlatır. Tilki koyunlarının yağını yer ve yatar.

6. Kurt tilkiye abasını sorar; tilki makas alma bahanesiyle oradan kaçar. Kurt yüksek bir tepeden tilkiyi görür ve onu kovalamaya başlar. Tilki bir ağacın kovuğuna girip saklanır.

7. Kurt ağacın kovuğunun önüne testi koyar ve geceleri kurt gibi uğultu sesi çıkar. Tilki karnı acıkır ve kovuktan çıkınca kurdun kendini aldattığını fak eder. Testiyi kuyruğuna bağlar ve nehirde testiyi boğmak ister. Tilki testiyle suya batar ve tilki, kuyruğunu keserek sudan kurtulur.

8. Tilki, kuyruksuz olarak gezerken kırk tilki, "Kuyruksuz tilki!" diyerek onu maskara eder. Tilki, kırk tilkiyi üzüm yemek üzere bağa getirir. Kuyruksuz tilki, kırk tilkinin kuyruklarını dala bağlayarak üzüm yemeleri gerektiğini söyler.

9. Kırk tilki üzüm yerken bağ sahibi gelir ve onları sopayla döver. Kısa kuyruklu tilki oradan kaçar. Kırk tilki, kuyruklarını koparak oradan kaçar ve kuyruksuz tilkiyle dalga geçemez hale gelirler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 320. Misafirperverlik.**

Leylek tilkiyi ziyafete çağırır.

**B 211.3. Konuşan kuş.**

Leylek sulu bir yemek yapıp testiye koyar: "Hadi tilki bey yemeğe buyurun!" der. Leylek karnını doyurur; fakat tilki aç kalır.

**B 211.2.5. Konuşan tilki.**

Tilki yassı tahtanın üstüne yufka koyar ve: "Buyurun leylek bey, yemekten alın." der. Tilki yemeği yer; fakat leylek aç kalır.

**K 499. Aldatma.**

**K 1700. Blöf vasıtası ile aldatma.**

**B 800. Çeşitli hayvan motfileri.**

Tilki leyleğin yarın gelmesini ister. Tilki, beraber oyun oynayacaklarını söyler. Leylek, tilkinin üzerine çıkıp oturur. Tilki ormanda koşturduğu için leyleğin kanatları dökülür, kıp kızıl et haline gelir.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

Leylek nehir kenarında kurbağa yiyerek kırk gün beslenir. Kırk gün içinde leyleğin kanatları uçacak duruma gelir.

**K 1299. Hile ile aldatma.**

Leylek tilkiyi oyuna davet eder. Tilki leyleğin üzerine çıkar ve göğe doğru yükselirler. Gökten iyice yükselinde leylek, kanadının yorulduğunu, tilkiden diğer kanadına geçmesini ister. Tilki diğer kanadına geçtiği sırada leylek ters döner ve tilki yere düşer.

**P 412. Çoban.**

Çoban abasını çıkarıp yerde oturuyorken gökten bir şeyin düştüğünü fark eder. Çoban, Allahın gazabı diyerek oradan kaçar.

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Tilki gökten çobanın abasının üzerine düşer. Abayı bir taşın yanına taşır ve orada yaşar.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Tilki abanın üzerinde otururken oradan geçen kurt tilkiye soru sorar.

**B 211.2.4. Konuşan kurt.**

Kurt, tilkiye abayı kimin diktiğini sorar. Tilki, “Kendim diktim.” deyince, kurt kendisine de bir aba dikmesini ister.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

Tilki kurttan otuz beş koyunun derisine ihtiyacı olduğunu söyler. Kurt, otuz beş koyunun derisini ayırıp tilkiye verir. Tilki, derileri toplayıp üzerine oturur ve etlerini yağını yer. Kurt bir ay sonra gelip abanın durumunu sorar.

**K 700.** **Aldatma vasıtasıyla kaçma.**

Tilki komşudan makas alacağını, kurttan orada kendisini beklemesini ister. Kurt akşama kadar bekler; fakat tilki gelmez. Kurt tilkinin kendisini aldattığını fark edip tilkinin yuvasına gider.

**K 1299.** **Hile ile aldatma.**

**R 311.** **Ağaca sığınma.**

Kurt yüksek bir tepeye çıkar ve tilkinin yürüdüğünü görür. Kurt tilkiyi kovalar; tilki ağacın kovuğuna girer. Kurt tilkinin oradan çıkmasını bekler ve aç kalır. Kurt bir çiftçinin testisini oraya getirir. Rüzgâr esince testi kurt sesi gibi uğultu çıkarır. Tilki çıkan sesin kurt uğultusu olduğunu düşünür.

**U 110.** **Aldatmanın ortaya çıkması.**

Tilkinin karnı acıkır ve ağaç kovuğundan çıkar. Kurdun orada olmadığını görüp kendisini aldattığını fark eder.

**Q 428.** **Suda boğarak cezalandırma.**

Tilki, testinin kendisini aldattığını anlayınca onu nehirde boğmak için kuyruğuna bağlayıp testiyi nehre atar. Tilki, kuyruğunu kesip canını zor kurtarır.

**Z 71.12.** **Formülistik sayı:40.**

Tilkiler kısa kuyruklu tilkiyi görünce maskara edip alay ederler. Kısa kuyruklu tilki, kırk tilkiyi üzüm yemeye götürür.

**J 130.** **Hayvanlardan öğrenilen akıl.**

Kısa kuyruklu tilki, kırk tilkiye üzümlerin kaçmaması için kuyruklarını asmalara bağlamalarını tavsiye eder. Bu şekilde asmaların kaçamayacağını söyler.

**Q 458.** **Döverek cezalandırma.**

Kırk tilki, kuyruklarını asmaya bağlar. Bahçıvan elinde sopayla gelir. Kısa kuyruklu tilki oradan kaçar. Kırk tilki ise dayak azabından kuyruklarını keserek kurtulur.

## 23. KURT İLE TİLKİ

**Tip Numaraları:** TTV 1, AaTh 41.

**Tema:** Tilkinin kurnazlığı sayesinde kurda yem olmaktan kurtulması.

**Motif Sırası:**

1. Kurt ile tilki çok iyi dost olur. Kurt, tilkiden karnını doyurmasını ister.

2. Tilki kurdu düğüne götürür ve takla atıp bıldırcına dönüşür. Oradaki kadınların ilgisini çeker ve onları başka bir yere çeker. Kurt ise kadınların sofrasındaki yemeklerle karnını doyurur.

3. Kurt tilkiden üzüm ister. Tilki onu bir üzüm bağına götürür. Tilki karnını doyurur ve iki üzüm tanesini burnuna koyar. Üzümlerin burnundan geldiğini söyler. Kurt bunu görüp çok üzüm yerken tilki "Hırsız var!" diye bağırır. Bahçıvan, kurdu görüp bir güzel döver.

4. Tilki taşın yanında yatan koyunun yağını görür. Kurnaz tilki onu yemez kurda yedirmek ister. Kurt, yağı yerken tuzağa yakalanır. Tilki gelip yağı yer ve kaçar. Avcı gelip baktığında tilki yerine kurdun olduğunu görünce kurdu bir güzel döver ve kurdu bırakır.

5. Kurt açtır ve yolda kuzuya rastlar. Onu yemek ister, kuzu ondan tuz getirmesini ister ve kuzu kaçar.

6. Kurt yolda bir horoza rastlar ve onu yemek ister. Horoz zira-piyaz getirmek için izin alır ve kurttan kaçar.

7. Kurt yolda katır görür. Katıra onu yiyeceğini söyler. Katır da ata vasiyetinin olduğunu, onun üstüne yüz defa binerse kendisini yiyebileceğini söyler. Kurt beşinci binişinde katır onu teper ve kaçar.

8. Kurt yoluna devam eder ve atla karşılaşır. Kurt atı yemek ister. At sağ arka ayağında babasının yazdığı bir mektup olduğunu, onu okursa kendisini yiyebileceğini söyler. At kurda tekme atar ve kurdun dişleri dökülür.

9. Tilki dostu olan kurdu uzaktan görür ve halini sorar. Kurt da ona başından geçenleri anlatır. Tilki de ona nasihat eder.

10. İki avcı kurdu kovalar; kurt bir çiftçiye rastlar ve ondan kendisini avcıların elinden kurtarmasını ister. Çiftçi kurdu kurtarır; fakat kurt çiftçiyi yemek ister.

11. Tilki gelir ve olup bitenleri dinler. Tilki kurda bu çuvala sığmasının mümkün olmadığını, ona göstermesini ister. Kurt, çuvala girer. Çiftçi ile tilki kurdu sopa vurarak öldürürler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 310. Dostluk.**

Kurt ile tilki çok iyi dosttur.

**B 211.2.4. Konuşan kurt.**

Kurdun canı çok sıkılır ve tilkinin yanına gelir: "Beni bir yere götür, karnımı doyur." der.

**T 135. Düğün merasimi.**

Tilki kurdu düğüne götürür.

**Z 71.5. Formülistik sayı:7.**

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Yolda yedi kadına rastlarlar.

**D 561.2. Takla atarak dönüşüm.**

**D 410. Hayvanın başka bir hayvana dönüşmesi.**

Tilki takla atarak bıldırcın şekline girer.

**K 1299. Hile ile aldatma.**

**B 450. Yardımcı kuşlar.**

Bıldırcın kadınların karşısına çıkar. Kadınlar bıldırcını kovalamak için sofralarını yere bırakıp bıldırcının arkasından giderler. Kurt ise sofralardaki yemekleri yiyerek ziyafet çeker.

**B 160. Akıl veren hayvanlar.**

Üzüm bahçesinde tilki üzüm yer ve iki üzümü burnuna koyarak üzümlerin burnundan geldiğini çok doyduğunu söyler. Kurt ise

kendisinin burnundan üzüm çıkmamasının sebebini sorar. Tilki de biraz daha yedikten sonra burnundan üzüm çıkacağını kurda söyler.

**B 211.2.5. Konuşan tilki.**

Tilki duvarın üzerine çıkar ve: "Üzümü hırsız çalıyor!" diyerek bağırır.

**B 216. Hayvanların dilleri hakkında bilgi: Şahıslar hayvanların konuşmasını anlar.**

Bahçıvan tilkinin sesini duyar

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Bahçıvan, kurdu döver. Kurdun yediği üzümler burnundan çıkar.

**K 1299. Hile ile aldatma.**

Tilki büyük bir taşın üzerinde koyun yağı görür. Bunu yemek istemez kurda gösterir. Kurt karnı aç olduğu için yağı dişler ve tuzak kurdun yüzüne gelir. Bunu gören tilki yağı yemeye başlar.

**U 110. Aldatmanın ortaya çıkması.**

Avcı uzaktan bunu görünceye kadar, tilki kaçar. Avcı tuzağa yakalanın kurt olduğunu görür.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Avcı, kurdu dövüp öyle bırakır.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Kurt, aç bir halde giderken yolda bir kuzuya rastlar.

**B 211.1. Konuşan evcil hayvanlar.**

Kurt, kuzuyu yemek ister. Kuzu, etinin sert olduğunu kerim babasının tuzundan getirmesini söyler.

**K 700. Aldatma vasıtasıyla kaçma.**

Kurt tuz bakmaya gider. Bu arada kuzu kaçıverir.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Kurt, yolda giderken bir horoz görür.

**B 211.3.2. Konuşan horoz.**

Kurt, horozu yemek ister. Horoz: "Sen bıçak bul, ben zira-piyaz getireyim." der.

**K 700. Aldatma vasıtasıyla kaçma.**

Kurt bıçak bulmaya giderken horoz kaçar.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Kurt çaresizce yola devam ederken bir katırla karşılaşır.

**B 211.1.3.2. Konuşan katır.**

**B 560. Hayvanların insanlara nasihat etmesi.**

**J 154.0.1. Babanın nasihati.**

Kurt, katırı yemek ister. Katır ise: "Eğer beni yemek istiyorsan yüz defa bineceksin. Sonra yemene tazıyım. Babamın vasiyeti böyleydi." der.

**K 700. Aldatma vasıtasıyla kaçma.**

Kurt, ata beşinci binişinde, katır onu iki ayağıyla teper ve kaçıp gider.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Kurt yola devam eder. Bir yerde atın otladığını görür.

**B 211.1.3. Konuşan at.**

Kurt, atı yemek ister. At ise: "Babamın sağ arka ayağıma yazdığı mektubu okuyup sonra ye." der.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Kurt atın arkasına geçer, at ayağını kaldırır. Kurt yakına geldiğinde, at onu teper ve kurdun dişleri dökülür.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Tilki uzaktan kurdu görür. Kurdun ağzı burnu kan içerisindedir. Tilki durumunu sorar. Kurt da başından geçen olayları anlatır.

**B 160. Akıl veren hayvanlar.**

Tilki bu durumu şöyle yorumlar: "Kuzuyu görürsen hemen ye; sana ne kerim babanın tuzundan. Horoz gördüğünde boynunu kes; sana ne gerek

baharat. Katır gördüğünde dövüp boynunu kemir; sana ne katıra binmek. At gördüğünde yiyip üzerine yat; sana mektup okumak ne gerek."

**P 414. Avcı.**

Kurt nasihat aldıktan sonra oradan ayrılır. İki avcı kurdu görüp kovalamaya başlar.

**P 411. Çiftçilik.**

Kurt avcılardan kaçarken yolda bir adam görür. Kurt "Beni avcılardan kurtarın." diye yalvarır.

**B 216. Hayvanların dilleri hakkında bilgi: Şahıslar hayvanların konuşmasını anlar.**

Çiftçi, "Tamam" der.

**N 820. Yardımcı insanlar.**

Adam, kurdu bir çuvala kapatır. Avcılar adamına yanına gelip kurdun oradan geçip geçmediğini sorar. Adam ise kurdun oradan geçtiğini söyler.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Kurt, çiftçiyi yemek ister. Çiftçi, kurda öldürmemesi için yalvarır. Kurt ile adam tartışırken tilki gelir. Çiftçi, tilkiye olup bitenleri anlatır.

**K 500. Aldatarak tehlike veya ölümden kurtulma.**

**J 130. Hayvanlardan öğrenilen akıl.**

Tilki, kurda çuvala nasıl sığdığını, kendi sığsa bile kuyruğunun sığamayacağını söyler. Tilki kurttan çuvala girmesini söyler. Tilki, çiftçiye çuvalı kapatmasını emreder.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Çiftçi ile tilki sopayla kurdu döve döve öldürür.

## 24. HİLEKÂR BILDIRCIN

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh 56A.

**Tema:** Bıldırcının hilesiyle karga ve bıldırcının kurnaz tilkiden kurtulması.

**Motif Sırası:**

1. Bir karga meyve ağacının üzerine yuva kurar ve beş tane yavrusu vardır. Tilki bu yavruları duyup onların peşine düşer.

2. Tilki, kargadan bir yavrusunu ister. Eğer vermezse ağacı kökünden koparacağını ve onları öldüreceğini söyler. Karga çaresiz kalır ve bir yavrusunu tilkiye verir.

3. Tilki karnı acıkır ve tekrar kargadan yavrusunu ister. Karga ikinci yavrusunu da kurban eder. Tilki karganın dört yavrusunu da yer ve yola çıkar. Karganın bir tane yavrusu kalır.

4. Bilge bir bıldırcın karganın durumunu görür ve ona akıl verir. Tilki gelirse onunla baş edebileceğini öğütler.

5. Tilki karganın yavrusunu ister; fakat karga buna karşı çıkar. Karga, bıldırcının kendisine akıl verdiğini söyler. Tilki de bıldırcının yerini sorar.

5. Tilki bıldırcını yakalar ve yemek ister. Bıldırcının çok az bir etinin olduğunu, ama onu yememesi halinde tilkiye yardım edeceğini söyler. Tilki bu teklifi kabul eder.

6. Bıldırcın yol kenarında kadınların ilgisini çeker ve onları tepeye götürür. Tilki de kadınların sofrasındaki etleri yer ve karnını doyurur.

7. Tilki karnı doyduktan sonra bıldırcından takla atıp onu güldürmesini ister. Bıldırcın ona bir oyun hazırlar ve tilki gülmekten kırılır.

8. Tilki, bıldırcını aramaya çıkar. Karnını doyurmasını yoksa onu yiyeceğini söyler. Bıldırcın, tilkinin tehlikeli bir düşman olduğunu görür.

9. Bıldırcın, tilkiyi çobanların tuzağına götürür. Tilki azap çekerek orada ölür. Bıldırcın da karga da kurnaz düşmandan kurtulur.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**K 999. Tehlikeli aldatma.**

**K 100. Aldatıcı anlaşmalar.**

Karganın yavrularının uçmaya başladığı günlerde aç bir tilki bundan haberdar olur. Tilki kargaya yavrularından birini çıkarmazsa ağacını

kökünden koparacağını, kızıl kanını içeceğini, içlerinden birini vermezse hepsini öldüreceğini söyler.

**M 201. Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Zavallı karga, korkusundan yavrularından birini dışarı çıkarır. Tilki o yavruyu alıp yola gider.

**K 1700. Blöf vasıtası ile aldatma.**

Tilki dört günde karganın dört yavrusunu yer.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Bir yavrusu kalan karga ağlarken, bu sırada yanına bir bıldırcın uçup gelir.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Bıldırcın karganın durumunu görünce halini sorar. Karga da olup bitenleri anlatır.

**B 211.3. Konuşan kuş. (Bıldırcın)**

Bıldırcın, karganın korkaklığına acıyıp ona nasihat eder.

**J 130. Hayvanlardan öğrenilen akıl.**

**B 122.1. Nasihat eden kuş.**

Bıldırcın, tilki bir daha gelip kendisini tehdit ederse, "yıkarsan yık, içersen iç" demesini ve ona karşı çıkmasını tavsiye eder.

**B 211.2.5. Konuşan tilki.**

Tilki, karganın yanına gelir. Tilki sözleriyle kargayı korkutmak ister; fakat karga korkmadığını söyler. Tilki bu sözleri ona kimin öğrettiğini sorar.

**B 211.3.9. Konuşan karga.**

Karga bu sözleri bıldırcının öğrettiğini söyler. Karga bıldırcının gittiği yeri tilkiye gösterir.

**B 160. Akıl veren hayvanlar.**

Tilki bıldırcını yakalar ve yemek ister. Bıldırcın ise bir parmak eti olduğunu, karnını doyurması için tilkiye yardımcı olabileceğini söyler.

**B 120. Akıllı hayvanlar.**

**B 450. Yardımcı kuşlar.**

Bıldırcın yolun kenarına çıkacağını, tilkiden buğdayların arasında gizlenmesini ister. Yolun kenarından kadınların geçtiği sırada tüylerini diken diken yapıp uçma numarası yapıp koştuğu sırada kadınların sofralarını bırakıp peşinden geleceklerini söyler. Tilkiden bu esnada kadınların sofralarındaki yemekleri alıp kaçmasını nasihat eder.

**T 135. Düğün merasimi.**

**K 1299. Hile ile aldatma.**

Kadınlar düğün törenine giderken bıldırcın karşılarına çıkar ve bıldırcın önce sendeleyerek yürür, sonra kadınların ilgisini çekerek onları tepenin arkasına doğru götürür. "Pırr" diye uçup gözden kaybolur. Tilki ise kadınların bıraktığı sofradaki ekmeklerin içini açıp etleri alır.

**B 800. Çeşitli hayvan motifleri.**

Karnı doyan tilki, bıldırcından kendisine taklalar atıp ilginç oyunlarını göstermesini ister.

**K 500. Aldatarak tehlike veya ölümden kurtulma.**

Tilki bıldırcından tekrar kendisini doyurmasını ister. Bıldırcın tilkinin tehlikeli bir düşman olduğunu düşünüp, köy yolunda bir et parçası var diyerek tilkiyi çobanın tuzağına götürür.

**B 275. Hayvanların cezalandırılması.**

Tilki ete doğru hamle yapar ve tuzağa düşüp azap çekerek ölür.

**R 122. Çeşitli kurtulmalar.**

Bıldırcın da karga da kurnaz düşmandan kurtulur.

## 25. AKIL VE ZENGİNLİK

**Tip Numaraları:** TTV 127, AaTh 460.

**Tema:** Aklın zenginlikten daha değerli olması.

**Motif Sırası:**

1. Kokan şehrine yakın Karimdevane köyünde tembel bir adam vardır ve bu adam Allahtan zenginlik ister. Gaipten bir ses duyar; o ses Kunçikar tarafındaki Süleyman dağına geldiği takdirde zengin olacağını söyler.

2. Tembel adam yola çıkar ve yolda ölmek üzere olan bir kurtla karşılaşır. Adam, kurdun hayatını kurtarır. Adam, Allahtan zenginli istediğini onun kendisini Süleyman Dağı'na çağırdığını söyler. Kurt da Allah'ı görürse akıbetinin ne olacağını sormasını ister. Adam ona söz verir ve yola devam eder.

3. Tembel adam, yolda bir adamla karşılar. Tembel adam, Allahtan zenginli istediğini onun kendisini Süleyman Dağı'na çağırdığını söyler. Adam onu misafir eder ve ona denizden geçmesi konusunda bir şartla yardım edeceğini; babasından kalan üzüm bahçesinden meyve alamadığını, ne yapması gerektiğini Allaha sormasını ister. Tembel adam söz verir. Adam, tembeli kayığıyla denizden karşıya geçirir.

4. Tembel adam Oş şehrine gelir. Şehirde tembel adamı misafir ederler. Tembel adam, Allahtan zenginli istediğini onun kendisini Süleyman Dağı'na çağırdığını söyler. Köylülere ona binmesi için bir binek ve yiyecek vereceklerini; fakat köylerinde uzakta olan virane köşkün ateşinin sırrını Allaha sormasını isterler. Tembel adam buna razı olup binekle yola koyulur.

5. Tembel adam Süleyman Dağı'na gelir ve seslenir. İçeriden sakalı uzun, nurlu bir yaşlı adam çıkar. Tembel adam, Allahın dergâhının nerede olduğunu sorar. Yaşlı adam Allahın meşgul olduğunu kendisinin yardım olacağını iletir.

6. Tembel adam, Allahtan zenginlik istediğini, onun kendisini Süleyman Dağı'na çağırdığını söyler. Yaşlı adam, akıl mı zenginlik mi istediğini sorar. Tembel adam zenginlik istediğini yineler. Yaşlı adam, zenginliği yattığı yerde bulacağını öğütler.

7. Tembel adam yoldaki arkadaşların sözlerin hatırlar ve o soruları sorar. Yaşlı adam, soruların cevaplarını verir ve onu yolcu eder.

8. Tembel adam viranesi olan köye gelir ve yaşlı adamın söylediklerini anlatır. Köy halkı viranedeki altınları sandığa yükleyip şehre getirirler.

9. Tembel adam derya boyuna gelir. Oradaki yiğide yaşlı adamın sözlerini anlatır. Bahçesinin altındaki altınları çıkarırsa üzümlerinin meyve vereceğini söyler. Yiğit ona altın verir; fakat adam kabul etmez.

10. Tembel adam, kurdun yanına gelir. Yaşlı adamın sözlerini hatırlatır. Bundan sonra kendisine güç verilmeyeceğine payına düşenle yetinmesi gerektiğini söyler. Kurt da adamı boğazlar ve öldürür.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 431. Tüccar.**

Kokan yurdunda Karimdevane köyü vardır. Bu köyün tüccarları meşhurdur.

**W 111. Tembellik.**

Karimdevane köyünde tembel bir adam vardır.

**L 114.1. Tembel kahraman.**

Bu adam, çok tembeldir. Yattığı yerden haftalarca kalkmaz, köylülerin önüne getirdiği yemeği yemez, üşenir, birisinin yedirmesini bekler. Yüzünü yalayan köpekleri kovmaya üşenir.

**J 150. Diğer yollarla öğrenilen bilgi.**

Gaipten bir ses gelir. O ses, eğer Kunçikar tarafında Süleyman Dağı tarafına giderse, orada zenginliğin kendisini beklediğini söyler.

**J 34.3. Gurbete çıkma.**

Tembel adam, bu sözlerin gerçek olup olmadığını bulmak için, köylülerin verdiği katık ekmekleri yanına alarak yola çıkar.

**Z 183. Sembolik İsimler.**

Tembel adam, köyler yemyeşil vadileri aşarak Yazyavan çöllerine gelir. Orada bir saksavul ağacının altında dinlenir.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Adam, saksavul ağacının gövdesine yapışmış, tüyleri dökülmüş ve derisi kemiğine yapışmış bir kurtla karşılaşır.

**B 360.** **Hayvanların ölüm tehlikesinden kurtulmalarına teşekkürü.**

Kurt ölmek üzeredir. Tembel adam, kurdun ağzına su damlatır ve torbadan çıkardığı kemikleri kurdun ağzına götürür. Kurt, yemek yedikten sonra adama minnettarlığını belirtir.

**B 211.2.4.** **Konuşan kurt.**

Kurt, adama çölde ne aradığını sorar. Hayatını kurtardığı için teşekkür eder.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Tembel adam, kendini tanıtır ve buraya neden geldiğini kurda söyler. Kurt da Allah'tan kendi akıbetinin ne olduğunu öğrenmesini ister.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Tembel adam yola devam eder ve Kara Derya boyuna gelir. Deryayı nasıl geçeceğini düşünürken bir adamı görür.

**N 820.** **Yardımcı insanlar.**

Adam, tembel adamı derya boyundaki bir bahçeye alır ve karnını doyurur. Adam, deryadan geçmek için tembel adama yardım edeceğini; fakat Allah'tan bir ricasının olduğunu, babasından kalan üzüm bahçesinin meyve vermemesinin sebebini öğrenmek istediğini söyler.

**N 440.** **Değerli sırların öğrenilmesi.**

Tembel adam bu sırrın hikmetini öğrenmek için adama söz verir.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Oş şehrine doğru giderken tembel adam, bir köye rastlar. Bu köydekiler çalışkan ve tüccar kimselerdir.

**P 320.** **Misafirperverlik.**

Köydekiler misafiri iyi karşılarlar. Koyun kesip ziyafet yaparlar.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Tembel adam kendini tanıtır ve Allah'tan zenginlik istediğini ve Süleyman Dağı'na gidip ondan zenginliği alacağını söyler.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

Köylüler, ona bir binek verebileceklerini fakat Allah'tan bir sırrı öğrenmesini ister. Köylerinde virane bir köşk olduğunu ve bu köşkte yaşayan zengin bir adamın çocukları ile birlikte yerin altında kaldığını ve her gece bu köşkün altında tutuşan bir alev olduğunu söylerler. Allahtan bunun sırrının ne olduğunu öğrenmesini isterler.

**N 848.0.1. Yardımcı kutsal adam.**

**N 844. Yardımcı derviş.**

Tembel adam, Süleyman Dağı'na varır ve mağaranın önünde Allah'a seslenir. İçeriden kıyafeti, saçı sakalı beyaz olan bir nurlu baba çıkar ve adama neden bağırdığını sorar.

**J 152.2. Dervişten öğrenilen akıl.**

Tembel adam, Allahın kendisine vereceği zenginliği ister. Nurlu baba geldiği yere dönmesini, orada zenginliği bulacağını söyler.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

Nurlu baba, başka soracağı bir şeyin olduğunu hatırlatır ve tembel adamın aklına yolda karşılaştığı kişiler gelir. Nurlu baba, sırları şöyle yorumlar: "Virane köşkte tutuşan ateş, zengin adamın varlıklarıdır. Bu varlıkları toplamak lazım. Derya boyundaki adamın babasının üzüm bahçesinde, babasının altınları bir kavanoza koyup gömdüğü için meyveler ondan güç alarak yetişir, ama üzüm vermez. O altınların kazılıp çıkarılırsa meyve verecek. Kurda ise bundan sonra güç verilmeyecek bundan sonrasına pençesine düşenle kanaat etsin ve ölümünü beklesin."

**M 510. Hazinenin yeri.**

**N 530. Hazinenin keşfi.**

Tembel adam, köye döner ve nurlu babanın nasihatini söyler. Köy halkı viraneye varır ve oradaki varlıkları alır.

**Q 111.7. Mücevher vererek mükafatlandırma.**

Köy halkı sandıklardan birini adama verir; fakat tembel adam varlığı almaktan vazgeçer.

**N 511.1. İnsanlar tarafından gömülen hazine.**

**N 530. Hazinenin keşfi.**

Yola devam eder ve tembel adam derya boyuna gelir. Aldığı nasihati adama söyler. Yiğit bahçenin dört tarafından dört kavanoz altını getirir.

**Q 111.7. Mücevher vererek mükafatlandırma.**

Birini tembel adama verir; fakat tembel adam buna öfkelenip almaz istemez.

**Q 321. Tembelliğin cezalandırılması.**

**Q 6.1. Akılsızlığın insanı öldürmesi.**

Tembel adam kurdun yanına gelir ve nurlu babanın görüşlerini söyler. Kurt ise pençesine düşenin adam olduğunu düşünür ve adamı yer.

## 26. ÇALIŞAN BAŞARIR

**Tip Numaraları:** TTV 72, AaTh 301.

**Tema:** Fakir bir adamın en küçük oğlunun çalışkanlığı ve cesareti sayesinde padişaha damat olması.

**Motif Sırası:**

1. Narin tarafında yaşlı bir karı-kocanın Ahmat, Rahmat ve Gayrat adlarında üç oğlu vardır. Aile fakir olduğu için üç çocuk talihlerini sınamak ister.

2. İlk olarak, Ahmat yola çıkar ve tepenin orda yol; giden döner, giden döner ya da dönmez, giden dönmez diye üçe ayrılır. Ahmat giden döner yoluna gider ve karşısına derya çıkar ve korkup evine döner ve evinde kalmaya karar verir.

3. Rahmat yola çıkar ve aynı tepeye gelir. O da giden döner ya da dönmez yoluna girer. Suyu ve yemeği tükenir ve bir çöle varır. Yolda zor durumda kalır ve bir kervanla karşılaşır. Kervandakiler Rahmat'ı köyüne bırakır ve o da evinde kalmaya karar verir.

4. Gayrat yola çıkar ve o tepede giden dönmez yoluna girer. Ucu bucağı olmayan bir ormana varır. Ormanda bir sincabı yılanın elinde kurtarır ve sincap onu bir yere

çağırır. Bir ağacın altında ışık saçan, içinde değerli mücevherler olan bir kutu bulur ve onu yanına alır.

5. Gayrat başka bir şehre varır. O şehrin padişahı kızlarını üç kardeşle evlendirmek ister. Gayrat, padişahın niyetini öğrenir ve bahtını sınamak ister.

6. Padişah şartlarını söyler. Karşı dağda altınlarla dolu bir kutu olduğunu, onu bir ayının koruduğunu, onu alıp getirmesini ister. Gayrat, bir kedinin yardımıyla altını alıp padişaha teslim eder.

7. Padişah ikinci şartını söyler. Karşı tepede bir kuyunun olduğunu, yöre insanının susuzluktan zorda kaldığını, o suyun dışarı akmasını sağlamasını ister. Gayrat kuyunun dibine iner. Kuyunun duvarını kazar ve sular çukura toplanır ve dibi açılır. Orada demir bir kapak görür.

8. Demir kapağın ardında yarı karanlık bir merdiven vardır. Gayrat merdivenden iner. Orada Harezm padişahının oğlunun bağlı olduğunu görür. Şehzade, kızıl devin kendini kaçırdığını babasından intikam aldığını söyler.

9. Akşam kızıl dev döner. Gayrat ve şehzade iki gün savaşarak devi öldürürler. Devin yanındaki anahtarları alıp kırk eve girerler. Bütün evlerde değerli taşlar, mücevherler vardır. Son evde ise dünyadaki en güzel kızlar vardır. Gayrat onların hepsini kurtarır.

10. Gayrat şehzade ile vedalaşıp padişahın yanına gider. Padişah Gayrat'ın yiğit, cömert bir kahraman olduğunu anlayıp üçüncü şartından vazgeçer.

11. Padişah Gayrat'ın kardeşlerine iki büyük kızını, kendisine de küçük kızını ve tahtını verir. Gayrat çalışarak hem kendi bahtını hem de ailesinin bahtını bulur.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 230. Anne-baba-çocuklar.**

**P 251.6.1 Üç erkek kardeş.**

Yaşlı bir karı kocanın üç oğlu vardır.

**H 1376.9. Talihin sınanması.**

Ahmat, Rahmat ve Gayrat anne babalarının sağlıklarının bozulduğunu ve yaşlandıklarını görünce, aralarında konuşup talihlerini sınamaya karar verirler.

**J 34.3. Gurbete çıkma.**

Büyük oğul, Ahmat yola çıkar. Akşam olunca büyük bir tepenin yanına gelir.

**N 122.0.1. Yolların seçimi.**

Tepenin yanında yol üçe ayrılır. Birinci yolda "giden döner" ikinci yolda "giden döner ya da dönmez" üçüncü yolda "giden dönmez" yazılıdır. Ahmat "giden döner" yolunu seçer.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Ahmat orada bir sınırı olmayan deryaya varır. Korkup oradan evine geri döner. Başından geçenleri kardeşlerine anlatır.

**J 34.3. Gurbete çıkma.**

Rahmat sabaha doğru yola çıkar ve aynı tepeye gelir.

**N 122.0.1. Yolların seçimi.**

Rahmat, "giden döner ya da dönmez" yolunu seçer. Üç gün sonra yemek ve suyu tükenir. Sarı deniz gibi uzanan çöle gelir.

**N 761. Çöldeki umulmadık karşılaşma.**

Rahmat çölde ölecek hale düşünce karşıdan gelen kervanın çanını duyar.

**P 431. Tüccar (Kervancı).**

Kervancı başı, rüzgârda sallanarak gelen Rahmat'ı görür.

**N 820. Yardımcı insanlar.**

Kervancı başı, Rahmat'ı aldırır ve su yemek verir.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Rahmat çölde kalmasının sebebini anlatır ve onlardan kendisini geri götürmelerini ister. Rahmat evine döner ve başından geçenleri evdekilere anlatır.

**J 34.3.** **Gurbete çıkma.**

Yola çıkma sırası Gayrat'a gelir.

**N 122.0.1.** **Yolların seçimi.**

Gayrat, "giden dönmez" yoluna girer.

**F 812.3.** **Tehlikeli orman.**

Gayrat insan ayağının basmadığı bir ormana gelir. Ormandaki ağaçların ucuna göz yetmez, kalınlıklarına kulaç yetmez. Ormanda nereye gidildiği belli olunmaz.

**B 563.3.** **Yol gösteren sincap.**

Gayrat, bir yılanı sincabı boğmaya çalışırken görür ve sincabı onun elinden kurtarır. Sincap arkamdan gel der gibi işaret ederek zıplaya zıplaya yürür. Bir ağacın kabuğuna sincap girip çıkar ve Gayrat'a işaret gösterir.

**N 510.** **Hazinenin yeri.**

Gayrat, ağacın kabuğunda bir kutu görür ve kutu güneş nuruna benzeyen etrafa nur saçar.

**N 530.** **Hazinenin keşfedilmesi.**

Gayrat kutuyu alır. Kutu çok değerli taşlardan yapılıdır. Kutunun içi mücevherlerle doludur.

**P 10.** **Padişah.**

**P 252.2.** **Üç kız kardeş.**

Gayrat, ormanın diğer tarafına gider. Orası başka bir padişahın şehridir. Padişahın üç tane güzel kızı vardır.

**B 120.** **Akıllı hayvanlar.**

**B 360.** **Hayvanların ölüm tehlikesinden kurtulmalarına teşekkürü.**

Gayrat yolda bir kediyle karşılaşır. Kedinin kuyruğuna taş düşer. Gayrat kediye yardımcı olur. Kedi buna minnettar olur ve Gayrat'ı takip eder.

**H 1011.** **Padişahın kızı ile evlenebilmek için yapılması gereken vazifeler.**

**T 131.** **Evlenme şartları.**

Padişah şartlarını yerine getirene kızlarını vereceğini söyler. Gayrat şehre gelince insanlarla konuşur ve bahtını sınamak ister. Şartlar:

1. Bir mağarada ayının koruduğu altın dolu kutunun getirilmesi,

2. Kuyunun suyunun dışarıya çıkarılması

**B 422.** **Yardımcı kedi.**

**N 570.** **Hazinenin koruyucusu.**

Gayrat kedi ile birlikte mağaraya girer ve kedi ayının üzerine çıkar ve onu sinirlendirir. Ayı kediyi kovalarken, Gayrat bundan yararlanıp mağaraya girer.

**N 512.** **Mağaradaki hazine.**

Gayrat mağaraya girip altın dolu kutuyu alır.

**F 92.** **Kuyuya giriş.**

Gayrat kuyunun dibine inip orayı kazmak ister.

**H 960.** **Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Gayrat "giden döner ya da dönmez" isminin manasını anlar ve çare düşünür. Kürekle orayı kazarken sert bir şeye rastlar. Kuyunun duvarını yandan kazar ve kuyunun bütün suları o çukura toplanır ve dibi açılır.

**F 91.** **Alt dünyaya açılan kapı.**

Gayrat orada bir kapak görür ve kalbi yerinden oynar. Üç gün üç gece çalışır ve kapağı yerinden kaldırır.

**F 80.1.2.** **Alt dünyanın karanlığı.**

Kapağın dibinden yarı karanlık bir merdiven görünür.

**F 163.3.** **Diğer dünyadaki ev.**

Gayrat merdivenden iner ve büyük bir eve gelir.

**N 530.** **Hazinenin keşfedilmesi.**

Gayrat evin içinde, dört tarafta sandık görür. Sandıkların içinde çok değerli varlıklar etrafa nur saçar.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Gayrat bir kapıdan içeriye girer ve ortadaki bir direğe sıkı sıkıya bağlı bir yiğitle karşılaşır.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Gayrat, yiğitle konuşur. Yiğit, kendisinin Harezm padişahının oğlu olduğu söyler ve başından geçeni Gayrat'a anlatır.

**G 512.** **Devlerin öldürülmesi.**

Harezm padişahın oğlu, babasının Kara Dev'i öldürdüğünü söyler.

**R 11.3.** **Dev tarafından kaçırılma.**

**G 400.** **İnsanın devin esiri olması.**

Harezm padişahın oğlu, Kara devin ölümünden sonra küçük kardeşi Kızıl Dev'in, kendisini kaçırdığını Gayrat'a anlatır.

**Q 458.** **Döverek cezalandırma.**

Kızıl Dev, yiğidi ekmek ve su verdikten sonra döver. Gayrat bunu da yiğitle konuşarak öğrenir.

**G 475.** **Devlerin davetsiz misafire saldırması.**

Dev öfkelenir ve insan şekli görüp ona doğru saldırır.

**K 850.** **Hileli oyunlar ve tuzak.**

Gayrat ile yiğit kılıçları tek kılıç gibi göstererek birbirine bağlayıp insan şekli verir. Dev insan sanıp ona hamle yapınca eli kılıca saplanır.

**G 512.** **Devlerin öldürülmesi.**

İki gün iki gece savaşırlar ve devi paramparça ederler.

**F 166.1.** **Diğer dünyadaki hazineler.**

Devin anahtarını alıp kırk eve girerler. Bütün evlerde türlü varlıklar, değerli taşlar, altınlar ve eşyalar vardır.

**F 575.1.** **Olağanüstü güzellikte kadın.**

Son evde dünyadaki en güzel kızlar vardır. Gayrat onların hepsini kurtarır.

**W 27.** **Minnettarlık.**

Harezm padişahının oğlu, Gayrat'a minnettarlığını belirtir ve kızlardan birini seçip memleketine döner.

**R 111.1.** **Padişahın kızının esaretten kurtarılması.**

Diğer kızlar ise, padişahların kızlarıdır. Kurtarıldıklarına çok sevinirler.

**K 1812.8.** **Kıyafet değiştiren padişah kızı.**

**K 1837.** **Kadının kıyafet değiştirerek erkek kılığına girmesi.**

Kızlar erkek giysilerini giyerek atlara binerler ve ülkelerine giderler.

**Z 293.** **Kahramanın dönüşü.**

Gayrat, padişahın yanına gelir. Padişah Gayrat'ı görünce çok şaşırır.

**L 10.** **En küçük oğlun zaferi.**

**W 11.** **Cömertlik.**

**W 33.** **Kahramanlık.**

Padişah Gayrat'ın kahraman, cömert ve âlicenap olduğunu görür ve üçüncü şartından vazgeçer.

**T 100.** **Evlenme.**

Padişah Gayrat'ın kardeşlerine iki büyük kızını verir. Küçük kızını ise Gayrat'a verir.

**Z 71.12.** **Formülistik sayı:40.**

**T 135.** **Düğün merasimi.**

Padişah kırk gün kırk gece düğün yapar.

**Q 86.** **Çalışkanlığın ödüllendirilmesi.**

**J 1010.** **Çalışmanın önemi.**

Çalışkan Gayrat, çalışarak kendi bahtını, bunun yanı sıra kardeşlerinin ve anne babasının bahtını bulur.

## 27. DARA PADİŞAH VE İSKANDARBEK

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Padişahın oğlunun hain veziri öldürerek tahta geçmesi.

**Motif Sırası:**

1. Dara isminde bir padişah vardır. O, bir padişahın kızıyla evlenir; fakat o kıza Dara'nın veziri de âşıktır. Vezir bir hile yapmak için padişahın çarığına bir mektup bırakır.

2. Padişah, kadını saraydan kovar; kadın hamiledir. Doğan çocuğa İskandarbek ismini koyar. Kadın, bir mektup yazarak çocuğu orada bırakıp babasının evine döner.

3. Bir çobanın keçisi çocuğu görür ve onu emzirir. Keçi, Mama isimli bir kadının keçisidir. Mama, keçinin çocuğu emzirdiğini fark edip onu evlat edinir.

4. Çocuk kadının himayesinde büyür. Çok hünerli ve kuvvetli bir çocuktur. Çocuk, bir ustanın kılıcı görür, eline aldığında kılıç dört parçaya ayrılır. Bu olaydan vezir haberdar olur ve onu saraya götürür.

5. Padişahın kızı bir yiğit ile oynar. Kız yiğidi giysisinde saklar. Denizden bir balık çıkar ve kız balığa "Haram!" deyip kaçar. Balık buna çok güler ve kızın oynadığı yiğidin haram olduğunu söyler. Kız bunu padişaha söyler. Padişah da bu sırrı çözmesi için vezire emir verir.

6. Vezir sırrı çözemez ve oğlu İskandarbek'i başka şehre gönderir. Mama, bu durumu öğrenir ve veziri zor durumdan kurtarır.

7. İskandarbek annesini bulur ve hasret giderir ve oğlunu himaye eder.

8. İskandarbek'in padişah olan dedesi rüyasında torunu olduğunu görür ve bunu kızına sorar. Annesi başından geçenleri babasına anlatır. Dedesi, İskandarbek'i eğitir ve kendi ordusuna komutan yapar.

9. İskandarbek'in babası Dara padişah, pek çok padişahtan vergi toplar. İskanderbek'in dedesi de bunlardan biridir; fakat o vergi vermek istemez. Dara padişah ölür ve diğer hanımından olan oğlu tahta geçer. O İskandabek'in dedesinden intikam almak ister.

10. Dara'nın büyük oğlu savaş açar; fakat dedesi savaş açan kişinin ağabeyi olduğunu İskandarkbek'e söylemez. İskandarbek ağabeyini savaşta yener.

11. İskanbek'in ağabeyi hain bir vezir tarafından kılıçlanır. Durumu dedesinden öğrenen İskandarbek, ağabeyini bulur. Ağabeyi, vezirin hain olduğunu, padişahlığın ona kaldığını, güzel bir kızla evlenip devleti yönetmesi gerektiğini öğütler.

12. İskandarbek, hain veziri öldürür ve ülkenin padişahı olur.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

"Dara" isminde bir padişah vardır.

**T 130. Evlenme.**

Dara, bir padişahın kızı ile evlenir.

**P 110. Padişahın Vezirleri.**

**T 10. Âşık olma.**

O kıza, Dara'nın bir veziri âşık olur.

**K 850. Hileli oyunlar ve tuzak.**

Dara, namaz kılarken veziri, onun karısını yok etmek amacıyla bir mektup yazıp padişahın çizmesine koyar.

**Q 261.2. İhanet eden kadının cezalandırılması.**

**K 2150. Suçlu görülen masumlar.**

Padişah, mektubu okur. Mektupta, "Karınızı yok edin, sarayınızda onun gibi pis bir kadın olmasın" yazmaktadır. Padişah, eşinin fikrini almadan karısını saraydan kovar.

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

**T 596. Çocuğa ad verme.**

Kadın bir erkek ocuk doğurur. Oğlunun ismini "İskandarbek" koyar.

**S 301. Terk edilen çocuklar.**

Kadın bir mektup yazar ve çocuğun yanına birkaç değerli eşya bırakır. Çocuğu terk edip babasının evine döner**.**

**P 412. Çoban.**

**B 530. Hayvanların insanı beslemesi.**

**F 611.2.1. Hayvanın güçlü kahramanı emzirmesi.**

Bir çobanın keçileri orada otlarken keçilerden biri İskandarbek'i emzirir; fakat çobanın bundan haberi olmaz.

**N 825.3. Yardımcı yaşlı kadın.**

Mama adlı yaşlı kadın, keçilerinden birinin çocuğu emzirmesine şahit olur ve çocuğu evlatlık alır.

**H 504. El işinde ustalık gösterme imtihanı.**

**J 50. Gözlem yoluyla kazanılan bilgi.**

Çocuk altı yedi yaşına gelir. Hüner öğrenmeye çok yatkındır. Tamirhanelere gider ve marangozluk ve tüfek kılıç işlerini öğrenir.

**C 423. Hârikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Çocuk, kılıç yapan ustanın elinde büyük kılıcı görür ve onu eline almak ister. İskandarbek, kılıcı eline alıp kaldırınca kılıç üç dört parçaya bölünür.

**P 40. Padişahın kızları.**

Bir ülkede padişahın güzel bir kızı vardır.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

**P 170.0.1. Cariyeler.**

Padişahın kızının kırk tane cariyesi vardır.

**B 211.5. Konuşan balık.**

Padişahın kız ile yiğit, deryaya dalmaya giderler. Deryadan bir balık çıkar. Kız, haram diyerek balıktan kaçar. Balık kahkahayla güler.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

Kız balığa neden güldüğünü sorar. Balık, kızın birlikte oynadığı yabancı yiğidin haram olduğunu kıza söyler.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Kız, deryaya gittiğini, orada bir balık gördüğünü ve kendisine güldüğünü babasına anlatır. Babasından gülmesinin sebebinin ne olduğunu bulmasını ister.

**H 1090.** **Vazifenin kısa zamanda yapılmasının istenmesi.**

**Z 71.1.** **Formülistik sayı:3.**

Padişah vezirinden üç gün içinde bu işin sırrını öğrenmesini ister.

**Q 421.** **Başını keserek cezalandırma.**

Padişah bu sırrı öğrenemezse başının kesileceğini söyler.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Vezirin oğlu babasının kimliğini, başına gelen zor durumu vezir olan babasının korktuğu için çocuklarını başka yere gönderdiğini Mama'ya anlatır.

**J 151.** **Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi.**

Mama hikâyeyi dinledikten sonra, vezirin oğlu ile birlikte vezirin yanına gider. Balığın neden güldüğünü ve bu sırrın çözümünün kolay olduğunu söyler. Padişahın yanına varırlar. Kadın, kızdan soyunmasını ister.

**K 1836.** **Erkeğin kadın kılığına girerek kıyafet değiştirmesi.**

Kızın arkadaşını soydururlar. O kız giysisi giyen bir yiğittir.

**Q 421.** **Başını keserek cezalandırma.**

Padişah öfkeyle kızının ve o yiğidin başını keser.

**P 160.** **Dilenciler.**

İskandarbek, dilencilik yaparak annesinin yanına gelir.

**H 20.** **Benzeterek tanıma.**

**K 1817.1.** **Dilenci kılığına girme.**

Annesi, dilenci kılığında gördüğü yiğidi, kendi çocuğuna benzetir.

**F 1068.** **Realist rüya.**

İskandarbek'in padişah olan dedi bir gün rüya görür. Rüyasında avluda ir ay çıkar ve bütün dünyayı eritir.

**F 1069. Rüyanın anlatılması.**

Padişah bu rüyayı yaşlı pîrine anlatır.

**N 844. Yardımcı derviş.**

**D 1712.3. Rüyaların yorumlanması.**

Pîr, bu rüyayı onun evladından İskandarbek isimli bir çocuğun doğacağı ve bütün dünyaya padişah olacağı şeklinde yorumlar.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Kızı babasında başından geçenleri anlatır ve aslında bir torunun olduğunu söyler.

**Q 46.4. İntikam alma.**

Dara Padişah ölür. Büyük hanımından olan oğlu, İskandarbek'in dedesinden intikam almak ister.

**P 551. Ordu.**

İskandarbek askerlerini toplar ve ağabeyine karşı savaşmak için yola çıkar.

**H 1562. Gücün imtihanı.**

**N 733.1. Erkek kardeşlerin kazara birbiriyle savaşması.**

İskandarbek'in dedesi, torununun gücünü sınamak için ağabeyine karşı savaştığını söylemez.

**P 555. Savaşta mağlup olma.**

İskandarbek'in askerleri, ağabeyinin askerlerini yener.

**K 2248. Hain vezir.**

**S 118. Keserek öldürme.**

İskandarbek'in ağabeyinin iki yüzlü vezirlerinden biri padişah uyurken başına kılıç sokar.

**Q 267. İki yüzlülüğün cezalandırılması.**

İskandarbek iki yüzlü veziri öldürür.

**P 12.** **Padişahın karakteri.**

İskandarbek ağabeyinin dediklerini yapar ve kendini bu ülkenin padişahı ilan eder.

## 28. AŞKIN GÜCÜ

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Kahramanın aşkı uğruna olağanüstü varlıkla mücadelesi.

**Motif Sırası:**

1. Yüksek dağların eteğinde Nanay denilen bir köy vardır. Nanaylılar neşeli ve çalışkan insanlardır, geçimlerini meyve yetiştirip satarak karşılarlar.

2. Köyün yukarısında Köksaray denilen yerde, bir cadı, ejderha oğlu ile birlikte yaşar. Cadı, oğlunu insan etiyle besler. Cadı oğlunu besleyebilmek için köylerden çocuk kaçırır.

3. Zarkent köyünden yiğit bir pehlivanla Nanaylı bir kız nişanlanır. Cadı bu kızı kaçırır. Ejderha kızı beğenip yemez ve onu kendine sütanne yapar. Güzel kız ona hizmet eder.

4. Köy halkı dilenci kılığındaki cadıyı ve kaçırdığı çocukları dağa götürdüğünü fark eder.

5. Nişanlısının kaçırıldığını duyan yiğit, kızı kurtarmak için yola çıkar ve Köksaray'ı bulur.

6. Yiğit gizli bir şekilde yer altından cadının mağarasına girer. Kızın orada olduğunu ve ejderhanın yanında yattığını görür.

7. Yiğit gizlice kızla konuşur. Kız buradan çıkmanın imkânsız olduğunu anlar ve ejderha ile savaşmaya karar verir.

8. Ejderha ile yiğit üç gün üç gece savaşır. Bu arada köyde cadı kadını tutsak ederler. Cadı sihirle köyden kaçar ve ejderhaya yemek getirmek için Köksaray'a gelir. Yiğit ile ejderhanın savaştığını görür.

9. Yiğit zorlu bir savaş sonrasında ejderhayı ikiye böler. Bunu gören cadı da orada ölüverir.

10. Yiğit, kızın dizlerinde can verir. Kız da bu duruma lanet eder ve kız ve yiğit orada taşa dönüşür.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**Z 183. Sembolik İsimler.**

Yangikorgan tarafında "Nanay" denilen acayip bir köy vardır.

**F 750. Olağanüstü dağlar ve ülkelerin özellikleri.**

Köy yüksek dağların eteğinde yer alır. Bahar, başka yerlere göre geç başlar, sonbahar erken gelir. Yüksek dağlardan esen hafif rüzgâr buraya gelinceye kadar rüzgâra dönüşür. Çiseleyen yağmur burada sel gibi yağar. Dağın temiz havasından teneffüs ederek büyüyen yiğit kızlar, birbirinden güzel ve nurlu olur.

**P 411. Çiftçilik.**

Nanay'lı insanlar şirin meyveler yetiştirir ve onları satarak geçimlerini sağlar.

**P 324.1. Misafirlere en iyi yiyeceklerin ikram edilmesi.**

**Z 71.1. Formülistik sayı:3.**

Misafir gelirse sofralarına elinde olan her şeyi koyar, üç gün ziyafet yaparlar.

**G 200. Cadı.**

**B 11.3.4. Sarayda yaşayan ejderhalar.**

Bu köyün yukarısında yüksek dağların bağrında bir cadı ejderha oğlu ile beraber yaşar.

**Z 183. Sembolik İsimler.**

**G 230. Cadıların yaşadığı yer.**

**B 11.3.2. Ejderhanın dağın zirvesindeki evi.**

Cadının yaşadığı yere "Köksaray" derler. Köksaray, dağ kayalıklarının yükseğinde yer alır.

**G 240. Cadıların alışkanlıkları.**

**B 11.10. Ejderhanın insan etiyle beslenmesi.**

Cadı oğlunu insan etiyle besler.

**K 1817.1. Dilenci kılığına girme.**

**G 261. Cadının çocukları kaçırması.**

Cadı, dilenci kılığında dağdan köye iner, dilencilik yapan çocukları kandırır ve kaçırır.

**B 11. Ejderha.**

**F 574.1. Göz kamaştırıcı güzellik.**

Zarkent köyünden pehlivan bir yiğitle nişanlanan Nanaylı güzel kız cadı tarafından kaçırılır. Ejderha kızın güzelliğine büyülenerek onu yemez ve kendisine sütanne yapar.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

**H 1385.5. Kaybolan sevgilinin araştırılması.**

Kaçırılan kızın anne babası kızlarını arar. Damatları kaçırmış olabilir diye damadın evine gelirler. Gelinin, kaybolduğunu duyan yiğit bayılır ve Kızın anne babası dilenci kadının kızlarını dağa kaçırdığını anlatır.

**J 34.3. Gurbete çıkma.**

Yiğit, kızı bulmak için yola çıkar.

**F 771. Olağanüstü kale. (saray)**

Yiğit, Köksaray'a ulaşır. Köksaray'ın etrafı sağlam kayalarla kaplı ve kuşların uçmadığı yüksek kapılarla sarılıdır.

**H 960. Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Yiğit, sarayın etrafını dolaşır; ama girmek için yol bulamaz. Cadının saraydan uzaklaşmasından sonra, kayanın yanına gelir. Yiğit keskin gözleriyle kayanın altındaki daire şeklindeki çizgiyi görür. Yiğit bu dairedeki tırnakları dönüştürerek yer altı yolunu bulur.

**G 224.10. Cadının gücünün bir insanı başka bir şeye dönüştürmesi.**

Yiğit, sevdiği kızı bulur ve onunla konuşur. Kız cadının sihirle insanları mülayim bir insana dönüştürdüğünü, arkasından takip edecek hale koyduğunu söyler.

**B 11.11. Ejderha ile mücadele.**

Kız, yiğidin geri dönmesini ister. Yiğit ise ejderha ile savaşacağını ve onu öldürüp buradan gideceklerini söyler.

**W 33. Kahramanlık.**

Yiğit, düşmanıyla yüz yüze savaşmayı ister. Onu uyurken öldürmek istemez.

**B 11.4.5. Konuşan Ejderha.**

Ejderhanın uykusu dağılır ve tepesinde bekleyen yiğidi görür. Ejderha, yiğide kendi isteğiyle mi geldiğini yoksa annesinin mi onu getirdiğini sorar.

**Z 71.1. Formülistik sayı:3.**

Ejderha ile yiğit üç gün üç gece savaşır.

**D 1830. Sihirli güç.**

**K 1817.1. Dilenci kılığına girme.**

Köydeki insanlar dilenci kılığındaki cadıyı yakalar. Cadı sihrin yardımıyla insanların elinden kurtulur.

**T 42. Âşıkların konuşmaları.**

Kız, aşklarının hakkı için ejderhayı öldürmesi gerektiğini söyler. Kızın sözlerini duyan yiğidin gücüne güç gelir.

**B 11.10.0.1. Ejderhanın hayvanlarla beslenilmesi.**

Cadı, savaş devam ederken ejderhanın ağzına bir koyun parçası koyar.

**B.11.12.3. Ateş saçan ejderha.**

Ejderha bütün gücünü toplar ve nara atar. Ağzından çıkan ateşle yiğidi yakmak ister.

**T 81. Aşk yüzünden ölüm.**

**Z 292.** **Kahramanın ölümü.**

Üç gün devam eden savaştan sonra, yiğit sevgilisinin dizlerinde can verir.

**H 1174.2.** **Ejderhanın yenilmesi.**

Bu yerde yiğit ve ejderha savaşır. Saraya yakın yerde ikiye bölünmüş ejderhanın gövdesi ve cadının cesedi kayaya dönüşür.

**D 231.** **İnsanın taş kesilmesi.**

Köksaray'da sevgilisinin dizine başını dayayarak vefat eden yiğit ile göğe elini uzatarak lanet eden kızın bedenleri taşa dönüşür.

## 29. KOSKOCA ADAM

**Tip Numaraları:** TTV 62, AaTh 506.

**Tema:** Fakir bir balıkçının balıkların sultanın oğlu sayesinde olağanüstü varlıktan kurtulması.

**Motif Sırası:**

1. Üçkorgan şehrinde Narin isimli bir nehrin civarında zengin bir balıkçı yaşar.

2. Adamın hizmetinde çalışan balıkçılar vardır. Adam bunların hepsinin nasıl çalıştığı hakkında fikre sahiptir.

3. Adamın fakir bir balıkçısı vardır. Bir gün ağına güzel bir balık gelir. Balığı yemek ile nehre bırakmak konusunda karar veremez. Balık konuşur ve onu nehre bırakmasını bir gün ona yardım edeceğini söyler.

4. Zengin balıkçı, adamın nehre balığı bıraktığını duyar ve çok kızar. Onu kamçı ile döver. Adam çalışamaz bir hale gelir ve ailesi çok zor durumda kalır.

5. Koskoca bir adam ineği ile birlikte fakir adamın yanına gelir. Adam ondan ineğinin sütünü ister. Kocaman adam aslında bir devdir. Üç yıl sonra kızını ona vermesi şartıyla ineği ona bırakabileceğini söyler.

6. Karı-koca insan kılığında gelen devin şartını kabul ederler. İneği alırlar ve durumları biraz düzelir ve devin geri geleceği zaman yaklaşır.

7. Balıkçı ve karısı evde devi beklerken yakışıklı bir yiğit gelir onların evinde kalmak ister. Onlar devin geleceğini, başlarının belada olduğunu yiğide söylerler. Yiğit evlerinde kalır.

8. Yiğit ile dev üç gün üç gece savaşır. Yiğit cesareti ve gücüyle devi öldürür. Herkes bu duruma çok sevinir.

9. Yiğit, nehirde balıkçıya verdiği sözü yerine getirdiğini, kendisinin balıklarının sultanının oğlu olduğunu açıklar. Onlara su altından çıkardığı değerli incileri verir ve vedalaşır.

10. Balıkçılar zengin olur ve balık tutmazlar; zengin balıkçının işi azalır ve oradan ayrılmak zorunda kalır.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 150. Zengin insanlar.**

Üçkorgan şehrinde, Narin nehrinin boyunda zengin bir adam yaşar.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

Zengin adamın balıkçılarından biri çok fakirdir. Uzun seneler adama hizmet eder.

**B 211.5. Konuşan balık.**

Fakir adam suya ağ yayar ve güzel bir balık tutar. Balık birdenbire insan gibi konuşur.

**F 660. Olağanüstü hünerler.**

Balık adamdan kendisini bırakmasını ister ve bir gün onun yardımına geleceğini söyler.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Balıkçının bu nadir balığı tuttuğunu öğrenen zengin adam, ona balığın nerede olduğunu sorar. Adam konuşmayınca zengin adam balıkçıyı döver.

**F 531.0.3. Olağanüstü büyüklükte erkek insan nesli.**

Alıkçı, kapı tarafına gelip oturduğunda, karşısına kocaman bir adam gelir. Bu adam o kadar koskoca ve korkunçtur ki insanlar onun karşısına çıkamaz.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

**Z 71.1. Formülistik sayı:3.**

**F 531.6.7.1.1. Devlerin sahip olduğu hayvanlar.**

Adam, koskoca adamdan ineğini ister. Üç yıl sona kızını ona vermesi şartıyla ineğini kendisi verebileceğini söyler.

**F 575.1. Olağanüstü güzellikte kadın.**

Balıkçının "Sahiba" isminde on üç yaşında bir kızı vardır. Kız, beyazı beyaz, kızılı kızıl, gözleri parıldayan yıldız gibi, dudakları gül goncasından hem nefis, kaşları kırlangıcın kanadı gibi sivri, kirpikleri ok gibi dümdüz, sivri, yüzü şafak nuru gibi şeffaf, saçları sümbül, – kısacası âlemde istenilen ve güzelliği görünen bir kızdır.

**M 201. Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Adam eşiyle görüşür ve koskoca adamın teklifini değerlendirip şartını kabul ederler.

**F 531. Dev.**

O koskoca adam insan değil, devdir.

**F 531.6.1.2. İnsana dönüşen dev.**

**G 440. Devin insanları kaçırması.**

Dev, insan kılığına girer, bazı vilayetleri dolaşır ve zor durumdaki kişilerin oğul ve kızlarını götürür.

**G 11.6. İnsan eti yiyen dev.**

Dev, çocukların etini çok sever.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

**F 575.2. Yakışıklı adam.**

Devin geleceği gün yaklaşır. Yakışıklı bir yiğit, balıkçı adamın evine gelir ve felaketin ne olduğunu sorar. Balıkçı ve karısı, olayları ona anlatır.

**G 570. Devin korkutulması.**

Dev, balıkçının kızını almak için onun evine gelir. Yiğit devin kendi yoluna gitmesini ve gitmezse işinin zor olduğunu söyler.

**G 410. Devin hâkimiyetini kırma.**

Yiğit, devle mücadele eder. Üç gün üç gece savaşırlar. Devin gücü gider ve insan kılığından çıkıp dev haline gelir.

**G 125. Ateş üfleyen dev.**

Dev ağzından ateş püskürerek yiğidi kendine çeker.

**G 401. Devin içinde çocuğun dolaşması.**

Yiğit, iki eliyle bıçağı tutar ve devin ağzına girer. Sonra "pat, pat" diye bir ses duyulur.

**F 628.2.3. Güçlü adamın devi öldürmesi.**

**G 512.1. Devin bıçakla öldürülmesi.**

Balıkçı yiğidin eline bir bıçak verir. Yiğit, devi iki parçaya ayırır.

**W 33. Kahramanlık.**

Devi öldüren yiğidi, ellerinden tutarak göğe atarlar. İnsanlar sevinçten birbirini kucaklar.

**B 243. Balıkların kralı.**

Yiğit, balıkçı adamın kızı Sahiba'yla evlenemeyeceğini; çünkü balıklar sultanının oğlu olduğunu söyler.

**Q 111.7. Mücevher vererek mükafatlandırma.**

Yiğit, balıkçıları nehre götürür ve su altından çok değerli incileri çıkarıp verir.

**N 130. Şans ve kaderin değişmesi.**

Bundan sonra bütün balıkçılar zenginleşir ve güzel hayat geçirirler.

**N 181.** **Zengin ve fakir adamın talihi.**

**U 60.** **Zenginlik ve yoksulluk.**

Balıkçılar zengin olur ve kimse artık balık tutmaz. Zengin adamın pazarı kesat olur ve Sırderya'ya gider.

## 30. MAVİ KEÇİ VE ÇOCUK

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Kahramanın olağanüstü bir hayvanın yardımıyla zorlukları aşıp ailesine ve saadetine kavuşması.

**Motif Sırası:**

1. Bir adam karısı ve çocuğuyla yaşar. Karısı vefat eder ve adam zorda kalınca bir kadınla evlenir.

2. Kadın, çocuğa çok iyi bakar; fakat kendi çocuğu doğduktan sonra onunla ilgilenmez. Ev işleri ve diğer işlerle adamın çocuğu ilgilenir.

3. Çocuk her gün, kuru ekmeği çeşmede ıslatarak yer ve işe öyle gider. Bir gün mavi bir keçi ile karşılaşır. Keçi kuru ekmeğin gözüne zararlı olduğunu öğütler. Çocuk, üvey annesinin kuru ekmek verdiğini söyler. Keçi çocuğa acır ve kuru ekmeği alır, karşılığında ona bir ceviz verir.

4. Üvey anne, çocuğun güçlendiğini kendi çocuğunun ise zayıf kaldığını görünce üvey evladını kıskanır. Bunun sebebinin ne olduğunu öğrenmek için yaşlı bir kadına görev verir.

5. Yaşlı kadın mavi keçinin ona yardım ettiğini görür ve bunu üvey anneye anlatır.

6. Üvey anne kocasından mavi keçinin etini ister; çocuk bu konuşmaya şahit olur durumu mavi keçiye anlatır. Kasap mavi keçiyi keserken çocuk keçiye yardım eder ve ikisi oradan kaçarlar.

7. Çocuk ailesinden uzakta bir mağarada mavi keçi ile yaşamaya başlar. Yakışıklı, güçlü ve pehlivan bir yiğit olur.

8. Eşkıyalar köyü basar ve oradaki kızları, kadınları, çocukları ve yağmaladıkları malları bir mağara hapsederler. Yiğit bu olanları duyar.

9. Yiğit kırk eşkıyanın otuz dokusunun kafasını keser; birine ise söz verdiği için gitmesine izin verir. Yiğit, kadınları ve çocukları mağaradan dışarı çıkarır ve onları köylerine uğurlar.

10. Yiğidin anne babası, köy halkını eşkıyanın elinden kurtaranın oğlu olduğunu duyunca çok gururlanır.

11. Yiğit ailesini affeder ve köyün en güzel kızıyla evlenir. Mutlu bir hayat sürerler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 230. Anne-baba-çocuklar.**

Karısı ve küçük çocuğuyla yaşayan bir adam vardır.

**N 300. Şanssız hadiseler.**

**E. Ölüm.**

Adamın karısı şeftali kurusu yapmak için çatıya çıkarken merdiven kırılır ve vefat eder.

**P 282. Üvey anne.**

Adam, genç çocuğuyla zorlanınca bir kadınla evlenir.

**Z 71.16.1. Formülistik sayı:8.**

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Çocuk sekiz yaşına geldiğinde kadın da bir çocuk doğurur.

**P 283. Üvey oğul.**

Kadın işleri hep üvey oğluna bırakır.

**N 400. Şanslı tesadüfler.**

Çocuk hayvanları dağa sürer. Çeşmenin yanında kuru ekmeğini ıslatıp yerken mavi keçi yanına gelir.

**B 211.1.2. Konuşan keçi.**

**B 731.0.1. Hayvanların garip ve farklı renkleri. (Mavi keçi)**

**J 130. Hayvanlardan öğrenilen akıl.**

Mavi keçi, çocuğa neden kuru ekmek yediğini sorar. Kuru ekmek yemenin gözüne zararlı olduğunu söyler.

**W 181. Kıskançlık.**

Mavi keçi çocuğa dağdan ceviz getirir. Çocuk günden güne güçlenir ve yakışıklı olur. Üvey annesinin oğlu ise güçsüz ve çirkindir. Üvey annesi bu durumu çok kıskanır ve bu durumun sebebini öğrenmek ister.

**K 2293. Hain ihtiyar kadın.**

Üvey anne, köydeki yaşlı bir kadını çağırıp kadından çocuğu takip etmesini ister.

**J 151. Yaşlı insanlardan öğrenilen bilgi.**

Yaşlı kadın, çocuğu takip eder ve mavi keçinin çocuğa ceviz verdiğini görür. Bu durumu üvey anneye anlatır. Kocası dönünce hasta olduğunu ve mavi keçinin etinin kendisine iyi geldiğini söylemesini üvey anneye öğütler. Bu şekilde kocasının mavi keçiyi keseceğini ondan bu şekilde kurtulacağını anlatır.

**J 130. Hayvanlardan öğrenilen akıl.**

**K 850. Hileli oyunlar.**

Çocuk üvey annesiyle babasının konuşmasını duyar ve keçiye anlatır. Keçi de babasının kendisini yakalayacağını ve kasabın ayaklarını bağlayacağını söyler. Kendisinin yattığı yere kül serpmesini ve bıçakla hazır olmasını öğütler. Keçi, kendi külü üflediğinde çocuktan ayaklarını çözüp üstüne binmesini ve oradan uzaklaşacaklarını anlatır.

**H 982. Hayvanların yardımıyla görevlerin yerine getirilmesi.**

Çocuk keçinin dediklerin yapar ve mavi keçiye binip oradan kaçarlar.

**P 310. Dostluk.**

Çocuk mavi keçi ile mağarada yaşamaya başlar. Orada yabanî hayvanlarla dost olur.

**P 475. Hırsızlar.**

**P 478. Kırk Harami.**

Köyü eşkıyalar basar. Onlar kırk tanedir ve köyü yağmalarlar.

**R 45.3. Mağaraya hapsetme.**

**R 10.3. Çocukların kaçırılması.**

Hırsızlar karşı gelenleri kılıçtan geçirip, atları, çocukları ve genç kızları dağdaki mağara götürürler. O mağaranın karşısında mavi keçi ile çocuk bulunmaktadır.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Mavi keçi ve yiğit, esirlerin olduğu mağaraya gelir. Mağaradaki cesur kadınlardan biri başlarından geçeni anlatır ve kendilerine yardım etmelerini ister.

**R 150. Kurtarma.**

Çocuk, kadına kendilerini kurtaracağını söyler.

**K 1700. Blöf vasıtası ile aldatma.**

Yiğit, mağaranın ağzındaki kocaman taşı yıkar ve mağaraya girer. Mağaranın ağzına yatan bir eşkıyanın ağzını kapatarak dışarı çıkarır. Yiğit, o eşkıyadan mağaradaki arkadaşlarını teker teker dışarı çıkarmasını aksi takdirde kendisini öldüreceğini söyler.

**K 950. Hile ile öldürme.**

**S 133. Kafasını uçurarak öldürme.**

Eşkıya, diğer eşkıyaları mağaradan dışarı gönderir. Yiğit dışarıya çıkan eşkıyaların ne olduğunu anlamadan kafasını keserek öldürür.

**V 50. Dua.**

Yiğit, kadınların ve çocukları kurtarır. Kadın ve çocuklara ağlayarak dışarı çıkar ve kurtarıcılarına dua eder.

**T 100. Evlenme.**

Yiğidi, köyün en güzel kızıyla evlendirirler.

## 31. YARIM NOHUT

**Tip Numaraları:** TTV 162, AaTh 327.

**Tema:** En küçük kardeşin kurnazlığıyla devden kurtulup mekânını elde etmesi.

**Motif Sırası:**

1. Bir adamın üç çocuğu vardır. Çocukların anne babası vefat eder ve kimsesiz kalırlar. Başka bir şehre gitmeye karar verirler.

2. Küçük kardeş, yolda bir yarım nohut bulur onu ağabeyine verir.

3. Küçük kardeş bir eşeğin kuyruğunu kesmek ister; ağabeyi izin vermez. Küçük kardeş, yarım nohudunu isteyince ağabeyi, kardeşinin eşeğin kuyruğunu kesmesine izin verir.

4. Yolda bir kaplumbağa görürler. Küçük kardeş onu koynuna almak ister; ağabeyi izin vermez. Küçük kardeş, yarım nohudunu isteyince ağabeyi, kardeşinin kaplumbağayı almasına razı olur.

5. Yolda bir değirmene rastlarlar. Küçük kardeş, değirmenin yelkenini koynuna almak ister; ağabeyi razı olmaz. Kardeşi yarım nohudunu sorunca, ağabeyi kardeşinin yelkeni almasına izin verir. Küçük kardeş değirmenin yelkenini koynuna koyar ve yola devam ederler.

6. Bunlar devin evine girerler; dev ise çöle gitmiştir. Dev evine döner ve kapıyı çalar. İçeriden çocukların çıkmasını ister. Dev korkar, fakat onları sınamak ister.

7. Dev koltuğunun kılını uzatmasını ister; küçük kardeş eşeğin kuyruğunu gösterir. Dev korkar.

8. Dev, bitini göstermesini ister. Küçük kardeş kaplumbağayı gösterir. Dev telaşa kapılır.

9. Dev elini göstermesini ister; küçük kardeş değirmenin yelkenini gösterir. Dev bunu görünce korkup çöle kaçar.

10. Devin evi çocuklara kalır, mutlu bir şekilde orada yaşarlar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 251.6.1. Üç erkek kardeş**

Bir adamın üç oğlu vardır.

**N 300. Şanssız hadiseler.**

**E. Ölüm.**

Adam bir gün vefat eder ve çocuklar kimsesiz kalır.

**J 34.3. Gurbete çıkma.**

Üç kardeş, başka yurtlara gitmeyi üşünür ve yola çıkarlar. Küçük kardeş yolda bir yarım nohut bulur. Küçük kardeş yolda eşeğin kuyruğunu ve bir kaplumbağayı alarak yola devam ederler.

**H 1151. Çalma.**

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Küçük kardeş değirmenin yelkenine çalıp koynuna koyar.

**F 531.6.3. Devlerin evleri.**

Üç kardeş devin yaşadığı bir menzile gelirler. Dev, çölden geri döner, geldiğinde evinde birilerinin olduğunu fark eder.

**Z 183. Sembolik İsimler.**

**Z 100.1. Tehdit edici özellikleriyle devlerin isimleri.**

Küçük kardeşi dev ile konuşur ve kendisini bir dev gibi tanıtır. İsminin "Pulliksir" olduğunu söyler.

**K 500. Aldatarak tehlike veya ölümden kurtulma.**

**H 960. Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Dev onları sınamak ister. Dev, koltuğunun kılını uzatmasını ister. Küçük kardeş, eşeğin kuyruğunu gösterir. Dev ondan bitini göstermesini ister. Küçük kardeş kaplumbağayı gösterir. Bu seferde elini uzatmasını ister. Küçük kardeş değirmenin yelkenini gösterince dev korkar.

**G 550. Devden kurtulma.**

**G 572. Devi hileyle korkutma.**

Pulliksir sandığı küçük kardeşten korkan dev, çöle kaçar.

**L 10. En küçük oğlun zaferi.**

Bu menzil kardeşlere kalır ve bu yerde yaşarlar.

## 32. BAHTİYAR

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Çalışkanlığı ve hünerleri sayesinde bir çocuğun başarıya ulaşması.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

1. Fayzi Baba isminde bir bahçıvan vardır. Geç yaşta çocuk sahibi olur. Çocuğa "Bahtiyar" ismini verirler.

2. Çocuk çok zekidir. Dünyayı dolaşmak ve hüner öğrenmek için babasından izin ister. Babası ona izin verir.

3. Bahtiyar, yola çıkar ve Hindistan'a varır. Orada, İsmayil Şamşirgar isimli bir ustanın İsfahan'da yaşadığını öğrenir ve İsfahan'a gider.

4. İsmayil Usta'nın evinde misafir olur ve ona hüner öğrenmek için İsfahan'a geldiğini söyler.

5. Usta ile Bahtiyar tanışır. Bahtiyar onun yirminci talebesi olmak ister ve onun yanında çalışmaya başlar.

6. Bahtiyar ustası ile misafirliğe gider. Mirza başı Bahtiyar'ın imamlığa atanmasını ister. Misafirlerin hepsi Bahtiyar'ı över.

7. Bahtiyar, İsmayil Usta ile çok çalışır bütün hünerlerini öğrenir. Bahtiyar'ın yaptığı takılar elden ele dolaşır.

8. Ustanın kızı Bahtiyar hakkında çok şey duyar. Bahtiyarın yaptığı küpeyi görür ve onun hünerine saygı gösterir.

9. Bahtiyar, İsmayil Usta'nın kızı Naziknaz ile evlenir.

10. Bahtiyar kazandığı paraları ve eşyaları alıp ustasından izin alıp memleketi Kokan'a döner.

11. Bahtiyar memleketinde dükkân açar ve hünerlerini oradaki talebelerine öğretir. Çalışkanlığıyla muradına erer.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Şamuradhan zamanında Kokan şehrinde Fayzi Baba isimli bir bahçıvan vardır. Fayzi Baba kırk sekiz yaşına geldiğinde bir çocuk sahibi olur.

**T 596. Çocuğa ad verme.**

Çocuğa “Bahtiyar” ismini verirler.

**H 502. Öğrenme imtihanı.**

**J 140. Eğitim yoluyla kazanılan akıl.**

Çocuk altı yaşına geldiğinde okula yazdırırlar. Bahtiyar çok zekidir akranlarında daha erken okulu bitirir.

**J 34.3. Gurbete çıkma.**

Bahtiyar, dünyayı tanımak, iyiyi kötüyü öğrenmek ve hüner öğrenmek için babasından izin alıp gurbete çıkar.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

Bahtiyar şehirden şehre dolaşarak Hindistan’a gelir. Orada İsfahan’da kırk hüner bilen İsmayil Şamşirgar isimli bir ustanın olduğunu öğrenip İsfahan’a doğru yola çıkar.

**P 320. Misafirperverlik.**

Bahtiyar İsmayil Şamşirgar’ı bulur. Usta, Bahtiyar’ı misafir eder.

**H 1563. Hüner İmtihanı.**

Bahtiyar, hüner öğrenmek için geldiğini dükkânına gitmek istediğini söyler. Ustası buna çok memnun olur.

**Z 71.1. Formülistik sayı:3.**

**P 600. Gelenekler.**

İsmayil Şamşirgar, atalardan gelen üç güne kadar misafirin ismini sormamak gibi bir geleneğin olduğunu söyler.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Bahtiyar kendisini, ailesini, aldığı eğitimi ve seyahate nasıl çıktığını ve buralara nasıl geldiğini anlatır.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

İsmayil Şamşirgar, on dokuz talebesinin olduğunu, bu hünerlerle altmış dokuz yıldan beri yaşadığını ve kendi talebelerinin başka şehirlere gittiğini Bahtiyar’a anlatır.

**J 152.** **Bilge kişilerden öğrenilen akıl.**

Şehirdeki mirza başı, genç bir mollanın geldiğini, onun ilminin kendisinden üstün olduğunu ve padişaha kendisinin yerine o genci imamlığa atamasını öğütler.

**N 440.** **Değerli sırların öğrenilmesi.**

Bahtiyar durmadan çalışır. Ustası bütün hünerlerini öğretmeye başlar. Ustası da bildiği hünerlerin bütün sırlarını gizlemeden Bahtiyar'a anlatır.

**Q 114.** **Hediye ile mükâfatlandırma.**

**H 504.** **El işinde ustalık gösterme kabiliyeti imtihanı.**

**L 142.** **Öğrencinin alanında ustalaşması.**

Usta Şamşirgar, kızı Naziknaz'a bir küpe verir. Kızı küpenin Bahtiyar tarafından yapıldığını hisseder.

**T 130.** **Evlenme.**

Usta Şamşirgar kızını Bahtiyar'la evlendirmek ister. Kız, babasına olumlu cevap verir ve Bahtiyar ile Naziknaz evlenir.

**L 111.1.** **Gurbete çıkma ve başarılı bir şekilde dönme.**

Bahtiyar ülkesine dönmek için ustasından izin ister. Eşi ve kazandığı para ve eşyalarla memleketi Kokan'a döner.

## 33. BİR SIKIM TUZ

**Tip Numaraları:** TTV 328, AaTh 1696-1687.

**Tema:** Bir adamın unutkanlığının başına işler açması.

**Motif Sırası:**

1. Andican şehrinin Hartum köyünde unutkan bir adam vardır.

2. Eşiyle birlikte kaynatasının evine giderler. Adamın eşi orada kalır; adam ise çocuklara bakmak için eve dönecektir. Adam, karısına yemeğe ne kadar tuz atacağını sorar. Karısı da "Bir sıkım tuz" diyerek unutmaması gerektiğini hatırlatır.

3. Adam, “Bir sıkım, bir sıkım!” diye diye yola çıkar. Yolda çeltik ezen insanlarla karşılaşır. Onlar, adamın dediğini duyunca kendileriyle alay ettiğini düşünüp adamı döverler. Adam sebebini sorar; oradakiler “Harmana bereket” demesi gerektiğini söyler.

4. Adam, “Harmana bereket, harmana bereket!” diye diye yoluna devam eder ve bir köye gelir. Köydeki herkes toplanıp birbirlerinin bitlerini temizlerken adamın sesini duyarlar. Köydekiler, öfkelenip adamı döverler. Adam sebebini sorar; oradakiler “Biriniz de kalmadan kırılın!” demesini isterler.

5. Adam, “Biriniz de kalmadan kırılın!” diye diye yoluna devam eder ve bir köye varır. O köyde zengin bir adamın oğlu ölmüştür. Köy ahalisi adamın sözünü duyar. Adamın sözüne öfkelenip onu döverler. Adam sebebini sorar; ahali, “Allah rahmet eylesin!” demesini ister.

6.Adam, “Allah rahmet eylesin!” diyerek yoluna devam eder ve bir köye varır. Köyde düğün vardır. Oradaki insanlar adamın sözünü duyarlar ve adamın kendileriyle alay ettiğini düşünüp adamı döverler. Adam sebebini sorar; köy halkı zurnayı alıp çalmasını, herkesin düğünlerinden haberdar olmasını ister.

7. Adam zurna çalarak yoluna devam eder. Yolda bir kişi adama değnekler vurur. Adam sebebini sorar; değnekle vuran adam, adama bıldırcınları kaçırdığını söyler. Adama duvarların arasından hiç ses çıkarmadan gitmesini söyler.

8. Adam, duvarların arasından ses çıkarmadan giderken üstüne birileri atlar ve onu hırsız sanıp döverler. Adama göğe bakarak gitmesini söylerler.

9. Adam göğe bakarak giderken balıkçıların ağlarına ayağı takılır ve ağları karıştırır. Balıkçılar onu döver. Balıkçılar yere bakarak yürümesi gerektiğini söyler.

10. Yere bakarak giderken su almaya giden kızıyla çarpışır. Adam kızını tanımaz ve evinin yerini sorar. Kızı gülerek kendisinin kızı olduğunu söyler.

11. Adam, artık tek başına bir yerlere gitmez.

**Motif Index’e Göre Motifler ve Numaraları**

**X 583. Seyahat edenlerle ilgili komiklikler.**

Andican vilayetine bağlı Hartum köyünde unutkan bir adam yaşar. Bazen yolunu kaybeder komşularının evine gider. Karsını oğlunu çağırsa, hatırlamadığından başkalarının çocuğunu getirir.

**P 320. Misafirperverlik.**

**P 261. Kayınpeder.**

Ailece kaynatasının evine misafirliğe giderler.

**J 155. Kadınlardan öğrenilen akıl.**

Karısı babasının evinde kalır. Kocası evine dönerken karısı çocuklarının aç kalmamasını ve her gün onlara yemek vermesini öğütler. Adam yemeğe ne kadar tuz atacağını sorar. Karısı "Bir sıkım." der.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

**J 2041. Unutkan kişinin kendi kendine konuşması.**

Adam, bir sıkım diyerek yolda giderken çeltik ezen insanlarla karşılaşır.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Adamlar bizimle dalga geçiyor diye düşünüp unutkan adamı döverler. Çeltikteki insanlar "Harmana bereket" demesi gerektiğini söylerler.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Adam, "Harmana bereket." diyerek yola devam eder. Bir köye gelir. Oradaki herkes bitlidir. Adamın dediğini görürler.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Adamın lafını duyup dalga geçtiğini düşünürler ve adamı döverler. Köydekiler adama, "Biriniz de kalmadan kırılın." demesi gerektiğini söylerler.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Adam, "Biriniz de kalmadan kırılın." diyerek yoluna devam eder. Bir köye gelir. O köyde zengin birinin tek evladı oğlak oyununda ölür. Yabancı birinin "Biriniz de kalmadan kırılın." dediğini duyarlar.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Köy halkı adamın sözünü duyup onu döverler. Oradakiler adama "Allah rahmet eylesin." diye söylemesini tavsiye ederler.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

**T 135. Düğün merasimi.**

Adam "Allah rahmet eylesin." diyerek yoluna devam eder ve bir köye gelir. Oradan düğün vardır.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Adamın "Allah rahmet eylesin." Sözünü duyup kötü niyetli olduğunu düşünerek adamı döverler. Adama zurna alıp çalarak yola devam etmesini söylerler.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Adam yolda giderken bir adamla karşılaşır. Zurna çaldığı için adamın bıldırcınları kaçar. Adam sessiz bir şekilde yola devam etmesini söyler.

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Adam sessizce duvarın altından geçerken birkaç adam bunu döver. Oradakiler adama göğe bakarak yürümesini söyler.

**P 475. Hırsızlar.**

Köyde keçi ve koyunları çalan bir hırsız vardır.

**N 732. Baba ile kızın tesadüfî karşılaşması.**

**X 583. Seyahat edenlerle ilgili komiklikler.**

Adam yola devam ederken kendi kızıyla çarpışır fakat kızını tanımaz. Adam kendi kızını evinin yerini sorar. Kızı bu duruma çok güler.

## 34. SİHİRLİ EKMEK

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh 564.

**Tema:** Büyük İskender'in yer altı ülkesine sahip olamaması, olağanüstü bir obje sayesinde bir çocuğun tabip olması.

**Motif Sırası:**

1. Büyük İskender bütün dünyayı fetheder. Savaşacak ülke kalmayınca canı sıkılır. Vezirini çağırır ve yer altı ülkesinin olup olmadığını, biliyorsa kimin bildiğini bulmasını ister. Kim bulursa ona memleketlerinden birini ve hazinesinin yarısını vereceğini vaat eder.

2. Falcılar, danışmanlar ve sihirbazlar bu yeri bulamaz. Veziri orayı yaşlı bir kadının bildiğini söyler.

3. Yaşlı kadın kırk gün süre ve kırk günlük yiyecek ister ve yola çıkar. Kırk gün sonra yer altı ülkesine varır. Yer altı ülkesinin şahına İskender'in fikrini beyan eder.

4. Kadın, yer altı ülkesinin şahı ile Büyük İskender'in yanına gelir. İskender ona vaat ettiği hediyeleri sunar.

5. Yer altı ülkesinin padişahı İskender'e yer üstündeki hayvanlara ve bitkilere hâkim olamadığını öğütler. Ona bir şey vereceğini, vermesi halinde yer altı ülkesine karışmamasını teklif eder. Büyük İskender bunu kabul eder.

6. Yer altı ülkesinin şahı ona bir balçık verir. Bu balçığı unla karıştırıp ekmek pişirmesini, onu düşürmemesini, ondan başka kimsenin yememesi gerektiğini hatırlatır. Bu ekmeği yediği takdirde hayvanların ve bitkilerin dilinden anlayacağını söyler.

7. Vezir balçığı hizmetçi kadına verir ve kadından ekmek yapmasını ister.

8. Kadın ekmek pişirilen ekmeklerden birisi küle düşer ve onu alıp saklar. Kadının sakladığı ekmeği torunu yer ve oyun oynarken bitkilerin ve hayvanların dilinden anlamaya başlar ve bu durumu büyükannesine anlatır.

9. Büyük İskender yeryüzüne hâkim olur; fakat hayvanların ve bitkilerin dilinden anlayamaz.

10. Ekmeği yiyen çocuk büyük tabip olur ve o çocuk İbn-i Sina'dır.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**N 111. Falcı.**

**D 1711. Sihirbaz.**

Büyük İskender dünyayı fetheder. Savaşmak için ülke bulamayınca canı sıkılır. Yer altı memleketini fethetmek ister. Falcılar, danışmanlar sihirbazlar bu yeri bulamaz.

**J 152.** **Bilge Kişilerden öğrenilen akıl.**

Veziri yaşı bir kadının yer altı memleketinin sırrını bildiğini söyler.

**Q 12.** **Mükâfatlandırılmış İşler.**

Büyük İskender yer altı memleketinin olup olmadığını, oraya nasıl gidileceğini bilen kişiye memleketlerinden birini ve hazinesinin yarısını vereceğini söyler.

**P 10.** **Padişah.**

**G 200.** **Cadı.**

Padişahın huzuruna cadı olan yaşlı kadını getirirler.

**Z 71.12.** **Formülistik sayı:40.**

**C 755.** **Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

Cadı kadın padişahtan kırk gün süre ve kırk gün yetecek kadar yiyecek ister. Büyük İskender kadının dediklerinin yapılmasını emreder.

**Q 266.** **Sözünde durmamanın cezalandırılması.**

Büyük İskender, verilen süre içinde şartlarının yerine getirilmemesi durumunda ölüm fermanı verip, kadının cesedinin karga ve kuzgunlara yedirilmesini emreder.

**F 80.** **Alt dünyaya seyahat.**

**F 721.** **Yer altı dünyası.**

Kadın kırk günlük yolculuktan sonra yer altı ülkesine varır.

**F 101.** **Alt dünyadan dönüş.**

Yar altı ülkesinin sultanı Büyük İskender'i merak eder ve cadı kadınla beraber Büyük İskender'in yanına gelirler.

**Q 111.7.** **Mücevher vererek mükafatlandırma.**

Büyük İskender, cadı kadına vaat ettiklerini verir ve onu uğurlar.

**M 201.** **Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Yer altı ülkesinin sultanı, Büyük İskender'le tanışır ve ona yer üstündeki hayvanlarla bitkilere hâkim olamadığı söyler. Ona bir gilvata vereceğini,

bunun sayesinde yer üstündeki hayvanların ve bitkilerin dilinden anlayacağını söyler. Yalnız Büyük İskender'den yer altı ülkesine göz dikmemesini ister. Büyük İskender bu şart kabul eder.

**D 1031.1. Sihirli ekmek.**

Yer altı ülkesinin sultanı bu gilvatayı yoğururken una karıştırmasını ve bununla ekmek yapılmasını söyler. Bu ekmeği Büyük İskender yerse hayvanların ve bitkilerin dilinden anlayacağını ifade eder. Yalnız ekmeğin bir tanesinin bile küle düşmemesini tembih eder.

**N 825.3. Yardımcı yaşlı kadın.**

Vezir, hizmetçi kadına gilvatayı verir ve Yer altı ülkesinin sultanının dediklerini hatırlatır.

**C 423. Hârikuladeliklerin ifşâ edilmesi.**

Yaşlı kadının torunu oyun oynar ve karnı acıkır. Yaşlı kadın küle düşen ekmeği torununa yedirir. Ekmeği yiyen çocuk tabip olur ve İbn-i Sînâ'dır. Büyük İskender hayvanların ve bitkilerin dilinden anlayamaz.

## 35. AKILLI GELİN

**Tip Numaraları:** TTV 235, AaTh 875.

**Tema:** Bir kızın aklı sayesinde padişaha gelin olup padişahı ölümden kurtarması.

**Motif Sırası:**

1. Çocuk sahibi olamayan bir padişah vardır. Karısı hamile kalır ve bir çocuğu dünyaya gelir.

2. Sütanneleri çocuğunun eğitimini üstlenir. Çocuk yirmi sekiz yaşına basar.

3. Babası şehzadeye kırk koyun bir de çoban verir. Satıp getirmesini satamazsa kendilerini getirmesini öğütler.

4. Şehzade şehir dışında fakir birinin evinde konaklar ama babasının sözünü idrak edemez.

5. Ev sahibinin kızı padişahın sözünü şehzadeye açıklar.

6. Şehzade pazarda koyunları satar, yünlerini de alarak saraya geri döner. Padişah bu duruma çok şaşırır. Ona kimin yardım ettiğini sorar. Şehzade, fakir adamın kızının yardım ettiğini babasına anlatır.

7. Padişah, fakir adamın kızıyla oğlunu evlendirir.

8. Padişah ava çıkar ve eşkıyalar padişahı kaçırıp öldürmeye kalkışır. Padişah kendisini öldürmemesi halinde onlara koyunlarının bir kısmını vermeyi teklif eder. Eşkıyalar bunu kabul eder.

9. Padişah mektup yazar ve gelini mektubu okur ve babasını eşkıyaların kaçırdığını anlar.

10. Eşkıyalar durumu fark edip kaçar. Padişah akıllı gelini sayesinde ölümden kurtulur.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Bir padişah vardır.

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Padişah elli yaşına kadar çocuk sahibi olamaz. Karısı hamile kalır ve bir erkek çocuk doğurur.

**P 236. Sorumsuz çocuklar.**

Çocuk bazı işleri beceremeyen, hiçbir işe yaramayan biri olarak büyür.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

**H 1563. Hüner İmtihanı.**

Padişah oğluna kırk koyun ve bir çoban verir. Bu koyunları satıp parasının getirilmesini veya satamazlarsa koyunları geri getirmesini ister.

**P 320. Misafirpervelik**

Akşam olunca bir fakirin evinde konaklarlar.

**J 155. Kadınlardan öğrenilen akıl.**

**L 152. Oğlanın üstesinden gelemediği araştırmayı kızın başarması.**

Şehzade, gece uyuyamaz. Babasının sözlerini kıza anlatır. Kız, padişahın sözlerini, "Satın demesi malumdur. Kendisini getirin demesi ise koyunların yününü keserek getirin anlamına gelir." şeklinde yorumlar.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Padişah oğlunun bu işi nasıl yaptığına şaşırır. Oğlu, fakir bir adamın kızı olduğunu ve tüm kıssayı ona anlatır.

**J 1111. Akıllı kız.**

Bu kızın aklı padişahın hoşuna gider.

**T 130.1. Dünür olma.**

Padişah görücü göndererek, kızı oğluna ister.

**T 121.1. Padişahın oğlunun aşağı seviyeden bir kızla evlenmesi.**

**T 135. Düğün merasimi.**

Padişah düğün yaparak, oğlunu fakir bir kızla evlendirir.

**P 414. Ava çıkma.**

Padişah ava çıkar.

**P 475. Hırsızlar.**

**L 410.6. Hükümdarın esir düşmesi.**

Padişah av sırasında eşkıyaların eline düşer.

**R 39. Çeşitli kaçırmalar.**

Eşkıyalar, onu öldürmeye ve kıyafetini, atını ve silahını almaya kalkışırlar.

**M 201. Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Padişah, kendisini öldürmemelerini, eğer öldürmezlerse kırk otar koyunundan birini vereceğini taahhüt eder. Eşkıyalar padişahın sözlerine razı olur.

**K 500. Aldatarak tehlike veya ölümden kurtulma.**

Padişah mektup yazar ve gelini mektubu okur. Mektubun içeriğinin şifreli yazıldığını ve padişahın eşkıyaların elinde olduğunu anlar.

**R 122. Çeşitli kurtulmalar.**

Padişahın gelini, kırk pehlivanı önce kırkını arkadan gönderir. Padişahın tutsak olduğu yere gelirler ve eşkıyalar durumu anlayıp kaçar. Akıllı gelin, padişahı ölümden kurtarır.

## 36. YOLCU İLE ŞEYTAN

**Tip Numaraları:** TTV 25, AaTh 2042.

**Tema:** Bir adamın şeytanla tartışıp mağlup olması.

**Motif Sırası:**

1. Adamın biri yolda giderken insan kılığında bir şeytan ona yoldaş olur ve tanışırlar.

2. Şeytanla adam arasında, insanların suçu ve şeytanın suçu konusunda bir tartışma çıkar.

3. Şeytan suçun insanlar olduğunu kanıtlamak için dükkânın bir duvarına bal sürer. Bala sinek konar. Sineği görünce örümcek gelir. Örümceği kuş yemek ister. Elinde doğan olan bir kuşçu geçer. Doğan örümceği yemek ister. Dükkân sahibi doğanı taş ile vurur. Kuşçu da dükkân sahibine saldırır.

4. Polisler dükkân sahibini alıp götürür ve etraftakiler "Bu şeytanın işi." der.

5. Şeytan kapıya sadece bal sürdüğünü, suçunun ne olduğunu adama sorar.

6. Adam mağlup olur.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**G 303. Şeytan.**

Bir adam yolda giderken insan kılığındaki bir şeytan ona yoldaş olur.

**G 303.9.6.1. İnsanın şeytanla mücadelesi.**

Şeytanla adam arasında, insanların suçu ve şeytanın suçu konusunda bir tartışma çıkar.

**N 111.2. Kaderin görünüşü.**

Şeytan suçun insanlar olduğunu kanıtlamak için dükkânın bir duvarına bal sürer. Bala sinek konar. Sineği görünce örümcek gelir. Örümceği kuş

yemek ister. Elinde doğan olan bir kuşçu geçer. Doğan örümceği yemek ister. Dükkân sahibi doğanı taş ile vurur. Kuşçu da dükkân sahibine saldırır.

## 37. VEFA SEMBOLÜ

**Tip Numaraları:** TTV 256+262, AaTh 923+986.

**Tema:** Eşine vefalı olan bir kadının padişahın sınamasından başarıyla çıkması.

**Motif Sırası:**

1. Yiğidin biri ailesinin ölümünden sonra durumu iyi olmadığı için evlenemez. Onların zengin bir komşusu vardır.

2. Komşunun kızı fakir bir yiğitle evlenmek ister. Kızın ailesi razı olur ve kızlarını yiğitle evlendirir.

3. Yiğit çalışmaz, kız ise kocasının çalışması gerektiğini söyler. Yiğit başka bir memlekette çalışmak üzere gurbete gitmeye karar verir.

4. Kız yolculuğa çıkmadan önce vefa sembolü olarak kocasına bir çiçek verir onu koklayıp kendisini hatırlamasını ister.

5. Yiğit, Buhara'da padişahın inşaatında çalışır, aralarda çiçeği koklar. Etraftakiler sihir yaptığını zannederek padişaha şikâyet ederler.

6. Padişah yiğidi yanına çağırır ve ondan bilgi alır. Eşinin vefalı olup olmadığını sınamak için vezirini yiğidin evine yollar.

7. Kız, vezirin kötü niyetli olduğunu anlar ve onu mahzene kapatır.

8. Padişah ikinci vezirini de gönderir; kız durumu anlayıp onu da mahzene kapatır.

9. Padişah kendisi gider; kız onu da mahzene kapatır.

10. Yiğit, evine döner. Padişah ve vezirleri mahzenden çıkarıp utandırarak Buhara'ya gönderir.

11. Karı-koca muratlarına ererler.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**P 230. Anne-baba-çocuklar.**

Bir yiğidin anne babası vefat eder.

**P 160.** **Yoksul adamlar. (Dilenciler)**

Yiğit yoksulluğundan dolayı hiç evlenemez.

**U 60.** **Zenginlik ve yoksulluk.**

Onların zengin bir komşusu vardır. Komşusunun evlenme çağına gelen bir kızı vardır.

**T 135.** **Düğün merasimi.**

Zengin adam düğün yaparak kızını fakir yiğitle evlendirir.

**N 130.** **Şans ve kaderin değişmesi.**

Yiğit başına konan, talih kuşundan mest olur ve çalışmadan yatar.

**J 155.** **Kadınlardan öğrenilen akıl.**

Kız, yatıp içmeye dağ bile dayanmadığını bir yere gidip çalışmasını söyler.

**J 34.3.** **Gurbete çıkma.**

Yiğit çalışmak için yola çıkar.

**P 10.** **Padişah.**

Yiğit, Buhara'da padişahın sarayının inşaatında çalışmaya başlar.

**K 2110.** **İftira.**

Yiğit eşini özlediğinde kendisine verdiği çiçeği koklar. Bunu görenler sihir yapıyor diyerek padişaha haber verirler.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Padişah yiğidi çağırır. Yiğit olanları anlatır.

**H 1556.** **Bağlılık imtihanı.**

**W 34.** **Bağlılık.**

Padişah, yiğidin karısının yalnız kaldığını öğrenir ve vefalı olup olmadığını öğrenmek için sınamak ister.

**R 10.** **Esir olma.**

Padişah vezirlerini yiğidin eşinin yanına gönderir. Kız bunların kötü niyetli olduklarını anlayıp mahzene atar. Padişah kendisi merak edip kızın yanına gider. Kız padişahı da mahzene kapatır.

**L 111.1. Gurbete gitme ve başarılı bir şekilde dönme.**

Yiğit saray inşaatına tamamlayıp evine döner.

## 38. AT DOLAŞIR KAZIĞINI BULUR

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Bir objenin en iyi şeyin aslı olduğuna kanat getirmesi.

**Motif Sırası:**

1. Padişahın güzel bir çarığı vardır. Her gün onu temizleyip rafına koyar.

2. Fare una girer. Çarığın kalbi çıkacak gibi olur ve bundan rahatsız olur.

3. Çarık, kendisini çarık olarak yarattığı için Allah'a lanet eder. Fare olarak yaratılmak ister. Allah onu fareye dönüştürür.

4. Çarık, fare olur ve bir kedi onu kovalar. Canını zor kurtarır. Allah'tan kedi olarak yaratılmayı talep eder. Allah onu kediye dönüştürür.

5. Kediyken bahçede gezerken köpek kovalar. Kedi olmanın zor olduğunu düşünür ve köpek olmak ister. Oracıkta köpeğe dönüşür.

6. Köpek olunca evsiz barksız kalır. Çocuklar onu döverler. Çarık, çocuk olmak ister ve çocuğa dönüşür.

7. Çarık anne-babasız ve evsiz bir çocuğa dönüşür. İnsanları onu ağır işlerde çalıştırırlar. Çarık, büyük bir adam olmak ister ve büyük bir adama dönüşür.

8. Evsiz barksız adam olunca böyle yaşamayı doğru bulmaz tekrar çarık olmak ister ve çarığa dönüşür.

9. Çarık, padişahın ayağında çarık olmanın en iyi fikir olduğuna karar verir.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**P 10. Padişah.**

Eski zamanda bir padişah vardır.

**F 823. Olağanüstü ayakkabılar. (Çarık)**

**J 1880. İnsan gibi davranan çeşitli nesne ve hayvanlar.**

Çarık rafta iken farenin una girdiğini görür ve Allahtan kendisini kuvvetli bir fare olarak yaratmasını diler.

**D 444. İmal edilmiş bir objenin hayvana dönüşmesi. (Fareye dönüşme)**

Allah acır ve onu fareye dönüştürür.

**D 411.6.2. Farenin kediye dönüşmesi.**

**D 610. Dönüşümün tekrarlanması.**

Fare oynarken kedi görür ve fareye dönüşen çarık, kedi tarafından kovalanır. Canı ağzına gelir ve Allah'tan kendisini kedi olarak yaratmasını ister. Allah onu kediye dönüştürür.

**D 412.1.3. Kedinin köpeğe dönüşmesi.**

Kedi olmak da zor gelir. Çarık Allah'tan kendisini köpek olarak yaratmasını ister.

**D 341. Köpeğin insana dönüşmesi.**

**D 610. Dönüşümün tekrarlanması.**

Çarık evsiz ve serseri bir köpek olur ve çocuklar onu döver. Allah'tan kendisini bir çocuk olarak yaratmasını ister.

**D 56.1. Yaşlı adama dönüşme.**

Çarığa çocuk olması da ağır gelir ve Allah'tan büyük bir adam olmayı ister. Allah onu adama dönüştürür fakat evsiz barksız bir adam olur.

**D 250. İnsanın imal edilmiş bir objeye dönüşmesi. (Çarık)**

Çarık, padişahın ayağındaki çarık olmanın en iyi şey olduğuna kanaat getirir.

## 39. ŞEFKATLİLİK

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Zâlim bir adamın kızının padişahın şefkatiyle mutluluğa kavuşması.

**Motif Sırası:**

1. Zengin ama zalim bir adam vardır. Her gün kızına zulüm eder.

2. Adam ava çıkmadan önce kızına yarım ekmek bırakır. Adam yolda bir dilenciyle karşılaşır. Adam dilencinin elinde bir yarım ekmek görür. Dilenci, ekmeği kızının verdiğini söyler.

3. Adam eve gelir ve öfkelenir, kızının elini sağ bileğinden kesip onu ormana bırakır.

4. Padişah ormanda avda iken kızı bulur ve sarayına getirir. Kıza sarayda terbiye verir ve oğluyla evlendirir.

5. Kız kocasına sol eliyle çay uzatır kocası çayı almaz. Kız bu duruma lanet eder.

6. Kızın ekmek verdiği dilenci sihirbazdır. Dilenci, kızın eli altına dönüştürür.

7. Kız, Eşine altın eliyle çay uzatır ve eşi bundan memnun olur.

8. Padişah yeninden düğün yapar. Kızı, yeniden oğluyla evlendirir.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 150.** **Zengin insanlar.**

Eski zamanda zengin bir adam vardır.

**S 11.** **Zâlim baba.**

Adam çok cimridir ve kızına zulmeder.

**P 414.** **Ava çıkma.**

Zengin adam her gün ava çıkar.

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Adam evine dönerken yolda elinde yarım ekmek bulunan bir dilenciye rastlar.

**Q 260.** **Cezalandırılan kabahatler.**

**Q 451.1.** **El keserek cezalandırma.**

Kızının dilenciye ekmek verdiğini öğrenen babası, kızının elini sağ bileğinden keser.

**S 143.** **Ormana terk etme.**

Adam, kızını ormana bırakır.

**P 10.** **Padişah.**

**N 700.** **Tesadüfî karşılaşmalar.**

Şehrin padişahı avdayken ormanda kızı görür ve onu sarayına götürür.

**P 30.** **Şehzade.**

**T 130.** **Evlenme.**

Kızın akıllı ve ahlaklı olduğunu bilen padişah onu oğluyla evlendirir.

**F 1041.** **Şahısların olağanüstü psikolojik reaksiyonları.**

Kız eşine sol eliyle çay uzatır fakat şehzade çayı almaz. Kız buna çok üzülür ve "Ben buna nasıl dayanırım? Allah'ım gösterdiğin şefkat nerede?" der.

**D 1711.** **Sihirbaz.**

Kızın ekmek verdiği dilenci sihirbazdır.

**C 423.** **Hârikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

**D 2161.3.3.** **Sihirle kol veya bacağın tedavisi.**

**F 515.** **Olağanüstü ele sahip kişi.**

Kızın ekmek verdiği dilenci sihirbazdır. Kızdan kolunu kuma sokmasını ister. Kız sol elini kuma sokunca, eli altına dönüşür.

**T 135.** **Düğün merasimi.**

**Z 71.12.** **Formülistik sayı:40**

Padişah yeniden kırk gün kırk gece düğün yapar.

## 40. ZENGİNLİĞİN SIRRI

**Tip Numaraları:** TTV 50, AaTh -.

**Tema:** Ekmeğe saygı gösteren padişahın varlık ve huzur içinde bir yaşama sahip olması.

**Motif Sırası:**

1. Zengin bir padişah vardır. Varlıkları yere dökülecek kadar zengindir. Halkı da zengin ve mutludur. Mal ve mülkü her gün arttığından ne yapacağını bilemez.

2. Şehre bir danışman gelir. Padişah malının çoğalmasının durdurması için ondan yardım ister.

3. Padişah ile danışman deve sırtında çöle gider. Deve üstünde ekmek yerler. Padişah yere kırıntıların düştüğünü görünce oraya set çeker.

4. Saraya dönerler ama padişahın zenginliği eksilmez aksine artar.

5. Danışman, padişahın zenginliğinin sırrının, padişahın ekmek kırıntısına gösterdiği saygı olduğunu belirtir.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Zengin bir padişah vardır. O kadar zengindir ki bütün mülkleri yere dökülür kimse almaz. Halkı da zengin ve varlıklıdır.

**J 163. Akıl satın alma.**

Padişah malı çoğalınca varlığını nasıl durdurabileceği konusunda bir danışmandan yardım ister.

**V 300. Dini İnanışlar.**

Padişah ile danışman çöle gider. Padişah yere düşen ekmek kırıntısını arar fakat bulamaz. Bunun üzerine ekmek kırıntısının etrafına duvar örer.

**P 12. Padişahın Karakteri.**

Danışman, padişahın malının eksilmemesinin ekmek kırıntısına verdiği değer olduğunu söyler.

## 41. HATİCE

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Yaramaz bir kızın herkesi usandırması, terbiyenin önemi.

**Motif Sırası:**

1. Yaşlı bir karı-kocanın Hatice isminde bir kızı vardır. Hatice çok kavgacıdır.

2. Hatice babası ile kavga eder. Hiç durmadan konuşur.

3. Kızının kavgalarından sıkılan babası onu bir kuyuya atar.

4. Adam kızını bıraktığı kuyuya gelir bir ejderha görür. Ejderha Hatice'nin kavgalarından sıkıldığını söyler. Adam, ejderhanın kuyudan çıkmasına yardımcı olur.

5. Ejderha insanlara zarar vermeye başlar. Adam, "Hatice kuyudan çıkıp sana geliyor." der. Ejderha korkup kaçar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 210. Karı-koca.**

Yaşlı bir karı koca vardır.

**P 230. Anne-baba-çocuklar**

Bu karı kocanın Hatice isminde kavgacı bir kızları vardır.

**S 11. Zâlim baba.**

**Q 465.3. Kuyuya atarak cezalandırma.**

Kızının kavgalarından sıkılan babası onu kuyuya götürür ve oraya itiverir.

**B 11.4.5. Konuşan Ejderha.**

**F 1041. Şahısların olağanüstü psikolojik reaksiyonları.**

Ejderha Hatice'nin kavgalarından kuyuya bile sığmadığını kuyudan çıkması için babasından yardım ister.

**X 900. Yalanların ve Abartmaların Komikliği.**

Ejderha kuyudan çıktıktan sonra insanlara zarar verir. Bunu duyan Hatice'nin babası ejderhanın yanına gider ve Hatice'nin kuyudan çıktığını yanına geleceğini söyler. Bunu duyan ejderha sağa sola bakmadan kaçar.

## 42. DÖNEN DÜNYA

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Bir adamın çocuğundan ders alıp yaptığından pişmanlık duyması.

**Motif Sırası:**

1. Yaşlı bir adam oğlu, gelini ve torunuyla birlikte hayat sürer.

2. Yaşlı adam elleri titrediği için çok tabak kırar. Gelini bu duruma kızıp kocasından babasına ağaç tabak yapmasını ister.

3. Adam babasına ağaçtan tabak yapar.

4. Adam bir gün çocuğunun ağaçtan tabak yaptığını görür ve çocuğunun verdiği cevaptan etkilenip yaptığına pişman olur.

5. Adam ağaç tabakları kırıp babasına çini tabaklardan yemek sunar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**T 253. Kadın dırdırı.**

Babasının elinden düşerek kırılan tabaklara acıyan gelini, kocasına öfkeyle babasına ağaçtan tabak yapmasını söyler.

## 43. AKILLI ÇOCUK

**Tip Numaraları:** TTV 311, AaTh 1641.

**Tema:** Bir çocuğun aklı sayesinde padişahın yardımcısı olması.

**Motif Sırası:**

1. Padişah halkını bir meydana toplar ve onlara üç sual sorur. Doğru cevap verenin sarayında çalışacağını söyler.

2. Fakir bir adamın çocuğu bu üç soruya doğru cevap verir.

3. Padişah o çocuğu yardımcılarından biri yapar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Bir padişah vardır.

**Z 71.1. Formülistik sayı:3**

Padişah halkını toplar ve onlara üç sual sorar.

**H 540.3. Padişahın bilmece sorması.**

**Q 10. Mükâfatlandırılmış İşler.**

Bu sualler; dünyada en hızlı, en katı ve en şirin şeyin ne olduğudur. Padişah doğru cevapları verenin sarayında çalışacağını söyler.

**P 160. Yoksul adamlar. (Dilenciler)**

Bir fakirin oğlunun bu sorulardan haberi olur. Babasından kendisini padişahın sarayına götürmesini ister.

**J 1500. Zekice pratik hazır cevaplar.**

Çocuk dünyadaki en katı şeyin yoksulluk; en hızlı şeyin dil; en şirin şeyin ise muhabbet ve sevgi olduğunu söyler.

**Z 71.5. Formülistik sayı:7**

Padişah yedi yaşındaki bu çocuğun cevaplarından memnun kalır.

**N 130. Şans ve kaderin değişmesi.**

Padişah çocuğu yardımcılarından biri yapar.

## 44. ÇOBAN ALİ

**Tip Numaraları:** TTV 366, AaTh 1364.

**Tema:** Bir çobanın zâlim padişahın hizmetçilerine yardımı.

**Motif Sırası:**

1. Zalim bir padişahın kırk karısı vardır; fakat oğulları yoktur. Padişah yaşlanınca küçük hanımından bir oğlu olur.

2. Çocuk akıllı, terbiyeli olarak yetişir. Padişah oğlunun şefkatli olmasına kızar, onunla konuşanları öldürtür.

3. Ormanda bir yabanî domuz insanların başına bela olur. Domuz tarlaları ekinleri talan eder ve onunla kimse baş edemez.

4. Şehzade, domuzla mücadele etmek için babasından izin alıp ormana gider.

5. Padişah, çocuğu gelmeyince öfkelenip adamlarını şehzadeyi bulması için ormana gönderir. Hizmetçiler çocuğun cesedini bulurlar ve bunu padişaha nasıl söyleyeceklerini bilemezler.

6. Dağda Çoban Ali isminde bir adam yaşar. Hizmetçiler durumu ona anlatır.

7. Çoban Ali bir ağacı keser ve ondan bir dutar yapar. Onu hizmetçilere verir. Hizmetçiler saraya gelirken hüzünlü bir parça çalar ve padişah oğlunun öldüğünü anlar.

8. Padişah acı haberin karnına kurşun dökün onu cezalandırın, der. Çoban Ali buna karşı çıkıp acı haberi dutarın getirdiğini söyler.

9. Çaresiz kalan padişah dutarın karnına kurşun döktürür.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 12.2.1. Zalim padişah.**

Eski zamanda zalim bir padişah vardır.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40**

Padişahın kırk karısı vardır; ama çocuğu yoktur.,

**K 2015. Çocuk sahibi olma**

**P 30. Şehzade**

Padişahın küçük karısından bir çocuğu olur.

**Z 71.1. Formülistik sayı:3**

Şehzade, domuzla mücadele edeceğini üç gün içerisinde dönmezse ölmüş olacağını korumalara tembihler.

**Q 550. Garip cezalar.**

Padişah şehzadenin gidişine öfkelenir ve onun bulunmasını ister. Kim acı haber getirirse getiren kişinin karnını yarıp kurşun koyacağını söyler.

**P 412. Çoban.**

Hizmetçiler yiğidin cesedini bulur. Padişaha bunu nasıl söyleyeceklerini bilemezler. Dağda şarkıcı Çoban Ali isminde bir adam yaşar.

**J 1110. Akıllı insanlar.**

**J 1500. Zekice pratik hazır cevaplar.**

Çoban Ali bir ağacı kesip ondan dutar yapar ve hizmetçilerle beraber saraya dönerler. Çoban Ali dutar ile hüzünlü bir parça çalar ve padişah oğlunun vefat ettiğini anlar. Ali, haberi dutarın getirdiğini söyler. Çaresiz kalan padişah, dutarın karnına kurşun döker.

## 45. MELİKE KURBAĞA

**Tip Numaraları:** TTV 86, AaTh 72.

**Tema:** Padişahın olağanüstü bir varlıkla evlenip saadete kavuşması.

**Motif Sırası:**

1. Ülkesini adaletle yöneten genç bir padişah vardır. Padişah av düşkünüdür.

2. Padişah avdayken yolunu kaybeder ve bir havuzun kenarında dinlenir. Karşısına güzel bir kız çıkar ve onunla evlenmek ister. Kız da kendisine suyu göstermemesi şartıyla evlenmeye razı olur.

3. Padişah kızla evlenir ve mutlu bir hayat sürer.

4. Padişahla kızla çok vakit geçirdiği için ülke yönetiminde boşluk oluşur. Ülkede adaletsizlikler baş gösterir.

5. Vezirler, padişahı eşinden soğutması için cariyelere görev verir. Cariyeler kızın suyu görmek istemediğini vezirlere anlatır.

6. Vezirler ormana bir nehir yaptırır ve üstünü kapatırlar.

7. Padişah eşi ile ormanda gezerken nehrin yanına gelir ve orada konaklarlar. Melike suyu görünce suya dalar ve ortadan kaybolur. Padişah suyun her tarafını aratır; fakat nehirde kurbağandan başka bir şey bulamaz.

8. Padişah ferman hazırlayıp nehirdeki tüm kurbağaların öldürülmesini emreder. Kurbağalar öldürülmeye başlayınca kurbağalar padişahı padişahın huzuruna gelir.

9. Kurbağalar padişahı, kızı bulacağını, padişahtan kurbağaları öldürmemesini ister. Padişah buna razı olur.

10. Kurbağalar padişahı, padişahının eşinin kızı olduğunu ve kurbağa iken padişahı gördüğünü ve insana dönüşüp ona vardığını anlatır.

11. Kurbağalar padişahı, kızını padişaha verir. Padişah ve melike kurbağanın çocukları olur; fakat çocuklar soğuk yüzlü ve çirkin olur.

12. Padişah çocukları ve melike kurbağa ile muradına erer.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Bir padişah vardır.

**P 414. Ava çıkma.**

Padişah çok gençtir ve ava çıkmaya düşkündür.

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

Padişah av sırasında yolun kaybeder ve bir havuzun önüne çıkar. Orada çimenler üzerinde uzanırken kamışların arasından şarkı söyleyen bir kız çıkar.

**T 131. Evlenme şartları.**

Padişah kızla evlenmek ister. Kız buna razı olur; fakat kendisine suyu göstermemesini şart koşar.

**D 5. Büyülenmiş insan.**

Kız her gün güzelleşir. Ona büyülenen padişah ülke işlerine bakamaz olur.

**N 440. Değerli sırların öğrenilmesi.**

**P 170.0.1. Cariyeler.**

Ülke işleri kötüye gidince vezirler padişahı kızdan soğutmanın yollarını arar ve cariyelerden bunu yapmalarını ister. Cariyeler ise, melikenin suyu görmek istemeyişinin altında bir hikmet olduğunu vezirlere söyler.

**C 423. Hârikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Padişah ile melike ormanda gezerken vezirlerinin hazırladığı nehre gelirler ve orada konaklarlar. Hava sıcak olduğu için padişah, melikenin suya girebileceğini söyler. Melike bir zıplar ve nehre girerek gözden kaybolur. Padişah çok korkar.

**S 110. Öldürmeler.**

Padişah, melikeyi arar, fakat bulamaz. Nehirde sadece kurbağa bulur. Padişah bu acıya dayanamaz ve bütün kurbağaların öldürülsün diye ferman çıkarır.

**B 245.1. Kurbağalar kralı.**

**B 214.1.7. Konuşan kurbağa.**

**M 244. Hayvanlar ve insanlar arasında anlaşma.**

**D 195. İnsanın kurbağaya dönüşmesi.**

Kurbağalar padişahı, padişahın kurbağaları boşuna öldürmemesini, melikeyi bulacağını ama fermanı yasaklamasını ister. O kızın kendi kızı olduğunu, suyu görünce kurbağaya dönüştüğünü anlatır.

**D 395. Kurbağanın insana dönüşmesi.**

**B 645.1.2 Kurbağa şeklindeki kişi ile evlenme**

**T 200. Evlilik hayatı.**

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Padişah ile melike kurbağa iyi geçinir. Onlardan doğan çocuklar çirkin ve yüzleri soğuk olur. "Kurbağa gibi soğuk" diye bilinen deyim o zaman kalmadır.

## 46. ELMANIN KARŞILIĞI

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Yiğidin sabrı ve sözünde durmasının karşılığında güzel bir kızla evlenmesi.

**Motif Sırası:**

1. Yiğit yolda giderken önüne bir elma düşer ve onu ısırır. Karşısına cübbeli bir adam çıkar.

2. Cübbeli adam, yiğide elmasını çaldığını söyler. Bunun telafisi olarak kızıyla evlenmesini ister.

3. Cübbeli adam kızının iki gözünün kör, el ve kollarının sakat olduğunu söylemesine rağmen yiğit, kızla evlenmeyi kabul eder.

4. Yiğit, adamın kızıyla evlenir; fakat kız çok güzeldir. Yiğit bunun sebebini sorar.

5. Kızın babası, "Kızım kördür, senden başkasını görmedi; elleri sakat çünkü kızımın eline başka erkek eli değmedi; ayağı sakat; çünkü hiç dışarı çıkmadı." der.

6. Yiğit ile sevgilisinin mutlu ve huzurlu hayatları olur.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**A 463.1. Kaderler.**

**N 700. Tesadüfî karşılaşmalar.**

**N 825.2.** **Yardımcı yaşlı adam.**

Yiğit yolda giderken önüne bir elma düşer; fakat elmanın sahibini bulamaz. Kırmızı elmadan bir ısırık alır. Karşısına cüppeli bir adam çıkar.

**H 1151.** **Çalma.**

Cüppeli adam, elmasını neden çaldığını sorar. Yiğit ise elmayı çalmadığını elmanın ayağının önüne düştüğünü söyler.

**Q 550.** **Garip cezalar.**

Yiğit bu durumu nasıl telafi edebileceğini sorar. Cüppeli adam, günahın telafisi için kızıyla evlenmesi gerektiğini hatırlatır. Kızının iki gözünün kör, iki elinin sakat ve iki gözünün de kör olduğunu söyler.

**T 100.** **Evlenme.**

Yiğit, adamın kızıyla evlenir.

**F 575.1.** **Olağanüstü güzellikteki kadın.**

Kızın ay gibi ağzı, gözleri çolpan, dudakları gonca, kaşları keman, yüzü şirin, saçı sümbül, kolları ipek gibi, boyu postu gelişmiş ve servi boylu bir kızdır.

**J 1500.** **Zekice pratik hazır cevaplar.**

Adam kızının gözünün kör demesi yiğitten başkasını görmemesidir. Ayağı sakat demesi hiç dışarı çıkmamasındandır. Elleri sakat dediği ise yiğidin elinden başkasının kızının eline değmemiş olmasıdır.

## 47. TAŞ GELİN

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Sihirbazın sihir ile insanları taşa dönüştürmesi.

**Motif Sırası:**

1. Sihirbazın biri gözüne kestirdiği kişileri hayvana dönüştür. İnsanlar ondan kurtulmanın yollarını arar.

2. Sihirbaz köye iner ve nehirden su taşıyan bir kızı görür ve onunla evlenmek ister. Kız evlenmek istemez ve onu geyiğe dönüştürür.

3. Kız her gün ağlaya ağlaya nehire gelir sihirli derisini çıkarıp suya dalar.

4. Köyde o kızı seven yiğit vardır. Kız derisini çıkardıktan sonra onu alıp yakar ve kızı köyüne götürür. Yiğit bu kızla evlenmek ister.

5. Düğünde sert bir rüzgâr çıkar. Rüzgâr, damadı ve misafirleri alıp götürür. Kız ve yakınları kaçarken sihirbaz onları taşa dönüştürür.

6. Bu taşlar, taşa dönen gelin adıyla bilinmektedir.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**D 1711. Sihirbaz.**

Eski zamanda bir sihirbaz yaşar.

**D 1830. Sihirli güç.**

**D 100. İnsanın hayvana dönüşmesi.**

Gözüne görünen kişiyi hayvana dönüştürür.

**D 114.1.1.1. Kızın geyiğe dönüşmesi.**

Sihirbaz, köye iner ve nehirden su alan bir kız görür. Kızla evlenmek ister; fakat kız evlenmek istemez. Sihirbaz kızı geyiğe dönüştürür.

**D 1025. Hayvanın sihirli derisi.**

Kız her gün nehre gelir sihirli dersini çıkarır ve suya dalar.

**D 838. Sihirli nesnenin çalınması.**

Yiğit kızın geyiğe dönüştüğünü görür ve bir gün kızın derisini çıkarıp suya dalarken bu deriyi alır ve yakar.

**T 135. Düğün merasimi.**

Yiğit, kızı alır ve evine götürür. Düğün devam ederken sert bir rüzgâr çıkar ve rüzgâr yiğidi ve misafirleri alıp götürür.

**D 231. İnsanın taş kesilmesi.**

**Z 183. Sembolik İsimler.**

Bu taşlar, "Taşa dönüşen gelin" adıyla bilinmektedir.

## 48. LOKMAN HEKİM HAKKINDA EFSANE

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Mesleğine sadık birinin padişahı ölümden kurtarması.

**Motif Sırası:**

1. Lokman hekim ve iki oğlu ile bir yere giderken bir kuş ağacın kabuğuna girer.

2. Çocuk babasına kuşu almak istediğini söyler. Kuş hava yetmezliğinden ölür. O kuş padişahın kuşudur.

3. Padişah lokman hekim ve iki oğlunu zindana attırır. Lokman hekimin iki oğlu zindanda açlıktan ölür.

4. Padişahın boğazına bir kemik kaçar; ama hiçbir doktor onu çıkaramaz. Padişah lokman hekimin getirilmesini emreder.

5. Lokman hekim, padişahın boğazındaki kemiğin, şehzadenin kanı ile çıkabileceğini belirtir.

6. Cellâtlar çocuğu öldürecek iken lokman hekim, padişahın sırtına yumruk atar ve kemiği çıkarır.

7. Padişah lokman hekime altın sunar; fakat o bunu kabul etmez. Mesleğine olan sadakatini ispatlar.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**P 250. Erkek ve kız kardeş.**

Lokman Hekimin iki oğlu bir yere gider.

**N 300. Şanssız hadiseler.**

**P 10. Padişah.**

Tolda giderken bir ağacın kabuğuna girmiş bir kuş görürler. Lokman Hekimin oğlu, babasından kuşu yakalamasını ister. Babası dönüşte yakalayacağını söyler. Kuş ve iki yavrusu hava yetmezliğinden ölür. Kuşlar, padişaha aittir. Padişah buna çok sinirlenir.

**R 41.3. Zindana hapsetme.**

Padişah bu olaya çok öfkelenir ve Lokman ve iki oğlunu zindana attırır.

**C 700.** **Çeşitli yasaklar.**

Padişah onlara su ve yemek verilmesini yasaklar.

**E.** **Ölüm.**

Lokman hekimin iki oğlu açlıktan vefat eder.

**Z 71.12.** **Formülistik sayı:40**

Padişahın balık yerken kılçık boğazına kaçar. Tabipler çare bulamaz. Padişah, zindanda kırk gün kırk gece kalan lokman hekimin getirilmesini emreder.

**H 960.** **Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Cellât, şehzadeye kılıç ile hamle yaparken çocuk, "Babacığım!" diye bağırır. Padişah, "Oğlum!" diye bağırırken lokman hekim padişahın arkasına bir darbe ile vurur. Padişahın boğazındaki kemik dışarı çıkar.

**Q 111.7.** **Mücevher vererek mükafatlandırma.**

Padişah lokman hekimi altına kuşatır; fakat lokman hiçbirini almaz.

## 49. HUDA DİYEN ADAM

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Bir adamın komşuları tarafından kandırılması.

**Motif Sırası:**

1. Fergana'da bir esrarkeş vardır. Adamda uykusuzluk hastalığı vardır. Akşam saatleri öksürüp, "Huda!" diye seslendiğinden komşuları rahatsız olur.

2. Komşularından biri çarşafa bürünüp eline değnek alır. Esrarkeş "Huda!" diye geçerken "Beni rahat bırak, ismimi anma!" diyerek adamı döver. Esrarkeş bunu dememeye ant içer.

3. Komşuları onun sesi çıkmayınca sakin bir hayatları olur. Esrarkeş, "Huda'ya söz verdiğim için susuyorum." der.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**Z 183.** **Sembolik İsimler.**

Fergana'nın Buvayda bölgesinde esrarkeş bir adam vardır. Bu esrarkeş uykusuzluk hastalığına yakalanır ve "Huda" diyerek komşularını rahatsız eder.

**X 900. Yalanların ve Abartmaların Komikliği.**

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Komşularından biri beyaz çarşafa bürünür. Esrarkeş öksürerek mahalleyi dolaşırken elinde değnekle onu bekler. "Ne diyorsun, ismimi yine tekrar mı ediyorsun?" diyerek esrarkeşi döver.

**M 201. Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Esrarkeş bir daha Huda ismini anmayacağına dair ant içer.

**X 680. Farklı şahıslarla ilgili komiklikler.**

Komşuları esrarkeşin evine giderler. "İyi misiniz, sesiniz öksürüğünüz çıkmıyor" diyerek hatırını sorar. Esrarkeş Huda'ya söz verdiğini onun için sustuğunu söyler. Komşuları onun sözlerine güler.

## 50. YAŞLI ADAM, AYI VE TİLKİ

**Tip Numaraları:** TTV 39, AaTh 154.

**Tema:** Yaşlı bir adamın tilkinin kurnazlığı ile ayıdan kurtulması.

**Motif Sırası:**

1. Fergana'nın Kurama dağlarında yaşayan yaşlı bir karı-kocanın çocukları yoktur.

2. Yaşlı adam, evde odun tükenince ormana gider. Yolda bir ağacı keserken karşısına bir ayı çıkar ve onu yemek ister.

3. Ayı yoldan bir tilkinin geçtiğini görüp hile yapmasından çekinip arabanın üzerine yatar.

4. Tilki arabada ayının yattığını ve adamı yiyeceğini hisseder. Tilki, yaşlı adama yardım eder.

5. Ayı ölür; yaşlı adam tilki sayesinde hayatını kurtarır.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 210.** **Karı-koca.**

Fergana'da Kurama dağlarının eteğinde yaşlı bir karı koca yaşar.

**B 211.2.3.** **Konuşan ayı.**

Adam ormanda büyük bir ağacı parçalayarak keserken aç ayı gelir ve adamı yiyeceğini söyler.

**Z 71.1.** **Formülistik sayı:3**

Ayı üç gündür aç olduğunu onu yemek istediğini belirtir.

**K 1860.** **Yalandan ölü numarası yaparak aldatma.**

Tilkiyi gören ayı, hile yapmasından çekindiği için arabanın üzerine çıkıp yatma numarası yapar.

**B 211.** **İnsan gibi konuşan hayvanlar.**

**B 211.2.5.** **Konuşan tilki.**

Tilki adama yaklaşıp selam verir. Tilki arabada ayının yattığını ve adamı yiyeceğini hisseder.

**B 435.1.** **Yardımcı tilki.**

Tilki adamın elindeki baltayı alır ve ona yardım eder.

**B 330.** **Yardımcı hayvanı öldürme.**

Adam bütün gücüyle baltayı vurur ve ayı orada ölür.

**K 500.** **Aldatarak tehlike veya ölümden kurtulma.**

Tilkinin hilesiyle adamın hayatı kurtulur.

## 51. APTAL PADİŞAH

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Padişahın akılsızlığının sonuçları.

**Motif Sırası:**

1. İş yapacağına anlamsız şeyleri düşünen aptal bir padişah vardır. Padişahın aklına, şehirdeki en aptal kişiyi bulma fikri gelir.

2. Padişahın yardımcıları tarlanın yanından geçerken az suyla ekinlerini sulayan bir adam görür ve onun aptal olduğunu düşünürler; fakat adam onları kovar.

3. Yola devam eden yardımcılar mestçinin evine gelir ve onun aptal olduğunu sanırlar. Mestçi de "Aptal olsam sizin gibi aylak ayla dolaşırdım." diyerek onları kovar.

4. Padişahın yardımcıları padişahın aptallığının farkına varıp saraya dönmezler. Padişahın akılsızlığından saltanatı dağılır.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**J 1705.4. Aptal Padişah.**

Bir aptal padişah vardır. Bütün gün gönlüne ne gelirse onu yapar.

**J 1702. Aptal adam.**

**X 680. Farklı şahıslarla ilgili komiklikler.**

Bir gün bu aptal padişahın aklına şehirdeki en aptal adamı bulmak fikri gelir. Padişah, yardımcılarına en aptal adamın bulunmasını emreder.

**P 411. Çiftçilik.**

Padişahın yardımcıları, tarladan geçerken, suyu az olduğu için kendi kendine konuşan bir çiftçi görürler.

**J 1110. Akıllı insanlar.**

Çiftçi, "Eğer aptal olsaydım padişahınız gibi otururdum." diyerek, azıcık suyla ekin suladığını söyler ve padişahın yardımcılarını kovar. Yardımcılar yolda mestçiyi akılsız sanıp padişahın huzuruna götürmek isterler. Mestçiyi, "Aptal olsam padişah gibi aylaklıktan anlamsız şeyleri bularak sizler gibi sokak sokak yürümez miydim?" diyerek padişahın yardımcılarını kovar.

## 52. MİNNETLİ AŞTAN MİNNETSİZ YUMRUK İYİ

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Küçük kardeşin dünya malına olan kanaatkârlığı.

**Motif Sırası:**

1. Kokan Hanı devrinde iki kardeş yaşar. Biri padişahın sarayında hizmet eder; fakat bir kusuru olmasından çok korkar.

2. Küçük kardeşi tarımcılıkla ailesinin geçimini sağlar.

3. Ağabeyi kardeşini varlık içinde yaşaması için saraya davet eder.

4. Kardeşi bilgelerin sözünü hatırlatarak, "Minnetli aştan minnetsiz yumruk iyi." diyerek ağabeyinin teklini geri çevirir.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 250. Erkek ve kız kardeş.**

Kokan Hanı devrinde iki kardeş yaşar.

**P 10. Padişah.**

**W 121. Korkaklık.**

Ağabey padişahın sarayında hizmet eder, padişaha karşı kusuru olur diye, padişah ölümünü emreder diye korkar.

**P 411. Çiftçilik.**

Küçük kardeş ise, tarımcılıkla geçimini sağlar.

**Z 71.1. Formülistik sayı:3.**

Üç dönüm yerine türlü ekin eker, onlardan aldığı hâsılatla geçimini sağlar.

**P 320. Misafirperverlik.**

Ağabeyi, kardeşine misafirliğe gelir. Kardeşine saraydan iş bulacağını söyler.

**J 1500. Zekice pratik hazır cevaplar.**

Kardeşi sarayda varlık içinde yaşayıp tehlikede olacağına katık ekmekle soğuk su içerek yaşamayı tercih edeceğini söyler. Kardeşi, ağabeyine bilgelerin "Minnetli aştan minnetsiz yumruk iyi." sözünü hatırlatır.

## 53. EKMEĞİN DEĞERİ HAKKINDA

**Tip Numaraları:** TTV 50, AaTh -.

**Tema:** Ekmeğe verilen değer ve bu davranışın karşılıksız kalmaması.

**Motif Sırası:**

1. Üçkorgan denen yerde iki arkadaş yaşar. Bunlar buğday eker ve onunla geçinir.

2. İki arkadaş kırdan dönerken katı bir ekmek bulurlar. Arkadaşı ekmeği yere atar; diğer arkadaşı ise ekmeği alıp bel bağına bağlar.

3. Yolda eşkıyalara rastlarlar. Eşkıyalar kılıçla bu iki arkadaşa saldırır. Birinci yiğit, kılıç darbesiyle ölür. İkinci yiğit ekmeğin belinde olması sebebiyle kurtulur.

4. İnsan hayatı ekmek sebebiyle korunur.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**Z 183. Sembolik İsimler.**

**P 411. Çiftçilik.**

**P 310. Arkadaşlık.**

Uçkorgan denilen yerde iki arkadaş yaşar. Onlar kırlara buğday eker ve bununla geçinirler.

**N 400. Şanslı tesadüfler.**

**W 154. Nankörlük.**

İki arkadaş kırdan dönerken birinin ayağına bir şey batar ve O, orada katı bir ekmek bulur ve ekmeği kenara atar. Diğer arkadaşı ise ona karşı çıkar, o ekmeği alıp bel bağına bağlar.

**P 475. Hırsızlar.**

Yiğitler, yolda eşkıyalara rastlar.

**E. Ölüm.**

İki eşkıya yiğitlere kılıçla saldırır. Birinci yiğidi kılıç belinden keser ve orada ölür. İkinci eşkıyanın kılıcı diğer yiğidin belindeki ekmeğe gelir ve onu çizer.

**A 463.1. Kaderler.**

Ekmek değeri bilenin ekmek de değeri bilir. İnsan hayatı bir ekmek sebebiyle korunur.

## 54. AÇ GÖZLÜLÜĞÜN CEZASI

**Tip Numaraları:** TTV 176, AaTh 563.

**Tema:** Mal hırsının insanı felakete sürüklemesi.

**Motif Sırası:**

1. Andican vilayetinin Lugumbek köyünde yaşlı bir karı-koca mutlu bir hayat sürer. Onların bir kızı vardır ve ailesi kızını bir yiğitle evlendirmek ister.

2. Kız yemek yerken boğazına bir şey takılır ve vefat eder.

3. Annesi kızı için topladığı değerli takıları kızın boynuna takıp kızı gelin gibi süsleyip, kızı mezara defnederler.

4. Bu durumu duyan mezarcı ve karısı, kızın mezarındaki değerli eşyaları ve mücevherleri çalmayı planlar.

5. Mezarcı, kızın mezarını açıp değerli eşyalarını alır. Boynundaki inciyi çekerken kız bir anda dirilir. Mezarcının korkudan kalbi yarılır; karısı ise korkudan ölür.

6. Kız köyüne döner ve anne babasına başından geçenleri anlatır.

7. Köy halkı mezarlığa gider. Mezarcı ve karısının ölü olarak yattığını görürler. Yaşlı mezarcıyla karısını mezara gömerler. Yöre halkı mezara "Çift mezar" der.

8. Karı-koca kızlarını bir yiğitle evlendirir.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 210.** **Karı-koca.**

Andican vilayetine bağlı Lugumbek köyünde yaşlı bir karı koca yaşar.

**F 575.1.** **Olağanüstü güzellikteki kadın.**

Bu kızın ay gibi ağzı, gün gibi gözleri varmış. Kız büyüyüp güzelleşir.

**E.** **Ölüm.**

**N 300.** **Şanssız hadiseler.**

Ailenin kızı yemek yerken boğazına bir şey tıkanır ve vefat eder.

**F 900.** **Olağanüstü hadiseler.**

Kızın ölümü üzerine gök ağlar, güneş yüzüne perde takar.

**P 681.** **Yaşla ilgili adetler.**

**V 300.** **Dini İnanışlar.**

Kadınlar bütün takıları kıza takıp gelin gibi süsleyip kızı kefenlerler. Kızı tabuta koyup kabristana defnederler.

**W 151.** **Açgözlülük.**

**K 2200.** **Hain insanlar.**

Mezarcı bunca yıl hizmetine karşı parasının olmadığını, kızın varlıklarını alırlarsa insan gibi yaşayacaklarını karısına söyler.

**K 2307.** **Hile ile mal sahibi olma.**

Karı koca gece yarısı mezarlığa gider ve kızın kabrini açarlar. Kızın ellerindeki, bileğindeki ve kulağındaki bütün takıları alırlar.

**N 400.** **Şanslı tesadüfler.**

**E 600.** **Yeniden dirilme.**

Adam, kızın boynundaki incileri çeker ve kızın ağzından bir şeyler çıkar ve kız "Babacığım!" der.

**H 11.1.** **Baştan geçeni hikâye etme.**

Kız boğazına kemik tıkandığını, mezara defnettiklerinin tekrar tekrar anlatır.

**A 463.1.** **Kaderler.**

**Z 183.** **Sembolik İsimler.**

Yaşlı bir adam, aç gözlülük iki insanı mezara gömse de bir kızı ölümden kurtardığını söyler. Bu yaşlı karı kocayı bu mezara gömerler. O mezara "Çift mezar" diye ad verirler.

**T 130.** **Evlenme**

Karı koca kızlarını iyi bir yiğitle evlendirir.

## 55. ANNE ŞEFKATİ

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Anne şefkatinin her şeyden önemli olması.

**Motif Sırası:**

1. Bir karı-kocanın mutlu bir hayatı vardır; fakat çocukları yoktur. Doktorlar onların derdine çare bulamaz.

2. Evlerinin karşısındaki elma ağacına bir kuş konar ve kuş güzel sesiyle öttükten sonra uçarken tüyü yere düşer. Kocası ise mutluluk getirmesi için tüyü alıp karısına verir.

3. Bu ailenin bir çocuğu olur; ama çocuk kördür. Doktorlar bu duruma bir çare bulamaz.

4. Doktorun biri, aileden biri gözlerini feda ederse çocuğun görebileceğini söyler. Anne şefkati üstün gelir ve annesinin gözleri oğluna takılır. Çocuk ise bu duruma çok üzülür.

5. Doktor, çini kuşu denilen bir kuşun tüyünün bin derde deva olduğunu ve annesinin gözlerini iyileştireceğini söyler.

6. Anne babasının aklına bahçesine konan kuşun tüyü gelir. Doktor o tüyün Çini kuşu tüyü olduğunu görür ve annesinin görmeyen gözlerini tedavi eder.

7. Anne, baba ve çocuk huzur dolu mutlu bir hayat yaşarlar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 210.** **Karı-koca.**

Eski zamanda bir karı koca vardır. Karı kocanın mutlu bir hayatı vardır; fakat çocukları yoktur.

**D 1021.** **Sihirli tüy.**

Karı koca çay içerken balkona beyaz bir kuş konar. Güzel sesiyle ötüp kımıldarken kuşun tüyü yere düşer. Kocası o tüyü alıp saklamasını ister ve onlara mutluluk getireceğine inanır.

**K 2015.** **Çocuk sahibi olma.**

**W 10.** **Müşfiklik.**

**C 943.2.** **Gözün kaybolması.**

Ailenin bir çocuğu olur; ama çocuk kördür. Doktorlar birinin gözlerini çocuğa vermesi gerektiğini söyler. Anne şefkati üstün gelir ve annesi çocuğuna gözlerini verir.

**H 1311.1.** **Olağanüstü kuşun araştırılması.**

**Z 183.** **Sembolik İsimler.**

**D 1505. Körlüğü gideren sihirli nesneler.**

Doktor çini kuşu denilen bir kuşun her türlü derde deva olduğunu, o kuşun tüyünün annesinin gözlerine ilaç olduğunu söyler.

**F 900.1. Muayyen zamanlarda kerametler.**

Adam, beyaz kuşun tüyünü hatırlar ve o kuşun çini kuşu olduğunu bulurlar. Doktor o tüyü annenin gözlerine sürer ve annenin gözleri eski haline döner.

**T 24.1. Aşk hastalığı.**

Padişah, hasta olup yataklara düşer. Padişahın annesi, bunu kıza söyler.

**T 90. Çeşitli aşk motifleri.**

Kız, başındaki kalpağı ve ayağındaki çizmeyi çıkarır. Süslendikten sonra, padişahın elini tutup aşk damarını okşar ve padişah kendine gelir.

## 56. PADİŞAH VE İNATÇI KIZ

**Tip Numaraları:** TTV 223, AaTh 879.

**Tema:** Yaşlı bir adamın en küçük kızının kurnazlığı ile padişaha eş olması.

**Motif Sırası:**

1. Yaşlı bir karı-kocanın Gülsara, Gülnara ve Gülçehra adında üç kızı vardır. Kızlar, anne babası ölünce ip örerek geçimlerini sağlarlar.

2. Şehrin padişahı tebdil-i kıyafetle şehri dolaşırken kızların evine gelir. Gizlice onları dinler. Gülsara vezirin oğluyla, Gülnara ise haznedarın oğluyla evlenmek istediğini söyler. Küçük kardeş Gülçehra ise padişahla evlenip eline su döktürmek istediğini söyler.

3. Padişah küçük kıza ölüm cezası emri verir. Ablaları ise istedikleri damatlarla evlendirir.

4. Padişah vezirinin sözüne hak vererek Gülçehra'nın çöle bırakılmasını emreder.

5. Kız çölde bir kutu bulur ve hırsızların bıraktığı değerli mücevherleri bir yere saklar.

6. Yolda bir yaşlı karı kocayla tanışıp onlara evlat olur.

7. Gülçehra mücevherlerden bir kısmını babasına verip köşk yapmasını ister. Ustalar altın bir köşk yaparlar.

8. Padişah çöle ava çıkar ve altın köşkü görür. Kızın anne babası padişahı misafir eder.

9. Gülçehra, annesini çağırıp eline su dökmesini ister ve padişah bunu görünce annesinin elinden kovayı alıp Gülçehra'nın eline su döker.

10. Kız yüzünü açar ve padişah çok şaşırır. Padişah ile Gülçehra evlenip mutlu bir hayat sürerler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 210. Karı-koca.**

**P 252.2. Üç kız kardeş**

Yaşlı bir karı kocanın 3 kızı vardır. Kızlarının adları; Gülsara, Gülnara ve Gülçehra'dır.

**E. Ölüm.**

Kızları büyüyünce karı koca vefat eder.

**P 10. Padişah.**

**P 12. Padişahın karakteri.**

**K 1812. Kıyafet değiştiren padişah.**

Padişah kıyafet değiştirerek akşamları şehri dolaşır, kendisi hakkında halkın dediklerini öğrenir. Üç kızın yaşadığı eve gelir ve onların dileklerine şahit olur.

**H 359.3. Eş seçimi.**

En büyük kız Gülsara, vezirin oğluyla evlenmek ister. Gülnara ise haznedarın oğluyla evlenmek istediğini ifade eder. Gülçehra ise padişahla evlenip eline su döktürmek istediğini ablalarına söyler.

**Z 71.1. Formülistik sayı:3**

**T 130. Evlenme.**

Padişah üç kızı sarayına aldırır. Büyük kızı vezirin oğluna, ortanca kızı haznedarın oğluna evlendirir.

**Q 260. Cezalandırılan kabahatler.**

**Q 411. Ölüm cezası.**

Padişah, küçük kızı ise kendisiyle evlenip eline su döktüreceğine şahit olduğundan ölüm cezasına çarptırır. Darağacına götürülürken akıllı vezir buna karşı çıkar.

**S 144. Çöle terk etme.**

Padişah vezirinin dediğine uyar ve küçük kızın çöle bırakılmasını ister.

**N 400. Şanslı tesadüfler.**

Kız çölde giderken çukura düşer ve orada bir kutu bulur. Kutunun içinde değerli takılar, zümrüt cevher ve altınlar vardır.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Kız, yolda yaşlı bir karı kocayla tanışır. Kız onlara başından geçenleri anlatır ve onlara evlat olur.

**H 1133.4. Altın köşkün inşa edilmesi.**

Gülçehra, mücevherlerden bir kısmını babasına verip köşk yapmasını ister. Ustalar altın bir köşk yaparlar.

**P 414. Ava çıkma.**

Padişah çölde ava çıkar ve çölün ortasında altın köşkü görür ve şaşırır.

**J 155.4. Kadının nasihati.**

Kız, annesinden eline su dökmesini gerektiğini, sonra padişahın yerinden kalkıp kovayı almak isteyince ona kovayı vermesi gerektiğini söyler.

**P 320. Misafirperverlik.**

Padişahı iyice misafir ederler.

**T 135. Düğün merasimi.**

**J 1500. Zekice pratik hazır cevaplar.**

Padişah kızın eline su dökerken, "Kolay gelsin padişahım!" diyerek kız yüzünü açar. Padişah kızın inatçılığına şaşırır ve düğün yaparak onunla evlenir.

## 57. MADİNA VE GARİB

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Fakir bir adamın oğlunun padişahın kızını iyileştirip ona damat olması.

**Motif Sırası:**

1. Margilan'da bir padişahın eşi vefat eder. Padişahın kızı Madina, ev ve bahçe işlerine yardım ederek saraydaki herkesin saygısını kazanır.

2. Bahçıvanın çalışkan ve yiğit oğlu olan Garib, Madina'yı sever.

3. Padişah bir kadınla evlenir ve Madina'yı herkesin sevmesinden rahatsız olan üvey anne, onu saraydan göndermenin yollarını arar.

4. Üvey anne Madina'yı başka biriyle evlendirmek ister. Bu duruma üzülen Madina, hasta olup yatağa düşer. Üvey anne ise Garib'i uzak bir ülkeye gönderir.

5. Semerkant şehrinin padişahı Madina'ya görücü gelir. Padişah kızını vermek istemez; ama üvey anne onu ikna eder. Bunun üzerine Madina'nın dili tutulur.

6. Padişah kızının hastalığı için doktorları çağırır; hiçbiri kızı tedavi edemez. Padişah kızını iyileştirene kızını ve devletinin yarısını vereceğini vaat eder.

7. Garib seferden dönünce Madina'nın yanına gider ve onun dilini çözer.

8. Padişah Garib ile Madina'yı evlendirir. Devletinin yarısını onlara verir. Mutlu hayat sürerler; üvey anne ise kıskançlıkla kalır.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**P 10. Padişah.**

Margilan'da bir padişah yaşar.

**E. Ölüm.**

Padişahın karısı vefat eder.

**P 40. Padişahın kızları.**

**F 575.1. Olağanüstü güzellikteki kadın.**

Padişahın Madina isminde biricik, güzellikte eşi olmayan bir güzel kızı vardır.

**F 575.2. Yakışıklı adam.**

Garib hem yakışıklı hem de çalışkan yiğittir.

**P 282. Üvey anne.**

**T 100. Evlenme.**

Padişah bir kadınla evlenir.

**W 181. Kıskançlık.**

**P 12. Padişahın karakteri.**

**S 31. Zâlim üvey anne.**

Padişah kızını çok sever, bir müddet görmese kızını özler. Üvey anne bu durumdan rahatsız olur ve Madina'dan kurtulmanın yollarını arar.

**T 24.1. Aşk hastalığı.**

Garib Madina'yı sever. Üvey annesinin kendisini sevmediğini hisseden Madina, onun karşısına çıkmaktan kaçınır. Madina, hasta olur. Onun hastalanmasına babası çok üzülür. Üvey annesi ise, Garib'i uzak bir ülkeye gönderir. Madina'nın hastalığı gün geçtikçe ağırlaşır.

**T 130.1. Dünür olma.**

Semerkant şehrinin padişahı Madina'yı ister ve görücü gönderir.

**F 569.3.1. Konuşmayan padişahın kızı.**

Padişah, Madina'yı uzak yere göndermeye razı olmaz; fakat üvey anne ısrar edince bunu kabul eder. Bunu duyan Madina hastalanıp yatağa düşer, dili tutulur.

**H 1011. Padişahın kızı ile evlenebilmek için yapılması gereken vazifeler.**

**H 346. Kendisini tedavi eden kişiye verilen padişahın kızı.**

Padişah kızını tedavi ettirmek için tüm tabiplere başvurur; hiçbiri kızı tedavi edemez. Padişah kızını kim tedavi ederse ona devletinin yarısını ve kızını vereceğini söyler.

**H 1194.0.1. Konuşamayan bir insanın konuşturulması.**

Seferden dönen Garib, Madina'nın yanına varır ve kız konuşmaya başlar.

**Q 112.0.1. Padişahlık vererek mükâfatlandırma.**

**L 161. Fakir adamın padişah kızı ile evlenmesi.**

**T 100. Evlenme.**

Padişah, sözünü tutar ve Madina ile Garib'i evlendirir. Devletinin yarısını onlara verir.

## 58. VEZİRDEN AKILLI EŞEK

**Tip Numaraları:** TTV 67, AaTh 671.

**Tema:** İyilik ve doğruluğun mükâfatı.

**Motif Sırası:**

1. Hiç kimseden korkmayan, her yerde doğru söz söyleyen bir yaşlı adam vardır. O her yerde, "Benim eşeğim vezirden akıllı." der.

2. Vezir bunu duyup yaşlı adamı padişaha şikâyet eder. Yaşlı adamı padişahın huzuruna getirirler.

3. Yaşlı adam eşeğinin ayağının köprüde bir yerde sıkıştığını ve ertesi gün eşeğinin oradan bir daha geçmeyip nehrin sığ yerinden karşı geçtiğini söyler. Vezirinin ise hazineden para çalmasına rağmen cezalandırılmadığını, padişaha kimin akıllı olduğunu sorar.

4. Padişahın görevlileri de bunun doğru olduğuna şahitlik ederler.

5. Padişah vezirini cezalandırır; yaşlı adamı ise kendine vezir kılar.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**P 10. Padişah.**

Eski zamanda bir yaşlı adam yaşar. Bu adam, ne konuşursa doğru konuşur hem padişah hem de vezirden korkmaz. Yaşlı adam eşeğinin vezirden akıllı olduğunu söyler.

**H 200. Doğruluk İmtihanı**

Padişah vezirden duyduğu bu sözün sebebini öğrenmek için yaşlı adamı huzuruna getirtir.

**H 1151. Çalma.**

**W 151. Açgözlülük.**

Yaşlı adam eşeğinin akıllı olduğunu ispatlar. Padişahın vezirinin hazineden altın çalıp cezalandırılmasına rağmen hala hazineden altın gümüşü çuvalına doldurup gittiğini anlatır.

**R 41.3. Zindana hapsetme.**

Padişah hazine görevlilerinin bu olaya şahit olduğunu öğrenir ve vezirini zindana attırır.

**Q 68.2. Doğruluğun mükafatlandırılması.**

Padişah yaşlı adamı kendine vezir yapar.

## 59. AÇ GÖZLÜ KARGA

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Tamahkârlığın feci sonu.

**Motif Sırası:**

1. Aç gözlü bir karga vardır ve her gördüğünü yuvasına taşır.

2. Bir doğanın yumurtalarına kuluçkaya yattığını görüp onun yumurtasını çalar ve evine döner.

3. Karga kuluçkaya yatar. Önce doğanın, sonra da kendi yavruları doğar.

4. Doğanın yavruları hızla büyür ve karganın getirdiği yiyecekler yetmediği için karganın yavrularını yerler.

5. Doğanın yavruları büyüyünce aç gözlü kargayı da yerler.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**H 1151. Çalma.**

Aç gözlü karga, gözü ne görürse yuvasına taşır. Bir gün doğanın yuvasından ayrılmasından sonra doğanın iki tane yumurtasını çalar.

**Q 260. Hilenin cezalandırılması.**

**Q 211. Öldürerek cezalandırma.**

**W 151. Açgözlülük.**

Aç gözlü karga, kuluçkaya yatar ve önce doğanın yavruları; sonra kendi yavruları doğar. Doğanın yavruları hızlı büyür ve karga onlara yiyecek yetiştiremez. Doğanın yavruları önce aç gözlü karganın yavrularını sonra da kargayı yerler.

## 60. DOSTLUK HAKKINDA

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** En küçük kardeşin eşinin aklı ile babasının sevgisini kazanması.

**Motif Sırası:**

1. Akılı, tedbirli ve bilge bir adamın üç oğlu vardır. İşlerini bırakacağı çocuğunu seçmek için çocukları sınamak ister. Adam, onlardan birer köşk yapmalarını ister. Oğulları bu sınav için gurbete gider.

2. Büyük oğlu Fergana şehrinde, ortanca oğlu ise Andican şehrinde köşk yapıp eve döner.

3. Küçük kardeşin karısı eşine nasihat eder ve ev yaptığı yerde dostlar edinmesini öğütler. Küçük kardeş, Namangan şehrinde bir köşk yapar ve orada dostlar edinir ve evine döner.

4. Babası büyük oğlunun köşküne gider. Şehirde ona kimse ilgi göstermez.

5. Ortanca oğlunun köşküne gider ve köşkün harap bir biçimde olduğunu görür.

6. Baba ve oğulları küçük oğlunun köşkünü görmek üzere Namangan'a gider. Şehir halkı onu karşılar, insanlarla sohbet ederler. Köşkün güzelliğini ve insanların sevgisini baba çok beğenir.

7. Baba küçük oğlundan memnun kalır ve işlerinin başına geçmek için onu tayin eder.

8. Huzur ve mutlu bir hayat yaşarlar.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**Z 71.1. Formülistik sayı:3**

**P 251.6.1 Üç erkek kardeş.**

Akıllı, bilge ve tedbirli olan bir adamın üç oğlu vardır. Adam oğullarını hem çalışkan hem de akıllı olarak yetiştirir.

**H 1563. Hüner İmtihanı.**

**H 507.3.1. Bir amaç için yarışan üç erkek kardeş.**

Adam oğulları ve gelinleri ile birlikte yaşar. İşlerini oğullarından birine bırakmak ister. Onlardan bir yere gidip köşk kurmasını ve içlerinden birisini seçeceğini söyler.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yapma.**

**L 111.1. Gurbete çıkma ve başarılı bir şekilde dönme.**

Büyük oğul Fergana şehrine gidip köşk yapıp evine döner. Ortanca oğul ise Andican şehrine gidip köşk kurup evine döner. Küçük oğul ise Namangan şehrinde köşk inşa edip evine döner.

**J 155.4. Kadının nasihati.**

**P 310. Arkadaşlık.**

Küçük oğul yola çıkmadan önce eşi babasının köşk kurun dediği şeyin dost ve birader edinmek olduğunu, gittiği yerlerde arkadaş edinmesini öğütler.

**P 320. Misafirperverlik.**

Adam küçük oğlunun yaptığı köşkü ziyarete giderken çevredeki insanlar onunla sohbet eder ve misafirliğe davet ederler. Orada adamı ve çocuklarını çok güzel ağırlarlar.

**H 1558. Dostluk İmtihanı.**

Adam küçük oğluna çok minnettar olur ve onu ev işlerinin başına atar. Ağabeyleri babasının kararına razı olur.

## 61. KÖTÜLÜĞÜN CEZASI

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** İyiliğin takdir edilmesi, kötülüğün cezalandırılması.

**Motif Sırası:**

1. Yaşlı bir kadının ağırbaşlı bir oğlu vardır. Kadın onu evlendirmek ister.

2. Yiğit, evlenmek için yola çıkar. Yolda bir ağaçtan kırmızı bir elma alıp ısırır orada güzel bir kız ortaya çıkar ve yiğit onunla evlenmeye karar verir. Kızı büyük havuzun orada bırakır.

3. Havuzun civarında zengin bir adamın cariyesi suya girerken kızı görür. Cariye, kızın güzelliğini kıskanır. Ağacın tepesinde kızı havuza iter ve güzel kız orada boğulur.

4. Yiğit, düğün hazırlıklarını yapıp, güzel kızı almak için geldiğinde çirkin olan cariyeyi ağacın tepesinde görür ve onu alıp köyüne gider.

5. Güzel kız, güvercin kılığında evin avlusunda gelir. Cariye güvercinin kız olduğunu anlar ve onun etini yemek ister. Kocası güvercini cariye için keser.

6. Güvercinin kanının sıçradığı yerde bir elma ağacı yetişir. Cariye kocasından elma ağacından kapı, pencere ve çark yapmasını ister. Kocası dediklerini yapar ve o çarklardan birini komşusuna verir.

7. Komşusu çarkın güzel bir kıza dönüştüğünü görür ve ondan kızı olmasını ister.

8. Güzel kız, komşunun işlerini yapar. Yiğit ziyafet verdiği bir sırada komşunun kızını görür ve tanır. Olup bitenleri öğrenir.

9. Yiğit, güzel kızla evlenir. Karısını de odun parçasına bağlayıp çöle salar. Cariye kız kötülüğünün cezasını çeker. Mutlu bir hayat sürerler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**H 359.3. Eş seçimi.**

**J 34.3. Gurbete çıkma.**

Yiğit, annesinin gelin ve torun hasreti ve nasihati üzerine kendine eş bulup evlenmek için yola çıkar.

**Z 71.1. Formülistik sayı:3**

Yiğit, üç tane elma ağacının altında dinlenir ve oradan kırmızı bir elma alıp yoluna devam eder.

**F 813.1. Olağanüstü elma.**

Yiğit yolda giderken elmayı ısırır ve atının arkasında güzel bir kız ortaya çıkar.

**L 111.1. Gurbete çıkma ve başarılı bir şekilde dönme.**

Yiğit o kızla evlenmeye karar verir ve evine döner.

**J 1791. Yansıyan şeyin orjinali olduğu düşünülen sudaki yansıma.**

**J 1791.6. Güzel kadının suya yansıması.**

Zengin adam, cariyesini suya girmeye çağırır. Cariye suya girince güzel kızın aksini suda görür. O güzel kızın aksini kendi aksi sanar.

**T 135. Düğün merasimi.**

Yiğit, köyüne yaklaşınca büyük bir havuzun yanına gelir. Düğün hazırlıklarını yapmak üzere köyüne gider.

**H 151.14.1. Ağaçta terk edilen kız.**

Güzel kızı bir ağacın tepesinde bırakır ve onu alacağını söyler.

**H 11. Hkâye anlatarak tanıma.**

**P 170.0.1. Cariyeler.**

Güzel kız, ağacın tepesindeyken bir cariye ile tanışır. Güzel kız başından geçenleri cariyeye anlatır.

**K 2200. Hain insanlar.**

**W 181. Kıskançlık.**

Kin besleyen cariye kız, güzel kızı aşağı itiverir. Güzel kız havuzda boğulur.

**K 1700. Blöf vasıtası ile aldatma.**

Yiğit güzel kızı almak için döndüğünde ağacın tepesinde çirkin bir kız görür. Yiğit, onun halini sorar. Çirkin kız ağaçların her tarafını kaşıdığını söyler. Yiğit kızın cevabına inanır ve onu alıp köye döner.

**E 613.6.1. Güvercin şeklinde reenkarnasyon.**

Avluya her gün bir güvercin gelir ve öter. Cariye kız, onun güzel kız olduğunu anlar.

**C 423. Harikuladeliklerin ifşa edilmesi.**

Cariye kadın, kocasına güvercinin etini yemek istediğini belirtir. Kocası güvercinin etini kavurarak verir. Güvercinin kanının sıçradığı yerde bir elma ağacı yetişir.

**D 430. Objenin insana dönüşmesi.**

Komşu kadın, komşusunun verdiği çarkın bir kıza dönüştüğünü ve avluyu süpürdüğünü görür. Kadın, güzel kızın kendisine kız olmasını ister.

**Z 71.5. Formülistik sayı:7**

Kız koşu kadınla birlikte yaşar. Kadına iş yaptırmaz; onu yedi yorganın üzerine yatırır ve kendisi her işi yapar.

**P 634. Ziyâfetler.**

Yiğit bir gün avlu ziyafeti yapar ve komşu kadınla kızını bu ziyafete davet eder.

**F 571.1. Çok güzel kız.**

Kız o kadar güzeldir ki görenlerin gözü kamaşır.

**T 135. Düğün merasimi.**

Yiğit kızı görünce tanır ve olup bitenleri öğrenir. Kızın rızasını alıp onunla düğün yapar.

**Q 260. Hilenin cezalandırılması.**

**Q 431.2.2. Hainliğin çöle gönderilerek cezalandırılması.**

Yiğit, kötü kız olan cariye karısını oduna bağlayıp çöle yollar.

## 62. BALIKÇI YİĞİT

**Tip Numaraları:** TTV 157, AaTh 313.

**Tema:** Fakir bir adamın olağanüstü varlığı öldürüp padişahın kızı ile evlenmesi.

**Motif Sırası:**

1. Namangan şehrinde bir padişahın bir kız çocuğu olur ve ona altından bir kule yaptırır.

2. Padişahın kızı Nigar, büyür ve evlenme çağına gelir. Padişah iki tane bilmece soracağını ve bu bilmecelerin doğru cevabını verene kızını vereceğini vaat eder.

3. Padişahın fakir bir hizmetçisi doğru cevabı bilir; bir kuyuya giderek cevabı oraya haykırır. Orada bulunan bir cadı bunu duyunca dilenci kılığında saraya gelir.

4. Cadı doğru cevabı bilir; fakat padişah kızını dilenciye vermek istemez ve saraydan kovulmasını emreder. Cadı sihir yapar ve padişah korkusundan kızını ona vermeye razı olur.

5. Nigar ile cadının düğünü olur. Nigar yola çıkmadan önce at seçmek için ahıra girer. At dile gelir ve Nigar'a yanına ayna, tarak, tuz ve kırmızıbiber almasını söyler.

6. Cadının evine gelirler. Cadı, deve ile bir cariyeyi yedikten sonra Nigar korkar. At, Nigar'a cadının orta parmağındaki yüzüğü alıp yola çıkmasını söyler.

7. Nigar atının ve sihirli nesnelerin yardımıyla cadıdan kaçar ve bir nehre gelir. Cadı nehirden karşıya geçemez ve oradaki balıkçı yiğitten yardım ister. Balıkçı yiğit cadıyı nehre atar ve cadı ortadan kaybolur.

8. Padişah düğün yaparak kızını balıkçı yiğitle evlendirir.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10.** **Padişah.**

Namangan şehrinde bir padişah vardır.

**K 2015.** **Çocuk sahibi olma.**

Padişahın karısı bir kız çocuğu doğurur.

**F 772.2.3.** **Altın kule.**

**Z 71.12.** **Formülistik sayı:40**

**C 755.** **Bir işi muayyen bir zamanda yapma.**

Altın kule kırk gün kırk gecede tamamlanır.

**T 596.** **Çocuğa ad verme.**

Kıza "Nigar" ismini verirler.

**H 1011.** **Padişahın kızı ile evlenebilmek için yapılması gereken vazifeler.**

**H 508.2.** **Soruyu cevaplayabilen adama kızın teklif edilmesi.**

Padişah iki bilmece soracağını, doğru cevapları verecek olan kişiyle kızını evlendireceğini vaat eder. Bu bilmeceler dünyada en uzun ve en derin şeyin ne olduğudur.

**H 541.2.1. Bilmeceyi çözmede başarısız olanın cezalandırılması.**

**Q 458. Döverek cezalandırma.**

Padişah bilmecenin cevabını bilemeyenlere 200 dayak atar, onlarla dalga geçip saraydan kovdurur.

**N 820. Yardımcı insanlar.**

Padişahın fakir bir hizmetçisi vardır. O cevabı bilir fakat padişaha söylemekten korkar.

**N 450. Sırlara kulak misafiri olma.**

Padişahın fakir hizmetçisi, cevabı bilir ve eğilerek cevapları kuyuya haykırır. Cadı, hizmetçinin dediklerini duyar.

**G220.0.2. Cadıların cinsiyeti.**

**G 207. Erkek Cadı.**

Kuyuda bir cadı yaşamaktadır. Cadı, hizmetçinin dediklerini duyar.

**K 1817.1. Dilenci kılığına girme.**

**F 660. Olağanüstü hünerler.**

**C 423. Hârikuladeliklerin ifşâ edilmesi.**

**D 1067.2. Sihirli külah.**

Dilenci kılığındaki cadı bilmecelerin cevabını bilir. Padişah saraydan kovulmasını emreder. Cadı başındaki külahı göğe atar ve her yer karanlık olur. Çaresiz kalan padişah, karısına varıp olanları anlatır. Kızını cadıya vermek zorunda kalır.

**T 111. Doğaüstü veya ölü bir varlıkla evlenme.**

**T 135. Düğün merasimi.**

Kırk gün kırk gece düğün yaparlar. Padişah kızını cadıya verip onları uğurlar.

**T 130. Evlenme adetleri.**

**P 170.0.1. Cariyeler.**

Nigar'a çeyiz olarak kırk deve altın ve kırk cariye verirler.

**B 211.1.3. Konuşan at.**

Nigar, kendine at seçmek için ahıra girer ve güzel bir at konuşuverir.

**B 401. Yardımcı at.**

**H 1233.6.1. Maceralarda yardımcı at.**

At yola çıkmadan önce Nigar'dan yanına bir ayna, tarak, tuz ve kırmızıbiber almasını ister.

**G 230. Cadıların yaşadığı yer.**

Cadının evi, dağın tepesinde bir mağaradır.

**G 262. İnsanları öldüren cadı.**

Cadının karnı acıkınca birkaç cariyeyi yer.

**G 276. Cadıdan kaçma.**

**G 267. İnsanın büyücü tarafından takip edilmesi.**

Melike cadının elindeki yüzüğü alır ve taş duvara vurunca yol açılır. Nigar atıyla beraber kaçar ve cadı da onların arkasından gider.

**N 810. Olağanüstü yardımcılar.**

**B 184.1.6. Sihirli at, atla uçma.**

**B 41.2. Uçan at.**

Nigar ve ok gibi uçan atı gören cin onları kovalar.

**D 800. Sihirli nesneler.**

**D 1150. Sihirli eşyalar.**

**D 965. Sihirli bitki. (Biber)**

Nigar, atın öğüdü ile yere biberi serper ve orada dikenli bir tarla ortaya çıkar. Yalın ayaklı olan cadı, dikenli tarladan zorla çıkar.

**D 1039.2. Sihirli tuz.**

At, Nigar'a tuzu bırakmasını söyler. Nigar tuzu bırakınca büyük bir bataklık çıkar. Cadı, bataklıktan zorla çıkar.

**D 1072.1. Sihirli tarak.**

At, Nigar'a tarağı bırakmasını söyler. Nigar tarağı bırakınca sınırı olmayan hatta arasından sinek uçmayan bir orman ortaya çıkar. Cadı ağaçları keserek zorla ormandan çıkar.

**D 1163. Sihirli ayna.**

Cadı yetişmeye başlayınca At, aynayı bırakmasını söyler. Nigar aynayı bırakınca cadı ile Nigar arasında dibi belirsiz bir nehir ortaya çıkar. Cadı nehirden geçmenin yolunu bulamaz.

**K 500. Aldatarak tehlike veya ölümden kurtulma.**

**G 278. Cadının ölümü.**

Cadı nehirdeyken, balıkçı yiğitten yardım ister. Karşılığında yüz altın vereceğini söyler. Yiğit onu karşıya geçirir; fakat cadı ona altın vermez. Yiğit, Nigar'ın öğüdüyle cadıyı nehre atar. Cadı nehirde kaybolur.

**T 121.3.1. Padişahın kızının, aşağı seviyeden bir erkekle evlenmesi.**

**T 135. Düğün merasimi.**

Padişah gerçeği öğrenir ve büyük bir düğün yaparak kızını balıkçı yiğitle evlendirir.

## 63. PADİŞAH VE OĞULLARI

**Tip Numaraları:** TTV 239, AaTh 707.

**Tema:** Aldatılan Padişah ile fakir eşinin çeşitli felaketlere maruz kaldıktan sonra saadete kavuşması, kötülerin cezalandırılması.

**Motif Sırası:**

1. Bir padişahın kırk hanımı vardır; ama oğulları yoktur.

2. Padişah fakir bir kızla evlenir ve kadın hamile kalır. Padişahın kumaları, yaşlı bir kadın bulup doğacak çocukların yerine köpek yavrularını koymasını tembih ederler.

3. Padişahın karısının bir oğlu ve bir kızı dünyaya gelir. Doğumda kadının gözlerini bağlayıp doğan çocukların yerine köpek yavrularını bırakırlar. Doğan çocukları ise ormana bırakırlar.

4. Padişah eşinin ve iki köpek yavrusunun zindana atılmasını emreder.

5. Kambur adam çocukları ormana bırakırken yaşlı bir adam onu görür. Çocukları alarak kendi büyütmeye başlar.

6. Padişah ava çıkar ve ormanda çocuklarını evlat edinen yaşlı adamla karşılaşır. Çocuklarının kendisine ve eşine benzediğini fark eder. Yaşlı adamdan bu konuda bilgi alır.

7. Kambur adam ormanda çocukların ölmediğini fark eder ve eşine olanları anlatır.

8. Padişah, dostu olan yaşlı adamdan çocukların hikâyesini dinler. O sırada küçük kız da kambur adamın meyve kurusu almak için evlerine geldiğini anlatır.

9. Padişah karısını çağırtıp doğumun nasıl gerçekleştiğini sorar. Yaşlı kadın ile kambur adamın da getirilmelerini emreder. Olup bitenleri anlatırlar. Padişah, yaşlı kadın ile kambur adamın öldürülmesini emreder.

10. Oduncu yaşlı adam sarayda kalır. Padişah, ailesi ile birlikte muradına erip mutlu bir hayat sürer.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 10. Padişah.**

Eski zamanda bir padişah vardır.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40**

Padişahın kırk karısı vardır; fakat onlardan bir oğul sahibi olamaz.

**T 121.8. Padişahın sıradan bir kızla evlenmesi.**

**P 18. Padişahların evliliği.**

Padişah bir fakirin kızıyla evlenir.

**P 414. Ava çıkma.**

Eşinin doğumu yaklaşırken padişah ava çıkar.

**K 2015. Çocuk sahibi olma.**

Padişahın eşi hamile kalır. Bir kız ve bir oğul doğurur.

**W 181. Kıskançlık.**

**K 2115.2.1.1. Yeni doğan bebeğin yerine köpek yavrusunun konması.**

Kadının kumaları, yaşlı kadından doğan çocukların yerine köpek yavrularını koymasını isterler.

**K 2293. Hain ihtiyar kadın.**

**S 143. Ormana terk etme.**

Yaşlı kadın doğumdan sonra çocukları eşine verir ve onları ormana bırakmasını ister.

**K 2110.1. İftira edilen kadın.**

Padişahın kumaları, eşinin köpek yavruları doğurduğunu mektup yazarak ona gönderirler.

**R 41.3. Zindana hapsetme.**

Padişah kadın ve iki köpeğin zindana atılmasını emreder.

**K 2200. Hain insanlar.**

Yaşlı kadının kambur olan kocası, iki çocuğu ormana bırakıp geri döner.

**N 825.2. Yardımcı yaşlı adam.**

Yaşlı kadının kambur kocası çocukları ormana terk ettiğini gören yaşlı adam onları alır ve evine götürür.

**Q 260. Hilenin cezalandırılması.**

**Q 431.2.2. Hainliğin çöle gönderilerek cezalandırılması.**

Gerçeği öğrenen padişah, kırk karısını kırk ağaca bağlatıp çöle kovar.

**Q 211. Öldürerek cezalandırma.**

Padişah yaşlı karı-kocanın öldürülmelerini emreder.

## 64. SİHİRLİ KAZLAR

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Bir kızın aklı ve becerisi ile sihirli hayvanlardan kardeşini kurtarması.

**Motif Sırası:**

1. Bir karı-kocanın Zülayha isminde büyük kızı, Zübayda isminde küçük kızı vardır.

2. Zülayha evde yokken sihirli kazlar Zübayda'yı alıp götürür. Zülayha, kardeşini aramak için yola düşer.

3. Zülayha, nehrin kenarında nehrin suyundan içer ve nehir ona kardeşinin olduğu tarafı gösterir.

4. Yolda bir ağacın yanına gelir ve Zülayha, ağacın sihirli meyvelerinden yiyerek kuşların dillerinden anlamaya başlar. Kuşlar ona kardeşini nasıl bulacağını anlatırlar.

5. Zülayha, bir mağaraya gelir ve orada aslanın halı dokumak istediği tüyleri saklar. Sonra aslana kazlar melikesinin canını istediğini söyler.

6. Zülayha aslandan aldığı yumurtayı yere atar ve kazlar melikesi ortaya çıkar. Zülayha, kazlar melikesinden kardeşini geri getirmesini ister.

7. Zülayha kardeşi Zübayda'ya kavuşur. İkisi birlikte evlerine dönüp mutlu bir hayat sürerler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 210.** **Karı-koca.**

**P 230.** **Anne-baba-çocuklar.**

Bir karı-kocanın iki kızı vardır.

**B 172.** **Sihirli kuş. (Kaz)**

Zülayha kardeşini uyutur ve oynamaya gider. Gökte sihirli kazlar peyda olur.

**R 13.** **Hayvan tarafından kaçırılma.**

**B 552.** **İnsanın kuşlar tarafından taşınması.**

Zübayda sihirli kazlar tarafından kaçırılır.

**J 34.3.** **Gurbete çıkma.**

Zülayha kazların gittiği yöne doğru yola koyulur.

**F 715.** **Olağanüstü nehir.**

Zübayda nehre kazların gittiği yönü sorar. Nehir de suyundan içerse söyleyeceğini ifade eder.

**B 211.3. Konuşan kuş.**

Zülayha ağacın altında dinlenirken iki kuş konuşmaya başlar.

**D 981. Sihirli meyve.**

Ağacın meyvesi sihirlidir. Onu yiyen kişi, kuşların ve hayvanların dilinden anlar.

**B 242.2.9. Kazlar melikesi.**

**J 130. Hayvanlardan öğrenilen akıl.**

Birinci kuş, küçük kız kardeşin kazlar melikesine hediye olarak götürüldüğünü söyler. İkinci kuş ise kız kardeşin kazlar melikesinden nasıl alınacağı konusunda bildiklerini anlatır.

**B 211.2.2. Konuşan aslan.**

Aslan kızın saklandığı yerden çıkmasını ona dokunmayacağını söyler.

**F 1006.3. Dağların olağanüstü gürlemesi.**

**E 734.1. Kelebek şeklindeki ruh.**

Zülayha, melikenin canı olan kelebeği sıkarak öldürür. Bu sırada dağlar gürler.

**F 960. Olağanüstü doğa olayları.**

Çöllerin yerine yemyeşil bir bahçe ortaya çıkar.

**L 111.1. Gurbete gitme ve başarılı bir şekilde dönme.**

Zübayda'yı Kazlar Melikesi'nin elinden kurtaran Zülayha, kardeşiyle birlikte evlerine döner.

## 65. DEĞİRMENCİ

**Tip Numaraları:** TTV 323+324, AaTh 1735.

**Tema:** Bir adamın küçük oğlunun aklı ve becerisiyle saadete kavuşması.

**Motif Sırası:**

1. Değirmencinin tembel olan büyük oğlu, çalışkan olan küçük oğlu vardır. Babası oğullarına vasiyetini açıklar ve vefat eder.

2. Büyük ağabey kardeşini sınamak ister ve zengin bir kızla evlenmek bahanesiyle kardeşinden para ister. Küçük kardeş razı olmayınca onu kovar.

3. Küçük kardeş, değirmen taşının yanına alarak yola koyulur. Bir ağaçta dinlenirken değirmen taşını düşürür ve hırsızlar korkup altınları orada bırakıp kaçarlar. Küçük kardeş altınları alıp yola devam eder.

4. Evde zor durumda kalan ağabey ise, evi satar sokakta kalır. Odun toplayıp satarak geçinmek zorunda kalır.

5. Büyük ağabey odun toplarken sarayın önünden geçer ve küçük bir kız çocuğu görür. O sarayın bir değirmenciye ait olduğunu öğrenir.

6. Ağabeyi, değirmencinin küçük kardeşi olduğunu anlar. İki kardeş hasret giderip mutlu bir hayat sürerler.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 251.5. İki erkek kardeş.**

Değirmencinin tembel olan büyük oğlu ve çalışkan olan küçük oğlu vardır.

**J 154. Ölmek üzere olan babanın vasiyeti.**

Değirmenci oğullarına yanına çağırır ve onlara nasihat eder ve ardından vefat eder.

**J 34.3. Gurbete çıkma.**

Küçük kardeş ile ağabeyi kavga eder. Ağabeyi kardeşini evden kovar. Kardeş değirmen taşı ile yola koyulur.

**Q 114. Hediye ile mükâfatlandırma.**

Ağacın tepesinde kalan çocuk türlü gölgeler görür ve sabahleyin aşağı inince değirmen taşının yanında yarım çuval altın ve değerli takılar bulur.

**P 475. Hırsızlar.**

Hırsızlar çaldıkları altını bölüşürken yukarıdan değirmen taşı düşünce her şeyi bırakıp kaçarlar.

**P 444.1. Oduncu.**

Kardeşi evden giden ağabey, her şeyi satar ve odun toplayıp satarak geçimini sağlar.

**T 100. Evlenme.**

Ağabeyinin çalışkan olduğunu gören kardeşi, köyün terbiyeli kızıyla ağabeyini evlendirir.

## 66. BEZCİNİN BAHTI

**Tip Numaraları:** TTV 213, AaTh 302.

**Tema:** Bir adamın cesareti ve hünerleriyle olağanüstü varlığın elinden padişahın kızını kurtarıp padişahın yerine geçmesi.

**Motif Sırası:**

1. Bez dokuyarak hayatını sürürden bir usta vardır. Talihini sınamak için yola çıkar.

2. Yolda giderken gördüğü kurbağa ile odun parçasını heybesine alıp bir saraya varır.

3. Gittiği sarayda sultanın bir kızı olduğunu ve kara devin onu kaçırıp oraya hapsettiğini öğrenir ve gücünü sınamak ister.

4. Bezci ile dev güçlerini sınarlar. Bezci yanına aldığı odun parçası ve kurbağa ile devi kandırır. Dev pes eder. Kızı devin elinden kurtarır.

5. Sultanın sarayına gelirler. Sultan, kızını bezciye vermek ister. Sultanın ulemaları ise delikanlının sınanması gerektiğini söylerler.

6. Sultan kaplanı öldürürse devletini yarısını ve kızını vereceğini söyler. Bezci bu sınavı başarı ile geçer.

7. Sultan ikinci şart olarak kendisine savaş açan şahı yenmesini ister. Yenerse damadı olacağını hatırlatır.

8. Bezci hünerleriyle savaş alanında sultanın galip gelmesini sağlar.

9. Sultan, kızını Bezci ile evlendirir. Bezci, sultanın tahtına oturur ve aradığı bahtı bulur.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**J 34.3. Gurbete çıkma.**

**H 1376.9. Talihin sınanması.**

Bezci talihini sınamak için gurbete çıkar.

**F 531. Dev. (Kara)**

**F 53.6.6. Devlerin evleri**

Bezci bir saraya gelir. O sarayda kızla konuşur ve geldiği sarayın kara devin sarayı olduğunu öğrenir.

**H 11. Hikâye anlatarak tanıma.**

**G 420. Dev tarafından kaçırılma.**

**R 11.3. Dev tarafından kaçırılma**

Kız bir sultanın kızı olduğunu ve kara devin onu kaçırdığını anlatır.

**K 1299. Hile ile aldatma.**

Bezci yolda yanına aldığı odun parçası ve kurbağayı kullanarak devi aldatır. Dev bezciden korkup saraydan ayrılır.

**N 820. Yardımcı insanlar.**

Sultanın ulemaları, padişahın kızını bezciye vermeden önce onu sınamasını söylerler.

**H 1011. Padişahın kızı ile evlenebilmek için yapılması gereken vazifeler.**

Padişah, kızını bezciye vermek için ondan iki şartı yerine getirmesini ister:

1. Sultanın bahçesindeki kaplanı öldürmesini,

2. Padişaha savaş açan bir şahı yenmesini.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40**

Bezci kırk metre iple kendisini ata bağlamalarını ister.

**H 960. Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Bezci ipe asılı bir şekilde savaş alanında koşar ve düşman askerleri onu görüp kaçarlar.

**T 135. Düğün merasimi.**

Padişah kızını kırk gün kırk gece düğün yaparak bezci ile evlendirir.

**Q 112.0.1. Padişahlık vererek mükâfatlandırma.**

Padişah tahtını bezciye verir.

## 67. AKILLI KIZ

**Tip Numaraları:** TTV 235, AaTh 875.

**Tema:** Vezir kızının aklı ve becerisi ile padişaha eş olması.

**Motif Sırası:**

1. Padişahın bir veziri vardır. Etrafındaki herkes padişahı vezirinden kıskanır aralarını açmak ister.

2. Padişah vezirini sınamak ister ve ona dünyadaki en açık ve en şirin olan şeyi sorar. Vezirin akıllı kızı cevapları bilir ve vezir cevabı padişaha söyler.

3. Padişah vezire bir kuzu verir iki ay sonra yavrusu ile birlikte getirmesini ister.

4. Adamını vezirin evine yollayan padişah, vezirin kızının akıllı cevaplarından sonra onunla evlenir; fakat devlet işlerine karışmamasını, eğer karışırsa saraydaki en sevdiği şeyi alarak babasının evine döneceğini söyler.

5. Padişah avda iken sarayda olaylar çıkar, kız olaylara müdahale eder. Buna kızan padişah sözünü hatırlatarak kızın babasının evine dönmesini ister.

6. Ziyafet sonra kız, padişahın en değerli şey olduğunu babasının yanına götürdüğünü söyler. Padişah kızın aklına şaşar.

7. Padişah kızla evlenir ve huzur içinde yaşarlar.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**P 10. Padişah.**

Eski zamanda bir padişah vardır.

**K 2110. İftira.**

Saraydakiler padişaha vezirinin kalın kafalı olduğunu söylerler.

**H 1563. Hüner imtihanı.**

Padişah vezirinin aklını sınar ve ona dünyadaki en şirin ve en akıllı şeyin ne olduğunu sorar.

**J 1500. Zekice pratik hazır cevaplar.**

Vezirin akıllı kızı, padişahın sorduğu soruların cevabını babasına söyler. Padişah bu cevaplara tatmin olur.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

Padişah vezire bir kuzunun ipini verir ve iki ay sonra kuzuyu yavrusuyla getirmesi ister.

**N 820. Yardımcı insanlar.**

İki ay sonra padişahın habercisi veziri çağırmaya gelir.

**T 70. Hakir görme.**

Vezirin kızının cevabına kızan padişah, kızın aptal olduğunu söyler.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40**

**T 135. Düğün merasimi.**

Kızın aklına şaşıran padişah, vezirin kızıyla kırk gün kırk gece düğün yaparak evlenir.

**P 414. Ava çıkma.**

Padişah ava çıkar.

## 68. ZORAKİ FALCI

**Tip Numaraları:** TTV 311+312, AaTh 1641+924B.

**Tema:** Fakir bir adamın padişahın sınavından geçerek onun baş falcısı olup zengin olması.

**Motif Sırası:**

1. Fakirlik içinde yaşayan yaşlı karı-koca vardır.

2. Kadın hamamdayken padişahın baş falcısının karısı gelir ve kadını hamamdan dışarıya çıkarırlar. Kadın bu duruma sitem eder.

3. Adam, bir sıkım taş alarak pazarda fal açmaya başlar.

4. Padişahın altın ve gümüş yüklü develerinden biri kaybolur. Adam deveyi bulur ve şöhretini arttırır.

5. Hırsızın biri padişahın hazinesi çalar. Padişah falcı adamdan hazineyi bulmasını ister. Adam padişahtan kırk gün süre ve kırk horoz ister.

6. Altınları çalan kırk eşkıya, falcı adamı duyar. Hırsızların başı bir adamını falcı adamın evine gönderir. Eve gelen hırsız adam horoz ile pilavı yerken adamın sözlerini yanlış yorumlar ve kendilerini biliyor sanarak gördüklerini hırsızın elebaşına anlatır.

7. Adamlarından çare bulamayan hırsızların elebaşı falcı adamın evine gider. Falcı da horoz ile pilavı yerken hırsızların elebaşı, adamın sözlerini yanlış yorumlar ve falcıya tüm gerçekleri anlatır.

8. Falcı adam, padişahın sarayına gider ve altınların yerini söyler. Padişah da falcı adamı, baş falcısı yapar.

9. Padişah, bal falcısına elinin içindeki şeyin ne olduğunu bilmesini ister. Bilirse mal mülk vereceğini bilemezse başının kesileceğini söyler.

10. Falcı adam bilmeden padişahın avucunda çekirge olduğunu bulur.

11. Falcı adam, padişahtan sakin bir hayat sürmek için izin alır. Karısıyla birlikte varlık içinde yaşarlar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 210. Karı-koca.**

Eski zamanda yaşlı bir karı-koca yaşar.

**Q 10. Mükâfatlandırma.**

Adam, padişahın adamının kaybettiği devenin yerini söyler. Padişahın adamı kayıp yükleri bulur ve adama bir avuç altın hediye eder.

**P 475. Hırsızlar.**

**H 1151. Çalma.**

Padişahın hazinesini hırsızın biri çalar.

**P 10. Padişah.**

**N 111. Falcı.**

Padişah falcı adamdan hazineyi bulmasını ister.

**Z 71.12. Formülistik sayı:40.**

Falcı yaşlı adam, padişahtan kırk gün süre ve kırk tane horoz ister.

**P 478. Kırk harami.**

Padişahın altınlarını şehirdeki kırk eşkıya çalar.

**N 400. Şanslı tesadüfler.**

Yaşlı adam şansı sayesinde haramileri kandırır ve arkasından haramilerin başıyla tanışır.

**M 201. Söz ve anlaşmaların yapılması.**

Yaşlı adam, hırsızlardan hazineyi bir kabristana gömmelerini söyler. Haramiler adamın dediklerini yapıp minnettar olurlar.

**N 510. Hazine bulunan yer.**

Hazine kabristana gömülür.

**H 960. Akıl ve beceri ile zor sınavın başarılması.**

Yaşlı adam padişaha hazinenin yerini söyler ve hazine bulunur.

**N 111. Falcı.**

**N 820. Yardımcı insanlar.**

Padişah bir gün yardımcıları ve falcıları ile gezmeye çıkar.

**H 1010. Yerine getirilmesi mümkün olmayan görevler.**

Padişah, yardımcılarından avucunun içinde ne olduğunu bulmalarını ister.

**N 130. Şans ve kaderin değişmesi.**

Yaşlı adam tesadüfen padişahın avucundaki bulur ve hayatının sonuna kadar varlık içinde yaşar.

## 69. ALTIN KIZ

**Tip Numaraları:** TTV 60, AaTh 403A.

**Tema:** Ormana terk edilen kızın sihirle altına dönüşmesi, zâlim üvey anne ve kızının cezalandırılması.

**Motif Sırası:**

1. Bir adamın karısı vefat eder ve kızı ile yalnız kalır. Adam birkaç yıl sonra, bir kızı olan dul bir kadınla evlenir.

2. Üvey anne kızını öldürmenin yollarını arar. Kocası kızını ormana götürür ve orada bırakır.

3. Ormanda ihtiyar bir kadınla karşılaşan kız, onun evine gider ve çalışkan olduğu için işlerinde ona yardımcı olur.

4. Babasını özleyen kız, ihtiyar kadınla bir ırmağın kenarına gelir. İhtiyar kadın kızı altına dönüştürür ve onu evine uğurlar.

5. Evde bedeni altına dönüşen kızı gören üvey anne çok kıskanır. Kocasından kendi kızının da ormana götürmesini ister ve babası kızı ormana bırakır.

6. Ormanda kaybolan kız, ihtiyar kadının evini bulur. Tembel bir kız oldu için hiçbir işi yapmaz.

7. Evini özleyen kız, ihtiyar kadınla ırmağın kenarına gelir. İhtiyar kadın kızı ırmakta kara kömüre dönüştürür ve alıp evine götürür.

8. Adam altın kızını altınları ile alıp, karısını kömür kızı ile evde bırakıp evden ayrılır.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**E.** **Ölüm.**

Bir adamın karısı vefat eder.

**P 282.** **Üvey anne.**

Adam karısının ölümünden sonra dul bir kadınla evlenir.

**S 31.** **Hain üvey anne.**

Kadın üvey kızına kötülük yapmaya başlar.

**K 850.** **Hileli oyunlar.**

Adam öz kızını alır ve ekmeği yuvarlayıp onu kandırır.

**S 143.** **Ormana terk etme.**

Adam kızını ormanda bırakıp geri döner.

**R 300. Sığınma.**

Kız, ormanda gördüğü ihtiyar kadının evine sığınır.

**H 11.1. Baştan geçeni hikâye etme.**

Kız, ihtiyar kadına başından geçenleri anlatır.

**N 825.3. Yardımcı yaşlı kadın.**

Kadın, kızı evine götürür ve besler. Ona kalması için bir yatak verir.

**C 751.1. Belirli zamanlarda bazı şeyleri yapma yasağı.**

**F 715. Olağanüstü ırmak.**

Kadın, kızı elinden tutarak bir ırmağın kenarına götürür. Kadın orada uyuyacağını, kıza kırmızı ve mavi renkli su aktığında kendisini uyandırmamasını tembihler.

**D 1242.1. Sihirli su.**

Sarı su akmaya başlayınca kız, kadını uyandırır

**D 2151. Suların sihirli kontorolü.**

**D 235. İnsanın altına dönüşmesi.**

Kadın kızın saçından tutarak suya daldırır ve kız oradan bir kutu alır ve bedeni altına dönüşür.

**W 181. Kıskançlık.**

Kızı döndüğünde üvey anne kıskançlıktan yarılacak gibi olur.

**S 143. Ormana terk etme.**

Üvey anne, eşinden kendi çocuğunu da ormana bırakıp gelmesini ister. Kız ormanda yolunu kaybetmiş ve ihtiyar kadının evine gelir.

**C 751.1. Belirli zamanlarda bazı şeyleri yapma yasağı.**

**D 1242.1. Sihirli su.**

Kadın, üvey annenin kızını ırmağa götürür. Kırmızı, mavi ve sarı renkli su akarsa kendisini uyandırmamasını; kara su akarsa kendisini uyandırmasını kıza tembihler.

**D 230. İnsanın madenî şekle dönüşmesi.**

Kara su akmaya başlayınca kız, kadını uyandırır. Kadın kızı saçından tutarak suya daldırır. Kız simsiyah bir kömüre dönüşür.

**T 253. Kadın dırdırı.**

Kadın, kızı elinden tutup babasının evine götürür. Üvey anne kendi kızını görünce feryat edip ve kocasına yapışır ve: "Hey imansız adam! Kendi kızınızı altına dönüştürdün de niye benim kızımı kömüre dönüştürdünüz?" diye çığlık atar.

**Q 2. İyiler ve kötüler.**

Adam, altın kızını altınları ile alır ve evden ayrılır; üvey anne kömür kızı ile evde kalır.

## 70. SAVDA USTA

**Tip Numaraları:** TTV 378, AaTh 882.

**Tema:** Fakir bir adamın padişahın kızının aklı sayesinde zengin olması ve ailesi ile birlikte saadete ermesi.

**Motif Sırası:**

1. Dilencilik yapan Savda Usta, eşi ve oğlu ile yaşar. Oğlunu padişahın kızı ile evlendirmek ister.

2. Saraya kızı istemeye gelen Savda Usta saraydan kovulur. İkinci kez saraya gelir. Bu duruma kızan padişah, Savda Usta'yı dersini alması için kızına gönderir.

3. Padişahın kızı, Savda Usta'nın oğluyla evlenmeye razı olur. Padişah, kızını evlatlıktan reddeder. Savda Usta'nın oğlu ile kız evlenir.

4. Türlü hünere sahip olan padişahın kızı, evde ev işlerini yapar. İpek kumaşlardan ve kadifelerden bir halı dokur ve satması için Savda Usta'ya verir.

5. Padişahın oğlu ablasının dokuduğu halıyı beğenir ve yüz akçeye satın alır. Her gün halı satın aldığından padişahın hazinesinden altınlar eksilir. Savda Usta, kısa sürede zengin olur.

6. Kız, anne babasını evine davet eder; fakat padişah bunu reddeder.

7. Vezirinin sözleri üzerine hatasını anlayan padişah, kızının evine gider ve onunla barışır.

8. Damadına padişahlığının yarısını verir ve huzur içerisinde yaşarlar.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 230. Anne-baba-çocuklar.**

Savda Usta'nın karısı ve bir oğlu vardır.,

**P 160. Dilenciler.**

**Z 71.1. Formülistik sayı: 3.**

Savda Usta dilencilik yapar ve akşam eve üç tane ekmek getirir.

**P 10. Padişah.**

Savda Usta padişahın sarayına varır.

**T 130.1. Dünür olma.**

Savda Usta padişahın kızını istemek için padişahın sarayına gider.

**N 820. Yardımcı insanlar.**

Padişahın yardımcıları, kızına görücü geldiğini padişaha iletirler.

**P 40. Padişahın kızları.**

Padişah Savda Usta'ya kızının ders vermesini ister.

**F 571.1. Çok güzel kız.**

Padişahın ay gibi ağzı, gün gibi gözleri olan güzel ve edepli, çalışkan bir kızı vardır.

**F 1068. Realist rüya.**

Kız kendisine dünür gelinmesini rüyasında görür.

**F 1069. Rüyanın anlatılması.**

Kız rüyasını sütannesine anlatır.

**J 155. Kadınlardan öğrenilen akıl.**

Sütanne o yiğitle kızın kaderinin birleştiğini söyler.

**D 1712.3. Rüyaların yorumlanması.**

**T 135. Düğün merasimi.**

Savda Usta düğün yapar ve oğluyla padişah kızını evlendirir.

**P 30.** **Padişahın oğlu.**

Padişahın oğlu, ablasının dokuduğu halıyı tanır.

**P 110.** **Padişahın Vezirleri.**

Padişah, vezirleri ile konuşurken vezirlerden birisi: "Zulüm, insanın kendi çocuklarına bile hayrı olmaz, kendi çocuklarına hayrı olmayan adamdan milletine hayır gelmez." der.

**N 130.** **Şans ve kaderin değişmesi.**

Padişah kızının evine gelir ve Savda Usta'nın zenginliğini görür.

**Q 112.0.1.** **Padişahlık vererek mükâfatlandırma.**

Padişah damanda padişahlığının yarısını verir.

## 71. TAŞ YÜZLÜ KIZ

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh 593.

**Tema:** Bir çobanın olağanüstü varlığın sihrini yok edip padişahın kızıyla evlenmesi.

**Motif Sırası:**

1. Padişahın güzel bir kızı vardır; fakat kız kimseyle evlenmek istemez.

2. Çobanın biri kızla evlenmek üzere saraya gelir. Padişah, kızı ikna etmesi halinde razı olacağını söyler.

3. Kızın yanına gelen çoban, kızın yüzünün taştan olduğunu, dağda yaşayan bir sihirbazın sihirle yüzünü taşa çevirdiğini anlatır.

4. Yola çıkan çoban, sihirbazın yaşadığı dağa gider. Sihirbazın elinden sihirli taşı alır ve onu ateşe atar ve kızın yüzü eski haline döner.

5. Kız, çobanla evlenmeye razı olur. Padişah, kızını çobanla evlendirir ve tahtını ona bırakır.

### Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları

**P10.** **Padişah.**

Eski zamanda bir padişah yaşar.

**P 412.** **Çoban.**

Çobanın biri bir gün padişahın sarayına gelir.

**P 40.** **Padişahın kızları.**

Çoban, padişahın kızı ile evlenmek ister.

**D 231.** **İnsanın taş kesilmesi.**

**F 1068.** **Realist rüya.**

Çoban padişahın kızının yüzünün taştan olduğunu ve onu ilk gören kişinin öleceğini rüyasında görür.

**J 34.3** **Gurbete çıkma.**

Çoban yola çıkar ve kızın bahsettiği yere gelir.

**D 931.** **Sihirli taş.**

Yiğit, kızı sihir eden sihirli taşı talep eder.

**D 700.** **Sihir bozma.**

**D 1711.** **Sihirbaz.**

Çobanın yardımıyla, sihirbazın sihir gücü kaybolur ve kızın yüzü eski haline döner.

**L 111.1.** **Gurbete gitme ve başarılı bir şekilde dönme.**

Çoban sihri yok eder ve padişahın kızının yanına döner.

**L 161.** **Fakir adamın padişah kızı ile evlenmesi.**

Padişah düğün yaparak kızını çoban yiğitle evlendirir.

**Q 112.0.1.** **Padişahlık vererek mükâfatlandırma.**

Padişahlık tahtını çoban yiğide verir.

## 72. YİĞİDE KIRK HÜNER AZ

**Tip Numaraları:** TTV -, AaTh -.

**Tema:** Bir tüccarının oğlunun öğrendiği hünerler sayesinde zengin olup, padişahın kızıyla evlenmesi.

**Motif Sırası:**

1. Bir tüccar, oğluna yanına çağırarak ticari işleri öğrenmesi için nasihat eder. Bunun üzerine çocuk, iş öğrenmek için gurbete gider.

2. Yolda okula rastlayan yiğit bin akçe vererek okuma yazma öğrenir ve evine döner; fakat babası bu duruma çık kızar.

3. Annesinden aldığı bin akçeyle yola çıkan yiğit, bu sefer okulda keman ve rübap çalmayı öğrenir. Babası bu duruma çok kızar ve yiğidi döver.

4. Elindeki son bin akçeyle evinden ayrılan yiğit, okula girmeden duramaz. Bu sefer de satranç oynamayı öğrenir; fakat evine dönemez.

5. Gurbete çıkan yiğit yolda bir kervansaraya girer. Orada yaşı bir tüccarla karşılaşır ve ona evlat olur, işlerini yapar. İlk sınavında bir kuyuya iner; fakat tüccarlar onu bırakıp kaçarlar.

6. Kuyuda bahçeye açılan bir kapıdan içeri giren yiğit, yaşlı bir adamla karşılaşır. Elindeki kemanı alıp çalmaya başlar ve birkaç som altını da alan yiğit, yaşlı adamın yardımıyla kuyudan kurtulur.

7. Oradan ayrılan yiğit, yolda yaşlı tüccarla tekrar karşılaşır, altınları gören tüccar yiğide bir mektup verir. Yiğit, mektubu değiştirerek tüccarın evine gelir.

8. Tüccarın kızı ile evlenen yiğit, kızından babasına ait altınların yerini öğrenir ve onları fakirlere dağıtır ve oradan ayrılır. Tüccar durumu öğrenir ama iş işten geçer.

9. Başka bir şehre gelen yiğit, bir çayhanede padişahın satranç oynamak için rakip aradığını duyar ve padişahla satranç oynamaya karar verir. Üç gün üç gece sonunda yiğit, padişahı yener.

10. Padişah, tacını yiğide bırakır ve kızı ile evlendirir. Anne babasını yanına alan yiğit, padişahın ölümünden sonra tahta geçer.

**Motif Index'e Göre Motifler ve Numaraları**

**P 431. Tüccar (Kervancı).**

Eski zamanda bir tüccar yaşar.

**P 400. Zanaat ve Meslekler.**

**J 34.3 Gurbete çıkma.**

Tüccarın oğlu işleri öğrenmek için babasından bin akçe alıp gurbete çıkar.

**C 755. Bir işi muayyen bir zamanda yerine getirme.**

**H 502.** **Öğrenme imtihanı.**

Yiğit, bir okula varır ve bin akçe vererek okuma yazmayı öğrenir ve evine döner. Babası ona kızar ve bin akçe verip tekrar gönderir. Yiğit yolda rastladığı okulda bin akçe vererek keman ve rübab çalmayı öğrenir ve evine döner.

**Q 458.** **Döverek cezalandırma.**

Tüccar oğlunu "senden tüccar çıkmaz" diyerek döver.

**F 92.** **Kuyuya giriş.**

Yiğidin beline halat bağlayıp kuyuya indirirler.

**W 154.** **Nankörlük.**

İhtiyar tüccar, çocuğu kuyuda bırakıp kervan ile yola devam eder.

**F 90.** **Alt dünyaya açılan kapı.**

**F 776.** **Olağanüstü Kapı.**

Yiğit kuyunun dibinde bir aydınlık görür ve oradaki kapıyı açar.

**Q 10.** **Mükâfatlandırma.**

Kuyudaki yaşlı adam yiğide birkaç altın verir.

**K 1700** **Blöf vasıtası ile aldatma.**

Altınları gören tüccar, çocuğa bir mektup verir ve onu aldatır.

**K 500.** **Aldatarak tehlike veya ölümden kurtulma.**

Yiğit, mektubu değiştirerek tüccarın evine gelir.

**T 100.** **Evlenme.**

Yiğit, tüccarın kızı ile evlenir.

**K 500.** **Aldatarak tehlike veya ölümden kurtulma.**

Yiğit tüccarın bekçilerini yanıltarak evden uzaklaşır.

**P10.** **Padişah.**

Şehrin padişahı satranç oynamak için birini arar.

**Z 71.1.** **Formülistik sayı: 3.**

Yiğit üç gün üç gece padişahla satranç oynar.

**H 509.3. Satranç oynama imtihanı.**

Yiğit, padişahla satranç oynar ve onu yener.

**T 145.0.1. Birden fazla hanımla evlilik.**

Yiğit, padişahın kızı ile evlenir.

**Q 112.0.1. Padişahlık vererek mükâfatlandırma.**

Padişah satranç oynamak için rakip arar ve kendisini yene tacını vaat eder.

## II. 4. Özbek Masallarının Formel Yapısı

### II. 4. 1. Formel Kavramı

Masallar, sözlü kültürel yaratmalarımız içerisinde önemli bir yere sahiptir. Sözlü gelenekte masalların icrası, nesilden nesle aktarımı büyük önem arz etmektedir. Masal anlatıcısı geleneği icra ederken masalın icrası sırasında kullandığı bazı tekniklerle masal anlatımını gerçekleştirir. Masalın en belirgin niteliklerinden birisi, bazı hareket dizilerinin tekrarlanması ile icranın bütünlüğü meselesidir. Masal metinlerinin değişik bölümlerinde bu teknikten yararlanılmaktadır. Bu uygulanan teknik, masal icrasına hem güzellik katar, hem de masal icrasının akıcılığını sağlar. Formel adı verilen bu unsurlar, masalın yapısal anlamda önemli bir parçasıdır. Özbek masallarının formel yapısını incelemeden önce, "Formel" kavramı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Saim Sakaoğlu, formel ifadeler ile ilgili şu şekilde bir tanım yapmaktadır: "*Masalın bünyesinde muayyen vazifelere ve muayyen bir sekle sahip olan kalıplaşmış ifadelere formel denilmektedir. Bunlar, masalın bünyesinden ayrılmayacak kadar onun malı olan ifadelerdir. Anlatıcı için bir yardımcı olduğu kadar ustalığını göstermesi bakımından da bir ölçüdür. Usta anlatıcılar, dağarcıklarında bulunan bu formelleri en uygun yerlere serperek değerlerini ortaya koyarlar. Ayrıca sıkıştığı veya herhangi bir yeri hatırlayamadığında da bunlara başvurarak durumu idare edebilir.*"[199] Sakaoğlu, formellerin nasıl kullanılacağı ile ilgili olarak tanıma ek şu bilgileri vermiştir:

[199] Saim Sakaoglu, **Gümüshane ve Bayburt Masalları**, Akçay Yayınları, Ankara: 2002, s. 250.

"*Formellerin muayyen vazifeleri vardır. Bu ihtiyaçtan doğdukları için gelişi güzel kullanılamazlar. Yerinde kullanılmayan bir formel ters tesir gösterebilir.*"[200]

Saim Sakaoğlu masallardaki formel ifadeleri alt başlıkları ile birlikte beş ana başlık altında toplamıştır:

1. Başlangıç Formelleri

2. Bağlayış (Geçiş) Formelleri

3. Aynı Olayın Tekrar Vukuunda Kullanılan Formeller

4. Bitiş Formelleri

5. Çeşitli Formel unsurlar.[201]

Saim Sakaoğlu'nun masal incelemelerinde kullandığı formel ifade yerine, bazı bilim insanlarının eserlerinde "Masal tekerlemesi" terimini de kullandığı görülmektedir. Pertev Naili Boratav, "Zaman Zaman İçinde" adlı eserinde masal tekerlemelerini iki gruba ayırmaktadır:

1. Masalın başında söylenmesi adet olan "giriş klişeleri". (Evvel Zaman İçinde vs. masalın ortasında, sonunda söylenen bazı klişelerde bu bölüme girer.)

2. Masalcının kendi başından geçmiş gibi -birinci şahısla- anlattığı garip maceralar.[202]

Boratav bir başka eserinde ise masal tekerlemelerini dört grupta tasnif etmiştir:

1. Kısa başlangıç tekerlemeleri

2. Masalcının kendi başından geçmiş gibi birinci şahısla anlattığı garip maceralar

3. Bağımsız bir hikâye şeklinde anlatılan yalanlama ve zincirleme masallar

4. Masal içi ve masal sonu tekerlemeleri.[203]

---

200 Saim Sakaoğlu, **age**., Ankara 2002, s. 250.
201 Saim Sakaoğlu, **age**., Ankara: 2002, s. 250.
202 Pertev Naili Boratav, **Zaman Zaman İçinde**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: 2007, s.40.
203 Pertev Naili Boratav, "Masal Tekerlemelerinin Çeşitleri ve Anlamları", **Neméth Armağanı**, Ankara: 1962, s.79-83. [Rabia Kocaaslan Uçkun, **age**., s. 320.]

Bilge Seyidoğlu, "Erzurum Halk Masalları" adlı çalışmasında masallardaki formel ifadeleri, "formül" kavramıyla karşılamıştır.[204]

Stith Thompson "Motif Index of Folk Literature" adlı eserinde formelleri, Z harfi ile göstererek "Çeşitli Motif Grupları" başlığı altında ele almıştır.

Masalların yapısal anlamda önemli bir parçası olan formeller ile ilgili "Formel", "Kalıp sözler", "Masal tekerlemesi" ve "Formül" gibi terminolojik olarak birden fazla kullanım vardır. Özellikle tekerleme türü ile formel kavramının aynı çerçevede değerlendirilmesi doğru olmayacaktır. Zira, Formel unsurların bazılarında tekerleme özelliği vardır; fakat her formel bu özelliğe sahip değildir. Bu yüzden masal türünde "formel" teriminin kullanılması daha uygun olacaktır. Özbek masallarında kullanılan kalıp sözler için "formel" kavramını kullanacağız.

### II. 4. 2. Özbek Masallarındaki Formeller

Özbek Masallarında formel unsurlar, diğer Türk boylarının masal anlatı geleneğinde belli kurallara bağlı kalınarak masal başı, ortası ve sonunda kullanılmıştır. Sözlü geleneğin zayıflaması masal icrasını etkilediği gibi, masaldaki formel unsurları da etkilemiştir. Özbek masallarındaki formel unsurların sözlü geleneğin zayıflamasına paralel olarak daha az kullanıldığını hatta bazı masallarda kullanılmadığını görebilmekteyiz.

"Ertekçi" adı verilen masal anlatıcıları şehir şehir köy köy dolaşarak masal anlatımını icra ederek halk arasında sevgi ve izzet görmektedir.[205] Ayrıca evde çocuklara masal anlatan nineler, anneler, dedeler ve babalar repertuarı sınırlı olan bu anlatıcılara "Aile ertekçileri" masal geleneğinin önemli temsilcisidirler.[206] Özbeklerde, masal anlatıcısının ustalığına göre formel unsurlar masallarda önemli işlevleri yerine getirmektedir. Masal icrasının başında dinleyicileri masala hazırlamak amacıyla bazı kalıp sözler kullanılmaktadır. Anlatıcılar, geçiş formelleri ile icranın etkisini dinleyicinin üzerinde tutarak, formel unsurlarla bu geçişleri sağlamaktadır. Formeller ayrıca, dinleyicilerin icradan sıkılıp dikkatlerinin dağıldığı anlarda devreye girer.

---

204 Bilge Seyidoğlu, **Erzurum Halk Masalları**, s.144-148.
205 Gani Cehangirov, **Özbek Balalar Folklori**, s. 36-37. [Hüseyin Baydemir, **age**., s.6.]
206 Gani Cehangirov, **age**., s. 37-38. [Hüseyin Baydemir, **age**., s.6.]

Formeller dinleyici şaşırtan, yeri geldiğinde güldüren önemli bir işleve de sahiptir. Masal sonu formelleri ise anlatıcının ustalığına göre masaldaki temi dinleyiciye verip sonlandırdığı kısımdır.

Özbek masallarında yer alan formelleri Saim Sakaoğlu'nun "Gümüşhane ve Bayburt Masalları"[207] adlı çalışmasında kullandığı beş ana başlıkta inceleyeceğiz:

A. Başlangıç Formelleri

B. Bağlayış (Geçiş) Formelleri

C. Aynı Olayın Tekrar Vukuunda Kullanılan Formeller

D. Bitiş Formelleri

E. Çeşitli Formel unsurlar.

**II. 4. 2. 1. Başlangıç Formelleri**

Masalın icrasında anlatıcının dinleyicileri masala hazırlamak için kullandığı kalıp sözlerdir. Anlatıcının tercihine göre veya sosyal çevre ve şartlara bağlı olarak masallarda başlangıç formelleri uzun veya kısa olabilir. Fakat her anlatıcı masala etkileyici bir giriş yapmak için başlangıç formelleriyle masalın giriş kısmını renklendirmek ister.

**1. Sade Giriş Formelleri**

Sade giriş formelleri, "Bir varmış, bir yokmuş…" veya "Evvel zaman içinde…" sözleriyle başlayan veya bu iki söz kalıbının birleştiği yapılardır.

**a. "Bir bar ekan, bir yok ekan" içeren giriş formelleri**

"Bir bar ekan, bir yok ekan. Nakl kılişlariça davlati bekıyas…" [3]

"Bir bar ekan, bir yok ekan. Alatağ etagida bir çal bilan kampir yaşar ekan." [16]

"Bir bar ekan, bir yok ekan, bir zağızgan bolgan ekan." [24]

"Bir bar ekan, bir yok ekan, Amir Alimhanning beşinçi babasi Şamuradhan zamanida Kokan muzafatida Fayzi baba degan bir bağban ötgan ekan." [32]

---

[207] Saim Sakaoğlu, **age**., Akçağ Yayınları, Ankara: 2002, s. 250.

“Bar ekan, yok ekan, Andican vilayatining Hartum degan mavzesida bir parişanhatir kişi bar ekan.” [33]

“Bar ekan, yok ekan, bir padşa bolgan ekan. Padşa yaş ekan. U cüda ham avga işkıbaz ekan.” [45]

“Bar ekan, yok ekan, bir açköz karğa bolgan ekan.” [59]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, bir er-hatinning ikkita kızi bar ekan.” [64]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, bir tegirmançi bolgan ekan.” [65]

“Bir bar ekan, bir yok ekan. Savda çeçan namli bir devana bolgan ekan.” [70]

**b. “Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda” içeren giriş formelleri**

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir çal-kampir yaşagan ekan.” [4]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir çal bolgan ekan.” [6]

**“**Bir bar ekan, bir yok ekan, kadir zamanlarda bir padşa bolgan ekan.” [17]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda Uçkorğan şahrida, Narin daryasining boyida…” [29]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir padşa bolgan ekan.” [35]

“Bar ekanu yok ekan, kadim zamanda bir bay bolgan ekan.” [39]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir sehrgar bolgan ekan.” [47]

“Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda Farğananing Buvaydasida bir köknari bolgan ekan.” [49]

“Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda Farğana tamanda Kurama tağlarining…” [50]

“Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda Kokan hani davrida ikki aka-üka bolgan ekan.” [52]

“Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda ikki yaş er-hatin bolgan ekan.” [55]

“Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda Marğılanda bir padşa ötgan ekan.” [57]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim ötgan zamanda bir kampir bolgan ekan.” [61]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadimgi zamanda Namangan tamanda bir padşa bolgan ekan.” [62]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir padşa bolgan ekan.” [63]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir padşa bilan vazir bolgan ekan.” 67]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir çal bilan kampir bolgan ekan.” 68]

“Bir bar ekan, bir yok ekan, cüda kadim zamanda bir savdagar bolgan ekan.” [72]

**c. “Bar ekan-da yok ekan, kadim zamanda” içeren giriş formelleri**

“Bar ekan-da yok ekan, kadimgi zamanlarda bir kambağal adam bar ekan.” [8]

“Bar ekan-da, yok ekan, kadim zamanda bir kişi bolgan ekan.” [30]

**d. “Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan” içeren giriş formelleri**

“Bar ekan-da, aç ekanda, tok ekan, zamanlarning zamanida bir kışlak bar ekan.” [2]

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, burun zamanlarda bir mamlakatda bir padşa bar ekan.” [20]

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da tok ekan…” [25]

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, bir ahmak padşa bolgan ekan.” [51]

“Bar ekan-da yok ekan, aç ekan-da tok ekan…” [56]

**e. “Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanda” içeren giriş formelleri**

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanlarda bir bay bar ekan.” [1]

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanlarda bir padşa bar ekan.” [10]

“Bar ekan-da yok ekan, aç ekan-da tok ekan, kadimgi zamanda, bir mamlakatda bir padşa bar ekan.” [13]

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekanda, tok ekan. Kadim zamanlarda bir mamlakatda bir padşa bar ekan.” [18]

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanlarda bir mamlakatta bir padşa bar ekan.” [21]

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da tok ekan, kadim zamanda Yangikorğan Tamanda…” [28]

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanda bir kişining üçta balasi bar ekan.” [31]

“Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da tok ekan, kadim zamanda bir padşa bolgan ekan.” [38]

**f. “Ötgan zamanda” içeren giriş formelleri**

“Ötgan zamanda bir padşaning Malikai Gülizar ismli gözallikda tengi yok kızi bolgan ekan.” [5]

“Ötgan zamanda ikki köşni yaşagan ekan.” [19]

“Ötgan zamanda bir zalim han bolgan ekan. Hanning kırkta hatini bolsa ham farzandi yok ekan.” [44]

**g. “Kadim zamanda” içeren giriş formelleri**

“Kadim zamanda bir kışlakda bir yigit bar ekan. Unga Toğribay deb nam bergan ekanlar.” [11]

“Kadim zamanda bir bağban bolgan ekan. Farzandi bolmagani üçün dagi hasratda ekan.” [15]

“Kadim zamanda bir yigitning ata-anasi ölib, yalğız özi kalibdi.” [37]

“Nakl kılişlariça, kadim zamanda bir badavlat padşa bolgan ekan.” [40]

“Kadim zamanda bir çal oğli, nabirasi va kelini bilan birga yaşarkan.” [42]

“Kadim zamanda bir han bolgan ekan.” [43]

“Kadim zamanda Uçkorğan tamanda ikki ağayni bolgan ekan.” [53]

“Kadim zamanda Andican vilayatining Luğumbek degan bir kışlağıda bir çal bilan kampir yaşagan ekan.” [54]

“Kadim zamanda bir padşalikda bir alamat çal bar ekan.” [58]

“Kadim zamanda bir kişi bolgan ekan. Bu kişi cüda aklli, danişmand, tadbirkar ekan.” [60]

“Kadim zamanda bir bozçi yaşar ekan.” [66]

“Kadim zamanda bir adam bolgan ekan. Uning hatini ölib…” [69]

“Rivayatlarga köra kadim zamanda bir padşa bolganakan.” [71]

**h. “Kadim ötgan zamanda” içeren giriş formelleri**

“Kadim ötgan zamanda Kokan yurti tamanda Karimdevana degan bir kışlak bolgan ekan.” [25]

“Kadim ötgan zamanda bir kampir bolgan ekan.” [61]

**ı. “Bir vaktda” ile başlayan giriş formelleri**

“Bir vaktda Dara degan katta padşa bar ekan. U bir padşaning kıziga üylangan ekan.” [27]

**i. “Nakl kılışlariça” ile başlayan giriş formelleri**

“Nakl kılışlariça, kadim zamanda bir badavlat padşa bolgan ekan.” [40]

“Nakl kılışlariça, bir çal bilan kampir bar ekan.” [41]

**j. “Sizga bağ beran, bizga hayad, zamanlarining zamanida” içeren giriş formelleri**

**“**Sizga bağ beran, bizga hayad, zamanlarining zamanida kadimal ayyamida bir zalim padşah bar ekan.**”** [12]

**2. Tekerlemeli Giriş Formelleri**

Tekerlemeli giriş formelleri masalın giriş kısmının tekerlemeyle kurgulanmasıyla oluşan bir yapıya sahiptir. Masallarda bir olayın anlatıldığı, genellikle yalanlama ağırlıklı iç kafiyeli cümlelerin eklenmesiyle kuran formellerdir.[208] Masal anlatıcısı tekerlemeli giriş formellerini kullanarak, masalın olağanüstülüklerine ve harikuladeliklerine dinleyicileri hazırlamaktadır.

İncelediğimiz iki Özbek masalında tekerlemeli giriş formeli bulunmaktadır.

"Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da tok ekan, böri bakavul ekan, tülki yasavul ekan, karğa kakımçi ekan, çumçuk çakımçi ekan, kırğavul kızil ekan, kuyruğı uzun ekan, ğaz karnayçi ekan, ördak sürnayçi ekan, taşbaka taraziban ekan, kurbaka undan karzdar ekan." [25]

"Bar ekan-da yok ekan, aç ekan-da tok ekan, karğa kakımçi ekan, tülki çakımçi ekan, ötgan zamanda bir çal-kampirning üçta kızi bolgan ekan." [56]

**II. 4. 2. 2. Bağlayış (Geçiş) Formelleri**

Geçiş formelleri masallarda olaylar arası geçişi sağlamak için kullanılırlar. Anlatıcının dinleyici kitlesi üzerindeki etkisi, geçiş formelleri ile sağlanır. Bu şekilde dinleyicinin dikkati masal üzerine toplanmış olur.

**1. Masaldaki Olayın Geçtiği Yeri veya Kahramanı Değiştirmek İçin Kullanılan Geçiş Formelleri**

Anlatıcının ustalığına bağlı olarak dinleyicinin merakının arttırıldığı geçiş formelleridir.

**a. Bağlanılan şahsın hemen söylendiği formeller**

"Bular bu turaversin endi gapni Şemşirbazning katta akasidan soramak kerak." [8]

"Endi gapni Sultanning kızi kamarhandan eşiting." [9]

"Endi gapni malikadan eşiting." [9]

"Bular bu yerda tursin, endi gapni padşadan eşiting." [10]

"Bular ketaversin, endi gapni taş astida yatib kelgan kişilardan eşiting." [10]

---

[208] Saim Sakaoğlu, **age**., Ankara: 1999, s. 59.

“Bular bu yerda tursin, endi gapni otavning içidagilardan sorang.” [10]

“Endi ayık afsanasini eşiting.” [11]

“Endi ikki kelime sözni bölek yanibdin - şahri cürcandan eşiting.” [12]

“Endi gapni kızning atasidan eşiting.” [12]

“Endi gapni atdan sorang.” [21]

“Bular bu yerda balalari bilan ümr keçirib yüraversin endi gapni padşadan sorang.” [21]

“Endi gapni İskandarbekdan eşiting.” [27]

“Endigi gapni İskandarbekning öz atasi Dara padşadan sorang.” [27]

“Endi gapni balalarni körib ketgan padşadan eşiting.” [63]

“Endi gapni savdagardan eşiting.” [72]

**2. Dinleyicinin Dikkatini Arttırmak İçin Söylenen Geçiş Formelleri**

Masalın akışı içerisinde beklenilmeyen bir olayı ortaya koymak veya dinleyicilerin beklentisinin tersine bir olayı gündeme getirmek şeklinde kullanılan formellerdir.

**a. Bakmak (Karamak) ile ilgili formeller**

“Yigit bu vakeani körib, ornidan turib, kani seni köray, deb bayning üyiga kelib karasaki, toy başlanibdi.” [1]

“Akalari uykudan uyğanib karasalarki, baş tamanlarida bir tavakda pişgan avkat turipdi.” [8]

“Şemşirbaz sakrab ornidan turib karanğı keçada har tamanga karadi. Karasaki, bir tamandan közlari yanadigan bir haybatli narsani kördi.” [8]

“Malika süyünib ğarga kirib karasa, ğar teşik ekan, kiyik naryağıdan çıkıb, yana atga minib, kiyikning arkasidan karama-kara kuvlabdi.” [9]

“Ziyad batir karasa, ayvan aldida ikki adam turgan emiş.” [9]

“Savdagarlar karasaki, arkalaridan bir bala ergaşib barayapdi.” [10]

“Güngila uyğanib ornidan turib karasa, bir neça adam yakınlasib kelib…” [10]

“Toğribay tandirdan çıkıb, tülkining makaniga baribdi. Karasa hamma narsa cay-cayida, göşt ham bar, yağ ham bar, gürüç ham bar.” [11]

“Karasa Malikai haban malikai talat hüsnü camalda teng yok...” [12]

“Kızning atasi keçasi tüş köribdi karasa, asmandan bir bürgud kelib padşahni kötarib uçibdi.” [12]

“Bugün ötdi, ertangi küni koyhanani karasalar, koydan asar yok.” [13]

“Bala kolini yuvmakçi bolibdi. Karasa bir köza turgan emiş.” [15]

“Karasa, köz tinadigan balandlikda bir kasr körinibdi, kasr asmanga orlab bulutlarning arasiga kirib ketgan emiş.” [17]

“Bir mahal karasam, çap etigim arazlab ketibdi.” [18]

“Karasaki, bir murğzar, arıklar har tamanga akkan.” [20]

“Keçasi bolgaç, bular karasalarki, ay karanğı, bir tamandan nur körinib turibdi.” [20]

“Bir tamanga karasangiz, güllar açilgan, har hil hıdlar şamalga aralaşib…” [21]

“Karvanlar karasaki, asmanda ay, yerda Malikai Müşkiyaning aksi körinib, Göyaki ikki ay bir-biri bilan talaş kıladi.” [21]

“Bir vakt koyçivan asmanga karasa, asmandan bir narsa tüşib kelayetgan emiş.” [22]

“Bir vakt böri huşiga kelibdi. Karasa ambar ağzida yatgan emiş.” [23]

“Sinçiklab karasa, saksavul tanasiga yapişib yunglari tökilgan, terisi suyagiga yapişgan, karni kapişgan bir kari bori ölim aldida yatgan emiş.” [25]

“Ğayrat taaccublanib, kavakka yakın va asta unga karasa, u yerdan bir narsa nur taratib turganmiş.” [26]

“Dara buni sezmay namaz okıb bolgaç, kavuşini kiygani kelibdi. Karasa, kavuşining içida bir hat yatganmiş.” [27]

“Şu aylanadagi taşni tirnaklari bilan köçirib karasa, bu yer asti yolu– lahimning ağzi ekan.” [28]

“Yana yol yürdilar, karasalar yollaridan bir pada çıkıb kaldi.” [31]

“Parişanhatir bunday karasa, kattakan bedapayaning çekkasida…” [33]

“Padşa kamişzar tamanga karasa, u yerdan çirayda tengsiz bir kız çıkıb kelayatganmiş.” [45]

“Ular yürib-yürib daladan çıkıb kaliptilar. Karasalar, bir dehkan koliga ketman kötarib alib, ekinlarini suğarib yüripti.” [51]

“Ornidan turib, çukurlikka karasa, u yerda bir sandıkça yatgan emiş.” [56]

“Ogay ana karasa, Madina bu üyning erkasi, hamma uni sevadi, hurmatlaydi.” [57]

“Yigit oğırilib karasa, atining arkasida gözallikda tengsiz bir kız otirgan emiş.” [61]

“Cadugar ertasi küni uyğanib, yana tüya va kanizaklardan bir neçtasini yutibdi va karasaki, malika yok.” [62]

“U karasa, bir kız va bir bala yürgan emiş, oğıl bala huddi ortağı–şahar padşasiga ohşarmiş.” [63]

“Amallab ğarni tapibdi. Karasa, ğarning ağzini tikanli çangalzar kaplagan ekan.” [64]

“Fal baktirgan adam çalning aytgan cayiga barib karasa, rastdan ham tüyasi otlab yürgan emiş.” [68]

“Bir payt ata mundak karasa, eşikda huddi kuyaşdek parlab kızi kirib kelayatganmiş.” [69]

“Karasa, kuduk tubidan allakanday yaruğ tirkiş körinib turganmiş.” [72]

**3. Uzun Zamanı Kısa İfade Etmek İçin Kullanılan Geçiş Formelleri**

Masal anlatıcısı bu geçiş formellerini kullanarak uzun sürecek bir olayları kısaltarak anlatır. Bu şekilde dinleyicinin masal icrasından sıkılmamasını ve konu anlatımından uzaklaşmamasını sağlamış olur.

“Bir vaktdan song, bir moysafid kişi kelib, balaning başini kötarib…” [1]

“Bir neça künlardan keyin bayvaççaning ahvali cüda ağırlaşib…” [2]

“Böridan saklaş üçün esa sarayining atrafini baland-baland taş devarlar bilan örapti. Nıhayat bala on sakkizga tolipti.” [3]

“Aradan bir neça kün ötgaç, kız akalariga avkat alib barmakçi bolipti.” [4]

“Aradan bir kança vakt ötib çalning kiçik kıziga İlanşahdan savçi kelibdi.” [6]

“Şu vaktda yalmağız balalarning burniga adamning isi tüşib, birin-birin çıkişa başladilar.” [8]

“Kıssa kutah, yettinçi gorga ham ötib bardi. U yerda bir katta ğar bolib…” [8]

“Tez fursatta aldilaridan bir şahar çıkdi. Şaharning darvazasidan kirdilar.” [8]

“Bir neça kün toy-tamaşa boldi. Ayni nikah vaktida Şemşirbaz…” [8]

“Bir neça kün ötgandan keyin Abbaz bilan Şemşirbaz katta akasidan icazat alib” [8]

“Yulduzbazni üylantirib, bularning çıkıb ketganiga bir neça yillar ötib ketdi.” [8]

“Ziyad batir yol yürib, çöl yürib, tağ basib, kır aşib, bir neça kün deganda bir takka yetibdi.” [9]

“Aradan ikki yil ötibdi. Ziyad batir şu yerda atasi bilan mal bakıb yüraversin.” [9]

“Bir neça kün yürgandan song bir ormanga yetibdi.” [9]

“Aradan bir kança kün ötibdi. Malikaning yarasi ham tüzala başlabdi.” [9]

“Malika avga çıkıb ketganiga on beş kün bolibdi hamki, undan darak bolmabdi” [9]

“Üç kün deganda lahm kavlanib bolibdi.” [9]

“Yarim keçadan ötib ediki, bir şamal turib, şahardan taşkaridagi koy barmi, eçki barmi – hammasi şamal bilan sürilib ketaverdi.” [10]

“Kıssa kutah, ana-bala tapişib, şu caylarda yaşab yüraverdilar.” [10]

“Bular bir neça kün yol yürib, anasi turgan cayga yetib karasalar, analari köp vaktlardan beri kıynalib…” [10]

“Bular cangni tamamlab, yolga tüşib, bir neça kün yol yürib, bir cayga barsalar aldilarida üç yol payda boldi.” [10]

“Üç keça-yü üç kündüz yol yürib karasalar bir ak otav körindi.” [10]

“On beş künda on beş minglik adam toplanibdi. Üç ay deganda deval bitibdi.” [12]

“Bir yil içida yetmiş beş ming üylik adam ham bolibdi.” [12]

“Bugün ötdi, ertangi küni koyhanani karasalar, koydan asar yok.” [13]

“Bir kança vaktlar ötgan, haligi kampirning pullari kalmasdan, yana tang avhalda kaldi.” [13]

“Vasiyat tamam bolgandan song, haligi adam ölibdi.” [14]

“Aradan bir ay ötibdi. Padşa ölibdi.” [14]

“Bu vaktda padşaning kuyavlari çölda izgib yürib, avlagani birar canivar kıdiribdilar…” [15]

“Künlar ötib parsa kaza kılibdi.” [17]

“Sahra çöllarni basib üç ay degan Barsa-kelmas yurtga yakınlaşibdi.” [17]

“Bir vakt asmanni güldüratib kanatlari bilan kuyaşning yüzini tutib semurg kuş yetib kelibdi.” [17]

“Künlardan bir kün padşa alamdan ötib, orniga kızi kalibdi.” [18]

“Aydan ay ötib, yildan yil ötib, bu kızlar balağatga yetib kalibdi.” [20]

“Bir kança vakt ötgaç, bir gaday kelib darvazada “Şaydulla!” deb turibdi.” [20]

“Bir kança yol yürib, ahiri ertasi küni şahar içiga kirib, rasta-bazarlarni aylanib, bir sarayga bardi.” [20]

“Hayr endi kıssa kutah, bugün ham bu yerlarni tamaşa kıla-kıla bir cayga barib kaldilar.” [20]

“Hatini tez fursatta hamiladar boldi. Tokkız ay, tokkız kün, tokkız saat tokkız dakika ötgandan song, bir kız farzandi dunyaya keldi.” [21]

“Muddati bir ay toy-tamaşalar kılib Müşkiya kız bilan ümr keçiraverdi.” [21]

“Padşa ketgan vaktida kız ducan kalib edi. Aradan tokkız ay, tokkız kün, tokkız saat, tokkız dakika, ötib, ikkita oğıl bala alamga keldi.” [21]

“Bir vakt tülki karnini abdan toydirib, ikki dana üzümni ikkala burniga tıkıb börining aldiga baribdi.” [23]

“Aradan yillar ötibdi. Dangasaning yaşi ham bir cayga barib kalibdi.” [25]

“Ğayrat yolda davam etipti. Bir neça kündan keyin u ormanning narigi çekkasiga çıkipti.” [26]

“Ular ikki keçayu kündüz alişib, nıhayat devni burda-burda kılib taşlaşipti.” [26]

“Bir kança vakt ötgaç, eçki bir çardevarga kirib ketadi.” [27]

“Aradan iki kün ötdi, vazir sirni bilalmadi.” [27]

“Şu arada Dara padşa vafat etib kaldi.” [27]

“U kün boyi yol yürib, künbatarda tağ etagiga yetib kelibdi.” [28]

“Aradan üç kün ötganda, yerlar acdaha bilan yigitdan akkan kanlar bilan boyalipti.” [28]

“Şu tarıka künlar ketidan künlar ötibdi va bahaybat adam aytgan kün ham kelibdi.” [29]

“Şu tarıka ular üç keçayu üç kündüz alişişibdi. Dev cüda ham haldan tayibdi.” [29]

“Aradan bir neça yil ötgaç, bir özi yaş bala bilan kıynalgan ata bir ayalga üylanipti.” [30]

“Aradan yana bir-ikki yil ötib, bala sakkiz yaşga yetganda, ayal ham oğıl köripti.” [30]

“Eçki buning evaziga tağdan yanğak alib kelib beradigan bolipti. Kündan-künge bala küçga tolib, gözallaşib baripti.” [30]

“Bugunisi ham yol yürib, keçgaça bir manzilga barib tüşdilar.” [31]

“Kampir kırk kün yol yürib, yer asti saltanatiga yetib kelibdi.” [34]

“Vazir kızning yaniga baribdi. Bir-ikki kün turgaç, kız uning yaman niyatda kelganini sezibdi.” [37]

“Künlar ötibdi. Padşaning bayligi artsa artibdiki, lekin kamaymabdi.” [40]

“Aradan haftalar ötib ketsa ham Hadiçaning cağı tinmabdi.” [41]

“Aradan bir kança vakt ötgaç, çal adamlarning dahşatga tüşib kalganini, acdaha adamlarga daf kıla başlaganini köribdi…” [41]

“Künlar ötib, bir kambağal otinfuruşning balasi bu gapdan habardar bolipti.” [43]

“Aradan bir kança vakt ötib, bu aila farzand köribdi.” [55]

“Aradan yillar ötibdi. Birarta tabib balani davalayman, demabdi.” [55]

“Aradan kırk keça, kırk kündüz ötib, altin minara tayyar bolipti.” [62]

“Aradan yillar ötipti. Padşa kızim katta bolib kaldi, uni kimga bersam ekan, deb taşviş kıla başlapti.” [62]

“Aradan aylar ötib, bu hatini hamiladar bolipti.” [63]

“Çal şu nasıhatni kılgandan keyin bir neça kün ötgaç, vafat etibdi.” [65]

“Otin terib, satib kün köripti. Künlar şu tarzda otaveribdi.” [65]

“Yol yürib-yürib, ahiri bir sarayga yetib kelibdi.” [66]

“Aradan ikki ay ötgaç, padşaning habarçisi çakırib kelibdi.” [67]

“Aradan bir neça yil ötgaç, u kişi beva ayalga üylanibdi.” [69]

“Aradan bir neça kün ötgaç, çal yana padşa sarayiga baribdi.” [70]

“Yillar suvday akıb ötaveribdi. Yaşi öta başlagan padşani vahıma basibdi.” [71]

“Bir kança vakt ötgaç, yigit yahşi savadli bolib, üyiga yol alibdi.” [72]

**3. Masalın Ortasında Geçişi Sağlayan Tekerlemeler**

Tekerlemeler masallarda sadece giriş kısmında yer almaz. Masalın diğer kısımlarında geçişi sağlayan “Az gider, uz gider.” Gibi geçiş tekerlemeleri vardır. Bu tekerlemelerin işlevi bir olaydan bir olaya geçişi sağlamaktır.

“Ular yol yüribdilar, yol yürsalar ham mol yüribdilar.” [5]

“Şundan keyin üç ağa-inilar keçgaça yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, kança tağlarni…” [8]

“Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, atalari aytganday keç vaktida aldilaridan bir mascid çıkdi.” [8]

“Ziyad batir yol yürib, çöl yürib, tağ basib, kır aşib, bir neça kün deganda bir takka yetibdi.” [9]

“Bir neça kün yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, ahiri Kamarning yurtiga yetibdilar.” [9]

“Bular yol yürib, yol yürsalar ham mol yürib, suvsiz ara çöl yürib, bir şaharga bardilar.” [10]

“Bular yol yürib, yol yürsalar ham mol yürib, Güngila turgan cayga yakınlaşdilar.” [10]

“Ular yol yürib yol yürsalar ham mol yürib, bir çarbak aldiga kelib tüşdilar.” [10]

“Bular yol yürib, yol yürsalar ham, mol yürib kıssa kutah, padşalikka keldilar.” [10]

“Yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi.” [11]

“Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, bir kışlakka yetib baribdi.” [15]

“Çal ularga rahmat aytibdi-da yol yürib yürsa ham mol yürib, ahıri Laylakvayning üyiga yetibdi.” [16]

“Yol yürib, mol yürib bir cayga yetibdi.” [16]

“Köp yol yüribdi yol yürsa ham mol yüribdi.” [17]

“Bir kança yol yürib, yol yürsa ham mol yürib keçasi bilan manziliga yetib kaldi.” [20]

“Bir kança yollar yürib, yol yürsa ham mol yürib, suvsiz ara çöl yürib, börinin mekaniga yetdilar.” [21]

“Haligi namaçi yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, bir şaharga bardi.” [21]

“Namaçi yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, devarning asti bilan…” [21]

“Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, suvsiz ara çöl yürib özini gadalar suratiga kiritib…” [21]

“Yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi.” [25]

“Dangasa yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi.” [25]

“Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, Sulayman tağıning etagiga yetib kelibdi.” [25]

“Yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti.” [26]

“Yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti– adam ayağı tegmagan ormanga yetib baripti.” [26]

“Yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi. Bir kışlakda toyning üstidan çıkıb kalibdi.” [33]

“Kız yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti. Aç, suvsiz, tinka- madari kurib ketayatsa uzakdan bir kara körinipti.” [56]

“Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, karvan cadugarning üyiga yetib kelipti.” [62]

“U yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti. Aldidan katta bir darya çıkıb kalipti.” [64]

“Yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti. Karanğu tüşganda bir eski üy yaniga yetib baribti.” [65]

“U yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi, katta kolga kelib kalibdi.” [66]

“Yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti. Ahiri takka çıkıb kız aytgan cayga yetib kelipti.” [71]

“Yol yüribdilar, yol yürsalar ham mol yüribdilar. Bir cayga kelganda aldinda kuduk körinibdi.” [72]

“Uzak yol yürib, harib, çarçab yıkılay deganda uzakdan bir karaga közi tüşibdi.” [72]

### II. 4. 2. 3. Aynı Olayın Tekrar Vukuunda Kullanılan Formeller

Masallarda benzer şekilde yaşanılan ve ifade edilen olaylar, konuşmalar bu formellerle anlatılır. Benzer durumlarda kullanılan formeller, anlatıcının kimliğine göre farklılık arz edebilir.

#### 1. İki Varlığın karşılıklı Konuşmaları

Masallardaki iki varlığın konuştuğu kısımlar bir mısra gibi, bir beyit gibi kalıp söz şeklindedir.

#### a. Normal konuşma şeklinde olanlar

Bu tip formellerde, hem bir masal kahramanın konuşması hem de iki masal kahramanın konuşması şeklinde formeller bulunmaktadır.

“Çip yapiş!” [1]

“Assalamü alayküm, bir kam kırk çiltan! Oğri bolsanglar – oğriman, toğri bolsanglar – toğriman” [8]

“Ey biradarlar eskidan kalgan bir makal bar: ‘Ölimning hammasi - bir ölim’.” [8]

“Asilsang baland darga asilginki, ayağıng yerga tegmasin” [8]

“Ey aramicanim, mendek yigit tursamu sendek gavhari afakni acdarhadan alib kala almasam, anamdan emgan sütlarim haram bolsin.” [8]

“Eger atam meni erga bersa, şunda bersa” [9]

“Üçta edik, törtta boldik” [10]

“Hazir ‘hob’ demasang başingni tamangdan cüda kılaman!” [12]

“Anadan bitta edik, öla-öla üçta boldik.” [18]

“Baland-baland adirlarga çıkıb karasam, körinmaydi, baland-baland tağlarga çıkıb karasam körinmaydi.” [18]

“Ey taksir padşahım, bir karami marhamat kılib, şu yerga tüşsak. Bir kişining sözi singunça, şaytaning boyni sinsin.” [20]

“Ey yigit, sizga yol bolsin! Kaysi bağıning bülbülü bolasiz, kaysi çamanning güli bolasiz!” [21]

“Padşaning emri, nima kıl degan bolsa kılış kerak” [21]

“Üzümga oğri ketdiye-ye-ye, üzümga oğri ketdiye-ye-ye!” [23]

“Kördingki -kozi, yeb koygin termülib kalsin ikki közi. Senga kim koyibdi. Kerim babaning tuzi? Kördingki -horaz, urib boynini üz, senga kim koyibdi zira bilan piyaz? Kördingki -haçir, urib boynini ğaçi, senga kim koyibdi, haçir minişni? Kördingki -at, yeb üstida yat…” [23]

“Dolanangni tömiraman,

Kanlaringni şimiraman.

Süyagingi kemiraman,

Bitta koymay kıraman.” [24]

“Bolmasa, oşa yarimta nohatimni tapib ber.”

“Ey, yarimta nohating seni yesin, kesib alsang, alakal.” [ 31]

“Bu taşbakani ham koynimga salib alay.”

“Ey alsang, alakal.” [31]

“Tegirmanning buğıni oğırlayman, Bolmasa, yarimta nohatimni bering.”

“Ey, yarimta nohating seni yesin, alsang, alakal.” [31]

“Bu gunahıngni yuviş üçün mening kızimga üylanasan.”

“Mayli, üylanaman.” [46]

“…Lekin bir kaşık kanimdan keçsangiz aytaman.”

“Keçdim, ayt.” [48]

“Keling, men ham yardam beray…”

“Yok, özim…” [50]

“Padşahım, ruhsat bering, bu gapimni as’aslab beray.”

“Ruhsat berdim, gapir.” [58]

“Hay, adamlar, adamlar, bağda bitgan badamlar. Eşitmadim demanglar, keyin attang kılmanglar, kelavering, adamlar, padşahımiz sarayiga yelavering, adamlar.” [62]

“Men avçiman, avçiman, kızingizga kelgan savçiman.” [70]

**b. Soru cevap şeklinde olanlar**

“Ey padşahım, aytsam bir kaşık kanimdan keçsangiz.”

“Ayting!” [8]

“Sizlarning mamlakatingizda üylaniş kattadanmi kiçikdanmi?”

“Kattadan.” [8]

“Şu yakında darya barmi?”

“Yakında darya bar.” [8]

“İsming nima?”

“Egri bay.”

“Seniki-çi?”

“Toğribay” [11]

“Bir kaşık kanimdan ötsangiz aytaman.”

“Ötdim ayt” [12]

“Ey çopan yigit huş kelibsiz, nimaga keldingiz?”

“Men sizni algani keldim.” [18]

“U arıkça-marıkçadir-da”

“Arıkçasini ham bilmayman, marıkçasini ham bilmayman…” [18]

“Kurraça - murraçadir-da”

“Kurraçasini ham bilmayman, murraçasini ham bilmayman.” [18]

“Ey oğlim, bu balaning nami nimadir?”

“Bu balaning nami “Külsa-gül yığlasa dür” [20]

“Ey Tülkivay bu tonni kim tikkan?”

“Özim biçib tikkanman.” [22]

“Ortak karning kalay?”

“Karnim aç” [23]

“Böri ötmadimi?”

“Ha, ötib ketdi” [23]

“Ata, bir kaşık kanimdan keçsangiz, bir sir bar.”

“Bir kaşık kaningdan keçdim, kızim, ayt.” [27]

“Batir yigit, atişamizmi, çapişamizmi, kuraş tüşamizmi?”

“Çapişamiz.” [28]

“Sen kimsan?”

“Men şaytanman.” [36]

“Assalamu alaykum, atahan, nima kılyapsiz?”

“Vaalaykum asalsam, otinga kelgandim.” [50]

“Evaziga nima berasan?”

“Yüz tilla beraman.” [62]

“Nima gunah kılding?”

“Nima gunah kılganimni bilmayman.”[62]

“Daryacan, daryacan, ğazlar kayakka ketganini bilmaysanmi?”

“Bilaman.” [64]

**2. Bir Varlığın Tanımı ve Tasviri ile Bir Hareketin Yapılışını Anlatan Formeller**

Bir varlığın veya hareketin tasviri bu formellerle yapılır. Mesela masallarda genellikle güzel kızlar ve devler bu tasvirlerle anlatılır. Özbek masallarında hareket ve varlık tasvirlerini bu kısımda belirteceğiz.

“Bala hımçani “Çip yapiş!” deb yerga urib edi, kelin bilan kuyav ikkalasi ham tavakka yapişib kaldi. Bala turib, kelin bilan kuyavning aldiga kelib karasaki, avkat heç kamaygan emas, ikkavining ham koli tavakka yapişib kalibdi.” [1]

“Kampir balaning aytganini kılib, daryadan ötaturib edi, bala: “Çip yapiş!” dedi. Kampirning gardanidagi kum yapişib kaldi.” [1]

“Biyabanning kumi issıklik kılib, acdar yüralmasdan kumning issigligidan yarilib ketganini kördi.” [2]

“Kirsa kelin ağzi kan bolib, taranib otirganmiş, atrafda esa yigitning suyaklari yatgan emiş.” [3]

“Ularning ikki oğıl, bir kızlari bar ekan. Kızlari tengsiz gözal ekan.” [4]

“Yigit gurzini aylantirib turib asmanga atib yubaripti. Gurzi üç kündan keyin kaytib tüşipti va yerga tüşgaç, çilparçin bolib ketipti.” [4]

“Ötgan zamanda bir padşaning Malikai Gülizar ismli gözallikda tengi yok kızi bolgan ekan.” [5]

“Karasaki, bir tamandan közlari yanadigan bir haybatli narsani kördi.” [8]

“Karasaki, padşaning ördasidagi bir şula asmandagi ayga baravarlaşib turibdi.” [8]

“Bu ay özimizning ay, ordadagi köringan şu’la: – padşa kızining hüsni camali.” [8]

“Sultan Fatihning gözallikda tengi yok, aklli, okımişli kızi bolgan ekan. İsmi cismiga manand Kamarhan ekan.” [9]

“Ziyad batir yol yürib, çöl yürib, tağ basib, kır aşib, bir neça kün deganda bir takka yetibdi. Bu tağ kökalamzar, adamning könglini açadigan huşhava cay ekan.” [9]

“Kiyikning kulağıga tilla halga asilgan, şahıga tilladan mühr basilgan, boyniga har hıl asl taşlar takılgan ekan. Kamarhan kiyikni yahşi körib kalibdi.” [9]

“Yarim keçadan ötib ediki, bir şamal turib, şahardan taşkaridagi koy barmi, eçki barmi – hammasi şamal bilan sürilib ketaverdi. Şular bilan birga bala ham beihtiyar sürilib, toğri devning makaniga barib kaldi.” [10]

“Devdan tuğılgan bala sekin-asta ayakka kirib şunday bir kuvvatli boldiki, eger darahtni uşlasa, tamiri bilan suğurib atar edi, eger tağning çokkilarini uşlasa, uşatib alar edi.” [10]

“Padşaning adamlaridan ikkita yasavul bilan çayla yakıniga kelib karasalarki, çayla içida bir kişi yatibdi. Haybati-salabatidan yer-kök larzaga keladi.” [10]

“Güngilaning köziga yaman körinib kaldi. Ornidan turib, barib bir muşt urib edi, haligi adam ornida mihlanib kaldi.” [10]

“Güngila heç kaysiga aman bermasdan, çıkkanlarini basib, müşük siçkanni şiypalaganday, ba’zilarining kallasini uzib taşlab ba’zilarining butini ayirib taşlab, ba’zilarining ayağıdan uşlab, tepalikdan pastga karab atib yubarar edi.” [10]

“Kızi şunday pahlavan ediki, eger u koylarni bakıb yürganda börilar hamla kılsa börilarni tutib öldirar edi. Eger beşalarga barsa, şeru kaplanlarni ham tutib öziga musahhar kılar edi. Ba’zi palvan yigitlar toğri kelib kalsa zorlik kılib, ularni kötarib atib yubarar edi.” [10]

“Sahibcamalligi haddam ziyada, ay desa ağzi bar, kün desa közi bar şak-şakai camali on tört keçali ayni hira kılar ekan. Suv içsa tamağıdan, sabzi yesa bakımdan körinar ekan.” [12]

“Başi tamandagi tağda bir yalmağız kampir yaşar ekan. Başi ötavdek, ağzi eşikdek ekan.” [15]

“Yalmağız kampir tüşda bir tüyani, keçkurun yettita koyni yamlar ekan. Avkatini kırk kişi ham kötar almaydigan katta kazanda pişirar ekan.” [15]

“Bala birinci kalit katta bu üyining eşığıni açibdi, üyda kırkta bala dadlab yığlıb otirgan emiş. Balalarning hammasini üyiga yubarib, birin-ketin başka üylarga kiribdi. Bu üylarda mal dunya behısab emiş. Bala ottiz sakizinçi üyni açsa unda üçta rahmdil dev otirgan ekan. Ottiz tokkızinçi üyda alhana, unda üçta zatli arğumak bağlağlik turgan ekan. Kırkinçi üyda üçta altin kafasda üçta çirayli kuş otirgan ekan.” [15]

“Gülparizad degan bir pari bar emiş. Şu parizad kahkallab künlarda atrafta dasta-dasta güllar saçilib ketarmiş. Kasal şu güldan iskasa, darrav tüzalar emiş.” [17]

“Karasa, köz tinadigan balandlikda bir kasr körinibdi, kasr asmanga orlab bulutlarning arasiga kirib ketgan emiş. “Bu tağning tepasiga adam balasi tugul, kuş ham uçib çıkalmasa kerak”– deb oylab kalibdi.” [17]

“Bir yerga barsa, azamadçinar asmanga orlab turgan emiş. Sayasida tört yüz kişi yatguday emiş.” [17]

“Adilbek kalitni burağan ekan kak-kah urib külibdi va ağzidan dasta-dasta gül tökilibdi. Gülni padşa iskagan ekan darrav tüzalibdi.” [17]

“Ey köşni bizning altin almalarimiz bar. Şularni dumalatib oynab dimağımizdi çağ kılamiz. Suning üçün bizning üyimizdan külgi arimaydi.” [19]

“Ey bay baba, bizning altin almalarimiz, kelgimiz bahtimiz mana şu balalarimiz. Biz har küni şular bilan kuvanamiz, külamiz yeriymiz.” [19]

“Aydan ay ötib, kündan kün ötib, farzand vucudga keldi. Bu bala şunday edi, kaçan yığlasa, közining yaşi duru cavahir bolib yerga tüşar edi.” [20]

“U acayib bala bolib, yığlasa, duru cavahiratlar közidan akıb tüşar, külsa, güllar saçilar edi. Eger yüraversa, har kadam basganida, bir ğışt-bir ğışt tillalar koparilib tüşar edi.” [20]

“…layning orniga duru cavahırlardan koyib, küngiralariga zumradlardan nakş ornatib, körğan kıla başladilar. Şahar içida esa baland-baland minaralar, mascidu harakadlar, madrasalar, tilla havuzlar, rasta-bazarlar, har köça-köçaga çarbağı aliylar, tilla şamçirağlar koydirib, ta’rifga rast kelmaydigan bir şahar tartib berdilar.” [20]

“Göyaki, bu şaharning köçalaridan akadigan suvlari, arıklari appak nukradan, yollari sangi marmardan. Bir kün yürsa ham, adamning başiga tangadek aftab tegmas edi.” [20]

“Keçasi bolgaç, bular karasalarki, ay karanğı, bir tamandan nur körinib turibdi. Padşa u yak-bu yakka karab taza bildiki, bu ay ham emas, kün ham emas.” [20]

“…gaday bilib balani uyğatib, koliga alib, şadlantirib ediki, har tamanlarda güllar açilib, hıdlari saçildi, bir cayini kısib ediki, bala yığladi. Közidan dür-gavhar, la’li zümrad, yakud kabi taşlar akdi, yürgizib ediki, ayağının astidan bir ğışt-bir ğışt tillalar koparilib ketabaşladi.” [20]

“Ey yigit, sizga yol bolsin! Kaysi bağının bülbülü bolasiz, kaysi çamanning güli bolasiz!” [21]

“Kız haligi kişilarni bu yerdan çıkarib eşiklarni berkitib alib, yigitning aldiga barib, başidan telpagina alib, etiklarini yeçib özini arasta-yu piyrasta kılib, padşaning kolini tutib, paylarini silab turib ediki, padşa huşiga kelib, közini açib karasa, bir sahibcamal kız başining üstida turibdi.” [21]

“Kız yığlab-yığlab at canivarni soyib aytganiday dar hil narsalarni har hil cayga kömib edi, huddi at aytganday bir korğan payda boldi: Baland, haşamatli sanaylar, rasta-yu, bazarlar, türli-türli darahtlar, ravan çaşmalar suvi sebarganing üstiga ğalt uradi, sebarga suvning üstiga ğalt uradi.” [21]

“Karvanlar karasaki, asmanda ay, yerda Malikai Müşkiyaning aksi körinib, göyaki ikki ay bir-biri bilan talaş kıladi.” [21]

“Tülki sekin kozğalib, laylakning u kanatidan bu kanatiga ötay deganda, laylak bir ağdarilib tülkining ayağıni asmanga kılib yubaribdi. Tülki dam başi, dam ayağı bilan aylanib-aylanib yerga tüşa veribdi.” [22]

“Şunda tülki bir yumalab bedana bolibdi va haligi hatinlarning aldiga tüşib yorğalay başlabdi.” [23]

“Kördingki -kozi, yeb koygin termülib kalsin ikki közi. Senga kim koyibdi. Kerim babaning tuzi? Kördingki -horaz, urib boynini üz, senga kim koyibdi zira bilan piyaz? Kördingki -haçir, urib boynini ğaçi, senga kim koyibdi, haçir minişni? Kördingki -at, yeb üstida yat, senga kim koyibdi mirza buvalikni?” [23]

“Bu kışlak salkın bağlariyu şarkıragan suvlari, şirin mevalariyu sadda adamlari bilan Farğana vadiysiyu Kokan yurtida maşhur ekan.” [25]

“Bu adamning dangasaligi şunçalik ekanki, bir yatgan cayidan haftalab turalmas, aldiga hamkışlaklari keltirib koygan avkatni ilaci bolsa, yedirib koyişsa, deb kutib yatar, aft-başarasini sayak it-muşuklar kelib yalaşsa ham, “ket” degani erinib, yataverar ekan.” [25]

“Vayranadan çıkadigan tungi yalkınning siri şundaki, yer kimirlab, kasr basib kalgan paytda bayning hamma kımmatbaha bayliklari, altinu zarlari saçilib ketgan.” [25]

“Darya şunçalik keng va çukur ekanki, narigi kırğağı körinmas, suvi kırğakdan taşgudek bolib, beşik-beşik tolkın bilan akıb yatganmiş.” [26]

“Yakınrak barsa, bitta kutidan huddi kuyaş nuriga ohşab, nur çıkıb turiptiykan.” [26]

“…ulardagi kımmatbaha bayliklar yalt-yult kılib, atrafga nur taratib turgan ekan.” [26]

“Tağning musaffa havasidan nafas alib osgan yigit-kızlar biri-biridan kohlik, katta yaşdagilar ham şunga yaraşa körkem va nuraniy ekan.” [28]

“Köksaray tağ kayalaridan ham balandda, daimiy tumanlar aguşida gah körinib, gah körinmay, atrafga havatirlik va korkınç tarkatib, kakkayib turar ekan.” [28]

“Bu adam şunçalik bahaybat va korkınçli ekanki, unça-munça adam u bilan bet kelalmas ekan.” [29]

“Bahaybat adam kelsa, men özim cavab beraman. U adam emas, mahluk, dev.” [29]

“Eçki buning evaziga tağdan yanğak alib kelib beradigan bolipti. Kündan-künge bala küçga tolib, gözallaşib baripti.” [30]

“U karnayni ğat-ğut kılib, terlab-pişib ketayatsa, kimdir birav yan tamanidan kelib, yoğan tayak bilan tüşirib kalibdi.” [33]

“Ularning bir bay koşnilari bar bolib, boyni boyiga yetgan bir kızi ham bar ekan.” [37]

“Kız eriga bir gül beribdi va meni sağınsangiz, şu gülni hıdlang, bu gül mening sizga muhabbatimning, vafadarligimning ramzi.” [37]

“Kız çolak kolini humga tikkan ekan, koli büs-bütün altin kolga aylanib kalibdi.” [39]

“Padşa kamişzar tamanga karasa, u yerdan çirayda tengsiz bir kız çıkıb kelayatganmiş.” [45]

“Göşangada körsaki, ay desa ağzi bar, közlari çolpan, lablari ğunça, kaşlari kaman, yüzlari şirmanday, saçi sümbül, kollari ipakdek mayin, kaddi-basti kelişgan sarvkamat kız ekan.” [46]

“Şu kız ay desa ağzi, kün desa közi bar sahibcamal bolib yetilibdi.” [54]

“Ularning yığısini körib, asman köz yaşi tökibdi, kuyaş yüziga parda tartibdi.” [54]

“Padşaning hatini ölib, Madina ismli yakkayu yagana, gözallikda tengsiz bir kızi kalgan ekan.” [57]

“Yigit oğırilib karasa, atining arkasida gözallikda tengsiz bir kız otirgan emiş.” [61]

"Lekin cadugar başidan kulahini alib, asmanga atgan ekan, hammayakni karanğulik basibdi. Yer-kök zulmat içida kalipti." [62]

"…oğıl bala huddi ortağı–şahar padşasiga ohşarmiş, kızi esa uning hatiniga ohşar emiş." [63]

"Zulayha malikaning cani– kapalakni miciglab öldiripti. Şu zahati tağlarda mamakaldirak gumburlabdi, çölning orni yam-yaşil bağga aylanipti." [64]

"Kız suvga şonğıganda büs-bütün altinga aylanib kalgan ekan." [69]

"Padşaning ay desa ağzi, kün desa közi bar, çiray va adabda yagana, mehnatkaş bir kızi bolib…" [70]

"Uning perilardek gözal bir kızi barakan." [71]

"Hakıkatan ham kızning yüzi taşdan ekan." [71]

**II. 4. 2. 4. Bitiş Formelleri**

Masalda olay örgülerinin birleştirilmesinden sonra masal anlatıcısı masalı uygun bir biçimde bitirmek zorundadır. Masalın bitiş kısmı uzun veya kısa bir formeller bitirilebilir.

Anlatıcı, kafiyeli bazı sözlerle masala başlarken dinleyicinin kendisine göstermiş olduğu ilgiyi de hesaba katar. Bu sebeple kısa veya nispeten uzun bir bitiş formeliyle masal icrasını bitirir. Burada en mühim iki nokta; birincisi anlatıcının ustalığı, ikincisi ise dinleyicilerin dikkatidir.[209]

**1. Çıplak Bitiş**

Çıplak bitiş formellerinde, masal anlatıcısı masalı sade ve basit bir şekilde sonlandırır. Bu bitiş formelinde masal kahramanları muratlarına erer, kırk gün kırk gece düğün yapılır. Kötüler cezasını bulur. Masal kahramanları yiyip içip muratlarına ererler.

**a. "Murad-maksadiga yetdi"li bitiş formelleri**

"Bala bay bolib, özining sevgani bilan turmuş keçirib, murad-maksadiga yetdi." [1]

---

[209] Saim Sakaoğlu, **age**., Ankara: 2002, s. 257.

“Şunday kılib baba ham bir neça yillar ümr körib, yahşilik bilan murad-maksadlariga yetdi.” [2]

“Malikayi Gülizar münasib yar tapib, yigit ham sevganiga yetib, hammalari şad bolib, murad-maksadlariga yetibdilar.” [5]

“Hammalari ümrlarining ahirigaça bahtli va farağatli yaşab, murad-maksadlariga yetibdilar.” [6]

“Şunday kılib, Toğribay toğriligidan maksadiga yetibdi. Egribay esa egriligidan cazasini tartibdi.” [11]

“Şunday kılib Hüsnabad özining kalligi-padaçi yigid bilan ömr keçirib murad maksadiga yetibdi.” [12]

“Kenca oğıl maksadiga yetibdi.” [14]

“Dasturhan açilib, yetmiş hıl avkat hazir bolibdi. Çal bilan kampir kalgan ümrlarini rahatda ötkazib, murad-maksadlariga yetibdilar.” [16]

“Adalat bilan yurtni sorab murad maksadiga yetibdi.” [17]

“Külsa-gül yığlasa-dür balağatga etgaç, uni padşa kılib, ahiri bular murad-maksadlariga yetdilar.” [20]

“Uni kışlakning eng suluv kıziga üylab koyişipti. Hammalari tinç-tatuv yaşab, muradlariga yetişipti.” [30]

“Bu manzillar bularga kalib, şu caylarda yaşab murad-maksadlariga yetdilar.” [31]

“Şunday kılib, Bahtiyar mehnati tufayli bahtga erişgan ekan.” [32]

“Vafadar hatin va eri tinç-tatuv yaşab, murad-maksadlariga yetibdilar.” [37]

“Kız yana köplarga yahşilik kılib, muradu maksadiga yetibdi.” [39]

“Padşa gözal hatini va turkı savuk balalari bilan murad-maksadiga yetipti.” [45]

“Çal bilan kampir esa kızlarini yahşi yigitga turmuşga çıkarib, murad-maksadlariga yetgan ekanlar.” [54]

“Ata anasi va oğli şad hurremlik bilan üylariga yol aliptilar va uzak yaşab, murad-maksadlariga yetiptilar.” [55]

“Padşa öz sözida turib, Madinani Ğaribga nikahlab beribdi, yarim davlatini ularga in’am kılibdi. Şunday kılib, ikki sevişgan kalb muradiga yetibdi.” [57]

“Yigit esa gözal kızga üylanib, muradu maksadiga yetipti.” [61]

“Hammalari şad-hurrem yaşab, muradlariga yetişipti.” [64]

“Aka-üka ahıl va inak yaşaşib, murad-maksadlariga yetibdilar.” [65]

“Şunday kılib, bozçi öz bahtini tapib, murad maksadiga yetibdi.” [66]

“Ular ümrlarining ahirigaça tinç tatuv yaşab, muradlariga yetibdilar.” [67]

“Şunday kılib, çal bilan kampir murad-maksadiga yetişibdi, ümrlarining ahirigaça faravan yaşaşibdi.” [68]

“İkkala yaş muradu maksadlariga yetiptilar.” [71]

**b. “Toy-tamaşa kılib, murad-maksadlariga yetdi”li bitiş formelleri**

“Çal bilan kampir cüda süyünib ketişipti va üç keçayu üç kündüz toy-tamaşa kılib, murad-maksadlariga yetiptilar.” [4]

“Toy-tamaşalar kılib, Güngila çopanning kızini alib, murad-maksadlariga yetdilar.” [10]

“Bir kança künlar toy-tamaşalar berib, kelin esa tabibu carrahlarga karatib, asliga keltirib, kızini berib, murad maksadlariga yetdilar.” [13]

“Karvanlarga caza berib, özi hatini balalari bilan tapişib, başkatdan toyu tamaşalar kılib murad maksatlariga yetdilar.” [21]

“Katta toy-tamaşalar bilan unga üylanipti. Çal bilan kampir esa altin kasrda faravan yaşaptilar. Öcar kız Gülçehra yana apalari bilan tapişib, şad-hurrem ümr ötkazişipti.” [56]

“Padşa vakeani tüşinib, katta toy-tamaşa bilan kızini balıkçi yigitka beripti. Nigar va balıkçi yigit murad-maksadlariga yetib, uzak va bahtli hayat keçiriptilar.” [62]

“Başkatdan katta toy-tamaşa kılib, hatini va balalari bilan murad-maksadiga yetipti.” [63]

**c. “Kırk keça-kündüz toy beribdi”li bitiş formelleri**

“Adilbek kırk keça-kündüz toy beribdi.” [17]

“…kırk keça-yu kırk kündüz toy-tamaşalar kılib, padşa kızini başkatdan gadayga nikah kılib berdi.” [20]

“Hursand bolgan padşa ham başkatdan kırk keçayu kırk kündüz toy kılib beribdi.” [39]

“Uning hımmatidan tolkınlangan şah on tört künlik aydek gözal kızini yigitga berib, kırk keçayu kırk kündüz toy-tamaşa kılib beribdi.” [72]

**d. Çeşitli çıplak bitişler**

“Ziyad batir bilan Kamarhan şad-hurremlik bilan ümr keçiribdilar.” [9]

“Baylikning özi akl, deb yuradigan kimsalar dangasaning haliga tüşar ekanlar.” [25]

“Yigit kaynatasining bu lutfiga tasanna aytgan va yari bilan koşa karigan ekanlar.” [46]

“İkki aka ham atalarining bu kararlarini ma’kullab, hammalari ümrlarining ahirigaça tinç-tatuv hayat keçirişibdi.” [60]

“Hammalari şad-hurrem, tinç-tatuvlikda ümrlarining ahirigaça kün körgan ekanlar.” [70]

**2. Şahsî Bitirişler**

Anlatıcı bazen, masalın bitişine çeşitli ilaveler yapabilir. Anlatıcı bu yolla masalın bitiminde; dinleyenler için iyi dileklerini sunma, gökten elmanın düşmesi gibi kalıp sözlerle şahsî değerlendirmelerini icra eder.

“Sizlar ham yetinglar muradga, bizlar ham yetaylik muradga, düşmanlar kalsin uyatga.” [1]

“Ular ham yetdi muradga, biz ham yetaylik muradimizga, eşitganlar ham yetsin muradga.” [8]

“Sizlar ham yeting muradga, bizlar ham yetaylik muratga, düşmanlar kalsin uyatga.” [10]

“Çopan padşa bolib, ikkalasi bahtli ümr keçirdilar. Sizlar ham yetinglar muratga, bizlar ham yetaylik muradga, düşmanlar kalsin uyatga.” [18]

“Sizlar ham yeting muradga, bizlar ham yetaylik muradga, düşmanlar kalsin uyatga.” [20]

“Sizlar ham yetinglar muradga, bizlar ham yetaylik muratga, düşmanlar kalsin uyatga.” [21]

**3. Özetleyen Bitiş Formelleri**

Masal metinin ana teması, bir ahlakî düşünceyle, bir kapanış cümlesiyle veya bir nasihatle anlatıcı tarafından özetlenir. Özetleyen bitiş formellerinde atasözleri de kullanılmaktadır.[210]

“Akalari ükasining bu davlatga ega bolganini körib ‘Har kim ata vasiyatini kulağıga almasa ana şundaş rasvayi alam bolib, köçada kalar ekan.’– deb afsuslanibdilar.” [14]

“Baylikning özi akl, deb yuradigan kimsalar dangasaning haliga tüşar ekanlar.” [25]

“Şunday kılib, tirişkak, başlagan işini ahiriga yetkazmay koymaydigan, serğayrat va korkmas Ğayrat intilib, öz bahtini, şu bilan birga akalari va ata-anasining ham bahtini tapib, hammalari ümrilarining ahirigaça şad-hurrem, tinç-hatircam yaşaşipti. “İntilganga tale yar” degan matal şundan kalgan ekan. İntilgan adam albatta bahtini taparkan.” [26]

“Yana kaytib kavuş bolişni arzu kılipti va kavuşga aylanib, eng yahşisi, padşaning ayağıdagi kavuş boliş kerak ekan, debdi va at aylanib kazığını tapganidek, kavuş ham yana kayta padşaning takçasidan cay alipti.” [38]

“Çunki “Nan aziz, uşağı undan ham aziz” degan nakl bar ekan-da.” [40]

---

210 Saim Sakaoğlu, **age**., Ankara: 2002, s. 259.

“Şuning üçün kız bala daima şirinsöz, adabli, ibali bolişi kerak ekan.” [41]

“Danişmandlar “minnatli aşdan minnatsiz muşt yahşi” deganini eşitmaganmisiz?– depti.

Akasi bu gapdan mulzam bolib, öz yolida ketipti.” [52]

“Nanni azizlaganni nan ham azizlar ekan– şunday kılib, bir insanning hayati bitta nan tufayli saklanib kalipti.” [53]

“Toğrisöz çalni esa öziga vazir kılib alibdi.” [58]

**4. Devam Eden Bitiş Formelleri**

Masalın bitiminden sonra masaldaki birinci veya ikinci derecedeki masal kahramanlarının geleceklerine dair görüş arz eden formellerdir.

“Nanay halkını, adamlarni acdaha balasidan saklab kalgan yigit va unga ağır damlarda madad bergan kız kıssasini nanayliklar haman balalariga, nabiralariga sozlab beradilar.” [28]

“Şundan keyin hamma balıkçilar bayib ketişib, özlariga tok hayat keçirişibdi, heç kim balık tutiş bilan şuğullanmay koyibdi. Bayning bazari kasad bolib, bu yerdan Sirdarya tamanlarga baş alib ketibdi. Narin daryasi boyida yaşavçilar esa şu paytgaça ham daryadagi balıklarni mukaddas dostimiz deb bilişar va ularni avlamas ekanlar.” [29]

“Şunday kılib, İskandar fakat yer yüziga hukmran bolib, hayvanlar va osimliklarning tilini bilmaganiça kalaveripti. Nanni yegan bala esa cüda zor tabib bolib yetişipti. Bu tabib İbn Sina emiş.” [34]

“Ular takka yetganlarida, sehrgar ularni taşga aylantirib koyipti. Bu taşlar hanuzgaça ham “kelinçak taş” nami bilan mavcud ekan.” [47]

**II. 4. 2. 5. Çeşitli Formel Unsurlar**

Masal anlatıcısı, masal metninin çeşitli kısımlarına sayı ve renk, zaman ve yer ile ilgili formelleri de ekleyerek masal metninin dokusuna kuvvet kazandırır. Bu formeller;

aynı zamanda dinleyicinin de beklentisine karşılık verir, masal dokusunun daha renkli ve kuvvetli olmasını sağlar.

**1. Sayılar**

Türk masal geleneğinde 3, 7, 9 ve 40 sayıları formel sayı olarak kabul edilir.

**a. 3 sayısı:**

**Zamanla ilgili olanlar:**

üç ay [12, 17]

üç keça [4, 10]

üç keçayu üç kündüz [4, 10, 26, 28, 29, 72]

üç kün [4, 9, 10, 11, 12, 14, 22, 26, 27, 28, 32, 44, 50]

üç yil [9, 29]

üçinçi keça [8]

üçinçi kün [5, 8, 14, 44, 68]

**İnsanlarla ilgili olanlar:**

üç ağa [8, 14]

üç ağa-ini [8]

üç aka-üka [14, 26]

üç çav [10]

üç hatin [24]

üç karindaş [7]

üç kız [6, 20, 26, 56]

üç kız [9, 15, 20]

üç musafir [8]

üç oğıl [8, 14, 26, 60]

üç padşa [8]

üçala yigit [5]

üçinçi yigit [5]

üçta bala [31]

üçta pahlavan [10]

üçta zatli arğumak [15]

**Hayvanlarla ilgili olanlar:**

üçinçi at [14]

üçta balık [18]

üçta kuş [15]

**Eşyalarla ilgili olanlar:**

üçta altin kafas [15]

**Yiyecek ve içeceklerle ile ilgili olanlar:**

Üç burda nan [70]

**Ölçü birimi ile ilgili olanlar:**

üç gaz hadani [11]

üç tanab yer [52]

**İş yapma ile ilgili olanlar:**

üç marta aylanmak [14]

üç marta aytmak [10]

üç marta buramak [17]

üç marta kamand taşlamak [9]

üçga ayrilgan [26]

üçinçi aylaniş [8]

üçinçi marta ötayatmak [8]

üçinçi marta urmak [21]

üçinçi sakragan [68]

**Diğerleri:**

üç alma darahti [61]

üç arıkça [18]

üç çakırim yer [28]

üç mamlakat [8]

üç yol [10]

üçinçi gal [61]

üçinçi gor [8]

üçinçi navbat [8]

üçinçi şart [26]

üçinçi tark [20]

üçta dev [15]

üçta saval [43]

**b. 7 sayısı:**

**Zamanla ilgili olanlar:**

yetti keçayu yetti kündüz [16]

yetti kün [9, 12]

yetti yaş [15, 27, 43]

yetti yil [11, 12, 15]

**İnsanlarla ilgili olanlar:**

yetti hatin [23]

yetti kaniz [17]

**Hayvanlarla ilgili olanlar:**

yetti koy [15]

**Eşyalarla ilgili olanlar:**

yetti körpa [61]

**Diğerleri:**

yetti gor [8]

yetti iklim [12]

yettinçi gor [8]

**c. 9 sayısı:**

**Zamanla ilgili olanlar:**

Tokkız ay, tokkız kün, tokkız saat tokkız dakika [21]

tokkız kün [20]

tokkız yaş [10]

**d. 40 sayısı:**

**Zamanla ilgili olanlar:**

kırk keçayu kırk kündüz [14, 17, 20, 26, 39, 62, 66, 67, 72]

kırk kün [10, 12, 14, 17, 20, 22, 34, 68]

kırk yil [2]

**İnsanlarla ilgili olanlar:**

kırk bala [8]

kırk çiltan [8]

kırk hatin [12, 44, 63]

kırk kaniz [9, 27, 62]

kırk karakçi [68]

kırk kişi [8, 15]

kırk kız [12]

kırk oğri [8, 68]

kırk tört vazir [12]

kırk yigit [8]

kırkta bala [15]

kırkta bala [8]

kırkta pahlavan [35]

**Hayvanlarla ilgili olanlar:**

kırk kızıl nar [35]

kırk koy [11, 35]

kırk ming koy [11]

kırk tülki [22]

kırk tüya [17, 20, 62]

kırkta at [63]

kırkta dev [15]

kırkta horaz [68]

kırkta kara nar [35]

**Eşyalarla ilgili olanlar:**

kırk arka mal [8]

kırk bitta tilla [11],

kırk çelak [17]

kırk kamand [11]

kırk sandık [20]

kırkta kalit [15]

**Ölçü birimi ile ilgili olanlar:**

kırk kulaç [66]

kırk nayza boy [21]

**İş yapma ile ilgili olanlar:**

kırk arka kılmak [8]

**Diğerleri:**

kırk can [14]

Kırk hunar [32, 72]

kırk nafar [30]

kırk pağana [14]

kırk pağanalik şat [14]

kırk yalğan [18]

kırk zina [14]

kırk zinapaya [8]

Kırkınçi üy [15, 17]

kırkta darvaza [17]

kırkta hana [26]

kırkta mahram kol [12]

**2. Renkler**

Türk masallarında renkler sıfat olarak bir eşyayı bir varlığı tanımlarlar. Ak otağ, kara otağ, sırma saç gibi formel unsurlarla masalın dokusu zenginleşmektedir.

**a. Kırmızı-al-kızıl**

kıp-kızıl alma [6]

kıp-kızıl gilamdek [28]

kıp-kızıl göşt [22]

kıp-kızıl kan [23]

kızıl alma [6, 61]

kızıl arik [69]

kızıl dev [26]

kızıl duhaba [70]

kızıl kalampir [62]

kızıl kan [24]

kızıl kırğavul [25]

kızıl nar [35]

**b. Beyaz-ak**

ak at [14]

ak çayşab [49]

ak fatiha [32]

ak kılmak [70]

ak kiyingan [3]

ak köngil [8]

ak otav [10]

ak yaldar böri [21]

ak yol [17]

**c. Kara-siyah**

kara at [14]

kara baland tağı [17]

kara dev [26, 66]

kara müşkül at [21]

kara müşkül etik [21]

kara müşkül ton [21]

kara nar [35]

kara saç [9]

kara suv [69]

yüziga kara sürtmek [9]

**d. Sarı**

sarık dengiz [26]

sarık suv [69]

**e. Mavi**

havarang suv [69]

kök duhaba [70]

kök eçki [30]

**3. Zaman ve yer formelleri:**

Türk masal geleneğinde zaman ve yer bildiren formeller, sıkça kullanılmıştır. Özbek masallarında da diğer Türk boylarının masallarında olduğu gibi, 3, 7, 40 gibi zaman formellerinin kullanıldığını görmekteyiz. Yer formelleri de masallarda zikredilmektedir.

**a. Zaman formelleri**

Sayılar kısmında belirttiğimiz zaman formellerini bu kısımda toplu olarak verebiliriz.

**Gün ile ilgili olanlar:**

kırk kün [10, 12, 14, 17, 20, 22, 34, 68]

tokkız kün [20, 21]

üç kün [4, 9, 10, 11, 12, 14, 22, 26, 27, 28, 32, 44, 50]

üçinçi kün [5, 8, 14, 44, 68]

yetti kün [9, 12]

**Gece ile ilgili olanlar:**

üç keça [4, 10]

üçinçi keça [8]

**Gece ve Gündüz ile ilgili olanlar:**

kırk keçayu kırk kündüz [14, 17, 20, 26, 39, 62, 66, 67, 72]

üç keçayu üç kündüz [4, 10, 26, 28, 29, 72]

yetti keçayu yetti kündüz [16]

**Yıl ile ilgili olanlar:**

kırk yil [2]

üç yil [9, 29]

yetti yil [11, 12, 15]

**Ay ile ilgili olanlar:**

tokkız ay [21]

üç ay [12, 17]

**Yaş ile ilgili olanlar:**

tokkız yaş [10]

yetti yaş [15, 27, 43]

**Saat ve dakika ile ilgili olanlar:**

tokkız saat tokkız dakika [21]

**b. Yer formelleri**

Masal dünyasında yer alan mekânlar özel ülkelerdir. Periler ülkesi, karanlık yerler, yeraltı dünyası, dilenciler ülkesi, Kaf Dağı, Hint, Yemen, gibi masal ülkeleri Türk masallarında adları geçen yerlerdir. Özbek masallarında ise, Özbekistan coğrafyası ve bazı Türk dünyası ile ilgili yer adlarının incelediğimiz masallarda çok sık geçtiğini söyleyebiliriz. Özbek masallarındaki adı geçen yer adları şunlardır:

Alabuka [28]

Andican [33, 54]

Buhara [37]

Buvaydasi [49]

Cangali Mazandaran [10]

Cürcan [12]

Daşti Kabir [10]

Fergana [25, 33, 49, 50]

Harezm [26]

Hartum Köyü [33]

Herat [9]

Hindistan [32]

Horasan [10]

İsfahan [32]

Karavan [28]

Karimdevana köyü [25]

Kekirdak köyü [33]

Kırgızistan [28]

Kokan [25, 32, 52]

Kunçikar [25]

Kurama Dağları [50]

Lugumbek Köyü [54]

Margilan [57]

Namangan [28, 62]

Nanay [28]

Narin Denizi [25, 26, 29]

Oş Şehri [25]

Semerkant [57]

Sırderya [29]

Sulayman Dağı [25]

Uçkorgan [29, 53]

Yangikorgan [28]

Yazyavan Çölleri [25]

Zarkent [28]

## METİNLER

## ÖZBEK MASALLARI (ÖZBEK TÜRKÇESİ)

### 1. "ÇİP YAPİŞ!"[211]

Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanlarda bir bay bar ekan. Bu bayning bir kambağal corasi ham bar ekan. İkkavlari: "Bizlarning hatinimiz biri oğıl, biri kız tuğsa, ikkavimiz kuda bolamiz" deb va'dalaşibdilar.

Künlardan bir küni bayning hatini kız tuğıbdi, kambağal corasining hatini esa oğıl tuğıbdi. Oğıl balaning ata-analari ölib, bala şu baynikida hızmat kılib, balağatga yetibdi. Bayning kızi bilan balaning muhabbati bir-birlariga tüşibdi. Bularni bay körib, oylab, avvalgi va'dasidan aynib, kızini başka bir kişiga uzatmakçi bolibdi. Haligi yigit naümid bolib, heç ilac kıla almasdan bir mazaratga barib, yığlab-yığlab uhlab kaldi. Bir vaktdan song, bir moysafid kişi kelib, balaning başini kötarib, baladan hal-ahval sorab, vakea ahvalni bilib, balaga bir hımça berib:

– Mana şu hımçani "çip yapiş!" deb yerga ursang, sening düşmanlaring yerga yapişib kaladi, deb gayib boldi.

Yigit bu vakeani körib, ornidan turib, kani seni köray, deb bayning üyiga kelib karasaki, toy başlanibdi. Yukari eşikdan paylab kelib karasa, kelin bilan küyav bir tavakdan taam yeb turgan ekan. Bala hımçani "Çip yapiş!" deb yerga urib edi, kelin bilan küyav ikkalasi ham tavakka yapişib kaldi. Kızning ata-anasi birpas ötgaç, bitta balasiga: "Kelin-küyavdan habar alib kel, kani avkatni yeb bolişibdimi, yokmi" deb buyurdi. Bala turib, kelin bilan küyavning aldiga kelib karasaki, avkat heç kamaygan emas, ikkavining ham koli tavakka yapişib kalibdi. Bala ham otirib, avkatni bunday-bunday aladilar, deb örgetmakçi bolib edi, yigit "çip yapiş!" dedi, buning ham koli tavakka yapişib kaldi.

Birpas ötgaç, anasi kelib, bu işga taaccubda kalib, bu ham örgetib kolini uzatib edi, buning ham koli yapişib kaldi. Keyin atasi keldi, uning ham koli yapişib kaldi. Endi beşavlari ham yapişib, nima kılışlarini bilmay: "Endi şu avkatni kötarib mascidga

---

[211] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 290-294.

baramiz. Oşa yerda katta taş bar, şu katta taşga tavakni kötarib turib bir ursak, şu tabak sinsa, har kaysimizning kolimizda bir parça, bir parça bolib kalsa, keyin bu ahmakka yügürsek boladi" degan maslahat bilan tavakni kötarişib, mascidga bardilarda, tavakni kötarib taşga urdilar. Bala paylab barib edi: "çip yapiş!" deb hımçani yerga urdi. Tavak sinmasdan taşga yapişib kaldi. Bular: "Avval yahşi edi, üyda otiruvdik. Endi mascidning içiga kirib, bu katta taşga yapişib kaldik." deb afsuslanib, ilacini tapa almasdan otirib edilar, azan boldi. Sofilar azan aytib, mascidga adamlar kirib tölgandan song, bala paylab turib "çip yapiş!" deb edi, hamma kişilar ham yapişib kaldi. Birpas ötgaç, bala hımçani südreb mascidga kirib bardi. Buni körgan halayık: "Ey bala, bu yerga kelgin, bizlarni bu baladan halas kılgin, bizlar hammamiz yapişib kaldik" deb balaga yalindilar. Bala:

– Mening sizlarni bu taşvişdan kutultirişga ilacim yok, –dedi.

Bir kişi:

– Narigi kışlakda bir falçi bar. Şu falçini alib kelsang, fal körib bizlarni şu baladan kutkarişi mumkin, –dedi. Bala razi bolib, ahısta-ahısta daryaning narigi yağıdagi falçining üyiga kirib falçiga:

– Ey enacan, bizning kışlağımizdagi mascidga köp kişilar yapişib, orinlaridan tura almasdan yatibdilar. Menga ular: "Şu mamani alib kelsang, bizlarni şu baladan kutkarsa, bar nakdinalarimizni oşanga tapşirsak" deb, meni yubardilar, –dedi. Falçi kampir kiyinib, çildirmalarini koliga alib, bala bilan birga yolga tüşdi. Ahısta-ahısta darya boyiga kelib karasalarki, daryada suv köp ekan. Kampirning köngliga vahıma tuşdi. "Bu daryaga suv kelgan ekan, kanday ötamiz, suv akızib ketsa, mening ahvalim çatak boladi" –degaç, bala:

– Ey anacan, iştaningizga toldirib kum saling, keyin gardaningizga asib aling. Şuning ağırligi bilan akmay bemalal otib ketasiz. Mendan ham uyalib otirasizmi, men ham sizning oğlingiz katari adam-da, –dedi. Kampir balaning aytganini kılib, daryadan ötaturib edi, bala: "Çip yapiş!" dedi. Kampirning gardanidagi kum yapişib kaldi. Bala kampirni toğri mascidga haydab bardi. Buni körgan halayıkning hammasi külib yubardi.

Bizlar nima dardda ötiribmiz-ku, bu bizlardan ham battar bolibdi, –dedilar. Bir-ikki fasl ötirib turişibdi, keyin şu otirganlardan bir kişi:

– Şaharning içida bir kaşmiri baba bar. U baba şunday alimki, ba'zi kişilarni eşak kılib minib ham ketaveradi. Ba'zi kişilarni har hil süratga salaveradi. Bir küni, bizlar bir cayda otiriş kıldik, ziyafat-zarafatlar boldi. Şu maclisda oşa cadugar baba ham bar edi. Ahli maclis babaga: "Kani bizlarga bir kızık işlarni körsating" deb iltimas kıldilar. Baba ham: "Eger hammalaringiz razi bolsangizlar men kızık körsataman" dedi. Ular: "Hammamiz razi boldik" –deyişdi. Baba koliga ikkita çopni alib, bir-biriga urib ediki, üy içi daryaga ohşab suvga tolib, suvning içida kaldik.

Şu otirgan üyimiz kema bolib, özimiz daryayi bepayan içida bir neça kün sayahat kılib, karinlarimiz aç kalib, ahiri bir cayga kelib, endi bir avkat yeylik deb karasakki, suvning içida har hil balıklar körinadi. Egnu başlarni yeçib, bittadan balık uşlab, suvdan çıkıb karasak, hammamiz mehmanhanada ötiribmiz. Na suvdan darak bar, na kemadan. Babaning kaşmiriligiga kayil boldik. Şu bala oşa babani tapib kelsa, baba bizlarni bu baladan halas kılsa kerak, –deb taarifu tavsif kıldi. Şundan keyin hammalari ittifak bolib, balani çakırib:

– Sen barib, falan şahardan oşa cadugar babani tapib kelsang, dunyalikdan seni ham beniyaz kılamiz, babani ham hursand kılamiz, –deyişdi. Bala oşa şaharga karab ketdi. Barib babani süriştirib, üyini tapdi. Babaga bolgan vakealarni bayan kılib: "Eger barsangiz, köp dunyalikdan gani bolasiz. Şünçe adam sizga intizar" –degaç, baba asbab-üskünalarini, cadu kitablarini eşagiga yüklab, asta-asta yolga tüşdilar. Bir cayga kelib baba zahartang boldi, yazilmakçi boldi, balaga: "Menga bir kesak tapib ber" – dedi. Bala bir söngekni eltib berdi. "Kesak yok ekan" –dedi. Baba söngekni koliga alib edi, bala: "Çip yapiş!" –dedi. Haligi süyak çalning koliga yapişib kaldi. Baba bu işga taaccublanib, kaytay desa, mascidga yakınlaşib kalgan edi.

Ornidan turib, çopi bilan etagiga urib edi, etagiga yapişib kaldi.

Haligi bala cadugar babani mascidga ergaştirib barayatib ediki, balalar çuvillaşib cadugarni mascidgaça haydab bardilar. Mascidda yatgan halayıklar bu işni körib, hamma işni kılib yürgen şu bala bolsa kerak, deb balaga yalindilar:

– Ey balacan, bu işlarning hammasi sendan ekan. Sen bizlarni bu baladan kutkarsang nima istasang berar edik, –deyişdi.

Bala tilga kelib:

– Özingizlar bilasizki, mening atam bilan anam bu bay baba ikkavlari va'dalaşgan ekanlar. Endi kelib va'dalaridan aynib, kızlarini başka adamga berdilar. Eger şular razi bolib, kızni menga bermasalar, abadul-abad şu cayda kalib ketasizlar, –dedi.

Hamma halayık bayga yalindi. Bay ham razi boldi, haligi küyav ham razi boldi, songra bala haligi hımçasini "Açil!" deb yerga bir urib ediki, hamma adamlar ornidan turib, kıssalaridagi bar nakdinalarini balaga berib, kızni balaga ahdi nikah kılib, kamakdan çıkkanday bolib, har tamanga kaçib ketdilar.

Bala bay bolib, özining sevgani bilan turmuş keçirib, murad-maksadiga yetdi. Sizlar ham yetinglar muradga, bizlar ham yetaylik muradga, düşmanlar kalsin uyatga.

## 2. RAMUZÇİ BABAY[212]

Bar ekan-da, yok ekan, aç ekanda, tok ekan, zamanlarning zamanida bir kışlak bar ekan. Bu kışlakda bir hüşyar, farasatli, idrakli kari baba bar ekan. Şu kışlakda yana bir bayvaççа ham bar ekan. Şu bayvaççа köçada ketib barayatgan paytda, aldidan cüda huşsürat bir kız çıkıb kaldi. Kız bayvaççaga karab:

– Men bir savdagarning kızi edim. Mening atamni karakçilar yolda öldirdi. Men bolsam, bir bala kılib kaçib kutuldim. Şu kaçganimça yügürib, yüz ming maşakkatlar bilan şu yerda sizni körib kaldim. Endi meni alib barib hah özingizga nikah kıling, hah hızmatkarlikka aling, –deb yalvardi. Bayvaççа kızni üyiga alib kelib, toy kılib, hatin kılib aldi va u bilan yaşab yüraverdi.

Keyinçalik şu kışlakdagi adamlardan har küni bir kişi yokala başladi. Haligi keksa baba bu işga hayran kaldi. Bir küni u bayvaççaning aldida otirgan vaktida bayvaççaga karab:

– Nima üçün sening ranglaring kasalday sarğayib kalibdi?

---

[212] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 283-285.

İlgari rangingda kan köp edi, –dedi. Bayvaççа:

– Ey baba, ilgari, üylanmasdan burun küç-kuvvatim, kanim köp edi. Bilmadim nima ahval boldi, –dedi.

Baba öylanib, könglidan köp gaplarni ötkarib, bir hıkaya esiga keldi. Hıkaya şunday: “Bir hil kolbar ilanlar barki, ular yerning tagiga kirib kırk yil yatsa, acdar boladi, yana kırk yil yatsa, kız boladi. Şundan song dunyada nima istasa, kılib yüraveradi. Magar şunday ilanlardan çıkıb, şu bayvaççaga uçragan bolmasin”deb, bayvaççaga:

– Ey oğlim, men bir gapni könglimdan otkazdim. Könglingga almasang şuni aytaman, –deb ilan hakıdagi hıkayani aytdi: – Magar hatining şu ilanlardan emasmikan. Birinçidan, senin harakating, kaning ketişini, ikkinçidan, kışlak halkıdan har keça bir kişining yokalişini şundan köraman, –dedi.

Bala bu sözlarni eşitib: “Babaning miyasi kamayganga ohşaydi” deb, könglida kattık aççiglanib, ornidan turib ketdi. Bir neça künlardan keyin bayvaççaning ahvali cüda ağırlaşib, guyaki alti ay yatgan kasalday bolib, yüriş-türişga madari kurib ketdi. Bayvaççа özіça köp öyleb, “şu babaning aldiga bir baray” deb, asta uning aldiga kelib, baba bilan ahval soraşib, ahirida babaga:

– Ey baba, hakıkatan ham sizning gapingizga aççiglanib ketgan edim. Endi özimça öyleb karasam, sizning gapingiz toğriga ohşaydi. Şu gapingiz toğri bolsa, kanday kılış mumkin? –dedi. Baba:

– Ey oğlim, eger şu vakeani bilay desang, aval akşam şöor göştlik avkat pişirib hatiningga yedir, közalarni kuruk koy, eşiklarni içidan kulfla. Bir vakti hatining suvsaydi, közalarni köradi. Karab tur, kani kulflangan eşikdan kanday çıkıb ketadi, şundan keyin bilasan. Eger bilsang, sirni heç kimga aytmaysan, unda bir fikir kılamiz, –deb balani köndirib yubardi. Bala babaning aldidan çıkıb, üyiga keldi. Sertuzlik taamlardan yeb, yatadigan paytida közalarni kuruk kılib koyib, eşikni içidan kulflab yatdilar. Bala çinaçagini tilib, tuz tikib, ağrıgiga uykusini kaçirib, uhlagan kişiday bolib yataverdi. Bir vakt hatini suvsav, har tamanlarni karab çıkdi, heç kayerda suv yok. Keyin bir yumalab bir ilan şakliga kirib, eşik tagidan çıkıb ketdi. Barib suv içib, kelib

yataverdi. Bu işni körgan bayvaççaning huşi başidan ketib, yüz ming maşakkatlar bilan özini tohtatdi. Ertasi erta bilan baba huzuriga keldi. Babaga bolgan vakealarni birin-sirin hıkaya kıldi. Baba öylanib, keyin:

– Ey oğlim, uning ilaci şuki, sen üyingga bargin, hatiningga: "Narigi kışlakda mening bir halam bar, şu halam toyga aytib yubaribdi. Katlama, boğırsak va har hil taamlardan pişir, ikkavimiz toyga barib kelaylik" –deb aytgin. Bu taamlarni pişirgaç, bir yahşi atni tapib al. Kışlakka barişingda uzun masafalik bir kumlik bar. Şu kumlikning ortasiga yetganingda, bir hıyla kılib atdan hatiningni tüşir. Özing atga minib kaçsang, u senga yetalmaydi. Ahiri u ilan bolib seni kuvadi, amma issık kumda ölib ketişi mumkin, –deb yol-yorıklar örgetdi.

Bayvaççа babaga rahmat aytib, üyiga barib hatiniga:

– Narigi kışlakda bir halam bar edi. Şu toy kılar emiş. Şunga barsak, nima dersan? –deb maslahat kıldi. Hatini barişga razi boldi. Songra ikkavlaşib katlama, boğırsak, yayma çalpak va har til taamlardan tayarlab, bayvaççа bir yahşi atni tapib, atga ikkavlari mingaşib baraverdilar. Bir neça taş yürgandan keyin aldilaridan bir kumlik sahra çıkdi. Şu kumdan yürgeç, hatin eriga:

– Bu kumdan yürmang, başka yol yok, özi yakın kaldi, –deb aldab-suldab kumning ortasiga yetdi. Kum nıhayatda issık edi. Bir cayga yetgaç, bayvaççа bir hıyla kılib atning ayilini yeçib tüşirib yubardi: – Ey, iş çatak boldi, –deb atini tohtatib, hatiniga:

– Birpas tüşib atga dam beraylik ham ayili yeçilib ketdi, uni mahkam bağlab alaylik, – desa hatini heç konmadi. Yana bir cayga barib: – Ayilni tartmasa, heç bolmaydi, bir tüşsang heç nima kılmaydi, –deb naçar hatinini tüşirib, ayilini tartar-tartmas çakkanlik kılib atning üstiga minib, atga kamçi basdi. At esa toliksib bayvaççani kötarib ketdi. Hatini bayvaççaning ketidan bir neça kadam kuvib, ahiri yetalmagaç, bir yumalab acdar bolib kuvaberdi. Biyabanning kumi issıklik kılib, acdar yüralmasdan kumning issigligidan yarilib ketganini kördi. U hatinidan kutilib, öz kışlağıga karab keldi. Babaning yol körsatişi bilan bayvaççа hamda şu kışlakdagi halklar kutulib kaldi. Bayvaççа babaga tahsinu afarinlar kıldi.

Şunday kılib baba ham bir neça yillar ümr körib, yahşilik bilan murad-maksadlariga yetdi.

## 3. TAKDİR[213]

Bir bar ekan, bir yok ekan. Nakl kılişlariça davlati bekıyas, kol astida yuzlab adamlar hızmat kıladigan, bir neça vazirlari ham bar padşa bolganakan. Vazirlarning biri padşaga cüda yakın va dost, sadık ekan. Bu vazir cüda kambağal yaşarkan, lekin birar marta bu hakda padşaga bir ağız gap gapirmapti. Bir küni padşa vaziri bilan avga çıkipti. Ular ormanda av kılib yürib, bir külbening yanidan çıkıb kaliptilar. Bu külbe vazirniki ekan. Padşa külbeni barib köramiz, deb turib alipti. Vazir bu mening üyim deyişga namus kılib, padşani bu yoldan kaytarişga ürinipti. Lekin padşa öz sözida turib alipti va külbega bariptilar. İçkarida vazirning hatini çakalak oğlini emizib otirgan ekan. Şu payt ak kiyingan bir keksa adam külbega kirib, çakalakning peşanasiga nimalarnidir yazipti va kaytib ketmakçi bolipti. Buni körib turgan padşa:

– Sen kimsan, çakalakka nimalarni yazding? –deb sorapti va u adamning yolini tösib, nima yazganini aytişga macbur kılipti.

– Men adamlarning peşanasiga aldindan nima kütişini yazadigan takdirman, – depti çal, – bu bala cüda aklli va çirayli bolib osadi. On sakkiz yaşga yetganda üylanadi. Lekin uni toyi küni böri yeb ketadi.

Padşa takdirning bu gaplariga işanmapti. Balani özi bilan alib ketmakçi bolipti. Vazir balasini kançalik bergisi kelmasa ham padşaning yüzidan öta almay, berişga macbur bolipti. Padşa balani öz balasiday parvarişlabdi. Uni okıtibdi, turli ilm-hıkmatlardan habardar kılipti. Böridan saklaş üçün esa sarayining atrafini baland-baland taş devarlar bilan örapti. Nıhayat bala on sakkizga tolipti. Şu küni padşa uni mamlakatda tengsiz gözal bir kızga üylentiripti. Böri kirmasin deb atrafga sansiz korıkçilar koydiripti. Erta bilan kelin-küyavni kütiptilar, lekin ular sira çıkmas emişlar. Küte-küte takati tak bolgan padşa küyavning hanasiga özi kiripti. Kirsa kelin ağzi kan bolib, taranib otirganmiş, atrafda esa yigitning süyaklari yatgan emiş. Padşa kelinning saçidan südreb, oğlimni tapib berasan deb macbur kılipti. Kelin avvala heç narsani

[213] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 165-167.

bilmayman, deb dad-faryad kılipti. Keyin esa kutulib ketişiga közi yetmagaç, özining cadugar ekanligini, yigitni yeyiş üçün gözal kızga aylanib, unga tekkanligini va keça keçasi böriga aylanib, yigitni yeganini aytib beripti. Şunday kılib, yigitning peşanasiga bitilgani bolibdi. Padşa takdir degan sözga işanibdi, şunça harakat kılganiga karamay, yigitni saklab kala almaganiga ökinib, aza tutişdan bölek heç narsa kıla almapti.

## 4. NOHATPALVAN[214]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir çal-kampir yaşagan ekan. Ularning ikki oğıl, bir kızlari bar ekan. Kızlari tengsiz gözal ekan. Bir küni oğıllari ormanga yangi yer açişga barmakçi boliptilar. Ular bir neça künge yetadigan azık-avkatlarini alib, eger avkatimiz tügeb kalsa, kim bizga avkat alib baradi, –deptilar. Çal bilan kampir haddan taşkari kari ekanlar. Avkatni kızlaridan başka kim ham alib barardi. Ular, kızimiz alib baradi, deptilar. Akalari ormanga ketişda darahtlarga belgi koyib ketiptilar. Lekin ormanda dev yaşar ekan. U ham bu narsani sezib kalib, özining kasri tamanga yol kılib, belgi koyipti. Aradan bir neça kün ötgaç, kız akalariga avkat alib barmakçi bolipti. U avkatlarni kötarib, belgi böyiçe yolga tüşipti va devning kasriga yetib kelipti. U adaşganini bilib, arkasiga kaytmakçi bolgan ekan, dev yol bermapti. Şunday kılib kız devning kasrida kalipti. Akalari kütib-kütib, singillari kelmegeç, cahllari çıkıb, üyga kaytiptilar va singillari allakaçan avkat alib ketganini biliptilar. Katta akasi:

– Singlimiz adaşib devning kasriga barib kalgan bolsa kerak. Men uni kutkargani baraman. Eger üç kün içida kaytib kelmasam, meni kütmenglar, –depti va devning kasriga ketipti. U devning aldiga baripti. Dev avga ketgan ekan. Singlisi akasini körib, yığlab yubaripti va bolgan vakeani aytib beripti. Akasi devni kütibdi. Singlisi esa:

– Akacan, keting, dev sizni öldiradi, –depti yığlab. Lekin akasi ketişga razi bolmapti. Dev bilan alişaman, depti. Nıhayat dev kelipti. Şunda kız devning aldiga barib:

– Eger mening akam kelsa, nima kılarding? –deb sorapti.

---

[214] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 33-35.

– Eger mehman bolib kelgan bolsa, mehman kılardim, –depti dev. Kız akasini körsatipti. Dev uni rasa yahşilab mehman kılipti. Nıhayat, yür, senga bayliklarimni körsatay, depti va yigitni yetaklab bayliklarini körsatipti. Hamma bayliklarini körib bolgaç, bir tubsiz kudukning aldiga keliptilar. Şunda dev yigitga:

– Eger şu kudukni baltasiz, alavsiz, kol küçi bilan buzib bersang, aman kalasan, bolmasa öldiraman, –depti. Yigit:

– Buzib bera almayman,– depti. Dev yigitning kallasini alib, darvazaga asib koyipti. Kız yığlab-yığlab kalaveripti, kolidan nima ham kelardi uning. Üç kün kütib, akasi kelmegeç, kiçik oğıl yolga atlanipti. U ham devning aldiga kelipti, dev uni ham mehman kılipti va kudukni buzişni sorapti. Buza almagaç, uni ham akasidek öldirib, darvazaga asib koyipti. Çal bilan kampir oğıllarini küta-küta bükçayib kaliptilar. Kız esa künlarini yığı bilan otkazar ekan. Şunday kılib, aradan köp vaktlar ötib ketipti.

Kız devning kasrida kalib ketipti. Bu vakea ham unutila başlapti.

Bir küni çal enkayib, munkillab kelayatsa, bir nohat yolida dümalab ketayatgan emiş. Çal nohatni tutib, çontagiga salib koyipti. Üyga kelgaç, nohatni çontagidan alsa, nohat emas, kiçkinagina balaça turgan emiş. Çal vakeani kampiriga aytipti. Çal-kampir hursand bolib, balaga Nohatpalvan deb ism koyişipti va uni parvariş kıla başlaptilar. Nohatpalvan kündan-künge tölişib, pahlavan yigit bolib yetişipti. Bir küni u çalga:

– Ata, menga çoyandan kılingan bir gurzi keltiring, –depti. Çal temirçining aldiga barib, bir gurzi kıldiribdi va inkillab-sinkillab arang üyga alib kelipti. Yigit gurzini aylantirib turib asmanga atib yubaripti. Gurzi üç kündan keyin kaytib tüşipti va yerga tüşgaç, çilparçin bolib ketipti. Nohatpalvan atasiga:

– Ata, nega çöyandan yasatmadingiz gurzini? –depti.

Çal temirçining aldiga kaytib barib, çöyandan gurzi yasatipti va aravaga salib alib kelipti. Nohatpalvan gurzini aravadan alib, yana aylantirib atib yubaripti. Gurzi yana üç kündan keyin yerga tüşipti va bu gal sinmapti. Nohatpalvan çal bilan kampirga:

– Men apamni devning kolidan kutkargani baraman, –depti va hayrlaşib, yolga tüşipti. U yürib-yürib, devning kasrini tapib baripti. Barsa, kız ip yigirib otirgan ekan.

Nohatpalvan unga özini taniştiripti. Bir kança vakt ötgaç, dev kelipti. U Nohatpalvanni mehman kılib, bayliklarini körsatgaç, kudukning aldiga alib baripti va:

– Şu kudukni baltasiz, alavsiz buzsang, ketasan, bolmasa, ölasan, –depti. Nohatpalvan kudukni gurzi bilan bir urib çilparçin kılipti va şunday tezkarlik bilan devning ham kallasini üzib taşlapti. Birpasda devning öligini kuzğunlar örab alişipti. Nohatpalvan bir kuzğunning balasini tutib alipti. Anasi:

– Balamni koyib yubar, –deb zarlana başlapti.

– Barib ölik va tirik suv alib kelsang balangni koyib yubaraman, –depti Nohatpalvan. Kuzğunning anasi ölik va tirik suv alib kelipti. Nohatpalvan uning balasini kaytib beripti va akalarining casadlari asilib turgan darvazaga barib, ularning tanalari bilan kallalarini alib kelipti-da, aval ölik suvdan, keyin tirik suvdan kuyipti. Akalari aksa ürib, örinlaridan turişipti. Nohatpalvan ikki akasi va apasini alib çal-kampirning aldiga baripti. Çal bilan kampir cüda süyünib ketişipti va üç keçayu üç kündüz toy-tamaşa kılib, murad-maksadlariga yetiptilar.

## 5. MALİKAİ GÜLİZAR[215]

Ötgan zamanda bir padşaning Malikai Gülizar ismli gözallikda tengi yok kızi bolgan ekan. Padşa kızini sira ham köçaga çıkarmagan ekan. Kız on yetti yaşga tölgendan keyin padşa uni köça tarafga karagan ayna yanida ötirişiga ruhsat beribdi. Bir küni malika deraza yanida otirgan ekan, gözal bir yigit ötib keta başlabdi. Kız yigitni çakıribdi. Kızning gözalligini körgan yigit unga aşık bolib, behuş yıkılibdi. Ertasi küni yana ham gözalrak bir yigit öta başlabdi. U ham malikani körib, huşsiz yıkılibdi. Malika bu halni körib, yigitlar meni yaktirişmas ekan, deb yığlabdi. Üçinçi küni ham cüda huşsürat bir yigit deraza yanidan öta turib, malikani köribdiyu unga aşık bolib yıkılibdi.

Malika bu haldan cüdayam hafa bolibdi. Künlarning birida malika deraza yanida ötirsa, üçala yigit birga öta başlabdi. Malika üçala yigitni çakıribdi. Yigitlar Gülizarning derazasi tagidan ketmay turib alişibdi. Bizlarga teg, deb iltimas kılişibdi. Gülizar,

[215] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 24-26.

“Bittalaringga tegişim mümkin. Hammangiz ertaga kelinglar, şunda cavab beraman” – debdi.

Tang atişi bilan üçala yigit ham Gülizarning derazasi astida payda bolişibdi. Malika ularga:

– Alti ay muhlat beraman, kimki şu alti ay muhlat içida eng yahşi, köngil huşlaydigan narsa alib kelsa, şunga tegaman, –depti.

Üçala yigit yolga atlanibdilar. Ular yol yüribdilar, yol yürsalar ham mol yüribdilar. Aytilgan muddat yakınlaşa başlabdi. Şunda birinçi yigit savğa üçün sehrli közgü satib alibdi. İkkinçi yigit esa sehrli gilam satib alibdi. Üçinçi yigit sehrli alma satib alibdi. Üçalalari toplanib, közgüga karaşsa, Malikayi Gülizar ölib yatganmiş. Ular tezlikda sehrli gilamga ötirib, yurtlariga yetib kelibdilar. Murdani endigina komişga alib ketmakçi bolib turişgan ekan. Üçinçi yigit kelib almani malikaga hıdlatibdi. Şunda malika ornidan turib ketibdi. Almani yedirişgan ekan, kız avvalgidek bolib kalibdi. Keyin esa yigitlar özlari alib kelgan savğalari hakıda gapirib berişibdi. Kız esa halayıkdan hukm çıkarişni sorabdi. Halayık közgü va gilamni kaytarib beriş mümkinligini, almani esa kaytarib beriş mümkin emasligini, şuning üçün üçinçi yigitga vafadar yar bolişi kerakligini aytibdi.

Yigitlar ham akköngillik bilan razi bolişibdi. Malikayi Gülizar münasib yar tapib, yigit ham sevganiga yetib, hammalari şad bolib, murad-maksadlariga yetibdilar.

## 6. İLANŞAH[216]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir çal bolgan ekan. Çalning biri-biridan gözal üç kızi bolgan ekan. Çal bir küni bazarga barmakçi bolibdi va kızlariga:

– Kızlarim, men bazarga ketyapman, sizlarga nima alib kelay? –depti.

Katta kızi:

– Menga çirayli kavuş alib keling, –depti.

Ortança kızi:

[216] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San’at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 20-22.

– Menga çirayli ayna alib keling, –depti.

Kiçik kızi esa:

– Atacan, menga kıp-kızil alma alib keling, –depti.

Çal bazarga barib, öz işlarini bitirgaç, katta kıziga kavuş, ortança kıziga ayna alibdi. Kenca kıziga esa ahtarib-ahtarib sirayam alma tapa almabdi. Nıhayat alma kıdırib çarçagan çal bir yolavçidan:

– Biradar, bütün bazarni ahtarib alma tapa almadim, kayerdan tapsam bolarkin? – depti. Şunda yolavçi:

– E, atahan, ahtarib avara ham bolmang, hamma almalar İlanşahning kolida, –deb cavab beribdi. Kenca kızini öksitişni istamagan çal tağlar arasida yaşavçi İlanşahning aldiga baribdi va:

– E, İlanşah, mening kenca kızim üçün bittagina kızil alma bergin, –depti.

– Mayli, –depti İlanşah, –men senga bitta kızil alma beraman, sen esa evaziga kiçik kızingni menga hatinlikka berasan.

Çal bu şartga könmabdi va üyiga barib, bolgan vakeani kızlariga aytibdi. Alma alib kelmagani üçün kiçik kız hafa bolmapti. Aradan bir kança vakt ötib çalning kiçik kıziga İlanşahdan savçi kelibdi. Lekin çal kızini ilanga berişga ünamay, savçilarga rad cavabini beribdi. Savçilar bir neça marta kelişib, kuruk kaytişibdi. Şunda İlanşah şaharga keladigan suvni tösib, halkni taşnalikda kaldiribdi. Yaş balalar, keksalar taşnalikdan halak bola başlabdilar. Bu halni körgan kenca kız:

– Atacan, peşanamda ilanga hatin boliş yazilgan ekan, mayli, men raziman, meni İlanşah huziriga alib baring, –depti yığlab.

Çal ham naylac yığlay-yığlay kızini İlanşah huziriga alib baribdi. İlanşah ularni huşnud kabul kılibdi va suv başiga kılingan tösıkni aldirib taşlabdi. Kız bilan İlanşahning toyi cüda dabdabali ötibdi. Toydan keyin İlanşah körkem va pahlavan bir yigitga aylanibdi. Uni Karatağda yaşavçi bir cadugar kasddan sehrlab ilanga aylantirib koygan, hamda şu çalning kenca kıziga üylansagina sehrdan halas boladi, deb şart koygan ekan. Yigit şahning ogli ekan. U kenca kızning apalarini ham öz

mulazimlaridan ikkita yahşi yigitga uzatibdi va çal bilan birga kızlarni ham sarayga alib kelibdi. Hammalari ümrlarining ahirigaça bahtli va farağatli yaşab, murad-maksadlariga yetibdilar.

## 7. FARZAND MEHRİ[217]

Bir padşaning aldiga bir ayalni va uning atasi, eri, oğlini cazalaş üçün alib keliptilar. Ayal padşadan rahm-şafkat kılişini tavalla kılipti. Padşaning yaş ayalga rahmi kelipti va:

– Mana şu üç karindaşingdan birini tanla, kalganlarining başlari kesiladi, sen esa tanlagan adaming bilan sağ kalasan, –depti. Kız öyleb ötirmesdan atasini tanlapti. Şunda padşa:

– Sen üçün erin yaki farzanding eng yakın adam emasmi, nega atangni tanlading? –deb sorapti. Ayal esa:

– Padşahım, –depti. – Men üçün erim ham, farzandim ham aziz. Lekin ularni katl kılsangiz, men başka erga tegişim, başka oğıl körişim mumkin. Atamni katl kılsangiz, men başka ata tapa almayman-ku. Ayalning bu mantıkli cavabidan mat bolgan padşaning tantiligi tutibdi va ayalning eri bilan oğlini ham cazadan azad kılipti.

## 8. ŞEMŞİRBAZ[218]

Bar ekan-da yok ekan, kadimgi zamanlarda bir kambağal adam bar ekan Bu kişi padşaning arkanini şipirib hızmat kılib, ümrini otkazib karib kalibdi. Bu kişining üç oğli bar edi. Kattakaning nami Yulduzbaz, ortançasining nami Abbaz, üçinçisining nami esa Şemşirbaz ekan. Bular balağatga yetgandan keyin maslahatlaşib, bir küni:

–Ata, siz padşalikka hızmat kılib, işdan çıkıb kaldingiz, endi bizlarni ham işga calb kılarsiz, bizlar ham işlayversak, andak fursatdan keyin sizday karib kalamiz. Endi maslahat şuki, biz baht yoliga tüşaylik, taleimiz kanday bolsa, şuni köramizda, –deb maslahatlaşibdi.

---

[217] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 168.

[218] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 111-125.

Şundan keyin atasi oylab turib, balalarning fikrlarni toğri tapib razi bolibdi. Balalarni cönatiş aldida atasi ularga:

– Bugün keçgaça yol yürasizlar, aldilaringizdan bir çangalzar çıkadi. Har kanday kılib, şu darahtzarda yatmasdan dala cayga çıkıb yatinglar. İkkinçi küni ham yol yürib, çarçab-harib keçga kalsangizlar, aldilaringizdan bir çarraha yol çıkadi: bir yağı gülzar, u yerda yatmasdan, dalarak cayga çıkıb yatinglar. Üçinçi küni ham yol yürasizlar, çarça-harib keçga kalasizlar, aldilaringizdan mascid çıkadi. Mascidda yatmasdan mazaratga çıkıb yatinglar, –deb ak köngil bilan cavab berdi.

Şundan keyin üç ağa-inilar keçgaça yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, kança tağlarni, kollarini basib huddi atasi aytganday çangalzarga kira başlagan edilar, kirgan sari orman kalinlaşib ketdi, çıkişning heç ilaci bolmadi. Ahiri ular bir katta daraht tagida yatmakçi boldilar. Şemşirbaz akalariga karab:

– Atamizning bergan nasıhati yadlaringizdan çıkdimi? Atamiz nima degan edi, desa, akalari urişib, tergab kalişdi. Şundan keyin Şemşirbaz cim turganiça kaldi-yu, amma har kança çarçagan bolsa ham uhlamasdan yatdi.

Şu çangalzarning ortasida bir yalmağız kampirning makani bolib, u kırkta balasi bilan yaşar edi. Bular barib tüşgandan keyin kampirning burniga adamzad isi urib, balalariga:

– Men kelgünça kazandagi avkatga tegmasdan turinglar, –deb çıkıb ketdi. Kampir dalağa çıkıb, ular turgan tamanga karab yüraverdi. Yalmağız bir emçagini bir kiftiga bağlab, ikkinçi emçagini bir kiftiga bağlab, çangallarni yarib kelaverdi. Uning şarpasini Şemşirbazning kulağı eşitib, irğib ornidan turdi. Şemşirbaz şarpa tamanga karab yurdi, kampirning aldidan kesib çıkdi-yü, u bilan alişib, bir neça saatdan keyin yalmağızni bazör yerga kötarib urdi, kallasini kesib taşladi, song yalmağız kelgan tamanga karab barib, uning üyini tapdi. Yigit yalmağızning üyiga astagina kirib karasa, yalmağızning balalari otirişibdi. Şemşirbaz eşikning tepasiga çıkıb alib yapişib turdi. Şu vaktda yalmağız balalarning burniga adamning isi tüşib, birin-birin çıkişa başladilar. Yigit ular bir-bir çıkkan haman kallalarini kesib taşlayverdi. Şunday kılib, Şemşirbaz yalmağızning kırk balasini ham öldirib, u yak-bu yaklarni kıdıra başladi, nıhayat bir

caydan pişgan avkatni tapib, karnini toyğazib aldi. U akalariga ham bir tavakda avkat keltirib bir çekkaga koydi-yu, uykusi ğalaba kılib uhlab kaldi. Akalari uykudan uyğanib karasalarki, baş tamanlarida bir tavakda pişgan avkat turipdi. Ular avkatni yeyişib, ükalarini uyğatib yolga tüşdilar.

Bugün ham köp yollarni basib, huddi atalari aytganday bir çarraha üstidan çıkıbdilar; barçasi gülzar bir cayga konişibdilar. Bunda ham ükasi avvalgidek atasining nasıhatini akalarining yadlariga salibdi. Şunda ham akalari avvalgidek urişib,. tergagandan keyin u indamay koydi. Bular türgen cayning bir çekkasida bir acdarning makani bolib, bu yerga kelgan candarlardan heç kimsa sağ çıkıb keta almas edi. Bularning hıdi acdarning dimağıga tegib, pişkira başladi. Akalari uhlagan, Şemşirbaz esa uyğak edi. Şemşirbaz sakrab ornidan turib karanğı keçada har tamanga karadi. Karasaki, bir tamandan közlari yanadigan bir haybatli narsani kördi. "U mahluk bu yerga kelsa, özim-kü özim, akalarim taşvişlanmasin" deb, oşa candarga karab yüraverdi. Yüz kadam kalgandan keyin palahmanga katta bir taşni caylab turib, acdarning öng közidan urdi. Köziga taş tekkan acdar ornida aylana başlabdi. Şemşirbaz vaktni ğanimat tapib, acdarga yakınlaşib, kayeri toğri kelsa, şu yeriga şemşiri bilan salaverdi. Tez fursatda acdar kanga belanib, ağırlaşib, hali tang bolib, özini sarişta kılalmay kaldi. Şundan keyin Şemşirbaz acdarni sarancam kılib, terisidan bir tasma kesib alib, içidan takıb koydi-da, akalarning yaniğa kelib, heç nima körmegendey bolib uhladi. Akalari uyğanib, bu kün ham yolga tüşdilar. Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, atalari aytganday keç vaktida aldilaridan bir mascid çıkdi. Akalari mascidda yatişga karar kıldilar. Şundan keyin akalari ühleb kaldi. Şemşirbaz uhlamasdan aylanib mascidning tamiga çıkdi, u yak-bu yakka karasaki, bu bir tamandan ğıvir-ğıvir gaplaşgan avazni eşitdi, tezda tamdan tüşib, mazarni ikki marta aylanib çıkdi, üçinçi marta mazardan ötayatganda bir ğar içidan andak çirağ şulasini körib kaldi. Şu ğar içiga kirdi, undan ikkinçi görga ötdi, undan üçinçi görga ötdi.

Kıssa kutah, yettinçi görga ham ötib bardi. U yerda bir katta ğar bolib, uning ağziga bir katta taş töntarib koyilgan edi. Şemşirbaz taşning bir çekkasidan karasaki, bir kam kırk yigit avkatlanib, şarab içib mast-alast bolib otiribdi. Şundan keyin özişa: "Şunday cayga kelib körinmay ketsam, namardlik" deb öyladida, haligi taşni kötarib bir

çekkaga koydi va “Assalamü alayküm, bir kam kırk çiltan! Oğri bolsanglar – oğriman, toğri bolsanglar – toğriman” deb, körişib çıkdi-da, bir çekkaga otirdi. Karab tursaki, hammasining kolida bir tilla şamdan, ortada ham bir tilla şamdan. Ularning başliği:

– Avkatlaning, mehman! –dedi. Şemşirbaz sakrab turib:

– Soraganing aybi yok, nima sababdan hammalaringizning kollaringizda bir tilla şamdan bir tavakda avkatu ortada ham şunday, –degandan keyin oğribaşi aytdi:

– Keça bir cayga oğırlikka baruvdik, bir hamrahimizni tutib öldirişdi. Oşaning ruhıga şunday kılgan edik, uning orniga sen kelding, –degandan keyin Şemşirbaz ornidan turib ta’zim kılib, avkat bilan şamdanni kolga alib hammasidan ilgari eb tamamladi. Hamma oğrilarning közlari unga tikilib turar edi. Şundan keyin üçta-törttasi bir bolib, piçirlaşib gapira başladilar.

Şemşirbaz ornidan turib aytdi:

–Ey biradarlar eskidan kalgan bir makal bar: “Ölimning hammasi - bir ölim” “Asilsang baland darga asilginki, ayağıng yerga tegmasin” Şunda ham katta mana bar, şuning üçün barsak ham, bir arkani davlatga baraylikki, avimiz bir barar tapsin, –degandan keyin yigitlar: –Barakalla, e oğlan, hakıkatni, aytding, –deb dalaga çıkdilar. Şundan keyin kırk yigit birin-birin arkani davlatning körganini aylandi. Bir çekkasidagi çinarning şahı kalaning üsti bilan barabar bolib, bir neça gaz arasi açik turganini körişdi. Oğribaşi:

– Kim şu çinarning üstidan çıkıb, kalaga özini atadi, –dedi. Heç kimdan sada çıkmadi. Şemşirbaz ornidan turib:

– İcazat bersalar, bu hızmatni men bacarsam, –dedi. Keyin beliga bir kança arkanlarni baylab, çinarga tarmaşa ketdi. Kança kıyinçilik bilan çinarning üstiga çıkıb, tavakkal kılib, özini korğan tamanga karab atdi, Korğaning üstiga barib tüşdi. Haligi arkanlarni pastga tüşirib yubardi. Şemşirbaz yukaridan turib haligi kişilardan bitta-bitta tartib alaverdi. Korğan tamanga ham şunday kılib tüşdilar. Orda içidagi behavf yatgan kişilarning uhlaganligidan faydalanib hazinaning kalidini tapib alib açdilar. İçidagi har hil narsalardan kırk arka kılib kötarib, baz şunday kılib tüşib, haligi gör aldiga keldilar. Şu vaktda Şemşirbaz oğrilarga karab:

– Kamina sizlardan yana bir narsani talab kılaman. Men sizlarning içlaringda yaş körinaman. Şuning üçün ham men aldin kirib mallarni bir çekkaga toplab sarişda kılsam, degandan keyin, oğribaşi “hob boladi” deb aldin Şemşirbazni tüşirib yubardi. U haligi görning taşini bir çekkaga koyib, eşikning bir çekkasida şemşirini suğurib, vaktning ğanimatligidan faydalanib, “kani marhamat, kilsinlar” –dedi. Birinci oğri pişkirib kirişi paytida orta boynini közlab, şemşirin bir siltadi. Şu vaktda u avaz ham çıkara almasdan ölaverdi: “Yana kelsinlar” –deb u çakıraverdi. Şunday kılib birkam kırk oğrining işini sarancam kılib, mallarni bir tamanga, öliklarni bir tamanga tahlab, ğarning ağzini berkitib çıkıb ketdi. Kelib akalarining yanida uhladi. Akalari uyğangandan keyin heç nimani körmaganday bolib, yolga tüşib ketaverdi. Tez fursatta aldilaridan bir şahar çıkdi. Şaharning darvazasidan kirdilar. Karasalarki, şaharning içi natinç taşvişli körinadi. Bular kirgan haman sorasalar, padşaning ordasini oğrilar talan-tarac kılgan ekan. Şu sababli padşa halkni natinç kılib, ba’zilarini kamab turgan ekan. Padşaning bu maslahatidan vaziri padşaga:

- Taksir padşahım, bunday iş bilan oğrilarni tapib bolmaydi. Oğrini tapaman desangiz bir sayil buyuring. Şu sayilda hamma saraylarda, çayhanalarda va mehmanhanalarda avkati şarabhorlikni, maişatbazlikni, taşkil kıling, keyin paylavçi koying. Halk mast bolgandan keyin şer bolib, aklsizlik bilan birar iş kılganligini maktanib gapiraveradi. Şuning naticasida sir açilib, tapiş mümkin, – deganidan keyin vazirning gapi bilan padşa hamma caylarga sayil buyurib avkatu maişatbazlik taşkil kılib, öziga karaşli yakın kişilaridan adam koydi. Şemşirbaz ham akalari bilan bir sarayga tüşib bir hucrani icara alib turgan edi. Şu hucrani ham saraygan avkatu şarablar bilan taminlab, hucraning arkasida paylaşib turişdi. Naticada ular yeyiş-içiş mastlik halatida bolib, katta akasi Yulduzbaz ükalariga, atasining bergan maslahatlari natoğri ekanligini aytadi:

– Birinci keça oşa çangalzarda yatdik, nimani kördik; ikkinçi keça oşa çarraha gülzar cayda yatdik, nimani kördik; üçinçi keça mascidda yatma degan edi. Heç bir narsani körmasdan salamat keldik, –debdi. Şundan keyin Şemşirbazning mastligi aşib, horligi kelib, yığlab akasiga aytdi: – Birinci keçasi yatib uhlab kaldinglar. Men uyğak edim. Bir yalmağızning özi va balalarni öldirib, üyidagi aşlarini içib, sizlarga ham

keltirib koygan edim, – deb haligi yalmağızning nişanasini akalarining aldiga taşladi. İkkinçi keça ham men uyğak edim, bir acdarni öldirdim, –deb haligi tasmasini taşladi. Üçinçi keça ham sizlar uhladingizlar, men mascid tamiga çıkıb, har tamanlarga nazar salib, ahir ğıvir-şivir avazlarni eşitdim. Keyin mazarni ikki aylandim, üçinçi aylanişimda bir gördan çirak şu'lasi körindi. İçiga kirdim katarma-katar yetti gör, nariga ötsam, bir katta ğar payda boldi. Ağziga bir katta taş töntarilgan turipti. Ahısta bir çekkasidan karasam, bir kam kırk kişi, hammasining kolida bir tavak aş, bir tilla şamdan. Taşin kötarib bir çekkaga koydim-da: "Assalamü alayküm, bir kam kırk çiltan, oğri bolsangizlar – oğriman, toğri bolsangizlar – toğriman" deb salamlaşib, körişib bir çekkada tiz bükip otirdim. Oğribaşi "Vaalayküm asalsam, oşa ortadagi aşni yegin" deb taklif kıldi. "Nima üçün hammalaringizning kolingizda bir tilla şamdanu bir tavakta aş, ortada ham şunday" –dedim. Oğribaşi aytdi: "Keça bir cayga oğrilikka barib edik, bir hamrahimizni uşlab, öldirdilar, hamrahimiz ruhıning huşnudligi üçün şuni koyibmiz. Endi sen kelding" degani haman, "hop" deb, hammasidan ilgari, tez fursatda bir tavak aşni yeb tamamladim. Oğrilar hayran bolib, ba'zilari üçta-törtta bolib piçir-piçir kılişib turgan paytda men: "He ağaynilar, ilgaridan kalgan bir nakl bar "asilsang, baland darga asil, ayağıng yerga tegmasin, barsak ham, kattarak arkani davlatga baraylikki, koprak narsa keltiraylik" deganimdan keyin oğribaşi gapimni tasdıklab, arkani davlatga karab yol aldilar. Kelib padşa kalasining yanidagi çinardan aşib tüşib, kırk kişi kırk arka mal-dunyani kötarib, oşa mazarga alib barib ayni kiriş vaktimizda oğribaşidan men adlin kirib hızmat kılişini soradim. Oğribaşi icazati bilan kirib, öz fikrimça iş kılib, birkam kırk oğrining işini tamamlab, ğarning ağzini yapib, heç narsa körmaganday bolib, yanlaringga kelib yatdim. İşanmassizlar, –deb haligi mal-dunyalardan bir kançasini kissasidan alib, ortaga taşlayverdi. Akalari hayran bolib turgan paytda haligi paylakçi padşaga arz kıldi:

– Ey taksir, padşahı alam, sultani bakaram! Men oğrilarni tapdim, –degan haman kança koşinlarni alib, sarayni örab, haligi mastlarni mastlik halida kollarini baylab, aravalarga artib, padşalik ordasiga haydab keldi. Padşa birdaniga ölim cazasiga hükm etdi. Vaziri danasi ortağa tüşib:

–Taksir padşahım, bular hali mast, heç sir alib bolmas. Ertaga hüşyarlik halatida sorak kılib, mallarni, dunyalarni cay-caylaridan taptirib aldirsak, keyin ölim cazasi kaçmaydi, –degandan keyin, padşa hükmni tohtatib, ertasi hüşyarlik halatida soradi. Şundan keyin Şemşirbaz bolgan vakealarni, kılgan işlarining hammasini aytdi. Şemşirbazni birga alib, kança at-arabalar, adamlar bilan haligi gör aldiga kelib tohtadi. Şemşirbaz görni körsatdi. Padşa adamlari görning içiga kirib ikkinçi, üçinçi görga ötmasdan korkib çıkdilar. Songra Şemşirbazning kol-ayaklarni yeçib koyişdi. Keyin özi kirib mallarni çıkarib taşladi. Karasalarki, padşa ordasidan kelgan mal-dunyalarga nisbatan bir neça barabar ziyada narsalar çıkdi. Padşa hammasini alib kelib, sarancam kılgandan kelin: "Haligi kamakdagi üçda musafirni nima kılamiz" –deb waziriga maslahat kıldi. Waziri dana padşaga:

– Ey padşahım, mening könglimga bir narsa keladi. Aytsam bir kaşık kanimdan keçsangiz, –dedi.

Padşa: – Ayting! –deb hükm kılgandan keyin waziri dana:

– Oşa üç musafir beciz kişi emas, ular ham bir şahzada yaki bir batir kişilar bolişi kerak. Ordangizdagi kızingizni bersangiz, şunday batir kişiga berasizda, undan ziyada kişi bolmas, –degandan keyin padşaga bu maslahat ma'kul tüşdi. Bir neça kün toy-tamaşa boldi. Ayni nikah waktida Şemşirbaz:

– Sizlarning mamlakatingizda üylaniş kattadanmi kiçikdanmi? –debdi. Ular:

– Kattadan, –deyişdi. Songra Şemşirbaz:

– Bu kız mening akamga bolsin, –deb akasiga nikahladi.

Bir neça kün ötgandan keyin Abbaz bilan Şemşirbaz katta akasidan icazat alib, başka tamanlarga karab ketdilar. Bu safar ham neça manzillarni tamaşa kılib bir şaharga kirib keldilar. Şaharda bir darya boyida bir köprik bolib, köprik tagida bir kampir aksak aklab otiribdi. Kampir bilan salamlaşib, bir keça yatiş üçün cay soradilar. Kampir: "Cay yok" –deb akşağını aklab, yaniğa karadi va ikki yigitni kördi. Bu yigitlar ham öz balalariga ohşaş köziga yahşi körinib: "Hay bolmasam, bir keçalik cay berayin" –deb üyiga alib bardi. Şemşirbaz kissasidagi cavahirlardan kampirga bir sıkım berdi. Kampir huş-vakt bolib ümrida bunday cavahirlarni körmaganligi üçün havlıkib, balalarni köp

izzat-i ikramu hurmat kılib ular bilan şu andayak ana-bala tütindi. Keçasi yatiş paytida kampir “dalaga çıkmanglar” deb tayinladi. Bir kança vaktdan keyin Şemşirbazning dalaga çıkkısi kelib kaldi. Kampirning gapi esiga tüşib, çıkay desa, iti bar ekanmi yaki bir başka narsa barmi, –deb öyladi. Ahiri nima bolsa ham çıkaman deb, asta-sekin dalaga çıkdi. Karasaki, padşaning ördasidagi bir şula asmandagi ayga baravarlaşib turibdi. Bu işga hayran bolib, kelib yatib, öylanib ketdi. Ahiri erta bilan içiga sığdiralmasdan kampirga gapirişga macbur boldi. Bolgan vakeani kampirga aytdi. Kampir Şemşirbazning gapiga hayran bolib:

– Ey balam, bu gapingni birinçi marta aytding, ikkinçi aytmagin. Bu ay özimizning ay, ordadagi köringan şu’la: – padşa kızining hüsni camali. Buning üçün kança kişilar sab bolib ketdi. Ertaga bazar başiga çıkıb karasanglar bir baland taht koyilgan. Şuning üstiga kırk zinapaya bilan çıkiladi. Zinapayaning üstida bir davul bar, kimki at bilan çıkıb şuni ursa, padşaning kızini aladi. Malikaning ahdi – şu. Kança kişilar şu işga kelib, davulni ura almay sab bolib ketdilar, degandan keyin Şemşirbaz ertasi çıkıb, şaharni aylanib, haligi tahtlarni körib, üyiga kaytib keldi. Darya kırğağıdagi yağaçlardan alib kelib, murvatlik at yasadi.

Kassablikka barib; kassabdan bir at terisini bir tamandan piçak urib, başka tamanidan şilib alib berişni soradi. Kassabga bir at kassabdan bir at terisining bir tamamdan biçak urib, başka tamamdan şilib alib berişni soradi. Kassabga bir at bahasining pulini berib, terini keltirib, murvatlik atning üstiga öragandan keyin haligi at haykali huddi tirik atga ohşab kaldi. Anasiga karab:

– Ey ana, bu atga ohşadimi? –dedi. Anasi:

– Ey balam, atga ohşaygani bilan cani bolmasa, bekar-da, –degandan keyin atning üstiga minib birinçi murvatini buradi. At yüra başladi. İkkinçi murvatini buraganidan keyin tohtadi.

Padşa kızining har ayda bir marta at minaraga çıkadigan küni bar edi. Şemşirbaz oşa küngeça tayyarlab turgan edi. Oşa kün kelgaç, köçalarda car çakırtirdi. Tamaşabinlar, kızning haridarlari barib turdi. Şemşirbaz ham atiga minib, oşa cayda barib turdi. Birinçi bolib bir şahzada atini urib, bir neça zinagaça çıkıb ahiri yıkıldi.

Uning ketidan ikkinçisi ham bir neça zinaga çıkıb, u ham yıkıldi. Üçinçi navbat Şemşirbazga yetdi. Tavakkal kılib atini toğrilab turganda bir kança kariyalar atini tohtatdi. Şemşirbazning hüsni ta'rifiga halkning hayfi kelib "Esiz, şu yigit ham ölib ketmasa edi" deyişdi. Şemşirbaz atini tahtga toğrilab, kamçilab yubardi. At takıllab tahtga çıkıb, behavfu hatar haligi davulni urdi. Urgani haman oşa yerdagi bir mahram Şemşirbazning etagidan kesib alib kaldi. Şemşirbaz tahtdan tüşib, atini çaptirganiça üyiga kelib, atini taşlab yana çıkıb bardi. Köp halklar: "Men urdim, men urdim" –deb turgan vaktda haligi mahram ham Şemşirbazning kesilgan etagi nişanasini körsatib, "Şu yigit urgan edi" –dedi. Padşa laşkarlari Şemşirbazni kol üçida kötarişib uni toğri ordaga alib ketdilar. Padşa Şemşirbazni kucaklab mehr-muhabbat koyib çakkalaridan öpib, baş-ayak sarpa kiygizdi. Bütün şaharga aynabandli zebu ziynat berib, bir neça künlar toy-tamaşalar kıldi. Ahirgi küni Şemşirbaz padşa huzuriga kirib, ta'zimu tavazelar bilan padşadan:

– Sizlarning kaidalaringizda üylaniş kattadanmi, kiçikdanmi? –dedi. Padşa:

– Kattadan, –dedi. – Eger üylaniş kattadan bolsa, kızni mening Abbaz akamga takdim etgaysiz, –degandan song, padşa Şemşirbazning taklifini kabul kıldi. Padşa kızini Şemşirbazning akasiga ahdi nikah kılib berdi.

Şemşirbaz bir neça kün şu yerda turib, akasi bilan ham vidalaşib, yol yarağlarni tayyarlab yolga tüşib ketdi. Bir neça künlar ötib, kança daryalarni kezib, kança çöllardan ötib bir şaharga kelib kaldi. Şaharga barib yetganda, keç kirib kaldi. Şahar köçalariga karasa, şahar halkı körinmaydi. Ahtara-ahtara ahiri bir babani tapib, salamlaşib, ta'zim-tavazelar bilan özining musafirligini bildirib, şaharning bunday vahımaga tüşişining, adamlarin körinmasligining sababini soradi. Baba Şemşirbazga karab:

– Ey oğlim, dunyada nimadan habaring bar? Sendek yaş, nadan kişiga nima desam... Bir acdar payda boldi. Har keçasi şahar halkı bir kız bilan bir köy va şunga ohşaş ba'zi bir narsalarni bir çinar tagiga çıkarib koyadi. Acdar keçasi kelib, şu kız bilan koyni eb ketadi. Bu akşam navbat padşaning kıziga keldi. Ertaga şaharda kız kalmaydi. Keyin acdar şaharimizni habar kılib ketadi, –deb kıssasini bayan kıldi. Şemşirbaz bu kıssani eşitgandan keyin, babada şu kız turgan cayni soradi. Baba balaning acdarga

barişini bilib, köp korkıtib vahımaga salib, köp örlaşib kördi. Ahiri akıbat Şemşirbazning hımmatini, canbazligini körib:

– Hayr endi, nima bolsa bolar, köngling özingdan kalsin, –deb kız turgan tamanga karab cönatib yubardi. Şemşirbaz asta-sekin çinarni nişanlab baraverdi. Kızga yakınlaşgandan keyin, kız yigitni körib, yigitning hüsnü latafatiga açinib:

– Ey yigit, men bir ölim kişisi bir neça saatdan keyin meni acdar yutib ketişi anik. Sen ham men üçün aziz ümringni zaya kılmagin, –deb nasıhat kıldi. Şemşirbaz nasıhatga ünamasdan kızga yakınlaşib barib karasaki, bir köy aldida bağlik kız yığlab otiribdi. Yigit: – Ey aramicanim, mendek yigit tursamu sendek gavhari afakni acdarhadan alib kala almasam, anamdan emgan sütlarim haram bolsin, –deb kasamyad kıldi. Şundan keyin kızga: – Bir arzum bar, tizzangizga başimni koyib bir fursat uhlasam. Çünki, men bir neça kün uzak caylardan maşakkatlar bilan kelaman, –deb iltimas kıldi. Şemşirbaz: "Men başka cayda uhlasam, acdar kelsa kız meni uyğatmas, tizzasiga başimni koyib uhlasam, u ajdar kelgan vaktda taşvişlansa men uyğanaman" degan fikr könglidan ötib, şu iltimasni u kızdan soradi. Kız razi boldi. Yigit başini kızning tizzasiga koydi-yu, uhlab kaldi. Bir neça fursatdan keyin, uzakdan acdarning pişkirganidan kız korkib öziga-özi: – Men-kü bir ölgen kişi edim. Bu yigit kayerdan kelib kaldi? –deb yigitning nabut bolişiga hörligi kelib yığlay başladi. Közining yaşlari yahtak-yahtak bolib, yigitning yüzlariga tüşaverdi. Yigit seskanib turib karasaki, acdarning vahımasi alamni tutibdi. Birdaniga yarağ-asbablarini alib, kaddini rastlab acdar keladigan tamanga karab yol aldi. Bir neça kadam yakınlaşib kelgandan palahmaniga taş salib, keyin palahmanni aylantirib, ğazab bilan acdarni çunamam urdiki, taş köziga kelib tegdi. Acdar har tamanga tolğanib, yana kelaverdi. Şemşirbaz tezlik bilan yana bir taşni palahmanga koyib, acdarning ikkinçi közidan urdi. Şu vaktda acdarning közi kör bolib, har kança küçli vahşiy bolsa ham köz bolmagandan keyin bir tamanga bara almasdan öz ornida tolğana başladi. Şemşirbaz vaktni ğanimat tapib, acdarni har tamanidan zahm sala başladi. Andak fursatda acdarning kanlari akıb, halsizlanib öldi. Şemşirbaz acdarning terisidan tasma kesib alib, içidan takıb aldi. Kız bu ahvalni körib yigitning kılgan işiga tahsin va afarin kıldi. Şemşirbaz kızning yaniga kelib, undan soradi:

– Ey hanim, bir iltimasim bar. Siz menga cavab bersangiz men bir musafir yolavçi kişi edim. Bu şaharga keldim, şunday ahvalni bilib, sizning aldingizga kelib, acdarni öldirib, şahar halkını hamda sizni ölimdan kalişingizga, sababçi boldim. Şu bilan mening rizaligimni alsangiz, cavab bersangiz, –dedi. Kız yigitdan bu gapni eşitgandan keyin huşi başidan ketib:

– Men cavab bera almayman. Bir neça fursatdan keyin şahar akabirlari yığılib kelsalar, mendan sorasalar, men ularga vakeani birma-bir aytarman. Şunda cavab berişni şahar halkı va akabirlaridan tilarsiz. İkkinçisi şuki, siz kelişingiz hamana muhabbat okı mening köksimni teşib ketgan. Men – sizniki, siz – meniki. Har cayda bolsangiz, men ham oşa bolaman, –deb vakeani bayan kıldi. Şemşirbaz hakıkıy ahvaldan habardan bolib, tik turaverdi.

Andek fursatdan keyin şahardan bir neça kişi kelib, acdarning casadini körib, heç nimaga karamasdan padşa ordasiga karab kaytdilar. Padşa aldiga kim barsa, hammasi ham "acdarni men öldirdim" deb aytaverdi. Padşa hayran bolib, keyin koşinidan bir neça kişini habar aliş üçün acdar tamanga yubardi. Acdar ölganligini bilgan laşkarlari padşaga kelib aytdi. Keyin padşa atlanib bir kança akabirlari bilan kızning huzuriga barib karasalarki, hakıkatan ham acdar ölgan, kızi bilan bir yigit otirişibdi. Padşa körgani hamana kızidan ham Şemşirbazning hüsni-latafatiga tahsin va afarin kıldi. Padşani körgan Şemşirbaz sakrab ornidan turib, bir neça kadam yürib, ta'zim-tavezalar bilan padşaga salam berdi. Padşa atidan tüşib körişib, kızidan ahval soradi. Kız bolgan vakealarni hammasini birma-bir aytib berdi va yigitning bahadirligiga, canbazligiga Tahsin-afarin kıldi.

Şundan keyin padşa Şemşirbazni peşanasidan öpib, hamma akabirlari ham şunday kılib kuçaklaşib körişdilar. Padşa va akabirlari Şemşirbaz bilan kızni şahar içiga alib kirdilar. Padşa Şemşirbazni huzuriga çarlab:

– Ey oğlim, seni özimga has farzand kılsam nima dersan? –degandan keyin, Şemşirbaz: – Özingiz bilasiz, –dedi. Padşa hursandligidan sevinib, şaharga bir neça künlar toy-tamaşalar berib, haligi kızini Şemşirbazga ahdi-nikah kılib tapşirdi. Şundan keyin bir neça vaktlar ötib, ular ayşü farağatlar bilan yüraverdilar.

Vazirning bir oğli bar edi. Vazir hamişa “Padşaning kızini men oğlimga alib beraman” –deb aytar edi. U niyatiga yeta almadi. Şundan keyin vazir husumat çarasiga kirdi. Bir kampirni tapib, Şemşirbazning hakıkıy sirini biliş üçün uning eşigiga hızmatkarlikka koydi. Kampir havlilarni süpürib, suv keltirib, avkat tayyarlab yürar edi.

Künlardan bir kün sir biliş üçün haligi kızning başlarini yuvib turgan vaktida “Men ham yaşlik davrimda kallığligimda erka edim. Erimning ba’zi bir işlarni sorab bilar edim. Sizda munaka narsalarni soraş yok ekan. Eger akşam eringiz kelsalar, ba’zi bir sirlarini sorab aling” deb örgetdi. Akşam bolgandan keyin Şemşirbaz kelib yatib uhlaş aldida kampirning gapi kızning esiga tüşib, ba’zi bir sirlardan bir neça marataba soragandan keyin Şemşirbaz ğazablanib:

– Ayal kişining bunday sirlarga aralaşişi toğri kelmaydi. Eger bunday sirlarni nadan kişilar eşitib kalib, düşman kişilarga yetkazsa öz canimga cafalar keltiraman. Şuning üçün ikkinçi bunday işlardan, bunday gaplardan gapirmang! –deb nasıhat kıldi.

Bir neça kündan keyin hatini yana soradi. Şemşirbaz yana şunday cavabni aytdi. Bir neça kündan keyin Şemşirbaz bir cayda şarab içib kelib, mastlik halatida yatganda, hatini yana şu gaplardan soray başladi. Şemşirbaz mast bolgani tufayli haligi sirlarni bir-bir bayan kılib, Şemşiridan acralsa, halakatga üçraşini aytdi. Kampir hamişa eşik tagida cay salib, paylab yatar ekan. Bu gaplarning hammasini bir-bir eşitgandan keyin ertasiga eşitganlarini bitta koymay vazirga bayan kıldi. Vazir oğliga: “Şemşirbaz bilan dost bolib yüraver! Bir küni, bir cayda, u mastlik halatida yatganda, sen bir ilacini kılib, yanidagi şemşirini oğırlab, daryaga taşlagin. Şunda yok bolib ketar, keyin maksading hasil bolar” –deb örgetdi.

Künlardan bir küni, bir cayda ziyafathorlikka tüşib kaldilar. Mastlik aşib ketgandan keyin Şemşirbazni eng yakın corasi üyiga eltib koymakçi bolib, yanidan süyab üyiga taman alib bardi. Barişda, vazirning oğli bir ilac kılib Şemşirbazning yanidagi Şemşirini oğırlab aldi-da, yakındagi daryaning bir cayiga taşlab yubardi. Ertasi küni Şemşirbazning hatini padşalikka çıkıb: “Küyavingiz mast bolib kelib, ölib kaldi” degandan keyin, padşa va akabirlar kelib, hakıkıy ahvalni bildilar. Bular bu turaversin endi gapni Şemşirbazning katta akasidan soramak kerak.

Yulduzbazni üylantirib, bularning çıkıb ketganiga bir neça yillar ötib ketdi. Akasi ükasini bir neça vaktlar körmay sağınib yürar edi, lekin yulduz tanablarini tekrişib turar edi. Şuning üçün uning namini Yulduzbaz der edi. Daima u Şemşirbazning yulduzini tanir edi. Şemşirbaz yanidan Şemşirini aldirib, öladigan paytida Yulduzbaz karadiki, Şemşirbazning yulduzi hiralaşib, bargan sari oçib barayapti. Ornidan sakrab turib, padşa huzuriga barib, neça adablar bilan salam berib, salamdan song özining körgan sirlarini bir-bir bayan kıldi. Kança adamlarni hamrah kılib, öziga yaraşa yarağ-aslahalari bilan Şemşirbaz ketgan yolga cönab ketdi. Bular şitab bilan yol yürib, haligi Abbaz ükasining şahariga kirib keldilar. Suriştirib Abbaz ükasini tapib, bunga haligi sirlarni aytdi. Ükasi şaşilib padşa huzuriga çıkıb, kança laşkar, yarağ-aslahaharini özlariga hamrah kılib cönatdi. Kança yollarni basib ötib ahir bir şaharga yetib keldilar. Şahar halkıdan bir kişini tapib, bu yerdagi vakealardan soradilar. Haligi adam şahar vakealaridan hamda haligi Şemşirbazning ölganligidan habar berdi. Su gap ağızdan çıkkani haman Yulduzbaz bilan Abbaz titraşib, atlaridan yıkıldilar. Bir neça fursatdan keyin ular yana huşlariga kelib, şahar içiga kirdilar. Bular ketgan paytda Şemşirbazning casadini çıkariş payida ekanlar. Karasalarki, mamlakatning içini bütün laşkar basib ketibdi. Laşkar içidan ikkita bahadir çıkıb, özlarini tabutga urdilar, kötarib barilayatgan tabutni tohtatib, içidagi casadning yanini karadilar, ükasining yanida şemşiri yok. Şundan keyin: “Şemşiri nima boldi?” deb soradilar. Heç kimdan sada çıkmadi. Yulduzbaz tamami dunya yüzini tekşirdi, alam yüzida körinmaydi. Akasi Abbazga: – Endi sen tamami daryalarni tekşir, – degandan keyin, Abbaz tamami daryalarni tekşira başladi. Şu paytda “Şemşir bir daryaning tagida körinadi” –deb hursandligidan kıçkırib yubardi Abbaz padşadan – Şu yakında darya barmi? –deb soradilar. Padşa: – Yakında darya bar – degandan keyin Abbazni ergaştirib, darya labiga alib bardilar. Abbaz darya tagidan şemşirni alib çıkdi-da, hamma caylarini artib, Şemşirbazning yaniga koygan haman ükasi ornidan turdi. Karasaki, uni göyaki mor-malahdek halk örab turibdi. Başining üstida bir neça yillardan beri körmagan ağalari, padşa va uning akabirlari, halayık, yakın kişilari ölgüdek özlarini urib yığlaşib turibdilar. Şemşirbaz: “Hay darig, menga nima boldiki, mening tepamda, bunca halk va ağalarim kayerdan kelibdi” –deb öylanib, sarasima bolib kaldi. Şundan keyin Şemşirbaz akalari bilan kuçaklaşib, körişib, hal-ahval soraşdilar. Keyin ötgan vakealarni ham eşitib, öziga-özi afsuslandi. Bir neça

künlar akalarini ziyafatlar kılgandan keyin akalari ketişga icazat aldilar. Şemşirbaz ham padşadan safar kılib kelişi üçün icazat soradi. Ağzidan çıkkan haman padşa bu iltimasni bacanidil kabul kılib, kança laşkaru dunyalardan berdi. Şundan keyin akasi Yulduzbaz, Abbaz va özi üç mamlakat laşkarlarini yığıb, göyaki mamlakatlar köçgendey bolib, ata vataniga karab yüriş başladilar. Bir neça künlardan keyin haligi Abbaz akasining şahriga kirib, yar-dostlari bilan vidalaşib, bu yerdan ham çıkıb, Yulduzbaz akasining şahariga kelib, bular bilan ham vidalaşib üç padşaning laşkarlarini yığıb, ata vataniga karab cönadilar.

Kança caziralarni tay kılib, kança tağlarni va bağlarni kezib, kança daryalarni kesib ata vatanlariga yakınlaşdilar. Keçasi bir cayga tüşib çadir-çimmatlarni barpa kıldilar. Songra üç ağayni maslahatlaşib: "Eger şahrimizni uruşib alsak ulardan ham bizlardan ham köp kan tökiladi. Ular ham begünah kişilar, bizning laşkarlarimiz ham amanatdir. Şuning üçün hıyla va tadbir bilan şaharni alişning ilacini kılaylik" –deb karar kıldilar, songra bir nama yazdilar. Namaga: "Ey padşahı zalim, bizlar falan padşaning laşkarlarimiz. Şu padşaning buyruğı bilan bunda kondik. Eger yahşilik bilan şaharingni takdim kılsang, özing orningda padşa, eger takdim kılmasang, uruş kılib şaharingni harab kılamiz" –deb yazib bir kişiga berdi. Songra Şemşirbaz akalariga aytdiki: "Siz laşkarlaringiz bilan padşaning karşisiga saf tartib bolgandan keyin namani padşaga yubarning. Biz ikki padşaning laşkari şahar ketidan birdaniga şabahun kılib şaharni alamiz" Maslahat şunga karar tapdi. Oşa küni Yulduzbaz akasi öz laşkarlari va kança siyasatlar bilan şaharning roparasida çadir-çimmatlarini tikib, kança sazandalar sazlarini çalib, ertadan ta keçgaça otiraverdilar. Keç yakınlaşgandan keyin haligi namani bir çakkan kişiga: "Şu namani padşaning ordasiga öz koling bilan ber" deb tayinlab berib yubardi. Namaning mazmunini okıb padşa hayran boldi. Yanidagi laşkarbaşlariga karab: "Nima kılamiz?" –deb maslahatlaşdi. Padşa kişilari urişni ihtiyar kıldi. Namaçi uriş cavabini bergan namani alib kaytdi. Padşa sardarlari şahar halkını keçasi bilan yığıb, ertasi tödalab, Yulduzbaz laşkarlarning toğrisiga safrast kıldi. Ertadan peşingaça cami bolgan laşkar hamma şahar köçalarida Yulduzbazga karşi turganda, Şemşirbaz bilan Abbazning laşkarlari bir bolib, şahar arkasidan birdaniga şabahün keltirib, içkariga kirdilar. Buni körgan padşa taşvişlanib, baravariga turgan laşkarga urumay desa, arkasidan kelgan ikki padşaning laşkari, "başimga bala boldi" –deb nima kılişini bilmay

sarasima bolib, ahiri taslim boldi. Şundan keyin Şemşirbaz akalari bilan tamami halkni yığıb, tamami kambağal-ezilganlar zalim, vahşiy kişilardan öçlarini alib, atasini padşa kötarib, kança hursandçiliklar kılib, padşalikdagi hazinalardan ezilgan halklariga tarkatdi. Şundan keyin atalaridan: "Bizlar üylik-caylik bolib kalgan edik. Sizning muhabbatingiz bilan kelib şunçalik işlarni kıldik, endi razilik bilan cavab bersalar, biz kaytsak" –deb razilik soragandan keyin, atalari oğıllarining gapini bacanidil kabul kıldi. Şunday kılib, ular tinç-tatuv hayat otkazibdilar. Ular ham yetdi muradga, biz ham yetaylik muradimizga, eşitganlar ham yetsin muradga.

## 9. ZİYAD BATIR[219]

Sultan Murad ölgandan keyin orniga Sultan Fatih tahtga otiribdi. Sultan Fatih köp dana, akli, hüşyar adam ekan. Sultan Fatihning gözallikda tengi yok, aklli, okımişli kızi bolgan ekan. Bu kızni kim bir marta körsa, yana körsam deb arzu kılarkan. İsmi cismiga manand Kamarhan ekan. Sultan Fatih kızini can-dilidan yahşi körarkan. Ok atişda, nayza sançişda, tığ urişda unga teng keladigani yok ekan. Kamarhanga huştar bolganlarning san-sanağı yok ekan. Başka mamlakatlardan ham şahzadalar, bekzadalar aşık bolib, savçi koyar, amma kız hammasiga yok deb cavab berarkan.

Sultanning sarayida bir usta bolib, hamma hünarga kamil ekan. Uning yasagan asbablari Sultanga cüda makbul bolgani üçün saraydagi barça ustalarning başligi kılib koygan ekan. Saraydagilarning kattasidan kiçigi ustani hürmat kılarkan. Ustaning navkiran oğli bolib, huşsürat, okıgan, akli, şicaatli yigit ekan. Bu yigitning ati Ziyad batir ekan. Batirlikda ança şührat kazangan ekan. Ziyad batir ham Sultanning kızi Kamarhanga aşık ekan.

Atasi oğliga hünar örgetmakçi bolib, "oğlim, közim tirikligida hünar örganib algin" debdi. Ziyad batir köp vakt ötmasdan atasining hünarlarini örganib alibdi. Bir kün malika ustaga ok-yay buyuribdi. Usta malikaning köngildagidek ok-yay kılış üçün bar hünarini işga salibdi. Oğli ham atasidan yaşirinça ok-yay tayyarlagan ekan. Tayyarlagan ok-yayni atasiga körsatibdi. Atasi uni körib hayratda kalibdi. Ok-yay atasi tayyarlagan ok-yaydan ança yahşi işlangan bolib, ok-yayning kabzasiga acayib rubaiylar

[219] Selma Ergin, **Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)**, Edirne: 1997, s. 90-101. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

nakş etilgan ekan. Atasi azbarayi hursand bolganidan oğlining peşanasidan öpib: “Balli oğlim, mening hünarimi örganib alibsan, endi heç kimga har bolmaysan” debdi. Song özi tayyarlagan ok-yayni kaldiribdi-da, malikaga Ziyad batir işlagan ok-yayni yubaribdi. Malika ok-yayni körib kayıl kalibdi. Ok-yay özining oylaganidan ham ziyada bolgani üçün ustaga in’amlar beribdi.

Usta ança keksayib kalgan ekan. Kasal bolib kalibdi, heç kanday daridarman kar kılmabdi. Ahiri alamdan köz yumibdi. Usta ölgandan song Sultan Fatih Ziyad batirni atasining orniga tayinlab, ustalarga başlik kılib koyibdi.

Künlarning birida Sultan haramga kirsa, kızi bir kamanni oynab otirgan ekan. Kamanning işlanişini körib, hayratlanibdi va koliga alib tamaşa kılib turganda közi kamanning kabzasiga yazilgan baytga tüşibdi. Bunday okıb karasa, aşıkana yazilgan bayt. Sultan darğazab bolib Ziyad batirni çakırib:

– Buni kim yazgan? –deganida, Ziyad batir:

– Men yazdim, –debdi. Sultan:

– Hali sen şunday yaramas işlarni ham kılasanmi, körnamak! –deb callad çakırib, uni ölimga buyuribdi.

Şunda vazirlardan biri padşaning ayağıga yıkılib, Ziyad batirning günahini sorabdi. Sultan vazirning sözini yerga taşlamay. Ziyad batirni ölimdan azad kılibdi, lekin şahardan taşkariga haydab yubaribdi.

Ziyad batir yol yürib, çöl yürib, tağ basib, kır aşib, bir neça kün deganda bir takka yetibdi. Bu tağ kökalamzar, adamning könglini açadigan huşhava cay ekan. Ziyad batir tağda aylanib yürib yılkı-koylarini otlatayatgan moysafidni köribdi. Ziyad batir çalga salam beribdi. Çal yigitning çarçab kelganini bilib, bir kaca kımız uzatibdi va:

– Kayerdan kelyapsan, oğlim? –deb sorabdi. Ziyad batir başiga tüşgan musibatni gapirib beribdi. Çalning rahmi kelib:

– Oğlim, endi kayakka barasan? –deb sorabdi.

–E, ata, endi kayakka barar edim. Öz yurtimdan cüda bolgan bir ğaribu musafirman. Hazir başim akkan tamanga ketayatibman, –debdi Ziyad batir.

– Men şu tağ halkıning malini bakaman, –debdi çal, –ata-babamdan tartib hammamiz şu kasbni kılib kelamiz. Tapganimga kanaat kılsang, menga oğıl bola kal.

Ziyad batirga bu gap ma'kul tüşibdi.

– Atacan, eger siz şuni hahlasangiz, men canu dilim bilan raziman, – debdi u.

Şunday kılib, Ziyad batir çopanga oğıl bolib, koy-yılkılarni bakıb yüra beribdi. Ziyad batir bu yerda palahmanga taş salib atişni cüda yahşi maşk kılibdi. Yirtkıç hayvanlar mallarni talasa, bir taş bilan urib öldiraveribdi. Ziyad batirning bu işidan atasi ham hursand bolibdi. Har yili yirtkıç hayvanlar bir kança malni nabud kılar ekan. Ziyad batir kelganidan song mallar tinçib kalibdi. Ziyad batirning ta'rifi bütün tağ halkıga yayilib ketibdi. Adamlar Ziyad batirga "Sangandaz batir" deb nam beribdilar. Aradan ikki yil ötibdi. Ziyad batir şu yerda atasi bilan mal bakıb yüraversin. Endi gapni Sultanning kızi kamarhandan eşiting. Kamarhan zimdan Ziyad batirga köngil koygan içida. "Eger atam meni erga bersa, şunda bersa" deb yürar ekan. Atasi Ziyad batirni şahardan haydab yubargandan keyin yaruğ dunya kamarhanning köziga karanğı bolib, ertayu keç Ziyad batirni yadlab, keçalari yığlab tang attirar ekan. Amma dardini heç kimga aytmas ekan Kamarning kırk kanizi bolib, ularning başlığı Hümayun degan bir kız ekan. Kamarhan öz sirini ahıyri şunga aytibdi. Malika köngil yaziş üçün tez-tez avga çıkıb turar ekan. Bir küni erkakça kiyinib, atasidan icazat alib, av itini aldiga salib avga ketibdi. Bir neça kün yürgandan song bir ormanga yetibdi. Tus-tavuk va kırğavullarni avlabdi, lekin tüzükrak av uçramabdi. Kamarhan atni başka tamanga salibdi va asmanopar tağ aldidan çıkıbdi. Kız taka çıkıb ketayatgan paytda aldidan bir böri çıkıb kalibdi. Kamarhan bir ok bilan börini öldirib, kanizagining koliga berib, aldinga karab yürgan ekan, kiyikka duç kelibdi. Kiyikning kulağıga tilla halga asilgan, şahıga tilladan mühr basilgan, boyniga har hıl asl taşlar takılgan ekan. Kamarhan kiyikni yahşi körib kalibdi. Kızlarga: "Şu kiyikni orab alib, tiriklay tutinglar, kiyikni heç kim kaçirmasin, eger kimki kaçirsa, yüziga kara sürtib, avdan haydanglar" debdi.

Kızlar Kamarhanning aytganini kılib, kollariga kamand alib kiyikning atrafini orabdilar. Hümayun ortaga tüşib kiyikka kamand taşlabdi. Malika ketma-ket üç marta kamand taşlabdi, amma kiyikni ilintiralmabdi. Kızlardan uyalib kiyikning arkasidan kuvib ketibdi. Kiyik ham atgan taşdan zırıllab, uçar kuşday pıpıllab ketaveribdi. Kiyik

ham, at ham nıhayatda çarçabdi. Kiyik hallaslab bir ğarga kirib ketibdi. Ha, endi tutdim, deb malika süyünib ğarga kirib karasa, ğar teşik ekan, kiyik naryağıdan çıkıb, yana atga minib, kiyikning arkasidan karama-kara kuvlabdi. Kiyik tağ yakalab ketayatgan paytda Ziyad batirga duç kelib kalibdi. Ziyad batir şu tağda yılkılarni otlatib yürgan ekan. Palahmanga taşni salib kiyikning şahıni molcallab uribdi. Taş kelib kiyikning biryak şahıni uçirib yubaribdi. Canivar kiyik til tartmasdan ölibdi. Ketma-ket malika ham kuvib kelibdi. Karasaki, kiyik ölib yatibdi. Ğazab bilan kıliçini kınidan suğurib:

– Namard çopan! Kiyikni atadigan bolsam, allakaçan atardim, maksadim tiriklayin tutmak edi, sen nega biravning avini atasan, –deb atining cilavidan tartib Ziyad batir tamanga burgan paytda tosatdan yolbars payda bolibdi. Malikaning ati yolbarsdan hürkib arkasiga çekinganda, malika at üstidan uçib ketibdi. Kolidagi yalanğaç kıliç tirsagiga batibdi. Ziyad batir şer payda bolişi bilanak palahmanga taşni salib molcallab turgan ekan. Şer malikaga sakray deganda Ziyad batir şerning ayağıni molcallab urgan ekan, taş şerning tumşuğıga tegip, til tartmay ölibdi. Keyin kelib karasaki, yüziga nikab tutgan bir çirayli yigit behuş bolib yatibdi. Yigit darrav koylarini yeçib, yengini yirtib, kızning kıliç kesgan kolini tanğıb koyibdi.

Bu beçara bekarga ölib ketmasin deb, suv alib kelib yüziga sepipdi. Yüzidan nikabini alib, suv içirmakçi bolgan ekan, karasa, kara saçlari yüziga yayilib ketgan Kamarhan. Yigit özini yokatib koya yazibdi.

Aradan bir az ötgandan keyin kız öziga kelibdi. Közini açib karasa, tepasida çopan yigit yığlab otirganmiş. Tikilib karab, Ziyad batirni tanibdi va kuvanganidan yana hoşidan ketibdi. Şu payt Kamarning kanizaklari yetib kelişibdi. Karaşsa, bir şer ölib yatibdi, malika behuş, çopan yigit tepasida suv sepib otiribdi. Kızlar darrav atdan tüşibdilar. Hümayun yügürganiça kelib, malikaning başini tizzasiga alib, közidan yaş tökib turgan paytda malika hüşiga kelibdi. Malikani şaharga alib kaytişmakçi bolganda ünamabdi. Ta tüzalmagünimça şu yerdan cilmayman, debdi. Oşa yerda çaşma, çaşma yanida ikki tüp daraht bar ekan, sayasi ikki batman yerga tüşarkan. Malikanng bargahini oşa yerga tikişibdi. Malika Ziyad batir tanirmikin deb, undan: “Siz bu yerda kaçandan beri çopanlik kılasiz!” deb sorabdi. Ziyad batir, nima bolsa bolar, rastini aytib koya

kalay deb: “Sizning atangiz haydab yubargandan beri” debdi. Malika Ziyad batirdan keçirim sorab:

– Menda ayb yok, debdi. Ziyad batir kuvanib, atasini çakırib kelibdi. Atasi: “Bu aziz mehmanlarni ziyafat kılişimiz kerak” deb kışlakdan bir katta kazan keltirib, bir neça koyni soyibdi. Çopan ata kızlarga:

– Çankagandirsizlar? –deb çaralarda kımız kuyib berib turibdi. Aradan bir kança kün ötibdi. Malikaning yarasi ham tüzala başlabdi.

Endi sözni malikaning atasidan eşiting.

Malika avga çıkıb ketganiga on beş kün bolibdi hamki, undan darak bolmabdi. Atasi bir pahlavanni çakırib, unga bunday debdi:

– On beş kün boldi, haligaça malikadan darak yok, barib bir habar alçi, kayerda ekan? Uni kayerda uçratsang ham alib kel.

Bu pahlavan malikani sevar ekan. Şunin üçün ham padşaga astaydil hızmat kılib yürar ekan. Padşaning buyruğını eşitib, pahlavan benihaya hursand bolibdi. U yigitlariga: “Malikani kayerda yalğız tapsak, u bilan suhbat kuramiz” deb, bir hum şarab alib, safarga çıkıbdi. U beş kün deganda malikani tapibdi. Karasa, malika Ziyad batir bilan suhbat kılib otirgan emiş. Buni körib pahlavanning cani çıkıb ketibdi. Bir narsa degani malikadan korkib, atdan tüşibdi. Ular bilan soraşib bolib, malikaga:

– Atangiz sizdan havatir alib, meni yubardilar, –debdi.

Şu payt mehmanlarga avkat alib kelişibdi. Pahlavan ham alib kelgan şarabini ortaga koyibdi. İkki-üç kız kasagul bolib, şarab koyib turibdi. Pahlavan arzimagan narsadan bahan tapib, Ziyad batirni uribdi.

Ziyad batir aççığlanib, pahlavanni bir urgan ekan, çakkagi tüşib, ağzidan köpik akıb, oşa andayak ölib kalibdi. Pahlavanning yigitlari Ziyad batirga taşlanibdilar. Ziyad batir cang kılib, ularni yengibdi. Cang tügagandan keyin, malika: “Endi bu yerda turib bolmaydi, başka bir yurtga ketaylik” debdi, keyin kanizaklariga cavab berib:

– Atam meni sorasa: “Malika bir kiyikning arkasidan kuvlab ketdi, biz ahtarib tapalmadik, deb aytinglar” –debsi va ular bilan hayrlaşibdi.

Ziyad batir bilan malika çopan ataga kulluk kılib hayrlaşib, ikki atga minib, yolga ravana bolişibdi. Ular av kıla-kıla bir neça kün deganda bir şaharga yetib baribdilar. Bu şaharning nami Hirat ekan. Ana şu yerda Sultan Hüsayn Mirza padşa ekan. Bular kelib bir sarayga tüşibdilar. Bir neça kün ötgandan keyin Ziyad batir kızni nikahlab aliş üçün damla ahtaribdi. Şu sarayga yakın cayda bir şayh yaşar ekan. Ziyad batir şayhnikiga baribdi. Şayh unda yok ekan. Uning oğli Ziyad batirning gapini eşitib: "Mening özim nikahlab koya kalay" debdi va Ziyad batir bilan sarayga kelibdi. Nikah paytida kızga közi tüşib: "Attang, şunday çirayli kızni nikahlab koldan berib koydim" deb afsuslanibdi.

Kız dardida yigit Ziyad batir bilan ağayni bolib kalibdi.

Şayhning oğli:

– Musafirni sıylamak sünnati paygambar, –deb ularni bat-bat körgani kelib turibdi.

Ziyad batir malika bilan maslahatlaşib, bir temirçiga şagird tüşibdi. Temirçiga uning hızmati yakıb kalibdi. Temirçi insafli adam ekan. Uni özіga şerik kılib alibdi.

Bir küni şayhning oğli Ziyad batirga:

– Birader, –debdi, –siz sarayda yatmang, men mahallamdan bir havli tapib koydim. Şuni sizga alib beraman.

– Havli alişga pulim yok, –debdi Ziyad batir.

– Sizda bolmasa, bizda bar, menga tapganingizda berasiz, –debdi şayhning oğli.

Ziyad batir havlini körip yaktiribdi. İşlab arttirgan puli bar ekan, pulni nakd sanab beribdi. Şundan keyin er-hatin köçib kelişibdi. Künlarning birida şayhning oğli Ziyad batirga:

– Hatiningiz yaş narsa, siz işga ketgan paytda u yalğız kaladi. Biznikida bir zahid kampir bar, özi befarzand. Şu kampirni siznikiga yubarsam kanday boladi? –debdi.

Ziyad batir undan cüda hursand bolibdi.

Şayhning oğli bir makkar kampirni tapib, unga pul beribdi va: “Şu kamarhanni nima kılib bolsa ham yoldan uring” deb uni Ziyad batirning üyiga abarib koyibdi.

Kampir Kamarhan bilan ana-baladay bolib ketibdi. Kampir ertayu keç kolida tasbeh, namaz okır ekan. Kamar eri işga ketgandan keyin gilam tokır, zeriksa aşula aytar ekan. Kampir asta-sekin kızning pinciga kirib, şayhning oğlini maktay başlabdi. Kamar makkar kampirning maksadini sezib kalibdi.

Eriga kampirning gaplarini aytib beribdi. Şunda Ziyad batir:

– Men ham nega bu mehriban bolib kaldi, deb oylagan edim-a. Sababi buyakda ekan-da! Mayli, hazirça indamay turaylik-çi yana nima der ekan, –debdi.

Ertasiga makkar kampir yana şayhning oğlidan gap açib:

– Sizni u kişi cüda yahşi köradi, u bilan bir gaplaşsangiz nima kıladi? –debdi.

Kamarning aççığı kelib, kampirning lunciga bir tüşiribdi. Kampirni lunci şişib, tili ağziga sığmay, yigitning aldiga baribdi va bolgan sinaatni aytib beribdi. Şayhning oğli aççığlanibdi. Kallakesar bir tanişi bar ekan, uni çakırib:

– Bu keça heç kayerga barma, bir iş bar şuni bacarasan, –debdi.

Şayhning oğli yarim keçada hızmatkari bilan Ziyad batirning uhlaganini bilib, ikisi devardan aşib tüşibdi. U Ziyad batirni öldirib, hatinini alib çıkıb ketmakçi ekan. Kamar adam şarpasini sezib, Ziyad batirni uyğatibdi. Ziyad batir karasa, ayvan aldida ikki adam turgan emiş. Yastığı tagidan hancarni alib, şayhning hızmatkariga taşlanibdi va uning kallasini şartta alib unga hamla kılmakçi bolib turgan şayh oğlini ham dast kötarib yerga uribdi. Şayhning oğli Ziyad batirning ayağıga yıkılib, ikkinçi bunday nama kulçilik kılmaslikka söz beribdi.

Malika “öldiraylik” desa ham, Ziyad batir:

“Mayli, ketsin bu namard! İkkinçi bunday işni kılmasin!” deb uni üydan çıkarib yubaribdi.

Şayhning oğli bu yerdan çıkkandan keyin:

“Nega padşaga barib çakmayman?” deb sarayga yol alibdi.

Sultan Hüsayn Mirza öz yakınlarni bilan otirgan ekan, arasida şayh ham bar ekan. Şayhning oğli padşaga ta'zim kılib:

– Şahim, yakında yurtimizda bir akpadar yigit bir kız bilan kelgan edi. Men ularni dürüst adam deb nikahlab koygan edim. Keyin havli ham alib berdim. Şu keça ötib keteyatsam, havlidan külgü eşitildi. Karasam, haligi akpadarning hatini yigitlar ortasida oynab turgan ekan. Aççığımga çidalmay yigitni çakırib, "Bu nima buzuklik, uyalmaysanmi?" degan edim, u menga bir muşt saldi. Şahim, şu yaramas yigitni şahardan badarga kılişga farman berişingizni sorayman. Buning kasafati hammamizga tegmasa deb korkaman, –debdi.

Sultan ğazablanib:

– Uni şahardan haydab yubariş emas, hazirak kallasini tanidan cüda kılaman! – debdi va Ziyad batirnikiga navkarlarini yubaribdi. Sultan yubargan kişilar Ziyad batir bilan Kamarhanning kollarini arkalariga bağlab alib kelişibdi. Sultan Kamarni körişi bilanak özini yokatib koyibdi. İkkavining heç kanday günahi yokligini sezibdi. U Ziyad batirdan:

– Sen bu kızni kayerdan alib kelgan eding? –deb sorabdi.

– Özidan sorang, –debdi Ziyad batir.

Padşa Ziyad batirga:

– Sen bu kızni bizga taşlab ketaver! –debdi.

Ziyad batir ünamabdi. Sultan aççığlanib:

– Callad! Alib çık buni, darga as, –debdi. Batirni calladlar alib çıkıb ketişayatganda Ziyad batir çakkanlik bilan ular kolidan çıkıb kaçibdi va tapa-toğri haligi temirçi ustaning üyiga baribdi. Bolgan vakeani unga sözlab beribdi. "Temirçi: Falan cayda bir ğar bar, sen oşa yerga barib türasan, men şaharda nima gap bolganini bilib senga aytaman" debdi.

Endi gapni malikadan eşiting.

Sultan Kamarga yahşi gapirib: "Men sizni malikalarning malikasi kılay, siz menga tegişga razilik bering." dep köp yalinsa ham bolmabdi. Sultan ğazablanibdi.

Sultanning bağıda yaşirin bir zindan bar ekan, uni heç kim bilmas ekan. Kamarni şu zindanga salibdilar. Ziyad batirning kaçganini eşitib, şahar darvazalarini berkitib, kıduruv başlaşibdi. Ertasiga keçkurun temirçi usta Ziyad batir yaşiringan ğarga baribdi.

Endi nima kılamiz, bir tüzükrak yol körsating? –debdi Ziyad batir.

– Bir yol bar, –debdi. –sen vazir Alişer Navaiy bilan uçraşasan, bütün vekani unga aytasan, dardinga oşa kişi dava tapa aladi, –debdi temirçi oylab-oylab.

Ziyad batir yarim keçada ğardan çıkıb, Navaiyning üyiga baribdi. Eşikda turgan mülazimga salam berib:

– Men Navaiy hazratlarinikiga uzak yerdan mehman bolib keldim, –debdi. Navaiy keçalari uhlamasdan işlar ekan. Mülazim Navaiy huzuriga kirib: "Bir mehman yigit uzakdan sizni körgani kelibdi" degan ekan, Navaiy:

– Çakır kirsing! –debdi.

Ziyad batir Navaiy bilan körişib-soraşib bolgaç, başidan ötgan vakeani birma-bir bayan kılibdi. Navaiy uni yupatib:

– Hatircam boling, sultan Kamarhanni öldirmaydi, ertaga habar alaman, –debdi.

Navaiy ertasi padşa sarayiga barib, toğri baka kiribdi. U sultanning şu yerda yaşirin zindani barligini bilar ekan. Bağni aylanib yürganda bağbanga duç kelibdi. Bağban Navaiyga ta'zim kılib, bir dasta gül tutibdi. Bu kişi ham bağbanlik, ham zindanbanlik kılar ekan.

Navaiy bağbanga karab:

– Kızdan habar alib turibsizmi? Yaşlik kılib tağın özini öldirib koymasin, –debdi.

–Ha taksir, habar alib turibman, sultanning özlari ham hazir kelib ketdilar, –debdi bağban.

Şu bilan Navaiy hatircam bolib, üyga kaytibdi va Ziyad batirga kızning sağ-salamatligini bildiribdi. Özi şu kündan başlab adamlarga padşa bağıga taman lahm kavlatibdi. Üç kün deganda lahm kavlanib bolibdi. Navaiy Kamarni zindandan çıkazibdi.

– Senga biradarman, Kamar, bacanidil singlim, mening üyimda bir ümr tursangiz ham bemalal, birav sizlarga dahl kılmaydi, –debdi Navaiy. Kamar bilan Ziyad batir hursand bolib Navaiyning üyida yaşabdilar. Aradan üç yil ötibdi. Kamar oğıl köribdi. Balasi yuradigan bolibdi. Bir kün Navaiy bağdan çıkıb ketayatganda bala yolda suv oynab turgan ekan. Navaiy uni kötarib, koliga gül berib, eşik aldiga yetganida içkaridan Ziyad batirning avazi eşitilibdi:

– Nega yığlasan, anangni sağınganing bilan barib köralmaysan. Koy, yığlama, yüragimni ezma!

Navaiy buni eşitib, havliga kiribdi. Kamar köz yaşini örtib ornidan turib, Navaiyga salam beribdi. Navaiy:

– Hafa bolmang, singlim, yana bir ay sabr kıling, yurtingizga özim abarib koyaman, atangizga ham tüşüntiraman, –debdi.

Aradan bir ay ötibdi. Navaiy sultandan sayahat bahanasi bilan icazat alib, özining sirdaş yigitlaridan törttasini hamrah kılib, safar cabduğıni rastlabdi. Yigitlar bir hafta ilgari Kamar bilan Ziyad batirni şahardan çıkarib, bu tağning bağriga koyib kelişibdi. Navaiy bir haftadan song yolga çıkıbdi. Kamar bilan Ziyad batirni alib, topa-toğri ularning yurtiga cönabdi.

Bir neça kün yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, ahiri Kamarning yurtiga yetibdilar. Sultan Fatih Navaiyning kelganini eşitib, bir kança yigitlarini peşvaz çıkaribdi. Navaiyni bir neça kün mehman kılgandan keyin:

– Huş kelibsiz, hızmat? –debdi padşa.

Navaiy:

– Sizdan ikki günahkarning günahini keçişingizni soragani keldim. Şunlarning günahini ötsangiz, bir neça kün turaman, bolmasa, hazir kaytib ketaman, –debdi.

Padşa:

– Egerda günahkarlar atamni öldirgan bolsalar ham tufayli ularning günahini keçdim, kim ekan ular? –debdi.

Navaiy Kamar bilan Ziyad batirni çakırdi. Kamar kelib, atasiga özini taşlabdi.

Padşa sevinganidan huşidan ketayazibdi.

Kayerda eding balam? –deb yığlab yubaribdi. Kamar yokalganidan song Sultanning darak salmagan cayi kalmagan ekan.

Sultan şahar halkıga yetti kün ziyafat beribdi. U Ziyad batirni öziga laşkarbaşi kılib tayinlabdi. Ziyad batir tağda çopanlik kılib yürgan atasini çakırtirib kelibdi. Navaiy bir neça kün turgaç, Hiratga kaytibdi. Ziyad batir bilan Kamarhan şad-hurremlik bilan ümr keçiribdilar.

## 10. GÜNGİLA[220]

Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanlarda bir padşa bar ekan. Uning bir kızi bolib, başka farzandi yok ekan padşaning kızi alahida bir çarvakda yaşar ekan. Kıziga köp caylardan adam çıkıbdi, lekin padşa bermabdi. Şu çarvakda bir gülçi bar ekan, uning bir oğli bar ekan. Şu bala bilan padşa kızning bir-biriga muhabbeti tüşib, birga yürar ekan. Bir küni kampirlar sezibdiki, kız hamiladarga ohşaydi. Padşa ham bu sirni sezib, içida afsuslanib, nima kılişini bilmasdan kızini çarvakdan çıkarmay koydi.

Künlardan bir küni padşaning kızi huşsürat bir oğıl tuğıbdi. Kampirlar padşadan korkkanlaridan bu balani gülçi babaga berib yubardilar. Baba balani tarbiya kılib yüraverdi. Bu çarvakning bir tamani tağlarga bolib tutaşgan edi. Bir küni bir dev bu kızdan habar tapib kalib çarvakka kelib, uni kötarib özining makaniga alib ketdi.

Padşa bu işdan nima kılişini bilmasdan oylanib, habarçi yubarsa, kızining ducan bolganini oylaydi, habarçi yubarmasa, bitta-yu-bitta kızi, nima kilisini bilmasdan kaldi.

Gülçi baba esa, balani tarbiya kılib, uni har zaman, padşalikka alib kelib, heşlariga körsatib, alib kelib-alib ketib yüraverdi. Bala asta-sekin balağatga yetib, köçalarda oynab yürib edi, balalardan "sening anang yok" deb tana kıldi. Bala bu gapni eşitib, gülçi babasining aldiga kelib, balalarning gapini eşitib hafa bolganini aytib:

– Mening anam yokmi? Baççalar menga: "Sening anang yok" deb aytişibdi, – debdi.

---

[220] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 139-150.

Baba bolgan vakealarni, anasining yokalganligini aytib berdi. Bala babasiga:

–Baba men anamni ahtarib tapib kelay, menga icazad bering, –debdi. Babasi razi bolmadi

Künlardan bir küni katta yol astida otirib ediki, bir savdagar ötib barayatibdi. Bala ham savdagarlar bilan ergaşib ketaverdi. Savdagarlar karasaki, arkalaridan bir bala ergaşib barayapdi. Savdagarlardan biri:

– Ey bala kayerga barasan! Bizlar savdagarmiz, bizlar atga eşakka minganmiz. Sen piyada çarçab kalasan, –deb yoldan urdilar. Bala heç kalmasdan şularning ketidan ketaverdi. Bular yol yürib, yol yürsalar ham mol yürib, suvsiz ara çöl yürib, bir şaharga bardilar. Savdagarlar şahar darvazasidan kirib ketdi, bala bolsa darvazadan taşkarida kaldi. Yarim keçadan ötib ediki, bir şamal turib, şahardan taşkaridagi koy barmi, eçki barmi – hammasi şamal bilan sürilib ketaverdi. Şular bilan birga bala ham beihtiyar sürilib, toğri devning makaniga barib kaldi. Balaning anasi karasaki, bir bala ham şu hayvanlarning içida kelib kalibdi. Balani körgani hamana kızning emçagidan sütlari süt akıb, özini ham yokatib koygudek bir mehr payda boldi unda. Kız darrav balani turğazib kol-beglarini yuvib huşiga keltirib, hal-ahval soradi:

– Ey bala sen bu yerlarga kanday kelib kalding? Bala ham başidan ötganlarini anasini izlab çıkkanligni aytgaç, padşaning kızi bu özining balasi ekanligini sezdi va devga karab:

– Bu balani öldirmang, bu mening balam. Gülçi baba üyida bakıb katta kılgan edi. Bu meni ahtarib kelibdi. Endi bu bala sizning balangiz bilan ikkavlari oynab yuradi – dedi.

Dev kızni alib ketgandan keyin bulardan ham bir bala tuğılgan edi. Bu balaning ham kaddi-kamati kelişgan, lekin gapira almas edi. Şuning üçün atini Güngila koyişgan edi. Bu bala ham şu yerda emaklab yürgan edi. Kıssa kutah, ana-bala tapişib, şu caylarda yaşab yüraverdilar.

Devdan tuğılgan bala sekin-asta ayakka kirib şunday bir kuvvatli boldiki, eger darahtni uşlasa, tamiri bilan suğurib atar edi, eger tağning çokkilarini uşlasa, uşatib alar edi.

Künlardan bir küni dev padşaning kıziga aytdi: – Endi sening oğlingni öldiraman, bolmasa, bir küni şu Güngilani alib kaçib ketadi, keyin puşayman bolamiz –dedi. Bir, ikki, üç marta aytdi, ayal razi bolmadi. Ahir bir küni bala bilan Güngila oynab yürgan vaktida dev taşni kötarib kelib, balaning üstiga taşlamakçi boldi. Buni körgan Güngila atasining kolida taşni alib, atasini şunday urdiki, dev yumalab yerga tuşib ölib kaldi. Akasi bu işni körib, ükasiga muhabbati yanada ziyada boldi. Könglida: "Endi anam bilan ükamni alib şaharga kirsam, men ham şahar halkı bilan birga bolib yaşasam" deb oylab, anasi bilan ükasini alib, şaharga yakın bir cayga kelib yaşab yüraverdilar. Güngila bolsa köçaga çıkıb balalar bilan oynab ba'zisini urib ba'zisining başini yarib, ahiri balalarning ata-anasi Güngilaning akasiga kelib: "Kanday adamsizlar, bizlarning balalarimiz köçada oynab yura almasa, ya sizlar kışlakda turinglar ya bizlar turaylik" deb dadladilar. Songra Güngilaning akasi nima kılişini bilmasdan: "Bu bala bilan şahar, kışlak içida yürsam, kulağım dadga kalar ekan. Bizlarga bir çet cay toğri kelar ekan" deb, bir tağning üstiga makam kılib kaçib bardilar. Şu caydan yertöla kılib, yaşay başladilar. Kündizi bolsa Güngila bilan akasi tağlarga çıkıb avçilik kılib, kaman bilan kaklik ötib har hil hayvanlarni uşlab, terisini şilib alib, bazarga alib barib satib, har hil taamlarni alib, kün keçirib yüraverdilar.

Künlardan bir kün aka-üka yürib barayatib edilar, bir koşçi koş haydab yürgan ekan, ikkavlari koşçining aldiga barib, ham suhbat bolib gaplaşib turdilar. Koşçi bulardan hal-ahval sorab:

– Sizlar kayerga yaşayapsizlar, kayerga barayapsizlar. Bu yerlarda adam yaşamaydi-ku, sizlar kanday tirikçilik kılasizlar? –dedi. Güngilaning akasi:

– Ey ata bizlardan ahval soramang. Bizlar avval şaharga yakın cayda yaşar edik. Mana şu ükamning dastidan u cayda yaşay almadik. Endi şu yerlarga kelib, avçilik kılib ümr keçirayapmiz. Dehkançilikni bilmaymiz, –dedi. Haligi dehkan:

– Mening manzilim bu caydan yirakdir. Sizlar bilan şerik bolaylik. Yer, uruğlik mendan bolsin, ekiştikiş, sarpişta kılış sizlardan bolsin. Şunga razi bolsangizlar, sizlar ham bemalal yaşab yüraverasizlar, –deb edi. Bu gap balaga ma'kul tüşib, razi boldi. Şundan keyin dehkan bilan balalar şu yerga ekin ekib yaşab yüraverdilar.

Künlardan bir kün dehkan bilan şeriklari kavun ekib, kavunlar pişib, bular korıklab otirib edi, padşa bir guruh adamlari bilan seyahatga çıkıb, ittifak közi bularning caylasiga tüşdi. Özi bir daraht tagiga otirib, bir-ikki kişini: "Barib cayladan habar alib kel, kani bu yerda kanday kişi yaşar ekan" –deb yubardi. Padşaning adamlaridan ikkita yasavul bilan çayla yakıniga kelib karasalarki, çayla içida bir kişi yatibdi. Haybati-salabatidan yer-kök larzaga keladi. Haligi ikki yasavul korkkanlaridan ahısta-ahısta keyini bilan yürib, kelganiga puşayman bolib, padşaning aldiga keldilar. Padşaga gah tutilib gah gapirib, çayla içidagi devzad adamni, bolgan vakeani aytadilar. Padşa hayran bolib ularga:

– Kanday adam sizlarki, bir adamdan korkib duduklanib kaldinglar? Kani, kim barib vakea-ahvalni bilib keladi? –dedi.

Bir neça adam orinlaridan turib, çayla tamanga karab kelaverdi. Bularning şarpasi Güngilani uyğatib koydi. Güngila uyğanib ornidan turib karasa, bir neça adam yakınlasib kelib, Güngilaga karab: "Bu kanday adam, yalğız cayda ekin ekib yatgan. Yur, aldimizga tüş! Padşamizning amirlari seni alib, bariş, vakeai ahvallarni biliş. Şuning üçün bizlarni yubardi" –debilar. Güngiladan heç tavuş çıkmasdan tek turaverdi. Ular yana bir-ikki gapirdilar, yigit heç dam urmadi. Songra ulardan bittasi palakka kirib, kavundan üzib alib çıkıb yeb turib edi, Güngilaning köziga yaman körinib kaldi. Ornidan turib, barib bir muşt urib edi, haligi adam ornida mihlanib kaldi. Kalgan yasavullar bu halni körib kaçib ketdilar. Ular padşaga barib, bolgan vakeani aytdilar. Padşa ham bu işga taaccubda kalib, yasavullarga aytdi:

– Bir adamdan şunça korkasizlarmi, barib uning adabini berib kelinglar!

Yasavullar barib birdaniga Güngilani ortaga alib hucüm kıldilar. Güngila ham ğayrat kılib, ba'zilarini muşt bilan urib ba'zilarini kallama-kalla kılib urdi. Andek fursattan keyin yasavullar kaçib, padşaning aldiga keldilar. Padşa karadiki, birpas tursalar öziga ham bir şikast yetküday. Şuning üçün padşa bilan kalgan yasavullar şahar içiga karab kaçib ketdilar.

Gülgilaning akasi avdan kaytib kelsa, hamma cay kanga bulğangan öliklar har cayda yatibdi. Güngilaning ham azalari çaka bolgan. Şundan keyin akasi düşmanlar

kelib Güngilaga yapişib, ölgenlari alib kalganlari kaçib ketganligini angladi. Bular bu yerda tursin, endi gapni padşadan eşiting.

Padşa kaçib şaharga kirib darvazalarni yapib, hamma akabirlarini çakırib, körgan-keçirganlarini ularga ta'rif-tavsif kıldi. Bu gapni eşitgan ordadagi pahlavanlarning ğayratlari kelib, orinlaridan turib:

– Ey padşahım, menga icazat bersangiz. Men barib, u gödakning adabini berib, bağlab huzuringizga alib kelsam –deb har kaysi pahlavan kaddini rast kılib: "Men u işni kılganman, men bu işni kılganman" deb, özlariga ta'rif-tavsif kılib maktana verdilar.

Padşaning köngli tinib bir pahlavanga:

– Sen barib, oşa gödakni kişilari bilan birga uşlab kelgin. Kança adam kerak bolsa, koşinlarning içidan hahlab algin, –deb fatiha berdi. Haligi pahlavan padşadan fatihani alib, koşindan ming kişini ayirib alib, tağ tamanga karab kela başladilar. Bular yol yürib, yol yürsalar ham mol yürib, Güngila turgan cayga yakınlaşdilar. Güngilaning akasi karadiki, şahar tamandan çang-gubar payda bolib, köp askar kelayetibdi. Yigit Güngilani uyğatib ima-işara bilan padşa askar yubarganligini askarlarning kelayatganligi bildirdi. Güngila bu vakeani sezib, tağning tepasiga çıkıb karadi. Koşinlar bir çakırim, ikki çakırim kalganda u katta-katta taşlarni koşin tamanga karab ata başladi. Bir atgan taşi yana bir neça taşlarga urilib, taşlar darya akımidek askarlarga karab yumalab, ba'zilarini urib, ba'zilarining atiga tegib, heç kim öta almay kaldi. Kelgan pahlavanlar bu vakeani körib hayratta kaldi. "Bizlar ham özimizni pahlavan deb, özimizni özimiz ta'rif-tavsif kılib yüribmiz. Bu balaning har bir atgan taşini tüyaga artsa ham, beli sinib ketadi. Endi buni küç bilan alib bolmaydi. Buni nayrang bilan, firibgarlik bilan makr bilan kolga tuşiriş kerak" –deb çadir-çamanlarini tikib, şu cayda yataverdilar. Keçasi boldi, kelgan pahlavan ayyarlarga:

– Keçasi barib, şu balaning ahvalidan, yanida kimlar barligidan habar alib keltiring! –dedi. Ayyarlar özlarinig ayyarlik egnilarini kiyib, ba'zisi küçük süratiga kirib, yarim keçada Güngila turgan tamanga barib karasalar, Güngila ham, akasi ham uhlab yatibdi. Bularning dimağlariga dariyi behuş iskatib mast kılib, kallalarini alişni hahladilar. Yana özlariga: "Bularning kallasini kessak, pahlavan körsa, bizlarni kayib

koymasin" –deb, Güngilaning akasini kötarib ketdilar. Güngilani kötara almadilar. Çünki u cüda ağır edi. Pahlavanga:

–Endi pahlavanlardan bir neçalari barib, oşa gödakni kötarib tuşsinlar. Bizlar kötara almadik, –degaç, bir neça pahlavan barib, Güngilani bardar-bardar kılib kötarib tüşdilar. Hammalari çarçab kaldilar. Ahiri arava keltirib, Güngilani aravaga salib, şaharga alib keldilar. Güngilani padşa huzuriga alib kirib koydilar. Padşa karasaki, ikkavi ham yahşi sahıbcamal, şahzadalarga ohşaş. Hususan Güngila, bir pahlavandirki heç ta'rifga rast kelmas. Tamami pahlavanlar kelib tamaşa kılib: "Bunday pahlavan kişini körganimiz yok. Hayfki, padşa bekarga öldirib yubaradi-da" –deb afsuslanar edilar. Padşa ham akabirlari bilan maslahatlaşib: "Bu yigitlarni öldirsak, bekarga ölib ketar, öldirmasak, bular hüşyar bolsalar, acdahadek mamlakatimizni harab kılib koyar. Nima ilac kılsak" –dedi. Bir vaziri bar edi, şu vazir turib:

– Ey padşahım, kattakanini huşiga keltiramiz, bu gödak pahlavanni tagi zindanga taşlaymiz. Bu baladan gap soraylik kani, bu tağlarga kelib vatan kılib yürganlarining baisini bilaylik-çi, –debdi. Vazirning bu gapi padşaga ma'kul tüşdi. Gödak pahlavanning kollariga ğol-zancir salib, zindanga taşladi. Akasini esa gala akabirlar ortaga alib, huşiga keltirdilar. Akasi aksa urib, ornidan turib, közini açib karasa, girdida tamami savlatli adamlar başining üstida karab turibdi. Bala: "Assalamu alayküm!" –deb ornidan turib, tört tamanga ta'zim kılib bir tamanga otirdi. Akabirlardan biri: "Vaalayküm assalam" –deb alik alib:

– Ey yigit siz kaysi cayning farzandi bolasiz, nima sababdan bu yerlarda adaşib yüribsiz? Şuning baisini bizlarga malum kıling –dedi. Güngilaning akasi basidan ötgan vakealarni bir-bir bayan kılib ularga tüşintirdi. Barçasi u gödak balaning gung ekanligini bildilar.

Şu mamlakatda bir tabib bar edi, dunyada köp maşhur edi. Padşaning köngliga şu kelib:

–Ey yigit, mening farzandim yok edi, endi sen ham menga farzand bolding, ükang ham farzand boldi. Endi ükangni zindandan alib çıksang, oşa tabibga alib barib davalatsang, magar tili açilib bülbüligöya bolsa, acab emas –dedi. Balaga bu gab huş

kelib zindanbanlar bilan barib, zindandan ükasini alib çıkdilar. Padşa bularni bir neça kün ziyafat kılib, özi bilan aşna kılib ata-baladay bolib yürdilar.

Künlardan bir küni padşaning aytgan vadasi balaning esiga tüşib, padşaga:

– Özingiz tabib çakırib ükamni yahşi da'valataman –deb aytgan edingiz. Kani siz bilan bizning ata-bala bolganimiz? Bir ilac kılib, ükamning tilini göya kılsangiz, -dedi. Padşa bir mülazimini çakırib nama tayyar kıldi. Namaning mazmuni şunday edi: "Ey tabip, şu mülazim bargani haman, u bilan ergaşib kelgaysan. Nama tamam, vassalam" mülazim namani koliga alib, tabibga karab yol aldi. Bir neça menzillarni basib tabibning kışlağıga barib namani berdi. Tabib namani alib okıb, bir keça üyda yatib, ertasi kün hamrah bolib, padşalikka kelib tüşdi. Tabib arkani davlatga-padşa huzuriga kirib salam kıldi. Padşa tabibning salamiga alik alib, otirişga icazad berdi. Padşa tabibga balaning tili yokligi toğrisida hıkaya kıldi. Tabib:

– Oşa balani keltiringlar, men bir köray-çi yaşi ötganmi ya ötgmaganmi. Eger on yaşdan past bolsa, davalab boladi, eger ondan aşgan bolsa, bolmaydi, –degaç, Güngilani hazir kıldilar. Tabib kördiki, Güngilaning kaddi-kamati kelişgan, on sakkiz yaşlarga yetgan deb oyladi. Akasidan neça yaşdaligini soradi. Akasi "tokkız yaşga kirgan" –dedi. Tabib:

– Endi buni davalaş üçün anasining sütidan bolişi kerak, –dedi. Güngilaning akasi padşaga:

– Anamiz bar edi, lekin hazir barmi-yokmi, bilmaymiz kelganimizga bir kança vakt boldi, –dedi. Tabib:

–Oşa anangizni ahtarib tapmasangiz, davalaşning heç ilaci yok, –dedi. Güngila bilan akasi padşadan ruhsat alib analarini ahtarişga ketdilar.

Bular bir neça kün yol yürib, anasi turgan cayga yetib karasalar, analari köp vaktlardan beri kıynalib, ahiri giyahlarning tamirlarini yeb, harakatdan ketib, yatib kalgan ekan. Bular anasini tapib ağziga şarbat kuyib, har hil avkatlardan berib, bir neça kün şu yerda turib, analarini alib kaytdilar. Kıssa kutah, padşalikka kelib, tabibning huzuriga barib, analarini körsatdilar. Şundan keyin tabib padşani çakırib:

– Ey padşahım bu balani yahşi kıliş üçün daşti. Kabirda bir daraht bar, şu darahtning sütidan alib kelib, ana süti bilan birga içirsa, şundan keyin tilga keladi. Afsuski, hazirca menda oşa daraht sütidan yok. Lekin sütdan alib kelişda yollarda hatar köp. Ana şu sütdan alib kelmasangiz ilaci yok, –dedi.

Padşa oylab keyin vazirlari bilan maslahatlaşib, pahlavanlarni yığıb koliga bir cam şarbatni alib:

– Ey pahlavanlar, bir hızmat çıkdi. U ham bolsa, Daşti Kabirga barib, bir darahtdan süt alib keliş. Şu sütni alib kelgan kişining hizmetiga şunday köp inamehsanlar berayki, yettidan yetmiş puşti ham yeb ada kılalmasin hamda bir kentning hakimliğini beraman, –deb üç marta aytdi. Heç kimdan sada çıkmadi. Ahiri bir vazir ornidan turib:

– Ey taksir, padşahı alam, eger menga icazat bersangiz hamda şu balani menga koşsangiz barib oşa sütdan alib kelamiz, –dedi.

Padşa haligi vazir bilan Güngila hamda akasi – üç-çaviga cavab berdi. Üçcavlari bir bolib yolga tüşib ketdi. Ular yol yürib yol yürsalar ham mol yürib, bir çarbak aldiga kelib tüşdilar. Çarbak içida moylavlari osgan, badharakat kişilar çıkıb, bularning yolini tösib: “Bu yoldan ötgan kişilardan bac alarmiz bolmasa ötgani koymasmiz.” –deb siyasat kıldilar bular:

– Bizlar savdagar bolmasakki, mallarimizdan bac alsangizlar. Bizlar bir yol ötgüçi kişilarmiz, yahşilik bilan koyib yubaringlar, –deb iltimas kıldilar. Ular ünamadilar. Güngilaning akasi ima kılib edi, Güngila birini astin birini üstin kılib yerga yatkızib üstiga bir katta taşni töntarib badar ketdilar. Bular ketaversin, endi gapni taş astida yatib kelgan kişilardan eşiting. Bu kişilarning hocayini bir-ikki karadi, Şeriklarining daragi bolmadi. Ahiri öz-öziga: “Bular çıkıb savdagarlarning mallarini alib, başka yakka ketişganmikan” –deb karasaki, üçta pahlavani ham taşning tagida ramakican bolib kalibdi. Birdaniga ularni halas kılib, içkariga alib kirib karakçilarga:

– Bir neça adam kelib, bizlarning adamlarimizga azab berib ketibdi. Endi sizlar ularning ketidan barib, Cangali Mazandarangaça kuvlanglar. Eger Cangali Mazandarangan berida yetib alsanglar, uşlab kelinglar, eger Cangali Mazandaranga

yakınlaşsalar, indamanglar. Ularni ayık, acdarha, yolbarslar yeb ketadi, –deb buyurdi. Karakçilar ularning ketidan yügürib ketdilar.

Vazir va balalar bir darya yakıniga yetib, daryadan suv içib serab bolib, daryadan ötib, bir manzilga yetib karasalarki, keyinlaridan bala-malaga ohşab karakçilar yetib kelayapti. Bular ham bir tepalikla çıkıb kollariga palahmanlarini alib, taş salib karakçilarga karab ataverdilar. Karakçilar tepaning girdini orab, har tamanlardan çıkıb, uçavlarini bağlab almakçi boldilar. Amma Güngila heç kaysiga aman bermasdan, çıkkanlarini basib, müşük siçkanni şiypalaganday, ba'zilarining kallasini üzib taşlab ba'zilarining butini ayirib taşlab, ba'zilarining ayağıdan uşlab, tepalikdan pastga karab atib yubarar edi. Karakçilar bu halni körib hayratda kaldilar: "Bu kanday adam ekan, adamzad içida bunday kişini körganimiz yok edi. Kelinglar, endi kalganlarimiz kalaylik bunga robaro bolib bolmaydi. Hali ham vakt bar" deb keyinlariga karab kaçib ketdilar.

Bular cangni tamamlab, yolga tüşib, bir neça kün yol yürib, bir cayga barsalar aldilarida üç yol payda boldi. Biri - Cangali Mazandaran yoli, biri - Hurasan yoli, biri - Daşti Kabir yoli. Bular şu cayda bir keça tünab, ertasi ertalab Daşti Kabir yoliga karab ravana boldilar. Üç keça-yu üç kündüz yol yürib karasalar bir ak otav körindi. Otavga yakınlaşib barib edilarki, bir küçük yügirganiça kelib bularga taşlandi. Güngila küçükni tutib alib, bir taşning tagiga bastirib koydi. Otav içidan küçükning egasi çıkıb karasa, küçükning avazi ham çıkmaydi. Buni körib u bu safar bir yolbarsni yuğurtirib yubardi. Yolbars ham bular turgaç cayga karab, bala-malaga ohşab kelayatib edi, vazir bilan bala korkkanlaridan Güngilaning arkasiga yaşirindilar. Güngila biz hez kılib, yolbarsni ham tutib, bir ğıcimlab edi, yolbars özini yokatib, cani halkumiga tikilib, ming maşakkat bilan balaning ayağıga yıkılib, yüz-közlarini uning ayaklariga suykay berdi. Bular bu yerda tursin, endi gapni otavning içidagilardan sorang.

Bu otav bir çopanning manzili bolib, uning bir suruk kuyi bar edi. Çopan koy bakkani kelgan edi. Otavda hatini bilan kızi kalgan edi. Kızi şunday pahlavan ediki, eger u koylarni bakıb yürganda börilar hamla kılsa börilarni tutib öldirar edi. Eger beşalarga barsa, şeru kaplanlarni ham tutib öziga musahhar kılar edi. Ba'zi palvan yigitlar toğri kelib kalsa zorlik kılib, ularni kötarib atib yubarar edi.

Çopanning hatini yolbarsning daragi bolmagaç, şerni ham koyib yubardi. Şer ham ğazab kılib, bular turgan tamanga karab on kadam kalganda tohtab, Güngilaga karab kaldi. Bala ham unga tikilib, micca kakmay turdi. Ahiri şer küçini toplab, özini Güngilaning üstiga karab atdi. U Güngilanin üstiga kelib tüşib, kökragi bilan balani eza başladi. Şer Güngilani öldirdim deb oyladi. Güngila çakkanlik bilan özini bir tamanga alib, şerni özining üstidan kötarib turib, yerga şundak undiki, şer behuş bolib kaldi.

Çopanning hatini bir fasl, ikki fasl karab kördi. Şerdan ham darak bolmadi. Ahiri kızini uyğatişga macbur boldi. U kıziga hayvanlarni yeçib yubarganligini, ularning kaytib kelmaganliklarni aytdi. Kız ornidan turib, bir kerişib taşkariga çıkıb karasa, yirakda baland kamatli bir kişi körinadi. Kız şu kişi turgan tamanga yügürib ketdi. Karasa, bir yigit yanida ikkita başka kişi ayağının tagida şer, bir tamanida yolbars yatibdi küçüğü esa bir katta taşning tagida kalibdi. Kız bara salib küçükning üstidagi taşni bir zarb bilan kötarib alib, Güngilaga karab atib yubardi. Güngila hez kılib, taşni uşlab alib başka tamanga atib yubardi. Kızning cahli çıkıb yügirib kelib Güngilaga tarmaşa ketdi. İkkavlan alişib-alişib, ahiri bir-biravi bilan teng kelib, kızning egni-başlari yirtilib, otavga karab badar ketdi. Üyiga barib başka egni-baş kiyib kelib yana alişa başladilar. Keçasi bilan alişib, yana egni-başlari yirtiladi. Şu sifatta ikki keçayü-ikki kündüz alişdi. Ahiri Güngilaning akasi Güngilaga ima-işara bilan kanday yıkıtiş kerakligini tüşüntirgan edi. Güngila kızni kötarib yerga urdi. Song u kızning üstiga minib bir taşni bastiray deb edi, akasi koymadi. Kız ornidan turib üyiga bardi. Çopan üyiga kelgan edi. Bu halni körgan çopan balalarni çakırib:

– Sizlarning bu manzillarga keliplaringizning baisi nima? –deb soradi. Bular bolgan vakealarni çopanga bayan kılib, vakeani tüşüntirdilar. Şundan keyin çopan bilan bular dost bolib, çopan haligi daraht turgan cayga ularni alib bardi. Çopan ularga bir şişaga darahtning sütidan alib berib, bir kança vakt mehman kılgandan keyin ular hayrlaşdilar. Yigit şeriklari bilan yolga tüşib edi, çopaning kızi atasiga:

– Ey ata men: “Kimki meni yıkıtsa, oşaning nikahıda bolaman” –deb vada kılgan edim. Endi men şular bilan ketaman-da, –dedi.

Çopan razi boldi. Bular “Üçta edik, törtta boldik” deb, yolga tüşdilar. Bir neça kün yol yürib, haligi karakçilarning manziliga keldilar. Karasalar, yollarga çatma taşlab

ötişga cay koyişmapti. Bular bir manzilga tüşib, birpas dam alib turib edilar, karakçilar hücum kılib, har tamandan kamanlardan okka tutdilar. Bular yoldan kanday ötiş toğrisida keçasi bilan oyladilar. Toğri yüray desalar, yolni çah kılib kazib haşpuş kılib koygan edilar. Başka tamandan ketsalar, yol yok: Bir tamani –darya, bir tamani tağlık. Vazir maslahat kılib:

– Şu karakçilarga tuşadigan suvni kündizi bağlab, keçasi koyib yubaramiz. Bularning turgan cayini suv basib, kayerga barişlarini bilmay taşbişga kaladilar. Şundan keyin bu darbandan ötişning ilaci bular –dedi. Şunday kılib bular suvning baş tamanini bağlab üç kün, üç keça suv yığıb, üç künden keyin keçasi yarim keçada suvni akızib yubardilar. Yarim keçada karakçilar turgan köşklarning üstidan köp suv tüşib, üylari suv tagida kalib, hammalari öz ahvali bilan bolib kaldi. Güngila kelib darband darvazasini urib sindirib, darbanddan ötib yolga çıkdilar.

Bular yol yürib, yol yürsalar ham, mol yürib kıssa kutah, padşalikka keldilar va daraht sütini tabibga körsatdilar. Tabib sütni alib, Güngilani davalaşga tüşdi. Güngilani bir neça kün aç koyib, özi beradigan taamlardangina berib tilini çıkarib, reglaridan naştar urdi. Kırk kün deganda Güngila asta-asta gapiradigan boldi. Tabib padşadan soradi:

– Endi bu balani menga bersangiz kırk kün üyimga alib barib mualica kılay. Çünki, mening üyimda bundan başka ham bir kança dardmandlar bar. Men ularni ham mualica kılaman, –degaç, padşa icazat berdi. Tabib Güngilani üyiga alib barib davalay başladi. Uning üyida cinnilar, devanalar, har hil kasallar ham bar edi. Tabib bularni alib kelgandan keyin kırk kün içida bir neça dardmandlar şifa tapib, har kaysilari öz yurtlariga kaytmakçi boldilar. Ketadigan kişilarni bir üyga alib kirib, nima sabab bilan kasal bolganlarini soraştirib kördi. Bir baba aytdi ki:

– Ey tabibcan, mening yuragimga malham bolib yahşi kıldingiz-u, lekin içimdagi dardimni bila almadingiz, –dedi. Tabib:

– İççingizdagi dardingizning alamatlarni menga aytsangiz, balki unga ham malham bularman –dedi. Songra baba bir yığlab yubarib özining padşa ekanligini,

çarvakdan kızi yokalganligini, şuning firakıda cinni bolib yürganligini aytib turib edi, İkkinçi bir kişi ham bir ah urdiki, ağzidan ot çıkıb ketgüday boldi. Tabib:

– Sen nima üçün ah urding? –deb soradi. U ham tilga kelib:

– Ey, hazıki tabib, bu baba bir kişi üçün cinni bolgan bolsa, men ikki kişi üçün devana bolib yürgan edim: Biri – hatinim, huddi şu kişining kızi edi, biri oğlim edi. Anasini ahtarib gayib boldi. Şuning üçün mening özim yahşi bolsam ham, yuragim yahşi bolmaydi, –degaç, Güngilaning akasi faryad kılib, atasining bağriga özini atdi. Bu halni körgan tabib, biri padşaning küyavi, biri oğli ekanini bildi. Hammalari bir-biravlari bilan tapişib, tabibni dua kıldilar: "Hakıkatan ham siz tabib ekansiz. Özimizni ham yahşi kıldingiz." –deb, hamma karindaşlar bir-birlari bilan tapişib, padşa kızi, küyavi va nevarasi bilan öz mamlakatiga ketdi. Güngilaning tili çıkıb, tilini davalattirgan padşaga oğıl bolib kaldi.

Toy-tamaşalar kılib, Güngila çopanning kızini alib, murad-maksadlariga yetdilar. Sizlar ham yeting muradga, bizlar ham yetaylik muratga, düşmanlar kalsin uyatga.

## 11. EGRİ VA TOĞRİ[221]

Kadim zamanda bir kışlakda bir yigit bar ekan. Unga Toğribay deb nam bergan ekanlar. Uning bittagina azgin atidan bölak narsasi yok ekan.

Bara-bara kışlakda iş tapilmaydigan bolib, uning ahvali ağırlaşibdi. Ati bilan mardikar işlarga ikkinçi bir tamanga cönab ketibdi. Yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi.

Yolda unga bir piyada yigit hamrah bolibdi. İkkisi suhbatlaşib ketaveribdi.

– Hoş, yol bolsin?– debdi. Toğribay.

– Mardikarlik kılış üçün uzak şaharga ketayatirman,– deb cavab beribdi piyada yigit.

– İsming nima?

– Egri bay.

---

[221] Selma Ergin, **Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)**, Edirne: 1997, s. 160-165. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

– Seniki-çi?

– Toğribay. İkimizning namimiz bir-biriga mas ekan kel endi dost bolaylik, birga işlab, birga yüraylik,– debdi Toğribay. İkkavlari şunday deb ahlaşibdi.

Atlık yigit şerigining piyada yürganiga rahm kılib, unga atini beribdi. Egribay egerga otirişi bilan atga bir kamçi berib tezda közdan gayib bolibdi. Toğribay hayran bolib kalaveribdi. "Dostim deb düşmanning işini kılib ketdi."– deb oylabdi u. Rangi öçibdi, kani kaçibdi. Ahiri, piyada yolga ravana bolibdi. Keç kiribdi. Tik yoldan adaşib bir sokmakka kayilibdi. Sokmak kalin bir ormanga kirib yokalgaç, Toğribay kayakka barişini bilmay sarasimaga tüşib kalibdi.

Keç küz pallasi ekan. Darahtlarning yapraklari tökilgan kıp yalanğaç bargsiz kalgan kalin orman ekan. Toğribay haman yol ahtarib yüraveribdi. Keç kirib karanğı tüşibdi. Asmanda yulduzlar ham körina başlabdi. Toğribay yolda bir eski tandirga duç kelibdi. U oylabdi: "Karanğı keçada ormanda yürüş yahşi emas, keçani şu tandirda yatib otkazayin"– deb uhlaş üçün tandir içiga kirib yetibdi.

Şu katta ormanda: Arslan-padşa, yolbars-vazir, böri-karneyçi, kaşkır-surneyçi, tülki-dastançi ekan. Haligi tandir turgan cay ularning bazmagahi ekan. Birazdan keyin bir kaşkır kelib, tandir atrafini aylanib uvlabdi. Aradan sal ötmay ormandagi bütün hayvan şu yerga yığılibdi. Arslan padşa öz orniga otirib, orman ahlarining maclisini davam ettiribdi. Tülki dastan başlabdi:

– Yaranlar, şu orman arkasidagi tağda bir ğar bar, men on yildan buyan oşa ğarda yaşayman. Adamlarning üyida nimayki bolsa, mening üyimda ham bar. On yildan beri mal yığayman: gilam, salça, körpa, töşak-hammasi bar menda. Yahşi-yahşi avkatlar ham bar.

Tandir içida otirgan Toğribay öziça oylabdi: "Attang, tülkibaynikiga mehmanga barsam bolar ekan"

Navbati bilan kaşkır söz başlabdi:

–Sening caying kızık emas, tülkibay! Mana bu tepa astida mening bir siçkanim bar, har küni tüş vaktida şunu tamaşa kılaman. Uning kırk bitta tillasi bar. Şularni inidan

çıkarib oynaydi, keyin ularni ortaga üyib, özi tamaşa kıladi, atrafidan aylanadi, keyin yana iniga abkirib ketadi.

Endi ayık afsanasini eşiting.

– Bu ham emas,– deb sözga kirişibdi ayık, – bizning şu ormanda bir kayrağaç bar, uning pastrağıda ikki şahçasi bar. Şu şahçalarning yapraklari bütün kasallarga dava. Mana şu şahardagi padşaning kızi yetti yildan buyan kasal. Padşa car çakırtiradi. "Kimda kim şu kızimni sağaytirsa, uni oşangga beraman"– deydi. Sağaytiralmagan kişini öldiradi. Köp tabiblar kızni sağaytiralmasdan darga asilib ketdilar. Eger oşa kayrağaç yaprağini ezib, şu kızga içirsa u darrav sağayar va şu işni kılgan kişi padşa kızini alar edi.

Songra böri afsana başlabdi:

–Yaranlar, bizning ham bir kızık hikayamiz bar. Şu ormaning u çekkasida bir bayning kırk mingta koyni bar. Men har kuni ikki koyini yeyman. Meni uşlab üçün hamma hıylani işlatdilar. Lekin heç ilaç tapalmadilar. Mana şu yakın oradagi kir başida turuvçi çal babaning bir iti bar. Eger şu itni satib alsalar, u meni tilka-para kılar edi.

Eng ahrida yolbars gap başlabdi:

–Böri aytgan boyining ön ming yılkısi şu ormanning bir çekkasida otlab yüradi. Men şundan har kün bir at yeyman. Lekin şu atlarning içida bir ala at bar. Bir kişi ana şu ala atga minib, koliga kılgan eşilgan kamand alsa, bir koliga uzun hada uşlab, boynimga kamand salib, meni ölgünça ursa, şu yılkıga sira yakınlaşmas edim. Mening eng katta düşmanim şu ala at ekanligini bay bilmaydi.

Yolbars afsanasini tügatişi bilan tang ham yürişibdi. Hamma hayvanlar cay-cayiga tarkaşib ketibdi.

Toğribay tandirdan çıkıb, tülkining makaniga baribdi. Karasa hamma narsa cay-cayida, göşt ham bar, yağ ham bar, gürüç ham bar. Darhal kazanga yağ salib, alavni yaka başlagan ekan, tağ başidan aşib kelayatgan tülkini körib kalibdi va özini panaga alibdi. Tülki üyiga kelgaç, kazanda yağ dağ bolayatganini körib hayran bolib turganda, Toğribay tülkini tappa basib, boğıb öldiribdi. Aş kılib, yeb, karnini toydiribdi va yatib uhlabdi.

Ertasiga Toğribay kaşkır aytgan tepalikni izlab ketibdi. Uni ham, tapib, siçkanni öldiribdi va tillalarni beliga tügib alibdi. Keyin ayık aytgan kayrağaçning yaprağını ham alibdi.

Songra çopan tamanga yöl alibdi. Çopanni tapib, undan hal-ahval sorabdi. Şunda çopan:

–Ahval yaman,– debdi, – anca vaktdan beri bir böri har küni ikkitadan koyimni yeb ketadi. Heç ilaçini kılalmayman. Hocayin meni balaga koyadi.

Toğribay sorabdi:

–Men şu böridan sizni kutkazsam, nima berasiz? Çopan hocayindan kırk koy alib berişga va'da kılibdi.

Toğribay haligi babaning itni satib alib, çopanga beribdi. Çopan böri afatidan kutulibdi va Toğribayga hocayindan kırk koy alib beribdi.

Şundan song Toğribay yılkıçining aldiga baribdi. U bilan hal-ahval soraşgandan keyin: "Şu keçasi ala ayğırni ayğırni egarlab, kıldan eşilgan kırk kamandni, üç gaz hadani menga toğrilab bering!"– debdi.

Toğribay atni minib, yolbars keladigan sokmakni paylab turibdi. Birdan yolbars ormandan yügüra çıkıb, özini atlar arasiga uribdi. Toğribay kamandni rastlab turib, yolbarsning boyinga salibdi. Ormanda yolbarsni aylantirib yürib ölgüday uribdi. Yolbars haldan ketib yıkılibdi. Yılkıban Toğribayning hızmati üçün ala ayğırni beribdi. Toğribay ala ayğırni minib, şaharga yol salibdi. Şaharga barsa, bazarda carçi car salar ekan: "Padşaning kızi yetti yildan buyan kasal, kimki uni sağaytirsa, padşa oşanga kızini beradi. Sağaytiralmasa öldiradi."

Toğribay çarçining arkasidan padşa huzuriga baribdi va kızini bakıb tüzatişga va'da beribdi. Padşa Toğribayni kızining huzuriga başlab kiribdi. Toğribay yanidagi yaprakni ezib, kızga içiribdi. Şu bilan kız üç kün deganda sağayib ketibdi. Padşa kızini Toğribaya beribdi. Padşa Toğribaydan sorabdi:

– Endi sizni kaysi şaharga hakim kılay?

Toğribay aytibdi:

– Menga hakimlik kerak emas. Orman etagidagi tağ üstida bir üy salib bersangiz bas. Men öz mehnatim bilan kün keçiraman.

Padşa uning aytganini kılib beribdi. Toğribay hatini bilan tağda yaşabdi. Künlardan bir kün tüş vaktida özining kadimgi atini minib yürgan hamrahi Egribayga közi tüşibdi. Uni çakırib keltiribdi va yahşilab ziyafat kılibdi. Egribay:

–Dostim,– debdi, – bunday baland cayga kanday kirib imarat salding? Üyli cayli bolibsan, bularni kayerdan tapding? Biravga hıyanat kılgan kişining karni nanga sira toymas ekan. Sening atingni alib kaçib kayerga barsam, işim çappasidan keladi. Oşandan beri bir marta ham karnim nanga toyganini bilmayman.

Toğribay:

– Mana şu orman içida bir tandir bar. Men oşa tandir içida bir keça yatib, bu narsalarga erişdim,– degan ekan. Egribay:

– Sadağang bölay, menga ham körsatib koy, men ham oşa tandirda bir keça yatib çıkay,– debdi. Toğribay uni başlab barib, tandirni körsatibdi. Egribay tandirga kirib yatibdi.

Orman hayvanlari yana yığılibdi. Arslan padşa:

–Mening afsanaçi dostim tülki kayerda?– deb sorabdi.

Kaşkır ornidan turib şunday debdi:

–Afsana kursin. U küngi afsananing kasafati bilan siz tülki dostungizdan, men tillali siçkanimdan ayrildik.

Buning ketidan ayık ornidan turib:

–Kayrağaçimizning yapraklarni ham alib ketibdilar,– debdi.

Navbat böriga kelganda, padşaga karab debdi:

– Men azık-avkatimdan acradim, çopan aytgan itni satib aldi, endi barsam, tilka paramni çıkaradi. Kaltak zarbidan a'zayibadanim şişib ketdi.

Arslan padşa kavağını salib turib buyuribdi:

– Kim çakımçi bolsa, tutib öldiring!

Kaşkır tüstavukdan köribdi. Tüstavuk: "Çakımçi tandirda" deb uçib ketibdi. Hamma hayvanlar birdanidagi tandirga yügürişib, uning içida pişib yatgan Egribayni tutib alişibdi va "Çakımçining cezasi-şu"– deb uni tilka-tilka kılib taşlaşibdi.

Şunday kılib, Toğribay toğriligidan maksadiga yetibdi. Egribay esa egriligidan cazasini tartibdi.

## 12. MALİKAİ HÜSNABAD[222]

Sizga bağ beran, bizga hayad, zamanlarining zamanida kadimal ayyamida bir zalim padşah bar ekan. Padşahning bir kızi bar ekan. Anasi bir kambağalning kızi ekan. Sahıbcamalligi haddam ziyada, ay desa ağzi bar, kün desa közi bar şak-şakai camali on tört keçali ayni hira kılar ekan. Suv içsa tamağıdan, sabzi yesa bakından körinar ekan.

Malikaga köp caylardan savçi kelibdi. Atasi bermabdi. Künlardan bir küni padşahning tahti tepasidagi darahtga bir karğa kelib köribdi. Karğa "kag kag" deb kağıllabdi. Padşahning tört yüz ulamasi bar ekan. Padşah ularni çakırib:

– Ey ulamalar, karğa nima deryapdi?– deb sorabdi. Ulamalardan biri:

– Karğaning nima deyayatganni bilmaymiz. Çünki u – karğa, biz - adamzadmiz. Karğa biz vaktini çağ kılmak üçün kağıllaydi,– debdi.

Zalim padşah darğazab bolib, "callad!"– debdi. On tört callad murgi-salavad kilicini burra zabanini göya kılib: "Kimining acali yetdi, aftalani cayga yetkarmay baş kesamiz" deb turibdi. Padşah hükm kılib: "alib çıkıb, bu tört yüz kişining başini kesin!"– debdi.

Şu zaman Malika bu sözni eşitib kalib:

– Ey ata, sizga nima boldi, nima savaldingiz? "Huni-nahak tört yüz kişining başini kesasizmi?"– debdi.

Padşah padşa hatininga: "Men padşahman yahşi yeyapsan, egerda kambağalga tekkaningda nan, orniga ğışt çaynar eding!" deb tana kılar ekan. Mehnatkaşga berinki eger taleim bolsa uni padşah kılib atamning tahtiga otkazay der ekan.

---

222 Şensal Biçer, **Şamirza Turdimov Özbek Halk Ertekleri (Transkripsiyon ve Çeviri)**, İzmir: 1994, s. 69-75. (Yayınlanmamış Lisans Tezi)

Oşa küni yumbak üstida kız hazir bolibdi.

Padşah:

–Eger yumbakni yesang günahlaringdan ötdim– debdi.

Kız:

– Karğaning “kag” degani, emi bar kıladigan ham hatini, yok kıladigan ham hatini deganidir,– deb cavab beribdi.

Padşah darğazab bolib, har bir tüki niştari abdar bolib:

–Ey saçing kırkılgür, sening köngling er tilabdi, men seni zindanga salib, yetti yil saklab keyin teringga saman tikalin taki bu iş başka kızlarga ibrad bolsin, bundan keyin heç kim ata-anasidan cavabsiz erni tilga almasin!– deb kızini zindanga salibdi. Haligi tört yüz kişini azad kılibdi.

Padşah bir haftagaça üydan çıkmay, fikr kılibdi. “Kızni zindanga açdan öldiraymi asaymi nima kılsam, bu işni halk bilmas ekan?”

Padşahning bir vaziri bu işlardan habardar ekan. “Kızga rahm kelib keçasi uni zindandan kutkarib alibdi. Üyiga alib kelib bir duradganga heç bir cayidan şamal, suv kirmaydigan kılib mustahkam bir sandık yasattiribdi. Songra kızga karab:

–Ey kızim atangining niyati buzildi. Senga kırk künlik avkad tayyarladim. Sandıkka tüş, uning kapkayini mahkam bekitib daryaga taşlayman ümring uzun bolsa bir arta adam seni halas etar, padşah kilicidan alganingdan kora sahrada çopan bolib yürganing yahşi– debdi.

Kız “hob” deb sandıkka tüşibdi. Vazir sandıkni kötarib darya labiga kelibdi uni suvga akızib yubaribdi.

Sandık suvda üç ay akıbdi. Kız bir künlik avkatni tört künge, yetkazibdi.

Bölek bir mamlakatning padşah adamlarga: “Menga sahradan otin keltiringlar” – deb buyruk beribdi. Bir kambağal ayalmand kişi bir ekan. U: “Men baraman, mening bala-çakam köp menga bir narsa bersangiz balalarim bilan avkad kılaman” - deb koliga orak alib beliga arka bağlabandalaga baribdi. Çal otin kılib bağlabdi. Çankavin basiş

üçün darya içiga suv içgani bargan ekan, şu paytda darya ortasida akıb kelayatgan bir sandıkni köribdi.

Çal darhal üst başini yeçib özini daryaga taşlabdi. Sandıkni tartib çıkaribdi. Uni kayerdan açişni bilmabdi. Nıhayat unnab-unnab orak uçi bilan sandıkni açibdi. Karasa Malikai haban malikai talat hüsnü camalda teng yok bir kız yatgan emiş. Çal hayran bolib:

"Bu bir savdagarning kızi bolsa, atasi bilan savdaga coragan bolsa, yada darya bolsa yukamaga otirgan bolsa, kema çökib ketgan bu sandık suvning betida kalgan mening bu kız bilan nima işim bar. Padşahga atimni alib barsam bir tenge beradi. Kızni alib barsam, heç narsa bermaydi yahşisi şu ki daryaga taşlab yubaray" deb fikr kılibdi.

– Hay kız ölikmisan tirikmisan?– deb çakıribdi. Kızning tirnaklari ösgan, saçlari pahmayga ekan. Çal körib:

– Ey kız seni tagin daryaga taşlayman,– debdi.

–Ey ata, meni sandıktan çıkarib alsangiz, men sizni köp davlatmand kılardim,– deb yalinibdi kız.

Çal kulak salmay sandıkni bekitib: "Buni şaharga alib barib sataman, bunda nima bar-yokligini heç kim bilmaydi." deb kötaribdi. Bazarga alib bargan ekan köçada ketayatgan padşahning közi çal bilan sandıkka tüşibdi. Sandıkni sarayga keltiribdi.

Padşah hızmatkarlariga: "Sandık açilsin!" debdi. Sandıkni açib körasalar, bir kız yatgan emiş. Padşah uni körib aşıki bekarar bolibdi. Kökragidan bir tiri yuvaldiz parran ötibdi va kızni sandıkdan alib: "Menga teging"– debdi.

Kız:

–Padşahım, menga kırk kün mühlat bering tört aydan beri köp azad çekdim endi kızlar bilan birga yürib beş-on kün oynab dimağımni bir az çağ kılay,– debdi.

Padşah kabul kılmabdi. "Hazir 'hob' demasang başingni tamangdan cüda kılaman!"– debdi. Kız yığlabdi: "Bolmas" üç künge cavab bering kızlar bilan bağda sayr etib, oynab alay keyin sizning aytganingiz bolsin" Padşah bir künge cavab beribdi.

Kırk kız bilan padşahning bağıga kiribdi. Bağning ayağıdan darya akan ekan, kızning közi daryaga tüşibdi. “Yüringlar kızlar daryaga tüşib çomilib çıkamiz”– deb darya tamanga yol başlabdi.

“Men bir kambağalga tegib, uni padşah kılib zalim atamning tepasiga laşkar tartib barib uning tahtiki kökka savuraman deb ahd kılgan edim. Eger bu padşahga tegsam maksadim hasil bolmaydi.”– deb öziça oylabdi va kızlardan aldin barib daryaga şonğıbdi.

Bir yayhun balık daryada yatgan ekan, kızni yutibdi-yu suv tagiga ketibdi. Kırk kız darya labida çapak çalib kalaveribdi.

Kızlar barib bu vakeani padşahga aytibdilar. Padşah ah tartib başidagi tacini, belidagi kamarini yerga urib, özi bir kalandar süratiga kirib, çöl biyabanga çıkıb ketibdi.

Endi ikki kalima sözni bölek yanibdin - şahri cürcandan eşiting:

Bir padaçining oğli darya boyda mal bakıb yürar ekan. Bir toda balıkçi daryaga tor salibdi. Padaçi bala balıkçilarga yığlab bunday,– debdi.

– Üç kündan beri atam aç kasal. Avkad tapib kelgani şaharga baralmayman. Men barsam “padangni bak” deb heç kim köçada yürgizmaydi. Menga biran narsa beringlar.

Haligi balıkçilar:

– Mana şu salingan torimizga nima ikki ilinsa seniki, deyişib, torni suvdan kötarişibdi. Körasalar: Bir katta cayhun balık tüşibdi. “Al bala”– debdilar. Padaçi bala balıkni törtta hakizning beliga bağlab südretib üyga alib baribdi. Atasi süyünib balıkni yargan ekan, içidan bir kız çıkıbdi. Çal süyünüb kızning nafasiga kulak salsa tirik ekan. Çal darrav kızning ağziga suv tamizibdi. Bir azdan keyin kız közini açibdi, ornidan turib çalga salam beribdi.

– Ata karnim aç, menga bir lokma tamak tapib bering,– debdi. Çal bilan oğli kızga haliyi balıkdan pişirib berişibdi. Sonra kız sorabdi.

– Ata sizning kasbingiz nima oğlingizning kasbi nima?

–Men padaçi edim. Endi karib kaldim. Oğlim padaçilik kıladi. Kız süyünüb aytibdi.

– Men endi muradimga yetdim. Sizga kız bulaman. Hahlasangiz meni oğlingizga alib bering.

– Ey balam toy kılişga bizda heç nima yok.

–Men özim hahlasam, toy harci üçün heç narsaning keragi yok. Nihayad çal hursand bolib, kızni oğliga alib beribdi. Kız saçini arkasiga turmaklab kazanin karasa kirligidan u kulağı bu kulağıga yatay deb kalibdi. İdiş tabaklar ham şunday. Hammasini tazaladi. Çal uni körib dili aynadan ham ravşan bolibdi. Ornidan turib:

–Ey kızim men kasal bolib kaldim. Üy içiga ham karay almadim. Oğlim bolsa, ham bakış bilan avara. Erta ketib, keç kaladi,– debdi.

Kelin üy-rüzgarini butlaşga kirişibdi. Uning aza daligi va çakkanligini körgan çal hursand bolibdi:

– Balam sening ğayratingni körib mening ham ğayratim keldi. Hızmat bolsa, menga ham buyursang,– debdi.

– Buni bazarga alib baring haridan nima bersa alib keling,– debdi.

Çal baldakni alib karvansarayga barib otiribdi. Bir savdagar baldakka haridar bolib:

– Ata, neça pul bu?– deb sorabdi. Çal:

– Özingiz insaf kılib bir nima bering,– debdi. Savdagar bir kutini aldinga tolgazib beribdi.

– Ata boladimi ya azmi?– debdi.

– İnsaf kıling deb edim, gapim tamam,– debdi. Savdagar yana bir haltada altin çıkarib beribdi. Yuklab keting,– deb bir hacir ham beribdi. Çalning aççığı kelib: “Bu meni mashara kılyapdi, bir alib kaçayki savdagar meni heç tapalmasin” deb oylabdi. Altinlarin haçirga yüklab yörabdi. Savdagar öz könglida: “Eger şundan yana bitta tapganimda, mamlakating padşasiga yetti iklimning bac-hiraci barabariga satardim,– debdi. Çünki baldak nayab gavhar ekan.

Çal üyga kalib altinlarini kelinga beribdi. Keyingi hafta kelin çab kulağıdagi baldagimi ham çıkarib beribdi. Çal yana avvaligi cayga barib otiribdi. Yana oşa savdagar kelib karasa, çal otirgan emiş.

– Neça pul ata?– debdi. Çal – sen meni hazil mazah kılayabsan Savdagar.

– Yüring hucraga,– deb çalni sarayga başlab kiribdi. Çalga ikki sandık tilla beribdi. Şahı ton kiygizibdi, ikki haçir beribdi.

–Ata turar cayingiz kayerda?– deb sorabdi. Çal "Yayimni aytsam, altinlarimni tartib aladi"– deb oylab.

–Mening yayim yok,– debdi. Çal üyiga kelibdi.

Kelin pullarini alib, üyga koyibdi. Taşkariga çıkıb aralim tahmin kılibdi, kengligi on künlik yol kelar ekan. Kelin çalga karab:

– Pahsa urdigan yigirmata devalzan taping,– debdi. Çal tapib kelibdi. Kelin devalzanlarga:

– Bala - çokangizni ham alib keling,– debdi. Ular alib kelibdilar. Har küni ularga aşman, pul yahşi kiyim-baş berib turibdi. Buni eşitib ikki yüzta devalzan usta cam bolibdi. Ular deval urişga başlabdilar. Bu devalzanlarni körgan adamlar: "Bu işni kim kılyapdi?" deyişsa: "Padaçi kılyapdi sizlarga ham iş kerak bolsa kelaveringlar"– deb cevab berar ekanlar.

On beş künda on beş minglik adam toplanibdi. Üç ay deganda deval bitibdi. On ikki yayga darvaza kuribdi. Kelin har bir darvazaga hat yazdirib süratini yapiştiribdi.

Hatning mazmuni kuydagiça ekan:

"Bu yurtning nami Hüsnabad. Har kimga aşlik-nanlik kerak bolsa, kelib hızmat kılsing!"

Bir yil içida yetmiş beş ming üylik adam ham bolibdi. Hammasiga köşa-köşa üylar salib beribdi. Bir kança adam yarak-aslaha tayyarlabdi. Malika har darvazaga yigirma beştadan adam koyib: "Kimki darvazaga kelib süratga yaman tikilsa uni menga keltiringlar"– deb hükm kılibdi. Bu şaharning nabari cürcan mamlakatining padşasiga ham yetibdi.

Padşahning aççığı kelib: “Mening zamanda kim bu badablikni kılib, mening yurtimga kelib padşalik dava kıladi?

“Barib tığdan otkazay!” deb darvazaga yetib, darvazada turgan karavullarni köribdi.

– Bu şaharni kim bina kıldi?– deb sorabdi padşah. Karavullar:

– Şu darvazadagi süratning egasi kıldi. Sizga yahşi hızmat kılsak özimiz gagina avkad berar edingiz, bala cakamiz aç kalaverardi, şu sababli bala-çakamiz köça-koylarda sarsan bolib, tilançilik kılib yurardi. Bu padşah hatin esa bala-çakamizni yahşi darvaniş kıldi. Bizdan heç narsa tama kılmasdan balalarimizni yahşi caylarda tarbiya kılib okıtdi. Köp balalar bir işining egasi boldilar– deb cavab berişibdi.

Padşah süratini körib aşık bolib kızni öziga hatin kılişni hahlab kalibdi. Şaharga kirib malikaning ordasiga baribdi.

– Cürcan padşahı keldi. Sizni öziga hatinlikka tilaydi,– deb malikaga habar yatkazibdilar. Bu gapdan malikaning aççığı kelib, padşahni çakırtiribdi. Malika:

– Ey padşah, neçta hatining bar?– deb sorabdi.

– Kırkta.

–Ey ahmak padşah,– debdi. Malika, kırk hatin üstiga meni ham almakçisan bu işni ihtiyar kılma!

Padşah bu sözden ğazablanib:

– Sen kabi ahmak kızning kolidan nima iş kelardi? Meni halk içida sarmanda kılding deb yanidan kılicini suğurgan ekan. Kız özini taht arkasiga alibdi.

Kızning hızmatkari kelib padşahni uşlabdilar. Ayak koliga kişan urib zindanga salibdilar. Şahar halkı bunu eşitib, zalim padşahdan kutilganlariga sevinib malikani padşah kılib kötaribdilar.

Aradan bir neça kün ötibdi. Bir kalandar darvaza aldiga kelib, süratga tikilib yığlay veribdi. Karavullar uni malikaning aldiga alib kelibdilar. Malika karasa bir künge muhlad bergan padşah ekan. Şunda malika sorabdi:

– Ey kalandar! Nimaga yığlaysan?

– Bir kaşık kanimdan ötsangiz aytaman.

– Ötdim ayt!

– Mening bir mahbubam bar edi. Ati Hüsnabad edi. Sizning darvazangizda oşaning süratini kördim. Darvazada ham "Hüsnabad" deb yazilgan. Sizni körsam kimligingizni bilardim.

– Egerda oşa tirik bolsa nima kılasan?

– Daryaga tüşib yok bolgan deb eşitdim. Eger birar hıyla kılib kanizlarga birar nima berib özi kaçgan bolsa kolimga tüşsa göştini bittadan tikanga ilaman.

–Malika senga heç ruhan kılgan, yok, hali ham bu şahtingdan kayd,– debdi kız.

Kalandar "Mening hatinim şumikan? deb guman kılibdi. Kilicini sügürüb malikaga otkazibdi va: Yüzingni aç köraman!– debdi. Malika taht arkasiga yaşarinibdi. Va: "Uşga bu kanharni" deb buyuribdi.

Hızmatkarlar buni ham uşlab zindanga salibdilar. Malika hatircam bolib vazirga buyuribdi.

–Laşkarlarimizning hisabini aç-çi kanca ekan! Vazir laşkar hisabini alib çıkıbdi. Atlık piyada yetti yüz ming laşkar yığılinibdi, kırk kün yol yabduğını tayyarlab, eri va laşkarlar bilan ata şahirga cönabdi.

Daştu biyabanlarni, çölü sahralarni keza-keza ahiri malika öz ata yurtiga yakınlaşibdi.

Endi gapni kızning atasidan eşiting:

Kızning atasi keçasi tüş köribdi karasa, asmandan bir bürgud kelib padşahni kötarib uçibdi, alib keta turib: "Menga kulluk kılasanmi ya başingni üzib taşlaymi?"– debdi. Padşah: "Yurtimni va hazinayu afinalarimni hammasini senga beray, lekin meni aman kaldir"– debdi. Şunda kuş: "Menga dunya kerak emas, sen zalimdan Hüsnabadning kanini talab kılaman"– debdi. Padşah kızining atini eşitib yığlab yalinib turgan vaktda Hüsnabad kızi bir tağning arasidan çıkıb kela başlabdi. Bir kolida

yalanğaçlangan kıliç, bir kolida ğaz kababi bar emiş. Kız yetib kelib oşa kuşni bir uribdi. Kuş ikki balak bolibdi. Padşahni yerga koyib kolidagi kabalani uzatib "Ata mendan ötgan bolsa keçiring mazur tuting"– debdi. Padşah "dad"– deb uyğanibdi. Karasa yaniverida heç kim yok karanğıda bir özi yatgan ekan. Erta bilan kırk tört vazirini va tört yüz akabirni otirişga çakıribdi. Ular yığılişibdi. Kelibdilar, padşah ularni otirişga işarat kılibdi. Hammasi kol kavuşturubgan tüşini birmarbir aytib beribdi, tabirini sorabdi. Amma otirganlarning birartasi ham çurk etmabdi. Şunda padşah ğazablanib ikki kolini muşt kılib:

– Tüşining tabirini aytamasalarning birar tangni ham tirik kıymayman– debdi.

Ey şahanşah,– debdi. Katta vazir ta'zim bilan bir kaşık kanimdan keçsangiz, tüşingizning tabirini aytay.

– Ayt keçdim!

Vazir aytibdi:

Başindan kötarilgan kuş düşmün baba kerak, düşman yurtimizni vayran kılan deb turgan bir vaktda kızingiz kelib acratib alsayu padşahlik başka adamning koliga ötsa.

Padşa yana ğazablanibdi va:

–Ya yalğançi, kızimning süyaklari zindanda çirib ketganida neça yil, neça zamanlar boldi, sen korkaningdan şu gapni aytib yügarimni gaş kılmakçimisan, seni ham zindanga salay kızim yanida sening ham süyaklaring çirisin!– deb vazirni ham zindanga salibdi.

Şundan song padşah keçalari korkib uhla yalmay ok yegan tangizday har tarafga yügürib, appak tang attirib çıkadigan bolib kalibdi. Bir haftadan keyin bir habarçi kelib padşahga:

– Cürcan yurtining padşasi üstingga laşkar tartib keldi, tez çıkıb tac-tahtingni bersang berganing bolmasa özing bil– deb padşahning halkumiga bir muşt uribdi. Padşah özini önglab algunça, u adam ketibdi.

Padşah buni körib:

– Bitta habarçisi şunday bolsa yarak takkan laşkarlari kanday ekan,– deb hayal sürib kalibdi va vazirlardan maslahat sorabdi. Vazirlar:

– Bizdan maslahat çıkmaydi. Yahşi desak ham öldirasan yaman desak ham öldirasan. Zindandagi vazirni alib çıkıb, inlam dasturhan kılib düşman aldiga çıkar ha ölib ketsin hatirik kalsin,– deb cavab beribdilar.

Padşahga bu söz ma'kul bolib, vazirni zindandan çıkaribdi. Unga bir kança pul mul berib, bunday debdi.

–Cürcan padşahıga barib, mening salamimni yetkazasan. Mabada mamlakad kerak bolsa "hop" de negaki keça yegan muştimning ağrigi hali ketgani yok; bard-yu kan kerak bolsa, u vakda şahardan çıkıb ketaman, çünki ikkinçi muştga asti tabim yok.

Vazir külib:

–Tüşingning tabirini aytsam kılgan aççığıng başkaca edi, bitta kızingni nima kılding? Ahir başingaya şu künlarni özing arttirding. U padşah kelib seni zindanga salar har-zarlik bilan öldirar,– debdi.

Padşah layka batgan eşak dek başini salib turibdi. Vazir tartiklarni alib, şahardan cönab, kuşinga yetibdi, songra öz nami-nasabini yazib hat kılibdi: "Kan kerak bolsa bütün şahar adamlari üçün men canimni beraman yok desalar nakak kan tökilmasin padşahlik tahtini beraman"– deb kal koyib, elçi arkali hatni coratibdi. Hat malikaga barib tegibdi. U hatni okıb, vazirni bilib uni çakırtibdi.

–İçkariga kirsin,– deb icazad beribdi.

Vazir kirsa tahtda bir padşah otiribdi, basida tac, belida kamar, kırkta mahram kol bağlab hızmat üçün turibdi. Vazir urga ta'zim kılibdi. Padşah yanida betiga nikab tutgan bir adam otiribdi. Bu adam vazirga karab:

– Ey vazir, bizning makanimizga korkmasdan bir özing kelibsan, öldirsam nima degsan?– debdi. Vazir debdi:

Kişi öz farzandidan ham korkadimi farzand har kança ğazab kılsa ham atalik hurmatni saklaydi. Cigarpara kızimni tüşimda körganimga bugün yetti kün boldi.

Tüşimda meni köp hürrad kıldi, şayadki tüşim ong kelsa bu sözlarni eşitişi bilanak malika Hüsnabad betidan nikabini alib, vazir bilan körişibdi va bunday debdi:

–Ey mehriban ata, siz arkali muradimga yetdim. Atamning yurtini sizga barsam fukaraga beva-beçaralarga zülm kılmasdan padşahlik kılsangiz.

Vazir darhal ornidan turib kulluk kılib:

–Ey balam men karib kaldim padşahlik hükmini menga bergan bolsang, roparamda otirgan tacu taht egasi padşahga tutdim. Muvafik körsang kalgan ümrimni sening kaşingda ötkazsam,– debdi.

Malikai Hüsnabad laşkar bilan şaharga kirib atasini ahtaribdi. Padşah samanharada bir ahurning içida bikinib yatkan ekan. Küyavi padşahning başiga kılıç kötaribdi. Padşah yığlab kıziga yalinibdi. Kızi erining kolidan kilicini alib:

–Har neçuk bolsa ham atam kılgan günahya tavba kıldi olmasin,– debdi. Padşahlik mührini padaçi yigit namiga aldiribdi. Hüsnabad eri bilan bu yurtni ham idara kılib zindanga begürah yatganlarni azad kılibdi. Ulardan bir kançasini şaharlarga hakim kılib tayinlabdi.

Şunday kılib Hüsnabad özining kalligi-padaçi yigid bilan ömr keçirib murad maksadiga yetibdi.

## 13. DÜNYADA YOK HÜNAR[223]

Bar ekan-da yok ekan, aç ekan-da tok ekan, kadimgi zamanda, bir mamlakatda bir padşa bar ekan. U padşaning çirayli bir kızi bar ekan. Köp mamlakatlardan savçilar kelib, kaytib ketar ekan. Kız: "Kimki dunyada yok hünarni örganib kelsa, oşaning nikahıga kiraman" deb şart koygan ekan. Kelgan savçilar kızning bu şartni udasidan çıka almay, kaytib ketar ekanlar. Şunday kılib bir neça yillar ötib baraverardi. Kızning bu şarti bütün mamlakatga yayilib, ahiri heç caydan savçi kelmay kaldi.

Şu mamlakatning bir çekkasida bir kampir bar edi. U şaharning kaidasi şunday edi – kambağalrak kişilar avkat kılişga narsalari bolmasa, balalarini satib kün keçirar edilar.

---

[223] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 273-278.

Künlardan bir küni kampir naçarlikdan balasini yetaklab çıkıb satmakçi bolib, otirgan edi, bala kel edi. Mamlakatning başka tamanidan kelgan bir cadugar kel balani satib alib ketdi.

U balani alib ketib hızmatkarlika koydi. Cadugar bir kança kişilarini alib kelib, semirtirib yer edi. Uning bir kızi ham bar edi. U kızning cadugarligi atasining ilmidan ham ziyadrak edi. Bu cadugar balani yemasdan, har kanday hızmatlarga buyurib, hızmatkar kılib alib yüraveribdi. Bala kızning hızmatini kılib yürdi. Kız esa unga sehrgarlik ilmini örgetib koydi. Bu sirni atasi bilmas edi. Şunday kılib kelning ilmi asta-sekin oşaberdi. Lekin kel ham bu sirni bildirmasdan yurar edi.

Bir küni kel otirib yığlab yubardi. Kız:

– Ey kelcan, nimaga yığlaysan?– degaç, kel, bir neça yillar anasini körmay musafirçilikda yürganligini kizga dardi hal kıldi. Kalning bu yığlaşiga kızning rahmi kelib:

– Hay kelcan, bolmasam, yana bir-ikki hil ilmdan ta'lim beraman şuni örgangaç, ketginu, şu ilmlarni ta atam ölmagunça dunyada heç kimga bildirma. Eger bildirib kalsang atam seni halakatga etkazadi. Seni atamdan bir sorab köray-çi. Cavab bersa koyib yubaramiz,– debdi.

Kız atasiga barib: – Ata şu kelning birgina anasi bar ekan. U bir kança yillar bizlarga hızmat kıldi. Endi şunga cavab bersangiz, ketsa,– deb yalvardi. Atasi kızning sözini kaytaralmasdan bolaga naçar cavab berdi. Şundan keyin kel kız bilan hayrlaşib, öz mamlakatiga kaytdi. Anasi bilan tapişib yüraberdi.

Bir küni kel karasa, üylarida na avkatlik, na dunyalikdan heç vaka kalmabdi. Nima iş kılişini bilmasdan, naçar anasiga maslahat kılibdi:

– Ey ana, erta bazar küni, erta bilan men ağılhanada benıhoya semiz va huşsürat bir bardakı koy bolib turaman. Siz erta bilan meni bazarga alib baring. Yahşi koylar bahasi on tilla bolsa meni ikki baravar ziyada kılib satasiz. Lekin şuni kolağıngiz bilan eşitib armanda kalmangki, eger özim yigirma tilla bolsam, nohtam yüz tila bolsin va satganda nohtamni alib kaling. Eger siz şu vasiyatimdan adaşib, pul yahşi körinib, nohtamni ham satsangiz, abadul-abad mendan ayrilasiz,– dedi. Kampir esa: "Oğlim

cinni boldimi ya kallasi kalkıdimi, bu kelga nima bala boldi, sözlarni aynib, bunday bema'ni gaplarni aytadi" deb, könglidan öztkazdi. Ertalab orindan karasa, kel körinmaydi. Keçagi aytgan gapi toğrılikan deb, kelib oğılni karasa, darhakıkat, ağılhanada dunyada yok bir koy turibdi. Kampir koyni etaklab, bazarga padşa sarayining aldidan alib barayatib edi, padşa hızmatkarlari çıkıb kampirga:

– Ey kampir, bu koyni satasanmi bahasini ayt?– debdi.

Kampir koyning narki bazarda bir hıssa bolsa, ikki hıssa ziyada aytdi. Padşa hızmatkarlari kampirdan koyni satib aldilar. Padşalikka alib kirib karadilarki, dunyada heç bunday koy bolmaydi. Hızmatkarlar piçaklarini çarhlab, soymakçi bolganlarida, koy rang-barang tavlanib ketaberdi. Padşa kişilari afsus kılib: "Şunday arkani davlatda, şunday acayib koyin bir tamanda asrab koysa ham yahşi boladi" deb koyin soymay kaldirdilar.

Bugün ötdi, ertangi küni koyhanani karasalar, koydan asar yok. Arkani davlat tala-töp bolib, ahtarişib, soriştirib koyni heç tapa almadilar.

Kel bolsa anasi bilan haligipullarni maişat kılib yeb yüraverdi. Bu pullar ham tamam bolib, yana avvalgi künlariga kaldilar. Kel nima kılişini bilmasdan, yana avvalgiday cadu kılib yüraveray desa, haligi kızning şarti bar, kılmay desa, avkatsizlık, oylab-oylab ahiri anasiga:

– Ey ana, ertaga bazar. Erta bilan men athanada bir ğışt yetida oynaydigan bir at bolaman. Meni bazarga alib çıkıb, atlar katarida alib otiring. Atbazlar kelib meni almakçi bolsalar, bahamni başka atlarga karaganda ziyadrak ayting va kımmat sating. Lekin nohtamni zinhar-zinhar satmang. Eger pulga kızıkıb satib yubarsangiz mendek balangizdan acralib kalasiz, – dedi. Erta bilan kampir atni etaklab, bazarga alib çıkıb, bir çekkada otirib edi, bir kança atbakarlar kelib, haridar bolib, ketaverdilar. Ahiri padşalikdan kişilar barib karadilarki, nıhayat çirayli va akldan taşkari huşsüret bir at turibdi. Padşa adamlari atni alib ketdilar. Kampir esa pulni alib, üyiga karab badar ketdi. Padşa adamlari atni alib barib, sayislarga tapşirdilar. Erta bilan turib, karasalarki, sayishanada at u yokda tursin, tezagi ham yok. Padşalik sarasimaga tüşib, har tamanlarni ahtarib, atdan asar tapmadilar. Bir kança vaktlar ötgan, haligi kampirning

pullari kalmasdan, yana tang avhalda kaldi. Kel yana şu hünarni kılmakçi bolib köngildan öztkazdi. Lekin mamlakatga kelning kılgan işi ma'lum bolib kaldi: "Bir kampir bar emiş, şu kampir gaha koy, gaha mol, gah at – har hil narsalarni bazarga alib çıkıb satar emiş. Lekin oşaning satgan narsasi yok bolar emiş" degan gap tarkaldi. Bu gap haligi sehrgar adamhorning kulağıga ham etdi. U, mamlakatta şunday ğalağul payda bolibdi, – deb eşitdi, birak içida oyladiki: "Bu mamlakatlarda menden başka cadugar yok. Kim bu işni kılar ekan." deb ahiri şu kel esiga tüşdi. "Şu kel mening hızmatimda yürgan vaktda azrak örganib kalgan bolsa kerak" deb, könglidan keçirdi. Lekin kelga cadugarlikni özining kızi örgatganligini bilmas edi. Şunday kılib, haligi cadugar bu işni paylab, bazar küni bazarga kelib "Kaçan şunaka yahşi at, yahşi koy, yahşi mol yoki tüya kabi candar kelarkin, eger nıhayat semiz va huşsürat candar bulsa, şuni tapaman" deb könglidan otkazib, paylab yurar edi.

Bir küni kel pullari kalmay, nima kılişini bilmasdan, işlay desa, işga boyni yor bermasdan, naçar anasiga karab:

– Ey ana, ertaga bazar men nıhayat zor, katta bir tüya bolaman, siz meni bazarga alib çıkıng. Bahamni köp ziyade ayting. Satingu, lekin pulini har kança ziyade bersa ham nohtamni satmang, – deb tayinladi. Ertasi küni kampir karadiki, darhakıkat, akldan taşkari bir tüya payda bolipdi. Kampir uni bazarga etaklab barib, tüya bazarida tohtadi. Tüyaçilar kelib haridar boldilar. Haligi cadugar ham kelib savda kıldi, kampirdan soradı:

– Tüyang neça pul?

Kampir:

– Yüz tilla, –deb habar berdi. Haligi cadugar savdalaşib, ahiri aytganiga aldi-da, kampirning kolidan nohtani uşlab edi, kampir nohtani bermasdan karşilik kıldi. Haligi cadugar: – Hayr bolmasa, başka ip alib kelay, –deb cadugarlik bilan kampirning koliga başka ip tutkazib, kampirdagi nohtani alib ketdi. Kampir esa üyiga kelib karasa, bu başka nohta. Şunday kılib, kampir afsuslanib, yığlaganiça kalaberdi. Cadugar esa tüyani etaklab üyiga alib kaytdi. Tüyani mustahkam bir üyiçiga baylab koyib, kızini çakırdi va:

– Ana, kızim, kördingmi? Bunga sening rahming kelib, vasita bolib, cavab bergan edik. Bu bizning cadugarlik ilmimizdan faydalangan ekan. Şaharda bir kança işlar kılib, yürgan ekan. Ahiri men uning kılgan na'malarini eşitib, bugun barib kolga tüşirdim. Uni aval yemasam ham, endi yeyman. Barib piçak bilan tabar keltirgin. Buni soyib, göştini yeb, canim halavat tapsin, – deb kıziga buyurdi. Kız barib tabar bilan piçakni başka tamanga yaşirib, tapalmagan kişi bolib keldi. Cadugar karadiki, kızining kolida heç narsa körinmaydi. "Kani piçak bilan tabar"– deb soradi. Kız:

– Ey ata şunça ahtardim tapa almadim,– dedi. Şundan keyin cadugar kızga:

– Endi sen şu üydagi tüyaga karab turgin, men özim tapib kelay,– deb tayinlab kirib ketdi. Kız esa tüyaning aldiga kirib, uruşib vahşat kıldi.

– Ey kel, senga aytmaganmidim, şunday bolmağur işlarni ta atam ölgunça kılmagin deb. Endi özingdan ötdi. Şunday bolsa ham men senga bir yahşilik kılaman,– deb tüyaning ipini boşatib yubaribdi. Tüya yügürib çıkıb, bir yumaladi-yu, bir kaptar bolib havaga uçib ketdi. Cadugar kelib, kızidan:

– Tüya kani?– deb soradi. Kız aytdi:

– Ey ata tüya yeçilib çıkıb bir yumalab kaptar bolib havaga uçib ketdi. Ana işanmasangiz, köring,– deb kaptar uçip ketgan tamanni körsatdi. Cadugar karadiki, kaptar hira-sira körinib, uçib ketib barayapti. Cadugar ham bir yumalab karçiğay bolib, kaptarning ketidan uçaberdi. Bular bir-biri bilan kuvlaşib uçaverdilar. Karçiğay yetay-yetay deganda aldilaridan bir padşa çarvağı çıkıp kaldi. Kaptar birdaniga padşaning çarvağıga tüşib, bir neça top gül bolib açilib turdi. Padşa vazirlari bilan sayl kılib, bir cayda maişatbazlik kılib otirib edi, şu gülni körib kaldi. Gül açilib, alvan-alvan tavlanib turibdi. Padşa buyurdi:

– Oşa güldan üzib beringlar! Hızmatkarlar gülni üzib kelib padşaga tutdilar. Şu paytda gülning üstiga haligi cadugar konib bir bülbül bolib şunday hanişga keldiki, heç akldan taşkari. Padşa hızmatkarları bilan bülbülni uşlamakçi bolib, har tamandan yopirilişib kelib, bülbülni tutib edilar, bülbül bir adam bolib, bular bilan gaplaşa ketdi.

– Ey dostlar, kelinglar, sizlarga bir sohbat kılib beray,– deb cadugar koliga sazni alib, bir aşula aytişga tüşdi. Padşa hızmatkarlari bilan mest bolib kaldilar. Bir fursatdan song aşula tamam boldi. Padşa ornidan turib aşulaçiga:

– Ey hafiz, dunyada nima murading bolsa, mendan soragin, beraman,– dedi. Hafiz ornidan turib:

– Ey taksiri alam, menga sizning heç narsangiz kerak emas. Şu kolingizdagi bir dasta gülni bersangiz boldi,– degaç, padşa haligi gülni bir iskab bermakçi boldi. Padşa gülni bir iskagani hamana avlan-alvan islar taralib, gül rang-barang tuslarda tavlanib yanada yahşi körindi. Padşa könglida oylandi: "Ey maşşak, sen dunyadan bir narsa soraginki, u narsadan bir kişi bahra tapadigan bolsin" deb, gülni berişga köngli bolmadi. Cadugar yana: – Şu gülni berişingizni sorayman,– dedi. Padşa beray de bedi, yanagül cilvaga kelib, har hil hıdlarni özidan saçdi. Padşa bu işga hayratda kalib ahiri cadugarga karab atib yubardi. Karadiki, gülden asar yok. Bir kança tarık har tamanlarga saçilib ketdi. Şundan song haligi hafiz bir yumaladi-yu, bir tavuk süratiga kirib, tarıklarni terib yer başladi. Tezda u tarınki bir dana ham koymasdan terib edi. Şunda bir dana tarık bir cayda yaşirinib kalgan edi. Şu bir dana tarık yumalanib kelib bir şakal boldi-yu birdaniga tavukni uşlab, yeb koydi. Bu işni körgen padşa va akabirlari hayratda kaldilar. Haligi şakal bir yumalab haligi kampirning oğli – Kel bala bolib, arkani davlatning aldiga: "Asalamu Aleykum! Ey arkani davlat, a'yani saltanat." – deb kol kavuştirib, bir cayga oturdi. Keyin kel padşaga karab:

– Ey padşahım, men şu mamlakatning farzandi bolaman. Mening anam satib yubargan edi, bir neça yillar yürib şunday dunyada yok hünarlari örgandim va sizning mamlakatingizdagi adamhor cadugarni dunyadan yokatdim, –dedi. Padşa akabirlari padşaga karab:

– Ey taksirim alam, sizning könglingizdagi va kızingizning könglidagi talablaringizni bacaradigan, dunyada yok hünarni hünarni biladigan, adamhorni öldirgan kişi şudir,– degaç, padşa kelning namiga toyni başlab, bir kança künlar toy-tamaşalar berib, kelin esa tabibu carrahlarga karatib, asliga keltirib, kızini berib, murad maksadlariga yetdilar.

## 14. ATA VASİYATİ[224]

Bir adamning üç oğli bar ekan, öladigan vaktida katta oğlini çakırib:

– Oğlim, men ölsam üç kün görimni paylaysanmi?– debdi. Oğli:

– Yok, men paylamayman,– debdi. Atasi ortança oğlini çakırib:

– Oğlim, men ölsam sen görimni üç kün paylaysanmi?– bebdi. Ortança oğli:

– Yok, men paylamayman,– debdi. Kiçik oğlini çakırib:

– Oğlim, men ölsam sen görimni üç kün paylaysanmi?– deb sorabdi. Kiçik oğli:

– Ata, üç kün emas yüz kün paylagin desangiz ham paylayman,– debdi. Vasiyat tamam bolgandan song, haligi adam ölibdi. Kiçik oğli atasi ölgandan keyin görini paylab yatibdi. Yarim keça bolganda bir ak at asmandan yarağ-aslaha, kiyim-keçak bilan tüşib görni üç marta aylanibdi. Şu payt bala uyğanib atni uşlabdi. Bala atdan:

– Nima üçün sen görni üç martta aylanding?– deb sorabdi. Ak at:

– Men atangning tirikligida uning emrida yürardim, hazir bir atangning görini ziyarat kılib çıkıb ketaman,– debdi-da, ketayatganida yalidan bir tala yulib balaning koliga berib:

– Kaçan başingga bir müşkül iş tüşsa, şu moyni tütatib yoklasang, hazir bolaman, – debdi.

Bala ertasiga keçasi yana barib paylab yatibdi. Yana yarim keçada asmanda bir kara at parvaz etib yerga tüşibdi-da, gör atrafidan üç marta aylanibdi. Bala ornidan turib kara atni uşlabdi va:

– Nima üçün sen kelib görni üç marta aylanding? –deb sorabdi. Şunda at:

– Men atangning ati edim, kaçan mingisi kelsa yoklab alar edi. Hazirda ölgan ekan, şuning görini ziyarat kılib ketiş üçün asmandan tüşdim, endi mendan senga bir nişana kalsin,– deb bir tala yalidan yulib balaning koliga beribti. –Kaçan başingga birar müşkül iş tüşsa, mana şu moyni tütatsang men hazir bolaman,– deb uçib ketibdi. Üçinçi

[224] Selma Ergin, **Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)**, Edirne: 1997, s. 252-257. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

küni bala yana barib görni paylabdi. Yarim keça bolganda yana bir saman at asmandan tüşib görni üç marta aylanibdi. Bu ham yasatığlik ekan. Bala saman atdan sorabdi:

– Nima üçün atamning görini üç marta aylanding? – At aytibdi:

– Men atangning ati edim, kaysi vaktda zarur bolib kalsam, kelib hızmatini baca keltirib ketar edim. Atang ölibdi, uning görini ziyarat kılib ketiş üçün tüşdim,– debdi-da, u ham moyidan bir tala yulib, balaning koliga beribdi.

Şu bilan üç künlik vasiyat tamam bolibdi. Törtinçi küni bala yana barib görni paylagan ekan, heç kim kelmabdi, şu bilan görni paylaş ham tamam bolibdi. Atadan kalgan mal-dunyani sarf etib, tamamlab endi ular üç ağayni yurtning malini-padasini bakadigan bolişibdi. Şu bilan tirikçilik ötkazib yürişibdi. Lekin akalari şunda ham toğri yürmasdan yurtning sigiri, buzağını satib yeb, soyib yeb, halkni tinçitmay koyişibdi. Şunda el kattalari közlaşib bularning üçavini ham şahardan haydab yubarişibdi. Bular üçavi başka şaharga cönaşibdi. U şaharda ham mallarni yığıb padaçilik kılib yürişibdi. Kiçkina ükasi mal bakıb yürganda, haligi ikki akasi şaharga tamaşa kılgani tüşib ketişibdi. Şaharda ular bir ğavğaga duçar bolibdilar. Padşa bir ravakka kırk pağanalik şati koydiribdi. U şatining tepasiga kızining ravağını kurdiribdi va halayıkka car salib:

– Har kim ha at bilan, ha eşak bilan, ha tüya bilan çıkıb kızimning kolidan bir kasa suv alib içsa, uning kolidan nişanlik üzükni alib tüşsa, kırk kün toyini kılib, ottiz kün oyinini otkazib nikah kılib beraman,– debdi. Bu habar yurtga maşhur bolibdi. At mingan ham cönabdi, eşak mingan ham cönabdi, tüya mingan ham padşaning eşigi tagiga karab cönabdi. Halayık körsaki, at, eşak, tüya minganlar kırk pağanalik şatiga çıka almay yerga kulab tüşaveribdi. Bu hadisani körgan ikkala aka-üka padaçi ükalarining aldiga kaytib kelibdilar va ükalariga:

– Ey üka, şaharda şunday tamaşa kördik, cüda acayib, – debdilar. Şunda ükasi:

– Kanday tamaşa ekan?– deb sorabdi. Akasi:

– Padşa kırk pağanalik şati koyib, har kim at oynatib çıkıb, kızning kolidan bir piyala suv içsa, üzigini alib kaytib tüşsa, şu adamga kızimni kırk keçayu kırk kündüz toy-tamaşa kılib beraman deb va'da beribdi. At mingan ham, eşak mingan ham, tüya mingan ham "Çüh" deb şatiga çıkiş üçün harakat kıldi, heç kaysisi çıkalmadi-yıkıldi,

mayib bolib kaytib ketdi. Şunday tamaşalarni bizlar kördik üka!– debdi. Bu habarni eşitgan ükasi:

– Ertasiga malni sizlar bakınglar, men ham şaharga tüşib tamaşa körib kelayin,– desa, akalari:

– Yok, sen ketsang biz aç kalamiz,– deb unga cavab berişmabdi. Ertasiga akalari yana oşa tamaşani körgani ketişibdi. Ükasi keçgaça mallarni bakıb toyğazib, bir talning tagiga toplab yatkızib koyibdi. Ak atning tütatkisini tütatibdi. Asmandan oşa ak at yarağ-aslaha, kiyim-keçagi, sarpasi bilan uçib tüşibdi. Padaçi bala sarpani kiyib, yarağ-aslani beliga takıb, atni minib, padşaning ordasiga kirib baribdi. Barip, şatiga atini toğri kılib "çüh!" degan, at oynab ikam kırk pağanaga çıkıbdi, atning başini tartib kaytib tüşibdi. Pastda turgan alaman "Ey bala, yana 'çüh' degin, 'çüh' desang çıkıb ketar edi" deb kala berişibdi. Bala kaytib kelib malini haydab, bakıp yüraveribdi. Keçkurun akalari kelib balaga:

– Bugün bir boz atlık adam kelib şatiga atni ropara kılib "çüh" dedi. At ikkam kırk pağana çıkdi. Atning başini kaytarib tüşib ketdi,– deb ükasiga aytişibdi. Ükasi:

– Bugün menga cavab bersalaring, malni sizlar bakıb tursalaring, men ham tamaşani bir körib kelsam, degan ekan, akasi:

– Ey üka, sen ketsang, biz nima yeymiz?– deb ükasiga cavab bermabdi. U keça ötibdi, tang atibdi, akalari yana tamaşa üçün şaharga ketibdilar. Bala mallarni bakıb, toyğızib, talning tagiga yatkızib koyibdi. Bala saman atning tütkisini alib tütatibdi. Şunda saman at yarağ-aslahalari, sarpasi bilan asmandan tüşibdi. Bala sarpani kiyibdi, yarağ-aslahalarni beliga takıbdi. Atni minib padşaning ordasiga kirib kelibdi. Adamlar kördiki, bu at keçagi kelgan atdan kırk candan yukari. Bala şatiga atni ropara kılib "çüh" debdi. Bir kam kırk pağanaga at oynatib çıkıbdi. Atning başini tartib ketiga kaytaribdi. At şatidan tüşib ketibdi. Adamlar:

"Namard ekan, baççağar, 'çüh' desa çıkıb ketar edi-ya" deyişibdi. Kün keç bolibdi, halayık tamaşa tamam boldi, deb üyiga kaytib ketibdi. Akalari kaytib barib, ükasiga:

– Keçagi at bugüngi kelgan atning yarim barabariça ham emas, özi saman, “çüh” deyişi bilan bir kam kırk pağanaga oynab çıkdi, eger yana bir “çüh” desa kırk zinaga bemalal çıkıb ketar edi, atning başini tartib, kaytib tüşib ketdi,– deyişibdi. Şunda ükasi:

– Bugün sizlar malni bakıb tursalaring, men ham barib şu tamaşani bir körib kelsam,– debdi. Şunda akalari:

– Sen ketsang biz nima yeymiz?– deb ükasiga cavab berişmadi. Ular keçga barib yatibdilar, tang atibdi. Akalari yana tamaşaga karab ketibdi. Ükasi malni bakıb toyğazib, toplab alib kelib bir talning tagiga yatkızibdi. Üçinçi kün kara atning tütatkisini tütatibdi. Kara at asmandan yarağ-aslahalarni, kiyim-sarpasi bilan tüşib kelibdi. Bala sarpani kiyibdi, yarağ-aslahalari, beliga takıbdi. Atni minib, padşaning ordasiga kirib kelibdi. Ma’rakaning içiga atini aylantirib oynatibdi. Songra atning başini şatiga rapora kılib “çüh!” depdi. At oynab kırk pağanaga çıkıb, kızning tahtiga yetibdi. Yigit atdan tüşib kızning kolidan bir kasa suv içib, uning kolidagi üzügini bakıb yüra beribdi. Akalari kaytib kelib padşaning üyida toy-tamaşa bolgani, kança at, eşak, tüya, adam olgani hakıda ükasiga birma-bir bayan yetibdilar.

– Birinçi at ikkinçisiga karaganda heç at emas, amma bugün üçinçi bir at kirib keldi. Ordada oyin kılib kırk pağanalik şatiga çıkdi. Bahadir yigit ham atdan tüşib, padşaning kızi kolidan bir kasa suv içib, kolidan üzükni alib tüşib ketdi.

Ükasi:

– Sizlar şunça yahşi tamaşani kördinglar, menga ham bir kün cavab bersalaring men ham şunday tamaşani bir körib kelsam- deganda, akalari toy tamam bolganini aytibdilar.

Üç aka-üka avvalgiça mallarni bakıb yüraveribdilar.

Künlarning birida padşa yurtga:

– Kimda-kim kızimning kolidan suv içgan, üzügini algan bolsa ordaga kelib özini tanitsin, toyni başlaymiz,– deb habar beribdi.

Padşa bir adamning koliga abdasta vaçilapçin berib: – Har kim kolini yuvsa, kızimning kolidan algan üzükni körsangiz, menga ma’lumat berasiz,– debdi. Har küni

el-yurtni çakırib aş-nan tartib, ottiz küngaça aş berib, adamlarning kollariga suv beribdi. Heç kimdan bu nişana üzük çıkmabdi. Padşa:

– Heç adam kalmadimi?– deb sorabdi. Vazir:

– Egerda kalgan bolsa, kışlakda mal bakıb yürgan padaçi kalgandir,– deb cavab beribdi. Padşa ularni ham ayttirib kelişni buyuribdi. Bir vazir barib ularni alib kelibdi. Koliga suv koyib karasalar, haligi padşaning kızi kolidagi üzük şu balaning kolidan çıkıbdi. U halda ikki akasi:

– Kanday kılib bizning ükamizga bu üzük tegib kalibdi,– deb hayran bolibdilar.

Bala atasining görini üç kün paylaganda bolgan sir-asrarni aytibdi. Şunda akalari biz atamizning vasiyatini kulağımizga almadi, deb puşayman bolib, ükasining toyini tamaşa kılibdilar.

Kırk kün toy-tamaşa kılib, padşa kızni unga nikahlab beribdi.

Aradan bir ay ötibdi. Padşa ölibdi. Uning orniga küyavini yurt padşasi kılib kötaribdilar. Akalari ükasining bu davlatga ega bolganini körib:

– Har kim ata vasiyatini kulağıga almasa ana şundaş rasvayi alam bolib, köçada kalar ekan,– deb afsuslanibdilar. Kenca oğıl maksadiga yetibdi.

## 15. ZAR KAKİLİ YİGİT[225]

Kadim zamanda bir bağban bolgan ekan. Farzandi bolmagani üçün dagi hasratda ekan.

Oşa tamandagi tağda bir yalmağız kampir yaşar ekan. Başi ötavdek, ağzi eşikdek ekan. Kırkta dev uning hızmatida haziru nazir ekan.

Yalmağız kampir tüşda bir tüyani, keçkurun yettita koyni yamlar ekan. Avkatini kırk kişi ham kötar almaydigan katta kazanda pişirar ekan. U adam göştini yahşi korar ekan, kışlak va şaharlarda yürib, kiçik balalarini oğrilar ekan.

Künlardan bir küni yalmağız kampir bağban yaşagan kışlakka kelib, sadaka sorabdi. Bağban uning tovuşini eşitib darvazaga çıkıbdi.

---

[225] Şensal Biçer, **Şamirza Turdimov Özbek Halk Ertekleri (Transkripsiyon ve Çeviri)**, İzmir: 1994, s. 105-108. (Yayınlanmamış Lisans Tezi)

–Hay, kişi,– debdi yalmağız kampir,– nima tilasang muhaya kılaman.

– Özimga yarasa davlatim bar,– debdi bağban, – Fakat oğlim yok. Ölganimga tuprağımni tepkilab kömadigan farzandim yok.

Şunda yalmağız kampir haltasidan alma çıkarib:

– Şu almani hatininga yegiz, senga oğıl tuğıb beradi,– debdi – fakat şartim bar, oğling yetti yaşga kirganda uni menga berasan unga akl örgetaman. Yalmağız kampirning aytgani kelibdi. Bağbanning hatini bir oğıl tuğıbdi. Huş sürat va şah bala bolibdi. Bağban oğlini cani dilidek korar va daim u bilan oynar ekan. Oradan rappa rasa yetti yil ötganda kışlakka yalmağız kampir kelibdi.

– Yetti yil boldi, men oğlingni alib ketgani keldim,– debdi kampir.

– Buvican, oğlimga tegma, uning orniga tilagan narsangni al. Men heç narsamni ayamayman. Üyimni ham, hokizlarimni ham, bağımni ham al.

Yalmağız kampir, uning yalinib-yalvarişlariga karamay, bağbanning yetti yaşar balasini alib ketibdi.

Ular yolda ketayatganlarida bir kampirga ropara bolibdilar, bu rahmdil pari ekan. Yalmağız kampir bir üyga sadaka soragani kirib ketganda rahmdil pari balani bir çekkaya çakırib:

– Oğlim, kayerga ketayatganingni bilasanmi?– debdi, – seni alib ketayatgan – yalmağız kampir. U seni üyiga abarib, oçakka ot kaladadi. Özi bir köyining kuyruğini toğrab kazanga taşlaydi, senga çömiç bilan aylantirib tur– deb aytadi. Şu paytda sen ehliyat bol: “Buvi yağ eritişni özing körsat”– deb ayt. U çömiçni alib, kazan üstiga engaşganda, yalmağızni itarib yubar.

Rahmdil pari şu sözlarni aytib, közdan gayib bolibdi. Bala esa yalmağız kampirga ergaşib cönabdi. Keyin rahmdil parining aytganidek bolibdi. Yalmağız kampir yağni eritib, balaga aylantirib turişni buyuribdi.

– Kanday kavurişni aldin özingiz körsating, buvi,– debdi bola.

Yalmağız kampir çömiçni alib, kazan üstiga engaşganda bala uni kazanga itarib yubaribdi.

Kazandagi yağ “piş-ş” etib köpirib kelibdi. Yalmağız til törtmay ölibdi. Bala kolini yuvmakçi bolibdi. Karasa bir köza turgan emiş. Közada kolini yuvib, başiga suv koygan ekan, saçlari altin bolib kalibdi. Bala yalmağız kampirning üyida aylanib yüribdi. Tösatdan boyinga kırkta kalit solgan bir muşuk kirib kelibdi. Bala birinci kalit katta bu üyining eşığını açibdi, üyda kırkta bala dadlab yığlıb otirgan emiş. Balalarning hammasini üyiga yubarib, birin-ketin başka üylarga kiribdi. Bu üylarda mal dunya behısab emiş. Bala ottiz sakizinçi üyni açsa unda üçta rahmdil dev otirgan ekan. Ottiz tokkızinçi üyda alhana, unda üçta zatli arğumak bağlağlik turgan ekan. Kırkınçi üyda üçta altin kafasda üçta çirayli kuş otirgan ekan.

Bala üydan çıkıb, nima kılişini bilmay yüribdi. Şunda üçta dev unga bittadan üzük, kuşlar bittadan pat, atlar dumlarining talalaridan bittadan beribdilar. Rahmdil devlar, kuşlar va atlar bir ağızdan:

– Ey altin saçli bala,– deyişibdi, – başinga müşkül iş tüşsa, sen bitta uzak bitta pat, bir kil talani ötga taşla, biz senga yördamga kelamiz. Hazir bu yerdan ket, yalmağız kampirning hızmatkarlari, devlar kelib kaladi.

Altin saçli bala dahşatli yalmağız kampirning üyida tunab kolmay cönab ketibdi.

Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, bir kışlakka yetib baribdi. Kışlakning bir çekkasida kiyşayib turgan bir üyning eşiğini takkillatibdi.

Üydan bir kampir-rahmdil pari çıkıbdi.

– Hay, altin saçli bala, kayga barasan?

– Ne ata-anasiz yetimçaman, başim akkan tamanga ketayapman.

– Kel mening üyimda kal,– debdi kampir, – bağımga kir, toyguninça örik, şaftali, üzüm yeb al. Men seni öz farzandimdek köraman.

Bala rahmdil parining üyida bir neça yil yüribdi. Ösib, navkiran yigit bolibdi.

Künlardan bir küni kampir un, gürüç satib algani uni şaharga yubaribdi. Padşaning üçta kızi sarayning tamida otirgan ekan. Altin saçli yigit ularga yokib kalibdi. Padşaning eng kiçik kızi unga aşık bolgan ekan. U betab bolib, kündan-künge rangi

ketaveribdi. Padşa hamma tabiblar, hakimlarni çakırib, kızni davalaşini buyuribdi. Amma ular kızning dardiga heç bir dari tapalmabdilar. Bir küni padşa kızidan:

–Senga nima boldi, kızim?– deb sorabdi.

Şundagina kızi altin saçli yigitni körganini gapirib beribdi. Padşa katta sayil kılibdi, sarayning tamiga gilam yazib, kızlarini otirgizib koyibdi.

– Mamlakatdagi barça yigitlar sarayning yanidan ötsinlar,– deb buyurib

Kızlariga:

– Kim sizga yokib kalsa unga gül taşlang,– debdi.

Altin saçli yigit yirtik-yamak çopan kiyib, başiga tullagan bir telpakni bastirib sarayga cönabdi. U saray yönidan ötib ketayatganida padşaning katta kızlari eski kiyingan bu kambağal yigitni nazar-pisand kılmabdilar. Amma eng kiçik kız altin saçli yigitni darrav tanib unga gül taşlabdi.

Padşa va saray ahllari kiçik malikaning didiga hayran kalibdilar. Apalari ham uni mashara kılib yahşi yasangan yaş yigitlarga gül atibdilar.

Küyav boladigan yigitlarning hammasini sarayga başlab kelibdilar. Katta kızlari tanlagan yigitlar padşaga yokibdi, ularga köşanalardan cay berib katta toy-tamaşa ötgasişga amr beribdi. Kiçik kızi tanlagan altin saçli yigitni athanaga yubaribdi, unga atbakarlar. Katarida cay salib berişga buyurdi.

Padşa özining kença kızini kambağal yigitdan aynitmakçi bolibdi, lekin kız hadeb yığlayvergandan keyin kolini siltab:

–Özing bilasan, lekin şoşmay turaylik,– debdi.

Padşa kença, kızining toyini keçiktirmakçi bolibdi, keyin bir gab bolar deb oylabdi.

Künlardan bir kün küyavlarni aldiga çakırib, ularni avga çıkazmakçi bolibdi.

Ularga eng yahşi laçinlarini, eng yahşi arğumaklarini beribdi, eng tacribali avçilarni köşibdi.

Altin saçli yigit ham avka çıkişga ruhsad sorabdi. Padşa undan külib debdi:

–Senga yol bolsin! Yahşisi, küyavlarimning atini kaşlab koy. Senga layık iş – ana şu!

Uni toza mashara kılişib, avga cönabdilar. Altin saçli yigit bolsa, çölga barib rahmdil dev arğumaklar va kuşlar taşlab ketgan üzük, kıl va patni otga taşlabdi. Köz yumib-öçgunça devlar, atlar va kuşlar uning aldida hazir bolibdilar.

– Nima hızmating bar, ey, altin saçli yigit?– deyişibdi ular. Biz tayörmiz. Yigit eng yahşi kuşlarni canivarlarni avlab keltirişni buyuribdi. Devlar atlarga minib, laçinlarni kölga atib, takka cönabdilar. Köp atmay, ular kirğavul, kiyik yövvayi gaz, akkuş, kakliklar avlab keltiribdilar. Altin saçli yigit ularga cavab berib yubaribdi. Bu vaktda padşaning küyavlari çölda izgib yürib, avlagani birar canivar kıdıribdilar, birac heç narsa topalmabdilar. Devlar heç narsa koymay avlab kelgan ekanlar.

Küyavlar çarçab-harib şaharga kaytibdilar. Karasalar, yol üstida kenca malikaga talabgar bolgan yigit yönbaşlab yatibdi, uning yanida avlangan canivarlar uyub koyilganmiş. Küyavlar hayran kalib, unga yalina başlabdilar.

– Biz heç narsa avlay almadik, kuruk kaytiş bizga ham bir nima ber.

– Yok, - debdi yigit, - meni mashara kılganingizni unutdingizmi?

– Bizning hamma altinlarimizni al,– deb yalinişibdi küyavlar.

– Yok.

– Atlarimizni al!

– Bizni namusdan kutkaz, öla - algunca sening kuling bölaylik.

–Hop,–deb konibdi altin saçli yigit, – lekin bir santim bar. Men yelkanlaringga muhrimni basaman.

Nailaç kalgan küyavlar uning aytganiga konibdilar. Yigit ularning yelkalariga öz muhrini basibdi. Kuş va canivarlaring eng yamanlaridan bir neçasini ularga beribdi, ular şaharga cönabdilar.

Avdan kaytib kelib, har bir avçi oşa mamlakatning adatiga muvafık, öz koli bilan padşaga avkat tayarlabdi.

Padşaning küyavlari saray aşhanasida, altin saçli yigit esa athana yönidagi oçakda avkat pişiribdi. Ziyafat başlanibdi. Altin saçli yigit özi pişirgan avkatdan ikki tavak toldirib, padşa aldiga koyibdi.

– Zati şahana, bizning kolimizdan ham avkat yeb körsalar,– debdi.

– Men ham avga çıkkan edim, unça-munça avlab keldim.

Padşa köngli tortmay, palavdan ham, kababdan ham tatib köribdi. Avkat unga enda yokibdi.

Yigit parining üyida yürganida vaktini bekar ötkazmagan ekan. Pari yigitni av kılişga, avkat pişirişga, ekin ekişga örgetgan ekan.

Ertasi padşaning özi altin saçli yigitni çakırib:

– Avga çık,– debdi, – yahşi kuşlar avlab kelibsan, avkat pişirişga ham usta ekansan.

Yigit çölga çıkıbdi, devlar unga yana köp canivarlarni avlab keltirib beribdilar. Yigit bu gal avkat pişirib, tavakning tagiga tezak parçasini salib koyibdi. Padşa avkatni iştaha bilan yebdi, lekin tavak tagidagi tezakni körib, taaccubda kalibdi.

– Nima sababdan tavakka tezak tüşgan?– deb sorabdi.

Altin saçli yigit bolsa:

– Men sarayda emas athanada turaman, tüşib ketganini körmay kalibman, debdi.

Padşa hıcalat tartib, yigitga sarayga köçib bora kal, deb aytibdi. Padşa küyavlarni çakırib sorabdi:

– Nima sababdan kença küyavim körimsiz bolsa ham, avda birinci? Uning avlab kelgan kuşlari siznikidan yahşi? Uning avkati şirin.

– Sababi şuki,– deb cavab beribdilar küyavlar, – bu padaçi özi ok atişni bilmaydi, bizga hızmat kılib, ötgan narsalarimizni toplab yuradi, eng yahşisini bekitib öziga alib kaladi.

Yigitning cığıbiyrani çıkıb padşaga:

–Hazir siz kim kimning kuli ekanini, kimning azad adam ekanini körasiz,– debdi va küyavlarga, – yeçinib yelkalaringni padşaga körsatinglar, deb buyuribdi.

Padşa başta taaccubda kalibdi, keyin küyavlariga köylaklarini yeçişni buyuribdi. Ularning yelkalarida kiçik küyavning mihri barligini köribdi.

Yigit özi körgan-keçirganlarni sözlab, başidagi telpagini alib koyibdi. Hammalari unung altin saçli yigit ekanini köribdilar. Altin saçli yigit padşaning kiçik kıziga üylanib, öz mamlakatiga, bağban, atasinikiga köçib baribdi. Rahmdil pari esa uning balalariga enaga bolibdi.

## 16. UR TOKMAK[226]

Bir bar ekan, bir yok ekan. Alatağ etagida bir çal bilan kampir yaşar ekan. Ular parranda va hayvanlarni avlab, kün keçirar ekanlar.

Küz payti ekan.

Künlardan bir kün, nima bolibdi-yu, çalning tuzağıga kattakan bir laylak ilinibdi. Çal uni tuzakdan çıkargan ekan, Laylak tilga kiribdi.

– Çal baba, meni koyib yubaring, –debdi. – Men laylaklar başlığı bolaman, nima sorasangiz beraman.

– Seni kaydan tapaman? –deb sorabdi çal.

– Alatağ arkasiga ötib, meni kimdan soramang, üyimni körsatib koyadi, –debdi Laylak.

Çal laylakni koyib yubaribdi.

– Yahşiligingizni unutmayman, –debdi. Laylak uçib ketayatib.

Bahar yakınlaşibdi. Tuzakka kuşlar ilinmay kalibdi. Çal Laylakvayni eslab: "Bir barib kelay, nima iş çıkar ekan" –deb oylabdi.

Alatağdan aşib ötibdi. Yolda çopanlarni uçratibdi.

– Bu koylar kimniki? –deb sorabdi çal.

---

[226] Selma Ergin, **Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)**, Edirne: 1997, s. 354-358. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

– Laylakvayniki! –deb cavab berişibdi çopanlar va çalga yol körsatişibdi.

Çal yürib-yürib yılkıçilarga yolıkıbdi.

– Hay yılkıçilar! Bu yılkılar kimniki debdi? –debdi u.

– Laylakvayniki! –deyişibdi yılkıçilar.

– Rasa badavlat ekan-da, bu laylakvay, –debdi. Çal süyünib keyin yulkiçilardan sorabdi: – Laylakvay "soraganingni beraman" deb va'da kılgan edi, nima soray?

–"Kaynar humça" ni sorang, –deyişibdi yılkıçilar.

Çal ularga rahmat aytibdi-da yol yürib yürsa ham mol yürib, ahıri Laylakvayning üyiga yetibdi.

– Assalamu alaykum, –debdi çal eşikdan kira turib, va'dangni bacarasanmi deb keldim, Laylakvay.

– Tila, tilagingni!

– "Kaynar humça"ni ber, –debdi çal.

– Ah, –debdi Laylakvay, – baba, sizga bir tavak tilla beray.

– Yok, –deb könmabdi çal.

Laylak razi bolib:

–Mana aling, –deb "Kaynar humça"ni beribdi.

Çal "Kaynar humça"ni alib arkasiga kaytibdi. Yol yürib, mol yürib bir cayga yetibdi. Dam aliş üçün otiribdi. Şu yerlik balalarga karab:

– Oğıllarim, humçadan habardar bolib turinglar, men uhlab alay, tağın "Kayna, humça" deya körmanglar! –debdi.

– Hop, –deyişibdi balalar.

Balalar şum, balalar ekan.

Çal uykuga ketişi bilan ular:

–Kayna humça! –deyişibdi.

Humçadan tilla kaynab çıkıbdi. Balalar şaşib kalibdi. Ular tillalarni yığıb alib, humçani almaştirib koyişibdi.

Çal uykudan turib humçani alib yolga tüşibdi va yetti keça-yu, yetti kündüz deganda üyiga yetibdi.

– Kampir, dasturhan yaz! –debdi Çal.

Kampir dasturhan yazibdi.

Çal avazi bariça:

– Kayna, humça! –deb kıçkıribdi.

Humça kaynamabdi.

Çal aççığlanib, laylakvayning aldiga karab yol alibdi. Yolda yana yılkıçilarga uçrab:

– Laylakvay meni aldadi, endi nima soray? –debdi.

– "Açil dasturhan"ni sorang! –deyişibdi yılkıçilar.

Çal laylakvayning aldiga baribdi.

– Ha, –debdi Laylakvay. – "Kaynar Humça" sizga kamlik kıldimi?"

– Meni aldab "kaynar humça" orniga başkasini beribsan, –debdi Çal. –

Menga "Açil dasturhan" ni ber!

Laylak çalning sözni kaytarmabdi.

"Açil dasturhan"ni alib kelayatib sadda çal yolda haligi şum balalarga yolıkıbdi.

– Balalarim, –debdi u, – mana şu dasturhani uşlab turinglar, men yatib damimni alay. "Açil dasturhan!" deya koymanglar tağın.

– Hop! –deyişibdi, balalar va çal uykuga ketişi bilan:

– Açil, dasturhan! –deb yubarişibdi. Şu zahatiyak ular aldida yetmiş hıl avkat tayyar bolibdi. Balalar avkatlarini şaşib-pişib orab alib, dasturhanni almaştirib koyişibdi. Çal üyga kelibdi-da:

– Açil dasturhan! –deb kıçkıribdi.

Dasturhan açilmabdi. Çalning tepa saçi tikka bolib ketibdi.

– Yana aldabdi meni! –debdi. Çal paşanasiga urib.

Çal Laylak aldiga barar ekan, yılkıçilar:

– Endi “ur tokmak”ni sorang, –deyişibdi:

Çal laylakvay aldiga barib:

– Bolar iş boldi, endi arzimagan bir narsa sorayman. Menga “ur tokmak”ni ber! –debdi.

Laylakvayning uning sorağıni kaytarmabdi.

Çal “ur tokmak”ni alib yolga tüşibdi. Avvalgi balalarga yolıkıb:

– Men dam alay, sizlar tokmakka karab turinglar. Lekin “ur tokmak” deya körmanglar –deb tayinlabdi.

Balalar çalning gapiga kulak salişmabdi. Çal uhlaşi bilan:

– “ur tokmak!” deb yubarişibdi.

Tokmakka can kirib, balalarni şunday döppaslab ketibdiki, heç bir bala dunyaga kelib bunaka kaltak yemagan ekan. Balalar dadlaşibdi. Yığlaşibdi.

Çal uyğanibdi. Balalar uning aldiga kelib:

– Ata tokmakingizni tohtating! Sizning humçangiz bilan dasturhaningizni kaytarib beramiz. Beadabgarçiligimiz üçün ta’zirimizni yedik. Tavba kıldik, –deya yalinişibdi. Şunda çal:

– Tur tokmak! –debdi.

Tokmak urişdan tohtabdi. Balalar yügürib barib üylaridan “kaynar humça” bilan “açil dasturhan”ni alib kelişibdi.

Çal esan-aman üyga yetib kelib:

–Kayna humça! –debdi.

Humçadan tilla kaynab çıkıbdi.

–Açil, dasturhan! –debdi.

Dasturhan açilib, yetmiş hıl avkat hazir bolibdi. Çal bilan kampir kalgan ümrlarini rahatda ötkazib, murad-maksadlariga yetibdilar.

## 17. ADİLBEK BİLAN HURREMBEK[227]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadir zamanlarda bir padşa bolgan ekan. U padşaning ikki hatini bar ekan. Katta hatini vazirning kızi ekan, kiçik hatini kambağalning kızi ekan ikki hatining bittadan oğli bar ekan. Künlardan bir kün padşa ağır hasta bolib bütün yurtning kattalarini aldiga çakırtibdi. Vaziri bilan oğılarni ham çakıribdi. Padşa:

–Ümrim tügaganga ohşaydi. Endi kiçik oğlim Adilbek mening ornimga padşa bolsin katta oğlim Hurrembek uning aldiga maslahatgay bolib, baş vaziri bolsin. Hükmim şu yana bular taht talaşib yurtda uruş-cancal bolmasin– debdi – da fatiha beribdi.

Künlar ötib parsa kaza kılibdi. Vazir yurtdagi askarlarning hammasini yığıb kelib sarayni kürşab alibdi-da padşaning vasiyatiga amal kılmay. Hurrembekka padşalikdan hatta iş ham bermabdi. Adilbek cüda aklli farasatli yigit ekan. Çavandazlikda ok-yay tutişda kıliç çalişda haç kim unga bas kelalmas ekan.

Bir kün yurtga yav bastirib kiribdi. Padşa Adilbekni pisand kılmay özi laşkarlarni alib yavga karşi çıkıbdi. Birak düşmanga tab beralmay kaçib kalaga bekirib alibdi. Şunda yurt kattalari maslahat berişibdi:

– Adilbek pahlavan yigit uruş kaidalarini ham yahşi buladi. Laşkarni şunga tapşiring hüda halaca u yavni yengadi.

Hurrembek başka ilani tapalmay, Adilbekni laşkarbaşi kılib tayinlabdi. Adilbek laşkarni alib kaladan taşkari çıkıbdi. Laşkarning bir kismini öngdagi tepalikning arkasiga yaşiribdi. Adilbekning özi atlık askarlari bilan düşmanga karşi toğri baribdi. Cang başlanib ketibdi. Ayni cang kızidan paytda Adilbek arkaga kaytibdi. Yav kaçdi güman kılib hayhaylab kuvib baribdi. İkki tepalikning ortasiga kelganda Adilbekning

[227] Şensal Biçer, **Şamirza Turdimov Özbek Halk Ertekleri (Transkripsiyon ve Çeviri)**, İzmir: 1994, s. 56-59. (Yayınlanmamış Lisans Tezi)

yaşirib kaygan laşkarlari yavning üstiga yapirilibdi. Adilbek ham arkaga kaytib, düşman darya tamanga karab kaçibdi. Adilbekning laşkarlari kuvib barib düşmanni rasa kiribdi. Kalganlari özlarini daryaya taşlab gark bolibdi. Adilbek yavni yangib tantana bilan kalaga kirib baribdi. Hurrembek ahmak padşa ekan. Adilbekni karşi ham almabdi. Halkning özi Adilbekni kötarib saray alib kelibdi.

Hurrembek iç etini yeb, aramini yokatib keyin buvasi vazirni çakırtibdi.

– Buva, şunday ketaversa, halk Adilbekni padşa kıladi, men tahtimdan ayrilaman, nima kıliş kerak maslahat bening!– debdi. Buvasi şunday maslahat beribdi:

– Sen kasal bolib yataverasa. Bir neça kündan keyin yurtdagi hamma tabiblarni çakıramiz. Tabiblardan biri şunday maslahat beradi: "Barsa-kelmas degan yurtda Gülparizad degan pari bar. Şu parining gülidan keltirib işlasa tüzalib ketadi" Eger Adilbek barsa kelmasga cönasa, kaytib kelişi gümün aşa tamanlarda urib ketadi. Şunda sen Adilbekdan ümrbad kutulasan."

Künlardan bir küni padşa barça tabiblarni yığribdi. Vazirning ham Adilbekni ham çakıribdi. Hurrembek öz kasaliğa dava sorabdi. Tabiblarning biri:

– Şunday şunday barsa-kelmas degan yurtdi. Gülparizad degan bir pari bar şuning gülidan iskasangiz tüzalib ketasiz,– debdi.

– Bu barsa-kelmas degan yurtga kimni yubarsak ekan?– deb maslahat sorabdi. Padşa şunda buvasi vazir ornidan turib:

Bu cüda ağır iş Adilbekdan başka kişi bu işning uddasidan çıkalmaydi. Adilbek barsin,– debdi. Adilbekka yumuşak sözlar bilan:

– Yurtimizda eng zor pahlavan sen özingasan senden başka kişi bu işni erlay almaydi. Mard yigitsan özing barasan!– deb muracaat kılibdi. Adilbek "yok" degan tili barmabdi-da, razi bolibdi. Vazir ornidan turib fatiha beribdi.

Adilbek şaylanib yolga çıkıbdi. Köp yol yüribdi yol yürsa ham mol yüribdi. Sahra çöllarni basib üç ay degan Barsa-kelmas yurtga yakınlaşibdi. Yana yürib yürib laşkar yatgan bir cayga yetib kelibdi. Adilbek yakınlaşib laşkarbaşidan:

– Sizlar kim bolasiz, nima üçün bu yerlarda yüribsiz– deb sorabdi. Şunda laşkarbaşi:

– Biz falan yurt padşasining askarlarimiz. Padşahımiz köpdan beri kasal mana şu barsa-kelmas yurtidi. Gülparizad degan bir pari bar emiş. Şu parizad kahkallab künlarda atrafta dasta-dasta güllar saçilib ketarmiş. Kasal şu güldan iskasa, darrav tüzalar emiş. Şu bir yildirki biz şu Gülparizadni izlab yüribmiz. Bundan ğazablangan Gülparizad, devlariga buyirib padşahımizning Dilaram degan kızni oğırlab alib ketgan biz Gülparizadni tapib, malikani kutkaramiz desak, devlar kelib yurtimizni harab ketayatgan– debdi.

Adilbek:

– Hayr işingiz ongidan kelsin,– deb yolga ravana bolibdi.

Adilbek yol yürib nıhayat tağ araligidagi ğarga yetib kelibdi. U cüda çarçagan ekan, şu yerga yatib közi uykuga ketibdi. Tüşida bir nuraniy kampirni köribdi. Kampir: “Ha balam bu bana kelmas yurtdi nima kılib yüribsan?”– deb sorabdi. Adilbek basidan ötganlarni gapirib beribdi. “işing ağır ekan, balam– debdi. Kampir – Hayr senga bir maslahat beray bahting yar bolsa, maksading ga yetasan”– debdi. “Kanday maslahat ekan?”– deb sorabdi. Adilbek Kampir aytibdi. “Sen mana şu ğarga kirib baraverasan, köp yürganingdan keyin acayib gülzarga yetasan. Şunda sen yukariga kara baland tağıning çakkisida kök bilan öpişib turgani bir kasrni körasan. Gülparizad ana şu kasrda turadi. U kasra çıkiş adam balasining kolidan kelmaydi. Eger bahting bolib çıka alsang, kasrning birinci darvazasidan bahabat bir dev karavul bolib yatibdi. Şu devni öldirib yigildanidan kırkta darvazaning açganingdan keyin malum boladi.

Adilbek uyğanib közini açsa, tüşi ekan. “Ya pirim!”– deb ornidan turibdi.-da ğarga karab kadam kayibdi. Uzak yol bavgandan keyin acayib çaman zardan çıkıbdi. Yukari karabdi. Karasa, köz tinadigan balandlikda bir kasr körinibdi, kasr asmanga orlab bulutlarning arasiga kirib ketgan emiş. “Bu tağning tepasiga adam balasi tugul, kuş ham uçib çıkalmasa kerak”– deb oylab kalibdi. Adilbek Keyin tağning yanbagri bilan ketaveribdi. Bir yerga barsa, azamadçinar asmanga orlab turgan emiş. Sayasida tört yüz kişi yatguday emiş. Adilbek haligi çinarning sayasiga barib otiribdi. Hayal sürib

otirgan ekan, birdan çinarning tepasidan kuş balalarning çiyillagani eşitibdi. Başini kötarib karasa çinarning tepasida semurg kuşining üyasi bar ekan üyadagi balalari çiyilayatgan ekan. Bular na'ra bezavtalanib çiyillayaptil– deb sinçiklab karabdi. Karasa bir acdaha çinarga oraşib kuşning üyasiga yakınlaşib barayatganmiş. Kuşning balasini yemakçi ekan.

Adilbek kilicini kinindan sügürib, çakkanlik bilan acdarning ikki naz kepdigan dümini kıliç bilan urib, kırkib taşlabdi. Acdaha ağzini katta açib Adilbekka hücum kılibdi. Adilbek daraht panasida turib kıliç bilan acdarning başiga uribdi. Acdarning başi ikkiga bölinib, ağdarilib tüşibdi. Adilbek kılicini tazalab çaşma boyida uhlab kalibdi.

Bir vakt asmanni güldüratib kanatlari bilan kuyaşning yüzini tutib semurg kuş yetib kelibdi. Karasa balalarni çiyillaşmakda. Har yol şu paytda acdaha kelib semurgning balalarini yeb ketar ekan. Kuş balalarni tirik körib, süyinibdi. Alib kelgan avkatni balalariga berib, özi atraf-tevarekka karabdi. Pastga karasa, acdaha urib yetgan emiş. Semurg kanatlarini yığıb yigitning aldiga tüşibdi. Adilbek sarpadan üyğanib karasa aldida semurg kuş otirgan ekan. Adilbek turib salam beribdi. Semurg alik alibdi.

– Sen adam balasi, bu yerlarda nima kılib yüribsan?– deb sorabdi.

Adilbek bolgan vakealarni hıkaya kılib beribdi. Semurg:

–Sen mening balalarimni acdahadan kutkaribsan endi men sening yoldaşingman nima istaging bolsa ayt!– debdi.

–Meni şu tağning tepasiga alib çıkıb koysang sendan minnattar bolaman,– debdi Adilbek.

Semurg Adilbekni kanati üstiga otirgizib asmanga parvaz kılibdi va bir zumda uni tağning üstiga alib çıkıb kayibdi. Keyin Adilbekka:

– Hazir devlarning uykuga ketgan vakti. Sen birinci darvaza tagida yatgan devni öldirganingdan keyin, devning yığıldanidan kalitini al, kalgan devlarni öldiraman deb vaktingni ketkazma, ularni uyğanişiga yakın kalibdi. Ottiz tokkızinçi darvazani açganingdan keyin çirayli köşkda suyum padşaning kızi kanizaklari bilan otirgenini körasan. Üyga ham karamay kırkınçi üyga kiraver. Şu kırkınçi üyda katta bir sandık bar

sandıkni açganingda kattık avaz çıkadi. Bu avazga barça devlar yetib keladi. Birak sen korkma darrav sandık icidagi külfni alib bura, devlarning padşasi Gülparizad kelib aldingda tiz çökadi sen külfni ikki barab: "Meni suyum padşasining kızini kanizaklari bilan falan cayga alib barib taşla" deysan. Güldasta kerak bolganda kalitni üç marta buraysan. Bar endi, senga ak yol!– deb semurg kuş uçib ketibdi.

Adilbek asta kasrga içirib baraveribdi. Karasa darvazaning tagida bahaybat deb uhlab yatgan emiş. Adilbek kilicini çıkarib devning boyinga salibdi. Devning kallasi uçib ketibdi. Devning yığıldanidan kırk darvazaning kalitini alib birman bir darvazalarni açaveribdi. Har bir darvazaning tagida bittadan dev uhlab yatgan emiş. Adilbek haligi devlarga tekmay ötib ketaveribdi. Ottiz tokkızinci darvazanin açib karasa gözal nazanin kız yetti kanizi bilan otirgan emiş. Bir kanizning kolida saz ikkinçisi kaşık aytayitgan üçinçisi oynab turgan emiş. Kız yigitni körib, dost ornidan turibdi.

Yigit:

–Sen suyum padşaning kızi emasmisan?– debdi.

Kız:

–Sen özing kimsan mard yigitga ohşaysan bolmasa bu yerlarga adam balasi öz ayağı bilan kelalmaydi,– deb.

Hayran bolib va:

–Suyum padşaning kızi ekanligimni kayakdan bilding?– debdi. Adilbek bolgan gaplarni kiska aytib beribdi-da kırkınci üyga yügirib kiribdi. Polat sandıkka kalit urgan ekan kattık avaz çıkıbdi. Adilbek darrav külfni alib burabdi. Birdan topalan kötarilib Gülparizad yetib kelibdi-da, tiz çökibdi. Yigit kalitni yana bir burağan ekan, davlar hazid bolibdi.

Adilbek:

–Bizni suyum padşasining laşkarlarni turgan yerga alib bar!– deb buyruk beribdi. Devlar bir zumda Adilbek va Suyum padşasining kızi Dilaraning kanizlari bilan laşkarlar turgan yerga alib baribdi.

Adilbek haligi laşkar bilan birga Suyum padşasining yurtiga karab ketibdi. Suyum padşa kızini körib kuvanibdi. Adilbek kalitni burağan ekan kak-kah urib külibdi va ağzidan dasta-dasta gül tökilibdi. Gülni padşa iskagan ekan darrav tüzalibdi. Suyum padşa Adilbekni hurmatlab kırk keça kırk kündüz toy kılib Dilaramga üylantiribdi.

Suyum Padşa:

– Bizning yurtimizda kal oğlim bolasan tahtimni senga beraman,– deb şunça zorlasa ham Adilbek:

– Hızmatdagi adamman,– deb konmabdi. Keyin Suyum padşa bilan hayrlaşib hatinini alib devlardan birining arkasiga minib, öz yurtiga cönabdi.

Adilbek öz yurtiga yetib kelibdi. Ertasi küni bir dasta gülni kötarib Hurrem padşaning sarayiga baribdi.

Uni kelganini eşitgan Hurrem endi rastakam kasal bolib kalibdi. Keyin buvasini çakırib maslahat sorabdi. Vazir:

– Sen kırk tüya otinini yığdir. Uning üstiga kırk çelak lampamay koydir-di. Adilbekni çakırib: “Sen üka narigi dunyaya barib atamizning ahvalini sağliğini bilib, mana şu hatni berib kel”– deb buyurgin. Yigitni yarib turgan otning üstiga otirgizgin, u yarib ketadi sen kutulasan– debdi.

Padşa ertasi Adilbekni çakırtirib, vazir aytgan gaplarni aytibdi. Adilbek hafa bolib, üyiga kaytibdi. Dilaram undan:

–Nima gap?– deb sorabdi. Adilbek şunday şunday deb bolgan gapni aytibdi.

Kız:

–Sen hafa bolma atining üstiga otkazib ot yakkanlarida, kalitni üç marta buna, Gülparizad dev bolib kelib, seni asmanga alib çıkıb ketdi– debdi.

Ertasi padşaning buyurigi bilan Adilbekni atining üstiga otkazibdilar-da lampamay koyib, ot yakıbdilar. Ot endi avcalgan paytda Adilbek kalitni üç marta burabdi. Gülparizad keliş Adilbekni asmanga alib çıkıb ketibdi.

Kırk kündan song Dilaram Adilbekka maslalat berib baribdi. Padşaning ağzi açilib kalibdi. Adilbek haligi hatni Hurrembeka beribdi. “Oğlim saf-salamatman. Bu dunyada ham padşalik kılayatirman. U dunya dunya emas ekan hatni alganingdan keyin darrav bu dunyaya yetib kel, öz tahtimni senga beraman”– deb yazilgan ekan.

Hurrembek süyünib darhal kırk tüya otni üydiribdi. Kırk çelak lampamay koydirib atining üstiga çıkıb otiribdi-da ot koyinglar!– deb buyruk beribdi. Ot koyibdilar.

Halk zalim padşadan kutuldik deb kuvaribdi. Adilbekni padşa kılibdi. Adilbek kırk keça-kündüz toy beribdi. Adalat bilan yurtni sorab murad maksadiga yetibdi.

## 18. KIRK YALĞAN[228]

Bar ekan da, yok ekan, aç ekanda, tok ekan. Kadim zamanlarda bir mamlakatda bir padşa bar ekan. U padşaning oğıllari yok ekan. Bir kızi bar ekan.

Künlardan bir kün padşa alamdan ötib, orniga kızi kalibdi. Kız: “Kim kırk yalğan gapirsa, oşanday kişini kabul kılaman”– deb habar kılibdi. Bu habarni eşitgan şahar kişilarni ordaga bolib, yalğan gapning kaidasini keltira almasdan şarmisar bolib ketaveribdi.

Künlardan bir küni bir çopan yigit bu habarni eşitib, ordaga kelibdi. U darvazani takıllatib turgan ekan, mulazimlar çıkıb: “Nimaga kelding?” deb soraşibdi. Çopan kızning va’dasini eşitib, kelganligini aytibdi. Hızmatkarlar: – Ey beçara çopan koyingni bakıb yüraversang-çi, sendan katta-katta kişilar kelib gapira almasdan, şarmanda bolib ketişdi, – debdilar. Çopan: – Bergandan ham bir tilla, bermagandan ham bir tilla. Şadim mening gapim toğri kelib kalsa,– degaç, uni mulazimlar ordaga alib kirişibdi. Haligi kız ortaga parda tartilgan bir üyda otiribdi. Çopan şu üyga barib pardaning bu tamaniga otirib aldi. Kız:

– Ey çopan yigit huş kelibsiz, nimaga keldingiz?– dedi.

– Men sizni algani keldim,– debdi çopan. Kız:

– Hoş, meni algani kelgan bolsangiz, gapiring kani, men körayçi,– debdi. Çopan öz sözini başlab:

---

[228] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San’at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 296-297.

– Anadan bitta edik, öla-öla üçta boldik. Uçavimiz ham yalanğaç ketib edik, üç arıkça çıkdi. İkkitasi kup-kuruk, bittasining suvi ham yok. Üçta balık uşladık, ikkitasi öligu, bittasining cani yok. Uçavimiz bir üyga kirib, balıklarni kavurib yedik. Eşikdan kirib teşikdan çıkıb ketdik, üy ham bilmay kaldi. Üydan çıkıb ong kalimning yağıni ong etigimga artdim çap kolimning, yağıni çap etimge artdim. Bir mahal karasam, çap etigim arazlab ketibdi. Baland-baland adirlarga çıkıb karasam, körinmaydi, baland-baland tağlarga çıkıb karasam körinmaydi. Keyin ülkan mamadan kalgan igna bilan kazigan bir kuduk bar edi, şu kudukka kelib, kalpağımni, ayağım tagiga koyib karasam, etigim Sirdaryaning narigi yağıda tarık korıklab yüribdi. Etigimning ong tamanidan barib, karasam, çapga karaydi, çap tamanidan barib karab, salam bersam, öngga karaydi. Ahiri köndirib, ketamiz endi desam: "Hocayindan hakkımni alay, songra ketamiz"– dedi. Hocayimdan üçdan bir hıssa tarığni alib, kapga salsa ham, turmaydi, curcunga salsa ham turmaydi. Ahiri yarimga kaşşuk tapib, şu kaşşukka saldik, turdi. Atga artsak, at ham kötara almaydi, eşakka artsak eşak ham kötara almaydi. Ahiri ülkan mamadan kalgan bir horaz bar edi, şunga artdik. Horaz "ğa-ğaağ" deb kötarib ketdi, daryadan bir hakkalab ötdi, – söz şu cayga kelganda, padşaning kızi könglida: "Şunça asilzadalardan keldi, tegmadim, şu çopanga tegamanmi men, sözidan adaşsin"– deb:

–U arıkça-marıkçadir-da,– dedi.

Arıkçasini ham bilmayman, marıkçasini ham bilmayman, oşa horazni soyib, suyagidan bir ağıl yasadim, ağılning toriga eşagimni bağlab, paygakidan kulak salsam, hangragani arang eşitiladi. Kız:

– Kurraça - murraçadir-da,– debdi.

– Kurraçasini ham bilmayman, murraçasini ham bilmayman. Erta bilan karasam, ağılim yıkılgan ekan, eşak tagida kalib ölibdi. Eşakni soyib sağrisini çarimgarga alib bardim. Çarimgar çarim yasab, üçdan bir hıssasini berdi. Uni kavuşdözga alib bardim. Kavuşdöz kavuş yasadi. Yetmiş beşda mardana, yetmiş beşta zaifana, yetmiş beşta başkana kavuş bolibdi,– degaç, –padşaning kızi karadiki, hakıkatan kırk yalğan emas, undan ham aşib baryapti. "Endi takdirim şunda ekan-da" deb könglida oyladi. Pardani yirtib çopanning aldiga kirib salamlaşib körişdi. Hızmatkarlarga: – Sayl buyuringlar! – deb buyurdi. Şunday kılib kız kança toy-tamaşalar kılib, çopanga tan bağışladi. Çopan

padşa bolib, ikkalasi bahtli ümr keçirdilar. Sizlar ham yetinglar muratga, bizlar ham yetaylik muradga, düşmanlar kalsin uyatga.

## 19. ALTIN ALMA[229]

Ötgan zamanda ikki koşni yaşagan ekan. Biri bay lekin befarzand, ikkinçisi esa bala-çakasi köpü birak nıhayatda kambağal ekan. Bala çakasi köp köşmining üyi keçayu kündüz savkin-suran, töpalan, bugir-bugor kalib, bay köşmisiniga heç tinçlik bermas ekan. Bir kün bay koşni kambağalnikiga çıkıb:

– Tinçlik birasizlarimi, yokimi yeyişga avkatlarning yok, hamma yokdan kaiz bolib yatibasanlar-ku, keçasiyu kündüz üylaringda külgi, şavkin-suran, bu nima degan gap!– deb dök uribdi. Şunda kambağal canab kaytaribdi:

– Ey koşni bizning altin almalarimiz bar. Şularni dümalatib oynab dimağımizdi çağ kılamiz. Suning üçün bizning üyimizdan külgi arimaydi,– debdi.

Bu sözni eşitgan bay koşni çidamay öz üyiga kirib hatiniga:

–Hatin, sandıkni aç, altinlarni al, men ularni zargariga alib barib ikkita aytin yesatib kelay, songra biz ham şad-hurrem bolib yaşaymiz,– debdi.

Hatin sandıktan altinlarini alib eriga beribdi. Bay ularni zargariga alib barib ikkiga altin alma yaşatibdi. Almalarni alib kelib üyida kelib üyida er-hatin taza dümalatişibdi. Birrak ham ikkisida heç kanday külgi payda bolmabdi.

Ular altin almani dümalata-dümalata çarçab, endi kanday kılsak biz ham külib, hursand bolar ekanmiz,– deb oylaşibdi. Nıhayat bay yana koşnikiga çıkıb sorabdi:

– Koşni, biz ham altin almani er-hatin üyda köp dümalatib heç kanday hur-sandçilikka ega bul almadir. Buning biri nimada kaytib beringiz-çiz,– debdi.

Koşnişi:

– Ey bay baba, bizning altin almalarimiz, külgimiz bahtimiz mana şu balalarimiz. Biz har küni şular bilan kuvanamiz, külamiz yeriymiz. Naticada kıyinçiliklarimiz ham

---

[229] Şensal Biçer, **Şamirza Turdimov Özbek Halk Ertekleri (Transkripsiyon ve Çeviri)**, İzmir: 1994, s. 120. (Yayınlanmamış Lisans Tezi)

karzlarimiz ham unutilib ketadi,– debdi. Bay özning befarzandliginidan afsuslanib, pesanasiga bir urib, üyga kirib ketgan ekan.

## 20. KÜLSE-GÜL YIĞLASA DÜR[230]

Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, burun zamanlarda bir mamlakatda bir padşa bar ekan. Bu padşaning bar bisatida üç kızi bar ekan. Aydan ay ötib, yildan yil ötib, bu kızlar balağatga yetib kalibdi. Padşa kızlaridan soribdi:

–Sen nima yeysan? Biri debdi: Sersüt, seryağ, şirin şirbirinç yeyman. İkkinçi aytdi:

– Men murçü zarçavalık, helk dalçinlik palav yeyman. Kencasi:

– Menga kanday avkat bolsa yeyaveraman, menga bari-bir– debdi.

Padşa katta kıziga:

– Sen bir padşaga lazim ekansan,– debdi. Ortançasiga karab:

– Sen bir vazirga lazim ekansan!– debdi. Kençasiga esa:

– Sen bir gadayga lazim ekansan!– deb koyibdi.

Künlardan bir küni bir tamandan savçi kelib katta kızi bir padşaga tüşib ketibdi, ortançasi bir vazirga tüşibdi, kencasi esa turaveribdi. Bir kança vakt ötgaç, bir gaday kelib darvazada "Şaydulla!" deb turibdi.

Bular bir kança tenge çıkarib beribdi, gaday almay kaytaribdi:

– Atangizga aytingki, menga özlari va'da kılgan bir narsalari bar. Oşani bermasalar ketayman,–debdi.

Hizmetkarlar padşaga: "Eşikdan bir gaday keldi. Bizlar hayr kılsak hayrni almaydi. U padşaga barib ayting, özlari va'da kılgan, menga beradigan bir narsalari bar. Ta oşani çıkarib bermagunça bolmaydi. Bersalar, alib ketaman, bermasalar öz mayllariga" deb sözini tamam kıldi,– debdi.

---

[230] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 97-110.

Padşa oylanib haligi va'da kılgan gaplari esiga tüşib ketib, kızini kolidan uşlab çıkarib, gadayni koliga tapşirdi. Gaday kızning kolidan uşlab, öz manziliga karab alib ketdi. Bir kança yol yürib, yol yürsa ham mol yürib keçasi bilan manziliga yetib kaldi. Karasaki, bir murğzar, arıklar har tamanga akkan. Suv sebarganing üstida ğalt uradi, sebarga suvning ğalt uradi. Almalar pişgan, tagiga tüşgan, bülbüllar sayragan. Bu caylarning bir tamanida bir ğar bar edi, şu ğarda ikkavlari yaşab yubaverdiler. Bir neça künlar yaşagan, kız hamiladar bolib kaldi. Aydan ay ötib, kündan kün ötib, farzand vucudga keldi. Bu bala şunday edi, kaçan yığlasa, közining yaşi duru cavahir bolib yerga tüşar edi. Bu halini kız körib:

– Bu acayib iş boldi-ku, bunday duru cavahirlar mamlakat padşalarida cüda kam boladi. Bu yerda kopayib ketdi. Endi siz bu duru cavahirlardan bir narsaga salib, şaharga alib barib, pulga almaşib kelsangiz. Yana oşa şahardagi kambağal kişilardan ham tört-beştasini ergaştirib keling. Şu ğarning girdini orab alamiz. Mabada bu işni başka kişilar sezib kalib, balamizni oğırlab ketmasin –deb eriga yol-yorığni tüşüntirdi.

Gaday esa bir kança duru cavahirlarni bir haltaçaga salib, haltaçani kolbariga salib, kolbarini özіga darbar kılib, şahar tamanga karab yol aldi. Bir kança yol yürib, ahiri ertasi küni şahar içiga kirib, rasta-bazarlarni aylanib, bir sarayga bardi. Saray eşigiga karasaki, bir savdagar otiribdi. Savdagar bu gadayni körib, har tamanlardan gaplaşib hal-ahval soraşib:

– Kani, siz bir nima aladigan, satadidan kasbingiz barmi?– deb uning nima üçün bu yerga kelib otirganligini soradi.

Gaday ham bolgan ekan vakeani aytib: – Bir çekka cay bolsa, körsataman,– debdi.

Savdagar ham özi icara algan hucrasiga başlab barib: – Kani endi körsating-çi nima ekan?– dedi.

Gaday kolbaridan haltaçasini çıkarib, haligi cavahırlarni körsatti. Savdagar kördiki, bunda cavahıratlar kımmatbaha duru taşlar köp. Könglida "mening yerdagi bazzazlikka alib kelgan malu matalarim, şayişalparlarim bu gadayning torvasidan çıkkan narsaning ondan biriga barabar kelmaydi. Kanday kılsam, gadaydan şu duru

cavahıratlarni alib, şaharimga barsam, dunyani mal basib ketar edi. Gadayga nima desam ekan" deb bir pas oylanib turib:

– Ey biradar, şu cavahıratlarni menga bersangiz. Men özim lattafuruş savdagarman. Lekin bu sandıklarning içida atlasu kimhablar va başka buyumlar cüda köp. Eger hahlasangiz, şu hucraning içidagi kırk sandıkni ihtiyaringizga beraman,– dedi.

Gaday birpas oylanib ketib, "Bu savdagar menga bunday deydi-ya, meni hacv kılar ekanmi yeki toğri aytar ekanmi?" deb könglidan otkazdi. Birpas oylanib aytdiki:

– Ey biradar, meni hucrangizga alib kelib, hacv kılasizmi? Hacvning vakti emas-ku, – degaç, savdagar:

– Ey biradar, sizni hacv kılmasman. Bazardan bir narsa alsangiz ham, talaşib-tartişib alasiz-da. Mayli, kırk tüyani ham özingizga baraman. Şuni endi rasta-bazarga alib çıkıb, begana kişilarga körsatib koysangiz, ular sizni taşvişga salib koyadilar,– dedi.

Gaday öziça oylanib, acab gapiradi-ku, bu taşlar balki kımmatbaha bolsa kerak. Hatinim, özingizga hüşyar boling, deb nasıhat kılib edi. Kani yana bir gapirib köray-çi – deb haligi savdagarga karab:

– Ey biradar, meni gaday körib, nazaringiz ilmaydimi, men ham unça-munça tüşünaman-ku. İnsaf kılib ihtiyarini sizga taşladim. Sizning özingiz insaf kılib bir nima bering– dedi. Meni bunca hacv kılib, tergab yurmang, bir nima beradigan bolsangiz, hahlaganingizni bermasangiz, men ham çappa karab öz yolimga ketadigan adamman-ku!– dedi.

Haligi bazzaz savdagar bu gapdan hursand bolib saraybanning bir ziyafat kıladigan üyçasiga barib, ziyafat asbablarini tayyarlab, gadayning kolidan uşlab:

– Ey biradar, gapning halal anasini gapirdingiz. Men sizga bir nimani hahlaganingizça aldingizga öngarib berib yubaraman. Siz ham şu sözingizda turing. Mening fikrim şuki, hazirca beradiganimni beramanu lekin şunda ham sizning hakkıngiz menda ketadi. Kelgüsi hafta şu cayga kelsangiz, biz kamu kostini sizga berib könglingizdan çıkaramiz. Siz bu yerga otiring,– deb otirğızib, ziyafat kılib baş-ayak

sarpa berib, bir atga mindirib, kırk tüya malni yuklab, bir kança ğulambaççilarni ham “ana şular ham sizning ihtiyaringizda” deb, saraydan çıkarib yubardi.

Gaday bu işga hayratda kalib: “Meni bu hacv kılgan ekanmi yeki toğri kılgan ekanmi” deb oylab kırk tüya mal, haligi hızmatkarlari bilan şahardan çıkıb ketdi. Mabada ketimdan kelib, bu mal-pullarni bundan alib ketmasin deb oylar edi. Şunday kılib, haligi savdagar ham “işim kulay boldi” deb, öz şahriga karab yol aldi. Gaday ham yüra-yüra gadayning ğariga yakınlaşib, bir cayga mallarni tüşirib, tüyalarni bağlab, hatinining aldiga kelib, bolgan vakealarni birin-ketin tekrar kıldi. Hatini:

– Hali ham siz boşlik kılibsiz, u duru cavahiratlarning bir muştiga bunday tüyalardan, bir kança sürüv kelardi. Hay, nima bolsa bolibdi, endi keyinçarak tüşünasiz– deb koydi.

Bular şunda yaşayverdilar. Bir kança vaktlar ötib, haligi ğulambaççalarni kullikdan azad kılib yubardi. Bularning har biri savdagar bolib havli-haram kılib, ruzğardar alib, cay tüzab ketdilar. Bular har şaharlarga barganlarida özlariga ohşagan kişilarni ergaştirib, alib kelar edilar. Bara-bara bular kopayib, bir şahar bolib kaldi. Haligi gadayning balasi ham yüradigan bolib kaldi. U acayib bala bolib, yığlasa, duru cavahiratlar közidan akıb tüşar, külsa, güllar saçilar edi. Eger yüraversa, har kadam basganida, bir ğışt-bir ğışt tillalar koparilib tüşar edi. Bu tillalarni gadayiğa başladi. Behısab tilla boldi. Bu gadayning yenida bir kança aklli kişilar payda bolib edi. Ular gadayga yol-yarık örgatib:

– Ey biradar, sizning şundak oğlingiz bolsa, duru cavahırlar behısab bolsa, ğışt tillalar, hızmatkarlar köp bolsa, bizlar ham bir mamlakatning egasi bolsak. Bizlarga şu lazimki, hamma atraflardan ustaman deganlarni yığıb kelib, tilladan bir kal’a kılsakki, alam halkı bizlarga afarinbad kılsa– deb hamma mamlakatlardan yahşi ustalarni ham kılib, şaharni atrafidan aylantirib ğışt tillalardan terib, layning orniga duru cavahırlardan koyib, küngiralariga zumradlardan nakş ornatib, korğan kıla başladilar. Şahar içida esa baland-baland minaralar, mascidu harakadlar, madrasalar, tilla havuzlar, rasta-bazarlar, har köça-köçaga çarbağı aliylar, tilla şamçirağlar koydirib, ta’rifga rast kelmaydigan bir şahar tartib berdilar. Bu şahar bir neça yilda tayyar boldi. Eger bir kişi içiga kirsa, köçalariga hayran bolib: “Tamami ümrimin şu köçalarda aylanib, otkazsam” deb aytar

edi. Göyaki, bu şaharning köçalaridan akadigan suvlari, arıklari appak nukradan, yollari sangi marmardan. Bir kün yürsa ham, adamning başiga tangadek aftab tegmas edi. Köçaning ikki tamanida alvan-alvan mevali darahtlar ekilib, güllar açilib, bülbüllar sayrab turar edi. Har caylarda çayhanalar, saraylar bunyad kılingan edi. Har tamanlardan mehmanlar kelsa, har kaysisining makamlariga karab mehman kılar edilar. Şunday kılib, bu şaharning şuhrati hamma alamga tarkaldi. Haligi kızning atasi ham "oşa şaharni bir körsam" degan iştiyakda edi.

Bir küni padşa akabirlari maslahatlaşib: "Şikar kılib kelaylik" deb çıkdilar. Av kıla-kıla akşam bilan yol yürib, atlari çarçab, avlari barar alib, kün keç bolib adaşib, uzakda yaraklagan bir korğanni kördilar. Bu acayib cay ekan deb, ertasiga şu korğan içiga kirdilar. Atlarini bir sarayga bağlaşib, özlari şaharni aylanib, tamaşa kılış iştiyakıga tüşdilar. Bular aylanib-aylanib bir cayga barib kördilar. Bu cay hamma körgan caylaridan köra şa'nu şavkatlirak, akl almaydigan, imarati aliylar kılingan. Ağızlari angrayib, şu şa'nu şavkatli imaratlarning u taman-bu tamanlariga karab yürib edilarki, köşkning içidan padşa kızining közi bularga tüşdi. Hop tanib bildiki, atasining akabirlaridan. Darrav gadayga:

– Siz karang-çi, taşkaridagi angrayib turgan kişilar mening atamning navkarlari emasmi? Ularni alib kirib, şunday bir ziyafat kılingki, ular afarindar kılib ketsinlar. Acabmaski bular barib, atamga bu şaharni ta'rifi tavsif kılsalar, atam kelib, bizlar bilan tapişsa,– dedi.

Gaday ham tez çıkıb hızmatkarlariga: – Taşkaridagi kişilarni falan cayga alib barib, ziyafat kılinglar. Men ham baraman,– dedi.

Haligi hızmatkarlar bu mehmanlarni oşa tayin etilgan cayga alib barib, bir üyga alib kirdilar, türli taamlardan hazir kıldilar. Gaday ham barib ular bilan hamsuhbat bolib, bularga baş-ayak sarpa kiygizib, har kaysilarning aldilariga layiğıça cavahıratlardan tartib, izzat-e'zaz kılib, bular bilan hayrlaşib cönatdi. Akabirlar bir-birlariga karaşib bu işga taaccubda kaldilar. Sarayga kelib, atlariga minib öz şaharlariga karab ketdilar. Öz şaharlariga kirişib, ertasi küni padşalikka çıkıb körgan-keçirganlarini ta'rifi tavsif kıla başlabdilar. Padşa bu gaplarni eşitib, gaha ğazabga enar edi:

– Mendek katta padşa dunyada ikkita bolsa, bittasi men bolsam, hazinalarini tilladan tola korğani u yakda tursin, üydagi devarlarini ham tilla kılalmaydi. Bunday ahmakana sözlarni nima hacati bar. Koyinglar şu gapni,– dedi.

Bular yana ta'rifi tavsif kıla başlasalar, raşki kelib, içi ğımirlab cahli çıkıb "Koyinglar şu gaplarni!" deb urişar edi-yu, lekin köngli oşa şaharni bir köriş iştiyakida edi.

Künlardan bir küni padşa bir kança danişmandlarini yığıb, sayahatga çıkdi. Könglida: "Sayahatga çıksamu, bir sabab bilan men ham şu şaharni tamaşa kılsam" deb edi. Lekin bu sirni başka kişilarga aytmas edi. Şunday kılib bular avga çıkıb, u yerga tüşamiz, bu yerga tüşamiz, bilan uzak cayga tüşib av kıla başladilar. Kün keç bolib kaldi. Bu keça şu yerga kondilar. Keçasi bolgaç, bular karasalarki, ay karanğı, bir tamandan nur körinib turibdi. Padşa u yak-bu yakka karab taza bildiki, bu ay ham emas, kün ham emas. Çadir içiga kirib, hukamalari bilan maslahat kıldi:

– Men uzak tamanda bir narsani kördim, acab narsa ekan, taaccubga kaldim, sizlar ham karanglar-çi!– dedi.

Padşa hukamalari çıkıb karasalarki, hakıkatan ham hayran kalarlik bir narsaga ohşaydi. Barçasi bir-birlariga karaşib, taaccublanib turib edilarki, avvalgi şikarga barib, körgan kişilardan biri ornidan turib:

– Ey biradarlar bunga karab otirmanglar, bu narsani men puhta bilaman, sizlarga hıkaya kılaman,– dedi.

Çadir içiga kirdilar, haligi körgan-keçirganlarini, avval şikarga çıkıb, keçasi kalib ketib, şu şu'lani körib, izlab-izlab barib tapib, şu korğan içiga kirib, ziyafat-zarafatlarni eb, lutfu marhamatlarni körib, bir kança mükafatlarni alib, bahramand bolib kaytib kelib, canabi padşahımizga bir-bir hıkaya kılib bergan edim, işanmagan edilar. Hukamalar közlaring bilan köringlarçi, şu körgan şu'la oşa tilla korğanning nurimi? Eger ra'ylari bolsa, şu akşam salkında yol alsak, erta bilan kün çıkkanda oşa korğan içiga barib kirsak, u korğanning içidagi acayib-ğarayiblarni tamaşa kılib, sizlar ham öz közlaring bilan körib, bilar edinglar,– deb. Şunday ta'rifu tavsif kıldiki, avvalgi kılgan

ta'riflari ham u yakda kalib ketdi. Padşa hukamalarining zavku, şavkı kelib, otiray desalar, orinlari küyib, yüray desa, yollari küyib, uykulari kelmay padşaga:

– Ey taksir padşahım karam kılib rağbati aliylari şu tamanga mayil bolsa-yu, bizlar ham şu dargahga barib, şu caylarni körib kaytsak,– dedilar.

Padşa:

– Ey biradarlar, bizlar şikarga çıkkanmiz. Bizlar padşa, vaziru vuzara, hukama, danişmand bolsak bir cayga çakırmasa, bariş hob bolmaydi. Bu gaplaring bolmağur gap,– dedi. Birak padşahning ham könglida şavku- zavkı ulardan ming karra ziyada edi. Ular şu hayal bilan turaversin, vaziri danasi bir kança fursatdan keyin başini kötarib:

– Ey taksir padşahım, mening fikrimda bir hayal bar. Eger rağbati aliylari mening gapimga bolsa, aytaman. Mening gapimni heç sindirganlari yok edi. Bu marta ham gapimni sindirmasalaru, rağbat kılib men aytgan gapga kirsalar, –degaç, padşa "hop" dedi. Vazir:

– Ey padşahım, bizlar şunday aliy martabali kişilaru, bizlarni çakırmasdan barişimiz natoğri"– deb siz ar-namus kılasiz. Biz av yarağlarimizni alib, sayd kılgan candarlarimizni yanimizga asib, sayyadlikka çıkkan kişi bolib, şu köringan korğanning u tamaniga ötib ketib, kaytişimizda korğan tagidan keladigan kişi bolib kelaveramiz. Eger şu korğan egalari akıl va danalardan bolsa, bizlarni tüşirib alib, ziyafat kılib, tamaşa kıldirib cönatadi. Bolmasa, özimiz şikarga çıkıb edik, şikar kıla-kıla köp yiraklarga ötib ketibmiz, endi çarçab-harib, şu korğanni kördik. Şu korğanga barsak, birpas salkınlab aram alib ketsak, dermiz deb, şu korğanga tüşamiz,– degaç, padşaga ma'kul boldi. Hammalari atlanib, hızmatkarlar çadir-çimmatlarini büzib, atlariga artib-tartib yol tartdilar. Bu keça biyabanda yürganlariça yürib, ahiri korğanga yetib kelişganda tang atdi. Korğanning narigi tamaniga ötib, bir manzilga tüşib, bir murğzarga barişdi. Sayyadlar bir kança av kılib, ahiri şu yerdan atlanib avdan kaytgan bolib, korğan tagidan ötaverdilar.

Gaday ham bir kança kişilarni paylakçi kılib koygan edi. Ularga: "Yaman niyatli kişilar kollaringga tüşsa, ularning kollarini bağlab, şahardagi zindanga salinglar. Yahşi niyatli adamlar tüşsa şaharga alib kirib, ziyafatlar kılib, tamaşa kıldirib, in'amu berib,

huşu hursandlik bilan cönatinglar" deb aytgan edi, kança kişilarni har tamanga koyib çıkkan edi. Bu kişilar bu padşaning as'asa-yu dabdabasini körib, tezlik bilan gadayga barib: Biyabandan bir kança atlık uluğ kişilar keladiki, kanday bolsa padşazadalarga ohşaydi, balki padşaning öziga ohşaydi. Sayahatga çıkkan ekan, lekin sayahatdan kaytayabdi. Köp çarçaganga ohşaydi. Ularning aldini tösib, sorab gaplaşib otirişni özimizga ep bilmadik. Çapganimça şu yerga keldik,– dedilar.

Gaday ham özining akıl kişilarini alib, arkning darvazasidan çıkıb, padşaning yolini tösib, salamu ta'zimni baca keltirib:

– Ey taksir padşahım, bizning ham manzillarimizga tüşib, andak rahatlanib, tamaşa kılsalar, ihtiyari aliylari kanday boladi,– deb hamma kişilari bilan kol kavuştirib yolni tösib turdilar. Padşa ham, köp yahşi bolar erdi-yu, lekin bizlar şikarga çıkıb, şu bugün kelamiz, keçasi bilan adaşib köp yirak ketib kalibmiz. Endi tezlik bilan şaharga kirsak, şahar ahalisi bizlarni taftiş kılib ahtarib yurmasinlar, – dedi.

Vaziri danasi turib:

– Ey taksir padşahım, bir karami marhamat kılib, şu yerga tüşsak. Bir kişining sözi singunça, şaytaning boyni sinsin. Bu kişining ham sözlari yerda kalmasin,– deb iltimas kıldi. Padşa ham, kabul kılib, şaharni tamaşa kılişga tüşdilar. Keçgaça yürib şaharning bir tamaniga çıkdilar. Karadilarki, keç bolib kalibdi. Şu zaylda bir kün ötganini ham bilmay kaldilar. Oşa keça oşa yerda ziyafat berişdi. Gaday:

– Şaharning bu tamanida acayib-ğarayiblar avvalgidan ham kızıkrak, bu tamanni ham körib ketsinlar,– dedi.

Bugün ham bu tamanini tamaşa kılib, u yerga karab, bu yerga karab, baland-baland minaralarni, daryalardagi köpriklarni körib, girdi tilla arıklarni, nukra içidagi balıklik çeşmelarni tamaşa kılib yüraverib karasalarki, bugün ham ötib ketibdi. Bugün ham ikkinçi tarkning bir cayiga barib, u yerda ham ziyafatlar kılib, ziyafat haddiga etdi. Gaday ornidan turib, şahrimizning bu tamanidagi acayib bağ-rağlar dunyada yok. U yerlarda güllar, huş avaz bülbülü sa'va, kumri-yu toti, mayna-yu tavuslar; acayib mevalar cüda ham köp. Şu şaharga kirib, şuni körmasdan keta alasizmi?– degaç padşaning köngli mayil boldi. Bugün ham bu tamanga aylanib, tamaşa kıla-kıla, ağızlari

açilib, karasalarki, kün keç bolib kalibdi. Bugün ham üçinçi tarkda ziyafat haddiga yetib, gaday törtinçi tarkning ta'rifu tavsifini kıla başladi. Bu tamanlarda tağlık, tangallik caylarimiz bar. Bu tamanlarda şeru yolbars, ayık, acdar, böri, tonğız kabi vahşiy hayvanlar köp. Ular bilan bizlarning ortamizda polat sihlardan bolgan tosıklar bar, ular harba kılgan bilan bizlarga havf-hatarsizdir,– deb köp ta'rif-tavsif kıldi.

Padşaning iştiyakı mayil bolib, bu hayvanlarni tamaşa kılib, bugün ham keç boldi. Bugün ham bir cayda ziyafat kıldi. Gaday ornidan turib:

– Endi şunça cayni kördilaringu, bugün şahar içlarini körsangiz, köp yahşi bolar edi. On kün yürsangiz ham, başlaringga tangadek aftab tüşmaydi. Yürsalaring yollari sangi marmardan farş kılingan. Yolning ikki çekkasida har hil mevali darahtlar, arıklarda suv şildirab akıb turibdi, har hil güllar açilib, ularning hıdlari dimağlaringizga uriladi,– dedi. Padşaning köngli bugün ham tamaşaga mayil bolib: "Padşalikni tark kılib, ümrimin şu yerlarda gadaylik kılib ötkarsam, nur üstiga a'la nur bolar edi-da" deb könglidan ötkarar edi. Hayr endi kıssa kutah, bugün ham bu yerlarni tamaşa kıla-kıla bir cayga barib kaldilar. Karasalarki, kün keç bolib kalibdi. Gaday:

– Ey padşahım, endi bu keça bizning üyimizni bir barib körib, bir keça yatsalar, degaç, padşa ham birga-birga gadaynikiga bardi.

Bu bargan kişilarning köplarining padşaning kızi bir çekkadan turib körib turgan edi. Körib bildiki, ularning barçasini taniş, padşa esa özining atasi ekan. Bu işga taaccublanib, atasini tanib, hayal kıldiki, kıçkırib yubarsa, birak yüz maşakkadlar özini tohtatib kaldi. Gaday üyiga kirib karasaki, hatini özini yokatib koyibdi. Hatinining koltığıdan kötarib birpas turdi, u huşiga kelgaç soradi.

– Nima üçün bunday bolding, hatin?

Hatini:

–Haligi kelgan kişi mening atam ekan. Şu kişini körib, kıçkırib yubarguday bolib, yüz maşakkad bilan özimni tohtatdim. Ahiri yuragim behud bolib kalibdi,– dedi.

Gaday:

–Ey arami canim, siz özingiz şahlar avladidan. Andak işga özingizning siringizni aşkar kılib koyasizmi? Özingizni kattık tutib turing. Hali padşani bu yerga taklif kılib, alib kiramiz. Eger özi bilsa, bilib körişib, tanişib ketsa yahşi boladi. Eger bilalmay ketsa, bizlar özimiz barib, men gaday ekanligimni, sening gadayga lazim ekanligingni birma-bir özlariga tüşüntiramiz, – dedi.

Kız ham bu işga bardaş berib turaverdi. Ziyafatlar ham makamiga yetib, dunyada bolgan har hil taamlardan tartilib, şarablardan içib, ahiri birin-birin padşaning kişilari uhlay başlabdi. Padşa mey bergan vaktda, içiga uykusizlik darisini koşib bergan edi; padşah, gadaydan başka kişilarning hammasi tarrakday katib uhlab kalişdi. Padşa bilan gaday har tamanlardan maşmaşa kılib, ikkavlarining muamalalari bir-biriga toğri kelib, hulku muhabbatlari ham mas kelib, ikkavlari bir-birlariga şundak dost boldilarki, şu beş kün içida birga turib, birga yürganlari beş yüz yil yürib, kadrdan bolgan kişilarday bolib kaldi. Gaday:

– Ey ata, endi meni siz oğıllikka kabul kıling– degaç, padşa bilan ikkavlari kucaklaşib sıkışib, ikkavi ata-balamiz deb va'dalaşdilar. Songra gaday padşaning kolidan uşlab, "Bizning haramimizga kirib, rozğarimizni ham körib çıking" deb, öz haramiga alib bardi.

Padşa kirib karasaki, acayib-ğarayiblar, kaştan küngiralar bilan devarlar bezatilganligi aklni şaştiradi. Şu üy içida bir parizad oltiribdiki, aldida bir beşik, beşik içida bir bala yatibdi. Balaning huş süratligi ham ta'rifga rast kelmaydi. Padşa kirgani hamana haligi kız orindan turib, ta'zim kılib, salam berib uning bir tamanida kol kavuştirib turdi. Gaday ham padşaga:

– Ey atacan, bu kişini ham farzandlikka kabul kıling. Mana bu beşikdagi kişi nevarangiz bolsin,– deb hal ahval soraşdi. Lekin padşa ayalning öz kızi ekanligini bilalmadi. Padşa:

–Ey oğlim, bu balaning nami nimadir?– degaç, Gaday:

– Bu balaning nami "Külsa-gül yığlasa dür"– degaç, padşa bu halga kızıkib kaldi.

– Bu kanday acayib at ekan. Bu balaga yahşi atlardan koymay, şuni koydingizmi?– dedi u.

Gaday:

– Ey atahan, bu balaning adi özi bilan birgadir. Eger yığlasa, dür-cavahiratlar, La'li zümradlar akıb ketaveradi. Eger şadlanib külsa, güllar açilib, har tamanlari huşbay hıd basib kaladi. Eger yüraversa ayağıning astidan bir ğışt, tillalar koparilib ketaveradi,– deb hıkaya kıldi.

Padşa bu işga taaccublanib hayran kaldi. Şu balani ayğangan vaktida yığlatib, küldirib, yürgizib körsam degan gap könglidan ötgaç, gaday bilib balani uyğatib, koliga alib, şadlantirib ediki, har tamanlarda güllar açilib, hıdlari saçildi, bir cayini kısib ediki, bala yığladi. Közidan dür-gavhar, la'li zümrad, yakud kabi taşlar akdi, yürgizib ediki, ayağıning astidan bir ğışt-bir ğışt tillalar koparilib ketabaşladi. Bu işga padşa hayran bolib, tahsin-afarin kılib, könglida: "Şu kız huddi özimning kızimga ohşar ekan, sorasammikan, sorasammikan? Sorasam, uni bir gaday alib ketib edi. Soramasam, bu yigit arkani davlat egasiga ohşaydi. Adam-adamga ohşaydi-da" deb, yüraklari ezilib, me'yuslanib, çıkıb ketdi. Şu akşam şu yerda mehman bolib, erta bilan ziyafatlarni eb, ziyafat tamam bolgaç, padşa:

– Ey oğlim, endi bugün bizlarga ruhsat bersangiz beş-alti kündan şu yakka bizining şaharimizning kişilari "Bularga nima bolgan ekan" deb ahtarişib yürgandir. Bu gün kaytamiz,– dedi. Gaday ham biraz tohtalib bularning har kaysilariga mansablariga karab baş-ayak sarpa berib, aldilariga duru cavahıratlardan koyib, şahardan çıkarib koydi. Padşa bir neça kadam yürib, kaytib cayiga kelib, yanidan bir kağaz çıkarib hat yazdi.: "Ey oğlim, men şu yerdan ketganimdan keyin on kün ötgaç, kelsinlar deb adam yubaraman. Oşa vaktda, öz ulamalaringiz, fuzalalaringiz bilan, hatin-balalaringiz bilan mening huzurumga mehman bolib barişingizni sorayman. Eger barmay kalsangiz bizlarning ata-bala bolganimiz be'mani bolib çıkadi" deb hatni yazib buklab gadayning koliga berdi. Gaday hatni koliga alib, okıb, köziga sürtib ta'zim kılib "Huş kördik-huş kördik" deb mehmanlarni cönatib kalaverdi.

Padşa hamma acayib va ğarayiblarni körganidan ham, şu kızni körib taaccubga kalganligi könglining bir çekkasida kandalang bolib, hayran kalib yolda kelar edi. Buni körgan hukamalari: "Bu padşamiz men şunça arkani davlat egasi bolsam ham, unday

dunyalar menda yok deb, könglida raşk kılib kelayatgandir-da" deb oylaşar edilar. Ertasi hammalari bir cayga ham bolgaç padşa akabirlariga:

– Ey dostlarim, bir tüz egan cayingga kırk kün salam degan. Bizlar ham oşalarni çakırib ziyafat kılib şadlantirsak. Sen şaharning yoliga mutasaddi bolgin! Sen mehmanhana, çarvağu saraylarga mutasaddi bolgin! Yana biriga: – Sen şaharning devarlariga kaşta tikib har tamanlarida çadirlar bünyad kılib, zebu ziynat bergin! Yana biriga: – Sen hamma şaharlarga nama yazib uluğlarni çakırgin– deb buyruk kıldi. Kıssa kutah, hammani hamma cayga cavablar kılib, tayinlab çıkdi. Tokkız kün bolib ediki, hamma koyilgan kişilari kelib, şaharga zebu ziynat berib, taht kılganliklari anık boldi. Padşa tez yüradigan atlardan birini epçil bir kişiga berib: – Sen barib oşa oğlimni aytib kelgin,– deb cönatdi.

U adam ham yügürganiça oşa korğanga barib yetib, darvazasidan kirib, darvazabanlar bilan uçraşib, hat alib kelganligini anık kıldi. Bular ham gaday padşaga alib çıkıb taniştirdilar. Gaday hatni okıb, albatta barmasam bolmaydi, deb bu hatçining izzatini baca keltirib cönatdi-da bahmaldan bir çadir yasab, çadirni aravaning üstiga tikib, koşinlarni kurallantirib, özига karaşli akıl kişilarini yahşilab yasatib, bir kança tüyalarga zar-zevar, cavahırlardan yuklab, bezatib, taht kılib, hatin-balalarni köşkka mindirdi, şaharning ihtiyarini bir akıl kişiga tapşirib, laşkarlarining hammasini yolga saf kılib yarmini ilgari cönatib, yarmini keyinidan yürdirib, özi hukamalar bilan ortada yürib kelaversin, endigi gapni bu yakdan eşiting.

Bular ham hamma yokdan adam çakırdi. Gaday padşa askarlari bilan, as'asa-yu dabdaba bilan kelib tüşdi. Askarlarni askarhanaga koydi. Padşa katta küyavi, kızi nevaralari bilan körişib turib ediki, yodiga haligi kiçkina kızi tüşib, yığlab yubardi. Padşaning hatini:

– Ey hanim, nimaga yığlaysiz? Küyavingiz kızu nevaralarimiz kelganiga hursandlik u yakda kalib hastalik kılasizmi?– deb koydi.

Padşa ham hatinining gapiga karata:

– Ey hatin, bir tamani hursandlik, bir tamani ğamlikdir. Hursandligi şuki, bu kızlarimni körib kuvandim; hafaligim şuki haligi gadayga berib yubargan kızim esimga

tüşdi. Uning cayini bilsam edim, kanday bolsa ham uni alib kelgan bolar edim. Afsuski, cayini anık bilmayman,– debdi. Şu gap üstida haligi gaday özining yakın kişilarni bilan padşa huzurga kelib, "Endi bizning cayimiz kayerda?"– deb soradi.

Padşa bularni ham üyga kirgizib, bir cayga caylaştirib, hal-ahval soraşib, hammalari tanişib alganlaridan keyin, gadaydan soradi.

– Ey oğlim, sizga masturalaringizni ham alib keling, deb aytmabmidim? Nimaga alib kelmadingiz?– degaç, gaday ornidan turib:

– Ey atacan, masturalarimiz bir neça kanizlar bilan koşin içida, çadirda turibdi. İcazati aliylari bolsa, alib kelsam,– dedi.

Padşadan icazat alib koşiniga barib bahmal çadirini aravasi bilan yetaklab, padşa eşigiga toğriladi. Padşaning hatinlari, haligi kızlari-hammalari yığılib, bularni kutib alişib, üyga alib kirdilar. Hammalari körişib, akldan taşkari taaccubda kaldilar. Padşa ham dilida "Huddi oşa kızimga ohşaydi" deb edi. Amma batirib soralmas edi. Anasi ham şunday bolib, könglida oylab, bir kadam nari-beri ketmasdan betiga tikilib turar edilar. Ular ham soralmas edilar. Kıssa kutah, ziyafat başlanib türli taamlardan yeb, ziyafat haddiga etgaç, gadayning "Bu yerda - düşmanlar kolida mening hatin-balamning ahvali kanday boldi ekan?" deb könglidan ötdi. Padşaning içkarisiga taman yurdi. Padşani tapib:

– Ey ata meni bir cayga alib baring, kızingizni oşa yerga çakırib keling, anamiz bilan biz tanişmaylik– deb bolgan vakealarni aytdi. Padşa buni bir üyga kirgizib, hatini bilan kızini alib kelib, bir cayda otirdilar. Padşa gaday bilan kol uşlaşib, bularga ata-bala bolganligini bildirdi. Kızi anasiga "Siz bizlarga ana"– debdi. Padşa çidab turalmasdan "Şu hatiningiz, oşa kızimga ohşaydi"– dedi.

Padşaning hatini ham yığlab yubardi, hattaki kurigan emçaklariga süt kirib:

– Bizlarning kızimizni bir gaday alib ketgan edi. Endi şu kişi bekam-köst, huddi oşa kızimga ohşaydi. Endi oylaymanki tukkan bolmasam ham, şu kişini "kızim" dedim– deb ornidan turib kuçaklab, horlanib yerga yıkıldi. Kız ham bu işga çiday almasdan behuş bolib yıkıldi. Bu halni körgan şah bilan gaday ikkavı yığlab, kucaklaşib turib edilarki, padşaning ikkita kızi "Bularga nima bala boldi, bizlarni erlarimizni nazarga

almasdan kayerdan kelgan begana kişilarni bunçalik izzat, e'zaz kılib körişib, yığlaşib yetibdi." deb raşk kılib köngillarida kizga ya balasiga şikast yetkazsak deb oyladilar. Ularning bu niyatlarini fahmlab gaday şahning ayağıga yıkılib, başdan-ayak hamma vakealarni hıkaya kılib berdi va sözining ahirida:

– Ey atacan, oşa gaday menman. Endi nima kılsalar, ihtiyar hazrati aliylarida,– debdi.

Bular başkatdan ata-bala bolişib, haligi kızlar singillari bilan körişib, şahzadalar ham gaday küyav bilan tanişib, ziyafatlar tamam bolgandan song, gaday turib:

– Ey taksiri alam, padari buzrigimiz, sizga bir arzim bar. Men bir kança zaru zevar, tilla-yu la'l, duru cavahırlar yüklab kelganman. Ular şu nevarangizning toyi, özimning toyim hamda balamning toyi üçün atalgan. Şu yerda bir katta toy kılsangiz,– dedi.

Padşaga bu gap ma'kul tüşib, baz atraf-cabunlarga kağaz yazib, şaharga ayna-bandlik sayllar buyurib, kırk keça-yu kırk kündüz toy-tamaşalar kılib, padşa kızini başkatdan gadayga nikah kılib berdi. Yana kırk keça-yu kırk kündüz toy-tamaşa kılib, nevarasining toyini ham otkazdi. Kambağallar bay bolib, baylarning köngli hasratga tolib, bir kança vaktlar asayiştalik bilan ümr keçirib, gaday öz şahariga kaytib keldi. Gaday oğliga dunyada yok taht yasatib berdi. Külsa - gül yığlasa-dür balağatga etgaç, uni padşa kılib, ahiri bular murad-maksadlariga yetdilar. Sizlar ham yeting muradga, bizlar ham yetaylik muradga, düşmanlar kalsin uyatga.

## 21. KARA MÜŞKÜL AT[231]

Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanlarda bir mamlakatta bir padşa bar ekan. Bu padşaning balasi yok ekan. Şu sababtan bu padşa köp diltang bolib har tamanlarga sayahatga barar ekan. Şunday bolsa ham u heç savirbasti bolmas ekan. Bu padşa dilida: "Bir küni dunyadan ötsam, mening ornimga orinbasar kalmaydi" –deb oylar ekan.

[231] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 5-17.

Künlardan bir kün bir kalandar kelib: “Şaydilla”– deb bir narsa talab kıldi. Padşa hızmatkarlariga: “Hadaya çıkarib beringlar!” –dedi. Kalandar çıkarib bergan hadyani alib, kolbariga salgaç: “Padşaning özlariga gapim bar” – dedi. Hızmatkarlar padşaning aldiga kirib, kalandarning gapini aytdilar. Kalandar üyga kirib, padşaning ahvaliga karab: “Siz diltangga ohşaysiz, nima üçün hafalanasiz? Bolgan sir-asrarni ayting!”– degaç, padşa farzandi yokligidan şikayat kıladi. Kalandar aytdi: “Ey padşahım, men sizga bir amal kılib berayki, sizga bir farzand beradi. U kız boladi, lekin uning sözini kaytarsangiz, oladi. Eger sunga razi bolsangiz, oylab köring”– dedi. Padşa oylab kördi: “Men bir katta padşa bolsam, bir kız balaning sözini kaytaralmasam, kanday boladi? Mayli”– deb kalandarga aytdi. Kalandar kolbaridan bir alma çıkarib berdi. Padşa almani alib yarmini özi yeb, yarmini hatiniga yedirdi. Hatini tez fursatta hamiladar boldi. Tokkız ay, tokkız kün, tokkız saat tokkız dakika ötgandan song, bir kız farzandi dunyaya keldi. Dayalar bu kızning atini Muşkiya deb koydilar.

Bu arada beş yil ötdi. Enagalar uni bakıb maktabda okıtdilar. Tez fursatda kız balağatga yetib kaldi.

Künlardan bir küni daya kızning başini yuvib turib, bir bit tapib aldi. Bitni taşlamasdan dayasi kızga körsatdi: “Ey balam bu bitni nima kılay” – dedi. Kız “Bir pahtaning arasiga orab koying”– dedi.

Bir neça kün ötgandan song pahtaning arasidan alib, bir kafasga salib, har hil narsalardan salib, parvariş kılib yüraverdilar. Bir küni habar alsalar, haligi bit kattalaşib kafasga sığmay kalibdi. Bitni kafasdan alib, soyib, terisini arçib, huddi takka saladigan postakday kılib koydilar. Bu işga dayasi taaccubda kaldi. Lekin bu sirni dayasidan başka kişi bilmas edi.

Dayasi bir küni kızdan:

“Bu postakni nima kılasan?” deb soradi. Kız bu postakni kaçan menga savçi kelsa, şuning tagiga salamiz. Şu vaktda: “Ey biradarlar, dunyada narsa kurib menim tagimga haram narsadan bolgan şu bitning terisini töşaysizlarmi, şunça adrasu kimhab, bahmal töşaklardan işlatmaysizlarmi?” –deb aytgan kişiga özimgi kabul kıldiraman, –debdi. Keyin öz hayalida: “Hay daring, şu sirni bekarga aytdim. Şu dayaning ham bir oğli bar.

Eger oğliga aytsa, bu sirlarni bilsa, oğli meni aladi" – deb darrav atasini çakırtirdi. Va atasiga: "Siz bir çakkan adammgizga ayting! Şu enagamni bir caziraga alib barib taşlab, soyib mana şu kol rolmalçamni kaniga boyab keltirsin!" –dedi. Atasi uning sözini kaytarmasdan bir hızmatkarini çakırib:

– Falan kampirni atga mindirib, bir biyabanga alib barib, soyib, kaniga kol rolmalçani boyab, kaytib kelgin,– deb tayinlabdi. Hızmatkar haligi kampirni mindirib, ertadan keçgaça bir biyabanga alib barib, atdan tüşirib: "Ey anacan, padşaning buyruklari sizni şu yerda soyib, kaningizga şu kol romalçani boyab keltir" degan. Men endi bu işni kılmaymanu sizni şu yerga koyib, biran caydan bir küçükni, yeki pişakmi tapib, kaniga kol romaçani boyab alib barib beraman"– deb kampirni oşa yerga taşlab, iziga kaytaverdi. Yolda kelişda bir küçükbaççani tapib, bir cayidan kan çıkarib, romalçani kaniga boyab, keltirib padşaga berdi. Padşa romalçani kıziga kirgizib berdi. Şundan keyin kız kanatlanib kaldi. Endigi gapni enaga kampirning ahvalidan sorang.

Kampir turib edi, keç boldi. Har-har tamanlardan börilar yığılişib kampirga huruc kılib, yemakçi bolib kelişdi. Lekin börilarning padşasi kelib kampirdan: "Ey kampir, sening bu biyabanda yaka-tanha payda bolişingga nima sabab? Yahşilik bilan aytsang, seni emaymiz, bolmasa, bir burdadan tegmay ketasan"– dedi. Kampir tilga kelib "Ey börilar, men bir padşaning kıziga enaga edim. U kız meni şu balalarga giriftar kıldi. Endi bir iş kıl: "Oşa kızni mening aldimga keltirib, avval oşa kızni közimning aldida yegin, şundan keyin meni yegin, men razi"– dedi.

Börilarning padşasi aytdi: "Men böri bolsam ular bir padşa bolsa, padşaning kızini menga kim alib beradi?" Kampir: "Ey böri, kız eger savçi kelsa, savçinin tagiga bir töşak çıkarib töşaydi. Bargan savçi töşakni körib: "Dunyada narsa kurib, şundak arkani davlatta şu bitning terisi ham töşaklikka layıkmi?" desa, oşa kişiga kız özining tanini bağışlaşga va'da bergan. Sen eger barsang, darvazani takıllatsang, darvazani açgandan salam berib, elçiligingni izhar kılib: "Men savçiman"– deb aytsang, seni bir üyga alib kiradilar, tagingga şu töşakni salganda, şu aytilgan gaplarni aytasan. Hali-ku sen böri, küçük bolsa ham şu sirni bilsa, men oşaniki, deb kız va'da kılgan. Esan - aman alib kelaverasan. Eger şu gapim yalğan bolsa, meni ming para kılmayli"– dedi.

Börilarning padşasi başka börilarga “Şu kampirni ğarga alib barib, har küni koy göşti bilan bakaveringlar. Kani, men barib, padşaning kızini alib kelayçi”– deb bir neça börilarni hamrah kılib, yolga tüşdi. Bir kança fursat yol yürib, şahar içiga kirib barib, padşaning darvazasini takıllatti. Padşaning hızmatkarlari çıkıb darvazani açsalar, bir ak yaldar böri darvazaning aldida takkillatib turibdi. Keyinida behısab börilar turibdi. Darvazani açgan kişi börilarni körib, dang katib kaldi. Tiliga birg gap kelmasdan huşi ketib turibdi, yana bir hızmatkar kelib, bu halni körib, padşaga barib aytdi: “Sizning darvazangizda börilar kelib turibdi. Nima maksad bilan kelgan, bilmaymiz”– dedi. Padşa bir vaziri danasiga: “Barib bu börilardan habar al!”– dedi. Vaziri dana kelib darvazadan karasaki, börilarning padşasi salam bilan elçilikka kelganligini izhar kıldi. Vaziri dana elçihanaga alib kirib: “Bu börilar, sizning kızingizga savçilikka kelgan ekan”– debdi. Padşa:

–Haligi töşakni töşanglar! Kani nima boladi?– degaç, börining tagiga haligi töşakni töşadilar.

Haligi böri otirmasdan:

–Sizlar kandak kişilarki, kelgan savçilarning tagiga bir haram bitning terisini töşaysizlar? Arkani davlatda, ayyami saltanatda başka buyumlar tapilmaydimi?– dedi. Vaziri a’zam hicalad bolib, padşaga barib, bolgan vakealarni ayan-bayan kıldi. Padşa hicalad tapib, ordasiga kirib kızining üyiga barib kıziga “Ey kızim, sen bu kılgan işing bilan, dunyada mening namimga putur ketdi. Endi kelib-kelib bir böri sirdan agah bolib, elçilikka kelib, huddi sening aytgan gapingni aytadi. Endi nima tadbiri hıyla kılamiz?– dedi. Kız atasiga: – Bir danişmand vazirin mening aldimga yubaring! Men kani şu kişi bilan gapirişay. Bir yol-yorık tadbirni körsatar,– dedi.

Padşa barib haligi vaziri a’zamga: “Kızimning aldiga kirib, gapirişib çıking”– deb buyruk kıldi.

Vaziri a’zam kız aldiga kelib eşikni açisi haman kız ornidan turib, salam berib, vaziri a’zamning ayağıga yıkılib:

– Endi siz mening atam oringa atamsiz. Menga bir hıylayi tadbir örgating! Men bir balayi azimga girifdar boldim. Şu baladan kutultirişga siz vasita boling! Sizdan başka yol körsatuvçi yok,– degaç, vaziri a'zam birpas oylanib turib kızga aytdi:

– Ey kızim, ata-babangdan kalgan bir kara müşkül at bar, ata-babangdan kalgan kara müşkül ton bar, ata-babandan kalgan bir kara müşkül etik bar. Ana şu narsalarni atangdan sora. Eger atang rahm-şavkad kılib şu narsalarni bersa, seni şu böriga ahdi nikah kılib tapşiramiz. Böri seni bir ğarga alib barib: "Endi atdan tüş" deydi. Oşa vaktda sen aytsanki: "Men padşaning kızi bolsam, üydan taşkariga çıkkanim yok, takdirim sen bilan yaşaşga toğri keldi. Avval sen tüşib, bu manzilingni u yak-bu yaklarni tazalab çıkkaningdan keyni, meni öz koling bilan küyav tarıkasida atdan kötarib, içkariga alib kirasan. Endi men seniki. Eger atam bermaslikka köngil bolsa ed, oşa yerdan seni namahrum kılib kaytargan bolar edi. Yaki men hahlamasam, bu manzillarga kelmagan bolar edim. Hali ham könglingni bir yaklik kılganing yokmi"– deysan. Böri avval tüşib, ğarning içiga kirib tazalaşga unnaşib turganda, sen atin bir kamçi ursang, at havaga kırk nayza boyi kötarilib turadi. İkkinçi kamçi ursang, yana şunça kötariladi. Üçinçi marta ursang, havaga kötarilib ketadi. Undan keyin at kaysi tamanga kötarilib ketsa, takdiringda barini köraverasan,– deb vazir sözini tamamladi. Kız vazirdan bu gaplarni eşitib vazir bilan vidalaşib, vazir çıkıb ketdi. Kız atasi çakırib atasiga:

– Ey atacan, endi sizdan bir neçta narsani sorayman. Eger şu narsalarni tapib bersangiz, acab emaski, şu baladan kutulib, başkatdan diydar körişamiz,– deb vazir aytgan haligi müşkül atu etik, toni telpaklarni soradi. Atasi bir munça oylanib, bir azdan song başini kötarib: "Hayr kızim, şu narsalar üçün sen şu müşkül işdan kutuladigan bolsang, sendan sadkayi sar"– deb barib hazinadan çıkartirib, kıziga keltirib berdi. Padşa mulazimlarini çakırtirib, kızni böriga ahdi nikah kılib, kızi bilan vidalaşib, padşa kelaverdi, kız bolsa böri bilan atga minişib, börining manzilga karab ketdi.

Bir kança yollar yürib, yol yürsa ham mol yürib, suvsiz ara çöl yürib, börinin mekaniga yetdilar. Ğar aldiga böri "Atdan tüşing"– deb edi. Kız böriga karab:

– Bizning kaidamizda avval küyav tüşib, kelinni kötarib aladi. Siz avval kirib manzillingizning içini tazalab şipirib, arasta-yu, piyrasta kılib çıkkaningizdan keyin men

sizniki-yu, siz meniki,– degaç böri atdan tüşib, ğar içiga kirib, bir kallani atib yubardi. Bu işni körgan kız kıçkırib:

– Bunaka napak caylarni men ümrimda körganim yok. Tazalab çıking,– deb atıga bir kamçi urib ediki ati habara kırk nayza kötarilib turdi. Bu halni körgan börilar har tamandan uvlay başlabdi. Bu daf'a ayak suyuklarini atib yubarib ediki, kız yana kıçkırib:

– Bunaka iflas caylarni pakiza kıling!– deb yana bir kamçi urib edi, at ikki hıssa ziyada kötarildi. Börilar yana uvlay başladi. Börilarning padşasi "Nima boldi?"– deb çıkıb ediki, kız yana bir kamçi urib edi, ati adl havaga kötarilib uçib ketdi. Bu halni börilar körib, özlarni har tamanga atib, ulib, parakanda bolib ketdilar. Bular şu yerda tursin, endigi gapni başka bir vilayatdan eşiting.

Bir mamlakatda bir padşa bar edi. Uning hatini ölganiga bir neça vakt bolgan edi. Oylanişga öziga toğri kelandigan kızni tapalmas edi. Bu kız havaga uçgan küni şu padşaning dargahiga bir kalandar kelib: "Ey padşahım, senga ertaga keçkunun havadan bir hatin tüşib keladi. Şunga üylanasan"– degan edi. Bu padşa şuning ümidida otirgen edi. Huddi oşa aytgan vaktda asmandan atga mingan bir yigit vağıllab uçib kelib, huddi padşaning arkani davlatiga kondi. Padşa karadiki, bir yigit huşsürat, huş kaddi kamat yigitlarday biran cayidan ayallik nişanasi bilinmaydi. Padşa barib kara müşkül atni sayishanaga bağlab, körişib üyiga taklif kıldi. İkkavi unga kirişdi. Padşa: "Ey yigit, sizga yol bolsin! Kaysi bağıning bülbülü bolasiz, kaysi çamanning güli bolasiz!"– deb hal-ahval soraşib, bir-birlari bilan kuçaklaşib körişib otirişdilar. Hızmatkarlar har hil lazzatli taamlarni dasturhan üzra yazib, şarablardan içib, kayfu safa kılib otirişdilar. Lekin padşa mehmanni kız bala ekanligini heç sezmadi. Keç bolgaç könglida: "Haligi kalandar bir öz adaşgan ekan-da, er kişini kız deb aytgan ekan-da"– dedi. Lekin padşaning könglida unga nisbatan mehr uyğandi va u kızdan:

– Ey cora icazad bersangiz, sizning atingizni minib, bir sayahat kılib kelsam,– degaç, kız icazad berdi. Padşa atni minib kalandarhanaga barib, haligi kalandarni çakırib soradi:

– Ey atacan, siz kız, deb edingiz, lekin hammasi toğri çıkdi-yu, kelgan mehmanimiz er kişi ekan. Şu mehman kelgandan buyan mening kökragimdan bir işk okı tegib, na otirgani koyadi, na yürgani koyadi, na uhlagani koyadi. Bilmeyman nima hadisa roy berdi,– dedi. Kalandar:

– Ey botam, kalandarlarga gaping hami bolmaydi. Şu akşam mehman bilan birga bir cayda yatib, birga ayrilmasdan yürib, sinçiklab köring. Kani eger hüşyar farasatli bolsangiz, sezib bilasiz,– dedi.

Padşa kaytib kelib, atini bağlab, kızning aldiga barib: "Köçalarni sayahat kılib keldim" deb, bir cayga otirdi. Kız dalaga çıkıb, atining aldiga kelib, atidan: "Ey canivar, padşa seni kayerlarga minib bardi va nima gaplar ötdi?"– deb soradi. At bolgan vakealarning hammasini birin-birin aytib: "Ey kız, özingga hüşyar bol! Padşa bu akşam sen bilan birga boladi. Avkat egan vaktingda ilk egandan keyin suyagini çaynab özing bilan tut"– dedi.

Şundan keyin, kız kaytib kelib, padşa bilan bir üyda yatişdilar. Bir vakti boldiki, kız dalaga çıkdi, padşa ham ketidan çıkdi, kaytib kelib yana yatdilar. Lekin padşada aramu karar yok edi, ertasi küni padşa yana haligi kalandarning aldiga barib:

– Ey ata, şu sözingiz yalğan ekan. U er kişiga ohşaydi. Heç bila almadim,– dedi. Kalandar:

– Bolmasa ertaga darya betiga çıkıb çomilinglar. Ana oşa vaktda bilasiz,– dedi. Padşa yana kaytib kelib mehman bilan yana bir üyda yatdilar. Bu akşam ertagi dayrabatga barib çomilib kelamiz, u cay huş hava, türli ne'matlar cüda köp. Sayahat kılib kelamiz,– deb va'dalaştilar. Kız atining aldiga barib, har tamanlarini ukalab:

– Ey canivar, vafadar, ertagi istirahatga barar ekanmiz, kanday bolar ekan?– dedi.

At:

– Ey kız, padşa atini baylagan vaktida sen ham meni boşrak baylab koygin. Padşa barganda senga: "Ey cora, yeçining, su cayda çomilamiz" deydi. Sen aytginki: "Usta körmagan şagird har makamga yorğalaydi. Men bu caylarning çukur-sayazini bilmayman. Avval siz kirib bir şonğıb menga körsating. Undan keyin men ham kirib çomilaman"– değin. Padşa yeçinib çomilganda, sen ham ahısta-ahısta yeçinaverasan.

Men bolsam yeçilib, barib padşaning ati bilan alişib kalaman. Şu vaktda padşa atga çapib, bizlarni ayirişga keladi. Ana şu vaktda sen çomilib alasan,– dedi.

Keç boldi tang atdi. Padşa ertalab kız bilan atlariga minib bağma-bağ, köçama-köça sayahat kılişib padşaning istirahat bağıga barib, bir kança ziyafat-zarafatlardan keyin daryaga karab barişdi. Darhakıkat, padşa atidan tüşib bir darahtga atini bağlab, özi daryaning labiga barib yeçinaverdi. Kız ham atini bir cayga amanat bağlab, padşaning aldiga barib turdi. Padşa:

– Kani cora yeçining, çomilaylik,– dedi. Kız:

– Ey cora, usta körmagan şagird har makamga yorğalaydi. Men bu yerlarning çomiliş kaidasini bilmayman. Avval siz kirib çukurini sayazini bilib menga körsating, songra men ham çomilaman,– dedi.

Padşa yeçinib, özini daryaga taşlab çukur-sayaz caylarini körsatib yürib ediki, birdaniga atlarning alişgan şarpasi eşitildi. Padşa atlarni ayinişga ketgaç, kız çomilib bolib, kiyimlarini kiyib otirdi. Padşa kelib karasaki, hamrahi çomilib bolibdi. Padşa susayib asta-asta ikkavi üyga kaytdilar. Padşa kelib, tahtga ham otirmasdan kasal bolib yatib kaldi. Kız içkariga kirib padşaning analariga:

– Padşahım nimaga çıkmaydilar? Coram çıksinlar ba'zilari arz soragani kelyapdi, ba'zilari dadlab kelyapdi. Üyda yetişdan nima ma'ni aladilar,– dedi.

Padşaning anasi kızga:

– Ey oğlim, sen şum kadam kelganingdan buyan mening oğlim başkaça halat bolib, ahiri kasallanib yatib kaldi,– dedi. Kız:

– Ey anacan, menga bunday aççık, piçing gaplaringizni aytmang. Undan köra bir aççıkkina şavla tayyarlang. Coram bilan ikkav yeb alaylik. Coram salamat, heç kanday kasalligi yok,– dedi. Kampir kızga karab:

– Hay kiring bolmasa,– deb içkariga taklif kıldi. Kız içkariga kirib karasaki, padşaning halati yaman bolib kalibdi, köp kişilar ortaga alib, köz yaşi kılib yığlaşib turibdilar. Kız haligi kişilarni bu yerdan çıkarib eşiklarni berkitib alib, yigitning aldiga barib, başidan telpagina alib, etiklarini yeçib özini arasta-yu piyrasta kılib, padşaning

kolini tutib, paylarini silab turib ediki, padşa huşiga kelib, közini açib karasa, bir sahıbcamal kız başining üstida turibdi. Padşa ornidan turib, ikkavlari başkattan körişib avvalgi haliga kelib, gaplaşib turganda padşaning anasi eşik tirkışidan karasa, padşa öz asliga kelib, gaplaşib turibdi. Bu işga anasi taaccubda kalib kızdan: "Siz kanday kılib mening oğlimni yahşi kıldingiz?"– deb soradi. Kız: "Padşa işk kasaliga giriftar bolgan, işk payini tapib silagandan keyin öz asliga keldi."– dedi. Songra savlani alib kirib, ikkavlari yeyişdilar. Padşa taşkariga çıkıb, akabirlari bilan maslahatlaşib, toyga nağara-yu karney, surneylarni çaldirişib manadi kıldilar: "Ertaga padşaning toylari başlanadi. Muddati bir ay. Kim aş yesa ham, nan yesa ham, kelib padşalikdan yeb-içib ketaversin". Şunday kılib padşa kızni özіga ahdi nikah kılib, muddati bir ay toy-tamaşalar kılib Müşkiya kız bilan ümr keçiraverdi.

Bu padşa bir neça yillardan beri köp şaharlaridan hirac algani yok edi. Bir küni: "Köp şaharlardan hirac alganim yok. Men barib oşa şaharlardan hiracini yığıb kelmasam, u şaharlar bizning kolimizdan çıkıb ketadi. Şuning üçün men şu şaharlarga barib kelişim kerak" deb uning köngliga keldi va kızga aytdi. Özining anasiga ham "Kelingizga bahabar boling"– deb tayinladi. Arkani davlatga çıkıb, bir köngli işangan vaziriga davlatni, mührlarni tapşirib, "Men kelgünça sen ornimga padşa" deb köp tayinlab bir kança koşinlari bilan uzak safarga cönab ketdi. U bu tamanga ketaversin, endigi gapni kızning ahvalidan sorang.

Padşa ketgan vaktida kız ducan kalib edi. Aradan tokkız ay, tokkız kün, tokkız saat, tokkız dakika, ötib, ikkita oğıl bala alamga keldi. Birining atini Hasan, birining atini Husan koyib, kündan-kün parvarişi ziyada boldi. Padşalik kılayatgan vazir balalarning tuğılganligini bilib, padşaga bi nama yazdi: "Ey padşahım, sizning hatiningiz ikkita oğıl bala toğıb, esanaman kutuldi. Bizlar har küni parvariş kılib turibmiz, yurtlaringiz ham aman, bizlardan havatir bolmang"– deb yazib, tez yüradigan kişiga namani alib barib berişni tayinladi.

Haligi namaçi yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, bir şaharga bardi. Bu şaharça ham şu padşaga karaydigan şaharça edi. Haligi namaçi şahar begining çarbağıga barib, istirahat kılib uhlab kaldi. Padşa oşa şahar begining kızini alaman deb namzad kılib koygan edi-yu, köp vaktilardan buyan algani yok edi. Şu bekning kızi çarbağlarni sayr

kılib, kelib karasaki, bir yigit uhlab yatibdi. Başiga bir nama kıstirilgan. Kız bir hızmatkariga aytdi: “Sen asta barib oşa yigitning basidan namani alib kelgin, men bir körayçi”– dedi. Hızmatkar kelib, namaçining basidan namani alib kızga eltib berdi. Kız okıb karasaki, öziga namzad bolgan padşaga yollangan nama. Hatda Hasan-Husan tuğılganligi, ular salamat ösib turganligi, mamlakatning tinçliklari yazilgan ekan. Kız okıb körib: “Bu namani alib barib, astagina namaçining sallasiga kıstirib koy!”– dedi. Haligi hızmatkar namani alib barib avvalgidek kılib kıstirib koydi. Songra kız bir dasturhan yasab, içiga alvan-alvan taamlardan koyib, namaçining aldiga alib barib koydi. Namaçi uykudan turgaç, karadiki aldida bir dasturhan turibdi. Dasturhanni açib, taamlardan yeb bolib, cönaşi aldida haligi kız baş-ayak sarpa çıkarib namaçining aldiga koydi-da: “Kaytişingizda ham şu manzillarga tüşib istirahat kılib ketgaysiz”– deb tayinladi. Namaçi benihayat hursand bolib yolga tüşib ketdi. Namaçi yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, devarning asti bilan, köçaning pasti bilan huddi padşa turgan mamlakatga yetib bardi. Şahar halkı çıkıb namaçini bardar-bardar kılib, padşaning huzuriga eltdilar. Namaçi namani kolga alib, adab-usul bilan padşaning koliga berdi. Padşa okıb, köp hursand bolib, namaçini istirahat kıldirdi. U bir-ikki kün dam algandan keyin padşa bir nama yazib, namaçini şahariga cönatdi. Namaçi bir neça kün yol yürib, huddi haligi şahar begining çarbağıga kelib tüşadi. Haligi kız namaçini yüz izzat-e’zaz bilan hurmatlab, türli taamlardan yedirib, cay salib berdi. Namaçi uykuga ketdi. Haligi hızmatkarlar namaçining başidan namani alib, kızga eltib berdi. Kız okıb körib mazmunidan agah bolib, başka nama yazib tayyarladi. Namaning mazmuni şunday edi: “Ey ornimga koyilgan padşa, senga buyruk şuldirki, namaçi bargani hamman oşa ikkita bala bilan hatinimni bir cayga alav yakıb koydirib, külini daryaga akızib yubar”. Bu namani ham hızmatkarlar alib barib, sallasiga kıstirib koyişdilar. Namaçi uykudan turib, atıga minib, yolga ravana boldi. Andek fursat yol yürib, şaharga kirib namani orniga koyilgan padşaga berdi. Padşa namani okıb hayran bolib, vazirlarini çakırib: “Nima üçün bunday yazibdi ekan”– deb maslahat kıldilar. Vazirlari “Mabada padşaga ikkita tuğılgani yaman tuyildimikan”– dedi. Oylaşib-oylaşib ahirgi hulasaga kelib: “Padşaning emri, nima kıl degan bolsa kıliş kerak” deb, dayrabatga otin ham kılib, haligi otining üstiga ikkita bala bilan Müşkiyani keltirib, tagidan alavni yakıb yubardilar. Alav yanib

alangalari oralab turgan paytda asmandan haligi kara Müşkül at kelib, malikai Müşkiya bilan Hasan-Husan balalarni havaga kötarib ketdi. Endi gapni atdan sorang.

At kız bilan balalarni kötarganiça havaga kötarilib çıkıb ketdi. Bir fursatdan song bir biyabanga barib tüşib, bir yumalab tilga kelib, Malikai Müşkiyaga vasiyat kıldi. "Ey kız men endi ölaman, mana şu uçişim ahirgi ümrim. Meng ölgandan song ikkita közimni kömsang, ikkita bulak, ikkita kulağımni kömsang, ikkita darvaza boladi, terimin tasma kılib aylantirib çıksang, bir kal'aça boladi, yol dumlarimni, eksang, türli darahtlar kökaradi, kallamni kömsang, har hil matalar çıkadi. Endi mendan razi bolgin"– deb can beradi. Kız yığlab-yığlab at canivarni soyib aytganiday dar hil narsalarni har hil cayga kömib edi, huddi at aytganday bir korğan payda boldi: Baland, haşamatli saraylar, rasta-yu, bazarlar, türli-türli darahtlar, ravan çaşmalar suvi sebarganing üstiga ğalt uradi, sebarga suvning üstiga ğalt uradi. Bir tamanga karasa alma-yu anarlar pişgan, tagiga tüşgan har hil kuşlar sayrab turibdi. Bir tamanga karasangiz, güllar açilgan, har hil hıdlar şamalga aralaşib, hamma yak muattar bolib, bülbüllar sayrab, hüşyar kişini mast-alast kılgudek bir acayib bağ payda boldiki, aklni şaşirtiradi. Malikai Müşkiya bir neça künlar atining matamini tutib matamdan farığ bolib, balalari bilan ümr keçirib yüraverdilar. Bular bu yerda balalari bilan ümr keçirib yüraversin endi gapni padşadan sorang.

Padşa mamlakatning hiracini yığıb tamam kılib kaytib kelsaki, hatini bilan balalarni körmadi. Keyin u hatini bilan balalarning koydirib yubarilganligini bilib, hafalanib padşaligini terk kılib çıkıb ketdi. Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, suvsiz ara çöl yürib özini gadalar süratiga kiritib, har kaysi şaharda bir neça vaktdan yürib, bir küni güzari baland bir temir korğanga tüşdi. Asta-asta şu korğanga kelib, har tamanlarini aylanib, bir cayga kelib karadiki, bir baland darvaza turibdi. Darvazani takıllatib edi, ikkita bala çıkıb karadi, bir kişi turibdi. Balalar körgan haman haligi gadayni bilan kuçaklab körişib, unga kirişib analariga: "Taşkariga çıkıb karang-çi, bir kişi kelibdi, huddi özimizning atamizga ohşaydi?"– dedi. Ahısta özi karasaki hakıkatan ham özining eri ekan. İkkavlari salamlaşib bir-birlari bilan tapişib, şu cayga yaşayverdilar.

Künlardan bir küni padşa bilan kiz bir-birlari bilan maslahatlaşib: “Adamsiz cayda yüraveramizmi, endi özimizning mamlakatimizga ketaylik”– deb bu caydan kaçib ketişdi. Padşa ikki balasini kiftiga kötarib, bir neça kün manzil-marahillarni tay kılib, bir darya boyiga keldilar. Ular istirahat kılişdi, kün keç bolib kaldi, keyin şu cayda yatdilar. Keçasi yarim keçada karvanlar ötib barayetgan edi. Karvanlar karasaki, asmanda ay, yerda Malikai Müşkiyaning aksi körinib, göyaki ikki ay bir-biri bilan talaş kıladi. Karvanlar bu işni körib, Malikai Müşkiyani bir sandıkka salib alib ketdilar. Padşa bir mahal uyğanib karasa, hatini yok. İkki balasi tuprakka yumalab yatibdi. Padşa har tamanlarga karab kördiki, heç narsaning asari yok. Ahiri padşa falakdan şikayat kılib, yığlab-yığlab ikki balasini kötarib ketaverdi. Aldidan bir darya çıkdi, daryadan balasini çıkarib otkazib koydi. İkkinçi balasini ham kötarib ötişda daryaning ortasiga kelganda bir böri kelib Hasan balasini kötarib ketdi. Hasanga karab çapib, daryaga tokışib, Husani ham kolidan tüşib, daryaga akıb ketdi. Padşaning özi daryadan çıkıb, hayran, sargandan bolib, kayakka barişini bilmay, bir tarafga karab ketaverdi. Bir az yol yürib, bir mamlakatga bardi. İttifaka, şu şaharning padşasi ölib, davlat kuşi uçirib turişgan ekan. Haligi kuş kelib şu padşaning başiga kondi. Şahar halkı: “Özimizning şaharimizdan şunça halk turib, ozga vilayatdan kelgan kişini padşa kılamazmi”– deb uni bir cayga alib barib kamab koydilar. İkkinçi bar uçirganda ham haligi davlat kuşi şu padşa kamalgan cayning üstiga kondi. Üçüncü bar uçirdilar, kuş baribir şu cayga kondi. Ahiri şahar halkı şu musafirni padşa kötardilar. Bu padşa bolib, mülk egasi bolib turaversin, endigi gapni balalardan sorang.

Haligi böri algan balani bir avçi börining ağzidan tirik alib kalib edi. Bu bala avçinikida yüraverdi. İkkinçi balani balık yutgan edi, bir balıkçi şu balıkni torda uşlab, bu ham balani alib parvariş kılib yüraverdi. Balalarning ikkavi birbirlari bilan tapişib yüraverdilar. İttifaka bir küni oşa mamlakatning sayili bolib, sayilga hamma halayık çıkdi. Bu balalar turgan üyning hamsayasi haligi karvan a’zalarining biri bolib, şu karvan Malikai Müşkiyani bir sandıkka salib üyiga kelgan edi. U kızga: “Menga tekkin”– dedi. Malikai Müşkiya: “At azasi ham alti ay, meni erimdan, balalarimdan acratib alib kelgansizlar. Heç bolmasa, alti ay ötgandan song cavabini aytaman”– deb ünamas edi. Haligi balalar oynab-oynab yürganda Malikai Müşkiyaning közi sandık içidan balalariga tüşib: “Ey balalarim, bu yerga kanday keldinglar?”– deb faryad kıldi.

Balalar bu tavuşni eşitib, tamdan tüşib, sandıkni açib, analari bilan körişib, ana bir emçagini Hasanga, bir emçagini Husanga berib, balalarini kuçaklab turgan vaktida, haligi karvanbaşi kelib karasaki, vakea şunday. Karvanbaşi balalarni uşlab, kollarini bağlab, urib-urib padşalikka: "Mening üyimga tüşib, mening hatinimga badkarlik kılibdi."– deb südreb alib bardi. Padşa karasaki özining balalariga ohşaydi. Padşa balalardan: "Ey balalar, sizlar kanday kişilarsiz?"– dedi. Balalar bolgan vakealarni karvanbaşining hatini özlarining analari ekanligini izhar kıldilar. Padşa haligi karvanbaşini saklab, üyidagi sandıkni içidagi hatin bilan keltirişni, haligi balalarning atalarini ham keltirişni buyirdi. Padşa hızmatçilari karvanbaşining üyidagi sandık bilan ayalni kötarişib balalarning atalarini ham alib kelişdilar. Avval başlab Hasanning atasi bolmiş kişidan soradi: "Hakıkatan ham şu sizning oğlingizmi?" Balıkçi: "Mening oğlim emas. Lekin daryada av kılib yürganimda, tösatdan torga çıkıb kaldi. Kördimki ramakda cani bar ekan. Men parvariş kıldim. Şundan keyin u menga bala bolib yüribdi. Bundan başka işdan habarim yok"– dedi. Padşa mergandan soradi: Şu sizning oğlingizmi? Mergan ham balani börining ağzidan atib alganligini, şu vaktgaça parvariş kılib yürganligini aytdi. Şundan keyin karvanbaşidan soradi:

– Şu sizning hatiningizmi?"– dedi. Karvanbaşi davdirab gapini yokatib heç nima deya almay kaldi. Songra padşa sandıkni açib sandık içidagi ayaldan: "Siz hakıkatan ham şu karvanbaşining ayalimisiz?"– deb soradi. Ayal:

– Men bu adamning hatini emasman, mening erim falan padşa, şu ikki bala mening balam. Erim bilan tapişib, balalarimiz bilan şaharga kaytişimizda şu karvanlar meni uşlab, sandıkka salib alib keldilar. Kança meni kıynab, menga teg deganlarida, man: "At azasi ham alti ay boladi. Meni erimden balalarimdan ayirdinglar, men heç kaysilaringni kabul kılmayman"– deganimdan song, meni bular sandıkka kamab koygan edilar. İttifaka, bir küni balalarning tavuşi kulağımga tegib sandıkning içidan avaz çıkardim. Balalarim ham mening avazimni tanib, kelib sandıkni açdilar. Balalarimga muhabbatni nıhayat coş urib, ikkavini ikki kiftimga alib ikki emçagimni ikkaviga uşlayib turib edimki, karvanbaşi şu işdan vakıf bolib, mening balalarimni ura-ura südreb, sizning huzuringizga alib keldi. Bolgan vakea şu,– deb sözini tamamladi. Padşa bildiki, haligi hatin özining cufti halali, balalar ham özining balasi ekan. Padşa balalarni

kuçağıga alib, çakkalaridan öpib körişdi. Karvanbaşini uşlab zindanga salib, ikkita balaning tutingan ikki atasiga köp in'am-ehsanlar berib, hursand kılib yubardi. Karvanlarga caza berib, özi hatini balalari bilan tapişib, başkatdan toyu tamaşalar kılib murad maksatlariga yetdilar. Sizlar ham yetinglar muradga, bizlar ham yetaylik muratga, düşmanlar kalsin uyatga.

## 22. LAYLAK, TÜLKİ VA BÖRİ[232]

Bir küni Laylak Tülkini ziyafatga çakıribdi. Tülki Laylaknikiga kelibdi. Laylak suyuk aş kılibdi, közaga koyib ortaga koyibdi.

– Kani, tülkivay, avkatdan aling– deb tülkini avkatga taklif kılibdi. Tülkivay boynini çözib rasa urinibdi. Baribir bolmabdi, ağzi aşga yetmabdi. Şunda Tülki:

– Kani, Laylakvay özlaridan bolsin, mening karnim tok,– debdi. Şunda Laylak közaning içiga bahuzur tumşuğıni tıkıb, hatircam avkatni yeya beribdi. Laylakning özi karnini toyğazib alibdi. Tülki:

– Ha baplading-kü,– debdi öziga-özi.

Ertasi küni Tülki Laylakni ziyafatga çakıribdi. Tülki külçatay kılib tahtaning üstiga yupka kılib yayib ortağa koyibdi. Şunda Tülki:

– Kani Laylakvay, aling taamdan,– debdi.

Laylak tumşuğini tahtaga uribdi. Amma ağziga heç narsa kirmabdi. Laylak ham urinib heç narsa yeya almabdi. U:

– Ey Tülkivay, özingiz alavering, mening karnim tok,– debdi.

Şunda Tülki bahuzur tilini yayib tahta üstidagi külçatayning hammasini özi yeb tügatibdi. Laylak açdan öladigan bolib, üyiga kaytibdi. Ketayatganda Tülki:

– Ey Laylakvay dostim, ertaga ham keling, bir ğalati oyin bar, şuni oynaymiz,– debdi.

Laylak ertasığa ham Tülkinikiga mehman bolib kelibdi.

---

[232] Selma Ergin, **Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)**, Edirne: 1997, s. 193-197. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

– Kani, nima oyining bar, körsat,– debdi. Şunda Tülki:

– Ey dostim, sen mening üstimga çık. Sen körmagan mamlakatlarni körsataman,– debdi.

Laylak Tülkining üstiga çıkıb otirib alibdi. Tülki Leylakka:

– Dostim, ikki kannatingni üstingga yazib ikki üçini menga tişlatib koy, men baland yerlardan irğısam, yıkılmaysan,– debdi.

Laylak ikki kanatidan tülkiga tişlatib koyibdi. Şunda Tülki Laylakning ikki kanatidan tişlab kayerda dolana, tokay bolsa, oşaning içiga kirib yügüraveribdi. Laylakning kanatlari tökilib kıp-kızil göşt bolib kalibdi. Şunda Tülki tohtab Laylakni üstidan tüşiribdi Laylak aytibdi.

– Rahmat, Tülkivay, bolganimca boldim. Oyin şunçalik boladi, bundan artik bolmaydi.

Şundan keyin daryalarning boyida kurbakalardan uşlab yeb, kırk kün özini bakıbdi, uhlab dam alimdi, öz üyiga kelibdi, kırk künda laylakka pat ham payda bolib uçadigan bolibdi va tülkining aldiga uçib kelibdi.

– Dostim aman-esan yüribsanmi? Biznikiga bar sening oyining cüda kızık ekan, men ham senga galati oyinlarni körsataman,– debdi. Laylak:

Tülki Laylaknikiga baribdi, Laylak.

– Kani, dostim üstimga çık,– deb Tülkini üstiga otkazib alibdi-da, sekin-asta uçib, tülkini asmanga alib çıkıbdi va: – Yer körinyaptimi?– deb sorabdi.

– Ha körinyapdi,– debdi Tülki:

Laylak yana balandrakka kötarilib uçibdi. Bir saattan keyin:

– Tülkivay yer körinyaptimi?– deb sorabdi.

Tülki:

– Yok, körinmayapdi,– debdi. Şunda Laylak:

– Endi manzilga yakınlaşdik, bu kanatim taldi, endi bu kanatimga öt,– debdi. Tülki sekin kozğalib, laylakning u kanatidan bu kanatiga ötay deganda, laylak bir

ağdarilib tülkining ayağını asmanga kılib yubaribdi. Tülki dam başi, dam ayağı bilan aylanib-aylanib yerga tüşa veribdi.

Bir koyçivan pada bakıb postinini yeçib, yerga töşab hatircam otirgan ekan. Bir vakt koyçivan asmanga karasa, asmandan bir narsa tüşib kelayetgan emiş. Uni körib koyçivan: "Ha bu hüdaning balasi bolsa kerak" deb ornidan turib, koylarini taşlab kaçibdi. Tülki kelib haligi koyçivanning postini üstiga tüşibdi. Postinni sudrab, bir taşining yaniga barib, postinni tagiga salib yataveribdi.

Bir küni tülki postinning üstida otirgan ekan, bir böri uning aldiga kelibdi va undan sorabdi:

– Ey Tülkivay bu tonni kim tikkan?

– Özim biçib tikkanman,– debdi Tülki. Böri:

– Ey siz çevarmisiz? Çevar bolsangiz menga ham şunday bir postin tikib bersangiz. U kança koyining terisidan boladi?– debdi Tülki:

– On tört koyning terisidan bolgan, siz katta adamsiz, sizga ottiz beşta koyning terisi postin boladi,– debdi.

Şunda böri ottiz beşta koyni haydab kelib soyib, göştini acratib, tülkiga hammasini tayyar kılib beribdi. Tülki koyinlarning terilarini toplab uning üstiga çıkıb otiraveribdi. Ottiz beşta koyining göşt yağını yeb yataveribdi. Bir aydan keyin börivay kelib:

– Ey çevar postin bitdimi?– debdi.

– Postin bitdi lekin yakasidan kıyadigan cayi bar, siz şu yerda otirib turing men koşinlarnikidan kayçi alib çıkıb, yaka, yengini kıyıb, üstingizga kiygizib koyaman,– debdi va tülki börini otkazib koyib, kaçib keta beribdi. Tülkini kütib böri kecgaça otiribdi. Tülki kelmabdi. Şunda keyin böri tülkidan aldanganini bilib kalibdi va ornidan turib Tülkining üyasiga kirib karasa, postin ham yok, tülki ham yok emiş. Böri balandlikka çıkıb karasa: Tülki bir yerda pisib ketayetgan emiş. Böri kuvib ketaveribdi. U tülkiga yetay deb kalibdi. Tülki bir vakt arkasiga karasa, böri yetay deb kalibdi. Tülkining kavakka közi tüşib kalibdi, u barib oşa kavakka kirib ketibdi. Böri ham uning

ketidan kirmakçi bolibdi. Birak u har kança urinsa ham kavakka sığmabdi. Üç küngeça kımırlamay, tülkining çıkişini kütib yataverib aç kalibdi. Şunda böri bir dehkanning közasini alib kelib, tülki kirib yatgan kavakning ağziga toğrilab koyibdi. Şamalda köza böriday uvillay başlabdi. Tülkiga bu huddi böri uvillayatganday bolib eşitibdi. Tülkining ham karni nıhayatda açibdi. U kavakdan başini sekin çıkarib karasa, böri yok emiş. Tülki böridan aldanlanligini körib meni aldagan sen közami, sening ham bir adabingni berib koyay, deb dümiga bağlab uni çakalakka alib barib:

– Can tülki aka, degin,– debdi. Köza indamabdi. Seni daryaga alib barib çöktirib öldiraman,– deb sudrab daryaga barib, uni suvga salibdi. Közaga suv tolib çöka başlabdi, şunday kılib u tülkini özi bilan birga daryaga sudrab tüşib ketibdi. Tülki suvga çöka turib közaga:

Can köza köyib yubar,– deb yalina başlabdi. Köza koyib yubarmabdi, tülki dümini üzib yubarib zorga kutulibdi. Tülki dümi yulinib, çoltak bolib kelayatsa, bir yerda kırkta tülki oynab yürgan emiş haligi tülkilar:

– Hay katta düm,– deb arkasidan yürib uni keçgaça mashara kılişibdi.

Bir küni çaltak Tülki ularni üzümhorlikka alib baribdi. Kırk Tülki karasalar rang-barang tavlanib üzümlar işkamda pişib yetgan emiş. Körib hursand bolişibdi. Çoltak tülki ularga:

– Halk kuvanişga vakt erta. Çünki üzümlar karningiz toymasdan kaçib kalişlari mümkin,– debdi.

– Unda iş çatak ekan– deyişibdi hafa bolib tülkilar:

– Hafa bolmanglar. Buning ham ilaci bar,– debdi çoltak tülki.

– Hammangiz takning zangiga dumingizni mahkam bağlab koysalaringiz, ular kaçib ketayetganda uşlab kalasizlar.

Bu gab Tülkilarga ma'kul tüşibdi. Dumlarni tak zangiga mahkam bağlab koyib üzüm yeya başlabdilar. Köp ötmay soyil kötarib bağban kelib kalibdi, çoltak tülki asangina kaçib kutulibdi. Kırk tülki bolsa kaltak zarbidan dümlari üzilib, arang kaçib

kutulibdilar. Şu-şu ularning özlari ham dümsiz kalib, çoltak tülkini mashara kılmaydigan bolişibdi.

## 23. BÖRİ BİLAN TÜLKİ[233]

Böri Bilan tülki ikkavi dost tutingan ekan. Bir küni tülki börining aldiga kelibdi, böri cüda içikib turgan ekan, tülkiga karab:

– E, dostim tülki, yahşi kelding, kani yür, meni bir cayga alib bar va karnimni toyğazib hursand kılib kelgin, –debdi. Tülki "hop" debdi-yu, aldinga tüşib, ketidan Börini ergaştirib ketaveribdi. Barib-barib, ular bir yerda toyga keta yatgan yetti-sakkizda hatinga yolıkıbdilar. Hammasining kolida tügilgan dasturhan bar ekan. Şunda tülki bir yumalab bedana bolibdi va haligi hatinlarning aldiga tüşib yorğalay başlabdi.

Uni bir hatin körib:

–İye, anavi bedanani karanglar, uni men balamga tutib beraman, –debdi-da, kolidagi dasturhanni yerga koyib, bedanani kuva ketibdi, ular arkasidan böri kuvlabdi.

Şunday kılib, hatinlarning hammasi kuvib ketaveribdi. Tülki bolsa, ularning aldiga tüşib yorğalayveribdi. Hatinlar yetay-yetay deganda, "pır" etib uçib, yana bir tamanga başlarmiş. Şunday kılib tülki bularni aldab, ergaştirib ketaveribdi.

Böri bolsa, tügünlar içidagi avkatlarni maza kılib yeb, karnini toydirib cönabdi. Hatinlar bedanaga yetalmay çarçab, yoldan kaytib kelişsa, tügünlar kup-kuruk emiş. "Vay şorimiz kuribdi. Ayimbüvi avga çıkdi, ketidan ğavğa çıkdi, deganday, bu nimasi ekan!" deb dad deganlariça kalaverişibdi.

Tülki aylanib barsa, böri bir cayda dam alib yatgan emiş.

Tülki böriga karab:

– Ha, ortak, –debdi.

Böri unga:

– Ha karnim cüda toyib ketdi, dam alib yatibman, –debdi.

---

[233] Selma Ergin, **Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)**, Edirne: 1997, s. 197-202. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Ertasi küni tülkiga böri şunday debdi:

– Ortak keça meni cüda hursand kılib yubarding endi bugün sal hafa kılib koygin.

Bunga cevaban Tülki:

– Hop boladi, kani bolmasa, –deb börini bir bakka başlab baribdi. Bağning devari tagida bir ambar ekan, hammayak üzümga tolib-taşgan, heç kim yok emiş. Vaktni ganimat bilib, ikkisi üzümhorlikka zor beribdi. Bir vakt tülki karnini abdan toydirib, ikki dana üzümni ikkala burniga tıkıb börining aldiga baribdi.

– E, dostim, mana men cüdayam toydim azbarayi toyğanimdan üzüm burinlarimdan çıkıb ketdi. Bol yahşilab yeb, abdan toyib al, –debdi. Böri şaşib-pişib yeyaveribdi. Ahiri karni şişib ketibdi. Lekin burnidan çıkmabdi.

– Kani, burnimdan çıkmabdi-ku? –debdi. U Tülki börining tumşuğıni kötarib karab:

– Hü ana, körinib kalibdi, yana bir az yesang çıkadi, –debdi. Böri yana yeyaveribdi, karni rasa köpçib, ahiri özini tutib turalmay yatib kalibdi. Tülkiga ana şu kerak ekan yügüra barib, devarga çıkıbdi-da:

– Üzümga oğri ketdiye-ye-ye, üzümga oğri ketdiye-ye-ye! –deb kıçkıribdi. Uning tavuşini bağban eşitib, soyil kötarib kelib kalibdi. Böri lapanglab barib bayağı ambarga sukılgan ekan, sığmabdi. Devarga tirmaşsa çıkalmabdi. Bağban uni ölasi kılib savalabdi börining yegan üzümlari ağzi-burnidan çıkıb, ahırida kaltak zarbidan sülayib kalibdi. Bağban börini öldiga çıkarib, taşlab ketibdi. Bir vakt böri huşiga kelibdi. Karasa ambar ağzida yatgan emiş. Yanida heç kim yok emiş. U tura salib devardan aşib, bir çekkada ingrab yataveribdi.

Bir vakt tülki kelibdi. Börini körib undan:

– Ha dostim, nima boldi? –deb soragan ekan, böri zorga ingrab:

– Ha dostim bolmay öl. Bir az hafa kılib koygin desam, şunça hafa kılasanmi? –debdi.

Tülki:

– Biradar, bağ egasining seni bunçalik urişini kandan bilay? –debdi.

Böri yüralmasdan şu yerda kalibdi. Tülki ketibdi.

Ertasi küni tülki oynab yürgan ekan, bir cayda katta taş yatgan emiş, uning yanida bir koyning kart dümbasi basi ham bar emiş. Unga karab Tülki: “Bunda bir sir bolsa kerak. Aldin uni özim yemayman-ü, börini ropara kılayin” –debdi. Keyin börining aldiga barib:

– Ortak karning kalay? –deb soragan ekan, böri:

– Karnim aç, –debdi. Tülki:

– Bolmasam men bir koy soyib, göştini yedim-ü, yağı kaldi. Barib sen şuni yesang-çi, –deganda, Böri:

– Bu gaping cüda ma’kul, çünki keçağı kaltakdan içak-bağrim üzilib, haligaça heç narsa yeganim yok edi, –debdi.

Bular ikkisi bir tamanga karab cönaşibdi. Bir cayga barganda, tülki uzakdan turib yağni körsatibdi. Böri:

– Yür, birga baramiz, –debdi. Tülki:

– Koy, meni avara kılib yürasanmi, özining barib yeb kela kal, –deb barmabdi. Böri barib karasa, koyning kart dümbasi yatgan emiş. Şaşilib barib tişlab tartgan ekan, “part” etib tumşığıdan kapkanga ilinibdi. Şunda tülki yügüra kelib, hadeb yağni yeyaveribdi. Uzakdan buni körib turgan avçi ta yügürib kelgünça tülki kaçib ketibdi. Avçi kelib karasa, kapkanga ilingan böri ekan.

– İye, men tülki desam, sen ekansan-da, –deb börini abdan kaltaklab, keyin boşatib yubaribdi.

Böri bundan kutulib karni aç kelayetgan ekan, yolda bir kozini uçratibdi, unga karab:

– Hay kozi, seni yeyman! –debdi. Kozi korka-pisa:

– E taksir, aldin siz Karim babamning tuzidan alib keling, çünki göştim cüda bemaza, –debdi. Şunda böri “Hop boladi” deb tuz ahtarib ketibdi, ungaça kozi kaçib

kalibdi. Böri kelib karasa, kozi yok emiş. Hayran bolib barayatsa, bir cayda bir horaz turgan ekan. Böri barib:

– Hay horaz seni yeyman! –debdi. Horaz unga:

– Bolmasa, aldin bir zira-piyaz kılaylik, meni undan keyin yeng. Buning üçün siz avval piçak tapib keling, men zira va piyaz keltirayin, –debdi.

Böri piçak kıdırib ketibdi, horaz paytdan faydalanib, bir tamanga kaçib kutulibdi. Böri piçakni alib kelsaki, horaz yok emiş. Nailac yana ketaveribdi. Yürib-yürib bir cayga barsa bir haçir turgan emiş. Unga karab:

– Hay haçir, seni yeyman! –debdi. Haçir:

– Eger meni yemakçi bolsangiz, avval yüz marta minasiz, keyin yesangiz mayli, atam şunday deb vasiyat kılgan edi, –debdi.

Böri haçirning şartini orniga koyiş üçün tört marta minibdi. Beşinci minişida haçir börini koş ayaklab tepibdi.

Böri çalkançasiga yıkılibdi. Haçir kaçganiça ketaveribdi. Böri ornidan turib, bir cayga baribdi, karasa, at otlab yürgan emiş. Böri atga karab:

– Hay at, seni yeyman! –debdi. At böriga:

– Bolmasa, mening keyingi ong ayağım tüyağıga atam yazib ketgan ikki enlik hatni okıb, keyin yegin, –debdi.

Böri atning arkasiga ötibdi. At toyağını kötarib turibdi. Bir vakt böri yakıniga kelganida, at uni bir tepgan ekan, börining tişlari macak-macak bolib, özi ança nariga barib tüşibdi. At kaçib ketibdi.

Şu anda tülki yetib kelibdi. Karasa börining ağzi-burni kıp-kızıl kanga belangan emiş. Şunda tülki undan.

– Ha, dostim, senga nima boldi yana? –deb sorabdi.

– Ha, nimasini, soraysan, işler şunday-şunday boldi, –deb böri hamma vakeani aytib beribdi. Şunda tülki debdi:

– Kördingki -kozi, yeb koygin termülib kalsin ikki közi. Senga kim koyibdi. Kerim babaning tuzi? Kördingki -horaz, urib boynini üz, senga kim koyibdi zira bilan piyaz? Kördingki -haçir, urib boynini ğaçi, senga kim koyibdi, haçir minişni? Kördingki -at, yeb üstida yat, senga kim koyibdi mirza buvalikni?"

Böri tülkidan ta'zir yeb, indamay turib ketaveribdi, nariyakka bargan ekan, ikkita avçi buni körib kalib, kuva ketibdi. Böri kaçib barayatganda yolda bir adam koş haydab yürgan ekan böri barib koşçiga yalinibdi:

– Can amaki, meni şu avçilardan saklab kaling

Koşçi: "Hop boladi" deb börini katta kanarga salib koyibdi. Bir vakt avçilar yetib kelib koşçidan: "Böri ötmadimi?" –deb sorabdilar. "Ha, ötib ketdi" debdi koşçi. Avçilar ketgandan keyin böri kanardan çıkıb koşçiga:

– Hay koşçi seni yeyman! –debdi. Koşçi:

– Ey bu kanday gap ahır, men seni ölimdan kutkarib kalsam-u, meni yeysanmi? –desa böri:

– Yahşilikka yamanlik, –der emiş.

Şunda koşçi yalinibdi, böri sira ham ünamabdi. Bular şunday macara kılib turgan ekan, tülki yetib kelib, koşçidan:

– Ha, nima gap? –deb sorabdi.

Koşçi bolgan vakeani tülkiga birma-bir aytib beribdi.

Tülki böriga karab:

– Men sening şu kanarga sığışingga işanmayman, özing sığsang ham düming sığmaydi, –debdi.

Böri unga: – Yok, sığdim, –debdi Tülki:

– Bolmasa kani kirib kör-çi degan ekan, böri:

– Mana bolmasa –deb kanarga kiribdi. Tülki koşçiga imlab kanar ağzini bağlaşni buyuribdi. Koşçi kanar ağzini mahkam bağlabdi. Şundan song koşçi bilan tülki ikkisi bittadan ikkita soyil alib, börini ura-ura öldürişibdi.

## 24. HIYLAGAR BEDANA[234]

Bir bar ekan, bir yok ekan, bir zağızgan bolgan ekan. U bir tüp dolananing tepasiga in koyibdi va beşta bala açabdi. Balalarni endi uçirma kılişga yakınlaşgan künlarda undan bir aç tülki habardar bolib kolibdi. Tülki zağızğanga dok kılib, balalarini yeyiş payiga tüşibdi. U dolananing tagiga kelib:

– Ey zağızğan, bitta balangni taşlasang, taşlaganing, taşlamasang dolanangni tagidan ağdaraman kızıl kaningni şimiraman, etingni yeb süyagingni kemiraman, balalaring bilan, bitta koymay hammangni kıraman,– deb korkıta başlabdi.

Beçara zağızğan korkib ketganidan bitta balasini yığlab-yığlab taşlab yubaribdi. Tülki uni kötarib cünab ketibdi. Ertasiga tülki avkat tapib yeyalmay, yana dolananing tagiga kelib zağızğanga keçagidek dok kıla başlabdi.

Dolanangni tömiraman,

Kanlaringni şimiraman.

Süyagingi kemiraman,

Bitta koymay kıraman.

–Yana bitta balangni taşla, yahşilikça taşlamasang özing bilasan– debdi. Zağızğan başka balalarim aman kalar-kü, degan niyat bilan canidan aziz bolgan balasining ikkinçisini ham kurban kılibdi.

Tülki zağızğaning ikkinçi balasini kötarib cönab kalibdi. Organgan köngil ortança koymas degandek tülki tört kün deganda zağızğanning törtta balasini yeb koyibdi. Beşinci küni zağızğan bittagina balasi bilan kalib, yığlab otirgan ekan, uning aldiga birdan bir bedana uçib kelibdi. Yığlab otirgan zağızğanga közi tüşib, bedana uning halini sorabdi. Zağızğan öz ahvalini sözlab beribdi. Dana bedana zağızğanning nadan va korkakligiga köp açinibdi. Keyin unga şunday deb örgatibdi.

–Ey zağızgan tülki yana sening aldinga kelib,

Dolanangni tömiraman

---

234 Selma Ergin, **Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)**, Edirne: 1997, s. 180-184. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Kanlaringni şimiraman...

–deb dok kılsa, sen “Tömirsang tömiraver, şimirsang şimiraver”– deb turaver. Kalgan balangni taşlama,– debdi. Bedana ketgandan song, tülki kelib kalibdi. Tülki kündagi dokını kılib, zağızğanni korkıtmakçi bolgan ekan zağızğan:

– Dolanani tömirsang tömira ber, kemirsang kemira ber, endi senden korkmayman –debdi. Şunda Tülki:

–Ey zağızğan, bu sözlarni senga kim örgatti?– debdi.

Zağızğan:

– Bu sözlarni menga bedana örgatdi –debdi. Tülki:

– Bedana kayakka ketdi?–deb sorabdi.

Zağızğan bedana ketgan tamanni tülkiga körsatib beribdi.

Endi tülki bedananing arkasidan izlab ketibdi. Bedana bir otlakka barib uhlab yatgan ekan. Tülki uning izidan barib, tapib ustalik bilan bedanani tutib alibdi.

Bedana:

– Ey tülki meni nima kılmakçisan? degan ekan. Tülki:

– Sen zağızğanga gab örgatganing üçün u balasini taşlamadi. Endi seni yemakçiman,- debdi. Bedana tülkiga aytibdi.

– Meni yeganing bilan heç bir baraka tapmaysan, karning ham toymaydi. Mening bir barmakçalik ham etim yok. San meni yemasang, seni yahşilab toydiraman. Tülki:

– Kanday kılib meni toydirasan?-deb sorabdi. Bedana aytibdi.

–Katta yolga çıkıb turamiz, sen bir toda haşakning içiga kirib berkinib turasan, hatinlar dasturhanlarda türli narsalarni tügib ötadilar. Men ularning aldiga tüşib, hörpayib turaman. Hatinlar meni körib “Mana bu bedanani köringlar” deydilar. Şunda men uçalmaganday, yorğalab kalaman. Hatinlar dasturhanini koyib, meni uşlamakçi boladilar. Men sekin-sekin yorğalab, sekin-sekin uçib ularni uzakrakdagi bir tepaning arkasiga alib ketaman. Sen şu vakt haşak arasidan çıkıb dasturhanlarni açasan, eng yahşi narsalarni alib kaça berasan. Bu tadbirini eşitgan tülki şadlanibdi. Tülki bilan bedana

katta yolning bir çetiga çıkıb turubdiler. Tülki haşak arasiga kirib yaşaniribdi. Şunda uzakdan üç-törtta hatin katta-katta dasturhanlarni kötarib kela beribdi. Hatirlardan bittasi:

– Ey ana u bedanani karanglar– debdi.

Başka bir hatin:

– Mening balamning bedanasi uçib ketgan edi. U har küni bedana deb harhaşa kıladi. Kelinglar hammamiz orab tutib alamiz. Bu bedana uçalmaydiganga ohşaydi.– debdi.

Hatinlar tügünlarini yerga koyib, bedanani uşlaş üçün kuvlabdilar. Bedana avval yorğalabdi. Keyin katta-katta uçibdi. Ahiri hatinlarni kızıktirib, tepaning arkasiga alib ötibdi. Hatinlar, "Bu bedananing kanatlari yulingan bolsa kerak, zorga uçyapti" deb oylab turgan ekanlar, bedana birdan "pırr" etib uçib, közdan gayib bolibdi.

Hatinlar dasturhanga bir talay nan va göştlarni salib, çimildık üzdiga ketayatgan ekanlar. Tülki dasturhanlar hali kalganini körip, darrav uni açibdi, nan va göştlardan köpgina alib bir çetga karab kaçibdi. Tülki nan va göştlarni yeb cüda ham toyib ketibdi. U yana bedanani kıdırib tapibdi. Şunda Tülki:

–E, bedana, meni köp toydirib yubarding, avkatni hazm kılişim kıyın bolib kaldi. Endi menga bir kızık tamaşalarni körsatib, aylantirib kelgin va meni küldirgin,– debdi.

Bedana uçib barib, bir sigir sağib otirgan kampirning aldiga yakınlaşibdi. Pırr etib sigirning şahıga konib alibdi. Kampir buni körib çalni çakıribdi.

Çal bedanani urib almakçi bolibdi. Molcallab turib bir tayak atgan ekan, bedana uçib ketibdi, sigirning şahı sınıbdi, hurkib ketgan sigir kampir sağıb turgan sütni tökib yubaribdi. Buni körgan tülki külaverib, içagi üzilay deb kalibdi. Bedana hıra tülkidan uzaklaşib, u bilan hayrlaşmay cönab kalibdi.

Tülki ertasi erta bilan yana bedanani kıdırib ketibdi. Bedana bir otlakda otlarning uruğlarini yeb yürgan ekan, birdan zavk bilan sayrab yubaribdi. Eger u sayramaganda, tülki uni keçgaça ham tapalmas ekan. Tülki bedanani körib buyruk kılibdi.

– E, bedana, bugün ham meni toydirib, hursand kılasan, bolmasa özingni yeb koyaman, –debdi. Bedana içida: "Bu hıra tülkidan kutuliş kerak, u havfli düşman, çünki uhlab kalganingda uşlab alsa, yeb koyişi mümkin"– deb oylabdi, Bedana Tülkiga:

– Hop, bugün ham toydiraman, lekin bu yakında toy ham yok, keçagidek dasturhan kötargan hatinlar ham yok, şuning üçün kışlakka yakın cayda bir parça göşt körgan edim, şunga başlab baraman,– debdi. Tülki razi bolibdi.

Bedana bu gal tülkini çopanlarning kapkaniga başlab baribdi. Kapkandagi göştni körgan tülki bara salib özini göşta uribdi. Kapkanning ilgagi çıkıb, tülkining boynidan kısıb alibdi. Ayyar tülki öz tumşığıdan kapkanga ilinib, köp azab çekib ölibdi.

Bedana ham, zağızğan ham hıra va ayyar düşmandan kutilib kalibdi. Çopanlar kapkandagi tülkini körib, cüda hursand bolibdilar.

## 25. AKL VA BAYLİK[235]

Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da tok ekan, böri bakavul ekan, tülki yasavul ekan, karğa kakımçi ekan, çumçuk çakımçi ekan, kırğavul kızil ekan, kuyruğı uzun ekan, ğaz karneyçi ekan, ördak surneyçi ekan, taşbaka taraziban ekan, kurbaka undan karzdar ekan. Kadim ötgan zamanda Kokan yurti tamanda Karimdevana degan bir kışlak bolgan ekan. Bu kışlak salkın bağlariyu şarkıragan suvlari, şirin mevalariyu sadda adamlari bilan Farğana vadiysiyu Kokan yurtida maşhur ekan. Şu Karimdevana kışlağıda bir dangasa adam bolgan ekan. Bu adamning dangasaligi şunçalik ekanki, bir yatgan cayidan haftalab turalmas, aldiga hamkışlaklari keltirib koygan avkatni ilaci bolsa, yedirib koyişsa, deb kutib yatar, aft-başarasini sayak it-muşuklar kelib yalaşsa ham, "ket" degani erinib, yataverar ekan. U yatganda nukul hayal surarkan. uning hayallari fakat baylik toğrisida bolarkan va şuning üçün dam-badam, E huda, menga baylik ata kıl! deb nala kılib kuyarkan.

Aradan yillar ötibdi. Dangasaning yaşi ham bir cayga barib kalibdi. Hamkışlaklari uni ornidan kozğatiş, sal epakaga keltiriş üçün urina-urina ahiri hafsalalari pir bolib, "e,

---

[235] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 59-63.

bar e" deb taşlab koyişibdi. Şunda ham dangasa hayal sürib, baylik ber, deb nala kılişini koymabdi. Künlardan bir küni şunday nala kılganda ğayibdan avaz kelibdi:

– E, ğafil banda! Kunçikar tamanga yüraversang, Sulayman tagiga duç kelasan. Şu yerda seni baylik kutib turibdi.

Dangasa, bu gapni rastdan eşitdimmi ya kulağımga şunday eşitildimi, baraymi-barmaymi, deya uzak oylanib yatibdi. Ahiri baylikka bolgan hirs ustun çıkıbdi, atrafida hamkışlaklari taşlab ketgan, katgan-kutgan nanlarni bir haltaga salib, koliga kattagina tayak alib, Sulayman tağı, kaydasan, deya yolga çıkıbdi. Yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi. Kışlaklar, yam-yaşil vadiy artda kalib, Yazyavan çöllari başlanibdi. Yürib-yürib issıkda çollab, karni açib, bir saksavulning tagida dam almakçi bolibdi. Dam alib otirsa, ingragan avaz eşitilibdi. Avaz yanginasidan kelayatganmişu, ingrayatgan kimligini bilib bolmasmiş. Sinçiklab karasa, saksavul tanasiga yapişib yunglari tökilgan, terisi suyagiga yapişgan, karni kapişgan bir kari bori ölim aldida yatgan emiş. Dangasa yanida alib kelayatgan humçadagi suvdan börining ağziga tamizibdi. Böri közini açibdi. Haltasidan süyak-sayaklarni alib, börining ağziga tutibdi. Böri avkat hidini sezib, arang ornidan kozğalibdi. Bir az avkat yegaç, dangasaga minnatdarçilik bildiribdi va:

– E, insan, yol bolsin? Bu kimsasiz çölu biyabanda nima kıdırib yüribsan? Yahşiyam sen kelib kalding, hayatimni saklading, rahmat,– depti.

– Men karimdevanalik maşhur dangasa bolaman. Hudadan baylik soragandim, ahiri berişga razi boldi. Sulayman tağı etaklariga barsang, senga baylik ataganman, dedi,– depti dangasa ğurur bilan.

– Sen yahşi adam ekansan, mening ham senga bir iltimasim bar. Sen huda bilan aşna ekansan, uning yaniga bargaç, sura-çi, menga yana küç-kuvvat hadya kılarmikin ya kariganimda aç-nahar alib ketamanmikin?

Dangasa börining iltimasini albatta hudaga yetkazişga va'da beribdi va yana kalgan-kutgan avkatlardan böriga ham azrak kaldirib, yolga ravana bolibdi. Yürib-yürib, aykırib akayatgan Karadaryaning boyiga yetib kelibdi. Daryadan kanday ötişini bilmay baş kaşib turgan ekan, bir adamning karasiga közi tüşibdi. Oşa tamanga barib, salam

beribdi. U adam alik alib, darya boyidagi katta bir bakka başlabdi. Dangasani yahşilab ziyafat kılib, karnini toydiribdi va:“Yol bolsin, mehman?”– depti.

– Men karimdevanalik maşhur dangasa bolaman. Hudadan baylik soragandim, Sulayman tağı etagiga barsang, beraman, dedi. Endi şu daryadan kanday ötişni bilmay turibman,– depti dangasa.

– Siz tabarruk zat ekansiz. Daryadan sizni men otkazib koyaman. Fakat sizdan bir iltimasim bar. Hudaning aldiga barganda şu narsani sorab kelsangiz: menga atamdan mana şu katta üzümzar bağ kalgan. Üzümlari yahşi edi, atam bundan batman-batman meva, mayiz alardi, humlab şinni kılardik. Atam vafat etgandan keyin, körib turganingizdek, har kança parvariş kılsam ham tak yahşi osib, gurkirab ketaveradi-yu, hasil bermaydi. Buning siri nimada ekan? Nima kılsam takzardan atamdek hasil alaman?

Dangasa bu sirni albatta bilib kelişga va’da beribdi. Sahibkar yigit dangasani kayıkka otkazib, pişkirib akayatgan daryadan narigi kirğakka otkazib koyibdi.

Dangasa yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi. Narin daryasining kırğağı boylab, Oş şahri tamanga karab ketaveribdi. Yürib-yürib şaharga yetay deganda bir kışlakka duç kelibdi. Bu kışlakda ham Karimdevanadagidek sadda va mehnatkaş adamlar yaşar ekanlar. Ular musafir mehmanni yahşi kutib alibdilar. Darrav koy soyib, ziyafat kılibdilar. Bir keça yatib, dam algandan keyin:

– Mehman, yol bolsin?– deb sorabdilar.

– Men karimdevanalik maşhur dangasaman. Hudadan baylik soragan edim, Sulayman tağının etagiga kel, beraman, dedi. Endi, şunga ketyapman,– depti u moylavini silab.

Hamkışlaklar ozara nimanidir uzak maslahatlaşibdi va keyin:

– Siz cüda uluğ adam ekansiz. Biz sizga minib ketiş üçün ulav, yeşingiz üçün azık beraylik. Siz biz üçün hudadan bir sirning tagiga yetib keling,– deyişibdi. Kışlağımizning çetragida bir vayrana kasr bar. Bu kasrda ilgari cüda katta bay yaşagan edi. Kattık yer kimirlaganda, u bala-çakasi bilan yer astida kalib ketdi. Har keç şu kasr

vayranalari tagidan lavillagan alanga körinadi. Biz u yerga bargani korkamiz. Hudadan sorang-çi, bu alanga nimaniki ekan?

Dangasa razi bolibdi. Ular bergan ulavni minib, hurcunni egarga ongarib, yolga çıkıbdi. Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, Sulayman tağıning etagiga yetib kelibdi. U tağni aylanib, "E huda, kayerdasan, kani menga atagan bayliging?" deb bakıraveribdi. Bir katta ğarning roparasiga kelib, huda şu yerda emasmikin, menga atalgan baylik şu ğar içida bolsa-ya, deb yana bakırgan ekan, içkaridan saç sakali osib, tizzasiga tüşgan, kiyimi ham saç-sakalidek appak bir nuraniy çal çıkıb kelibdi. "Nega bakıryapsan?"– deb sorabdi u dangasadan.

– Men karimdevanalik maşhur dangasaman. Huda menga "Sulayman tağıga kel, senga baylik beraman" degandi, şunga keldim. Atahan, bilmaysizmi, hudaning dargahi kayerda ekan?

Nuraniy atahan dangasaning bu gaplaridan miyigida kulibdi va:

– Huda bugun adamlarni kabul kılmaydi. Darding bolsa, menga ayt, yardam beraman,– depti.

– Dardim şuki, huda menga va'da kılgan bayligini bersin, men ham adamlarga ohşab, taşviş tartmay, yeb yatay,– depti dangasa göya mehnat kılaverib, tinkasi kurigan adamdek.

– Fakat baylik kerakmi ya akl ham kerakmi?

– E, baylik bolsa, akl tapiladi. Hamma narsaning atasi baylik. Baylik bering…

– Akl ham bera kalay?

– E, kanaka adamsiz? Aklim özimga yetadi, fakat baylik kerak.

– Unda kelgan cayinga kaytib barsang, oşa yatgan yeringdan baylik tapasan.

Dangasa rahmatni ham nasiya kılib, zingillaganiça arkasiga kaytib keta başlabdi.

– Hay, tohta,– depti danişmand çal,– soraydigan başka gaping yokmi?

Dangasaning yolda uçraganlardan eşitgan iltimaslari yadiga tüşibdi va şaşa-pişa kari bori, sahibkar yigit va vayrana kasr yanida yaşavçilarning soravlarini sozlab berib, tezrak cavab bering, men şaşib turibman, depti.

Danişmand çal miyiğıda kulib, sakalini tutamlab, bir az hayal sürib turibdi-da, gap başlabdi:

– Sen oşa yolda uçraganlarga barib, şunday degin: Vayranadan çıkadigan tungi yalkınning siri şundaki, yer kimirlab, kasr basib kalgan paytda bayning hamma kımmatbaha bayliklari, altinu zarlari saçilib ketgan. Tunda ular yaraklab, alav bolib körinadi. Bu bayliklarni yığıb aliş kerak. Sahıbkar yigitning atasi esa ümr boyi işlab, yıkkan bayligini törtta humga toplab, humlarni bağning tört burçagiga kömib koygan. Taklar şu altinlardan küç alib, osib, gavlab ketaveredi-yu, hasil bermaydi. Kaçan şu altinlar kazib alinsa, keyin hasil beradi. Böriga esa bari bayt, u yaşini yaşab, aşini aşab boldi. Unga endi küç-kuvvat berilmaydi, nimaiki çangaliga tüşsa, şunga kanaat kılib, ölimini kutib yatadi.

Bu gaplarni eşitgaç, dangasa zingillaganiça yolga ravana bolibdi. Yürib-yürib vayranasi bar kışlakka yetib baribdi. U yerda apil-tapil avkatlanib, dam algan bolibdi-yu, danişmandning gaplarini sozlab beribdi. Kışlak ahli bir zumda barib, vayranadagi yayilib yatgan bayliklarni törtta katta sandıkka yığıb kelişibdi va dangasaga:

– Hurmatli zat, bu bayliklarda sening ham hıssang bar. Sendan iltimas, mana şu sandıklardan birini bayligi bilan tanlab al,– deyişibdi. Dangasa baylikni alişdan baş tartib:

– Mening özimga atalgan baylik kutib turibdi, – deb yolga ravana bolibdi. U yürib-yürib darya boyiga yetib kelibdi. Darya boyida uni sahıbkar yigit kutib turgan ekan. Ular daryadan esan- aman ötişgaç, yigit darrav dasturhan yazib, azık-avkat keltiribdi. Dangasa avkat üstida danişmand çalning gaplarini aytib beribdi. Yigit çıkıb, bagning tört burçagidan tört hum altin tapib kelibdi va tavaze bilan:

– Hurmatli mehman, bu bayliklarni siz tufayli tapdim. Men atamdan kalgan bağni yaşnatib, hasilidan algan daramadim bilan kanaatlanaman. Sizdan iltimas, şu humdagi altinlarni özingizga alsangiz,– depti.

Bu taklifdan dangasaning cahli çıkıbdi: “Menga atalgan baylik özim yatgan yerda kutib turgan bolsa-yu, men şundan- şunga sening şunday ağır bayligingni kötarib ketib, ahmah bolganim yok” –depti. Yigit at-arava, tüya tapib beraman, desa ham dangasa baylikni alib ketişga ünamabdi. Aksinça, cahli çıkıb, yigit bilan nahuş hayrlaşib, yolga tüşibdi.

Dangasa yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi. Ahri çölning ortasidagi saksavul tagida açlikdan, taşnalikdan tili asilib, içagi yapişib yatgan börining yaniga kelibdi. Unga suv-azık berib, ança özіga keltiribdi. Keyin börining bundan keyingi kısmati hakıdagi danişmandning gaplarini aytib, dam alişga çözilibdi. Böri oylab yatib yatib:

– Bundan keyin menga küç-kuvvat berilmasa, çangalimga tüşgan nasiba bilan kün körişim kerak bolsa, unda sen öz ayağıng bilan kelgan nasibam ekansan, nega seni koldan çıkarişim kerak,– depti va dangasaning boğziga tapa çang salib, yeyişga başlabdi. Baylikning özi akl, deb yuradigan kimsalar dangasaning haliga tüşar ekanlar.

## 26. İNTİLGANGA TALE YAR[236]

Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda Narin tamanda bir çal-kampirning üç oğli bolgan ekan. Çal-kampir kambağallik bilan kün körişar, özlari va balalariga yegulik bir künlik avkatni cüda katta maşakkatlar bilan tapişar ekan. Ularning oğıllari– Ahmat, Rahmat va Ğayratlar ata-analarining kündan-künge sağlıklari puturdan ketib, karib barişayatganini körib, ozara maslahatlaşişipti. Ular navbatma-navbat talelarini sinab körmakçi, ata-analari yanida kaladiganlar esa ularga kömaklaşadigan boliptilar.

Birinçi bolib tonğıç oğıl– Ahmat yolga çıkipti. U yürib-yürib, kaş karayganda bir tepalikning yaniga yetib baripti. Tepalikning yanidan yol üçga ayrilgan bolib, ularning birining başlanişiga “Barsa – kelar” ikkinçisiga “Barsa ya kelar, ya kelmas” üçinçisiga “Barsa – kelmas” deb yazilgan ekan. Ahmat “Barsa – kelar” dan ketipti. U yürib-yürib bir katta daryaning boyidan çıkıb kalipti. Darya şunçalik keng va çukur ekanki, narigi kırğağı körinmas, suvi kırğakdan taşgudek bolib, beşik-beşik tolkın bilan akıb yatganmiş. Ümrida kışlağıdan başka yerni körmagan yigit bu suvni körib, korkib ketipti.

[236] A. Seidov, M. Yoldaşeva, Altın Vadiy Ertekleri, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San’at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 137-143.

– Yok, bu daryaning çeki, hududi bolmasa kerak. Bundan ötiş menga çıkara? Undan kora tinçgina arkamga kayta-yu, ata-anamga otin terişib yüraveray,– depti-yu, iziga kaytipti. Tang atganda darvazalarini takıllatib, harib-talib üyga kirib kelipti. Dam alib, öziga kelgaç, körganlarini ükalariga aytib beripti. Ükalari uning üyga kaytganini ma'kullaşipti. Endi talesini sinab köriş navbati Rahmatga kelipti. U ham tang karanğusida yolga atlanipti. Yürib-yürib oşa tepalikka yetib kelipti va "Barsa ya kelar, ya kelmas" yoldan ketipti. Yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti. Üç kün deganda azık-avkati, suvi tügabdi. Özi esa huddi sarık dengizdek yastanib, cimirlab yatgan sahrayu biyabandan çıkıb kalipti.

– Abba, – depti u,– na suvim bolmasa, na azığım bolmasa, bu sahradan kanday ötaman? Özi ötalarmikinman ya şu kumlarning içida cizganak bolarmikinman?

U kattakan bir saksavulning sayasida karanğu tüşgünça yatipti. Karanğu tüşib, atraf salkın bolgaç esa, ke, tavakkal, alga karab yüraveray-çi, bir gap bolar, deb yolga tüşipti. U tanggaça yol yüribdi. Tangda esa harib-çarçab yana bir tup saksavulning tagiga çözilipti. Yan-takning tamirini tapib, çaynapti. Ahiri olar halga yetib yatganda, karşisidan kelayatgan karvanning konğırağı kulağıga çalinipti. U bemacal tanasini arang kozğatib, ornidan turipti va karvan tarafga karab yüripti. Karvanbaşi tüyaning ustida otirib, atrafni kuzatib kelayatgan ekan. Uning közi şamalda kalgan kamişdek çaykalib, kelayatgan adamga tüşipti. U ikki adamni yubarib, Rahmatni aldirib kelipti, suv, avkat beripti. Rahmat öziga kelgaç, sahrada yürişining sababini aytib beripti va karvandan kaytarib alib ketişlarini sorapti. Karvandagilar uni yana öz kışlağıga alib barib koyiptilar. Bir hafta deganda Rahmat ham üyiga kaytib kelipti va başidan ötganlarini üydagilarga gapirib berib:

– Eng yahşi cay– üyimiz ekan. Aç kalsak ham, yalanğaç kalsak ham üyimizdan bir kadam silcimayman,– depti va kol üçida ata-analariga yardam bergan bolib, ularning tapganiga şerik bolib yüraveripti.

Safarga çıkiş navbati kenca oğıl– Ğayratga kelipti. U ata-anasi, akalari bilan hayrlaşib, yolga tüşipti. U yürib-yürib, "Barsa – kelmas" yol bilan ketipti. Yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti– adam ayağı tegmagan ormanga yetib baripti. Ormandagi darahtlarning üçiga köz yetmas, yoğanligiga esa kulaç yetmas, ular şavullab yerga

tangadek saya tüşirmas ekanlar. Ğayrat ormanning içiga kirib ketipti. Ong, çap, arka va aldida daraht, çangalzar, kayakka ketayatganini ham bilib bolmas ekan. U yürib-yürib çarçapti. Bir katta darahtning ildiziga otirib, dam almakçi, avkatlanmakçi bolipti. Şunda bir narsaning ingrayatganini eşitib kalipti. U avaz kelayatgan tamanga barsa, bir almahanni kattakan boğma ilan boğıb alib, yutmakçi ekan. Boğılib, közlari kasasidan çıkay degan almahan can talvasasida huddi adamdek ingrayatgan ekan. Ğayrat darrav yanidan piçağını alib, ilanning bir neça cayiga sançipti. İlan ölib, almahan undan kutulipti. Şundan keyin almahan unga huddi "arkamdan yur" deganday işara kılib, sakrab-sakrab, arkasiga katrab-karab ketaveripti. Uning harakatlaridan hayran bolgan Ğayrat ham unga ergaşipti. Bir darahtning pastakkina cayidagi kavakka almahan sakrab kirib, sakrab çıkar, goya "kavakka kara" deyayatganga ohşarmiş. Ğayrat taaccublanib, kavakka yakın va asta unga karasa, u yerdan bir narsa nur taratib turganmiş. Yakınrak barsa, bitta kutidan huddi kuyaş nuriga ohşab, nur çıkıb turiptiykan. Ğayrat kutiçani alipti. Bu asil kımmatbaha taşdan yasalgan kutiça bolib, uning içi ham dür-cavahirlarga töla ekan. Çamasi, buni kimdir şu yerga koyganu keyin tapa almay kalgan şekilli, deb oylapti. Ğayrat va kutiçani belbagiga orab, haltasiga salipti. Haltadan nan alib, almahanga ham beripti va "Rahmat, dostim, sendan cüda ham minnatdarman" depti.

Ğayrat yolda davam etipti. Bir neça kündan keyin u ormanning narigi çekkasiga çıkipti. U çekka başka bir şahga karaşli şahar ekan. Şahar padşasining bir-biridan gözal üç kızi bolib, kızlarimni üçta aka-ükaga beraman, lekin aldin ularga şart koyaman, der ekan. Ğayrat atrafni tamaşa kılib ketayatsa, yolda bir muşuk zarlanib miyavlayaptiykan. Karasa, muşukning dümini katta bir taş basib kalgan ekan. Ğayrat taşni kötarib, muşukni azad kılipti. Muşuk undan minnatdar bolib, arkasidan ergaşipti. Ğayrat şaharga kirib baripti. U yerdagi adamlar bilan suhbatlaşib, padşaning niyatini bilipti. Padşaning yaniga barib, bahtini sinab körmakçiligini aytipti. Padşa unga:

– Ho, oşa körinib turgan takka barsang, bir ğar bar. Ğardagi katta bir kutida altinlar saklanadi. Bu altinlarni bir ayık köriklab yatadi. Altinlar ayıkning egasiniki bolib, egasi oşa ğarda vafat etgan. Barib, şu altin tola kutini alib kel,– depti. Yigit "kanday kılib ayıkni gardan çıkarsamu altinni alsam ekan" deb oylab ketaveripti. Muşuk esa sakrab-sakrab, hursand bolib, ğarga yol alipti. Ğarga yakınlaşgaç, yigit bir

çetda paylab otiripti. Muşuk esa ğarga kirib, ğucanak bolib yatgan ayıkning ustiga çıkıb, tüşaveripti. Uning bu kılığıdan cahli çıkkan ayık aldin irillab, keyin bökiripti. Muşuk şunda ham uni tinç koymapti. Ayıkning çapakay cahli çıkıb ketipti va ornidan turib, muşukning arkasidan kuvlab ketipti. Muşuk esa u yetib alay deganda nari kaçib, bolmasa arkasiga karab, uni mazah kılaveripti. Yigit paytdan faydalanib, darrav ğarga kiribdi va altin tola kutini kötarib çıkıbdi. U altinni şahga alib barib tapşiripti. Padşa unga ikkinçi şartini aytipti:

– Mana şu kırning tepasida bir kuduk bar. Suvi tagidan mildirab körinib turadi-yu, taşkari çıkmaydi. Atrafdagi adamlar esa suvsizlikdan kıynalib, ekin-tikin kılişalmaydi. Şu kudukning suvini taşkariga akıb çıkadigan kılasan.

Yigit uzak oylapti. Kanday kılsam, suv köpayib, taşkariga atilib çıkadigan bolarkin, deb baş katirib, ahiri kudukning tubiga tüşib, kazimakçi bolipti. U azık-avkatini, belkuragu arkanini gamlab, kuduk tubiga tüşib ketipti. Adamlar, bu yigit telba ekan, endi kuduk tubidan sağ çıkmaydi, u yerdan kim kaytib çıkkan ediki, u çıksa, deb gapirişipti.

Ğayrat esa kuduk tubiga tüşgaç, ta közi organgunça birpas turipti. Keyin mundak atrafga razm salsa, kudukning tubi topığıdan ham kelmapti. Ayağıning tagi esa cüda ham kattık ekan. U “Ha, barsa – kelmas deganlari şu ekan-da, ha, mayli, bir başga bir olim. Endi intilaman, intilganga tale yar, deganlaridek, zara bir caydan çıkıb ketişning ilacini tapsam” deb hayal kılipti. Keyin belkurakni alib, işga tüşib ketipti. Belkurakka kança küç salmasin, u yerga batmapti, aksinça, kattık narsaga tiralib, uçlari kayrilib ketipti. Şunda Ğayrat, “bu yerda bir gap bar” deb oylapti va kuduk devarini yandan kazişga tüşipti. Yarim gazça kazigaç, kudukning hamma suvi oşa çukurçaga yığılib, tubi açilipti. Karasa, zanglab, bilib bolmas kiyafaga kirgan temir kapkak bar ekan. Ğayratning yüragi oynab ketipti. Yana devarning ikkinçi tamanidan özi sığadigan tuynuk açib alipti-da, kapkakning atrafini kaziy ketipti. Şu tartika üç keçayu üç kündüz mehnat kılgaç, nıhayat kapkakni cayidan silcitipti. Kapkakning tagidan yarim karanğı zinapaya körinipti. U asta zinapayadan pastga tüşib ketaveripti. Ahiri katta bir hanaga yetib baripti. Hananing tört devari boylab katta-katta tüya sandıklar koyilgan bolib, sandıklarning kapkaklari açik, ulardagi kımmatbaha bayliklar yalt-yult kılib, atrafga nur

taratib turgan ekan. Ğayrat şaşib kalmapti. U asta atrafga razm salib, yana bir kiçik eşikni köripti. Bu eşikni ahısta itarsa, açik ekan. İçkari kirsa, bir navkıran, çirayli yigit ortadagi ustunga çambarças bağlab taşlangan ekan. U huşsiz, ölik-tirikligi nama'lum, başi bir tarafga kıyşaygança, heç narsani bilmas emiş. Roparada esa yana bir eşik körinipti. Ğayrat barib, piçağı bilan yigitning kol-ayaklarini yeçipti, ahısta yerga yatkızib, yanidagi suvdanidan suv alib, yigitning yüziga sepibdi, labiga tamizipti. Yigit tamşanib, közini açipti. U tepasida turgan nataniş yigitni körib, asta:

– Sen kimsan, bu yerga kanday kelding?– depti past avaz bilan.

– Meni koyaver, seng özing nega bu yerda bandi bolib yatipsan, kimsan?– savalga saval bilan cavab beripti Ğayrat.

– Men Harazm şahıning oğliman. Atam Kara devning akasini öldirgan ekan, uning ükasi Kızil dev meni oğırlab, şu yerga bandi kılgan. Har küni ertalab ketib, keçkurun keladi. Menga ölmaslik üçün nan-suv beradi. Keyin çarçagunça uradi va uykuga ketadi. Atamning oçini mendan şu tarika alyapti, men bu yerga kanday kelganimni bilmayman,– depti yigit halsizlanib,– sen bekar kepsan, u cüda battarin, beşafkat dev. Sening acaling yetgan bolsa kerak, sengaça ham bu yerga cüda köp yigitlar kelişgan, hammasini bir muşt bilan urib öldirib, alavga taşlagan. Sen ham ölasan.

– Unday dema, ikkalamiz birlaşib, devga karşi kuraşaylik,– depti yigit.–Ahir, kaçangaça bu yerda bandi bolib yatasan?

Şunday deb u yigitni suyab, ornidan turğızipti, keyin kiyimlarini tuzatib, avkat yedirib, suv içiripti. İkkalalari maslahat kılişipti.

Keç kirib, dev kelipti. Kelgan zahati hammayak mamakaldirak, çakmak bolib ketipti. U yigitning boşatilganini körib, ha-ha-ha, yana bitta acali yetgan keldimi, kani, çıksin aldimga, depti. Yigit çıkmapti. Ğayrat ham nafasini içiga yutipti.

Devning ğazabi kaynab, kim bolsang ham çık, bari bir sağ kalmaysan, men bilan oynaşma, deb bokiripti. Şunda ham ular körinişmapti. Şundan keyin dev adamning şakli turgan cayni körib kalipti va: "Ha, kolga tüşdingmi, şu yerga yaşiringanmiding?"– deb turib, bar küçi bilan şaklni şunday uribdiki, uning bokirganidan hananing devarlari

pahsa-pahsa bolib köçib tüşipti. Çunki Ğayrat va yigit bir neça kıliçni bitta kılib baylab, uçini tepaga karatib, adam şakliga kiritib koyişgan ekan. Devning koli kıliçga kalkandek kirib ketipti. U kolini çıkarişga şunça urinsa ham çıkaralmapti. İkki tarafdan Ğayrat va yigit çıkıb kelib, unga hucum kılipti. Ular ikki keçayu kündüz alişib, nıhayat devni burda-burda kılib taşlaşipti. Keyin uning yanidagi kalitlarni alib, başka hanaga kirişipti. Şu tarika kırkta hanaga kirib, hammasini tamaşa kılişipti. Hamma hanalarda türli bayliklar, kımmatbaha taşlar, altinlar, kiyim-keçak, aslahalar, atlar va nıhayat, ahirgi hanada dunyadagi eng gözal kızlar yığılişgan ekan. Ğayrat ularning hammasini azad kılib, eng ahirgi hana arkali tağ bağridagi ğarga alib çıkipti. Şu yerda yigit ham kızlarning birini tanlab alib, atga minibdi-yu, hayr-hoşlaşib, minnatdarçiliklar bildirib, öz yurtiga ravana bolipti. Başka kızlar ham hanlarning kızlari ekan, ular ham azad bolişganidan hursand bolib, erkakça kiyimlar kiyib, atlarga minib, yurtlariga ketişipti. Ğayrat esa padşaning aldiga baripti. Padşa uni körib, hayran bolipti, çunki u Ğayratni allakaçan suvga çökib öldi, deb açinib yürgan ekan. Sababi, Ğayrat devni öldirganda kudukdan cüda katta va küçli suv akımi tepaga atilib, vadiyni suvga toydirib, pastga karab darya bolib akayatgan, adamlar bu daryaning suvi karamtirligini körib, Karadarya deb nam ham koyib alişgan ekan. Ğayrat çıkıb, bolgan vakealarni aytib beripti. Halkni başlab kelib, hanalardagi bayliklarni yığıb alişibdi va hammaga rasamadi bilan bolişipti. Padşa Ğayratning batir, sahiy va alicanabligini körib, üçinçi şartidan keçipti. Akalariga ikkita katta, öziga kiçik kızini va padşaligini in'am kılib kırk keçayu kırk kündüz toy kılib beripti. Toy davamida Ğayratning ata-analari va akalarini ham şu yurtga alib kelişipti. Şunday kılib, tirişkak, başlagan işini ahiriga yetkazmay koymaydigan, serğayrat va korkmas Ğayrat intilib, öz bahtini, şu bilan birga akalari va ata-anasining ham bahtini tapib, hammalari ümrilarining ahirigaça şad-hurrem, tinç-hatircam yaşaşipti. "İntilganga tale yar" degan matal şundan kalgan ekan. İntilgan adam albatta bahtini taparkan.

## 27. DARA PADŞA VA İSKANDARBEK[237]

Bir vaktda Dara degan katta padşa bar ekan. U bir padşaning kıziga üylangan ekan. U kızga Daraning bir vaziri ham aşık bolib kalgan ekan. Dara namaz okıyatganda,

[237] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 286-289.

vazir ayalni yok kıliş payiga tüşibdi-yu, bir hat yazib, padşaning kavuşiga salib ketibdi. Dara buni sezmay namaz okıb bolgaç, kavuşini kiygani kelibdi. Karasa, kavuşining içida bir hat yatganmiş. Hat yerdan çıkdimi, asmandan tüşdimi, u bilmaydi. Hatni okıb karasa, şunday sözlar yazilgan emiş.“Ayalingizni tezda yokating, padşalikda unday napak ayal turmasin”.

Hatini hamiladar edi. Padşa suriştirmay, bir kança buyum-asbablar berib, hatinini haydab yubaribdi. Hatin bir çardevarga barib, oğıl tuğdi. Oğlining atini İskandarbek koydi. Bir hatta balaning namini hamda “kimki şu balani tapsa, şu buyumlarni alib, balani baksin” deb yazib, çakalakning başiga bir kança kımmatli buyumlarni koyib, atasi padşalik kıladigan mamlakatga ketdi. Bir padaçi eçkilarini şu yerga alib kelib kaladi. Uning eçkilaridan biri kelib, İskandarbekni emizib ketadi. Padaçi buni bilmaydi. U bir mamaning eçkisi edi. Padaçi keçkurun üyga kaytganda, mama köradiki, eçkisining süti yok. U padaçidan: “Eçkining süti kani?”– deb soraydi. Padaçi:“Eçkining sütini men kaydan bilay” deganda, kampir uni koyidi. Ertasi ham padaçi eçkilarni şu yerga otlatgani alib keldi. Eçki yana çakalakni emizib keldi. Padaçi buni bilmay kaladi. Kün keç boladi. Padaçi padalarni egalariga kaytarib,“aşhalal”ga baradi. Mama eçkisini sagay desa, bugun ham süti yok. Bu safar u padaçini keçagidan kora kattıkrak uruşadi. Ertasiga kampir padaçi bilan birga özi çıkıb eçkisini bakıb kelmakçi boldi. Bir kança vakt ötgaç, eçki bir çardevarga kirib ketadi. Padaçi bilan mama bunday kelib karaşsa, eçki bir balani emizayatgan emiş. Mama dimağı çağ bolib, u balani oğıl kılib aladi. Mamaning kolida bala tarbiya tapib, yildan-yilga katta bolib baradi.

U alti-yetti yaşlarga kirib kaldi. Bala hünarga köp kızıkadi, ustahanalarga barib duradgarlik, miltik yasaş, kıliç yasaş işlarini örganadi. U bir kün kıliç kılayatgan ustada bir katta kıliçni körib, uni koliga alişga ruhsat soraydi. Usta:

– Bu bahadirlarning kıliçi, uni kötariş sening kolingdan kelmaydi!– deydi. Bala kıliçni bir körib beraman deb kıstay bergaç, ustalardan biri:“Kıliçni bering, balaning köngli kalmasin!”– debdi. İskandarbek kıliçni koliga alib bir silkib körişi bilan, kıliç üç-tört bölek bolib ketadi. Ustalar bu bala mamaning oğli ekanini bilib, kıliçning hakını tölattirib aladilar. Mama balani koyib koydi. Şunda bu vakeadan bir vazir habardar bolib turgan ekan. U kıliçning pulini tölab, mamadan balani sorab alib ketadi. Vazirning

şu katari bir oğli bar edi. U İskandarbekni alib barib, oğliga koşib koyadi. Ular ikkavi oynab yürişadi.

Şu mamlakat padşasining bir gözal kızi bolib, uning kırkta kanizi bar edi. Padşaning kızi bir yigit bilan oynaşib yurar edi. Yigitni kız kiyimida saklar edi. Bu sirni heç kim bilmas edi. Ular bir kün darya labiga çomilgani bardilar. Şunda daryadan bir katta balık çıkıb karab turgan edi, u kız balıkni namahram deb kaça başladi. Balık kah-kah urib küladi. Kız bunga hayran bolib, kayrilib balıkka karadi va balıkdan nima sababdan külayatganini soradi: Şunda balık tilga kirib: "Sen oynaşib yürgan begana yigit namahram" deb cavab berdi. Şunda balıkning gapiga kız hayran bolib atasining aldiga baradi. Kız atasiga şunday deb talab koyadi: "Ata, keça men darya labiga bargan edim, unda bir balıkni kördim. Meni körişi bilan balık kah-kah urib yubardi. Buning nima sababdan külganini men bilalmadim. Şuning sababi nima ekan, bilib bersangiz". Atasi darrav vazirini çakırib, kızi aytgan masalani ortaga koyibdi va buni üç kün içida bilib berişni buyuribdi. "Eger üç kün içida bilib kelmas ekansan, kallangdan ümidvar bolma!"– deb vazirga dok kılibdi.

Aradan iki kün ötdi, vazir sirni bilalmadi. Vazir korkkanidan öz oğli bilan İskandarbekni har tamanga kaçirib yubardi. Vazirning oğli bir mamlakatga barib kaldi. Uning hayran bolib yürganini bir mama sezib: "Oğlim, kayerdan kelgansan, nima üçün bunday kılib yüribsan"– deb sorakladi.

Vazirning oğli atasining kimligini va uning başiga tüşgan müşkül işini, atasi korkib balalarini har tamanga kaçirib yubarganini aytdi. Şunda kampir oylab turib: "Bu sirni biliş asan, ğam yema, balam. Bunga men çara tapaman"– dedi. Kampir darhal vazirning oğli bilan vazirni kıdırib bardi. Vazir kampirni padşa huzuriga alib barib, balıkning ne sababdan külganini şu kampir biladi, deb padşaga uktirdi.

Mama bir hali üy taptirib, padşa bilan vazirni başlab kirdi-da, padşaga: "Kızingizni va uning duganasini çakıring"– dedi. Padşa kızi bilan duganasini çakırtirib keldi. Kampir:

– Bir kaşık kanimdan keçsangiz, sirni aytaman,– dedi. Padşa kampirning bir kaşık kanidan keçdi. Şunda kampir kızning duganasini yeçintirib körişni soradi. Yeçintirib

körsalar, u kızlar kiyimini kiygan yigit ekan. Padşa ğazab bilan darhal öz kızining va uning oynaşining kallasini üzdi.

Endi gapni İskandarbekdan eşiting. İskandarbek tilançilik kılib, öz anasining aldiga barib kaldi. Anasi karab turib, balani öziga ohşatdi. Keyin köngli buzilib ketdi. "Attang, men çar devarga taşlab ketgan balam olmagan bolsa, şunday tilançi bolsa ham, dunyada yürgan bolar edi"– deb oyladi. Şu mahal ananing esiga balaning namini soraş tüşdi. Soragan edi, bala: "İskandarbek"– deb aytdi. Ana buning öz balasi ekanligini tanib, u bilan kuçaklaşib körişdi. Balani bağriga alib, ança vakt yığladi. Oğlini padşa buvasiga körsatmay, yaşirin bir hanada saklab parvariş kıldi.

Padşa buva bir kün tüş kördi, tüşida, havlisida bir ay çıkıb bütün alamni yaritib yubaribdi. Padşaning bir kari piri bar edi, u öz tüşini şu piriga aytdi. Piri şunday deb tabir berdi: "Sening avladingdan bir İskandarbek degan bala payda boladi. U bütün yer yüziga padşa boladi".Bir kün bu tüşning tabirini padşa öz kıziga aytgan edi, kızi şadligini atasidan yaşira almay: – Ata, bir kaşık kanimdan keçsangiz, bir sir bar, aytaman,– dedi. Atasi: – Bir kaşık kaningdan keçdim, kızim, ayt,– dedi.

Şunda kızi: – Ey ata, mening erim tühmatga uçib, besabab bir kança mal-ancamlar bilan koyib yubarganda, men hamiladar edim. Yolda közim yaridi. Balani nima kılişni bilmay, nailac bir çardevarga yatkızib, başiga kımmatli mal-ancamlarni koydim va namini İskandarbek koyib, bir hatga: "Balaning nami– İskandarbek. Şu balani kim baksa, şu kımmatli mallar oşaniki boladi" deb yazdim. Mendan keyin balani bir eçki kelib emizibdi. U eçki bir mamaning eçkisi ekan. Mama eçkisi nima sababdan kam süt berayatganining sababini biliş üçün eçkini paylabdi. Karasa, eçki padalar içidan acralib, bir çardevarga kirib ketibdi. Keyin ular İskandarbekni tapibdilar,– deb İskandarbekning tarihini gapirib beribdi. Buvasi İskandarbekni okıtib, uni öz askarlariga laşkarbaşi kılib koydi.

Endigi gapni İskandarbekning öz atasi Dara padşadan sorang. Dara katta padşa edi. U kamida beş-altita mayda padşalarga salik salar edi. Dara padşaga İskandarbekning buvasi ham karam edi. U ham bu yil katta salik tolaşi kerak edi. Dara padşa salik tolaşni kıstayverdi. İskandarbekning atasi yaş, pahlavan laşkarbaşiga işanib, salik tolaşdan baş tartdi. Şu arada Dara padşa vafat etib kaldi. Uning orniga Daraning

katta hatinidan bolgan katta oğli otirdi. Katta akasi İskandarbekning buvasidan öç almakçi boldi. Çunki u Dara padşa ölganda fatiha okışga ham kelmagan edi. Daraning katta oğli koşin toplab, İskandarbekka uruş elan kıldi. İskandarbek ham öz koşinlarini toplab, ogay akasiga karşi yüriş kıldi. İskandarbekning buvasi öz nabirasining küçini sinab köriş üçün uning öz akasiga karşi barayatganini bildirmadi. İskandarbek koşinlari şiddatli cang kılib, öz akasining koşinlarini yengay deb koydi. Şunda akasining munafık vazirlaridan biri padşa uhlab yatganida, başiga kıliç salib, buni İskandarbekka malum kıldi. Buvasi bundan habardar bolib, bar sirni İskandarbekka aytdi:

– Bu padşa sening öz akang edi. Men küçingni va ğayratingni sinaş niyatida uruş açişinga karşi turmagan edim,– dedi. Şunda İskandarbek akasiga kıliç salgan munafık vazirga:"Padşaning yatgan cayiga meni alib bar!"– deydi. Vazir uni alib barganda akasining cani hali çıkmagan ekan. İskandarbek özini tanitgaç, akasi vazirning munafıkligini, uning niyati tahtga çıkiş ekanligini uktiradi, keyinçalik bu vazir İskandarbekka ham şunday hiyanat kılişini aytdi. Nıhayat akasi İskandarbekka:– Padşalik senga kaldi. Padşalikda falan cayda yaşirib bakıladigan bir at var va falan cayda saklanib koyilgan bir gözal kız bar. Şularni birinçi navbatda özingga al!– deb nasıhat kılib can berdi. İskandarbek akasi aytganlarni kıladi: munafık vazirni öldiradi, bu mamlakatga özini padşa deb elan kıladi.

## 28. MUHABBATNİNG KUDRATİ[238]

Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da tok ekan, kadim zamanda Yangikorğan tamanda bir Nanay degan acayib kışlak bolgan ekan. Kışlak yüksek tağlarning etagiga caylaşgan bolib, bahari başka caylardagidan keç başlanar, küzi esa tez tugar-baland tagdan esgan şabbada bu yerga yetgunça şamalga, sevalab ötgan yamğır esa sel bolib yağılar ekan. Lekin Nanayning nakşin almalariyu altindek behılari, sersuv naklariyu çaynakdek anarlari, har biri salkam kiçik piyaladek keladigan orıklariyu şirasi tilni yaradigan alhorilari bu yağı Namanganga, u yağı Kırğızistanning Karavaniyu Alabukasiga, Paççaatayu Sariçelakka maşhur ekan. Nanayning adamlari şirin-şarbat mevalar yetiştirib, ularni kuritib satib tirikçilik kılar ekanlar. Tağning musaffa

[238] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 102-107.

havasidan nafas alib osgan yigit-kızlar biri-biridan kohlik, katta yaşdagilar ham şunga yaraşa körkem va nuraniy ekan. Mehman kelsa, dasturhanga barlarini tokib, üç kün ziyafat kılmagunça cavab berişmas, huşçakçak, huşhulk va mehnatsevar halk ekan.

Şu kışlakning yukarisida, baland tağlar bağrida bir yalmağız kampir oğli acdaha bilan yaşar ekan. Ular makan kurgan göşa Köksaray deb atalar, Köksaray tağ kayalaridan ham balandda, daimiy tumanlar aguşida gah körinib, gah körinmay, atrafga havatirlik va korkınç tarkatib, kakkayib turar ekan. Adamlar bu yerga ayak basmagan bolsalar-da, u yerda kandaydir bir falakat barligini hıs kılişar ekan. Yalmağız kampir oğlini fakat adamzad göşti bilan bakar ekan. U gaday kampir kıyafasiga kirib, tağdan pastga tüşar, tilançilik kılib yurar va balalarni aldab, oğırlab ketar ekan. Acdaha kiçik paytida unga bir künda bir balaning göşti yetar ekan. U kattargan sari köprak göşt talab kıladigan bolibdi. Şuning üçün yalmağız bir künda ikki-üç balani yaki bir-ikki katta adamni aldab, takka alib çıkıb ketar, kışlakning sal çetiga çıkdi– bas, ularni sehrlab, artidan ergaştirib ketaverar ekan.

Kışlakda balalarning birin-sirin yokalişidan garang bolib yürgan ahali bara-bara kap-katta erkak-ayallar ham yokala başlagaç, sarasimga tüşib, buning sababini kıdıra başlaşipti. Şu arada Zarkent kışlağılik pahlavan bir yigitga ünaştirilgan nanaylik gözal bir kız yokalib kalipti. U kızni ham yalmağız oğırlab ketgan ekan. Acdaha kızning gözalligiga mahliya bolib, uni yemapti, öziga enaga kılib alipti. Kız har küni acdahaning yallarini tartibga keltirib, yuvib-taraşi kerak ekan. Avkatlantiradigan, kızık-kızık ertaklar aytib beradigan ham şu kız ekan. Kızning yokalişi cüda katta şav-şuv bolipti. Adamlar ğulğulaga tüşişipti va kışlak atrafiga karavul koyişipti. Kışlakda oktin-oktin payda bolib kaladigan gaday hatin bu yerdagilarda şubha oygatipti. Ular gadayning arkasidan paylab, adamlarni avrab, takka alib çıkıb ketişini paykab kalişipti.

Gözal kızning ata-anasi kızlarini kıdıra-kıdıra uni kuyab bala oğırlab ketdimikin, deb oylaşipti va küyavning üyiga barişipti. Kelinning yokalganini eşitgan yigit huşidan ketip kalipti. Çunki u kızni cüda-cüda sevar, toy künlarini sabrsizlik bilan kutayatgan ekan. Yigitni huşiga keltirib, kışlakda kündan-kün köprak adam yokalayatganini, bir gaday kampir payda bolib, adamlarni ikki-üçtadan aldab, takka alib çıkıb ketayatganini aytib berişipti. Şundan keyin yigit yolga atlanipti. U uçkur atga minib, kıliç-kalkanni

takıb, yolga tüşipti. U kün boyi yol yürib, künbatarda tağ etagiga yetib kelibdi. Tang camal körsatib, kuyaş altin kakilini taray başlaganda u Köksarayga yetib kelipti. Köksarayning atrafi metindek pişık kayalardan taşkil tapgan, kuş uçib otalmaydigan baland devar bilan oralgan ekan. Yigit sarayning uyak-buyağıni aylanib, kirişga yol tapalmapti. U bir kayaning panasida yalmağızning çıkişini paylab otiripti. Kün ança kizib, sarablar cimirlay başlaganda bir yalğız kayaning yanida yalmağız payda bolib kalipti. Yigit uning narirak ketişini paylab, ketgandan keyin asta kayaning yaniga kelipti va uni aylanib, sarayga kiriş yolini kıdıripti. Yigitning ötkir közlari kaya astidagi bilinar-bilinmas aylana şaklidagi çizikçaga tüşipti. Şu aylanadagi taşni tirnaklari bilan köçirib karasa, bu yer asti yolu– lahimning ağzi ekan. Yigit taş kapkanni azat kötarib, lahimga tüşib ketibdi. U yer asti bilan yüra-yüra şifstlari baland, keng va karanğu ğardan çıkıb kalipti. Ğarning toriga töşalgan orinda acdaha ğucanak bolganiça, kattakan tepadek bolib uhlab yatganmiş. Kız esa azib-tozib, ranglari samandek sarğayib, sumbul saçlari pahmayib, közlaridan tinmay yaş akıb, gaday kampirning ming yamak torvasiga ming birinçi yamakni tikayatgan ekan.

Yigit kiçik bir taşni alib kız tamanga atipti. Kız başini kötarib karasa, ğarning bir çetida ünaşilgan yigiti turgan emiş. Kız asta ornidan turib, yigitning karşisiga baribdi va halsizlanib yıkılayatganda, yigit uni uşlab kalipti. Ular acdahadan uzakrak cayga otirib, bolgan vakealar hakıda gaplaşib aliptilar. Ular acdahadan kanday kutulişni maslahatlaşiptilar. Lekin kız:

– Avara bolmang, acdaha bir na'ra tartganda üç çakırim yerdagi has-haşakni cizganak kılib yubaradi, uning ağzidan alav atilib çıkadi. Yalmağız esa bir afsun bilan har kanday adamni mulayim kılib, arkasidan ergaşib ketaveradigan kılib koyadi. Şuning üçün ular bilan alişiş faydasiz, mendan ümidingizni üzing, yahşisi, özingizni ehtiyat kıling, arkaga kaytib keta kaling,– depti yığlab.

Kızning bu gaplari yigitning nafsaniyatiga tegipti.

– Siz nima deyapsiz?– depti yigit.– Men sizni acdaha va yalmağızning koliga koliga taşlab, öz canimni aman saklaşni oylab, keta alamanmi? Bu mening üçün uyat, yigit kişining uyalgani esa olgani. Men acdaha bilan alişaman, öldirsam, birga şu yerdan

çıkıb ketib, toy-tamaşa kılamiz, ölsam, sevgan kızini taşlab kaçib kelgan, degan malamatdan kutulaman.

Yigit şunday deb acdaha tamanga yol alipti.

Kız esa:

– Uyğatmang, u sizni öldiradi,– deb zar yığlaganiça kalipti.

Yigit acdahaning yaniga barib, kıliçini kınidan suğuripti va:

– Hay adamhor, acaling yetdi, orningdan tur,– depti. Acdaha ğıngşib, başka tamaniga agdarilipti-yu, uykuni davam ettiraveripti. Kız yügürib kelib yigitning koliga asilib:

– Nega uni uyğatyapsiz, uhlab yatganida kıliç bilan çapib taşlay kalmaysizmi?– depti zarlanib.

Yigit esa:

– Uhlab yatgan duşmanni öldiriş– namardlarning işi. Men duşmanim bilan betma-bet turib urişişni, halal cang kılişni hahlayman,– depti va kızni bir çetga surib, yana kıliçi bilan acdahani turtibdi:

– Tur, kanhor, caningni algani keldim.

Acdaha, “Mening şirin uykumni buzayatgan kaysi nadan ekan” deb cahl bilan közini açsa, tepasida kıliç yalanğaçlagan yigit turganmiş. Acdahaning uykusi açilib, ornidan dast turib ketipti. Uning boyi yigitning boyidan beş barabar baland ekan.

U yigitga karab:

– Seni anacanim yemiş üçün alib keldimi ya öz ayağıng bilan keldingmi?– deb sorapti.

– Seni men izlab keldim. Adam horliging canga tegdi, seni öldirmakçiman,– depti yigit pinagini buzmay.

Tizzasidan ham kelmaydigan yigitdan bu gapni eşitib, acdaha kah-kah urib kulib yubaripti. Ğarning taşlari duvv tökilipti. Yigit esa:– Kayerda cang kılamiz, ğarning

içidami, taşkaridami,– depti şaylanib. Şunda acdaha yigit unga rast gapirayatganina tüşünib:

– Şu paytgaça yegan adamlarimdan birartasi menga karşilik kılmagan edi. Sen esa men bilan küraşmakçisan. Mayli, küç işlatib yegan avkat mazali bolsa kerak, yur taşkariga, oşa yerda uruşamiz,– depti. Ular saray yanidagi tepasi supadek tekis tağ üstiga çıkıbdilar. Acdaha hali ham yigitni pisand kılmay:

– Batir yigit, atişamizmi, çapişamizmi, kuraş tüşamizmi?– debdi mazah kılib.

– Çapişamiz,– depti yigit. Ular kıliç bilan yalanğaçlab, bir-birlariga hamla kıliptilar. Cang üç keçayu üç kündüz davam etipti. Kışlakdagi adamlar gaday kampirni tutib, bandi kılib algan ekanlar, şuning üçün kampir oğli bilan yigit cang kılayatganda, yetib kelalmapti. Aradan üç kün ötganda, yerlar acdaha bilan yigitdan akkan kanlar bilan boyalipti, tekis tepalik oydim-çukur bolib ketipti, lekin ular bir-birlarini yengalmaptilar. Nıhayat, yalmağız kampir turli afsunlar bilan özini banddan azad kılipti va “balacanim aç kaldi” deb tağ etagida otlab yürgan koylardan birini yelkasiga artmaklab Köksarayga yetib kelipti. Karasaki, tos-topalan, cang ketyapti, yer kandan kıp-kızil gilamdek boyalgan. Oğli ölim ağzida. Yalmağız darrav oğlining atrafida aylanib:

– Ha, bas, ha, ur, öldir, ayama!– deb unga dalda bera başlapti.

Yigit yengila başlapti. Buni körgan kızning közlaridan kanli yaşlar akıbdi. U yigit atrafida parvanadek aylanib:

– Canim, halak bolsangiz, hamma adamlar acdarga yem boladi, meni ham sağ koymaydi. İkkimizning muhabbatimiz hakkı, ata-anamiz, hamkışlaklaringizga bolgan muhabbatingiz hakkı, ana kışlağımizning tinçligi hakkı, özingizni tuting, acdarni öldiring,– deb yığlayveripti. Kızning sözlarini, uning madad berib aytayatgan gaplarini eşitgan yigitning küçiga küç koşilipti. Yalmağız kampir cang arasidagi bir dakikalik üzilişda acdahaning ağziga koyning bir nimtasini salgan bolsa, kız yügürib kelib yigitning yüzlaridan öpipti. Yigitning tanasiga kaytadan küç-kuvvat kuyilib kelipti. U özini üç kün avvalgidek bardam, bakuvvat hıs kılipti va yana cangga kirişipti. Acdaha bar küçini yığıb, kattık na’ra tartib, çeng-tözan kötaripti, ağzidan çıkkan alangada

yigitni kuydirib yubarmakçi bolipti. Uning na'rasidan tağlarda küçli mamakaldirak bolipti, ağzidan çıkkan alav kança yerni şipşiydam kılib kuydirib, külga aylantiripti. Çakmak bolib, kayalarga urilib, ularni parçalapti. Yigit bar küçini bilagiga yığıb "ya pirim" depti-yu, acdahani kak ikkiga bolib yubaripti. Acdaha til tartmay ölipti. Oğlining kayadek ikkiga acralib ketganini körgan anasi ham şu zahati ölipti. Yigitning özi ham huşdan ketib, yıkılipti. Kız darhal yigitning yaralarini bağlab, kanlarini artib, avaylab, kötarmakçi bolipti, lekin küçi yetmapti. U yigitning başini tizzasiga alib, saçlarini silay başlapti. Üç künlik muttasil cang, amansiz yaralaridan akayatgan kan öz işini kılipti– yigit kızning tizzalariga baş koygança cani üzilipti. Kız asmanga karab:

– E, huda! Sevgilim insanlarning tinç yaşaşi, tinç bolişi, uzak ümr körişi üçün küraşdi-ku, nega uni saklab kalmading?– deb nala kılipti. Hamkışlaklari yol tapib, Köksarayga çıkkanlarida, hammayak algavdalgav, cang tügagan, kız bilan yigit ham mustahkam kayataşga aylanib kalgan ekanlar.

Kimki Nanay kışlağıdan Kurama tağlarining tepasidagi Köksaray deb namlangan çokkıga uzakdan karasa, baland, mustahkam devarlari nurab ketgan muhtaşam sarayni köradi. Sarayning devarlari acdaha bilan yigitning cangidan agdarilib, nurab tüşgan. Köksarayga çıkaverişda esa tağning heç kutilmagan cayida supadek tekis, lekin ayrim caylari onkır-çonkır yerlar bar. Bu yerda yigit bilan acdaha cang kılişgan. Sarayga yakın yerda ikkiga acrab ketgan acdarning gavdasi, yalmağız kampirning çözilib yatgan casadi ham kayataşga aylanib kalgan. Ulardan çetrakda esa kızning tizzasiga baş koyib, halak bolgan yigit va asmanga uzatgan kollarini haman kötarib, nala kılib turgan kızning taşga aylangan tanalariga duç kelasiz.

Nanay halkını, adamlarni acdaha balasidan saklab kalgan yigit va unga ağır damlarda madad bergan kız kıssasini nanayliklar haman balalariga, nabiralariga sozlab beradilar.

## 29. BAHAYBAT MAHLUK[239]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda Uçkorğan şahrida, Narin daryasining boyida bir bay bolgan ekan. Bu bay balıkçilik bilan şuğullanib, bütün vilayatni mazali

[239] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 84-88.

balık bilan ta'minlar, şuning üçün uning namini uzak-uzaklardagi adamlar ham yahşi bilar, kışin-yazin kimga balık kerak bolsa kelaverar ekan. Bayning cüda köp hızmatkarlari bolib, şu hızmatkarlar balık avlaşar ekan. Bay ularga nisbatan cüda kattıkkol, balıkçilarning tutgan har bir balığını kuzatib, yana yaşirib kalişmasin, deb köz-kulak bolib turarkan. Hızmatkarlar "nima bala, bayimiz daryadagi balıklarni sanini yaddan biladimi"– deb hayran bolişarkan. Çunki bay kaçan kim kanaka balık tutganligini daim bilib turarkan.

Şu bayning kolidagi balıkçilardan biri cüda ham kambağal kişi ekan. U uzak yillar bayga hızmat kılib, üsti kiyimga, karni avkatga yalçimagan ekan. U başka birar kasbni kılay desa, bay yol bermas, hat-savadsiz hızmatkarlarini algan-almagan narsalarni "algan" deb karzdar kılib küyaverar, naticada balıkçilar karzlarini tolalmay, ölib ham ketişar, ularning karzlari esa balalarining boynida kalarkan. Bay şunaka zalim ekan.

Kambağal balıkçi bir küni suvga tor salibdi. Uning toriga özi bir kariç, lekin cüda ham çirayli, özidan nur taratib turgan bir balıkça ilinibdi. Kambağal balıkçani abdan tamaşa kılibdi. Keyin:

– Bu balıkni nima kılsam ekan? Bayga bersam, birarta balıkhorga satib yubaradi. Satib algan adam buni pişirgani bilan çap içagiga yuk ham bolmaydi– tişining kavagida kalib ketadi. Daryaga taşlab yubarsammikin?– deb avaz çıkarib oylabdi. Şunda birdan balıkça tilga kirib:

– Ey, alicanab adam! Meni koyib yubar, men ham bir küni sening küningga yarayman,– deb iltica kılibdi. Balıkçi bu gaplarni eşitib, bu balık addiy emas, birar hislati bolsa kerak, deb oylabdi va "bar, uzakrakka suzib ket, ikkinçi torga ilinma" deb balıkni suvga koyib yubaribdi. Balıkça minnatdarçilik bildirib, daryaning tor yetmas caylariga suzib ketibdi.

Balıkçining antıka bir balıkni uşlab, yana suvga koyib yubargani heç kança ötmay bayning kulağıga yetib kelibdi. Bay şu zahati darya boyiga kelib,"Kani balıkça, kani balıkça?" deb balıkçini kamçi bilan savalab ketibdi. Balıkçi heç narsani aytmabdi. Bay uni urib-urib çalacan kılib koyibdi, keyin şu yerga taşlab ketibdi. Atalari keç bolib ketsa ham kelmayatganidan havatir bolgan balıkçining balalari va hatini havatir bolib, izlab

kelişibdi. Karaşsa, atalari darya boyida ölikdek huşsiz yatgan ekan. Ular dad-vay kılib, balıkçini üylariga alib ketibdilar. Şu tarıka balıkçi balık avlaşga ham, başka birar iş kılişga ham yaramay kalibdi. Uning hatin, bala-çakalari açlikdan şişib ketişibdi, lekin yardam beradigan kimsa tapilmabdi. Bir küni balıkçi hassaga tayanib, arang köça eşikka yetib baribdi va şu yerdagi katta harsang üstida otirsa bir bahaybat adam kelib kalibdi. Bu adam şunçalik bahaybat va korkınçli ekanki, unça-munça adam u bilan bet kelalmas ekan. U cüda ham acayib bir sigirni yetaklab algan ekan. Sigirning süti köpligidan yelini yerga tegay deb kalgan, tizillab süti akıb kelayatgan emiş. Buni körib, balıkçining neça künlardan beri avkat körmagam aşkazanlari ağrıb ketibdi. U öziga yakın kelgan bahaybat adamga salam beribdi va:

– E şafkatli! Sigiringning sütlari akıb, uval bolyapti. Eger yok demasang, men hatinimni çakıray, u sigirni sağıb alsin. Ham süt uval bolmaydi, ham sigiringning yelini yengillaşadi, ham mening balalarimni açlikdan saklab kalgan bolasan,– depti.

Bahaybat adam unga dikkat bilan karabdi va:

– Ey kambağal insan! Men senga bu sigirni bütünlay berib ketişim mumkin. Lekin evaziga sen üç yildan keyin menga kızing Sahıbani berasan, depti. Balıkçi oylanib kalibdi. Uning Sahıba ismli kızi endigina on üç yaşga tolgan bolib, halitdan akı ak, kızıli kızıl, közlari tang yulduzidek çaknak, lablari atirgül ğunçasidan ham nafis, kaşlari kaldirgaçning kanatidek kayrilma, kipriklari hitay yelpigiçidek bir tekis, kayrilma, yüzlari şafak nuridek şaffaf, saçlari sümbül–hullas, alam hiraciga arziydigan kız bolib yetilişi körinib turgan bir kızalak ekan.

Bahaybat adamning bu taklifini eşitib, ata oylanib kalibdi.

Keyin:

– Men hatinim bilan ham maslahatlaşay, nima derkin,– depti va ıhrab-sıhrab külbesiga yol alibdi. Er-hatin maslahatlaşişibdi. “Üç yilgaça nima gap, nima söz, hazir “hop” deb sigirni alib kalib, balalarning karnini oylaylik, keyin bir gap bolar” degan kararga kelişibdi va bahaybat adamning şartiga konişibdi. Bahaybat adam ularga sigirni kaldirib, üç yildan keyin kaysi kün, kaysi saatda kelişini aytib ketibdi. Bu bahaybat adam – adam emas, dev ekan. U adam kıyafasiga kirib, bazan vilayatlarni aylanar va

müşkül ahvalga tüşgan adamlarning on alti yaşli oğıl-kızlarini alib ketar, çunki u şu yaşdagi yaşlarning göştini cüda yahşi körar ekan. Bu gal ham u balıkçining cüda kıyın ahvalda kalganini bilib, uni kızini daraklagan va ataylabdan şu maksadda kelgan ekan.

Balıkçi va hatin har küni sigirni sağıb, süt-katigu kaymakka toyişar, artganini bazarga alib çıkıb satişar, kiyim-keçak, ul-bullar, harid kılişar, hullas, ança yahşi yaşaydigan bolib kalişgan ekan. Balıkçi va oğıllari sigirlarini daim yuvib-tarab, yaylavga alib çıkıb bakıb, yahşi parvariş kılişar ekan. Şu tarıka künlar ketidan künlar ötibdi va bahaybat adam aytgan kün ham kelibdi. Bu künni yürak yutib kutgan balıkçi va uning hatini yana köçadagi harsang üstida otirib, bahaybat adamni kuta başlaşibdi.

Şu payt cüda ham çirayli bir yigit yakınlaşib, salam beribdi va:

– Atacan, musafirman, menga bir keçaga cay beringlar,– depti.

– Mayli-yu,– depti ata,– lekin şu bugun başimizga bir kulfat tüşadigan. Şu narsa sizni bizning üyda aram alişingizga halakıt bermasmikin?

– Bundan zarraça taşvişlanmang,– depti yigit ehtiram bilan,– nima bolsa ham bir keça tunaşga cay bersangiz boldi…

Balıkçi va hatini yigitni üyga alib kiribdilar. Yigit adab bilan nima gapligini sorabdi. Ular vakeani aytibdilar. Yigit:

– Sizlar eşik-derazalarni mahkam berkitib otiraveringlar.

Bahaybat adam kelsa, men özim cavab beraman. U adam emas, mahluk, dev,– depti.

Balıkçi hatini, bala-çakasi va yigit bilan havliga kirib, darvazani mahkam berkitib alibdilar. Kutilgan fursatda dev kelibdi. U balıkçi özini kutib almaganligidan cüda darğazab bolibdi va eşikni kattık-kattık takıllata başlabdi:

– Hay balıkçi, eşikni aç, kızingni alib ketgani keldim,– deb bokiribdi. Balıkçi, hatini va balalari dağ-dağ titray başlaşibdi. Yigit esa:

– Ey, adamhor dev, yahşisi, öz yolingga ketakal, bolmasa işing çatak boladi,– depti.

Bu gapdan devning can-pani çıkıb ketibdi. U özining hıylasi faş bolib kalganini sezibdi va:

– Kim u menga gap kaytarayatgan? Taşkariga çık, alişamiz,– depti. Yigit taşkariga çıkıbdi. Dev bilan yigit alişib ketişibdi, lekin hammayakning çangi çıkıb, tuprağı oynab ketsa ham bir-birlarini yenga almabdilar. Dev cüda küçli ekan, yigit ham şunga yaraşa abcir ekan. Dev uni uşlab, macaklab taşlamakçi bolar, lekin yigit uning barmaklari arasidan sirğalib çıkıb ketaverar va devning öziga zarba berar ekan. Şu tarıka ular üç keçayu üç kündüz alişişibdi. Dev cüda ham haldan tayibdi. Şundan keyin narirakka çapib barib, bir dümalab, adamlikdan çıkıb, dev kıyafasiga kiribdi. Balıkçi ungaça yigitning koliga balık kesadigan bir gazli katta piçakni berib ülgüribdi. Dev ağzidan alav purkab turib, birdan yigitni damiga tartibdi. Yigit ikki koli bilan ötkir piçakni baland kılib, kondalang tutganiça devning ağızga kirib ketibdi. Buni körib turgan balıkçi, balalari va atrafga yığılgan, uzak-uzakdan moralab turgan adamlar ah tartib yubaribdilar. Ular devni tanib kalgan, endi künimiz-bitdi, dev hammamizni yeb ketadi, deb dağ-dağ titrayatgan ekan. Bir payt gursillagan avaz eşitilibdi. Çang-tozan basilgaç, bundak karaşsa, yigit piçakni kondalang tutib, devning ağziga kirib ketganiça dümidan çıkıb kelibdi– u devni kondalangiga kak ikkiga bolib yubaribdi. Adamlar hursandçilikdan bir-birini kuçaklab, yigitni kötarib, asmanga atişibdi. Yurtda bayram başlanibdi. Balıkçi çal yigitga:

– Ey, halaskar yigit! Sen fakat meni emas, kançadan-kança adamlarni ölim balasidan asrab kalding. Bizning şahrimizda kal, kızim Sahıbaga üylan,– depti. Şunda yigit unga hurmat bilan ta'zim kılib:

– Atahan, men emas, siz meni ölimdan saklab kalgansiz. Men bergan sözimning üstidan çıkıb, sizning başingizga ağır kün tüşganda komak bergani keldim. Bundan keyin ham sizdan va adamlardan har kança yardam kerak bolsa– ayamayman, lekin meni keçiring, men Sahıbaga üylanib, sizlar bilan kalalmayman, çunki men balıklar sultanining oğliman,– depti. Buni eşitgan balıkçi közlariga yaş alib, yigitni bağriga basibdi. Yigit balıkçini va başka balıkçilarni darya boyiga başlab barib, suv astidan cüda köp kımmatbaha dür-marvaridlar alib çıkıb beribdi va ular bilan hayrlaşibdi. Şundan keyin hamma balıkçilar bayib ketişib, özlariga tok hayat keçirişibdi, heç kim balık tutiş

bilan şuğullanmay koyibdi. Bayning bazari kasad bolib, bu yerdan Sirdarya tamanlarga baş alib ketibdi. Narin daryasi boyida yaşavçilar esa şu paytgaça ham daryadagi balıklarni mukaddas dostimiz deb bilişar va ularni avlamas ekanlar.

## 30. KÖK EÇKİ VA BALA[240]

Bar ekan-da, yok ekan, kadim zamanda bir kişi bolgan ekan. U hatini va kiçkintay oğli bilan tinçgina kün körib yurar ekan. Lekin hayat tasadiflarga tola ekan. Bir küni şu kişining hatini şaftali kakı kılaman deb tamga çıkıb ketayatsa, şati sinib ketipti va u yıkılib, ölib kalipti. Aradan bir neça yil ötgaç, bir özi yaş bala bilan kıynalgan ata bir ayalga üylanipti. Bu ayal balaga yahşi karapti. Aradan yana bir-ikki yil ötib, bala sakkiz yaşga yetganda, ayal ham oğıl köripti. Keyin daim oğli bilan bolib, üydagi hamma işni ogay oğlining yelkasiga artib koyipti. Sakkiz yaşli bala ertadan-keçgaça tinim bilmay üy yumuşlarini kılar, ogay anasi esa balasini kolidan koymay kötarib, sankib yürgani-yürgan ekan. Buni körib turgan atasi ham heç narsa kılalmas ekan. Vakt yeldirimday ötaveripti. Bala üy işlarini barvakt kılib bolib, üydagi mal-koylarni takka alib çıkıb bakadigan bolipti. U daim takka çıkkaç, tağ karidan köz yaşidek mildirab akıb turadigan bulakka kuygan nanni boktirib yer ekan. Bala bir küni yana kuygan külçani batirib yeb otirsa, bir kök eçki yaniga kelipti. Bala unga ham nanidan beripti. Eçki nanni hıdlab köripti va huddi adamga ohşab:

– Nega kuygan nan yeyapsan? Közingga zarar kıladiku?– depti.

Bala şundan başka ilaci yokligini, ogay anasi bitta kuygan külçani berib, kalgan nanlarni sandigiga kulflab koyişini aytib beripti. Balaga eçkining rahmi kelipti. Şu kündan başlab bala kuygan külçasini eçkiga beradigan, eçki buning evaziga tağdan yanğak alib kelib beradigan bolipti. Kündan-künge bala küçga tolib, gözallaşib baripti. Ogay anasining oğli esa nimcan, imildirik, incik va hunuk bolib osipti. Buni körib, hasadi kelgan ogay ana kışlakdagi bir şum kampirni çakırib:

– Enacan, ogay oğlimning arkasidan paylab, nega u kündan-künge bakuvvatlaşib, çirayli bolib ketayatganini bilib bersangiz, sizga baş-ayak sarpa kılaman,– depti. Sarpaning daragini eşitgan kampir issık künda tili asilib, beli bukçayib, takka yol alipti.

---

[240] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 117-121.

U keçgaça paylab, balaning yaniga kök eçki kelişini, u balaga yanğak berişini bilib alipti va kelib ogay anaga aytipti. Ogay ana: “Endi men nima kılsam ekan?” degan ekan, şum kampir:

– Ering kaytganda, kasalman, deb yatib al, heç narsa yema. İkki-üç kün şunday kılsan, nima kılay, nima yeysan, deb soraydi. Şunda sen: “Tağdagi kök eçkining göştini yegim kelyapti” degin. Ering oşa eçkini alib kelib, soyadi, sen undan kutulasan,– deb örgatipti.

Ogay ana şum kampirning örgatganlarini kılipti. Uning: “Tağdagi kök eçkining göştini yegim kelyapti” deganini-yu, atasi: “Hop, oşa eçkini tutib kelaman” deganini bala eşitipti. U takka barib, kök eçkini kutib otiripti. U kelgaç, vakeani aytipti. Kök eçki:

– Sen heç havatir bolma. Atang meni tutib bargaç, kassab bilan birga ayaklarimni kullak kılib bağlaydi, oşa paytda sen men yatgan yerimga aylantirib kül sepib koy va kolingda piçak bilan tayyar bolib tur. Men külni puflab yubaraman, atang va kassabning köziga kül kiradi. Şu zahati, ular közi bilan avara bolib kalganda, sen kolingdagi piçak bilan mening ayaklarimdagi arkanlarni kırkib taşla, meni min. İkkalamiz kaçib ketamiz,– depti. Bala kök eçki aytganday kılipti. Ayni kassab piçağını kayrab, “bismilla” deb eçkining boğziga kadamakçi bolganda, eçki külni puflab yubaripti, ata va kassabning köziga kül kirib, heç narsani körmay kalişipti. Ular közlarini işkalab, nima gapligini tüşüngunça bala kolidagi piçak bilan eçkining ayaklaridagi arkanlarni kırkibdi va uni minib, ikkalalari kaçib ketişipti.

Bala bilan eçki tağning eng baland çokkisiga çıkıb, oşa yerdan bir ğarni tapib, yaşay başlaşipti. Ular turli tağ ne’matlaridan yeb, kar suvlaridan içibdilar. Bala osib, ulğayib, huşkamad, körkam va pahlavan yigit bolib yetilipti. U tağ hayvanlari bilan dost bolib, adamlar bilan alakasini umuman üzib yubaripti. Tağdan tüşib, yana ogay anasini uçratişini oylasa, yüragi uyuşib ketarkan. Şuning üçün uzak-uzaklardan adamlarni kuzatarkanu, lekin yanlariga barmas, ularning közlariga ham körinmas ekan.

İttifaka, künlarning birida kışlakka karakçilar hucum kılişibdi. Ular kırk nafar bolib, kışlak adamlarini talan-tarac kılib, karşilik körsatganlarni kıliçdan otkaziptilar.

Mal-koylarni, atlarni, yaş kızlar va balalarni alib, takka kötariliptilar. Ular yigit va uning kök eçkisi caylaşgan ğardan pastrakdagi bir ğarni özlariga makan kılib aliptilar. İkkinçi ğarga esa olcalarini kiritib, ğar ağzini katta-katta harsanglar bilan berkitib, sakçilar koyişipti.

Ğarning ağzida turib bu işlarni kuzatib turgan yigit ayalar, yaş balalarning yığı-sığısidan, karakçilarning kamçi oynatişlari, kıçkıriklaridan bu yerda kandaydir köngilsizlik bolayatganini sezipti. U karakçilarga özini körsatmay, paylab turipti. Keçgaça karakçilar dam alişipti. Keyin katta gülhan yakıb, bazmi camşid kurişipti, bozalar, musallaslar içib, oyin-kulgi kılişipti. Tang atişiga yakın, tün salkın bolib ketgandan keyin hammalari uhlaş üçün ğarga kirib ketiptilar va tiran katib kaliptilar.

Yigit kök eçki bilan asta ikkinçi ğarning ağziga kelipti. U yerdan ayallarning, balalarning yığısi, ingraşlari eşitilib turar, sakçilar esa kayf kılib, narigi ğarda uhlab yatar ekanlar. Yigit bir tirkişdan ğar içidagilarni çakıripti. Ğar içidagilar mehriban tavuşni eşitib, kimdir yahşilik kılmakçiligini sezişipti. Yigit:

– Sizlar kimsizlar, nega bu yerga kamab koyişdi, narigi ğardagilar kimlar?– deb sorapti. Ğar içidagi ayalardan dadilragi:

– Biz tağning pastidagi kışlakdanmiz. Narigi ğardagi karakçilar kışlağımizga bastirib kirişdi. Erkaklarni, keksa çal-kampirlarni bitta kaldirmay öldirişdi. Ayallarni va balalarni kul kılib satiş üçün alib ketişyapti. Özlari u ğarda bazm kılib, bizlarni bu yerga kamab koyişdi. Yahşi adam, bizga yardam ber, bu tutkunlikdan kutulaylik,– depti yığlab.

Yigit ularni yupatib, sizlarni albatta kutkazib alaman, depti va kıliçini kınidan çıkarib, asta narigi ğar ağziga baripti. Ğarning ağzidagi harsangtaşni eçki şahı bilan süzib, yıkıtibdi. Ğarga tuynuk açilipti. Bu tuynukdan fakat bitta-bitta bolib çıkiş mumkin ekan. Yigit ğar ağziga yakınrak yatgan karakçining ağzini mahkam berkitib, taşkariga sudrab çıkipti va üyiga keltiripti. Begana yigitning kolida turganini körib, karakçining esi çıkıb ketipti. U dağ-dağ titrab, “Yahşi yigit, nima kılakçisan, nega meni bu yerga alib çıkding?”– deb sorapti. Yigit unga:

– Eger caningdan ümiding bolsa, ğarga kirib, karakçilarni bitta-bitta uyğatib, taşkariga çıkaraverasan, birar hıyla işlatmakçi bolsang, sen ham tirik kalmaysan, hammangni öldiraman,– depti. Aman kalişini eşitgan karakçi bu şartga bacani dil razi bolipti va ğarga kirib, bir çetdan yigitlarni uyğatib, başlik çakıryapti, şavkin kılmasdan taşkariga çıkarkansan, duşman basib kelipti,– deyaveripti. Karakçilar uykusirab, birin-ketin taşkariga yol aliptilar, bir kişi sığadigan tuynukdan bittadan çıkaveriptilar. Yigit esa taşkariga çıkkan karakçi nima gapligini tüşünib yetguniça kallasini tanasidan cüda kılaveripti. Şu tarıka u ottiz tokkızta karakçini öldiripti. Kırkınçisi esa eng aldin kolga tüşib, amanlik va'da kılingan karakçi ekan. U taşkariga çıkişdan aldin yigitning va'dasini esiga salipti. Yigit uni öldirmay, tirik koyib yubaripti. U yigitga minnatdarçilik bildirib, arkasiga karamay kaçib kalipti.

Yigit ayallar bandi kılingan ğar ağzidagi taşlarni ham eçkisi yardamida nari-beri surib, ğar ağzini açipti. Ayallar va balalar yığı-sığı bilan taşkariga atilib, halaskarlarini dua kıla ketiptilar. Keyin yigit ularni say boyiga başlab barib, yuvinib alinglar, depti. Keyin esa katta kazanlarda kaynab turgan yağlık koy göştidan kılingan şorvalar, cazillab turgan tandir kabablar bilan abdan karnilarini toydiripti va karakçilar halkdan talab algan mal-koylarni ularning aldiga salib, kışlakka yol aliptilar.

Ular kışlakka yetib barişsa, kışlak goya egasi koçib ketgan üyday huvillab yatgan ekan. Anda-sanda kalgan koppak itlar adamlarni körib, huriş orniga dumlarini kisib, kaçib ketişipti. Birarta ğaramgami, oragami tüşşib kalgan bitta-ikkita kariyalar bularni körib, yığlab amanlaşipti. Kışlak halkının halak bolganlarini rasm-rusmini kılib, kömişipti. Tağlarga kaçib ketganlari kışlakda asyiştalik karar tapganini körib, asta-sekin kışlakka kaytib tüşaveriptilar. Yigitning ata-anasi va ükasi ham takka kaçib ketgan ekanlar. Ular özlarining farzandlarini tanib, cüda ham taaccublaniptilar. Keyin kışlak ahlining kalgan kismini öz oğıllari karakçilar kolidan kutkazib alganini eşitib, cüda hursand boliptilar, u bilan fahrlanib, el aldida kılmişlari üçün keçirim soraptilar. Keçira biliş ham mardlarning işi ekan. Yigit ularni keçiripti. Uni kışlakning eng sülüv kıziga üylab koyişipti. Hammalari tinç-tatuv yaşab, muradlariga yetişipti.

## 31. YARIMTA NOHAT[241]

Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, kadim zamanda bir kişining üçta balasi bar ekan. İttifaka bir küni u kişi va hatini ölib, balalari bevaş kalib, kayakka barişlarini bilmay sargardan bolib, ahiri uçavlari başka yurtlarga ulakib ketaveribdilar. Bir cayga barib keçasi yatib, erta bilan turib yana yol yürdilar. Kenca ükalari yoldan yarimta nohat tapib akasiga bergan edi, akasi yeb koydi. Yana yol yürdilar, karasalar yollaridan bir pada çıkıb kaldi. Kenca ükasi şu padaning içidagi eşakning dümini kesmakçi boldi, akasi koymadi. U akasiga:

– Bolmasa, oşa yarimta nohatimni tapib ber,– dedi. Akasi:

– Ey, yarimta nohating seni yesin, kesib alsang, alakal,– dedi. Ükasi haligi eşakning dümini kesib koyniga salib aldi.

Bular bir neça kün yol yürdilar, aldilaridan bir taşbaka çıkıb kaldi. Kenca ükalari akalariga:

– Bu taşbakani ham koynimga salib alay, – dedi. Akalari koymagan edi, u:

– Bolmasa, yarimta nohatimni bering, – dedi. Akasi:

– Ey alsang, alakal,– dedi. U bu taşbakani ham koyniga salib aldi.

Bir neça kün yol yürib, bular keçasi bir tegirmanga kelib yatdilar. Erta bilan turib ketiş aldidan kencasi akalariga:

– Tegirmanning buğıni oğırlayman, – dedi. Akalari koymadi. Ükasi:

– Bolmasa, yarimta nohatimni bering, – dedi. Akalari:

– Ey, yarimta nohating seni yesin, alsang, alakal,– dedi. Şundan song kenca tegirmanning buğıni ham alib, koyniga saldi. Bugunisi ham yol yürib, keçgaça bir manzilga barib tüşdilar. Bu manzilda bir dev yaşar edi. Dev biyabanga çıkıb ketgan edi. Bular şu devning manziliga tüşib darvazalarini mahkam kılib yataverdilar. Yarim keça bolgaç, dev biyabandan kelib karasaki, darvazalar berk. Dev: “Darvazani aç!”– deb

[241] Zübeyde Hüseinova, Bahadır Sarımsakov, **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San’at Neşriyatı, Taşkent: 1983, s. 294-295.

kıçkırdi. Bular indamay yataverdi. U bir-ikki kıçkırib, ahiri darvazani itardi. Bular karasaki, darvaza yıkılgudek çoti bar. Songra kencalari:

– Ey, tohta, men seni tanib alay kani,– deb hal-ahval soraşib, – özing kim bolasan? Bu darvazani bekarga itarma, özingni taşvişga koyma, toğrilik bilan ket,– dedi. Haligi dev:

– Bu manzil meniki, seng özing kim bolasan, bilmayin, mening caylarimga kelib, kirib otiribsan?– dedi. Kencalari:

– Ey ağayni, sen dev bolsang, bizlar ham sendan ziyadarak. Mening atimni Pulliksir de baytar edilar,– degaç, dev bir korkdi, lekin sinab bilmakçi bolib:

– Bolmasa, kani koltığıngning cunini uzat,– dedi. Kencalari koltığıdan haligi eşakning dümini alib uzatdi. Dev bu halni körib, vahımada kaldi. "Buning koltığının cuni şunday bolsa, özi kim biladi kanday" deb vahıma kıldi. Amma yana sinab: – Bolmasa, bitingni uzat,– dedi. Bu dafada haligi taşbakani örmalatib yubardi. Haligi dev buni körib, taza hayratda kaldi. "Biti şunday bolsa, özi kim biladi, kanday bolişi kerak"– – dedi.

– Kani bir yel çıkar,– dedi. Kencalari tegirmanning buğını alib, bir çalib ediki, haligi dev korkkanidan biyabanga kaçib ketdi.

Bu manzillar bularga kalib, şu caylarda yaşab murad-maksadlariga yetdilar.

## 32. BAHTİYAR[242]

Bir bar ekan, bir yok ekan, Amir Alimhanning beşinçi babasi Şamuradhan zamanida Kokan muzafatida Fayzi baba degan bir bağban ötgan ekan. U kırk sakkiz yaşida hüsn babida yagana oğıl köribdi. Fayzi baba farzand körganiga hursand ekanu, "Men bağban bolsam, alla-taala menga şunday çirayli farzand beribdi, işkılib, bahti bilan bergan bolsin, harlik-zarlikda yaşamasa edi" deb oylab köngli gaş bolarkan. Balaga yahşi niyat bilan Bahtiyar deb ism koyişibdi. Bala alti yaş bolgaç, maktabga beribdilar. Bahtiyarning zehni cüda ötkir ekan. U madrasani şeriklaridan avval bitiribdi. Bahtiyarni mahkamaga işga taklif kılsalar, u konmabdi va atasiga:

---

[242] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 150-153.

–Atacan, sizning maslahatingiz men üçün amrdir, lekin siz ruhsat bersangiz men dunyani aylanib, yahşi-yamanni körsam, hünar örgansam,– depti. Atasi hursand bolib, unga ak fatiha beribdi.

Bahtiyar şaharma-şahar yürib, Hındistanga yetib baribdi va karvansaraydan cay alibdi. Bir küni öziga ohşagan sayyahlar bilan suhbatlaşib otirganida ularning biri "İsfahan degan mamlakatda İsmail Şemşirgar degan bir kişi bar. Kırk hünarni ala biladi" deganini eşitib kalibdi va ertasi İsfahan, kaydasan, deb yolga tüşibdi. Uzak yol yürib, şaharga yetib baribdi. Sorab-suriştirib İsmail Şemşirgarning dokanini tapibdi va unga salam beribdi. Usta yigitning salamiga alik alib, uning adabiga tahsinlar aytibdi. Usta uning aldiga dasturhan yazib, çay koyibdi va hal-ahval sorabdi.

– Ey yigitlar sultani, soraganning aybi yok, kayerdan bolasiz?

Bahtiyar Kokandan bolişini va sayahatga çıkkanini aytibdi. Kıliçsaz Bahtiyarga: "Siz bizning şaharga musafir ekansiz, bu keça biznikiga kadamrancida kılsangiz, hamrahingiz bolsa ham mayli"– depti. Bahtiyar ornidan turib, tavaze bilan:

– Mening hamrahim yok, yalğız özimman, iltifatingizdan minnatdarman,– depti. Keç bolibdi. Usta Bahtiyarni üyiga başlab kelib, mehman kılibdi. Ertasi küni nanuştadan song usta Bahtiyarga:

– Balam, dokanga barasizmi yaki şu yerda bemalal dam alasizmi?– depti. Bahtiyar. "Men hünar örgangani kelganman, bekar otirib, künni zaye otkazmay"– depti. Usta mehman yigitning cavabidan hursand bolibdi. Kıliçsaz yigit şarafatiga ziyafat beribdi. Mehmanlar yığılişibdi. Taamdan song, kıraathanlik bolibdi. Mehmanhanadagilar Bahtiyarning kıraatiga simabday erib, ağzilari açilib, barmaklarini tişlab, tahsin va afarinlar aytibdilar. Mehmanlar kokanlik yigitni üy-üylariga taklif kılişibdi.

Usta bilan Bahtiyar yalğız kalişgaç, usta mehmandan:

– Acdadimizda üç küngaça mehmanning atini sorama degan hadis bar. Mehman yigit, atingiz nima?– depti.

Mehman yigit:

– Atamning ati Fayzi Baba, Şamuradhan bağıda bağban, kırk sakkiz yaşlarida meni körgan ekanlaru. Bahtiyar deb nam koygan ekanlar,– deb madrasada okıganini, uni bitirgaç, atasidan sorab, sayru sayahat deb bu tamanlarga kelib kalganini aytibdi

– Alamni körmakçi, yahşi-yamanni bilmakçi boldim. Danişmandlardan hıkmat eşitsam, hünarmandlardan hünar örgansam, degan niyat bilan çıkkandim,– depti.

Şemşirgar:

– Oğlim, endi karvansarayni oylamang, mana şu üyda nan-nasibangiz bariça bemalal yaşayvering. Sizning ilmingiz ala, endi hünar örgansangiz uluğ boladi. Men on tokkızta şagird çıkardim. Şu hünarlarim bilan altmiş tört yildan buyan kün köraman. Şagirdlarimning hammasi har hil şaharlardan bolganlari üçün fatiha alib, ketib kaldilar,– depti. Bahtiyar ustaga cavaban:

– Unday bolsa şagirdlaringizning yigirmançisi bolayin,– depti kol kavuştirib. Bahtiyarning bu gapidan usta cüda hursand bolibdi. Yigit işga kirişibdi. Usta uning kılayatgan işlariga zehn salib turib:

– İnşaalla, ikki-üç ayda mendan ham ötgan usta bolasiz. İsmail usta bolib tanilganimdek, siz ham mamlakatlarga maşhur bolasiz. Endi, oğlim, mehmanga baraylik,– depti.

Usta-şagird taklif kılingan cayga baribdilar. Ularni mirzabaşining oğli Abdurasulcan kutib alibdi va adab bilan havliga başlabdi. Ular mehmanhanaga kirgaç, damullani sorabdilar.

Mirzabaşi:

– Gaday gadayning duşmani, deganlariday, keça damulla “Endi yaş damulla kelibdi, ilmi ham mening ilmimdan ziyada. Siz padşahga aytsangiz, mening ornimga imamlikka ul mehmanni tayinlasalar” deb ketganidi. Şuning üçün kelmagandir,– deb cavab beribdi. Usta İsmail taaccublanib: – Mehmanning ilmi tugal, imamlikka emas, hatta mudarrislikka, alamlikka ham yetadi. Bilavc, ilm adlim, endi hünarga navbat, deb menga şagirdlikka tüşdilar,– depti. Bu gapdan keyin mehmanhanada otirganlarning hammasi yigitga afarin aytişibdi. Yigit tinim bilmay mehnat kılibdi. Öz ustazining barça hünarlarini örganib alişga harakat kılibdi. Usta ham bu tirişkak şagirdidan hünar

sirlarini yaşirmay, kunt bilan örgeta başlabdi. Aradan köp ötmay, şagird yasagan takınçaklar koldan-kolga ota başlabdi. Künlardan bir küni usta kızi Naziknazga bir sirga beribdi. Atasi şu paytgaça bunday sirga yasamagan ekan. Şuning üçün ham kız, bu Bahtiyarning işi bolsa kerak, deb oylabdi. Kız yigit hakıda atasidan köp eşitgan, uning ilm-hünariga kayil kalib yurar ekan. Hazir sirğani körgaç, uning hünariga mehri tavlanibdi. Kıliçsaz yalğız kızini şagirdiga bermakçi bolibdi:

– Kızim, közimning aku karasisan. Seni yahşi cayga uzatsam, bahtingni körsam, deyman. Şagirdimning akl-adabi, ilm-hünari meni ram etdi. Sizlarni kavuştirsam, ham küyavim, ham oğlim bolib ornimni basadi, deyman. Can kızim, bir oylab kör,– depti.

– İhtiyar sizda, atacan. Heç vakt ata farzandga yamanlikni rava körmaydi,– depti kız. Köp ötmay, Bahtiyar bilan Naziknazning toylari bolibdi. Bahtiyar toydan keyin:

– Örgatgan hünaringiz üçün katta rahmat, ustaz. İcazatingiz bilan yurtimga kaytsam. Atamni sağındim. Sizning aldingizga ham tez-tez kelib turamiz. Men sizdan ümrbad karzdarman,– depti.

Usta küyavi bilan kıziga ak fatiha beribdi. Bahtiyar işlab tapgan puli va narsalarini tüyalarga artib, Kokanga yetib kelibdi. Uning kelgenini eşitgan padşa sarayiga işga almakçi bolibdi. Bahtiyar bolsa saray amalidan vaz keçibdi, bir neça dokan açib, şagirdlar alib, ularga hünarini örgeta başlabdi. Katta bağ salib alib, atasi ikkalasi bağni ham yaşnatib yubarişibdi. Şunday kılib, Bahtiyar mehnati tufayli bahtga erişgan ekan.

## 33. BİR SIKIM TUZ[243]

Bar ekan, yok ekan, Andican vilayatining Hartum degan mavzesida bir parişanhatir kişi bar ekan. U kişi nimani bolmasin yadida saklab kalalmas, hatta bazida adaşib, özining üyiga emas, koşnisining üyiga kirib ketib kalar, hatini köçadan oğlingizni çakırib keling, desa, oğlining atini eslalmay, başkalarning balasini ham yetaklab kelaverar ekan. Bu kişining hatini Farğana vilayatining Kekirdak degan kışlağıdan ekan. Bir küni er-hatin hatinning atasinikiga mehmanga barişibdi. Barişsa, hatinning atasi kattık kasal bolib, vakt-saati yetib turgan ekan. Hatin atasini bu ahvalda

[243] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 65-68.

taşlab keta almabdi, erining özi üyga kaytib, mal-halga, bala-çakaga karaşdan başka ilaci kalmabdi. Er üyga kaytayatganda, hatini:

– Hay, dadasi, balalar issıksiz kalmasin, har küni birar taam pişirib bering,– depti.

– Taamga kança tuz salaman?– deb sorapti parişanhatir.

– Bir sıkım,– cavab beribdi hatini. Er-hatin hayr-hoşlaşib, eri Hartumga kaytibdi. U hatinidan uzaklaşmayak, esimdan çıkıb kalmasin, deb "bir sıkım, bir sıkım" deb ketaveribdi. Yürib-yürib bir cayga baribdi. Bu yerda adamlar şali yançişayatgan ekan. Ular "bir sıkım, bir sıkım" deb kelayatgan adamni, nega bu bizni masharalab, hirmanimizni bir sıkım deydi, deyişibdi-da, ortaga alib, taza doppaslaşibdi.

– Nega urasizlar? – yığlamsirabdi parişanhatir.

– Nega bir sıkım deysan?

– Nima dey bolmasa?

– Hirmanga baraka, degin.

Parişanhatir "hop" depti va" hirmanga baraka, hirmanga baraka" deb ketaveribdi. Yürib-yürib, yana bir kışlakka yetib kelibdi. Bu kışlakning ahalisiga yappasiga bit tüşib ketgan, ular aftabşubak cayga otirib alib, bir-birlarining bitlarini tazalayatgan ekanlar. Ular karaşsa, bir begana adam," hirmanga baraka, hirmanga baraka" deb ötib ketayatibdi. Adamlarning cahli çıkıb ketibdi. Mana senga baraka, deb parişanhatirni ura ketibdilar. Urib, urib çarçaşgaç, arang özini onglab algan parişanhatir:

– Nega urasizlar, sizlarga nima kıldim? – deb yığlamsirabdi.

– Nega hirmanga baraka deysan?

– Nima dey bolmasa?

– Bitta kalmay kirilib ket,– degin.

Parişanhatir "hop" depti-yu, "bitta kalmay kirilib ket, bitta kalmay kirilib ket" deya yolida davam etibdi. Şu ketişda yana bir kışlakka kirib baribdi. Bu kışlak bayining bittayu bitta oğli bolib, şu oğli ham ulak çapaman deb, atlarning ayağı tagida kalib ölgan, huddi parişanhatir yetib kelganda alaman casadni tabutga salib, kömişga alib

ketmakçi bolib turişgan ekan. Karaşsa, bir begana adam “Bitta kalmay kirilib ket” deb ötib ketyapti. Bu adamlarning ham cahli çıkıb ketibdi. Keçagi ulakda şunday ham beşta yigit nabud boldi-yu, sen hali yana oölişini istaysanmi? deya uni doppaslab ketişibdi. Urib-urib çarçaşgaç, parişanhatir:

– Nega urasizlar, nima kıldim sizlarga? depti.

– Nega bitta kalmay kirilib ket, deyapsan?

– Huda rahmat kilsin, degin.

Parişanhatir “hop” depti-yu, yana huda rahmat kilsin, huda rahmat kilsin, deb yolida davam etibdi. Yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi. Bir kışlakda toyning üstidan çıkıb kalibdi.

Kışlakning adamlari cüda cangari ekanlar. Ular karaşsa, bir adam, “huda rahmat kilsin, huda rahmat kilsin” deb ketyapti. “Ha, hali sen bizning toyni köralmay, yaman niyat kılyapsanmi” mana senga rahmat kilsin, deya ur kaltak, sur kaltak kılib ketişibdi. Parişanhatir rang tirik kalibdi. U zorğa gandiraklab ornidan turib, nega urasizlar, nima kıldim, depti.

– Nega “huda rahmat kilsin” deysan, körmayapsanmi, toy kılyapmiz.

– Nima dey bolmasa?

– Manavi karneyni al-da, ğata-ğata-ğat kılib çalib ket, bizni toy kılayatganimizni hamma bilsin.

Kışlakliklar şunday deya uning koliga katta karneyni tutkazibdi. Beçara parişanhatir “hop” debdi-yu, karneyni ğatillatib, yolga tüşibdi. U karneyni ğat-ğut kılib, terlab-pişib ketayatsa, kimdir birav yan tamanidan kelib, yoğan tayak bilan tüşirib kalibdi. Parişanhatir ağrık zoridan yerga otirib kalibdi, karneyi ança naridagi arıkka barib tüşib, ğultillaganiça suvga çökib ketibdi.

– Nega urasiz, sizga nima kıldim?– depti parişanhatir belini uşlab.

– Nega bemahalda karney çalasan? Endi tuzakka yakınlaşayatgan bedanalarni kaçirib yubarding.

Parişanhatir bunday karasa, kattakan bedapayaning çekkasida ketayatgan ekan.

– Nima deb ketay bolmasa? sorabdi u.

– Damingni içinga yutib, devarlarning astidan şarpa çıkarmay, pusib ket,– depti bedanavaz.

Parişanhatir pana-paskam caylarda emaklab, pusib yolda davam etibdi. U yürib-yürib bir devarning astida pusib ketayarsa, arkasidan "ha, kolga tüşdingmi?" deya bir kança adam tapa basibdi va doppaslay ketibdi. Ular parişanhatirni dad-vayiga karamay, urib-urib sulaytirib koyişibdi. U arang öziga kelibdi va:

– Men sizlarga nima kıldim, nega meni urasizlar? depti.

– Kışlağımizdan har küni gah koy, gah eçki yokaladi. Mana bugun biz oşa oğrini paylab yatib, tutib aldik. Sen oşa oğrisan.

– Yoğe, men oğri emasman. Hatinim aytgan gapni esimdan çıkarib koymaslik üçün takrarlab ketyapman. Adamlar bu parişanhatirlikni körib, katib-katib külişibdi va

– Bar, yolingga ketaver, fakat pana-paskamda pusmay, asmanga karab, gerdayib ket,– deyişibdi. Parişanhatir "hop" debdi-yu, asmanga karab ketaveribdi. Şu ketişda balıkçilarning kuritiş üçün yayib koygan torlariga oralib, hama torni aykaş-uykaş kılib taşlabdi. Balıkçilar ham uni rasa urişibdi. Ahiri parişanhatir:

– Men sizlarga nima kıldim ahir, nega urasizlar? deb arlanibdi.

– Nega ayağıngning tagiga karamay, asmanga karab yürasan, bar, enkayib, yerga karab ket.

Parişanhatir bir narsasini yokatib, kıdırib yürgan adamdek, enkayib, yerdan közini üzmay ketayatgan ekan, biravga urilib ketibdi. Bu parişanhatirning suvga çıkkan katta kızi ekan. Kız atasini körib hayran bolibdi va:

– Ata, nimani kıdıryapsiz? deb sorabdi. Parişanhatir unga karab:

– Balam, bir kışlakda bir parişanhatir kişi bolardi, şuni üyi kayda?– depti. Atasining ahvalini körgan kızi küle küle:

– Ata, tanimayapsizmi, katta kızingizman ku? – depti va kolidan yetaklab, üyiga alib kirib ketipti. Şundan keyin parişanhatir heç kaçan yalğız özi birar yaka barmaydigan ekan.

## 34. SEHRLİ NAN[244]

Hammaga tanikli padşa İskandar Zulkarnayn bütün dunyani basib alibdi. Yer yüziga bir özi hukmranlik kıla başlapti. Yer yüzida bir özi hukmran bolgaç, uruş kıladigan birarta mamlakat tapa almay, zerikibdi va bir küni vaziriga:

– Yer yüzini egallab aldim. Men almagan, fath etmagan bir kariç ham yer kalmadi. Endi yer asti mamlakatini alsam deyman. Kim menga yer asti mamlakati bar-yokligini, eger bolsa, unga kanday barib, basib alib bolişini aytsa, mamlakatlarimdan birini va hazinamning yarmini beraman,– depti.

Padşaning bu gapini carçilar car salib, eşittiriptilar. Danişmandlar, falbinlar, sehrgarlar bu hakda baş katira başlaptilar. Lekin heç kim yer asti mamlakati bar-yokligini aytib bera almapti. Şunda yana vazir padşaga:

– Bir kampir bar, şu kampir bu sirni biladi,– depti va padşaning huzuriga bir yalmağız kampirni başlab kelipti. Kampir padşaning gaplarini tinglab:

– Menga kırk künlik muhlat, kırk künge yetadigan azık-avkat berasan,– depti. İskandar kampirning aytganlarini bacarişni amr kılipti va kampirga:

– Eger aytilgan muddatda mening şartlarimni bacarmasang, ölimga buyuraman, öligingni karğa-kuzğunlarga talataman,– depti. Kampir yolga kerakli azık-avkat va tillalarni alib, İskandarga ta'zim baca kılipti va yolga tüşipti.

Kampir kırk kün yol yürib, yer asti saltanatiga yetib kelibdi va uning sultaniga İskandar hakıda gapirib beribdi."Endi sening mamlakatingga ham hakimlik kılmakçi u"– depti kampir sultanga. Sultan kampirning sözlarini eşitib, yer yuüzini basib algan, endi yer astiga köz alaytirayatgan yengilmas padşani bir körib koymakçi bolipti. U kampir bilan birga yer yüziga çıkipti va İskandarning yaniga baribdi. Ular tanişibdilar.

---

[244] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 156-158.

İskandar kampirga bergan va'dalarini bacarib, uni kuzatibdi va yer asti mulkining sultani bilan suhbatlaşibdi.

– Sen yer üstidagi hamma mamlakatlarga egalik kılar ekansan, – depti yer üsti sultani,– lekin sen hali yer yüzidagi hayvanlar va osimliklarga hakimlik kıla almaysan.– İskandar fakat adamlargagina hakimlik kılişini tan alipti.

– Men senga bir narsa beraman,– depti sultan,– şu narsani yesang, hayvanlar va osimliklarning ham tilini biladigan bolasan. Lekin bir şartim bilan beraman bu narsani: yer asti mamlakati bilan uruşmaysan.

Padşa İskandar bu şartga konipti. Sultan unga bir bölek gilvata beripti va:

– Bu gilvatani hamir kılayatganda unga koşib nan kıldirasan. Nanlarning bittasi ham külga tüşib ketmasin. Özingdan başka heç kimsa yemasin. Şu nanni yesang, sen hayvanlar va osimliklar tilini biladigan bolasan,– deb hayrlaşibdi.

İskandar gilvatani vaziriga beripti va sultan aytganday kılib, nan pişirib kelişni buyuripti. Vazir ham üyiga barib, hızmatkar kampirga gilvatani nan kılişni, nanning birartasini ham külga tüşirmay, yeb körmay, vazirga tapşirişni tayinlapti.

Hızmatkar kampir un elab, gilvatani unga koşibdi va hamir köripti. Hamirdan yahşilab nan kılipti. Nanni tandirga yapipti. Nanlar pişganda, bittasi üzilib, külga tüşipti. Kampir korkkanidan külga tüşgan nanni darrav alib, yaşirib koyipti. Vazir kelib, nanlarni köripti va:

– Birartasi külga tüşmadimi, birav yeb körmadimi?– deb sorapti. Kampir "yok" deb cavab beripti.

Kampirning nabirasi oynab yürgan ekan. Uning karni açib, yügürib nan yapib turgan buvisining yaniga kelipti va uning yaşirib koygan naniga közi tüşipti. Bala nanni alib yepti. Keyin oynab ketipti. U arık boyiga barsa, otlar şivirlaşib, kaysi biri kaysi kasalga dava ekanligini gaplaşayatgan emiş. Balaning kulağıga ularning şivirlaşib gaplaşgani yakkal eşitilipti. Bala yügürib buvisining yaniga baripti va bu hakda gapiribdi. Buvisi korkib ketipti va:

– Cim, bu hakda heç kim eşitmasin,– depti. Külga tüşib ketgan nan gilvata koşulgan nane ekan. Kalganlari addiy nan ekan. Şunday kılib, İskandar fakat yer yüziga hukmran bolib, hayvanlar va osimliklarning tilini bilmaganiça kalaveripti. Nanni yegan bala esa cüda zor tabib bolib yetişipti. Bu tabib İbn Sina emiş.

## 35. AKLLİ KELİN[245]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir padşa bolgan ekan. U ellik yaşga yetgunça ham farzand körmapti. Endi farzandsiz ötaman ekan-da, deb kayğurib yürganda, hatini hamiladar bolibdi va ay-küni yetib oğıl tuğıbdi. Padşa balani enagalarga tapşirib, tarbiyalata başlapti. Bala cüdayam tartinçak, unça-munça işlarni eplay almaydigan naşud tabiat bolib ulğayibdi. U yigirma sakkiz yaşga yetgunça ham üylana almapti. Bir küni atasi unga kırkta koyni haydatib, bir çopanni aldiga salib:

– Şu koylarni satib, pulini alib kel, satmay özini alib kel,– depti. Yigit va çopan koylarni şahar bazariga haydab ketiptilar. Ular keçasi bir kambağalning üyida tunaşipti. Şahzada sira ham uhlay almapti, uf tartib, uyakdan-buyakka ağanayveribdi. Bu halni üy egasining kızi sezib, hayran bopti va:

– Yahşi yigit, nega uhlay almayapsiz ya biz sizni yahşi kuta almadikmi?– deb sorabdi.

– Yok,– debdi yigit,– sizlarning mehmandostliklaringizdan behad minnatdarman. Lekin bir narsaga aklim yetmayapti. Atam şunça koyni satib, pulini alib kel, satmay özini alib kel, degan edilar. Men bu gapning mazmunini tüşüna almay bezavtaman.

– Satib pulini alib kel, degani sizga malum, satmay özini alib kel, degani esa koylarning cunini kırkib kaytarib kel degani,– depti kız. Ertalab turgaç, çopan va şahzada koylarning yungini alib katta-katta kaplarga caylaptilar. Şaharga tüşib, koylarni satib, yüngini kaytarib keliptilar. Padşa oğli bu gapga kanday tüşünganiga taaccublanibdi va kimdan sorab bu işni kılganini suriştiripti. Oğıl kambağal adamning kızi hakıda gapirab beribdi. Bu kızning aklliligi padşaga yakıb kalipti. U savçi yubarib, kızni oğliga soratipti. Kız taman razi bolibdi. Katta toy-tamaşalar bilan padşa oğlini

[245] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 169-170.

kambağal kızga üylapti. Aradan bir kança vakt ötgaç, padşa avga çıkipti va karakçilarning koliga tüşib kalipti. Karakçilar uni öldirib, kiyimlari, at va aslahalarini alişmakçi boliptilar.

– Meni öldirmanglar,– depti padşa,– men ölganimdan sizlarga fayda yok. Meni tört otar koyim bar, oşalardan bittasini beray, ozara bolişib alinglar.

Karakçilar ozara kelişib, padşaning bu gapiga razi boliptilar.

Padşa hat yazib, ikki karakçidan üyiga berib yubaripti. Hatda "Uşbuni alib baruvçining aldiga kırkta kara narni salib, arkasidan kırk kızıl narni haydab, gilmaya bilan tayçakni ortasiga salib haydab keling. Ular aldingizga tüşib yurmasa, eşik aldidagi bayterakning birini kesib, yok kılib keling" degan mazmunda ekan. Hatni kelinga alib kelib beriptilar. Kelin hatni okugaç, ha, atam karakçilarning koliga tüşipti. Kırkta pahlavanni aldinda, kırkta pahlavanni arkada alib, kelgan karakçilarning birini öldirib, ikkinçisini kulak-burnini kesib, yol körsatuvçi kılib bariş kerak, atamni kutkariş kerak, depti va karakçilarning birini öldirtirib, ikkinçisining kulak-burnini kesib, aldinda kırkta pahlavan, arkada kırkta pahlavan bilan yolga çıkipti. Kulak-burni kesilgan karakçi yol körsatib baripti. Padşa bandi kılingan cayga yakın kalganda, karakçilar vaziyatni anglab, padşani taşlab kaçib ketiptilar. Şunday kılib, aklli kelin padşani ham ölimdan kutkarib kalgan ekan.

## 36. YOLAVÇİ VA ŞAYTAN[246]

Künlarning birida bir adam yolda ketayatsa, unga adam kıyafasidagi şaytan hamrah bolib kalipti.

– Sen kimsan?– depti yolavçi.

– Men şaytanman, – cavab beripti hamrahi.

– Sen nega adamlar arasida turli kabıh işlarni kılib yürasan?– depti adam.

– Koy-e, – depti şaytan,– bütün kılğılikni adamlarning özlari kıladi-yu, balaga bizlar kalamiz.

[246] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 173.

İkkalasi aytişib kalipti. Şaytan özining aybdar emasligini, hamma ayb adamlarning özida ekanligini isbatlab bermakçi bolipti. U yolning çetidagi dokandan bir az asal satib alipti va asalni dokan eşigiga surib koyipti. Asalga paşşa konipti. Paşşani körib, örgümçek örmalab kelipti. Bir az ötgaç, bu örgümçekni bir kuş yemakçi bolipti. Şu payt atini oynatib, laçinini koliga kondirib, kuşbegi ötib kalipti. Uning kolidagi kuş örgümçekni yemakçi bolgan kuşga taşlanipti. Dokandar esa laçinni kalhat deb oylab, kadak taş bilan urib öldiripti. Laçini alganini körgan kuşbegi dokandarga taşlanipti. İkkalasi yakalaşib ketişipti. Araga adamlar, mirşablar aralaşibdi. Mirşablar dokandarni alib ketiptilar. Bu halni körgan adamlar:

– Bu hammasi şaytanning işi, araga şaytan aralaşgan,– deb ozara gaplaşib, tarkala başlaptilar. Şunda şaytan:

– Ana, kördingmi, hammasiga men aybdar emişman. Men fakat eşikka asal surib koydim, halas. Hamma işni adamlar özlari kıladi-da, meni ayblab, "şaytan aybdar" deyişadi,– depti. Yolavçi mulzam bolib kalipti.

## 37. VAFA RAMZİ[247]

Kadim zamanda bir yigitning ata-anasi ölib, yalğız özi kalibdi. U ötaketgan kambağalligidan yaşi ança katta bolsa ham üylanmagan ekan. Ularning bir bay koşnilari bar bolib, boyni boyiga yetgan bir kızi ham bar ekan. Köp savçilarga kız rad cavabini beribdi. Ahiri atasi hatiniga: "Hatin, kızingdan sora-çi, birar özига yakkan yigit barmikin?"– depti. Anasi kızidan kimga tegmakçiligini soragan ekan, kız koşnimiz kambağal yigitga tegaman, depti. Ata-anasi bu gapni eşitib, yigitga habar beribdilar. Yigit ham hursand bolib ketibdi. Bay toy-tamaşa kılib, kızini kambağal yigitga uzatibdi. Yigit başiga kongan baht kuşidan mast bolib, işlamasdan yataveribdi. Yigitning bu yatişini körgan kız çamalab körsa, atasining bergan bar mal-dunyasi bir ayda tamam bolişi mumkin emiş. Şunda kız yigitga:

– Yatib yeganga tağ çidamaydi. Birar yerga barib işlab, pul taping,– depti. Yigit başka yurtga işlagani baradigan bolibdi. Kız eriga bir gül beribdi va meni sağınsangiz, şu gülni hıdlang, bu gül mening sizga muhabbatimning, vafadarligimning ramzi, depti.

[247] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 159-160.

Yigit yolga tüşibdi. U yürib-yürib Buhara degan yurtga yetib baribdi va padşa sarayining kurulişida işlay başlabdi. U hatinini sağınganidan bir künda bir neça marta koynidan gülni alib hıdlar ekan. Uning bu kılığını körgan adamlar sehrgarlik kılyapti, deb padşaga habar berişibdi. Padşa yigitni çakırtirib, gülning sirini soragan ekan, yigit bar gapni aytibdi. Şunda padşa yigitning hatini yalğız kalganini eşitib, vafadarmi-yokmi sinab körgisi kelibdi va birinçi vazirini yubaribdi. Vazir kızning yaniga baribdi. Bir-ikki kün turgaç, kız uning yaman niyatda kelganini sezibdi va hıyla bilan yertolaga kamab koyibdi. Vazirni kutib zerikkan padşa ikkinçi vazirini yubaribdi. Bu vazir ham birinçi vazirning yaniga kamalibdi. Ularni kuta-kuta çarçagan padşaning özi kızning yaniga baribdi. Kız padşani ham hıyla bilan yertolaga kamab koyibdi. Saray bitib, iş tügagaç yigit üyiga kaytibdi. Hatini uni huşnud bilan kutib alibdi. Hal-ahval soraşgaç, bolgan vakeani aytibdi. Yigit padşa va vazirlarni yertoladan çıkarib, üyaltiribdi va Buharaga piyada cönatibdi. Vafadar hatin va eri tinç-tatuv yaşab, murad-maksadlariga yetibdilar.

## 38. AT AYLANİB KAZIĞINİ TAPADİ[248]

Bar ekan-da yok ekan, aç ekan-da tok ekan, kadim zamanda bir padşa bolgan ekan. Padşaning çirayli, becirim kavuşi bar ekan. Padşa har küni kavuşini artib, tazalab, maylab, takçaga koyib koyar ekan.

Bir küni kavuş takçada tursa, bir siçkan unga kirib alipti va uni kemira başlapti. Kavuşning yüragi çıkıb ketay depti. Keyin u hudaga nala kılipti:

– E, huda, nega meni kavuş kılib yaratding, şunçalik kudratli siçkan kılib yaratsang bolmasmidi?– depti u.

Hudaning rahmi kelib, uni siçkanga aylantirib koyipti. U siçkan bolib, oynab yürgan ekan, birdan uni muşuk körib kalipti va aldiga salib, tirkiratib kuvlab kalipti. Siçkanning cani ağziga kelipti. U muşukdan arang kaçib kutulipti va e, huda, meni muşuk kılib yarat, deb nalipti. U muşukka aylanib kalipti. Muşuk bolib, bağda aylanib yürsa, bir it çunanam kuvlabdiki, darahtning eng tepasiga çıkıb, arang kutulib kalipti. Keyin,“muşuk boliş ham bolmas ekan, hudayim, yahşisi, meni it kılib yaratgin” deb nala kılibdi va itga aylanib kalipti. İt bolganda ham başpanasiz, daydi it bolibdi. Uni

[248] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San’at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 158-159.

balalar kesak bilan urişar, turtkilaşar ekan. İt boliş ham yakmapti. Bala bolişni köngli tusapti va balaga aylanipti. Bala bolib ham ata-anasiz, üy-caysiz bala bolibdi. U kayerga barsa turtkilaşar, ağır işlarga buyurişar ekan. Bala boliş ham caniga tegipti, katta adam bolişni arzu kılipti va üysiz, caysiz, ailasiz katta adam bolipti. Bu yaşaş ham unga toğri kelmapti. Yana kaytib kavuş bolişni arzu kılipti va kavuşga aylanib, eng yahşisi, padşaning ayağıdagi kavuş boliş kerak ekan, debdi va at aylanib kazığını tapganidek, kavuş ham yana kayta padşaning takçasidan cay alipti.

## 39. MEHRİBANLİK[249]

Bar ekanu yok ekan, kadim zamanda bir bay bolgan ekan. Bayning bittayu bitta kızi bolgan ekan. Bay cüda hasis bolib, yalğız kıziga ham zulm otkazar ekan. Bay har küni avga barar ekan. Avga ketişdan aldin kıziga yarimta nan berib ketar ekan.

Bir küni kapkan aliş esidan çıkıb kalibdi. Yoldan kaytib üyiga kelsa, bir gaday kolida yarimta nan bilan ketayatgan emiş. Bay:

– Nanni kayerdan alding?– deb sorabdi. Gaday bayning üyini körsatib, ana şu üyda bir rahmdil kız bar ekan, oşa berdi, depti.

Bayning cahli çıkıbdi. Üyga kirib kızidan:

– Nega gadayga nan berding?– deb dagdaga kılibdi. Kız:

– Atacan keksa adam ekan, rahmim keldi,– deb cavab beribdi.

Bay ğazab bilan kızning ong kolini tirsagidan şartta kesib, özini ormanga alib barib taşlabdi. İttifaka, şu küni şahar padşasi ormanda av kılib yürgan ekan. U kızni körib, sarayiga alib ketibdi va tarbiyalay başlabdi. Kız cüda gözal va adabli bolib vayaga yetibdi. Kızning aklliligi, ahlaku adabda yaganaligini bilgan şah uni oğliga alib beribdi. Toyning ertasiga nanuşta mahali kız çap koli bilan şahzadaga çay uzatibdi. Çap kol bilan uzatgani üçün şahzada çayni almabdi. Kız cüda ham ezilibdi. Bir üyga kirib alib, hudaga nala kılib yığlabdi.

---

[249] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 164-165.

– E, huda,– depti kız,– men bir beçaraga rahmdillik kılib kolimdan acralgan edim. Mana endi erim çap kolimdan çay almay otiribdi. Men bunga kanday çidayman, kani menga kılgan rahm-şafkating?

– Kız yığlab otirsa, aldida oşa nan bergan gaday payda bolibdi. U sehrgar ekan.

– Kızim, yığlama,– depti gaday,– mana şu humga çolak kolingni tik.– Şunday deb gaday bir humni kaldirib, özi gayib bolibdi. Kız çolak kolini humga tikkan ekan, koli büs-bütün altin kolga aylanib kalibdi. Kız gayat hursand bolibdi. Ertasiga altin koli bilan şahzadaga çay uzatgan ekan, şahzada ham benihaya hursand bolibdi. Hursand bolgan padşa ham başkatdan kırk keçayu kırk kündüz toy kılib beribdi. Kız yana köplarga yahşilik kılib, muradu maksadiga yetibdi.

## 40. BAYLİKNİNG SİRİ[250]

Nakl kılışlariça, kadim zamanda bir badavlat padşa bolgan ekan. U şunçalik badavlat ekanki, bayliklari yerlarda tökilib yatar, uni heç kim terib almas ekan. Çunki halkning özi ham badavlat, hamma faravan yaşar ekan. Yurtida sira ham kaşşak, kambağallar yok ekan. Mal-dunyasi esa kün sayin artib baraveribdi. Padşa nima kılarni bilmay, hayran bolibdi.

Bir küni uning şahriga bir danişmand kelib kalibdi. Padşa uni cüda yahşi kutib alibdi. Rasa mehman kılibdi, songra undan maslahat sorabdi.

– Ayting, bayliklarni kanday kamaytirsam boladi? Ular cüda ayak asti bolib ketyapti,– depti. Şunda danişmand:

– Eger sen bayliklaringning kamayişini istasang, men bilan birga çölu biyabanlarga yur. Tüyaning ustida nan yeb, sayr kılamiz,– depti. Padşa sevinib, tüyaga minib, danişmand bilan birga çölga yol alibdi. Nıhayat, uzak yol basişgaç, karni açibdi. Yolning kak ortasida tüyaning ustida otirganiça nan yeb başlabdi. Şunda nanning bir uşağı yerga tüşib ketibdi. Padşa tüyadan tüşib, izlabdi-izlabdi, amma uşakni tapa almapti. Danişmandning aldida hicalatda kalgan padşa uşak atrafini baland devar bilan orabdi. Danişmand uni kuzatib turibdi. Keçkurun sarayga kaytişibdi. Künlar ötibdi.

---

[250] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 163-164.

Padşaning bayligi artsa artibdiki, lekin kamaymabdi. Padşa bir küni danişmandni çakıribdi:

– E, danişmand, hamma aytganlaringni bacardim, lekin bayligim kamaymayapti. Nima kılay?

Şunda danişmand:

– Ey padşa, eger sen yol ortasiga tüşgan nan uşağıga e'tibar bermaganingda bayliklaringdan acralarding, yurting harab, adamlaring kaşşak bolib kalardi. Aksinça, sen uni kadrlab, atrafini devar bilan orading. Sen taabad tökin-saçinlikda ümr körasan. Yurting abad, halkıng şad yaşaydi,– depti.

Çunki "Nan aziz, uşağı undan ham aziz" degan nakl bar ekan-da.

## 41. HADİÇA[251]

Nakl kılışlariça, bir çal bilan kampir bar ekan. Çal-kampirning urişkaklikda, cangarilikda tengi yok Hadiça ismli yaşgina kızlari bar ekan. Hadiçaning urişkakligidan bezar bolmagan adam yok ekan. Bir bazar küni Hadiça atasi bilan uriş başlabdi. Aradan haftalar ötib ketsa ham Hadiçaning cağı tinmabdi. Şunda kızining uruşkakligidan bezar bolgan çal uni aldab kuduk labiga alib baribdi va kudukka itarib yubaribdi. Aradan ikki kün ötgaç, bir habar alay-çi, deb kuduk yaniga barsa, u yerda bir acdaha tepaga çıkalmay, urinib yatgan emiş.

– Babacan,– depti acdaha,– menga rahm kıl, kudukdan çıkarib al, Hadiçaning dastidan kudukka ham sığmay kaldim.– Çalning rahmi kelib, acdahani kudukdan çıkarib alibdi. Aradan bir kança vakt ötgaç, çal adamlarning dahşatga tüşib kalganini, acdaha adamlarga daf kıla başlaganini köribdi va acdahaning yaniga barib:

– Hay acdaha, ana, Hadiça kudukdan çıkıb, seni kıdırib kelyapti,– depti. Bu gapni eşitgan acdagha arka-aldiga karamay, başi akkan tamanga kaçib ketibdi. Urişkak kızdan hattaki acdaha ham korkarkan, undan hamma kaçarkan.

Şuning üçün kız bala daima şirinsöz, adabli, ibali bolişi kerak ekan.

---

[251] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 161-162.

## 42. KAYTAR DUNYA[252]

Kadim zamanda bir çal oğli, nabirasi va kelini bilan birga yaşarkan. Çal cüdayam kariligidan kollari kaltiraydigan bolib kalgan, uşlaganki narsasi kolidan tüşib ketaverar ekan. Çalning kolidan tüşib singan idişlariga açingan kelin bir küni eriga cahl bilan:

– Hay dadasi, atangizga yağaçdan idiş yasab bering, bolmasa hamma çinni idişlarim sinib tügayapti,– depti.

Oğli atasiga yağaçdan idiş yasab beribdi. Çal yağaç idişda avkatlanadigan bolibdi.

Oğli bir küni havlida oynab yürgan balasini kuzatib otirsa, balasi yağaçdan nimadir yasayatganmiş.

– Nima kılyapsan?– deb sorabdi u. Şunda balasi:

– Siz ham apakdadamga ohşab kari çal bolganingizda idişlarni sindirmasligingiz üçün yağaçdan idiş yasayapman. Şu idişda sizga avkat beraman,– depti.

Balasining bu gapini eşitgan oğli dunya işlarining kaysarligiga tan beribdi va şu kündan e'tibaran yağaç idişlarni sindirib taşlab, atasiga yana çinni idişda avkat beradigan bolibdi.

## 43. AKLLİ BALA[253]

Kadim zamanda bir han bolgan ekan. Künlarning birida u halkni yığıb:

– Men sizlarga üçta saval beraman, kimki tapsa, sarayimda iş bilan taminlayman, arkani davlat katariga alaman,– depti. Savallari şulardan ibarat ekan. Dunyada eng kattık narsa nima, eng şirin narsa nima, eng yügürik narsa nima? Lekin bu savallarga toğri cavab tapadigan adam bolmapti. Künlar ötib, bir kambağal otinfuruşning balasi bu gapdan habardar bolipti va atasidan:

– Atacan, meni han sarayiga alib baring,– deb sorapti. Otinfuruş oğlini padşaning huzuriga alib baripti. Bala padşaning savallarini takrarlapti va cavab beripti:

---

252 A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 160-161.

253 A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 168-169.

– Mening atam har küni üyga otin arkalab keladi. Otinni bağlagan arkanning bir uçi yeçilib, bir uçi sira yeçilmaydi, bundan men dunyada yokçilik kattık ekan-da, deb oylayman.

Avkat yeb otirganimizda atam ertaga üç-tört bağ otin alib kelaman, deydi, ertasi küni yana bir bağlam otin alib keladi, bundan çıkdiki, til eng yügürik narsa ekan. Atam bilan anam meni ortada alib yatadilar, lekin erta bilan uyğanib, bir çetda yatgan bolaman. Bundan körinib turiptiki, dunyada sevgi, muhabbat şirin ekan.– Padşa yetti yaşar balaning bu gaplaridan lal kalipti va uni öz sarayida, mulazimlari katarida alib kalipti.

## 44. ÇOPAN ALİ[254]

Ötgan zamanda bir zalim han bolgan ekan. Hanning kırkta hatini bolsa ham farzandi yok ekan. Ahiri han karigan çağıda kenca hatinidan bir oğıl köripti. Oğlini yeru kökka işanmay, közining karasiday saklab, östiripti. Yigit akli rasa, adabli, kamatlari kelişgan, rahmdil bolib yetişipti. Padşa oğlining rahmdilligidan ğazablanar ekan, lekin nima kılişini bilmas ekan. Oğli bilan sözlaşgan adamlarni öldirtirar ekan. Künlarning birida şahar çetidagi ormanda bir yavvayi tonğız payda bolib kalipti. Tonğız dalalalarni payhan kılib, ekinlarni hazan kılaveripti. U bilan alişgan köplab kişilar halak boliptilar. Şahzada ham tonğız bilan alişgani barmakçi bolib, atasidan ruhsat sorapti. Lekin atasi bu gapni eşitgisi ham kelmapti. Şunda şahzada yaşirinça kiyinib, kural-yarağını alipti va sakçilarga:

– Eger men üç kün içida kaytib kelmasam, halak bolgan bolaman,– deb cönab ketipti. Padşa oğli korinmay kalganidan havatirlanib, uni suriştiribdi. Sakçilardan biri şahzadaning gaplarini şahga yetkazibdi. Padşa bu gapdan ğazabga kelib:

– Tezlik bilan ormanga baringlar va oğlimni tapib kelinglar. Kimki hunuk habar keltirsa, karnini yarib, korğaşin kuydiraman,– depti.

Hızmatkarlar yigitni kıdırib, ormanga ketiptilar. Yigit esa ikki kün yavvayi tonğız bilan alişipti. Üçinçi küni tonğız uni tilka-para kılib taşlapti. Hızmatkarlar yürib-yürib

---

[254] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 154-155.

yigitning parça-parça bolib yatgan casadining yanidan çıkıb kaliptilar. Bu habarni padşaga kanday yetkazişni bilmay, takka çıkıb ketiptilar.

Tağda bir koşikçi çopan Ali degan kişi yaşar ekan. Hızmatkarlar vakeani Aliga aytiptilar. Ali:

– Sizlar dam alib turinglar. Men bu habarni yetkaziş yolini oylab tapaman,– depti. Hızmatkarlar dam alişga yatiptilar. Ali esa bir darahtni kesib, undan karni yarık dutar yasapti. Dutar tayyar bolgaç, hızmatkarlar bilan padşa sarayiga yol alipti. Sarayga kelgaç, dutarning sazlarini sazlab, mungli kuy çala başlapti.

Dutarning nalasidan, fığanidan padşa oğli halak bolganini anglapti va "callad" deya kıçkıripti ğazab bilan."Labbay, şahim" deb calladlar hazir boliptilar.

– Hunuk habar keltirganlarning karnini yarib, korğaşin kuy,– deb buyuripti padşa.

– Tohtang, şahim,– depti şunda çopan Ali,– sizga bu habarni adamlar emas, dutar yetkazdi. Korğaşinni dutarning karniga kuying.

Nailac kalgan padşa dutarning karniga korğaşin kuydirgan ekan.

## 45. BAKA MALİKA[255]

Bar ekan, yok ekan, bir padşa bolgan ekan. Padşa yaş ekan. U cüda ham avga işkıbaz ekan. Mamlakatini ham adillik bilan başkarar ekan.

Künlardan bir küni padşa av kılib yürib, adaşib kalipti va bir havuz boyidan çıkıb kalipti. U cüda çarçagan ekan, şu yerda azrak dam almakçi bolipti. U havuz boyidagi maysalar üstiga yatib, endigina közi ilingan ekan, mayin va şirali avazdan uyğanib ketipti. Kımdir cüda yakımli avazda koşık aytayatganmiş. Padşa kamişzar tamanga karasa, u yerdan çirayda tengsiz bir kız çıkıb kelayatganmiş. Padşa kızni yahşi körib kalipti va: "Menga turmuşga çıkkin" debdi. Kız razi bolipti. Fakat bitta şartim bar, sira ham menga suvni körsatmaysan, depti kız. Padşa bu şartga razi bolib, kızni sarayga alib ketipti. Ular bahtli yaşay başlaptilar. Kız kündan-künge açilib, yana ham gözallaşib baraveripti. Unga mahliya bolgan padşa halk işiga heç aralaşmay koyipti. U ertayu keç kızning yanida, uning husniga termilib, u bilan oynab-külib otirar ekan. Hakimiyatdan

[255] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 147-149.

putur ketipti. Amaldarlar özlari bilganlariça iş tutadigan, halkka keragiça salik salib, ularning kıynalgani bilan işi bolmaydigan, özbaşimça bolib ketipti. Padşani kançalik öz tahtiga çıkıb, hukm yüritişga çakırişmasin, u parva kılmapti. Şundan keyin vazirlar ozara maslahatlaşibdilar va kanizaklardan:

– Padşani bu ayaldan savutişni, acratişning bir yolini tapib beringlar. Malikaga yakmaydigan birar narsa bardir ahir,– deyişipti. Kanizaklar:

– Malikamiz daim suvni körsatmasligimizni soraydi,– deyişipti.

– Demak, bunda bir gap bolsa kerak,– deyişipti vazirlar va ormanga bir arık yasatib, uni şah-şabba, otlar bilan berkitib koyişipti. Padşa hatini bilan ormanni sayr kılib yürib, şu arık boyiga kelib kalipti. Kün cüda ham issık ekan. Ular dam algani otirişipti. Şunda padşa:

– Kaniydi, muzdakkina suv bolsayu şonğıb-şonğıb çıksang,– depti.

– Aldingizda suv turipti-ku, şonğıb çıka kaling,– depti malika yaşirilgan arikni körsatib. Ular şu arık boyida ötirgen ekanlar. Malika bir sakrab arikka tüşibdi va közdan yokalipti. Padşa korkib ketipti. U sevimli hatinini kıdırib, tört tamanga yügüripti, arikni başdan-ayak kıdırişipti. Ahiri arıkning ikki başini berkitib, suvning içini kıdırtira başlapti. Arıkdan bitta badburuş bakadan bölek heç narsa çıkmapti. Padşa alamiga çiday almay, hamma bakalar öldirilsin, deb farman çıkaripti. Bakalarni ayavsiz kira başlaptilar. Ahiri bakalarning padşasi padşaning aldiga kelipti va:

– Padşahım, sen begunahdan-begunah bakalarni öldirtiraverma. Men sening hatiningni tapib beraman, sen öz farmaningni bekar kıl,– deb ötinipti. Padşa razi bolipti va hatini kayerdaligini, uni bu baka kayerdan bilişini sorapti.

– U kız mening kızim,– depti bakalarning padşasi,– sen havuz boyida uhlab yatganingda u seni körib, yahşi körib kalipti va kızga aylanib, yaningga çıkipti. Sendan suvni körsatmaslikni iltimas kılgani ham şundan edi. Suvni körsa, çiday almay, yana baka kıyafasiga kaytişini bilar edi. Sen uni bilmasdan suv boyiga alib kelding, u yana bakaga aylanib, suzib ketdi.

Bakalarning padşasi kızini çakırib, padşaga beripti. Kız yana asli haliga kiripti. Padşa va baka malika cüda tatuv yaşay başlaptilar. Padşa yurt işini ham koliga alipti.

Lekin ulardan tuğılgan balalar cüda ham hunuk va badburuş, afti savuk ekan. Ular gerdaygan, heç kimni mensimas, kattalarga hurmat, kiçiklarga izzat degan narsani bilmas ekan. Bakadek turki savuk, degan ibara oşa zamandan kalgan ekan. Padşa gözal hatini va turkı savuk balalari bilan murad-maksadiga yetipti.

## 46. ALMANİNG EVAZİGA[256]

Bir küni bir yigit yolda ketayatsa, aldiga bir alma "top" etib kelib tüşipti. Yigit uyak-buyakka karab, almaning egasini körmapti. Şunda u kırmizi almani alib, akıb turgan suvga yuvipti va bir tişlapti. Bir payt aldidan bir barvasta kişi çıkıb:

– Hay yigit, nega sen soramasdan mening almamni oğırlab yeyapsan?– deb dok kılipti.

– Yok, amaki, keçirasiz, men almangizni oğırlaganim yok, alma ayağım astiga kelib tüşgan edi, alib yeyapman,– depti yigit.

Lekin u cüda kaysar ekan, yok, oğırlading, deb turib alipti. Ahiri yigit:

– Hop, mayli, oğırlagan ham bolay, bu gunahımni nima kılsam keçirasiz?– deb soraşga macbur bolipti.

– Bu gunahıngni yuviş üçün mening kızimga üylanasan,– depti kişi.

– Mayli, üylanaman– depti yigit.

– Lekin, bilib koy, kızimning ikki ayağı şal, ikki koli şal, ikki közi kör,– depti kişi.

– Yigit sözi bitta,– depti yigit,– nima bolsa ham kızingizga üylanaman.

Şunday kılib, yigit bu kişining kıziga üylanipti. Göşangada körsaki, ay desa ağzi bar, közlari çolpan, lablariaşkir

ğunça, kaşlari kaman, yüzlari şirmanday, saçi sümbül, kollari ipakdek mayin, kaddi-basti kelişgan sarvkamat kız ekan. Yigit kaynatasining gaplaridan hayran bolipti. Toydan keyin gaplaşib otirişgaç, bir küni u yürak yutib:

---

[256] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 146-147.

– Dada, nega oşanda kızingizni közi kör, koli şal, ayağı çolak degan edingiz?– deb sorapti.

– Közi kör deganimki, kızim hali vayaga yetib, sendan başka yigitni körgan emas. Ayağı şal deganim, astana hatlab, köçaga çıkmagan, koli şal deganim, sendan başkani koli kızimning koliga tegmagan,– deb cavab beripti kaynata.

Yigit kaynatasining bu lutfiga tasanna aytgan va yari bilan koşa karigan ekanlar.

## 47. KELİNÇAK TAŞ[257]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir sehrgar bolgan ekan. U şunçalik zalim ekanki, köziga köringan adamni hayvanga aylantirib koyar ekan. Uning dastidan adamlar nima kılişlarini bilmas, undan kanday kutuliş yolini izlar ekanlar. Künlarning birida sehrgar yana kışlakka tüşipti va daryadan suv alayatgan bir kızni körib kalipti. Kız nıhayatda çirayli ekan. Sehrgar undan:

–Hay kız, menga tegasanmi?– deb sorapti. Kız razi bolmapti. Şunda sehrgar kızni kiyikka aylantirib koyipti. Kız yığlab-yığlab ormanga kirib ketipti va har küni bir mahalda daryaga kelib çomiladigan bolipti. U çomiliş aldidan sehrli kiyik terisini yeçib koyar ekan. Kışlakda bu kızni sevadigan bir yigit bar ekan. U paylab yürib, kızni kiyikka aylanib kalganini sezib kalipti va bir küni kız terisini yeçib, çomilayatganda, yigit bu terini alib, yakıb yubaripti, kızni esa kışlakka alib ketipti. U katta toy-tamaşa kılib, kızga üylanmakçi bolipti. Lekin toy başlanganda, birdan kattık şamal turipti, küyav va uning mehmanlarini uçirib ketipti. Kız va uning ortaklari kaçib ketmakçi bolişipti. Ular takka yetganlarida, sehrgar ularni taşga aylantirib koyipti. Bu taşlar hanuzgaça ham “kelinçak taş” nami bilan mavcud ekan. Yavuz sehrgar esa yalğızlikda vafat etipti.

## 48. LUKMAN HAKİM HAKIDA AFSANA[258]

Bir küni Lukman Hakim ikki oğli bilan bir cayga ketayatgan ekan. Yolda ketişayatsa bir kuş uçib kelib, bir darahtning kavagiga kirib ketibdi.

---

257 A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San’at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 144-145.

258 A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San’at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 143-144.

Şunda Lukman Hakimning oğli:

– Dada, kuşni uşlab bering,– depti. Lukman kaytişda uşlab beraman, depti va oşa darahtning kavagiga romalçasini tıkıb, belgi kılib koyibdi. Ular kaytib kelişgunça kuş va uning ikki balasi hava yetmay ölib kalibdi. Kuş padşaniki ekan. Padşa bu halga cüda ğazablanibdi va Lukman Hakimni ikki oğli bilan zindanga taşlatibdi. Ularga suv-aş berişni man kılibdi. Künlar ötib, Lukmanning ikki oğli açlikdan ölibdi. Bir küni padşah balık yeyayatganda uning tamağıga balıkning suyagi tıkılib kalibdi. Süyakni aliş üçün bakızmagan tabibi kalmabdi. Lekin heç kim süyakni alalmabdi. Padşa: "Yana kaysi tabib kalddi meni kelib körmagan" degan ekan, bir hızmatkar korka-pisa:

Lukman Hakim yatibdi, sizni körmagan oşa kaldi,– depti. Padşa tez uni ham keltirişni buyuribdi. Hakimni keltiribdilar va vakeani bildiribdilar.

– Padşahım, buning çarasi bar, lekin bir kaşık kanimdan keçsangiz aytaman,– depti Hakim.

– Keçdim, ayt,– depti padşa. Hakim:

– Sizning bu dardingizga oğlingizning kani dava,– depti. Öz canini oylagan padşa yaş oğlini öldirib, kanini alişga ruhsat beribdi. Lokman Hakim şahzadaning yaniga kirib:

– Şahzada, sizga kıliç bilan daf kılişgan paytda siz "atacan" deb kıçkıring. Lekin korkmang, sizni heç kim öldirmaydi,– depti. Belgiangan muddatda şahzadaning kollarini bağlab, ölimga alib keliptilar. Roparadagi hanada padşa oğlining kanini kutib otiripti. Aytilgan vaktda callad şahzadaga kıliç bilan hamla kılipti. Şahzada "atacan" deb kıçkıripti. Padşa ham "oğlim" deb bakırib yubargan ekan, şu fursatni paylab turgan Lukman padşaning arkasiga zarba bilan uribdi. Padşaning tamağıdagi süyak atilib çıkıb ketipti. Lukman Hakimni zar bilan orab, vazni barabar altin berişni buyuripti. Lekin Hakim bularning heç kaysisini almapti. Çunki farzandlarining ölimi tufayli uning yüragiga heç narsa sığmapti. U oğıllarining ölimiga sababçi bolgan bolsa ham kasbiga sadıklik tufayligina u padşani ölimdan saklab kalipti.

## 49. HUDA URGAN ADAM[259]

Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda Farğananing Buvaydasida bir köknari bolgan ekan. Bu köknari uykusizlik balasiga uçragan ekan. U kündüzi bilan köknarining kayfini kılib otirar, keç kirgandan oho-oho yotalib, koşnilarni bezar kılar, bu ham yetmagandek, nukul "e, huda" deb avazini baralla koyib naligani-naligan ekan. Uning bu kılığı koşnilarining caniga tegipti. Çunki uning avazidan va yotalidan uhlab bolmas ekanda. Ahiri ulardan biri bir küni keçasi ak çayşabga oranib, koliga katta tayakni alib, paylabdi. Köknari yana "e, huda" deb yotalib, oholab mahallani aylanib yürgan ekan, haligi adam bir paskam cayda paylab turib, köknari "e, huda" deyişi bilan şartta karşisidan çıkıbdi va: "Nima deysan?" Meni tinç koyasanmi-yokmi? Kulak-miyamni yeb yubarding-ku huda, huda deyaverib? Gapir, yana meni namimni tilga alasanmi, yana meni bezavta kılasanmi, yana "huda" deysanmi?"– deganiça köknarini duç kelgan cayiga tayak bilan tüşiraveripti. Köknari korkkanidan tili kalimaga kelmay kalipti. Ahiri rasa kaltak yegandan keyin, "Hudacan, boldi, ikkinçi namingni ağzimga almayman, ikkinçi huda demayman" deb dadlapti. "Kasam iç,– depti u kişi,– ikkinçi huda demayman, oholab mahallani kezmayman, deb kasam iç". – Köknari ikkinçi huda demaslikka kasam içipti. Şu kündan başlab, koşnilari uning tangatar yotalişidan va "e, huda" deb yürişidan kutulişipti. Ular tegacaklik kılib, bir küni koknarining aldiga barişib:

– Koşni, tüzükmisiz, heç avazingiz ham, yotalingiz ham eşitilmaydi, kasal-pasal bolib kalmadingizmi?– deb hal soraşipti.

– Sappa-sağman,– cavab beripti köknari,– ikkinçi namingni ağzimga almayman deb hudaga söz berganman. Şuning üçün cim yüribman.

Koşnilar uning gaplaridan rasa külib, tarkalişipti.

[259] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 130-131.

## 50. ÇAL, AYIK VA TÜLKİ[260]

Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda Farğana tamanda Kurama tağlarining etagida bir çal bilan kampir yaşagan ekan. Ularning farzandlari yok, ikkalasi bir-birini izzat-hurmat kılib, uzak yillardan buyan yaşab kelişar ekan. Bir küni çal-kampirning otinlari tügab kalipti. Çal otin alib kelgani atni aravaga koşib, ormanga yol alipti. U tağning çetidan, kıyalama yollardan yürib, kurigan darahtlarning şah-şabbalarini yığıb ketaveripti. Bir cayga barib, katta bir yıkılgan darahtni arralab, maydalab tursa, aç ayık kelib kalipti.

– Çal, seni yeyman,– depti ayık.

– Meni yema, ahvalimni kara, kuruk suyakman…

– Men sendan ham battarman. Yegani azık tapalmay, üç kündan buyan aç yüribman, şuning üçün seni yeyman.– Çal yalinipti, yalvaripti, lekin ayık parva kılmapti. Açlik har kanday rahm-şafkatdan üstün çıkipti.

Şu payt izlarini yumşak, mamık dumlari bilan süpürganiça, mulayim bolib tülkihan ötib kalipti. Unga közi tüşgan ayık, "Tülkihan birar hıyla oylab tapmasin" degan oyda darrav aravaga çıkıb, yatib alipti. Tülki çalga yakınlaşib, salam beripti:

– Assalamu alaykum, atahan, nima kılyapsiz?

– Vaalaykum asalsam, otinga kelgandim.

– Otinni aval ğola kılib, keyin aravaga artilardi-ku? Siz bütüniça artib alibsizmi?– Tülki aravada ayık yatganini, uni uykusidan açlik turğızganini, endi çalni yamakçiligini sezib kalibdi.

– Hazir ğolalayman degin,– piçirlapti ayık.

– Hazir ğolalayman, özi ham cüda besonakay otin ekan,– depti çal koliga baltani alib.

– Keling, men ham yardam beray…

---

[260] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 116-117.

– Yok, özim… – Çal şunday deb bar küçi bilan ayıkning başiga balta bilan tüşiripti. Ayık til tartmay ölipti. Şunday kılib, tülkining hıylasi bilan çalbabaning cani saklanib kalgan ekan.

## 51. AHMAK PADŞA[261]

Bar ekan-da, yok ekan, aç ekan-da, tok ekan, bir ahmak padşa bolgan ekan. U keçgaça köngliga nima kelsa şuni kılib, bir faydali iş bilan şuğullanmay, bekarçilikdan ming hil bema'niliklarni oylab tapib otirar ekan. Bir küni şu ahmak padşaning hayaliga şahardagi eng ahmak adamni tapib keliş fikri kelib kalipti. U sarbazlarini çakırib:

– Kayerdan bolsa ham menga eng ahmak adamni tapib kelinglar, –depti. Sarbazlar ham kıliçlarini südreb, başlarini kaşib, "kim eng ahmak ekan" deb köça-koyda atrafdagilarga razm salib yüraveriptilar. Ular yürib-yürib daladan çıkıb kaliptilar. Karasalar, bir dehkan koliga ketman kötarib alib, ekinlarini suğarib yüripti. Suv cüda ham kam, hunab bolgan dehkan ğudranib, nimalarnidir öziça gapiryapti. Sarbazlar:

– Ana ahmak adam, ahmak bolmasa, şu azgina suv bilan ekin suğarib yürarmidi, uşlab, padşaning aldiga alib baramiz,– deyişipti va bu gapni dehkanga aytişipti. Dehkan özi suv kamligidan hunab bolib turgan ekan, ketmanini baland kötarib, sarbazlarni odağaylab:

– He, işyakmas, bekarçilar, ahmak bolsam, senlarning padşaingga ohşab paşşa körib otirmasmidim, aklim bardirki, az gana suv bilan ham amallab ekin suğarib yüribman,– deb sipahlarni aldiga salib kuvlapti. Sarbazlar bu sercahl dehkandan arang kutulib, yolda davam etiptilar. Ular keç bolganda, üylarga moralab yürib, çarmlari kalmaganligi üçün kıykım çarmlardan başki mahsiçalar tikib otirgan mahsidozning üyiga kelib kaliptilar.

– İya, anavi adamni, ahmak bolmasa, erinmasdan şunaka kiçkina mahsilarni tikib otirarmdi?! Uşladik oşa adamni, oşa adam ahmak,– deb cavillaşganiça mahsidozni uşlamakçi boliptilar. Mahsidozning ham çapakay cahli çıkıb ketipti, kolidagi bigizini

[261] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 113-114.

yakın kelgan sarbazning koliga ğarççа tikib alipti. Sarbaz “vayvay”laganiça kaçib kalipti. Mahsidoz:

– Ahmak bolsam, padşaga ohşab, bekarçilikdan bemani narsalarni oylab tapib, senlarga ohşab köça çangitib yürmasmidim, yokallaring közimdan, – deb bakıripti. Sarbazlar bu yerdan ham arang kaçib kutuliptilar. Keyin oylab-oylab, hakıkatan ham padşamiz ahmak bolmasa, bizga şunaka tapşirik berarmidi? Yahşisi, oşa ahmak padşaning hızmatini kılmay koya kalaylik,– degan hulasaga kelişipti va sarayga kaytib barişmapti. Şu tarıka, padşaning aklsizligidan bütün saltanati patarat tapib ketgan ekan.

## 52. MİNNATLİ AŞDAN MİNNATSİZ MUŞT YAHŞİ[262]

Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda Kokan hani davrida ikki aka-üka bolgan ekan. Akasi han sarayida hızmat kılar, bay-badavlat yaşar, yegani aldida, yemagani ketida ekan. Lekin u daim han kaşida kol kavuştirib, zirillab, cani hadikda turar, birar narsadan kin tapib, han ölimga buyurmasmikin, deb hadiksirar ekan.

Ükasi esa dehkançilik bilan kün körarkan. U üç tanab yerini parvarişlab, turli ekinlar ekib, ulardan kelgan daramad bilan kol uçida kün körar, bala-çakasini bakar ekan. Ükaning tapgani kopinça rozğarga yetmas, şuning üçün kuruk nanu suv bilan kanaatlanişga toğri kelar ekan.

Bir küni aka ükanikiga mehmanga kelipti. Ükasining ahvaliga açinib:

– Üka, seni ham han sarayiga işga caylab koyay. Yeganing aldingda, yemaganing ketingda, maza kılib yaşaysan,– deb yol körsatipti. Şunda ükasi:

– Akacan, iltifatingiz üçün rahmat. Lekin hanning sarayida bay-badavlat kün körib, canim tahlikada bolganidan, katgan nan bilan savuk suv yeb-içib kün körsam ham tinç-hatircam bolganim yahşi. Danişmandlar “minnatli aşdan minnatsiz muşt yahşi” deganini eşitmaganmisiz?– depti.

Akasi bu gapdan mulzam bolib, öz yolida ketipti.

---

[262] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San’at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 101-102.

## 53. NANNİNG AZİZLİGİ HAKIDA[263]

Kadim zamanda Uçkorğan tamanda ikki ağayni bolgan ekan. Ular kır-adirlarga buğday sepib, şuning hasili bilan kün körişar ekan. Bir küni bu ikki ağayni ketmanlarini yelkalariga taşlab, kırdan kaytib kelişayatsa, birining ayağıga tuprak arasidan kattık bir narsa batipti va ayağıni ağrıtipti. U tuprakni titkilab, taşdek katib ketgan bitta zağara nanni tapib alipti. U zağarani bir çetga irğıtib yubaripti. İkkinçi yigit yügürib barib, nanni alib, çang-tuprağıni puflab-puflab, "nega buni irğıtasan, ahir bu nan-ku" depti va uni belbağıga orab, beliga bağlab alipti.

Yigitlar yolda davam etiptilar. Kırdan tüşib, şaharga yetay deganlarida bir-birlari bilan kırpiçak bolayatgan karakçilarga duç kelib kaliptilar. Ular ozara urişa turib, yigitlarga közlari tüşib kalipti va ularning üstiga at koyişipti. İkki karakçi ikki yigitni kılıç bilan uripti. Birinçi yigitni kılıç kak belidan bolib ketipti, u til tartmay ölipti. İkkinçi yigit esa aman kapti–karakçining kılıçi uning belidagi nanga tegib, çizib ötipti, halas. Nanni azizlaganni nan ham azizlar ekan– şunday kılib, bir insanning hayati bitta nan tufayli saklanib kalipti.

## 54. AÇKÖZLİKNİNG CAZASİ[264]

Kadim zamanda Andican vilayatining Luğumbek degan bir kışlağıda bir çal bilan kampir yaşagan ekan. Ular öziga tok, badavlat aila bolib, peşanalarida bitta kızlaridan başka heç kimlari yok ekan. Ular nimaiki tapgan bolsalar, şu kızlariga atab yığar, yahşirak bir mömin müsülman yigit çıksa, içküyav kılamiz deb yürişar ekan. Şu kız ay desa ağzi, kün desa közi bar sahıbcamal bolib yetilibdi. Unga uzak yakından savçilar kela başlabdi. Lekin şu paytda kız va ata anasining başiga kattık musibat tüşibdi. Kız avkatlanib otirgenida tamağıga nimadir tıkılibdi-yu, ana deyişga ham ulgurmay, vafat etibdi.

Çal bilan kampirning faryadi alamni tutibdi. Ularning yığısini körib, asman köz yaşi tökibdi, kuyaş yüziga parda tartibdi. Nailac, casadni kömişga macbur bolibdilar. Ayallar kızni yuvib, tarab, kafanlaşmakçi bolganlarida anasi:

---

263 A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 100-101.

264 A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 82-84.

– Dad, men ümr boyi şu kızimga deb yıkkanlarimni nima kılaman? Kızim yupungina kafan bilan ketaveradimi?– depti va kuti tola kımmatbaha takınçaklarni alib çıkıb,– şularning hammasini kızimga takıb, keyin kafanga oranglar, bu narsalar menga kerak emas,– deb faryad çekibdi.

Nailac kalgan ayallar hamma takınçaklarni kızga takıb, uni kelinçakdek bezatişibdi va kafanlaşibdi. Erkaklar kızni tabutga salişib, kabristanga alib barib kömişibdi.

Kız had-hısabsiz baylik bilan kömilgani şu küniyak yaşin tezligida bütün kışlakka yayilibdi. Buni eşitgan kabristanning gorkavi va kampiri tinçlarini yokatibdilar. Ular ançagaça kanday gap başlaşni bilmabdilar. Ahiri çal:

– Kampir, –depti,– ümrbad sen yuvğuçi, men gorkav bolib hızmat kıldik, lekin kolimiz yalçib pul körmadik. Şu kızning bayliklarini alsak, sal adamga ohşab yaşab, ölimimiz aldidan karnimiz avkatga, üstimiz kiyimga yalçirmidi? Ölgan ölikka şunça baylik nima üçün kerak bolardi?

– Kandak bolarkin, atasi,– depti hatini,– birav bilib kalsa nima kılamiz?

– Birav bilmasligi üçün karanğuda baramiz, narsalarni alib, yana bayagidek kılib kömib koyamiz. Ölik bugun kömildi, bugun alsak bilinmaydi. Erta indinga kaldirsak, tuprak katib, keyin açilgani bilinib kaladi.

Şu tarıka çal kampir maslahatni bir cayga koyib, biri belkurak bilan ketmanni, biri şamçirak bilan belbağını alib yolga tüşişibdi. Ular yarim tünda kabristanga yetib kelib, heç kim yokligiga işangaç, kabrni açişibdi. Kızning kollaridagi, bilaklaridagi, kulağıdagi takınçaklarni yeçib alişibdi, lekin boynidagi marvarid şadasini yeçiş çalning kolidan kelmabdi. U unnab-unnab, ahiri cahl bilan marvaridni bir tartgan ekan, kızning ağzidan nimadir atilib çıkıbdi-yu, kız “atacan”deb kıçkırib yubaribdi. Çal korkkanidan yüragi yarilib ketibdi. Kampir esa nima gapligini tüşünmay, kabrga pastrak engaşgan ekan, kafanlarini çuvalaştirib çıkıb kelayatgan kızga közi tüşib, şu zahati can beribdi.

Kız ham nima gapligiga, nega bu yerda yatganligiga, bu çal bilan kampir nega dümalab kalişganina sira tüşüna almabdi. Keyin mundak atrafga razm salib, kabristandaligini bilibdi va dad salganiça ura kaçibdi. Köçaga çıkıb, sal öziga kelgaç,

nima üçün özini bu yerga keltirib koyganlarini eslay başlabdi. U avkat yeb otirib, tamağıga süyak tıkılib kalganligini eslabdi va nimanidir tüşüngandek bolibdi. U asta-sekin kışlakka kirib, ata-anasining üyi yaniga barib kulak salibdi. Darvazalar lang açik, ayvanu üylarda şamlar yangan, çal-kampir ayvandagi hantahta atrafida mungayib, pıkpık yığlab otirişganmiş. Kız asta yotalib, anacan, deb çakıribdi. Ata-anasi kızlarining avazini eşitib, bir-birlariga karaşibdi, keyin darvaza yanida turgan, kafanga oralgan kızlariga közlari tüşibdi. Ular battarrak dad salib, "Ah, ana kızim, bizni yoklab keldingmi? Arvahginangdan orgilay"– deb faryad kılaverişibdi. Ularning avaziga koni-koşnilar çıkişibdi. Hamma appak kafanda turgan kızni körib, korkib ketibdi. Lekin kız özini arvah emas, tirik ekanligini, tamağıga süyak kadalib kalganida alib barib kömişganini takrar-takrar aytibdi. Nıhayat, adamlar va ata-anasi sal özlariga kelib, kızni üyga alib kirib kiyintirişibdi. Kız kabristandagi vakeani aytib beribdi. Adamlar bu gapga işanib-işanmay sabrsizlik bilan tang atişini kuyişibdi. Nıhayat, tang ham atibdi. Kışlak adamlari çuvillaşib, birin-ketin kabristanga barişibdi. Barişsa, kızga kazilgan ğar içida çal, taşkarida kampir ölib yatgan emiş. Çalning kolidagi mahkam çangallab algan belbağıda keça kızga takılgan takınçaklar yaraklab turganmiş. Adamlar bu haldan hang mang bolib kalişibdi. Nıhayat, bir keksa adam:

– Açközlik ikki adamni görga tıkkan bolsa, bir na'rasida kızni ölimdan kutkarib kaldi. Bularning ikkalasini ham şu görga komaylik, taki açközlik şular bilan birga koşmazar bolsin,– depti va çal kampirni bir görga komişibdi. Bu görni "koşmazar" deb ataşibdi.

Çal bilan kampir esa kızlarini yahşi yigitga turmuşga çıkarib, murad-maksadlariga yetgan ekanlar.

## 55. ANA MEHRİ[265]

Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda ikki yaş er-hatin bolgan ekan. Ular cüda yahşi hayat keçirar ekanlaru farzandlari yok ekan. Farzand köriş üçün kança-kança tabiblarga, duahanu atinbibilarga barişibdi, nazr-niyazlar kılişibdi. Lekin farzandlari bolmapti.

[265] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 54-55.

Bir küni er-hatin ikkalasi ayvanda çay içib otirişsa, roparadagi alma darahtining şahıga bir kuş kelib konibdi. U cüda ham çirayli, patlari appak, çinnide tavlanar ekan. Er-hatin unga termilib karab kalişibdi. Kuş çirayli avaz bilan sayrab-sayrab, bir silkingan ekan, bitta pati üzilib tüşibdi. U yerga tüşgünça, eri yügürib barib, tutib alipti va hatiniga beribdi. Hatini patni kaftiga koyib, tamaşa kılibdi. Eri unga:

– Bu patni saklab koy, zara u bizga baht keltirsa, – depti.

Aradan bir kança vakt ötib, bu aila farzand köribdi. Ularning balalari cüda çirayli ekanu közlari kör ekan. Ata-anasi endi kör farzandlarini davalatiş üçün tabib kıdıra başlaşibdi. Aradan yillar ötibdi. Birarta tabib balani davalayman, demabdi. Lekin ata-anasining ham ümidi üzilmabdi. Bala ança katta yigit bolib kalipti.

Nıhayat, bir küni bir çekka kışlakda yaşavçi tabibni tapib, undan farzandlarining dardiga dava tilabdilar. Tabib balani yahşilab tekşirib körib:

– Balangizning közini açiş üçün başka bir adamning közini alib, otkazişim kerak,– depti. Endi ata-ana karşisida kimning közini aliş muammasi kondalang bolipti. Kim ham öz közini alib, biravga berişni istardi, deysiz. Şunda ana mehri üstün kelipti. U farzandi üçün közini berişga ahd kılipti va tabibga bu gapni aytipti. Tabib:

– Kızim, bir ümrga kör bolib, zulmat bağrida kalasiz,– desa ham ana öz sözidan kaytmabdi. Tabib ananing közlarini alib, oğliga koyipti. Bir kança vakt mualaca kılingandan keyin, oğlining közlari köra başlapti. Oğli öziga şunçalik mehriban va parvana bolgan anacanini öz közlari bilan körmakçi bolipti. U burçakda ötirgen közlari aciz ayal öz anasi ekanligini bilib, anasi özi üçün közlarini kurban kılganini sezibdi va kattık oksib, özini anasining bağriga taşlapti. Ana balaning bir-birlariga mehribanligini körgan keksa tabib:

– E, balam,– depti, dunyada bir çinni kuş degan kuş bar. U kuşning har bitta pati ming dardga dava. Eger hazir şu kuşning bittagina pati bolganda, men anangning ham közlarini davalar edim.

Bu gaplarni eşitgan balaning ata anasi appak kuşdan tüşib kalgan patni eslaşibdi. Mabada, şu pat oşa kuşniki emasmikin, deyişibdi va atasi atga minib, çapib barib, patni alib kelibdi. Tabib körsa, rastdan ham çinni kuşning pati ekan. Tabib uni darhal ananing

közlariga surtibdi. Ananing közlari öz haliga kelib, aslidek çaraklab açilib ketipti. Ata anasi va oğli şad hurremlik bilan üylariga yol aliptilar va uzak yaşab, murad-maksadlariga yetiptilar.

## 56. PADŞA VA ÖCAR KIZ[266]

Bar ekan-da yok ekan, aç ekan-da tok ekan, karğa kakımçi ekan, tülki çakımçi ekan, ötgan zamanda bir çal-kampirning üçta kızi bolgan ekan. Kızlarning ati Gülsara, Gülnara va Gülçehra ekan. Kızlar vayaga yetib, uzatiladigan bolganda birin-ketin çal bilan kampir alamdan ötipti. Kızlar yalğız kaliptilar. Ular ip yigirib, kün köra başlaptilar.

Şu şaharning padşasi ba'zi vaktlarda culdur kiyinib, keçalari şahar aylanar va adamlar özi hakıda nimalar deyişayatganini paylar ekan. U bir küni yana adati boyiça şahar aylanib yürib, çirak yanib turgan pastakkina külbeni körib kalipti va u yerga barib, derazadan kulak salipti.

– Apa,– depti katta apasiga Gülçehra, – siz kimga tegar edingiz?

– Eger alsa, vazirning oğliga tegib, davr surardim,– depti katta anasi.

– Siz-çi, apa, siz kimga tegardingiz?– depti Gülçehra kiçik apasiga.

– Eger alsa, hazinaçining oğliga tegib, maişat kılardim,– depti Gülnara. Keyin ikkila apa singillariga:

– Sen bizning arzularimizni bilib alding, kani, özing ayt-çi, kimga tegar eding? – deb soraşipti.

Gülçehra uyalib, yerga karapti, apalari sorab koymagaç:

– Men padşaga tegib, kolimga suv kuydirar edim,– depti.

Bu gapdan padşa darğazab bolipti. Ertasi küni u üç kızni sarayga alib keltiripti va kattasini vazirning oğliga, ortançasini hazinaçining oğliga berdiripti. Kiçik kızni esa gapirgan gapi üçün ölimga hukm kılipti. Uni darga alib ketayatganlarida bir dana vazir:

---

[266] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 52-54.

– Padşahım,– depti,– uni asib öldirib, kömib yubarganingizdan fayda yok. Yahşisi, daşt-çöllarga çıkarib yubaring. Adaşib, kaşkıru börilarga yem boladi, ular ham sizning hakkıngizga dua kıladi.

Padşa vazirning aytganini kılib, kızni çölda adaştirib kelişni buyuripti. Kızni atga mindirib, çölga alib barib taşlab kelişipti. Kız yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti. Aç, suvsiz, tinka- madari kurib ketayatsa uzakdan bir kara körinipti. Kız oşa karani molcal alib ketaveripti. Bir payt ayağıning asti opirilib, kız munkib yıkılipti. Ornidan turib, çukurlikka karasa, u yerda bir sandıkça yatgan emiş. Kız amallab sandıkçani çukurçadan tartib alipti va korka-pisa uni açipti. Açipti-yu, közlari kamaşib ketipti. Uning içi tola kımmatbaha takınçaklar, dür-cavahir, yakut va zumrad, altinlar ekan. Kız:

– Haynahay, bu oğrilarning yaşirib ketgan mali bolsa kerak,– deb oylapti va uni südreb, başka cayga berkitib koyipti. Keyin oşa köringan karani molcallab baripti. Barsa, bu bir çopan çal-kampirning karargahi ekan. Çal-kampir farzandsiz, yalğız yaşar ekanlar. Ular kızni açik çehra bilan kutib alipti. Kız ularga başidan ötganlarini sozlab beripti va ularga farzand bolib kalipti.

Aradan bir neça kün ötgaç, kız çalga ikki dana gavhar beripti va:

– Ata, şahardan yahşi ustalarni tapib keling, şu yerga kasr kuramiz,– depti.

– Kaysi bayligimizga kuramiz kasrni?– depti çal.

– Siz puldan taşviş tartmang, men özim tapaman, siz fakat ustalarning asilini tapib kelsangiz boldi,– depti kız.

Çal şaharga tüşipti va dangdar ustalarni başlab kelipti. Aradan köp otmay, çölda altin kasr bunyad etilipti. Bu kasrda çal-kampir çopanlar va kız faravan kün keçira başlaptilar.

Künlardan bir küni şahar padşasi çölga avga çıkipti. U çölning kak ortasida kuyaşda yaraklab turgan altin kasrni körib, hang-mang bolip kalipti va oşa yakka atlarini buripti. Çal bilan kampir padşa va mulazimlarini huşnud kutib aliptilar. Ularni uzakdan körgan kız kampirni çakırib:

– Ana, siz ularni yahşilab mehman kıling. Kasrni egasi kim desa indamang. Men sizni çakırib kolimga suv kuying, deyman Siz aftaba bilan çilapçinni alib, mening kolimga suv kuymakçi boling. Şunda padşa turib, suvni men kuyaman, deydi,

Siz unga aftabani bering,– depti.

Padşani abdan mehman kıliptilar. Sarayning egasini harçand sorab ham padşa bila almapti. Şu payt kız içkaridan turib kampirni çakıripti va kolimga suv kuying, depti. Kampir aftaba va çilapçinni kötarib, uning koliga suv kuyişga atlanipti. Azbarayi, kasrning egasi kimligiga kızıkkan padşa:

– Anahan, suvni men kuyaman,– depti. Kampir razi bolipti va aftaba bilan çilapçinni padşaning koliga beripti. Padşa kızning koliga suv kuya başlapti. Şunda kız:

– Harmang, padşahım,– depti asta va yüzini açipti. Padşa kızni körib, darrav tanipti va uning öcarligiga, kaysarligiga tan beripti.

Katta toy-tamaşalar bilan unga üylanipti. Çal bilan kampir esa altin kasrda faravan yaşaptilar. Öcar kız Gülçehra yana apalari bilan tapişib, şad-hurrem ümr otkazişipti.

## 57. MADİNA VA ĞARİB[267]

Bar ekan, yok ekan, kadim zamanda Marğılanda bir padşa ötgan ekan. Padşaning hatini ölib, Madina ismli yakkayu yagana, gözallikda tengsiz bir kızi kalgan ekan. Madina padşanin kıziman, deb otirmay, üy yığıştirişda hızmatkarlarga yardam berar, tikiş-biçişga mahir, şirin kolli pazanda, bakka çıkıb, güllar va mevalarni parvarişlaşda bağbanlarga yardam berar-hullas, özining danaligi, mehribanligi va şirinsöz, mehnatkaşligi bilan bütün saray ahlini, atrafdagi adamlarning mehrini kazangan ekan. U bağda işlab yürganda atrafida bülbüllar sayrar, almahanu kuyanlar oynaşişar, hammayak kuşlarning şadan sayrağıga tolib ketar ekan. Madina bağbanning oğli Ğaribni sevar ekan. Lekin bu sevgini ular cüda pinhan tutişar, ehtiyatlab, avaylaşar, yaman közlardan, yaman sözlardan asraşar ekan. Ğarib ham cüda çirayli, kelişgan, mehnatkaş va halal yigit bolib, Madinani can-dilidan yahşi körar ekan. Şu zail aradan bir kança vakt ötgaç, padşa bir ayalga üylanibdi. Ogay ana karasa, Madina bu üyning erkasi, hamma uni

[267] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 78-79.

sevadi, hurmatlaydi. Padşa ham uykudan közini açgan zahati kızini yoklaydi, bir muddat körmasa, sağınadi. Bu haldan malikaning gayirligi kelibdi. U kanday kılib bolsa ham Madinadan kutuliş yolini kıdıribdi. Oylab-oylab uni uzakrak cayga erga berib yubarmakçi bolibdi.

Ogay anasining öziga nisbatan ğaşlanib yürganini körgan, sezgan Madina uning köziga kamrak körinişga, atasining turmuşiga rahna salmaslikka intilibdi. Bara-bara u kasal bolib, yatib kalibdi. Uning kasal bolganidan atasi battar havatirga tüşibdi. Malika esa, huddi bilgandek, Ğaribni uzak bir yurtga safarga cönatib yubaribdi. Madinaning kasali kündan künge ağırlaşibdi. Bu arada uzak Samarkand şahrining padşasi oğliga Madinani sorab, savçi yubaribdi. Başda padşa bunday uzak cayga kızini berişga razi bolmabdi. Lekin malika uni avrab, aldab suldab, razi kılibdi. Sarayda toy harakati başlanibdi. Buni eşitgan Madina tildan kalibdi.

Padşa kızining tilsiz bolib kalganini eşitib, korkib ketibdi. U kızini davalaş üçün türli yurtlardan yahşi tabiblarni çakırtiribdi. Lekin ularning heç kaysisi kızini davalay alişmabdi. Şundan keyin kayğuga batgan padşa: "Kimki kızimning dardiga dava tapsa, yarim davlatimni va kızimni oşanga beraman" diye car çakırtiribdi. Huddi şu künlarda Ğarib safardan kaytib kelibdi. U sevgilisi Madinaning kattık betab bolib, tildan kalib yatganini eşitibdi-yu, safar kiyimlarini ham yeçmasdan uning yaniga yügüribdi. Barsa, kız ölim töşagida yatgan ekan. Ğarib kızning başiga barib:

– Azizim, senga nima boldi?– depti va yüzlarini silabdi.

Madina seskanib közini açibdi, tepasida turgan sevimlisi Ğaribni körib, kıçkırib yubaribdi va:

– Ğarib, keldingizmi?– depti. Kızning tilga kirgani hakıdagi avaza şaharga tarkalibdi. Padşa öz sözida turib, Madinani Ğaribga nikahlab beribdi, yarim davlatini ularga in'am kılibdi. Şunday kılib, ikki sevişgan kalb muradiga yetibdi, ogay ana esa ularning bahtiga hasadi kelganiça kalaveribdi.

## 58. VAZİRDAN HAM AKLLİRAK EŞAK[268]

Kadim zamanda bir padşalikda bir alamat çal bar ekan. U padşadan ham, vazirdan ham korkmas, nimaiki gapi bolsa, baralla aytaverar, çunki u heç kaçan natoğri, yalğan gapni gapirmas ekan. Bir cayda şu çal: "Mening eşagim vazirdan ham aklli"– debdi. Şu yerda hazir bolgan ayğakçilar bu gapni darrav vazirga yetkazibdilar. Vazir bu gapdan darğazab bolib, padşaga arz kılibdi:

– Padşahım, bir nadan çal "eşagim vazirdan aklli" depti. Ruhsat eting, men u badkarning kallasini aldiray!

Padşa şu zahati çalni ayağını yerga tekkizmay alib kelişni buyuribdi. Navkarlar zingillaganlariça çalning üyiga baribdilar.

Çal beçara bir ayağıga kavuşini ilişga arang ulguribdi– uni ikki koltığıdan kötarib, ğızillatib padşa huzuriga alib kelibdilar. Hang-mang bolib kalgan çal padşaga ta'zim kılibdi. Padşa:

– Ha imansiz çal, nega "mening eşagim padşaning vaziridan ham aklli" deding? – debdi. Şunda çal:

– Padşahım, ruhsat bering, bu gapimni as'aslab beray,– deb sorabdi.

– Ruhsat berdim, gapir.

– Özingizga malum, Ölmas arıkning katta köprigi bar. Şu köprikning bir yağaçi singan ekan. Eşagimni minib otib ketayatsam, eşakning bir ayağı şu singan cayga tüşib ketdi, arang çıkardik. Ertasiga yana şu köprikdan ötmakçi boldim, harçand urindim– eşagim kaytib köprikka ayak basmadi. Ahiri arikning sayazrak cayidan dingillaganiça keçib otdi. Kördingizmi eşagimning aklliligini? Sizning vaziringiz bolsa, bir marta hazinadan altin oğırlab cazalandi, ikkinçi marta yana kolga tüşdi, keça ötib ketayatsam esa şunça caza alganiga karamay, yana hazinangizdan haltasini toldirib atiga ongarib ketyapti. Kani, ayting-çi, köprikda bir marta kakilib, kaytib u yerdan ötişni hahlamagan eşagim şunça cazalansa ham hazinadan oğırlik kılişni koymaydigan vaziringizdan akllirak emasmi?

---

[268] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 69-70.

Padşa bu gaplarning neçaglik toğriligini tekşirib köribdi. Hazinabanlar hakıkatan ham keça vazir hazinaga kirib, bir haltani altin kumuşga toldirib ketganligiga guvahlik berişibdi. Padşa vazirni zindanga taşlattirib, mal mulkini padşalik hisabiga tartib alibdi. Toğrisöz çalni esa öziga vazir kılib alibdi.

## 59. AÇKÖZ KARĞA[269]

Bar ekan, yok ekan, bir açköz karğa bolgan ekan. U köziga nima körinsa iniga taşib kelaverar ekan. Bir küni şu karğa tuhum koyibdi. Lekin tuhumi ham köziga kam körinibdi. İzgib yürib-yürib bir kırğıyning tuhum basib yatganini körib kalibdi. Karğa paylab otiribdi. Kırğıy suv içganimi, avkat yeganimi ornidan turib, indan uçib çıkıb ketganda karğa uning ikkita tuhumini oğırlab ketibdi va iniga alib barib, tuhumlariga koşib koyibdi.

Karğa ham tuhum basibdi, aldin kırğıyning balalari, keyin özinning karğaçalari tuhumdan çıkişibdi. Karğa ularga har türli yemişlar alib kelib bakaveribdi. Kırğıyçalar cüda tez osar ekan. Ular bir neça kündayak katta bolib kalişibdi. Karğaning alib kelgan azıklari ularga kamlik kılibdi. Şunda kırğıy balalari karğaning balalarini yeb koyişibdi. Sal katta bolişgaç esa karğaning özini ham tutib yeyişibdi. Şunday kılib, karğaning açközligi öz başiga yetgan ekan.

## 60. DOSTLİK HAKIDA[270]

Kadim zamanda bir kişi bolgan ekan. Bu kişi cüda aklli, danişmand, tadbirkar ekan. U har bir işni oylab, maramiga yetkazib bacarar, uning kılgan işlari daim pişik-puhta bolar ekan. Uning üçta oğli bolib, oğıllarini ham mehnatkaş, toğrisöz, va aklli kılib tarbiyalagan ekan. Ata va üç oğıl, kelinlar cüda ham çirayli, korkam bir havlida turar, bu hocalikka ata başçilik kılar ekan. Ata karib, küç-kuvvatdan kalibdi. U: "Hocalikni başkarişni oğıllarimdan biriga tapşirsam bolar edi, lekin kaysi oğlim aka-ükalaridan akllirak, tadbirkarrak ekan, buni kanday anıklasam ekan" deb oylab oylab, oğıllarini yaniga çakıribdi va:

---

269 A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 68-69.

270 A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 64-65.

– Balalarim, mana sizlar ham bir rozğarni bemalal eplaydigan bolib kaldilaringiz. Endi men keksaydim, rozğarga başçilik kıliş menga ança ağır bolib kaldi. Sizlar bir başka yurtlarga barib, kala kurib kelsalaring, keyin men barib kurgan kalalaringni körsam va şunga karab sizlardan biringizni rozğar başligi kılib tanlasam, – depti.

Oğıllar atalarining gaplarini ikki kılmay, şu küniyak safar tadarigini köribdilar. Atlarini egarlab, hurcunlariga azık-avkatlarini camlab, issık kiyinib, yolga çıkıbdilar.

Katta oğıl Farğana şahriga yol alibdi. Tanlab-tanlab bahava bir cayga cüda acayib kasr kuribdi. Songra arkasiga kaytibdi. Ortança oğıl esa Andican şahriga baribdi. U ham bahava, baland bir tepalikning üstini tanlab, mardikar alib çıkıb, kasr kurdiribdi-yu, üyiga kaytibdi.

Kiçik oğıl yolga atlanayatganda, uning hatini:

– Hocayin, atangizning kasr kuringlar degani– begana yurtlardan dost, biradar arttiringlar, degani. Bargan cayingizda köprak adam bilan tanişib, dostlaşing,– depti. Kenca oğıl hatinining bergan maslahati üçün rahmat aytib, yolga tüşibdi. U Namangan şahriga baribdi. Şaharga yetib bargança cüda köp adamlar bilan tanişib, dostlaşibdi. Ular bilan suhbatlaşib, şaharga nima üçün kelayatganini aytibdi. Yigitning kasr kurmakçiligini eşitgan dostlari yahşi bir cayni tanlaşibdi va haşar yolu bilan haş-paş degunça korkam bir kasrni bunyad etişibdi. Yigit dostlariga taşakkur aytib, atasi bilan kaytib kelişga va'da berib, üyiga kaytibdi.

Ata üçala oğlini yaniga alib, katta oğli kurgan kasrni köriş üçün Farğana şahriga yol alibdi. Ular kasrga yetib bargunça birarta insan "kimsan, kayerga ketyapsan?" demabdi. Ata kasrni tamaşa kılib, indamay, ikkinçi oğli körsatgan yoldan Andican şahriga yol alibdi. Bu gal ham heç kim ularni kutib ham almabdi, kasr esa kimsasiz, huvillab yatganmiş. Ata bu gal Sabri çidamay:

– Oğlim, kasrni cüda baplab kuribsan, lekin bunin himayaçilari – adamlari kani?– depti. İkkala katta oğıl mulzam bolib, yerga karaşibdi.

Keyin ata-balalar kiçik oğılning kasrini körgani Namangan şahriga yol alişibdi. Ular hali şaharga kirib ulgurmay, yolda uçragan adam ular bilan soraşib, hal-ahval sorayveribdi, mehmanga taklif kılibdi. Kasrga yetib barişsa, kasr atrafi supurib-

tazalangan, suvlar sepilgan, güllar yaşnab, rayhanlar bark urib yatganmiş. Kasr atrafida bir kança adamlar yelib-yügürib mehmanlarni kutib alişga tayyargarlik körişayatgan ekan. Ata va oğıllarni bu yerga yığılganlar kuçak açib kutib alişibdi, ayniksa, kiçik oğıl bilan sağınib, kuçaklaşib körişibdi, hammalaridan ahval sorab, atlarini athanaga alib barib, özlarini yangi körpaçalar salingan sorilarga taklif kılişibdi. Darrav kollarini yuvdirib, saçik tutib, hıdi gurkirab turgan kök çayu famil çaylarni alib kelişibdi, hazirgina tandirdan çıkkan solkıldak nanu şirmaylarni dasturhanga uyib koyişibdi. Darrav kazanlardagi avkatlar süzilibdi. Bu halni körgan ata kiçik oğlidan cüda minnatdar bolibdi va uni rozğar başligi kılib tayinlabdi. İkki aka ham atalarining bu kararlarini ma'kullab, hammalari ümrlarining ahirigaça tinç-tatuv hayat keçirişibdi.

## 61. KILMİŞ KIDİRMİŞ[271]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim ötgan zamanda bir kampir bolgan ekan. Kampirning cüda ağır tabiatli bir oğli bar ekan. Künlarning birida kampir oğliga:

– Oğlim, men ham karib kaldim, üylansang, kelin, nevara körsam, degen niyatim bar,– depti. Bu gapni eşitib, yigit:

– Siz tapgan kızlar menga yakmasa, nima kılay?–depti.

– Unda safarga çıkıb, özing kız tapib kel,– depti anasi.

Yigit atini egarlab, safarga çıkıb ketipti. U uzak yol yüripti. Ahiri bir küni üç tup alma darahtining sayasida dam almakçi bolipti. Atini almalarning biriga bağlab, ikkinçi darahtning tagida uhlapti. Uyğanib, közi darahtning eng tepasida turgan kattakan kızil almaga tüşipti. U almani uzib tüşib, çontagiga salipti va yolga tüşipti. Yolda ketayatib, dam sayin almani alib, karagisi kelar va karab, hıdlab-hıdlab koyar ekan. Ahiri nafsi çidamay, almani bir tişlapti. Şunda "vay" degan carangli tavuş eşitilipti. Yigit oğırilib karasa, atining arkasida gözallikda tengsiz bir kız otirgan emiş. Yigit arkasiga kaytipti va şu kızga üylanmakçi bolipti. U yürib-yürib kışlağıga yetay deganda bir katta havuzning boyida osib turgan baland çinarni köripti. Kızga:

---

[271] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 48-50.

– Siz mana şu çinarning üstiga çıkıb, otirib turing. Men kışlakda toy başlayman va sizni kelin kılib alib ketaman,– depti. Kız baland çinarning eng tepasiga çıkıb otiripti.

Şu havuzning sal nariragida bir bay bar ekan. Bay çorisini suvga çıkaripti. Çori suvga çıkıb, suvda gözal bir kızni köripti va: "Vay olmasam, şunday gözal bola turib çorilik kılib yuramanmi"– depti va közasini taşga urib, sindiripti. U üyga közasiz kirgan ekan, bay uni urişipti va temir köza beripti. Kız suvdagi aksni körib, bu közani ham urib mayiştiripti. Üçinçi gal bay uni urişib-urişib, koliga teridan kılingan meş beripti. Kız yana suvga karab, men şunçalik gözalmanu, mening kadrimga yetişmaydi, depti va meşni ham yirtib taşlapti. Tepadagi kız çori kızning bu kılıklariga çidab tura almay, külib yubaripti. Şunda çori kız bu özining aksi emas, daraht tepasida otirgan kızning aksi ekanlagini bilipti va yığlab:

– Meni ham tepaga çıkarib aling. Bolmasa, hocayinim urib öldiradi,– depti. Kız saçlarini arkan kılib, pastga taşlapti. Çori kız unga asilib, yukariga çıkipti. İkkala kız tanişiptilar. Gözal kız başidan ötganlarini sozlab, küyava toy kılib kelişini kutib otirganini aytipti. Ğaraz, hasad otida yangan çori payt paylab turib uni pastga itarib yubaripti. Gözal kız havuzga çokib ketipti.

Kışlakda toy kılib, kelinni alib ketişga kelgan yigit, havuzga yakınlaşay deganda birga kelayatgan ortaklariga:

– Sizlar sekin baraveringlar, men barib habar alay,– depti va atini tezlatib, havuz boyiga kelipti. U: "Nega bu ahvalga tüşib kaldingiz?"– desa, çori:

– Darahtlar hammayagimni tirnab yubaribdi,– deb cavab beripdi. Yigit arkasiga kaytib, ortaklarini kaytarib yubaripti va özi kızni alib, koşni kışlakda yaşay başlapti. Ularning havlisiga har küni bir kabutar uçib kelar, sayrab-sayrab uçib ketar ekan. Çori kız bu oşa gözal ekanligini sezib kalipti. U bir küni eriga:

– Kaptar göşti yegim kelyapti,– deb turib alipti. Eri kaptarni uşlab, soyipti va göştini hatiniga kavurib beripti. Kaptarning kani saçragan yerdan alma darahti osib çıkipti. U dakika sayin osib, katta darahtga aylanipti. Alma darahti çori kız kayerga yürsa, şahlarini çözib, saçlarini yulib alar ekan. Çori kız almani kesib, eşik-deraza va çarh kıling, depti eriga. Eri ham uning aytganini kılipti. İkkita çarh yasab, birini koşni

kampirga beripti. Lekin bari bir, eşik, derazalar ham çori kızni kısib kalar, tinçlik bermas ekan.

Koşni kampir yalğız yaşar ekan. U bir küni uhlab kalipti va: "Vay olmasam, hamma işlarim kalib ketdiku"– deb şaşilib uyğanipti. Karasa, havlisi süpürilgan, hammayak sarancam-sarişta emiş. Kampir hayran bolipti. Bu hal har küni takrarlanadigan bolipti. Bir küni kampir paylapti va koşnisi bergan çarh gözal bir kızga aylanib, havli süpürayatganini köripti. U paylab turib, kızni tutib alipti va:

– Kızim, men yalğızman. Menga kız bolgin,– depti.

Kız razi bolipti. İkkalasi birga yaşay başlapti. Kız cüda ham şirinsuhan, pazanda, mehnatkaş ekan. Kampirning cani kirib kalipti. Kız unga birarta iş kıldirmas, yetti kavat körpaçaga otkazib koyib, üyning hama yumuşlarini özi bacarar ekan. Künlarning birida koşni yigitning ati bularning üyiga kirib kalipti. Yigit atini algani kirsa, bir taniş avaz "Egangdan nima kördimu sendan nima körardim" depti. Yigit hayran bolib, "Bu kimning avazi boldi ekan?" deb hayal surib yüripti. Yana bir küni yigit havli toyi kılipti va kampirning aldiga kirib, toyga albatta kızingizni ham alib çıking, deb tayinlapti. Kampir kızni macbur kılib, toyga alib çıkipti. Kız aydek gözal, körganning közi kamaşar ekan. Yigit uni bir körgandayak tanipti va nima vakea bolganini surištirib bilipti. kızdan ming ming keçirim sorapti va uning raziligini alib, toy başlapti. Özining hatinini esa atning dümiga bağlab, çölga haydab yubaripti. Şunday kılib, çori kilmişiga yaraşa cazasini alibdi. Yigit esa gözal kızga üylanib, muradu maksadiga yetipti. Uni anasining yaniga alib ketipti va bahtli hayat keçiriptilar.

## 62. BALIKÇİ YİGİT[272]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadimgi zamanda Namangan tamanda bir padşa bolgan ekan. Padşaning farzandi yok ekan. U farzand körişni cüda-cüda arzu kılar ekan. Künlarning birida uning hatini kız tuğıpti. Padşa kıziga atab altindan minara kurdira başlapti. Aradan kırk keça, kırk kündüz ötib, altin minara tayyar bolipti. Kızning ismini Nigar deb ataşipti va Nigar şu minarada yaşay başlapti. Minaraning atrafi körkam bağ ekan, bağda bülbüllar sayrab, güllar açilib yatar ekan. U yerda kattakan havuz bolib,

[272] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 41-45.

havuzda bemalal kayık bilan suzsa ham bolar ekan. Nigar kız kamlik körmay, şu bağli, havuzli minarada voyaga yeta başlapti. Aradan yillar ötipti. Padşa kızim katta bolib kaldi, uni kimga bersam ekan, deb taşviş kıla başlapti. Ahiri ikki cumbakli tapişmak oylab tapibdi va şu tapişmakni kim tapsa, kızimni, oşanga beraman, deb ahd kılipti.

Carçilar:

– Hay, adamlar, adamlar, bağda bitgan badamlar. Eşitmadim demanglar, keyin attang kılmanglar, kelavering, adamlar, padşahımiz sarayiga yelavering, adamlar. Padşa ikki tapişmak aytarmiş, kimki tapişmakni toğri tapsa, oşanga kızini berarmiş, deb car çakıriptilar.

Mamlakatning har tamanidan padşa sarayiga adamlar akıb kelaveripti. Aslzada yigitlar padşaning tapişmagini tapib, unga küyav boliş niyatida yelaveripti. Birak heç kim tapişmakni tapa almapti. Tapişmakning biri "dunyada eng uzun narsa" ikkinçisi, "dunyada eng çukur narsa" nima ekan.

Kaysar padşa otirib alib, tapişmakning cavabini tapa almaganlarning üstidan kular, yangliş tapganlarni esa yüz-ikki yuz darra urdirib, saraydan kuvib çıkartirar ekan. Tapişmakni heç kim tapa almapti.

Sarayda padşaning bir kambağal hızmatkari bar ekan. U cüda dana ekan. U tapişmakni tapibdi-yu, aytişga padşadan korkipti. Padşa menday kambağalga kızini berarmidi, deb oylapti u. Ahiri bir küni çiday almay, kudukka barib, engaşib:

– Eh ahmaklar, dunyada eng uzun narsa, bu – yol-ku, dunyada eng çukur narsa, bu – uyku, – depti. Kudukda bir cin – cadugar – yaşar ekan. U hızmatkarning gapini eşitib, gaday kıyafasiga kiripti-da, padşaning sarayiga barib," Tapişmakni men tapaman" depti. Hızmatkarlar uni:

– Kançadan-kança şahzada, amaldarlar tapa almagan tapişmakni sen tapasanmi, bar, yolingdan kalma,– deb haydab yubarişipti. Lekin cadugar har küni kelaverib, darvazabanlarini bezar kılib yubaribti. Darvazabanlar gadayning ustidan padşaga arz kıliptilar. Padşa:

– Mayli, kirsin, tapsin, – depti. Gadayni padşa huzuriga alib kiriptilar. Padşa unga:

– Tapişmakni tapa almaganlarga yüz-ikki yüz darra urdirayatgan edim. Sen tapa almasang, üç yüz darra urdiraman, – depti va tapişmagini aytipti. Gaday bir az oylab turgan bolipti-da:

– Dunyada eng uzun narsa, bu – yol-ku– depti. Padşa ğazablanib ikkinçi tapişmagini aytipti. Gaday yana bir az oylab turgan bolib:

– Dunyada eng çukur narsa, bu – uyku–depti. Padşa aydek kızimni şu gadaga beramanmi, deb uni saraydan kuvib çıkarişni buyuripti. Lekin cadugar başidan kulahini alib, asmanga atgan ekan, hammayakni karanğulik basibdi. Yer-kök zulmat içida kalipti. U:

– Mayli, kızimni senga beraman, fakat künni ilgaridek kılib koy,– deb yalinibdi. Cadugar kulahini kiyib algan ekan, kün yana avvalgidek çaraklab ketipti. Padşa nailac hatinining aldiga kirib, bolgan vakeani aytipti va kızimizni şu gadayga beramiz, depti. Bu habarni Nigarga yetkazgan ekanlar, u dad-vay kötaripti. Lekin atasi bir bakırgan ekan, razi bolipti. Kırk keça, kırk kündüz toy-tamaşa kılib, Nigarni cadugarga uzatiptilar. Nigarga sep kılib, kırk tüya tilla, kırkta kanizak beriptilar. Toy tügar-tügamas cadugar üyimga ketaman, depti. Nigar at tanlagani athanaga kirganda çirayli bir at tilga kirib:

– Nigar, meni tanla, puşayman kılmaysan. Özing bilan bir ayna, tarak, tuz va kızil kalampir ham al,– depti. Kız atning aytganlarini kılipti va şu at bilan yolga tüşipti. Padşa va hatini yığı-sığı bilan hayrlaşib kaliptilar.

Yol yürib, yol yürsa ham mol yürib, karvan cadugarning üyiga yetib kelipti. Uning üyi tağning tepasidagi ğarning içida, taşlarning arasida ekan. Açkab kalgan cadugar üyga kelişi bilan bir başdan bir neça tüya va kanizakni yebdi-da, uykuga ketipti. Bu halni körgan Nigar: “Bu ahvalda meni ham yeb koyadi-ku”– deb yığıga tüşipti. Şunda tulpar:

– Malika, cadugar uykuga ketdi. Uning ortança barmağıdagi tilla üzükni astagina al va yolga çık,– depti. Malika cadugarning kolidagi uzunki astagina alib, taş devarga urgan ekan, taş devar darvazadek tepaga kötarilib, yol açilipti. Nigar tulparni minib,

taşkari çıkipti.–Endi menga bir kamçi ur,– depti tulpar. Nigar atga kattık bir kamçi urgan ekan, u şamaldek uçib ketipti.

Cadugar ertasi küni uyğanib, yana tüya va kanizaklardan bir neçtasini yutibdi va karasaki, malika yok. U alam bilan Nigarning arkasidan kuvlabdi.

Okdek uçib ketayatgan tulparning arkasidan yetib alay deyyatgan cadugarni körgan Nigar, tulparning maslahati bilan yerga kalampirni sepib yubaripti. Yerda çakırtikanakli payansiz dala payda bolipti. Cadugar ayak yalang ekan. Ayaklariga tikanlar kirib, ming azab bilan tikanzardan ötib alipti. Ungaça Nigar ança uzaklaşib ketipti. Cadugar yana Nigarga yetay-yetay deb kalipti. Bu gal tuzni taşla, depti tulpar. Nigar tuzni taşlapti. Otib bolmas şor batkaklik payda bolipti. Cadugar batkakka batib-batib, amallab bu yerdan ham ötib alipti va yana Nigarga yetay deb kalipti. Tarakni taşla, depti tulpar. Nigar tarakni taşlapti. Çeki-çegarasi yok, balandligini bilib bolmaydigan, arasidan hatta paşşa ham uçib ota almaydigan orman payda bolipti. Cadugar darahtlarga asilib ötmakçi bolipti. Lekin kolidan kelmapti. Uyakka yügüribdi-buyakka yügüripti, ahiri bir çetdan tişlarini suğurib, oşa bilan darahtlarni çapib, özига yol aça başlapti. Ta ormandan çıkıb algunça uning bitta ham tişi kalmapti. Ungaça Nigar ham cüda uzaklaşib ketgan ekan. Lekin cadugar yana unga yetib alay-yetib alay deb kalipti. Aynani taşla, depti tulpar. Nigar aynani taşlapti. Cadugar bilan Nigarning ortasida tubsiz, tezakar darya payda bolipti. Cadugar daryaning kırğağıda uyakdan buyakka yügüra başlapti. Lekin ötişning ilacini kıla almapti. Şu payt daryada kayık bilan suzib yürgan bir balıkçi yigit körinipti. Cadugar undan:

– Hay, yigit, meni daryadan otkazib koy,– depti.

– Evaziga nima berasan?– depti yigit.

– Yüz tilla beraman.

Yigit cadugarni kayığıga otkazib, narigi kırğakka karab suzib ketipti. Kırğakka yetay deganda, cadugar:

– Nega endi senga yüz tilla berar ekanman,– deb balıkçiga taşlanipti. İkkalasi alişib ketişipti. Balıkçi cadugarni suvga taşlamakçi bolganda, cadugar:

– Meni öldirma, nima tilaging bolsa, bacaraman,– deb yalinibdi. Kırğakda ularni kuzatib turgan Nigar:

– Aldayapti, öldir uni, u cadugar– deb kıçkıripti.

Yigit cadugarni daryaga ulaktirib yubaripti. Cadugar daryaga gark bolip ketipti.

Nigar esan-aman atasining sarayiga yetib baripti. Ata-anasiga cadugarning ölganini aytipti. Ular behad hursand boliptilar. Nigar daryadan balıkçi yigitni alib keltirişni atasidan sorapti. Atasi balıkçi yigitni keltirişlarini buyuripti. Yigitni padşa huzuriga alib kiriptilar.

– Nima gunah kılding?–deb sorabdi padşa.

– Nima gunah kılganimni bilmayman,– depti yigit.

– Callad,– depti padşa,– nima gunah kılganini bilmagani üçün başini tanasidan cüda kıl!

Yigitni öldirişga alib ketişayatgan ekan, Nigar çıkıb kalipti. U Atasiga:

– Atacan, yigitni kaytaring. Meni cadugar balasidan kutkargan yigit oşa. Men unga turmuşga çıkaman,– depti. Padşa vakeani tüşinib, katta toy-tamaşa bilan kızini balıkçi yigitka beripti. Nigar va balıkçi yigit murad-maksadlariga yetib, uzak va bahtli hayat keçiriptilar.

## 63. PADŞA VA UNİNG FARZANDLARİ[273]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir padşa bolgan ekan. Padşaning kırkta hatini bar ekan, lekin farzandi yok ekan. Künlarning birida padşa bir kambağalning kıziga üylanipti. Aradan aylar ötib, bu hatini hamiladar bolipti. Hatini tuğişi yakınlaşganda, padşa avga çıkıb ketipti. Hatinini tolğak tutipti. Uning kundaşlari bir badnafs kampirni alib kelib, “Sen kundaşimizni tuğdirib, balalarining orniga küçük balasi koyib koyasan, balalarini esa yokatasan “ deyişibdi.

Padşaning hatini kıynalib-kıynalib bir kız, bir oğıl tuğıbdi. Kampir hatinning közini bağlab, tuğılgan balalarini bir kapga salibdi va çaliga berib, ormanga taşlab

[273] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San’at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 39-41.

keling, depti. Özi esa ikki küçükçani koyib, hatinning közini açipti. Hatin çakalakning avazini eşitipti-yu, ornida küçüklarni körib, hayran bolib kalipti.

Kampir unga:

– Sen bala orniga küçük tuğding ,– depti.

Kundaşlari padşaga: “Hatiningiz ikki küçük balasi tuğdi” deb hat yazib yubariptilar. Ğazablangan padşa hatinini tukkan balalari bilan zindanga taşlaşga buyuripti. Hatini ikki küçük balasi bilan zindanga taşlanibdi.

Daya kampirning bukri çali ikki çakalakni ormanga taşlab, özi kaytib kelipti. Ormanda bir otinçi çal otin terib yürgan ekan. U bukri çalning balalarni taşlab ketayatganini körib kalipti. U hayran bolib, bığıllab yığlab yatgan balalarni üyiga alib kelipti va tarbiyalay başlapti. Aradan yillar ötipti. Balalarning oğıli atasiga, kızi anasiga kuyib koyganday ohşab osa başlapti.

Bir küni koşni şahar padşasi avga çıkıb, adaşib kalipti. U ormanda yürib-yürib, ikki balani bakıb algan çalning külbesi yanidan çıkıb kalipti. U karasa, bir kız va bir bala yürgan emiş, oğıl bala huddi ortağı–şahar padşasiga ohşarmiş, kızi esa uning hatiniga ohşar emiş. Padşa taaccublanibdi, çaldan yolni sorapti va gap arasida bu balalar kimligini sorapti. Çal ular mening bakıb algan balalarim, ata-anasini bilmayman, deb cavab beripti.

Padşa öz yoliga ketipti.

Şu arada bukri çal ormanga aylangani çıkıb, çalning külbesi yanidan çıkıb kalipti. U tamda alma kakı kılayatgan kızni körib, atrafga razm salsa, padşaning oğli ham yüriptiykan. U balalar ölmaganini sezibdi, kızga barib, alma kakı sorapti. Kız unga bir belbağ kakı beripti. Çal undan ata-anasi kimligini sorapti. Kız bilmayman, deb cavab beripti. Çal ham barib, bu hakda kampiriga gapirip beripti.

Endi gapni balalarni körib ketgan padşadan eşiting.

U balalarning atasi bolgan padşaning dosti ekan. Balalar unga bunçalik ohşaşligidan taaccublangan padşa ortağıga adam yubarib, çakırtiripti va unga körgan balalari hakıda gapirib beripti. Adam yubarib, çalni va balalarni alib keliptilar. Çaldan

balaning ata anasini soragan ekan, çal, bilmayman, bir bukri çal orman çetiga taşlab ketgan, depti. Şunda kız:

– Oşa bukri çal yakında kelib, mendan alma kakı alib ketdi,–depti. Padşa zindandan hatinini çakırişni buyuripti. Zindandan hatinini alib keliptilar. U bir halatda, tanib bolmas daracaga tüşgan ekan, azib-tozib ketgan ekan. Saçlari appak akarib ketgan ekan. Uning yanida ikkita kattakan it ham bar ekan. Padşa undan:

– Seni kim tuğdirgan edi, tukkan paytingda bala yığısini ham eşitmaganmisan?– deb sorapti.

Hatini:

– Meni falançi daya kampir tuğdirgan edi, közlarimni bağlab koygan edi, balaning yığısini bir eşitdimu, keyin eşitmadim, közimni açişganda, küçüklarni kördim,– depti. Küçüklar esa yügürib kelib, ikkala balani anasi tamanga tartkilay başlapti. Bu haldan hamma hayratga tüşipti. Padşa daya kampirni va uning bukri çalini alib kelişga buyuripti. Ular kelib, korkkanlaridan bar gapni gapiri beriptilar va bu balalar hakıkatan ham padşaning balalari ekanligiga guvahlik beriptilar. Padşa kırkta hatinini kırkta atning dümiga bağlab, çölga haydapti, kampir bilan uning çalini ham ölimga buyuripti. Otinçi çalni öz atasidek izzat-ikram bilan sarayda alib kalipti. Başkatdan katta toy-tamaşa kılib, hatini va balalari bilan murad-maksadiga yetipti.

## 64. SEHRLİ ĞAZLAR[274]

Bir bar ekan, bir yok ekan, bir er-hatinning ikkita kızi bar ekan. Kattasining ismi Zulayha, kiçigining ismi Zubayda ekan. Bir küni er-hatin ikkalalari ormanga otin alib kelişga baradigan bolişipti va Zulayhaga Zubaydani tapşirib, ükangni oynatib otirgin, deb ketişipti.

Ular ketişgaç, Zulayha Zubaydani uhlatib koyiptida, özi oynagani çıkıb ketipti. Şu payt asmanda bir gala sehrli ğazlar payda bolipti. Ular Zubaydani kötarib, uçib ketiptilar. Zulayha kelsa, ükasi yok emiş. Kız korkib ketipti. U Zubaydani köçadan kıdırib-kıdırib, tapa almay, asmanga karab, uzaklarda singlisini kötarib uçib ketayatgan

[274] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 35-37.

ğazlarni körib kalipti. Zulayha ğazlar ketgan tamanga karab ketaveripti. U yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti. Aldidan katta bir darya çıkıb kalipti. Unda suv ornida zardab akayatgan ekan. Zardabdan cirkanib, haligaça birarta insan zati bu daryadan içmagan ekan.

– Daryacan, daryacan, ğazlar kayakka ketganini bilmaysanmi?– depti Zulayha.

–Bilaman, depti darya, – fakat meninig suvimdan içsang, aytaman.

Zulayha cirkanmasdan daryaning zardabidan içibdi. Şunda darya unga yol körsatib, hatta sehrli köprigidan otkazib koyipti.

Kız yürib yürib, çarçapti. Bir darahtning yaniga yetib kelgaç, karni açib, undan bitta meva üzib yepti-da, uning sayasida dam algani otiripti. Şu payt darahtga ikkita kuş uçib kelişipti. Kuşlaar ozara gaplaşa başlaptilar. Darahtning mevasi sehrli bolib, uni yegan adam kuş va hayvanlarning tilini biladigan bolib kalar ekan. Zulayha ham kuşlarning sözini tüşüna başlapti.

– Şu darahtning tagida otirgan kız singlisini yokatib, kıdırib yüripti,– depti birinçi kuş. Men uning kayerdaligini bilaman. Uni sehrli ğazlar öz malikalariga savğa kılib alib ketdi. Lekin u yerga kanday barişni bilmayman.

– Kanday barişni men bilaman,– depti ikkinçi kuş. Hu oşa körinib turgan tağning tepasida bir ğar bar. U ğarda bir şer bar. Şer kuşlarning patidan gilam tokıydi. Sehrli ğazlarning malikasi oşa gilamlarni alib ketgani kelib turadi. Kız oşa şerning tokıydigan gilamiga ketadigan patlarini yaşirib koysa, şer kelib, kızga tegmaydi va: “Nima tilagin bar?”–deydi. Şunda kız: “Ğazlar malikasining canini ber”– deyişi va berişga şerni macbur kılişi kerak. Malikaning canini öldirmakçi bolsa, malika keladi va kızga ükasini kaytib beradi.

Kız bu gaplarni eşitib, takka karab yol alipti. Yürib-yürib, takka yetib baripti. Amallab ğarni tapibdi. Karasa, ğarning ağzini tikanli çangalzar kaplagan ekan. U çangalzarni koli bilan silagan ekan, ular kızga yol beriptilar. Kız ğarga kiripti. U yerda heç kim yok ekan. Şer gilam tayarlaş üçün patlarni tayyarlab koygan ekan. Kız patlarni yaşirib koyipti. Bir payt şer payda bolipti. U na’ra tartib, ğarga kirip kelipti. Kız

yaşirinip turaveripti. Şer patlari yokalganini körib, ğazablanib ketipti. U şunakangi ğazab bilan na'ra tartibdiki, atrafdagi harsangtaşlar dümalab tüşa başlapti.

– Bu yerda kim bar?–debdi şer. – Korkma, çıkaver, men senga tegmayman.

Kız yaşiringan cayidan çıkipti. Şer unga:

– Nima istaysan, nega patlarimni yaşirding?– depti. Kız unga:

– Menga ğazlar malikasining canini ber , – depti.

– Başka nima istasang, beray, fakat buni sorama,– depti şer. Lekin kız öz sözida mahkam turib alipti. Nailac kalgan şer ğazlar malikasining cani– bir dana tuhumni kızga beripti. Kız tuhumni yerga urgan ekan, u parçalanib, içidan bir dana kapalak çıkipti. Kız kapalakni sıkkan ekan, çakmakdek çakın çakıb, ğazlar malikasi kelipti.

– Ey kız meni öldirma, nima istaysan, istagingni baca keltiraman,– depti ğazlar malikasi. Hahlasang seni malika kılib koyay, hahlasang başingdan zar kuyay, fakat meni oldirma.

– Menga heç narsa kerak emas,–depti kız. Singlimni kaytib bersang boldi.

Malika Zubaydani alib kelişga emr kılipti. Ğazlar bir zumda Zubaydani alib keliptilar. Apa singil yığlab körişiptilar. Zulayha malikaning cani– kapalakni miciglab öldiripti. Şu zahati tağlarda mamakaldirak gumburlabdi, çölning orni yam-yaşil bağga aylanipti. Uzakda esa ularning üylari körinib turgan ekan. Apa-singil çapkillaganlariça üylariga ketiptilar. Üyga barişsa, ata-anasi kızlarining dardida kasal bolib yatişgan ekan farzandlarini körib, tüzalib ketiptilar. Hammalari şad-hurrem yaşab, muradlariga yetişipti.

## 65. TEGİRMANÇİ[275]

Bir bar ekan, bir yok ekan, bir tegirmançi bolgan ekan. Tegirmançining ikkita oğli bar ekan. Oğıllarining kattasi dangasa, işyakmas ekan. Kiçigi mehnatsevar, pişık, adabli yigit ekan. Bir küni tegirmançi ikki oğlini yaniga çakırib:

[275] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 29-30.

– Oğıllarim, men endi karib kaldim,– depti,– bir ayağım torda bolsa, bir ayağım görda. Mendan sizlarga kaladigan mana şu havliyu tegirman, halas. İkkalalaring hamcihat bolib, akil yaşanglar. Çal şu nasıhatni kılgandan keyin bir neça kün ötgaç, vafat etibdi. Oğıllariga tegirman bilan havli meras kalibdi. Katta oğliga havli tegibdi, kiçigiga tegirman tegibdi. Kiçik oğıl har küni adamlarning buğdaylarini tartib, un kılib, üyga u bu yegulik tapib kelar ekan. Amma akasi unga sira karaşmas ekan. Bir küni ükasi, aka, keling, bir bahtimizni sinab köramiz, depti. Şunda akasi:

– Bahtimizni sınaş üçün kışlakning bay kıziga üylanamiz, bay kız köpgina sepi bilan kelib, bizlarni ham bay kıladi, kel, sen tapgan pullaringni menga ber, pul yığaylik,– depti. Bunday puç gaplarga ükasi konmapti. Ortada cancal kötarilipti. Akasi ükasini üydan haydab çıkaripti. Ükasi tegirman taşini ham özi bilan alib, üydan çıkıb ketipti. Yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti. Karanğu tüşganda bir eski üy yaniga yetib baribti. Eski üyda tünagani korkib, darahtning tepasiga çıkıb alipti. Tegirman taşini ham özi bilan darahtga alib çıkıb ketipti. Yarim tünda darahtda uhlab otirib, kolidan taşini tüşirib yubaripti va uyğanib ketipti.

Uyğanganida turli şarpalar kaçib ketayatganini köripti yu, pastga tüşgani korkib, otiraveripti. Tang atgaç pastga tüşsa, tegirman taşining tagida yatgan yarim kap altin va atrafga saçilib yatgan kımmatbaha takınçaklarni köripti. Keçasi oğrilar oğırlangan narsalarni taşlab kaçgan ekanlar. Yigit taş bilan birga altin va takınçaklarni ham yığıştirib, üyga barmakçi bolipti. Amma akasi bilan yana köngilsiz gaplar bolişini oylab, bayliklarni kötarganiça başi akkan tamanga ketipti.

Akasi bolsa, ükasini üydan kuvlab çıkargaç, kıyinçilik bilan kün kora başlapti. Tez künda yegulik narsa tapa almay, üyni satibdi. Üyning puli ham tügab, u köçada kalipti va kişilarning hızmatlarini kılişga macbur bolipti. Otin terib, satib kün köripti. Künlar şu tarzda otaveribdi. U avvalgidan ança çakkan bolib, kolidan ança-munça iş keladigan bolib kalipti. Pul yığıb, ükasini kıdırib tapişni maksad kılipti. Bir küni u otin terib harib-talib yürganda bir muhtaşam saray aldidan çıkıb kalibdi. Darvazasini kakıb, suv sorabdi. İçkaridan 5–6 yaşlardagi bir kızça çıkipti. Kızça köziga issık körinipti. Bu üy kimning üyi ekanligini sorapti. Kızça adamlar dadasini tegirmançi deb ataşlarini aytipti, dadamlar hazir işdalar, depti. U tegirmançi kelişini kutipti. Tergan otinlarini

ham şu havliga alib kelipti. Bir vakt tegirmançi işdan kaytib kelipti. U özining ükasi ekan. Aka-üka birbirlarini körib, sevinganlaridan yığlab yubariptilar. Aka üka bir-birlarini nıhayatda sağıngan ekanlar. Ükasi akasini soraklagan paytda uni üyni satib ketganini bilgan, tapa almay, nıhayatda hafa bolgan ekan. Aka-üka bir-birlaridan hal-ahval soraptilar, ükasi akasini üyga taklif kılipti. Üka akasi ham ança mehnatsevar adam bolib kalganini, mehnat bilan kün körayatganini anglapti. İkkalalari bir bolib, atalaridan kalgan havlini kayta satib aliptilar. Şu kışlakning adabli hanadaniga savçi koyib, akasini ham üylab koyibdi. Akasi öz kışlağıda bahtli hayat keçiripti. Ükasi ham ailasi yaniga kaytipti. Aka-üka ahıl va inak yaşaşib, murad-maksadlariga yetibdilar.

## 66. BOZÇİNİNG BAHTİ[276]

Kadim zamanda bir bozçi yaşar ekan. U boz tokıb hayat keçirar ekan. Künlardan bir küni u öziça, hayatim şunday ötib ketaveradimi, men ham bir safarga çıkıb, bahtimni sinab körsam-çi, degan oyga baribdi va yolga atlanibdi. Koliga hurcunini va boz tokıydigan makisini ham kerak bolib kalar, deb alvalibdi. U yol yüribdi, yol yürsa ham mol yüribdi, katta kolga kelib kalibdi. Aldidan bir kurbaka çıkıbdi. Kerak bolib kalar, deb uni maki bilan bir urib öldirib, hurcunga salib alibdi. Yana ketayatsa, yolda bir atning dümi uçrabdi. Uni ham alib, hurcunga salib koyibdi. Yol yürib-yürib, ahiri bir sarayga yetib kelibdi. U sarayning eşigini takıllatibdi. İçkaridan "kim u?" degan kız balaning tavuşi eşitilibdi. Bozçi özining musafirligini aytibdi va sarayga koyişlarini sorabdi. Kız esa bu saray kara devning sarayi ekanligini, hazir dev kelsa uni yutib yubarişini aytib, tezrak keting, depti. Men devdan korkmayman, eşikni açing, depti bozçi. Kız nailac eşikni açibdi. Bozçi karşisida gözal bir kız turganini körib, uni bu yerga kanday kelib kalganini sorabdi.

Kız bir sultanning kızi ekanligini, kara dev uni oğırlab kelganini aytibdi. Şu payt birdan tos topalan bolib, dev kelibdi. U adam isi kelyapti, deb kıdırişga tüşibdi. Şunda bozçi çıkıb: "Men sen bilan küç şinaşmakçiman"– depti. Dev razi bolibdi va: "Aldin bitlarimiz bilan sinaşamiz"–debdi. Bozçi razi bolibdi. Dev örgümçakdek bitta bitini uşlab, öldirib taşlabdi. Bozçi esa kurbakani alib taşlabdi. Uning bitini körgan devning

[276] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 27-29.

eshanasi oynab ketibdi. Kel, endi sakalimizning tukini sinaymiz, debdi dev va bir kulaç sakalini yulib, ortaga taşlabdi. Bozçi atning dümini çıkarib koyibdi. Dev uning sakalini körib, boldi, pahlavan ekansan, men yengildim, depti va saraydan çıkıb ketibdi. Bozçi sultanning kızini alib, uning atasi yurtiga yol alibdi. Ular sultan sarayiga yetib kelişgaç, sultan kızini körib, sevinganidan huşidan ketib kalibdi. Özіga kelgaç, kız atasiga, meni mana şu pahlavan devning çangalidan kutkardi, deb bozçini körsatibdi. Sultan:

"Kızimni şu pahlavanga beraman"– depti. Ulamalari esa: "Kandaydir bir pahlavanga şunday kızingizni berib yubaraverasizmi, avval bir ikkita şart koying"– deptilar.

Sultanning sayr kıladigan bağıga kattakan bir şer kirib kalgan ekan. Sultan bozçiga: "Ana şu şerni öldirsang kızimni va yarim davlatimni beraman"– depti. Bozçini şu baka kiritib yubaribdilar.

Bozçi: "Endi nima kıldim, e huda, özing madad ber"– deb bir burçakka bıkınib otiraveribdi. Şer adam hıdini bilib, uni kıdırib tapibdi va menga avkat keldi, deb hursand bolganidan sakrayveribdi. Şu sakraşlarning birida şer bir darahtning uçli şahıga ilinib kalibdi va ölibdi. Bozçi hursand bolganidan uyakdan-buyakka zir yügüraveribdi. Şu payt sultanning adamlari habar algani kelibdilar. Ular şerning ölib yatganini körib, bozçini kolda kötarib, sultanning yaniga alib baribdilar. Sultan cüda hursand bolibdi va ikkinçi şartini aytibdi. Sultanga karşi bir şah uruş elan kılgan ekan. Ana şu şahni yengsang, men seni küyav kılaman, depti sultan. Unga athanadan yakkan atini tanlab alişini buyuribdi. Bozçi ümrida at minmagan, atdan korkar ekan. U etagiga ançagina taş yığıb alibdi va athananing eşigiga kelib, kolidagi taşlarni atlarga karab ata başlabdi. Ahiri bir at taş tegsa ham tinç turaveribdi. Eng yuvaş at şu ekan-da, deb bozçi atni alib çıkıbdi. Sultan atni körib, hayran bolibdi, çunki u sultanning uruş bolsa minadigan ati ekan. Bozçi kırk kulaçlik arkan bilan meni atga bağlab koyinglar, depti. Bozçining aytganini kılib, uni atga tangib taşlabdilar. At cang körib, pişib ketganligi üçün uruş maydaniga özi yügürib kirib ketibdi. Bozçi korkkanidan bir darahtni kuçaklab algan ekan, bu daraht tagi çirigan çinar ekan. Çinar tağı bilan koparilib çıkıbdi. Bozçining ati cang maydanini aylanib yügüraveribdi, unga bağlangan bozçi ham çinarni kuçaklaganiça ketaveribdi. Uni körgan duşman askarlari tumtarakay bolib kaçibdilar.

Sultanning cangçilari galaba kazanibdilar. Sultan öz sözining ustidan çıkıb, kızini bozçiga nikahlab beribdi va kırk keçayu kırk kündüz toyu tamaşa bolibdi. Sultan ahiri halk aldiga çıkıb:

–Men cüdayam karib kaldim, mening ornimga küyavim sultanlik kılsin,– depti. Halk uning istagini ma'kullabdi. Şunday kılib, bozçi öz bahtini tapib, murad maksadiga yetibdi.

## 67. DANA KIZ[277]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir padşa bilan vazir bolgan ekan. Padşa vazirini cüda yahşi körar, uni hammadan yukari körar ekan. Bu haldan saray ahlining köpçiligi hasad kılar va padşa bilan vazir ortasiga savukçilik tüşiriş payida yürar ekanlar. Künlarning birida padşaga, "Vaziringiz kaltafahm, unça-bunça narsaning fahmiga yetavermaydi"– deb yetkazibdilar va bunu tekşirib körişni sorabdilar. Padşa vazirini sinab körmakçi bolibdi. U vazirga, ikkita saval beraman, kanday cavab berar ekansan, debdi. Birinçi saval: "Dunyada eng şirin narsa nima va eng aççık narsa nima?"– depti. Vazir, ertaga cavabini aytsam maylimi, deb padşadan izn sorabdi. Vazir üyiga kaytibdi. Uning gözal va aklli kızi bar ekan. Atasining hamuş kirib kelayatganini körgan kız, "Atacan, nega hamuşsiz?"– depti.

Vazir bolgan gapni aytibdi. "Şunga ham hafa bolasizmi?"– depti kız va savalning cavablarini aytib beribdi. Ertasiga vazir sarayga bargaç, padşa savaliga cavab sorabdi.

– Eng şirin narsa yangi kelin-küyavning turmuşidir, eng aççık narsa esa ölim,– depti vazir. Padşa bu cavabdan kanaatlanibdi va vazirning koliga bir hokizning arkanini berib, ikki aydan keyin şu hokizni balasi bilan alib kelasiz, depti.

Vazir hafa bolib üyiga kaytibdi, lekin bu hakda kıziga heç narsa demapti. Aradan ikki ay ötgaç, padşaning habarçisi çakırib kelibdi. Eşikni açgan kız hamma gapdan habardar bolibdi va habarçiga:

– Padşaga barib ayting, atam hammamga tukkani ketgan,– depti. Bu gapni eşitgan padşa darğazab bolib:

---

[277] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 26-27.

– Oşa kızga barib ayting, ahmak ekan, erkak kişi ham tuğadimi?– depti.

– Hokiz tukkanda erkak kişi tuğmaydimi?– depti kız.

Bu cavabni eşitgan padşa kızning aklliligiga tan beribdi va kırk keçayu kırk kündüz toy-tamaşa kılib, unga üylanibdi. Padşa kızga: "Davlat işlariga aralaşmaysan, davlat işiga aralaşgan küning sarayda özing sevgan nimaiki bolsa, alib, atangnikiga ketişing mumkin"– depti. Ular tinç yaşay başlaptilar. Bir küni padşa avga çıkadigan bolibdi. Padşa avga ketgaç, sarayda bir cancalli vakea bolib, unga malikaning aralaşişini sorabdilar. Malika bu cancalga aralaşib, uni padşa kelguniça bir yakli kılibdi. Padşa avdan kaytgaç, bu gapni eşitib, hatiniga şartini eslatibdi va atasinikiga ketaverişi mumkinligini aytibdi. Ayal ketiş aldidan bir bazm kıling, deb padşadan otinibdi. Padşa keçkurun bazm berib, hammadan aldin özi mast bolib kalibdi. Bir payt padşa öziga kelsa, nataniş yollarda aravada ketayatgan emiş. Yanida hatini otirgan emiş.

– Meni kayakka alib ketyapsan?– depti padşa.

– Özingiz aytdingiz-ku, saraydagi özing sevgan narsani alib ketaver, deb. Men sevgan narsa fakat siz, şuning üçün sizni alib atamnikiga ketyapman,– depti ayal.

Padşa hatinining danaligiga tan veribdi va arkaga kaytişni buyuribdi. Ular ümrlarining ahirigaça tinç tatuv yaşab, muradlariga yetibdilar.

## 68. ZORAKİ FALBİN[278]

Bir bar ekan, bir yok ekan, kadim zamanda bir çal bilan kampir bolgan ekan. Ular kambağallik bilan kün körar ekanlar. Bir küni kampir şahar hammamiga baribdi. Hammamda hali başiga çaplagan katığını yuvib ulgurmay hadimlardan biri kirib:

– Hammamni tez boşatinglar, padşahning baş falbinining hatini yuvinişga kelyaptilar,– deb hammani çala yuvingan halda çıkarib yubaribdi. Bu hal kampirga cüda alam kılibdi. Üyga kelib, çaliga bolgan vakeani aytibdi va: "Ta padşahning baş falbini bolmaguningizça men siz bilan yaşamayman" deb çalni urişibdi. Çal oylab oylab tavakkal kılibdi: bir sıkım taşçalarni alib, bazarning közga körinarli bir cayini egallab, fal bakmakçidek otiraveribdi. Çalning yaniga üst-başi çang bir adam kelib:

---

[278] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 18-20.

– Ata, men safardan kelyapman. Biz padşahga altin va kümüş artilgan tüyalar alib kelayatgan edik, şu tüyalardan biri yokalib kaldi. Şuni fal bakıb, kayerda yürganini bilib bersangiz,– debti.

Çal u kişidan kaysi yoldan, kanday halda kelganini abdan suriştirib, mulahaza kılib köribdi-da:

– Ahirgi marta dam algan manzillaring yakınidagi carlikda yokatgan tüyangiz otlab yüribdi, üstida tilla va kümüş artilgan hurcuni ham bar,– depti. Çunki u kişining gaplaridan şunday hulasa çıkayatgan ekan-da.

Fal baktirgan adam çalning aytgan cayiga barib karasa, rastdan ham tüyasi otlab yürgan emiş. U çalga bir havuç altin savğa kılib, yürgan yolida çalning ota tapagan falbin ekanligini aytib, uning davruğını arttiraveribdi. Şu arada padşahning hazinasini oğri urib ketibdi. Padşah sarayidagi falbinlarning birartasi ham hazinani tapişalmabdi. Şunda padşa çal hakıda eşitib kalibdi va uni sarayga çakırtirib kelibdi. Çal vakeani eşitgaç:

– Padşahım, menga kırk kün muhlat bilan kırkta horaz berasiz,– depti. Padşa çalning aytganlarini muhayya kılibdi. Çal horazlarni hızmatkarga kötartirib, üyiga alib kelibdi va kampiriga:

– Sen abroparast kampir kariganda meni sarsan kılding. Mana, padşah menga şunday müşkül iş tapşirdi. Endi bari bir men hazinani tapa almayman. Şuning üçün ölimim aldidan bir maişat kılib kalay. Har küni sen menga bitta horazni soyib, palav damlab ber. Kırk kündan keyin bir gap bolar,– depti. Kampir keçkurunga palav damlab, çalning aldiga alib kiribdi.

Tillani şahardagi kırk karakçi oğırlagan ekan. Ular hazinani tapiş dangi ketgan çalga tapşirilganini eşitib havfsiraşibdi. Oğribaş: “Kani, çal kanday kılib bizlarni taparkin, bar, barib bil”– deb bir oğrini çalning üyiga yubaribdi. Oğri çal otirgan üyning tamidagi moridan har bir gap-sözni eşitib otiribdi. Şu payt hanaga kampir horaz basilgan palavni kötarib kiribdi. Çal yengini şimarib, palavga kol uzatib:

– Ya bismilla, kırkta edi, bittasi keldi, ottiz tokkızi kaldi, –depti. Bu gapni eşitgan oğrining esi çıkıb ketibdi. “Ha, çal bizlarni bilarkan” deb oylab çapganiça oğribaşiga barib:

– Çal bizning kırkta oğri ekanligimizni, bugun men barganimni-yu, yana ottiz tokkız kişi kalganini ham bildi,– depti.

Oğribaşi bu gapga işanmabdi. Ertasi küni oşa oğriga yana bir oğrini koşib yubaribdi. İkkala oğri moridan kulak salib otirişsa, çal:

– Kırkta edi, ikkitasi keldi, ottiz sakkiztasi kaldi,– depti.

İkkala oğri havlikib oğribaşiga barişibdi va çalning gaplarini aytişibdi. Oğribaşi bu gapga ham işanmay, üçinçi küni özi barib, moridan paylabdi. Şunda kampir kattakan, lekin bir ayağı yok horazni palavning tepasiga basib kelibdi. Buni körgan çal:

– Eh-he, bugun rasa kattasi keldi-yu, bir ayağı çolak ekan-da,–depti. Oğribaşining ham bir ayağı çolak ekan. Oğribaşi, “Ha, bu çal hamma narsani bilarkan “ deb oylabdi. Oğrilar bilan maslahatlaşib, çalning aldiga özi baribdi va:

– Ata, siz şunçalik toğri fal bakarkansiz, men özim kelmasam, tapib, hammamizni darga astirardingiz. Mana keldim, bizlarni keçiring, padşahning cazasidan saklab kaling, aytganingizni kılamiz,– depti. Çal bular hazinaning oğrilari ekanligini bilibdi- da:

– Hazinaning bir tillasini ham kamaytirmay, eski kabristanga alib kelib, falan yeridagi görga kömib koyinglar,– depti. Oğrilar çalga köpdan-köp minnatdarçilik bildirib, aytganini kılişibdi.

Çal kırk kün horazli palavni yeb, kırk birinçi küni padşa sarayiga baribdi va:

– Padşahım, eski kabristandagi falan görda hazinangizning bitta tillasi ham kamaymay turibdi, barib alib keling,– depti.

Padşa adamlarini yubarsa, hakıkatan hazina büs-bütün turgan emiş. Hazina tapilgaç, padşa çalni sarayning baş falbini kılibdi.

Endi kampir ham faytan aravalarda hammamga barib, yayrab yuvinadigan bolibdi. Bir küni padşa mulazimlari va falbinlari bilan bağ aylanişga çıkıbdi. Aylanib yürib, falbin çalni çakıribdi va:

– Kaftimda nima barligini taping. Tapsangiz, yeb yatişga mal- dunya berib, ümringizning ahirigaça sizni taminlayman. Tapalmasangiz kallangizni aldiraman,– depti.

Çalning ayak-kolidan madar ketib:

– Hah, yaramas kampir-a, aytgandim, endi falbinlikni yığıştiray, yıkkan-terganimizni yeb yataylik deb, nafsing kurğur, konmadi. Mana endi nima boldi? Bir sakradim– kutuldim, ikki sakradim– kutuldim, üçinçisida– tutildim,– debdi afsuslanib. Çalning bu gapini eşitgan padşa hahalab külib, kaftini açibdi. Kaftida çigirtka bar ekan.

– Kayilman tapkirligingizga,– depti padşa,– özim ham üçinçi sakraganda tutgan edim. –Bu gapni eşitgan çal özini kanday kılib falbin bolib kalganini aytib beribdi va padşadan falbinlikni taşlab, tinç yaşaşga ruhsat sorabdi. Padşa ham küla-küla öz sözining üstidan çıkiş üçün çalga ta ümrining ahirigaça yatib yeydigan nafaka tayinlab, ketişiga ruhsat bergan ekan. Şunday kılib, çal bilan kampir murad-maksadiga yetişibdi, ümrlarining ahirigaça faravan yaşaşibdi.

## 69. ALTİN KIZ[279]

Kadim zamanda bir adam bolgan ekan. Uning hatini ölib, yalğız kızi bilan kalibdi. Aradan bir neça yil ötgaç, u kişi beva ayalga üylanibdi. Ayalning ham bir kızi bar ekan. Ayal ogay kızini çıkiştirmay, unga ğayirlik kıla başlabdi. Kızni yokatiş payiga tüşibdi. Kişi avvaliga parva kılmabdi, üyida cancal bolavergaç, ahiri bezar bolibdi va: "Kani, nan yapib ber bolmasa, men kızimni adaştirib kelaman"– depti va nanni koltiklab, kızini etaklab ormanga yol alibdi. Yürib-yürib bir tepalikka kelgaç, nanni pastga dümalatib yubaribdi va kıziga:

– Bar, nanga yetib al,– debdi. Kız nanning arkasidan çapib ketibdi. Atasi kızni taşlab, üyiga yol alibdi. Kız nanni tutib alib, arkasiga kaytib kelsa, atasi yok emiş. Kız yığlab-yığlab keç kirganda bir kampirni körib kalibdi. Kampir ormanda yaşar ekan. Kız salam berib, başidan ötganlarni kampirga gapirib beribdi. Kampir kızni üyiga alib kirib, avkatlantiribdi va uhlaşga yatkızibdi. Kız erta bilan azanda turib, üy havlilarni süpürib,

[279] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 16-18.

çinnidek tazalab koyibdi. Kampir uykudan turgaç, kozıkarin tergani ormanga ketibdi. Kampirning üyida ormanda kasal bolib kalgan turli tuman hayvanlar yaşar ekan. Kampir ularni davalar ekan. Kız bu hayvanlarning ham taglarini tazalab, yuvintirib, kaşib, avkatlantirib turarkan. Künlarning birida kız atamni sağındim, deb yığlabdi. Buni körgan kampir kızni etaklab bir arık boyiga alib baribdi va:

– Arikka karab tur. Men uhlayman. Arikdan kızıl, havarang suv akadi, meni uyğatma, sarık suv aksa, meni uyğat,– depti. Kız: "Hop, buvican" deb kutib otiribdi. Kampir uhlabdi. Arikdan kızıl, havarang suv akıbdi. Sarık suv aka başlagaç, kız kampirni uyğatibdi. Kampir ornidan turib, kızni saçidan uşlab, suvga tüşiribdi va şonğıtib alibdi. Keyin: "Suvdan kolingga nima ilinsa, alib çık"– debdi. Kızning koliga bir kutiça ilinibdi. Kampir kızni kutiça bilan birga atasining üyiga kuzatib koyibdi. Bir payt ata mundak karasa, eşikda huddi kuyaşdek parlab kızi kirib kelayatganmiş. Kız suvga şonğıganda büs-bütün altinga aylanib kalgan ekan. Kolidagi kutiça ham altinga tola ekan. Atasi hang-mang bolib kalibdi. Ogay ana esa hasaddan yarilib ketay depti. "Tez meni kızimni ham adaştirib kelasiz" deb turib alibdi. Hop, nan yap, depti ata. Nan va kızni alib, ötgan galgidek, ogay kızini ham nanning arkasidan yubarib, özi üyiga kaytibdi. Kız ormanda adaşib yürib, kampirning üyiga barib kalibdi va üyga kiribdi. U dangasa, tayyar avkatni yeb organgan ekan. İkki üç kün u kampirning tayyar avkatiga şerik bolib yüribdi. Hayvanlarga karaşni öziga ar deb bilibdi. Nıhayat, "Men üyga ketaman, beradiganingizni bering"– depti kampirga. Kampir uni ham arık boyiga başlab baribdi:

– Suvga karab tur. Kızıl, havarang, sarık suv aksa, meni uyğatma. Kara suv aksa, meni uyğat,– depti kampir. Kız hop depti. Kampir uhlabdi. Kızıl, havarang, sarık suv akıbdi. Nıhayat kara suv aka başlagaç, kampirni uyğatibdi. Kampir ornidan turib kızni saçidan uşlabdi va suvga şonğıtib alibdi. Kız kap-kara bir ta'viyaga aylanibdi. Kampir kızni kolidan uşlab, atasining üyiga alib barib koyibdi. Anasi kızini körib, dad-vay salib, eriga yapişibdi.

– Hay imansiz çal, özingizni kızingizni altinga aylantirib, nega meni kızimni kömirga aylantirdingiz?– deb ayyuhannas salibdi u. Çal esa:

– Sen özing alib bar deding, men alib bardim. Biri nima üçün altinga aylandi-yu, ikkinçisi nima üçün kömirga aylandi– bu menga karanğu,– desa ham kutulmabdi. Şunda çal altin kızni altinlari bilan alib, hatinini kömirrang kızi bilan kaldirib üydan çıkıb ketibdi.

## 70. SAVDA ÇEÇAN[280]

Bir bar ekan, bir yok ekan. Savda çeçan namli bir devana bolgan ekan. Savda çeçanning kampiri va birgina oğli bolgan ekan. Savda çeçan har küni ertadan-keçgaça tilamçilik kılib, keçkurun üyga üç burda nan alib kelar ekan. Bu üç burda nanni çal-kampir va oğli yeyişar ekan. Savda çeçanning oğli voyaga yetibdi. Savda çeçan:

– Men oğlimga padşaning kızini alib beraman, – debdi. Kampir esa:

– Huda alsin siz esini yegan çalni. Padşa hammani koyib sizga kızini berarmidi,– depti. Şunda Savda çeçan yolga atlanibdi va padşa sarayiga barib:

– Men avçiman, avçiman, kızingizga kelgan savçiman ,– depti.

Padşa, bu kim ekan, deb mulazimlarini çakıribdi. Mulazimlar:

– Bir gaday çal kızingizga savçi bolib kelipti, – deyişibdi.

Bundan padşaning cahli çıkıb, çalni haydab yubarişni buyuribdi.

Şu küni çal üç burda emas, tört burda nan alib kelib, bir burdasini takçaga taşlab koyibdi, bu kelinimning tegişi, deb. Aradan bir neça kün ötgaç, çal yana padşa sarayiga baribdi va:

– Men avçiman, avçiman, kızingizga kelgan savçiman, –deb saray eşigini takıllatib turaveribdi. Padşa bu gal ham cahl bilan uni haydatib yubaribdi. Devana yana tört burada nan alib kelib, bir burdasini kelinimga deya takçaga taşlab koyaveribdi. Aradan malum muddat ötgaç, çal yana padşa sarayiga savçilikka baribdi.

– Men avçiman, avçiman, kızingizga kelgan savçiman.

Padşa bu kaysar çaldan kutula almasligini paykab, buni adabini kızim bersin, debdi va çalni kanizaklardan biriga koşib, kızining koşkiga yubaribdi.

---

[280] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 14-16.

Padşaning ay desa ağzi, kün desa közi bar, çiray va adabda yagana, mehnatkaş bir kızi bolib, kız şu küni tüş köribdi. Tüşida çirayli bir tulparni uşlab turgan emiş. Kız tüşini enagasiga aytibdi. Enagasi:

– Bekaçim, sizga savçi keladi, sizga ağız salgan yigitga sizning takdiringiz bitilgan ekan ,– debti. Bu gapni eşitgan kız: "Şu bugun kim kelsa, şunga razi bolaman" – depti. Çunki har küni türli beku bekvaççalardan savçi kelaverib, kızni bezar kılayatgan ekan. Huddi bilgandek, kanizak çalni yetaklab kirib kelibdi. Kız bu çal devana ekanligini eşitib ham öz sözidan kaytmabdi, uning oğliga tegişga razi bolibdi. Bu habarni eşitgan padşa: "Mabada kızim akldan azmaganmikin"– debdi. Kızi sağ salamat ekanligini, şu devana çalning oğliga turmuşga çıkişga raziligini eşitib ,"Meni unday kızim yok, ak kıldim"– debdi. Devana çal kızni yetaklab, öz üyiga alib ketibdi va bahali kudrat toy kılib, kızni oğliga alib beribdi. Padşaning kızi üy işlarini öz koliga alibdi. Savda çeçanga ikki tilla berib:

– Atacan, bu tillalarning biriga üy üçün rozğar buyumlari, azık avkat satib aling, ikkinçisiga kök va kızıl duhaba alib keling, artganiga turli ipaklar alib keling ,– debdi. Savda çeçan kelinining aytganini alib kelibdi. Kelin avkat pişiribdi. Hammalari avkatlanib bolgaç, kelin öz üyiga kirib, duhabalarga acayib güllar tika başlabdi. Ertalabgaça körgan köz kamaşadigan çirayli duhaba gilamça tayyar bolibdi. "Gilamçani bazarga alib çıkıb, yüz tengega sating" depti kelin Savda çeçanga. Çal kelinining aytganini kılibdi. Kelin tikkan gilamni körgan bazardagilarning ağzi açilib kalibdi. Bazarda tamaşa kılib yürgan padşaning oğli apasi tikkan gilamni tanib kalibdi va yüz tillaga satib alibdi. Şu tarıka har küni devana çal bittadan gilam sata başlabdi. Har küni padşaning hazinasidan yüz tengedan tilla kamayaveribdi, padşaning oğli apasi tikkan gilamlarni alib kelib, tahlab koyaveribdi. Tez künda devana çalning üyi başkatdan kurilibdi, ançagina bayib kalibdi. Kız ata anasini üyiga çakıribdi. Lekin devana çalning üyiga baramanmi, deb padşa ünamabdi, hatinini ham yubarmabdi. Bir küni padşa mulazimlari bilan aylanib yürib korkam bir sarayning aldidan çıkıb kalibdi va bu kimning sarayi ekanligini sorabdi. Mulazimlar bu saray uning devana çalga kelin bolgan kıziniki ekanligini aytişibdi. Padşa heç narsa demay, yolga ravana bolibdi.

Künlardan bir kün padşa vazirlari bilan gaplaşib otirganda gapdan gap çıkıb, vazirlardan biri:

– Taşmehr adamda öz farzandiga nisbatan mehr bolmaydi, öz farzandiga mehri bolmagan adamda halkka ham mehr bolmaydi, – debdi.

Bu gapni eşitgan padşa: "vazirimki bu gapni aytdi, adamlar nima deyayatgan ekanlar" deb oylab kalibdi va bir küni kızinikiga barişni ihtiyar kılibdi. Devananing üyiga kelib, uni ham özidan kam emasligini, devana degan namigina kalib, bay badavlat kün körayatganini, bunga özining kızi, uning mehnatkaşligi sababligini, yan-atrafdagi koni-koşnilar kızini kançalik e'zazlab, hurmatlayatganligini körib, padşa hursand bolibdi va kızi bilan yaraşibdi. Küyavini mamlakatining yarmiga padşa kılib kötaribdi. Hammalari şad-hurrem, tinç-tatuvlikda ümrlarining ahirigaça kün körgan ekanlar.

## 71. TAŞ YÜZLİ KIZ[281]

Rivayatlarga köra kadim zamanda bir padşa bolganakan. Uning perilardek gözal bir kızi barakan. Kız vayaga yetgaç, unga savçilar kela başlapti. Lekin kız yüzini berkitib alib, heç bir yigitga köriniş ham bermabdi, turmuşga çıkişga razilik ham bermapti. Yillar suvday akıb ötaveribdi. Yaşi öta başlagan padşani vahıma basibdi.

– Men karib kaldim,– depti u kıziga, – yaşim ham bir cayga barib kaldi. Bardi-yu, men ölib kalsam, sening toyingni kim kıladi, sen tahtga varis bola alarmikansan?

Lekin kız turmuşga çıkişga ünamapti. Bir küni bir çopan padşa sarayiga kelipti va: "Padşahım, kızingizni menga hatinlikka bering?"– depti. Padşa: "Şunday kızimni tengi çopan boldimi?"– deb avvaliga darğazab bolipti. Lekin kızini sorab heç kim kelmay koyganini oylab, razi bolipti.

–Fakat, sen aldin kirib, kızimin köndir, raziligini al,– depti padşa.

Çopan kızning yaniga kiritişlarini iltica kılipti. Kızning yüzini açmaslik va turmuşga çıkmaslik sirini bilişini, uni canidan artik sevişini aytib yalinavergandan keyin kız unga köriniş berişga razi bolipti. Çopan kızning yaniga kirgaç, kız yüzini açmakçi bolgan ekan, unga çopan:

---

[281] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 13-14.

–Yüzingizni açmang, – depti, – yüzingizni körganman, u taşdan….

Kız çopanning gapidan hayran bopti va undan:

– Mening yüzim taşdan ekanligini kayerdan bilasiz?– deb sorapti.

– Sizning yüzingiz taşdan ekanligini ham, uni bir körgan adam til tartmay ölişini ham yahşi bilaman, men buni tüşimda körganman, – depti çopan.

Hakıkatan ham kızning yüzi taşdan ekan. Kız hamma sirni çopanga aytib beripti. Uning yüzini körgan adam til tartmay ölişi tufayli kız koplab savçilarga rad cavabini bergan ekan. Tağda yaşovçi bir cadugar sehr bilan uning yüzini taşga aylantirib koygan ekan.

Çopan yolga çıkipti. Yol yüripti, yol yürsa ham mol yüripti. Ahiri takka çıkıb kız aytgan cayga yetib kelipti. U cadugarni kutib otirib uhlab kalipti. Cadugar yaruğlikdan korkar, fakat tundagina öz üyidan çıkıb, tirikçilik kılar ekan. Çopan kaş karayganda uyğanib, közga körinar-körinmas bolib ketayatgan cadugarni körib kalipti. U alav yakıb, gülhan kılipti. Gülhandan tağdagi barki ot-olanga alav tutaşipti. Cadugar kelib, yigitga "otni oçir" deya yalina başlapti. Yigit kızni sehrlagan sehrli taşni talab kılipti. Cadugar tihirlik kıla kıla taşni berişga macbur bolipti. Yigit taşni alavga atibdi. Taş parça-parça bolib ketipti. Çopanning mehri tufayli cadugarning sehri kaytib, kızning yüzi öz haliga kelipti. Ezgulik yavuzlikdan üstün çıkipti. Çopan malikaning yaniga kaytib kelibti. Malika çopanga tegişga razilik beripti. Hursand bolgan padşa katta toy tamaşa bilan kızini çopan yigitga uzatibdi. Çopanning başiga baht kuşi konib, padşalik tahti unga tegibdi. İkkala yaş muradu maksadlariga yetiptilar.

## 72. BİR YİGİTGA KIRK HÜNAR AZ[282]

Bir bar ekan, bir yok ekan, cüda kadim zamanda bir savdagar bolgan ekan. Savdagarning yakkayu yalğız oğli bar ekan. Savdagar karib, küçdan kala başlagaç, oğlini çakırib, oğlim, men endi karib kaldim, savda işlarini örgangin, deb oğlining koliga ming tenge berib, safarga cönatibdi. Yigit yürib-yürib bir cayga kelsa, bir maktab turgan emiş, maktabda bir kança yigitlar daftar, kalam, kitab bilan savad örganayatgan

[282] A. Seidov, M. Yoldaşeva, **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995, s. 9-13.

emiş. Yigit ham okış-yazişni örganmakçi bolibdi. Örgatuvçi ming tenge berasiz, depti. Yigit razi bolibdi. Bir kança vakt ötgaç, yigit yahşi savadli bolib, üyiga yol alibdi. Üyiga kelgaç, atasi savda ilmini örganiş orniga savad çıkarib kelgani üçün oğlidan rancibdi, uni kayibdi. Anasi ortaga tüşib, yigitning koliga yana ming tenge beribdi va yana savdagarçilikka yubaribdi. Yigit bu gal ketayatib, yana oşa maktab yanidan ötibdi. Maktabda bir toda yigitlarga ğıccak va rübab çalişni örgatayatgan ekanlar. Yigit ham bu hünarni örgangisi kelib, maktabga kiribdi. Örgatuvçi ming tanga talab kılibdi. Yigit razi bolibdi, pulni tolab, ğıccak va rübab çalişni örgana başlabdi.

Yigit mahır sazanda bolib yetişibdi va üyiga kaytibdi. Bu gal atasi yanada kattık rancibdi va: “Sendan savdagar çıkmas ekan” deya oğlini kattık kayibdi. Anasi yana ortaga tüşib, oğlini, hımaya kılibdi va:

– Can atasi, yana ming tenge bering, bu gal ham savdagarçilikni örganmay kelsa, unda bütünlay üyga kiritmaymiz,– depti.

Atasi razi bolibdi va kolidagi ahirgi ming tengeni oğliga beribdi. Oğli ming tengeni alib, yana safarga ravana bolibdi. Yürib yürib yana oşa şahar maktabning aldiga barib kalibdi. O maktabning yanidan beparva ötib keta almabdi, maktabga kiribdi. Kirsa, u yerda özi tengi yigitlar şatranc oynab otirgan ekanlar. Yigit bu oyinni tamaşa kılib turibdi. Keyin bu oyinga işkıbaz bolib kalibdi. Örgatuvçi usta:

“Bu oyinni örganiş üçün ming tenge tolaysan” depti. Yigit tavakkal deb razi bolibdi va ming tengeni tolabdi. Ança muddat ötgaç, yigit usta şatrancçi bolib yetişibdi. Mahir usta bolgan yigit üyiga barişga ikkilanibdi, bari bir endi atam meni üyga kiritmas, deb oylabdi va başi okkan tarafga ketaveribdi. Kün akkanda bir karvansarayga kirib baribdi. U yerda savdagarlar yüklarini tüyalariga artişayatgan ekan. Yigit bir moysafid savdagarning yüklarini artişib koyibdi. İş davamida savdagar uning bekarçi ekanligini sorab bilibdi va menga oğıl bolgin, depti. Yigit razi bolibdi. Karvan yüklarini artib, yolga tüşibdi. Ular çölu biyabanlarga çıkıb ketibdilar. Yol yüribdilar, yol yürsalar ham mol yüribdilar. Bir cayga kelganda aldinda kuduk körinibdi. Savdagarlar meşlarini suvga toldirib almakçi bolişibdi. Kudukka çelak tüşirişibdi, lekin çelak nimagadir urilib, boş çıkaveribdi. Şunda savdagarlardan biri keksa savdagarga karab:

– E hoca, sening bakıb algan oğling şu müşkül paytda özini körsatsin, kudukka beliga arkan bağlab tüşiraylik, tüşib, suv alib çıksin,– deyişibdi.

Savdagarga bu gap ma'kul tüşibdi va yigitni beliga arkan bağlab kudukka tüşiribdilar. Yigit kudukka tüşib, çelaklarni suvga toldirib yukariga uzataveribdi. Hamma meşlar suvga toldirilgaç, savdagarlar keksa savdagarga karab:

– E hoca, yoldan topgan bala senga bala bolarmidi, koy, bir galva çıkmasin, balani kudukka taşlab ketaylik,– deyişibdi.

Kopçilikning rayini kaytara almagan keksa savdagar nailac balani kudukdan tartib almabdi, arkanu çelaklarini yığıştirib, karvan bilan yolga tüşibdi. Bala esa kudukda kaldirib ketişganini fahmlab, köp urinibdi, çıkişning sira ilacini tapalmabdi, ahiri nacatsizlikdan hop yığlab, haldan tayib, kudukda otirganiça atrafga razm salibdi. Karasa, kuduk tubidan allakanday yaruğ tirkiş körinib turganmiş. Kutulişiga ümidvar bolgan yigit şu tirkişni tirnab, tirnaklari koçib tüşganiga ham karamay kattaytiraveribdi. Ahiri bir eşik körinibdi. Yigit eşikni açib karasa, körkam bir bağ emiş. Bağning bir çetidagi sorida bir çal kolida ğıccak bilan uhlab yatgan emiş. Yigit hayratlanibdi. Kuduk tubidagi bu bağning gözalligini ta'riflaşga tillar lal emiş. Yigit astagina çalning kolidagi ğıccakni alib, bir acayib küy çalibdiki, bu küy tasiridan uçib yürgan kuşlar ham kelib balaning yaniga konibdi, uhlab yatgan çal uyğanib, öz aldida küy çalib turgan yigitni körib hayran bolibdi. Yigit çalning uyğanganini körib, küy çalişdan tohtabdi va unga salam beribdi. Çal alik algaç, yigitdan bu bakka kanday tüşib kalganini sorabdi. Yigit başidan keçirganlarini çalga aytib beribdi. Yigitning gaplaridan çal köp taaccublanibdi. Çal yigitga bir kança altin beribdi va közingni yumib aç, debdi. Yigit közini yumib açsa, kudukning tepasida turgan emiş. U şaşilib karasa, belbağıda bir kança saf altin turibdi. Yigit altinlarni arkalab, karvanning izidan yolga tüşibdi. Uzak yol yürib, harib, çarçab yıkılay deganda uzakdan bir karaga közi tüşibdi. Şu karani közlab barsa, özini taşlab ketgan karvandagi savdagarlar künning issığıda dam alib yatişgan ekan. Ular yigitni körib, kudukdan kanday çıkding, deyişga yüzlari çidamay, heç narsa bilmaganday turişaveribdi, moysafid savdagargina yigitni yalğandakam kuçaklab, köz yaşi kılib, seni çıkarib alaman desam, arkan üzilib ketdi, sen özing u yerdan kanday çıkding, depti. Yigit bolgan vakeani aytib, altinlarni unga körsatibdi. Yigitning altinlari savdagarning

bir ümr savdagarçilik kılib topgan mal-dunyasidan ham köp ekan. Altinlarni körgan savdagar çalning nafsi hakalak atib, niyati buzilibdi.

– Oğlim, –depti savdagar, men seni avval-başda oğlim deganman. Bu altinlaringni başka savdagarlar körmasin, sen özingga hüşyar bolib, atga minginu mening üyimga karab at koy. Mening gözal bir kızim bar, hat yazib beraman, hatinim şu kızimni senga bersin, men barib katta toy kılib beraman.

Yigit bu gapga işanib, savdagar tüşüntirgani boyiça uning üyini ahtarib ketibdi. Şaharga yakınlaşganda yigit, "men ming tenge tolab, okışni, yazişni örgangan edim, kani, savdagar nimalarni yazdi ekan"– deb savdagar "hatinimning koliga ber" tayinlagan hatni açib okısa, unda: "Hatin, şu hatni alib baruvçi yigitning belbağıda katta hazina bar, keçasi uhlab yatganida öldirib, altinlarini al. Men barib öligini sarancamlayman" – deb yazilgan ekan. Yigitning hayrati artibdi, cahli çıkıbdi. Yanidan kağaz kalamni alib, huddi savdagarning yazuviday kılib, "Hatin, şu yigitga kızimizni nikahlab ber, men uni özimga kıyamatlik küyav oğıl kılib tanladim, men barib katta toy kılib beraman" deb yazibdi va savdagarning muhrini köçirib, öz hatini muhrlabdi. Yigit sorab-surişтirib savdagarning üyini tapib baribdi va hatni savdagarning hatiniga beribdi. Erining çizgan çizigidan çıkmay örgangan hatin darrav damla-imamni çakırib, gözal kızini yigitga nikahlab beribdi. Yigit kızdan atasining toplagan pullari kayerdaligini bilib alibdi va bu pullarni kambağallarga bölib beribdi. Savdagarning üyiga kelişi yakınlaşgaç, yigit bir atni minib, eşik aldidagi karavullarga:

– Men falan şaharga ketayatibman, eşiklarni içkaridan berkitib otiringlar, mabada men yoğımda birartasi kelib çakırsa, eşikni açmanglar devardan aşib tüşsa ölasi kılib uringlar, – deb tayinlabdi va yolga ravana bolibdi.

Endi gapni savdagardan eşiting.

Savdagar esan-aman üyiga yetib kelsa, darvazalar taka-tak berk. Rasa eşikni takıllatibdi. Heç kim açmagaç, devardan aşib tüşibdi. Karavullar savdagarni ölasi kılib doppaslabdilar. Savdagar öz karavullariga özini taniştirib, ıhrab-sıhrab üyiga kiribdi, hatini bilan salam-alik ham kılmay, "yigitni öldirdingmi, altinlarni aldingmi?"– debdi. Hatini hayran bolib:

“Kanaka yigit, küyavimizmi?”– debdi. Savdagarning cahli çıkıb, nega senga küyav boladi, kani u yigit, desa, hatini ham hatni alib kelib savdagarning koliga beribdi. Savdagar hatni okıb, hamma gapga tüşinibdi, ah, deya huşidan ketibdi.

Endi gapni yigitdan eşiting.

Yigit yürib-yürib başka bir şaharga kirib baribdi. Şaharning çayhanasida çay içib otirsa, carçi çakırib ötaveribdi. “Şaharning padşasi şatranc oynaşga öziga muhalif çakıradi. Kimki şatranc oynab, oyinda padşahımizni yutsa, padşahlik taciga ega boladi, yutkazsa, başi tanasidan cüda kılinadi” deb bakıraveribdi. Yigit padşa sarayiga barib, men padşah bilan şatranc oynayman, debdi. Uni padşa sarayiga alib kiribdilar. Padşa bu yaş, kelişgan yigitni körib: “E, oğlim, koy, öz caningga cabr kılma”– depti. Yigit öz sözidan kaytmagan ekan, uni bir üyga alib kiribdi, bu üy padşah bilan oynab yutkızganlarning gavdasiga tola ekan, ikkinçi üyga alib kiribdilar. Bu üyda esa tola kallalar turibdikan. Şunda ham yigit çoçimabdi va şah bilan şatranc oynabdi. Ular üç keçayu üç kündüz şatranc oynabdilar. Ahiri yigit padşahni yutibdi. Padşah başidan altin tacini alib, yigitning başiga kiydirib koyibdi. Yigit:

“Men hali yaşman, şahlik özingizga buyursin” deb tacni padşahga kaytib beribdi. Uning hımmatidan tolkınlangan şah on tört künlik aydek gözal kızini yigitga berib, kırk keçayu kırk kündüz toy-tamaşa kılib beribdi. Yigit keksa ata anasini ham alib kelibdi. Padşah alamdan ötgaç esa taht yigitga kalibdi.

## ÖZBEK MASALLARI (TÜRKİYE TÜRKÇESİ)

### 1. "ÇİP YAPIŞ"

Bir varmış, bir yokmuş; bir açmış, bir tokmuş. Eski bir zamanda bir zengin adam varmış. Bu adamın bir fakir dostu varmış. İkisi: "Bizim karılarımız biri oğul, biri kız doğurursa, ikimiz dünür olacağız." diye birbirlerine söz vermişler.

Günlerden bir gün zengin adamın karısı bir kız çocuğu doğurmuş, fakir dostunun karısı ise erkek çocuk doğurmuş. Erkek çocuğun anne babası vefat etmiş, çocuk bu zengin adama hizmet ederek büyümüş. Adamın kızı ile çocuk birbirlerine âşık olmuş. Bunları gören adam, düşünmüş, tuttuğu sözünden caymış ve kızını başka birisiyle evlendirmek istemiş. O yiğit ümitsiz, hiç çare bulamadan bir mezara gitmiş ve ağlaya ağlaya uyuya kalmış. Bir süre sonra, bir yaşlı adam gelmiş, çocuğun başını kaldırmış, çocuktan hal hatır sormuş, olayı öğrenmiş ve çocuğa bir kamçı vererek:

– İşte şu kamçıyı "çip yapış!" diye yere vurursan, senin düşmanların yere yapışır, diye kayıp olmuş.

Yiğit bunu duyunca, yerinden kalkmış ve "Bir bakalım." diye zengin adamın evine gelmiş ve bir düğün olduğunu görmüş. Yukarıdaki kapıdan bir bakmış, gelin ile damat bir tabaktan yemek yiyorlarmış. Çocuk kamçıyı "Çip yapış!" diye yere vurmuş ki, gelin ile damat ikisi de tabağa yapışıp kalmış. Kızın anne babası biraz vakit geçince bir çocuğuna: "Gelin ve damada bir bakıver, yemeklerini yemişler mi?" diye çocuğu göndermişler. Çocuk, gelin ve damada bir bakmış ki, yemek hiç yenmemiş, ikisinin elleri tabağa yapışıp kalmış. Çocuk oturmuş ve "Yemek böyle yenecek." diye öğretmek istemiş ki, yiğit "çip yapış!" deyince onun da eli tabağa yapışıp kalmış. Biraz zaman geçince, annesi gelmiş, o da bu duruma şaşırmış ve öğretmeye çalışırken onun eli de yapışıp kalmış. Sonra babası gelmiş, onun da eli yapışıp kalmış. Şimdi beşi hem yapışıp kalınca, ne yapacaklarını bilmeden: "Şimdi şu yemeği alıp mescide gidelim. Orada büyük bir taş var, bu büyük taşa tabağı bir vursak, şu tabak kırılsa, her birimizin elinde birer parça olsa, sonra bu aptala koşabiliriz." diyerek bu fikirle tabağı almışlar ve mescide varmışlar ve tabağı taşa vurmuşlar. Çocuk beklemiş ve "Çip yapış!"diye kamçıyı yere vurmuş. Tabak kırılmadan taşa yapışıp kalmış. Bunlar: "Önceki durumumuz iyiydi, evde oturuyorduk. Şimdi mescidin içinde bu büyük taşa yapışıp

kaldık." diye üzülerek, bir çaresini bulamadan oturunca ezan vakti gelmiş. Sofiler ezan okuyunca, mescide adamlar gelmiş ve kalabalık olunca, çocuk beklemiş ve "Çip yapış!" deyince adamların hepsi yapışıp kalmış. Biraz zaman geçince, çocuk kamçısını alarak mescide girmiş. Bunu gören adamlar: "Hey çocuk, buraya gel, bizi bu felaketten kurtar, biz hepimiz yapışıp kaldık." diye çocuğa yalvarmışlar. Çocuk:

– Ben sizi bu durumdan kurtarmak için çaresizim, demiş. Bir adam:

– Öteki köyde bir falcı vardır. O falcıyı çağırırsan, fal açarak bizi bu felaketten kurtarması mümkün, demiş. Çocuk razı olmuş, yavaşça nehrin öteki tarafındaki falcının evine varmış ve falcıya:

– Hey anacığım, bizim köydeki mescitte pek çok adam yapışıp kaldı ve yerinden kalkamıyorlar. Bana onlar: "O falcıyı getirirsen, bizi bu felaketten kurtarırsa, bütün çok değerli varlıklarımızı ona vereceğiz." diye beni gönderdiler, demiş. Falcı kadın giyinmiş, eline çildirmalarini[283] almış ve çocuk ile yola çıkmış. Yavaşça nehir kıyısına gelmişler ve bakmışlar ki, nehrin suyu bol akıyormuş.

Kadın korkmuş. "Bu nehre su gelmiş, nasıl geçeriz, su beni götürürse, benim durumum ne olacak?" deyince, çocuk:

– Hey anacığım, donunuza kum doldurun ve üzerinize alın. Onun ağırlığı ile suya batmadan geçersiniz. Benden utanıyor musunuz, ben de sizin oğlunuz gibiyim, demiş. Kadın çocuğun dediğini yapmış ve nehirden geçmiş ki, çocuk "Çip yapış!" demiş. Kadının üzerindeki kum yapışıp kalmış. Çocuk, kadını doğru mescide götürmüş. Bunu gören adamların hepsi gülmüş.

"Biz ne dertteyiz, bu bizden beter olmuş." demişler. Bir iki mevsim taşın orada oturmuşlar, sonra bunlardan birisi:

– Şehirde bir Kaşmirî[284] Baba vardır. O baba o kadar âlim ki, bazı adamları eşeğe dönüştürür ve binermiş. Bazı adamların yüzlerini her türlü değiştirirmiş. Bir gün bizim bir yerde ziyafetimiz vardı. Orada o sihirbaz baba da vardı. Oradakiler babaya: "Hadi, bize ilginç bir şeyler gösterin." diye rica ettiler. Baba: "Eğer hepiniz razı olursanız ben

---

283 Tef.

284 İnsanlara türlü numaralar yapıp güldüren, sihir yapan kişinin bir nevi medyum işi.

ilginç şeyler gösteririm." dedi. Onlar: "Hepimiz razıyız." dediler. Baba eline iki çubuk aldı ve birbirine vurdu ki, evin içi nehir gibi suya doldu, suyun içinde kaldık. Oturduğumuz o ev bir gemi oldu, kendimiz nehir içinde birkaç gün seyahat ettik, karınlarımız acıktı, sonunda bir yere geldik ve yemek yiyelim derken, baktık ki, suyun içinde her türlü balıklar göründü. Birer tane balık tutup, sudan çıkıp baktık ki, hepimiz misafirhanede oturmuşuz. Ne su var ne gemi. Babanın kaşmirliğine şaşırdık. Bu çocuk o babayı bulup getirsin, baba bizi bu felaketten kurtarsa gerek, diye tarif etmiş

Bundan sonra hepsi birleşerek, çocuğu çağırmışlar:

– Sen gidip, falan şehirdeki o sihirbaz babayı bulup getirsen, hem sana mal mülk veririz hem de babayı memnun ederiz, demişler. Çocuk o şehre doğru gitmiş. Babayı soruşturarak, evini bulmuş. Babaya bütün olayları anlatmış: "Eğer gidecekseniz, çok mal mülkün sahibi olursunuz. O kadar adamın size ihtiyacı var." demiş. Baba gerekli eşyalarını ve fal kitaplarını eşeğine yüklemiş ve yavaşça yola çıkmışlar. Bir yere gelince baba yayılarak bir yere oturmuş ve çocuğa: "Bana bir kesek[285] bul!" demiş. Çocuk bir büyük baş hayvan kemiğini uzatıp "Kesek yok." demiş. Baba kemiği eline alınca, çocuk "Çip yapış!" demiş. O kemik adamın eline yapışıp kalmış. Baba bu işe şaşırmış ve dönmek isterken mescide yaklaştığını görmüş. Yerinden kalkınca çubuk ile eteğine vurunca eteğine yapışıp kalmış. O çocuk sihirbaz babayı mescide götürürken, küçük çocuklar sihirbaz babaya mescide kadar eşlik etmişler. Mescitte yatan adamlar bu işi görünce, bütün bu işleri çeviren bu çocuk olsa gerek, diye çocuğa yalvarmışlar:

– Hey çocukcağız, bu işleri yapan senmişsin. Sen bizi bu felaketten kurtarırsan, ne istersen onu vereceğiz, demişler.

Çocuk razı olmuş:

– Hepinizin bildiği gibi, benim babam ile annem bu zengin adamla aralarında söz vermişlerdi. Şimdi o sözünü tutmayarak, kızını başka birisiyle evlendirdi. Eğer bunlar razı olup da, kızını benimle evlendirmezlerse, ebediyen burada kalacaksınız, demiş.

Bütün halk, zengin adama yalvarmış. Zengin adam ve damat razı olmuş. Sonra çocuk kamçısını "Açıl!" diye yere bir vurmuş ki, bütün insanlar yerinden kalkmış, mal

[285] Kurumuş toprak parçası.

mülklerini çocuğa vermiş ve kız ile nikâhını kıymışlar. Hapishaneden çıkmış gibi, her bir tarafa kaçmışlar.

Çocuk zengin olmuş, sevdiğiyle hayat sürmüş, muradına ermiş. Siz de muradınıza erin, biz de muradımıza erelim, düşmanlarımız utançla kalsın.

## 2. FERASETLİ BABA

Bir varmış, bir yokmuş, bir açmış, bir tokmuş, çok eski zamanda bir köy varmış. Bu köyde bir ferasetli, idrakli yaşlı baba varmış. Bu köyde bir zengin çocuğu da varmış. Bu zengin çocuğu sokakta yürürken, karşısına güzel yüzlü bir kız çıkmış. Kız, zengine bakarak:

– Ben bir tüccarın kızıydım. Benim babamı yolda eşkıyalar öldürdü. Ben ise onlardan zar zor kurtuldum. Oradan beri kaçarak geliyordum ve bu yerde sizi gördüm. Şimdi beni götürün ve kendinize nikâh kıydırın ya da hizmetçi olarak alın, demiş. Zengin çocuğu, kızı evine götürmüş. Evlenmişler ve birlikte yaşamaya başlamışlar.

Sonraları bu köyün halkından her gün bir kişi kaybolmaya başlamış. O yaşlı baba bu olaya şaşırmış. Bir gün o zengin çocuğunun yanındayken ona bakmış:

– Yüzünün rengi kaçmış, eskiden renginde kan çoktu, demiş.

Zengin çocuğu:

– Hey, baba, eskiden, evlenmeden önce, güç kuvvetliydim, kanım çoktu. Bilmiyorum, neden bu hallere düştük, demiş.

Baba düşünmüş, gönlünden geçenleri bir bir irdelemiş ve bir hikâyeyi hatırlamış. “Bir tür yılanlar var ki, onlar yerin dibine kadar girer ve kırk sene yatınca bir ejderhaya dönüşürler, yine kırk sene yatarlarsa bir kıza dönüşürlerdi. Bundan sonra dünyada ne isterlerse onu yaparlardı. Oysa o yılanlardan biri çıkıp çocuğa rastlamasın” diye, zengin çocuğa: “Hey, oğlum, ben bir şeyi gönlümden geçirdim. Eğer kusura bakmazsan, şunu söyleyeceğim.” diye yılan hakkındaki hikâyeyi anlatmış ve:

– Oysa karın o yılanlardan biri olmasın. Senin hareketinin ve kanının azalmasını, ikinci olarak da köy halkından gün geçtikçe bir kişinin kaybolmasını buna yoruyorum, demiş.

Çocuk bu sözleri duyunca: "Baba aklını kaçırmış." diyerek içinden çok öfkelenmiş ve yerinden kalkmış. Birkaç günden sonra çocuğun durumu çok ağırlaşmış, altı ay yatmış, hasta gibi yürümeye bile gücü kalmamış. Çocuk kendince çok düşünmüş, "Şu babaya bir uğrayayım." diye yavaşça onun huzuruna varmış, babanın hâl hatırını sorduktan sonra babaya:

– Hey baba, hakikaten sizin sözlerinize öfkelenerek gitmiştim. Şimdi kendimce düşünürken, sizin sözleriniz gerçeğe benziyor. Şu sözleriniz gerçek ise, ne yapmalıyım, demiş. Baba:

– Hey oğlum, eğer bu olayı öğrenmek istersen, evvel akşam tuzlu ve etli yemek pişirip karına yedir, kovaları kuru bırak, kapıyı içeriden kilitleyin. Bir müddet sonra karın susayacak, kovalara bakar. Dikkat edin, kilitlenmiş kapıdan nasıl dışarı çıkacak. Eğer öğrenirsen, sırrını kimseye söylemeyin, o zaman çaresine bakarız, diye çocuğu ikna ederek evine göndermiş.

Çocuk babadan ayrılmış ve evine gelmiş. Tuzlu yemekleri yemişler, yatarken de kovaları kuru bırakmışlar ve kapıyı içeriden kilitlemişler. Çocuk et hazırlamış ve içine tuz katmış, sonra uykusu kaçmış ve uyumuşçasına yatmış. Bir müddet sonra karısı susamış ve her tarafa bakmış ve su bulamamış. Sonra bir yuvarlanmış, bir de yılan şekline girmiş ve kapının dibinden çıkıp gitmiş. Su içtikten sonra geri dönmüş ve yatmış. Bu durumu gören çocuk kendini zor tutmuş. Ertesi gün sabah babanın yanına gelmiş. Babaya geçen olayları birer birer anlatmış. Baba düşünmüş ve sonra:

– Hey oğlum, onun çaresi şudur ki, sen evine git ve karına: "Öteki köyde benim bir halam vardır. Halam düğüne çağırmış. Ekmek ve her türlü yemeklerden pişir, ikimiz düğüne gidelim." diye söyleyin. Bu yemekleri pişirince, sen iyi bir at bul. Köye giderken uzun mesafelik bir kumlu yer vardır. Şu kumlu yerin ortasına ulaşınca, bir hile yaparak karını attan indir. Kendin ata binerek kaçarsan, o sana yetişemez. Sonunda o yılana dönüşür ve seni kovalar, ama sıcak kumda ölmesi mümkündür, diye kurtulmanın yollarını öğretmiş.

Zengin çocuğu babaya teşekkür etmiş ve evine gelmiş.

Karısına:

– Öteki köyde bir halam vardı. O düğün yapıyormuş. Ona gidelim, ne dersin, demiş. Karısı gitmeye razı olmuş. Sonra katlama[286], yayma[287] ve çalpak[288] gibi türlü yemekleri hazırlamışlar. Çocuk iyi bir at bulmuş ve ikisi ata binerek yola çıkmışlar. Birkaç yeri yürüdükten sonra bir sahraya gelmişler. Bu kumdan yürüyünce karısı kocasına:

– Bu kumdan gitmeyelim, başka bir yol bulun, diye çok karşılık vermiş. Çocuk:

– Oraya ulaşmamız için başka yol yoktur, az kaldı, diye kandırarak sahranın ortasına gelmişler. Kum çok sıcakmış. Bir yere geldiklerinde, çocuk atın eyerini çözmüş ve düşürmüş: – Hey, işimiz zor, diye atını durdurmuş ve karısına:

– Attan inelim ve biraz atı dinlendirelim, atın da eyeri çözüldü, onu sağlam bağlayalım, demişse de karısı hiç razı olmamış. Yine başka bir yere varınca:

– Eyerini bağlamazsak olmuyor, bir insen hiçbir şey olmaz, diye güçsüz karısını indirmiş. Eyerini bağlar bağlamaz çabucak atına binmiş ve atını kamçılamış. At ise çocuğu götürmüş. Karısı çocuğun arkasından biraz kovalamış, ama yetişmeyince bir yuvarlanmış ve ejderhaya dönüşmüş ve kovalamış. Sahranın kumu çok sıcak olunca, ejderha yürüyememiş, arkada kalmış ve sonunda patlamış. Çocuk ejderhanın kumun sıcaklığından yürüyemediğini ve patladığını uzaktan görmüş. O karısından kurtulmuş ve köyüne dönmüş. Babanın yol göstermesiyle hem zengin çocuğu hem de köyün halkı kurtulmuş. Zengin çocuğu babaya övgüler yağdırmış.

Böylece, baba birkaç sene ömür sürmüş ve iyilikler içinde muradına ermiş.

## 3. KADER

Bir varmış, bir yokmuş. Rivayete göre, devleti sonsuz, emrinde yüzlerce hizmetkâr, birkaç vezirleri de olan bir padişah varmış. Vezirlerinden biri padişaha çok yakın dost ve sadıkmış. Bu vezirin çok fakir bir hayatı vardır; fakat bu durumunu bir kere bile padişaha söylememiş. Bir gün padişah veziri ile ava çıkmış. Onlar ormanda avlanırken, bir kulübenin yanından çıkmışlar. Bu kulübe vezirinmiş. Padişah "Kulübeni göreceğiz." diye ısrar etmiş. Vezir de "Bu kulübe benim evim." demeyi namus görmüş

[286] Katmer. Özbek yemek kültüründe kızartılmış bir ekmek çeşidi.
[287] Özbek mutfağına ait bir ekmek çeşidi.
[288] Özbek mutfağına ait bir ekmek çeşidi.

ve padişahı bu yoldan uzaklaştırmaya çalışmış; ama padişah kendi sözünde ısrar edince kulübeye varmışlar. İçeride vezirin eşi bebeğini emziriyormuş. O anda ak giyinmiş bir yaşlı adam kulübeye girmiş ve bebeğin alnına bir şeyler yazmış ve çıkıp gitmek istemiş. Bunu gören padişah:

– Sen kimsin, bebeğe neler yazdın, diye sormuş ve o adamın yolunu keserek, ne yazdığını söylemesine mecbur kılmış

– Ben insanların alnına ileride neler beklediğini yazan kaderim. Bu çocuk çok akıllı ve yakışıklı olarak büyüyecek. On sekize geldiğinde evlenecek. Ama onu düğün günü bir kurt yiyecek, demiş yaşlı adam.

Padişah kaderin bu dediklerine inanmamış. Çocuğu kendisiyle götürmek istemiş. Vezir çocuğunu ne kadar vermek istememişse de padişahın önünü kesememiş ve çocuğu vermeye mecbur kalmış. Padişah, çocuğu kendi çocuğu gibi yetiştirmiş. Onu eğitmiş, türlü ilim hikmetlerden haberdar etmiş. Kurttan korumak için sarayın etrafını yüksek taş duvarlar ile örmüş. Nihayet çocuk on sekiz yaşına gelmiş. O gün padişah onu memleketindeki çok güzel bir kızla evlendirmiş. Kurt girmesin diye etrafa sayısız koruyucuları koydurmuş. Sabahleyin gelin ve damadı beklemişler; ama onlar çıkmamış. Bekleye bekleye sabrı tükenen padişah damadın odasına kendisi girmiş ve gelinin ağzı kanmış ve saçlarını tarayarak oturmuş, etrafında ise yiğidin kemikleri varmış. Padişah gelinin saçından tutmuş ve "Oğlumu bulacaksın." diye zorlamış. Gelin "Evvel hiçbir şey bilmiyorum." diyerek feryat etmiş. Sonunda kurtulamayacağının farkına varmış ve kendisinin bir cadı olduğunu, yiğidi yemek için güzel bir kıza dönüştüğünü, onunla evlendiğini ve gece yarısı kurda dönüşerek yiğidi yediğini anlatmış. Böylece, yiğidin alnına yazılanlar olmuş. Padişah kadere inanmış, bu kadar uğraşmasına rağmen, yiğidi koruyamadığına pişman olmuş ve yas tutmaktan başka bir şey yapamamış.

## 4. NOHUT PEHLİVAN

Bir varmış, bir yokmuş. Eski bir zamanda yaşlı bir karı koca yaşarmış. Onların iki oğlu ve bir kızı varmış. Kızın güzellikte dengi yokmuş. Bir gün oğulları, ormanda yeni bir yer açmak için gitmeye hazırlanmışlar. Onlar yanlarına birkaç gün yetecek kadar yemek almışlar ve: "Eğer yemeklerimiz tükenirse, bize kim yiyecek getirecek."

demişler. Karı koca çok yaşlanmışlar ve "Yiyeceği kızlarından başka kim götürecek ki? Kızımız götürecek." demişler. Ağabeyleri ormana giderken ağaçlara işaret koymuşlar; fakat ormanda bir dev yaşarmış. O dev, hem bunları hissetmiş ve kendi sarayına çıkan yola doğru ağaçları işaretlemiş. Aradan birkaç gün geçmiş, kız ağabeylerine yemek götürmek istemiş. O yemekleri almış ve işareti takip ederek yola çıkmış ve devin sarayına ulaşmış. O yolunu kaybettiğini anlamış ve arkaya dönmek istemiş; ama dev yolunu kesmiş. Böylece kız, devin sarayında kalmış. Ağabeyleri beklemiş, beklemiş, kız kardeşi gelmeyince de sinirlenmişler ve evine dönmüşler. Kız kardeşinin çoktandır yemek götürdüğünü öğrenmişler. Büyük ağabeyi:

– Kız kardeşimiz yolunu kaybederek devin sarayına varmış olsa gerek. Ben onu kurtarmaya gideceğim. Eğer üç gün içinde geri dönmezsem, beni beklemeyin, demiş ve devin sarayına gitmiş. O, devin sarayına gelmiş. Dev o sırada avdaymış. Kız kardeşi ağabeyini görünce ağlamış ve bütün olayları anlatmış. Ağabeyi devi beklemiş. Kız kardeşi ise:

– Ağabeyciğim, gidin, dev sizi öldürecek, demiş ağlayarak; fakat ağabeyi gitmeye razı olmamış. "Dev ile savaşacağım." demiş. Nihayet dev gelmiş. O zaman kız, devin huzuruna varmış:

– Eğer benim kardeşim gelirse, ne yapardın, diye sormuş.

– Eğer misafirlik için gelmişse, misafir ederim, demiş. Kız, kardeşini göstermiş. Dev onu çok iyi misafir etmiş. Sonunda, "Ben sana varlıklarımı göstereyim." diyerek yiğidi elinden tutarak varlıklarını göstermiş. Bütün varlıklarını gördükten sonra bir dibi olmayan kuyunun yanına gelmişler. O zaman dev, yiğide:

– Eğer şu kuyuyu baltasız, ateşsiz, bilek gücüyle bozarsan, sağ kalırsın, bunları yapamazsan seni öldüreceğim, demiş. Yiğit:

– Bozamam, demiş. Dev yiğidin kafasını almış ve büyük kapıya asmış. Kız ağlaya ağlaya kalmış, onun elinden ne gelecekti ki. Üç gün bekleyip, ağabeyi dönmeyince, küçük kardeşi yola çıkmış. O da devin yanına varmış, dev onu misafir etmiş ve kuyuyu bozmasını istemiş. Bozamayınca, onu da ağabeyi gibi öldürmüş ve büyük kapıya asmış. Yaşlı karı koca oğullarını bekleye bekleye belleri bükülmüş. Kız ise günlerini ağlayarak

geçirirmiş. Böylece, aradan çok zaman geçmiş. Kız devin sarayında kalmış. Bu olay unutulmaya başlanmış.

Bir gün yaşlı adam yoldan gelirken, bir nohut yolda yuvarlanarak geliyormuş. Adam nohudu almış ve cebine koymuş. Evine gelince, nohudu cebinden çıkardığında, nohut değil küçücük bebekmiş. Adam olayı karısına anlatmış. Karı koca çok sevinmişler ve çocuğa "Nohut Pehlivan" ismini koymuşlar ve yetiştirmeye başlamışlar. Nohut Pehlivan günden güne büyüyerek, pehlivan bir yiğit olmuş. Bir gün Nohut Pehlivan, adama:

– Baba, bana dökme demirden yapılmış bir gürzü getirin, demiş. Adam demirciye gitmiş, bir gürz yaptırmış ve zar zor eve getirmiş. Yiğit gürzü döndürmüş ve göğe fırlatmış. Gürz, üç gün sonra yere düşmüş ve paramparça olmuş. Nohut Pehlivan babasına:

– Baba, gürzü neden dökme demirden yaptırmadınız, demiş.

Adam demirciye tekrar gitmiş, dökme demirden bir gürz yaptırmış ve arabasına koyarak getirmiş. Nohut Pehlivan gürzü arabadan almış yine döndürmüş ve göğe atmış. Gürz, yine üç gün sonra yere düşmüş ve bu sefer kırılmamış. Nohut Pehlivan, anne babasına:

– Ben ablamı devin elinden kurtaracağım, demiş ve vedalaşarak yola çıkmış. O, yürümüş yürümüş ve devin sarayını bulmuş. Orda kız ip eğiriyormuş. Nohut Pehlivan ona kendini tanıtmış. Birkaç zaman geçmiş ve dev gelmiş. Dev, Nohut Pehlivan'ı misafir etmiş, varlıklarını göstermiş ve kuyunun yanına götürmüş.

– Şu kuyuyu baltasız, silahsız, bozarsan, gidersin; yapamazsan, öleceksin, demiş. Nohut Pehlivan kuyuyu gürz ile bir vurarak paramparça etmiş ve çok hızlı davranarak devin kafasını koparmış. Bir anda devin cesedi üzerinde kuzgunlar toplanmış. Nohut Pehlivan bir kuzgun yavrusunu tutmuş. Annesi: "Yavrumu salıver!" diye yakınmaya başlamış.

– Ölüm ve hayat suyu getirirsen yavrunu salıveririm, demiş Nohut Pehlivan. Kuzgunun annesi ölüm ve hayat suyunu getirmiş. Nohut Pehlivan onun yavrusunu salıvermiş ve ağabeylerinin cesetleri asılı olan büyük kapıya varmış, onların gövdesi ile

kafalarını getirmiş ve evvel ölüm suyundan, sonra hayat suyundan dökmüş. Ağabeyleri yerinden kalkmışlar. Nohut Pehlivan iki ağabeyi ve ablasını alarak anne babasının yanına varmış. Karı koca çok sevinmişler ve üç gün üç gece ziyafet yapmışlar ve muratlarına ermişler.

## 5. MELİKE-İ GÜLİZAR

Eski bir zamanda bir padişahın Melike Gülizar ismindeki güzellikte eşi olmayan bir kızı varmış. Padişah kızını hiç dışarı çıkarmamış. Kız on yedi yaşına geldikten sonra padişah ona dışarıya bakan bir aynanın yanında oturmasına izin vermiş. Bir gün melike pencerenin yanında otururken, oradan yakışıklı bir yiğit geçmiş. Kız, yiğidi çağırmış. Kızın güzelliğine kapılan yiğit ona âşık olmuş ve bilincini kaybetmiş. Ertesi gün daha yakışıklı bir yiğit geçmiş. O da melikeyi görmüş ve bayılmış. Melike bu durumu görünce, "Yiğitler benden hoşlanmadı." diyerek ağlamış. Üçüncü gün çok yakışıklı bir yiğit pencere önünden geçmiş ve melikeyi görünce ona âşık olmuş ve yere yıkılmış. Melike bu duruma çok üzülmüş. Günlerden bir gün melike pencerenin yanında otururken, üç yiğit birlikte geçmişler. Melike üç yiğidi çağırmış. Yiğitler Gülizar'ın penceresi önünden ayrılmamışlar. "Bizimle evlenin." diye rica etmişler. Gülizar, "Aranızdan birinizle evlenmem mümkün. Yarın hepiniz gelin, o zaman cevabımı vereceğim." demiş.

Üç yiğit sabahleyin Gülizar'ın penceresi önünde bulunmuşlar.

Melike onlara:

– Altı ay süre tanıyacağım, aranızdan hanginiz bu altı ay süre içinde gönlümü fethedecek güzel bir şey getirecekse, onunla evleneceğim, demiş.

Üç yiğit yola çıkmışlar. Onlar yol yürümüşler, yol yürüseler de bol yürümüşler. Belirlenen müddet yaklaşmış. Birinci yiğit hediye için sihirli bir ayna satın almış. İkinci yiğit ise sihirli bir halı satın almış. Üçüncü yiğit ise sihirli bir elma satın almış. Üçü bir araya gelmiş ve aynaya baktıklarında, Melike Gülizar'ın ölü olduğunu görmüşler. Onlar hemen sihirli halıya oturmuşlar ve yurduna dönmüşler. Cesedi defnetmek için hazırlıklar yapılıyormuş. Üçüncü yiğit gelmiş ve elmayı melikeye koklatmış. O sırada melike yerinden kalkmış. Elmayı yedirince melike eski haline dönmüş. Yiğitler sonra

getirdikleri hediyeler hakkında melikeyi bilgilendirmiş. Kız ise halkından bir yardım istemiş. Halk, ayna ve halıyı geri vermenin mümkün olduğunu, ama sihirli elmanın ise mümkün olmadığını, onun için üçüncü yiğide vefalı bir eş olması gerektiğini söylemişler. Yiğitler de can gönülden razı olmuşlar. Melike Gülizar kendine yaraşır bir eş bulmuş, yiğit ise sevdiğine kavuşmuş ve hepsi huzur içinde muratlarına ermişler.

## 6. YILANŞAH

Bir varmış, bir yokmuş, eski bir zamanda yaşlı bir adam yaşarmış. Yaşlı adamın birbirinden güzel üç kızı varmış. Bir gün yaşlı adam pazara gitmek istemiş ve:

– Kızlarım, ben pazara gidiyorum, bir isteğiniz var mı, demiş.

Büyük kızı:

– Bana güzel bir çarık getirin, demiş.

Ortanca kızı:

– Bana güzel bir ayna getirin, demiş.

Küçük kızı ise:

– Babacığım, bana kıpkırmızı bir elma getirin, demiş.

Adam pazara varmış, kendi işlerini halledince de büyük kızına çarık, ortanca kızına da bir ayna satın almış. Küçük kızına ise elma aramış ama hiç elma bulamamış. Elmayı araya araya çok yorulan yaşlı adam sonunda bir yolcuya:

– Birader, bütün pazarı dolaştım, ama hiç elma bulamadım, nereden bulabilirim, demiş. O zaman yolcu:

– Hey, babacığım, arayıp da boşuna uğraşmayın. Bütün elmalar Yılanşah'ın elindedir, diye cevap vermiş. Küçük kızının üzülmesini istemeyen adam, dağlar arasında yaşayan Yılanşah'ın huzuruna varmış ve:

– Hey, Yılanşah, benim küçük kızım için bir tane kırmızı elma verir misin, demiş.

– Tamam, ben sana bir tane kırmızı elma veririm, sen ise karşılığına küçük kızını benimle evlendireceksin, demiş Yılanşah.

Yaşlı adam bu şartı kabul etmemiş ve evine dönünce, bütün olayı kızlarına anlatmış. Elma getirmediği için küçük kızı üzülmemiş. Aradan birkaç zaman geçmiş, adamın küçük kızına Yılanşah'ın görücüleri gelmiş; ama adam kızını yılana vermek istememiş ve görücülere ret cevabını vermiş. Görücüler birkaç defa gelmişler, ama elleri boş dönmüşler. O zaman Yılanşah, şehre doğru akan suyu kapatmış ve halkı susuz bırakmış. Küçük çocuklar, ihtiyarlar ölmeye başlamış. Bu durumu gören küçük kızı:

– Babacığım, kaderimde yılanla evlenmek varmış, tamam, ben razıyım, beni Yılanşah'a götürün, demiş ağlayarak.

Yaşlı adam çaresiz, ağlaya ağlaya, kızını Yılanşah'a götürmüş. Yılanşah onları çok iyi karşılamış ve suyu kapatan engeli kaldırmış. Kız ile Yılanşah'ın düğünü çok şatafatlı geçmiş.

Düğünden sonra Yılanşah yakışıklı ve pehlivan bir yiğide dönüşmüş. Yılanşah'ı Karadağ'da yaşayan bir cadı kasten sihir yaparak yılana dönüştürmüş ve "Bu adamın küçük kızıyla evlendiği zaman sihirden kurtulacak." diye bir şart koymuş. Yiğit bir şahın oğluymuş. O, küçük kızın ablalarını da kendi yardımcıları arasından iki dürüst yiğitle evlendirmiş ve yaşlı adam ile birlikte kızları da saraya getirmiş. Hepsi hayatının sonuna kadar mutlu ve huzur içinde yaşamış ve muratlarına ermişler.

## 7. ÇOCUK ŞEFKATİ

Bir padişahın huzuruna bir kadını, onun babasını, kocasını ve çocuğunu cezalandırmak için getirmişler. Kadın padişahtan merhamet etmesini istemiş. Padişah genç kadına acımış ve:

– İşte şu üç akrabandan birini seç, diğerlerinin kafaları kesilecek, sen ise seçtiğin kişiyle sağ kalacaksın, demiş. Kız hiç düşünmeden babasını seçmiş. O zaman padişah:

– Senin için kocan ile çocuğun sana en yakın kişi değil mi, neden babanı seçtin, diye sormuş. Kadın ise:

– Padişahım, benim için hem kocam hem de çocuğum azizdir.

Ama onları öldürürseniz, ben başka birisiyle evlenmem mümkün, başka bir çocuğumun olması da mümkün. Babamı öldürürseniz, ben başka bir babayı bulamam ki, demiş.

Kadının bu mantıklı cevabına şaşıran padişahın mertliği tutmuş ve kadının kocası ile çocuğunu hemen cezadan azat etmiş.

## 8. ŞEMŞİRBAZ

Bir varmış, bir yokmuş. Geçmiş zamanda fakir bir adam varmış. Bu adam padişahın sarayında temizlikçilikle ömrünü geçirirmiş. Bu adamın üç oğlu varmış. Büyük oğlunun adı Yıldızbaz; ortanca oğlunun adı Abbaz; küçük oğlunun adı ise Şemşirbaz'mış. Çocuklar büyüyünce, kendi aralarında konuşarak babalarına şöyle demişler:

– Baba, siz bütün ömrünüzü padişah sarayında geçirdiniz, bizim de başımıza aynı şeyler gelmemesi için izin verin, dünyayı gezip kendi bahtımızı kendimiz bulalım, talihimiz nasıl olursa onu görürüz." demişler.

Babası iyice düşündükten sonra, evlatlarının fikrini doğru bulup onlara izin vermiş. Çocuklarını yollarken onlara şöyle demiş:

– Bugün akşama kadar yürürseniz önünüze bir orman çıkacak, ne olursa olsun orada yatmayın, açık bir yere gidip oraya yatın. İkinci gün yürüyüp yorulduğunuz zaman karşınızda dört tarafa ayrılan yol çıkacak. O yollardan biri Gülzar'dır. Orada yatmadan açık bir yerde yatınız. Üçüncü günde de uzak yol yürüyeceksiniz, karşınızda mescit çıkacak, orada yatmadan mezarlıkta yatınız, diyerek ak gönlünden geçenleri söylemiş.

Bundan sonra üç kardeş, geceye kadar yol yürümüşler, yürüseler de bol yürümüşler, nice dağları, ırmakları geçerek babalarının söylediği ormana gelmişler. Ormana girdikten sonra çıkış yolunu bulamayınca ormanda uyumaya karar vermişler. Şemşirbaz ağabeylerine bakarak:

– Babamızın nasihati hatırınızdan çıktı mı? 'Ormanda uyumayın.' demişti, neden ormanda kalıyoruz?" demiş. Ağabeyleri bunu hatırlamak istememişler ve oraya uzanmışlar. Şemşirbaz ise çok yorgun olmasına rağmen uyumamış.

Bu ormanda bir dev anasının mekânı varmış ve kırk çocuğuyla orada yaşıyormuş. Dev anası hemen insan kokusunu almış ve çocuklarına:

– Ben gelinceye kadar yemeğe el sürmeyiniz." diyerek dışarı çıkmış ve üç kardeşin bulundukları yere doğru gitmeye başlamış. Dev anası bir memesini bir omzuna bağlamış, ikinci memesini bir omzuna bağlamış, ormanı yararak çocukların olduğu yere gelmiş. Şemşirbaz sesleri duyunca, hemen yerinden kalkmış ve sesin geldiği yere doğru yürümeye başlamış ve dev anası ile karşılaşmış. Onunla dövüşmüş ve sonunda onu öldürmüş. Dev anasının geldiği yere doğru yürüyerek onun evini bulmuş. Yiğit, dev anasının evine girip bakmış ki, dev anasının çocukları orada oturuyormuş. Şemşirbaz, yavaşça içeriye girip dev anasının çocuklarını görmüş ve kapı tepesine çıkmış ve oraya tutunmuş. O zaman da devin çocukları insan kokusunu alarak birer birer dışarıya çıkmaya başlamışlar. Yiğit de sırayla onların kafasını kesmeye başlamış. Böylece Şemşirbaz dev anasının kırk evladını öldürüp bitirmiş ve evin içini arayarak pişmiş yemek bulmuş ve karnını doyurmuş. Ağabeylerine de yemek getirip bir kenara koymuş ve kendisini de uykusu gelip orada yatmış. Ağabeyleri uyanınca bakmışlar ki pişmiş yemek duruyormuş. Karınlarını doyurduktan sonra kardeşlerini uyandırmış ve yola devam etmişler.

Diğer gün de pek çok yolu geçip, babalarının söylediği dört tarafa ayrılan yola varmışlar. Onlardan biri Gülzar'mış. Üçkardeş oraya vardıkları zaman Şemşirbaz, bir daha babasının nasihatini hatırlatmış. Bu kez de ağabeyleri dinlememiş. Bu yerin kenarında büyük bir ejderhanın yeri varmış. Buraya gelen canlılar ki onun elinden kurtulup sağ çıkamazmış. Ejderha, insan kokusunu alınca yerinden kalkmış. O zaman Şemşirbaz yine uyanık olarak ağabeylerinin başında oturuyormuş, hemen yerinden kalkıp karanlık gecede her tarafa bakmaya başlamış. Bir bakmış ki, bir tarafta gözleri ateşten, korkunç bir canavarı görmüş. "Bu yaratık buraya gelirse bana bir şey olmaz; ama ağabeylerim endişe duymasın." diye düşünerek canavara doğru yürümeye başlamış. Yüz kadem kala palahmanına büyük bir taş koyup ejderhanın sağ gözünden vurmuş. Gözüne taş gelen ejder yerinde dönmeye başlamış. Sonra Şemşirbaz, ganimet bulup, ejderhaya yakınlaşarak kılıcıyla ona doğru hamle yapmış. Tez fırsatta ejderha kan içinde kalıp yaralanmış, hali kalmayarak oracıkta ölüvermiş. Ondan sonra

Şemşirbaz, ejderhayı öldürmüş ve derisinden küçük bir parça alıp, içine saklayıp hiçbir şey olmamış gibi ağabeylerini yanına gelip yatmış. Ağabeyleri uyanmışlar ve yola devam etmişler. Yol yürümüşler, yürüseler de bol yürümüşler, babalarının dediği gibi geç vakitte karşılarına bir mescit çıkmış. Şemşirbaz'ın ağabeyleri mescitte yatmaya karar vermişler. Şemşirbaz uyumamış ve mescidin damına çıkıp oturmuş. O tarafa bu tarafa bakmış ki, etrafında birilerinin fısır fısır konuştuğunu fark etmiş ve mezarlığın etrafında iki defa dolaşmış ve üçüncü defa geçerken bir mezar içinde güzel bir nur görmüş ve oraya girmiş oradan ikinci mezara geçmiş, oradan üçüncüsüne girmiş.

Kısacası, yedi mezarı geçip büyük bir taşla kapatılan mağarayla karşılaşmış. Şemşirbaz bakmış ki, içeride biri eksik kırk yiğit yemek yiyip, içki içip sarhoş halde oturuyormuş. Şemşirbaz, kendi kendine: "Buraya kadar gelip de sessiz bir şekilde gidersem namertlik olur." diyerek mağaranın girişindeki taşı bir kenara bırakmış ve: "Selamun Aleyküm bir eksik kırk harami! Hırsızsanız hırsızım, doğruysanız doğruyum." diye selamlaşarak bir kenara oturmuş. Bakmış ki her birinin elinde birer tane altın şamdan varmış ve ortada da bir tane şamdan duruyormuş. Hırsızların başı:

– Yemek yiyin, misafir, demiş. Şemşirbaz atlayarak durup:

– Soranın suçu yoktur. Neden herkesin elinde birer tane şamdan, ortada da bir tane var, demiş. Hırsızların başı cevap vermiş:

– Gece bir yere hırsızlık yapmaya gitmiştik, birimizi yakaladılar ve öldürdüler. Onun ruhu için bunu yapmıştık, yerine sen geldin, dedikten sonra Şemşirbaz yerinden kalkıp ta'zim[289] eyleyip, şamdanı koluna almış ve yemeği herkesten önce yemek yemiş. Bütün hırsızların gözü Şemşirbaz'a doğru çevrili, bakıp duruyorlarmış. Sonra birkaç tane hırsız kendi aralarında yavaşça konuşmaya başlamışlar.

Şemşirbaz yerinden kalkmış ve:

– Ey Biraderler, eskiden bir atasözü vardır: "Ölümün hepsi bir ölümdür; Asılırsan da yüksek dara asılarak öl, ayakların yere değmesin.". Burada büyük bir anlam vardır; hırsızlık yaparsak altın dolu bir sarayda hırsızlık yapalım ki güzel bir fayda görelim, dediğinden sonra hırsızlar: "Ee oğlan, hakikati söylüyor." diye yola çıkmışlar. Kırk yiğit

[289] Baş eğerek saygıyla selamlamak.

bir saraya gitmişler ve içeriye girmek için yol aramaya başlamışlar. Duvarın yanında olan yer alan çınar ağacını görmüşler. Hırsızların başı:

– Kim şu çınarın üstüne çıkıp kaleye atlayacak, demiş. Hiç kimseden ses seda çıkmamış. Şemşirbaz, yerinden hemen kalkıp:

– İzin verirlerse, bu hizmeti ben yapsam, demiş ve çınara tırmanmaya başlamış. Zorluklarla çınarın üstüne çıkıp kendini saray içerisine attıktan sonra hırsızları birer birer saraya almaya başlamış. Sarayın içerisine girdikten sonra, herkesin uykuda olduklarından faydalanarak hazinenin kilidini açmışlar, içerideki her çeşit şeyden kırk parça alıp önceki mezar başına gelmişler. O zaman Şemşirbaz hırsızlara bakarak:

– Sizlerden bir şey daha rica edeceğim, sizlerin içinizde galiba ben en küçüğüm. Bu yüzden herkesten önce ben içeriye girip eşyaları yerine koyayım; sonra siz girseniz, demiş. Hırsızların büyüğü: "Memnuniyetle!" diye onun içeriye ilk olarak girmesine izin vermiş. Şemşirbaz, mağaranın taşını bir kenara çekerek içeri girmiş ve kılıcını eline alıp, zamanın çokluğundan istifade edip: "Hadi merhamet, gelsinler." diye seslenmiş. Birinci hırsızın girmesiyle hemen boynunu kesmiş, sessiz sedasız orada ölüvermiş: "Hadi gelin!" diyerek onları çağırmış. Böylece biri eksik kırk hırsızın hepsini öldürmüş. Ölüleri bir kenara, malları bir kenara çekerek mağara ağzını kapatmış ve ağabeylerinin yanına dönmüş. Ağabeylerinin yanına gelip uyumaya başlamış. Ağabeyleri kalkınca sanki hiç bir şey olmamış gibi yollarına devam etmişler. Kısa sürede karşılarına bir şehir çıkmış. Şehrin kapısından içeri girip bakmışlar ki, şehir ahalisi endişede, dertte. Birinden öğrenmişler ki padişahın hazinesini hırsızlar çalmış. Bu sebeple padişah halkını derde sevk etmiş, birkaç kişiyi gözaltına almış. Padişahın veziri bu mesele karşısında:

– Affedin Padişahım, hırsızları böyle bulamazsınız. Bulmak isterseniz bir gezi düzenleyin. Bu gezide saraylarda, çayhanelerde ve misafirhanelerde yemeği bol, şarabı bol partiler verin, ardından gözcüler koyun. Sarhoş insan kimseden korkmaz. Ne yaptıysa onu söyler. Bunun neticesinde sırrı öğrenmek mümkün, demiş. Padişah vezirinin dediklerini bir bir uygulamış. Şemşirbaz da ağabeyleri ile bir misafirhane kiralayıp daha yerleşmeden onlara şarap, yemek getirmişler. Misafirhane ardına da

gözlemci koymuşlar. Sonuçta onlar yiyip içip sarhoş olunca büyük ağabey Yıldızbaz, kardeşlerine babalarının verdiği öğüdün yanlış olduğunu söylemiş:

– İlk gece babamızın "Yatmayın." dediği ormanda yattık, ne oldu, ikinci gece "Yatmayın." dediği Gülzar'da yattık bir şey olmadı; üçüncü gece "Mescitte yatmayın." demişti hiçbir şey olmadan buraya kadar geldik, demiş. Sonra Şemşirbaz'ın sarhoşluğu artmış, ağabeyine tepki gösterip, ağlayarak olanları ağabeyine anlatıvermiş:

– İlk gece yatıp uyudunuz; ben uyanıktım. Bir dev anasını ve evlatlarını öldürüp yemeklerini yiyip size de getirmiştim, diye dev anasından aldığı nişanı göstermiş. İkinci gece de uyanıktım, ejderhayı öldürdüm, diyerek nişanını ağabeylerine doğru atmış. Üçüncü gece de sizler uyudunuz, ben mescit damına çıkıp her tarafa baktım fısır fısır bazı sesler duydum. Sonra, mezarı iki defa döndüm, üçüncü dönüşümde bir şule gördüm. İçine girdim ve yedi mezar etrafını geçtim karşıma bir mağara çıktı. Mağaranın ağzında bir taş vardı. Bir baktığımda kırk kişi ve bir tabak yemek ve bir altın şamdan vardı. Mağaranın önündeki taşı bir kenara iterek, "Selamun Aleyküm, biri eksik kırk harami, hırsızsanız hırsızım, doğruysanız doğruyum." diyerek selamlaşıp, onlarla görüşüp diz çöküp oturdum. Hırsızların başı, "Aleyküm selam, buyur ortadaki yemeği ye." diyerek teklifte bulundu. "Neden hepinizin kolunda bir altın şamdan ve bir tabakta aş ortada da bir şamdan var ?" dedim. Hırsızların başı cevap verdi: "Gece bir yerde hırsızlık yapmıştık, bir arkadaşımızı öldürdüler, onun ruhunu anmak için bu şamdanı ortaya koyduk. Şimdi sen geldin." dedikten sonra hepsinden hızlı, tez bir şekilde tabaktaki yemeği yedim. Hırsızlar buna hayran oldu, onlar aralarında konuşurken, "Hey biraderler, atalardan gelen bir söz var 'asılırsan yüksek darda asıl ayağın yere değmesin, varalım devlet sarayına gidelim." dedim ve hırsızların başı sözümü doğru bulup tasdik etti ve devlet sarayına doğru yol aldık. Padişahın kalesinin yanındaki çınardan saraya girip kırk kişiyle kırk dünya malını götürüp mezara vardığımızda hırsızların başından yaptığım hizmeti karşılığında mağaraya giriş için icazetini sordum. Hırsızların başı icazet verdi ve kendi fikrimce iş kılarak kırk hırsızı öldürdüm. Mağaranın ağzını kapatıp, hiçbir şey olmamış gibi sizlerin yanına gelip yattım. İnanmazsanız bakın, diyerek aldığı dünya mallarının bir kaçını ortaya atıvermiş. Ağabeyleri Şemşirbaz'ın anlattıklarına hayran olduğu anda gözcü durumu padişaha anlatmış:

– Ey Efendim, Ey padişah-ı âlem! Sultanım, ben hırsızları buldum, deyince padişah hemen ordusunu alıp, sarhoş halde olan çocukların kollarını bağlatıp onları sarayına getirtmiş ve idam cezasına çarptırılmalarını emretmiş. O zaman da vezir araya girip:

– Efendim, padişahım, onlar şimdi sarhoşlar, yarın kendilerine gelince hazinenin olduğu yeri gösterecekler ve sonra onları idam edebilirsiniz, dedikten sonra padişah emrini durdurup, ertesi gün onları sorgulamış. Şemşirbaz olup bitenleri, yaptığı işleri birer birer padişaha anlatmış. Padişah, Şemşirbaz ile beraber birkaç tane arabayla, insanlarla birlikte mezar başına varmışlar. Şemşirbaz mezarı göstermiş. Padişahın adamları iki üç tane mezarı geçemeden korkup geri kaçmışlar. Sonra Şemşirbaz'ın el ve ayaklarını çözmüşler ve her şeyi dışarı çıkarmış. Bakmışlar ki padişah hazinesinden daha çok değerli şey ordaymış. Şemşirbaz, padişahın her şeyini alıp geldikten sonra padişah, "Şimdi bu üç misafiri ne yapacağız?" diye meseleyi vezirine anlatmış. Vezir, padişaha:

– Ey padişahım! Benim gönlümden bir şey geçiyor. Söylersem bir kaşık kanımı bağışlasanız, demiş. Padişah izin verdikten sonra vezir:

– Bu üç misafir sıradan birileri değil; onlar, güçlü yiğitlere, şehzadelere benziyorlar. Kızınızı verirseniz böyle birisine verirsiniz, ondan ziyadesi olmaz ki, dedikten sonra padişah bu düşünceyi makul bulup birkaç gün düğün yapmış. Nikâhta Şemşirbaz:

– Sizin memleketinizde evlenmek büyüklerden mi başlar, küçükten mi, diye sormuş. Onlar:

–Büyükten, demişler. Sonra Şemşirbaz:

– Bu kız öyleyse benim ağabeyim içindir, diyerek kızı ağabeyine nikâhlatmış.

Birkaç gün geçtikten sonra Abbaz ile Şemşirbaz, büyük ağabeylerinden izin alıp yollarına devam etmişler. Bu defa da birkaç menzili geçip bir şehre varmışlar. Bu şehirde bir deniz olup, denizin köprüsü varmış. Köprünün altında bir yaşlı kadın oturuyormuş. Bu kadından birkaç gün kalmak için yer istemişler. Kadın önce: "Yer yok." demiş, sonradan bakmış ki iki oğlan kendi oğlanlarına çok benziyormuş, gözüne

ikisi de hoş göründüğünden "Hiç olmazsa bir gecelik yer vereyim." diyerek onları evine getirmiş. Şemşirbaz, abisinde olan mücevherlerden birkaç tanesini yaşlı kadına vermiş. Bu yaşlı kadın hayatı boyunca bu kadar mücevher görmediği için şaşırıp, onlara çok izzet-i ikramda ve saygıda bulunmuş ve o zaman onlara kendisini anneleri olarak görmelerini istemiş. Akşam yatmadan önce kadın: "Tarlaya çıkmayınız." diye seslenmiş. Biraz zaman geçtikten sonra Şemşirbaz dışarıya çıkmak istemiş; ama kadının sözünü hatırlayarak: "Köpek mi var yoksa başka bir nedenle mi söyledi?" diye düşünmüş. "Haydi, neyse!" diye yavaşça dışarıya çıkmış. Bir bakmış ki padişahın sarayından bir ışık ayla birleşir durumdaymış. Şemşirbaz bunu görünce şaşırarak yerine dönüp yatmış. Sonunda sabredemeden kadına bunun ne olduğunu sormuş. Kadın çok rahatsız olmuş ve:

– Ey Çocuğum, bu sözü bir daha söyledin, ikinci defa söylemeye kalkışma. Bu ışık ay değildir. Bu görünen nur, padişah kızının hüsnü cemalidir, onun yüzünden ne kadar insanlar geçip gitti hayattan. Yarın çarşıya bakınız; büyük bir taht kurulacak. Onun üstüne kırk merdivenle çıkılır. Merdivenlerin sonunda bir davul var. Kim ki çıkıp ona varsa padişahın kızı onun olacak. Pek çok yiğit bu işi beceremeden yok oldular, deyince Şemşirbaz çarşıya çıkıp, yerleri görüp gelmiş. Deniz sahilinden ağaçlar getirip düğmeleri güzel bir at yapmış. Kasaba gidip ondan bir at derisi istemiş. Kasaba bir atın fiyatı değerince parasını verip deriyi eve getirmiş. Düğmeleri at üzerine giydirince canlı attan hiç bir farkı kalmamış. Annesine bakıp:

– Ey ana! Bu, ata benzedi mi, diye sormuş. Annesi:

– Ey çocuğum! Ata benzese de canı olmayınca ne işe yarar ki, dedikten sonra Şemşirbaz, atın üzerine binip birinci düğmeye basmış. At yürümeye başlamış, ikinci düğmeye basınca durmuş.

Padişah kızı her bir ayda bir defa tahta çıkıyormuş. Şemşirbaz o güne kadar hazırlık yapmış. O gün gelince dışarıda herkese davulu vuracağını bildirmiş. Seyirciler, kızın âşıkları oraya toplanıp beklemeye başlamışlar. Şemşirbaz da orada atıyla bekleyip durmuş. İlk olarak bir şehzade gelip merdivenin yarısından düşüp yenilmiş, ikincisi de aynı yerden biraz daha fazla çıkabilmiş. Üçüncü sıra Şemşirbaz'ınmış. Atını merdivenlere doğru yöneltirken birkaç yaşlı adam gelip onu durdurmaya çalışmışlar.

Şemşirbaz güzel bir yiğit olduğu için oradaki herkes: "Maalesef böyle bir yiğit, hiçbir şey yapamadan ölüp gidecek." diyorlarmış. Şemşirbaz atını merdivenlerde doğrulamış ve gizlice atının düğmesini basmış ve ata vurmuş. At yukarı fırlayıp davulu vurmuş. Oradaki biri hemen onun eteğinden bir parça almış. Şemşirbaz tahttan indikten sonra evine gelip atını oraya bırakmış. Şemşirbaz meydana geldiğinde, pek çok kişi "Ben vurdum, ben vurdum." diye iddiada bulunurken Şemşirbazın eteğinden parça alan kişi, "Şu yiğit davula vurdu." demiş. Padişahın askerleri Şemşirbaz'ı hemen alıp saraya getirmişler. Padişah Şemşirbaz'ı çok izzetle karşılayıp, sevgi muhabbet gösterip, yanaklarından öpüp, onu baştan ayağa serpa[290] ile giydirmiş. Bütün şehre değerli şeyler verip, birkaç gün büyük düğün yapmış. Son gün Şemşirbaz padişahın huzuruna çıkıp tazim kılarak:

– Sizin kaidelerinize göre evlenme büyükten mi başlar, küçükten mi, diye sormuş.

Padişah:

– Büyükten, diye cevap vermiş. Şemşirbaz:

– Eğer evlenme büyükten ise kızınızı ağabeyim Abbaz'a takdim etseniz, demiş ve sonra padişah bunu kabul etmiş. Padişah, kızını Şemşirbaz'ın ağabeyi Abbaz'a nikâhlamış.

Şemşirbaz birkaç gün bu şehirde kaldıktan sonra, vedalaşıp ağabeyinden izin olarak, eşyalarını hazırlayıp yoluna devam etmiş. Aradan birkaç gün geçince, deryaları geçip bir şehre gelmiş. Şehre girdiğinde zaman çok geçmiş. Şehir sokaklarına bakmış, şehir haklı etrafta görünmüyormuş. Araya araya bir dedeyi bulmuş ve selamlaşıp ta'zim kılıp, misafir olduğunu söyleyip, şehrin bu duruma düşmesinin nedenini, şehir halkının nerede olduğunu sormuş. Dede, Şemşirbaz'a bakarak:

– Ey oğlum! Dünyada neden haberin var ki senin? Senin gibi genç ve aptal birisine ne diyebilirim ki... Bir ejderha geldi buralara. Her akşam halk bir koyun ve bir kızı şu ağaç altına bırakıyor, ejderha da onlarla besleniyor. Bu akşam sıra, padişah kızında olacak. Yarın şehirde kız kalmayacak. Sonra ejderha şehrimizi harap edecek, diye hikâyesini anlatmış. Şemşirbaz bunu dinledikten sonra, kızın nerede olduğunu

[290] Özbek Kültüründe kişiye verilen giysi ve hediyeler.

sormuş. Dede onu bu yoldan çevirmek, gözünü korkutmak için çok çalışmış. Sonunda Şemşirbaz'ın himmetini, fedakârlığını görüp:

– Haydi neyse, kendin bilirsin." diye kızın yerini göstermiş. Şemşirbaz yavaşça çınara doğru gitmeye başlamış. Kız kendisine doğru gelen yiğidin güzelliğini görüp:

– Ey yiğit! Ben bir ölecek olan biriyim, birkaç saat sonra ejderha beni yutacak. Sen de aziz ömrünü boşa harcama." diye nasihat vermiş. Şemşirbaz kızın nasihatlarine itibar vermeden kızın yanına gitmiş, görmüş ki güzel bir kız yanında koyunla ağlayıp duruyormuş. Şemşirbaz:

– Ey güzelim! Benim gibi gevher-i dünyayı ejderha nasıl götürür? Eğer götürürse annemden emdiğim süt haram olsun." diye yemin etmiş. Sonra kıza, bir arzum var, dizlerinize başımı koyup birazcık dinlensem; çünkü birkaç gündür uzaklardan zorluklar içinde geliyorum, demiş. Şemşirbaz: "Eğer ondan uzağa gidersem ejderha gelince beni uyandırmaz. Dizinize başımı koyup uyusam, ejderha geldiği vakit endişelense ben uyanamam." diye fikri gönlünden geçirmiş ve bunu kıza söylemiş. Kız da kabul etmiş. Yiğit, başını kızın dizine koymuş ve hemen uyuya kalmış. Biraz zaman geçince uzaktan ejderhanın sesi gelmeye başlamış. Ses gelmeye başlayınca kız korkmuş. Kız korkarak kendi kendine: "Ben bir ölmüş biriydim. Bu da nereden çıktı?" diye ağlamaya başlayınca gözyaşları Şemşirbaz'ın yüzüne düşmüş. Yiğit, hemen durup bakmış ki ejderha dünyaya korku salarak geliyormuş. Hemen kendine çeki düzen verip, palahmanını[291] doğrulayıp ejderhaya doğru yürümeye başlamış. Yaklaşınca palahmanına taş koyup sinirle öyle bir atmış ki ejderhanın hemen gözü dışarı çıkmış. Ejderha gelmeye devam etmiş. Şemşirbaz hızla ikinci taşla ikinci gözüne taş atmış. Ejderhanın iki gözü de görmeyince hiçbir şey yapamadan gözlerinden kan fışkırmaya başlamış. Şemşirbaz zamanını iyi kullanıp, onun her tarafına saldırıp vurmaya başlamış. Kısa sürede ejderha ölmüş. Şemşirbaz ejderhadan bir nişan alıp içine saklamış. Kız ise bu işi görünce yiğide teşekkürlerini sunmuş. Şemşirbaz kızın yanına gelip ona sormuş:

– Ey hanım, bir ricam var, cevap verecek misiniz? Ben bir misafir yolcuyum. Bu şehre geldim, bu durumu görünce size yardıma geldim, ejderhayı öldürüp şehri ve sizi

[291] Sapan cinsinde, taş atmak için kullanılan ilkel bir savaş aleti.

ölümden kurtardım. Şimdi bana hakkınızı helal edip izin verseniz, demiş. Kız bu sözü duyunca rahatsız olup:

– Ben size cevap veremem. Birkaç saatten sonra şehrin büyükleri gelip benden olayı soracaklar. Ben de onlara birer birer anlattıktan sonra izini onlardan istersiniz. İkincisi de sizin gelmenizle aşk oku benim göğsümü deldi geçti. Ben sizinim, siz de benim. Nereye giderseniz ben de orada olacağım, diye söylemiş. Şemşirbaz gerçek durumdan haberdar olup gururlanmış.

Biraz sonra şehirden birkaç kişi gelip ejderhanın ölüsünü görüp, hiç bir kimseye bakmadan padişahın yanına gitmişler. Padişaha giden herkes "Ejderhayı ben öldürdüm." diyormuş. Padişah bu işe şaşırarak askerlerinden birkaçını ejderhanın öldüğü yere göndermiş. Ejderhanın öldürüldüğünün doğru haber olduğunu askerler, padişaha söylemişler. Padişah birkaç yardımcısıyla kızını yanına gidip bakmışlar ki gerçekten ejderha ölmüş ve kızıyla bir erkek oturuyormuş. Padişah, Şemşirbaz'ı oracıkta görünce onun letafetine şaşırmış ve şükranlarını sunmuş. Şemşirbaz, padişahı görünce yerinden kalkıp ona tevazu ile selamlamış. Padişah attan inerek kızının halini sormuş. Kız olup bitenleri birer birer söylemiş ve Şemşirbaz'ın bahadırlığına, fedakârlığına övgüler yağdırmış. Bundan sonra padişah, Şemşirbaz'ı alnından öpüp, yardımcıları ile birlikte Şemşirbaz'la kucaklaşıp bir daha selamlaşmış. Padişahın yardımcıları da kucaklaşıp görüşmüşler. Padişah ve yardımcıları, Şemşirbaz ile padişah kızını şehre getirmişler. Padişah, Şemşirbaz'ı huzuruna çağırıp:

– Ey oğlum! Seni kendime oğul alsam ne dersin, demiş. Şemşirbaz da: "Siz bilirsiniz." diye cevap verince padişah çok sevinmiş, bütün şehre birkaç gün toy verip, temaşalar kılıp kızını Şemşirbaz'a nikâh etmiş. Bundan sonra nice zamanlar geçmiş, ikisi sefa içerisinde yaşamaya başlamış.

Vezirin bir oğlu varmış. Vezir her zaman "Padişahın kızını oğluma gelin kılacağım." diye söylermiş. Bu isteğine kavuşamadığı için sonra husumet içerisine girmiş. Bir yaşlı karıyı bulup Şemşirbaz'ın gerçek sırlarını öğrenmek için onların evine yollamış. Yaşlı kadın avluyu süpürür, su getirip götürerek vakit geçirirmiş.

Günlerden bir gün, sır öğrenmek için, kız saçlarını yıkarken: "Bir zamanlar ben de sevgilimin gözbebeğiydim. Sevgilimin ne yaptıklarını hepsini biliyordum. Sizin hiç sorduğunuzu görmüyorum. Akşam gelirse neler yaptığını, sırlarını öğrenmeye çalışın." diye kıza bunu öğretmiş. Akşam olunca Şemşirbaz eve gelip uyumak istediği zaman kızın hatırına yaşlı kadının dedikleri gelmiş ve eşinin sırlarını birkaç defa sormuş. Şemşirbaz sinirlenerek:

– Kadınların böyle sırlarla ne işi var, bilmemesi daha iyi olur. Eğer sırlarımı kötü insanlar duyup, düşman kişilere iletirse kendi hayatımı tehlikeye atmış olacağım. Bunun için böyle işleri, böyle sözleri bir daha söyleme, diye nasihat etmiş.

Aradan birkaç gün geçince kız bir daha sormuş. Şemşirbaz aynı cevabı vermiş. Birkaç gün sonra Şemşirbaz bir yerde şarap içip gelmiş, sarhoş olup yatmak istediğinde, eşi sarhoş olduğundan yararlanarak soruyu bir daha sormuş. Şemşirbaz da sarhoşken sırrını beyan etmiş, kılıcından ayrılırsa onu felaketlerin beklediğini söylemiş. Yaşlı kadın, her zaman kapı önünde gözcülük yapıyormuş. Bu sözü duyunca yaşlı kadın, vezire söylemiş. Vezir ise oğluna: "Şemşirbaz ile dost olarak kalmaya devam et. Bir gün, bir yerde, sarhoş olarak yatarken, sen bir yolunu bul, yanındaki kılıcını alıp denize at. O ölür; sen isteğine kavuşursun." diye akıl vermiş.

Günlerden bir gün, bir yerde ziyafetlerin birinde sarhoş olan Şemşirbaz'ı en yakın arkadaşı evine götürmek istemiş. Vezirin oğlu bir yolunu bulup Şemşirbaz'ın yanındaki kılıcını alıp denize atmış. Ertesi gün Şemşirbaz'ın karısı padişaha çıkıp: "Damadınız sarhoş olup geldi ve öldü." dedikten sonra padişah ve yardımcıları hemen gelip durumu görmüşler. Onlar burada dursun, şimdi sözü Şemşirbaz'ın büyük ağabeyinden sormak gerek.

Yıldızbaz'ı evlendirip onları bıraktıktan sonra birkaç yıl geçmiş. Ağabeyi kardeşlerini çok özlüyormuş, Yıldızbaz, yıldızlara bakıp sırları öğrenmesini iyi biliyormuş. O yüzden ona "Yıldızbaz" derlermiş. Kardeşi Şemşirbaz'ın yıldızını bilen Yıldızbaz, onun yıldızına bakmış ki zor durumda, hemen padişahın huzuruna gitmiş ve olayı anlatıp izin istemiş. Padişah ona çok asker ve silah verip kardeşinin gittiği yere göndermiş. Onlar hızla yürüyüp Abbaz'ın şehrine gelmişler. Abbaz'a da sırları anlatınca o da padişahından izin istemiş ve askerlerle ağabeyine katılmış. Uzak yürüdükten sonra

bir şehre gelmişler. Şehir ahalisinden birisini durdurup olayları sormuşlar. Adam olayları ve Şemşirbaz'ın öldüğünü haber vermiş. Bu haberi duyunca iki ağabey de atlarından düşüp akıllarını kaybetmişler. Kendilerine gelince toparlanıp şehre girmişler. O zamanda Şemşirbaz'ın cesedini çıkarmak üzereymişler. Ağabeyleri tabutu hemen durdurup kardeşlerine bakmışlar. Görmüşler ki kardeşlerinin kılıcı yok. Sonra "Kılıcına ne oldu?" diye sormuşlar. Kimse bir şey diyememiş. Yıldızbaz bütün gökyüzünü incelemiş, bulamamış. Sonra: "Sen deniz altını incele Abbaz!" dedikten sonra, Abbaz da suların altını incelemeye başlamış. Abbaz hemen: "Denizin altında bir kılıç görünüyor." diye çok sevinmiş. Abbaz, padişaha "Yakınlarda deniz var mı?" diye sormuş. Padişah "Yakında deniz var." dedikten sonra onunla beraber deniz kıyısına gelmişler. Abbaz denizin altından kılıcı çıkartıp, temizleyip kardeşinin yanına koyunca kardeşi hemen kendine gelmiş ve yerinden kalkmış. Bakmış ki etrafında halk toplanmış. Başında ağabeyleri, padişah ve yardımcıları ağlayıp bir yas içindelermiş. Şemşirbaz: "Bana ne oldu ki bu kadar adam başımda duruyor?" diye şaşırmış. Sonra Şemşirbaz ağabeyleriyle selamlaşıp kucaklaşmış, görüşmüş, durumlarını sormuş. Başına gelen olayları öğrenip şaşırmış. Birkaç gün ağabeylerine ziyafet verdikten sonra ağabeyleri izin istemişler. Şemşirbaz da seyahat etmek için padişahtan izin istemiş. Padişah kabul etmekle yetinmeden ona askerler, silahlar, hazineler vermiş. Sonra üç kardeş sanki dünya yerinden kalkmış gibi kalabalık askerleriyle baba yurtlarına gitmişler.

Nice yol yürüyüp, nice dağları ve bağları gezip, nice deryaları geçip baba yurtlarına yaklaşmışlar. Gece bir yerde durup çadır dikmişler. Üç kardeş bir araya gelip: "Şehrimizi savaşla alırsak çok insan ölecek, onlardan da ölecek bizim de askerlerimiz emanettir. Bu yüzden hileyle ile alsak daha iyi olur." diye karar vermişler ve bir mektup yazmışlar. Mektupta: "Ey zalim padişah! Biz falan padişahın askerleriyiz. Padişahın emriyle buradayız. Eğer iyilikle teslim olursan padişah olarak kalacaksın, vermezsen harabede öleceksin." diye yazıp bir kişiye vermişler.

Sonra Şemşirbaz, ağabeylerine demiş ki:

– Siz askerlerinizle padişahın karşısında durduktan sonra mektubu gönderiniz. Biz iki padişah askeriyle birlikte şehri iki tarafından sararak birdenbire şehri alacağız, demiş. Böyle karar verdikten sonra, o gün Yıldızbaz askerleriyle şehirde padişaha

gözdağı verip karşısına çadırını dikmiş, nice sazendeler sazlarını çalıp gece oluvermiş. Gece yakınlaşınca mektubu bir kişiye verip: "Bu mektubu padişaha vereceksin." demiş. Mektubu okuyan padişah şaşırmış. Yanındaki komutanlarına bakıp: " Ne yaparız?" diye sormuş. Padişah, savaşı seçmiş. Mektupçu, "Savaşacağız." cevabını götürmüş. Padişah, serdarlarını şehir halkı ile toparlayıp Yıldızbaz'ın askerlerinin karşısına dizmiş. Bütün askerî güç, Yıldızbaz'ın önünde dururken, Şemşirbaz ile Abbaz'ın askerleri bir olup şehir arkasından büyük bir ordu ile şehre girmiş. Bunu görünce padişah endişelenmiş, savaşmak isterse zor durumda kalacağından, bundan vazgeçip sonunda teslim olmuş. Sonra Şemşirbaz, ağabeyleriyle bütün halkı toplayıp, zalim yöneticilerin cezasını verdikten sonra, babasını padişah kılıp, padişah hazinesini ezilen halka dağıtmış. Sonra babalarından: "Biz evli kişileriz. Sizin öğütleriniz, muhabbetiniz ile bu kadar iş yaptık, hakkınızı helal edip bize izin verirseniz biz geri gidelim." demişler. Baba, oğullarının sözünü kabul etmiş. Sonra, onlar sakin ve güzel bir hayat yaşamışlar. Onlar da ermiş murada, bizler de erelim murada, dinleyenler de ersin murada.

## 9. ZİYAD BATIR

Sultan Murat öldükten sonra yerine Sultan Fatih tahta geçmiş. Sultan Fatih çok akıllı, bilge ve uyanık bir kişiymiş. Sultan Fatih'in güzellikte eşi bulunmayan, akıllı, okumuş bir kızı varmış. Kim bu kızı bir defa görse yine görmeyi arzularmış. İsmi cismine uygun Kamerhan'mış. Sultan Fatih kızını canı gönülden güzel görürmüş. Sultan, bundan ötürü kızını kendisiyle birlikte ava götürürmüş. Ok atmada, mızrak kullanmada, kılıç vuruşta kızın üstüne kimse yokmuş. Kamerhan'a âşık olanlar da sayısızmış. Başka memleketlerden nice şehzadeler, beyzadeler âşık olup ona dünür gönderirmiş; ama kız bütün dünürleri geri çevirirmiş.

Sultanın sarayında bir usta varmış; o ustanın pek çok hüneri varmış. Onun yaptıklarına sultan da hayran olup yaptıklarını beğendiği için ustaya, sarayın baş ustalık rütbesini vermişler. Saraydaki büyükler de küçükler de ona saygı gösterirmiş. Ustanın oğlu yakışıklı, okumuş, akıllı ve cesur bir yiğitmiş. Bu yiğidin adı Ziyad Batır'mış. Halk arasında mertlikle şöhret kazanmış. Ziyat Batır, sultanın kızı Kamerhan'a âşıkmış.

Babası oğluna hüner öğretmek istemiş: "Evladım, ben hayattayken bir hüner öğrenmelisin." demiş. Ziyad Batır çok zaman geçmeden babasının bütün hünerlerini

öğrenmiş. Bir gün melike, ustaya bir ok ve yay yapması için hünerlerini sergilemesini istemiş. Usta, melikenin gönlüne uygun bir ok ve yay yapmak için tüm maharetini sergiliyormuş. Oğlu da babasından gizlice ok ve yay yapmaya başlamış. Hazır olan ok yayını babasına gösterdiğinde babası ok ve yayı görüp hayret etmiş; çünkü onun yaptığı ok ve yay kendisinin yaptığından çok daha güzelmiş. Ziyad Batır ok ve yayın kenarlarına rubaîler nakşetmiş. Babası buna çok sevinip oğlunun alnından öpmüş: "Tatlı oğlum, benim hünerlerimi artık öğrenmişsin, şimdi kimseye karşı zorda kalmayacaksın." demiş. Sonra kendisinin yaptığı ok ve yay yerine, melikeye Ziyad Batır'ın yapıtığı ok ve yayı göndermiş. Melike de ok ile yayı çok beğendiğinden ustaya hediyeler göndermiş.

Usta yaşlandığı için hasta oluyormuş. Ona hiçbir ilacın yararı olmuyormuş. Sonunda bu âlemden gözlerini yummuş. Ustanın ölümünden sonra Sultan Fatih, babasının yerine oğlu Ziyad Batır'ı, sarayın baş ustası tayin etmiş.

Günlerin birinde Sultan, kızının elindeki oku görmüş ve okun yapımına hayran olmuş. Oku eline alıp bakarken okun kabzasındaki bir beyite gözü düşmüş. Sonra okuyup bakmış ki, âşıkane bir beyit yazılıymış. Sultan sinirlenerek Ziyad Batır'ı çağırmış ve: "Bunu kim yazdı?" diye sorunca Ziyad Batır, "Ben yazdım." demiş.

– Ya, sen böyle yaramaz işleri de mi yapıyorsun, diye cellâdı çağırmış, onu öldürmesini emretmiş. O zaman vezirlerden biri padişahın ayağına gelip günahının ne olduğunu sormuş. Sultan vezirinin sözünü yerde bırakmamış. Ziyad Batır'ı ölümden azat kılmış; fakat padişah ondan şehri terk etmesini istemiş.

Ziyad Batır yol yürümüş, çölleri yürümüş, dağları basmış, kırları aşmış ve bir dağa erişmiş. Bu dağ çayırlık ve insanın gönlünü açan güzel havası olan bir yermiş. Ziyad Batır dağda dolaşıp yürürken yılkı ve koyunları otlatan bir ihtiyar görmüş. Ziyad Batır ihtiyar adama selam vermiş. İhtiyar adam yiğidin halsiz geldiğini görerek Ziyad Batır'a bir kâse kımız uzatmış ve: "Nerden geliyorsun oğlum?" diye sormuş çoban. Ziyad Batır başına gelen musibetleri anlatmış. İhtiyar adam merhamete gelip:

– Şimdi nereye gitmeyi düşünüyorsun, diye sormuş. Ziyad Batır:

– Ey ata! Şimdi nereye gideceğimi bilmiyorum. Yurdumdan ayrıldıktan sonra garip bir misafirim. Kafamın estiği yere doğru gidiyorum, demiş.

– Ben şu dağ halkının mallarına bakarım, diye söze başlamış ihtiyar adam. Ata babamdan kalan hüner bu olduğu için bu işi yapıyorum. Eğer istersen bana oğul ol, beraber yaşayalım, deyince Ziyad Batır buna razı olmuş:

– Can Ata, eğer siz razıysanız ben de canı gönülden buna razıyım, demiş.

Böylece Ziyad Batır çobana oğul olmuş, halkın koyun ve yılkılarını güderek geçinmeye başlamış. Ziyad Batır burada palahmana taş koyarak atmasını çok iyi öğrenmiş. Yırtıcı hayvanlar sürüye saldırdığı zaman, Ziyad Batır bir taşla onları öldürürmüş. Ziyad Batır'ın yaptığı işten dolayı atası da çok seviniyormuş; çünkü her sene yırtıcı hayvanlar nice malını talan ediyormuş. Ziyad Batır geldikten sonra malları dinç kalmaya başlamış. Ziyad Batır'ın namı, bütün dağ halkına yayılmış. İnsanlar ona "Sangandaz Batır[292]" diye ad takmışlar. Aradan iki yıl geçmiş. Ziyad Batır atası ile birlikte sürüsünü gütmekte devam etsin. Şimdi sözü sultanın kızı Kamerhan'dan dinleyelim. Sultanın kızı Kamerhan da gizliden Ziyad Batır'ı seviyormuş: "Babam beni keşke şuna verse." diye içinden geçirirmiş. Babası, Ziyad Batır'ı şehirden kovduktan sonra bu âlem Kamerhan'ın gözüne karanlık gibi gözükür olmuş. Gece gündüz Ziyad Batır'ı hatırlar geceleri ağlamakla geçirirmiş; ama derdini kimseye söylemezmiş. Kamerhan'ın kırk cariyesi varmış. Bu cariyelerin başı "Hümayun" adlı bir kızmış. Kamerhan sonunda kendi sırrını Hümayun'a söylemiş. Melike gönlünü dinlendirmek için sık sık ava çıkarmış. Bir gün erkek gibi giyinip, ava çıkmak için babasından izin almış. Av köpeğini de alarak ava gitmiş. Birkaç gün yürüdükten sonra bir ormana ulaşmış. Tavus kuşu ve sülünleri avlamış; ama iyi bir av bulamadığından dağa çıkmaya karar vermiş. Kız dağa çıkarken önüne bir kurt çıkmış. Kamerhan bir okla kurdu öldürdükten sonra cariyesine vermiş. Daha ileride kulağında küpesi olan bir geyiği görmüşler. Geyiğinin boynuzuna altın mühür basılıymış, kulağında altın küpe, boynunda çeşit çeşit taşlar takılıymış. Kamerhan geyiği çok beğenmiş. Kızlara: "Şu geyiği canlı halde yakalamanızı istiyorum. Kimse onun kaçmasına imkân bırakmasın. Eğer kimin önünden geçer de tutmazsa yüzüne siyah sürerek avdan gönderirim." demiş.

[292] Dokunaklı söz söyleyen yiğit.

Kızlar Kamerhan'ın dediğini yapıp, kollarına kement alarak geyiğin etrafını kuşatmışlar. Hümayun ortaya gelip geyiğe kement atmış. Melike hemen hemen üç defa kement atmış; fakat geyiği yakalayamamış, tekrar atmış yine kemende geyiği düşürememiş. Geyik zıplayarak melikenin yanından geçmiş. Melike, utançtan atına binerek geyiğin arkasından koşturmuş. Geyik mağaraya girerek saklanmış. Melike: "Ha, şimdi yakaladım!" diye mağaraya girmiş. Bakmış ki mağaranın öbür tarafı da açıkmış. Geyik dağın öbür tarafına geçmiş. Melike de o tarafa koşmuş. Geyik mağaradan çıkarak Ziyad Batır'ın olduğu tarafa doğru gitmek zorunda kalmış. Ziyad Batır bu dağda yılkıları[293] otlatıyormuş. Ziyad Batır palahmanına taş koyup bir taşla onun boynuzunu vurmuş. Canavar geyik o anda ölmüş. Geyiği takip etmekte olan melike, bakmış ki geyik ölü halde yatıyormuş. Melike sinir ile kılıcını kınından çıkarıp:

– Namert çoban! Geyiği öldürmek isteseydim, önceden vururdum. Onu canlı yakalamak istiyordum. Sen neden başkasının avını vurdun, demiş ve kılıcını çıkararak çobana doğru yürümeye başlamış. O sırada ağaçların arasından bir kaplan çıkıvermiş. Melikenin atı kaplandan ürküp arkaya gittiğinde, melike atın üstünden yere düşmüş. O zaman elindeki kılıcı dirseğine batmış. Ziyad Batır kaplanın çıkışını gördüğü için palahmanına taş koyup hazırda beklemiş. Kaplan melikeye doğru sıçradığında Ziyad Batır, kaplanın ayağından vurmuş. Taş kaplanın çenesine değmiş, dilini düzeltemeden oracıkta ölmüş. Sonra melikenin yanına gelmiş, bakmış ki yüzünü örten bir güzel bir yiğit orada yatıyormuş. Ziyad Batır hemen gömleğinden yırtarak onun kesilmiş olan kolunu bağlamış. "Şu biçare bekâr ölüp gitmesin." diyerek su alıp yüzüne serpmiş. Yüzünden örtüsünü almış, su içirirken kızın siyah saçları yüzüne dökülüvermiş. Yiğit kızın Kamerhan olduğunu görmüş ve kendinden geçer hale gelmiş.

Aradan az vakit geçer geçmez kız da kendine gelmiş ve gözünü açıp bakmış ki tepesinde duran çoban yiğit Ziyad Batır'mış ve ağlayarak orada oturuyormuş. O zaman Kamerhan'ın cariyeleri de melikenin yanına gelmiş. Bakmışlar ki, bir kaplan ölüp yatıyormuş, melike kendinden geçmiş, melikenin başında bir çoban yiğit su serpiyormuş. Kızlar hemen attan inmişler. Hümayun, Kamer'in başını dizlerine koymuş, gözlerinden yaş döktüğü sırada melike kendine gelmiş. Kızlar onu hemen şehre

[293] At, eşek gibi tek tırnaklı hayvan sürüsü.

götürmek istemiş. Melike ise düzelinceye kadar burada kalacağını söylemiş. O yerde bir çeşme varmış. Çeşme yanında iki büyük ağaç varmış. Bu ağaçların gölgesi iki batman yere düşermiş. Melikenin çadırını o yere dikmişler. Kamerhan, "Ziyad Batır tanır mı acaba?" diye düşünerek: "Siz buralarda ne zamandan beri çobanlık yapıyorsunuz?" diye sormuş. Ziyad Batır, "Ne olursa olsun, doğrusunu söyleyeyim." diye düşünerek: "Sizin babanız beni şehirden kovduğundan beri." demiş. Melike, Ziyad Batır'dan özür dileyerek: "Benim suçum değil." demiş. Ziyad Batır sevincinden atasını çağırmış. Atası: "Böyle aziz misafirimize ziyafet kılmamız gerek." diye düşünerek köyden büyük bir kazan getirip, birkaç koyun kesmiş. Çoban ata kızlara: "Susamışsınızdır." diyerek onlara kımız sunmuş. Aradan birkaç gün geçince melikenin yarası da düzelmeye başlamış.

Şimdi sözü melikenin babasından dinleyin.

Melike ava çıktığından beri on beş günden fazla olmuş ve hâlâ dönmemiş, babası çok merak ediyormuş. Bir pehlivanı çağırarak: "On beş gün oldu hâlâ melikeden haber yok, varıp bir haber alacak kişi neredeyse git, bulup getir." demiş.

Bu pehlivan, melikeyi seviyormuş. Bunun için padişaha hizmet yapmaktan memnunmuş. Padişahın emrini duymuş ve bundan çok memnun olmuş. Pehlivan, yiğitlerine: "Melikeyi nerede yalnız bulsak, onunla konuşun." diyerek, bir testi şarap alıp sefere çıkmış. Beş günden sonra melikeyi bulmuş. Bakmış ki Kamerhan, Ziyad Batır'la sohbet edip oturuyormuş. Bunu gören pehlivanın aklı başından gitmiş. Melikeden korktuğu için bir şey diyememiş ve attan düşmüş. Selamlaştıktan sonra melikeye:

– Babanız sizin durumunuzu merak ediyor, onun için beni gönderdi, demiş. O zaman misafirlere yemek getirmişler. Pehlivan da getirdiği şarabı ortaya koymuş. İki üç kız ona hizmet edip şarabını koyuyormuş. İyice sarhoş olduktan sonra bir küçük şeyi bahane ederek Ziyad Batır'a vurmuş. Ziyad Batır sinirlenerek bir tokat atmış ki, şakağı düşmüş, pehlivanın ağzından köpük gelerek yere düşüp ölmüş. Pehlivanın yiğitleri Ziyad Batır'a saldırmaya başlamış. Ziyad Batır dövüşerek onları yenmiş. Kavga bittikten sonra melike: "Artık bu yerde durulmaz oldu, başka bir şehre gidelim." demiş ve cariyelerine cevap vermiş: "Siz gidin ve babam beni sorarsa: 'Melike bir geyiğin

ardından ormana girdi, biz onu takip ettik; ama melike birden kayboldu' tarzında cevap verin." diye söyleyerek onlarla vedalaşmış.

Ziyad Batır ile melike, çoban ataya kulluk kılıp vedalaşıp sonra iki ata binerek yola çıkmış. Onlar av avlaya avlaya birkaç gün geçirip sonunda bir şehre varmışlar. Bu şehrin adı Herat'mış. Oranın Sultanı Hüseyin Mirza Padişah'mış. Ziyad Batır ve Kamerhan bir saraya gelmişler ve nikâhlarını yapmak için bir hoca aramaya başlamışlar. Sarayın yakınında bir şeyh yaşıyormuş. Ziyad Batır şeyhin evine gitmiş; ama şeyh evinde değilmiş. Onun oğlu Ziyad Batır'ın sözünü dinledikten sonra: "Ben kendim de nikâhınızı kıyabilirim." deyince Ziyad Batır ile şeyhin oğlu saraya gelmiş. Oğlan, Kamerhan'la Ziyad Batır'ın nikâhını kıyarken kızın güzelliğini görmüş ve: "Keşke nikâhlamasaydım, böyle bir güzeli elden kaçırdım." diye teessüf etmiş. Kıza tutulduğundan oğlan, Ziyad Batır'la dost olmuş. Şeyh oğlu: "Misafiri sevmek sünneti peygamberdir." diye onları sık sık ziyaret etmeye gidermiş.

Ziyad Batır melikeyle konuştuktan sonra bir demirciye çırak olmuş. Demirci onun hizmetinden çok memnun olmuş. Demirci insaflı bir adam olduğu için onu kendine çırak değil ortak olarak işe almış.

Bir gün Şeyh'in oğlu, Ziyad Batır'a:

– Birader siz sarayda yatmayın, ben size mahallemizden ev buldum. Onu satın alalım, demiş. Ziyad Batır:

– Ev almak için param yok, deyince şeyhin oğlu:

– Sizde olmazsa, bizde var. Paranız olduğunda verirsiniz, demiş.

Ziyad Batır evi çok beğenmiş. Aldığı paralarla o evi satın almış. Sonra karı koca yeni evde yaşamaya başlamış. Günlerin birinde şeyhin oğlu Ziyad Batır'a:

– Karınız genç, siz eve gidince yalnız kalır. Bizim evde bir yaşlı kadın var, kadının çocuğu da yok. İsterseniz onu size göndereyim, ne dersiniz, demiş.

Ziyad Batır çok memnun olmuş. Şeyhin oğlu, büyücü bir kadını bulup ona bol para vermiş ve: "Şu Kamerhan'ı nasıl yapıyorsan yap, yoldan çıkar." diyerek yaşlı kadını Ziyad Batır'ın evine bırakmış.

Yaşlı kadın, Kamerhan ile anne-kız gibi yaşamaya başlamış. Kadın her an elinde tespih çeker, namaz kılarmış. Kamerhan ise kocası işe gidince kilim dokur, sıkıldığında şarkı söylermiş. Yaşlı kadın kızı yoldan çıkarmak için, yavaş yavaş ona türlü şeyler anlatır, sık sık şeyhin oğlunu övermiş. Kamerhan hileci kadının kötü niyetini sezmiş ve kocası gelince onun anlattıklarını söylemiş. Ziyad Batır:

– Ben de bu adamın bu kadar yakınlık göstermesinin sebebini merak ediyordum. Demek ki, sebebi buymuş, demiş.

Ertesi gün büyücü kadın, Kamerhan'a şeyhin oğlundan söz açıp:

– Şeyhin oğlu sizi çok güzel görmüş, sizi sevmiş, onunla bir konuşsanıza, demiş. Kamerhan bu laftan acı çekip, yaşlı kadının dudağına tokat atmış. Kadının dudağı şişerek dili ağzına sığmaz olmuş. Kadın olayı şeyhin oğluna anlatmış. Şeyhin oğlu bu duruma çok sinirlenmiş. Bir katili tanıyormuş ve onu çağırmış: "Bu gece hiçbir yere gitme; bir iş var, onu yapacaksın." demiş. Şeyh'in oğlu gece yarısında Ziyad Batır'ı öldürerek karısını kaçırmak istemiş. Onlar duvardan atladığı zaman çıkan sesten Kamerhan uyanmış ve hemen Ziyad Batır'ı kaldırmış. Ziyad Batır bakmış ki avluda iki adam dolaşıyor. Yastığının altından hançerini çıkarmış ve şeyhin hizmetkârını yakalayıp, onun kafasını kesmiş. Şeyhin oğlu, Ziyad Batır'a hamle ettiğinde onu da bir darbe ile yere düşürmüş. Şeyhin oğlu, Ziyad Batır'ın ayağına sarılmış onlara kul köle olacağına dair söz vermiş. Melike, "Öldürelim!" demesine rağmen Ziyad Batır, "Artık gitsin bu namert. İkinci kez böyle bir namertlik yapma!" diye onu evden dışarı atmış.

Şeyhin oğlu dışarı çıktıktan sonra, "Niye padişaha şikâyet etmeyeyim." diyerek doğru saraya gitmiş. Sultan Mirza kendi yakınları ile oturuyormuş. Şeyh de sultanla berabermiş. Şeyhin oğlu padişaha tazim kılıp:

– Şahım, yakında yurdumuza bir yiğit ile bir kız gelmişti. Ben onları dürüst insanlar diye düşünerek nikâhlamıştım. Sonra onları bir eve yerleştirdim. Bu gece o evin önünden geçerken baktım ki avluda kahkaha sesleri duydum. Avluya baktığımda o yiğidin karısı birkaç erkeğin içinde dans ediyordu. Bu duruma acıyıp dayanamadığımdan yiğidi çağırıp: "Bu ne bozukluk, utanmıyor musun?" dedim. O ise

beni dövdü. Şahım, bu yaramaz yiğidi şehirden kovulmasına ferman vermenizi dilerim, ta ki onun felaketinin bize de bulaşmasından korkuyorum, demiş.

Sultan sinirlenerek:

– Onun şehirden kovulması için değil, hemen kafasının kesilmesi için ferman veririm, demiş ve askerlerini Ziyad Batır'ın evine göndermiş. Sultanın gönderdiği kişiler, Ziyad Batır ve Kamerhan'ın kollarını arkasına bağlayarak alıp saraya getirmişler. Sultan, Kamerhan'ı görünce ona âşık olmuş. İkisinin günahsız olduğunu sezmiş. Ziyad Batır'a:

– Sen bu kızı nereden getirdin, diye sormuş. Ziyad Batır:

– Kendisine sorun, diye cevap vermiş. Padişah Ziyad Batır'a:

– Sen bu kızı bize bırak, kendin gidiver, demiş. Ziyad Batır buna razı olmamış. Sultan acıdan sinirle:

– Cellât! Hemen darağacına as bunu, diye bağırmış. Ziyad Batır'ı alıp çıktıklarında yiğit, cellâtların elinden kaçarak demircinin evinde gizlenerek canını kurtarmış. Demirciye olan olayları anlatınca demirci, "Filan yerde bir mağara var, sen orada dur, ben şehirdeki durumu sabah sana bildiririm." demiş.

Şimdi sözü melikeden dinleyin.

Sultan, Kamerhan'a güzel söz söyleyip: "Eğer bana eş olmaya razı olursanız ben sizi melikelerin melikesi yapacağım." diye rica etse bile Kamerhan razı olmamış. Sultan sinirlenmiş. Onun bahçesinde gizli bir zindan varmış. Onu kimse bilmezmiş. Kamerhan'ı o zindana kapatmış. Ziyad Batır'ın kaçtığını duyan şah, şehrin tüm kapılarını kapattırmış. Ertesi gün demirci usta, Ziyad Batır'ın saklandığı mağaraya gelmiş:

– Şimdi ne yapacağız bir yol gösterin, demiş Ziyad Batır. Usta:

– Bir yol var. Sen vezir Ali Şir Nevaî ile konuş, bütün vakayı ona anlat, derdine bir çare bulur, demiş düşüne düşüne.

Ziyad Batır gece yarısında mağaradan çıkıp Nevaî'nin evine gitmiş. Eşikte duran görevliye selam verip:

– Ben Nevaî Hazretleri'nin evine uzak bir yerden misafir olarak geldim, demiş. Nevaî geceleri uyumadan çalışırmış. Kapıcı, Nevaî'nin huzuruna gelip, "Bir misafir yiğit uzak yerden sizi görmeye geldi." deyince Nevaî:

– Çağırın içeri gelsin, demiş.

Ziyad Batır, Nevaî ile görüşüp selamlaştıktan sonra, Ziyad Batır ona başından geçen olayları bir bir anlatmış. Nevaî onu teselli edip:

– Merak etmeyin, Sultan, Kamerhan'ı öldürmez, ben yarın onunla konuşacağım, demiş.

Nevaî ertesi gün saraya gelmiş ve doğru bahçeye girmiş. O bahçede bulunan zindanın yerini biliyormuş. Bahçeyi dolaşırken bahçıvana rastlamış. Bahçıvan ona tazim kılıp bir deste gül uzatmış. Bu kişi hem bahçıvanlık hem de zindanda görev yaparmış. Nevaî bahçıvana bakarak:

– Kızdan haber alıyor musunuz? Genç olduğu için kendini öldürmesin, demiş.

– Ha, af buyurun, haber alıyorum, biraz önce Sultan da gelmişti, demiş bahçıvan.

Nevaî memnun olup evine dönmüş ve Ziyad Batır'a kızın sağ salim olduğunu bildirmiş. Bu günden sonra adamlarına padişahın bahçesine doğru tünel kazmalarını söylemiş. Nevaî'nin adamları üç gün içinde tüneli bitirmiş; kızı zindandan kurtarmışlar.

– Sizlerin abisiyim. Kamerhan, memnuniyetle benim evimde bir ömür kalabilirsiniz. Kimse sizlere dokunamaz, demiş Nevaî. Kamerhan ile Ziyad Batır mutlu olup Nevaî'nin evinde yaşamışlar. Aradan üç yıl geçmiş. Kamerhan'ın da bir oğlu olmuş. Çocuğu yürümeye başlamış. Bir gün Nevaî dışarı çıkarken su ile oynuyormuş. Nevaî onu kaldırıp eline gül vermiş. Kapının eşiğine vardığında içeriden Ziyad Batır'ın sesini duymuş:

– Neden ağlıyorsun? Anneni özlediysen ne yapabilirim, bırak ağlamayı, yüreğimi ezme, diyormuş. Nevaî bunu dinledikten sonra avluya girmiş. Kamerhan gözyaşını gizleyip yerinden kalkıp Nevaî'ye selam vermiş. Nevaî:

– Üzülmeyin kızım, biraz sabredin, ben sizleri yurdunuza götürürüm, babanıza her şeyi anlatırım, demiş.

Aradan bir ay geçmiş. Nevaî, sultandan seyahat bahanesi ile izin almış. Sırdaş yiğitlerinden dördüyle sefer hazırlığına başlamış. Yiğitler bir haftada Kamer ve Ziyad Batır'ı şehirden gizlice çıkararak bir dağın eteğine yerleştirmişler. Nevai bir hafta sonra yola çıkmış, Kamer ile Ziyad Batır'ı alıp onların yurduna geri dönmüş.

Birkaç gün yol yürümüşler, yol yürüseler de bol yürümüşler sonra Kamerhan'ın yurduna gelmişler. Sultan Fatih, Nevaî'nin geldiğini duymuş ve onu karşılamak için birkaç yiğidini göndermiş. Nevaî'yi birkaç gün misafir ettikten sonra:

– Hoş geldiniz, hizmetinizdeyiz, demiş Padişah. Nevaî:

– Size iki günahkârın günahını bağışlamanızı istemek için geldim. Onları bağışlayın; yoksa ben geri gideceğim, demiş. Padişah:

– Eğer günahkârlar babamı öldürmüş bile olsalar bağışlarım, kimmiş onlar, demiş.

Nevaî, Kamerhan ile Ziyad Batır'ı çağırmış. Kamerhan gelip babasına kendini atmış. Padişah sevinçten kendinden geçer hale gelmiş: "Nerdeydin yavrum?" diye ağlamış. Kamerhan kaybolduktan sonra sultanın aramadığı yer kalmamış.

Sultan şehir halkına yedi gün ziyafet vermiş. O, Ziyad Batır'ı ordusuna başkomutan yapmış. Ziyad Batır dağda çobanlıkla geçinmekte olan atasını da çağırmış. Nevaî birkaç gün şehirde kaldıktan sonra Herat'a dönmüş. Ziyat Batır ile Kamerhan mutlu ve sevinçli bir hayat sürmüşler.

## 10. GÜNGİLE

Var imiş ve yok imiş; aç imiş ve tok imiş. Eski zamanda bir padişah varmış. Onun bir tane kızı olup, başka çocuğu yokmuş. Padişahın kızı ayrı bir bahçede yaşıyormuş. Kızını çok yerden istemişler; ama padişah kızını vermiyormuş. Bu bahçede bir gülcü var olup onun bir oğlu varmış. Bu çocuk ve padişahın kızı birbirlerini seviyor ve hep beraber geziyorlarmış. Günlerin birinde yaşlı kadınlar, melikenin hamile olduğunu sezmişler. Padişah da bu sırrı öğrenip, ne yapacağını şaşırmış, kızın bahçeden çıkmasına izin vermeye başlamış.

Günlerin birinde melike, çok güzel bir oğul doğurmuş. Yaşlı kadınlar padişahtan korkup çocuğu Gülcü Dede'ye vermişler. Dede çocuğu eğitmeye başlamış. Bu bahçenin

bir tarafı dağlara bakıyormuş. Bir gün bir dev bu dağların ardında bir kızın olduğu haberini duyup gelmiş ve onu kendi evine götürmüş.

Padişah bu olayı öğrenip çok üzülmüş. Haberci gönderse kızın durumunu öğrenecek, haberci göndermese bir tek kızından haber alamayacakmış.

Gülcü Dede ise çocuğu eğitmiş ve onu her zaman padişahın sarayına getiriyormuş, yaşıtlarına gösterip onunla ilgileniyormuş. Çocuk sokakta oynarken çocuklardan biri: "Senin annen yok." demiş. Çocuk bu sözü duyup Gülcü Dede'ye gelerek çocukların söylediğini üzülerek:

– Benim annem yok mu? Çocuklar bana "Senin annen yok." diye söylüyorlar, demiş.

Dede olup bitenleri birer birer söyleyerek annesini kaybolduğunu söylemiş. Çocuk dedesine:

– Dede ben annemi bulup getireyim, bana izin ver, demiş; ama dedesi buna razı olmamış.

Günlerin birinde yol üzerinde otururken tüccar kervanı geçiyormuş. Çocuk onların ardından gitmeye başlamış. Tüccarlar bakmış ki arkalarından bir çocuk geliyormuş. Tüccarlardan biri:

– Ey çocuk! Nereye gidiyorsun? Bizler tüccarlarız, Bizler ata eşeğe bineriz. Sen yürüyüp yorulacaksın, diyerek çocuğu yoldan çevirmeye uğraşmış. Çocuk onu dinlemeden onların peşinden gidivermiş. Onlar yol yürümüşler, yol yürüseler de bol yürümüşler, susuz çölleri geçip bir şehre varmışlar. Tüccarlar şehir kapısından içeriye girmişler; çocuk ise şehrin dışında kalmış. Gece yarısı geçmiş ki, büyük bir rüzgâr çıkmış ve koyunların ineklerin hepsini alıp götürmüş. Ne var ne yoksa çocukla beraber devlerin memleketine doğru savrulup gitmiş. Çocuğun annesi bakmış ki, hayvanlar ile birlikte bir çocuk da varmış. Çocuğu gören annenin, memesinden sütleri akıp içinde kendini parçalayan derin bir sevgi oluşmuş. Kadın, hemen çocuğu kaldırıp, elini yüzünü ovmuş ve durumunu sormuş:

– Ey çocuk! Buralara nasıl geldin. Çocuk başından geçenleri, annesinin kaybolduğunu söylediğinde, padişahın kızı çocuğun kendi çocuğu olduğunu sezmiş ve deve bakarak:

– Bu çocuğu öldürmeyin, bu benim çocuğum, Gülcü Dede çocuğu bakıp büyütmüş. Bu çocuk beni bulmaya gelmiş. Şimdi sizin çocuklarınızla oynayacak, demiş.

Dev, kızı kaçırdıktan sonra ondan bir çocuğu olmuş. Bu çocuğun da boyu duruşu gelişmiş; ama konuşamıyormuş. Bu yüzden adını "Güngile" koymuşlar. Bu çocuk orada emekleyip duruyormuş. Kısacası, anne ve çocuk buluşmuş ve bu yerde yaşamaya devam etmişler.

Devden olan çocuk yavaş yavaş ayağa kalkıp o kadar kuvvetli olmuş ki ağacı yakalasa damarı ile söküp atarmış. Dağların ucunu tutsa yakalayıp atarmış.

Günlerin birinde dev padişahın kızına: "Senin oğlunu öldüreceğim, öldürmezsem Güngile'yi alıp kaçacak, sonra pişman olacağız." demiş. Bir iki defa söylemiş; fakat melike buna karşı çıkıyormuş. Sonra bir gün çocuk ile Güngile oynarken dev, çocuğun üzerinde taş atmak istemiş. Bunu gören Güngile babasının elinden taşı alıp, babasına öyle vurmuş ki, dev yuvarlanarak hemen oracıkta ölmüş. Ağabeyi bu olaydan sonra kardeşine olan sevgisi iyice artmış. Gönlünden, "Şimdi annem ile kardeşimi alıp şehre girsem, şehirde beraber olup yaşasak." diye düşünmüş ve annesi ile kardeşini alıp, şehrin yakın bir yere gelip yaşamaya başlamışlar. Güngile, sokağa çıkıp çocuklarla oynayıp, bazısına vurur, bazı çocuklarında kafalarını yararmış. Sonunda çocukların anne babası Güngile'nin ağabeyine gelip: "Ne biçim insansınız, çocuklarımız sokakta bile oynayamıyorlar. Ya siz köyde kalın, ya da biz duralım." diye kızmışlar. Sonra Güngile'nin ağabeyi ne yaptığını bilmeden: "Bu çocuk ile şehir içinde yaşasam, köyde de yaşasam şikâyetler hep gelecek, Bu yerlerin dışında bir yer daha iyi sanki." diyerek bir dağın üstüne yerleşip orada yaşamaya başlamışlar. Gündüzleri Güngile ve ağabeyi dağlara çıkıp av avlıyormuş ve ok ile keklik gibi çeşitli hayvanları yakalayıp derisini pazarda satarak geçimlerini sağlıyorlarmış.

Günlerden bir gün ağabey kardeş beraber yürüyormuş. Bir çiftçinin çalıştığını görmüşler ve onun yanında gelerek çiftçi ile sohbet etmişler. Çiftçi bunların halini öğrenmek için:

– Sizler buralarda nasıl yaşıyorsunuz? Buralarda insan yaşar mı, siz nasıl burada sağ kalıyorsunuz, diye sormuş. Güngile'nin ağabeyi:

– Ey dede! Bizim halimizi sormayın. Bizler bir şehrin yakınında yaşıyorduk. Bu kardeşimin yüzünden o yerde yaşayamadık. Şimdi buralarda avcılıkla geçimimizi sağlıyoruz. Bu şekilde ömrümüzü sürdürüyoruz, çiftçiliği bilmiyoruz, demiş. Sonra çiftçi:

– Benim yerim buralardan uzaktır. Sizlerle beraber çalışalım. Yer ve tohumluk benden olsun, ekip biçmek de sizlerden olsun. Bunu kabul ederseniz sizin de hayatınız daha rahat olacak, demiş. Bu teklif çocuğa makul gelmiş ve adamın teklifini kabul etmiş. Böylece, çiftçi ile çocuklar orada ekin ekip yaşamaya başlamışlar.

Günlerin birinde çiftçi ve ortakları kavun ekip, kavunları yetiştirip korurken padişah bir grup adamları ile seyahate çıkmış ve herkesin gözü bunların yerine düşmüş. Padişah bir ağacın altında oturup bir iki kişiyi: "Varıp şu yere burada kim yaşıyormuş öğrenip gelin." diye göndermiş. Padişahın adamları bir iki muhafızla ile birlikte o yerin yakınına gelip bakmışlar ki orada biri yatıyormuş. Ululuğundan ve heybetinden yer gök titriyormuş. İki muhafız geldiğine pişman olarak sessizce yürüyüp padişahın yanına gelmişler. Padişaha kâh tutulup kâh söyleyip dev adamı ve olan bitenleri anlatmışlar. Padişaha bu duruma şaşırıp:

– Nasıl bir adamsınız, bir insandan bu kadar korkulur mu? Şimdi, kim gidip her şeyi öğrenip gelmek ister, demiş.

Birkaç adam yerlerinden kalkıp o tarafa doğru yönelmiş. Bu adamların seslerinden Güngile uyanmış. Güngile uyanıp bakmış ki birkaç adam yaklaşıyormuş. Adamlar Güngile'ye bakarak: "Kimdir o buralarda yalnız yerde tarlaları ekip biçen? Yürü önümüze düş! Padişahımızın emri seni alıp ona götürmek. Bu yüzden bizi gönderdi." demişler. Güngile ses çıkarmadan duruyormuş. Onlar bir iki defa daha tekrarlamışlar; Güngile hiç dem vurmamış. Sonra onlardan biri içeriye girerek bir

kavunu alıp yemek istemiş. Bu durum Güngile'ye zor gelmiş. Güngile yerinden kalkıp adama vurmuş ki, adam yerinde çivi gibi yerinde saplanıp kalmış. Diğer muhafızlar bu durumu görüp kaçmışlar. Onlar padişaha varıp olup bitenleri anlatmışlar. Padişah olayı öğrenince şaşırmış ve muhafızlarına:

– Bir adamdan bu kadar korkulur mu? Gidip şu adamın haddini bildirin, demiş.

Muhafızlar, oraya gidip birdenbire Güngile'ye hücum etmişler. Güngile gayret edip bazılarını tokatla, bazılarını ise kelle mi kelle dövmüş. Fırsattan istifade edip muhafızlar tekrar kaçıp padişahın yanına gelmişler. Padişah bakmış ki biraz sonra kendisi de kırılıp gidecek. Bunun için padişah ile geriye kalan muhafızlar birlikte şehir içine kaçıp gitmişler.

Güngile'nin ağabeyi avdan gelip görmüş ki, tarla kana bulanmış yerde ölüler yatıyormuş. Güngile'nin bazı organları da zarar görmüş. Böylece Ağabeyi düşmanların geldiğini, bazılarının öldüğünü, bazılarının ise kaçıp gittiğini anlamış. Onlar bu yerde dursun, şimdi sözü padişahtan dinleyelim.

Padişah sarayına kaçıp, kapıları kapatmış, yardımcılarını çağırmış yaşadığı şeyleri onlara anlatmış. Bu olayı duyan pehlivanların gayretleri gelip yerlerinden kalkıp:

– Ey Padişahım, bana izin verin. Ben varıp bu çocuğun terbiyesini vereyim. Onu bağlayıp huzurunuza getireyim, demiş. Bu sözden sonra her pehlivan kendini öne atıp "Ben bu işi yaparım, ben bu işi yaparım." diye kendilerine görev biçip padişahtan izin istemişler.

Padişahın gönlü şad olup bir pehlivana:

– Sen varıp o çocuğu etrafındakilerle birlikte al buraya getir. Ne kadar kişi lazımsa askerlerden al, demiş ve icazet vermiş. Sonra pehlivan, padişahtan icazet alıp askerden bin kişiyi yanına alıp dağ tarafına doğru yola çıkmış. Bunlar yol yürümüşler, yol yürüseler de bol yürümüşler ve Güngile'nin bulunduğu yere yakınlaşmışlar. Güngile'nin ağabeyi bakmış ki, savaştaki gibi pek çok asker geliyormuş. Yiğit, Güngile'yi uyandırıp padişahın askerlerinin geldiğini bildirmiş. Güngile bu olayı sezip

dağın tepesine çıkıp onlara bakmış. Askerler bir çakırım[294] uzaklıktaymış. İki çakırım uzaklıkta kaldıklarında büyük büyük taşları askerlerin üzerine doğru atmaya başlamış. Bir taş diğer taşları yerinden kaldırarak, denizdeki dalga gibi askerlere doğru yuvarlanıyormuş. Giden taşlar bazılarına çarpıyor, bazılarını eziyor, bazılarının ise ileriye gitmesini engelliyormuş. Gelen pehlivanlar bu olayı görüp şaşkına dönmüşler: "Biz kendimize pehlivanız diyerek etrafta geziyoruz. Bu çocuğun attığı taşlar devenin üstüne gelse onun belini kırar. Güç ile bunu yenemeyiz. Bu çocuğu anca kandırarak ele geçirebiliriz." diye düşünerek çadırlarını kurarak orada yatmışlar. Gece olmuş, gelen pehlivan kurnazlara: "Gece oraya varın. Çocuğunun durumunu, yanında kimlerin olduğunu, haber alıp öğrenin." demiş. Kurnazlar kendi kurnaz elbiselerini giyerek, bazısı yüzünü değiştirip, gece yarısı Güngile'nin olduğu yere gelip bakmışlar ki Güngile ve ağabeyi orada yatıyormuş. Bunların ağızlarına ilaç verip sarhoş edip kafalarını kesmeyi düşünmüşler. Yine kendilerince "Bunların kafasını kessek, pehlivan görse, bizleri burada bırakır." diye düşünerek Güngile'nin ağabeyini götürmüşler. Güngile'yi götürememişler; çünkü çok ağırmış. Pehlivana: "Şimdi pehlivanlardan bazıları bu çocuğu götürüp taşısınlar. Bizler kaldıramadık." dediğinde birkaç pehlivan gelmiş ve onu götürmüşler. Hepsi yorulmuş, sonra bir araba getirip, Güngile'yi arabaya koymuşlar ve şehre getirmişler. Padişah bakmış ki ikisi de güzellik sahibi, şehzadelere benzeyen yiğitlermiş. Özellikle Güngile hiç tarife uymayan bir pehlivanmış. Bütün pehlivanlar gelip görmüşler: "Böyle bir pehlivanı hiç görmedik. Korkarız ki padişah bu yiğidi öldürecek." üzülüyorlarmış. Padişah yardımcıları ile görüşmüş, "Bu yiğitleri öldürsek fayda sağlamayacak; öldürmezsek bunlar uyanınca ejderha gibi şehrimizi harap edebilirler. Peki, ne yapabiliriz?" diye düşününce padişahın bir veziri durup:

– Ey padişahım! Büyük olanı uyandıracağız; ama çocuk pehlivanı zindana atacağız. Bu çocuktan, dağlara nasıl geldiklerini, buralarda ne yaptıklarını, öğrenelim, demiş. Vezirin bu sözü padişaha makul gelmiş. Çocuk pehlivanın kollarına zincir vurup, bağlayıp zindana atmışlar. Ağabeyi yerinden kalkıp gözlerini açıp bakmış ki başında iyi görünümlü kişiler başında duruyormuş. Çocuk, "Selamun aleyküm!" diye yerinden

[294] Eskiden kullanılan ve 1,06 kilometreye denk olan uzunluk ölçü birimi.

kalkmış ve dört tarafa tazim kılıp bir kenara oturmuş. Yardımcılardan biri: "Aleyküm selam!" diye selamını alıp:

– Ey yiğit! Kimin çocuğusunuz? Hangi sebepten buralara geldiniz? Bu durumunun sebebini bize söyleyin, demiş. Güngile'nin ağabeyi başından geçen bütün olayları bir bir anlatmış. Herkes pehlivan çocuğun dilsiz olduğunu öğrenmiş.

Bu memlekette dünyaca ünlü bir doktor varmış. Padişahın gönlüne şu gelmiş:

– Ey yiğit! Benim evladım yoktu. Sen benim kardeşinle birlikte evladım oldun. Şimdi kardeşini zindandan çıkar ve bir doktora gösterip tedavi ettir, belki dil açılıp bülbül gibi olur, demiş. Çocuğa bu söz güzel gelmiş ve zindancı ile beraber kardeşini zindandan çıkartmış. Padişah çocuklara birkaç gün ziyafet vermiş, onlarla arkadaş gibi olup baba oğul gibi olmuşlar.

Günlerden bir gün yiğit padişahın söylediği şeyler çocuğun aklına gelmiş ve padişaha, "Siz doktor çağırıp kardeşimi tedavi ettirecektiniz. Hani siz ile biz baba oğulduk, bir çare bulup kardeşimi tedavi ettirseniz." demiş. Padişah hizmetlilerini çağırıp bir mektup vermiş. Mektupta şu yazılıymış: "Ey doktor! Gerekli olduğun için hemen saraya gel. Mektup budur. Selamlarımla." Hizmetli, mektubu alıp doktora gitmiş. Nice yerleri geçerek, doktorun köyüne varıp mektubu ona vermiş. Doktor, mektubu okuyunca bir gece evinde yatıp ertesi gün yolda düşüp saraya gelmiş. Doktor, devlet erkânının padişahın huzuruna girip selam vermiş. Padişah doktorun selamını almış ve oturmasına izin vermiş. Padişah, doktora çocuğun dilinin olmadığını, her şeyiyle anlatmış. Doktor:

– Bu çocuğu getirsinler. Yaşı geçmiş mi, yoksa geçmemiş mi bir bakayım. Eğer on yaşındaysa tedavisi mümkün, eğer on yaşını aşmışsa tedavisi imkânsız, deyince Güngile'yi getirmişler. Doktor görmüş ki Güngile'nin boyu, duruşu yetişkin, on sekiz yaşlarında gibi gösteriyormuş. Ağabeyine yaşını sormuş. Ağabeyi, "Dokuz yaşına girdi." demiş. Doktor:

– Şimdi bu çocuğun tedavisi için annesinin sütü gerekli, demiş. Güngile'nin ağabeyi padişaha:

– Annemiz vardı ama yaşayıp yaşamadığını şimdi bilmiyoruz. Geldiğimizden beri pek çok zaman geçti, demiş. Doktor:

– Annenizi alıp getirmezseniz tedavinin imkânı yok, demiş. Güngile ile ağabeyi padişahtan izin alıp annelerini aramaya gitmişler.

Onlar birkaç gün yol yürümüşler, annelerinin yaşadığı yere gelip bakmışlar, anneleri çok zamandan beri zor durumda, hareketten uzak hasta yatıyormuş. Onlar annelerini bulup ona şerbet içirip, her çeşit yiyeceklerden verip birkaç gün annelerine bakmışlar. Bu yerde biraz kalıp annelerini de alarak dönmüşler. Kısacası, padişahın sarayına gelip doktorun huzuruna varmışlar. Annelerini doktora göstermişler. Sonra doktor, padişahı çağırmış:

– Ey Padişahım, bu çocuğun tedavisi için Kebir Çölü'nde bir ağaç var. Bu ağacın sütü ile anne sütü bir içirilirse çocuk konuşmaya başlar. Maalesef bu ağacın sütünden bende hazır yok; ama sütü alıp getirmek de kolay değil. Bu sütü alıp gelmezseniz bunun tedavisi imkânsız, demiş.

Padişah düşünmüş, vezirleriyle bir araya gelip konuşmuş. Pehlivanlarını toplayıp cam şerbeti almış:

– Ey pehlivanlar bir hizmetiniz var. Kim Kebir Çölü'nden bir ağacın sütünü getirirse ona o kadar çok hazine veririm ki yediden yetmişe kadar bütün sülalesi yese de bitiremez. Ayrıca bir kentin idaresini de vereceğim, demiş üç defa tekrarlamış. Kimseden ses çıkmamış. Sonra bir vezir yerinden kalmış:

– Ey Efendim, Padişah-ı âlem, bana izin verirseniz ve şu çocuğu benimle gönderirseniz sütü size getireceğiz, demiş.

Padişah, vezire, Güngile ve ağabeyine izin vermiş. Üç kişi bir olup yola çıkmışlar. Onlar yol yürümüşler yol yürüseler de bol yürümüşler sonra bir bahçe altına gelmişler. Bahçe içinde bıyıkları uzun, kötü emelli kişiler karşılarına çıkmış ve bunların yolunu kesmiş, "Buradan geçenlerin bize haraç vermesi lazım, yoksa geçmenize izin vermeyiz." diyerek kural koymuşlar. Onlar:

– Biz tüccar değiliz ki, mallarımızdan haraç alacaksınız. Biz buradan geçen kişileriz, güzellikle buradan geçmemize izin verin, demişler. Onlar razı olmamışlar.

Güngile'nin ağabeyi bir bakmış ki Güngile, birini alta atıp birini üste alıp yere çarpmış. Üzerlerine de bir büyük bir taş koyup yollarına devam etmişler. Bunlar gidedursun, şimdi sözü taş altında yatıp duran kişilerden dinleyin. Bu kişilerin sahibi, bir iki kez bakmış, ortaklarını görememiş. Sonra kendi kendine, "Bunlar tüccarların malını alıp başka yere mi gittiler?" diye düşünürken bakmış ki üç pehlivanı taşın altında yatıp duruyormuş. Hemen onları kurtarıp içeri girmiş ve adamlarına: "Birkaç adam gelip bizim adamlarımıza azap çektirdi. Şimdi sizler onların peşinden gidin, Cengeli Mazandarangan'a kadar kovalayınız. Eğer Cengeli Mazandarangan'ın gerisinde onları yakalarsanız onları getirin, Cengeli Mazandarangan'a yakınlaşırlarsa gitmelerine izin verin. Onları ayı, ejderha, kaplanlar yok eder." diye emretmiş. Adamlar onların peşinden yürüyüp gitmişler.

Vezir ve çocuklar bir denizin yakınına gelip su içmişler. Denizi geçip yola devam etmişler, bir yere gelmişler ve bakmışlar ki arkalarından onları takip eden eşkıyaların geldiğini görmüşler. Onlar bir tepeye çıkmışlar, ellerine palahmanları alıp taşları eşkıyalara doğru atmaya başlamışlar. Eşkıyalar tepenin etrafını kuşatmışlar, gidecekleri yerleri daraltmışlar; ama Güngile hiç aman vermeden önü çıkan kişileri etkisiz kılıp, onlarla kedinin fareyle oynadığı gibi oynayıp, bazılarının kafasını kesip, bazılarının vücudunu ayırıp, bazılarının ayağını kırıp, tepeden aşağıya atmaya başlamış. Eşkıyalar bu durumu görünce şaşırmışlar: "Bu ne biçim adam. İnsanlar arasında böyle bir kişi daha önce hiç görmedik. Gelin, geriye kalanlarımız heder olmasın, daha vaktimiz var." diye arkalarına bakarak kaçmışlar.

Bunlar savaşı bitirip, yola devam etmişler. Birkaç gün yol yürüyüp bir yere varmışlar. Karşılarına üç yol çıkmış. İlk yol Cengeli Mazandarangan yolu, diğer yol Horasan yolu, üçüncü yol ise Kebir Çölü yoluymuş. Onlar bu yerde bir gece yatıp ertesi gün Kebir Çölü yoluna revan olmuşlar. Üç gün üç gece yol yürüyüp bakmışlar ki bir beyaz çadır görmüşler. Çadıra yaklaşırken bir köpek onlara doğru gelmiş. Güngile, köpeği alıp bir taşın altına bastırıp koymuş. Çadır içinden köpeğin sahibi çıkıp bakmış ki köpeğin sesi çıkmıyormuş. Bunu gören sahibi bu sefer kaplanı onların üzerine bırakmış. Kaplan onların olduğu tarafa gelirken vezirle yiğit korkularından Güngile'nin arkasına doğru koşmuşlar. Güngile gayret edip kaplanı tutup bir bükmüş; kaplan

kendini kaybedip, canı ağzına gelip, bin zorlukla çocuğun ayağına yığılmış. Kaplan yüzünü gözünü çocuğun ayağına bırakarak orada uzanıp kalmış. Bunlar bu yerde dursunlar, şimdi sözü çadırın içindekilerden sorun.

Bu çadır bir çobanın evi olup onun bir sürü koyunu varmış. Çoban koyunlarını alıp dağlara gitmiş. Çadırda ise onun hanımı ile kızı kalmış. Çobanın kızı o kadar pehlivanmış ki koyunlara kurtlar saldırdığı zaman onları tutup öldürürmüş. Eğer ormana gitse aslanları ve kaplanları tutup onları parçalarmış. Bazı pehlivan yiğitler ona doğru gelse onlara zorluk çektirip onları atıp gönderirmiş.

Çobanın hanımı kaplanı geri gelmeyince aslanı onların üzerine göndermiş. Aslan da sinirlenip, bunların durduğu tarafa bakmış. On adım kaldığında durmuş, Güngile'ye bakıp kalmış. Çocuk onun karşısına dikilip gözünü kırpmadan durmuş. Sonra aslan gücünü toplayıp Güngile'nin üzerine atlamış. Aslan Güngile'nin üstüne düşüp göğsü ile onu ezmeye çalışmış. Aslan Güngile'yi öldürdüğünü sanmış; ama Güngile hareket edip kendini bir tarafa çekmiş. Sonra aslanı kendi üzerinden kaldırıp yere vurmuş ki aslan oracıkta kendinden geçmiş.

Çobanın karısı bir fasıl, iki fasıl durumu görmüş. Aslandan da yardım görmeyince sonunda kızını uyandırmaya mecbur kalmış. Kadın, kızına hayvanların yatıp kaldığını, tekrar geri gelmediklerini söylemiş. Kız yerinden kalkıp dışarı çıktığında uzakta yüksek boylu bir kişi görünüyormuş. Kız hemen onun olduğu tarafa doğru gitmiş. Kız bakmış ki bir yiğit yanında başka iki kişi, ayağının altında aslan ve bir tarafında da kaplan yatıyormuş. Köpeği ise bir taşın altında kalmış. Kız, köpeğin üstündeki taşı alıp Güngile'ye doğru atmış. Güngile hızlıca taşı tutup başka tarafa atmış. Kızın kızgınlığı artmış ve kendi ona doğru atılmış. İkisi tutuşup sonunda kavgaya başlamışlar. Sonra kızın elbiseleri yırtılınca kız, çadırına geri dönmüş. Evine varıp yeni üst-baş giyip tekrar kavgaya başlamışlar. Gece bile kavga sürmüş ve kızın giysileri yine yırtılmış. Böylece iki gece iki gün kavga etmişler. Sonunda Güngile'nin ağabeyi, Güngile'ye onu nasıl yeneceğini ima edince, Güngile, kızı hemen döndürüp yere vurmuş. Sonra o kızın üstüne çıkıp ona taşla vurmak isteyince ağabeyi izin vermemiş. Kız yerden kalkıp evine geri dönmüş. Çoban, evine gelince durumu görmüş ve çocukları çağırmış, "Sizlerin bu yerde ne işiniz var?" deyince onlar olup bitenleri ona anlatmışlar. Sonra çoban ile dost

olduktan sonra, çoban onları ağacın olduğu yere götürmüş. Çoban bir şişenin içine ağacın sütünü doldurup onlara vermiş. Birkaç zaman sonra, onlara ziyafet verip hoşça vakit geçirmelerini sağlamış. Yiğit, yol arkadaşları ile birlikte yola çıkmaya hazırlanıyormuş. Çobanın kızı babasına:

– Ey baba! Her kim ki beni yenerse onun nikâhına gireceğim, demiştim. Ben de onlarla gideceğim, demiş.

Çoban razı olmuş. Bunlar, "Üç kişiydik, dört kişi olduk." diyerek yola çıkmışlar. Birkaç gün yol yürüyüp sonunda eşkıyaların yerine gelmişler. Bakmışlar ki yollara tuzak kurulmuş, geçmek için yer yokmuş. Bunlar bir yere geçip orada zaman kazanmak istemişler. Eşkıyalar bu arada hücum edip onları oka tutmuşlar. Bunlar buradan geçmenin yolunun gece olacağını düşünmüşler. Doğru yürüseler yollarda tuzaklar varmış. Başka tarafa gitseler orada yol bitiyormuş: Bir tarafı deniz, bir tarafı dağmış. Vezir görüş belirtip: "Şu eşkıyalara doğru akan suyu gündüz keseceğiz ve gece tekrar serbest bırakacağız. Eşkıyaların yerlerini su basacak, nereye gideceklerini bilemeyecekler. Bu dar boğazdan geçişin çaresi budur." demiş. Böylece bunlar suyun baş kısmına set çekip üç gece suyu toparlayıp, üç günden sonra gece yarısı suyu bırakmışlar. Gece yarısında durdukları yerlerin üstünden su geçip evleri ve kendileri su içinde kalmış, eşkıyaların hepsi zorda kalmışlar. Güngile gelmiş, derbent kapısını kırmış ve derbentten geçip yola devam etmişler.

Onlar yol yürümüşler, yol yürüseler de bol yürümüşler, velhasıl padişahın memleketine varmışlar. Doktor sütü almış ve tedaviye başlamış. Güngile'yi bir gün aç bırakmış, sadece kendisinin yaptığı özel yemeklerle onu beslemiş, dilinin damarlarına neşter vurmuş. Kırk gün geçince Güngile yavaş yavaş konuşmaya başlamış. Doktor padişaha sormuş:

– Şimdi bu çocuğu bana verin, kırk gün kendi evimde tedavi edeyim; çünkü evimde daha çok dertlere deva şeyler var. Ben onlarla çocuğu tedavi edeceğim, deyince padişah izin vermiş. Doktor Güngile'yi evine alıp tedaviye başlamış. Onun evinde cinler, mecnunlar, her çeşit hastalar varmış. Doktor onları alıp tedavi edip her birini evlerine göndermiş. Gidecek olan kişileri bir eve alıp, neden hasta olduklarını araştırıyormuş. Bir dede şöyle demiş:

– Ey Can doktor! Siz benim yüreğime mehlem olup iyi yaptınız; ama gönlümdeki derdi hâlâ alamadınız, demiş. Doktor:

– İçinizdeki derdinizin alametlerini bana söyleseniz belki ona da bir çare buluruz, demiş. Sonra dede ağlayarak padişah olduğunu, bahçedeyken kızının kaybolduğunu, kızının ayrılığında hasta olup kaldığını anlatmış. İkinci bir kişi de bir ah çekmiş ki ağzından ateş çıkacak gibi olmuş. Doktor:

– Sen neden ah çektin, diye sormuş. O dile gelip:

– Ey hazık-i tabip! Bu baba kişi için hasta olmuş olsa, ben iki kişi için divane olup kaldım: Biri hanımım, hatta şu kişinin kızıydı. Diğeri ise oğlumdu. Oğlum da annesini arayıp kaybolmuş. Bunun için kendim iyi olsam da yüreğim iyileşmez, dediğinde Güngile'nin ağabeyi feryat edip, babasının bağrına kendini atmış. Bu durumu gören doktor, biri padişahın damadı, birinin de oğlu olduğunu bilmiş. Herkes birbirini yeniden buluşunca doktora dua kılmışlar: "Gerçekten siz doktormuşsunuz. Bizleri mutlu ettiniz." diyerek bütün kardeşler birbirleri ile hasret giderip, padişahın kızı, damadı, torunları ile kendi memleketlerine dönmüş. Güngile konuşmaya başlamış ve dilini tedavi ettiren padişaha oğul olmuş. Ziyafet, toylar yapılmış. Güngile, çobanın kızıyla evlenmiş ve muradına ermiş. Sizler de kavuşun muradınıza; bizler de kavuşalım muratlarımıza; düşmanlar utançta kalsın.

## 11. EĞRİ VE DOĞRU

Eski zamanda bir köyde bir yiğit varmış. Ona herkes Toğrıbay dermiş. Onun cılız atından başka bir şeyi yokmuş. Köyde iş bulamadığından onun durumu zorlaşmış. Atı ile birlikte gündelik işler bulmak için başka bir yere gitmiş. Yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş.

Yolda ona yolculuk eden bir yiğit yoldaşlık etmiş. İkisi konuşmaya başlamış:

– Yolun hoş olsun, demiş Toğrıbay.

– Gündelik işler yapmak için uzak bir şehre gidiyorum, demiş Yaya yiğit.

– İsmin ne?

– Eğribay, senin adın ne?

– Toğrıbay. İkimizin adı birbirine uygun çıktı; gel ikimiz dost olalım, beraber çalışalım, beraber yaşayalım, demiş Toğrıbay. Böylece ikisi anlaşmışlar.

Atla yola koyulan Toğrıbay, arkadaşının yaya olduğuna acıyarak kendi atını ona vermiş. Eğribay ata binmiş ve bir kamçı vurup tez oradan uzaklaşmış. Toğrıbay ise şaşakalmış. "Dostum dedim, düşmanın işini yaptı." diye düşünmüş. Toğrıbay'ın rengi, kanı solmuş, sonra yoluna yürüyerek devam etmiş. Akşam olunca bildiği yoldan saparak ormanın yoluna girmiş ve yol, ormanın ortasında bitiyormuş. Toğrıbay ne yapacağını bilmeden durakalmış.

Güzün son günleriymiş. Ağaçların yapraklarını dökülmüş, orman çıplak gibi kalmış. Toğrıbay hemen yoluna devam etmiş. Geç olduğu için etraf karanlıkmış. Gökyüzünde yıldızlar görünmeye başlamış. Toğrıbay, yol kenarında eski bir tandıra rastlamış. O, "Karanlık gecede ormanda yürümek iyi değil, geceyi şu tandırda yatıp geçireyim." diye düşünmüş. Tandırın içine girmiş.

Bu büyük ormanda; aslan padişah, kaplan vezir, kurt karneyci[295], kaşkır[296] surneyçi[297], tilki destancı imiş. Tandırın yanındaki yer onların toplantı yeriymiş. Biraz sonra bir kaşkır gelip tandırın etrafında dolaşıp ulumuş. Aradan biraz geçtikten sonra ormandaki bütün hayvanlar oraya toplanmışlar. Tilki destana başlamış:

– Yarenler, şu ormanın arkasındaki dağda bir mağara var. Ben on yıldır o mağarada yaşıyorum. İnsanların evinde ne varsa benim evimde de var. On yıldan beri mal topluyorum. Kilim, halı, yorgan, döşek, ne ararsanız bende var. Seçkin yiyecekler de var.

Tandır içinde oturan Toğrıbay kendince: "Keşke tilki beyin evine misafir olsaymışım." diye düşünmüş.

Nöbeti ile kaşkır, söze başlamış:

– Senin evinin ilginç bir tarafı yok Tilki Bey! Şu karşıdaki tepenin altında benim bir sıçanım var. Her gün gece vakti onu temaşa ediyorum. Onun kırk bir tane altını var.

---

295 Özbeklerin görünümü uzun bir zurnayı andıran millî çalgısını çalan kimse.
296 Yırtıcı kurt.
297 Özbeklerin millî üflemeli çalgısı olan surneyi çalan kimse. Zurnacı.

Altınları evinden çıkarıp onlarla oynar, altınları ortaya koyup kendi seyreder. Sonra onların etrafında döner ve evine geri götürür, demiş.

Şimdi ayının efsanesini dinleyin:

– Bu da ilginç değil, diye söze başlamış ayı. Bizim ormanda bir kayrağaç var. O kayrağacın altındaki iki dal var. Bu dalların yaprakları bütün dertlere devadır. Şu şehirdeki padişahın kızı yedi yıldan bu yana hasta. Padişah her yere ilan ettirmiş: "Her kim kızımın derdine deva bulursa kızımı ona veririm." diye. Kızı tedavi edemeyen kişiyi öldürüyorlarmış. Nice tabipler kızın derdine şifa bulamadığından darağacında asılmışlar. Eğer o kayrağacın yapraklarını ezerek kıza içirirlerse kız hastalıktan kurtulacak, demiş.

Sonra kurt efsanesini anlatmış:

– Yarenler, bizim de küçücük hikâyemiz var. Şu ormanın kenarında bir zenginin kırk bin baş koyunu var. Ben her gün iki koyununu yerim. Beni avlamak için ne kadar hile yaptıysa da beni yakalamak için çare bulamadı. Şu yakındaki kır alanda yaşlı bir adamın köpeği var. Eğer o köpeği salsalar, köpek beni parça parça ederdi, demiş.

Sonunda kaplan söz başlamış:

Kurdun söylediği zengin adamın on bin yılkısı şu ormanın kenarında otlar. Ben buradan her gün bir tane at yerim; ama atların içinde bir beyaz at vardır. Bir kişi şu ala ata binip, eline bir kement alsa, bir eliyle de uzun bir sopayı tutsa, boynuma kement salıp bana ölünceye kadar vursa o yılkılara bir daha yaklaşmazdım. Benim en büyük düşmanımın şu beyaz at olduğunu zengin adam bilmez, demiş.

Kaplan efsanesini bitirmiş ve tan ağarmaya başlayınca hayvanlar dağılmışlar. Toğrıbay tandırdan çıkmış ve doğru tilkinin söylediği eve gitmiş. Bakmış ki orada her türlü şey varmış, et varmış, yağ da varmış. Derhal kazana yağ atıp kazanın ateşini yakmış. O sırada dağdan gelen tilkiyi fark edip orada bir yere gizlenmiş. Tilki evine geldiğinde kazanda yağ ve et olduğunu görüp şaşırdığı sırada, Toğrıbay gizlendiği yerden çıkarak tilkiyi boğup öldürmüş. Yemek yiyip karnını doyurduktan sonra yatıp dinlenmiş.

Ertesi gün Toğrıbay, kurdun tarif ettiği tepeyi bulmaya gitmiş. Tepeyi bulduktan sonra sıçanı öldürmüş ve altınlarını beline koymuş. Sonra ayının anlattığı kayrağacın yapraklarını almış. Sonra çobanın yaşadığı yere doğru yol almış. Çobanı bulup halini hatırını sormuş. Çoban:

– Halimiz kötü, demiş. Nice zamandan beri bir kurt her gün bir koyunumu yiyip gidiyor. Çaresini bilemiyorum. Sahibim beni belaya uğratacak. Toğrıbay sormuş:

– Eğer ben sizi kurttan kurtarırsam bana ne verirsiniz? Çoban, sahibinden kırk baş koyun alıp vereceğini vaat etmiş.

Toğrıbay sonra ihtiyar adamın köpeğini satın alarak çobana vermiş. Çoban da kurt belasından kurtulmuş. Toğrıbay'a sahibinden kırk baş koyun alıp vermiş.

Bundan sonra Toğrıbay, yılkıcının yanına varmış. Onun halini hatırını sorduktan sonra: "Bu gece beyaz aygırı eğerle, telden örülen kırk kemendi ve üç metrelik sopayı bana hazırlayıp ver." demiş.

Toğrıbay ata binip kaplanın gelmesini beklemeye başlamış. Birden kaplan ormandan çıkarak at sürüsüne saldırmış. Toğrıbay kemendi tutup kaplanın boynuna atmış. Ormanda kaplanı döndürüp ölünceye kadar dövmüş. Kaplanı ölecek halde yığılığ orada kalmış. Yılkıcı, Toğrıbay'ın hizmetinden ötürü o beyaz atı hediye etmiş. Toğrıbay, beyaz aygıra binip şehre doğru yola çıkmış. Şehre vardığında pazarda tellal padişahın emrini halka duyuruyormuş: " Padişahın kızı yedi yıldan beri hasta, her kim padişahın kızını iyileştirirse, padişah kızını ona verecek, iyileştiremezse öldürecek."

Toğrıbay, tellalın arkasından gidip padişahın huzuruna varmış. Padişahın kızına bakıp iyileştireceğini vaat etmiş. Padişah Toğrıbay'ı kızının huzuruna getirmiş. Toğrıbay, yanındaki yaprağı ezdikten sonra kıza içirmiş. Kız üç gün içerisinde iyileşip hastalıktan kurtulmuş. Padişah kızını Toğrbay'a vermiş. Padişah, Toğrıbay 'a sormuş:

– Şimdi sizi hangi şehre hekim tayin edeyim? Toğrıbay cevap vermiş:

– Bana hekimlik gerekli değil. Ormanın eteğinde dağ üstünde bana bir ev verseniz yeterli. Ben kendim çalışmamla orada gün geçireyim.

Padişah onun dilediklerini yapmış. Toğrıbay hanımıyla beraber dağdaki evde yaşamaya başlamış. Günlerden bir gün, gece vakti, kendisinin kadim atına hâlâ binmekte olan arkadaşı Eğribay'ı görmüş. Onu evine çağırıp bir ziyafet vermiş. Eğribay:

– Dostum, böyle yüksek yere bu evini nasıl yapabildin? Evli barklı olmuşsun, bunları nasıl elde ettin? Birine hıyanet eden kişinin karnı doymazmış. Ben senin atını kaçırdıktan sonra, işim rast gitmedi. O günden beri bir defa karnımın doyduğunu hatırlamıyorum.

Toğrıbay:

– Şu ormanın içinde bir tandır var. Ben onun içinde bir gece yattım ve bunca şeye sahip oldum, dediğinde Eğribay:

– Hizmetine varayım, bana tandırı göster, bir gece orada yatayım, demiş. Toğrıbay ona tandırın yerini göstermiş. Eğribay tandıra girmiş ve orada yatmış.

Orman hayvanları yine toplanmışlar. Aslan padişah:

– Benim destancı dostum tilki nerede, diye sormuş. Kaşkır yerinden kalkıp şöyle demiş:

– Efsane bitsin. O günkü efsanenin kesafeti ile siz dostunuz tilkiden ayrıldınız, ben de altınları olan sıçanımdan ayrıldım, demiş. Bundan sonra ayı yerinden kalkıp:

– Kayrağacın yapraklarını da alıp götürmüşler, demiş. Sıra kurda gelince de padişaha bakarak:

– Ben azığımdan yiyeceğimden ayrı düştüm. Çoban söylediğim köpeği satın aldı. Şimdi yanına varsam beni parça parça edecek. Sopanın darbesinden bedenimin azaları şişti.

Aslan padişah yelesini salıp şöyle buyurmuş:

– Laf taşıyan her kimse bulun ve onu öldürün.

Kurt, tavus kuşunu suçlamış. Tavus kuşu: "Laf taşıyan tandırda!" diye uçup gitmiş. Bütün hayvanlar tandıra koşmuş. Tandır içinde yatan Eğribay'ı alıp "Laf taşıyanın cezası şu." diyerek onu parça parça ayırmışlar.

Bundan sonra Toğrıbay doğruluktan ayrılmadığı için amacına ulaşmış. Eğribay ise eğriliğinden ötürü cezasını çekmiş.

## 12. MELİKE-İ HÜSNABAD

Size bağ veren, bize hayat veren zamanların zamanında, geçmiş zamanda bir zalim padişah varmış. Padişahın bir kızı varmış. Annesi yoksul bir ailenin kızıymış. Ama kızının güzelliğine eşi bulunmaz, ay dese ağzı varmış, gün dese gözü varmış. Parıltılı yüzü on dört geceli ayı soluk kılarmış. Su içerse boğazından, sebze yese boynundan görmek mümkün olurmuş.

Melikeye çok yerlerden istemeye gelenler varmış; ama babası vermiyormuş. Günlerden bir gün padişahın tahtının üzerindeki bir ağaca bir karga konmuş ve "gak, gak" deyip gaklıyormuş. Padişahın dört yüz uleması varmış. Padişah onları çağırıp:

– Ey ulemalar, karga ne diyor diye sormuş. Ulemalardan biri:

– Karganın ne dediğini bilemeyiz; çünkü o karga, biz insanız. Karga bize vaktini göstermek için gaklıyor, demiş.

Zalim padişah sinirlenip, "Cellad!" demiş. On dört cellâdı salâvat kılıçlarını hazır kılarak: "Kimin eceli yetti, yüzünü yere çevirip başını keseriz." deyip durmuş. Padişah emir verip, "Bu dört yüz kişinin başını kesin!" demiş.

O zaman melike bu sözü duyup:

– Ey baba, size ne oldu? Ne sordunuz? Boş yere dört yüz kişinin kafası kesilir mi, demiş.

Padişah hanımına: "Ben padişahım, iyi yiyorsun karnın doyuyor. Eğer yoksulla evlenseydin ekmek yerine kırıntı yiyecektin." diyerek demiş. Padişahın bu sözüne kızı: "Eğer talihim olsa, beni bir yoksula ver ki onu babamın yerine geçireyim." demiş.

O gün soru üzerine kız hazır olmuş. Padişah:

– Eğer cevap verirsen günahlarını affederim, demiş. Kız:

– Karganın gak demesi, insanı var kılan da, yok kılan da hatunudur, demiş. Padişah bu yanıta çok sinirlenmiş ve:

– Ey saçı uzun, gönlün eş mi istedi? Ben seni yedi yıl zindanda saklayım ki bu iş başka kızlara ibret olsun, bundan sonra hiç kimse anne babasının önünde eş kelimesini ağzına almasın, diyerek onu zindana atmış. Sonra dört yüz kişiyi serbest bırakmış.

Padişah bir hafta evden çıkmamış ve fikir düşünmüş: "Kızımı zindanda aç mı bırakayım, öldüreyim mi, asayım mı, nasıl yapayım, bu işi halk bilmez."

Padişahın bir veziri bu işlerden haberdar olmuş. Vezir kıza acımış gece kızı zindandan kurtarmış. Kızı evine alıp hiçbir tarafından su, rüzgâr girmeyen sağlam bir sandığa bırakmış. Sonra kıza bakarak:

– Ey kızım, babanın fikri bozuldu. Sana kırk günlük yemek koydum, sandığa bin kapağını sağlam kapatıp denize bırakayım. Ömrün uzun olursa bir kişi seni sudan alır, babanın seni öldürmesinden çöllerde çoban olman daha iyidir, demiş. Kız "Tamam." deyip sandığa binmiş. Vezir sandığı götürüp deniz kıyısına gelip onu suya bırakmış.

Sandık, denizde üç ay akıp gitmiş. Kız bir günlük yemeğini dört günde yiyormuş. Başka bir devletin padişahı adamlarına: "Bana çölden odun getiriniz." diye emretmiş. Bir fakir hizmetçisi: "Ben getireyim, çoluk çocuğum çok; bir şeyler verirseniz onlara yemek sağlamış olurum. " diyerek eline orak almış ve çöle varmış. Yaşlı adam odun toplayıp bağlamış. Denize su içmek için gelince o sırada büyük bir sandığın oradan geçtiğini görmüş.

Yaşlı adam hemen üstünü başını düzeltip denize girip sandığı oradan çıkarmış; fakat sandığı nasıl açacağını bilmiyormuş. Sonunda orağın ucuyla sandığı açmış ve bakmış ki başıboş, güzel bir melike yüzünün güzelliğinde eşi bulunmayan bir kız yatıyormuş. Yaşlı adam şaşırıp, "Bir tüccarın kızı olsa, ya da gemisinden suya düşüp giden bu kız ile benim ne işim var. Padişaha odunları alıp götürürsem bir tenge verecek. Kızı alıp varsam hiçbir şey vermeyecek. En güzeli şu ki kızı suya atıp bırakayım." diye karar vermiş.

– Hey, kız ölü müsün, diri misin, diye seslenmiş. Kızın tırnakları büyümüş, saçları uzamış. Yaşlı adam görüp:

– Ey kız! Seni tekrar denize bırakacağım, demiş. Kız:

– Ey dede! Beni sandıktan çıkarıp alsanız, sizi çok devletli kılacağım, diye yalvarmış. Dede kulak asmadan sandığı kapatmış, "Bunu şehre götürüp satayım. Burada olduğunu hiç kimse bilmiyor." diye düşünmüş. Yaşlı adam kızı alıp pazara geldiğinde sokaktan geçen padişahın gözü yaşlı adam ile sandığa düşmüş. Padişah sandığı alıp saraya getirmiş. Padişah hizmetkârlarına: "Sandık açılsın." demiş. Sandığı açıp görmüşler ki içinde bir kız yatıyormuş. Padişah onu görüp hemen ona âşık olmuş. Göğsüne bir çuvaldız batar gibi olmuş. Kızı sandıktan çıkartıp: "Benimle evlen!" demiş. Kız:

– Padişahım, bana kırk gün izin verin dört aydan beri çok azap çektim. Şimdi kızlar ile beraber dolaşıp beş on gün oynayıp beynimi rahatlatıp biraz dinleneyim, demiş.

Padişah kabul etmemiş. "Hemen evet demezsen başını vücudundan ayırırım." demiş. Kız ağlamış, "Olmaz, üç gün cevap vereyim. Kızlar ile bağda dolaşayım sonra sizin dediğiniz olsun." demiş. Padişah bir gün izin vermiş.

Kırk kızla beraber padişahın bahçesine girmişler. Bahçenin bir kısmında deniz akıyormuş. Kızın gözü denize düşmüş. "Yürüyün kızlar, denize girip yüzelim." diyerek denize doğru yürümüşler. Melike, "Ben bir fakirle evlenip onu padişah yaptıktan sonra zalim babamın üstüne asker göndermek ve onun tahtını almak için ant içtim. Eğer ben bu padişah ile evlenirsem babama karşı ant içtiğim hâsıl olmayacak." diye kendince düşünmüş demiş ve kızlardan önce denize girmiş. Büyük bir balık deryada giderken kızı yutmuş ve su altına inmiş. Kızlar deniz kıyısında bağıra çağıra kalmışlar. Kızlar bu olayı padişaha anlatmışlar. Padişah ah edip, tacını, belindeki kemerini yere vurup ve kalender sıfatına girerek çöl ü beyabana gitmiş.

Şimdi iki kelime sözü Şehr-i Cürcan'dan dinleyin.

Bir çobanın oğlu, deniz kıyısına mal bakmak için gelmiş. Bir grup balıkçı deryaya ağ atıyormuş. Çobanın oğlu, balıkçıyla karşılaşınca ağlayarak:

– Üç günden beri babam aç ve hasta. Yemek bulmak için şehre varamıyorum. Şehre gitsem hiç kimse yüzümüze bakmıyor. Bana bir şeyler verin. Sonra balıkçılar:

– Şu saldığımız ağa ne düşerse senin olsun, diyerek ağı sudan çekmişler. Bakmışlar ki büyük bir balık ağa gelmiş. Balıkçılar: "Al çocuk!" demişler. Çobanın oğlu, balığı evine getirmiş. Babası sevinçle balığı içini yararken içinden bir kız çıkmış. İhtiyar adam sevinerek kızın nefesine bakmış ve kız hâlâ yaşıyormuş. Yaşlı adam hemen kızın ağzına su serpmiş. Biraz sonra kız gözünü açmış yerinden kalkarak yaşlı adama selam vermiş:

– Dede karnım aç; bana bir lokma yiyecek bir şey verin, demiş. Yaşlı adam ve oğlu kıza balığın etinden pişirip vermişler. Sonra kız sormuş:

– Dede sizin mesleğiniz ne? Oğlunuzun işi ne?

– Ben bir çobanım, şimdi garip kaldım. Oğlum çobanlık yapıyor, demiş. Kız sevinmiş ve:

– Ben şimdi muradıma kavuştum. Size kız olayım. İsterseniz beni oğlunuza eş olarak alın, demiş.

– Ey çocuğum! Bizim düğün yapmak için hiçbir şeyimiz yok.

– Ben kendim istedikten sonra düğün için harcamaya gerek yok, demiş kız. Sonunda yaşlı adam sevinerek oğlunu kızla evlendirmiş. Kız saçını arkaya toplayıp kazana bakmış ki, kazanın bir tarafından diğerine kirli olduğunu görmüş. Tabaklar da öyleymiş. Kız, her şeyi temizlemiş. Yaşlı adam bunu görünce dili aynadan da parlak olmuş. Yerinden kalkarak:

– Ey Kızım, ben hasta olup kaldım. Evin temizliğine de bakamadım. Oğlum da olsa ev işlerine bakacak; ama o da sabah gidip akşam geç geliyor, demiş.

Gelin evi derleyip toparlamaya başlamış. Onun gayretini ve çalışkanlığını görünce yaşlı adam mutlu olmuş:

– Çocuğum, senin gayretini görünce benim de gayretim geldi. Yapılacak bir hizmet varsa buyur, demiş. Kız kulağından bir küpesini çıkararak:

– Bunu alıp çarşıya götürün, alacak olan kişi ne verirse alıp getirin, demiş.

Yaşlı adam küpeyi alıp kervansaraya varmış. Tüccarın biri küpeye ilgi duyup:

– Dede, ne kadar bu, diye sormuş. Yaşlı adam:

– Kendiniz söyleyin, benim sözüm tamamdır, demiş. Tüccar, bir kutu altın çıkarıp vermiş ve "Yükleyip gidin." demiş ve bir de katır vermiş. Yaşlı adamın acısı gelip: "Bu adam beni maskara yapacak. Alıp gideyim ki tüccar beni hiç bulmasın. " diye düşünmüş. Altınları katıra yükleyip yola koyulmuş. Tüccar gönlünden: "Keşke şundan bir tane daha bulsaydım bir devlet padişahına bunu verip yedi memleket hazinesiyle değişirdim." Demiş; çünkü küpe çok kıymetli bir mücevhermiş.

Yaşlı adam eve gelmiş ve altınları gelinine vermiş. Ertesi hafta kız kulağındaki küpenin diğerini de çıkarıp yaşlı adama vermiş. Yaşlı adam, evvelki yere varıp oturmuş. Yine o tüccar gelip bakmış ki yaşlı adam orada oturuyormuş.

– Dede ne kadar bu, demiş. Yaşlı adam:

– Sen beni kandırıyorsun, demiş. Tüccar:

– Yürüyün gidelim, diyerek yaşlı adamı sarayına götürmüş ve ona iki sandık altın vermiş. Ayrıca ona şah gibi giysilerle giydirmiş, iki de katır vermiş. Tüccar:

– Dede, yaşadığınız yer neresi, diye sormuş. Yaşlı adam: "Yerimi söylersem altınlarını geri almaya gelir." diye düşünmüş ve "Benim yerim yok." demiş. Yaşlı adam evine gelmiş ve gelin altınları alıp eve koymuş. Dışarıya çıkıp bir tahmin kılmış. Gelin yaşlı adama bakarak:

– Duvar yapmak için yirmi duvar ustası bulun, demiş. Yaşlı adam onları bulup getirmiş. Gelin duvar ustalarına:

–Çoluk çocuğunuzu da alıp gelin, demiş. Onlar ailelerini alıp gelmişler. Her gün onlara yemek, para, üst baş veriyormuş. Bunu duyan iki yüz duvar ustası orada toplanmış. Onlar duvarı yapmaya başlamışlar. Bu duvar ustalarını gören kişiler, "Bu işi kim yapıyor?" diye merak ettiklerinde, "Çoban yapıyor sizlere de iş var, gelin." diye cevap veriyorlarmış.

On beş günde on beş bin kişi toplanmış. Üç ayda duvarı bitirmişler. Duvarın on iki yerine kapı kurmuşlar. Gelin her bir kapıya yazı yazdırıp suretini astırmış. Yazının anlamı şuymuş:

"Bu yurdun adı Hüsnabad. Her kim yemek lazımsa gelip hizmet etsin!"

Bir yıl içinde yetmiş bin kişi oraya gelmiş. Hepsine sokak sokak evler verilmiş. Birkaç kişi silah yapımıyla görevlendirilmiş. Melike her kapıya yirmi beş adam koyup, "Her kim kapıya gelip suretime kötü baksa onu alıp bana getirin." diye emir vermiş. Bu devletin şöhreti Cürcan şehrine kadar ulaşmış.

Padişah sinirlenerek: "Benim bulunduğum yerde devletini kurup padişahlık yapan kim? Varayım, hepsini kılıçtan geçireyim." diye Hüsnabad'a gelmiş, şehrin duvarlarını görmüş ve:

– Bu şehri kim yaptırdı, diye sormuş. Muhafızlar:

– Şu kapılarda sureti olan kişi yaptırdı. Size iyi hizmet ediyorduk, bize yiyecek veriyordunuz; ama çocuklarımız aç kalıyordu. Bu sebepten çoluk çocuğumuz sokak köşelerinde perişan olup dilencilik yapıyordu. Bu melike ise, çoluk çocuğumuza güzel davranıyor. Bizden hiç bir şey beklemeden çocuklarımızı güzel yerlerde okutuyor. Bütün çocuklar, bir iş erbabı oldu, diye cevap vermişler.

Padişah melikenin suretini görünce ona âşık olmuş. Melikenin kendisine eş olmasını arzulamış. Şehre girip melikenin yanına varmış. "Cürcan padişahı geldi. Sizin kendisine eş olmanızı diliyor." diye melikeye haber vermişler. Bu sözü duyan melike, sinirlenmiş ve padişahı çağırtmış. Melike:

– Ey padişah! Kaç hanımın var, diye sormuş.

– Kırk.

– Ey aptal padişah, demiş melike. Kırk hanımın üstüne beni de almayı düşünüyorsan bu işi gönüllü yapma.

Padişah bu söze çok sinirlenip:

– Senin gibi ahmak kızın elinden ne iş gelir ki? Beni insanların içinde küçük düşürdün, diyerek kılıcını sıyırmış. Kız kendini tahtın arkasına atmış.

Kızın hizmetkârları gelip padişahı yakalamışlar. Ayağına koluna zincir vurup zindana atmışlar. Şehir halkı, bunu duyup zalim padişahtan kurtulduklarına sevinmiş ve kızı padişah ilan etmişler.

Aradan birkaç gün geçmiş. Bir kalender kapının altına gelmiş ve melikenin suretine bakarak ağlıyormuş. Muhafızlar onu melikenin yanına getirmişler. Melike bakmış ki o kişi kendine mühlet veren padişahmış. Sonra melike sormuş:

– Ey kalender! Neden ağlıyorsun? Kalender:

– Bir kaşık kanımdan geç söyleyeyim, demiş

– Geçtim, söyle.

– Benim bir sevdiğim vardı. Adı Hüsnabad idi. Sizin kapınızda onun suretini gördüm. Kapıda da "Hüsnabad" yazılmış. Sizi görsem şahsınızı tanırdım, demiş.

– Eğer o melike burada olsa ne yapacaksın?

– Denize düşüp boğuldu diye duydum. Eğer bir hileyle cariyeleri bir şey verip kaçmış olsa elime düşse etini bir parça edeceğim, demiş.

– Melike sana bir şey yapmadı, şimdi bu şehirden git, demiş kız.

Kalender, "Benim hatunum, şu mu ki" diyerek ümit etmiş. Kılıcını sıyırıp melikeyi doğru ilerlemiş ve "Yüzünü aç, göreyim." demiş. Melike tahtın arkasına saklanmış ve "Yakalayın şu hunharı!" diye buyurmuş.

Hizmetkârlar onu da hemen yakalayıp zindana atmışlar. Melike merak edip vezirine buyurmuş:

– Askerlerimizin sayısı ne kadar? Vezir askerlerin hesabını çıkarmış. Atlı piyade yedi yüz bin asker hazırlanmış. Kırk günlük yemeği de hazırlayarak eşi ve askerlerle birlikte babasını yurduna doğru yola çıkmışlar. Çölleri, sahraları geze geze sonunda melike, babasının yurduna yaklaşmış.

Şimdi sözü kızın babasından dinleyin.

Kızın babası gece bir rüya görmüş: "Gökyüzünden bir şahin gelerek onu göğe kaldırarak: 'Bana kulluk edecek misin yoksa başını ezeyim mi?' demiş. Padişah:

‘Yurdumu ve hazinelerimi sana bağışlayayım; fakat beni öldürme!’ demiş. Sonra kuş: ‘Bana dünya malı gerekli değil. Senin gibi zalimden Hüsnabad’ın kanını talep ederim.’ demiş. Padişah rüyasında kızını adını duyarak ağlayıp durduğunda Hüsnabad kızı bir dağın arasından çıkıp gelmiş. Bir elinde sahte bir kılıç, bir elinde kaz kebabı varmış. Kız gelmiş ve o kuşu vurmuş. Kuş iki parça olmuş. Padişahı yere indirip: ‘Baba bendense eğer suçumu mazur karşılayın.’ demiş. Padişah “Ah!” edip uyanmış. Bakmış ki yanında kimsecikler yokmuş, karanlıkta tek başına yatıyormuş. Ertesi gün kırk dört vezirini ve yüz yardımcısını yanına çağırmış. Onlar toplanmışlar, padişah onlardan oturmalarını istemiş. Hepsi kol kavuşturup padişahın düşünü yorumlamaya başlamış. Padişah onlara rüyasını anlatmış; fakat onların hiçbiri rüyayı tabir etmekten acizmiş. Padişah öfkelenip iki elini yumruk yapıp:

– Rüyanın yorumunu söylemeyecekseniz hiç birinizi diri koymam, demiş. Bunu duyunca bir veziri:

– Ey padişahım! Büyük vezir tazim ile bir kaşık kanımı bağışlasanız, rüyanın tabirini söyleyeceğim, demiş.

– Söyle, geçtim! Vezir anlatmış:

– Sizi göğe kaldıran kuş düşmanınız olsa gerek. Düşman yurdunuza saldırdığı zaman kızınız gelip sizi kurtarırsa padişahlık başka bir kişinin eline geçer, demiş.

Padişah yine sinirlenmiş ve:

– Ey yalancı! Kızımın kemikleri zindanda çürüdüğünden ne kadar yıl ne kadar zaman geçti. Sen korktuğun için bu sözü söyleyip yüreğime ateş saçmak istiyorsun, seni de zindana atayım, senin de kızımın yanında kemiklerin çürüsün, diyerek veziri zindana atmış.

Bundan sonra padişah geceleri korkup uyuyamıyormuş. Ok yiyen domuz gibi oradan oraya koşuyormuş. Bir hafta sonra bir haberci padişahın yanına gelmiş:

– Cürcan devletinin padişahı üstünüze asker çıkardı, tez fırsatta tahtı verirsen ver, vermezsen kendin bilirsin.” diye padişahın kafasına yumruk vurmuş. Padişah kendine geline o adam gitmiş. Padişah bunu görüp:

– Habercisi böyleyse, silahlı askerleri nasıldır, diye düşünmeye başlamış ve vezirlerinin sözünü sormuş. Vezirler:

– Biz bir şey diyemeyiz. İyi desek de kötü desek de bizi öldüreceksin. Zindandaki vezirini çıkarıp güzel bir sofrayla düşmana gönder. Ölüp gitsin hatırı kalsın, diye cevap vermişler.

Padişaha bu söz uygun gelmiş ve vezirini zindandan çıkarmış. Ona biraz para vererek:

– Cürcan padişahına git, benim selamımı götür. Memleketimi istiyorsa geçen geceki yumruğun ağrısını hala hissediyorum. Kan istiyorsa o vakit ben şehirden çıkarım; çünkü ikinci bir yumruğu yemek istemem, demiş. Vezir gülüp:

– Rüyanın tabirini söylediğim için bana öfkelendin. Bir tanecik kızını ne yaptın? Sonra başına gelen her şey senin yüzünden oldu. O padişah gelip seni zindana atar ve eziyet çektirerek öldürür, demiş.

Padişah çukura batmış eşek gibi başını sallayıp duruyormuş. Vezir verdiklerini alıp şehirden ayrılmış. Sonra kendi namını belirten bir yazı yazmış: "Kan gerek olsa bütün şehir halkı i.in ben canımı veririm, bunun için kan dökülmesin ben canımı vereyim." diye yazıp bir elçi ile yazıyı göndermiş. Yazı melikeye gelmiş. O yazıyı okuduktan sonra veziri tanıyıp onu huzuruna çağırmış.

– İçeri girsin, diyerek icazet vermiş.

Vezir içeri girince bakmış ki tahtta bir padişah oturuyor. Başında bir taç, belinde kemer, kırk kişi kol bağlayıp onun hizmetindeymiş. Vezir başını eğerek onu selamlamış. Padişahın yanında örtüsü olan bir kişi oturuyormuş. Bu kişi vezire bakarak:

– Ey vezir! Bizim yanımıza tek başına korkmadan gelmişsin, seni öldürürsem ne yapacaksın, demiş.

Vezir:

– İnsan kendi çocuğundan korkar mı? Çocuk her ne kadar öfkelense atasına olan saygısını yerine getirir. Ciğerpare kızımı düşümde gördüğümden beri yedi gün geçti.

Rüyamda beni saygıyla karşıladı. Şayet ki düşüm doğru çıkar, demiş. Bu sözleri duyunca Melike-i Hüsnabad yüzünden örtüsünü açmış ve vezirle görüşerek:

– Ey iyilik sahibi baba! Sizin sayenizde isteğime kavuştum. Babamın yurdunu size versem, fakirlere, biçarelere zulüm yapmadan padişahlık yapın, demiş.

Vezir hemen yerinden kalkıp kulluk kılarak:

– Ey çocuğum! Ben, yaşlandım. Padişahlığı bana vermiş olsan, karşında oturup tahtı tacı başkasına bırakayım Uygun görürsen ömrümün kalan kısmını senin karşında geçirsem, demiş.

Melike-i Hüsnabad asker ile şehre girip babasını aramış. Padişah samanların arasında bir ahırın içinde saklanıp yatıyormuş. Damadı padişahın başına kılıç götürmüş. Padişah ağlayarak kızına yalvarmış. Melike eşinin elinden kılıcını alıp:

– Her ne kadar zalim de olsa babam, günahına tövbe etti, affedelim, demiş.

Padişahlık mührünü çoban yiğide vermiş Hüsnabad eşi ile birlikte yurdunu idare etmiş. Zindanda günahsız yere yatan insanları azat etmiş. Onların birkaçına memleketin idaresini vermiş.

Böylece Hüsnabad, kendisinin sevgilisi olan çoban yiğit ile uzun bir ömür geçirmiş, muratlarına ermişler.

## 13. DÜNYADA OLMAYAN HÜNER

Var imiş de yok imiş, aç imiş de tok imiş. Eski zamanda, bir memlekette bir padişah varmış. O padişahın güzel bir kızı varmış. Nice memleketlerden kızı isteyemeye gelenler varmış; fakat kızla evlenemeden geri dönüyorlarmış. Kız: "Eğer her kim dünyada olmayan bir hüneri öğrenip gelirse ben onun nikâhına girerim." diye şart koymuş. Gelen dünürler kızın bu şartını olanaksız bulup geri gidermiş. Böylece aradan birkaç sene geçmiş. Kızın bu şartı bütün memleketlere yayılmış, sonunda da dünürler de gelmez olmuş.

O memlekette yaşlı bir kadın varmış. O şehrin âdetine göre; fakir insanlar yiyecek bir şey bulamazlarsa çocuklarını satar, kazandığı parayla geçinirmiş.

Günlerden bir gün yaşlı kadın çaresizlikten çocuğunu satmaya mecbur kalmış. Çocuk kelmiş. Memleketin başka yerlerinden gelen bir cadı, kel çocuğu satın alıp gitmiş.

Cadı, çocuğu alıp hizmetkârlıkla görevlendirmiş. Cadı nice nice insanları getirir, besler ve yermiş. Cadının bir kızı varmış. O kızın cadılığı babasının ilminden daha ziyadeymiş. Bu cadı, çocuğu yememiş, her zaman çocuğa hizmet yaptırırmış. Çocuk kızın hizmetini yaparmış, kız da ona sihir ilmini öğretirmiş. Bu sırrı kızın babası bilmiyormuş. Böylece kelin ilmi yavaş yavaş artmaya başlamış; ama kel de öğrendiği ilmi kimseye söylemezmiş.

Bir gün kel oturup ağlıyormuş. Kız:

– Ey Keloğlan! Niye ağlıyorsun, demiş. Kel, uzun yıllar annesini görmediğini, onu ziyaret etmek istediğini ve derdini kıza anlatmış. Kelin bu sözlerinden kız şefkate gelmiş ve:

– Hey Keloğlan! Bir iki ilmin eğitimi daha sana vereyim, bunu öğrendikten sonra gideceksin; ama bu ilimleri babam ölünceye kadar hiç kimseye söyleme. Eğer bunları birilerine anlatırsan babam seni öldürür. Şimdi ben babama soracağım. İzin verirse seni göndeririz, demiş.

Kız, babasına varıp "Baba, şu kelin bir tanecik annesi varmış. O bize nice seneler bize hizmet etti. Artık ona izin verseniz yurduna gitse." diye yalvarmış. Babası kızının sözünü geri çevirmek istemediğinden zorda kalıp Keloğlan'a izin vermiş. Böylece Keloğlan, kızla vedalaşarak memleketine gitmiş ve annesiyle buluşmuş.

Bir gün kel bakmış ki evlerinde ne yiyecek ne de dünyalık hiç bir şey kalmamış. Ne yapacağını bilmeden, çaresiz annesiyle söyleşmiş:

– Ey Anne! Yarın Pazar günü, ertesi gün beni ağılda çok iyi beslenmiş, semiz ve güzel bir koyun halinde bulacaksın. Siz beni pazara götürün. Güzel koyunların değeri on altın olsa beni iki katına satacaksınız; fakat kulağınız açıp şunu iyi duyun ki zorda kalmayın. Eğer benim değerim yirmi altınsa, yularımın değeri yüz altındır. Beni sattıktan sonra yularımı da alıp gelin. Eğer siz bu vasiyetimi unutur, parayı tatlı kabul edip yularımı satarsanız ebedîyen benden ayrılırsınız, demiş. Yaşlı kadın ise, "Oğlum

sihirbaz mı oldu, başına bir şey mi geldi, bu kele ne oldu? Böyle anlamsız sözleri söylüyor." diye gönlünden geçirmiş. Ertesi gün yerinden bakmış ki, kel ortalıklarda yokmuş. "Gece anlattığı şeyler doğru mu acaba?" diye oğluna bakmış ki, gerçekten de ağılda dünyada eşi olmayan bir koyun orada duruyormuş. Yaşlı kadın koyunu alıp pazara giderken padişahın sarayının yanından geçiyormuş. Padişahın hizmetkârları, çıkıp yaşlı kadına:

– Ey yaşlı kadın! Bu koyunu satacaksan değerini söyle, demişler.

Yaşlı kadın koyunun değeri pazarda bir hisse ise iki hisse olduğunu söylemiş. Padişahın hizmetkârları koyunu yaşlı kadından satın almışlar. Hizmetkârlar koyunu alıp saraya gelmişler, bakmışlar ki, dünyada böyle bir koyun yokmuş. Hizmetkârlar bıçaklarını bileyip kesmeye hazırlarken koyun, renkten renge girerek gidivermiş. Padişahın adamları hayrette kalıp: "Bu devlet sarayında bu acayip koyunu bir tarafta saklayıp korumak daha güzel olacak." deyip koyunu kesmemişler.

Bugün geçmiş, ertesi gün ağıla bakmışlar ki koyundan eser yokmuş. Devlet erkânı koyunu aramışlar, soruşturmuşlar; ama koyunu hiç bir yerde bulamamışlar.

Keloğlan ise annesiyle kazandığı yiyerek rahata ermişler. Bu paraları da tükenince yine eski günlerine dönmüşler. Keloğlan ne yapacağını bilmeden yine evvelki gibi sihir yapsa aklına kızın şartı geliyormuş. Sihir yapmasa çaresizlik içinde kalacaklarmış. Sonunda annesine:

– Ey ana! Yarın pazar; Erkenden ben ahırda tuğla üstünde oynayan bir at olacağım. Beni alıp pazara gidin, atların yanına alıp orada durun. At ustaları gelip beni almak isterlerse, değerimi başka atlara göre daha yüksek söyleyin ve değer eden bir fiyata satın; fakat yularımı kesinlikle satmayın. Eğer paraya kanıp yularımla birlikte beni verirseniz çocuğunuzdan ayrılıp kalırsınız, demiş. Sabahleyin yaşlı kadın atı alıp pazara gitmiş ve bir köşeye oturmuş. Nice at bakıcıları gelip satın almak isteyip gitmişler. Sonunda padişahın adamları gelip bakmışlar ki, sonunda güzel ve akla sığmayan surette güzel bir at orada duruyormuş. Padişahın adamları atı satın alıp gitmişler. Yaşlı kadın ise parasını alıp evine dönmüş. Padişahın adamları atı alıp seyislere vermişler. Sabahleyin bakmışlar ki, seyishanede at yokmuş, hatta tezeği bile

yokmuş. Padişahın adamları atı her tarafta aramışlar; fakat attan bir eser bulamamışlar. Birkaç gün geçince, yaşlı kadının paraları yine bitmiş, yine durumları kötüleşmiş. Keloğlan yine bu hünerini kullanmayı gönlünden geçirmiş; ama memlekette kelin yaptığı bu sihir malum olmuş: "Bir yaşlı kadın varmış, bu yaşlı kadın kâh koyun, kâh at her türlü şeyler pazara getirir satarmış; ama onun sattığı şey yok olurmuş." şeklinde sözler dilden dile yayılmış. Bu laf sihirbaz adamın kulağına kadar gitmiş. O, "Memlekette böyle bir dedikodu olmuştu." diye duyup gönlünden şöyle geçirmiş: "Bu memlekette benden başka sihirbaz yoktur, kim bu işi yapmış olabilir ki?" diye düşünürken aklına Keloğlan gelmiş. "Şu kel, benim hizmetimdeyken az sihir öğrenmiş olabilir." diye gönlünden geçirmiş. Cadı adam bu işi fark edip pazar günleri pazara gelip "Şu ne kadar güzel bir at, güzel bir koyun, güzel bir deve gibi görünüyor. Sonunda semiz ve güzel bir canlı olsa onu bulayım." diye gönlünden geçirip beklermiş.

Bir gün Keloğlan, parasız kalınca ne yapacağını bilmeden çalışamadığından naçar kalıp annesine bakarak:

– Ey Anne! Yarın ben sonunda büyük bir deve olacağım. Siz beni alıp pazara gidin. Değerimi çok fazla söyleyin. Satarken değerime ne kadar çok verirlerse versinler, yularımı satmayın, diye hatırlatmış. Ertesi gün yaşlı kadın bakmış ki, akla sığmayan bir deve ortaya çıkmış. Yaşlı kadın onu pazara götürmüş. Deve pazarda durmuş. Deve bakanlar gelip müşteri olmuşlar. Sonunda cadı gelip satın almak için yaşlı kadına sormuş:

– Devenin değeri ne? Yaşlı kadın:

– Yüz altın, demiş.

Sonunda Cadı, pazarlık yapıp deveyi almaya razı olmuş. Cadı, yaşlı kadının elindeki yuları tutmuş; fakat yaşlı kadın yuları vermeyip karşı çıkmış. Sonunda cadı, "Hayır demişse de başka ip alıp getireyim." diye sihirle yaşlı kadının eline başka bir ipi tutuşturup, yaşlı kadının yularını alıp gitmiş. Yaşlı kadın evine gelip bakmış ki bu başka bir yularmış. Böylece yaşlı kadın üzülüp ağlayıvermiş. Cadı ise deveyi itekleyip evine götürmüş. Deveyi uygun bir yere bağlayıp koymuş. Kızını çağırmış ve:

– Ana, kızım, gördün mü? Bu senin şefkat gösterip, gitmesine sebep olduğun kelmiş. Bu bizim sihir ilmimizden faydalanıyormuş. Şehirde ne işler çeviriyormuş. Sonunda ben onun yaptığı numaraları duyup, bugün onu ele geçirdim. Keli geçmişte yemediysem şimdi yiyeceğim. Bana bıçak ile baltayı getir. Etini yiyip canım rahata ersin, diye kızına buyurmuş. Kız gidip balta ile bıçağı başka bir yere gizleyerek, sanki bulamamış gibi geri gelmiş. Cadı bakmış ki kızının elinde hiçbir şey yokmuş. "Bıçak ile balta nerede?" diye sormuş. Kız:

– Ey baba, çok aradım ama bulamadım, demiş. Sonra Cadı, kızına:

– Şimdi sen bu deveye bakadur, ben kendim bulup getireyim, diyerek dışarıya çıkmış. Kız, ise devenin yanına gelip ona vurup kızmış.

– Ey kel! Sana dememiş miydim, bu işleri babam ölünceye kadar yapmayacaktın, demiş. Sonra kendinden geçmiş. "Ben bir defa daha sana güzellik yapacağım." diyerek devenin ipini çözüp onu salmış. Deve oradan çıkıp yuvarlandıktan sonra güvercin olmuş ve havaya uçup gitmiş. Cadı gelmiş ve kızına:

– Deve nerede, diye sormuş. Kız cevap vermiş:

– Ey baba! Deve ipinden kurtulup yuvarlanarak güvercin oldu ve uçup gitti. Ana, iste inanmazsanız, bakın, diye uçup giden güvercini göstermiş. Cadı bakmış ki, güvercin belirsiz görünüp uçup gidiyormuş. Cadı da yuvarlanarak şahin olmuş ve güvercinin peşinden uçmuş. Bunlar birbirlerini kovalayarak uçuyormuş. Şahin yetişecekken altlarında bir padişahın bahçesi görünmüş. Güvercin aniden padişahın bahçesine inmiş ve padişahın bahçesinde bir top gül olup açılıp durmuş. Padişah vezirleri ile birlikte dolaşıyormuş. Bir yerde zevk sefa ediyorlarmış ve açılan gülü görmüşler. Gül açılıp elvan elvan rengârenk olmuş. Padişah buyurmuş:

–Şu gülü koparıp verin. Hizmetkârlar gülü koparıp padişaha vermişler. O vakit gülün üstüne cadı konup bir bülbüle dönüşmüş. Padişah ile hizmetkârları bülbülü tutmak istemiş. Her taraftan sıkıştırmışlar ve bülbülü yakalamışlar. Bülbül bir insana dönüşüp onlarla konuşmaya başlamış:

– Ey dostlar, gelin, sizlere sohbet edeyim, deyip cadı eline sazı almış. Bir şarkı söylemiş. Padişah hizmetkârları ile birlikte mest olup kalmışlar. Sonra şarkı bitmiş. Padişah yerinden kalkıp şarkıcıya:

– Ey hafız! Dünyada nice muradın varsa bana söyle, vereyim, demiş. Hafız yerinden kalkıp:

– Ey âlemin efendisi! Bana sizin hiçbir şeyiniz gerekli değil. Elinizdeki bir deste gülü verseniz yeter, dediğinde padişah gülü koklayıp vermek istemiş. Padişah gülü kokladığında, elvan elvan kokular salıp rengârenk olarak güzel görünmüş. Padişah gönlünden: "Ey Âşık! Dünyadan başka bir şey iste, başka değerli bir şey olsun." diye gülünü vermeye gönlü razı olmamış. Cadı yine, "Gülü vermenizi isterim." demiş. Padişah gülü verecekken gül yine cilveye gelip her türlü kokularını saçmış. Padişah bu işe şaşırıp sonra cadıya bakarak gülü ona atmış. Bakmış ki gülden eser yok. Bir parça darı her tarafa saçılmış. Ondan sonra hafız, yuvarlanarak bir tavuğa dönüşmüş ve darıları yemeye başlamış. Tez fırsatta bir tane darıyı bırakmamaya çalışmış; fakat bir tane darı bir yerde saklanıp kalmış. Darı yuvarlanarak bir çakala dönüşmüş ve tavuğu yakalayıp yemiş. Bu durumu gören padişah ve yardımcıları şaşırıp kalmışlar. Sonra çakal bir yuvarlanıp sonunda yaşlı kadının oğlu olan Keloğlan'a dönüşmüş ve devlet erkânının yanına gelerek, "Selamun Aleyküm! Ey devlet erkânı, ayan-ı saltanat!" deyip kol kavuşturup bir yere oturmuş. Sonra kel, padişaha bakarak:

– Ey padişahım! Ben bu memleketin evladıyım. Benim anam beni satıp gönderdi. Nice yıllardan sonra dünyada olmayan hüneri öğrendim ve sizin memleketinizdeki insan kılığındaki cadıyı dünyadan yok ettim, demiş. Padişahın yardımcıları padişaha bakarak:

– Ey âlemin efendisi! Sizin gönlünüzdeki ve kızınızın gönlündeki isteği beceren, dünyada olmayan hüneri öğrenen; cadıyı öldüren kişi bu çocuktur, demişler. Padişah Keloğlan'ın namına düğününü başlatmış, birkaç gün toy verip, ziyafetler vermiş. Keloğlan'ı doktorlara baktırıp aslına döndürüp kızını ona vermiş. Böylece muratlarına ermişler.

## 14. BABA NASİHATI

Bir adamın üç oğlu varmış. Ölmeden önce büyük oğlunu yanına çağırıp:

– Oğlum ben ölürsem mezarımı üç gün korur musun, diye sormuş. Oğlu:

– Hayır, ben koruyamam, demiş. Babası, ortanca oğlunu çağırmış:

– Oğlum, ben ölürsem üç gün mezarımı korur musun, demiş. Ortanca oğlu:

– Hayır, ben koruyamam, demiş. Küçük oğlunu yanına çağırmış:

– Oğlum, sen benim mezarımı üç gün korur musun, diye sormuş. Küçük oğlu:

– Baba üç gün değil, yüz gün desen de korurum, demiş. Vasiyetini bitirdikten sonra adam ölmüş. Küçük oğul babası öldükten sonra mezarını korumaya başlamış. Gece yarısı olunca bir beyaz at gökyüzünden silahı, giyim kuşamı ile inerek mezarlığın etrafında üç defa dolaşmış. O vakit çocuk uyanıp atı tutmuş ve ona:

– Sen neden babamın mezarını üç defa dolaştın, diye sormuş. Beyaz at:

– Ben, baban hayattayken onun emrindeydim, şimdi babanın mezarını ziyaret edip gideceğim, demiş ve giderken tüylerinden bir telini koparıp çocuğa vermiş:

– Ne zaman başına zor bir durum gelirse bu teli ateşe atıp yakarsan ben yardıma gelirim, demiş.

Çocuk ertesi gece de mezarı korumaya devam etmiş. Gece yarısı siyah bir at gökyüzünden yere inmiş ve babasının mezarını üç defa dolaşmış. Çocuk yerinden kalkıp siyah atı yakalamış ve:

– Neden sen babamın mezarını üç defa dolaştın, diye sormuş. At:

– Ben babanın atıydım; ne zaman bana ihtiyacı olsa çağırırdı. Şimdi öldüğünü duydum, onun için gökyüzünden ziyarete geldim. Artık benden sana bir nişane kalsın, diye yelinden bir tel koparıp yiğide vermiş. "Ne zaman başına bir zor bir iş gelse teli yak, hemen sana yardım için hazır olacağım." deyip uçup gitmiş. Üçüncü gün de çocuk yine babasının mezarını korumuş. Gece yarısı olduğunda bir semen at gökyüzünden inerek babasının mezarını üç defa dolaşmış. Çocuk semen ata sormuş:

– Neden babamın mezarını üç defa dolaştın? At cevap vermiş:

– Ben babanın atıydım. Pek çok zaman gerekli olursa babanın hizmetini yapardım. Baban öldüğü için onun mezarını ziyaret etmek için geldim, demiş ve tüylerinden bir tel koparıp çocuğa vermiş.

Böylece üç günlük vasiyet sona ermiş. Dördüncü gün de oğlan mezarı korumuş. Hiç kimse gelmedikten sonra hizmetini tamamlamış. Babadan kalma dünya malını oğulları harcayıp bitirmişler. Malları bitince üç kardeş yurdun malına, hayvanlarına bakmaya başlamışlar. Günleri bu şekilde geçiyormuş; ama ağabeyleri halkın sığırını, buzağını kesip yerlermiş, bazen de o hayvanları satarlarmış. Halkı zor durumda bırakmışlar. Sonra halkın sabrı kalmamış ve bunların üçünü de şehirden kovmuşlar. Kardeşler başka bir şehre yerleşmiş ve o şehirde de sürü gütmekle, çobanlıkla geçimlerini sağlıyorlarmış. Küçük kardeş mallara bakıp sürüyü güder, ağabeyleri ise şehre gezmeye gidermiş. Şehirde onlar bir kalabalıkla karşılaşmış. Padişah bir revağa[298] kırk basamaklı merdiven yaptırmış o merdivenin üstüne kızının revağını kurdurmuş ve Halka ise ilan edip:

– Her kim, İster atla, eşekle, deveyle merdivene çıkıp kızımın elinden bir kâse su içerse, onun elindeki nişan yüzüğünü alabilirse kırk gün toy yapıp, otuz gün oyun oynatıp kızımı o kişiye vereceğim, demiş. Bu haber bütün yurda yayılmış. At binerek gelen olmuş, eşeğe binip gelen olmuş, deveye binip gelen olmuş. Herkes padişahın kapısına doğru yola çıkmış. Halk bakmış ki, ata, eşeğe ve deveye binenler kırk basamaklı merdivene çıkamadan yere düşermiş. Bu hadiseyi gören iki ağabey kardeş çoban kardeşlerinin yanına gelip ona:

– Ey Kardeş! Şehirde şöyle bir temaşa seyrettik, çok acayipti, demişler. Sonra küçük kardeşi:

– Ne temaşa seyrettiniz, diye sormuş. Ağabeyi:

– Padişah kırk basamaklı merdiven yaptırmış. Her kim ki atla birlikte merdivene çıkıp kızın elinden bir kâse su içerse ardından da kızın yüzünü alıp inerse padişah kırk gün kırk gece toy yapıp kızını o kişiye verecek. Ata binen de, eşeğe binen de, deveye

[298] Revak. Üstü örtülü, önü açık yer. Sundurma.

binen de “Çüh!” deyip merdivene çıkmak için hareket etti; fakat hiç kimse bunu başaramadı. Bizim gördüğümüz temaşa bu kardeşim, demiş. Bu haberi duyan kardeşi:

– Yarın mallara siz bakın; ben de şehre gidip temaşayı görüp geleyim, demiş.

Ağabeyleri:

– Hayır, sen gidersen biz aç kalırız, diye ona cevap vermişler. Ertesi gün de ağabeyleri yine o temaşayı görmeye gitmiş. Kardeşi geç vakte kadar sürüye bakıp onları doyurmuş. Bir ağacın altına hayvan sürülerini toplamış. Beyaz atın bıraktığı teli yakmış. Gökyüzünden beyaz at, silah ve giyim kuşamıyla serpasını yanına alarak inmiş. Çoban çocuk, serpayı giymiş, silahlarını beline takmış padişahın yerine varmış. Merdivene doğru atını sürmüş ve "Çüh!" diyerek otuz sekizinci basamağına kadar çıkmış ve atın başını çekmiş ve onu çevirmiş. Aşağıda duran halk: “Ey çocuk! Yine ‘Çüh!’ deseydin, at basamakları çıkacaktı.” diye bağırmış. Çocuk gelip malını toplayıp evine dönmüş. Geç vakitte ağabeyleri gelmiş v çocuğa:

– Bugün boz bir ata binen bir adam geldi. Merdivene doğru atını sürdü, “Çüh!” dedi. At otuz sekiz basamak çıktı. Atın başını geri çevirdi, diye kardeşine olayı anlatmışlar. Küçük kardeş:

– Bugün bana izin verin de ben de sizler gibi bakıp seyretsem, temaşayı bir görüp gelsem, deyince ağabeyleri:

– Ey kardeşim, sen gidersen biz ne yiyeceğiz, diye kardeşine izin vermemiş. O gece de geçmiş, tan ağarmış, ağabeyleri temaşa için tekrar şehre gitmişler. Çocuk ise sürüye bakıp, sürüyü besleyip ağacın altına bırakmış. Çocuk semen atın bıraktığı teli yakmış. Semen at silah ve serpası ile gökyüzünden inmiş. Yiğit, serpayı giymiş, silahları beline takmış. Semen ata binip padişahın yerine gelmiş. İnsanlar bakmış ki bu at geçen gelen attan kırk can daha iyiymiş. Çocuk, merdivene doğru atı sürmüş “Çüh!” demiş. At otuz dokuzuncu basamağa kadar çıkmış. Çocuk atın başını geri çevirerek merdivenden aşağı inmiş. İnsanlar: “Namertmiş, bir daha ‘Çüh!’ dese gidecekti.” diyorlarmış. Geç olmuş, İnsanlar “Temaşa sona erdi.” deyip evlerine gitmişler. Ağabeyleri eve dönünce küçük kardeşine:

– Geçen gelen at bugün gelen atın yarısı kadardı. Semen atı "Çüh!" deyip, otuz dokuzuncu basamağa kadar çıkardı. Eğer bir daha "Çüh!" deseydi, kırk basamağa zorlanmadan çıkardı. Atın başını geri çevirip aşağı indi, dedikten sonra küçük kardeşi:

–Bugün siz sürüye baksanız, ben de şu temaşayı görüp gelsem, demiş. Sonra Ağabeyleri:

– Sen gidersen biz ne yeriz, diye küçük kardeşine cevap vermişler. Gece olmuş yatmışlar, tan ağarmış. Ağabeyler yine şehre temaşa izlemeye gitmişler. Küçük kardeş ise sürüye bakıp onları doyurmuş. Sürüyü toplayıp bir ağacın altına bırakmış. Üçüncü gün, siyah atın bıraktığı teli yakmış. Siyah at silahlarını, giysi ile serpayı alıp gelmiş. Yiğit serpayı giyip, silahları beline takmış. Çocuk siyah ata binip padişahın yerine doğru ilerlemiş. Tören alanında atını dolaştırıp oynatmış. Sonra atının başını çevirip merdivene doğru sürmüş. "Çüh!" demiş. At oynayarak kırk basamağı çıkmış ve kızın tahtına varmış. Yiğit attan inip kızın elindeki kâseden su içip, onun yüzüğünü eline takıp geri inmiş. Ağabeyleri eve dönüp padişahın sarayında toy temaşa olduğunu kardeşine bir bir beyan etmişler.

– Birinci at ikincisine nazaran at sayılmaz; ama bugün üçüncü bir at geldi. Orada oyun oynayıp kırk basamaklı merdivene çıktı. Bahadır yiğit de attan inip kızın elinden bir kâse su içti. Sonra kızın elindeki yüzüğü alıp merdivenden indi.

Kardeşi:

– Sizler bu güzel temaşayı gördünüz, bana da bir gün izin verin de şu temaşayı görüp geleyim, dediğinde ağabeyleri ona temaşanın bittiğini söylemişler.

Üç kardeş sürüleri gütmekle gününü geçirmeye devam etmiş. Günlerin birinde padişah halkına:

– Kim kızımın elinden su içtiyse saraya gelsin, yüzüğünü aldıysa gelip kendisini tanıtsın, düğüne başlayacağız, diye haber ilan etmiş.

Padişah bir adamına abdest ve temizlik yapanları kontrol etme görevini vermiş ve: "Her kim elini yıkarsa; kızımın elinden alınan yüzüğü görürseniz bana bilgi verin." demiş. Her gün yurdun insanlarını çağırıp onlara otuz gün yemek vermişler. İnsanların ellerine bakmışlar. Hiç kimsede bu yüzük çıkmamış. Padişah:

– Hiç kimse kalmadı mı, diye sormuş. Vezir:

– Eğer kaldıysa da köyde sürü güden çobanlar kaldı, diye cevap vermiş. Padişah onların getirilmelerini emretmiş. Bir vezir onları alıp gelmiş. Çobanların ellerine su dökerken padişah kızının yüzüğü küçük oğlanın elinde görülmüş. O zaman iki ağabeyi:

– Nasıl oldu da yüzük bizim kardeşimizin eline geçti, diye şaşırmış.

Çocuk, babasının mezarını üç gün korurken başından geçen esrarlı olayları ve sırrını anlatmış. Sonra ağabeyleri, "Biz babamızın vasiyetini dinlemedik." diye pişmanlık içinde küçük kardeşlerinin düğününü temaşa kılmışlar.

Kırk gün düğün olmuş; padişah kızını çocuğa vermiş.

Aradan bir ay geçmiş ve padişah ölmüş. Padişahın yerine damadını yurdun padişahı yapmışlar. Ağabeyleri küçük kardeşlerinin bu devlete sultan olduğunu görünce: "Her kim baba vasiyetini dinlemezse böylece âleme rezil olur, sokakta kalır." diye pişmanlıklarını dile getirmişler. Küçük oğul ise maksadına ermiş.

## 15. ALTIN SAÇLI YİĞİT

Geçmiş zamanda bir bahçıvan varmış. Onun çocuğu olmadığı için çocuk hasreti çekermiş.

O taraflarda dağda bir dev anası yaşıyormuş. Başı otağa benzer, ağzı kapı gibiymiş. Kırk dev onun hizmetini yaparmış.

Dev anası öğleyin bir deveyi, akşam ise yedi baş koyunu yermiş. Yemeğini kırk kişinin dahi kaldıramayacağı bir kazanda pişirirmiş. O, insan etini çok severmiş. Bundan dolayı şehir ve köylerde gezerek küçük çocukları kaçırırmış.

Günlerden bir gün dev anası, bahçıvanın yaşadığı köye gelmiş, sadaka istemiş. Bahçıvan onun sesini duyunca, kapıya çıkmış.

– Ey adam! Ne dileğin var, hazır edeceğim, demiş.

– Geçinecek malım var; fakat oğlum yok. Öldüğümde zaman mezarıma toprak dökecek bir evladım yok, demiş bahçıvan.

Dev anası, torbasından bir elma çıkarıp:

–Bu elmayı eşine yedir, sana bir oğul verecek; fakat bir şartım var. Oğlun yedi yaşına gelince oğlunu bana vereceksin ona akıl öğreteceğim, demiş. Dev anasının dediği gibi bahçıvanın hanımı bir oğul doğurmuş. Hoş suretli ve şaha benzer bir çocukmuş. Bahçıvan, oğlunu canı gibi korur, her daim onunla oynarmış. Aradan yedi sene geçince köye dev anası gelmiş.

– Yedi yıl geçti ve oğlunu götürmeye geldim, demiş yaşlı kadın.

– Canım nine! Oğluma dokunma, onun yerine dilediğin her şeyi al. Bana hiç bir şey gerekli değil. Evimi al, öküzlerimi al, bağımı al.

Dev anası, onun yalvarıp yakarmasına bakmadan bahçıvanın yedi yaşındaki çocuğunu alıp götürmüş.

Dev anası ile çocuk yolda giderken bir ihtiyar kadınla karşılaşmışlar, bu kadın merhametli bir periymiş. Dev anası, bir eve sadaka sormak için gittiğinde merhametli peri kadın çocuğu bir köşeye çağırıp:

– Oğlum, nereye gitmekte olduğunu biliyor musun? Seni götürmekte olan kadın dev anasıdır. O seni evine götürdükten sonra ocakta ateş yakacak. Kendisi bir koyunun kuyruğunu doğrayıp kazana atarken, sana da kazanı karıştırmanı buyurur. O zaman sen dikkatli ol! "Nine, yağ eritmesini kendin göster." diye söyle. O kepçeyi alıp kazana yaklaştığı zaman dev anasını kazana itiver.

Merhametli peri bu sözleri söyledikten sonra gözden kaybolmuş. Çocuk ise dev anasına yetişip onunla yola devam etmiş. Sonra merhametli perinin dediği gibi olmuş. Dev anası, çocuğa yağı eritip karıştırmasını söylemiş.

– Nasıl yapacağımı siz gösterin, nine demiş çocuk.

Dev anası kepçeyi alıp kadın, kazana yaklaştığı zaman çocuk onu kazana itivermiş.

Kazandaki yağ, "Pış" edip köpürüp kalmış. Dev anası ölmüş. Çocuk elini yıkamak istemiş. Bakmış ki bir kova varmış. Kovada suyla önce elini yıkamış sonra başına su dökmüş. Sonra çocuğun saçları altına dönüşmüş. Çocuk, dev anasının evinde dolaşıp duruyormuş. Birdenbire, boynuna kırk kilit anahtar asılan kediyi görmüş. Çocuk, ilk

kilitle büyük olan bu evin kapısını açmış. Evde kırk tane çocuğun ağlayıp oturuyormuş. Çocukların hepsini evine göndermiş. Birer birer başka evlere girmeye başlamış. Bu evlerde dünya malının hesabı yokmuş. Çocuk otuz sekizinci evi odayı açmış ki orada üç tane merhametli dev oturuyormuş. Otuz dokuzuncu evde ise; üç tane âlim kişi bağlı duruyormuş. Kırkıncı evde ise kafeste üç tane güzel duruyormuş.

Çocuk evden çıkarak ne yapacağını bilmeden yürümüş. Sonra devler ona birer tane yüzük, kuşlar birer tane tüy, atlar da kuyruklarından tel koparmış ve çocuğa vermişler. Merhametli devler, kuşlar ve atlar bir ağızdan:

– Ey altın saçlı çocuk! Başına zor bir iş gelirse bir tane yüzüğü, bir tane tüyü, bir tane teli ateşe at, biz yardıma geliriz. Şimdi sen buradan git, dev anasının hizmetkârları olan devler gelecek.

Altın saçlı çocuk, korkunç dev anasının evinde gecelemeyip oradan ayrılmış. Yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş, sonunda bir köye varmış. Köyün eteğinde bulunan bir evin kapısını çalmış. Evden ihtiyar bir kadın olan merhametli peri çıkmış.

– Ey altın saçlı çocuk! Nereye gidiyorsun, demiş.

– Ben, anne babasız bir yetimim, kafamın estiği tarafa gidiyorum.

– Gel, benim evimde kal, bahçeme gir. Doyana kadar erik, şeftali, üzüm ye. Ben seni kendi çocuğum gibi görüyorum.

Çocuk merhametli perinin evinde birkaç yıl kalmış, büyümüş, yakışıklı bir yiğit olmuş.

Günlerden bir gün, ihtiyar kadın un, pirinç satın alması için onu şehre göndermiş. Padişahın üç kızı çocuğu sarayın balkonunda oturuyormuş. Altın saçlı yiğit onların yakınına gelmiş. Padişahın küçük kızı çocuğa âşık olmuş. Küçük kız bitap olup günden güne rengi solmuş. Padişah bütün tabipleri, hekimleri çağırmış ve kızını tedavi etmelerini emretmiş; ama onların hiçbiri kızın derdine hiçbir şifa bulamamışlar. Bir gün padişah, kızına

– Sana ne oldu kızım, diye sormuş.

Kız, altın saçlı çocuğu gördüğünü ve ona âşık olduğunu söylemiş. Padişah büyük bir eğlence hazırlatmış ve sarayın balkonuna halı serip kızlarını oraya oturtmuş.

– Memlekette ne kadar yiğitler varsa sarayın yanından geçsinler, diye buyurmuş.

Kızlara:

– Hangi yiğidi beğenirseniz ona gülünüzü atın, demiş.

Altın saçlı yiğit, yırtık elbiseleriyle çoban gibi giyinmiş. Başına ise eski bir kalpağı takıp saraya gelmiş. O saray önünden geçerken padişahın büyük kızları eski elbiseler giyen yiğidi nazara almamışlar; ama küçük kız altın saçlı yiğidi hemen tanımış ve ona gülünü atmış.

Padişah ve saray ehli küçük melikenin yaptığına şaşırmışlar, Ablaları kızı deli sanıp yakışıklı yiğitlere gül atmışlar.

Damatlığa seçilen yiğitlerin hepsi saraya gelmişler. Büyük kızların seçtiği yiğitler, padişahın derecesine yakın oldukları için onlara saraydan yer verilmiş. Büyük toy temaşa yapılmasına emir verilmiş. Küçük kızın seçtiği altın saçlı yiğide ise ahırdan yer vermişler. Ona at bakıcılarının sahip olabileceği kadar yer verilmesi emredilmiş.

Padişah küçük kızını, fakir yiğide vermek istemiyormuş; ama kızının ağlamasından sonra kolunu sıvazlayarak:

– Kendin bilirsin; ama acele etmeyelim, demiş.

Padişah küçük kızının toyunu bir söz çıkar diye geciktirmiş.

Günlerden bir gün, padişah damatlarını yanına çağırmış. Onları avlanmaya götürmüş. Onlara en güzel doğanları ve en güzel atları ve en tecrübeli avcıları vermiş. Altın saçlı yiğit de ava çıkmak için izin istemiş. Padişah gülerek demiş ki:

– Sana yol olsun! En güzeli, damatlarımın atına bak, sana yakışan iş budur.

Padişah onu maskara edip ava gitmişler. Altın saçlı yiğit ise çöle varıp merhametli devleri, atları ve kuşları çağırmak için yüzük, tüy ve teli ateşe atmış. Göz kapayıp açıncaya kadar devler, atlar ve kuşlar onun yanında hazır olmuşlar.

– Ey altın saçlı yiğit! Hizmetimiz nedir, demişler. Yiğit en güzel kuşları, canlıları avlayıp getirmelerini istemiş. Devler atlara binip, doğanları göle salıp tek tek yola koyulmuşlar. Onlar hep birlikte sülün, geyik, yabani kaz, kuğu, keklik gibi hayvanları avlamışlar. Altın saçlı yiğit, onlara izin vererek göndermiş. Aynı zamanda padişahın damatları çölde iz sürüp avlayabilecek bir hayvan arıyorlarmış; fakat hiç bir şey bulamamışlar; çünkü devler çölde hiçbir hayvanı bırakmamışlar.

Damatlar, elleri boş bir şekilde şehre dönmüşler. Bakmışlar, yol üzerinde küçük melikeye talip olan yiğit yatıyormuş. Onun yanında avladığı hayvanlar varmış. Damatlar şaşkınlıktan ona yaranmaya başlamışlar:

– Biz hiçbir şey avlayamadık, avladıklarından bir parça bize ver.

– Hayır, demiş yiğit. Beni maskara ettiğinizi unuttunuz mu?

– Biz bütün altınlarımızı sana veririz, diye yaranmaya çalışmışlar damatlar.

– Hayır.

– Atlarımızı al!

– Bizleri namustan kurtar, sana ölünceye kadar kulluk edelim.

– Tamam, demiş altın saçlı yiğit. Bir şartım var. Ben omuzlarınıza mührümü basacağım.

Çaresiz kalan damatlar bu şarta katlanmaya mecbur olmuş. Yiğit onların omuzlarına kendi mührünü basmış. Kuş ve hayvanların en kötülerinden bazısını onlara vermiş. Onlar şehre dönmüşler.

Avdan döndükten sonra, her avcı şehrin geleneklerine göre her bir avcı, kendi eliyle padişaha yemek hazırlarmış. Padişahın damatları saray mutfağında, altın saçlı yiğit ise ahırdaki ocakta yemek pişirmiş. Ziyafet başlamış. Altın saçlı yiğit de kendi pişirdiği yemekten iki tabak doldurup padişaha vermiş.

– Zatı şahane, bizim elimizden de yeseniz, demiş.

– Ben de ava çıkmıştım. Pek çok hayvanı avlayıp geldim.

Padişah gönlünden gelmeyerek, pilavdan da kebaptan da tatmış; yemek çok güzel hazırlanmış.

Yiğit perinin evinde vaktini boşa harcamamış. Peri yiğide avlanmayı, yemek pişirmeyi öğretmiş.

Ertesi günü padişah, altın saçlı yiğidi çağırıp:

– Ava çık, güzel avlar yakalamışsın, yemeği de usta gibi hazırlamışsın, demiş.

Yiğit çöle çıkmış; devler yine ona güzel avlar getirip vermişler. Yiğit bu kez de yemeği pişirip tabağın altına tezek parçasını koymuş. Padişah yemeği iştahla yerken tabaktaki tezeği görünce şaşırmış:

– Hangi sebepten, bu tezek tabağa düştü, diye sormuş.

Altın saçlı yiğit:

– Ben sarayda değil, ahırda duruyorum, nasıl düştüğünü görmemişim, demiş. Padişah utancından yiğide "Saraya taşın." demiş. Padişah damatlarını çağırıp sormuş:

– Niye küçük damadım av avlamada sizden üstün? Onun avladığı kuşlar neden sizin avladıklarınızdan güzel? Onun yemekleri çok güzel.

– Bunun sebebi şu, diye cevap vermiş damatlar. Bu çoban ok atmayı bilmiyordu. Bize hizmet edip, elde ettiğimiz avlar topluyordu. Bu avların en güzellerini kendine almış.

Yiğit öfkelenmiş ve padişaha:

– Şimdi siz kimin kul kimin azat olduğunu göreceksiniz, demiş ve damatlara:

– Açın omuzlarınızı padişaha gösterin, diye buyurmuş.

Padişah şaşırıp kalmış, sonra damatlarına gömleklerini çıkarmalarını söylemiş. Onların omzunda küçük damadının mührünün olduğunu görmüş.

Yiğit kendi başından geçen olayları anlatıp sonra başındaki kalpağı çıkarmış. Herkes onun altın saçlı yiğit olduğunu görmüş. Altın saçlı yiğit, padişahın küçük kızıyla evlenmiş ve bahçıvan babasının evine göç etmişler. Merhametli peri ise onların çocuklarına dadılık yapmış.

## 16. VUR TOKMAK

Bir varmış, bir yokmuş. Aladağ'ın eteğinde ihtiyar bir adam yaşlı hanımıyla birlikte yaşıyormuş. Onlar av kuşlarını ve hayvanları avlayarak günlerini geçiriyorlarmış.

Güz mevsimi geçmiş ve ne olmuş da adamın tuzağına büyük bir leylek düşmüş. Adam onu tuzağından çıkarınca leylek dile gelmiş:

– Ey yaşlı dede! Beni bırakın, gideyim. Ben leyleklerin başıyım, ne isterseniz veririm, demiş. Adam sormuş:

– Seni nerede bulabilirim?

– Aladağ'ın arkasına geçeceksiniz ve beni kime sorarsanız evimi gösterir, demiş leylek.

Adam leyleği bırakmış. Leylek:

– Yaptığın iyiliği asla unutmayacağım, diye uçup gitmiş.

İlkbahar yaklaşınca tuzağa hiç bir şey ilişmez olmuş. Adam leyleği hatırlayarak: "Gidip geleyim ne olursa olsun." diye düğünmüş. Adam Aladağ'ı aşmış, yolda çobanlarla karşılaşmış:

– Bu koyunlar kimin, diye sormuş yaşlı adam.

– Leylek Bey'in, diye cevap vermiş ve ihtiyar adama yol göstermişler.

Adam yürüye yürüye yılkıcılarla karşılaşmış:

– Ey yılkıcılar! Bu yılkılar kimin acaba, diye sormuş.

– Leylek Bey'in yılkıları, demişler.

– Çok zengin biri bu Leylek Bey, demiş ve yaşlı adam mutlu olup yılkıcılara sormuş:

– Leylek Bey "Dilediğini veririm." demişti, sizce ne sorayım?

– "Kaynar Kavanoz"u sorun, demiş yılkıcılar.

İhtiyar adam yılkıcılara teşekkür edip yola çıkmış. Yol yürümüş yol yürüse de bol yürümüş, sonunda Leylek Bey'in evine varmış:

– Selamun Aleyküm Leylek Bey, Yaşlı adam kapıdan içeri girmiş ve "Sözünü yapacak mısın yapmayacak mısın?" diye buraya geldim, demiş.

Leylek Bey:

– Dile dileğini.

– "Kaynar Kavanoz"u ver, demiş ihtiyar adam.

– Ah, demiş Leylek. Dede istersen sana bir tabak altın vereyim.

– Yok, demiş ihtiyar adam.

Leylek razı olup:

– Buyurun alın, diyerek "Kaynar Kavanoz"u vermiş.

İhtiyar adam, "Kaynar Kavanoz"u alıp eve dönmüş. Yol yürümüş, bol yürümüş bir yere varmış ve biraz dinlenmek için oturmuş. O yerdeki çocuklara bakarak:

– Oğullarım! Bu kavanoza göz kulak olun. Ben dinleneceğim. Sakın "Kayna Kavanoz!" dediğinizi görmeyeyim, demiş.

– Tamam, demiş çocuklar.

Çocuklar çok kurnazmış. İhtiyar adam uyuduktan sonra "Kayna kavanoz!" demişler. Kavanozdan altınlar kaynayarak çıkmış. Çocuklar şaşırmışlar, altınları toplayıp kavanozu değiştirmişler.

İhtiyar adam uykudan uyanıp kavanozu almış ve yoluna devam etmiş. Yedi gün yedi gece sonra evine varmış.

– İhtiyar, sofrayı hazırla, demiş ihtiyar adam. İhtiyar kadın, sofrayı hazırlamış. Adam yüksek sesle:

– Kayna kavanoz, diye haykırmış. Kavanoz kaynamamış.

İhtiyar adam öfkelenerek Leylek Bey'in yanına gitmek üzere yola çıkmış. Yolda yine yılkıcılara rastlamış ve:

– Leylek Bey beni aldattı. Şimdi ne sorayım, demiş Yılkıcılar:

– "Açıl Sofra"yı sorun, demişler.

İhtiyar adam, Leylek Bey'in yanına gelmiş.

– Ha, "Kaynar Kavanoz" size az mı geldi, demiş Leylek Bey.

– Beni aldattın "Kaynar kavanoz"un yerine başka bir şey vermişsin, demiş ihtiyar adam. Bana "Açıl Sofra"yı ver!

Leylek ihtiyar adamın sözünü boş çevirmemiş. İhtiyar adam, "Açıl Sofra"yı alıp dönerken yine kurnaz çocuklarla karşılaşmış:

– Çocuklarım! Şu sofrayı tutun; ben uyuyup yorgunluğumu gidereyim. Sakın "Açıl sofra!" demeyin, demiş.

– Tamam, demiş çocuklar ve ihtiyarın uyumasıyla birlikte:

– Açıl sofra, diye haykırmışlar ve sofra açılmış ve yetmiş çeşit yiyecek hazır olmuş. Çocuklar yemekleri şaşkın bir şekilde almışlar ve sofrayı değiştirip başka bir sofrayı koymuşlar. İhtiyar adam evine gelince:

– Açıl Sofra, diye haykırmış.

Sofra açılmamış. İhtiyar adamın saçı dimdik olmuş ve çok öfkelenmiş, "Yine beni aldattı." diyerek alnına vurmuş.

İhtiyar adam, leyleğin yanına giderken yılkıcılar:

– Şimdi "Vur Tokmak"ı sorun, demişler.

İhtiyar adam, Leylek Bey'in yanına varıp:

– Olan oldu, şimdi istenmemiş bir şey soracağım. Bana "Vur Tokmak"ı ver, demiş. Leylek Bey onun sorusuna karşı çıkmamış. İhtiyar adam, "Vur Tokmak"ı alarak yola çıkmış. Evvelki çocuklara rastlayıp:

– Ben dinleneceğim, siz tokmağa bakın; fakat "Vur tokmak!" diye seslenmeyin, demiş.

Çocuklar ihtiyarın sözünü kulak asmamışlar. İhtiyar adamın uyumasıyla:

– Vur tokmak, demişler.

Tokmağa can gelip fırlayıp çocukların üzerine gitmiş. Hiçbir çocuk dünyaya geldiğinden beri bu kadar dayak yememiş. Çocuklar feryat edip ağlıyorlarmış. İhtiyar adam uyanmış. Çocuklar onun yanına gelip:

– Dede, tokmağınızı durdurun. Size kavanozunuzu ile sofranızı getirip verelim. Edepsizliğimiz için cezamızı çektik, tövbe ettik, diye yalvarmışlar.

Sonra İhtiyar adam:

– Dur tokmak, demiş.

Tokmak çocuklar a vurmayı bırakmış. Çocuklar gidip evlerinden "Kaynar Kavanoz" ile "Açıl Sofra"yı alıp gelmişler.

İhtiyar adam ise evine varıp:

– Kayna kavanoz, demiş. Kavanozdan altınlar kaynayarak çıkmış.

– Açıl sofra, demiş. Yetmiş çeşit yemek hazır olmuş. İhtiyar karı koca, kalan ömürlerinde rahat bir hayat geçirmiş, murat ve maksatlarına ermişler.

## 17. ADİLBEK İLE HURREMBEK

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanlarda bir padişah varmış. Padişahın iki hanımı varmış. Büyük hanımı vezirin kızı, küçük hanımı ise fakirin kızıymış. Padişahın iki hanımından birer oğlu varmış. Günlerden bir gün, padişah ağır bir hastalığa yakalanmış ve memleketin bütün büyüklerini yanına çağırmış. Vezirleri ve oğullarını da çağırmış. Padişah:

– Artık ömrüm sona erdi. Şimdi küçük oğlum Adilbek benim yerime padişah olsun. Büyük oğlum Hurrembek ise onun baş veziri olsun. Buyruğum budur ki, yurdumda taht kavgası, kavga olmasın, demiş ve Fatiha vermiş.

Günler geçmiş ve padişah vefat etmiş. Vezir, memleketteki askerlerin hepsini toplayıp sarayı kuşatmış. Padişahın vasiyetine bakmadan Hurrembek'i padişah ilan etmiş. Adilbek çok akıllı, ferasetli bir yiğitmiş. Binicilikte, ok yay kullanmada, kılıç vurmada kimse onu yenemezmiş.

Bir gün memlekette düşmanlar girmiş. Padişah, Adilbek'i görevli kılmadan askerleriyle düşmana karşı çıkmış. Bırakın düşmanı yenmeyi, kaleye kaçıp sığınmışlar. Sonra memleketin büyükleri:

– Adilbek pehlivan yiğittir. Savaş kurallarını iyi bilir. Askerleri ona verelim, Allah izin verirse düşmanı yener, demişler.

Hurrembek başka çözüm bulamadan Adilbek'i askerlerinin başına getirmiş. Adilbek, askerlerini alarak kaleden dışarı çıkmış. Askerlerinin bir kısmını sağdaki tepenin arkasında yerleştirmiş. Adilbek atlı askerleri ile düşmanın üzerine yürümüş. Savaş başlamış. Savaşın kızıştığı anda Adilbek kaçar gibi göstermiş kendini. Düşman onu gerçekten kaçtığını düşünerek peşlerinden gitmiş. İki tepenin ortasına geldiğinde, Adilbek'in tepeye yerleştirdiği askerleri düşmanın üstüne atılmış. Adilbek de geri dönmüş ve düşmanı denize doğru püskürtmüş. Adilbek'in askerleri düşmanı üzerine hücum edip onları kaçırmış. Geriye kalan düşmanlar deniz tarafına kaçmış. Adilbek düşmanı yenerek zaferle kaleye girmiş. Hurrembek akılsız bir padişahmış. Adilbek'in karşısına bile çıkamamış. Halk, Adilbek'i el üstünde tutup saraya getirmiş.

Hurrembek, içten içi kendini yiyormuş. Hurrembek'in huzuru kaçmış ve dedesi olan veziri çağırmış.

– Dede, böyle giderse halk Adilbek'i padişah yapacak, ben tahttan ayrılacağım, ne yapabiliriz, akıl verin, demiş. Dede şöyle akıl vermiş:

– Sen hasta gibi yatıver. Birkaç gün sonra memleketin bütün doktorlarını çağıracağız. Doktorların biri şöyle öğüt verecek: "Gidilse gelinmez bir yurtta, Gülperizad adında peri var. Hastalığın tedavisi için bu perinin gülünün getirilmesi lazım." diyecek. Eğer Adilbek oraya giderse, geri dönmesi gelmesi zordur. Oralarda vurulup kalır. Adilbek'ten ömrünün sonuna kadar kurtulursun, demiş.

Günlerden bir gün, padişah bütün doktorları çağırmış. Veziri de Adilbek'i de çağırmış. Hurrembek kendi hastalığını sormuş. Doktorlardan biri;

– Söyle bir varılsa gelinmez bir yurt var. Gülperizad denen bir peri var. Bu perinin gülünden koklarsanız düzelirsiniz, demiş. Padişah:

– Varılsa gelinmez denen yurda kimi göndersek, diye sormuş. Sonra dedesi olan vezir yerinden kalkmış:

– Bu zor işi Adilbek'ten başka kimse bu işi yapamaz. Adilbek' gitsin, demiş ve Adilbek'e yumuşak sözlerle:

– Memleketimizde en güçlü pehlivan sensin. Senden başka kimse bu işi yapamaz. Sen mert yiğitsin; sen gidersin, diye fikrini beyan etmiş. Adilbek "Hayır." diyemeden gitmeye razı olmuş. Vezir yerinden kalkıp icazet vermiş.

Adilbek hazırlanıp yola çıkmış. Çok yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş. Sahraları, çölleri geçip üç ayda varılsa gelinmez denilen yere yaklaşmış. Biraz gidince bir yerde yatan askerlerle karşılaşmış. Adilbek yakınlaşıp askerlerin komutanına:

– Siz kimsiniz? Neden bu yerde geziyorsunuz, diye sormuş. Sonra Askerlerin başı:

– Biz filan yurdun askerleriyiz. Padişahımız çok yıldır hasta. Bu varılsa gelinmez denen yurtta Gülperizad denen bir peri varmış. Bu peri kahkaha attığında etrafa deste deste güller saçılırmış. Hasta bu gülden koklarsa hemen düzelirmiş. Biz bir senedir Gülperizad'ın izini sürüyoruz. Bu işe sinirlenen Gülperizad, devlerine buyurup padişahımızın Dilaram adlı kızını kaçırmış. Biz Gülperizad'ı bulup melikeyi götürmek isteyince devler yurdumuzu harap ediyorlar, demiş.

Adilbek:

– Haydi, işiniz yolunda gitsin, deyip yoluna revan olmuş.

Adilbek, yol yürüdükten sonra, sonunda bir dağlar arasında mağaraya gelmiş. Yorgun olduğundan gözü uykuya dalmış. Rüyasında bir nuranî yaşlı kadın görmüş. Yaşlı kadın: "Ha Çocuğum, varılsa gelinmez yerde ne yapıyorsun?" diye sormuş. Adilbek, başından geçenleri anlatmış. Yaşlı kadın "İşin zor çocuğum." demiş ve:

– Haydi, sana bir öğüt vereyim, talihliysen, isteğine kavuşursun, demiş. Adilbek:

– Nasıl bir öğüt vereceksiniz, diye sormuş. Yaşlı kadın:

– Sen şu mağaraya girmeye devam et, biraz yürüdükten sonra acayip bir gül bahçesine varacaksın. Sonra yukarıda yüce bir kara dağın eteğinde gök ile birleşen bir

saray göreceksin. Gülperizad işte o saraydadır. Bu saraya çıkmak, insanoğlunun yapacağı bir şey değildir. Eğer bahtın varsa, çıkarsın. Sarayın birinci kapısında büyük bir muhafız dev yatıyor. Bu devi öldürdükten sonra kırk kapının anahtarı ortaya çıkacak, demiş.

Adilbek uyanıp gözünü açmış ve düş olduğunu fark etmiş. "Ya pirim!" diyerek yerinden kalkıp mağaraya ayak basmış. Uzak yol yürüyünce bir çimen dolu bir bahçeye çıkmış. Yukarı bakmış ki, gözün yetmediği yücelikte bir saray görünüyormuş. Saray gökyüzüne yakın bulutların arasındaymış. "Bu dağın tepesine insanoğlu değil, kuş dahi çıkamaz." diye düşünmüş. Adilbek, dağın yanından gidivermiş ve bir yere varmış. Azametli bir çınar göğe yükselmiş şekilde duruyormuş. Çınarın gölgesi dört yüz kişiye yetecek kadarmış. Adilbek, sonunda çınarın gölgesine oturmuş. Hayal kurup otururken birden çınarın tepesinde kuş yavrularının sesini duymuş. Kafasını kaldırıp bakmış ki çınarın üstünde Simurg kuşunun evi varmış. Simurg kuşunun yavruları ses çıkarıyormuş. Bu yavrular nara atarmışçasına ses çıkarıyormuş. Bakmış ki oraya doğru çıkmaya çalışan bir ejderha kuşların yuvasına doğru gidiyormuş. Ejderha, kuşun yavrularını yemeyi düşünüyormuş.

Adilbek kılıcını kınından çıkarıp, kurnazlık yapan ejderhanın kuyruğunu kılıcıyla kesmiş. Ejderha ağzını çok açıp Adilbek'e saldırmış. Adilbek ağacın dalında durup kılıcıyla ejderhanın başını kesmiş. Ejderhanın başı ikiye bölünmüş ve aşağı düşmüş. Adilbek kılıcını temizlemek için çeşme başına gitmiş ve orada uyuyakalmış.

Bir zaman sonra gökyüzünü gürletip kanatları ile güneşin yüzünü tutan Simurg kuşu gelmiş. Bakmış ki çocukları bağrışmaktaymış. Ejderha her zaman Simurg kuşunun yavrularını yiyip gidermiş. Simurg kuşu yavrularını diri görünce sevinmiş. Aldığı yemeklerini onlara yedirmiş ve etrafına bakmış. Aşağıya baktığında ejderin vurulup yattığını görmüş. Simurg kuşu yiğidin yanına inmiş. Adilbek uykusundan uyanıp bakmış ki, Simurg kuşu yanında oturuyormuş. Adilbek ona selam vermiş. Simurg cevap vermiş:

– Sen insanoğlu, buralarda ne iş yapıyorsun, diye sormuş.

Adilbek başından geçenleri anlatmış. Simurg:

– Sen benim yavrularımı ejderhadan kurtardın. Şimdi ben senin yoldaşınım. Ne istersen söyle, demiş.

– Beni şu dağın üstüne çıkarıp bırakırsan, sana çok minnettar olurum, demiş Adilbek.

Simurg Adilbek'i kanatlarının üstüne alıp oturtmuş. Gökyüzüne doğru yol almış. Bir seferde onu dağın üstüne çıkarmış. Sonra Adilbek'e:

– Şimdi devlerin uyuduğu vakittir. Sen birinci kapının önünde yatan devi öldürdükten sonra, anahtarını al, diğer öldürmekle zaman harcama; çünkü biraz sonra onlar ayılırlar. Otuz dokuzuncu kapıyı açtıktan sonra güzel bir köşkte Suyum padişahın kızının cariyeleri ile birlikte oturduğunu göreceksin. O eve bakmadan kırkıncı eve gir. Kırkıncı evde büyük bir sandık var. Sandığı açınca büyük bir ses çıkacak, Bu sese devlerin hepsi gelecek; ama sen korkma. Derhal sandığın içindeki kilidi al ve aç, devlerin padişahı Gülperizad gelecek ve sana diz çökecek. Sen kilidi iki defa çevir: "Beni Suyum padişahın cariyeleri ile filan yere götür." diyeceksin. Güldeste gerek olduğunda ise, kilidi üç defa çevir. Yolun ak olsun, diyerek onu uğurlayıp uçup gitmiş.

Adilbek yavaşça sarayın içine girmiş. Bakmış ki kapının yanında korkunç dev uyuyormuş. Adilbek Kılıcını çıkartıp devi boynuna vurmuş. Devin başı uçmuş. Dev yere yığıldıktan sonra kırk kapının anahtarını almış ve birer birer kapıları açmış. Her kapı başında bir tane dev uyuyormuş. Adilbek sonunda devlerin hiç birine dokunmadan geçmiş. Otuz dokuzuncu kapıyı açıp bakmış ki, güzel nazenin bir kız, yedi cariyesi ile birlikte oturuyormuş. Bir cariyenin elinde saz, ikinci cariyenin elinde kaşık varmış. Üçüncü cariye ise oynayıp duruyormuş. Kız, yiğidi görünce hemen yerinden kalkmış.

Yiğit:

– Sen Suyum padişahın kızı değil misin, demiş.

Kız:

– Sen kimsin, mert bir yiğide benziyorsun, buralara insanoğlu gelemez, demiş ve şaşırarak:

– Suyum padişahın kızı olduğumu nereden biliyorsun, demiş. Adilbek bildiklerini kısaca anlatmış ve kırkıncı eve girmiş. Adilbek sandığa anahtarı yerleştirirken büyük bir ses çıkmış. Adilbek hemen kilidi çevirmiş. Birden Gülperizad ortaya çıkmış ve diz çökmüş. Yiğit anahtarını yine çevirmiş ve devler hazır olmuş. Adilbek:

– Bizi Suyum padişahın askerlerinin olduğu yere götür, diye emretmiş. Devler bir seferde Adilbek ve Suyum Padişahın kızı Dilaram'ı cariyeleri ile birlikte Suyum padişahın askerlerinin olduğu yere alıp götürmüş.

Adilbek askerlerle birlikte Suyum padişahın memleketine doğru gitmiş. Suyum padişah, kızını görüp kucaklamış. Adilbek anahtarı bir daha çevirmiş ki Gülperizad kahkaha atmış ve ağzından deste deste güller dökülmüş. Gülü padişaha koklatmışlar ve padişah hemen düzelmiş. Suyum padişah hürmetle, kırk gün kırk gece düğün yaparak kızı Dilaram'ı Adilbek ile evlendirmiş.

Suyum padişah:

– Bizim memleketimizde kal oğlum, tahtımı sana vereyim, demiş ısrarla. Adilbek:

– Hizmetimi yapmam gerek, diyerek bunu kabul etmemiş. Sonra Suyum padişah ile vedalaşmış. Devlerden birinin arkasına binip kendi memleketine doğru yola çıkmış.

Adilbek kendi memleketine gelmiş. Ertesi gün, bir deste gülü getirip Hurrem padişahın sarayına varmış.

Onun geldiğini duyan Hurrembek gerçekten hasta olmuş. Sonra dedesini çağırıp görüşünü sormuş. Vezir:

– Kırk deveye odununu topla. Onun üstüne kırk kova yağ koydur ve Adilbek'i çağırıp ona "Kardeşim öbür dünyaya gidip babamızın halini öğrenip bu mektubu verip gel!" diye emret. Yiğidi odunların üzerine oturt, O yandığı zaman sen de ondan kurtulacaksın, demiş.

Padişah ertesi gün, Adilbek'i çağırmış ve vezirin dediklerini söylemiş. Adilbek üzülerek evine dönmüş. Dilaram ona:

– Söz ne, diye sormuş. Adilbek böylece olup biteni anlatmış.

Kız:

– Sen üzülme, atının üstüne geç. Ateşi yaktıklarında anahtarı üç defa çevir. Gülperizad dev olup seni göğe çıkaracak, demiş.

Ertesi gün padişahın emriyle Adilbek'i atının üstüne oturtmuşlar. Yağ koyup ateşi yakmışlar. Ateş alevlendiği zaman Adilbek anahtarı üç defa çevirmiş. Gülperizad gelip Adilbek'i alıp göğe çıkmış.

Kırk gün sonra Dilaram Adilbek'e öğüt verip geri dönmüş. Padişahın ağzı açık kalmış. Adilbek mektubu Hurrembek'e vermiş. Mektupta, "Oğlum, ben selamet içerisindeyim. Bu dünyada padişahlık yapıyorum. O dünya bir işe yaramaz. Hatundan mektubu alır almaz bu dünyaya gel. Kendi tahtımı sana vereyim." diye yazılıymış.

Hurrembek sevinip derhal kırk deve odunu hazırlatmış. Kırk kova yağ koydurup atının üstüne çıkmış ve "Ateşi yakın!" diye emretmiş. Ateşi yakmışlar

Halk da zalimden kurtulduk diyerek sevinmiş. Adilbek'i padişah yapmışlar. Kırk gün kırk gece düğün yapılmış. Adilbek, halkını adaletle yöneterek muradına ermiş.

## 18. KIRK YALAN

Bir varmış da yokmuş; açmış da tokmuş. Geçmiş zamanlarda bir memlekette bir padişah varmış, o padişahın oğulları yokmuş; bir kızı varmış.

Günlerden bir gün, padişah bu âlemden öbür âleme gitmiş. Onun yerine kızı tahta geçmiş. Kız, "Kim eğer kırk yalan söylerse, ben o kişiye varırım." diye haber vermiş. Bu haberi duyan şahlar oraya varıp yalan söylemenin kaidesini bilmeden başarısız olup gitmişler.

Günlerden bir gün, bir çoban yiğit, bu haberi duymuş ve saraya gelmiş. Yiğit kapıyı çalmış. Görevliler çıkmış ve "Niye geldin?" diye sormuş. Çoban, melikenin sözünü duyup geldiğini söylemiş. Hizmetkârlar:

– Ey biçare çoban! Sen koyunlarına bakıp yaşa. Senden büyük kişiler geldi, bu işi yapamadan, gülünç duruma düşüp gittiler, demişler. Çoban:

– Verenden de bir altın, vermeyenden de bir altın. Şayet benim lafım doğru ise, deyince görevliler onu saraya almış. Sonra melike, ortasında perde asılan bir evde oturuyormuş. Çoban eve varıp perdenin diğer tarafına oturmuş. Kız:

– Ey çoban yiğit! Hoş geldiniz, neden geldiniz, demiş.

– Ben sizi almaya geldim, demiş çoban. Kız:

– Güzel, Beni almaya geldiyseniz, konuşun bakayım, ben göreyim, demiş. Çoban sözüne başlamış:

– Anadan doğduğumuzda bir kişiydik, öyle öyle üç kişi olduk. Üçümüz de çırılçıplak gidiyorduk üç ark karşımıza çıktı. İki tanesi kupkuru, bir tanesinin su yok. Üç tane balık tuttuk, iki tanesi ölü; birinin ise canı yok. Üçümüz bir eve girdik ve balıkları kavurup yedik. Eşikten girdik, deşikten çıkıp gittik. Çıktığımızı ev de bilmedi. Evden çıkarak sağ elimin yağını sağ eteğimle, sol elimin yağını sol eteğimle sildim. Bir zaman baktım ki sol eteğim kin güdüp gitmiş. Yüksek yüksek tepelere çıkıp baktım ki görünmüyordu. Yüksek yüksek dağlara çıkıp baktım ki, görünmüyordu. Sonra ulu ninemden kalan, iğne ile kazılan bir kuyu vardı, o kuyuya gelip, kalpağımı ayağımın altına koyarak baktım ki, eteğim Sırderya'nın öbür tarafında darı koruyup yaşıyordum. Eteğimin sağ tarafından baksam, sola bakıyordu. Sol taraftan baksam selam versem sağa bakıyordu. Sonunda, "Gidelim artık." dedim. O ise "Sahibimden hakkımı alayım sonra gideriz." dedi. Sahibimden üçte bir hisse darı alıp, kaba döksem de durmuyordu, torbaya da salsam durmuyordu. Sonunda yarım kaşık bulup ona yerleştirdik, durdu. Ata yüklesek at da götüremedi; eşeğe yüklesek eşek de götüremedi. Ulu nineden kalan bir horoz vardı. Horoz "gaaag" diyerek götürüp gitti. Denizden tek ayağında zıplayarak geçti. Söz bu yere geldiğinde, padişahın kızı gönlünden "Nice asilzadeler geldi, onlara varmadım, bir çobana mı varayım. Sözünde yanılsın." diyerek:

– Öyleyse o bir arıkçık-marıkçıktır, demiş.

– Arıkçığını da marıkçığını da bilmem, o horozu kestim, kemiğinden ağıl yaptım, ağılın bir köşesine eşeğimi bağlayıp, dışarıya kulak versem eşeğimin sesi duyuldu. Kız:

– Sıpacık mıpacıktır, demiş. Çoban:

– Sıpasını da bilmem, mıpasını da bilmem. Sabahleyin baksam ağılım yıkılmış, eşeğim dahi altında ölmüş. Eşeği kestim, derisini yüzdüm ve dericiye götürdüm. Derici deri yaptı ve üçte bir hissesini bana verdi. Onu çarıkçıya götürdüm. Çarıkçı çarık yaptı. Yetmiş beş tane erkek, yetmiş beş tane bayan. Yetmiş beş tane de çocuk çarığı yapmış,

dediğinde melike bakmış ki hakikaten kırk yalanmış. Hatta kırk yalandan da fazla yalan söylenmiş. "Artık kaderim bu." diye gönlünden geçirmiş. Perdeyi kaldırarak çobanın yanına gelip selamlaşmış. Hizmetkârlara:

– Eğlence hazırlansın, diye emretmiş. Böylece kız nice düğünlerden eğlencelerden sonra çobanla evlenmiş. Çoban padişah olmuş. İkisi de hayatlarını baht içerisinde geçirmiş. Sizler de bahtınıza kavuşun; bizler de muradımıza erelim, düşmanlarımız utançla kalsın.

## 19. ALTIN ELMA

Geçmiş zamanda iki komşu yaşarmış. Biri zengin; ama çoluk çocuğu yokmuş. İkincisi ise çoluk çocuğu çokmuş; fakat fakirmiş. Çocukları çok olan komşunun evi, gece gündüz gürültülü, hareketli ve sesliymiş. Bu durum zengin komşuyu asla rahat ettirmezmiş. Bir gün zengin komşu, fakirlerin evine çıkmış ve:

– Bizi rahat bırakır mısınız? Yiyecek yemeğiniz yok, hep de yokluk içerisindesiniz. Gece gündüz evinizde gülme, zevk şevk eksik olmuyor, demiş. Fakir komşusu şöyle cevap vermiş:

– Ey komşu, bizim altın elmalarımız var. O elmaları yuvarlayarak oynamaktan gönüllerimizi şenlendiriyoruz. Bunun için bizim evimizden gülme, neşe eksik olmaz, demiş.

Bu sözleri duyan zengin komşu, evine girmiş ve karısına:

– Hatun, sandığı aç ve altınları al. Ben onları kuyumcuya götüreyim. Altınlardan iki tane altın elma yaptırayım, sonra biz de mutlu olup yaşarız, demiş.

Hanımı sandıktaki altınları alıp kocasına vermiş. Zengin adam onları kuyumcuya götürmüş ve iki tane altın elma yaptırmış. Elmaları alıp evine gelmiş. Karı koca evlerinde elmaları yuvarlamışlar; ikisinde de hiçbir gülme neşe olmamış.

Onlar, "Altın elmaları yuvarlaya yuvarlaya oynadık; fakat hiç neşe alamadık." deyip düşünmüşler. Sonunda zengin adam yine komşusunun evine çıkıp sormuş:

– Komşu, biz de altın elmayı evde karı koca yuvarlattık; fakat bu elmayla hiçbir zevk alamadık. Sizin elmalardan birini verebilir misiniz, demiş.

Komşusu:

– Ey zengin dede! Bizim altın elmalarımız; gülüşümüzün ve bahtımızın anlamı çocuklarımızdır. Biz her gün onlarla, oynarız, güleriz ve yemek yeriz. Sonucunda gamlarımızı, zorluklarımızı unutulup gider, demiş. Zengin adam çocuksuzluğuna üzülüp alnına bir vurmuş ve evine dönmüş.

## 20. GÜLSE GÜL, AĞLASA İNCİ

Varmış da yokmuş; açmış da tokmuş. Evvel zamanda bir memlekette bir padişah varmış. Bu padişahın varı yoğu üç kızı varmış. Aydan ay geçmiş, yıldan yıl geçmiş. Bu kızlar büyümüşler. Padişah kızlarına sormuş:

– Siz ne yiyeceksiniz? Biri demiş ki: "Sütü çok olan, yağı çok olan lezzetli bir pirinç yiyeceğim. İkincisi demiş:

– Ben biber ve zerdeçal[299] ayrıca karışık içli pilav yiyeceğim. En küçüğü:

– Bana ne yemek olursa yerim. Benim için hepsi aynı, demiş.

Padişah büyük kızına:

– Sen bir padişaha lazımsın, demiş. Ortanca kızına bakarak:

– Sen bir vezire lazımsın demiş. Küçük kızına ise:

– Sen bir dilenciye lazımsın, demiş.

Günlerden bir gün, bir yerden dünürcü gelip kız istemiş. Padişahın büyük kızı bir padişahla gitmiş. Ortancası ise vezire gitmiş. Küçük kızı ise isteyen olmamış. Aradan bir zaman geçtikten sonra, kapıda bir dilenci "Şaydulla!"[300]diye durmuş.

Onlar bir parça tenge[301] çıkarıp dilenciye vermiş. Dilenci ise almamış.

– Babanıza söyleyin ki bana vaat ettiği şeyler var. Onları vermezse gitmeyeceğim, demiş.

---

299 Zencefilgillerden, kök ve saplarından safranı andıran, boyalı bir madde çıkarılan, yaprakları sivri uçlu, çiçekleri sarı renkte, çok yıllık bir bitki. Hint safranı.

300 Hazır olma.

301 Bir para birimi.

Hizmetkârlar padişaha: “ Kapıda bir dilenci var. Bizler ona yardım ettik; fakat kabul etmedi. Dilenci, ‘Padişaha varıp söyleyin, bana vaat ettiği şeyler var. O şeyleri vermemişti. Verirse alıp gideceğim, eğer ermezse kendi bilir.’ diye sözünün tamamladı, demişler.

Padişah, düşünüp o vaat ettiği şeyleri hatırlayarak kızının kolundan tutup dilenciye teslim etmiş. Dilenci de kızın elinden tutarak kendi memleketine götürmüş. Birkaç zaman yol yürümüşler, yol yürüse de bol yürümüşler, gece boyunca ilerleyerek bir yere ulaşmışlar. Dilenci bakmış ki, bir kümes, arklar her tarafa akmış. Su değirmeninin üstünde sular çarpıyormuş. Değirmen suyun çarpmasını sağlıyormuş. Elmalar olgunlaşmış altına düşmüş; bülbüller ötüyormuş. Bu yerlerin bir tarafında bir mağara varmış. Bu mağarada ikisi yaşamışlar. Nice günler yaşadıktan sonra, kız hamile kalmış. Aydan ay geçmiş, günden gün geçmiş, bir çocuk dünyaya gelmiş. Bu çocuk şöyleymiş: Ne zaman ağlarsa gözlerinin yaşı inci mücevher olarak yere düşermiş. Bu durumu kız görüp:

– Bu acayip bir şey! Bu inci ve mücevherler memleket padişahlarında bile bu cevherler çok azdır. Burada cevher çok oldu. Şimdi siz bu inci ve mücevherleri bir şeye atıp şehre götürün. Paraya çevirip gelin. Yine o şehirdeki fakir kişilerden dört beş kişiyi buraya getirin. Bu mağaranın etrafını koruyalım. Bu işi birileri sezip çocuğumuzu alıp kaçırmasın.” diyerek kocasına akıl vermiş.

Dilenci ise birkaç inci ve mücevheri torbasına atarak, torbayı kolunun altına saklayıp şehre doğru yol almış. Bir müddet yol yürüdükten sonra, ertesi gün şehre varmış. Şehir içinde pazarları dolaştıktan sonra bir saraya varmış. Tüccar bu dilenciyi görünce selamlaşıp görüşmüş. Halini hatırını sormuş:

–Hani sizin bir şeyler alıp satacak mesleğiniz var mı, diye onun neden buraya geldiğini sormuş.

Dilenci olan olayı anlatıp:

– Bir kuytu yer olsa göstereceğim, demiş.

Tüccar da kendi kiraladığı dükkânına dilenciyi götürüp:

– Hadi şimdi gösterin, ne var, demiş.

Dilenci torbasından mücevherleri çıkarıp tüccara göstermiş. Tüccar bakmış ki, bu adamdaki mücevherler değerli, duru taşlarmış. Gönlünde "Benim yerimdeki pazara getirdiğim bu malların hepsi, dilencinin torbasındaki malların onda biri etmez. Nasıl yapsam da şu dilenciden mücevherleri alıp gitsem, şehrime varsam? Dünya mal gidecek, dilenciye ne desem?" diye biraz düşünüp durmuş:

–Ey birader! Bu mücevherleri bana verin. Ben kumaş satan bir tüccarım. Bu sandıkların içinde atlas ve altın ipek kumaşlar, başka şeyler çoktur. Eğer razı olursanız dükkânın içindeki kırk sandığı size vereyim, demiş.

Dilenci biraz düşündükten sonra, "Bu tüccar bana alay mı ediyor; yoksa gerçek mi söylüyor?" diye, gönlünden geçirmiş. Biraz düşündükten sonra, şöyle demiş:

–Ey birader! Beni dükkânınıza getirip alay mı ediyorsunuz? Şimdi alaya alma zamanı değil, deyince tüccar:

–Ey birader! Sizi alaya almıyorum. Pazardan bir şey alsanız da tartışıp pazarlık yaparak alınız. Hadi kırk deveyi de size vereyim. Bu elinizdeki mücevherleri pazara çıkarsanız, yabancı kişilere gösterseniz, onlar sizi endişeye sevk eder, demiş.

Dilenci, içinden düşünüp "Bu adam ilginç konuşuyor; bu taşlar belki değerli. Hanımım da kendinize 'Dikkatli olun!' diye nasihat etti. Hadi yine biraz daha pazarlık yapayım." deyip tüccara bakarak:

–Ey birader! Beni dilenci diye aşağı mı görüyorsun? Ben de bu işlerden şöyle böyle anlıyorum. İnsaf edip son olacağını size söyledim. Sizin insafınıza bırakarak bir fiyat daha verin. Beni bu kadar alaya alıp zorlamayın. Bir şey verecek olsanız rızanızla vermezseniz, ben kendi yoluma gideceğim, demiş.

Sonunda pazarcı tüccar, bu söze sevinip saray sahibinin misafirhanesinde ziyafet hazırlayıp dilencinin elinden tutmuş:

– Ey birader sözün helal olanını söylediniz. Ben size istediğiniz kadar malı verip göndereceğim. Siz de şu sözünüzde durun. Benim fikrim şu ki, şu an verdiklerimle sizin hakkını bende kaldı. Gelecek hafta bu yere gelin, ben ilave mal verip gönlünüzü rahatlatacağım. Siz bu yere gelin, diyerek dilenciyi oturtup ziyafet vermiş. Baştan ayağa

serpa verip bir ata bindirmiş. Kırk deve malını yükleyip birkaç köleyi de "Bu kişiler de sizin hizmetinizde!" deyip saraydan uğurlamış.

Dilenci bu işe şaşırıp "Bu beni alaya mı aldı, yoksa doğru mu yaptı?" diye düşünüp kırk deve mal ve hizmetkârlarla birlikte şehirden çıkıp gitmiş. Dilenci, "Eğer arkamdan gelip, bu malları, paraları alıp gitmesin." diye düşünüyormuş. Böylece tüccar da "İşim kolay oldu." deyip kendi şehrine doğru yola revan olmuş. Dilenci gide gide mağaraya yaklaşmış. Bir yere mallarını indirip develerini bağlamış. Hanımının yanına gelip olan olayları sırayla anlatmış. Hanımı:

– Siz beceriksizlik yapmışsınız. Bu inci ve mücevherlerle bir sürü daha mal alınabilirdi. Hadi neyse olan olmuş. Sonrasını düşünürüz, demiş.

Bunlar orada yaşamaya devam etmişler. Birkaç zaman geçtikten sonra kölelerini kulluktan azat etmişler. Kölelerin her biri, tüccar olup bahçe ve saraylar alıp mülk sahibi olmuşlar. Bunlar her şehre vardıklarında kendilerine benzeyen kişileri alıp getirmişler. Zamanla çoğalıp bir şehir olmuşlar. Dilencinin çocuğu da yürümeye başlamış. O acayip bir çocukmuş. Çocuk ağlarsa inci mücevherler gözlerinden akıp düşermiş. Güldüğünde ise zaman güller saçılırmış. Eğer yürürse her adım attığında duvarlardan kerpiç kerpiç altınlar kopup düşermiş. Bu altınları dilenciler toplamaya başlamış. Hesapsız altın birikmiş. Bu dilencinin yanında birkaç akıllı kişi toplanmış. Onlar dilenciye yol gösterip:

– Ey birader, sizin böyle bir oğlunuz varsa, inci ve mücevherlerin hesabı çoksa, kerpiç kerpiç altınlar, hizmetkârlar çoksa, biz de bir memleketin sahibi olsak, diye fikir beyan etmişler. Bize şu lazım ki her taraftan 'Ustayım.' diyenleri toplayıp getirelim. Altından öyle bir kale yapalım ki dünya halkı bize 'Aferin!' desin." diyerek memleketlerden en güzel ustaları toplamışlar. Şehrin etrafına altın kerpiçlerden serip tuğla yerine inci ve mücevherlerden koyup, siperleri zümrütlerle donatıp sur yapmaya başlamışlar. Şehir içinde yüksek yüksek minareler, mescit ve medreseler, altın havuzlar, pazaryerleri, sokaktan sokağa büyük bahçeler, bahçelere altın mumlar koydurup, tarifi olmayan bir şehir kurmuşlar. Bu şehir yedi yılda meydana gelmiş. Şehre birisi girse, sokaklarına hayran olup, "Ömrümü bu sokaklarda dolaşıp geçirsem." dermiş. Güya, bu şehrin sokaklarında akan suları, arkları bembeyaz gümüşten, yolları sanki

mermerdenmiş. Şehirde bir yürüyen birinin başına batana dek güneşin bir zerresi düşmezmiş. Sokağın iki tarafında rengârenk meyve ağaçları ekiliymiş. Güller açılırmış, bülbüller ötermiş. Her yerde çayhaneler, saraylar inşa edilmiş. Her taraftan misafirler gelse, onları makamlarına göre misafir ederlermiş. Böylece, bu şehrin şöhreti bütün dünyaya yayılmış. Sonunda kızın babası da "Bu şehri görsem." diye istemekteymiş.

Bir gün padişahın erkânı söz birliği ederek "Yararlı bir şey yapalım." diyerek ava çıkmışlar. Avlana avlana, akşam bile yol yürüyüp atları yorulmuş. Avları almışlar. Gün geç olduğu için yolarını kaybettikleri anda uzakta parıldayan bir kale görmüşler. "Burası çok acayip bir yer." diye ertesi gün kaleye varmışlar. Atlarını bağladıktan sonra, şehri dolaşıp seyretme merakına düşmüşler. Bunlar dolaşıp dolaşıp bir yere varmışlar. Bu yer gördükleri tüm yerlerden daha yüce, akıl almayan, yüksek kişilerin olduğu bir yermiş. Ağızları açık, yüce şehrin bir tarafından diğer tarafına yürüyorlarmış ki bir köşkün içinden bir padişahın kızının gözü kişileri görmüş. Kız bakmış ki bu kişiler babasının yardımcılarıymış. Hemen dilenciye:

– Sen baksana! Dışarıda şaşırmış halde duran kişiler benim babamın askerleri değil mi? Onları içeriye alıp öyle bir ziyafet kılın ki memnun olup gitsinler. Bu kişiler babama bu şehri tarif edip anlatsınlar, babam da gelip bizimle buluşsa, demiş.

Dilenci de tez dışarı çıkmış. Hizmetkârlarına:

– Dışarıdaki kişileri şu yere alın. Ziyafet verin, Ben de geleceğim, demiş.

Sonunda hizmetkârlar bu misafirleri tayin edilen yere alıp bir eve girmişler ve türlü yemekler hazırlamışlar. Dilenci de gelip onlarla sohbet etmiş, onları tepeden tırnağa serpa ile donatıp her birinin makamına göre uygun mücevherlerden vererek izzeti ikramda bulunmuş ve onları uğurlamış. Padişahın yardımcıları birbirlerine bakışıp şaşırmışlar. Saraya gelip atlarına binerek kendi şehirlerine doğru yola koyulmuşlar. Şehirlerine girdiklerinde, ertesi gün padişahın huzuruna çıkmışlar. Onlar gördüklerini tarif etmeye başlamışlar. Padişah bu sözleri duyunca sinirlenmiş:

– Benim gibi bir padişah dünyada iki taneyse bir tanesi ben olsam, hazineleri altınla dolu kalesi o tarafta kalsın. Evdeki duvarları da altındanmış. Böyle ahmakça sözlere ne gerek var. Bırakın bu sözleri, demiş.

Onlar yine tarife başladıklarında Padişah, kıskanmış, içi erimiş cehli çıkıp "Bırakın şu sözleri" demiş; fakat gönlü şehri bir defa görme isteğindeymiş.

Günlerden bir gün padişah, birkaç danışmanını yanına alarak seyahate çıkmış. Gönlünden "Seyahate çıksam, bir sebeple bu şehri görsem." diye düşünüyormuş; ama bu sırrı başka kimseye söylememiş. Böylece onlar, bir yerden bir yere giderek uzak bir yere varıp ava başlamışlar. Geç olmuş ve bu gece bu yerde konaklamışlar. Gece olduğunda bakmışlar ki ay karanlık, bir tarafta bir nur görünüyormuş. Padişah o tarafa bu tarafa bakıp şunu anlamış ki bu ay da değilmiş, gün de değilmiş. Çadırın içine girip devlet erkânına danışmış:

– Ben uzak bir yerde bir şey gördüm. Acayip bir şey; şaşırdım. Sizler de baksanız ya, demiş.

Padişahın erkânı çıkıp bakmışlar ki gerçekten de şaşırılacak bir şeymiş. Herkes birbirine bakıp şaşırıp dururken önceki gün ava çıkan kişilerden biri yerinden kalkıp:

– Ey biraderler! Buraya bakıp durmayın. Bu şeyi ben iyi biliyorum size anlatabilirim, demiş.

Çadırın içine girmişler. Onlar sonra görüp yaşadıklarını tekrar anlatmışlar. "Gece orada kaldığımızı, bu nuru gördüğümüzü, izleyip bulduğumuzu, şu kale içine girdiğimizi, ziyafetlerini yediğimizi, lütuf ve merhametlerini gördüğümüzü, bir parça mükâfatlarını aldığımızı, mutlu olup geldiğimizi, cenab-ı padişahımıza bir bir anlatmıştım. İnanmadılar. Devletli gözlerinizle görün bakalım, gördüğünüz nur o altın surun nuru mu? Eğer isterseniz akşam serinliğinde havada yola çıksak, ertesi gün sabah kalenin içine girsek, o kalenin içindeki acayip ve garip şeyleri seyrederiz. Sizler de kendi gözlerinizle görürsünüz, demiş. Öyle bir tarif etmiş ki, önceki tarifler bunun yanında zayıf kalmış. Padişahın erkânının zevki, merakı artmış ki oturalım deseler yerleri yanıyormuş. Yürüyelim deseler yolları yanıyormuş. Uykuları gelmemiş ve padişaha:

– Ey padişah efendimiz! Büyüklük yapıp yüksek arzunuz şu tarafı seçse de biz de şu sura gidip o yerleri bir görelim, demişler. Padişah:

– Ey biraderler! Biz avdayız. Bizler padişah, vezir, danışman ve erkânlar olduğumuz için çağrılmadan gitmemiz, hoş karşılanmaz. Bu sözleriniz olmayacak söz, demiş. Ancak padişahın da gönlünde görme arzusu onlardan bin kat daha fazlaymış. Onlar bu hayal ile duruversin. Padişahın veziri, bir süre geçtikten sonra, başını kaldırmış:

– Ey padişahım efendimiz! Benim aklımda bir fikir var. Eğer yüce arzunuz varsa sözümü söyleyeyim. Benim sözüm hiçbir zaman reddedilmedi. Bu defa da fikrime razı olursunuz, dediğinde padişah, "Tamam." demiş. Vezir:

– Ey padişahım! Bizler yüksek dereceli kişileriz. Davet edilmeden gitmemiz doğru değil. Bir de utanacaksınız; ama biz av aletlerimizi alıp avladığımız hayvanları yanımıza alalım. Ava çıkmış kişiler gibi görünelim. Surun öbür tarafından geçip dönüşümüzü de sur altından geliyormuş gibi gösterelim. Eğer bu surun sahipleri akıllı kişiler ve bilginlerse, bizi davet edip ziyafet verip, gezdirip göndereceklerdir. Olmazsa ava çıkar gibi gösterip, avlandıktan sonra yorulup suru görmüş gibi yaparız. Bu sura girsek dinlensek diye kaleye gireceğiz, dediğinde bu söz padişaha mantıklı gelmiş. Herkes hazırlanmış; hizmetkârlar çadırları toplayıp atlara yükleyip yola çıkmışlar. Bu Gece boyunca çölde yürümüşler, kaleye vardıklarında sabah olmuş. Surun öbür tarafına geçtikten sonra bir menzile inmişler ve av yerine varmışlar. Seyahattekiler biraz av yakalayıp sonra da avdan dönenler gibi, surun altından geçivermişler.

Dilenci de birkaç kişiyi korucu olarak görevlendirmişti. Dilenci onlara: "Eğer sura gelen kişiler kötü niyetli ise ellerini bağlayarak zindana atın; iyi niyetli kişiler ise şehre getirin. Onları dolaştırıp onlara ziyafet verin. Hediye vererek mutlu edip öyle gönderin." diye söylemiş. Pek çok kişiyi her tarafa yerleştirmiş. Bu kişiler, padişahın debdebesini görüp hemen dilenciye varmış:

– Çölden bir atlı, büyük kişiler geliyor ki onlar padişahzâdelere benziyor. Belki de padişahın kendisidir. Geziden dönüyorlar gibi yorgunlar. Onlara engel olup sorup soruşturmayı uygun bulmadık. Koşarak size geldik, demişler.

Dilenci de kendi bilgin kişilerini yanına alarak surun kapısına çıkıp padişahın karşısında selam durmuş:

–Ey padişah efendimiz! Bizim taraflara da inip biraz dinlenseniz yüce heyetinize nasıl olur, diye bütün adamlarıyla kol kavuşturup onların yolu kapatmış. Padişah da "Çok iyi olurdu; ama biz ava çıktık, bugün dönecektik; fakat gece yolu kaybederek uzaklaşmışız. Şimdi çabucak girsek de şehir ahalisi bizi merakta kalıp aramasınlar, demiş.

Vezir ayağa kalkıp:

– Ey padişah efendimiz! Yüce merhamet kılıp, şu yere girsek de bu kişinin sözü boşa gitmesin. Şeytanın boynu kırılsın. Bu kişilerin sözleri yerde kalmasın, diye rica etmiş. Padişah da bunu kabul edip şehri dolaşmaya başlamışlar. Akşama kadar şehrin bir kısmını gezmişler. Bakmışlar ki geç olmuş. Günün nasıl geçtiğini bilememişler. O gece, o yerde ziyafetler verilmiş. Dilenci:

– Şehrimizin bu kısmında mucizeler ilkinden daha çok. Şehrin bu kısmını da dolaşın, demiş.

Diğer gün de şehrin o tarafını temaşa kılmışlar. O yere bakmışlar, yüksek yüksek minareleri, denizdeki köprüleri görüp, altın arkları, gümüşten yapılı balıklı çeşmeleri dolaşmışlar ki bugün de geçivermiş. Bugün şehrin ikinci kısmına varmışlar. O yerde ziyafete katılmışlar. Dilenci yerinden kalkıp: "Şehrimizin bu tarafındaki acayip bahçelerin dünyada eşi benzeri yok. Orada güller, hoş sesli bülbüller, kumrular ve papağanlar, sığırcık ve tavus kuşları ve acayip meyveler çoktur. Bu şehre gelip buraları görmeden gidebilir misiniz?" deyince padişahın gönlü hayran olmuş. Diğer günde şehrin başka tarafında dolaşıp seyrede seyrede, ağızları açıkta kalmış. Bakmışlar ki gün geç olmuş. Bugün de şehrin üçüncü kısmında ziyafete katılmışlar. Dilenci, şehrin dördüncü kısmını da tarif etmeye başlamış: "Bu taraflarda dağlık yerlerimiz var. Bu taraflarda aslan ve kaplan, ayı, ejderha, kurt, domuz, gibi vahşi hayvanlar çoktur. Onların yaşadığı yerle aramızda çelik tellerden yapılmış kafesler var. Onlar bize saldırsalar da tehlikesizdir." diye tarif etmiş.

Padişahın merakı artıp bu hayvanları seyreylemiş. Bugün de geç olmuş ve bir yere ziyafete katılmışlar. Dilenci yerinden kalkıp:

– Şimdi bu kadar yer gördünüz. Şehrin iç kısmını da görseniz çok iyi olurdu. On gün yürüseniz de başınıza akşama kadar zerre ışık düşmez. Yürüseniz yolları sanki mermerden yapılıdır. Yolun iki tarafında her türlü meyve ağaçları, arklarda şarıldayarak akan suları var. Her türlü güller açılıp onların kokusu burnunuza gelecek, demiş. Padişahın gönlü bugün de dolaşmayı isteyerek, "Padişahlıktan vazgeçip ömrümü burada dilenci olarak geçirsem nur üstüne nur olurdu." diye gönlünden geçirmiş. Sonunda velhasıl, bu gün de bu yerleri gezip bir yere varmışlar. Bakmışlar ki akşam olmuş. Dilenci:

– Ey padişahım! Bu akşam bizim evimizi bir görün. Bu gece bizde yatın, dediğinde Padişah da onunla birlikte dilencinin evine gitmiş. O giden kişilerin çoğunu padişahın kızı bir kenardan izleyip duruyormuş. Görüp bakmış ki onların hepsini tanımış. Padişah ise kendi babasıymış. Bu işe şaşırıp babasını tanımış. Babasına haykırmayı hayal etmiş; ama zorlukla kendine hâkim olmuş. Dilenci evine gidip görmüş ki hanımı kendini yere atmış. Hanımının elinden tutarak biraz beklemiş. Hanımı kendisine gelince sormuş:

– Neden böyle oldun, hanım? Hanımı:

– Demin gelen kişi benim babammış. Onu görünce bağıracak oldum, zorlukla kendime hâkim oldum. Sonunda yüreğim acı duyup kaldı, demiş.

Dilenci:

– Ey canım! Siz şahlar soyundansınız. Küçük bir şey için kendi sırrını açık etmeye değer mi? Kendine hâkim ol! İşte padişahımızı buraya davet ettik. Eğer bizi tanıyıp giderse iyi olur. Eğer tanımadan giderse, kendimiz padişahın yanına gideriz. Benim kızını aldığım dilenci olduğumu, senin de dilenciye nasip olan kızı olduğunu birlikte anlatırız, demiş.

Kız bu işi onaylayıp sabretmiş. Ziyafetler de makama gelmiş. Dünyada olan her türlü yemekler yenmiş, şaraplar içilmiş. Sonunda birer birer padişahın adamları uyuyakalmışlar. Padişaha içki verdikleri zaman kâsenin içine uykusuzluk ilacını katmışlar. Padişah ve dilenciden başka herkes uykuya dalmış. Padişah ve dilenci her şeyden konuşup sohbet etmişler. İkisinin de yaptığı işler birbirlerine doğru gelmiş.

Muhabbetleri de uygunmuş. İkisi de o kadar yakın dost olmuşlar ki beş gün içinde birlikte olup beş yüz yıllık kadim dost gibi olmuşlar. Dilenci:

– Ey baba! Şimdi sen beni oğlun olarak kabul et, deyince padişah ile dilenci kucaklaşıp birbirlerine sarılmışlar. İkisi baba oğul olarak sözleşmişler. Sonra dilenci, padişahın elinden tutarak "Bizim sarayımıza gelip evimizi görün." diyerek babasını kendi evine götürmüş.

Padişah görmüş ki mucizeler, acayip şeyler, garip kenarlıkla süslenmiş duvarlar insanı şaşkınlığa düşürüyormuş. Bu evin içinde bir peri uyuyormuş. Yanında bir beşik; beşiğin içinde de bir çocuk yatıyormuş. Çocuğun güzelliğini, suretini tarif etmek mümkün değilmiş. Padişah girdiği zaman, kız, yerinden kalkıp saygıyla padişahı selamlamış. Dilenci, padişaha:

–Ey can baba! Bu kızı da evladın gibi kabul et. Bu beşikteki çocuk torunun olsun, deyip hal hatır sormuş; ama padişah kızın kendi kızı olduğunu bilememiş. Padişah:

– Ey oğlum! Bu çocuğun ismi nedir, deyince Dilenci:

– Bu çocuğun ismi, "Gülse Gül Ağlarsa İnci" deyince padişaha bu durum ilginç gelmiş.

– Bu nasıl acayip isimdir? Bir çocuğa güzel isimler koymak yerine böyle bir isim mi verdiniz, demiş padişah.

Dilenci:

– Ey Han baba! Bu çocuğun ismi, kendisiyle birliktedir. Eğer ağlarsa inci ve mücevherler lal ve zümrütler akıverir. Eğer memnun olup gülerse güller açılıp her tarafa güzel kokular saçar. Eğer yürürse ayağının altında altın tuğlalar çıkıverir, diye anlatmış.

Padişah bu işe şaşırıp hayran olmuş. "Şu çocuğu uyandığı zaman vaktinde ağlayıp, gülerken ve yürürken görsem." diye gönlünden geçirirken Dilenci, çocuğu uyandırmış. Eline alıp onu eğlendirmiş ki her tarafta güller açılıp kokular saçılmış. Bir yerini sıkıp acıtmış ki çocuk ağlamaya başlamış. Gözünden inci mücevherler, lâl ve zümrüt, yakut gibi taşlar akmaya başlamış. Dilenci, çocuğu yürütmeye başlayınca ayağının altından bir bir altın tuğlalar çıkmaya başlamış. Padişah bu işe hayran olmuş

ve şükranlarını sunmuş. Padişah gönlünden "Şu kız benim kızıma çok benziyor. Sorayım mı, sormayayım mı? Sorarsam onu bir dilenci götürmüştü. Sormazsam bu yiğit devlet sahibine benziyor. İnsan insana benzer." diyerek gönlü ezilip, üzülüp gitmiş. Padişah bu akşam evlerinde misafir olduktan sonra, sabah yemekleri yiyip ziyafet sona erince padişah:

– Ey oğlum! Şimdi biz müsaadenizi istiyoruz. Beş altı günden beri şehrimizdekiler "Bunlara ne oldu?" diye bizi arıyordur. Biz bugün döneceğiz, demiş. Dilenci de biraz duraksayarak onların her birine, derecelerine göre tepeden tırnağa serpa verip, yanlarına inci ve mücevher koyup şehrinden uğurlamış. Padişah birkaç adım attıktan sonra geri dönmüş. Bir kâğıt çıkarıp mektup yazmış: "Ey oğlum! Ben buradan gittikten sonra, on gün geçtikten sonra gelmeniz için adam göndereceğim. O zaman kendi bilginleriniz ve vezirlerinizle, hanım ve çocuğunuzla benim huzuruma misafir olarak gelmenizi isterim. Eğer gelmezseniz bizim baba-oğul olduğumuz yaban olacak." diye mektup yazıp katlayıp dilenciye vermiş. Dilenci mektubu okuyup gözüne sürüp tazim kılmış. "Hoş gördük, hoş gördük." diyerek misafirlerini uğurlamış.

Padişah acayip ve mucizevî şeyler gördüğünden, hem de bu kızı görüp şaşkın kaldığından, gönlünün bir köşesinde üzüntü hissedip yolda gidiyormuş. Bunu gören etrafında devlet adamları: "Padişahımız 'Ben bu kadar büyük padişah olsam da bu zenginlik bende yok.' diye kıskanıyor herhalde." diye düşünmüşler. Ertesi gün herkes bir yerde toplanınca padişah etrafındakilere:

– Ey dostlarım! Bir defa tuz attığınız yere kırk gün selam söylemelisiniz. Biz de onları çağırıp ziyafet verip mutlu etsek. Sen şehir yolundan sorumlusun. Sen misafirhane, bahçe ve saraydan sorumlusun. Sen şehrin duvarlarına bez dikip süsle, her tarafa çadır kur. Birine de "Sen de her şehrin büyüklerini çağırmak üzere ferman yaz." diyerek emir vermiş. Kısacası, herkesin görevlerini ve sorumluluklarını anlatmış. Dokuz gün geçtikten sonra, hepsi kendine düşen işleri yapıp, şehri süslemişler ve saltanat hazır hala gelmiş. Padişah hızlı koşan atlardan birini becerikli birine verip "Sen varıp git, oğlumu çağır!" diyerek, yollamış.

O adam da koşarak o şehrin surlarına varmış ve kapıdan içeri girmiş. Kapıcılarla görüşüp mektup getirdiğini söylemiş. Onlar da dilenci padişaha götürüp tanıştırmışlar.

Dilenci mektubu okuduktan sonra, "Elbette gitmesem olmaz." diyerek düşünerek mektupçunun izzetini verip onu yollamış. Kadifeden bir çadır yapıp bunu da arabanın üzerine kurmuşlar. Askerlerini silahlandırıp kendisine bağlı akıllı kişileri de yanına alıp develere altın ve mücevherleri yükleyip, süsleyerek hanım ve çocuklarını köşke bindirmiş. Şehrin yönetimini bir bilge kişiye bırakıp askerlerinin hepsiyle yola saf kılıp yarısı önden yarısı arkadan yola çıkmışlar. Devletliler ortada gidiyormuş. Şimdi sözü bu taraftan dinleyin.

Dilenci padişahı, askerlerle debdebe ve tantana ile gelip şehre ulaşmışlar. Askerleri kışlaya yerleştirmişler. Padişahın büyük damadı, kızı ve torunları ile görüşüyorken birden küçük kızını hatırlamış ve ağlamış. Padişahın hanımı:

– Ey şahım niçin ağlıyorsunuz? Damadınız, kızınız ve torunlarınız geldiği için sevinmek yerine niçin üzülüyorsunuz, diye sormuş.

Padişah da hanımının sözüne cevaben:

– Ey hanım! Bir tarafta memnuniyetim, bir tarafta üzüntüm var. Memnuniyetim şudur ki, bu kızlarımı gördüm sevindim. Üzüntüm şudur ki dilenciye verdiğim aklıma geldi. Onun yerini bilseydim nasıl olursa olsun onu da buraya getirirdim. Maalesef yerini bilmiyorum, demiş. Bu konuşmanın üzerine, sonunda, dilenci yakın adamlarıyla padişahın huzuruna gelip "Şimdi bizim yerimiz nerede?" diye sormuş.

Padişah onları eve alıp, bir yere yerleştirmiş. Hal hatır sorduktan hepsi ile tanıştıktan sonra dilenciye sormuş:

– Ey oğlum! Ailenizi de getirmenizi söylemiştim. Niçin ailenizi getirmediniz, deyince, dilenci yerinden kalkmış:

– Ey Can baba! Ailemiz birkaç cariyeyle birlikte ordu içinde çadırda duruyor. İzninizle onları getireyim, demiş.

Padişahtan izin alınca ordusuna gidip kadife çadırını arabasıyla getirip padişahın kapısının karşında durdurmuş. Padişahın hanımları ve kızları toplanıp onları eve almışlar. Herkes onlarla görüşüp şaşırmış. Padişah da gönlünden "Tam da benim kızıma benziyor." diyormuş; ama cesaret edip soramıyormuş. Annesi de aynı gönlünden aynı şeyleri geçirmiş; fakat kızın karşısında bir adım bile atamıyormuş. Onlara da

soramıyorlarmış. Velhasıl, ziyafete başlanmış; türlü yemekler yenmiş. Ziyafet bitince dilencinin, "Bu yerde düşmanların elinde hanım ve çocuğum nasıllar?" diye gönlünden geçirmiş. Sarayın iç tarafına yürümüş ve padişahı bularak:

– Ey baba! Beni bir yere götür, kızını da şuraya çağırın, annemizle bir tanışalım, diyerek olup biten olayları anlatmış. Padişah onu bir yere almış. Hanımını ve kızını da getirerek bir yerde oturmuşlar. Dilenci, padişahla el tutuşup baba-oğul olduklarını açıklamış. Kız da annesine: "Siz benim annemsiniz." demiş. Padişah dayanamadan:

–Şu hanımınız benim kızıma benziyor, demiş.

Padişahın hanımı ağlamaya başlamış. Hatta kuruyan memelerine süt girmiş:

– Bizim kızımızı bir dilenci götürmüştü. Şimdi o adam her şeyin sahibi, tam benim kızıma benziyor. Şimdi düşünüyorum ki doğurmuş olmasam bile şu hanımınıza kızım dedim, demiş ve yerinden kalkamadan bayılıp yere düşmüş. Kız da buna dayanamayarak o da bayılmış. Bu durumu gören padişah ile dilenci ağlayarak kucaklaşıyorlarmış ki padişahın diğer iki kızı "Bunlara ne oldu, bizim kocalarımızı dikkate almadan başka yerden gelen kişilere bu kadar izzet ve ikram gösterip ağlıyorlar." diye kıskanmışlar ve gönüllerinden "Kıza ve çocuğuna zarar versek."diye geçirmişler. Onların bu niyetlerini anlayan dilenci, şahın ayağına kapanıp baştan sona kadar olup bitenleri anlatmış ve sözünün sonunda:

– Ey can baba! O dilenci benim. Şimdi ne yapacağınızın kararını siz verin, yüce hazretleri, demiş.

Onlar tekrar baba oğul olmuş. Kızlar, kardeşleriyle görüşmüşler. Bu arada şehzadeler de dilenci damat ile tanışmış. Ziyafetler bittikten sonra dilenci:

– Ey âlemin efendisi, cihan şahı babamız, sizden bir isteğim var. Ben size biraz altın, lal, inci ve mücevherler getirmiştim. Bu mücevherlerin hepsi torununuzun kendi düğünü ve çocuğumun düğünü ve kendi düğünüm için adanmıştı. Burada büyük bir düğün yapsanız, demiş.

Bu sözü padişah uygun bulup her tarafa nâme göndermiş. Şehre aynı eğlencelerin yapılmasını buyurmuş. Kırk gün kırk gece düğün ve eğlenceler yapılmış. Padişah, kızını tekrar dilenciye nikâhlamış. Yine kırk gün kırk gece yapmışlar ve torununun

düğününü de kutlamışlar. Fakirler zengin olup zenginlerin gönlü hasretle dolup bir süre huzur ile ömür geçirmişler. Dilenci kendi şehrine dönmüş, oğlu için dünyada eşi görünmemiş bir taht yaptırmış. Gülse Çiçek Ağlasa İnci büyüyünce padişah olmuş. Sonunda onlar muratlarına ermişler. Siz de muradınıza erin, biz de muradımıza erelim. Düşmanlarımız utançla kalsın.

## 21. KARA MÜŞKÜL AT

Varmış da yokmuş; açmış da tokmuş. Eski zamanlarda bir memlekette bir padişah varmış. Bu padişahın çocuğu yokmuş. Bu sebepten dolayı bu padişah çok üzülüp çeşitli yerlere seyahate gidermiş. Böyle olsa da hiç teselli olmazmış. Bu padişah, gönlünden "Bir gün dünyadan gitsem benim yerimde kimse kalmayacak." diye düşünürmüş.

Günlerden bir gün, bir kalender gelip "Şaydulla!" deyip bir şey talep etmiş. Padişah, hizmetkârlarına: "Hediye çıkarıp verin." demiş. Kalender verilen hediyeyi alıp sefer torbasına koyarak "Padişahın kendilerine sözüm var" demiş. Hizmetkârlar padişahın huzuruna gelip Kalender'in sözünü iletmişler. Kalender padişahın huzuruna gelip haline bakarak "Siz gönlü kırık birine benziyorsunuz, niçin üzülüyorsunuz?" deyince, padişah da bir çocuğunun olmadığından şikâyet etmiş. Kalender şöyle demiş: "Ey padişahım! Ben size bir iş yapıp vereyim. Sizin bir kız çocuğunuz olacak; ama onun sözünü, dediğini yapmazsanız ölecek. Eğer buna razıysanız düşünün." demiş. Padişah düşünmüş ve: "Ben büyük bir padişahsam, bir kızın dediğini yapmazsam bu padişahlık neyime? Haydi!" diye kalendere cevap vermiş. Kalender torbasından bir elma çıkarıp padişaha vermiş. Padişah elmayı alıp yarısını kendisi yemiş; yarısını da eşine yedirmiş. Hanımı kısa bir süre sonra hamile kalmış. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika geçtikten sonra bir kız çocuğu dünyaya getirmiş. Ebeler bu kızın ismini "Müşkiye" koymuşlar.

Aradan beş yıl geçmiş. Sütanneleri onu besleyip okulda okutmuşlar. Tez zamanda kız büyüyüp olgunlaşmış.

Günlerden bir gün, dadı kızın başını yıkarken bir bit bulmuş. Biti atmadan kıza göstermiş: "Ey çocuğum! Bu biti ne yapayım?" demiş. Kız: "Bir pamuğun arasına sarıp koyun." demiş.

Birkaç gün sonra, biti pamuğun arasından biti alıp bir kafese koymuşlar. Çeşitli yiyeceklerle biti, kafeste beslemişler. Bir gün haber almışlar ki bit büyümüş kafese sığmaz hale gelmiş. Biti kafesten çıkarıp kesmişler ve derisini yüzmüşler. Sonra da bitten yere serilen post elde etmişler; fakat bu sırrı dadısından başka kimse bilmiyormuş. Dadısı bir gün kıza:

– Bu postu ne yapacaksın, diye sormuş. Kız, "Bu postu beni istemeye geldiklerinde gelenlerin altına döşeyeceğim. O zaman, 'Ey biraderler! Dünyada eşya bitmiş mi ki benim altıma şu haram hayvanın derisini döşüyorsunuz bu kadar değerli döşeklerden neden sermiyorsunuz?' diye söylenen kişiye kendimi kabul ettireceğim, demiş. Sonra gönlünden, "Allah şu sırrı boşuna söyledim Şu dadının da bir oğlu var. Eğer oğluna söylerse, bu sırrı öğrenirse benimle evlenecek." diye derhal babasını çağırmış ve babasına: "Siz becerikli bir adamınıza söyleyin. Şu sütannemi ücra bir yere götürüp kessin. Şu mendilimi onun kanına boyayıp getirsin." demiş. Babası onun sözünü reddetmeden bir hizmetkârını çağırıp:

– Filan ihtiyar kadını ata bindirip bir çöle götürün. Onu kestikten sonra, kanını bu mendile boyayıp geri dönün, diye emretmiş. Hizmetkâr böylece ihtiyar kadını ata bindirmiş. Sabahtan akşama kadar yol alıp ihtiyar kadını bir çöle götürmüş. Attan inmiş, "Ey anneciğim! Padişahın emri sizi buraya getirip kesip kanınızı mendile bulayıp getirmem şeklindeydi. Ben bu işi yapamayacağım. Sizi buraya bırakıp bir yerden köpek veya kediyi bulup mendile o hayvanın kanını bulayacağım, demiş. Hizmetkâr, ihtiyar kadını orada bırakıp geri dönmüş. Yolda gelirken küçükbaş hayvanı bulup kesmiş, kanını da mendile bulayarak padişaha teslim etmiş. Padişah da mendili kızına vermiş. Ondan sonra, kız da içi rahat edip sevinmiş. Şimdi sözü ihtiyar sütannenin durumundan sorun.

İhtiyar kadın kalktığında gece olmuş. Her taraftan kurtlar toplanıp ihtiyar kadına saldırıp kadını yemek için gelmişler; ama kurtların padişahı kadına sormuş: "Ey ihtiyar kadın! Senin bu çölde yalnız olmana sebep nedir? Güzellikle anlat, seni yemeyeceğim; yoksa buradan ölüp gideceksin." demiş. Kadın dile gelip: "Ey kurtlar! Ben bir padişahın kızına sütanne oldum. O kız benim başımı bu belalara soktu. O kızı benim yanıma

getirin, evvel o kızı benim gözlerimin önünde yiyin. Ondan sonra beni yemenize razıyım." demiş.

Kurtlar Padişahı demiş ki "Ben kurt isem onlar bir padişah ise, padişahın kızını bana kim verecek?". İhtiyar kadın: "Ey kurt! Kız istemeye gelirlerse, gelenlerin altına bir döşek serecekler. Gelen dünür, döşeği görüp 'Dünyada döşek yok mu ki, böyle zengin bir ailede bu bitin derisi döşekliğe uygun mu?' denildiği zaman, o adama kız söz verecek. Sen eğer gidersen kapıyı çaldığın vakit, selam edip kız istemeye geldiğini söylersin. 'Ben dünürüm." diye söyle. Seni bir eve götürecekler, altına bir döşeği döşedikleri zaman, dediklerimi söyleyeceksin. Böylece sen kurt da, köpek de olsan bu sırrı bildiğin için kızın sözü var. Kolayca kızı alabilirsin; eğer dediklerim yalansa beni bin parçaya böl, demiş.

Kurtların padişahı, başka kurtlara: "Şu ihtiyar kadını mağaraya götürüp her gün koyun etiyle besleyiniz. Ben padişahın kızını alıp getireyim, demiş. Kurtların padişahı, birkaç kurdu yanına alıp yola çıkmış. Birkaç zaman yol yürüyüp, şehre girip padişahın kapısını çalmış. Padişahın hizmetkârları kapıyı açtıklarında, beyaz yeleli bir kurt, kapıyı tıklatıp duruyormuş. Kurdun ardında da sayısız kurt varmış. Kapıyı açan hizmetkâr, bunları görünce bir anda bayılıvermiş. Bu durumu gören başka bir hizmetkâr, padişaha gidip söylemiş: "Sizin kapınızda kurtlar duruyor. Ne amaçla geldiklerini bilmiyoruz." demiş. Padişah bir vezirine: "Gidip şu kurtlardan haber alın." demiş. Vezir gidip bakmış ki, kurtların padişahı elçiliğe geldiğini söylemiş. Vezir onları elçi evine almış ve "bu kurtlar sizin kızınızı istemeye gelmişler." demiş. Padişah,

–Böyle döşeği döşesinler; bakalım ne olacak, deyince döşeği kurdun altına sermişler.

Sonra, Kurt oturmadan:

– Siz ne biçim insanlarsınız ki gelen görücülerin altına haram bir bitin derisini döşüyorsunuz. Devlette, saltanatta başka eşya bulunmaz mı, demiş. Vezir, mahcup olmuş ve olup bitenleri padişaha anlatmış. Padişah da sıkıla sıkıla kızının odasına girmiş ve kızına: "Ey kızım! Sen bu yaptığınla dünyada benim adımı lekeledin. Şimdi bir kurt

da bu sırdan haberdar olup buraya görücülüğe geldi. Senin söylediğin sözleri söyledi. Şimdi ne tedbir alıp hile yapacağız?" demiş. Kız babasına:

– Bir bilgin vezirinizi bana gönderin. Ben onunla konuşayım bana bir yol gösterir, demiş.

Padişah az önce görev verdiği vezir-i âzâma: "Kızımın yanına git onunla görüş." diye emir vermiş.

Vezir-i âzâm, kızın yanına gelip kapıyı açınca kız yerinden kalkıp selam verip vezir-i âzâmın ayağına sarılmış:

– Şimdi siz benim babam gibisiniz. Bana bir hileli yol öğretin! Ben büyük bir belaya uğradım. Bu beladan kurtulmama siz yardımcı olun. Sizden başka yol gösterici yok, deyince vezir-i âzâm, biraz düşündükten sonra, kıza şöyle demiş:

– Ey kızım! Atalarından kalan kara müşkül bir at var. Yine atalarından kara müşkül bir elbise var. Ayrıca atalarından kalan kara müşkül bir çizme de var. İşte bunların hepsini babana sor. Eğer baban rıza gösterip bu eşyaları verirse seni kurda nikâhlayacağız. Kurt seni bir mağaraya götürüp "Şimdi attan in" diyecek. O zaman sen diyeceksin ki "Ben padişah kızıyım, evden dışarı çıkmadım. Kaderim seninle yaşamakmış. Öncelikle sen inip burayı temizledikten sonra, beni kendi ellerinle damat olarak attan indirip içeri götürebilirsin. İşte ben seninim; eğer babam beni vermek istemeseydi buraya mahrum dönerdin. Ben istemeseydim buralara gelmemiş olurdum. Sonunda gönlünü rahat kılmayacak mısın?" diyeceksin. Kurt mağaranın içine önce girip temizliğe başladığı zaman, sen ata bir kamçı vurursan at, havaya kırk yay yüksekliğine çıkacak. İkinci kamçıyı vurursan yine o kadar yükselecek. Üçüncü defa vurursan, havaya doğru uçup çıkıp gidecek. Ondan sonra at ne tarafa yükselirse kaderinde olanı göreceksin, diyerek sözünü tamamlamış. Kız bu nasihati dinleyip, vezirle vedalaşmış. Kız babasını çağırmış ve ona:

– Ey babacığım! Senden birkaç şey isteyeceğim. Şu eşyaları bulup verirsen, bu beladan kurtulup tekrar görüşeceğiz, diye vezirin istediği müşkül at, çizme, elbise ve kalpağı sormuş. Babası biraz düşündükten sonra başını kaldırıp: "Evet, kızım, eğer bu eşyalarla zor durumdan kurtulacaksan canın daha önemli." diyerek kızının istediği

eşyaları hazineden çıkartıp vermiş. Padişah yardımcılarını çağırıp kızı kurda nikâhlamış ve vedalaşmış. Kız ile kurt ata binip kurdun evine doğru yola çıkmışlar.

Bir zaman yol yürümüşler, yol yürüseler de bol yürümüşler, susuz çöllerde yürüyüp kurdun menziline varmışlar. Mağara önünde kurt, "Attan in!" demiş. Kız kurda bakarak:

– Bizim geleneğimizde önce damat inip gelini eliyle indirir. Siz önce girip mağaranın içini temizleyip dışarı çıktıktan sonra, ben sizinim, deyince kurt attan inip mağara içine girmiş. Bir kurukafayı dışarı atmış. Bunu gören kız, hıçkırıp:

– Bunun gibi pis yerleri ömrümde görmedim, temizleyip çıkın, diyerek atına bir kamçı vurmuş ve at havaya doğru kırk yay yüksekliğinde yükselmiş. Bu durumu gören kurtlar, her taraftan ulumaya başlamış. Kurt, ikinci defa ayak kemiklerini dışarı atmış; kız yine hıçkırarak:

– Bunun gibi pis yerleri temizleyin, diyerek ata tekrar bir kamçı vurmuş. At iki kat daha yükselmiş. Kurtlar yine ulumaya başlamış. Kurtların padişahı, "Ne oldu?" diye dışarı çıktığı zaman, kız tekrar bir kamçı vurmuş. At havaya yükselip uçuvermiş. Bu durumu gören kurtlar, her tarafa kaçışıp uluyarak dağılıp gitmişler. Bunlar burada dursun, şimdi sözü başka bir ilden dinleyin.

Bir memlekette bir padişah varmış. Eşi öleli uzun bir zaman olmuş. Padişah evlenmek için kendisine uygun bir eş bulamıyormuş. Bu kızın atının havaya uçtuğu gün, padişahın sarayına kalender gelip, "Ey padişahım! Sana yarın akşam havadan bir kadın inecek onunla evleneceksin" demiş. Padişah da bu ümitle oturup kızı bekliyormuş. Tam o esnada, gökten at üstünde bir yiğit padişahın sarayına inmiş. Padişah bakmış ki, at üstündekinin hoş yüzlü, boyu duruşu güzel bir yiğit olduğunu fark etmiş. Padişah, delikanlının yanına gidip müşkül atı ahıra bağlayıp yakışıklıyı evine davet etmiş. Padişah, "Ey yiğit! Size yol olsun! Hangi bağın bülbülüsün, hangi bahçenin gülüsün?" diye hal hatır sormuş. Birbirleriyle kucaklaşıp oturmuşlar. Hizmetkârlar her çeşit yemeği sofraya sermişler. Şarapları içmişler, keyif ve sefa içinde oturmuşlar; ama padişah misafirin kız olduğunun farkında değilmiş. Geç olduğunda gönlünden, "Galiba

kalender yanıldı, er kişiyi kız diye söyledi." demiş. Padişahın gönlünden ona karşı bir sevgi uyanmış ve kıza:

– Ey arkadaşım! İzin verirsen sizin atınıza binip bir seyahat edip geleyim, deyince kız da izin vermiş. Padişah ata binip kalenderhaneye gidip deminki kalenderi çağırıp sormuş:

– Ey babacığım! Sizin kız dediğinizin hepsi doğru çıktı. Yalnız gelen misafirimiz erkek. Bu misafir geldiğinden beri, benim kalbime bir aşk oku değdi. Oturamaz, yürüyemez, uyuyamaz oldum. Neden böyle oldu? Bilmiyorum, demiş. Kalender:

– Ey çocuğum! Kalenderlerin sözünde yanlışlık olmaz. Bu akşam misafirle aynı yerde yatıp ayrılmadan durumu iyice öğren. Eğer biraz akıllı, ferasetli iseniz fark durumu öğrenirsiniz, demiş.

Padişah geri dönüp atını bağlayıp kızın yanına varmış "Sokaklarda dolaşıp geldim." diyerek bir yere oturmuş. Kız, tarlaya çıkıp atının yanına gelip, atına "Ey canım atım! Padişah seni nerelere götürdü? Ne konuşmalar oldu?" diye sormuş. At da olup bitenleri anlatıp, "Ey kız! Kendine dikkat et. Bu padişah seninle bu akşam birlikte olacak. Yemek yediğin zaman ilk yedikten sonra kemiğini çiğneyip elinde tut." demiş.

Bundan sonra kız eve dönüp padişahla aynı odada yatmış. Biraz sonra kız tarlaya çıkmış; padişah da peşinden çıkmış. Tekrar birlikte dönüp yan yana yatmışlar; ama padişahın huzuru yokmuş. Ertesi gün, padişah kalenderin yanına varıp:

– Ey baba, sözünüz yalanmış; yiğit erkeğe benziyor. Hiç anlayamadım, demiş. Kalender:

– Öyleyse yarın nehre çıkıp yüzünüz. İşte o zaman anlayacaksın, demiş. Padişah, yine geri dönüp misafirle aynı odada yatmış. "Akşama yarın bir yere gideceğiz, çok hoş bir yerde yüzeceğiz; çeşitli güzel nimetler var, gezip geliriz." diye anlaşmışlar. Kız atının yanına gelip her yanını okşayıp:

– Ey canım atım! Vefalı dostum! Yarın gezmeye gidecekmişiz; nasıl olacak, demiş. At:

– Ey kız! Padişah atını bağladığı zaman sen de beni serbest bağla. Padişah gittiğiniz zaman sana "Ey arkadaşım soyunun, bu yerde yüzeceğiz." diyecek. Sen de diyeceksin ki, "Usta görmeyen öğrenci her makamda yorulur. Bu yerin derin mi sığ yer mi olduğunu bilmiyorum. Önce siz girin bana gösterin. Ondan sonra ben de suya gireceğim." diyeceksin. Padişah üstünü çıkarıp yüzdükten sonra sen de yavaşça üstünü çıkarıver. Ben ise bağdan kurtulup gidip padişahın atıyla çatışacağım. O zaman padişah koşup bizi ayırmaya gelecek; o zaman sen de yüzeceksin, demiş.

Akşam olmuş, sabah olmuş. Padişah sabahleyin kızla atlarına binip bağları, sokakları gezip dinlenme yerine varmışlar. Türlü ziyafetlerden sonra denizin kıyısına varmışlar. Gerçekten de padişah, atından inip atını bir ağaca bağlamış; kendisi de denizin kenarına gelip soyunuvermiş. Kız da atını bir yere hafifçe bağlayıp padişahın yanına gelmiş. Padişah:

– Hadi arkadaşım, soyun da yüzelim, demiş. Kız:

– Ey arkadaşım! Usta görmeyen öğrenci her makamda yorulur. Ben bu nehrin derin olup olmadığını bilmiyorum. Önce siz yüzün, çukur ve sığ yerleri öğrenip bana gösterin. Ben de sonra yüzeyim, demiş.

Padişah üstünü çıkarıp kendini nehre atmış. Derin ve sığ yerleri gösterdiği sırada atların çatıştığı duyulmuş. Padişah atları ayırmaya gidince, kız da bu esnada yüzmeyi bitirip elbiselerini giymiş. Padişah gelip bakmış ki arkadaşı yüzüp çıkmış. Padişahın keyfi kaçmış, eve dönmüşler. Padişah eve döndükten sonra hasta olup yataklara düşmüş. Kız içeri girip padişahın annelerine:

– Padişah niçin çıkmıyor? Arkadaşım çıksın, bazıları hal hatır sormaya geliyor, bazıları ise şikâyet etmeye geliyor. Odada yatmasına ne sebep oldu, demiş.

Padişahın annesi, kıza:

– Ey oğlum! Sen uğursuzluğunla geldiğinden bu yana benim oğlum değişti, sonunda hasta olup yataklara düştü, demiş. Kız:

– Ey anneciğim! Bana böyle acı, iğneleyici sözler söylemeyin. Onun yerine bana acı bir şavla[302] hazırlayın. Arkadaşla ikimiz yiyelim. Arkadaşın sağlığı iyi; hiçbir hastalığı yok, demiş. İhtiyar kadın kıza bakarak:

– Haydi, girin olmazsa, diyerek içeri davet etmiş. Kız girip bakmış ki padişahın durumu çok kötü olmuş. Pek çok kişi etrafında toplanıp ağlayıp duruyormuş. Kız bu insanları dışarı çıkarıp, kapıları kapattıktan sonra, yiğidin yanına varmış. Başından kalpağını, ayağından çizmelerini çıkarmış. Kendisini süsleyip padişahın elini tutmuş. Damarını okşamış ki, padişah o anda kendine gelip gözlerini açıp bakmış. Karşısında güzel bir kız duruyormuş. Padişah, yerinden kalkmış ve konuşmaya başlamış. Padişahın annesi kapı aralığından bakmış ki padişah kendisine gelmiş konuşuyormuş. Bu işe annesi şaşırmış ve kıza: "Siz benim oğlumu nasıl tedavi ettiniz?" diye sormuş. Kız: "Padişah aşk hastalığına yakalanmış. Aşk damarını bulup okşadıktan sonra, kendisine geldi." demiş. İçeride ikisi birlikte ziyafet yapmışlar. Sonra padişah dışarı çıkıp yardımcıları ile görüşmüş. Düğün için karneyleri, surneyleri çaldırıp duyuru yapmışlar: "Yarın padişahın düğünü başlayacak. Süresi bir ay. Kim yemek, ekmek yemek isterse padişahın sofrasından yiyip içsin.". Böylece padişah kızı kendisine nikâhlayıp bir ay düğün yapıp Müşkiye kız ile yaşamaya başlamış.

Bu padişah yıllarca pek çok şehirden vergi almamış. Bir gün, "Çok şehirden vergi almamıştım. Ben gidip bu şehirlerden vergi toplayıp gelmezsem, bu şehirler bizim elimizden çıkıp gidecek. Onun için benim oralara gidip gelmem gerekiyor." Diyerek gönlünden geçirip kıza söylemiş. Kendi annesine "Gelininize iyi bakın." diye tembihlemiş. Padişah devlet erkânını toplamış ve güvendiği bir vezirine devleti, mühürleri teslim edip "Ben gelinceye kadar padişah sensin." diye tayin edip askerleriyle uzak bir sefere çıkmış. O bu tarafa gidedursun, şimdi sözü kızı halinden sorun.

Padişah gittiği zaman kız hamileymiş. Aradan dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat, dokuz dakika, geçtikten sonra iki oğlan çocuk dünyaya gelmiş. Birisine "Hasan" birisine "Hüsan" diye isim vermişler. Günden güne çocukların büyümesi ziyade olmuş. Padişahlık vazifesindeki vezir, çocukların doğduğunu öğrenip padişaha bir mektup yazmış: "Ey Padişahım! Sizin eşiniz iki oğlan çocuğu dünyaya getirdi. Biz her gün

[302] Et ve havuçtan hazırlanan bir Özbek yemeği.

onlara bakıyoruz. Memleketimizde mutluluk var. Bizi merak etmeyin." diye yazıp hızlı yürüyebilen bir kişiye mektubu iletme görevini vermiş.

Böylece mektupçu yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş, bir şehre varmış. O şehir de bu padişaha ait bir şehirmiş. Sonunda mektupçu şehir beyinin bahçesine varıp uyuyakalmış. Padişah da geçmişte bu şehir beyinin kızıyla evleneceğine dair söz vermiş, ama uzun bir zaman bu sözünde durmamış. Beyin kızı bahçeyi dolaşırken bir bakmış, başına mektup koymuş olan bir yiğidin uyuduğunu görmüş. Kız, bir hizmetkârına, "Sen yavaşça gidip şu yiğidin başında duran mektubu bana getir; ben bir göreyim." demiş. Hizmetkâr, mektupçunun başından mektubu alıp kıza getirmiş. Kız mektubu okuyunca kendisini isteyen padişaha yollanan bir mektup olduğunu anlamış, hatta Hasan ile Hüsan'ın doğduğu, onların selamette olduğu, memleketinde huzur içinde olduğu yazılıymış. Kız mektubu okuduktan sonra, "Nu mektubu al, mektupçunun başına kıstır." demiş. Sonra, hizmetkâr da kızın buyurduğu gibi mektubu mektupçunun başına kıstırmış. Mektupçu uyanmış bakmış ki yanında bir sofra duruyor. Yemekleri yiyip yola çıkacağı zaman, kız mektupçuyu tepeden tırnağa serpa ile giydirmiş, "Döneceğiz zaman da buralara gelip istirahat edin." demiş. Mektupçu son derece sevinip yola koyulmuş. Mektupçu yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş, duvarın altından sokağın yanından giderek padişahın olduğu memlekete varmış. Şehir halkı mektupçuyu padişahın huzuruna getirmişler. Mektupçu cebinden mektubu çıkarıp usul ve edeple padişaha vermiş. Padişah mektubu okuyup çok mutlu olmuş. Mektupçuyu dinlendirmiş. Bir iki gün sonra, padişah da bir mektup yazıp mektupçuyu kendi sarayına göndermiş. Mektupçu çok yol gittikten sonra, şehir beyinin bahçesine varmış. Beyin kızı, mektupçuyu izzet-i ikramla ve saygıyla karşılamış. Yemekler yedirip yatak hazırlatmış. Mektupçu uyuduktan sonra, hizmetkârlar mektupçunun başından mektubu alıp kıza vermişler. Kız mektubu okuyup mektuptan haberdar olduktan sonra değişik bir mektup hazırlamış. Mektupta şunlar yazılıymış: "Ey yerime gelen padişah! Sana emrediyorum ki mektupçu gelince hemen o iki çocuğum ile hanımımı ateşte yakıp küllerini denize atın.". Bu mektubu hizmetkârlar alıp mektupçunun başına kıstırmışlar. Mektupçu uyanıp atına binip yoluna devam etmiş. Padişahın şehrine vardıktan sonra, padişahın yerine gelene vezire mektubu teslim etmiş. Padişahın vekili mektubu okuyup çok şaşırmış ve vezirleri çağırıp, "Padişah neden böyle mektup yazsın?" diye görüşlerini

sormuş. Vezirler, "Belki de padişaha iki tane oğlu olması hoş gelmemiştir." demişler. Düşüne düşüne sonunda bir karara varmışlar, "Padişahın emridir. Ne dediyse yapmak gerek." diyerek ocağa odun toplayıp odunların üzerine çocuklarını ve Müşkiye Sultan'ı getirip odunları ateşlemişler. Ateş yandığı zaman, gökten kara müşkül at gelip Müşkiye Sultan ile Hasan ve Hüsan'ı göğe çıkarmış. Şimdi sözü attan sorun.

At kız ile çocuklarını göğe yükseltip uçup gitmiş. Bir zaman sonra bir çöle inmiş. Dile gelerek Müşkiye Sultan'a vasiyet etmiş: "Ey kız! Ben şimdi öleceğim. İşte bu uçuşum ömrümün sonu. Ben öldükten sonra, iki gözümü gömersen iki çeşme; iki kulağımı gömersen iki kapı olacak. Derimi tasma edip dolaştırırsan bir kale olacak. Kuyruk kıllarımı ekersen çeşitli ağaçlar çıkacak. Kafamı gömersen her türlü kumaşlar çıkacak. Benden razı ol." diyerek can vermiş. Kız ağlaya ağlaya atını kesip dediği gibi atın parçalarını çeşitli yerlere gömmüş. Atın dediği gibi bir kale meydana gelmiş. Yüksek süslü saraylar, pazarlar, türlü türlü ağaçlar, temiz pınarlar oluşmuş. Suyu değirmene doğru çarpıyormuş. Değirmende şular çağıldıyormuş. Bir tarafa bakmış ki elma ve narlar olgunlaşmış, altına düşmüş ve çeşitli kuşlar ötüşüyormuş. Bir tarafa bakmış ki güller açılmış, her tür kokular çevreye yayılıyormuş etrafa ıtır gibi kokular yayılıyormuş. Bülbüller ötüyor, insanı mest ediyormuş. İnsanı sarhoş eden bir bahçe meydana gelmiş. Müşkiye Sultan birkaç gün atı için matem tuttuktan sonra, çocuklarıyla yaşamaya devam etmiş. Onlar burada yaşayıversin; şimdi sözü padişahtan sorun.

Padişah, memleketlerin vergilerini toplayıp geri döndüğü zaman hanımlarını ve çocuklarını görmemiş. Sonra, hanımıyla çocuklarının yakıldığını öğrenip üzülerek padişahlığı terk etmiş. Saraydan çıkıp gitmiş. Yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş, susuz çölleri aşmış dilenci suretine girip yürüyüp bir gün demir kaleye gelmiş. Bu kaleyi dolaşırken büyük bir kapı görmüş ve kapıyı çalmış. İki çocuk karşılamış. Çocuklar bunu dilenci sanarak kucaklaşmışlar. Evlerine varıp annelerine "Dışarı çıkıp baksana bir adam gelmiş. Bizim babamıza benziyor." demişler. Melike çıkıp yavaşça bakmış ki çocuklarının dediği gibi kendi kocasıymış. İkisi de selamlaşıp birbirleriyle özlem giderip yaşamaya devam etmişler.

Günlerden bir gün, padişah ile kız birbirleriyle görüşüp "İnsanın olmadığı yerde yaşayamayız. Kendi memleketimize dönelim." diye karar vermişler. Padişah çocuklarını omzuna alarak nice günler yol kat ettikten sonra bir nehir kenarına gelmişler. Onlar orada dinlenmişler. Akşam olmuş; orada yatmışlar. Gece yarısı oradan kervanlar geçiyormuş. Kervandakiler bakmışlar ki gökte ay, Müşkiye Sultan'ın aksi gibi görünüp sanki ikisi birbirleriyle yarışıyor gibiymiş. Kervanlar bu durumu görünce Müşkiye Sultan'ı bir sandığa koyarak kaçırmışlar. Padişah bir zaman sonra, uyanıp bakmış ki hanımı yokmuş. İki çocuğu da uyuyormuş. Padişah her tarafa bakmış; fakat eşi yokmuş. Sonunda padişah, felekten şikâyet edip ağlaya ağlaya iki çocuğunu da kaldırıp nehrin yanına varmış. Padişah nehirden bir çocuğunu geçirmiş, ikinci çocuğunu da geçirirken nehrin ortasına bir kurt gelip Hasan'ı götürmüş. Hasan'a bakarken koşup arkasından gitmiş; ama Hüsan da elinden düşmüş, nehre kapılmış. Padişah da nereye gideceğini bilemeden nehirden çıkmış, bir tarafa yönelivermiş. Bir müddet yol yürüdükten sonra, bir memlekete varmış. Bu memleketin padişahı ölmüş; devlet kuşu uçuruluyormuş. O kuş gelip bu padişahın başına konmuş. Şehir halkı "Kendi şehrimizde bu kadar insan olduğu halde, başka yerden gelen bu adamı mı padişah yapacağız." diye onu götürüp bir yere kapatmışlar. Devlet kuşunu ikinci kez uçurduklarında, kuş bu sefer de padişahın hapse atıldığı binanın üstüne konmuş. Üçüncü kez uçurmuşlar; kuş aynı yere konmuş. Sonunda şehir halkı, misafiri padişah yapmış. Bu padişah olup mülk sahipliği yapadursun; şimdi sözü çocuklardan sorun.

Bir avcı, Hasan'ı kurdun ağzından diri olarak kurtarmış. Hasan, avcının evinde büyümüş. Hüsan'ı da balık yutmuş. Bir balıkçı da ağla o balığı yakalamış, karnından çıkarak Hüsan'ı beslemeye başlamış. Çocuklar da birbirleriyle görüşüyorlarmış. Bir gün o memlekette bir bayram olmuş. Herkes bayramda toplanmış. Bu çocukların yaşadığı evin komşusu da Müşkiye Sultan'ı kaçıran kervanın yeri olup, sultanı evinde sandığın içinde saklıyormuş. Kervancı kıza "Bana var." demiş. Müşkiye Sultan da "Altı ay kocamdan ve çocuklarından ayırıp beni kaçırdın. Hiç olmazsa sana cevabımı altı ay sonra vereyim." deyip razı olmuyormuş. Çocuklar oynaya oynaya yürüyüp dolaşırken Müşkiye Sultan sandık içinden çocuklarını görmüş, "Ey çocuklarım! Buraya nasıl geldiniz?" diye bağırmış. Bu sesi duyan çocuklar damdan inip sandığı açıp annelerini görmüşler. Müşkiye Sultan bir memesini Hasan'a, bir memesini Hüsan'a verip onları

kucaklamış. Kervanbaşı gelmiş ve bu olayı görmüş. Çocukları tutup ellerini bağlayıp döve döve padişahın huzuruna gelmiş. "Bu çocuklar, benim evime girip hanımıma kötü iş kıldılar." demiş. Padişah bakmış ki çocuklar kendi çocuklarına benziyormuş. Padişah, çocuklara "Ey çocuklar! Siz nasıl insansınız?" demiş. Çocuklar da olan olayları, kervanbaşının hanımının kendi anneleri olduğunu söylemişler. Padişah, bunun üzerine kervanbaşının sakladığı sandığı, hanımını çocukların babalarının huzuruna getirilmelerini emretmiş. Padişahın hizmetçileri kervanbaşının sandığını, çocukların babalarını padişahın sarayına getirmişler. Padişah, öncelikle Hasan'ın babası olan adama, "Gerçekten bu sizin oğlunuz mu?" demiş. Balıkçı, "Benim oğlum değil; ama nehirden büyük bir balık ağıma düştü. Balığın karnını yarınca bu çocuk çıktı. Baktım ki çocuk yaşıyor. Ben büyüttüm ve bundan sonra benim çocuğum oldu. Bundan başka bir şey bilmiyorum." demiş. Padişah, nişancıya, "Bu sizin oğlunuz mu?" diye sormuş. Nişancı da çocuğu kurdun ağzından kurtardığını ve çocuğu büyüttüğünü anlatmış. Padişah, ondan sonra kervanbaşına, "Bu sizin hanımınız mı?" diye sormuş. Kervanbaşı başı sıkışınca hiçbir şey diyememiş. Padişah sandığı açtıktan sonra, sandıktan çıkan kadına, "Siz gerçekten kervanbaşının hanımı mısınız?" diye sormuş. Müşkiye Sultan:

– Ben bu adamın hanımı değilim. Benim kocam bir padişahtır. Şu iki çocuk benim çocuklarım. Kocam ile buluşup çocuklarımız ile şehre dönerken bu kervanbaşı, beni sandığa kapattı ve beni kendisine almak istedi. Ben de "Atımın parçalarını gömdükten altı ay geçti. Beni kocamdan ve çocuklarımdan ayırdın. Ben bunu kabul etmiyorum." dedikten sonra bunlar beni sandığa kapattılar. Sonra bir gün çocukların sesi kulağıma geldi. Sandığın içinden ses verdim. Çocuklarım sesimi tanıyıp, gelip sandığı açtılar. Çocuklarımı kucaklayıp sevdim. İkisini de omzuma alıp, iki mememle onları emzirdim. Kervanbaşı bu durumu görüp benim çocuklarımı döve döve sizin huzurunuza getirdi. Olan biten budur, diye sözünü tamamlamış. Padişah anlamış ki bu kadın kendi eşi; çocukları kendi çocuklarıymış. Padişah çocuklarını kucağına alıp yanaklarından öpüp onlara kavuşmuş. Kervanbaşını zindana atmışlar. Çocukları büyüten adamlara da türlü hediyeler verip onları mutlu bir şekilde uğurlamışlar. Kervanlara ceza vermişler. Padişah da kendi hanımıyla ve çocuklarıyla birlikte buluşup tekrar düğün, eğlence yaparak muratlarına ermişler. Siz de muradınıza erdiniz; biz de muradımıza erelim. Düşmanlar kalsın utançla.

## 22. LEYLEK, TİLKİ VE KURT

Bir gün, leylek tilkiyi ziyafete çağırmış. Tilki leyleğe gelmiş. Leylek sulu bir yemek yapmış; testiye koyup ortaya koymuş.

– Hadi Tilki Bey yemekten alın, diyerek tilkiye teklif etmiş. Tilki boynunu uzatarak yemeği yemeğe çalışmış. Ağzı yemeye yetişmemiş. Bunun üzerine Tilki:

– Hadi Leylek Bey! Siz buyurun; benim karnım tok, demiş. Leylek testini içine huzurla gagasını sokup rahatça yemeğini yiyivermiş. Leylek kendi karnını doyurmuş. Tilki

– Ha, kandırdın ya beni, diye kendi kendine söylenmiş.

Ertesi gün, tilki leyleği ziyafete çağırmış. Tilki yassı tahtanın üstüne yufka koyup ortaya sermiş. Tilki,

– Hadi, Leylek Bey yemekten alın, demiş.

Leylek, gagasını tahtaya vurmuş; ama ağzına bir lokma girmemiş. Ne kadar uğraşsa da bir şey yiyememiş. Leylek:

– Ey Tilki Bey! Kendiniz alıverin; benim karnım tok, demiş.

O zaman tilki huzurlu bir şekilde dilini yayıp yassı tahta üstündeki yemeğin hepsini kendisi yemiş. Leylek açlıktan ölecek gibi olmuş; evine dönmüş. Gideceğinde tilki:

– Ey Leylek Bey! Dostum, yarın da gelin. İlginç bir oyun var; onu oynayacağız, demiş.

Leylek ertesi gün de tilkiye misafirliğe gitmiş:

– Hani, nasıl bir oyun var? Göster, demiş. Sonra tilki:

– Ey dostum! Sen benim üzerime çık; sana görmediğin memleketleri göstereceğim, demiş.

Leylek tilkinin üstüne çıkıp oturmuş. Tilki, leyleğe:

– Dostum, iki kanadını üzerine çıkıp iki üçünü dişleyiver. Ben yüksek yerlerden atlayacağım, düşmeyesin, demiş. Leylek iki kanadıyla tilkiye sarılmış. Sonra tilki

leyleğin iki kanadını ısırıp dolanıp kaçtığında oranın içine girip yürüyüvermiş. Leyleğin kanatları dökülüp, kıpkızıl et haline gelmiş. Tilki de durup leyleği üzerinden düşürmüş. Leylek:

– Rahmet ola, Tilki Bey. Bu kadar oyun bana yeter. Bundan sonrası fazla, demiş.

Bunun üzerine leylek, nehirlerin kenarında kurbağalardan yiyip kırk gün kendini beslenmiş, uyuyup dinlenmiş. Kendi evine gelmiş, kırk gün içinde leyleğin kanatları uçabilecek bir duruma gelmiş. Uçup tilkinin yanına gelmiş:

– Dostum hala yürüyebiliyor musun? Senin oyunun çok enteresandı; ben de sana ilginç oyunları göstereceğim, demiş Leylek.

Tilki leyleğin yanına varmış. Leylek:

– Hadi dostum üzerime çık! Leylek tilkiyi üstüne alıp yavaşça uçup göğe doğru yükselmiş ve:

– Yer görünüyor mu, diye sormuş.

– Evet, görünüyor demiş, Tilki.

Leylek daha da yükseğe uçarak yükselmiş. Bir saatten sonra:

– Tilki Bey yer görünüyor mu, diye sormuş.

Tilki:

– Yok, görünmüyor, demiş. O zaman leylek:

– İşte menzile yaklaştık. Bu kanadım yoruldu; artık diğer kanadıma doğru geç, demiş. Tilki yavaşça kıpırdanıp leyleğin o kanadından öbür kanadına geçtiği sırada, leylek birden tersine çevrilip tilkinin ayağını göğe çevirmiş. Tilki başı ayağı birbirine dolaşarak yere düşüvermiş

Bir çoban sürüsüne bakıp abasını çıkarmış, yerde rahatça oturuyormuş. Bir ara, çoban göğe bakmış ki, gökten bir şeyin düştüğünü fark etmiş. Çoban bunu görüp "Ha, bu Allah'ın gazabı olsa gerek." deyip düşünerek koyunlarını bırakıp oradan kaçmış. Tilki, sonunda çobanın abasının üzerine düşmüş. Tilki abayı taşıyarak bir taşın yanına varmış. Orada yatıvermiş.

Bir gün tilki abanın üzerinde otururken, bir kurt onun yanına gelmiş ve ona sormuş:

– Ey tilki! Bu elbiseyi kim dikti?

– Kendim biçip diktim, demiş tilki. Kurt:

– Ee siz terzi misiniz? Terziyseniz bana da bir aba dikip verseniz. Kaç tane koyunun derisinden çıkar bu, demiş. Tilki:

– On dört koyunun derisinden olur; fakat sen büyüksün, sizin için otuz beş koyunun derisinden post olur, demiş.

Bunun üzerine kurt, otuz beş koyunun yakalayıp kesmiş. Eti derilerden ayırarak tilkiye vermiş. Tilki, koyunlarının derilerini toplayıp, onun üstüne oturmuş. Otuz beş koyunun etinin yağını yiyip yatıvermiş. Bir ay sonra kurt gelip:

– Ey terzi, aba bitti mi, demiş.

– Aba bitti ama yakasından kesilecek yeri var. Siz burada oturun ben komşulardan makas alacağım. Abanın yakasını kesip üstünüze giydireyim, demiş ve tilki kurdu kandırıp kaçıvermiş. Kurt akşama kadar orada oturmuş; tilki gelmemiş. Ondan sonra kurt, tilkinin kendisini aldattığını fark edip yerinden kalkıp tilkinin evine gitmiş. Bakmış ki aba da tilki de yokmuş. Kurt yüksek bir yere çıkıp bakmış ki; tilki bir yerde sessizce yürüyormuş. Kurt tilkiyi kovalamaya başlamış. Tilki bir ara arkasına bakmış ki, kurt kendisine yetişecekmiş. Tilki bir ağacın kovuğunu görmüş ve hemen kovuğa girmiş. Kurt da onun peşinden gitmek istemiş; ama ne kadar uğraşsa da o kovuğa sığmamış. Üç güne yakın kımıldamadan tilkinin oradan çıkmasını beklemiş, aç kalmış. Bunun üzerine kurt, bir çitçinin testisini getirip kovuğun ağzına koymuş; rüzgâr esince o testi kurt gibi uğultu çıkarmaya başlamış. Tilki de bu sesleri kurt uğultusu olarak duyuyormuş. Tilkinin karnı çok acıkmış; ağacın kovuğundan başını dışarı çıkarmış, kurdun orada olmadığını fark etmiş. Tilki, kurdun kendisini aldattığını fark edip, “Beni aldatan sen misin testi? Senin bir edebini vereyim.” diyerek testiyi kuyruğuna bağlamış, bir ağacın fidesine götürüp:

– Can tilki de, demiş. Testiden ses çıkmamış. "Seni nehre götürüp boğacağım." diye sürükleyerek testiyi suya atmış. Testi suyla dolup çökmeye başlamış. Böylece tilki de testiyle beraber nehrin dibine doğru iniyormuş. Tilki suya battığı zaman testiye:

– Can testi, beni bırak, diye yalvarmış. Testi onu dışarı çıkarmamış. Tilki, kuyruğunu kesip zorla kurtulmayı başarmış. Tilkini kuyruğu yolunmuş, kuyruksuz olarak geliyorken bir yerde kırk tilki oynuyormuş. Bu tilkiler, "Ey uzun kuyruk!" diye peşinden yürüyüp akşama kadar tilkiyi maskara etmişler.

Bir gün kuyruksuz tilki diğer tilkileri üzüm yemeğe götürmüş. Kırk tilki bakmış ki, asmalar rengârenk olgunlaşmış, üzümlerde olgun haldeymiş. Bunu görünce çok sevinmişler. Kısa kuyruklu tilki onlara:

– Sevinmek için erken; çünkü üzümler karnınız doymadan kaçabilir, demiş.

– O zaman işimiz sakat, diyerek üzülmüş tilkiler.

– Üzülmeyin bunun da bir çaresi var, demiş kuyruksuz tilki.

– Hepiniz asmanın dalına kuyruğunuzu bağlarsanız asmalar kaçarken onları yakalarsınız, demiş.

Bu söz kırk tilkiye uygun gelmiş. Kuyruklarını asmaya bağlayıp üzüm yemeğe başlamışlar. Bir süre sora bahçıvan gelmiş. Kuyruksuz tilki kolayca kaçıp kurtulmuş. Kırk tilki ise, dayak azabından kuyruklarını koparark zorlukla oradan kaçıp kurtulmuşlar. Böylece kendileri de kuyruksuz hale gelip, kuyruksuz tilkiyle dalga geçemeyecek duruma gelmişler.

## 23. KURT İLE TİLKİ

Kurt ile tilki çok iyi dost olmuş. Bir gün tilki kurdun yanına gelmiş; kurdun canı çok sıkılıyormuş. Kurt, tilkiye bakarak:

– Ey dostum Tilki! Güzel geldin. Hadi, beni bir yere götür! Karnımı doyur beni sevindir, demiş. Tilki, "Tamam." deyip kurdu alıp peşinden getirmiş. Onlar bir düğün yerine gitmişler. Yolda yedi sekiz kadına rastlamışlar. Hepsinin de elinde sofrası varmış. Sonra tilki bir takla atarak bıldırcın şekline girmiş ve deminki kadınların önünde sıçramaya başlamış. Bir kadın onu görüp:

– Hey, vallahi şu bıldırcına bakın. Ben onu çocuğum için yakalayacağım, diyerek elindeki sofrayı yere koymuş, bıldırcını kovalamaya başlamış. Kadınların hepsi kovalamak için bıldırcının arkasından gitmişler.

Kadınların hepsi bıldırcını yakalamak için giderken, bıldırcın ise onların yanına varıp uzaklaşıyormuş. Kadınlar, "Yetişin, yetişin!" dediğinde, bıldırcın "Pırr!" diye uçup başka bir yere gelmiş. Böylece tilki kadınları aldatıp onları sofralarından uzaklaştırmış.

Kurt ise, sofraların içindeki yemekleri yiyerek ziyafet çekmiş, karnını doyurmuş. Kadınlar bıldırcına yetişemeyip yorulup yoldan döndükleri zaman, sofraları bomboş imiş. "Vay, tuzlu yemeklerimiz kurudu. Avcı ava çıktı, peşinden kavga çıktı." diyerek bağırarak oracıkta kalmışlar.

Tilki dolaşarak geldiğinde, kurt bir yerde dinlenip yatıyormuş. Tilki kurda bakarak:

– Ha, ortak, demiş.

Kurt ona:

– Evet, karnım çok doyuverdi, dinlenip yatıyorum, demiş.

Ertesi gün, kurt tilkiye şöyle demiş:

– Ortak! Dün beni çok sevindirdin. Bugün ise biraz üz beni.

Buna cevaben tilki:

– Tamam, neden olmasın, diye kurdu bir bahçeye götürmüş. Bahçenin duvarı altında bir ambar varmış. Her yer üzümlerle doluymuş; kimsecikler yokmuş. Tilki ile kurt bunu fırsat bilip üzüm yemeğe başlamışlar. Bir zaman sonra tilki, karnını doyurup iki tane üzümü burnuna tıkayıp kurdun yanına gelmiş:

– Ee dostum! İşte ben çok doydum. Bundan dolayı üzümler burnumdan geldi. Hadi iyice ye, doy, demiş. Kurt aceleyle üzümleri yemiş, sonunda karnı şişmiş; ama üzümler burnundan çıkmamış.

– Hani burnumdan çıkmadı ya, demiş. Tilki kurdun burnunu kaldırarak bakmış:

– Ha, ana, görünüyor! Biraz daha yersen çıkacak, demiş. Kurt biraz daha üzüm yemiş; karnı çok doymuş ve kendini tutamayarak sonunda orada yatıp kalmış. Tilkinin amacı da buymuş, koşarak duvara çıkıp:

– Üzümü hırsız çalıyor! Üzümü hırsız çalıyor, diye bağırmış. Onun bağırmasını bahçıvan duyunca sopayla gelmiş. Kurt sallanarak deminki ambara girmek istemiş, fakat sığmamış. Duvara tırmanmak istese de tırmanamamış. Bahçıvan onu sopayla dövmüş. Kurdun yediği üzümler ağzından burnundan çıkmış; kurt, yediği dayaktan halsiz kalmış. Bahçıvan kurdu öldü zannedip oracıkta bırakıp gitmiş. Bir zaman sonra, kurt kendine gelmiş. Bakmış ki ambarın ağzında yatıyor. Yanında kimsecikler yokmuş. Hemen duvarı aşıp bir kenarda inleyerek yatıp kalmış.

Bir süre sonra tilki gelmiş, kurdu görüp ona:

– Evet, dostum ne oldu, diye sormuşken kurt, inleyerek:

– Ha, dostum olmaz ol. Biraz üz dediysek bu kadar da üz demedik, demiş.

Tilki:

– Birader, bağ sahibinin seni bu kadar döveceğini nereden bileyim, demiş.

Kurt yürüyemeden orada kalmış. Tilki de gitmiş.

Ertesi gün, tilki oynayarak yürürken büyük bir taşın yanında yatan bir koyunun yağını görmüş. Koyunun yağına bakarak, "Bunun bir sırrı olması lazım; önce kendim yemeyeceğim. Bunu kurda göstereceğim." demiş. Sonra kurdun yanına varıp:

– Ortak aç mısın, diye sormuş. Kurt:

– Karnım aç, demiş. Tilki:

– Öyleyse ben bir koyun kesip etini yedim; fakat yağı kaldı. Gidip onu sen ye istersen, demiş. Kurt:

– Bu sözün çok uygun; çünkü dünkü dayaktan bağırsaklarım bozuldu. Hiçbir şey yemiyordum, demiş.

Bunların ikisi, bir tarafa doğru yol almışlar. Bir yere geldikleri zaman, tilki uzaktan yağı göstermiş. Kurt:

– Yürü, birlikte gidelim, demiş. Tilki:

– Bırak, beni serseri yapıp yürüteceksin. Kendin git ve gel, diye oraya gitmemiş. Kurt gidip bakmış ki koyunun kart kuyruk yağı orada yatıyormuş. Aceleyle yağı dişlerken "Part!" edip tuzak kurdun ağzından kapana sıkışmış. Bunu gören tilki, koşarak gelip yağı yemeğe başlamış. Uzaktan bunu görün avcı, yürüyüp gelinceye kadar, tilki kaçıvermiş. Avcı gelip bakmış, tuzağa yakalanan kurtmuş.

– Vallahi ben tilki zannetmiştim; senmişsin ya, diye kurdu iyice dövüp sonra bırakmış.

Kurt buradan kurtulup yolda aç bir halde gidiverirken yolda bir kuzuya rastlamış. Ona bakarak:

– Ey kuzu! Seni yiyeceğim. Kuzu korkarak:

– Ey efendim! Önce siz kerim babamın tuzundan alıp gelin. Çünkü etim çok tatsız, demiş. O zaman kurt "Tamam." diyerek tuz bakmaya gitmiş. O zamana kadar kuzu kaçıvermiş. Kurt gelip bakmış ki ortalıkta kuzu yokmuş. Şaşırıp yoluna devam etmiş. Yolda giderken bir horoz görmüş. Kurt onun yanına varıp:

– Ey horoz! Seni yiyeceğim. Horoz ona:

– Öyleyse önce zira-piyaz[303] yapalım; beni ondan sonra yiyin. Bunun için önce bir bıçak bulup getirin; ben zira-piyaz getireyim, demiş.

Kurt bıçak bulmaya giderken horoz bundan faydalanıp bir tarafa kaçıp kurtulmuş. Kurt bıçağı alıp gelmiş ki, horoz yokmuş. Çaresizce yoluna devam etmiş. Yürüyüp yürüyüp, bir yere gelmiş. Orada bir katır duruyormuş. Ona bakarak:

– Ey katır! Seni yiyeceğim, demiş. Katır:

– Eğer beni yemek istersen, önce yüz defa bineceksin, sonra yersen razıyım. Babam böyle vasiyet etmişti, demiş.

Kurt katırın şartını yerine getirmek için dört defa binmiş. Beşinci kere binişinde katır, kurdu iki ayağıyla tepmiş.

---

303 Güzelce dilimlenmiş soğandan yapılan bir garnitür.

Kurt savrulup düşmüş; katır kaçıp gitmiş. Kurt yerinden kalkarak yoluna devam etmiş; bir yere varmış. Bakmış ki at otluyormuş. Kurt ata bakarak:

– Ey at! Seni yiyeceğim, demiş. At, kurda:

– Öyleyse benim arka sağ ayağım altındaki babamın yazmış olduğu iki mısralık mektubu okuyup sonra ye, demiş.

Kurt, atın arkasına geçmiş; at toynağını kaldırmış. Kurt yakınına geldiği zaman at onu bir tepmiş ki, kurdun dişleri dökülmüş. Kendi anca kendine gelmiş, bu sırada at kaçmış.

O anda tilki gelmiş. Bakmış ki kurdun ağzı burnu kıpkırmızı kana bulanmış. Sonra tilki ona:

– Ha, Dostum! Sana ne oldu, diye sormuş.

– Ha, neyini soruyorsun? İşler şöyle böyle oldu, diye başından geçen olayları anlatmış. Tilki şöyle cevap demiş:

– Kuzuyu görürsen hemen ye; sana ne kerim babanın tuzundan. Görmüşsün horoz, vurup boynunu kes; sana ne gerek baharat. Görmüşsün katır, dövüp boynunu kemir; sana ne katıra binmekten. Gördün ki bir at; yiyip üzerine yat. Sana mektup okumak ne gerek.

Kurt, tilkiden nasihatini alıp hiçbir şey demeden oradan gitmiş. İleride bir yere varmış. İki avcı onu görüp kovalamaya başlamışlar. Kurt, avcılardan kaçarken, yolda bir adam tarla sürüyormuş. Kurt gidip çiftçiye yalvarmış:

– Amcacığım! Beni şu avcılardan kurtarın.

Çiftçi, "Tamam." diyerek kurdu büyük bir çuvala kapatmış. Bir zaman sonra, avcılar gelip çiftçiye "Kurt geçmedi mi?" diye sormuşlar. Çiftti, "Evet, geçip gitti." demiş. Avcılar gittikten sonra, kurt çuvaldan çıkıp çiftçiye:

– Ey çiftçi! Seni yiyeceğim, demiş. Çiftçi:

– Ey, bu nasıl söz! Ben seni ölümden kurtardım; sen yiyecek misin, demiş. Kurt:

– İyiliğe kötülük, demiş. Sonra çiftçi kurda yalvarmış; kurt hiç razı olmamış. Onlar böyle tartışırlarken tilki gelmiş. Çiftçiye:

– Evet, ne oldu, diye sormuş.

Çiftçi tilkiye olup bitenleri tilkiye sırasıyla anlatmış.

Tilki kurda bakarak:

– Ben senin şu çuvala sığdığına inanamadım. Kendin sığsan bile kuyruğun sığmaz, demiş. Kurt ise:

– Sığdım, demiş. Tilki:

– Öyleyse hadi gir çuvala göreyim, demiş.

Kurt, "Bak bakalım!" diyerek çuvala girmiş. Tilki çiftçiye işaret ederek çuvalın ağzını kapatmasını emretmiş. Çiftçi çuvalın ağzını iyice kapatmış. Ondan sonra çiftçi ile tilki sopayla kurdu döve döve öldürmüşler.

## 24. HİLEKÂR BILDIRCIN

Bir varmış, bir yokmuş. Bir karga varmış. O bir meyve ağacının üstüne yuva kurmuş ve beş tane yavrusu çıkmış. Yavrularının uçmalarının yakınlaştığı günlerde ondan bir aç tilki haberdar olmuş. Tilki kargayı tehdit edip yavrularının peşine düşmüş. O ağacın altına gelip:

– Ey karga bir tane yavrunu çıkar, çıkarmazsan ağacını kökünden koparırım. Kızıl kanını içerim, etini yiyip kemiğini kemiririm. Yavrularının birini vermezsen hepsini öldürürüm, deyip korkutmaya başlamış.

Zavallı karga korkup yavrusunu ağlaya ağlaya dışarı çıkarmış. Tilki o yavruyu götürüp yola koyulmuş. Ertesi gün tilki yemek bulup yiyememiş. Yine ağacın altına gelip kargayı tehdit etmeye başlamış:

Ağacını koparırım,

Kanlarını içerim,

Kemiklerini kemiririm,

Bir tanesi koymayıp kırarım.

– Yavrulardan birisini ver! Güzellikle vermezsen kendin bilirsin, demiş. Karga "Başka yavrularım kalmaz." diye niyet edip canından aziz olan yavrusunun ikincisini de kurban etmiş.

Tilki karganın ikinci yavrusunu da alarak yollara düşmüş. "Öğrenilen gönül ortanca dinlemez." denildiği gibi tilki dört günde karganın dört yavrusunu yemiş. Beşinci gün, karga bir yavrusu kalıp ağlayıp oturuyormuş. Onun yanına birden bir bıldırcın uçup gelmiş. Bıldırcın, ağlayıp duran karganın durumunu görünce halini sormuş. Karga da kendi halini anlatmış. Bilge bıldırcın onun haline ve korkaklığına acıyıp ona bazı nasihatler öğretmiş:

– Ey karga! Tilki senin yanına bir kere daha gelip,

Ağacını koparırım,

Kanlarını içerim, diye tehdit ederse, "Koparırsan kopar, içersen iç!" diye söyle. Son yavrunu da ona kurban etme, demiş. Bıldırcın gittikten sonra, tilki karganın yanına gelmiş. Tilki sözleriyle kargayı korkutmak istemiş. Karga:

– Ağacımı koparırsan kopar, kemirirsen kemiriver! Artık senden korkmuyorum, demiş. Sonra Tilki:

– Ey Karga! Bu sözleri sana kim öğretti, demiş.

Karga:

– Bu sözleri bana bıldırcın öğretti, demiş. Tilki:

– Bıldırcın ne tarafa gitti, diye sormuş.

Karga da bıldırcının gittiği yeri göstermiş. Bıldırcın ise bir otlakta uyuyormuş. Tilki bıldırcını görüp bir hamleyle tutmuş. Bıldırcın:

– Ey Tilki! Bana ne yapmak istiyorsun, demiş. Tilki:

– Sen kargaya bir nasihat verdiğin için bana yavrusunu vermedi. Şimdi seni yiyeceğim, demiş. Bıldırcın tilkiye şöyle demiş:

– Beni yiyerek hiçbir şey bulamazsın. Karnın da doymaz; benim bir parmak bile etim yok. Sen beni yeme; ben senin karnını doyuracağım. Tilki:

– Nasıl beni doyuracaksın, diye sormuş. Bıldırcın:

– Büyük yolun kenarına çıkalım. Sen bu buğday başaklarının arasına gizlen. Buradan kadınlar sofralarıyla her tülü yiyeceklerini alarak geçecekler. Ben onların önüne geçip onların dikkatini dağıtayım. Kadınlar beni görüp, "İşte şu bıldırcına bakın!" diyecekler. O zaman ben uçamıyormuşum gibi sendeleyerek koşayım. Kadınlar sofralarını bırakıp beni yakalamak isteyecekler. Ben yavaş yavaş uçarak onları uzaktaki bir tepenin arkasına götüreyim. Sen de başakların arasından çıkıp sofralarını açarsın, en güzel hoş şeyleri alıp kaçarsın. Bu nasihati duyan tilki mutlu olmuş. Tilki ile bıldırcın, yolun kenarına çıkmışlar. Tilki başakların arasına girip gizlenmiş. Üç dört kadın büyük büyük sofralarını yanlarına alıp gelmiş. Kadınların bir tanesi:

– Ey ana! Şu bıldırcına bakın, demiş.

Başka bir kadın:

– Benim yavrumun bıldırcını uçup gitti. O her gün "Bıldırcın" deyip mızıldanıyor. Gelin! Hepimiz etrafını sarıp yakalayalım. Bu bıldırcın uçamıyor galiba, demiş.

Kadınlar sofralarını yere bırakıp bıldırcını tutmak için kovalamışlar. Bıldırcın, önce sendeleyerek yürümüş, hızlı hızlı uçmuş, sonunda kadınların ilgisini çekip tepenin arkasına doğru kaçmış. Kadınlar "Bu bıldırcının kanatları yolunmuş olsa gerek zorla uçtu." diye düşünüp duruyorlarmış. Bıldırcın birden "pırr" diye uçup gözden kaybolmuş.

Kadınlar sofralarına birçok ekmek ve et koymuşlar yatak örtüsü kesmeye gidiyorlarmış. Tilki, kadınların sofralarındaki ekmeklerden ve etlerden alıp oradan uzaklaşmış. Tepenin arkasında bıldırcını arayıp bulmuş. Tilki:

– Ee, bıldırcın, beni doyurup mutlu ettin. Yemeğin hazmı zor oldu. Şimdi bana ilginç oyunlarını gösterip taklalarını atıp beni güldür, demiş.

Bıldırcın uçarak bir sığır sağmakta olan yaşlı bir kadının yanına gelmiş. "Pırr" edip sığırın boynuzuna konmuş; yaşlı kadın bunu görüp kocasını çağırmış.

Kocası nişan alıp bıldırcını vurmak istemiş. Tahmin edip silahı ateşlemiş bıldırcın uçarak kaçmış. Bıldırcın kaçınca mermi sığırın boynuzunu kırmış. Ürken sığır kaçmaya

başlamış; yaşlı kadın da sütü yere dökmüş. Bunu gören tilki gülüvermiş. İçinden de üzülmüş. Bıldırcın vedalaşarak tilkiden ayrılmış.

Tilki, ertesi günün sabahı bıldırcını aramaya çıkmış. Bıldırcın çayırda otların tohumlarını yerken birden zevk ile ötmeye başlamış. Eğer o ötmeseymiş tilki onu akşama kadar bulamazmış. Tilki, bıldırcını görünce emir vermiş:

– Ey bıldırcın! Bugün de beni doyurup sevindireceksin; yoksa seni yiyeceğim. Bıldırcın, içinden: "Bu tilkiden kurtulmam gerek, çok tehlikeli bir düşman; uyuduğum zaman beni yakalayıp yiyebilir." diye düşünmüş. Bıldırcın, tilkiye:

– Tamam. Bugün de doyuracağım; ama yakında düğün de yok, dünkü gibi sofra taşıyan kadınlar da yok. Geçenlerde şu köye yakın bir yerde bir parça et görmüştüm, seni oraya götüreceğim, demiş. Tilki razı olmuş.

Bıldırcın bu defa tilkiyi çobanların tuzağına düşürmüş. Tuzaktaki eti gören tilki, hızlıca ete doğru hamle yapmış ve tuzağın ilmiği tilkinin boynunu sıkıştırmış. Tilki ağzından tuzağa düşüp çok azap çekerek ölmüş.

Bıldırcın da karga da tehlikeli ve kurnaz düşmandan kurtulmuş. Çobanlar ise, tuzaktaki tilkiyi görüp çok sevinmişler.

## 25. AKIL VE ZENGİNLİK

Bir varmış, bir yokmuş. Kurt bakavulmuş[304], tilki yasavulmuş[305], karga kakımçıymış[306], çumçuk[307] çakımçıymış[308], sülün kızılmış, kuyruğu uzunmuş. Kaz karneyçiymiş, ördek surneyçiymiş, kaplumbağa terazi ölçermiş, kurbağa ona borçluymuş. Eski bir zamanda Kokan yurdu taraflarında Karimdevane denen bir köy varmış. Bu köy serin bahçeleri, gürüldeyen suları, tatlı meyveleri ve tüccarları ile Fergana vadisinin Kokan yurdunda çok meşhurmuş. Bu Karimdevane köyünde tembel bir adam varmış. Bu adam o kadar tembelmiş ki, yattığı bir yerden haftalarca kalkmaz, önüne köylülerin getirdiği yemeği, "Bana yedirse!" diye bekler, yüzünü başını serseri

304 Bakıcı, koruyucu.
305 Yasakçı, muhafız.
306 Ara bozucu, fitneci.
307 Serçeye benzeyen hoş sesli bir kuş.
308 Laf taşıyan kimse, gammaz.

kedi köpekler yaladığında, kovmaktan üşenir ve yatarmış. O yatarken çok hayal kurarmış. Onun hayalleri sadece zenginlik üzerine kurulurmuş. Onun için: "Hey Allah bana bir zenginlik ver!" diye inlermiş.

Aradan yıllar geçmiş. Tembel adamın yaşı ilerlemiş. Köylüleri onu yerinden kaldırmak ve düzelmesi için uğraşmışlar; fakat sonunda sabırları tükenmiş ve "Hey, ne halin varsa, gör!" demişler ve bırakmışlar. O zaman bile tembel adam, hayal etmeyi ve "Zenginlik ver!" diye inlemeyi bırakmamış. Günlerden bir gün böyle inlerken gaipten bir ses gelmiş:

– Hey, gafil köle! Kunçikar tarafına gidersen, Süleyman Dağı'na varırsın. Orada seni zenginlik bekliyor.

Tembel adam, "Bu sözleri gerçekten mi duydum yoksa kulağıma böyle mi geldi? Varsam, varmasam..." diye kara kara düşünerek yatmış. Sonunda zenginliğe olan hırsını yenmiş ve etrafında köylülerin bıraktığı katık ekmekleri bir torbaya koymuş, eline büyük bastonunu almış ve "Süleyman Dağı nerdesin?" diye yola çıkmış. Yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş. Köyler, yemyeşil vadiler arkada kalmış ve Yazyavan Çölleri başlamış. Yürümüş ve sıcaktan susamış, karnı açmış ve bir saksavulun[309] yanında dinlenmek istemiş. Dinlendiği sırada inleyen bir ses duyulmuş. Ses yanından geliyormuş; ama kimin olduğu belirsizmiş. Dikkatle baktığında, saksavulun gövdesine yapışmış, tüyleri dökülmüş, derisi kemiğine yapışmış bir kurt ölmek üzereymiş. Tembel adam yanında taşıdığı sudan kurdun ağzına damlatmış. Kurt, gözlerini açmış. Torbadan kemikleri çıkarıp, kurdun ağzına koymuş. Kurt yemek tadını hissetmiş ve zorla yerinden kalkmış. Biraz yemek yedikten sonra adama minnettarlığını bildirmiş ve:

– Hey, adam! Hayırdır, bu kimsesiz çölde ne arıyorsun? İyi ki sen gelmişsin, hayatımı kurtardın, teşekkürler, demiş.

– Ben Karimdevaneli meşhur tembel adamım. Allah'tan zenginlik sormuştum, sonunda vermeye razı oldu. Süleyman Dağı'nın eteğine gidersen, sana zenginlik atadım, diye anlatmış başından geçenleri tembel adam gururla.

[309] Özbekistan'da çorak ve kumlu topraklarda yetişen çalı ile ağaç arası bir bitki.

– Sen iyi adamsın, benim bir ricam var. Sen Allah ile arkadaşmışsın, onun yanına varınca, sorsan, bana yine güç kuvvet hediye edecek mi yoksa yaşlanınca açlıktan ölecek miyim?

Tembel adam onun ricasını Allah'a ulaştırmak için söz vermiş ve kalan yiyeceklerden ona azıcık bırakmış ve yola çıkmış. Yürümüş ve gürleyerek akan Kara Derya boyuna gelmiş.

"Deryadan nasıl geçerim?" diye kafa yorarken bir adamı görmüş. O adam ona doğru varmış ve selam vermiş ve onu derya boyundaki bir bahçeye götürmüş. Tembel adamın karnını doyurmuş ve: "Hayırdır, misafir!" demiş.

– Ben Karimdevaneli meşhur tembel adamım. Allah'tan zenginlik sormuştum, Süleyman Dağı'na gelirsen, veririm, dedi. Şimdi bu deryadan nasıl geçerim, bilmiyorum, demiş tembel.

– Siz mübarek bir adamsınız. Deryadan geçmeniz için ben yardım edeceğim; fakat sizden bir ricam var. Allah'ın yanına varınca, bunu soracaksınız: "Babamdan işte bu üzümlü bahçe miras kaldı. Üzümleri iyiydi, babam buradan birkaç batman meyve ve kuru üzüm alırdı, pekmez yapardık. Babam vefat ettikten sonra, gördüğünüz gibi, çok iyi bakıyorum, üzüm o kadar iyi yetişiyor; ama meyve vermiyor. Bunun sırrı nedir? Ne yaparsam bahçeden babam gibi meyve alacağım?" demiş.

Tembel adam bu sırrı öğrenmek için söz vermiş. İşveren yiğit, tembel adamı kayığıyla deryanın diğer kıyısına çıkarmış.

Tembel adam yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş. Narin deryasını boylayarak, Oş şehri tarafına doğru gidivermiş. Şehre yaklaşırken bir köye rastlamış. Bu köyde de Karimdevanedekiler gibi tüccar ve çalışkan insanlar yaşarmış. Onlar misafiri iyi karşılamışlar. Hemen koyun kesmişler ve ziyafet yapmışlar. Aradan bir gece geçmiş ve adam dinlendikten sonra:

– Misafir, hayırdır, diye sormuşlar.

– Ben Karimdevaneli meşhur tembel adamım. Allah'tan zenginlik sormuştum, Süleyman Dağı'na gelirsen, veririm, dedi. Şimdi onun için gidiyorum, demiş o bıyığını okşayarak.

Köylüler kendi aralarında uzun süre konuşmuşlar ve sonra:

– Siz çok meşhur adamsınız. Biz size binmeniz için binek, ayrıca yiyecek verelim. Siz bizim için Allah'tan bir sırrı öğreniniz, demişler. Köyümüzden biraz uzakta bir virane köşk vardır. Bu köşkte eski zamanda bir zengin adam yaşarmış. Katık yer kımıldayınca, o çoluk çocuğuyla yer altında kalmış. Her gece bu köşk viraneleri altından tutuşup yanan alev görünüyor. Biz oraya varmaktan korkuyoruz. Allah'a sorsanız, bu ne ateşiymiş?

Tembel adam razı olmuş. Onların verdiği bineğe binmiş, heybeyi eyere yüklemiş ve yola çıkmış. Yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş ve Süleyman Dağı'nın eteğine gelmiş. O dağı dolanarak:

– Hey Allah! Nerdesin, hani bana vereceğin zenginlik, diye bağırmaya devam etmiş. Büyük bir mağaranın karşısına gelerek, Allah burada olmasın, bana vereceği zenginlik bu mağarada olsa gerek, diye yine bağırmış. İçeriden saç ve sakalı uzun ve dizine kadar gelen, kıyafeti de saç ve sakalı gibi beyaz olan bir nurlu yaşlı adam çıkmış:

– Neden bağırıyorsun, diye sormuş o tembel adama.

– Ben Karimdevaneli meşhur tembel adamım. Allah'tan zenginlik sormuştum, "Süleyman Dağı'na gelin, sana zenginlik vereceğim." demişti, ona geldim. Babacığım, Allah'ın dergâhının nerede olduğunu bilmiyor musunuz?

Nurlu baba, tembel adamın bu sözlerine tebessüm etmiş:

– Allah bugün insanları kabul etmeyecek. Bir derdin varsa, bana anlat, yardım edeceğim, demiş.

– Derdim budur, Allah bana vaat ettiği zenginliği versin, ben de diğer insanlar gibi tasalanmadan, yiyerek yatayım, demiş tembel adam, çalışacak gücü kalmamış adam gibi.

– Fakat zenginlik gerek mi ya da akıl da gerek mi?

– Zenginlik olsa, akıl bulunur. Bütün şeylerin hası zenginliktir. Zenginliği veriniz.

– Akıl da vereyim?

– Nasıl bir insansınız? Aklım kendime yeter; fakat zenginlik lazım.

– O zaman geldiğin yere geri dön, o yattığın yerden zenginliği bulacaksın.

Tembel adam, teşekkür bile etmeden, geri dönmeye hazırlanmış:

– Hey dur! Soracak başka sözlerin yok mu, demiş danışman adam.

Tembel adamın aklına yolda karşılaştığı kişilerin ricaları gelmiş ve aceleyle kurdun, işveren yiğidin ve virâne köşk hakkındaki köylülerin sorularını anlatmış, acil cevap veriniz, ben acele ediyorum, demiş.

Danışman adam tebessüm ederek, sakalını okşamış, biraz düşünmüş ve anlatmaya başlamış:

– Sen yolda karşılaştığın kişilere böyle anlatacaksın:

"Virâneden çıkan ateşin sırrı şudur: 'Yer kımıldayıp, köşkü bastığı anda zengin adamın değerli varlıkları, altınları saçılmış. Geceleri onlar parlayarak, ateş gibi görünüyor. Bu varlıkları toplamak lazım. İşveren yiğidin babası ise hayatı boyunca çalışarak, topladığı varlığı dört kavanoza koymuş ve bu kavanozları bahçenin dört köşesine gömmüş. Üzümler bu altınlardan güç alarak iyi yetişmiş; ama meyve vermemiş. Ne zaman bu altınlar kazılırsa, o zaman meyve verecek.' Kurda ise söyleyin, o yaşını yaşamış, yemeğini yemiş. Ona bundan sonra güç kuvvet verilmeyecek, pençesine ne düşerse ona kanaat etsin ve ölümünü beklesin." demiş.

Bu sözleri duyan tembel adam yola çıkmış. Yürümüş ve viranesi olan köye varmış. Orada şapur şupur yemek yemiş ve dinlendikten sonra danışmanın sözlerini anlatmış. Köy halkı bir anda viraneye varmışlar ve orada bulunan varlıkları dört büyük sandığa yükleyerek gelmişler ve tembel adama:

– Hürmetli adam, bu varlıklarda senin de payın var. Senden bir ricamız, bu sandıklardan birini varlığı ile seçerek alın, demişler. Tembel adam varlığı almaktan vazgeçerek:

– Bana verilmiş varlık bekliyor, diye yola çıkmış. O yürümüş ve derya boyuna varmış. Derya boyunda onu işveren yiğit bekliyormuş. Onlar deryadan sağ salim geçmişler, yiğit hemen sofra kurmuş ve yiyecek getirmiş. Tembel adam yemek

esnasında, danışman adamın sözlerini anlatmış. Yiğit çıkmış ve bahçenin dört köşesinden dört kavanoz altını bularak getirmiş ve nezaketle:

– Hürmetli misafir, bu varlıkları sizin sayenizde buldum. Ben babamdan kalan bahçeyi güzelleştireceğim, meyvelerden kazandığım gelir ile kanaat edeceğim. Sizden ricam, bu kavanozdaki altınları kendiniz için alın, demiş.

Bu teklife tembel adam çok öfkelenmiş: "Bana ait varlık, yattığım yerde beni bekliyorsa, buradan oraya senin bunca ağır varlığını götürecek kadar aptal mıyım?" demiş. Yiğidin at, araba veya deve bulurum demesine rağmen, varlığı götürmeye razı olmamış. Aksine, öfkelenmiş ve yiğit ile gönülsüz vedalaşarak, yola çıkmış.

Tembel adam yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş. Sonunda çölün ortasındaki saksavulun altında açlıktan, susuzluktan dili çıkmış, bağırsakları yapışmış halde yatmış kurdun yanına gelmiş. Ona su ve yiyecek vermiş ve kurt biraz kendine gelmiş.

Sonra kurda bundan sonraki kaderi hakkındaki danışmanın sözlerini anlatmış ve dinlenmek için uzanmış. Kurt düşünerek:

– Bundan sonra bana güç kuvvet verilmeyecekse, pençeme düşen pay ile geçinmem gerekecekse, o zaman sen kendi ayağınla gelmiş payımsın, neden seni elimden kaçırayım ki, demiş ve tembel adamın boğazından ısırmış ve onu yemeye başlamış. "Zenginliğin kendisi akıl." diyen kimseler tembel adamın durumuna düşerlermiş.

## 26. ÇALIŞAN BAŞARIR

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda Narin tarafında yaşlı bir karı kocanın üç oğlu varmış. Karı koca fakirlik içinde yaşarmış. Kendileri ve çocukları için bir günlük yemeğini bile çok zorlukla bulurlarmış. Onların oğulları; Ahmat, Rahmat ve Gayrat, anne babalarının günden güne sağlıklarının bozulduğunu ve yaşlanmaya başladıklarını görünce, kendi aralarında konuşmuşlar. Onlar sırayla talihlerini sınayacaklar ve anne babalarının yanında kalanlar ise anne babasına yardım edecek, diye karar vermişler.

İlk olarak, büyük oğlu Ahmat yola çıkmış. O yürümüş ve akşam olunca bir tepenin yanına gelmiş. Tepenin yanında yol üçe ayrılıyormuş. Birinci yolun başına

giden döner; ikincisine giden döner ya da dönmez; üçüncü yola giden dönmez diye yazılıymış. Ahmat, giden döner yoluna devam etmiş. O yürümüş ve büyük bir deryanın önünden çıkmış. Derya o kadar büyük ve derinmiş ki öteki kıyısı görünmezmiş, suyu ise kıyıdan taşıyarak akıyormuş. Hayatında köyünden başka yeri görmeyen yiğit, bu suyu görünce çok korkmuş.

– Hayır, bu deryanın sınırı olmasa gerek. Buradan geçmek benim için tehlikelidir, en iyisi geri döneyim, anne babama odun toplayarak yardım edeyim, demiş ve geri dönmüş. Sabahleyin kapıya vurmuş, yorgun düşerek eve girmiş. Dinlendikten sonra kardeşlerine olayları anlatmış. Kardeşleri onun eve dönmesini doğru bulmuşlar. Sıra Rahmat'a gelmiş. O sabaha doğru yola çıkmış. Yürümüş ve aynı tepeye gelmiş. O giden döner ya da dönmez yolundan gitmiş. O, yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş. Üç gün geçince yemek ve suyu tükenmiş. Kendini sarı deniz gibi uzanan bir çölün yanında bulmuş.

– Tüh be! Suyum ya da yemeğim olmazsa, bu çölden nasıl geçerim? Kendim geçebilecek miyim, ya da bu kumların arasından yiyecek bir şey bulabilecek miyim, demiş.

O büyük bir saksavulun yanında akşam oluncaya kadar yatmış. Akşamleyin hava serinleyince, bir çaresi bulunur diye yola çıkmış. Sabaha kadar yol yürümüş. Sabah olunca yine bir saksavulun altına uzanmış. Deve dikeninin kökünü bulmuş ve çiğnemiş. Sonunda ölecek hale düşünce, karşıdan gelen kervanın çanı duyulmuş. O zar zor yerinden kalkmış ve kervana doğru yürümüş. Kervanbaşı ise devenin üstünde etrafa bakarak geliyormuş. O rüzgâra kalmış, kamış gibi sallanarak gelen bir adamı görmüş. O iki yiğidini göndererek Rahmat'ı aldırmış ve su yemek vermiş. Rahmat kendine gelince çölde kalmasının sebebini anlatmış ve geri götürmelerini istemiş.

Kervandakiler onu kendi köyüne bırakmışlar. Rahmat bir hafta geçtikten sonra evine dönmüş. O başından geçenleri evindekilere anlatmış.

– En güzel mekân evimizmiş. Aç kalırsak, çıplak kalırsak bile evimden dışarı bir adım atmayacağım, demiş ve el ucundan anne babasına yardım edercesine, onların kazandıklarına ortak olmaya devam etmiş.

Yola çıkma sırası küçük oğlu Gayrat'a gelmiş. O anne babası ve kardeşleriyle vedalaştıktan sonra yola çıkmış. O, giden geri dönmez yolundan gitmiş. Gayrat, yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş ve insan ayağı değmemiş bir ormana gelmiş. Ormandaki ağaçların ucuna göz yetmez, kalınlığına ise bir kulaç yetmezmiş. Onlar şarıldayınca yere gölge düşmezmiş. Gayrat ormanın içine girmiş. Sağında, solunda, arkasında, önünde ağaçlar, çamlar olunca nereye gittiği bilinmezmiş ve yürümekten yorulmuş. Bir ağacın altında dinlenmek ve beslenmek istemiş. O sırada bir inilti duymuş. Gayrat ses gelen tarafa bakmış ki, büyük bir yılan sincabı boğarak yutmaya çalışıyormuş. Boğulunca gözleri çıkacak gibi olan sincap can telaş içinde insanlar gibi inliyormuş. Gayrat hemen yanından bıçağını çıkarmış ve yılanı birkaç yerinden bıçaklamış. Yılan ölmüş ve sincap ondan kurtulmuş. Bundan sonra sincap ona "Arkamdan gel!" derecesine bir işaret vererek, zıplaya zıplaya yürümüş. Onun hareketlerine şaşıran Gayrat onu takip etmiş. Bir ağacın alt kısmındaki kabuğa sincap girer ve tekrar çıkarmış. Bu hareketler, "Kabuğa girin." anlamına benziyormuş. Gayrat şaşırmış ve kabuğun yanına varmış, orada bir şeyler nur dağıtıyormuş. Yakınlaşınca bir kutudan tıpkı güneş nuruna benzeyen bir nur çıkıyormuş.

Gayrat kutuyu almış. Bu kutu çok değerli taştan yapılmış bir kutuymuş. Kutunun içi mücevherlerle doluymuş. Gayrat, "Bunu birileri buraya koymuş ve sonra yerini bulamamış." diye düşünmüş. Gayrat kutuyu bel bağına sarmış ve cebine koymuş.

Cebinden ekmek alarak sincaba vermiş ve: "Teşekkürler, dostum sana çok minnettarım." demiş.

Gayrat yoluna devam etmiş. Birkaç gün sonra ormanın diğer tarafına çıkmış. Orası başka bir padişaha bağlı şehirmiş. Şehir padişahının üç tane güzel kızı varmış. O padişah, "Kızlarımı üç kardeşle evlendireceğim; ama önce onlara şartlarımı söyleyeceğim." dermiş. Gayrat etrafına bakarak geliyorken, yolda zorlukla karşılaşan bir kedi görmüş; çünkü kedinin kuyruğunun üzerine büyük bir taş gelmiş. Gayrat taşı kaldırmış ve kediyi kurtarmış. Kedi ona minnettar olmuş ve Gayrat'ı takip etmiş.

Gayrat şehre girmiş. Oradaki insanlarla konuşarak padişahın niyetini öğrenmiş. Padişahın yanına varmış ve bahtını sınamak istediğini söylemiş. Padişah ona:

– Tamam, şu görünen dağda bir mağara vardır. Mağarada büyük bir kutuda altın saklıdır. Bu altınları bir ayı koruyor. Altınlar ayının sahibinindi. Sahibi o mağarada vefat etti. Git ve o altın dolu kutuyu getir, demiş. Yiğit, "Mağaradan ayıyı nasıl çıkaracağım ve altınları alacağım?" diye düşünerek yola çıkmış. Kedi ise sevinmiş ve mağaraya yol almış. Yiğit mağaraya yaklaşınca bir kenarda beklemiş. Kedi ise mağaraya girmiş ve büzülerek yatan ayının üzerine bir çıkmış, bir düşmüş. Onun bu hareketlerinden öfkelenen ayı önce hırlamış, sonra ise bağırmış. Kedi o zaman bile rahat bırakmamış. Ayı çok öfkelenmiş ve yerinden kalkarak kedinin arkasından kovalamış. Kedi ise o yakaladım derken, oraya buraya kaçmış ve arkasına bakarak onunla dalga geçmeye devam etmiş. Yiğit bu andan faydalanarak hemen mağaraya girmiş ve altın dolu kutuyu alarak çıkmış.

Yiğit, altını padişaha teslim etmiş. Padişah ona ikinci şartını söylemiş:

– İşte bu tepede bir kuyu var. Suyu altından gözüküyor; fakat dışarı çıkmıyor. Etraftaki adamlar ise susuzluktan zorluk çekiyor ve ekin ekemiyorlar. Şu kuyunun suyunun dışarıya akmasını sağlayacaksın.

Yiğit, kara kara düşünmüş. "Nasıl yaparsam, su çoğalır da dışarıya fışkırarak çıkar?" diye kafa yormuş. Sonunda kuyunun dibine inerek kazmak istemiş. O yemeğini, halatını hazırlamış ve kuyuya inmiş. İnsanlar ise "Bu yiğit deliymiş, kuyunun dibinden sağ çıkmayacak, oradan kim geri dönmüş ki." diyerek konuşuyorlarmış.

Gayrat ise kuyunun dibine inmiş ve gözü ağrıyınca biraz beklemiş. Sonra etrafa bir bakmış, kuyunun dibi topuğu kadar değilmiş. Ayağının altı ise çok katıymış. O, "Evet, giden geri dönmez dedikleri buymuş, tamam, bir başa bir ölümdür. Şimdi hareket edeceğim, 'Çalışan başarır.' derler, zor bir durumdan çıkmanın çaresini bulsam" diye hayal etmiş. Sonra küreğini almış ve çalışmaya başlamış. Kürekle ne kadar kazmaya uğraşsa da kürek yere bir türlü batmamış. Tersine, sert bir şeye değerek, küreğin ucu eğilmiş. O zaman Gayrat, "Bu yerde bir şeyler var." diye düşünmüş ve kuyunun duvarını yandan kazmaya başlamış. Biraz kazınca kuyunun bütün suları o çukura toplanmış ve dibi açılmış. Bakmış ki, bilinir bilinmez bir demir kapak varmış. Gayrat'ın kalbi yerinden oynamış. Yine duvarın ikinci tarafına kendi sığacak kadar bir yer açmış ve kuyunun etrafını kazmaya başlamış. O günden itibaren üç gün üç gece çalışmış ve

kapağı yerinden kaldırmış. Kapağın dibinden yarı karanlık bir merdiven görünmüş. O merdivenden inmeye devam etmiş. Sonunda büyük bir eve gelmiş. Evin dört tarafına büyük sandıklar koyulmuş ve sandıkların kapakları açıkmış. Orada çok değerli varlıklar parlayarak etrafa nur saçıyormuş. Gayrat şaşırmamış. O etrafa bakmış ve yine bir küçük kapı görmüş. Bu kapıyı yavaş itmiş. Kapı açıkmış. İçeri girdiğinde, kuvvetli bir genç yiğit, ortadaki bir direğe sıkı sıkıya bağlanmış. O bayılmış, ölü diri belirsiz, başı bir tarafa eğilmiş ve hiçbir şey bilmiyormuş. Karşısında yine bir kapı görünmüş. Gayrat varmış, bıçağı ile yiğidin eli ayağını çözmüş, yavaşça yere yatırmış, yanındaki su kutusundan su almış ve yiğidin yüzüne serpmiş ve ağzına damlatmış. Yiğit gözlerini açmış. O yanında duran tanımadığı yiğidi görmüş ve yavaşça:

– Sen kimsin, buraya nasıl geldin, demiş sakin bir sesle.

– Beni boş verin, sen kendin neden burada tursak olarak yatıyorsun, kimsin, demiş Gayrat.

– Ben Harezm padişahının oğluyum. Babam Kara Dev'in ağabeyini öldürmüş, onun küçük kardeşi Kızıl Dev beni kaçırdı ve tutsak etti. Her gün erken gider ve akşama doğru döner. Benim ölmemem için ekmek ve su verir. Sonra yoruluncaya kadar beni döver ve uyur. Babamın intikamını böylece benden alıyor. Ben buraya nasıl geldiğimi bilmem, sen boşuna uğraşıyorsun, o çok gaddar, acımasız bir devdir. Senin ecelin gelmiştir, sana kadar buraya çok yiğitler geldi, hepsini bir yumruk darbesiyle öldürdü ve ateşe attı. Sen de öleceksin, demiş yiğit halsiz olarak.

– Öyle demeyin, ikimiz birlikte deve karşı savaşacağız, ne zamana kadar burada tutsak kalacaksın, demiş yiğit.

Böylece Gayrat, yiğidi yerinden kaldırmış, giysisini düzeltmiş, yemek yedirmiş ve su içirmiş. İkisi konuşmuşlar.

Akşam olunca, dev dönmüş. Dev, yiğidin serbest bırakıldığını görmüş ve gülerek: "Yine birisinin eceli mi geldi, hadi çıksın karşıma!" demiş. Yiğit çıkmamış. Gayrat nefesini tutmuş. Dev çok öfkelenmiş ve: "Kim olursan çık, zaten öleceksin, benimle oynama!" diye bağırmış. O zaman bile çıkmamışlar. Bundan sonra dev insan şeklindeki bir şeyi görmüş ve: "Evet, yakalandın mı, buraya mı saklandın?" demiş ve bütün

gücüyle o şekle vurmuş ki, onun bağırmasından evin duvarları kerpiç olarak düşmüş; çünkü Gayrat ve yiğit, birkaç kılıcı tek kılıç olarak bağlamışlar, ucunu tepeye doğrulayarak, insan şekli gibi koymuşlar. Devin eli kılıca kalkan gibi girmiş. O elini çıkarmaya çalışmış; ama bir türlü çıkaramamış. İki taraftan Gayrat ile yiğit çıkarak ona hücum etmişler. Onlar iki gün iki gece savaşmışlar ve sonunda devi paramparça etmişler. Sonra onun yanındaki anahtarları almışlar ve başka evlere girmişler. Kırk eve girmiş ve görmüşler. Bütün evlerde türlü varlıklar, çok değerli taşlar, altınlar, eşyalar, silahlar, atlar varmış. Sondaki evde ise dünyadaki en güzel kızlar varmış. Gayrat onların hepsini kurtarmış ve son evden dağın bağrındaki mağaraya götürmüş.

Burada yiğit, kızlardan birini seçmiş, atına binmiş ve minnettarlığını bildirmiş, vedalaşarak, kendi ülkesine yola çıkmış. Diğer kızlar padişahların kızlarıymış, onlar kurtulduklarına sevinmişler ve erkek giysilerini giyerek atlara binmişler ve ülkelerine gitmişler. Gayrat ise padişaha varmış. Padişah onu görünce şaşırmış; çünkü o Gayrat'ı çoktan suda boğularak öldü sanarak ona acıyormuş. Sebebi, Gayrat devi öldürünce kuyudan çok büyük su akımı tepeye fışkırmış, vadiyi suyla doldurmuş ve aşağıya doğru derya halinde akmış. İnsanlar bu derya suyunun kara olduğunu görmüş ve "Kara Derya" adını koymuşlar. Gayrat çıkmış ve bütün olayları anlatmış. Halkı o evlere götürmüş ve evlerdeki varlıkları toplamışlar ve herkese aynı ölçüde bölmüşler. Padişah Gayrat'ın kahraman, cömert ve âlicenap olduğunu görmüş ve üçüncü şartından vazgeçmiş.

Kardeşlerine iki büyük kızını, kendisine de küçük kızını ve padişahlığını vermiş ve kırk gün kırk gece düğün yapmış. Düğün devam ederken, Gayrat'ın anne babasını ve kardeşlerini buraya getirmişler. Böylece, çalışkan, başladığı işini sonuna kadar götüren ve korkusuz Gayrat çalışarak, kendi bahtını, bunun yanı sıra kardeşleri ve anne babasının da bahtını bulmuş, hepsi hayatlarının sonuna kadar huzur ve mutluluk içinde yaşamışlar. "Çalışan başarır." denen atasözü buradan çıkmış. Çalışan adam, elbette bahtını bulacakmış.

## 27. DARA PADİŞAH VE İSKANDARBEK

Bir zamanlar "Dara" isminde bir padişah varmış. O bir padişahın kızıyla evlenmiş. Kıza Dara'nın bir veziri âşık olmuş. Dara, namaz kılarken, vezir onun karısını yok etmek amacıyla, bir mektup yazmış ve padişahın çarığına koymuş.

Dara bunu fark etmemiş ve namazdan sonra çarığını giyerken bir mektup görmüş. Mektubun nereden çıktığını anlamamış. Mektubu okuduğunda: "Karınızı çabuk yok edin, padişah sarayında onun gibi pis kadın olmasın." denen sözler yazılıymış.

Karısı hamileymiş. Padişah onun fikrini almadan birkaç eşya vermiş ve karısını kovmuş. Kadın bir çadıra varmış ve bir erkek çocuk doğurmuş. Oğlunun ismini "İskandarbek" koymuş. Bir mektuba çocuğun ismini ve "Kim bu çocuğu bulursa, bu eşyaları alıp ona baksın." diye not yazmış ve bebeğin başına birkaç değerli eşya bırakarak, babasının evine dönmüş. Bir çoban keçilerini burada otlatırmış. Onun keçilerinden birisi gelerek, İskandarbek'i emzirmiş. Çobanın bundan haberi yokmuş. O bir Mama'nın keçisiymiş. Çoban akşama doğru eve dönünce, Mama, keçisinde süt olmadığını görmüş. O, çobana:

– Keçinin sütü nerede, diye sormuş. Çoban: "Keçinin sütünü nerden bileyim?" dediğinde yaşlı kadın onu azarlamış. Ertesi gün çoban keçilerini o yere otlatmaya getirmiş. Keçi yine bebeği emzirmiş. Çobanın bundan haberi yokmuş. Akşam olmuş. Çoban keçileri sahiplerine teslim ettikten sonra aşhalala[310] gitmiş. Mama, keçisini sağayım derken yine süt çıkmamış. Bu sefer o çobanı daha çok azarlamış. Ertesi gün kadın çobanla birlikte keçisini otlatmaya gitmiş. Birkaç zaman geçince keçi bir çadıra girmiş. Çoban ile kadın uzaktan bakmış ki, keçi bir çocuğu emziriyormuş. Mama, o çocuğu evlatlık edinmiş.

Mama'nın himayesinde büyüyen çocuk yıldan yıla çok büyümüş. O, altı yedi yaşlarına gelmiş. Çocuk hüner öğrenmeye çok yatkınmış. Tamirhanelere gider, marangozluk yapar, tüfek ve kılıç yapma işlerini öğrenirmiş. O bir gün kılıç yapan ustanın elinde büyük bir kılıcı görerek, onu eline almak için ustadan izin istemiş. Usta:

– Bu bahadırların kılıcı, onu kaldıramazsın, demiş. Çocuk kılıca bakacağım, diye ısrar edince, ustalardan biri: "Kılıcı verin, çocuğun gönlü kırılmasın." demiş. İskandarbek kılıcı eline alıp bir kaldırınca kılıç üç dört parçaya bölünmüş. Ustalar bu çocuğun Mama'nın oğlu olduğunu öğrenince, kılıcın masrafını ödetmişler. Mama, çocuğu azarlamış. Bu olaydan bir tek vezir haberdarmış. O kılıcın parasını ödeyerek,

[310] Çobanların hanedan kimselerden toplayıp aldıkları yemek.

çocuğu Mama'dan izin alarak götürmüş. Vezirin de aynı yaşta bir oğlu varmış. O İskandarbek'i çocuğunun yanına götürmüş. Onlar birlikte oynarmış.

Bu ülke padişahının güzel bir kızı varmış. Kızın kırk tane cariyesi de varmış. Padişahın kızı, bir yiğit ile oynarmış. Kız, yiğidi giysisinde saklarmış. Bu sırrı kimse bilmezmiş. Onlar bir gün deryaya yüzmeye gitmişler. O sırada deryadan bir balık çıkmış, o kız, balığa "Haram!" diyerek kaçmaya başlamış. Balık kahkahayla gülmüş. Kız şaşkınlık içinde kalmış ve balığa neden güldüğünü sormuş. O zaman balık, insan gibi konuşmuş:

– Senin birlikte oynadığın yabancı yiğit haramdır, diye cevap vermiş. O zaman balığın sözlerine şaşıran kız, babasına varmış. Kız babasından şöyle bir talepte bulunmuş:

– Baba, dün deryaya varmıştım. Orada bir balık gördüm. Balık beni görünce kahkahayla güldü. Onun neden güldüğünü anlayamadım. Bunun sebebi nedir, öğrenebilir misiniz, demiş. Babası hemen vezirini çağırmış ve meseleyi anlatmış. Bunu üç gün içinde öğrenmesini emretmiş. "Eğer üç gün içinde öğrenemezsen, başın kesilecek." diye vezirini tehdit etmiş.

Aradan iki gün geçmiş, vezir sırrı öğrenememiş. Vezir korktuğundan kendi oğlu ile İskandarbek'i başka yere göndermiş. Vezirin oğlu bir ülkeye varmış. Onun şaşkınlık içinde olduğunu hisseden bir Mama:

– Oğlum, nereden geldin, neden burada geziyorsun, diye sormuş.

Vezirin oğlu, babasının kimliğini ve onun başına gelen zor durumu, babasının korktuğu için çocuklarını başka yerlere gönderdiğini anlatmış. O zaman kadın düşünerek:

– Bu sırrı öğrenmek kolay; tasalanma oğlum. Bunun bir çaresini bulurum, demiş. Kadın hemen vezirin oğlu ile babasına varmış. Vezir, kadını padişahın huzuruna götürmüş ve: "Balığın neden güldüğünü bu kadın biliyor." demiş.

Mama, bir evi hazırlatmış ve padişah ile vezirini oraya götürmüş. Padişaha:

– Kızınızı ve kız arkadaşını çağırın, demiş. Padişah, kızı ve kız arkadaşını çağırtmış. Kadın:

– Bir kaşık damla kanımı bağışlarsanız, sırrı söyleyeceğim, demiş. Padişah kadını bağışlamış. O zaman kadın, kızın arkadaşının soyunmasını istemiş. Kızın arkadaşını soydurmuşlar. O, kız giysisi giyen bir yiğitmiş.

Padişah öfkeyle hemen kızının ve yiğidin kafasını kesmiş.

Şimdi sözü İskandarbek'e bırakalım. İskandarbek dilencilik yaparak kendi annesinin yanına gelmiş. Annesi bakmış ki çocuğu kendi çocuğuna benzetmiş. Sonra niyeti bozulmuş:

– Ah, çadıra bırakıp gittiğim çocuğum ölmediyse, bu dilenci gibi olsa yaşardı, diye düşünmüş. O anda anneye çocuğun ismini sormak fikri gelmiş. Sorunca, çocuk: "İskandarbek." demiş. Annesi kendi çocuğunu tanımış ve kucaklaşarak hasret gidermişler. Çocuğunu bağrına basarak uzun süre ağlamış. Oğlunu padişah olan dedesine göstermeden, başka bir eve saklayarak yetiştirmiş.

Padişah dedesi bir gün rüya görmüş. Rüyasında avluda bir ay çıkmış ve bütün dünyayı eritmiş. Padişahın yaşlı bir pîri varmış. Padişah rüyasını o pîrine anlatmış. Pîri şöyle yorumlamış:

– Senin bir evladından İskandarbek isminde bir çocuk doğacak. O bütün dünyaya padişah olacak, demiş. Padişah bir gün bu rüyasının yorumunu kızına anlatmış. Kızı bu mutluluğu babasından gizleyememiş:

– Baba, bir kaşık damla kanımı bağışlarsanız, bir sırrım var, anlatacağım, demiş. Babası:

– Bir kaşık damla kanını bağışladım, kızım. Anlat, demiş.

O zaman kızı:

– Baba, benim kocam iftiraya uğrayarak, beni dövmüş ve birkaç eşyayla kovduğu zaman ben hamileydim. Yolda doğum yaptım. Çocukla ne yapacağımı bilemeden, ister istemez çocuğu bir çadıra götürdüm, yanına değerli eşyaları bırakarak, bir mektuba: "Çocuğun ismi İskandarbek. Bu çocuğa kim bakarsa, bu değerli eşyalar onun olacak."

diye yazmıştım. Benden sonra çocuğu bir keçi emzirmiş. O keçi bir Mama'nın keçisiymiş. Mama, keçisinin az süt vermesinin sebebini öğrenmek için keçiyi takip etmiş. Bakmış ki, keçi sürüden ayrılarak, bir çadıra girermiş. Onlar, sonra İskandarbek'i bulmuşlar, diye İskandarbek'in başına gelenleri anlatmış. Dedesi İskandarbek'i eğitmiş ve kendi askerlerine komutan yapmış.

Şimdi sözü İskandarbek'in kendi babasına bırakalım. Dara, büyük bir padişahmış. O, beş altı padişahtan vergi toplarmış. Dara padişaha İskandarbek'in dedesi de bağlıymış. Onun bu sene büyük bir ölçüde vergi ödemesi gerekiyormuş. Dara padişah, vergi ödemesi için çok ısrar etmiş. İskandarbek'in dedesi, genç ve pehlivan olan komutana güvenerek, vergi ödemekten vazgeçmiş. Bu arada Dara padişah vefat etmiş. Onun yerine Dara padişahın büyük karısından olan oğlu tahta geçmiş. Büyük ağabeyi İskandarbek'in dedesinden intikam almak istemiş; çünkü o Dara padişah vefat ettiğinde bile cenazesine gelmemiş. Dara'nın büyük oğlu İskandarbek'e savaş ilan etmiş.

İskandarbek askerlerini toplamış ve ağabeyine karşı yola çıkmış. İskandarbek'in dedesi torununun gücünü sınamak için, kendi ağabeyine karşı savaşacağını söylememiş. İskandarbek'in askerleri şiddetli savaşarak ağabeyinin askerlerini yenmiş. O sırada ağabeyinin ikiyüzlü vezirlerinden biri, padişah uyurken başına kılıç sokmuş ve İskandarbek'e haber etmiş. Dedesi bundan haberdar olmuş ve bütün sırrı İskandarbek'e anlatmış:

– Bu padişah senin ağabeyindi. Ben gücünü sınamak için savaşmana karşı çıkmadım, demiş. O zaman İskandarbek ağabeyine kılıç sokan vezire:

– Beni padişahın yanına götürün, demiş. Vezir onu götürdüğünde ağabeyi hâlâ ölmemiş. İskandarbek kendini tanıtmış; ağabeyi vezirin ikiyüzlülüğünü, onun amacının tahta geçmek olduğunu ve bu vezirin sonra da İskandarbek'e de hainlik yapacağını anlatmış.

Sonunda ağabeyi, İskandarbek'e:

– Padişahlık sana kaldı. Padişahlıkta falan bir yerde gizli bakılan bir at ve falan bir yerde saklanan güzel bir kız var. İlk önce onları kendine al, diye nasihat etmiş ve ölmüş.

İskandarbek ağabeyin söylediklerini yapmış, ikiyüzlü veziri öldürmüş ve kendini bu ülkenin padişahı ilan etmiş.

## 28. AŞKIN GÜCÜ

Bir varmış, bir yokmuş, eski zamanda Yangikorgan tarafında Nanay denilen acayip bir köy varmış. Köy yüksek dağların eteğinde yer alırmış. Bahar, başka yerlere göre geç başlar, sonbahar ise erken gelirmiş. Yüksek dağlardan esen hafif rüzgâr, buraya gelinceye kadar rüzgâra dönüşür, çiseleyen yağmur ise sel gibi yağarmış; fakat Nanay'ın ekşi elmaları ile altın ayvaları, armut ile narları, her biri küçük kâseler gibi kayısıları ile tatlı erikleri bu tarafı Namangan'a, diğer tarafı Kırgızistan'ın Karavan bölgesi, Alabuka bölgesi ile Sarı Çelak'ı ile meşhurmuş. Nanay'ın insanları şirin meyveler yetiştirir ve onları satarak geçimlerini sağlarmış. Dağın temiz havasından teneffüs ederek büyüyen kız yiğitler, birbirinden güzel, büyükleri ise nurlu olurmuş. Misafir gelirse, sofralarına elinde olan her şeylerini koyar, üç gün ziyafet yaparlarmış; neşeli ve çalışkan bir halkmış.

Bu köyün yukarısında, yüksek dağların bağrında bir cadı, ejderha oğlu ile beraber yaşarmış. Onlar yaşadıkları kulübeye "Köksaray" derlermiş. Köksaray, dağ kayalarının yükseğinde yer alırmış. O daima dumanlar arasında kâh görünür kâh görünmez, etrafa üzüntü ve dehşet vererek dururmuş. İnsanlar bu yere hiç gitmeseler de, orada herhangi bir felaketin olduğunu hissedermiş. Cadı, oğlunu insan etiyle beslermiş. Cadı, dilenci kadın kılığına girer, dağdan köye iner ve dilencilik yaparak çocukları kandırır ve çalarmış. Ejderhaya küçükken bir gün için bir çocuğun eti yetermiş. O büyüyünce daha fazla et talep etmeye başlamış. Bunun için cadı bir günde iki üç çocuğu ya da iki kişiyi kandırarak dağa götürürmüş.

Köyde çocukların birer ikişer kaybolmasına sağır kalan halk, gitgide kadınlar ve erkekler kaybolmaya başlayınca panikleyip, bunun nedenini öğrenmeye çalışmış. Bu arada Zarkent köyünden pehlivan bir yiğitle nişanlanan Nanaylı güzel bir kız kaybolmuş. O kızı da cadı götürmüş. Ejderha, kızın güzelliğine büyülenerek onu yememiş ve kendisine sütanne yapmış. Kızın her gün ejderhanın yelelerini yıkaması ve taraması gerekiyormuş. Onu besleyen ve ilginç masallar anlatan kız buymuş. Kızın kaybolması büyük bir gürültü yaratmış. İnsanlar huzursuzluğa kapılmışlar ve köyün

etrafına nöbetçi koymuşlar. Köyde zaman zaman ortaya çıkan dilenci kadın, bu yerdekiler arasında şüphe uyandırmış. Onlar dilenci kadını arkasından takip ederek, onun insanları kandırarak dağlara götürdüğünü fark etmişler.

Güzel kızın anne babası kızlarını araya araya, "Onu damadımız kaçırmasın." diye düşünmüşler ve damadının evine varmışlar. Gelinin kaybolduğunu duyan yiğit bayılmış; çünkü o kızı çok seviyormuş ve düğünü sabırsızlıkla bekliyormuş. Yiğit kendine gelince, köyde giderek çok insan kaybolmaya başladığını, bir dilenci kadının iki üç kişiyi kandırarak dağlara götürdüğünü anlatmışlar. Bundan sonra yiğit yola çıkmış. O gün boyunca yürümüş ve akşama doğru dağ eteğine gelmiş. Güneş batınca Köksaray'a ulaşmış. Köksaray'ın etrafı sağlam kayalarla ve kuşların uçamadığı yüksek kapılarla sarılıymış. Yiğit sarayın her tarafını dolaşmış; ama girmek için yol bulamamış. Bir kayanın altında cadının çıkmasını beklemiş. Güneş çok sıcak olunca, bir kayanın yanında cadı peyda olmuş. Yiğit onun biraz uzaklaşmasını beklemiş ve gittikten sonra kayanın yanına gelmiş ve dolaşarak saraya giriş yolunu aramış. Yiğidin keskin gözleri kayanın altındaki bilinir bilinmez daire şeklindeki bir çizgiyi görmüş. Bu dairedeki taşları tırnakları ile dönüştürürse, bu yer altı yolu lağımın ağzıymış. Yiğit taş kapağı zorlanmadan kaldırmış ve lağıma girmiş. O yer altından yürüyerek, tavanı yüksek, geniş ve karanlık mağaraya ulaşmış. Mağaranın başköşesinde ejderha büzülerek uyuyormuş. Kız ise zayıflamış, yüzünün rengi kaçmış ve sümbül saçları uzamış. Gözlerinden durmadan yaş akıyor ve dilenci kadının bin yamaklı torbasına bin birinci yamayı dikiyormuş.

Yiğit küçük bir taşı almış ve kızın tarafına atmış. Kız başını kaldırarak baktığında, mağaranın bir kenarındaki nişanlısı olan yiğidi görmüş. Kız yerinden kalkmış ve yiğidin karşısına varmış. Halsizlikten yıkılayım derken, yiğit onu tutuvermiş.

Onlar ejderhadan uzak bir yere oturmuşlar ve olanlar hakkında konuşmuşlar. Onlar ejderhadan nasıl kurtulacaklarını konuşmuşlar. Fakat kız:

– Boşuna uğraşmayın, ejderha bir nara tartınca üç çakırım yerdeki çöpleri kızartma yapacak, onun ağzından ateş püskürüyor. Cadı ise sihirle herhangi bir adamı mülayim yaparak, arkasından takip edecek hale getiriyor. Onun için onlarla savaşmak

faydasız, benden ümidinizi kesin, en iyisi kendinize ihtiyatlı olun, geri dönün, demiş ağlayarak.

Kızın bu sözleri, yiğidin gururuna dokunmuş:

– Siz ne diyorsunuz? Ben sizi ejderha ve cadının eline bırakıp, kendi hayatımı kurtararak gidecek miyim? Bu benim için ayıptır. Babayiğidin utanması, ölmesi demektir. Ben ejderha ile savaşacağım, öldürürsem, beraber buradan gideceğiz ve düğün yapacağız. Eğer ölürsem, sevdiği kızı bırakarak kaçıp gelmiş denen sözlerden kurtulacağım, demiş.

Yiğit böyle diyerek ejderhanın olduğu tarafa yürümüş. Kız ise:

– Uyandırmayın, o sizi öldürecek, diye ağlayarak kalmış.

Yiğit, ejderhanın yanına varmış, kılıcını kınından çıkarmış ve:

– Hey, yamyam! Ecelin geldi, yerinden kalk, demiş. Ejderha başka tarafa dönmüş ve uykusuna devam etmiş. Kız koşarak gelmiş ve yiğidin eline asılmış:

– Neden onu uyandırıyorsunuz, uyurken kılıç ile vursanız olmaz mı, demiş kız üzülerek.

– Uyuyan düşmanı öldürmek, korkakların işidir. Ben düşmanım ile yüz yüze savaşmayı istiyorum, demiş ve kızı bir tarafa çekmiş, yine kılıcı ile ejderhayı itmiş:

– Kalk, hunhar! Canını almaya geldim.

Ejderha, benim şirin uykumu bozan hangi neden, diye öfkeyle gözünü açmış ve tepesinde kılıcıyla bir yiğit varmış. Ejderhanın uykusu açılmış ve yerinden kalkmış. Onun boyu yiğidin boyundan beş kat büyükmüş. O yiğide bakarak:

– Anneciğim, seni yemem için mi getirdi, yoksa kendi isteğinle mi geldin, diye sormuş.

– Senin için geldim, yamyamlığın canımızı sıktı, seni öldüreceğim, demiş yiğit tavrını bozmadan.

Dizleri kadar olmayan yiğitten bu sözleri duyan ejderha kahkahayla gülünce mağaranın taşları yere çakılmış. Yiğit ise:

– Nerede savaşacağız, mağaranın içinde mi yoksa dışarıda mı, demiş yiğit hazırlanıp.

O zaman ejderha yiğidin ciddi konuştuğunu anlamış:

– Bugüne kadar yediğim adamlardan hiçbiri bana karşı çıkmamıştı. Sen ise benimle savaşmayı düşünüyorsun. Tamam, çalışarak kazanılan yemek lezzetli olsa gerek, hadi dışarıya çıkalım, orada savaşacağız, demiş. Onlar sarayın yanındaki dümdüz bir dağın üzerine çıkmışlar.

Ejderha hâlâ yiğide aldırmadan:

– Kahraman yiğit, atışacak mıyız, vuruşacak mıyız, güreşecek miyiz, demiş dalga geçerek.

– Vuruşacağız, demiş yiğit. Onlar kılıçlarını alarak birbirilerine hücum etmişler. Savaş üç gün üç gece devam etmiş. Köydeki adamlar dilenci kadını yakalamışlar ve tutsak etmişler. Onun için kadın, oğlu ile yiğit savaşırken gelememiş.

Aradan üç gün geçince yerler ejderha ve yiğidin kanları ile boyanmış, dümdüz yerler çukura dönüşmüş; fakat onlar birbirini yenememiş. Cadı ise sihrin yardımıyla kendini kurtarmış ve "Oğlum aç kaldı." diye dağların eteğinde otlayan koyunlardan birini alarak Köksaray'a gelmiş. Bakmış ki kıran kırana savaş oluyor, yerler kandan kıpkırmızı halı gibi boyanmış. Cadı oğlunun etrafında dolanarak:

– Hadi, vur, öldür, acıma, diyerek ona destek vermeye başlamış.

Yiğit yenilmeye başlamış. Bunu gören kızın gözlerinden kanlı yaşlar akmış. O yiğidin etrafında pervane gibi dolanarak:

– Canım, ölürseniz, bütün adamlar ejderhaya yem olacak, beni de sağ bırakmaz. İkimizin aşkımızın hakkı, anne babamızın, köylülere olan aşkınızın hakkı, bizim köyümüzün hakkı, kendinizi tutun, ejderhayı öldürün, diye ağlamaya devam etmiş. Kızın manevî sözlerini duyan yiğidin gücüne güç gelmiş. Cadı, savaş arasındaki bir dakikalık arada ejderhanın ağzına koyunun bir parçasını koymuş, kız koşarak gelmiş ve yiğidin yüzünden öpmüş. Yiğidin bedenine tekrar güç kuvvet gelmiş. O, kendini üç gün öncesi gibi güçlü hissetmiş ve yine savaşmaya başlamış. Ejderha bütün gücünü

toplayarak, çok nara atmış, ağzından çıkan ateşle yiğidi yakacakmış. Onun narasından dağlarda büyük bir gürleme olmuş, ağzından çıkan ateş birkaç yeri yakarak küle dönüştürmüş. Şimşek olarak, kayalara çarparak onları parçalamış. Yiğit bütün gücünü bileğine toplamış ve "Ah pirim!" diyerek ejderhayı tam ikiye bölmüş. Ejderha hemen ölmüş. Oğlunun tam ikiye bölündüğünü gören annesi de ölmüş. Yiğidin kendisi de bayılarak yere yıkılmış. Kız hemen yiğidin yaralarını sarmış, kanlarını temizlemiş ve ihtiyatla kaldırmak istemiş; ama gücü yetmemiş. O yiğidin başını dizlerine dayamış ve saçlarını okşamaya başlamış. Üç gün devam eden savaş, yaralardan akan kan kendi işini yapmış, yiğit kızın dizlerinin üstünde can vermiş. Kız göğe bakarak:

– Hey, Allah'ım! Sevgilim, insanların hayatı için savaştı, neden onu kurtaramadın, diye lanet etmiş. Köylüler yolu bulup, Köksaray'a çıktıklarında, her yer yakılmış, savaş bitmiş, kız ile yiğit kaya taşına dönüşmüşler.

Her kim ki Nanay köyünden Kurama Dağlarının tepesindeki Köksaray denilen zirveye uzaktan baksa, yüksek ve sağlam duvarları yıkılmış muhteşem bir sarayı görür. Sarayın duvarları ejderha ile yiğidin savaşından sonra yıkılmış. Köksaray'a girişte çukur yerler vardır. Bu yerde yiğit ile ejderha savaşmış. Saraya yakın yerde ikiye bölünmüş ejderhanın gövdesi ve cadının cesedi de kayaya dönüşmüş.

Onlardan biraz uzakta kızın dizlerine başını dayayarak, vefat eden yiğit ve göğe elini uzatarak lanet eden kızın taşa dönüşmüş bedenlerine rastlarsınız.

Nanay halkını ejderhanın felaketinden kurtaran yiğit ve ona zor anlarda manevî destek veren kızın kıssasını, Nanaylılar çocuklarına ve torunlarına anlatırlar.

## 29. KOSKOCA ADAM

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda Uçkorgan şehrinde, Narin nehrinin boyunda bir zengin adam yaşarmış. Bu adam balıkçılıkla uğraşır ve vilayetin bütün halkının balık ihtiyacını karşılarmış. Bunun için onun namı, uzak diyarlara kadar yayılmış.

Adamın çok hizmetçisi varmış. Balığı onlar tutarmış. O balıkçıların tuttuğu her balığı gözetlermiş. Balıkçılar, "Sahibimiz nehirdeki balıkların hepsini biliyor mu?" diye şaşırırmış; çünkü adam kimin nasıl balık tuttuğundan haberdarmış.

Bu adamın balıkçılarından birisi çok fakirmiş. O uzun seneler boyunca bu adama hizmet etmiş; fakat üzeri giyime, karnı yemeğe doymazmış. O başka iş yapayım derse adam izin vermez, okuma yazma bilmeyen hizmetçilerin almadıkları şeylerini aldı diye yazar ve sonuçta onlar borçlanırmış.

Fakir adam bir gün suya ağ yaymış. Onun ağına bir karış boyunda güzel bir balık tutulmuş. Adam balığa uzun süre bakmış. Sonra:

– Bu balığı ne yapayım? Sahibime vereceksem o balığı satacak. Satın alan adam bunu pişirse bile karnını doyurmayacak. Tekrar nehre mi bıraksam diye bir süre düşünmüş. O zaman balık birden bire insan gibi konuşuvermiş:

– Hey, iyi kalpli adam! Beni bırak, bir gün yardımına yetişeceğim, diye rica etmiş. Balıkçı bu sözleri duyunca, "Bu sıradan bir balık değil." diye düşünmüş ve uzaklara git, bir defa daha toruma düşme, demiş ve balığı suya bırakmış. Balık minnettarlığını bildirmiş ve ağın ulaşamadığı yerlere gitmiş.

Balıkçının nadir bir balık tuttuğunu ve balıkları suya bıraktığını zengin adam duymuş. Adam nehir boyuna gelmiş ve balıkçıya "Balık nerede?" diye kamçı ile vurmuş. Balıkçı hiç konuşmamış. Adam yine çok dövmüş ve oraya bırakıp gitmiş. Babalarının geç olmasına rağmen, geri dönmediğine üzülen balıkçının çocukları ve karısı onu aramaya çıkmışlar. Babalarını nehir boyunda bilinçsiz halde bulmuşlar. Onlar balıkçıyı evine götürmüşler. Bu günden sonra balıkçının ne balık tutmaya ne de başka bir işi yapmaya tâkâti kalmış. Onun karısı ve çocukları açlıktan çok zayıflamışlar. Onlara yardım edecek kimse çıkmamış. Bir gün balıkçı, bastona dayanarak kapı tarafına gelip oturduğunda kocaman bir adam gelmiş. Bu adam o kadar koskoca ve korkunçmuş ki bazı insanlar onun karşısına çıkamazmış. Onun yanında bir inek varmış. İneğin sütünün çokluğundan, memesi yere az kaldı değecek ve sütü akacakmış. Bunu gören balıkçının karnı ağrımış. O yanına gelen kocaman adama selam vermiş:

– Hey, şefkatli adam! İneğinin sütüne yazık olmuş. Eğer itiraz etmezsen, karımı çağırayım, ineğini sağsın. Süte de yazık olmasın, ineğin memesini de rahatlatsın, çocuklarımı da açlıktan kurtaracaksın, demiş.

Kocaman adam ona dikkatle bakarak:

– Hey, fakir adam! Benim sana bu ineği bırakmam mümkündür; ama karşılığında üç yıldan sonra kızını vereceksin, demiş. Balıkçı düşünmüş. Onun "Sahiba" ismindeki kızı on üç yaşındaymış ve şimdiden beyazı beyaz, kızılı kızıl, gözleri parıldayan yıldız gibi, dudakları gül goncasından hem nefis, kaşları kırlangıcın kanadı gibi sivri, kirpikleri ok gibi dümdüz, sivri, yüzü şafak nuru gibi şeffaf, saçları sümbül, – kısacası âlemde istenilen ve güzelliği görünen bir kızmış. Kocaman adamın bu teklifini duyan adam düşünmüş. Sonra:

– Ben karım ile konuşayım, ne diyecek, demiş ve evine dönmüş. Karı koca konuşmuşlar. "Üç senede neler olacak belli değil, şimdilik tamam diyelim, sonra bir çaresi bulunur." diye bir karara varmışlar ve adamın şartını kabul etmişler. Kocaman adam onlara ineğini bırakmış ve üç sene sonra hangi gün ve hangi saatte geleceğini söyleyerek gitmiş. Bu kocaman adam, insan değil bir devmiş. O insan kılığına girer, bazı vilayetleri dolaşır ve çok zor durumda olan kişilerin on altı yaşlarındaki oğul ve kızlarını götürürmüş; çünkü o bu yaştaki çocukların etini çok seviyormuş. Bu defa da balıkçının zor durumda kaldığını bilerek bu amaçla gelmiş.

– Balıkçı ve karısı her gün ineği sağar, sütü ve kaymağına doyar, bir kısmını ise pazarda satar, giyecek satın alırmış. Kısacası, durumları biraz iyileşmiş. Balıkçı ve oğulları ineğini daima yıkar, tarar ve yaylaya göndererek ona iyi bakarlarmış. Aradan günler geçmiş ve kocaman adamın geleceği gün de gelmiş. Bu günü korkarak bekleyen balıkçı ve karısı dışarıda o adamı beklemeye başlamış. Bu sırada çok yakışıklı bir yiğit yaklaşmış ve selam vermiş:

– Babacığım, ben misafirim, bir gecelik için yeriniz var mı, demiş.

– Tamam, fakat bu gün başımıza bir felaket gelecek gibi. Bu sizin bizde kalmanızı engelleyemez mi, demiş balıkçı.

– Buna hiç üzülmeyin, bana bir gecelik için yer veriniz yeter, demiş yiğit.

Balıkçı ve karısı yiğidi evine almışlar. Yiğit önce ne olduğunu sormuş. Onlar olayı anlatmışlar. Yiğit:

– Sizler kapı ve pencereleri sağlam olarak kapatın ve oturun. Kocaman adam gelirse kendim konuşacağım. O adam değil, bir devdir, demiş.

Balıkçı, karısı, çocukları; yiğitle avluya girmişler ve kapıyı sağlam olarak kapatmışlar. Beklenen an da gelmiş. Dev, balıkçının kendisini karşılamadığına çok öfkelenmiş ve kapıyı sert vurmaya başlamış:

– Hey balıkçı! Kapıyı açın, kızını götürmeye geldim, diye bağırmış. Balıkçı karısı ve çocukları titremeye başlamışlar. Yiğit ise:

– Hey, insan kılığındaki dev! En iyisi kendi yoluna düş, olmazsa işin zor, demiş.

Bu sözlere dev çok sinirlenmiş. O yaptığı hilenin herkese malum olduğunu hissetmiş ve:

– Kim bana cevap veren? Dışarıya çık, savaşacağız, demiş.

Yiğit dışarıya çıkmış. Dev ile yiğit savaşmaya başlamışlar; fakat birbirlerini yenememişler. Dev çok güçlüymüş ama yiğit de ona göre kıvrakmış. Dev onu tutarak ezmek istemiş; ama yiğit her defasında ondan kurtulur, ona hücum edermiş. Böylece onlar üç gün üç gece savaşmışlar. Devin gücü gitmiş. Bundan sonra bir tarafa çekilmiş ve yuvarlanarak insan kılığından çıkmış ve dev haline gelmiş. Balıkçı o sıralar yiğidin eline bir bıçak vermeye yetişmiş. Dev ağzından ateş püskürerek yiğidi kendine çekmiş. Yiğit iki eliyle bıçağı tutmuş ve devin ağzına girmiş. Bunu gören balıkçı, çocukları ve etrafa toplanan adamlar ah çekmişler. Onlar devi görünce, "Şimdi işimiz bitti, sonra bizi yiyecek." diye titremeye başlamışlar. Bu arada "Pat pat!" diye bir ses duyulmuş. Bakmışlar ki yiğit elinde bıçakla görünmüş. O devi tam ikiye bölmüş. Adamlar sevinçten birbirlerini kucaklamış ve yiğidi ellerinden tutarak göğe atmışlar. Yurtta bayram başlamış. Balıkçı adam, yiğide:

– Hey, kurtarıcı yiğit! Sen sadece beni değil, kaç kişiyi ölümden kurtardın. Bizim şehrimizde kal, kızım Sahiba'yla evlen, demiş. O zaman yiğit ona hürmetle başını eğmiş:

– Babacığım, ben değil, siz beni ölümden kurtarmıştınız. Ben verdiğim sözü tutarak, sizin zor durumda kaldığınız anda yardım etmeye geldim. Bundan sonra size ve başka insanlara ne yardım gerekirse, yardım edeceğim; fakat beni affedin, ben Sahiba'yla evlenerek sizlerle kalamam; çünkü ben balıkların sultanının oğluyum, demiş. Bunu duyan balıkçının gözleri yaşlanmış ve yiğidi bağrına basmış. Yiğit, balıkçıyı ve

başka balıkçıları nehre götürmüş ve su altından çok değerli incileri çıkarıp vermiş ve onlarla vedalaşmış. Bundan sonra bütün balıkçılar zenginleşmiş ve güzel hayat geçirmişler. Hiç kimse balık tutmamış. Zengin adamın pazarı kesat olmuş ve buralardan Sırderya taraflarına gitmiş. Narin deryası boyunda yaşayanlar günümüze kadar deryadaki balıkları, kutsal dost olarak düşünürler ve onları tutmazlarmış.

## 30. MAVİ KEÇİ VE ÇOCUK

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda bir adam yaşarmış. O, karısı ve küçük çocuğuyla yaşarmış. Ama hayat tesadüflerle doluymuş. Bir gün o adamın karısı şeftali kurusu yapmak için çatıya çıkarken merdiven kırılmış ve kadın yere düşerek vefat etmiş. Aradan birkaç yıl geçmiş. Adam genç çocuğuyla zorlanınca bir kadınla evlenmiş. Bu kadın çocuğa iyi bakmış. Aradan iki sene geçmiş; çocuk sekiz yaşına geldiğinde, kadın da bir çocuk doğurmuş. Kadın sonraları hep çocuğuyla ilgilenir ve ev işlerini üvey oğluna bırakırmış. Sekiz yaşındaki çocuk, sabahtan akşama kadar ev işlerini yapar, üvey annesi ise çocuğunu elinden düşürmeden dolaştırırmış. Bunları gören babası hiçbir şey yapamazmış. Zaman yıldırım gibi geçmeye başlamış. Çocuk ev işlerinden sonra, evdeki hayvanları dağa sürermiş. O daima dağa çıktığında, çeşmeye kuru ekmeğini batırarak yermiş. Çocuk bir gün yine o kuru ekmeğini yerken, bir mavi keçi yanına gelmiş. Çocuk ona ekmeğinden vermiş. Keçi ekmeği koklamış ve tıpkı insan gibi:

– Neden kuru ekmek yiyorsun? Gözüne zararlıdır, demiş.

Çocuk başka çaresi olmadığını, üvey annesinin bir kuru ekmek verdiğini, diğerlerini ise kutuya kilitlediğini anlatmış. Keçi, çocuğa acımış. Bu günden itibaren, çocuk kuru ekmeğini keçiye verir, keçi ise karşılığına dağdan ceviz getirirmiş. Günden güne çocuk güçlenmeye ve yakışıklı olmaya başlamış. Üvey annesinin oğlu ise güçsüz ve çirkin olarak büyümüş. Çocuğu kıskanan üvey annesi, köydeki bir yaşlı kadını çağırarak:

– Anneciğim, üvey oğlumun arkasından takip ederek, onun neden günden güne olgunlaşmaya ve yakışıklı olmaya başladığını öğrenirseniz, size çorba yaparım, demiş. Çorbayı duyunca, kadın sıcak günde dağa yol almış. O, akşama kadar çocuğu takip

etmiş ve ona mavi keçi geldiğini, çocuğa ceviz verdiğini öğrenmiş ve dönünce üvey annesine anlatmış. Üvey annesi:

– Şimdi ben ne yapabilirim, demiş. Yaşlı kadın:

– Kocan dönünce, "Hastayım." diye yatın ve hiçbir şey yemeyin. İki üç gün böyle devam edersen, "Ne yapayım, ne yersin?" diye soracak. O zaman sen: "Dağdaki mavi keçinin etini yemek istiyorum." diyeceksin. Kocan o keçiyi getirecek ve kesecek, sen ondan kurtulacaksın, diye öğüt vermiş.

Üvey annesi, o kadının dediklerini yapmış. Onun, "Dağdaki mavi keçinin etini yemek istiyorum." demesine karşılık, babasının "Tamam, o keçiyi yakalayacağım." dediğini çocuk duymuş. Çocuk, dağa varmış ve keçiyi beklemiş. Keçi gelince olayı anlatmış. Mavi keçi:

– Sen merak etme. Baban beni yakalayacak ve kasap ile ayaklarımı bağlayacak, o sırada sen benim yattığım yere dönerek külü serp ve elindeki bıçakla hazır ol. Ben külü üfleyeceğim; baban ve kasapçının gözlerine kül girecek. O sırada onlar gözleri ile uğraşırken sen bıçakla ayaklarımdaki ipi kesiver ve bana bin. İkimiz kaçacağız, demiş. Çocuk keçinin dediklerini yapmış. Aynı kasap, bıçağını bilemiş ve "Bismillah!" diyerek, keçinin boğazını kesecekken keçi külü üfleyince babası ve kasabın gözlerine kül girmiş ve hiçbir şeyi görememişler. Onlar gözlerini sürterek, ne yapacaklarını düşününce, çocuk elindeki bıçakla keçinin ayaklarındaki ipi kesmiş ve ona binmiş, ikisi kaçmışlar.

Çocuk ile keçi dağın en tepesine çıkmışlar. Orada bir mağarayı bulmuşlar ve orada yaşamaya başlamışlar. Onlar çeşitli dağ nimetlerinden yemişler ve kar suyundan içmişler. Çocuk yakışıklı ve pehlivan yiğit olarak büyümüş. O yabanî hayvanlarla dost olmuş, insanlarla irtibatını tamamen kesmiş. Dağdan inip, üvey annesiyle tekrar karşılaşmayı düşününce kalbi titrermiş. Bundan dolayı, insanları uzaktan gözetler, yanlarına gitmez ve onlara görünmezmiş.

Günlerden bir gün, köyü eşkıyalar basmış. Onlar kırk taneymiş ve köyü yağmalamışlar, karşı gelenleri kılıçtan geçirmişler. Büyük baş hayvanları, koyunları,

atları, genç kız ve çocukları dağa götürmüşler. Onlar yiğit ve keçinin yerleştiği mağaranın aşağısındaki bir mağarayı kendilerine mekân etmişler.

Diğer mağaraya ise yağmaladıkları malları saklamışlar ve mağaranın ağzını büyük taşla kapatarak, nöbetçi koymuşlar.

Mağaradan bunları gözetleyen yiğit, kadınlar ve genç çocukların ağlayışından, eşkıyaların onlara kamçı vurmalarından, burada bir tatsızlık olduğunu hissetmiş. O, eşkıyaları takip etmiş. Akşam olunca eşkıyalar dinleniyormuş, sonra ateş yakmışlar, şarap içmişler ve eğlenmişler. Sabaha doğru, hava serinleyince hepsi uyumak için mağaraya girmişler.

Yiğit, mavi keçiyle aşağıdaki diğer mağaraya gelmiş. Orada kadınlar ve çocukların ağlayışı, iniltileri duyulurmuş. Nöbetçiler ise öteki mağarada uyuyorlarmış. Yiğit bir seslenişle mağara içindekileri çağırmış. Mağara içindekiler şefkatli fısıltıyı duymuşlar ve birinin yardım edeceğini hissetmişler. Yiğit:

– Sizler kimsiniz, neden buraya kapatıldınız, diğer mağaradakiler kim, diye sormuş. Mağaradaki kadınlardan cesur olan biri:

– Biz dağın aşağısındaki köyde yaşıyoruz. Diğer mağaradaki eşkıyalar köyümüzü bastı. Yaşlı, kadın-erkek demeden hepsini katlettiler. Kadınları ve çocukları köleliğe satmak için götürdüler. Kendileri diğer mağarada eğleniyorlar. Bizleri buraya kapattılar. Bize yardım edin, bu esirlikten kurtulalım, demiş ağlayarak. Yiğit onları teselli ederek:

– Elbette sizleri kurtaracağım, demiş ve kılıcını alarak diğer mağaraya gitmiş. Mağaranın ağzındaki kocaman taşı keçiboynuzu ile yıkmış. Mağaraya küçücük yol açılmış. Fakat bu yoldan birer olarak çıkmak mümkünmüş. Yiğit mağara ağzına yakın mesafede yatan bir eşkıyanın ağzını kapatarak, dışarı çıkarmış ve uyandırmış. Yabancı bir yiğidi karşısında gören eşkıya çok korkmuş ve titreyerek:

– Yiğit, ne yapacaksın, neden beni dışarıya çıkardın, diye sormuş. Yiğit:

– Eğer yaşamak istiyorsan, mağaradaki eşkıyaları teker teker uyandır ve dışarıya yolla, eğer hile yapacaksan, seni ve diğerlerini de öldüreceğim, demiş. Ölmeyeceğini duyan eşkıya mağaraya girmiş ve eşkıyaları teker teker uyandırarak ve gürültü yapmadan "Düşman bastı." diyerek dışarıya göndermiş. Eşkıyalar uyuklayarak birer

birer dışarıya yol almışlar ve bir kişi sığacak yoldan çıkmaya başlamışlar. Yiğit ise dışarıya çıkan eşkıyaların, ne olduğunu anlayıncaya kadar, kafalarını kesmiş. Böylece, o otuz dokuz eşkıyayı öldürmüş. Kırkıncı eşkıya ise yiğidin öldürmemeye söz verdiği eşkıyaymış. O dışarıya çıkmadan önce yiğidin söz verdiğini hatırlamış. Yiğit onu öldürmeden sağ bırakmış. O yiğide minnettarlığını bildirmiş ve arkasına bakmadan kaçmış.

Yiğit, kadın ve çocukların tutulduğu mağaranın ağzındaki taşları keçinin yardımı ile açmış. Kadınlar ve çocuklar ağlayarak dışarıya çıkmışlar ve kurtarıcılarına dua etmişler. Sonra yiğit onları bir nehre götürmüş ve yıkanmalarını istemiş. Bundan sonra kazanda pişirilen çorbalar ve tandırda yapılmış ekmeklerle karınlarını doyurmuş. Eşkıyaların köyden yağmaladıkları malları almışlar ve köye dönmüşler.

Onlar köye geldiklerinde, köyün durumu sahibi tarafından terk edilmiş bir ev gibiymiş. Arada bir ortaya çıkan köpekler, adamları görünce, havlamak yerine kuyruklarını kısarak kaçmışlar. Ortaya çıkan bir iki yaşlı adam bunları görünce, ağlayarak görüşmüşler. Köy halkından vefat edenlerin cenazelerini kaldırmışlar. Dağlara kaçanlar, köyde durumun sakinleştiğini görünce, tekrar dönmeye başlamışlar. Yiğidin anne babası ve kardeşi de dağa kaçmış. Onlar kendi çocuğunu tanıyınca çok şaşırmışlar. Köy halkının diğer kısmını eşkıyaların elinden kurtaranın kendi oğulları olduğunu duyunca, çok sevinmişler ve gururlanmışlar. Köy halkının huzurunda ona yaptıkları kötü davranışları için özür dilemişler. Affedebilmek her babayiğidin işiymiş. Yiğit onları affetmiş. O köyün en güzel kızıyla evlenmiş. Hepsi huzur içinde yaşamış ve muratlarına ermiş.

## 31. YARIM NOHUT

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda bir adamın üç oğlu varmış. Bir gün anne babaları vefat etmiş ve çocuklar kimsesiz kalmış. Oğulları nereye gideceklerini bilememişler ve sonunda başka yurtlara gitmeyi düşünmüşler. Bir yerde sabahladıktan sonra yollarına devam etmişler. Küçük kardeşi yoldan yarım nohut bulmuş ve ağabeyine vermiş, ağabeyi nohudu yemiş. Yine yolda giderken, önünden bir sürü çıkmış. Küçük kardeş bu sürünün içindeki eşeğin kuyruğunu kesmek istemiş; ama büyüğü razı olmamış. O zaman kardeşi, ağabeyine:

– Olmazsa, o yarım nohudu bulun, demiş. Ağabeyi:

– Tamam, yarım nohudun seni yesin, keseceksen al, demiş. Kardeşi o eşeğin kuyruğunu kesmiş ve koynuna koymuş.

Bunlar birkaç gün yol yürümüşler. Önlerine bir kaplumbağa çıkmış. Küçük kardeşi ağabeyine:

– Bu kaplumbağayı koynuma koyayım, demiş. Büyüğü razı olmamış:

– Olmazsa, o yarım nohudumu verin, demiş. Ağabeyi:

– Tamam, alırsan al, demiş. O, bu kaplumbağayı koynuna koymuş.

Birkaç günlük yolculuktan sonra onlar akşam bir değirmene gelmişler. Sabah gitmeden önce küçük kardeşi:

– Değirmenin yelkenini çalacağım, demiş. Kardeşleri hayır, demiş.

– Olmazsa, o yarım nohudumu verin, demiş. Ağabeyi:

– Tamam, yarım nohudun seni yesin, alırsan al, demiş. Bundan sonra kardeşi değirmenin yelkenini koynuna koymuş. O gün akşama kadar yollarına devam etmişler ve bir menzile gelmişler. Burada bir dev yaşıyormuş. Dev çöle gitmiş.

Bunlar bu devin menziline yerleşmişler. Kapıyı sağlam kapatmışlar. Gece yarısı dev çölden dönmüş ve bakmış ki menzilin kapıları kapalıymış. Dev: "Kapıyı açın!" diye bağırmış. Onlar ses çıkarmadan yatmışlar. Dev bir iki kere bağırmış ve kapıyı itmiş. Bunlar bakmış ki kapı yıkılacak durumda. Sonra küçük kardeşi:

– Tamam, dur, seni tanıyayım, kimsin sen? Bu kapıyı boşuna itme, kendini tehlikeye atma ve git, demiş.

O dev:

– Bu yer benim, sen kimsin, benim yerime girmişsin, demiş. Küçük kardeşi:

– Hey, kardeşim, sen dev isen biz senden de büyüğüz. Bana "Pulliksir" derler deyince dev korkmuş; fakat sınamak istemiş:

– Hadi, koltuğunun bir kılını uzat, demiş. Küçük kardeşi koltuğundan o eşeğin kuyruğunu uzatmış. Dev bu hali görünce, dehşet içinde kalmış. "Bunun koltuğunun kılı böyleyse, kendisi nasıl" diye çok korkmuş; ama yine sınamış:

– Bitini uzat, demiş.

Bu sefer o kaplumbağayı göndermiş. Dev bunu görünce hayret içinde kalmış. "Biti böyleyse, kendisi nasıl biridir" demiş.

– Hadi, bir elini uzat, demiş. Küçük kardeşi değirmenin yelkenini çıkarmış ve bir döndürmüş ki dev korkusundan çöle kaçmış. Bu menziller kardeşlere kalmış ve bu yerde yaşayarak muratlarına ermişler.

## 32. BAHTİYAR

Bir varmış bir yokmuş. Amir Alimhan'ın atalarından Şamuradhan zamanında Kokan şehrinde Fayzi Baba isminde bir bahçıvan yaşarmış. O kırk sekiz yaşına gelince bir çocuğu olmuş.

Fayzi Baba çocuğu olduğuna çok sevinmiş, "Ben bahçıvanım; ama Allah bana çocuğum olmasını nasip etti." diye memnunmuş. Çocuğa Bahtiyar ismini vermişler. Çocuk altı yaşına geldiğinde okula yazdırmışlar. Bahtiyar çok zekiymiş. Okulu akranlarından erken bitirmiş. Bahtiyar'a mahkemeden iş teklifi gelmiş; ama o reddetmiş. Babasına:

– Babacığım, sizin sözünüz benim için bir emirdir; fakat izin verirseniz, ben dünyayı dolaşayım, iyilik ve kötülüğü göreyim, hüner öğreneyim, demiş. Babası memnun olmuş ve ona izin vermiş.

Bahtiyar, bir şehirden bir şehre dolaşarak Hindistan'a varmış ve kervansaraya yerleşmiş. Bir gün kendisi gibi seyyahlarla konuşurken, onlardan birisi "İsfahan'da İsmayil Şamşirgar isminde biri varmış. Kırk hüner bilirmiş." dediğini duymuş ve ertesi gün "Nerdesin İsfahan?" diyerek yola çıkmış. Uzak yolculuktan sonra İsfahan'a ulaşmış. Sorup soruşturarak İsmayil Şamşirgar'ın dükkânını bulmuş ve ona selam vermiş. O, yiğidi kabul etmiş. Usta, sofra kurmuş, çay ikram etmiş ve hâl hatırını sormuş.

– Hey yiğitlerin sultanı, sormak ayıp değildir, nerelisin, demiş.

Bahtiyar Kokanlı olduğunu ve seyahat için çıktığını söylemiş. Usta, Bahtiyar'a:

– Siz bizim şehrin misafirisiniz, bu gece bizde kalın, dostunuz varsa o da gelsin, demiş. Bahtiyar yerinden kakmış ve nezaketle:

– Benim dostum yok, yalnızım, iltifatınıza minnettarım, demiş. Akşam olmuş. Usta, Bahtiyar'ı evine götürmüş ve misafir etmiş. Ertesi gün kahvaltıdan sonra usta, Bahtiyar'a:

– Oğlum, dükkâna gelir misin yoksa burada mı dinleneceksin, demiş. Bahtiyar:

– Ben hüner öğrenmeye geldim, günüm boşa geçmesin, demiş. Usta, misafir yiğidin cevabına memnun olmuş. Usta, yiğidin şerefine ziyafet yapmış. Misafirler gelmiş. Yemekten sonra okumaya geçmişler. Misafirler Bahtiyar'ın okumasına hayran kalmışlar ve övmüşler. Misafirler Kokanlı yiğidi evlerine davet etmişler.

Usta ile Bahtiyar yalnız kalınca usta, Bahtiyar'a:

– Atalarımızda üç güne kadar misafirin ismini sormamak gibi bir gelenek var. Misafir yiğit isminiz nedir, demiş. Misafir olan yiğit:

– Babamın ismi Fayzi Baba, Şamuradhan'ın bahçesinde bir bahçıvandır. Kırk sekiz yaşında ben doğmuşum. Bahtiyar ismini vermişler, demiş. Sonra medresede eğitim aldığını, onu bitirince babasından izin alarak, seyahat için çıktığını ve buralara kadar geldiğini anlatmış:

– Dünyayı gezmeyi, iyilik ve kötülüğü ayırt etmeyi öğreneyim, dedim. Danışmanlardan hikmet duymak ve hüner öğrenmek amacıyla yola çıkmıştım, demiş.

Şamşirgar:

– Oğlum, artık kervansarayı düşünmeyin, bu evde rahat yaşayın. Sizin ilminiz iyi, artık hüner öğrenmeniz lazım. Benim on dokuz talebem oldu. Bu hünerlerim ile altmış dört yıldan beri yaşıyorum. Talebelerimin hepsi başka şehirlerden olduğu için izin aldılar ve gittiler, demiş. Bahtiyar, ustaya:

– Öyleyse, yirminci talebeniz ben olayım, demiş. Bahtiyar'ın bu sözlerinden usta çok memnun olmuş. Yiğit çalışmaya başlamış.

Usta onun çalışmalarına bakarak:

– İnşallah, iki üç aydan sonra benden de büyük usta olacaksın. İsmail Usta olarak tanındığım gibi siz de bütün ülkelerde meşhur olacaksınız. Oğlum, şimdi misafire gidelim, demiş.

Usta ve talebesi davet edildiği yere gitmişler. Onları mirza başının oğlu Abdurasulcan karşılamış ve içeriye davet etmiş. Onlar misafirhaneye girerken mollayı sormuşlar. Mirza başı:

– Dilenci dilenciye düşman denildiği gibi, dün molla: "Artık genç molla gelmiş, ilmi benimkinden de üstündür. Siz padişaha söyleyin, benim yerime imamlığa o misafiri atasın." diye gitmiş. Onun için gelmedi, diye cevap vermiş.

Usta İsmayil şaşırarak:

– Misafir eğitimli, sadece imamlığa değil müderrisliğe ve âlimliğe yeter. Üstelik ilim aldım, şimdi hüner öğreneceğim diye benim talebem oldu, demiş. Bu sözlerden sonra burada bulunan diğer misafirlerin hepsi yiğidi övmüşler. Yiğit durmadan çalışmış. Ustasının bütün hünerlerini öğrenmeye gayret etmiş. Usta da bu yiğide bildiği hünerlerin bütün sırlarını gizlemeden öğretmeye başlamış. Aradan çok geçmeden yiğidin yaptığı takılar elden ele dolaşmaya başlamış. Günlerden bir gün usta, kızı Naziknaz'a bir küpe vermiş. Babası bu güne kadar böyle bir küpe yapmamış. Onun için kızı bunu Bahtiyar yapmıştır diye düşünmüş. Kızı yiğit hakkında babasından çok duymuş ve onun ilmi ve hünerini övermiş. Şimdi küpeyi görünce onun hünerine saygı göstermiş. Usta, kızını talebesiyle evlendirmek istemiş ve:

– Kızım, senin mutlu olmanı isterim, talebemin ilmi hüneri beni geçti. Sizleri evlendirsem, hem damadım hem de oğlum olacak. Kızım bir düşün, demiş babası.

– Seçim sizindir, babacığım. Çok geçmeden, Bahtiyar ile Naziknaz evlenmişler. Bahtiyar düğünden sonra:

– Öğrettiğiniz hünerler için çok teşekkür ederim. İzninizle ülkeme dönsem, babamı özledim. Size de sık sık uğrarız. Ben size hayatım boyunca borçluyum, demiş.

Usta, damadı ve kızına izin vermiş. Bahtiyar kazandığı para ve eşyalarını develere yüklemiş ve Kokan'a dönmüş. Onun geldiğini duyan padişah, sarayına işe çağırmış. Bahtiyar ise vazgeçmiş ve birkaç dükkân açmış, talebelerine hünerlerini öğretmeye başlamış. Büyük bir bahçe yapmış ve babasıyla onu güzelleştirmiş. Böylece, Bahtiyar çalışkanlığıyla muradına ermiş.

## 33. BİR SIKIM TUZ

Bir varmış bir yokmuş. Andijan vilayetine bağlı Hartum köyünde unutkan bir adam yaşarmış. O adam çok unutkanmış. Bazen yolunu kaybeder, kendi evi yerine komşuların evine girermiş. Karısı oğlunu çağırın derse, ismini hatırlayamadığından, başka birilerinin oğlunu getirirmiş. Bu adamın karısı, Fergana vilayetine bağlı Kekirdak köyündenmiş. Bir gün kaynatasının evine misafirliğe gitmişler. Kaynatası çok hastaymış ve ölüm saati yaklaşmış. Karısı bu durumda babasını bırakıp gidememiş. Kocasının, evine dönüp çoluk çocuğuna bakmaktan başka çaresi kalmamış. Kocası evine dönecekken, karısı:

– Babası, çocuklar aç kalmasın; her gün yemek verin, demiş.

– Yemeğe ne kadar tuz katacağım, diye sormuş adam.

– Bir sıkım[311], demiş karısı. Karı koca vedalaşmış ve kocası Hartum'a dönmüş. O, karısından uzaklaşınca, unutmamak için bir sıkım, bir sıkım diye tekrar ederek yoluna devam etmiş. Bir yere gelmiş. Bu yerde insanlar çeltik eziyorlarmış. Onlar, "Bir sıkım, bir sıkım!" diye söylenerek gelen adamı, harmanımıza "Bir sıkım!" diyerek bizimle dalga geçiyor, diye ortaya alarak bir güzel dövmüşler.

– Neden dövüyorsunuz, diye ağlamış adam.

– Neden "Bir sıkım!" diyorsun?

– Başka ne diyeyim?

– Harmana bereket, de.

[311] Avuç.

Adam "Tamam." demiş ve "Harmana bereket, harmana bereket!" diyerek yoluna devam etmiş. Yine bir köye gelmiş. Bu köyün bütün insanları bitlenmiş ve bir yerde toplanarak birbirlerinin bitlerini temizliyorlarmış. Onlar bakmış ki, bir adam "Harmana bereket, harmana bereket!" diyerek gidiyormuş. İnsanlar çok öfkelenmiş. "İşte sana bereket!" diye adamı dövmüşler.

– Neden dövüyorsunuz, sizlere ne yaptım, demiş ağlayarak.

– Neden "Harmana bereket!" diyorsun?

– Başka ne diyeyim?

– Biriniz de kalmadan kırılın, deyin.

Adam "Tamam." demiş ve "Biriniz de kalmadan kırılın!" diyerek yoluna devam etmiş. Adam yine bir köye gelmiş. Köyün zengini olan birinin tek evladı, oğlak oyununda atların ayakları altında ezilerek ölmüş. Adam geçerken onun cansız bedenini götürmek için hazırlıklar yapılıyormuş. İnsanlar bir bakmışlar ki, yabancı bir adam "Biriniz de kalmadan kırılın!" diyerek gidiyormuş. Oradakiler çok sinirlenmişler. "Dünkü oğlak oyununda bunun gibi beş yiğit vefat etti, sen hâlâ ölmesini istiyorsun." diyerek adamı dövmüşler. Adam:

– Neden dövüyorsunuz, sizlere ne yaptım, demiş.

– Neden "Biriniz de kalmadan kırılın!" diyorsun?

– Başka ne diyeyim?

– Allah rahmet eylesin, deyin.

Adam "Tamam." demiş ve "Allah rahmet eylesin!" diyerek yoluna devam etmiş. Adam yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş. Bir köyde düğün varmış. Köyün erkekleri çok kavgacıymış. Onlar bir bakmış, bir adam "Allah rahmet eylesin!" diyerek gidiyormuş. "Ha, sen bizim düğünü kıskanıyorsun, kötü niyetlisin, işte sana rahmet eylesin!" diye adamı bir güzel dövmüşler. Adam zar zor yerinden kalkmış ve:

– Neden dövüyorsunuz, ben ne yaptım, demiş.

– Neden “Allah rahmet eylesin!” diyorsun, görmüyor musun; biz düğün yapıyoruz, demiş.

– Başka ne diyeyim?

– İşte bu karneyi al ve “Gat gata gat gat!” diye çalarak git, bizim düğün yaptığımızı herkes bilsin.

Böylece, köylüler onun eline büyük bir karneyi vermişler. Zavallı adam tamam demiş ve büyük karneyi çalarak yoluna devam etmiş. O terleyerek karneyi çalıp giderken, birisi aniden değnek ile vurmuş. Adam ağrıdan yere otura kalmış. Karney ise nehre düşerek suya batmış.

– Niçin vuruyorsunuz, size ne yaptım, demiş

– Niçin boş yere karney çalıyorsun? Şimdi tuzağa yakınlaşan bıldırcınları kaçırdın, demiş. Adam bakmış ki tarlada kaçıyorlarmış.

– Nasıl söyleyeyim diye, sormuş adam.

– Nefesini içine çekerek, duvarların altından fısıltı çıkarmadan, yürüyerek gidin, demiş o adam.

Adam yoluna devam etmiş. O bir duvarın altından geçerken, arkasından işte yakalandın mı diye, birkaç adam onun üzerine atlamış ve bir güzel dövmüşler. Adam kendine gelmiş ve:

– Ben sizlere ne yaptım, neden beni dövüyorsunuz, demiş.

– Köyümüzden her gün koyun ve keçi kayboluyor. İşte bugün biz o hırsızı bekledik ve yakaladık. O hırsız sensin. Adam:

– Hayır, ben hırsız değilim. Karımın dediği sözü tekrarlayıp gidiyorum, demiş. Adamlar buna çok gülmüşler.

– Git, yoluna devam et. Ama göğe bakarak git, demişler.

Adam: “Tamam.” demiş ve göğe bakarak yürümüş. Bu sefer balıkçıların kurutmak için yaydıkları ağlarına sarılarak onları çok karıştırmış. Balıkçılar da onu fena dövmüşler.

– Sizlere ne yaptım, niçin dövüyorsunuz, demiş.

– Neden göğe bakarak yürüyorsun, eğilerek yere bakarak yürü, demişler.

Adam, bir şeyini kaybetmiş biri gibi, eğilerek giderken birisiyle çarpışmış. Bu su almak için çıkan kendi kızıymış.

Kız, babasına bakarak şaşırmış.

– Baba nereye gidiyorsunuz, demiş. Adam ona bakarak:

– Kızım, köyde unutkan adam diye birisi vardı. Onun evi nerede, demiş. Babasının halini gören kızı gülerek:

– Baba, tanımadınız mı? Büyük kızınızım, demiş ve elinden tutarak evine götürmüş. Bundan sonra adam tek başına başka yerlere gitmez olmuş.

## 34. SİHİRLİ EKMEK

Her yerde tanınmış olan Büyük İskender bütün dünyayı fethetmiş. Yeryüzünü tek başına yönetmeye başlamış. Bütün dünyada tek başına hükümdar olunca ve savaşmak için bir ülke bulamayınca canı sıkılmış. Bir gün vezirine:

– Yeryüzüne hâkim oldum. Benim basmadığım ve fethetmediğim bir karış yer bile kalmadı. Şimdi yer altı memleketini fethetmek istiyorum. Eğer kim bana bu memleketin olup olmadığını bulursa, oraya nasıl gidileceğini ve nasıl fethedileceğini söylerse, ona memleketlerimden birini ve hazinemin yarısını vereceğim, demiş.

Padişahın bu sözlerini ozanlar halka duyurmuşlar. Falcılar, danışmanlar ve sihirbazlar bunun hakkında düşünmeye başlamışlar; fakat kimse yer altı ülkesinin olup olmadığını söyleyememiş. O zaman veziri, padişaha:

– Bir yaşlı kadın var, o bu sırrı biliyor, demiş. Padişahın huzuruna bir cadıyı getirmişler. Cadı padişahın sözlerini dinlemiş.

– Bana kırk gün süre ve kırk güne yetecek kadar yiyecek vereceksin, demiş. Büyük İskender cadıya dediklerinin yapılmasını emretmiş ve kadına:

– Eğer verilen süre içinde şartlarımı yerine getiremezsen, ölüm fermanı veririm; cesedini karga ve kuzgunlara yediririm, demiş.

Kadın gerekli yiyecek ve altınları almış, padişaha boynunu eğmiş ve yola çıkmış.

Kadın kırk günlük yolculuktan sonra yer altı ülkesine varmış. Oranın sultanına Büyük İskender hakkında malumat vermiş ve: "Şimdi senin ülkene de hâkim olmak istiyor." demiş kadın, ülke sultanına.

Sultan, kadının sözlerini duymuş ve yeryüzünü fethetmiş ve şimdi de yer altına hâkim olmayı düşünen yenilmez padişahı görmek istemiş. O, kadınla birlikte yeryüzüne çıkmış ve Büyük İskender'in yanına gitmiş. Onlar tanışmışlar. Büyük İskender kadına vaat ettiklerini yerine getirmiş, onu uğurlamış ve yer altı ülkesinin sultanı ile konuşmuş.

– Sen yeryüzündeki bütün ülkelere hükümdarlık edermişsin; fakat hâlâ yeryüzündeki hayvanlar ve bitkilere hâkim olamamışsın, demiş yer altı sultanı.

– Ben sana bir şey vereceğim, bunu yersen hayvanlar ve bitkilerin dilinden anlarsın; fakat bu şeyi bir şartla vereceğim. Yer altı ülkesine göz dikmeyeceksin ve savaşmayacaksın, demiş sultan. Padişah bu şartı kabul etmiş.

Sultan ona bir parça gilvata[312] vermiş:

– Bu gilvatayı hamur gibi yoğururken una karıştırın ve ekmek yaptırın Ekmeklerden bir tanesi bile küle düşmesin. Senden başka kimse yemesin. Bu ekmeği yersen, hayvan ve bitkilerin dilinden anlayacaksın, demiş sultan.

Büyük İskender gilvatayı vezirine vermiş ve sultanın dediği gibi ekmeğin pişirilmesini emretmiş. Vezir, evine varmış, hizmetçi kadına gilvatadan ekmek pişirmesini, ekmeğin bir tanesini bile küle düşürmemesini, yememesini ve vezire teslim etmesini söylemiş.

Hizmetçi kadın unu elemiş, gilvatayı una karıştırmış ve hamur yoğurmuş. Hamurdan çok iyi ekmek pişirmiş. Ekmeği tandırda pişirmiş. Ekmekler pişince, bir tanesi kopmuş ve küle düşmüş. Kadın korktuğundan küle düşen ekmeği hemen almış ve saklamış. Vezir gelmiş, ekmeklere bakmış ve:

– Bir tanesi bile küle düşmedi mi, yemedin mi, diye sormuş. Kadın, hayır cevabını vermiş.

---

[312] Yumuşak balçık, karışık tahıl.

Kadının torunu oynuyormuş. Onun karnı acıkınca, koşarak yemek pişiren büyükannesinin yanına gelmiş ve onun sakladığı ekmeği görmüş. Çocuk ekmeği yemiş ve oynamaya gitmiş. O nehrin yanına geldiğinde, otlar fısıldayarak hangi hastaya ilaç olduklarını konuşuyorlarmış. Çocuğa onların fısıldanmaları, konuşmaları net olarak duyuluyormuş. Çocuk koşarak büyükannesinin yanına varmış ve olanları anlatmış. Büyükannesi çok korkmuş ve:

– Bunu kimse duymasın, demiş. Küle düşen ekmek, gilvata eklenen ekmekmiş. Diğerleri bayağı ekmekmiş. Böylece, Büyük İskender yeryüzüne hükümdar olmuş; fakat hayvan ve bitkilerin dilinden anlayamamış. Ekmeği yiyen çocuk ise, büyük bir tabip olmuş. Bu tabip İbn-i Sina'ymış.

## 35. AKILLI GELİN

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda bir padişah yaşarmış. O elli yaşına gelinceye kadar çocuk sahibi olamamış. "Bu dünyadan çocuksuz göçeceğim." derken karısı hamile kalmış ve bir erkek çocuk doğurmuş. Padişah çocuğu sütannelere vermiş ve terbiye etmeye başlamışlar. Çocuk çok çekingen, bazı işleri beceremeyen, hiçbir işe yaramayan birisi olarak büyümüş. O yirmi sekiz yaşına gelinceye kadar evlenememiş. Bir gün babası ona kırk koyunu vermiş ve yanına bir çobanı da dâhil ederek:

– Bu koyunları satın ve parasını getirin, olmazsa kendilerini getirin, demiş. Yiğit ve çoban, koyunları şehir pazarına sürmüşler.

Onlar akşam olunca bir fakirin evinde konaklamışlar. Şehzade hiç uyuyamamış, oh çekerek, oradan buraya yuvarlanmış. Bu hali gören ev sahibinin kızı şaşırmış:

– Yiğit, neden uyuyamıyorsunuz, yoksa biz sizleri iyi karşılayamadık mı, diye sormuş.

– Hayır, sizlerin misafirperverliğinize çok minnettarım, demiş yiğit. Lakin bir şeye aklım ermiyor. Babam bunca koyunu satın, parasını getirin, satamazsan kendilerini getirin, demişti. Ben bu sözlerin anlamını çıkaramadım, demiş.

– Satın parayı getirin demesi size malumdur. Satamazsan kendini getirin demesi ise, koyunların yününü keserek getirin demesidir, demiş kız.

Erkenden kalkan çoban ve yiğit, koyunların yününü büyük çuvallara koymuşlar. Şehre inmişler ve koyunlarını satarak, yünleri geri götürmüşler. Padişah oğlunun bunu nasıl anladığına şaşırmış ve kime sorarak bu işi yaptığını sormuş. Oğlu, fakir bir adamın kızı olduğunu ve tüm kıssayı ona anlatmış. Bu kızın aklı padişahın hoşuna gitmiş. Padişah, görücü göndererek, kızı oğluna istemiş. Kız razı olmuş. Hatta düğün yaparak padişah, oğlunu fakir kızla evlendirmiş. Aradan belli bir zaman geçmiş. Padişah ava çıkmış ve eşkıyaların eline düşmüş. Eşkıyalar onu öldürmeye, kıyafetini, atını ve silahını almaya kalkışmışlar.

– Beni öldürmeyin, benim ölümümden sizlere fayda yok, benim dört otar koyunum var, onlardan birini vereyim kendi aranızda paylaşın, demiş padişah.

Eşkıyalar kendi aralarında konuşarak padişahın sözlerine razı olmuşlar. Padişah mektup yazmış ve iki eşkıyaya vererek evine göndermiş. Mektup: "Şunu götürenin önüne kırk kara deveyi koyun, arkasından kırk kırmızı deveyi sürün, at ile tayı ortasına koyun ve sürün. Onlar önünüzden gelmezse, kapı önündeki ağacın birini kesin ve yük olarak getirin demiş." denen içerikteymiş. Mektubu geline vermişler. Gelin mektubu okumuş ve:

– Vay! Babam eşkıyaların elindeymiş. Kırk pehlivanı önden, kırk pehlivanı ise arkadan alın, gelen eşkıyalardan birini öldürün, diğerinin kulak ve burnunu kesin, yol gösterici olacak, babamı kurtaralım, demiş.

Eşkıyalardan birini öldürtmüş, diğerinin kulak burnunu kestirmiş ve kırk pehlivanı önden, kırkını da arkadan alarak yola çıkmış. Kulak burnu kesilen eşkıya yol göstermiş. Padişahın tutsak olduğu yere yakınlaşınca, eşkıyalar durumu anlamışlar ve padişahı bırakarak kaçmışlar. Böylece, akıllı gelin padişahı ölümden kurtarmış.

## 36. YOLCU İLE ŞEYTAN

Günlerden bir gün, bir adam yolda giderken ona insan kılığındaki bir şeytan yoldaş olmuş.

– Sen kimsin, demiş yolcu.

– Ben şeytanım, diye cevap vermiş yoldaşı.

– Sen neden insanların arasında iğrenç işleri yapıyorsun, demiş adam.

– Dur, demiş şeytan. Bütün işleri insanların kendisi yapar.

İkisi ağız kavgasına girmişler. Şeytan kendisinin suçlu olmadığını, suçun insanların kendisinde olduğunu kanıtlamak istemiş. O, yolun kenarındaki dükkândan bir bal satın almış ve balı dükkânın kapısına sürmüş. Bala sinek konmuş. Sineği görünce örümcek gelmiş. Biraz sonra bu örümceği bir kuş yiyecekmiş. Bu sırada atına binen, eline doğanı kondurmuş bir kuşçu geçmiş. Onun elindeki doğan örümceği yemeye hazırlanan kuşa saldırmış. Dükkân sahibi ise, doğanı nasır taşı ile vurarak öldürmüş. Doğanın öldüğünü gören kuşçu dükkân sahibine saldırmış.

İkisi yaklaşınca araya insanlar ve mirşablar[313] girmiş. Mirşablar dükkân sahibini alıp götürmüşler. Bu hali gören insanlar:

– Bunun hepsi şeytanın işidir, ortaya şeytan karışmış, diye kendi aralarında konuşarak dağılmışlar.

– İşte, gördün mü? Tüm olanlarda benim suçum yok; fakat ben kapıya bal sürdüm. Bütün işleri insanlar kendisi yapar da, sonra beni suçlar, şeytan suçludur, demiş. Yolcu mağlup duruma düşmüş.

## 37. VEFA SEMBOLÜ

Eski zamanda bir yiğidin anne babası vefat etmiş ve yalnız kalmış. O fakirliğinden dolayı yaşı büyük olsa bile hiç evlenmemiş. Onların bir zengin komşusu varmış. Komşusunun evlenme çağına gelmiş bir kızı varmış. Çok görücüler gelmesine rağmen kız, ret cevabını verirmiş. Sonunda babası, annesine:

– Kızının hoşlandığı birisi var mı, sorsana, demiş. Annesi kızına kiminle evleneceğini sormuş. Kız:

– Komşumuz olan fakir yiğitle evleneceğim, demiş. Anne babası bu sözleri duyunca, yiğide haber vermişler. Yiğit çok sevinmiş. Zengin adam düğün yaparak kızını fakir yiğitle evlendirmiş. Yiğit başına konan baht kuşundan mest olmuş ve çalışmadan

[313] Eski zamanda polisin görevlerini üstlenen kişiler.

yatarmış. Yiğidin bu halini gören kız üzülürmüş; çünkü babasının verdiği mal mülk dünyalığın bir ayda tükenmesi mümkünmüş. O zaman kız, yiğide:

– Yatıp içmeye dağ bile dayanmaz. Başka bir yere gidin, çalışın, para kazanın, demiş. Yiğit başka bir yerde çalışmaya karar vermiş. Kız, kocasına bir çiçek vermiş ve:

– Beni özleyince, bu çiçeği koklayın, bu benim size olan muhabbetim, vefamın sembolü, demiş. Yiğit yola çıkmış. Yürümüş ve Buhara denilen bir yurda varmış ve padişahın sarayının inşaatında çalışmaya başlamış. O, karısını özlediğinden bir günde birkaç kez koynundan çiçeği çıkarır ve koklarmış. Onun böyle yaptığını gören kişiler, sihir yapıyor diye, padişaha haber vermişler. Padişah yiğidi çağırmış ve çiçeğin sırını sormuş. Yiğit olanları anlatmış. O zaman padişah, yiğidin karısının yalnız kaldığını duymuş ve vefalı mı değil mi diye sınamak istemiş ve birinci vezirini kızın evine göndermiş. Vezir kızın yanına gitmiş. Bir iki gün kalınca, kız onun kötü niyetli olduğunu sezmiş ve hile yaparak mahzene kapamış. Vezirini bekleyip canı sıkılan padişah, ikinci vezirini göndermiş. Bu veziri de ilk vezirinin yanına kapatılmış.

Onları beklemekten yorulan padişah, kızın evine kendisi gitmiş. Kız, padişahı bile hileyle mahzene kapatmış. Sarayın inşaatı tamamlanmış ve yiğit evine dönmüş. Karısı onu çok iyi karşılamış. Hal hatır sorulduktan sonra olayları anlatmış. Yiğit, padişah ve vezirlerini mahzenden çıkarmış ve utandırarak Buhara'ya göndermiş. Vefalı karısı ve kocası muratlarına ermişler.

## 38. AT DOLAŞIR KAZIĞINI BULUR

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda bir padişah yaşarmış. Padişahın güzel bir çarığı varmış. Padişah her günü çarığını temizler, yağlar ve rafa koyarmış.

Bir gün çarık rafta iken, bir fare una girmiş ve yemeye başlamış. Çarığın kalbi çıkacak olmuş. Sonra o Allah'a lanet etmiş:

– Hey Allah'ım! Neden beni çarık olarak yarattın, kudretli bir fare olarak yaratsaydın, demiş.

Allah acımış ve onu fareye dönüştürmüş. O, fare olmuş ve oynarken birden bire onu kedi görmüş ve kovalamaya başlamış. Farenin canı ağzına gelmiş. O kediden zar zor kurtulmuş ve:

– Allah'ım beni kedi olarak yarat, demiş. O kediye dönüşmüş. Kedi olmuş ve bahçede gezerken bir köpek onu kovalamış. Ağacın tepesine çıkarak zor kurtulmuş. Sonra:

– Kedi olmak da zormuş, Allah'ım en iyisi köpek olarak yarat, demiş ve oracıkta köpeğe dönüşmüş. Köpek olunca da evsiz ve serseri bir köpek olmuş. Çocuklar onu kesek ile vurmuş ve tartaklamışlar. Köpek olmak da hoşuna gitmemiş. Çocuk olmak istemiş ve çocuğa dönüşmüş. Çocuk olunca da anne babasız ve evsiz çocuk olmuş. O nereye giderse onu tartaklarlar ve ağır işlerde çalıştırırlarmış. Çocuk olmak da ağır gelmiş. Kocaman adam olmayı arzulamış ve evsiz barksız adam olmuş. Böyle yaşamayı doğru bulmamış. Yine arkasına dönerek çarık olmayı arzulamış ve çarığa dönüşmüş. En iyisi padişahın ayağındaki çarık olmak lazım, demiş. "At dolaşır kazığını bulur" sözü gibi, çarık da padişahın rafında yerini bulmuş.

## 39. ŞEFKATLİLİK

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda bir zengin adam yaşarmış. Bu adamın bir kızı varmış. Adam çok cimriymiş, yalnız kızına zulmedermiş. Zengin adam her gün ava çıkarmış. Ava çıkmadan önce kızına yarım ekmek bırakırmış.

Bir gün kapan almayı unutmuş. Evine gelirken yolda elinde yarım ekmek bulunan bir dilenciye rastlamış. Adam:

– Ekmeği nerden aldın diye, sormuş. Dilenci, o adamın evini göstermiş ve

– Şu evde şefkatli bir kız var; o verdi, demiş. Adam çok öfkelenmiş. Evine gelmiş ve kızına:

–Dilenciye niye ekmek verdin, diye bağırmış. Kız:

– Babacığım, yaşlı adam olduğu için acıdım, diye cevap vermiş.

Adam öfkeyle kızının sağ elini bileğinden kesmiş ve ormana bırakmış. O günü şehrin padişahı ormanda ava çıkmış. O kızı görmüş ve sarayına götürmüş. Kıza terbiye vermeye başlamış. Kız güzel ve edepli olarak büyümüş. Kızın akıllı ve ahlaklı olduğunu bilen padişah, oğluyla evlendirmiş. Düğünün ertesi kahvaltı yaparken, kız sol eliyle şehzadeye çayı uzatmış. Sol eliyle uzattığı için şehzade çayı almamış. Kız çok üzülmüş.

Bir eve girmiş ve Allah'a lanet ederek ağlamış:

– Allah, demiş kız. Ben bir zavallıya acıyarak elimden ayrılmıştım. Şimdi ise kocam sol elimden çay içmiyor. Ben buna nasıl dayanırım. Bana gösterdiğin şefkat nerede?

Kız ağladığı sırada, karşısında ekmek verdiği dilenci peyda olmuş. O sihirbazmış.

– Kızım ağlama, bu kuma elini sok demiş. Bunu dedikten sonra dilenci bir kumu kaldırmış ve kaybolmuş. Kız sol elini kuma sokunca, eli büsbütün altın ele dönüşmüş. Kız çok memnun olmuş. Ertesi gün altın eliyle şehzadeye çay uzatmış.

Şehzade memnun olmuş. Memnun kalan padişah yeniden kırk gün kırk gece düğün yapmış. Kız yine başkalarına iyilik etmiş ve muradına ermiş.

## 40. ZENGİNLİĞİN SIRRI

Eski zamanda bir padişah yaşarmış. O kadar çok zenginmiş ki onun varlıkları her yere dökülürmüş ve kimse almazmış; çünkü halkı da zengin ve varlık içinde yaşarmış. Yurdunda fakirler yokmuş. Mal mülkü her gün artıyormuş. Padişah ne yapacağını bilemeden şaşırmış.

Bir gün onun şehrine bir danışman gelmiş. Padişah onu çok iyi karşılamış. Misafir etmiş ve ondan yardım etmesini istemiş:

– Söyleyin, varlığımı nasıl durdurabilirim, onlar çok çoğalıyor, demiş. O zaman danışman:

– Eğer sen varlıklarının eksilmesini istersen, benimle birlikte çöl olan yerlere gelin. Devenin üzerinde ekmek yer, gezeriz, demiş.

Padişah sevinmiş ve deve sırtında danışman ile çöle gitmiş. Uzak yol yürümüşler ve karnı acıkmış. Yolun ortasında, devenin üzerinde ekmek yemeye başlamış. O sırada ekmek kırıntıları yere düşmüş. Padişah deveden inmiş ve ekmek kırıntısını aramış ve bulamamış. Danışmanın önünde rahatsız olan padişah, ekmek kırıntısının etrafını duvar ile örmüş. Danışman onu gözetiyormuş. Akşam saraya dönmüşler. Günler geçmiş. Padişahın zenginliği artmış ama eksilmemiş. Padişah bir gün danışmanı çağırmış:

– Danışmanım, dediklerini yaptım; ama varlığım eksilmedi. Ne yapayım, demiş.

O zaman danışman:

– Hey padişah! Eğer sen yol ortasında düşmüş ekmek kırıntısına dikkat etmeseydin varlıklarından ayrılırdın, yurdun harap, halkın fakir olacaktı. Aksine, sen ona değer verdin, etrafına duvar ördün. Senin hayatın huzur içinde olacak. Yurdun ve halkın rahat yaşayacak, demiş.

Çünkü "Ekmek azizdir, kırıntısı ondan da azizdir" denen bir atasözü vardır.

## 41. HATİCE

Bir varmış bir yokmuş. Yaşlı bir karı koca yaşarmış. Karı kocanın Hatice isminde kavgacı bir kızı varmış. Hatice'nin kavgalarından bıkmayan insan yokmuş. Bir pazar günü Hatice, babası ile kavga etmiş. Aradan haftalar geçmesine rağmen Hatice hiç susmamış.

O zaman kızının kavgalarından sıkılan babası, onu kuyuya götürmüş ve kuyuya itivermiş. Aradan iki gün geçmiş. Kızından haber almaya giden babası kuyuya geldiğinde, o yerde bir ejderha yukarıya çıkmak için tırmanıyormuş.

– Babacığım, demiş ejderha. Benim kuyudan çıkmama yardım et, Hatice'nin kavgalarından kuyuya bile sığmadım, demiş.

Adam acıyarak, ejderhayı kuyudan çıkarmış. Aradan birkaç zaman geçmiş. Babası insanların dehşet içinde olduklarını, ejderhanın insanlara zarar vermeye başladığını görmüş ve ejderhanın yanına gitmiş:

– Hey ejderha! Hatice kuyudan çıkmış, sana geliyor, demiş. Bu sözleri duyan ejderha, sağ sola bakmadan kaçmış. Kavgacı kızdan ejderha bile korkarmış ve kaçarmış.

Onun için kızlar daima şirin, edepli, imanlı olmalıymış.

## 42. DÖNEN DÜNYA

Eski zamanda bir yaşlı adam; oğlu, gelini ve torunuyla birlikte yaşarmış. Adam çok yaşlı olduğu için elleri titrer ve tuttukları elinden düşermiş. Adamın elinden düşerek kırılan tabaklara acıyan gelini, bir gün kocasına öfkeyle:

– Kocası, babanıza ağaçtan tabak yapın, olmazsa bütün tabaklarım kırılacak, demiş.

Oğlu babasına ağaçtan tabak yapmış. Adam ağaçtan yapılmış tabakta yemek yiyormuş.

Oğlu, bir gün avluda oynayan çocuğuna bakıyormuş. O ağaçtan bir şeyler yapmakla meşgulmüş.

–.Ne yapıyorsun, diye sormuş. O zaman çocuğu:

– Siz büyükbabam gibi yaşlanınca, tabakları kırmamanız için ağaçtan tabak yapıyorum. Bu tabakta size yemek vereceğim, demiş.

Çocuğunun bu sözlerini duyan oğlu, dünya işlerinin inatçılığına şaşırmış ve o günden itibaren ağaç tabakları kırmış, babasına yine çini tabaktan yemek vermeye başlamış.

## 43. AKILLI ÇOCUK

Eski zamanda bir padişah yaşarmış. Günlerden bir gün, halkını toplamış:

– Ben sizlere üç sual soracağım, kim doğru cevap verirse, sarayımda çalışacak, demiş. Soruları bundan ibaretmiş: Dünyada en katı şey nedir? En şirin ve en hızlı şey nedir? Ama bu sorulara kimse doğru cevap verememiş. Günler geçmiş, bir fakirin oğlunun bu sorulardan haberi olmuş ve babasına:

– Babacığım, beni padişah sarayına götürün, demiş. Fakir adam oğlunu padişahın huzuruna götürmüş. Çocuk padişahın sorularını tekrarlamış ve cevap vermiş:

– Benim babam her gün eve odun getirir. Odunu bağlayan ipin bir ucu çözülür, diğer ucu çözülmez. Bu nedenle, ben dünyada yoksulluk katı diye düşünüyorum. Yemek yerken babam yarın üç dört bağ odun getireceğim der; ama yine bir bağ odun getirir, demiş. Bu sebeple dil en hızlı şeydir. Anne babamın kucağında yatarım; ama sabah uyanınca bir kenarda yatmış buluyorum kendimi. Bundan dolayıdır ki, dünyada sevgi ve muhabbet en şirindir, demiş. Padişah yedi yaşındaki bu çocuğun cevaplarına memnun kalmış ve onu yardımcılarından biri yapmış.

## 44. ÇOBAN ALİ

Geçmiş zamanda bir zalim padişah yaşarmış. Padişahın kırk karısı olmasına rağmen oğulları yokmuş. Sonunda padişah yaşlanınca küçük karısından bir oğlu olmuş. Oğluna çok iyi bakmış. Padişahın oğlu, yiğit, akıllı, adaplı ve terbiyeli olarak yetişmiş. Padişah oğlunun şefkatli olduğuna kızar ve onunla konuşan kişileri öldürtürmüş. Günlerden bir gün, şehir dışındaki bir ormanda yabani domuz ortaya çıkmış. Domuz tarlaları tepelermiş, ekinleri çiğnermiş. Onunla savaşan insanlar ölmüşler.

Şehzade domuzla mücadele etmek için babasından izin istemiş; fakat babası bunları duymak istememiş. O zaman şehzade gizli bir şekilde giyinmiş, savaş aletlerini almış ve korumalara:

– Eğer ben üç gün içerisinde dönmezsem, ölmüşümdür, diye tembih etmiş ve yola çıkmış. Padişah oğlunun ortalarda görünmediğine üzülmüş ve onun nerede olduğunu soruşturmuş. Korumalardan birisi şehzadenin dediklerini padişaha söylemiş. Padişah buna çok öfkelenmiş:

– Çabuk ormana gidin ve oğlumu bulun. Kim acı haber getirirse, onun karnını yarar, kurşun koyarım, demiş.

Hizmetçiler yiğidi aramaya ormana gitmişler. Yiğit ise iki gün yabani domuzla savaşmış. Üçüncü günü domuz onu parçalamış. Hizmetçiler yürümüşler ve yiğidin parçalanmış cesedi ile karşılaşmışlar. Bu haberi padişaha nasıl ulaştıracaklarını bilmeden dağa çıkmışlar. Dağda şarkıcı Çoban Ali ismindeki bir adam yaşarmış. Hizmetçiler olayı Ali'ye anlatmışlar. Ali:

– Sizler dinlenin, ben bu haberin nasıl ulaşılacağının çaresini bulurum, demiş. Hizmetçiler dinlenmişler; Ali ise bir ağacı kesmiş ve ondan bir dutar[314] yapmış. Dutar hazır olunca hizmetçilerle birlikte padişahın sarayına doğru yola koyulmuşlar. Saraya gelince dutar ile hüzünlü bir beste çalmaya başlamış. Dutarın sesinden oğlunun vefat ettiğini anlayan padişah üzüntüyle cellât diye, haykırmış. Cellâtları hazır bulunmuşlar. Padişah:

---

[314] Dut ağacından yapılan iki telli bir müzik aleti. Türk Dünyasında farklı boylarda yer alan; fakat Özbek ve Türkmenlerle özdeşleşen bir çalgı aleti.

– Acı haberi getirenlerin karnını yarın ve kurşun koyun, demiş.

– Durun, padişahım demiş o zaman Çoban Ali. Size bu haberi adamlar değil; dutar getirdi. Kurşunu dutarın karnına koyun, demiş.

Çaresiz kalan padişah, dutarın karnına kurşun koydurmuş.

## 45. MELİKE KURBAĞA

Bir varmış, bir yokmuş. Bir padişah yaşarmış. Padişah çok gençmiş ve ava çıkmaya çok düşkünmüş. Ülkesini adaletle yönetirmiş.

Günlerden bir gün padişah ava çıkmış, yolunu kaybetmiş ve bir havuzun önünden çıkmış. O çok yorulmuş ve burada biraz dinlenmeye karar vermiş. Padişah havuzun yanındaki çimen üzerine uzanmış ve güzel bir ses duyunca uyanmış. Biri, güzel sesle şarkı söylüyormuş. Padişah aşağıya bakınca kamışların arasından güzel bir kız çıkıvermiş. Padişah, kızdan hoşlanmış ve "Benimle evlen." demiş. Kız razı olmuş; "Fakat bir şartım var; bana suyu göstermeyeceksin." demiş. Padişah kızın bu şartına razı olmuş ve kızı sarayına götürmüş. Onlar mutlu bir hayat sürmeye başlamışlar. Kız her gün güzelleşmeye başlamış. Ona büyülenen padişah, ülke işlerine bakamaz olmuş.

Padişah, bütün gün vaktini kızın yanında geçirir, onunla oynarmış. Yönetim sarsılmaya başlamış. Makam sahipleri ise kendilerince iş yürütmüşler, halka istedikleri kadar vergi ödetmişler ve onların zorlandıklarına hiç bakmamışlar ve kendilerince ülkeyi yönetmeye başlamışlar. Padişahı ne kadar kendi tahtına çağırmışlarsa bile o itibar etmemiş. Bundan sonra vezirleri kendi aralarında konuşmuşlar ve cariyelere:

– Padişahın bu kadından soğumasının ve ayrılmasının bir yolunu bulmaya yardım edin. Melikenin hoşlanmadığı bir şey vardır, demişler. Cariyeler:

– Melikemiz daima suyu göstermememizi söylerdi, demişler.

– Demek bunda bir şeyler olması gerek demişler. Vezirler ormana bir nehir yaptırmışlar ve üzerini ağaçlarla kaplamışlar. Padişah, karısı ile ormanda gezerken bu nehrin yanına gelmiş. Hava çok sıcakmış. Onlar dinlenmek için orada konaklamışlar. O sırada padişah:

– Hani, soğuk su olsa da bir girsek, demiş.

– Önünüzde su var, buna dalın diye, melike üzeri kaplı nehri göstermiş. Melike bir zıplamış ve nehre girerek gözden kaybolmuş. Padişah çok korkmuş. O sevimli karısını arayarak dört tarafa koşmuş. Nehri başından sonuna kadar aramış. Sonunda nehrin iki tarafını kapatmış ve suyun içinden aratmış. Nehirde kurbağadan başka bir şey çıkmamış. Padişah acısına dayanamamış ve "Bütün kurbağalar öldürülsün." diye ferman çıkarmış. Kurbağaları acımadan öldürmeye başlamışlar. Sonunda kurbağaların padişahı, huzuruna gelmiş:

– Padişahım, boşuna kurbağaları öldürtme. Ben senin karını bulurum; sen fermanını yasakla, demiş. Padişah razı olmuş ve karısının nerede olduğunu sormuş.

– O benim kızım, demiş kurbağaların padişahı. Sen havuz boyunda uyurken o seni görmüş ve hoşlanmış. Kıza dönüşerek yanına gelmiş. Senden suyu göstermemesini iltifat etmesi bundan dolayıdır. Suyu görürse dayanamazdı. Sen onu bilmeden suyun boyuna getirdin, o yine kurbağaya dönüşerek gitti, demiş.

Kurbağaların padişahı kızını çağırmış ve padişaha vermiş. Kız yine eski haline dönüşmüş. Padişah ve melike kurbağa iyi geçinmeye başlamışlar. Padişah ülke işini eline almış; ama onlardan doğan çocuklar çok çirkin ve yüzleri soğukmuş. Onlar alçakgönüllü olmayı ve büyüklere hürmetin ne olduğunu bilmezmiş. "Kurbağa gibi soğuk" diye bilinen deyim o zamandan kalmaymış. Padişah güzel karısı ve çirkin çocuklarıyla muradına ermiş.

## 46. ELMANIN KARŞILIĞI

Bir gün bir yiğit yolda giderken, önüne bir elma düşmüş. Yiğit oraya buraya bakmış ve elmanın sahibini bulamamış. O zaman o kırmızı elmayı almış, akan suyla yıkamış ve bir dişlemiş. Bir müddet sonra karşısında cüppeli bir adam görünmüş:

– Hey yiğit! Niye sormadan benim elmamı yedin, demiş. Yiğit:

– Yok, ama ben sizin elmanızı çalmadım, elma ayağımın önüne düştü sonra yedim, demiş; ama o çok inatçıymış, hayır çaldın diye inat etmiş. Sonunda yiğit:

– Tamam, çaldım, diyelim. Bu günahımı nasıl telafi edebilirim, diye sormaya mecbur kalmış.

– Bu günahın telafisi için kızımla evleneceksin, demiş.

– Tamam, evleneceğim, demiş.

– Fakat haberin olsun, kızımın iki ayağı ve iki eli sakat, iki gözü de kör, demiş.

– Babayiğit sözüdür, demiş yiğit ve ne olursa olsun kızınızla evleneceğim, demiş.

Böylece yiğit, adamın kızıyla evlenmiş. Kızın ay gibi ağzı, gözleri çolpan, dudakları gonca, kaşları keman, yüzü şirin, saçı sümbül, kolları ipek gibi, boyu postu gelişmiş, servi boylu kız imiş. Yiğit, kaynatasının sözlerine şaşırmış. Düğünden sonra, bir gün konuşurken:

– Baba, neden o zaman kızınızın gözünü kör, elleri ve ayaklarını ise sakat dediniz, diye sormuş.

– Gözü kör dediğim, kızım büyümüş ve senden başkasını görmemişti. Ayağı sakat dediğim, hiç dışarı çıkmamıştı. Elleri sakat dediğim, senin elinden başkası kızımın eline değmemişti, diye cevap vermiş kaynatası.

Yiğit kaynatasının bu söz oyununa şaşırmış ve yâri ile ömrünün sonuna kadar birlikte yaşamışlar.

## 47. TAŞ GELİN

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda bir sihirbaz yaşarmış. Öyle bir zulüm ki gözüne görünen kişiyi hayvanlara dönüştürürmüş. Onun bu yaptıklarından dolayı insanlar çaresiz kalmışlar ki, ondan kurtulmanın yollarını aramışlar. Günlerden bir gün sihirbaz, yine köye inmiş ve nehirden su alan bir kızı görmüş. Kız gerçekten güzelmiş. Sihirbaz ona: "Benimle evlenir misin?" diye sormuş. Kız razı olmamış. O zaman sihirbaz kızı geyiğe dönüştürmüş. Kız ağlaya ağlaya ormana gitmiş ve her gün aynı zamanda nehre gelir suya dalarmış. O dalmadan önce sihirli derisini çıkarırmış. Köyde bu kızı seven bir yiğit varmış.

O dolaşırken kızın geyiğe dönüştüğünü görmüş ve bir gün kız derisini çıkarıp suya dalarken, yiğit bu deriyi almış ve yakmış. Kızı ise köye götürmüş. O, hatta kızla evlenecekmiş; fakat düğün başlamışken, birden bire çok sert rüzgâr çıkmış. Rüzgâr, kocasını ve misafirleri alıp götürmüş. Kız ve yakınları kaçmışlar. Onlar dağa yaklaşınca

sihirbaz onları taşa dönüştürmüş. Bu taşlar günümüzde de "Taşa dönüşen gelin" adıyla bilinmekteymiş. Acımasız sihirbaz ise yalnızlıktan vefat etmiş.

## 48. LOKMAN HEKİM HAKKINDA EFSANE

Bir gün Lokman Hekim, iki oğlu ile bir yere gidiyormuş. Yolda giderken bir kuş bir ağacın kabuğuna girmiş. O zaman Lokman Hekimin oğlu:

– Baba, kuşu yakalar mısın, demiş. Lokman: "Geri dönüşte yakalayacağım." demiş ve o ağacı işaretlemiş. Onlar dönünceye kadar kuş ve iki yavrusu hava yetmezliğinden ölmüşler. Kuş padişahınmış. Padişah buna çok öfkelenmiş ve Lokman Hekimi iki oğluyla birlikte zindana attırmış. Onlara su ve yemek verilmesini bile yasak etmiş. Günler geçmiş, Lokmanın iki oğlu açlıktan vefat etmiş. Bir gün padişah balık yerken onun kemiği boğazına tıkanmış. Kemiği çıkarmak için görünmediği tabipler kalmamış; ama kimse kemiği çıkaramamış. Padişah:

– Bana bakmayan hangi tabip kaldı, demiş.

Bir hizmetçisi ise korkarak:

– Padişahım, kırk gün kırk geceden beri zindanda yatan Lokman Hekim, bir tek o kaldı sizi görmeyen, demiş. Padişah çabuk onu getirmelerini emretmiş. Hekimi getirmişler ve olayı anlatmışlar.

– Padişahım, bunun çaresi bulunur; ama adamın bir kaşık kanı lazım demiş.

– Tamam, söyle demiş padişah. Lokman:

– Sizin bu derdinize oğlunuzun kanı ilaçtır, demiş. Kendi hayatını düşünen padişah genç oğlunu öldürüp, kanını almaya izin vermiş. Lokman Hekim, şehzadenin yanına girmiş:

– Şehzadem, sizi kılıç ile vuracakken, "Babacığım!" diye bağırın; ama kimse sizi öldürmeyecek, demiş.

Belirlenmiş saatte şehzadenin ellerini bağlayarak getirmişler. Padişah ise oğlunun kanını beklemiş. Cellât şehzadeye kılıç ile hamle yapmış. Şehzade, "Babacığım!" diye bağırmış. Padişah, "Oğlum!" diye cevap vermiş, o zamanı bekleyen Lokman, padişahın arkasına bir darbe kondurmuş. Padişahın boğazındaki kemik dışarı çıkmış.

Padişah Hekimi altına kuşatmış; fakat Lokman hiç birisini almamış; çünkü oğullarının ölümünden dolayı onun kalbi çok acımış. O, oğullarının ölümüne neden olsa bile mesleğine sadık olduğu için padişahı ölümden kurtarmış.

## 49. HUDA DİYEN ADAM

Bir varmış bir yokmuş. Eski zamanda Fergana'nın Buvaydasi'nda bir köknarı[315] varmış. Bu köknarı uykusuzluk hastalığına yakalanmış. O gündüzleri bile köknarının canını sıkarmış, akşam olunca öksürür ve komşularının canını sıkarmış. Bu da yetmiyormuş gibi, "Huda!" diye tekrarlarmış.

Onun bu davranışları komşularının canını iyice sıkmış; çünkü onun sesinden ve öksürüğünden uyuyamıyorlarmış. Sonunda onlardan biri bir gün akşam beyaz çarşafla örtünmüş, eline bir değnek almış ve beklemiş. Köknarı yine "Huda!" diye öksürür ve mahalleyi dolaşırmış, o adam biraz beklemiş ve karşısına çıkmış:

– Ne diyorsun, beni rahat bırakır mısın? Yine benim ismimi tekrar eder misin, diye köknarıyı değnek ile bir dövmüş. Köknarı korkudan bir şey diyememiş. Sonunda çok dayak yiyince, "Hudacan, tamam ikinci ismini ağzıma almayacağım." demiş.

– Ant iç, demiş o adam. Köknarı bir daha Huda dememeye ant içmiş. O günden sonra komşuları onun öksürüğünden ve Huda demesinden kurtulmuşlar. Onlar bir gün köknarının evine varmışlar.

– Komşu iyi misiniz? Hem sesiniz hem de öksürüğünüz duyulmuyor, hasta değilsiniz, diye hal hatırını sormuşlar.

– Hasta değilim, diye cevap vermiş köknarı. Bundan sonra ismini almayacağım, diye Huda'ya söz verdim. Onun için susuyorum. Komşuları onun sözlerine gülmüşler ve ayrılmışlar.

## 50. YAŞLI ADAM, AYI VE TİLKİ

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda Fergana'da Kurama dağlarının eteğinde yaşlı karı koca yaşarmış. Onların oğulları yokmuş, onlar birbirilerine saygı gösterirlermiş. Bir gün karı kocanın odunları tükenmiş. Adam, odun almak için atını

[315] Esrarkeş.

arabaya çekmiş ve ormana gitmiş. O dağın kenarından, ince yollardan yürümüş, kurumuş ağaçların budaklarını toplayarak gitmiş. Bir yere gelmiş ve orada yıkılmış büyük bir ağacı parçalayarak keserken aç ayı gelmiş.

– Adam, adam seni yerim, demiş ayı.

– Beni yeme, halime bak, demiş adam.

– Ben senden de zayıfım; yiyecek bir şeyler bulamadım. Üç günden beri açım, onun için seni yiyeceğim. Adam yalvarmış yakarmış; ama ayı ikna olmamış. Açlık her şeyden üstün gelmiş.

O sırada oradan tilki geçiyormuş. Onu gören ayı, tilki bir hile yapmasın diyerek arabanın üzerine çıkıp yatmış. Tilki adama yaklaşıp selam vermiş.

– Merhaba, babacığım ne yapıyorsunuz? Adam:

– Merhaba, odun toplamaya gelmiştim.

Odun önce parçalanıp sonra arabaya koyulurdu. Siz bütün koymuşsunuz, Tilki arabada ayının yattığını, o açlıktan uyandığını, şimdi adamı yiyeceğini hissetmiş. Şimdi parçalayacağım, demiş adam eline baltasını alarak:

– Gelin ben de yardım edeyim

– Yok, kendim hallederim.

Adam bütün gücüyle ayının başına baltayı vurmuş ve ayı oracıkta hemen ölmüş. Böylece, tilkinin hilesiyle adamın hayatı kurtulmuş.

## 51. APTAL PADİŞAH

Bir varmış, bir yokmuş. Bir aptal padişah yaşarmış. O bütün gün boyunca gönlüne ne gelirse onu yaparmış. Faydalı bir iş ile uğraşacağına anlamsız şeyleri düşünürmüş. Bir gün bu aptal padişahın aklına şehirdeki en aptal adamı bulmak fikri gelmiş. O, yardımcılarını çağırmış.

– Nereden bulursanız bulun, bana en aptal adamı bulun getirin, demiş. Yardımcıları hem kılıçlarına bakarak hem de başlarını kaşıyarak "Kim en aptal?" diye, etrafa bakarak yürümüşler. Onlar yürümüşler ve tarladan geçiyorlarmış. Bakmışlar ki

bir çiftçi eline çapasını alarak ekinlerini suluyormuş. Suyu azmış ve buna kızan çiftçi kendi kendine konuşuyormuş.

Yardımcıları:

– İşte aptal adam, aptal olmazsa şu az suyla ekini sular mıydı? Padişahın huzuruna götüreceğiz, demişler. Bu sözleri çiftçiye söylemişler. Çiftçi suyun azlığından kızıyormuş, çapasını yukarı kaldırıp yardımcıları tehdit ederek:

– Hey! İşsiz, aylaklar, aptal isem sizin padişahınız gibi oturmaz mıydım, aklım vardır ki, azıcık suyla ekinimi suluyorum, diye yardımcılarını kovmuş. Yardımcıları bu öfkeli çiftçiden zor kurtulmuş ve yoluna devam etmişler.

Onlar akşam olunca, derileri kalmayınca parça derilerden filiz mahsiçalar[316] diken mestçinin evine gelmişler.

– Vay, bakın o adama, aptal olmazsa, üşenmeden şu küçücük mahsilari dikip oturur muydu? Yakalayalım şu adamı, bu adam aptal, diye mestçiyi yakalamak istemişler. Mestçi çok öfkelenmiş, elindeki bizi yakınlaşan yardımcısının eline batırmış. Yardımcısı kaçmış.

Mestçi:

–Aptal olsam, padişah gibi aylaklıktan anlamsız şeyleri bularak, sizler gibi sokak dolaşarak yürümez miydim? Defolun, gidin, diye bağırmış.

Yardımcıları bu yerden de zor kurtulmuşlar. Sonra düşünmüşler ve "Gerçekten padişahımız aptal olmasaydı bize bu işi verir miydi, en iyisi, şu aptal padişaha hizmet etmeyelim." diye karar vermişler ve saraya geri dönmemişler. Böylece, padişahın akılsızlığından bütün saltanatı dağılmış.

## 52. MİNNETLİ AŞTAN MİNNETSİZ YUMRUK İYİ

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda Kokan Hanı devrinde iki kardeş yaşarmış. Ağabeyi padişah sarayında hizmet eder, varlık içinde yaşar, yediği önündeymiş; ama o her zaman hanın yanında başını eğer, korkar, "Bir kusurum bulunursa, han ölümümü emreder." diye, korkarmış.

[316] Mest. Ayağa giyilen ve deriden yapılan hafif ve yumuşak türde bir çarık cinsi ayakkabı.

Küçük kardeşi ise tarımcılıkla geçimini sağlarmış. O üç dönüm yerine türlü ekin eker, onlardan aldığı hasat ile çoluk çocuğuna bakarmış. Kardeşinin kazandığı ailesine yetmezmiş. Kuru ekmek ile su içerek kanaat edermiş.

Bir gün ağabeyi kardeşine misafirliğe gelmiş. Kardeşinin durumuna acıyarak:

– Kardeşim, sana padişah sarayından iş bulayım, yediğin önünde, varlık içinde yaşayacaksın, diye yol göstermiş. O zaman kardeşi:

– Ağabeyciğim, iltifatınız için teşekkür ederim; fakat han sarayında varlık içinde yaşayıp hayatım tehlikede olacağına, katık ekmekle soğuk su içerek yaşasam, hayatım daha rahat. Bilgelerin, minnetli aştan minnetsiz yumruk iyi dediklerini duydunuz mu, demiş.

Ağabeyi bu sözden etkilenerek kendi yoluna gitmiş.

## 53. EKMEĞİN DEĞERİ HAKKINDA

Eski zamanda Uçkorgan denen bir yerde iki arkadaş yaşarmış. Onlar kırlara buğday ekerler ve bununla geçinirlermiş.

Bir gün bu iki kardeş kırdan dönerken birinin ayağına toprak arasından katı bir şey batmış ve ayağını ağrıtmış. O, toprağı kazmış ve taş gibi katı bir ekmek bulmuş. O ekmeği bir kenara atıvermiş.

İkinci yiğit koşarak varmış ve ekmeği alıp, toz toprağını temizlemiş ve "Niye bunu attın, sonuçta bu ekmektir." demiş ve bel bağına bağlamış.

Yiğitler yollarına devam etmişler. Kırdan inmişler ve şehre yaklaşınca birbiriyle kavga eden eşkıyalara rastlamışlar. Onlar kavga ettikten sonra yiğitleri görmüşler. İki eşkıya ikisini kılıçla vurmuş. Birinci yiğidi kılıç belinden kesmiş, o bir şey diyemeden ölmüş. İkinci yiğit ise sağ kurtulmuş. Eşkıyanın kılıcı onun belindeki ekmeğe değmiş ve çizmiş. Ekmeğin değerini bilenin, ekmek de değerini bilirmiş. Böylece, bir insanın hayatı ekmek sebebiyle korunmuş.

## 54. AÇ GÖZLÜLÜĞÜN CEZASI

Eski zamanda Andican vilayetine bağlı Lugumbek köyünde yaşlı bir karı koca yaşarmış. Onların mutlu bir ailesi ve tek bir kızı varmış. Onlar ne bulurlarsa, kızlarına bağışlar ve "İyi kalpli bir yiğit çıkarsa, içgüvey yaparız." diye düşünürlermiş.

Bu kızın ay gibi ağzı, gün gibi gözleri varmış. Kız büyüyüp güzelleşmiş. Ona uzak ve yakından görücüler gelmeye başlamış; ama bu arada kızın ve anne babasının başına bir dert gelmiş. Kız yemek yerken boğazına bir şeyler tıkanmış ve "Anne!" diyemeden vefat etmiş.

Yaşlı karı kocanın feryadı dünyaya duyulmuş. Onların derdini gören gök ağlamış, güneş ise yüzüne perde takmış. Ne çare ki, kızlarını defnetmeye mecbur kalmışlar. Kadınlar kızın cesedini yıkayıp, kefenlemeye çalışırken annesi:

– Ben hayatım boyunca kızım için topladıklarımı ne yapacağım? Kızım öbür dünyaya kefenle mi gidecek, demiş ve bir kutu dolu çok değerli takıları alıp çıkmış ve bunların hepsini kızıma taktıktan sonra kefenleyin. Bunlar bana lazım, diye feryat etmiş.

Çaresiz kalan kadınlar bütün takıları kıza takmış, gelin gibi süslemişler ve kefenlemişler. Erkekler kızı tabuta koymuşlar ve kabristana defnetmişler. Kızın hesaba uymayan varlıkla defnedildiği o gün bütün köye yayılmış. Bunu duyan mezarcı ve karısı ne yapacaklarını bilememişler. Sonunda mezarcı:

– Kadın, hayatımız boyunca sen yıkayıcı ben de mezarcı olarak hizmet ettik; ama elimiz para yüzü görmedi. Şu kızın varlıklarını alırsak, adam gibi yaşar, ölmeden önce karnımız tok, üstümüz bütün olur. Ölen kişiye bunca dünyanın ne gereği var, demiş.

– Bu nasıl olur, demiş. Kadını, birileri öğrenirse ne yapacağız?

– Birilerinin öğrenmemesi için akşam gideceğiz, takıları alınca, eskisi gibi gömeceğiz. Adam bugün defnedildi, bugün alırsak bilinmeyecek, yarına bırakırsak toprak katı olduğundan açıldığı bilinecek, demiş.

Bu sırada karı koca konuşmalarını bitirmiş ve biri kazı aletlerini, diğeri de bir mum alarak yola çıkmışlar. Onlar gece yarısında mezarlığa gelmişler ve kimsenin yokluğundan emin olarak kabri açmışlar. Kızın ellerindeki, bileğindeki ve kulağındaki

bütün takıları almışlar; ama boynundaki incileri adam alamamışlar. Sonra adam o incileri bir çekmiş, kızın ağzından bir şeyler atılmış ve kız "Babacığım!" diye hıçkırmış.

Adamın korkudan kalbi yarılmış. Kadın ise ne olduğunu anlamadan, kabre eğilmiş ve kefenlerini sallayarak çıkan kızı görünce vefat etmiş. Kız neden burada olduğuna ve karı kocanın neden yattığına anlam verememiş. Sonra etrafına bakınca mezarlıkta olduğunu anlamış. Sokağa çıkınca biraz kendine gelmiş, niçin buraya getirildiğini hatırlamaya çalışmış.

Kız, yemek yerken boğazına bir şeyler tıkandığını hatırlamış ve anlamış. O, köyüne varmış ve evinin yanından içeriye bakmış.

Kapılar açıkmış; evinde mumlar yakılmış, anne babası ağlayarak otuyorlarmış. Kız öksürerek "Anneciğim!" diye, seslenmiş.

Anne babası kızlarının sesini duyunca, birbirlerine bakmışlar, sonra kapının yanında kefenle örtülen kızına bakmışlar. "Oh! Kızım bizi yoklayarak mı geldin, ervahın kollasın." diye feryat etmişler. Onların sesini duyan komşuları dışarıya çıkmışlar. Beyaz kefenli kızı görünce korkmuşlar; fakat kız kendinin ervah değil, diri olduğunu, boğazına kemik tıkandığını, mezara defnettiklerini tekrar tekrar anlatmış.

Nihayet, çevredeki insanlar ve anne babası kendilerine gelince, kızı eve almış ve giyindirmişler. Kız mezarlıktaki olayı anlatmış. Adamlar bu sözlere inanır inanmaz sabah olmasını sabırla beklemişler. Sabah olunca, köy halkı mezarlığa varmış.

Orada, kıza ait mezarın içinde kocası, dışarıda ise karısı ölü olarak yatıyorlarmış. Adamın elindeki bel bağda dün kıza takılmış takılar varmış. Adamlar bu duruma çok şaşırmışlar.

Sonunda, bir yaşlı adam:

– Aç gözlülük iki adamı mezara gömse de, kızı ölümden kurtardı. Bunların ikisini şu mezara gömelim; çünkü aç gözlülük bunlar ile birlikte çift mezar olsun, demiş ve yaşlı karı kocayı bir mezara gömmüşler. Bu mezara "Çift mezar" diye ad vermişler. Karı koca ise kızlarını iyi bir yiğitle evlendirmişler.

## 55. ANNE ŞEFKATİ

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda bir karı koca yaşamış. Onlar mutlu bir hayat içinde yaşıyorlarmış; fakat çocukları yokmuş. Çocuk yapmak için nice doktorlara, dua sahibi kişilere gitmişler; fakat çocukları olmamış. Bir gün karı koca evin balkonunda çay içerken, karşıdaki elma ağacının budağına bir kuş konmuş.

O güzel ve tüyleri de beyaz bir kuşmuş. Karı koca ona imrenerek bakıp kalmışlar. Kuş güzel sesiyle ötmüş ve bir kımıldamış ki bir tüyü yere düşmüş. Kocası tüyü karısına vermiş. Karısı tüyü avucunun içine almış ve bakmış. Kocası ona:

– Bu tüyü saklayın; çünkü o bize mutluluk getirecek, demiş.

Aradan bir zaman geçmiş ve bu ailenin çocukları olmuş. Onların çocuğu çok güzel; ama körmüş. Anne babası çocuğunu iyileştirmek için tabiplere götürmüş. Aradan yıllar geçmiş. Hiçbiri çocuğu iyileştirememiş; fakat anne babasının ümitleri hiç kesilmemiş. Çocuk da büyümüş hatta yiğit olmuş. Bir doktor bulmuşlar ve çocuğunu tedavi etmesini istemişler. Tabip çocuğa baktıktan sonra:

– Çocuğunuzun gözünün görmesi için başka bir adamın gözleri gerek, demiş. Şimdi anne baba karşısında kimin gözünün verileceği meselesi kalmış. Kim kendi gözünü başka birisine vermesini istesin ki. Fakat anne şefkati her şeyden üstün gelmiş. O çocuğuna gözlerini vermeye ant içmiş ve bunları tabibe söylemiş. Tabip:

– Kızım, hayatın boyunca acı çekeceksin demişse de annesi sözünden dönmemiş. Tabip annesinin gözlerini oğluna takmış. Birkaç zaman tedavi edildikten sonra oğlunun gözleri görmeye başlamış. Oğlu, o kadar şefkatli olan annesini kendi gözleriyle görmek istemiş. Köşede oturan kör kadının kendi annesi olduğunu öğrenmiş ve annesinin kendisi için gözlerini feda ettiğini anlamış ve çok üzülerek kendisini annesinin kucağına bırakmış. Anne ve oğlunun birbirine olan şefkatini gören yaşlı tabip:

– Oğlum, demiş. Dünyada "Çini Kuş" dediğimiz bir kuş var. O kuşun her bir tüyü bin derde ilaçtır. Eğer şimdi o kuşun bir tüyü olsaydı, ben annenin gözlerini tedavi ederdim.

Bu sözleri duyan çocuğun anne babası, beyaz kuştan kalan tüyü hatırlamışlar ve "O tüy bu kuşun değil mi acaba?" demişler ve babası atına binerek o tüyü getirmiş.

Tabip bir bakmış ki, gerçekten o Çini Kuş'un tüyüymüş. Tabip onu hemen annenin gözlerine sürmüş. Annenin gözleri eski haline gelmiş ve açılmış. Anne babası ve oğlu çok sevinmişler ve kendi evlerine dönmüşler.

Huzur içinde yaşamışlar ve muratlarına ermişler.

## 56. PADİŞAH VE İNATÇI KIZ

Bir varmış, bir yokmuş. Aç imiş de tok imiş. Karga kakımçıymış. Tilki çakımçıymış. Evvel zamanda yaşlı bir karı kocanın üç kızı varmış. Kızlarının adı Gülsara, Gülnara ve Gülçehra imiş. Kızları büyüyünce karı koca vefat etmiş. Kızları yalnız başlarına kalmışlar. Onlar ip örerek hayatını kazanmaya başlamışlar.

Bu şehrin padişahı bazı zamanlar kıyafet değiştirerek, akşamları şehri dolaşır kendisi hakkında halkının ne dediklerini öğrenirmiş. O bir gün eskisi gibi şehri dolaşmış ve ışık yanan bir eve gelmiş içeridekileri dinlemiş. Gülçehra:

– Abla, demiş. Büyük ablasına, "Siz kiminle evlenirdiniz?" diye sormuş. Ablası:

– Eğer olsa, vezirin oğluyla evlenirdim, demiş. Gülçehra küçük ablasına:

– Siz kiminle evlenirdiniz, demiş.

– Eğer olsa hazinedarın oğluyla evlenirdim ve varlık içinde yaşardım, demiş Gülnara. Sonra iki ablası kız kardeşine:

– Sen bizim hayallerimi öğrendin, hadi, sen söyle kiminle evlenirdin, diye sormuşlar.

Gülçehra utanarak yere bakmış ve ablalarının baskısından:

– Ben padişahla evlenirdim ve elime su döktürürdüm, demiş.

Bu sözlere padişah çok öfkelenmiş. Ertesi gün üç kızı sarayına aldırmış ve büyük ablasını vezirin oğluna, ortanca olanı haznedarın oğluna evlendirmiş. Küçük kızın sözleri için ölüm cezasına çarptırılmasını emretmiş. Onu darağacına götürürken bir akıllı veziri:

– Padişahım, demiş. Onu asıp öldürmenizden bir fayda yok. En iyisi, taşlı çöllere gönderin, demiş. Kurtlara yem olsun.

Padişah vezirinin dediğine uymuş ve çöle bırakılmasını istemiş. Kızı ata bindirmişler ve çöle bırakmışlar. Kız yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş. Aç ve susuz giderken uzakta bir kara görünmüş.

Kız o tarafa doğru gitmiş. Bir an kızın ayağı çökmüş ve kız yıkılmış. Yerinden kalkıp çukura bakmış ki, o yerde bir kutu varmış. Kız kutuyu çukurdan almış ve korkarak kutuyu açmış. Açınca gözleri kamaşmış. Kutunun içi çok değerli takılarla, cevher, zümrüt ve altınlara doluymuş. Kız:

– Vay, bu hırsızların sakladığı mal olsa gerek diye, düşünmüş ve onu başka bir yere saklamış. Sonra az yürüyerek bir eve varmış. Orada, karı koca yalnız yaşarmış. Onlar kızı güler yüzle karşılamışlar. Kız onlara başından geçenleri anlatmış ve onlara evlat olmuş. Aradan birkaç gün geçmiş ve kız adama iki tane cevher vermiş ve:

– Baba, şehirden iyi ustaları getirin, buraya köşk yapacağız, demiş. Babası:

– Hangi parayla kuracağız köşkü, demiş.

– Siz paraya üzülmeyin; ben bulurum, yeter ki siz iyi ustaları getirin, demiş kız.

Adam şehre inmiş ve iyi ustaları getirmiş. Aradan çok geçmeden çölde altın köşk ortaya çıkmış. Bu köşkte karı koca ve kızı mutlu günler geçirmeye başlamışlar.

Günlerden bir gün padişah çöle ava çıkmış. O çölün tam ortasında bulunan altın köşkü görmüş ve şaşırmış. O tarafa doğru yürümüş. Yaşlı karı koca, padişah ve yardımcılarını güler yüzle karşılamışlar. Onları uzaktan gören kız, kadını yanına çağırmış:

– Anne siz onları iyice misafir edin. Köşkün sahibi kim deseler söylemeyin. Ben sizi çağırıp, "Elime su dökün." diyeceğim. Siz su kovasını alıp benim elime su dökecek olun. O zaman padişah yerinden kalkıp, "Ben dökerim." diyecek, siz ona kovayı verin, demiş.

Padişahı iyice misafir etmişler. Padişah sarayın sahibinin kim olduğunu bir türlü öğrenememiş. Bu arada kız içeriden kadını çağırmış ve elime su dökün demiş. Kadın su dökmeye kalkmış.

Sarayın sahibinin kim olduğunu merak eden padişah:

– Anneciğim suyu ben dökerim, demiş. Kadın razı olmuş ve su kovasını padişahın eline vermiş. Padişah kızın eline su dökmeye başlamış. O zaman kız:

– Kolay gelsin padişahım, demiş ve yüzünü açmış. Padişah kızı görünce hemen tanımış ve inatçılığına şaşırmış. Hatta büyük düğün yaparak onunla evlenmiş. Yaşlı karı koca ise köşkte yaşamışlar. İnatçı kız Gülçehra, ablalarıyla görüşmüş ve mutlu hayat sürmüşler.

## 57. MADİNA VE GARİB

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda Margilan'da bir padişah yaşarmış. Padişahın karısı vefat etmiş. Padişahın Madina isminde biricik, güzellikte eşi olmayan bir güzel kızı varmış. Madina, "Padişahın kızıyım." demeden ev işlerinde hizmetçilere yardım eder, dışarıda ise bahçıvanlara yardım edermiş. Böylece Madina, saray ahalisinin saygısını kazanmıştır. O bahçede çalışırken etrafında bülbüller öter, tavşanlar oynarmış. Madina bahçıvanın oğlu Garib'i severmiş; ama bu sevgiyi onlar çok gizler, kötü gözlerden ve kötü sözlerden korurlarmış. Garib hem yakışıklı hem de çalışkan yiğitmiş ve Madina'yı can-ı gönülden severmiş. Aradan birkaç zaman geçmiş ve padişah bir kadınla evlenmiş. Madina bu evin şımarığı, hepsi onu sever ve saygı gösterirmiş. Padişah uyanır uyanmaz kızını sorar, bir müddet görmese özlermiş. Bu durumdan üvey annesi rahatsız olmuş ve Madina'dan kurtulmanın yollarını aramış. Düşünmüş ve onu uzaklardan biriyle evlendirme kararını almış.

Üvey annesinin kendisini sevmediğini hisseden Madina, onun karşısına çıkmaktan kaçınmış. Günler geçmiş ve hasta yatağına düşmüş. Onun hastalanmasına babası çok üzülmüş. Üvey annesi ise, bildiğini yaparak, Garib'i uzak bir ülkeye göndermiş. Madina'nın hastalığı gün geçtikçe ağırlaşmış. Bu arada Semerkant şehrinin padişahı oğluna Madina'yı istemiş ve görücü göndermiş. Başında padişah bu kadar uzak yere kızını vermeye razı olmamış; fakat karısı padişahı ikna etmiş ve o razı olmuş. Sarayda düğün hazırlıkları başlamış. Bunu duyan melikenin dili tutulmuş.

Padişah, kızının dilinin tutulduğunu duyunca korkmuş. O kızını tedavi ettirmek için başka ülkelerden tabipleri çağırmış; ama onların hiçbiri kızını tedavi edememiş. Buna çok üzülen padişah, kim kızımı tedavi edecekse ona devletimin yarısını ve kızımı

vereceğim, demiş. Tam o sıralarda Garib seferden dönmüş. O sevgilisi Madina'nın çok hastalandığını ve dilinin tutulduğunu duyunca üzerini değiştirmeden hemen onun yanına koşmuş. Varsa kız ölüm yatağındaymış. Garib, kızın başına yaklaşıp:

– Sevgilim, sana ne oldu, demiş ve gözlerini okşamış.

Madina gözünü açmış ve yanındaki sevgilisi Garib'i görünce hıçkırıvermiş ve "Garib geldiniz mi?" demiş. Kızın söylediği hakkındaki ses şehre yayılmış. Padişah sözünü tutmuş ve Madina ile Garibi evlendirmiş. Yarım devletini onlara vermiş. Böylece, iki genç muratlarına ermiş. Üvey annesi ise onların mutluluğuna kıskanarak kalmış.

## 58. VEZİRDEN AKILLI EŞEK

Eski zamanda bir yaşlı adam yaşarmış. O hem padişahtan hem de vezirden korkmazmış. Ne konuşursa doğru konuşur, hiç yalan konuşmazmış. Bir yerde bu adam, "Benim eşeğim vezirden de akıllı." demiş. Bu yerde bulunan casuslar bu sözü hemen vezire söylemişler. Vezir buna çok kızmış ve padişaha şikâyet etmiş:

– Padişahım, bir yaşlı adam "Eşeğim vezirden de akıllı." diyormuş. İzin verin, ben o adamın kafasını uçurayım, demiş.

Padişah bu adamı ayağını yere değdirmeden getirmelerini emretmiş. Yiğitler adamın evine varmışlar. Zavallı adam bir ayakkabısını giymeye zor yetişmiş, onu iki elinden tutarak padişahın huzuruna getirmişler. Şaşıran adam, padişaha boynunu eğmiş. Padişah:

– Hey imansız adam! Neden benim eşeğim padişahın vezirinden de akıllı dedin, demiş. O zaman adam:

– Padişahım, izin veriniz, bu sözlerimi ispat edeyim, demiş. Padişah izin vermiş.

– Kendinize malumdur. Olmas nehrinin büyük köprüsü vardır. O köprünün bir parçası parçalanmış. Eşeğimle oradan geçerken, eşeğimin bir ayağı o parçalanan yere girdi ve zorla çıkardım. Ertesi gün yine oradan geçmeyi düşündüm; ama eşeğim o köprüden geçmedi. Sonra nehrin sığ yerinden geçiverdi. Gördünüz mü eşeğimin akıllı olduğunu? Sizin veziriniz ise bir defa hazinenizden altın çalınca cezasını çekti, ikinci

defa yine yakalandı, dün giderken onca cezalanmasına rağmen, yine hazinenizden altın gümüşü bir çuvala doldurup atına yükleyip gidiyordu. Hani, söyleyin, köprüden bir defa geçmeyen eşeğim böyle cezalanırsa, hem hazinenizden hırsızlık yapmayı bırakmayan vezirinizden akıllı değil mi, demiş.

Padişah bu sözlerin ne kadar doğru olduğunu araştırmış. Hazine görevlileri gerçekten dün vezirin hazineden bir çuval altın gümüş doldurup ata yükleyip gittiğine şahitlik etmişler. Padişah, vezirini zindana attırmış; mal mülkünü ise hazineye aldırmış. Doğru söz yaşlı adamı ise padişaha vezir yapmış.

## 59. AÇ GÖZLÜ KARGA

Bir varmış, bir yokmuş. Aç gözlü bir karga varmış. O gözü ne görürse yuvasına taşırmış. Bir gün bu karga, bir yumurta görmüş.

Ama yumurta gözüne az görünmüş. Dolaşa dolaşa bir doğanın yumurtalarına kuluçkaya yattığını görmüş. Karga beklemiş.

Doğan yuvasından dışarı uçunca karga onun iki tane yumurtasını çalmış ve kendi yuvasına götürmüş ve yumurtaların arasına koymuş.

Karga yumurtaların üzerine kuluçkaya yatmış. Önce doğanın, sonra kendi yavruları çıkmış. Karga onlara her türlü yemişleri getirerek beslemiş. Doğanın yavruları çok hızlı büyümüş. Onlar birkaç gün içinde büyük olmuş. Karganın getirdikleri onlara yetmiyormuş. O zaman onlar karganın yavrularını yemişler.

Daha da büyüdüklerinde karganın kendisini yemişler. Böylece, karganın aç gözlülüğü kendi başına gelmiş.

## 60. DOSTLUK HAKKINDA

Eski zamanda bir adam varmış. Bu adam çok akıllı, bilge ve tedbirliymiş. O yaptığı her işi çok dikkatle ve titizlikle yaparmış. Onun üç oğlu varmış. Adam oğullarını hem çalışkan hem de akıllı olarak yetiştirmiş. Baba, oğulları ve gelinleri ile güzel bir havluda yaşar ve bütün işleri yaparmış. Babası yaşlanınca, "Bu işleri oğullarımdan birine bıraksam ama hangisinin diğerlerinden daha akıllı ve tedbirli olduğunu nasıl anlayacağım." diye düşünmüş ve oğullarını yanına çağırmış:

– Oğullarım! Sizler ev işlerine bakacak duruma geldiniz; ben yaşlandım. Ev işlerine bakmak artık bana ağır gelmeye başladı. Sizler başka bir yere gidin ve köşk kurun, sonra ben gidip bakacağım ve ona göre içinizden birini seçeceğim, demiş.

Oğulları babalarının sözlerini dinlemişler ve o gün hazırlıklarını yapmışlar ve yola çıkmışlar.

Büyük oğlu Fergana şehrine gitmiş. Havası güzel, açık ve geniş bir yere şahane bir köşk yapmış. Sonra evine dönmüş. Ortanca oğlu ise Andican şehrine varmış. O hem havası güzel hem de tepenin başından bir yer seçmiş ve işçileri götürerek köşk yaptırmış ve evine dönmüş.

Küçük oğlu yola çıkarken, onun karısı:

– Kocacığım, babanızın köşk yapın dediği, başka yurtlardan dost ve birader edinin demektir. Gittiğiniz yerlerde çokça dost ve arkadaş edinin, demiş. Küçük oğlu karısının dediklerini dinlemiş ve yola çıkmış. O Namangan şehrine varmış. Şehre ulaşıncaya kadar pek çok adamla tanışmış ve dostluk kurmuş. Onlar ile sohbet ederek şehre hangi maksatla geldiğini anlatmış. Yiğidin köşk yapacağını duyan dostları çok güzel bir yeri bulmuşlar ve imece usulüyle çok kısa bir zamanda görkemli bir köşk yapmışlar. Yiğit, dostlarına teşekkür etmiş ve babasıyla birlikte geri döneceğini söylemiş ve evine dönmüş.

Babası üç oğlunu yanına alarak büyük oğlu yapan köşkü görmek için Fergana şehrine gitmiş. Onlar köşke varıncaya kadar, hiç kimse, “Kimsin, nereye gidiyorsun?” dememiş.

Babası köşkü görmüş ve sessizce ikinci oğlunun gösterdiği yoldan Andican şehrine gitmiş. Bu kez onları kimse karşılamamış ve köşk ise yıkılmış durumdaymış. Babasının bu sefer sabrı tükenmiş:

– Oğlum, köşkü güzel yapmışsın ama insanlar nerede, demiş. İki büyük oğlu yere bakmışlar.

Sonra baba ve oğulları küçük oğlunun köşkünü görmeye Namangan şehrine gitmiş. Onlar şehre varıncaya kadar yolda rastladıkları insanlar, onlarla sohbet etmiş, hal hatır sormuş ve misafirliğe davet etmiş. Köşke vardığında, her taraf temizlenmiş,

sulanmış ve çiçekler açmış. Köşkün etrafında insanlar misafirleri karşılamak için hazırlık yapıyorlarmış. Baba ve oğullarını burada toplananlar, kucak dolu sevgiyle karşılamışlar. Ayrıca, küçük oğluyla kucaklaşarak görüşmüşler.

Hepsinin hal hatırı sorulunca, atları alınmış ve ahırlara bağlanmış. Kendilerine yeni deriden yapılmış döşekler serilen yere oturmaları için ricada bulunmuşlar. Hemen ellerini yıkamışlar ve yeşil çay ikram etmişler. Arkasından da taze ekmek getirmişler. Hemen sofra kurulmuş ve yemekler gelmiş.

Bu durumu gören babası küçük oğluna çok minnettar olmuş ve onu ev işlerinin başına atamış. İki büyük ağabeyi de babasının bu kararına razı olmuş ve hepsi hayatının sonuna kadar huzur ve sakin bir hayat içinde yaşamışlar.

## 61. KÖTÜLÜĞÜN CEZASI

Bir varmış bir yokmuş. Eski zamanda bir yaşlı kadın yaşarmış. Kadının çok ağırbaşlı bir oğlu varmış. Günlerden bir gün kadın, oğluna:

– Oğlum! Ben yaşlandım, sen evlensen, torunum olsa, demiş. Bu sözü duyan oğlu:

– Sizin bulduğunuz kızları beğenmiyorsam ne yapayım, demiş.

– O zaman kendin bul, demiş annesi.

Yiğit atına binip yola çıkmış. Çok yol yürümüş. Bir gün üç tane elma ağacının altında dinlenmek istemiş. Atını bir elma ağacına bağlayıp, diğer ağacın dibinde uyumuş. Uyanınca, ağacın tepesindeki kırmızı elmayı görmüş. O elmayı almış, cebine koymuş ve yoluna devam etmiş. Yolda giderken arada bir elmaya bakar ve koklarmış. Sonunda nefsine hâkim olamamış ve elmayı ısırmış. O zaman bir ses duymuş. Yiğit eğilerek bakmış ki, atının arkasında güzellikte eşi olmayan bir kız oturuyormuş. Yiğit, o kızla evlenmeye karar vermiş ve evine dönmüş. Köyüne yaklaşınca büyük bir havuzun yanında yetişmiş büyük bir ağaç görmüş. Yiğit, kıza:

– Siz şu ağacın tepesinde oturun bekleyin. Ben köyde düğün hazırlıklarını yapacağım ve sonra sizi götüreceğim, demiş. Kız ağacın tepesine çıkmış ve oturmuş.

Bu havuzun yakınlarında bir zengin adam yaşarmış. Zengin adam, cariyesini suya girmeye çağırmış. Cariyesi suya girince güzel kızı görmüş ve "Vah o kadar güzelken

cariye olmuşum" demiş ve aynasını taşa vurarak parçalamış. O evine aynasız gidince adam kızmış ve demir ayna vermiş. Kız sudaki aksini görünce bu aynayı da parçalamış. Üçüncü kez adam çok kızmış ve deriden yapılmış bir meş[317] vermiş. Kız yine suya bakmış ve benim güzelliğimin kıymetini bilmiyorlar diye meşi yırtmış. Ağacın tepesinde olan kız, bunun yaptıklarına dayanamamış ve gülüvermiş. O zaman cariye kız, bunun kendi aksi değil de tepedeki kızın aksi olduğunu anlayınca ağlayarak:

– Beni de ağacın tepesine çıkarın, yoksa sahibim beni dövecek, demiş. Kız, saçlarından ip yaparak aşağıya atmış. Cariye kız ona asılarak yukarı çıkmış. İki kız tanışmışlar.

Güzel kız başından geçenleri anlatmış. Yiğidini beklediğini söylemiş. Kin besleyen cariye kız, onu aşağıya itivermiş. Güzel kız havuzda boğulmuş.

Köyde düğün hazırlıklarını yapan yiğit, kızı götürmeye gelmiş. Havuza yaklaşırken dostlarına: "Sizler gidin, ben gidip haber alayım" deyip havuza gelmiş. O ağacın tepesine baktığında, çirkin bir kızın oturduğunu görmüş. Yiğidin morali bozulmuş:

– Bu haliniz nedir, diye sormuş. Çirkin kız ise:

– Ağaçlar her tarafımı kaşıdı, diye cevap vermiş. Yiğit arkasına dönmüş ve ortaklarını göndermiş. Kızı alıp komşu köyde yaşamaya başlamış. Onların avlusuna her gün bir güvercin gelir, ötermiş. Cariye kız, onun güzel kız olduğunu anlamış.

Bir gün kocasına güvercinin etini yemek istiyorum, diye direnmiş. Kocası güvercinin etini kavurarak vermiş. Güvercinin kanının sıçradığı yerde bir elma ağacı yetişmiş. O her dakika büyüyormuş, hatta büyük bir ağaca dönüşmüş. Cariye kız elma ağacını nereye koyarsa, budaklarını yayar, kızın saçlarından yularmış. Cariye kız elma ağacını kesip, kapı pencere ve çark yapmasını istemiş kocasından. Kocası onun dediklerini yapmış. İki tane çark yapmış birini komşu kadına vermiş; ama ne yaparsa yapsın kapı pencereler cariye kızı kısar, rahatsız edermiş.

Komşu kadın yalnız yaşarmış. Kadın bir gün uyuya kalmış ve "Vay! Bütün işlerim kaldı." diye aceleyle uyanmış. Bakmış havlusu süpürülmüş, her şey yerinde.

[317] Ayakkabı yapımında kullanılan yumuşak koyun derisi.

Kadın şaşırmış. Bu durum her gün tekrarlanırmış. Bir gün kadın beklemiş ve komşusunun verdiği çarkın güzel bir kıza dönüştüğünü ve havluyu süpürdüğünü görmüş. O beklemiş ve güzel kızı yakalamış ve:

– Kızım ben yalnızım, bana kız ol, demiş.

Kız razı olmuş. İkisi birlikte yaşamaya başlamış. Kız çok şirin ve çalışkanmış. Kadın çok yaşlanmış. Kız ona iş yaptırmaz, yedi kalın yorganın üzerine yatırırmış ve ev işlerini kendisi yaparmış. Günlerden bir gün, komşu yiğidin atı onların avlusuna girmiş. Yiğit, atını almaya girmiş ve tanıdık bir ses duymuş. Yiğit şaşırmış. Bu kimin sesi diye düşünmüş. Bir gün yiğit avlu ziyafeti yapmış. Komşu kadından kızını da getirmesini istemiş. Kadın kızını mecburen ziyafete götürmüş. Kız o kadar güzelmiş ki görenlerin gözü kamaşırmış. Yiğit onu ilk görünce tanımış ve olup bitenleri sormuş. Kızdan çok özür dilemiş ve onun da razılığını alınca düğün yapmış. Kendi karısını ise odun parçasına bağlayıp, çöle yollamış. Böylece, cariye kız yaptığı kötülüğün cezasını çekmiş. Yiğit güzel kızla evlenip muradına ermiş. Kızı kendi annesinin evine götürmüş ve mutlu bir hayat geçirmişler.

## 62. BALIKÇI YİĞİT

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda Namangan şehri tarafında bir padişah varmış. O, çocuğu olmasını çok istermiş. Günlerden bir gün onun karısı bir kız çocuğu doğurmuş. Padişah, kızı için altından bir kule yaptırmaya başlamış. Aradan kırk gün kırk gece geçmiş, altın kule tamamlanmış. Kıza "Nigar" ismini vermişler ve Nigar bu kulede yaşamaya başlamış. Kulenin etrafı bahçeymiş. Bahçede bülbüller öter, çiçekler açarmış.

O yerde büyük havuz da varmış ve havuzda kayık ile gezilirmiş. Nigar kız eksik görmeden, bu bahçeli, havuzlu kulede büyümeye başlamış. Aradan yıllar geçmiş. Padişah, kızımın evlenme çağı gelmiştir, onu kiminle evlendirsem, diye kaygılanmaya başlamış. Sonunda iki tane bilmece düşünmüş ve bu bilmecenin doğru cevabını bulan adama kızını vereceğine ant içmiş.

Ozanlar:

– Hey! Adamlar, adamlar, ağaçtaki bademler. Duymadım görmedim demeyin, gelin, padişahın sarayına gelin. Padişah iki bilmece soracakmış, doğru cevabını bulana da kızını verecekmiş, diye car çağırmışlar.

Ülkenin her tarafından padişahın sarayına insanlar gelmeye başlamış. Genç yiğitler padişahın damadı olmak için gelmişler; ama kimse bilmecenin cevabını bulamamış. Bilmecenin biri, "Dünyada en uzun şey nedir?" ve ikincisi, "Dünyada en derin şey nedir?"

İnatçı padişah doğru cevap vermeyenlerle oturur dalga geçer ve iki yüz balak vurdururmuş. Sonra da saraydan kovdururmuş. Bilmecenin doğru cevabını kimse bulamamış.

Sarayda padişahın fakir bir hizmetçisi varmış. O çok akıllıymış ve bilmecenin cevabını biliyormuş ama padişaha söylemekten korkuyormuş. Padişah benim gibi bir fakire kızını verecek mi? diye düşünüyormuş. Sonunda bir gün dayanamamış ve kuyuya gitmiş, eğilmiş:

Hey aptallar! Dünyada en uzun şey, yoldur; dünyada en derin şey ise uyku, demiş. Kuyuda bir cadı yaşarmış. Cadı, hizmetçinin dediklerini duymuş, dilenci kılığına girmiş ve padişahın sarayına varmış. Bilmecenin doğru cevabını biliyorum demiş. Hizmetçiler ona:

– Ne gibi şehzadeler bulamadı cevabı. Bilmecenin cevabını sen mi bulacaksın, diye kapıdan geri çevirmiş; fakat cadı her gün gelerek, kapıcıları bıktırmış. Kapıcılar dilenciyi padişaha şikâyet etmişler. Padişah:

– Tamam, içeri alın, bilmeceyi bulsun, demiş. Dilenciyi padişahın huzuruna getirmişler. Padişah ona:

– Bilmeceyi bulamayanlara iki yüz balak vurdururdum; sen bulamazsan, üç yüz balak vurdururum, demiş ve bilmeceyi söylemiş. Dilenci kılığındaki cadı bir az düşünmüş gibi yaparak:

– Dünyada en derin şey uykudur, demiş. Padişah, kızımı bu dilenciye mi vereceğim, diye onun saraydan kovulmasını emretmiş; ama cadı başındaki külahını

göğe fırlatmış ki, her yeri karanlık basmış. Yer gök zulmet içinde kalmış. Padişah korkmuş:

– Tamam, kızımı sana vereceğim; fakat güneşi önceki haline getir, diye yalvarmış. Cadı külahını tekrar giyince güneş çıkmış. Padişah çaresiz halde karısına varmış ve olanları anlatmış: "Kızımızı bu dilenciye vereceğiz." demiş. Bu haberi Nigar'a söyleyince o karşı gelmiş; fakat babası bir bağırınca o da razı olmuş. Kırk gece kırk gün düğün yapmışlar ve Nigar'ı uğurlamışlar. Nigar'a çeyizi olarak kırk deve altın ve kırk cariye vermişler. Cadı "Düğün biter bitmez evime gideceğim." demiş. Nigar kendine at seçmek için ahıra girince güzel bir at konuşuvermiş:

– Nigar, beni seç, pişman olmazsın. Yanına bir ayna, tarak, tuz ve kırmızıbiber de al, demiş. Kız atın dediklerinin hepsini almış ve o atla yola çıkmış. Padişah ve karısı zar zor vedalaşmışlar.

Yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş, kervan cadının evine gelmişler. Onun evi dağın tepesindeki bir mağarada, taşların arasındaymış. Çok acıkan cadı, evine gelince birkaç deve ile cariyeyi yemiş ve uykuya dalmış. Bu halini gören Nigar, herhalde beni de yiyecek diye üzülmüş. O zaman atı:

– Melike, cadı uyuyor. Onun ortanca parmağındaki altın yüzüğü alın ve yola çıkın demiş. Melike cadının elindeki yüzüğü almış ve taş duvara vurunca yol açılmış. Nigar atına binip dışarıya çıkmış. "Şimdi bana bir kamçı vur!" demiş atı. Nigar, ata sert vurmuş ki rüzgâr gibi uçmuş.

Cadı ertesi gün uyanmış ve deve ile cariyeleri yemiş ve bir bakmış ki melike yok. O üzüntüyle Nigar'ı arkasından kovalamış. Ok gibi uçan atının arkasından gelen cadıyı gören Nigar, atının öğüdü ile yere biberi serpmiş. Yerde çok dikenli bir tarla ortaya çıkmış. Cadı yalın ayaklıymış. Ayaklarına diken girince çok acı çeken cadı, dikenli tarladan zorlukla çıkmış. O zaman Nigar, biraz uzaklaşmış. Cadı yine Nigar'a yetişince bu sefer "Tuzu bırak!" demiş atı. Nigar, tuzu bırakmış. Büyük bir bataklık meydana gelmiş. Cadı, bataklığa girmiş ve zorlukla çıkmış. Yine Nigar'a yaklaşmış. "Tarağı bırak!" demiş atı. Nigar, tarağı bırakmış. Sınırı bulunmayan, hatta arasından sinek bile uçamayan bir orman ortaya çıkmış. Cadı, ağaçlara asılarak geçmeyi denemiş ama

elinden bir şey gelmemiş. Oraya koşmuş buraya koşmuş, sonunda dişlerinden çekmiş ve onlarla ağaçları kesip kendine yol açmaya başlamış. O ormandan çıkıncaya kadar hiç dişi kalmamış. O sıralar Nigar çok uzaklaşmış; ama cadı ona yetişmeye başlamış. "Aynayı bırak!" demiş atı. Nigar, aynayı bırakmış. Cadı ile Nigar'ın arasında dibi bilinmeyen bir nehir peyda olmuş. Cadı, nehrin kıyısında oradan buraya koşmuş; fakat nehirden geçmenin bir yolunu bulamamış. O zaman nehirde kayığıyla süzen bir balıkçı yiğit görünmüş. Cadı, yiğide:

– Hey yiğit! Nehirden geçmek için yardım et, demiş. Yiğit:

– Karşılığında ne alacağım, demiş. Cadı:

– Yüz altın veririm, demiş.

Yiğit, cadıyı alıp karşı tarafa doğru gitmiş. Kıyıya yaklaşınca cadı, "Niye ben sana yüz altın vereyim ki." demiş. İkisi tartışmaya başlamış. Balıkçı cadıyı suya atacakken, cadı "Beni öldürme! Ne isteğin varsa yapacağım." diye yalvarmış. Kıyıda onlara bakan Nigar: "Yalan söylüyor, öldür onu o bir cadı!" diye haykırmış. Yiğit, cadıyı nehre atıvermiş. Cadı, nehirde kaybolmuş.

Nigar sağ salim babasının evine dönmüş. Anne babasına cadının öldüğünü söylemiş. Onlar çok memnun olmuşlar. Nigar nehirden balıkçı yiğidi getirtmesini babasına söylemiş. Yiğidi padişahın huzuruna getirmişler.

– Ne günah işledin, demiş padişah.

– Ne günah işlediğimi bilmiyorum, demiş yiğit. Padişah:

– Cellât! Ne günah işlediğini bilmediği için başını kes, demiş. O arada Nigar görünmüş ve:

– Babacığım yiğidi kurtarın! Beni cadıdan kurtaran yiğit bu, demiş. Ben onunla evleneceğim, demiş.

Padişah olayı anlamış ve büyük bir düğün yaparak kızını balıkçı yiğitle evlendirmiş. Nigar ve balıkçı yiğit muradına ermiş ve uzun ve mutlu bir hayat sürmüşler.

## 63. PADİŞAH VE OĞULLARI

Bir varmış, bir yokmuş. Eski zamanda bir padişah varmış. Padişahın kırk karısı varmış, ama oğulları yokmuş.

Günlerden bir gün padişah bir fakirin kızıyla evlenmiş. Aradan aylar geçmiş ve kadın hamile kalmış. Kadının doğumu yaklaşırken, padişah ava gitmiş. Kadının sancısı başlamış. Onun kumaları bir yaşlı kadını getirmişler. Onlar, kadına: "Bu kumamız doğurunca, çocuklarının yerine köpek yavrularını koyacaksın ve çocukları yok edeceksin." demişler.

Padişahın karısı sancılar içinde bir kız ve bir oğul doğurmuş. Yaşlı kadın padişahın karısının gözünü bağlayıp, doğan çocukları bir çuvalın içine koymuş ve kocasına vermiş, ormana bırakmasını istemiş. Kendisi ise köpek yavrularını koyup, kadının gözlerini açmış. Kadın köpek yavrularını görünce şaşırmış. Yaşlı kadın:

– Sen çocuk yerine köpek doğurdun, demiş.

Kumaları, padişaha karınız iki köpek yavrusu doğurdu, diye mektup göndermişler. Üzülen padişah, karısını köpek yavruları ile zindana atmayı emretmiş. Kadın iki köpek yavrusu ile zindana atılmış.

Yaşlı kadının kambur olan kocası, iki çocuğu ormana bırakıp geri dönmüş. Ormanda bir yaşlı adam odun topluyormuş. Kambur adamın çocukları bırakıp gittiğini görmüş, şaşırmış ve ağlayan çocukları evine götürmüş. Bu çocukları büyütmeye başlamış. Aradan yıllar geçmiş. Çocukların biri babasına, kızı ise annesine çok benziyormuş.

Bir gün komşu şehrin padişahı ava çıkmış ve yolunu kaybetmiş. O ormanda dolaşırken iki çocuğu evlatlık edinmiş olan adamın evinin önünden geçiyormuş. Bir kız çocuğu ile erkek çocuğu görmüş. Erkek çocuk ise o şehrin padişahına tıpatıp benziyormuş. Kız ise onun karısına benziyormuş. Padişah şüphelenmiş, yaşlı adama yolunu sormuş. Konuşma sırasında da bu çocukların kimliğini sormuş. Yaşlı adam "Onlar benim evlat edindiğim çocuklar, anne babasını bilmiyorum." diye cevap vermiş. Padişah kendi yolunu tutmuş.

Bu arada kambur adam ormanda dolaşırken, o yaşlı adamın evinin önünden çıkmış. O evde meyve kurusu yapan kızı görmüş ve etrafa da göz gezdirmiş, padişahın oğlu da ordaymış. O çocukların ölmediğini hissetmiş ve kızdan meyve kurusu istemiş. Kız ona meyve kurusu vermiş. Adam ona anne babasını sormuş. Kız bilmediğini söylemiş. Bu adam karısına olanları anlatmış.

Şimdi sırayı çocukları gören padişaha bırakalım.

O, çocukların babası olan padişahın dostu imiş. Çocukların ona çok benzediğinden şüphelenen padişah dostunu çağırtmış ve olanları anlatmış. Padişah, adam göndermiş ve yaşlı adamı çocuklarıyla aldırmış. Yaşlı adama çocukların anne babasını sormuş, adam bilmediğini, bir kambur adamın çocukları ormana bırakıp gittiğini söylemiş. O sırada kız:

– O kambur adam, yakın zamanlarda gelmişti ve benden meyve kurusu almıştı, demiş. Padişah zindandaki karısını getirmelerini emretmiş. Karısı tanınmamış hale gelmiş ve çok zayıflamıştı, saçlarına ak düşmüştü. Onun yanında iki tane büyük köpek de vardı. Padişah:

– Doğumunu kim yapmıştı, doğururken çocuk sesini duymamış mıydın, diye sormuş. Karısı:

– Benim doğumumu bir yaşlı kadın yapmıştı, gözlerimi bağlamıştı, çocuğun sesini bir ara duymuştum ve sonra duymadım. Gözlerimi açtığımda köpek yavrularını gördüm, demiş. Köpekler ise iki çocuğun yanına koşarak gelmişler ve onları annelerinin olduğu tarafa çekmeye başlamışlar. Bu duruma hepsi şaşırmış. Padişah yaşlı kadını ve kambur olan kocasını getirmelerini emretmiş. Onlar gelmişler ve korkularından dolayı olup bitenleri anlatmışlar ve bu çocukların gerçekten padişahın oğulları olduklarına şahitlik etmişler. Padişah kırk karısını ise kırk ağaca bağlatmış ve çöle kovmuş. Yaşlı karı kocanın öldürülmelerini emretmiş. Oduncu adama kendi babası gibi saygı göstermiş ve adam sarayda kalmış. Padişah çok büyük ziyafet yapmış, karısı ve çocuklarıyla beraber muradına ermiş.

## 64. SİHİRLİ KAZLAR

Bir varmış, bir yokmuş. Bir karı kocanın iki kızı varmış. Büyük kızının ismi Zulayha; küçük kızının ismi Zubayda imiş. Bir gün karı koca ormana odun almaya giderken, Zulayha'ya onlar dönünceye kadar küçük kız kardeşine bakmasını ve onu oynatmasını söylemişler.

Onlar gidince Zulayha, küçük kardeşini uyutmuş ve oynamaya gitmiş. O sırada gökte sihirli kazlar peyda olmuş. Onlar Zubayda'yı götürmüşler. Zulayha eve geldiği zaman, kardeşi yerinde yokmuş. Kız korkmuş ve dışarıda kardeşini aramaya başlamış, bulamayınca da göğe bakmış ki uzaklarda kız kardeşini götüren kazları görmüş. Zulayha, kazların gittiği tarafa doğru gitmiş. Yol yürümüş yol yürüse de bol yürümüş ve büyük bir nehirle karşılaşmış. Bu nehirde su yerine katık su akıyormuş. Bu güne kadar bu nehirden katık su aktığı için kimse su içmezmiş. Zulayha nehre varınca:

– Nehirciğim, nehirciğim! Kazların hangi tarafa gittiğini biliyor musun, demiş.

– Biliyorum; fakat benim suyumdan içersen söylerim, demiş nehir.

Zulayha hiç tereddüt etmeden katık sudan içmiş. O zaman nehir ona yolu göstermiş, hatta köprüden bile geçirmiş.

Kız yürümekten çok yorulmuş. Bir ağacın yanına gelmiş, karnı acıkınca da o ağaçtan bir meyve almış ve yemiş. Sonra ağacın dibinde dinlenmiş. Bu arada ağaca iki kuş konmuş ve kendi aralarında konuşmaya başlamışlar. Ağacın meyvesi sihirli imiş ve onu yiyen adam kuşların ve hayvanların dilinden anlarmış. Zulayha, kuşların dilinden anlamaya başlamış. Birinci kuş:

– Şu ağacın dibinde oturan kızın küçük kız kardeşi kaybolmuş ve onu arıyormuş, ben onun nerede olduğunu biliyorum, onu kazlar melikelerine hediye olarak götürdüler; ama oraya nasıl gidileceğini bilmiyorum, demiş.

– Nasıl gidileceğini ben biliyorum, demiş ikinci kuş.

– Şu görünen dağın tepesinde bir mağara vardır. Orda bir aslan var. Aslan, kuşların tüyünden halı dokuyor. Sihirli kazların melikesi bu halıları almak için geliyor. Kız şu aslanın dokuduğu halılar için kullanılan tüyleri saklarsa, aslan kıza dokunmaz ve

ne isteği olduğunu soracak. O zaman kız: "Kazlar melikesinin canını verin" demesi ve aslanı ikna etmesi lazım. Melikenin canını öldürecekken, melike gelecek ve kız kardeşini getirecek.

Kız bunları duyunca dağa doğru yürümüş. Dağa gelmiş ve zar zor mağarayı bulmuş. Bir bakmış ki, mağaranın ağzı dikenli bitkiler ile örtülüymüş. O dikenli bitkileri elleri ile okşayınca, onlar kıza yolu açmışlar. Kız mağaraya girmiş.

Orada kimse yokmuş. Aslan halı dokumak için tüyleri hazırlamış ve kız bu tüyleri saklamış. Sonra kızın kendisi de saklanmıştır. Aslan kaybolan tüyleri görünce çok üzülmüş.

Aslan o üzüntüsüyle bir gürlemiş ki, etraftaki taşlar düşmeye başlamış.

– Burada kim var? Korkmayın çıkın; ben dokunmam, demiş aslan.

Kız saklandığı yerden çıkmış. Aslan ona:

– Ne istiyorsun, niye tüyleri sakladın, demiş. Kız:

– Ben kazlar melikesinin canını istiyorum, demiş. Aslan:

– Başka ne istersen, vereyim; ama bunu sorma, demiş.

Ama kız inat etmiş. Çaresiz kalan aslan, kazlar melikesinin canını ve bir tane yumurtayı, kıza vermiş. Kız, yumurtayı yere vurmuş, o parçalanmış ve içinden bir tane kelebek çıkmış. Kız, kelebeği sıkınca, kazlar melikesi gelmiş ve:

– Hey kız! Beni öldürme! Ne istiyorsun? İsteklerini yapacağım, istersen melike yapayım seni, istersen altın vereyim sana fakat beni öldürme, demiş.

– Ben hiçbir şey istemiyorum, kız kardeşimi getirin, yeter, demiş kız.

Melike, kız kardeşini getirmelerini emretmiş. Kazlar bir anda Zubayda'yı getirmişler. Ablası ve kız kardeşi bir birlerine sarılarak ağlamışlar. Zulayha, melikenin canı olan kelebeği sıkarak öldürmüş. Bu sırada dağlar gürlemiş ve çöllerin yerine yemyeşil bir bahçe ortaya çıkmış. Uzaktan ise evleri görünmüş.

İki kardeş koşarak evlerine gitmişler. Evlerine gelince, anne babası kızlarının derdine düşmüş ve hastalanmışlar. Onlar çocuklarını görünce iyileşmişler. Hepsi mutlu olmuşlar ve muratlarına ermişler.

## 65. DEĞİRMENCİ

Bir varmış, bir yokmuş. Bir değirmenci varmış. Değirmencinin iki oğlu varmış. Büyük oğlu tembelmiş; küçük oğlu ise çalışkan, titiz ve terbiyeliymiş. Bir gün değirmenci iki oğlunu yanına çağırmış:

– Oğullarım! Ben yaşlandım, bir ayağım yerde ise bir ayağım mezarda. Benim sizlere bırakacağım sadece şu değirmen ve avludur. İkiniz barış içinde yaşayın, demiş ve birkaç gün sonra vefat etmiş. Oğullarına değirmen ile avlu miras kalır. Büyük oğlunun payına avlu, küçük oğluna ise değirmen düşer. Küçük oğlu her gün insanların buğdayını tartar, un yapar, eve yiyecek bir şeyler getirirmiş; ama ağabeyi ona bakmazmış. Bir gün, küçük kardeşi ağabeyine: "Bahtımızı bir sınayalım." demiş. O zaman ağabeyi:

– Bahtımızı sınamamız için köyün zengin kızlarıyla evlenelim, zengin kızı büyük çeyizle gelecek, bizi de zengin edecek, hadi gel senin kazandığın paraları bana ver, para toplayalım, demiş. Bu gibi boş sözlere küçük kardeşi ikna olmamış. Aralarında kavga çıkmış. Ağabeyi kardeşini evden kovmuş.

Kardeşi ise değirmen taşını kendisiyle beraber götürmüş. Yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş. Akşam olunca eski bir evin yanından geçmiş. Eski evde uyumaktan korkmuş ve ağacın tepesine çıkmış, değirmen taşını da yanına almış. Gece yarısı uyurken elinden taşı düşürüvermiş ve uyanmış. Uyandığında türlü gölgelerin kaçtığını görmüş ve aşağıya inmekten korkarak sabaha kadar ağacın tepesinde oturmuş. Sabahleyin aşağıya inince değirmen taşının altında yarım çuval altın ve etrafa saçılmış çok değerli takıları görmüş. Gece yarısı hırsızlar çaldıkları altını bölüşürken yukarıdan değirmen taşı düşünce her şeyi bırakıp kaçmışlar. Yiğit taş ile birlikte altın ve takıları da toplayıp evine dönmek istemiş; ama ağabeyi ile yine tartışacağını düşünerek, altınlarını almış ve yola çıkmış.

Ağabeyi ise, kardeşini evden kovduktan sonra zar zor geçinmeye başlamıştır. Kısa bir zamanda, yiyecek bir şey bulamayınca evini satmış. Evinin paraları da tükenince sokakta kalmış ve başka kişilerin işini yapmaya mecbur kalmış. Odun toplayıp satarak geçinmeye başlamıştır.

Günler böyle devam etmiş. Hatta biraz çalışkan olmuştur. Para toplayıp kardeşini bulmayı düşünmüş ve bir gün odun toplarken muhteşem bir sarayın önünden geçmiş. Sarayın kapısına vurarak su istemiş. İçerden beş altı yaşlarındaki kız çocuğu çıkmış. Kız gözüne tanıdık gelmiş. Bu evin kimin olduğunu sormuş. Kız ise adamların babasına değirmenci diye hitap ettiklerini ve babasının işte olduğunu söylemiş. O, değirmencinin gelmesini beklemiş.

Topladığı odunları buraya getirmiş. Bir müddet sonra değirmenci işinden dönmüş. O kendi kardeşiymiş. İki kardeş birbirlerini görünce, sevinçten ağlamışlar. Birbirlerini çok özlemişler. Kardeşi ağabeyinin evi sattığını öğrenmiş, onu bulamayınca da çok üzülmüş. İki kardeş hal hatır sorduktan sonra küçük kardeşi ağabeyini evine davet etmiş. Kardeşi, ağabeyinin artık çalışkan olduğunu anlamış. İkisi birlikte babasından kalan avluyu tekrar satın almışlar. O köyün terbiyeli kızına, görücü gönderip, ağabeyini evlendirmiş. Ağabeyi kendi köyünde mutlu hayat sürdürmüş. Kardeşi kendi ailesinin yanına gitmiş. İki kardeş barış içinde yaşayarak, muratlarına ermişler.

## 66. BEZCİNİN BAHTI

Eski zamanda bir bozcu[318] yaşarmış. O, boz[319] dokuyarak geçimini sağlarmış. Günlerden bir gün, "Hayatım böyle mi devam edecek, ben bir sefere çıkayım da kendi şansımı bir deneyeyim." diye düşünmüş ve yola çıkmış. Eline heybesini ve gerekecek diye boz dokuduğu çakısını almış. Bozcu, yol yürümüş yol yürüse de bol yürümüş ve büyük bir göle varmış. Önünden bir kurbağa çıkmış. Lazım olur diye kurbağayı öldürüp heybesine koymuş ve yoluna devam etmiş. Yolda giderken bir odun parçası görmüş ve onu da heybesine koymuş. Yürümüş ve bir saraya gelmiş. O sarayın kapısına vurmuş. İçeriden "Bu kim?" diye bir kız seslenmiş. Bozcu kendisinin misafir olduğunu ve içeri almasını istemiş. Kız ise orasının kara devin sarayı olduğunu ve dev gelirse kendisini

[318] Boz dokuyan kimse.
[319] Bir çeşit bez.

yiyeceğini, buradan çabuk ayrılmasını istemiş. Bozcu: "Ben devden korkmuyorum kapıyı açın." demiş. Kız korkarak kapıyı açmış. Karşısında güzel kızı gören Bozcu, onun buraya nasıl geldiğini sormuş. Kız, bir sultanın kızı olduğunu ve kara devin onu kaçırdığını söylemiş. Bu arada dev gelmiş ve bir insan kokusu geliyor diye etrafta dolaşmaya başlamış. O sırada Bozcu, karşısına çıkmış: "İkimiz gücümüzü sınayacağız." demiş. Dev razı olmuş ve evvel bitlerimiz ile birbirimizi sınayacağız, demiş. Bozcu razı olmuş ve dev bir tane bitini öldürmüş. Bozcu ise kurbağayı önüne atmış. Onun bitini gören devi, korku basmış. Dev, "Gel, şimdi sakalımızın kılını sınayacağız." demiş ve bir kılını ortaya atmış. Bozcu ise odunun parçasını ortaya atmış. Dev onun sakalını görünce "Tamam, sen pehlivanmışsın; ben yenildim." demiş ve saraydan ayrılmış. Bozcu, sultanın kızını almış ve onun evine varmışlar. Onlar sultanın sarayına gelince, kızını gören sultan sevinçten bayılmış. Sultan kendine gelince kız, babasına: "Beni devin elinden bu pehlivan kurtardı." diye Bozcuyu göstermiş. Sultan: "Kızımı bu pehlivana vereceğim." demiş. Sultanın ulemaları ise: "Kızınızı bu pehlivana mı vereceksiniz? Evvel onu bir sınayın." demiş. Sultanın bahçesine bir kaplan girmiş. Sultan, Bozcuya: "İşte bu kaplanı öldürürsen kızımı ve devletimin yarısını vereceğim." demiş. Bozcu bahçeye girmiş ve: "Şimdi ne yapacağım, Allah'ım, yardımcı ol!" demiş. Sonra bir köşeye saklanmış ve beklemiş. Kaplan, adamın hissini sezmiş ve aramaya başlamış. Adamı görünce bana hazır yemek geldi diye zıplamaya başlamış. Kaplan zıplarken ağacın bir budağına asılmış ve ölmüş. Bozcu sevinçten oraya buraya koşmaya başlamış. Bu arada sultanın adamları haber almaya gelmişler. Onlar kaplanın öldüğünü görmüşler ve bozcuyu ellerinden tutarak sultana götürmüşler. Sultan çok memnun olmuş ve ikinci şartını söylemiş. Sultana karşı bir şah savaş açmış. Bu şahı yenersen benim damadım olacaksın, demiş. Ona ahırdan beğendiği bir atı seçmesini söylemiş. Bozcu hayatında hiç ata binmemiş ve attan korkarmış. O, eline birkaç taş almış ve ahırın kapısına gelip atları, taş ile vurmaya başlamış. Sonunda bir atı vurmasına rağmen o at, yerinden hiç kıpırdamamış. Bu at sakin diye onu alıp çıkmış. Sultan atı görünce hayran kalmış; çünkü o sultanın savaşta bindiği atmış. Bozcu, "Kırk metrelik iple beni ata bağlayın!" demiş. Bozcunun dediklerini yapmışlar. At savaş alanına kendisi koşarak gelmiş. Bozcu korktuğundan bir ağacı kucağına almış ve onun atı, savaş alanını dolaşarak koşmuş. Ona bağlanan bozcu da dolaşmış. Onu gören düşman askerleri dört tarafa dağılarak

kaçmışlar. Sultanın askerleri savaş meydanına girmişler ve bu savaştan galip ayrılmışlar. Sultan sözünü tutmuş ve kırk gece kırk gün düğün yaparak kızını Bozcu ile evlendirmiş. Sultan, halkının huzuruna çıkmış:

– Ben yaşlandım, benim yerime damadım sultan olacak, demiş. Halk onun isteğini kabul etmiş. Böylece, Bozcu kendi bahtını bulmuş ve muradına ermiş.

## 67. AKILLI KIZ

Bir varmış bir yokmuş; eski bir zamanda bir padişah ile veziri varmış. Padişah vezirine çok saygı gösterir ve onu herkesten üstün görürmüş. Bundan dolayı, saraydakilerin çoğunluğu padişah ile vezirinin arasını açmaya çalışmışlar. Günlerden bir gün padişaha: "Veziriniz kalın kafalı, bazı şeyleri anlayamaz" diye şikâyette bulunmuşlar ve sınamasını istemişler. Padişah vezirini sınamayı düşünmüş ve vezirine: "İki soru soracağım, nasıl bir cevap vereceksin? Bu dünyada en şirin ve en açık şey nedir?" demiş. Vezir soruya cevap vermek için padişahtan bir gün izin istemiş ve evine dönmüş. Vezirin güzel ve akıllı bir kızı varmış. Babasının üzüntülü halini gören kızı:

– Babacığım neyiniz var, demiş. Vezir olanları anlatmış. Buna mı üzülüyorsunuz diyerek kızı, sorunun cevaplarını söylemiş. Ertesi gün vezir saraya gelmiş ve padişahın sorularına şöyle cevap vermiş:

– En şirin şey yeni gelin ve damadın hayatıdır, en açık şey ise ölüm, demiş. Padişah bu cevaplardan memnun kalmış ve vezirin eline bir kuzunun ipini vermiş ve "İki ay sonra bu kuzuyu yavrusu ile getireceksin." demiş.

Vezir yine üzülerek evine dönmüş; ama bunun hakkında kızına hiçbir şey anlatmamış. Aradan iki ay geçmiş. Padişahın habercisi, veziri çağırmaya gelmiş. Kapıyı açan kızı durumu anlamış ve haberciye:

– Padişahınıza söyleyin, babam hamama doğurmaya gitti, demiş. Bu sözü duyan padişah kızmış:

– Kızına söyleyin, aptalmış, erkek kişi doğurur mu, demiş.

– Kuzu doğurur da erkek kişi doğurmaz mı, demiş kız.

Bu cevabı duyan padişah, kızın aklına şaşırmış ve kırk gün kırk gece düğün yaparak kızla evlenmiş. Padişah, kıza: "Devlet işlerine karışmayacaksın, eğer karışacaksan o günü saraydaki en sevdiğin şeyi alarak babanın evine döneceksin" demiş. Hayat devam etmiş. Bir gün padişah ava çıkmış. Bu sırada sarayda tatsız olaylar yaşanmış ve ona melikenin de müdahale etmesini istemişler. Melike bu olaya karışmış ve padişah avdan dönünceye kadar sorunları halletmiş. Padişah avdan dönmüş, bu olayı duymuş ve melikeye şartını hatırlatarak onu baba evine dönmesinin mümkün olduğunu söylemiş. Karısı gitmeden önce padişahtan bir ziyafet yapmasını rica etmiş. Padişah akşam bir ziyafet yapmış ve herkesten önce kendisi sarhoş olmuş. Bir an padişah kendisini arabada bulmuş. Yanında karısı varmış:

– Beni nereye götürüyorsunuz, demiş padişah. Karısı:

– Saraydaki sevdiğim şeyi götürmemi kendiniz söylemiştiniz; ama benim sevdiğim sizsiniz onun için sizi babamın evine götürüyorum, demiş.

Padişah, karısının aklına şaşırmış ve arkaya dönmesini emretmiştir. Onlar hayatlarının sonuna kadar dinç ve huzurlu yaşamış ve muratlarına ermişler.

## 68. ZORAKİ FALCI

Bir varmış bir yokmuş. Eski zamanda yaşlı bir karı koca yaşarmış. Onlar fakirlik içinde yaşıyorlarmış. Bir gün kadın şehir hamamına gitmiş. Hamamda başına sardığı sargıyı yıkarken hamamda görevlilerden birisi içeri girmiş:

– Hamamı çabuk boşaltın, padişahın baş falcısının karısı yıkanmaya gelecekmiş, diye hepsini yarım yamalak yıkanmış halde dışarı çıkarmış. Bu durum kadını çok üzmüş. Eve gelince, başından geçen olayları kocasına anlatmış ve: "O padişahın baş falcısı olana kadar ben sizinle yaşamayacağım" diye kocasına sitem etmiş. Adam bir süre düşünmüş ve her şeyi göze alarak bir sıkım taş almış ve pazarın kalabalıklı olan yerinden kendine bir yer tutmuş, fal açmaya başlamış. Adamın yanına üstü başı toz olan bir adam gelmiş:

– Baba! Ben seferden geliyorum. Biz padişaha üzerinde altın ve gümüş yükü develeri getiriyorduk. Bu develerden birisi kayboldu. Fala bakarak onun nerede

olduğunu öğrenebilir misiniz, demiş. Adam o kişiden hangi yoldan, nasıl geldiğini iyice soruşturmuş ve biraz düşündükten sonra:

– En son durakladığınız yerin yakınlarındaki yarlıkta kaybettiğiniz deve otluyormuş, üzerinde altın ve gümüş yüklediğiniz heybe de var, demiş; çünkü o kişinin dediklerinden yola çıkarak böyle bir sonuca ulaşmış.

Fala baktıran kişi, yaşlı adamın söylediği yere gidip baktığında, gerçekten devesi orda otluyormuş. O adama bir avuç altın hediye etmiş ve gittiği yerlerde onun büyük bir falcı olduğunu söylemiş. Onun şöhretini arttırmış. Bu arada padişahın hazinesini hırsızın biri çalmış. Padişah sarayındaki falcıların hiçbiri de hazineyi bulamamış. Bu sırada padişah yaşlı adamı duymuş ve onu sarayına çağırtmış. Adam, olayı dinlemiş:

– Padişahım, bana kırk gün süre ile kırk tane horoz veriniz, demiş. Padişah, adamın dediklerini yerine getirmiş. Adam, horozları hizmetçiye taşıtmış ve evine gelmiş ve karısına:

– Kadın! Sen yaşlanınca beni uğraştırdın. İşte padişah bana zor bir görev verdi. Şimdi ne olursa olsun ben hazineyi bulamayacağım. Onun için ölmeden önce bir maişet yapalım. Her gün bana bir horozu kesin pilav yapın. Kırk gün sonra bir çaresi bulunur, demiş.

Altınları şehirdeki kırk eşkıya çalmış. Onlar hazineyi bulmak işinin yaşlı adama verildiğini duymuşlar ve telaşlanmışlar.

Hırsızların elebaşı: "Hani, adam bizi nasıl bulacakmış, gidin, öğrenin" diye bir hırsızı, adamın evine göndermiş. Hırsız, adamın evinin çatısından adamın her sözünü dinlemiş. Bu sırada eve adamın karısı horoz etiyle yapılmış pilavı getirmiş. Adam yenini bükmüş ve elini pilava uzatarak:

– Bismillah, kırk idi, bir tanesi geldi, otuz dokuzu kaldı, demiş. Bu sözü duyan hırsız çok korkmuş. "Ha, adam bizi biliyormuş" diye koşarak hırsızların elebaşına varmış ve:

– Adam bizim kırk hırsız olduğumuzu, bugün benin gittiğimi ve otuz dokuz kişi kaldığımızı da biliyor, demiş. Elebaşı buna inanmamış. Ertesi gün o hırsızla başka bir hırsızı göndermiş. İki hırsız, adamı dinlerken, adam şöyle demiş:

– Kırk idi, ikincisi de geldi, otuz sekizi kaldı.

İki hırsız acele edip elebaşına varmışlar ve adamın dediklerini söylemişler. Elebaşı bu sözlere de inanmamış ve üçüncü gün kendisi gidip dinlemiş. Bu arada adamın karısı, büyük ama bir ayağı olmayan horozu pilavın üzerine koymuş ve getirmiş. Bunu gören adam:

– Vah! Bugün en büyüğü gelmiş; ama bir ayağı topalmış, demiş. Elebaşının da bir ayağı topalmış. Elebaşı, "Ha, bu adam çok şeyi biliyor." diye düşünmüş. Hırsızlar ile konuşmuş ve adama kendisi varmış:

– Baba! Siz o kadar doğru fal açıyorsunuz ki, ben kendim gelmezsem, bizi bulup, hepsimizi darağacına astıracaktınız. İşte geldim, bizi affedin, padişahın cezasından kurtarın, dediğinizi yaparız, demiş. Adam bunların hazineyi çalan hırsızlar olduğunu anlamış:

– Hazinenin bir altınını bile eksiltmeden, eski kabristana getirin, falan yerdeki mezara gömün, demiş. Hırsızlar adama çok minnettar olduklarını bildirmişler ve dediklerini yapmışlar.

Adam kırk gün boyunca horoz etiyle pilavını yemiş ve kırk birinci günü padişah sarayına varmış:

– Padişahım! Eski kabristandaki bir mezarda hazinenizin bir altını bile eksilmeden duruyor, gidip aldırın, demiş. Padişah adamlarını göndermiş, gerçekten hazinesi büsbütün duruyormuş. Hazine bulunmuş. Padişah, adamı sarayın baş falcısı yapmış. Bundan sonra adamın karısı fayton arabalarla hamama gider, zevk alarak yıkanırmış. Bir gün padişah yardımcıları ve falcıları ile gezmeye çıkmış. Gezerken falcı adamı yanına çağırmış ve:

– Avucumun içinde ne olduğunu bulun. Bulursanız, hayatınızın sonuna kadar yetecek mal mülk vereceğim, bulamazsanız kafanız kesilecek, demiş. Adamın gücü kalmamış ve:

– Vay, karıcığım! Söylemiştim, falcılığı bırakalım, alın terimizle kazandığımızı yiyip içelim dedim, nefsini tutamadı, ikna olmadı. İşte şimdi ne oldu? Bir atladım kurtuldum, iki atladım kurtuldum, üçüncüsünde tutuldum, demiş pişmanlıkla. Adamın

bu sözünü duyan padişah kahkahayla gülmüş ve avucunu açmış. Avucunda çekirge varmış.

– Zeki olduğunuzu, demiş padişah, kendim üçüncü atlayışta anlamıştım. Bu sözleri duyan adam kendisinin nasıl falcı olduğunu anlatmış ve padişahtan falcılığı bırakıp, sakin bir hayat sürmesine izin istemiş. Padişah hem gülerek hem de verdiği sözün arkasında durarak adama hayatının sonuna kadar yetecek bir nafaka bağlamış ve gitmesine izin vermiş. Böylece, karı koca muratlarına ermişler ve hayatlarının sonuna kadar refah içinde yaşamışlar.

## 69. ALTIN KIZ

Eski bir zamanda bir adam yaşarmış. Onun karısı vefat etmiş ve yalnız kızı ile yaşamaya başlamış. Aradan birkaç yıl geçmiş; o adam dul bir kadınla evlenmiş. Kadının da bir kızı varmış. Kadın, üvey kızına kötülük yapmaya başlamış ve kızı yok etmenin yolunu aramış. Adam önceleri dikkat etmemiş, evde kavga devam edince dayanamamış ve:

– Hani ekmek yapıver olmazsa, ben kızımı alıp onun yolunu kaybettirir gelirim, demiş ve ekmeği alıp, kızını elinden tutarak ormana doğru yola çıkmış. Yürüye yürüye bir tepeye gelmişler, adam ekmeği aşağıya doğru yuvarlayıvermiş ve kızına:

– Git, ekmeğe yetiş, demiş. Kızı ekmeğin peşinden koşarak gitmiş. Babası kızını bırakıp, evine dönmüş. Kız, ekmeği alıp geri döndüğünde babası yok imiş. Kız ağlamış ve akşam olunca bir ihtiyar kadını görmüş. Kadın ormanda yaşıyormuş. Kız selam vermiş ve kadına başından geçenleri anlatmış. Kadın kızı evine götürmüş, beslemiş ve uyuması için bir yatak vermiş. Kız sabah erken kalkmış, evi temizlemiş ve bulaşıkları yıkamış. Kadın uyanmış ve meyve toplamak için ormana gitmiş. Kadının evinde ormandaki hastalanmış türlü hayvanlar yaşıyormuş. Kadın onları tedavi edermiş. Kız bu hayvanların altlarını temizler, onları yıkar ve beslermiş. Bir gün kız, "Babamı özledim." diye ağlamış. Bunu gören kadın, kızı elinden tutarak bir ırmağın kenarına götürmüş ve:

– Irmağa bakın, ben uyuyacağım. Irmaktan kırmızı ve mavi renkli su akarsa beni uyandırma, sarı su akarsa beni uyandır, demiş. Irmaktan kırmızı ve mavi renkli su akmış. Sarı su akmaya başlayınca kız, kadını uyandırmış. Kadın kalkmış ve kızın

saçından tutarak suya daldırmış. Sonra, "Sudan elin neyi tutarsa onu alıp çık." demiş. Kızın eline bir kutu gelmiş. Kadın, kızı kutusuyla evine uğurlamış. Bir an babası dışarıya baktığı zaman tıpkı güneş gibi parlayan kızı kapıdan giriyormuş. Kız, suya daldığında bedeni büsbütün altına dönüşüvermiş. Elindeki kutu ise altınla doluymuş. Babası şaşırıp kalmış. Üvey annesi ise kıskançlıktan yarılacak gibi olmuş ve "Benim kızımın yolunu da kaybettirip gelin." diye tutturmuş. Kızın babası "Tamam, ekmek yapın." demiş. Ekmek ve kızı alıp daha önce gittiği yere gitmiş ve üvey kızını ekmeğin arkasından göndermiş ve evine dönmüş. Kız ormanda yolunu kaybetmiş ve ihtiyar kadının evine gelmiş ve içeri girmiş; fakat o tembel bir kızmış ve hazır yemeğe alışmış. O iki üç gün boyunca kadının hazırladığı yemekleri yemiş. Hayvanlara bakmayı ağır bulmuş. Sonunda kız kadına: "Ben eve gideceğim, vereceğinizi verin" demiş. Kadın kızı ırmağa götürmüş:

– Suya bakın. Kırmızı, mavi ve sarı renkli su akarsa beni uyandırma. Kara su akarsa beni uyandır, demiş. Kız, tamam dedikten sonra kadın uyumuş. Kırmızı, mavi ve sarı renkli su akmış. Nihayet kara su akmaya başlayınca, kadını uyandırmış.

Kadın kalkmış ve kızı saçından tutarak suya daldırmış. Kız simsiyah bir kömüre dönüşmüş. Kadın, kızı elinden tutmuş ve babasının evine götürmüş. Annesi kızını görünce feryat etmiş ve kocasına yapışmış ve:

– Hey imansız adam! Kendi kızınızı altına dönüştürdün de niye benim kızımı kömüre dönüştürdünüz, diye çığlık atmış. Adam ise:

– Sen kendin götürmemi istedin ben de götürdüm. Biri niçin altına dönüştü de, ikincisi kömüre dönüştü? Ben de anlayamadım, demişse de kurtulamamış. Sonra adam altın kızını altınları ile almış, karısını ise kömür kızıyla bırakıp evden ayrılmış.

## 70. SAVDA USTA

Bir varmış bir yokmuş. Savda Usta isminde bir divâne yaşarmış. Savda Usta'nın karısı ve tek bir oğlu varmış. Savda Usta her gün sabahtan akşama kadar dilencilik yapar, akşam olunca da eve üç tane ekmek getirirmiş. Bu üç tane ekmeği, karısı ve oğlu ile yermiş. Savda Ustanın oğlu büyümüş. Bir gün, Savda Usta:

– Ben oğlumu padişahın kızına evlendiririm, demiş. Karısı ise:

– Allah korusun, siz ne diyorsunuz? Padişah size kızını verir mi, demiş. Bunun üzerine Savda Usta yola çıkmış ve padişah sarayına varmış ve:

– Ben avcıyım, avcıyım, kızınıza gelen görücüyüm, demiş.

Padişah, bu kimmiş diye yardımcılarını çağırmış. Yardımcıları:

– Bir yaşlı adam kızınıza görücü olarak geldi, demişler.

Buna çok öfkelenen padişah, onu kovmalarını emretmiş. O gün Savda Usta, üç tane değil, dört tane ekmek getirmiş ve bir tanesini rafa bırakmış ve "Bu gelinimin payı." demiş. Aradan birkaç gün geçmiş, adam yine padişah sarayına varmış:

– Ben avcıyım, avcıyım, kızınıza gelen görücüyüm, diye kapıya vurarak durmuş. Padişah bu defa çok öfkelenmiş ve onu kovdurmuş. Divâne, yine dört tane ekmek getirmiş ve bir tanesini "Gelinime." diye rafa bırakmış. Aradan belli bir süre geçmiş, adam yine padişah sarayına görücülüğe varmış.

– Ben avcıyım, avcıyım, kızınıza gelen görücüyüm, demiş.

Padişah bu adamdan kurtulamayacağını anlamış, "Bunun dersini kızım versin." diye onu uşaklarından birisi ile kızının köşküne yollamış. Padişahın ay gibi ağzı, gün gibi gözleri olan güzel ve edepli, çalışkan bir kızı varmış. Kız ise bu günü rüyasında görmüş. Kız, rüyasını sütannesine söylemiş. Sütannesi:

– Kızcağızım, size görücü gelecek, o yiğitle sizin kaderiniz birleşmiş, demiş. Bunu duyan kız:

– Bugün kim gelirse, ona razı olacağım, demiş; çünkü her gün görücülerin gelmesinden sıkılmış. Tam bildiği gibi, uşaklardan birisi bir adamla içeri gelmiş. Kız bu adamın divâne olduğunu duymuş ve kendi sözünden dönmemiş, onun oğluyla evlenmeye razı olmuş. Bu haberi duyan padişah: "Kızım aklını mı kaçırdı?" demiş. Kızın sağ salim olduğunu, bu divâne adamın oğluyla evlenmeye razı olduğunu duyan padişah, "Benim böyle bir kızım yok." demiş. Divâne adam, kızı evine götürmüş, sade bir düğün yaparak oğluyla evlendirmiş. Padişahın kızı ev işlerini kendine üstlenmiş. Savda Ustaya iki altın vererek:

– Babacığım, bu altınlardan birine ev için gerekli eşyaları ve yemekleri satın alın, ikincisine de mavi ve kırmızı kadife alın, kalanına ise türlü ipekleri satın alın, demiş. Savda Usta, gelininin dediklerini yerine getirmiş. Gelini yemek pişirmiş. Herkes yemeğini yedikten sonra, gelin kendi odasına çekilmiş, kadifelere güzel gülleri oymaya başlamış. Sabaha kadar görünce göz kamaştıran güzel bir halı hazır olmuş. Savda Ustaya, "Halıyı pazarda yüz akçeye satın." demiş gelini. Adam, gelininin dediğini yapmış.

Pazarda gelininin dokuduğu halıyı görenler hayret içinde kalmışlar. O sırada pazarda gezen padişahın oğlu, ablasının dokuduğu halıyı tanımış ve yüz altına satın almış. Bu günden itibaren her gün divâne adam, bir tane halı satmaya başlamış. Her gün padişahın hazinesinden yüz altın eksilmiş, padişahın oğlu ablasının dokuduğu halıları toplamaya başlamış. Kısa bir zamanda, divâne adamın yeniden bir evi olmuş ve biraz da zenginleşmiş. Kız, anne babasını evine davet etmiş; fakat "Divâne adamın evine mi gideceğim?" diye padişah bunu istememiş, karısını da göndermemiş. Bir gün padişah yardımcılarıyla dolaşırken güzel bir sarayın önünden geçiyormuş ve bu sarayın kime ait olduğunu sormuş. Yardımcıları bu sarayın onun divâne adama gelin giden kızının olduğunu söylemişler. Padişah hiçbir şey demeden yola koyulmuş.

Günlerden bir gün padişah, vezirleri ile konuşurken vezirlerden birisi:

–Zulümden insanın kendi çocuklarına bile hayır gelmez, kendi çocuklarına hayrı olmayan kişiden milletine hayır gelmez, demiş. Bu sözleri duyan padişah, "Vezirim bunu dedi, başka insanlar ne diyecek?" diye düşünmüş ve bir gün kızının evine varmaya niyet etmiş. Divânenin evine gelmiş, onun kendinden aşağı olmadığını, divâne adının kaldığını, zenginler gibi yaşamaya başladığını, bütün bunlara kendi kızının çalışkanlığının sebep olduğunu öğrenmiş ve etrafındaki komşularının kızına nasıl saygı gösterdiklerini gören padişah, memnun kalmış ve kızıyla barışmış. Damadına padişahlığının yarısını vermiş. Hepsi hayatlarının sonuna kadar huzur ve barış içinde yaşamışlar.

## 71. TAŞ YÜZLÜ KIZ

Rivâyetlere göre, eski zamanda bir padişah varmış. Bu padişahın perilere benzeyen güzel bir kızı varmış. Kızı büyümüş ve ona görücüler gelmeye başlamış; ama kızı hiçbir yiğide görünmemiş ve evlenmeye hiç yanaşmamış. Yıllar su gibi akıp gitmiş. Padişah buna çok üzülmüş ve:

– Ben yaşlandım, yaşım da ilerledi. Eğer ben vefat edersem, senin düğününü kim yapacak, sen veliahdım olabilecek misin, demiş.

Ama kız evlenmeyi hiç düşünmüyormuş. Bir gün bir çoban, padişahın sarayına gelmiş ve:

– Padişahım! Kızınızı benimle evlendirin, demiş. Padişah:

– Kızım hiç çobanla evlenir mi? diyerek çok kızmış; fakat kızının elini soran kimsenin olmadığından dolayı, çobanın teklifine razı olmuş ve:

– Sen önceden gidip kızımı ikna et, demiş padişah.

Çoban, kızın yanına girmek için rica etmiş. Kızın yüzünü açmayacağını ve evlenmeyeceği konusundaki sırrını bildiğini, onu canından da fazla sevdiğini söyleyip yalvardıktan sonra, kız yüzünü açmaya razı olmuş. Çoban, kızın yanına girmiş, kız yüzünü tam açacakken, çoban ona:

– Yüzünüzü açmayın, yüzünüzü görmüştüm, o taştandır, demiş.

Kız çobanın dediklerine şaşırmış ve ona:

– Benim yüzümün taştan olduğunu nereden biliyorsunuz, diye sormuş. Çoban:

– Sizin yüzünüzün taş olduğunu ve sizi ilk gören adamın öleceğini çok iyi biliyorum. Bunu ben rüyamda görmüştüm, demiş.

Gerçekten kızın yüzü taştan idi. Kız sırrını çobana söylemiş. Onun yüzünü gören adamın öleceğinden dolayı, kız birçok görücüye ret cevabını vermiş. Dağda yaşayan bir sihirbazın, sihir yoluyla onun yüzünü taşa döndürmüş.

Çoban yola çıkmış. Yol yürümüş, yol yürüse de bol yürümüş. Sonunda dağa gelmiş ve kızın dediği yere varmış. Sihirbazı beklerken uyuyakalmış. Sihirbaz gündüz

vakitleri korkar, fakat geceleri evinden çıkıp geçimini sağlarmış. Çoban akşam olunca uyanmış ve göze görünür görünmez şekilde giden sihirbazı görmüştür. Çoban ateş yakmış ve her tarafı ateşe vermiş. Sihirbaz gelmiş ve yiğide "Ateşi söndür." diye yalvarmaya başlamış. Yiğit, kızı sihir eden sihirli taşı talep etmiş. Sihirbaz inat etmesine rağmen sihirli taşı vermeye mecbur kalmış. Yiğit, taşı ateşe atmış ve taş parça parça olmuş. Çobanın yardımıyla sihirbazın sihir gücü kaybolmuş ve kızın yüzü eski haline gelmiş. Çoban, melikenin yanına dönmüş. Melike, çobanla evlenmeye razı olmuş. Memnun olan padişah düğün yaparak kızını çoban yiğitle evlendirmiş. Çobanın başına talih kuşu konmuş ve padişahlık tahtı ona kalmış. İki genç muratlarına ermişler.

## 72. YİĞİDE KIRK HÜNER AZ

Bir varmış bir yokmuş. Eski bir zamanda bir tüccar yaşarmış. Tüccarın bir oğlu varmış. Bir gün, tüccar oğlunu yanına çağırmış ve "Oğlum! Ben yaşlandım, ticarî işleri öğren." diye oğlunun eline bin akçe vererek onu yolcu etmiş. Yiğit, yürüye yürüye bir yere gelmiş. Bu yerde bir okul varmış ve burada birkaç yiğit okuma yazmayı öğreniyorlarmış. Yiğit, okuma yazmayı öğrenmek istemiş. Öğretmen de ondan bin akçe istemiş; yiğit razı olmuş. Aradan belli bir zaman geçmiş. Yiğit okuma yazmayı öğrenmiş ve evine dönmüş. Babası ticarî işleri öğreneceğine okuma yazmayı öğrenen oğluna çok kızmış. Bunun üzerine, annesi yiğidin eline yine bin akçe vererek ticareti öğrenmesi için göndermiş. Yiğit yine o okulun yanından geçmiş. Okulda birkaç yiğit keman ve rübab[320] çalmayı öğreniyorlarmış. Yiğit bu hüneri de öğrenmek istemiş ve bin akçe vererek okula girmiş. Keman ve rübab çalmayı öğrenmiş ve evine dönmüş. Bu defa babası ona çok kızmış ve : "Senden tüccar olmaz." diyerek oğlunu dövmüş. Annesi yine ortaya atılmış ve oğlunu korumaya çalışmış ve söyle demiş:

– Babası, yine bin akçe verin, bu defa tüccarlığı öğrenmeden eve dönecekse eve almayalım.

Babası razı olmuş ve elindeki son bin akçeyi oğluna vermiş. Oğlu bin akçeyi alarak yine yola çıkmış ve yürüye yürüye yine o şehir okulunun önünden geçmiş. Bu defa da okula girmeden kendini alamamış ve okula girmiş. Okulda kendisi gibi aynı

[320] Özbek kültüründe beş telli, mızrapla çalınan, uzun saplı, ağaç gövdesinin üzerine deri gerilerek yapılmış, sap ile gövdenin birleştiği yerde koç boynuzu gibi bir parça bulunan bir çalgı aleti.

yaşta olan yiğitler satranç oynuyorlarmış. Yiğit, bu oyunu bir süre izlemiş. Sonra bu oyunu öğrenmek istemiş. Satranç ustası: "Bu oyunu öğrenmen için bin akçe vereceksin" demiş. Yiğit her şeyi göze almış ve bin akçeyi ödemiş. Yiğit çok kısa bir zamanda satranç ustası olarak yetişmiş. Sonra yiğit evine dönmeyi düşünmüş; ama "Eve dönersem babam beni eve almayacak." diyerek fikrinden vazgeçmiş ve kafasının estiği tarafa doğru yola çıkmış. Aradan zaman geçmiş ve bir kervansaraya varmış. Orada tüccarlar yüklerini develere yüklüyorlarmış. Yiğit, yaşlı bir tüccarın yüklerini yüklemesine yardımcı olmuş. Yüklemeye devam ederken tüccar, yiğidin işsiz olduğunu öğrenmiş ve kendisine oğul olmasını istemiş. Yiğit buna razı olmuş. Kervanlar yola çıkmış. Onlar çöllere çıkıp gitmişler. Onlar yol yürümüşler, yol yürüseler de bol yürümüşler. Bir yerden geçerken bir kuyuya rastlamışlar. Tüccarlar torbalarına su almak istemişler. Kuyuya bir kova indirmişler ama kova her defasında boş çıkıyormuş.

O zaman tüccarlardan birisi o yaşlı tüccara bakarak:

– Hoca, senin evlat edindiğin oğlun bu zor durumda kendini göstersin, beline halat bağlayıp kuyuya indirelim, su alsın, demiş.

Tüccar buna razı olmuş ve yiğidin beline halat bağlayıp kuyuya indirmişler. Yiğit kuyuya inmiş ve kovaları suyla doldurup yukarı çekmiş. Tüccarlar, torbaları suyla dolunca, yaşlı tüccara:

– Hoca! Yoldan bulduğun evlat sana evlat olmaz. Bırak, bir terslik çıkmasın, yiğidi kuyuya bırakıp gidelim, demişler.

Çoğunluğun dediklerinden çıkamayan ihtiyar tüccar, ister istemez çocuğu kuyuya bırakıp, halat ve kovalarını toplayıp, kervan ile yola çıkmış. Çocuk ise kuyuya bırakıp gittiklerini anlamış ve kuyudan çıkmanın yollarını aramaya başlamış; ama aradıklarından netice çıkmayınca, yorgun düşmüş ve yere oturarak etrafına bakmaya başlamış.

Bir bakmış ki kuyunun dibinde ne olduğu belirsiz bir aydınlık görünmüş. Kurtulmasına ümitle bakan yiğit, oraya doğru tırmanmaya başlamış. Sonunda bir kapı görünmüş. Yiğit kapıyı açıp bakmış ki çok güzel bir bahçe varmış. Bahçenin bir tarafında bir yaşlı adam uyuyormuş. Adamın elinde bir keman varmış. Yiğit

cesaretlenmiş. Kuyunun dibindeki bu bahçenin güzelliğini tarif etmeye dili tutulmuş. Yiğit, adamın elindeki kemanı almış ve o kadar güzel çalmış ki bundan etkilenen kuşlar yiğidin yanına gelip konmuşlar. Uyuyan yaşlı adam uyanmış ve önünde keman çalan yiğide bakıp hayran kalmış. Yiğit, adamın uyandığını görünce çalmayı kesmiş ve ona selam vermiş. Yaşlı adam selamlaştıktan sonra, yiğide buraya nasıl geldiğini sormuş. Yiğit başından geçenleri adama anlatmış. Yiğidin dediklerine adam çok şaşırmış ve yiğide birkaç altın vermiş ve gözünü kapayıp aç, demiş. Yiğit, gözünü açtığında kuyunun başındaymış. O bel bağında birkaç som altın olduğunu görmüş ve altınları alıp kervanın izinden gitmiş. Uzak yol yürümüş ve yorgunluktan yere yıkılıp dinleneyim düşüncesindeyken uzaktan bir kara görünmüş. O yeri takip ederek vardığında, kendisini bırakıp giden kervandaki tüccarlar sıcaktan dinleniyorlarmış. Onlar yiğidi görünce, utançlarından dolayı, kuyudan nasıl çıktığını sormaya bile cesaret edememişler ve hiçbir şey olmamış gibi davranmışlar; fakat o yaşlı tüccar, yiğidi kucaklamış, gözyaşı dökmüş ve: "Seni kuyudan çıkarmaya çalışırken halat kopmuştu, sen oradan nasıl çıktın?" demiş. Yiğit başından geçen bütün olayları ona anlatmış ve altınları ona göstermiş. Yiğidin altınları tüccarın hayatı boyunca ticaretten kazandığı mallardan da çokmuş. Altınları gören tüccarın niyeti bozulmuş ve:

– Oğlum, ben sana ta baştan beri oğlum demiştim. Bu altınları başka tüccarlar görmesin; sen kendine bir at bul ve benim evime git. Benim güzel bir kızım var, sana bir mektup yazıp vereceğim, Karım kızımı sana versin, ben eve dönünce düğün yapacağız, demiş.

Yiğit, bu sözlere inanmış, tüccarın anlattığı gibi onun evine doğru yola çıkmış. Yiğit, şehre yaklaşınca, "Ben bin akçe ödeyip, okuma yazmayı öğrenmiştim, hani, tüccar neler yazmış" diyerek tüccarın karıma ver diye yazdığı mektubu açıp okumuş. Mektupta: "Kadın, bu mektubu götüren yiğidin bel bağında çok hazine var, gece uyurken öldürün ve altınlarını alın. Ben gelince cesedini defnederim" diye yazıyormuş. Yiğit çok öfkelenmiş. Yeniden kâğıt kalem almış, tıpkı tüccarın yazısı gibi, "Kadın, bu yiğitle kızımızı evlendir, ben onu damat olarak seçtim, ben gelince düğün yapacağız." diye yazmış ve tüccarın mührünü basarak kendi mektubunu mühürlemiş. Yiğit sorup soruşturarak tüccarın evini bulmuş ve mektubu tüccarın karısına vermiş. Kocasının

dediğinden çıkmayan karısı, hemen imamı çağırmış ve güzel kızı ile yiğidin nikâhını kıydırmış. Yiğit, kızdan babasının topladığı paraları sakladığı yeri öğrenmiş ve bu paraları fakirlere dağıtmış. Tüccarın eve dönme zamanı yaklaşınca, yiğit, bir ata binip kapı önündeki bekçilere :

– Ben falan bir şehre gidiyorum, kapıları içeriden kilitleyin, ben yokken birisi gelirse kapıyı açmayın, duvardan aşarak girerse dövün, diye emrederek yola çıkmış.

Şimdi sözü tüccara bırakalım.

Tüccar sağ salim evine geldiği zaman, kapılar kapalıymış. Kapıya epeyce vurmuş ve kimse kapıyı açmayınca, duvardan aşarak girmiş. Bekçiler tüccarı bir güzel dövmüş. Tüccar kendini bekçilerine tanıtmış ve evine girer girmez karısına bile selam vermeden , "Yiğidi öldürdün mü, altınlarını aldın mı?" demiş. Karısı şaşırmış:

– Hangi yiğit, damadımız mı, demiş. Tüccar çok öfkelenmiş ve:

– Nerde o yiğit, diye bağırmış. Karısı mektubu getirmiş, tüccara vermiş. Tüccar, mektubu okuyunca, olanları anlamış ve oh çekmiş. Şimdi sözü yiğide bırakalım.

Yiğit yürümüş ve başka bir şehre gelmiş. Şehrin çayhanesinde çay içerken, bir ozan şöyle car çağırmaya başlamış: "Şehrin padişahı satranç oynamaya kendine bir rakip çıkmasını istiyor. Kim satranç oynayıp, oyunda padişahımızı yenerse, padişahın tacını giyecek, yenilirse kafası kesilecek." diye bağırmış. Yiğit, padişahın sarayına varmış ve "Ben padişah ile satranç oynarım" demiş. Onu padişahın sarayına götürmüşler. Padişah bu genç ve yakışıklı yiğide bakarak:

– Ey oğlum! Bırak, kendi canına kıyma, demiş. Yiğit kendi sözünden dönmemiş ve onu bir eve götürmüşler, bu ev padişah ile oynayıp kaybedenlerin bedenleriyle doluymuş. İkinci bir eve götürmüşler. Bu ev ise adamların kafalarıyla doluymuş. Yiğit bundan da hiç korkmamış ve padişah ile satranç oynamaya karar vermiş. Onlar üç gün üç gece satranç oynamışlar. Sonunda yiğit, padişahı yenmiş. Padişah başından altın tacı çıkarmış, yiğidin başına giydirmiş. Yiğit: "Ben daha gencim, padişahlık kendinize kalsın." diyerek, tacı padişaha geri vermiş. Onun merhametinden duygulanan padişah, güzel kızını yiğitle evlendirmiş ve kırk gün kırk gece düğün yapmış. Yiğit, yaşlı anne babasını da yanına getirmiş. Padişahın vefatından sonra taht yiğide kalmış.

## SONUÇ

"Özbek masallarının Tip ve Motif Yapısı" adlı çalışmamızda, Özbekistan sahasından seçilmiş olan yetmiş iki masal metnini, Türkiye Türkçesine aktarıp tipleri, motifleri ve genel özellikleri bakımından incelemeye çalıştık. Çalışmamızın sonunda elde ettiğimiz neticeleri şöyle değerlendirebiliriz.

Bir anlatı türü olarak masal; anlatıya dayalı sözlü kültürde belirli bir gelenek çerçevesinde icra edilen bir anlatı türüdür. Bu yönüyle masal, kendine has bir anlatım tarzıyla ele alınır. Sözlü kültürde yaşayan dil, masallarda dokuyu oluşturmaktadır. Masallar belli bir bağlam çevresinde icra edilip yaşayan, yaşatılan bir değerdir. Bu açıdan baktığımızda masalların bireysel ve toplumsal özelliklere sahip olduğunu ifade edebiliriz. Türk anlatı türleri içerisinde masallar; Özbek kültüründe de bu işlevi yerine getirmiştir. Özbek masal anlatma geleneğinde "ertekçi" adı verilen masal anlatıcıları masalların nesilden nesle aktarımını üstlenmişlerdir.

Tespit ettiğimiz yetmiş iki Özbek masalını dil özellikleri bakımından incelediğimizde, masalların dili açısından bazı farklılıkların olduğunu gördük. Bu durum, masalların yaşadığı sosyal çevre ve şartlar ile açıklanabilir. İncelediğimiz masallar, Özbekistan'ın Taşkent, Buhara, Semerkant ve Fergana sahalarına ait olup, bu sahalar arası dil özelliklerindeki bazı farklılıklar masal metinlerinde gözlemlenmiştir. Özellikle zaman eklerinde, hal eklerinde ve bazı kelimelerde farklılıklar bulunmaktadır.

Masallar sosyal ve kültürel hayatın bir tezahürüdür. Masallarda işlenen konular, tipler ve motifler, sözlü gelenekte kültürel değerlerle yoğrulur ve millî değerleri yansıtır. İncelediğimiz masal metinlerinde Özbekistan coğrafyasının sosyal ve kültürel hayatından etkiler görülmektedir. Özbek masallarında; Özbek Türklerinin dilini, değer yargılarını, ahlakî ve geleneksel değerlerini, dünya görüşlerini, mizahi anlayışlarını ve pek çok kültürel özelliklerini masallarda bulabilmekteyiz. Masallarda Özbek Türklerinin misafirperverliğini, düşünce yapısını, evlenme âdetlerini, müzikal değerlerini, yemek kültürünü örnekleyen kesitler bulunmaktadır.

Özbek masallarında kültürel bir arka plan olarak sosyal hayattan izler hep vardır. Masallarda dinleyiciye mesajlar verilmektedir. Özbek masallarında iyiliğin, doğruluğun,

çalışkanlığın, dürüstlüğün ne kadar önemli bir fazilet olduğu hep vurgulanmıştır. Kötülüğün, yalan söylemenin, akılsızlığın, zalim olmanın kötü sonuçları masallarda hep dile getirilmiştir. Bu olumlu-olumsuz, doğru-yanlış ve iyilik-kötülük gibi sosyal olgular Özbek masallarında olay ve kişilerle canlandırılarak anlatılmıştır. Özbek masallarında genellikler masallar mutlu bir sonla biter. Az da olsa bazı masallarda trajik sonlar da vardır. Masalların çoğunda, iyiler mükâfatlandırılır, kötüler ise cezalandırılır. Türk düşünce tarzının bir örneği olarak, Özbek masallarında yiğitlik, cesaret ön plandadır. Masal kahramanları, zorluklar ve engelleri aşarak talihlerini sınarlar ve mutlu bir hayata kavuşurlar.

Masal kahramanı olarak Özbek masallarında insanlar, gerçeküstü varlıklar ve hayvanlar vardır. İnsanlar; padişahlar, padişahın kızları, insanlar, şehzadeler, vezirler, çiftçiler, çobanlar kahraman olarak karşımıza çıkarlar. Masallarda sadece bir masalda Keloğlan tipi bulunmaktadır. Ayrıca yalmağız, dev, cadı ve ejderha gibi mitolojik varlıklar da bulunmaktadır. Masal kahramanları zor durumlarda bazen bu varlıklarla savaşır, bazen de bu gerçeküstü varlıklardan yardım alır. Bu yönüyle Özbek masallarında mitolojik olguların çok sık kullanıldığını söyleyebiliriz. Özellikle Türk masal anlatı geleneği çerçevesinde; Özbek masalları ile Anadolu sahası masallarının ortak bir yapıya sahip olduğunu ifade edebiliriz.

İncelediğimiz yetmiş iki Özbek masalını, Stith Thompson'un masal tasnifine göre beş ana başlıkta sınıflandırdık. Stith Thompson'un bu tasnifi günümüz halk bilimi yaklaşımlarına göre farklı türlerin sınıflamaya alınması gibi bazı konularda eleştirilmektedir; fakat daha iyi bir tasnif olmadığı için çalışmamızda bu tasnifi kullanmak zorunda kaldık. İncelediğimiz masallarda büyük bir kısmı asıl halk masallarını oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra beş hayvan masalı, beş güldürücü hikâye, nükteli fıkra, iki zincirlemeli masal da yer almaktadır.

Bu çalışmada, Özbekistan sahasından seçilen yetmiş iki masalın motifleri ve tipleri tespit edilmiştir. Özbek masalın motiflerini, Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserindeki motif kataloguna göre tasnif ettik. "Motif Index of Folk Literature" adlı eserdeki yirmi üç ana başlıkta ele alınan motif grupları, incelediğimiz Özbek masallarında yer almaktadır. Elde ettiğimiz sonuçlara göre, "P.Toplum", "N.

Şans ve Kader", "G. Devler", "D. Sihir", "B. Hayvanlar", "H. Sınavlar" ve "Q. Ödüller ve Cezalar" adlı motif gruplarının, Özbek masalların en çok rastlanılan motif grupları olduğunu söyleyebiliriz. Özbek masallarında en az geçen motif grupları ise, "U. Hayatın Tabiatı", "X. Mizah" ve "A. Mitolojik Motifler"dir. Bu bağlamda, Özbek masallarının motif yönünden zengin olduğunu söyleyebiliriz. Özbek masallarındaki motif yapısının Türk dünyasındaki diğer Türk boylarının masallarıyla aynı kültürel temeli paylaştıkları için benzer bir yapıda olduğunu ifade edebiliriz.

Ayrıca Özbek masallarının tip numaralarını ise, Antti Aarne ve Stith Thompson'un birlikte hazırladıkları "The Types of the Folktale, A Classification and Bibliography" ve Wolfram Eberhard ile Pertev Naili Boratav'ın hazırlamış oldukları "Typen Türkischer Volksmärchen" adlı eserlerindeki tasnif sistemine göre belirledik. Çalışmamızda, "The Types of the Folktale" adlı eserindeki tip katalogunda yer alan tiplere benzer kırk beş masal tipi bulunmaktadır. Ayrıca, "Typen Türkisher Volksmärchen" adlı eserindeki masal tiplerini içeren kırk üç Özbek masalı tespit ettik. Her iki tip katalogunda benzer tipleri içermeyen yirmi dört Özbek masalı bulunmaktadır.

Türk dünyasının bütün bölgelerinde masallar başta olmak üzere, diğer bütün halk bilgisi ürünlerinin derlenmesi ve incelenmesi büyük önem arz etmektedir. Biz de çalışmamızda bu ortaklık ve aynı kültürel temelden gelen birlikteliğe hizmet etmek amacıyla Özbek masallarını inceleyip değerlendirmeye çalıştık.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Türk dünyasında masal anlatma geleneği içerisinde Özbek masallarının özgün bir yeri vardır. Masallardaki tek benzerlik tip ve motiflerde değildir. Masalların dili, masallardaki formeller, tasvir ve benzetmelerdeki ortaklıklar açısından da Özbek masalları, gerek Anadolu sahası masalları gerekse diğer Türk boylarının masalları ile benzerlikler arz etmektedir. Özbek masallarındaki bu bağlar ve özellikler, Türk dünyası masal anlatma geleneği açısından ele alınıp incelenmiştir. Dünya üzerinde geniş coğrafyalarda yaşayan Türkler, farklı toprakları paylaşıyor olsalar da, ortak bir tarihî geçmişi, kültürel birlikteliği nedeniyle, masallarının da aynı millî karaktere sahip olması doğal bir durumdur.

## KAYNAKÇA


Afzalov, M., H. Rasulov, Z. Hüseyinova; **Özbek Halk Ertekleri**, Gafur Gulam Namidagi Neşriyat, Taşkent: 2008.

Alangu,Tahir; **Billur Köşk Masalları**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1961.

Alangu,Tahir; **Keloğlan Masalları**, Keloğlan Yayınevi, İstanbul: 1967.

Alptekin, Ali Berat; **Hayvan Masalları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991.

Alptekin, Ali Berat; **Kazak Masallarından Seçmeler**, Akçağ Yayınları, Ankara: 2003.

Alptekin, Ali Berat; **Taşeli Masalları**, Akçağ Yayınları, Ankara: 2002.

Arslan, Ahmet Ali; **Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar (1. Cilt)**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara: 1998.

Arslan, Mustafa; **Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar İnceleme-Metin**, Zirve Yayınları, Denizli: 2008.

Azadowski, Mark; **Sibirya'dan Bir Masal Anası**, Çeviren: İlhan Başgöz, Ankara: 1992.

Başgöz, İlhan; "Protesto: Folklorun Beşinci İşlevi (Fonksiyonu)", **Folkloristik Prof Dr. Umay Günay Armağanı**, Feryal Yayıncılık, Ankara: 1996, s. 1-4.

Baydemir, Hüseyin; **Özbek Halk Masalları İnceleme-Metin**, Erzurum: 2004. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Biçer, Şensal; **Şamirza Turdımov, Özbek Halk Ertekleri (Transkripsiyon ve Çeviri)**, İzmir: 1994. (Yayınlanmamış Lisans Tezi-Ege Üniversitesi)

Boratav, Pertev Naili; **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul: 1982.

Boratav, Pertev Naili; **Az Gittik Uz Gittik**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara: 2007.

Boratav, Pertev Naili; **Zaman Zaman İçinde**, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1958.

Boratav, Pertev Naili; "Masal Tekerlemelerinin Çeşitleri ve Anlamları", **Neméth Armağanı**, Ankara: 1962, s.79-83.

Canpolat, Aysu Şimşek; **Özbek Halk Masalları ile İlgili Olarak Metin, Aktarma ve İnceleme**, Ankara: 2004. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi-Gazi Üniversitesi)

Cehangirov, Gani; "Balaler Ertekleri", **Özbek Folklori Oçerkleri**, II. C., Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1989, s. 129-139.

Cehangirov, Gani; **Özbek Balaler Folklori**, Okıtuvçi Neşriyatı, Taşkent: 1975.

Celalov, Gayret; **Özbek Halk Ertekleri Poetikasi**, Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1976.

Coşkun, Volkan; **Özbek Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 2000.

Çınar, A. Abbas; "Özbekistan'da Folklor Faaliyetleri", **Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi**, Yayına Hazırlayanlar: Gülin Ö. Eker, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir; Millî Folklor Yayınları, Ankara: 2003, s. 166-184.

Çobanoğlu, Özkul; **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara: 1999.

Dilek, İbrahim; **Altay Masalları**, Alp Yayınevi, Ankara: 2007.

Dorson, Richard M.; **Günümüz Folklor Kuramları**, Çeviren: Nermin Ulutaş, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir: 1984.

Duymaz, Ali; "Bir Hayvan Masalının Yapısı Üzerine", **III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri**, 9-11 Ekim 1995, Konya, s. 25-34.

Eberhard, Wolfram, Pertev Naili Boratav; **Typen Türkischer Volksmärchen**, Wiesbaden: 1953.

Ekici, Metin; "Halk Bilimi Çalışmalarında Metin (Text), Doku (Texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (Kontekst) İlişkisinin Önemi", **Millî Folklor**, Cilt 5, S. 39, Güz 1998, s. 25-34.

Ekici, Metin; **Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri**, Geleneksel Yayıncılık, Ankara: 2004.

Elçin, Şükrü; **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1986.

Ergin, Selma; **Özbek Halk Masalları (Bir Bar Ekan/Transkripsiyon-İnceleme)**, Edirne: 1997. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Ergun, Metin; **Türkmen ve Anadolu Halk Masallarının Yapı ve Motif Açısından Mukayesesi Üzerine Bir Araştırma**, Erzurum: 1988. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Fedakar, Selami, Cabbar İşankul; **Özbek Halk Edebiyatı Bibliyografyası**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir: 2009.

Fedakar, Selami; "Özbekistan'da Destan Çalışmalarının Tarihçesi", **Milli Folklor Dergisi**, Yaz-2004, Sayı: 62, s. 67-79.

Gökalp, Ziya; **Kızılelma**, Hazırlayan: Hikmet Tanyu, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1976.

Günay, Umay; **Elazığ Masalları (Metin-İnceleme)**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum: 1975.

Günay, Umay; "Elazığ Masallarının Muhtevası", **Fırat Üniversitesi, Fırat Havzası Folklor ve Etnografya. Sempozyumu Bildirileri**, (24-27 Ekim 1985) Elazığ: 1992, s. 109-136.

Günay, Umay; "Masal", **Türk Dünyası El Kitabı**, 3. Cilt, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara: 1992, s. 425-438.

Günay, Umay; "Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 1, Ankara: 1983, s. 21-46.

Güney, Eflâtun Cem; **En Güzel Türk Masalları**, Varlık Yayınları, İstanbul: 1954.

**Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**; Yayına Hazırlayanlar: Eker, Gülin Öğüt Eker, Metin Ekici, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Millî Folklor Yayınları, Ankara: 2003.

**Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2**; Yayına Hazırlayanlar: Oğuz, M. Öcal, Selcan Gülçayır; Geleneksel Yayınları, Ankara: 2005.

Hüseinova, Zübeyde; "Tapişmakli Ertekler", **Özbek Folklori Oçerkleri**, C. II., Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1989, s. 102-128.

Hüseinova, Zübeyde, Bahadır Sarımsakov; **Külse – Gül, Yığlasa – Dür Ertekler**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1983.

İmamov, Kamil; "M. İ. Afzalov, Özbek Halk Ertekleri Hakıda", **Özbek Sovyet Folklori Meseleleri**, Özbekistan SSR Neşriyatı, Taşkent: 1970, s. 305-307.

İmamov, Kamil; "Ertek", "Hayvanlar Hakıdagi Ertekler", "Sehrli Ertekler", "Maişiy Ertekler", **Özbek Folklori Oçerkleri**, II. C., Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1989, s. 61-138.

İmamov, Kamil; "Ertekler", **Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi**, Okıtuvçi Neşriyatı, Taşkent: 1980, s. 124-166.

İmamov, Kamil; **Özbek Satirik Ertekleri**, Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1974.

İşankul, Cabbar; "Özbekistan Folklorunda Rüya Motifi", Aktaran: Selami Fedakar, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Güz 1997, Sayı: 4, s. 109-115.

Kahhar, Tahir; "Özbek Halk Edebiyatı", **Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nazım-Nesir)**, C.14, Özbek Edebiyatı I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2000, s. 35-43.

Kantarcıoğlu, Selçuk; **Eğitimde Masalın Yeri**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul: 1991.

Karadavut, Zekeriya; **Kırgız Masalları**, Kömen Yayınları, İstanbul: 2006.

Karaköse, Saadet; "Masalların Metafiziği Üzerine", **Millî Folklor Dergisi**, C. 8, S. 58, 2003, s. 93-105.

Karatay, Halit; "Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi", **Türk Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. 5, S. 3, Yaz 2007, s. 463-475.

**Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**; C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991.

Kaşgariy, Mahmud; **Divanu Lügatit Türk**, C.1, Taşkent: 1960.

Krohn, Kaarle, John Krohn; **Halk Bilimi Yöntemi**, Çeviren: Günseli İçöz, Yayına Hazırlayan: Fikret Türkmen, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara: 1996.

Kuçkartay, İristay; "Özbek Halk Edebiyatı Terimleri ve Türkçe Karşılıkları", **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri** (26-28 Mayıs 2000), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2002, s. 509-519.

Kunos, Ignacz; **Türk Halk Edebiyatı**, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, Tercüman Yayınları, İstanbul: 1978.

Makas, Zeynelâbidîn; **Türk Dünyasından Masallar**, Kitapevi Yayıncılık, İstanbul: 2000.

"Masal" maddesi; **Ana Britannica**, C. 8, İstanbul 1978, s. 402.

Mirzayev, Töre; "Folklorşunaslik", **Özbek Halk Poetik İcadi**, Okutuvçi Neşriyat Taşkent: 1980, s. 20-48.

Mirzayev, Töre; **Hadi Zarif**, Gafur Gulam Namidegi Bediiy Edebiyat Neşriyatı, Taşkent: 1967.

Möminov, İ., Ş. Şaabdurahmanov, H. Zarif, M. Afzalov, T. Mirzayev; **Ergeş Şair ve Uning Dastançilikdegi Orni**, Özbekistan SSR Fen Neşriyatı, Taşkent: 1971.

Nebiyev, Azad; **Azarbaycan-Özbek Folklor Elageleri**, Yazıçı Neşriyatı, Bakı: 1978.

Oğuz, M. Öcal; **Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları**, Akçağ Yayınları, Ankara: 2000.

Oinas, Felix J.; "Rusya'da Folklor Faaliyetleri", Çeviren: Umay Günay, **Dünya Halkbilimi Çalışmaları Tarihi**, Yayına Hazırlayanlar: Gülin Ö. Eker, M. Öcal Oğuz, Nebi Özdemir, Millî Folklor Yayınları, Ankara: 2003, s. 108-125.

Propp, V. J.; **Masalın Yapısı ve İncelenmesi**, Çeviren: Hüseyin Gümüş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1987.

Rezzakov, H., T. Mirzayev, O. Sabirov, K. İmamov; **Özbek Halk Ağzaki Poetik İcadi**, Okutuvçi Neşriyatı, Taşkent: 1980.

Rızayev, Ağbaba; **Özbek Halk Nağılları**, Azerbaycan Dövlet Neşriyatı, Bakü: 1987.

Saçkesen, Ahmet; "Özbek Masallarında Mitolojik Unsurlar", I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, 9-15 Nisan Çeşme-İzmir, **Bildiri Kitabı-IV**, Ankara: 2007, s. 1743-1745.

Sakaoğlu, Saim; **Türk Çocuklarına Masallar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1977.

Sakaoğlu, Saim; "Afganistan Türklerinin Halk Edebiyatı ve Folklorundan Örnekler", **Türk Kültürü**, 18 Mayıs-Ağustos 1980, s. 231-240.

Sakaoğlu, Saim; **Kıbrıs Türk Masalları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1983.

Sakaoğlu, Saim; "Masallar", **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, C. 2, AKM Yayınları, Ankara: 2002, s. 131-312.

Sakaoğlu, Saim; **Anadolu ve Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katalogu**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara: 1980.

Sakaoğlu, Saim; **Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil**, Ankara: 1973.

Sakaoğlu, Saim; **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Akçağ Yayınları, Ankara: 2002.

Sakaoğlu Saim, Ali Duymaz; **Hurşit ile Mahmihrî Hikâyesi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1996.

Sakaoğlu, Saim; **Masal Araştırmaları**, Akçağ Yayınları, Ankara: 1999.

Sakaoğlu Saim, Metin Ergun; **Türkmen Halk Masalları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1991.

Sami, Şemseddin; **Kâmus-ı Türkî**, V. Baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul: 1995.

Saussey, Edmond; **Türk Halk Edebiyatı**, (Fransızcadan Çeviren, İlhan Başgöz), Emek Basımevi, Ankara: 1952.

Seidov, A., M. Yoldaşeva; **Altın Vadiy Ertekleri**, Gafur Gulam Namidegi Edebiyat ve San'at Neşriyatı, Taşkent: 1995.

Seyidoğlu, Bilge; **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar (Metinler ve Açıklamalar)**, Baylan Matbaası, Ankara: 1975.

Seyidoğlu, Bilge; "Masal", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul: 1986, s. 149-153.

Şimşek, Esma; **Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması**, C. 1-2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2001.

Taube, Jakob; **Der Halbe Kicherling Usbekische Märchen**, Reclam-Verlag, Leipzig: 1990.

Tezel, Naki; **Türk Masalları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1997.

**The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales**; Editor: Donald Haase, USA: 2008.

Thompson, Stith; **Motif-Index of Folk-Literature**, Indiana University Press, Third Pringting, Bloomington, London: 1975.

Thompson, Stith; "Types of Folktale". **Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend**, New York: 1972.

Thompson, Stith, Antti Aarne; **The Types of the Folktale, A Classification and Bibliography**, Helsinki: 1964.

Thompson, Stith; **The Folktale**, University of California Press, Berkeley: 1977.

Turdimov, Şamirza; **Özbek Halk Ertekleri**, Taşkent: 1990.

**Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**; C. 2, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara: 2002.

**Türkçe Sözlük**; Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara: 1998.

**Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi**; C.14, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2000.

Türkmen, Fikret; **Aşık Garip Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara: 1974.

Türkmen, Fikret; **Tahir ile Zühre (İnceleme-Metin)**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara: 1998.

Uçkun, Rabia K.; **Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi**, İzmir: 2003. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

Walker, Barbara K.; **The Art of Turkish Tale**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1993.

Yalgın, Ali Rıza; **Cenupta Türkmen Oymakları**, C. 1-2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1977.

Yaman, Memnune; **Çocuk Yazını Olarak Masal**, Erzurum: 1995.

Yavuz, Muhsine Helimoğlu; **Masallar ve Eğitimsel İşlevleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 2002.

Yusuf Berdak, M. Mâhur Tulum; **(Sözlük Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi/ Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi)**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul: 1994.

**Ahmet SAÇKESEN**
**Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 3. Kat**
**Türk Dili Bölümü Kampus Bornova-İzmir**
**ahmet.sackesen@ege.edu.tr/ahmetsackesen@gmail.com**

**DOĞUM TARİHİ VE YERİ** 03.12.1978/İZMİR

**EĞİTİM**

| | | |
|---|---|---|
| **Lisans** | 1996–1998 | Selçuk Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü |
| **Lisans** | 1998–2000 | Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü |
| **Yüksek Lisans** | 2001–2003 | Ege Üniversitesi Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı |

**YABANCI DİL**

İngilizce, Japonca (Orta)

**GÖREVLERİ**

| | |
|---|---|
| 2001 (3 Ay) | Manisa Kırkağaç Bostancı İlköğretim Okulu Türkçe Öğretmenliği |
| 2003–2004 | İzmir Rüştü Ünsal Polis MYO. Öğretim Görevlisi |
| 2004–2005 | İzmir Gaziemir Hava Astsubay MYO. Öğretim Görevlisi |
| 2006–2009 | Ege Üniversitesi Türk Dili Bölümü Başkan Yardımcısı |
| 2002–2009 | Ege Üniversitesi Türk Dili Bölümü Öğretim Görevlisi |

**MAKALELER**

1. Er Tabıldı Destanında Kadın Tipler, Turkish Studies Dergisi Tunca Kortantamer Özel Sayısı-I, Vol. 2/3, Summer 2007, ss. 488-494.

**BİLDİRİLER**

1. Özbek Masallarında Mitolojik Unsular, E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü 1. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, 9-15 Nisan 2006, Çeşme-İzmir.

2. Anadolu Sahası Masallarında Av ve Avcılık Motifleri, Türk Kültüründe Av Sempozyumu, 15-16 Kasım 2006, Marmara Üniversitesi-İstanbul.

3. Kazan Sahası Nasreddin Hoca Fıkraları, İdil Ural Araştırmaları Sempozyumu, 11-12 Kasım 2006, Kütahya.

4. Türk Dünyasında Temizlik İşlevli Atasözleri, Türk Kültüründe Temizlik Sempozyumu, 21-22 Kasım 2007, Marmara Üniversitesi-İstanbul.

5. Türkmen Türklerinde Altın Diş Takma Geleneği, Türk Kültüründe Beden Sempozyumu, 4-5 Nisan 2007, Marmara Üniversitesi-İstanbul.

## ÖZET

## ÖZBEK MASALLARININ TİP VE MOTİF YAPISI

**Ahmet SAÇKESEN**

**Doktora Tezi, Türk Halk Bili Ana Bilim Dalı**

**Danışman: Prof. Dr. Ali DUYMAZ**

Bu çalışma, Özbekistan sahasından seçilmiş olan yetmiş iki masal üzerine kurulmuştur. Bu çalışma; masal türü ve masal anlatma ile ilgili unsurların Özbekistan'daki durumunu tespit ve tahlil etmek üzere hazırlanmıştır. Özbek masallarının tip ve motif yapısının Türk boyları arasında durumunun belirlenmesi amacına sahiptir.

Masalların Antti Aarne-Stith Thompson'ın "The Types of The Folktale" adlı eserindeki tip numaraları verilmiş ve masalların motif yapısı, Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" adlı eserine göre belirlenmiştir. Ayrıca incelediğimiz masalların konu tasnifinde, Stith Thompson'un beşli tasnifi (havyan masalları, asıl halk masalları, fıkralar, zincirlemeli masallar, sınıflamaya girmeyen masallar) uygulanmıştır.

"Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı" adlı çalışmamızda; ayrıca Özbeklerdeki masal kavramı ve türü belirlenmiş, Özbekistan'daki ve diğer ülkelerdeki Özbek masalları üzerine yapılan çalışmalar belirtilmiş ve Özbek masallarının genel özellikleri tespit edilmiştir. Çalışmamız, sonuç, sözlük ve kaynakça kısımları ile son bulmaktadır.



**Anahtar Kelimeler**: Folklor, Masal, Özbek Masalları, Tip, Motif, Formel İfade.

## ABSTRACT

### The Structure of Types and Motives of the Uzbek Folktales

**Ahmet SAÇKESEN**

**Dissertation Thesis, Major Discipline of Turkish Folklore**

**Supervisor: Prof. Dr. Ali DUYMAZ**

This thesis is based on seventy two folktales, chosen from the Uzbek area. This thesis was prepared to determine and analyse status of moments connected with folktales and narration of them in Uzbekistan. The status of structure of the types and motives of Uzbek folktales among Turkish tribes was determined.

The folktales were given type numbers according to Antti Aarne-Stith Thompson's work of "The Types of The Folktale" and the structure of motives of folktales was specified according to Stith Thompson's work of "Motif Index of Folk Literature". Besides this, in classification based on themes of fairy tales was applied quinary classification (animal tales, ordinary folktales, jokes and anecdotes, cumulative tales, unclassified tales) by Stith Thompson.

In our thesis "The Structure of Types and Motives of the Uzbek Folktales" the conception and genre of folktale among Uzbeks was definited too; there were pointed out works about Uzbek folktales done in Uzbekistan and other countries; general features of Uzbek folktales were specified. Our thesis ends with conclusion, dictionary and bibliography parts.



**Key words**: Folklore, Folktale, Uzbek Folktales, Type, Motive, Formulas.